

THE
RIG-VEDA SAMHITÁ.

THIRD ASHTAKA

WITH

PADA PÁTHA

AND

SÁYANÁCHÁRYA'S BHÁSHYA

EDITED BY

MAHÁMAHOPÁDHYĀYA RĀJĀRĀM SHĀSTRĪ BODAS,

SANSKRIT SHĀSTRĪ, ELPHINSTONE' COLLEGE,

AND

SHIWĀRAM SHĀSTRĪ GORĒ,

Teacher in the Gokuldas Tejpal Sanskrit Seminary.

PUBLISHED BY

TOOKĀRĀM TĀTYĀ

FOR THE BOMBAY THEOSOPHICAL PUBLICATION FUND

Bombay :

PRINTED AT THE GANPAT KRISHNAJI PRESS.

Shaka 1810.

[All Rights Reserved.]

श्रीः
ऋक्संहिता

सायणाचार्यविरचितभाष्यसहिता
पदपाठयुताच.

इयंच

तत्त्वविवेचकग्रंथप्रसारकसमित्याप्रेरितः तुकारामतात्याभिल्यः,
गणपतकृष्णाजीमुद्रायंत्रालयाधिपतिः आत्मारामकाह्लोवाभिल्यः,

इत्येताभ्यां

बोडसोपाह्वमहामहोपाध्यायराजारामशास्त्रि,
गोरेइत्युपाधिधशिवरामशास्त्रिभ्यांशोधयित्वा

मुंयय्यां

गणपतकृष्णाजीमुद्रायंत्रालयेमुद्रयित्वा
प्रकाशिता.

तस्याअयंतृतीयोष्टकः

शकाब्दाः १८१०

एतत्पुस्तकस्य स्वामित्वं

मुनिरमगजेंद्रुमिते (१८९७) सन् सहकरसरे कृतराजकीब
पचविंशतितम (२५) नियमानुसारतोऽद्याधारणीकृतम्

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

वागीशाद्या सुमनस सर्वार्थानामुपक्रमे । येनत्वाकृतकृत्या स्युस्तंनमामिगजाननम् ॥ १ ॥

यस्यानि श्वासितंवेदायोवेदेभ्योखिलजगत् । निर्मेतेमहं वन्देविघातीर्थमहेश्वरम् ॥ २ ॥

सोमस्येत्यनुवाकेद्वादशसूक्तानि तत्रप्रयआहरितिएकादशर्चसप्तमसूक्तम् मण्डलद्रष्टावि-
श्वामित्रऋषि अनुकृत्वात् त्रिष्टुप्छन्दः मण्डलादिपरिभाषयाग्निदेवता प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्र-
योःसूक्तत्रयस्य प्रत्याग्निरुपसखीणीतिविनियोगउक्त. तत्रेदंतृतीयंसूक्तम् ।

तस्मिन्नियमृक्प्रथमा-

ॐ प्रयआरुःशितिपृष्ठस्यधासेरामातराविविशुःसप्तवार्णाः ।
परिक्षितापितरासंचरेतेप्रसंस्त्रतिदीर्घमायुःप्रथक्षे ॥ १ ॥

प्र । धे । आरुः । शितिपृष्ठस्य । धासेः । आ । मातरा ।

विविशुः । सप्त । वार्णाः । परिक्षिता । पितरा । सम् । चरेते इति ।

प्र । सस्त्राते इति । दीर्घम् । आयुः । प्रथक्षे ॥ १ ॥

शितिपृष्ठस्यनीलपृष्ठस्यधासेः सर्पस्यधारयितुरग्नेर्यैरश्मय प्राहु प्रकर्षेणोद्गच्छन्ति ते
रश्मयः मातरा मातरौ धावापृथिव्यौआविविशुः सर्वत प्रविष्टाः सप्तसर्पणस्वभावाः वाणीः
चननीया नदीश्चाविविशुः । परिक्षितापरितोवर्तमाने पितरापितरौ धावापृथिव्यौतिनाग्निनासश्च-
रेते सम्यक्कृत्यवहरतः तथाप्रथक्षे प्रकर्षेणयष्टु दीर्घमायुरग्नेश्चिरंजीवनं प्रमूतमर्त्वा प्रसस्त्रातेप्र-
सारयतः संपादयतइत्यर्थ. यद्वा धावापृथिव्यौ प्रथक्षे प्रकर्षेणसप्ततयष्टुयजमानस्यदीर्घमायुः
संपादयत. ॥ प्र निपातत्वेनआयुदात्त. तस्यछन्दसिव्यवाहिताश्चेतिप्राक्प्रयोग आरु.इत्यनेनसम्बधः ।
आरु. ऋगतौ लिट्त्रुप्सिरूपम् यद्वृत्तयोगादनिघात प्रत्ययस्वरः । शितिपृष्ठस्य पृष्ठशब्दस्थ-
क्प्रत्ययान्तोन्तोदात्त. शितेर्नित्याब्रह्मन्बहुव्रीहावमसदितिउत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । धासे डुधा-
व्भारणपोषणयोः घेद्गानेवा तस्मात्कर्तारिऔणादिक.सिः प्रत्ययस्वरः मातरा नप्तृनेष्टृत्वष्टृश-

तृहोतृपोतृमातृपितृजामातृदुहितृइतिवृन्तत्वेननिपातनादन्तोदात्तः . ऋतोडीतिगुणः सुपांसुञ्ज-
गितिसुपोडादेशः । विविशुः विशप्रवेशने लिटि असंयोगाल्लिट्किदितिकिद्धद्रावाट्टुणाभावः नि-
घातः । सप्त सृष्टृगतौ . सप्यश्रुभ्यां तुट्चेतिसर्पोर्विधीयमान कनिन्तुडागमश्च बाहुलकादेतस्यापि
भवति ऋकारस्याकारश्च नित्त्वेपिभ्यत्ययेनान्तोदात्तत्वम् . । पारीक्षिता क्षिनिवासगत्यो. क्किप्चेति
क्किप् पित्वात्तुगागमः प्रादिसमासः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् सुपांसुञ्जगितिसुपोडादेशः । च-
रेते चरगतिभङ्गणयोः संपूर्वाचरतेः समस्तृतीयायुक्त्वादित्यात्मनेपद निघातः । सर्वाते सृगतौअ-
यमन्तर्भावित्प्रथः रेफश्छान्दसः ईदृदेदितिप्रगृह्यसंज्ञा निघातः । आयुः इण्गतौ उक्षित्त्वि-
नुवृत्तौएतेर्णित्त्वेत्यसिन् णित्वाद्वाद्धिः नित्त्वादाद्युदात्तः । प्रयक्षे यनदेवपूजासङ्गतिकरणदानेषु
इत्यस्मात्तुमर्थेसन्प्रत्ययः प्रादिसमासः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् कृन्नेनन्तइत्ययसंज्ञायां-
मन्ययादाप्सुपइतिसुपोलुक् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

दिवक्षंसोधेनवोवृष्णोअश्वादेवीरातस्थौमधुमवहन्तीः ।

ऋतस्यंत्वासदंसिक्षेमयन्तंपर्येकांचरतिवर्तनिंगौः ॥ २ ॥

दिवक्षंसः । धेनवः । वृष्णः । अश्वाः । देवीः । आ । तस्थौ ।

मधुमव । वहन्तीः । ऋतस्यं । त्वा । सदंसि । क्षेमयन्तम् ।

परि । एका । चरति । वर्तनिम् । गौः ॥ २ ॥

वृष्णःकामानांवर्षितुरग्नेः अश्वावाहनरूपारोहिताः दिवक्षसः दिव्यव्याप्यवर्तमानाधे-
नवः अग्नेः प्रीणापिच्योभवन्ति सोयमाग्निः मधुमत् माधुर्योपेतमुदकंवहन्तीः देवीः द्योतनशी-
लानदीः आतस्थौआतिष्ठति प्राप्नोतीत्यर्थः गोशब्दोमाध्यमिकवाग्वाची माध्यमिकांवाच-
मितिनैरुक्तांइत्यभिधानात् । एकागौः काचिदुक्तविधावाक् ऋतस्योदकस्यसदासिस्थानेत्तरिक्षे
क्षेमयन्तं क्षेममावासाभिच्छन्तवर्तनिंज्वालाः प्रवर्तयन्तत्वा हेअग्नेत्वां परिचरतिसेवते ॥ दिवक्षसः
वक्ष्यन्त्यासौ दिव्यव्याप्यवन्तीतिदिवक्षसः वक्षरोपे रोषार्थोप्यर्थथातुःअत्रव्याप्तौवर्तते दिव्यवक्षन्ति व्यामु-
चन्ति सर्वधातुभ्य असुन्नित्यसुन्नत्ययः लोपोव्योर्वलीतिवलोपः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । धेनवः नु-

रित्यनुवृत्तौ घेट्इचेतिनुप्रत्ययः इकारस्यगुणः प्रत्ययस्वरः । वृष्णः वृषक्षेत्रे कनिन्युवृषित-
क्षिराभीत्यादिनाकनिन् कित्वाद्गुणाभावः नित्त्वादाद्युदात्तः । अश्वः अश्व्यासौ अश्वप्रुपिलेटि-
कणीत्यादिनाकन् नित्त्वादाद्युदात्तः । तस्यौ प्रागतिनिवृत्तौ छन्दसिलुङ्लड्लिट्इतिवर्तमाने लिट्
आत्औणलइत्यौकारः निघातः । मधुमत् निदित्यनुवृत्तौ फलिपादिनिमिनिजनामित्यादिनामनेरुप्र-
त्ययः तत्संनियोगेननकारस्यकारः नित्त्वादाद्युदात्तः । त्या युष्मच्छब्दस्यद्वितीयैकवचनान्तस्य त्वा-
मावितित्वादेशः अनुदात्तश्च । क्षेमयन्तम् क्षिनिवासगत्योः अर्तिस्तुमुहुसृष्टीत्यादिनामन् क्षेम-
मावासमात्मनइच्छन्तं सुपआत्मनःक्यनितिक्यच् क्यचिचेतीत्वम् अकृत्सार्वाधातुकयोर्दावित्वञ्च नच्छ-
न्दस्यपुत्रस्येतिप्रतिषिध्यते क्यचश्चित्वादन्तोदात्तः तदन्ताच्छतृप्रत्ययः शप् शपःपित्त्वादनुदात्तत्वम्
शतुश्चसार्वाधातुकस्वरेणतयोःक्यचासहैकादेशेकृते एकादेशउदात्तेनोदात्तइत्येकादेशउदात्तः अम् सु-
स्वादनुदात्तः उदात्तादनुदात्तस्येत्यमःस्वरितत्वम् । एका इण्गतौ इण्भीकापेत्यादिनाकन् तदन्ताद्वाप्
नित्स्वरः । वर्तनिम् वृत्तवर्तने अन्तर्भावितण्यर्थः वृत्तेश्चेत्यनिः गुणः व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वम् । गौः
गण्डगतौ गमेर्डाइतिडोप्रत्ययः डित्त्वाडिलोपः गोतोणिदिति सुपोणित्त्वाद्द्विः प्रत्ययस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आसीमरोहत्सुयमाभवंतीःपतिंश्चिकित्वान्रयिविद्रंयीणाम् ।
प्रनीलंपृष्ठोअतसस्यंधासेस्ताअवासयत्पुरुधप्रतीकः ॥ ३ ॥

आ । सीम् । अरोहत् । सुश्यर्माः । भवंतीः । पतिः । चिकित्वान् ।
रयिवित् । रयीणाम् । प्र । नीलंपृष्ठः । अतसस्यं । धासेः ।
ताः । अवासयत् । पुरुधप्रतीकः ॥ ३ ॥

रयीणां रयिवित् धनानामध्येविशिष्टधनस्यलभयिता चिकित्वान् ज्ञानवान्पतिः अश्व-
नांपतिरग्निः सीं सर्वतः सुयमाः सुखेननियन्तुंशक्यामवन्तीः यावडवाः आरोहत् आरोहयति स्म
नीलंपृष्ठः पुरुधप्रतीकः बहुधाविक्षिप्ताङ्गः सोक्षिरेवअतसस्यसततगमनस्यधासेः पोषणार्थं ताअश्वः
प्रावासयत् प्रकपेणधासयतिस्म निवासेनश्रेमपनीतेसततगमनपोषयितुंशक्यामित्यर्थः ॥ सीं चादयो-
नुदात्ताइत्यनुदात्तः । अरोहत् रुद्रप्रादुर्भावे लडिरूपं निघातः । सुयमाः यमउपरमे

अस्माच्छ्रयार्थेर्षद्हुःसुपइतिसल् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । पतिः पारङ्गणे पातेर्डतिरि-
 तिडित्वाट्टिलोपः प्रत्ययस्वरः । चिकित्वात् कितज्ञाने ङ्गीरूपम् । रयिविद् विद्गुलाभे
 क्तिप् । रयीणाम् नामन्यतरस्याभितिबिभक्तेरुदात्तत्वम् । नीलशृष्टः नीलशब्दोवृपादित्वादा-
 द्युदात्तः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अतसस्य अतसातल्यगमनेइत्यस्मादत्यार्विचमितामिन-
 मिरभिलभितपिपतिपनिपाणिमहिभ्यइत्यसञ्चित्स्वरः । अवासयत् वसनिवासे हेतुमतीति
 णिच् लुङ्लृङ्लिट्स्वित्यङागमः तिङ्ङित्तिङ्ङितिनिवातः । पुरुषप्रतीकः पुरुशब्दइहसंख्यावाची
 संख्यायाविधार्थेतिधाप्रत्ययः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् न्स्वच्छान्दसः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

महिंत्वाष्ट्रमूर्जयन्तीरजुयंस्तंभूयमानं वहतो वहन्ति ।

व्यङ्गेभिर्द्विद्युतानः सधस्थएकांमिव रोदसी आविवेश ॥ ४ ॥

महिं । त्वाष्ट्रम् । ऊर्जयन्तीः । अजुयम् । स्तभूयमानम् । वहतः ।

वहन्ति । वि । अङ्गेभिः । द्विद्युतानः । सधस्थे । एकाम् इव ।

रोदसी इति । आ । विवेश ॥ ४ ॥

ऊर्जयन्तीरबलबलिनं कुर्वन्त्यः वहतः वहनपरानद्यः महि महान्तं त्वाष्ट्रं त्वाष्ट्रः सुतमजुयं
 जरायितुमनर्हं स्तभूयमानलोकानां स्तम्भनं धारणमिच्छन्तमङ्गिवहन्ति धारयन्ति सधस्थे अ-
 पांसमीपेअङ्गेभिरवयवैः द्विद्युतानः दीप्यमानः सन्नग्निः रोदसी द्यावापृथिव्यौ व्याविवेशविवि-
 धंप्रविष्टवान् रोदस्योः प्रवेशनेदृष्टान्तः - एकामिव यथापुमानेकांस्त्रियं प्रविशतितद्वत् ॥ त्वाष्ट्रं
 स्वपुरपत्यमित्यर्थे तस्यापत्यमित्यण् प्रत्ययस्वरः । स्तभूयमानं स्तभुस्तम्भनं तदिच्छन्तंसुपआ-
 त्मनःक्यञ् अकृत्सार्धधातुकयोरितिदीर्घः तदन्ताभ्यत्येनशानञ् अकारान्तत्वादानेमुक् शान-
 षोलसार्धधातुकस्वरैणानुदात्तत्वेकृतेन्यनन्ताद्वातुस्वरः शिष्यते । अङ्गेभिः बहुलं छन्दसीतिभि-
 सपेसादेशामावः बहुवचनेऽत्येदित्येत्यम् । द्विद्युतानः द्युतदीप्ती छन्दसिदिद् तस्यकानजादे-
 शः द्विर्वचनं हलादिशेषेकृते द्युइत्येतस्याभ्यासस्यद्युतिस्वाप्योः सम्प्रसारणमिति सम्प्रसारणम्
 सम्प्रसारणाच्चेतिपूर्वरूपत्वं नित्तादन्तोदात्तत्वम् । एकामिव इवेनसमासोविभक्त्यलोपः पूर्वपदप्रकृ-
 तिस्वरत्वेतिवचनान्पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । विवेश विशप्रवेशनेइत्यस्माद्विद्विस्त्वं नियातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

जा॒नन्ति॒वृष्णो॑ अरु॒पस्य॒शेव॑मु॒तब्र॒धस्य॒शास॑ने॒रणन्ति॑ ।

दिवो॒रुचः॑सुरु॒चोरो॑च॒माना॒इळा॒येपा॑ंग॒ण्यामा॒हिना॒गीः ॥५॥१॥

जा॒नन्ति॑ । वृष्णः । अरु॒पस्य॑ । शेव॑म् । उ॒त । ब्र॒धस्य॑ । शास॑ने ।

र॒णन्ति॑ । दि॒वःऋ॒चः । सु॒रुचः॑ । रोच॑मानाः । इळा । येपा॑म् ।

ग॒ण्या । मा॒हिना॑ । गीः ॥ ५ ॥ १ ॥

वृष्णः कामानां वर्षितुः अरुपस्यरुपाहिंसकास्तद्रहितस्यशत्रुराहित्येनरोचमानस्येत्य-

र्थः तथाविधस्याग्नेः सम्बन्धिशेवमाश्रयविषयसुखंजनानानन्ति उतापिच जानन्तस्तेब्रधस्य महतोग्नेःशासनेआज्ञायां सर्वेजनारणान्तिरमन्ते तथाचमन्त्रः-अस्यशासुरुभयासःसचन्तेह- विष्मन्तउशिनोयेचमर्ताईति । अपिचयेपांमनुष्याणामभिविषयामाहिनामहताइळागीः स्तुति- रूपावाक्गण्यागणनीयापूज्या तेदिवोरुचः ध्रुलोकस्यरोचकाः सुरुचः शोभनदीप्तयः रोच- मानाः देदीप्यमानाभवन्ति ॥ जानन्ति ज्ञाअवबोधने क्रयादित्वात्तस्यज्ञानोर्भेतिजादेशः प्र- त्ययस्वरः । अरुपस्य रुपरिपहिंसार्थाः रोपन्तीतिरुपाहिंसकाः इगुपधेतिकः नसन्तिरुपाय- स्यासावरुपः नन्मुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । शेवम् शीङ्स्वप्ने इग्गुशीङ्भ्यांवाञ्जितिवन् नि- त्स्वरः । शासने शासुअनुशिष्टौ अस्माद्भवेत्सुद् लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । रणन्ति निघातः । दिवोरुचः रुचदीप्तौ अस्मात्किप् तत्पुरुषेकृतिबहुलमितिपष्ठयाअलुक् कृदुत्तरपदप्रकृ- तित्स्वरत्वम् । सुरुचः बहुव्रीहौनन्मुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । इळा ईडस्तुतौ ह्रस्वभ्र्छा- न्दसः यथावाक्शब्दष्टाबन्तस्तद्वत् पित्त्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः । गण्या गणसंख्याने स्वार्था- ण्यन्तादचोयत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । माहिना महेरिणचेतीनणित्त्वादुपधावृद्धिः व्य- स्ययेनाद्युदात्तः । गीः गृशब्दे अस्मात्किप् ऋतइद्धातोःरितीत्वम् वैरुपधायादीर्घः प्रातिप- दिकस्वरः ॥ १ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथपष्ठी-

उ॒तोपि॑तृ॒भ्यां॑प्र॒विदानु॑घो॒पैम॒होम॒हद्भ्या॑मन॒यन्त॑गु॒पम् ।

उ॒क्षाह्र॑यत्र॒परि॑धानं॒मक्तो॑रनु॒स्वंधा॑र्म॒जरि॑तुर्वे॒वक्ष॑ ॥ ६ ॥

उतो इति । पितृभ्याम् । प्रशविदा । अनु । घोषम् । महः ।

महतभ्याम् । अनयन्त । शूपम् । उक्षा । ह । यत्र । परि । धानम् ।

अक्तोः । अनु । स्वम् । धाम् । जरितुः । ववक्ष ॥ ६ ॥

उतोअपिचमहोमहद्भ्यामहतोमहद्भ्यामपितृभ्यां घावापृथिवीभ्यांप्रविदा प्रवेदनेनअनुवोपं अनुघुष्यमाणं शूपमुखम् शूपशुनमितिमुखनामसुपाठात् तत्सुखेयनमानाअग्निमनयन्त अग्निप्रापितवन्तः सोमिः यत्रयजमानेषुउक्षावृष्ट्युत्पादनेनोदकस्य सेक्ता अक्तोः अक्तुशब्दोरात्रिमाचष्टे शर्वरीअक्तुरितितन्नामसुपाठात् अज्यतोसिच्यतेभीहारेणनगदस्यामितिच्युत्पत्तेश्च तस्यारात्रेः परिधानपरितोधारकं स्वमात्मीर्यधामतेजः जरितुः स्तोतुः स्तुतिश्रवणार्थम् अनुः ववक्षह समीपेवहतिखलु संनिहितंकरोतीत्यर्थः ॥ उतो ओदितिप्रगृह्यसंज्ञा एवमादित्वादान्तोदात्तः । घोषम् घुपिर्शब्दने अस्मात्कर्मणिषञ् लघूपधगुणः भ्रिस्वरः । महः अकारतकारयोर्लोपश्छान्दसः बृहन्महतोरुपसंख्यानमितिविभक्तेरुदात्तत्वम् । अनयन्त णीञ्प्रापणे इत्यस्यलडिरूपं निघातः । उक्षा उक्षसेचने श्वञ्जुक्षमित्यादिनाकनिप्रत्ययान्तत्वेनोक्षन्शब्दोनिपातितः व्यत्ययेनान्तोदात्तः । ह चादित्वादानुदात्तः । यत्र लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । अक्तोः अङ्गव्यक्तिप्रज्ञेणधित्यस्मात्न्याज्यतिभ्यः क्तुरितिक्तुः कित्वादनितिदामितिनलोपः प्रत्ययस्वरः । ववक्ष वहप्रापणे छन्दसिलुड्लड्लिड्इतिवर्तमाने लिट् सकारश्छान्दसः तिपोणलदेशः लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अध्वर्युभिः पञ्चभिः सप्तविप्राः प्रियं रक्षन्ते निहितं पदवेः ।

प्राञ्चो मदन्त्युक्षणो अजूर्या देवा देवानामनुहि व्रतागुः ॥ ७ ॥

अध्वर्युशभिः । पञ्चशभिः । सप्त । विप्राः । प्रियम् । रक्षन्ते ।

निशहितम् । पदम् । वेरिति वेः । प्राञ्चः । मदन्ति । उक्षणः ।

अजूर्याः । देवाः । देवानाम् । अनु । हि । व्रता । गुरिति गुः ॥ ७ ॥

उद्रातृवर्गव्यतिरिक्ताद्वादशविंशोभवन्ति तत्रसप्तवपदकर्तारः पञ्चान्येध्वरंनयन्ति तैः पञ्चभिरध्वर्युभि सहसताविप्रामेधाविनोहोत्रकावे.गमनस्वभावस्याग्नेः प्रियंनिहितमाहवनीया-

ख्यपदरक्षन्तेपालयन्ति प्राञ्चःसोमपानार्थंप्राङ्मुखागच्छन्तः अजुर्याः जरथितुमशक्याः उक्षणः
सोमरसस्यसेकारः देवाः स्तोतारःमदन्तिहृष्यन्ति किञ्च तेदेवाःदेवानांसंबन्धीनिव्रताव्रता-
नियज्ञानअनुगुः अन्वगच्छन् हिप्रसिद्धौ अग्नेःप्रसादाद्देवायज्ञानलब्धवन्तइत्यर्थः ॥ रक्षन्ते र-
क्षपालनेव्यत्ययेनात्मनेपद् निचातः । निहितं ङुषाञ्धारणपोषणयोरित्यस्यकर्मणिनिष्ठार्या
दधातेहिरितिहिरादेशः गतिरनन्तरइतिगतेःपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । वेः वीकान्तिगत्यादिषु अ-
स्माद्धिच् सार्धधातुकार्षधातुकयोरितिगुणः ङसिङ्सोश्चेतिपूर्वरूपत्वम् । प्राञ्चः अनिगन्तोश्चता-
वितिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । मदन्ति मदीर्हेर्षे निचातः । गुः इण्गंतावित्यस्माद्गुङिरूपम् इणौ-
गालुङीतिगादेशः आतइतिङ्गेर्जुसादेशः बहुलंछन्दसीत्यडभावः हिशब्दयोगान्ननिहन्यते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

दैव्याहोताराप्रथमान्यजेसप्तपृक्षासःस्वधयामदन्ति ।

ऋतंशंसन्तऋतमिचआहुरनुव्रतंव्रतपादीध्यानाः ॥ ८ ॥

दैव्या । होतारा । प्रथमा । नि । ऋञ्जे । सप्त । पृक्षासः । स्वधया
मदन्ति । ऋतम् । शंसन्तः । ऋतम् । इत् । ते । आहुः । अनु ।
व्रतम् । व्रतः । दीध्यानाः ॥ ८ ॥

दैव्यादैव्योदेवतारूपौ होतारहोतारौ होमनिष्पादकौ प्रथमाप्रथमौमुख्यौ इमंचामुंचाग्नी
न्यृञ्जे ऋञ्जतिःप्रसाधनकर्मेतियास्कः मंत्रद्रष्टाविश्वामित्रोहं प्रसाधयामि सप्तपृक्षासः सप्तहोत्र-
काः स्वधयासोमेनमदन्तिहृष्यन्ति ऋतंस्तोत्रंशंसन्तोव्रतपाः व्रतस्ययज्ञकर्मणोरक्षितारः दीध्यानाः
दीप्यमानास्तेहोत्रकाः अनुव्रतंयज्ञकर्मणिऋतमित्सत्यमेवाग्निमाहुःवदन्ति ॥ ऋञ्जे ऋजिभृजी
भर्जने निपूर्वोयधातुःप्रसाधनेवर्तते निचातः । स्वधयास्वलोर्कयजमानस्यदधातिविदधातीति
स्वधासोमः आतोनुपसर्गेकइतिकप्रत्ययःऋदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । आहुः द्रून्त्यक्तायांवाची-
त्यस्यलटिद्रुवःपञ्चानामादितआहोव्रुवइतिशेरुसादेशः व्रुवश्चाहादेशः निचातः । दीध्याना
दीधीङ्दीप्तिदेवनयोरित्यस्मात्शानच् तस्यचित्त्वाद्दत्तोदात्तत्वेप्रासेअभ्यस्तानामादिरित्याहु-
दात्त्वम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

वृपायन्ते महे अत्याय पूर्वी वृष्णे चित्राय रश्मयः सुयामाः ।

देव होत मन्द्रतरश्चिकित्वान् महो देवानो रदसी एह वक्षि ॥ ९ ॥

वृपश्यन्ते । महे । अत्याय । पूर्वीः । वृष्णे । चित्राय । रश्मयः ।

सुश्यामाः । देव । होतः । मन्द्रस्तरः । चिकित्वान् । महः ।

देवान् । रोदसी इति । आ । इह । वक्षि ॥ ९ ॥

देवदेदीप्यमान होतः देवानामाहातः हेअग्ने महेमहतेअत्यायसर्वानप्यतिवन्म्यवर्तमानाय चित्रायनामाविधवर्णाय यद्वा चित्रायदेवैश्चायनीयायपूज्यायवृष्णेकामानांर्वापित्रेतुभ्यत्वदर्पपूर्वीः प्रभृताः सुयामाः अतिशयेनविस्तृतारश्मयः सर्वतोऽप्यास्ताज्जालाः वृषायन्ते वृषेवाचरन्ति सेचकाश्च भवन्ति । होतारः ज्जालाभिः समिद्धमग्निदृष्टासोमाज्यपयः प्रभृतीनिहवीपितत्रप्रक्षिपन्तीतिज्जालानां वृषत्वम् यद्वापद्यर्षेचतुर्यी तथाचमहतोऽत्यस्यचित्रस्यवृष्णोऽग्नेर्बहवोरश्मयोवृषेवाचरन्ति वृष्ट्युत्पादनद्वारापर्जन्यवदाचरन्तीत्यर्थः अपिचमन्द्रतरः यगमानस्यमादयितृतमः चिकित्वान्ज्ञानोपेतः सत्वमहः महत-भूज्यान्यष्टज्यान्देवान् रोदसीद्यावागृथिन्यौ च इह वैदिकेस्मिन्कर्मणि आवाक्षि आवह ॥ वृषायन्ते उपमानादित्यनुवृत्तौ कर्तुं क्य इत्सलोपश्चेतिक्य इ अकृत्सार्धघातुकयोरिति दीर्घः पादादित्वान्निघातः घातुस्वरः । महे अकारतकारयोलोपश्चान्दसः बृहन्महतो-रितोर्वेभक्तेरुदात्तत्वम् । पूर्वीः पूषालनपूरणयोरित्यस्मात्कौरित्यनुवृत्तौ पूर्वोर्भेदेन्याधिगृधौत्यादिनाकुप्रत्ययः कित्वाद्गुणप्रतिषेधेऽदोष्ठचपूर्वस्येत्युत्वम् उरण्परः तस्माद्द्वेतेऽगुणवचनादितिडीप्थणादेशेऽकृतेहलिचेतिदीर्घः वाछन्दसीतिसवर्णदीर्घः । रश्मयः अशय्यासौ अश्रुवतेसर्वनगदितिमीरस्यनुवृत्तौ अशेरशचेतिमिप्रत्ययः रशादेशश्च प्रत्ययस्वरः । सुयामा. यमनयाम. भावेवञ् बहुव्रीहौ मञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । देव अपादादावितिभ्युदासात्पांष्टिकमाद्युदात्तत्वम् । होतः ह्यतेस्ताच्छीलिकस्तृन् बहुल्लच्छन्दसीतिसम्प्रसारणम् अपादाधामन्त्रितत्वाज्निघातः । मन्द्रतरः मदिस्तुत्यादिषु स्फापितधिवघ्नीत्यादिनारक् इदित्वाद्भुम् , तरप.पित्वाद्भुदात्तत्वेकप्रत्ययस्वरः । वाश्चे बहुप्रापणेइत्यस्यबहुल्लच्छन्दसीतिशपोल्लक् इत्वकल्पत्वानि निघातः ॥ ९ ॥

पृक्षप्रयजोद्रविणः सुवाचः सुकेतव उपसो रेवतः ।

उतोचिदग्नेमहिना पृथिव्याः कृतं चिदेनः संमहे दशस्य ॥ १० ॥

पृक्षप्रयजः । द्रविणः । सुवाचः । सुकेतवः । उपसः । रेवत ।

ऊपुः । उतो इति । चित् । अग्ने । महिना । पृथिव्याः । कृतम् ।

चित् । एनः । सम् । महे । दशस्य ॥ १० ॥

हे द्रविणः द्रवतिसततंगच्छतीति द्रविणशब्देनाग्निरभिधीयते द्रविणः सततगमनस्वभावहेअग्ने पृक्षप्रयजः पृक्षाणिहविर्लक्षणान्यन्नानि प्रकर्षेणयष्टं प्रकम्यते यासूपःसु ताः पृक्षप्रयजः सुवाचः प्रातरनुवाकादिशोभनावाचोयासांताः सुकेतवः वयसांमनुष्याणांचशब्दैः सुप्रज्ञानाः एवंविधाउपसः रेवत् अस्माकंधनयुक्तं यथामवतितथाऊपुः व्युच्छन्ति उतोचित् अपिच हेअग्ने पृथिव्याः विस्तीर्णायाः ज्वालायाः महिनामहत्त्वेन कृतं संपादितं चित् यत्किंचिदेनः प्राण्युपवातादिलक्षणंपार्षमहे महते यजमानायमहामदर्धं संदशस्य संक्षपय ॥ पृक्षप्रयजः अन्येभ्योपिदृश्यन्तइति कर्मणिविच् दृशीग्रहणादधिकृतोभवतीत्युक्तं बहुवीहित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । द्रविण दृगतावित्यस्मात् दृदक्षिभ्यामिनञ्जितीन्प्रत्यय गुणावादेशौ संबुद्धौसोर्लोपामावश्छान्दसः आमञ्जितत्वान्निघातः । सुवाचः नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । रेवत् रयिर्धनमस्मिन्विद्यतइति मत्तुप् हस्यनुद्भ्यामिति मत्तुवुदात्त छन्दसीरइतिवत्त्वं रयेर्मतौ बहुछन्दसीतिसम्प्रसारणम् परपूर्वत्वेगुणः । ऊपुः उपडुपदाहे दाहार्थोप्ययंधातुरत्रप्रकाशनेवर्तते छन्दसिल्लाडितिवर्तमानेऽलिद् उप्सिरूपं निघातः । पृथिव्याः प्रथमख्यानेइत्यस्मात् प्रथेःपिवन्संप्रसारणंचेतिपिवन्प्रत्ययः तत्सन्नियोगेनघातोःसम्प्रसारणम् पिद्वौरादिभ्यश्चेतिडोप् प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्त उदात्तयणोहल्पूर्वादिदिविभक्तेरुदात्तत्वम् । दशस्य निघातः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

इळामग्नेपुरुदंसंसुनिंगोःशंश्वत्तमंहवमानायसाध ।

स्यान्नःसूनुस्तनयोविजावाग्नेसातेसुमतिभूत्वस्मे ॥ ११ ॥ २ ॥

इळाम् । अग्ने । पुरुदंसम् । सनिम् । गोः । शश्वत्तस्तमम् ।

हवमानाय । साध । स्यात् । नः । सूनुः । तर्नयः । विजाह्वा । अग्ने ।

सा । ते । सुहृमतिः । भूतु । अस्मेइति ॥ ११ ॥ २ ॥

हेअग्ने पुरुदंसं अपः अप्रः दंसः वेपइतिकर्मनामसुपठितत्वात् दंसशब्दःकर्मवाची पुरुष्णि वह्निदंसांसिकर्माणियस्याःसा तां बहुकर्माणं गोःसनिगवादिपशूनांप्रदात्रीमिळामेतन्नामिकांगोरूपांदेवतां शश्वत्तमंनिरन्तरं हवमानाययजमानायमहां साधसाधय किञ्च नोस्माकंसूनुःपुत्रतनयःपौत्रःस्याद्भवतुइति तेतवयासुमतिःशोभनाबुद्धिः साविजावाअवध्यासतीअस्मेअस्माकंभूतु भवतु ॥ शश्वत्तमं उञ्छादिपुपाठादन्तोदात्तत्वम् । साध रावसाधसंसिद्धौ अन्तर्मावितण्यर्थोयम् लोटिव्यत्येनशप् सेर्हापिच्चेतिहिरादेशः तस्यातोहेरितिलक् निघातः । विजावा जनीप्रादुर्भावे अस्मादन्वेभ्योपिद्वयन्तइतिवनिप् विङ्मोरेनुनासिकःस्यादित्यात्वम् कृदुत्तरपदभ्रकृतिस्वरत्वम् लिङ्गव्यत्ययः । भूतु भूत्तायाम् बहुलंलन्दसीतिशपोलक् भूसवोस्तिडीतिगुणप्रतिषेधः ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे द्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अञ्जन्तीत्यष्टमं वैश्वामित्रमेकादशर्चसूक्तम् अत्रानुक्रमणिका—अञ्जन्तियूपस्तुतिःपष्ठचाद्याभिर्बहवोन्त्यात्राश्रिन्याष्टमीवैश्वदेवीवा तृतीयासप्तम्यावनुष्टुभावेति उच्छ्रयस्ववनस्पतेयेवृक्णासइत्येतेतृतीयासप्तम्यावनुष्टुभौ शिष्टास्त्रिष्टुमःकृत्स्नस्यसूक्तस्ययूपोदेवता वनस्पतेशतवहशइत्यस्याश्छिन्नयूपस्यमूलभूतःस्थाणुर्देवता आदित्यारुद्रावसवइत्यष्टमीवैश्वदेवी यौपीवा अत्र पष्ठचादीनांबहवोयूपोदेवताः बहूनांस्तूपमानत्वात् शिष्टाएकयूपोदेवत्याः यूपोऽनेअञ्जन्तित्वामित्येषा प्रेषितोयूपपायाज्यमानायाञ्जन्तित्वामध्वरेदेवयन्तइतिसूत्रितत्वात् । यूपोच्छ्रयणेसमिद्धस्येतिद्वेऋचौ सूत्रितंच—उच्छ्रयस्ववनस्पतेसमिद्धस्यध्रयमाणःपुरस्तादिति यूपपरिज्ययणेयुवांसुवासाःपरिवीतआगादितिपरिदध्यादिति सूत्रितत्वात् यूपोच्छ्रयणेजातोजायतेसुदिनत्वेअह्नामित्यर्धर्चआरमेदिति सूत्रितम् । यूपैकादशिन्यामन्यत्रापि बहुयूपयुक्तेकर्मणिष्यान्वोनरइत्यादिभिः पाङ्क्तिःपञ्चभिर्वासंस्तुपात् संस्तुयादत्रभिर्हि कृत्ययान्वोनरोदेवयन्तोनिमिष्युरिति पाङ्क्तिःपञ्चभिरेति ॥

तस्मिन्सूक्तेमथमा—

अञ्जन्तित्वामध्वरेदेवयन्तोवनस्पतेमधुनाद्वैव्येन ।

यदूर्ध्वंस्तिष्ठाद्रविणेहर्धत्ताद्यद्वाक्षयोमातुरस्यात्पस्यै ॥ १ ॥

अञ्जन्ति । त्वाम् । अध्वरे । देव्यन्तः । वनस्पते । मधुना ।
 दैव्येन । यत् । ऊर्ध्वः । तिष्ठाः । द्रविणा । इह । धत्तात् । यत् ।
 वा । क्षयः । मातुः । अस्याः । उपस्थे ॥ १ ॥

वनस्पतेःखदिरपलाशादिलक्षणहेयूप अध्वरे यज्ञेदेवयन्तः देवान्कामयमानाभध्वर्वाद्यः
 दैव्येनमधुनादेवसम्बधिनामधुनाघृतेन एतद्वैमधुदैव्यंयदाज्यमित्यान्नात् । तेनघृतेनत्वामञ्ज-
 न्ति त्वयिघृतंक्षिञ्चन्तीत्यर्थः यत्तयदित्वमूर्ध्वस्तिष्ठाः उन्नतस्तिष्ठसि । यद्वायदिवामातुरस्याः मा-
 तृभृतायाः पृथिव्याः उपस्थे उत्सङ्गैतेक्षयोनिवासः यद्दूर्ध्वस्तिष्ठसियदिवाभूमौशयानोवर्तसे
 उभयपापित्वं इहास्मासुद्रविणानिधनानिधत्तात्पेहि ब्राह्मणेनेयमृग्याख्याता-अञ्जन्ति-
 त्वामध्वरेदेवयन्तइत्यन्वाहाध्वरेहोनेदेवयन्तोअन्तिवनस्पतेमधुनादैव्येनेत्येतद्वैमधुदैव्यंयदाज्यं य-
 दूर्ध्वस्तिष्ठाद्रविणेह्यत्ताद्यद्वाक्षयोमातुरस्याउपस्थइतियदिचितिष्ठासियदिचशयासैद्रविणमेवास्मासुधत्ता-
 दित्येवतदाहेति । तथाचनिरुक्तमपि- अञ्जन्तित्वामध्वरेदेवान्कामयमानावनस्पतेम-
 धुना दैव्येनचघृतेनचयद्दूर्ध्वःस्थास्यसिद्रविणानिचनोदास्यसियद्गतेकृतःक्षयोमातुरस्याउपस्थ
 उपस्थानेइति ॥ अञ्जन्ति अञ्जव्यक्तिप्रक्षणकान्तिगातिषु रुधादित्वात्क्षम् तस्यलटिञ्जे-
 र्दिच्चादानिदितामित्युपधालोपः शसोरल्लोपइत्यल्लोपः प्रत्ययस्वरेणमध्योदात्तः । त्वाम् आमियु-
 ष्मच्छब्दस्यत्वमावेकवचनेइतित्वादेशः द्वितीयायांचेत्याकारः एकादेशउदात्तेनोदात्तइत्येका-
 देशस्योदात्तत्वम् । अध्वरे नविधतेध्वरोहिंसायस्येतिबहुहीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरेप्राप्तेनञसु-
 भ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । देवयन्तः देवानात्मनइच्छन्तः सुप्रभात्मनइतिक्यन् क्यचि-
 चेतीत्वम् अकृत्सार्वाधातुकयोरितिदीर्घत्वंच नच्छन्दस्यपुत्रस्येत्यनेनप्रतिपिष्यते तदन्ताच्छतृ-
 प्रत्ययः शपःपित्वाहसार्वाधातुकस्वरेणचानुदात्तत्वेकृतेतयोरेकादेशउदात्तेनोदात्तइतिक्यचए-
 वस्वरः । वनस्पते आमन्त्रितस्यचेत्याद्युदात्तत्वम् । मधुना फलिपाटिनमिमनीत्यादिनाउप्र-
 त्ययः । निदित्यनुवृत्तेराद्युदात्तत्वम् । दैव्येन देवाद्यभजावितियन् भिच्चादादिवृद्धिः यस्ये-
 तिलोपः भिच्चादाद्युदात्तः । तिष्ठाः घागतिनिवृत्तौ लेटिसिप् इतश्चलोपइतीलोपः शपशित्वा-
 त्प्राप्तेत्यादिनातिष्ठादेशः लेटोडायावित्यडागमः यच्छब्दयोगान्निवाताभावः तिष्ठादेशस्याद्युदा-
 त्तत्वेननिपातितत्वादाद्युदात्तः । द्रविणा द्रुदक्षिभ्यामिनन्त्रितीनन्प्रत्ययः सुपांसुल्लगितिसुपो-

डादेशः । निच्वादाद्युदात्तः । इह इदंशब्दात्ससम्यर्षेइदमोहइतिहः इदमइशितीशादेशः शि-
 च्यात्सर्वादेशः प्रत्ययस्वरः । घत्वात् डुधाञ्धारणपोषणयोरित्यस्यप्रार्थनेलोद् सिप् तस्य
 सेहपिधेतिहिरादेशः तुह्योरितितातडादेशः श्राभ्यस्तयोरतइत्याकारलोपः दधस्तभोधेतिम-
 प्मावः जइत्वत्त्वे निघातः । वा चादित्वादनुदात्तः । क्षयः क्षियन्तिनिवसन्त्यास्मिन्निति
 अधिकरणेवः क्षयोनितासेइत्याद्युदात्तत्वम् । मातुः नमूनेद्रुइत्यादिनातुन्तत्वेननिपातनाद-
 न्तोदात्तः ऋतउदितिस्त्रपूर्वपरयोरुकारः । अस्याः ऊडिदमित्यादिनाविभक्तेरुदात्तत्वम् ।
 उपस्थे ष्टागतिनिवृत्तौ आतश्चोपसर्गेइतिकः तत्पुरुषेतुल्यार्थेतिमरुद्धादित्वात्पूर्वपदान्तो-
 दात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

समिद्धस्यश्रयमाणःपुरस्ताद्ब्रह्मवन्वानोअजरंसुवीरंम् ।

आरेअस्मदमर्तिंवाधमानुच्छ्रयस्वमहतेसौभंगाय ॥ २ ॥

समृद्धस्य । श्रयमाणः । पुरस्तात् । ब्रह्म । वन्वानः । अजरंम् ।

सुवीरंम् । आरे । अस्मत् । अमर्तिम् । वाधमानः । उत ।

श्रयस्व । महते । सौभंगाय ॥ २ ॥

हेयूप समिद्धस्यदीप्यमानस्याहवनीयस्याग्नेः पुरस्तात्प्राच्यांदिशिश्रयमाणः तत्रवर्तमानः
 ब्रह्मब्रह्म ब्रह्मवर्षेइत्यशनामनुपाठात् अजरंरारहितंसमृद्धंसुवीरंशोभनापत्ययुक्तंब्रह्मब्रह्मव-
 न्वान् प्रयच्छन् अस्मदमर्तिमम्माकंशत्रुभूतामशनायाम् अशनायावैपाप्मातिरितिश्रवणा-
 त् तादृशंशत्रुमारदूरेवाधमानः अपनुदंस्त्वंमहतेसौभंगायधनादिसंपत्पर्यमुच्छ्रयस्व उच्छ्रितोभव ।
 उक्ताथैब्राह्मणम्— 'समिद्धस्यश्रयमाण पुरस्तादिनिसमिद्धस्यह्योपएतत्पुरस्ताच्छ्रयतेब्रह्मवन्वानो-
 अजरंसुवीरमित्याशिपमेवाशास्तआरेअस्मदमर्तिंवाधमानइत्यशनायावैपाप्मातिस्तामेवतदाराचुदतेय-
 ज्ञाच्चयजमानाञ्चोच्छ्रयस्वमहतेसौभंगायेत्याशिपमेवाशास्तइति ॥ समिद्धस्य अिन्धीदी-
 सौ कर्मणिनिष्ठायांर्धादितोनिष्ठायामितीट्प्रतिषेधः सम्पागिद्धइतिगतिरन्तरइतिपूर्वपदप्रकृति-
 स्वरत्वम् । श्रयमाणः श्रिन्सेवायामित्यम्यलट्शानच् तस्यउत्सार्वाघातुकस्वरेणानुदात्तत्वे

कृतेधातुस्वरः शिष्यते पुरस्तात्पूर्वशब्दस्यादिक्शब्देभ्यः सप्तमीपंचमीत्यादिना अस्तातिप्रत्ययः अस्तातिचेतिपूर्वस्यपुरादेशः प्रत्ययस्वरः । ब्रह्म नञिपयस्यानिसन्तस्येत्याद्युदात्तः । वन्वानः वनुयाचने अत्रायंघातुर्दानार्थेवर्तते छट्. शानच्प्रत्ययः चित्त्वादन्तोदात्तः । अजरम् नञोजरमर- मित्रमृताइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । सुवीरम् वीरवीर्योच्चेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । आरे एवमादित्वादन्तोदात्तः । अस्मन् युष्यसिभ्यामादिगितिमादिकप्रत्ययः सुपांसुलुगिति सुपोलुक् मदिक्प्रत्ययस्वरः । अमातिम् तत्पुरुषेइतिपूर्वपदप्रट्तिस्वरत्वम् । उन्त् निपातत्वेनाद्युदात्तः । श्रयस्वाश्रिञ्सेवायामित्यस्यलोप्स्यमैकवचनेयास् थासःसेइत्यादेशः सवाभ्यांवामावित्येकारस्यवकारः निघातः । महते वर्तमानेष्टपत्बृहन्महदितिनिपातनादन्तोदात्तः बृहन्महतोरुपसंख्यानमिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । सौभगाय प्राणभृज्जातिनयोवचनोद्गात्रादिभ्यइत्यन् ह्रस्वगसिध्वन्तेपूर्वपदस्यचेतिवृद्धिः सर्वविधानांछन्दसिविकल्पितत्वादित्युत्तरपदस्यवृद्धिर्नभवति जित्स्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उच्छ्रयस्ववनस्पतेवर्ष्मन्पृथिव्याअधि ।

सुमितीमीयमानोवर्चोधायज्ञवाहसे ॥ ३ ॥

उत् । श्रयस्व । वनस्पते । वर्ष्मन् । पृथिव्याः । अधि ।

सुमिती । मीयमानः । वर्चः । धाः । यज्ञवाहसे ॥ ३ ॥

हेवनस्पते यूप पृथिव्याअधि पृथिव्यावर्ष्मन् उत्कृष्टेदेवयजनाख्येदेशेउच्छ्रयस्वउच्छ्रितोभव सुमतशोभमानयाबुद्ध्या अथवाशोभनेनपरिमाणेनमीयमानःइयत्तयापरिच्छिद्यमानः त्वयंज्ञवाहसेयज्ञनिर्वाहकाययजमानायवर्चोधाः अन्नंघेहि अयमेवार्थोब्राह्मणेनदर्शितः-‘उच्छ्रयस्ववनस्पतइत्युच्छ्रयमागायाभिरूपाययद्यज्ञेभिरूपंतत्समृद्धंवर्ष्मन्पृथिव्याअधीत्येतद्वैवर्ष्मन्पृथिव्यैयत्रयूपमुन्मिन्वन्तिसुमितीमीयमानोवर्चोधायज्ञवाहसइत्याशिषमाशास्तेइति ॥ वनस्पते अपादादित्वादाष्टमिकमनुदात्तत्वम् । पृथिव्याः उदात्तयणोहल्पूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । सुमिती माङ्मानेइत्यस्यक्तिनिघतिस्वतिमास्थेतीकारादेशः शोभनयामित्या तादौचनितिरुत्पतावितिगते प्रकृतिस्वरत्वम् सुपांसुलुगितिसवर्णदीर्घः । मीयमानः माङ्मानेइत्यस्यकर्मणियक्

घुमास्येतीत्वं प्रत्ययस्वरः । घाः घाघातोर्लोड्येच्छन्दसि लुङ् लङ् इति लुङ् इत्येति सिपङ्कारलोपः
गातिस्थेति सिचो लोपः बहुलं छन्दसौत्यडभावः निघातः । यज्ञवाहसे यज्ञवहाति प्राप्नोति वहप्राप-
णे इत्यस्य वहिहाघाम्यदछन्दसौत्यसुन् णिदित्युनुवृत्तेरुपधावृद्धिः गतिकारकयोरिति पूर्वपदप्र-
कृतिस्वरत्वंचेति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

युवांसुवासाः परिर्वीत आगात्स उश्रेयान् भवति जायमानः ।
तंधीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्योऽमनसा देवयन्तः ॥ ४ ॥

युवा । सुध्वासाः । परिर्वीतः । आ । अगात् । सः । उँ इति ।
श्रेयान् । भवति । जायमानः । तम् । धीरासः । कवयः । उन्न-
यन्ति । सुध्वाध्यः । मनसा । देवयन्तः ॥ ४ ॥

युवाद्वाङ्गः अष्टाश्रयादिकक्षणलक्षितइत्यर्थः सुवासाः शोमनेनवाससारशनयायुक्तः प-
रिर्वीतस्तयारशनयावेष्टितः एवंविधोयूपआगात्आगच्छति सउसएवयूपः श्रेयान्जायमानः
सर्वेभ्योवनस्पतिभ्यउत्कृष्टतयासंपद्यमानोभवति तमेवंविधंयूपधीरासः प्राज्ञा मनसादेवयन्तः
देवान्कामयमानास्वाध्यः सुध्दुसर्वतोध्यानयुक्ता कवयः क्रान्तदर्शिनोध्वर्वाद्यः उन्नयन्तिउ-
न्नतं कर्षन्ति एतस्मिन्नर्थेब्राह्मणम्—युवासुवासा परिर्वीत आगादित्युत्तमयापरिदधातिप्राणोवै-
युवासुवासा सोयंशरीरैःपरिवृत्त सउश्रेयान्भवतिजायमानइतिश्रेयाञ्छ्रेयान्हेपएतद्भवतिनायमानस्तंधी-
रासःकवपउन्नयन्तिस्वाध्योमनसादेवयन्तइतियेवाअनूचानास्तेकवयस्तएवैनंतदुन्नयन्तीति ॥ यु-
वा यौतेःकनिन्नुवृत्तपितृतीत्यादिनाकनिन्प्रत्ययः कित्त्वाद्गुणाभावः उवङ्देशः नित्त्वादायु-
दात्तत्वम् । सुवासाः वसआच्छादने असुश्रेत्यनुवृत्तौवसेर्णिदित्यसुन् णित्त्वादुपधावृद्धिः
सोर्मनसीइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । परिर्वीतः व्येन्संवरणे कर्मणिक्तः यनादित्वात्संप्रसारणम्
गतिरन्तरइतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अगात् इण्गतानित्यस्यलुङ्ङिङ्गो गालुङ्ङीतिगादेशः
गातिस्थेति सिचो लोपः अडागमः । श्रेयान् प्रशस्यस्यद्विवचनविभज्योपपदेशइतिईयसुन्प्रत्ययः
तस्मिन्प्रशस्यस्यश्रइतिश्रादेशः गुणः नित्त्वादायुदात्तत्वम् एकदेशआद्युदात्तः । स्वाध्यः
ध्वैचितायाम् स्वाडोरुपसर्गयो प्राक्प्रयोगः अन्येभ्योपिदृश्यन्तइतिक्प् दशमहणात्संप्रसा-

रणं सम्प्रसारणाच्चेतिपूर्वरूपत्वं हलइतिर्दाविः जसि परनेकाचइतियणादेशः कृदुत्तरपदप्रकृ-
तिस्वरत्वम् उदात्तस्वरितयोर्यणइतिनसःस्वरितत्वम् । देवयन्तः सुपआत्मनःक्यामितिक्वयच्
चित्वादन्तोदात्तः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

जातो जायते सुदिनत्वे अह्नां समर्प्य आविदधे वर्धमानः ।

पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा देवया विप्र उदियति वाचम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

जातः । जायते । सुदिनत्वे । अह्नाम् । सप्तम्ये । आ । विदधे ।

वर्धमानः । पुनन्ति । धीराः । अपसः । मनीषा । देवस्याः ।

विप्रः । उत् । इयति । वाचम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

जातः पृथिव्यां प्रथममुत्पन्नोयूपः समये मर्याइतिमनुष्यनाम तैः सहिते विदधे वर्धमानः
विदधइतियज्ञनाम विदधः सवनमितियज्ञनामसुपाठात् । तस्मिन्त्यज्ञे आवर्धमानः घृताञ्जनर-
शनापरिव्ययणादिनासर्वतःशोभमानःसन् अह्नांसुदिनत्वे जायते पशुनियोजनादिद्वारेणयज्ञनि-
र्वाहकतयाअहानिसुदिनानिकरोतीत्यर्थः अपसःकर्मवन्तः धीराः प्रज्ञानवन्तः अध्वर्षादयः
मनीषाबुद्ध्यातंयूपंपुनन्ति प्रक्षालनादिभिःशोधयन्ति देवयाः देवानां यथादेवानां हवींषिप्राप-
यितावा विप्रोमेधावीहोताचवाचंयूपविपयांस्तुतिलक्षणंवाचम् उदियतिप्रेरयाति उच्चारयतीत्यर्थः
उक्तार्थे ब्राह्मणम्-जातो जायते सुदिनत्वे अह्नामिति जातो ह्येपएतज्जायते समर्प्य आविदधे वर्धमान इति वर्धय-
न्त्येवैनंतत्पुनन्ति धीरा अपसो मनीषेति पुनत्येवैनंतद्देवया विप्र उदियति वाचमिति देवेभ्य एवैनंतं निवेदयतीति
सुदिनत्वं सुदिनानां भावइति तस्य भावस्त्वतलावितिवः प्रत्ययस्वरः । समये मृद्प्राण-
त्यागे इत्यस्माच्छन्दसिनिष्टक्येति यत्प्रत्ययान्तत्वेन निपातनाद्गुणः समासस्येत्यन्तोदात्तत्वम् ।
पुनन्ति पूञ्पवने श्रयादित्वात्श्रा प्वादित्वाद्भस्वः प्रत्ययस्वरः । देवयाः याप्रापणे आतोमनि-
न्निति विच्प्रत्ययः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । इयति ऋगतौ जुहोत्यादिः अभ्यासस्य अतिपि-
पत्योश्चेतीत्वम् अभ्यासस्यासवर्णे इतीयडादेशः निचातः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे तृतीयो वर्गः ॥ ३ ॥

अथपृष्ठी-

यान्वो नरो देव्यन्तो निमिम्युर्वनस्पते स्वधितिर्वाततक्ष ।

ते देवासः स्वरवस्तस्थिवांसः प्रजावदस्मे दिधिपन्तुरत्नम् ॥ ६ ॥

यान् । वः । नरः । देव्यन्तः । निमिम्युः । वनस्पते । स्वधितिः ।

वा । ततक्ष । ते । देवासः । स्वरवः । तस्थिवांसः । प्रजावत् ।

अस्मे इति । दिधिपन्तु । रत्नम् ॥ ६ ॥

हेयूपाः देव्यन्तः देवान्कामयमानाः नरः कर्मणानितारो ध्वर्वाद्यः यान्वः यान्युष्मानिमिम्युः
अक्तेषुप्रविक्षिषुः वाअपिचहेयनस्पतेस्वधितिः परशुः त्वदीयान्यूपान्ततक्ष चिच्छेद देवासो-
दीप्यमाना स्वरवः स्वरुशब्दःस्वशकलवाची तद्वन्तः लुप्तमत्वर्थीयः तस्थिवांसः तिष्ठन्तस्तेतादृ-
शाःयूपाः अस्मेअस्मैयजमानायप्रजावद्व्यपत्यसाहितंरत्नमुत्तमंवनंदिधिपन्तुधारयन्तु प्रयच्छ-
न्वित्यर्थः ॥ निमिम्युः डुमिन्प्रक्षेपणेइत्यस्यलिट्शुसिअसंयोगाल्लिट्किदितिकिद्धद्वावाङ्गुणाभा-
वः यद्वृत्तयोगादनिघातः सतिशिष्टस्वरोबलीयानिति वचनात्प्रत्ययस्वरः । स्वधितिःस्वशब्दोपप-
दाद्वाधारणेइत्यस्मात्किन् स्वास्वकीयानिशितधारार्थीयतेप्रक्षिप्यतेनेनेतिस्वधितिःखड्गः । तत-
क्ष तक्षत्वक्षतनूकरणेइत्यस्माद्विट्गणिलिरूपादनिघातः लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । स्वरवः
स्वशब्दोपतापयोरित्यस्मान्निदित्यनुवृत्तौशूस्वृत्तिहिप्रपीत्यादिनाउप्रत्ययः नित्वादाद्युदात्तः । त-
स्थिवांसः घागतिनिवृत्तावित्यस्माच्छन्दसिलिट् तस्यक्त्सुः वस्वेकात्रादसामितीडागमः प्रत्यय-
स्वरः । प्रजावत् जनीप्रादुर्भावेइत्यस्मादुपसर्गेचसंज्ञायामितिडः ततष्टाप् तदस्यास्तीतिमनुप् तस्य
पित्वादनुदात्तत्वम् एकादेशस्वरः । अस्मै अस्मच्छब्दस्यसुपांसुलुगितिशेइत्यादेशः । दिधिप
न्तु धिपधारणे जुहोत्यादिः निघातः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

येवृक्णासो अधिक्षमिनिमितासोयुतस्रुचः ।

तेनोव्यन्तुवार्थिदेवत्राक्षेत्रसाधंसः ॥ ७ ॥

ये । वृक्णासः । अधि । क्षमि । निमितासः । युतस्रुचः । ते । नः ।

व्यन्तु । वार्थम् । देवत्रा । क्षेत्रसाधंसः ॥ ७ ॥

अधिक्षामि क्षमायांभूमौ वृक्षासः परशुनाछिन्नायेयूपाः यतस्तुचइतिऋविग्वान्ची
यतस्तुचः मरुतइतिऋत्विङ्गामसुपठितत्वात् यताः स्तुचोपैस्तेयतस्तुचः तैऋत्विग्भिः निपिनासः
अवटेपुनितरांक्षिसाः क्षेत्रसाधसः क्षेत्रस्ययज्ञस्यसाधकाः यथाक्षेत्रंसस्यादिद्वाराफलंप्रयच्छ-
तितथायज्ञोपिअपूर्वद्वारास्वर्गादिफलंददातीतिक्षेत्रंयज्ञः एवंविधास्तेयूपाः नोस्मदीयंत्रार्यंश्रणी-
यंसंभजनीयंहविर्देवत्रादेवेपुत्र्यन्तुगमयन्तु अस्मदीयंहविर्देवार्थानिर्कुर्वन्त्वित्यर्थः ॥ वृक्षासः
ओषध्भूछेदनेइत्यस्यनिष्ठायांस्यविभापेतीदृप्रतिपेधः कित्त्वाङ्गहिज्यावयीत्यादिनासम्प्रसार-
णम् । ओदितश्चेतिनिष्ठानत्वम् । क्षामि आतोधातोःरित्यत्रआतइतियोगविभागादाकारलोपः नि-
मितासः ङुमिञ्प्रक्षेपणे कर्मणिक्तः गतिरनन्तरइतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । यतस्तुचः बहुव्रीहौ
पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । व्यन्तु इण्गताक्त्यस्यलोटिरूपम् इकारलोपश्छान्दसः अयमन्तर्भावित-
ण्यर्थः । वार्यं वृष्टसंभक्तावित्यस्माद्बहलोर्ण्यदितिकर्मणिष्यत् ईडवन्दवृशंसदुहेत्यादिनायुदात्त-
त्वम् । देवत्रा त्रेत्यनुवृत्तौ देवमनुष्यपुरुषपुरुमर्त्येभ्यइत्यादिनाधिकरणेनाप्रत्ययः । क्षेत्रसाधसः
राधसाधसंसिद्धावित्यस्मादौणादिकोसुन् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आदित्यारुद्रावसंवःसुनीथाद्यावाक्षामांपृथिवीअन्तरिक्षम् ।
सजोपंसोयज्ञमवन्तुदेवा ऊर्ध्वं कृण्वन्त्वध्वरस्यंकेतुम् ॥८॥
आदित्याः । रुद्राः । वसंवः । सुहनीथाः । द्यावाक्षामां । पृथिवी ।
अन्तरिक्षम् । सजोपंसः । यज्ञम् । अवन्तु । देवाः । ऊर्ध्वम् ।
कृण्वन्तु । अध्वरस्यं । केतुम् ॥ ८ ॥

सुनीथाः यज्ञस्यसुष्ठुनेतारः आदित्याः द्वादशादित्याः रुद्राः एकादशरुद्राः वसवः
अथैवसवः यद्वा सुष्ठुनीथाः सुष्ठुतयः स्तुतशस्त्राणिनीथानिचोक्त्यामदानिचेतिहिथ्यथे ।
द्यावाक्षामा द्यावापृथिव्यौ पृथिवी सुव्यन्त्ययः पृथुविस्तीर्णमन्तरिक्षंचसजोपसप्तेश्वेदेवाः
ऐकमत्येनपरस्परंसंज्ञताभूत्वाइममस्मदीयंयज्ञमवन्तुरक्षन्तु । किञ्च अध्वरस्ययज्ञस्यंकेतुं ध्व-
जभूतंप्रज्ञापकेवं इमंयूपंऊर्ध्वं कृण्वन्तु उच्छिन्नं कुर्वन्तु ॥ आदित्याः आदितैरपत्यानि दित्य-
दित्यादित्यपत्युत्तरपदादितिष्यः णित्त्वादादिगुद्धिः प्रत्ययस्वरः । रुद्राः रोदयन्ति सर्वानन्त-

काले रोदेर्णिकृचेतिरक्प्रत्ययः तत्सन्नियोगेनाणिलोपः प्रत्ययस्वरः जसःसुस्वादनुदात्तत्वे
एकादेशउदात्तेनोदात्तइत्येकादेशस्याप्युदात्तत्वम् । वसवः वसनिवासे निद्रित्यनुवृत्तौ शृस्ववृद्धि-
हित्प्रथिसवसीत्यादिनाउप्रत्ययः नित्वादाद्युदात्तः । सुनीथाः णीन्प्रापणे हनिकृपिनीरमिका-
शिभ्यश्चित्कथन् कित्वाद्गुणः थायवन्क्तेत्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । घावाशामा घौश्चक्षामाच
दिवोद्यावाइतिघावादेशः देवताद्वन्द्वेचेत्युभयपदप्रकृतिस्वरत्वम् । पृथिवी प्रथप्रख्याने प्रथेःपि-
वन्संप्रसारणंचेतिपिवन्संप्रसारणंच पिद्वीरादिभ्यश्चेतिडीप् प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः । अवन्तु
अवरक्षणे निघातः । कृष्वन्तु कृविहिंसाकरणयोरित्यस्मात् षोडि भिन्विकृष्योरचेत्युप्रत्ययः
अकारश्चान्तादेशः निघातः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

हंसाइवश्रेणिशोयतानाःशुक्रावसानाःस्वरवोनुआगुः ।
उन्नीयमानाःकविभिःपुरस्ताद्देवानामपियन्तिपार्थः ॥९॥
हंसाःइव । श्रेणिश्शः । यतानाः । शुक्रा । वसानाः । स्वरवः ।
नुः । आ । अगुः । उन्नीयमानाः । कविभिः । पुरस्तात् ।
देवाः । देवानाम् अपि । यन्ति । पार्थः ॥ ९ ॥

शुक्राशुक्राणिद्वीप्तानिवासांसिवसानाः आच्छादयन्तः स्वरवः स्वरुभन्तः श्रेणिशः
पङ्क्तिशः यतानाः प्रवर्तमानाः अत्रदृष्टान्तः-हंसाइवेति यथानपसिपङ्क्तिशःपतन्तोहंसाः
शोभन्तेतद्धत शोयनामानास्तेयूपाः नोस्मानागुः प्रापुः अपिचकविभिर्धेधाविभिरध्वर्षादयः
पुरस्तादाहवनीयस्य पूर्वभागेउन्नीयमानाउच्छ्रीयमाणाः देवादीप्यमानास्तेयूपाः देवानांपा-
थः देवानांस्थानमन्तरिक्षम् पाथोन्तरिक्षंपथाज्याख्यातमितियास्कः । पाथोनदीभ्यांङ्घणि-
तिस्त्रेपाथोन्तरिक्षमितिवृत्तिकारोप्यवादीत् तादृशमन्तरिक्षमपियन्ति प्राप्नुवन्तिअध्वर्षा-
दिभिहच्छ्रीयमाणायूपाः अतिदैर्घ्यादन्तरिक्षंज्याप्यवर्तन्तइत्यर्थः ॥ हंसाइव इवेनाविषत्तय-
लोपइतिवचनात्पूर्वपदस्वरः । श्रेणिशः बह्वल्पार्थोदितिशम् प्रत्ययस्वरः । शुक्रा शुचदीप्तावि-
त्यस्मात् ऋज्जेन्द्रामेत्यादिनारप्रत्ययान्तत्वेनानिपातनादन्तोदात्तः । अगुः इण्मातौ अस्माद्भुञ्जि
रूपम् निघातः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणांसंददृश्रेचपालवन्तःस्वरवःपृथिव्याम् ।
वाघद्विर्वाविह्वेश्रोपमाणाअस्माँअवन्तुपृतनाज्येषु ॥१०॥

शृङ्गाणिइव । इत् । शृङ्गिणाम् । सम् । ददृश्रे । चपालवन्तः ।
स्वरवः । पृथिव्याम् । वाघतदभिः । वा । विह्वे । श्रोपमाणाः ।
अस्मान् । अवन्तु । पृतनाज्येषु ॥ १० ॥

स्वरवः स्वरुमन्तः चपालवन्तः प्रतिमुक्तकटकाःएवंविधायूपाः पृथिव्यांशृङ्गिणांमाहिपादी-
नांशृङ्गाणीवविपाणानीवसन्ददृश्रेइत् सम्पृदृश्यन्तएव वा अपिच विह्वे विविधंह्वयन्तेहवींष्यत्रे-
तिविहवोयज्ञः तस्मिन्त्यज्ञेवाघद्विर्दत्तविभिः वाघतः वृक्तग्रहिंपइत्यृत्विङ्नामसुपाठात् । श्रो-
पमाणाः तैः क्रियमाणंस्तुतिलक्षणंशब्दंशृण्वन्तस्तादृशायूपाः पृतनाज्येषुपृतनाज्यशब्दःस-
ङ्गामवाची आजौपृतनाज्यमितिसङ्गामनामसुपठितत्वात्पृतनाज्येषुसङ्गामेषुवधस्यलेष्वितिया-
वत् अस्माद्यजमानानवन्तुरक्षन्तु ॥ शृङ्गाणि शृङ्गिसायामित्यस्मात् शृणातेहस्वश्चेतिगन्नु-
डागमः घातोर्हस्वश्च किस्वरः । ददृश्रे छन्दसिल्लुङ्लिट्प्रतिलिङ्पर्येतिट् इरयोरेइतिइरे-
चोरेइत्यादेशःनिघातः ॥ १० ॥

अथैकादशी—

वर्नस्पतेशतवल्शाविरोहसहस्रवल्शाविव्यंरुहेम ।
यंत्वामयंस्वधितिस्तेजमानःप्रणिनायंमहतेसौभगाय॥११॥१॥
वर्नस्पते । शतवल्शाः । वि । रोह । सहस्रवल्शाः । वि । व्यंम् ।
रुहेम् । यम् । त्वाम् । अयम् । स्वधितिः । तेजमानः ।
प्रणिनायं । महते । सौभगाय ॥ ११ ॥ १ ॥

हेवनस्पते छिन्नयूपमूलभूतस्पाणो शतवल्शाः शतशाखःसन्विरोह विशेषेणप्रादुर्भूतोऽयं
वयमपिसहस्रवल्शाः पुत्रपौत्रादिसन्तानपरम्परयासहस्रशाखाःसन्तविह्वेम विशेषेणप्रादुर्भूतोऽयं

वेम तेनमानोनिशितधारोयंस्वाधितिपरंशुः हेस्याणो यंत्वांमहतेसौमगायमहत्सौभाग्यं बहु-
शाखत्वलक्षणं प्रणिनाय प्रकर्षेणप्रापयामास ॥ सहस्रशब्दाःसहस्रशब्द-कर्ममादित्वान्मध्योदा-
त्तः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । रुहेम रुहपादुर्भावेइत्यस्मादाशीलिङि यासुट्स्मैपदोष्ठितियासुडा-
गमः स्क्रोःसंयोगाद्योरितिसलोपः लिङ्चाशिष्यङित्यङ्प्रत्ययः अतोयेयइतीयादेशः लोपोऽयो-
र्वलौतियलोपः गुणः । प्रणिनाय णीञ्प्रापणेइत्यस्मात् लिटिणालिरूपं पादादित्वादनिवातः लि-
तीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

सखायस्त्वोतिनवर्चनवमंसूक्तं वैश्वामित्रम् अत्रेयमनुक्रमणिका—सखायोनववर्हितं त्रिष्टुव-
न्तमिति अंत्यात्रिष्टुप् शिष्टाअष्टौवृहत्यः प्रातरनुवाकाश्विनशखयोर्बाह्वेतेछन्दस्यस्यसूक्तस्यवि-
नियोगः अथैतस्याइतिखण्डेसूत्रितं—सखायस्त्वायमाशिरप्रआयाहीति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

सखायस्त्वाववृमहे देवमर्तांसुतये ।

अपांनपातंसुभगंसुदीदिति सुप्रतूर्तिमनेहसम् ॥ १ ॥

सखायः । त्वा । ववृमहे । देवम् । मर्तांसिः । सुतये । अपाम् ।

नपातम् । सुभगम् । सुदीदितिम् । सुप्रतूर्तिम् । अनेहसम् ॥१॥

विश्वामित्रःस्तौति—हे भग्ने सखायः सोमाज्यादिहविष्यदानेनोपकारकत्वान्मित्राणिमर्ता-
सोमनुश्याक्रवित्त्वोवयम् अपांनपातं अपांनसारं सुभगंशोभनयनयुक्तं सुदीदिति शोभनदीप्ति-
मर्तूर्तिं शोभनप्रतरणं कर्मानुष्ठातृभि सुखेनगन्तव्यमनेहसम् उपदवराहितमेतद्वरं देवंत्वाम् ऊ-
त्तयेरक्षगायववृमहे वृणीमहे ॥ सखायः रूपाप्रकथने समानेरूपश्चोदात्तइतिसमाने उपपदेडिदि-
त्यनुवृत्तौरूपात्तेरिण् तस्यडित्त्राष्टिशेषः तत्सन्नियं मेनयलोपः समानस्यचछन्दस्यपूर्धेति सप्ता-
वः उपपदस्योदात्तत्वम् । णिदित्यनुवृत्तौ सखपुरसंबुद्धाविति णिद्धद्रावः वृद्धचायादेशौ आपु-
दात्तः । ववृमहे वृहंसंभक्तौ छन्दसि लुङ् लुङ्लिट् इति वर्तमाने लिट् व्रगदित्वादिडभावः निघातः ।
ऊतये अवरक्षणे इत्यस्य उदात्तइत्यनुवृत्तौ ऊतिपृतीत्यादिना कित्कन्तत्वेन निपालनादन्तोदा-
त्तः । अनाम् ऊडिदमिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । सुभगम् आयुदात्तं च नृच्छन्दीत्युत्तरपदायुदात्तत्वम् ।
सुप्रतूर्तिम् अन्वाद्यथेति उत्तरपदायुदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया

कार्यमानोवनात्वंयन्मातृरजगन्नपः ।

नतत्तेअग्नेप्रमृषेनिवर्तनंयदूरेसन्निहाभवः ॥ २ ॥

कार्यमानः । वना । त्वम् । यत् । मातृः । अजगन् । अपः । न ।
 तत् । ते । अग्ने । प्रमृषे । निवर्तनम् । यत् । दूरे । सन् । इह ।
 अभवः ॥ २ ॥

हेअग्ने वनाकाननानिरक्षितुंकायमानः कामयमानः त्वंयद्यस्मात्कारणात्तानिविहायमातृ-
 प-मातृभूताअपः अजगन्अगम गतवानसि अप्सुप्रविष्टत्वाच्छान्तोवर्तसे तत्तस्मात्तेतव
 निवर्तनंनितरां तत्रैववर्तनं तेनचविनाशोलक्ष्यते सविनाशोनप्रमृषे नप्रमृष्यतेनसह्यते । कुतइ-
 त्यतआह । यद्यस्मात्कारणादूरेसन्अदृश्यतयावर्तमानस्त्वमिहास्मत्सम्बन्धिष्वरणिरूपेपुकाष्ठेषु
 अभवः मन्यनात्क्षणमात्रेणास्माकंसमीपेभवसि तस्मात्तवदूरतोवर्तनमस्मभ्यंनरोचते । अ-
 स्मिन्नर्थेयास्कः—कायमानश्चायमान कामयमानइतिवावनानित्वंयन्मातृरपोगमउपशाम्यनतत्तेअग्नेप्रमृष्य-
 तेनिवर्तनंदूरेयत्सन्निहभवसिनायमानइति ॥ कायमान- कमुक्तांतौ कमेणिङ् लट शानच्
 मकारलोपश्छान्दसः । अजगन् गलगतौत्यस्यलङिबहुलंछन्दसीतिशपःऋः हल्ड्यादि-
 नासिलोपः मोनोधातोःरितिनकारः यच्छन्दयोगादनिवातः अडागमस्वरः । प्रमृषे मृपतिनि-
 शायाम् व्यत्ययेनकर्मणितप्रत्ययः लोपस्तभात्मनेपदैवितितलोपः धातुस्वरः अभवः छन्दसि-
 छुङ्ल्लिङ्इति लङ्धे लङ् यद्योगादनिवातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अतितृष्टं वक्षिथाथैवसुमनांसि ।

प्रप्रान्येयन्तिपर्यन्यआसतेयेर्पांसख्येअसिंश्रितः ॥ ३ ॥

अतिं । तृष्टम् । ववक्षिथ । अर्थ । एव । सुम्ननाः । असिं ।

प्रप्रं । अन्ये । यन्ति । परिं । अन्ये । आसते । येर्पाम् । सख्ये ।

असिं । श्रितः ॥ ३ ॥

हेअग्ने तृष्टंस्तोतुस्तृष्णामभिलाषंतदुचितफलप्रदानेनसफलंकर्तुंअतिववक्षिय अतिशयेनवो-
 द्भुमिच्छसि । अथैवअयापित्वंसुमनाअसिसंतुष्टमनस्कोवर्तसे किंच त्वंयपांपोडशानामृत्विगां
 सख्यैमैत्रेश्रतोसिर्वर्तसे तेषामध्येअन्येअध्वर्युप्रभृतयोद्वादशर्त्विजःप्रयन्ति प्रकर्षेणहोतुंगच्छ-
 न्ति अन्येउद्गातृप्रभृर्तयश्चत्वारःपर्यासते परितआसीनावर्तन्ते ॥ ववक्षिय वहप्रापणेइत्यस्य
 सनिरूपम् अभ्यासस्यसन्यतइतीत्वाभावश्छान्दसः तदन्ताद्धर्तमानेन्द्रि धलार्धघातुकस्येड्डु-
 लादेरितीद् कास्प्रत्ययादामित्यामनभवति मन्त्रत्वात् निघातः । प्रप्र प्रसमुपोदइतिद्विवचनम् । यन्ति
 इण्गतावित्यस्यलटिरूपम् एकांन्याभ्यांसमर्थाम्यामित्यन्यशब्दयोगात्पूर्वस्यनिघाताभावः ।
 आसते आसउपवेशनेउत्तरत्वाजिघातः । असि असभुवि तासस्त्योर्लोपइतिसकारलोपः यद्-
 चयोगान्ननिहन्यते ॥ ३ ॥

अपचतुर्थी-

ईयिवांसमतिस्त्रिधःशश्वतीरतिंसश्वतः ।

अन्वीमविन्दन्निचिरासोअद्रुहोप्सुसिंहमिवश्रितम् ॥ ४ ॥

ईयिश्वांसम् । अति । स्त्रिधः । शश्वतीः । अति । सश्वतः ।

अनु । ईम् । अविदन् । निचिरासः । अद्रुहः । अप्सु ।

सिंहमईव । श्रितम् ॥ ४ ॥

हेअग्ने अद्रुहः अद्रोग्धारःनिचिरासः नितरांचिरासश्चिरन्तनाः विश्वेदेवा स्त्रिधःशोपका-
 न्शत्रूनबलेन अतिअतिक्रम्यईयिवांसंगच्छन्तंशश्वतर्षिहीः सश्वतःसङ्गतिकारिणीः सेनाश्चाति
 अतिक्रम्यगच्छन्तंअप्सुश्रितंतिरोहितम् अतएवसिंहमिव गुहाप्रविष्टं सिंहमिवभीममीमेनंत्वाम-
 न्वविदन् अनुगम्यअलभन्त ॥ ईयिवांसम् इण्गतावित्यस्यक्सौ उपेयिज्ञाननाश्वाननूचानश्चे-
 तिनिरातितः प्रत्ययस्वरः । स्त्रिधः स्त्रिवे.क्षयार्थस्य शोपणार्थस्य वाकिप्चेतिक्त् धातुस्वरः । सश्वतः
 पञ्जगतौ अकारस्यअपत्ययेनचकारः लट्शत्रादेशः प्रत्ययस्वरः । अविदन् विदूलाभेइत्य-
 स्पलडिरूपम् । निचिरासः नितरांचिराः आज्ञसेरसुकृइत्यष्टुक समासस्वरः । अद्रुहः द्रुहनिघा-
 सायाम् । सम्पदादिस्वाद्भावोकिप् बहुवीहौनश्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । श्रितम् श्रिन्से
 वायामित्यस्यश्र्युकःकितीतीट्प्रतिषेधः प्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ससृवाँसंमिवृत्मनाग्निमित्थातिरोहितम् ।

एनेनयन्मातरिश्वापरावतोदेवेभ्योमथितंपरि ॥ ५ ॥ ५ ॥

ससृवाँसंमृद्भुव । त्मना । अग्निम् । इत्था । तिरःऽहितम् ।

आ । एनम् । नयत् । मातरिश्वा । पराश्वतः । देवेभ्यः ।

मथितम् । परि ॥ ५ ॥ ५ ॥

मातरिश्वावायुः इत्थाइत्थं त्मनास्वेच्छयाअप्सुप्रवेशेन तिरोहितंनिनीनंपरिपरितः म-
थितंमन्थनेननिष्पादितमेनमग्निदेवेभ्यः तादर्थ्यंचतुर्थी देवार्थं परावतः दूरदेशाद्आनयत्आनी-
तवान् तत्रदृष्टान्तः-ससृवांसमिव यथास्वाच्छन्देनससृवांसंसरन्तंगच्छन्तंपुत्रंपितावलादानयति
तद्वत् ॥ ससृवांसमिव सृगतावित्यस्माद्धिद् तस्यकसुः इवेनविभक्त्यलोपइत्युक्तत्वात्प्रत्य-
यस्वरः । त्मना आत्मनश्शब्दस्यमन्त्रेष्वाड्यादेरात्मनइत्याकारलोपः । इत्था याहेतौचच्छन्दसी-
तिव्यत्ययेनधाप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । एनम् अन्वादेशोद्वितीयाद्यौस्वेनइत्येनादेशः अनुदात्तश्च ।
नयत् णीञ्प्रापणेइत्यस्यलडिरूपम् अडमावञ्छान्दसः । मातरिश्वा मातर्यन्तरिक्षेभ्यसि(य)ति
श्वन्नुश्रित्यादिनानिपातितः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथपष्ठी-

तंत्वामर्ताअगृभ्णतदेवेभ्योहव्यवाहन ।

विश्वान्यद्यज्ञाँअभिपासिमानुपतवक्रत्वायविष्टय ॥ ६ ॥

तम् । त्वा । मर्ताः । अगृभ्णत । देवेभ्यः । हव्यश्वाहन ।

विश्वान् । यत् । यज्ञान् । अभिष्पासि । मानुप । तव ।

क्रत्वा । यविष्टय ॥ ६ ॥

हव्यवाहन हव्यानांबोधः हेअग्ने मर्ताः मनुष्याः अध्वर्युप्रभृतयः तंतादृशमप्सुतिरो-
हितं त्वात्वाँदेवेभ्यः यष्टव्यदेवतार्थम् अगृभ्णतअगृहृत मानुप मनुष्याणांहितकारिन् यवि-
ष्टय युवतमहेअग्ने तवक्रत्वाकर्मणामाहात्म्येनविश्वान्सर्वान्अस्माभिः क्रियमाणान् यज्ञान्

यत् यस्मात्कारणात्अभिपासि सर्वतःपालयसि तस्मात्त्वामगृभ्णतेतिपूर्वेणान्वयः । अगृ-
भ्णत ग्रहउपादाने त्रयादित्वात्क्षा ग्रहित्र्यावर्यातिसम्प्रसारणम् त्दग्रहोर्भिर्छन्दसीति
हकारस्यमकारः तिङ्ङितिङ्ङितिनिघातः । ह्यवाहन वहप्रापणेइतिघातोःल्युङित्यनुवृत्तौ ह्ये-
नन्तःपादमित्युद् उपधावृद्धिः योरनादेशः अपादादित्वादाष्टमिकमनुदात्तत्वम् । विश्वा-
न् विशप्रवेशनेइत्यस्मात् अशिऽपिळटिरणिकणिसादिविशिभ्य क्वन्तिक्वन् कित्त्वाट्टणाभा-
वः नित्त्वादाद्युदात्तत्वम् । अभिपासि पारक्षणे अस्यघातोरक्षणार्थत्वात्तपिघादेशः यच्छ-
ब्दयोगान्नामेघातः घातुस्वरः । ऋत्वा टा जसादयश्छन्दसिविकल्प्यन्तइतिअत्रनादेशाभावः
यणादेशः प्रत्ययस्वरः । यविष्ठय सुवशब्दादतिशायने तमाभित्तिघ्नस्थूलदूरयुवेति यणादिपरंलुप्यते
पूर्वस्यचगुणः यत्त्वादित्वात्स्वाधिकोयप्रत्ययः ॥ ६ ॥

अपससमी-

तद्भद्रंतवदंसनापाकायचिच्छद्यति ।

त्वांयदंग्रेपशर्वःसमासतेसमिद्धमपिशर्वरे ॥ ७ ॥

तत् । भद्रम् । तव । दंसना । पाकाय । चित् । छद्यति ।

त्वाम् । यत् । अंग्रे । पशर्वः । सम्इआसते । सम्इइद्धम् ।

अपिशर्वरे ॥ ७ ॥

हेअंग्रे तवसम्बन्धितदिदंभद्रंशोमनंदंसनाअग्निहोत्रादिकंकर्मपाकायचित् चिच्छद्योप्य-
धे पाकायेतिकर्मणिचतुर्थो पाकोर्भकः तद्भद्रंज्ञापयिजमानं छद्यति स्वफलप्रदानेनपूजयति प-
शुपुत्रादिभि परिवृत्तं करोतीत्यर्थः । छद्यतिशब्दोर्चतिकर्मा छद्यतिछद्यतीतितन्नामसु
पाठात् यद्वा पाकशब्द प्रशस्यंवाक्ति पाकः वामइतिप्रशस्यनामसुपठित्वान् तद्भद्रंकर्मप्रशस्यं
यजमानम् अभिमतफलप्रदानेनपूजयतीत्यर्थः ययस्मात्कारणात् अपिशर्वरेशर्वरीमुखेअग्निवि-
हरणकालेएवसमिद्धंशीप्यमानं त्वांपशवोद्विपदाश्चतुष्पदाश्चोमयेपशवः समासतेपर्युपासतइत्यर्थः
तदिदंपश्वादिलक्षणं फलंपजमानायप्रयच्छतीत्यर्थः ॥ भद्रं भदिकल्प्याणेइत्यस्माद्घातोरुपरि-
कप्रत्ययेननिघातनादन्तोदात्तत्वम् । पाकाय पारक्षणेइत्यस्मादिण्भीकापाशलेत्यादिनाक्वन्
पायतेरदयतेरानादिनेतिपाकः नित्त्वादाद्युदात्तः । छद्यति छदअपवारणे स्वार्थेणित् अदन्त-
त्वाट्टुद्धभावः निघातः । समासते आसउपवेशने अदादित्वाच्छपोलुक् । अनकारान्तत्वान्
इत्यादादेशः यथोगादानेघातः तिङ्ङिचोदात्ततीतिगतेनिघातः घातुस्वरः ॥ ७ ॥

अयाष्टमी-

आजुहोतास्वध्वरंशीरंपावकशोचिपम् ।

आशुदूरमंजिरंप्रत्नमीड्यंश्रुष्टीदेवंसंपर्यत ॥ ८ ॥

आ । जुहोत । सुडअध्वरम् । शीरम् । पावकशोचिपम् ।

आशुम् । दूरम् । अजिरम् । प्रत्नम् । ईड्यम् । श्रुष्टी ।

देवम् । सपर्यत ॥ ८ ॥

ऋत्विजोयजमानः प्रेरयति हेऋत्विजः पावकशोचिपम् शोधकदीप्तिम् शीरम् कोष्ठेष्वोष-
धीपुचानुशायिनं स्वध्वरं शोभनयज्ञोपेतमिममग्निमाजुहोत आहुतिभिरासमन्तात्तर्पयत अपिच
आशुम् कर्मणिष्यासंदूतम् आह्वानकारित्वेन देवानां दूतम् अनिरंक्षिप्रंगन्तारं प्रत्नंपुरातनम् ईड्यं
स्तोतव्यं देवद्योतमानमिममग्निंश्रुष्टी सपर्यत श्रुष्टीतिक्षिप्रनामेतियास्कः-क्षिप्रंपूजयत ॥ जुहो-
त हुदानादनयोः अस्माद्धातोर्लोड् जुहोत्यादिभ्यःश्रुतिरिति शपःश्लुः श्वावितिद्विर्वचनं लोटोलङ्-
दितिलङ्ङावेतस्थमिपामितितस्यतादेशः छन्दसीत्यनुवृत्तौ थस्यतसनसनथनाश्चेतितवादेशः
पित्त्वाट्टुणः निघातः । स्वध्वरम् बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । शीरम् शीङ्-
स्वप्ने अस्माद्धातोः स्फायितश्चिवञ्चीत्यादिनारकप्रत्ययः कित्त्वाट्टुणाभावः प्रत्ययस्वरः । पावकशो-
चिपमित्यत्रपवनं पाव शुद्धिः तंकायतीतिपावकः आतोनुपसर्गकः प्रत्ययस्वरः बहुव्रीहौप्रकृ-
त्यापूर्वपदमितिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । आशुम् अशूय्याप्तौ अस्माद्धातोःकृवापानिमीत्यादि-
नाउण् उपधावृद्धिः प्रत्ययस्वरः । अनिरम् अजगतिक्षेपणयोरित्यस्माद्धातोर्निरशि-
शिरशिथिलेतिकिरच् प्रत्ययान्तत्वेन निपातनादन्तोदात्तत्वत् । प्रत्नम् प्रगस्यच्छन्दसिगलोपश्चे-
तिगलोपः चकारात्प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । ईड्यम् ईडस्तुतावस्माण्यत् ईडवन्देत्यादिनायु-
दात्तत्वम् । सपर्यत सपरशब्दात् कण्डादिभ्योयक्पूर्वायां वर्तते लोप्मध्यमपुरुषबहुवचनम् शा-
अतो गुणेइति पररूपत्वं निघातः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्रीणिंशतात्रीसहस्राण्यग्निंत्रिंशच्चदेवानवंचासपयेन् ।

औक्षन्धृतैरस्तृणन्वाहिरंस्माआदिद्धोतां न्यंसादयन्त ॥ ९ ॥ ६ ॥

यत् यस्मात्कारणात् अभिपासि सर्वतःपालयसि तस्मात्त्रामगृभ्णतेतिपूर्वेणान्वयः । अगृ-
भ्णत ग्रहउपादाने त्रयादिवात्श्चा ग्रहिव्यावर्थातिसम्प्रसारणम् तद्ग्रहोर्भ्रंछन्दसीति
हकारस्यभकारः तिङ्ङुतिङ्ङुतिनिवातः । ह्यवाहन वहप्रापणेइतिधातोःस्युडित्यनुवृत्तौ ह्ये-
नन्तःपादमित्युद् उपधावृद्धिः योरनादेशः अपादादित्वादाष्टमिकमनुदात्तत्वम् । विश्वा-
न् विश्वप्रवेशनेत्यस्मात् अशिःपुपिलटिरणिक्रणित्वादिविशिभ्यःकान्नितिक्रन् कित्त्वाद्गुणाभा-
वः नित्त्वादाद्युदात्तत्वम् । अभिपासि पारक्षणे अस्यघातोरक्षणार्थत्वात्त्रपिवादेशः यच्छ-
ब्दयोगान्ननिघातः घातुस्वरः । ऋत्वा टा जसादयश्छन्दसिविकल्प्यन्तइतिअत्रनादेशाभावः
यणादेशः प्रत्ययस्वरः । यविष्ठय युवशब्दादतिशायने तमाधेतीघन्स्थूलदूरयुवेतियणादिपरंलुप्यते
पूर्वस्यचगुणः वस्वादित्वात्स्वार्थिकोपप्रत्ययः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तद्भद्रंतवंदंसनापाकायचिच्छुदयति ।

त्वांयदंशेपशर्वःसमासतेसमिद्धमपिशर्वरे ॥ ७ ॥

तत् । भद्रम् । तवं । दंसना । पाकाय । चित् । छुदयति ।

त्वाम् । यत् । अंशे । पशर्वः । सम्हासति । समिद्धम् ।

अपिशर्वरे ॥ ७ ॥

हेअग्ने तवसम्बन्धितदिदंमद्रंशोमनदंसनाअग्निहोत्रादिकंकर्मपाकायचित् चिच्छुदोप्य-
र्थे पाकापेतिकर्मणिचतुर्थी पाकोर्मकः तद्भद्रंमपियनमानं छुदयति स्वफलप्रदानेनपूजयति प-
शुपुत्रादिभिःपरिवृतं करोतीत्यर्थः छुदयतिशब्दोर्चतिकर्मा छुदयतिछुदयतीतिनामसु
पाठात् यद्वा पाकशब्दप्रशस्यंवाक्ति पाकः वामइतिप्रशस्यनामसुपाठितत्वात् तद्भद्रंकर्मप्रशस्यं
यजमानम् अभिमतफलप्रदानेनपूजयतीत्यर्थः यद्यस्मात्कारणात् अपिशर्वरेशर्वीमुखेअग्निवि-
हरणकालेष्वसमिद्धंदीप्यमानं त्वांपशवोद्विपदाश्चतुष्पदाश्चोमयेपशवः समासतेपर्युपासतइत्यर्थः
तदिदंपश्यादिलक्षणं फलंयजमानायप्रयच्छतीत्यर्थः ॥ मद्रं भदिक्ल्याणेइत्यस्माद्वातोर्लुपरि-
वप्रत्ययेननिघातनादन्तोदात्तत्वम् । पाकाय पारक्षणेइत्यस्मादिण्भीष्वापाशलेत्यादिनाकन्
पायतेरप्यतेरानादिनेतिपाकः नित्त्वादाद्युदात्तः । छुदयति छुदअपवारणे स्वार्थेणिन् अदन्त-
त्वाद्गुणभावः निघातः । समासते आसउपवेशने अदादित्वाच्छपोल्लुक् । अनकारान्तत्वात्
हास्यादादेशः यद्योगादनिघातः तिङिचोदात्तवतीतिगतेर्निघातः घातुस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

आजुहोतास्वध्वरंशीरंपावकशोचिपम् ।

आशुंदूरमजिरंप्रत्नमीड्यंश्रुष्टीदेवंसंपर्यत ॥ ८ ॥

आ । जुहोत । सुअध्वरम् । शीरम् । पावकशोचिपम् ।

आशुम् । दूरम् । अजिरम् । प्रत्नम् । ईड्यम् । श्रुष्टी ।

देवम् । सपर्यत ॥ ८ ॥

ऋत्विजोयजमानः प्रेरयति हेऋत्विजः पावकशोचिपम् शोधकदीप्तिम् शीरम् काष्ठेष्वोष-
धीपुचानुशायिनं स्वध्वरं शोभनयज्ञोपेतमिममग्निमाजुहोत आहुतिभिरासमन्तात्तर्पयत आपिच
आशुम् कर्मणिव्यासंदूतम् आह्वानकारित्वेन देवानां दूतम् अजिरंक्षिप्रंगन्तारं प्रत्नंपुरातनम् ईड्यं
स्तोतत्र्यं देवंद्योतमानमिममग्निंश्रुष्टी सपर्यत श्रुष्टीतिक्षिप्रनामेतियास्कः-क्षिप्रंजयत ॥ जुहो-
त हुदानादनयोः अस्माद्धातोर्लोद् जुहोत्यादिभ्यः श्रुष्टुरिति शपः श्रुष्ट्वाविति द्विर्वचनं लोटोलङ्-
दितिलङ्ङावेतस्वस्थमिपामितितस्यतादेशः छन्दसित्यनुवृत्तौ थस्यतसनसनथनाश्चेतितवादेशः
पित्वाद्गुणः निघातः । स्वध्वरम् बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । शीरम् शीङ्-
स्वप्ने अस्माद्धातोः स्फापितश्चिवञ्च्रीत्यादिनारकप्रत्ययः कित्वाद्गुणाभावः प्रत्ययस्वरः । पावकशो-
चिपमित्यञपवनं पाव शुद्धिः तंकायतीतिपावक आतोनुपसर्गेकः प्रत्ययस्वरः बहुव्रीहौप्रकृ-
त्यापूर्वपदमितिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । आशुम् अशूज्यासौ अस्माद्धातोः कृवापाजिमीत्यादि-
नाउण् उपघ्रावृद्धिः प्रत्ययस्वरः । अनिरम् अजगतिक्षेपणयोरित्यस्माद्धातोरनिरशि-
शिरशिथिलेतिकिरञ् प्रत्ययान्तत्वेन निपातनादन्तोदात्तत्वत् । प्रत्नम् प्रगत्यच्छन्दसिगलोपश्चे-
तिगलोपः चकारात्प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । ईड्यम् ईडस्तुतावस्माण्यत् ईडवन्देत्यादिनाद्यु-
दात्तत्वम् । सपर्यत सपरशब्दात् कण्ढादिभ्योयङ्पूजायां वर्तेते लोप्मध्यमपुरुषबहुवचनम् शर्
अतोऽगुणेति पररूपत्वं निघातः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्रीणिश्रुतात्रीसहस्राण्यग्निंत्रिंशच्चदेवानवंचासपयेन् ।

औक्षन्धृतैरस्तृणन्वाहिरंस्माआदिद्धोतां न्यंसादयन्त ॥ ९ ॥ ६ ॥

त्रीणि । शता । त्री । सहस्राणि । अग्निम् । त्रिंशत् । च । देवाः ।
नव । च । असपर्यन् । औक्षन् । घृतैः । अस्तृणन् । बर्हिः । अरमै ।
आत् । इत् । होतारम् । नि । असादयन्त ॥ ९ ॥ ६ ॥

त्रीणिशता त्रीणिशतानि श्रीसहस्राणि त्रीणिसहस्राणित्रिंशच्चनवचपकोनचत्वारिंशद-
धिकशतत्रयोपेतत्रिसहस्रसङ्ख्याकादेवाः इममग्निमसपर्यन् अपूनयन् किंच तेदेवाः घृतैरिमम-
ग्निमौक्षन्असिधन् तथा अस्मैअग्नेयतद्वर्बर्हिस्तृणन् बर्हिपाआस्तरणं वेधाच्छादनमकु-
र्वन् आदित् अनन्तरमेवतेदेवास्तास्मिन्बर्हिपिण्मग्निहोतारं कृत्वान्यसादयन्त उपावेशयन् देवैः
पूज्यमिममग्निमसपर्यतोतिपूर्वेणान्वयः देवसंख्याचवृहदारण्यकेभिहिता—महिमानमेवैषाम् एतेत्रय-
स्त्रिंशत्त्वेवदेवाइति कतमेतेत्रयस्त्रिंशदष्टौवसवएकादशरुद्राद्वादशादित्यास्तएकत्रिंशदिन्द्रश्चैवप्र-
जापतिश्चत्रयस्त्रिंशदिति ॥ शता दशानादशतांशभावस्तथप्रत्ययःदशदशतः परिमाणमेषां शतानि
सुपांसुलुगित्यादिनासुषोडादेशः प्रत्ययस्वरः । श्री सुपांसुलुगितिपूर्वसवर्णदीर्घःफिट्स्वरः । सह-
स्राणि कर्दमादित्वान्मध्चोदात्तः । त्रिंशत् त्रयाणां दशतांस्त्रिंभावःशचप्रत्यय. त्रयोदशतः प-
रिमाणमस्यतत्रिंशत् प्रत्ययस्वरः । नव कनिन्नित्यनुवृत्तौ गुस्तुतावित्यस्माद्धातोर्णुदेशोर्नुदधेति
कनिन्गुणश्च नित्कादाद्युदात्तः । असपर्यन् लडिरूपं निघातः । औक्षन् उक्षसेचने लडिआड-
जादीनामित्याडागमः वृद्धिः पादादित्वात्रनिहन्यते आगमस्वरः । अस्तृणन् स्तृन्आच्छादने
लङ् बहुवचने त्रयादित्वात्स्ना झेरन्तादेशः नित्यंङितइतीकारलोपः संयोगान्तलोपः श्राभ्यस्त-
योरात्इत्याकारलोपः लङ्लङ्लङ्ङित्यडागमः सचोदात्तः आगमस्वरः वाच्येत्यनुवृत्तौचा-
दित्वात्त्रियाताभावः । बर्हिः इसिरित्यनुवृत्तौवृहेर्नेलोपधेतीसिः तत्संनियोगेननलोपः प्रत्ययस्वरः ।
असादयन्त पद्भिशरणगत्यवसादनेषु अस्माद्धे-तुमतिचेतिणिच् उपधावृद्धि.णिच्धेत्यात्मनेपदम्
लडिबहुवचनेरूपं निघातः ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेपष्ठोवर्गः ॥ ९. ॥

त्वामग्नेइतिनवर्चदशमसूक्तं वैश्वामित्रमौष्णिहमाग्नेयम् त्वामग्नेऔष्णिहमित्यनुज्ञा-
न्तत्वात् प्रातरनुवाकाश्चिनदास्त्रयोरौष्णिहेछन्दसिअस्यसूक्तस्यविनियोगः अथैतस्याइति-
खण्डेसूत्रितम्—पुरुत्वात्वामग्नेइति ।

तस्मिन्सूक्तेमथमा-

त्वामग्नेमनीषिणःसुभ्राजैचर्पणीनाम्देवंमतींसङ्घन्वतेसमध्वरे।१।

त्वाम् । अग्ने । मनीषिणः । सम्हराजम् । चर्षणीनाम् ।
देवम् । मर्तासः । इन्धते । सम् । अध्वरे ॥ १ ॥

हेअग्ने मनीषिणोधीमन्तोधर्युप्रभृतयोमर्तासोमनुष्याः चर्षणीनां प्रजानां सम्राजमधिपतिं देवंचोतमानं स्वाम् अध्वरे यज्ञेसमिन्धतेसोमाज्यपय प्रभृतिभिराहुतिभिः सम्यग्दीपयन्ति ॥ मनीषिणः मनीषाणामस्तीतिव्रीह्यादिभ्यश्चेतिइभिः यस्येतिचेत्यवर्णलोपः प्रत्ययस्वरः । सम्राजं राज्ञोर्दीप्तौ संपूर्वादस्माद्दातोः सत्सुद्विपेतिक्विप् क्विलोपः समोमकारस्यमोनुस्वारइत्यनुस्वारे प्राप्तेमोराजिसमःक्वावितिसमोमकारः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । चर्षणीनाम् नामन्यतरस्यामितिविमक्तेरुदात्तत्वम् । इन्धते जिन्धीर्दीप्तौ अस्माद्दातोर्हंतुमतिचेतिणिच् छटिन्नास्यआत्मनेपदेष्वनतः इत्यदादेशः छन्दस्युभयथेतिज्ञस्यार्थधालुकत्वात्णोरनिर्द्यतिणिछोपः निवातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

त्वांयज्ञेष्वृत्विजमग्नेहोतारमीळते । गोपाऋतस्यंदीदिहिस्वेदमे ॥ २ ॥

त्वाम् । यज्ञेषु । ऋत्विजम् । अग्ने । होतारम् । ईळते ।
गोपाः । ऋतस्यं । दीदिहि । स्वे । दमे ॥ २ ॥

हेअग्ने अध्वर्षादय यज्ञेष्वग्निष्टोमादिपुत्वांहोतारमृत्विजंहोतृनामकमृत्विजमीळतेस्तुवन्ति तादृशस्त्वमृतस्यसत्यस्ययज्ञस्यवागोपा गोपायितासन्स्वेदमेस्वकीयेगृह्येयज्ञशालायां दीदिहिदीप्यस्व । दीदिहि दिवुक्तीडादौ यङ्लुक् लोट् तुनादित्वादभ्यासस्यदीर्घत्वम् संज्ञापूर्वको विधिरन्त्यइत्यभ्यासस्यगुणाभावेलोपोव्योर्वलीतिक्लोप ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सघापस्तेददांशतिसमिधांजातवेदसे । सोअग्नेघत्तेसुवीर्यंसपुष्यति ३

सः । घ । यः । ते । ददांशति । सम्इधा । जातश्चैदसे ।
सः । अग्ने । घत्ते । सुवीर्यम् । सः । पुष्यति ॥ ३ ॥

हेअग्ने योयनमानः जातवेदसेजातप्रज्ञायतेतुभ्यंसमिधासमिन्धनकारीणिआज्यपुरोडाशादिहवीपिददाशतिददाति सप्तसत्त्वसुवीर्यशोभनसामर्थ्यपितंपुत्रघत्तेधारयति अपिच स.स-

एवपुष्यतिपशुपुत्रादिभिः समृद्धो भवति ष चादयोनुदात्ताइत्यनुदात्तः । द्वाशति दाश्टदा-
नेइत्यस्माद्दातोः कर्तारिश्प् तिप् द्विवचनछान्दसं यद्दत्तयोगादानिघातः अभ्यस्तानामा-
दिरित्याद्युदात्तः । समिवा ङिङ्घीदीसौ अस्मात्किप्चेतिकिप् उपधाद्येषः सुपांसुलुगिति
शसोडादेशः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । जातवेदतेचहुत्रीहौ प्रकृत्यापूर्वपदमिति प्रकृतिस्वर-
त्वम् । सुवीर्यम् वीरवीर्यौचेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । पुष्यति पुपुष्ठी अस्मात्इयन् ङित्त्वाद्गुणा-
भावः निघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सकेतुरंध्वराणांमग्निदेवेभिरागमत् । अज्ञानःसप्तहोतृभिर्हविष्मते ४

सः । केतुः । अध्वराणाम् । अग्निः । देवेभिः । आ । गमत् ।

अज्ञानः । सप्त । होतृभिः । हविष्मते ॥ ४ ॥

अध्वराणांयज्ञानांकेतुःप्रज्ञापकः सोमि सप्तसप्तभिर्होतृभिर्वपस्कृतृभिः अज्ञानः सोमा-
ख्याहुतिभिरज्यमान सप्तहविष्मतेयजमानार्थदेवेभिर्यष्टव्यः देवैःसहआगमत्आगच्छतु । गम-
त् लोडर्थेछन्दसिलुड्लड्लिड्डडितिलुड् लृदित्वाद् बहुलंछन्दस्यमाङ्चोगेपीत्यडभावः नि-
घातः । अज्ञानः अज्ञयक्तिगतिभ्रमणेषु व्यत्ययेनकर्मणिशानच् चित्त्वादन्तोदात्तत्वम् । ह-
विष्मते जुहोतेरभिंशुचीत्यादिनाइसिप्रत्ययान्तोहवि शब्दोन्तोदात्तः । स्वराविधौज्यञ्जनमविद्यमा-
नवदितिपरिभाषानाश्रयणाङ्स्वनुद्भ्यामितिमतुपउपदात्तत्वाभावः, इसिप्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

प्रहोत्रैर्पूर्व्यवचोम्रयेभरताबृहत् । विपांज्योतींषिविभ्रतेनवेधसे ५॥७॥

प्र । होत्रै । पूर्व्यम् । वचः । अमये । भरत । बृहत् । .

विपाम् । ज्योतींषि । विभ्रते । न । वेधसे ॥ ५ ॥ ७ ॥

यजमानोहोत्रादीन्प्रतिश्रुते हेहोत्रादय विपांविप्राणामेधाविनामध्वर्यादीनां ज्योतींषि
सत्कर्मानुष्ठानसंपाद्यानितेनासिभिभ्रतेनिमित्ततयाकुर्वाणायवेधसेजगतोविधात्रे होत्रेदेवाना-
माद्वाधे अमये बृहन्महत् पूर्व्यं पूर्वं कृतेपुरातनवच स्तोत्रशस्त्रादिकंवाक्यंप्रभरत प्रकर्षेण
संपादयत नेत्ययंपारपूर्वणः अन्वयामावात् यद्वा वेधसेन यथावेधाः जगद्विधातापरमेश्वरः आ-

दित्यादीनिज्योतींषिऋतोति तद्वदिति ॥ प्रशब्दस्य छन्दसि व्यवहितश्चेति भरतेत्यनेनसंबन्धः ।
पूर्व्यं पूर्वं कृतमित्यर्थे पूर्वं कृतमिनयौचेतियप्रत्ययः भसञ्जकत्वादवर्णलोपः प्रत्ययस्वरः । भर-
त भृञ्भरणे भौवादिकः निघातः । बृहत् वर्तमानेष्टपन्महद्बृहदितिनिपातनादन्तोदात्तः । विभ्रते
भृञ्भरणे जुहोत्यादिभ्यःश्लुः भृजाभिरित्यभ्यासस्यइत्वे अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

अथपष्ठी-

अग्निं वर्धन्तु नो गिरो यतो जायत उक्थ्यः ।

महेवाजा यद्रविणाय दर्शतः ॥ ६ ॥

अग्निम् । वर्धन्तु । नः । गिरः । यतः । जायते । उक्थ्यः ।

महे । वाजाय । द्रविणाय । दर्शतः ॥ ६ ॥

योयमग्निः यत.याभि स्तुतिरूपाभिर्गोभिः उक्थ्यो जायते उक्थ्यशब्दः प्रशस्त्यवाची
अनाभेशस्त्यः (स्ताः) उक्थ्यइतितन्नामसुपाठात् अतिशयेनस्तुत्यो भवतीत्यर्थः । यश्चायमग्निः महेमहते
वानायात्रायद्रविणाय धनाय च दर्शतः दर्शनीयो भवति तामिममग्निं नो गिरः अस्माकं स्तुतिरू-
पास्तावाचः वर्धन्तु वर्धयन्तु पूजयन्त्वित्यर्थः ॥ वर्धन्तु वृधुवर्धने अस्माग्निञ् लघूपधगुणः छन्द-
स्तुभयथेति श्लेराधधातु कत्वा णिलोपः श्लेरन्तादेशः परुरित्युकारः निघातः । उक्थ्यः वक्ष्प-
रिभाषणे अस्मात्पातुतुदिवचिरिचीत्यादिनाथक् कित्त्वाद्द्विचिस्वपीत्यादिनासम्प्रसारणम् उक्थं
शक्नतेनस्तुत्यत्वेन तन्न भव उक्थ्यः भवे छन्दसीतियत् यस्येति अलोपः तित्स्वरिति मिति स्वरितः ।
दर्शतः भृञ्भृशियर्जाति अतच्प्रत्ययः चित्त्वाद्दन्तोदात्तः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अग्ने यजिष्ठो अध्वरे देवान् देवयते यज ।

होता मन्द्रो विराजस्यति स्त्रिधः ॥ ७ ॥

अग्ने । यजिष्ठः । अध्वरे । देवान् । देवयते । यज ।

होता । मन्द्रः । वि । राजसि । अति । स्त्रिधः ॥ ७ ॥

हेअग्ने यजिष्ठः यष्टुतमस्त्वम् अश्वरेयज्ञेदेवयते देवानामनइच्छते यनमानायदेवान्यज त-
दर्षयष्टन्यानश्यादीन्देवान्पूनय । किञ्च होतादेवानामाहातामन्त्रः यनमानस्यमादयितासत्त्वं
'स्त्रिष क्षपयितुंशत्रूनतिअतिक्रम्यविरानसि विशेषेणशोभसे ॥ यजिष्ठः तुश्छन्दसीतिइष्टम् तु-
रिष्ठेमेप स्वितितृचोषोपः निच्वादाद्युदात्तः । देवयते क्यन् चित्त्वादन्तोदात्तत्वम् शप पित्त्वादनुदा-
त्तत्वं शतुश्चलसर्वधातुकस्वरेणतयोः क्यचासहैकादेशे एकादेशउदात्तेनोदात्तइतिअन्तोदात्तोदे-
वयच्छब्दः ततः शतुरनुमइतिविभक्तोरुदात्तत्वम् । यन यनदेवपूजासङ्घतिकरणदानेषु अस्मा-
होऽसिप् शप् सिपोहिरादेशः अतोहोरितिहेल्क निघातः । रानसि रानृदोसौ निघातः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सनःपावकदीदिहियुमदस्मेसुवीर्यम् ।

भर्वास्तोतृभ्योअन्तमःस्वस्तये ॥ ८ ॥

सः । नः पावक । दीदिहि । युमद । अस्मे इति । सुवीर्यम् ।

भर्व । स्तोतृभ्यः । अन्तमः । स्वस्तये ॥ ८ ॥

न.पावकअस्मत्सम्बन्धिन पापस्यशोषक हेअग्ने सपूर्वमन्त्रेप्रतिपादितस्वधुमत्कान्ति-
युक्तंसुवीर्यशोभनसामर्थ्योपेतदानभोगार्हधनमस्मेअस्मभ्यंदीदिहिदेहि यद्वा घुमतेनोयुक्तं
सुवीर्यशोभनवीर्योपेतंयथाभवतितथाअस्मेअस्मदर्थत्वंदीदिहिदीप्यस्व किञ्च स्तोतृभ्यः ष-
ष्ठ्यर्थेन्तुर्भौ त्वद्विपयस्तुतिकारिणांहोत्रादीनां स्वस्तयेअविनाशायश्रेमाय अन्तमः अन्तिक्रमः
तेयामतिशयेनसमीपवर्तोभव ॥ पावक पूषवने अस्माद्वातोर्षु च् पित्त्वाद्द्विः वोरकादेशः
आवादेशः आमन्त्रितत्वादाष्टमिकमनुदात्तत्वम् । दीदिहि दिद्युक्तीडादौअस्माद्यद् तुनादीनामि-
त्यभ्यासस्यदीर्वत्वम् संज्ञापूर्वकोविधिरित्यइतिअभ्यासस्यगुणाभावः वदुलंछन्दसीतियदोलुक्
लोटिसिपूर्वकरीतंपरस्मैपदमदादिवचेतिवचनाच्छपोलुक् सिपोहिरादेशः लोपोऽर्थोर्वलीतिवलो-
पः हेरपित्त्वाद्गुणाभावः निघातः । घुमत्तदिवउदित्युकारः एस्वनुडभ्यामितिमत्पउदात्तत्वम् ।
सुवीर्यम् धीरवीर्योच्चेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । अन्तमः अन्तोस्यास्तीत्यान्तिकः अतइनिउनावि-
तिउन् अतिशयेनान्तिकइत्यतिशायनेतमभितितमप् तमेतादधेतितादिलोपः निच्वादाद्युदात्तः ।
स्वस्तय प्रातिपदिकस्वरः ॥ ८ ॥ ;

अथनवमी-

तंत्वाविप्राविपन्यवो जागृवांसः समिन्धते ।

ह्व्यवाहममर्त्यसहोवृधम् ॥ ९ ॥ ८ ॥

तम् । त्वा । विप्राः । विपन्यवः । जागृवांसः । सम् । इन्धते ।

ह्व्यवाहम् । अमर्त्यम् । सहःऽवृधम् ॥ ९ ॥ ८ ॥

हेअग्ने विप्रास्तुतीनां प्रेरकाः जागृवांसः अग्निहोत्रादिकर्मणिअप्रमत्ततयाप्रबुद्धाः विपन्यवः विपन्युशब्दोमेधाविनमाचष्टे विपश्चित् विपन्युरितितन्नामसुपाठात् । विपन्यवो-मेधाविनःस्तोतारः ह्व्यवाहंह्वयानांविदारम् अमर्त्यमरणधर्मरहितं सहोवृधं सहसामथनरूपेणब-लेनवर्धमानंतादृशंत्वात्वांसमिन्धते सोमाज्याद्याहुतिभिःसम्यग्दीपयन्ति ॥ विप्राः दुवप्वी-जसन्ताने अस्माद्भ्रातोः ऋज्जेन्द्राग्रवज्रविप्रेतिरन्प्रत्ययेन्वयोः निपातनादाद्युदात्तत्वम् । वि-पन्यवः विविधंपनंपनंस्तुतिंयातीतिविपन्युः मृगध्वादयश्चेतिकुः अकारलोपश्छान्दसः प्रत्यय-स्वरः । जागृवांसः जागृभिद्राक्षये अस्माछिद् तस्यक्वसुः उगिदचामितिनुम् द्विवचनाभावश्छा-न्दसः वस्वेकान्नाद्भ्रसामितिनियमादिडभावः जाग्रोविचिण्णल्डित्स्वितिगुणोनभवति तत्र विरित्यत्रक्वसोरपिगृहीतत्वात् प्रत्ययस्वरः । इन्धते अिङ्धीदीप्तौ अन्तर्भावितण्यर्थोय निषातः । ह्व्यवाहं वहप्रापणे वहश्चेतिष्विः उपधावृद्धिः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । सहोवृधम् वृधु-वर्धने क्पिचेतिक्पि ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

अग्निहेतितिनवर्चमेकादशसूक्तैश्चामित्रगायत्रम् आग्नेयम् अग्निहोतागायत्रमित्यनुक्रा-न्तत्वात् प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोगार्ग्यत्रेछन्दसीदंसूक्तम् सूत्रितंहि-अग्निहोताग्रइलेतिच-तस्यइति । आधानेप्रथमायांपवमानेष्टौ स्विष्टकृतोयाज्याअग्निहोतेत्येषा सहव्यवाळमर्त्यइति पुरोनुवाक्या द्वितीयपवमानेष्टौ स्विष्टकृतोनुवाक्यासाह्वानिति । सूत्रितंच साह्वान्विश्वाअभियुजो-ऽग्निमीळेपुरोहितमितिसंयाज्येइति । आभिष्टविकेयूक्त्येपुतृतीयसवनेमैत्रावरुणशखे अभिप्रयां-सीतिवैकल्पिकोनुरूपस्तृचः । अत्रसूत्रम्-प्रवोवाजाअभियवोभिप्रयांसिवाहसेति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

अग्निर्होतापुरोहितोध्वरस्युविचर्षणिः । सर्वेदयज्ञमानुपक् ॥१॥

अग्निः । होता । पुरःऽहितः । अध्वरस्य । विश्वचर्षणिः ।

सः । वेद । यज्ञम् । आनुपक् ॥ १ ॥

विश्वामित्रःस्तौति-होतादेवानामाहातापुरोहितः । पुरतएवाभिमतफलसम्पादकत्वेनहित-
कारीयद्वा पुरःपूर्वभागेआहवनीयादिरूपेणहितोनिहितइतिपुरोहितः । अध्वरस्ययज्ञस्यविचर्षणिः
विशेषेणद्रष्टा विचर्षणिः विश्वचर्षणिरितितक्षामसुपाठात् सतथाविधोग्निः आनुपक्आनुपूर्व्ये-
णसक्तयज्ञमग्निष्टोमादिकेवेदजानाति । वेद विदज्ञाने विदोल्पेवेतितिपोणलदेशः लघूपधगुणः
नियातः । आनुपक् आसमन्तादनुपजतीत्यानुपक् षडसङ्गे धातुपकारस्यसकारः क्तिप्चेतिक्त्विप्
अनिदिताभित्युपधालोपः उपसर्गात्सुनोतीतिपत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सहव्यवाळमर्त्युऽशिक्षूतश्चनोहितः । अग्निर्धियासमृण्वति ॥२॥

सः । हव्यध्वाद् । अमर्त्यः । उशिक्ष् । दूतः । चनःऽहितः ।

अग्निः । धिया । सम् । ऋण्वति ॥ २ ॥

हव्यवाद् हविषांवेदाअमर्त्यः मरणधर्मरहितःउशिक्ष्हविःकामयमानः दूतोदेवानांदूतः
चनसेहविलेक्षणात्त्रायहितोनिहितः यद्वा चनोहितः चनःअन्नहविलेक्षणाहितमस्येतिचनोहितः
सतथाविधोग्निः धियाप्रज्ञयासमृण्वतिसङ्गच्छते कर्मविषयप्रज्ञान्वितोग्निरस्मानपितादृष्टप्रज्ञा-
न्विताःकरोत्वित्याशास्ते ॥ हव्यवाद् वहप्रापणे वहध्वेतिग्विः दत्वमश्वकर्त्तानि कृदुत्तरपदप्र-
कृतिस्वरत्वम् । उशिक्ष् वशकान्तौ इतिरित्यनुवृत्तौ वरोःकिचेतिइतिप्रत्ययः तस्यकित्त्वाङ्क-
हिज्येतिप्रसारणं प्रत्ययस्वरः । चनोहितः चनःशब्दः चायतेरन्नेहस्वध्वेत्यमुन्नतः चकारा-
कृडागमः तस्मिन्म्यलोपः निच्वादायुदात्तः पुनश्चनसोऽच्छन्दसिगतिसंज्ञावक्तव्येतिगतिसंज्ञायां
यतिरन्तरइतिप्रकृतिस्वरत्वम् बहुव्रीहौतुपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । धिया सावेकाचइतिविभक्ते-
रुदात्तत्वम् । ऋण्वति ऋणुगतौ लेटि तनादित्वाद्दुप्रत्ययः लेटोदादावित्यडागमः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अग्निधियासचेततिकेतुर्यज्ञस्यपूर्व्यः । अर्थह्यस्यतरणि ॥ ३ ॥

अग्निः । धिया । सः । चेतति । केतुः । यज्ञस्य । पूर्व्यः ।

अर्थम् । हि । अस्य । तरणि ॥ ३ ॥

यज्ञस्याग्निष्टोमादेःकेतुः प्रज्ञापकःपूर्व्यः पूर्वमेवःचिरन्तनः सतथाविधोग्निःधियाप्रज्ञया चेततिसर्वजानीते अस्यैतादृशस्याग्नेरर्थगमनस्वभावन्तेजः आकाशेदृश्यमानस्यतमसः तरणिहितारकंखलु निवर्तकमितियावत् ॥ चेतति चित्तिसंज्ञाने निघातः । अर्थम् ऋगतौ उपिकुपिगार्तिभ्यस्त्वनङ्गतिथन् गुणः मित्वादाद्युदात्तः । तरणि तृषुवनतरणयोः अर्तिसृष्टवृधमीत्यादिनानिप्रत्यये गुणः प्रत्ययस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अग्निसूनुंसनंश्रुतंसहसोजातवैदसम् । वह्निं देवा अकृण्वत ॥ ४ ॥

अग्निम् । सूनुम् । सनंश्रुतम् । सहसः । जातवैदसम् ।

वह्निम् । देवाः । अकृण्वत ॥ ४ ॥

सहसःसूनुंबलस्यपुत्रंमथनरूपेणबलेननिष्पाद्यमानत्वात्सनश्रुतंसनातनत्वेनप्रसिद्धम् जातवैदसंजातप्रज्ञंतमिममग्निदेवाः हविर्भुजोदेवाः वह्निहविर्पावोद्वारमकृण्वताकुर्वत ॥ सनश्रुतम् श्रुश्रपणे कर्मणिक्तः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । वह्निं वह्प्रपणे निरित्यनुवृत्तौ वहिशीत्यादिनानिप्रत्ययः । अकृण्वत कृविर्हिंसाकरणयोः इदित्वाञ्जुम् धिन्विकृण्वोरचेत्युप्रत्ययः अकारश्चान्तादेशः लडिज्यत्ययेनात्मनेपदं निघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अदाभ्यःपुरंताविशामग्निमनिुपीणाम् ।

तूर्णरिथःसदानवः ॥ ५ ॥ १ ॥

अदाम्यः । पुरःष्टता । विशाम् । अग्निः । मानुषीणाम् ।

तूर्णिः । रयः । सदा । नवः ॥ ५ ॥ ९ ॥

मानुषीणामनोर्जातानां विशां प्रज्ञानां पुरपतासन्मार्गप्रदर्शनेनाप्रतो गन्ता अतएव तूर्णिः ताः प्रजाः वैदिककर्मप्रवर्तकत्वेनानुग्रहीतुं त्वरायुक्तः आलस्यरहितः रयः हविषां वहनाद्रयसदृशः सदा सर्वदा तत्कर्मणि नवो नूतनः पुनर्मथनादग्निवः एव विषोऽग्निः अदाम्यः अहिंस्यः न केनापि तिरस्कार्य इत्यर्थः ॥ अदाम्यः दम्भुदम्भने दम्भेऽतिवक्तव्यमितिकर्मणि ण्यत् उपाधाद्यद्विः । अदाम्यः नञासमासे तत्पुरुषेतुल्यार्थेति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । पुरपता इण्गता ष्वुल्लृचावितितृच् गुणः चित्त्वादन्तोदात्तः । मानुषीणां मनोर्जातावच्यतौ पुक्त्वेति अञ् टिङ्गणञिति ङीप् चित्त्वादाद्युदात्तः । तूर्णिः चित्त्वासंभ्रमेऽतिघातो निर्मित्यनुवृत्तौ वै हिश्रियुद्ग्लाहात्वारिभ्यो निदिदिति निप्रत्ययः ज्वरत्वरत्यादिना ऊङ् तस्य निच्चादाद्युदात्तः संहितायां द्लोपे पूर्वस्येति दीर्घः । रयः हनिकुपिनीरमिकाशिभ्य इति स्थनप्रत्ययः कित्त्वादनुदात्तोपदेशेत्यादिनानुनासिकलोपः निच्चादाद्युदात्तः । सदा स्वरादिपुआद्युदात्तत्वेन पठितत्वादाद्युदात्तः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथ षष्ठी-

साह्वान्विश्वा अभियुजः क्रतुर्देवानाममृक्तः ।

अग्निस्तु विश्रवस्तमः ॥ ६ ॥

साह्वान् । विश्वाः । अभिष्युजः । क्रतुः । देवानाम् । अमृक्तः ।

अग्निः । तु विश्रवःस्तमः ॥ ६ ॥

अभियुज अभियोऽग्नीः विश्वाः सर्वाः सेनाः साह्वान्सहमानः स्वबलेन तिरस्कुर्वाणः अमृक्तः शत्रुभिरहिंसितः देवानां क्रतुः कर्ता हि विष्मद्गणेन पोषकः एवं मृतोऽग्निः तु विश्रवस्तमः तु विशब्दो बहुवाची तु विपुरु इति तन्नाममुपाठात् श्रवःशब्दो बहुवाची श्रवः इत्यत्र नामभूयत इति निरुक्तेभिधानात् अतिशयेन बहुविधांश्चोपेतो वर्तते यस्मादेवं तस्मादस्मान्पि बहुविधांश्चोपेतान्करोत्विति भावः । साह्वान् पहर्मर्षणे इत्यस्य ङ्सौ दाश्वान्साह्वान्नीद्वुश्चेति निपातनाद् द्विवचनामिडागमश्च

नभगतिपरस्मैपदंभवति क्तमुस्वरः । ऋतुः कृञःकतुः कित्त्वाद्गुणाभावः प्रत्ययस्वरः । तुविश्रव-
स्तमः तुवृत्तिर्हिंसापूर्तिषु अस्मादौणादिकःकिप्रत्ययः कित्त्वाद्गुणाभावः उवडादेशः अन्तोदात्तः ।
श्रवः श्रुश्ररणे श्रूयतेन्नमित्तिरुर्मेणिअसुन्प्रत्ययः अतिशयेनतुविश्रवाइतिअतिशयनेतम्भिति
तमप् बहुव्रीहौपूर्वपदमकृतिस्वरत्वम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अभिप्रयांसिवाहसादाश्वान्अश्रोतिमर्त्यः । क्षर्यपावकशोचिपः । ७

अभि । प्रयांसि । वाहसा । दाश्वान् । अश्रोति । मर्त्यः ।

क्षर्यम् । पावकशोचिपः ॥ ७ ॥

दाश्वानहविषांदातामत्योमनुष्योयनमानोवाहसाहविषां वाहेकेनाग्निनाप्रयांस्यन्नानिअ-
भ्यश्रोतिअभितःसर्वतःप्राप्नोति किञ्च पावकशोचिपःशोधकदीप्तेग्नेःसकाशात्क्षर्यगृहंवा-
भ्यश्रोति ॥ प्रयांसि प्रीञ्प्रीणनेअस्माद्धातोरन्तर्भाषितग्यर्थादसुन्प्रत्ययः प्राणयन्तिमक्षरुमि-
तिप्रयांस्यन्नानि नित्त्वादाद्गुदात्तः । वाहसा णिदिन्यनुवृत्तौवहिहावाञ्भ्यश्छन्दसीत्यसुन्णि-
त्त्वादुपवागृद्धिः नित्स्वरः । दाश्वान् दाश्वान्दान्दत्यस्यक्सौदाश्वान्साहानितिनिपातनादिडागमो
द्विर्नेचनचनभरति क्तमुप्रत्ययस्वरः । अश्रोति अश्रूयातौ व्यत्ययेनपरस्मैपदम् निवातः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

परिविश्वानिसुधिताग्नेरश्याममन्मभिः । विप्रांसोजातवेदसः ॥ ८ ॥

परि । विश्वानि । सुधिता । अग्नेः । अश्याम । मन्मभिः ।

विप्रांसः । जातश्चवेदसः ॥ ८ ॥

जातवेदसः जातप्रज्ञाः विप्रांसः विप्रामेवाविनोहोत्रादयोवयमग्नेः तवसंवन्धिभिः मन्म-
भिर्मननीयै स्तोमैर्विश्वानिसर्वाणिमुधितामुहितानिसुष्ठितान्याभिलपिनानिवसूनिपर्यश्याम स-
र्वतः प्राप्नुयाम । जातवेदसइत्यग्नेर्भावशेषणम् जातानिसर्वाणियेतीतिजातवेदाः सर्वज्ञइत्यर्थः
एतादृशंजातवेदस्त्वमग्नेरेवोचितमितितद्विशेषणत्वंयुक्तम् ॥ सुधिता उवाञ्धारणपोषणयोरित्य-
स्माद्धातोर्निष्ठायांछन्दसीत्यनुवृत्तौ सुधितवसुधितेत्यादिनानिपातितः शोश्छन्दसिबहुलमितिशो-

र्लक् गातिरनन्तरइतिगते प्रकृतिस्वरत्वम् । अश्याम अशूयासौ बहुलंछन्दसीतिश्रुप्रत्ययस्यलृक्
व्यत्ययेनपरस्मैपदम् यासुत्परस्मैपदेपूदात्तइतियासुद् लिङ्.सलोपइतिसलोपः अदन्तत्वाभावादि-
यादेशोऽनभवति मसःसकारस्यनित्यंङितइतिलोपः निघातः । मन्मभिः मनुअवबोधने अन्येभ्यो-
पिहृदयन्तइतिमानिन् नित्स्वरः ॥ < ॥

अथनवमी-

अग्नेविश्वानि वार्या वाजेषु सनिपामहे । त्वे देवास एरिरे ॥ ९ ॥ १० ॥

अग्ने । विश्वानि । वार्या । वाजेषु । सनिपामहे । त्वे इति ।

देवासः । आ । ईरिरे ॥ ९ ॥ १० ॥

हेअग्ने वार्यावरणीयानिसम्भननीयानिविश्वानिसर्वाणिघनानिवाग्नेपुद्देपुसनिपामहेवयं
संभनामहे यत्.कारणात्देवासः पूर्वमस्माभिरिष्टादेवाअस्मदाभिमतफलप्रदानायत्वेत्वयिपरिरे
आसमन्तादगमन् त्वयिप्रविष्टाइत्यर्थः सर्वथापित्वत्त.सकाशात्फलंभेमहीतिभावः ॥ वार्या-
वृड्संभक्तौ ऋहलोर्ष्यदितिष्यत् शेश्छन्दसिबहुलमितिशेर्लृक् ईड्वन्देत्यादिनाद्युदात्तः । वाग्नेपु-
वृषाद्वित्वादाद्युदात्तः । सनिपामहे वनपणसंभक्तौ धात्वादे.प स लेटिसिबहुलमिति सिप् सिपआ-
र्धधातुकत्वादिडागम. लेटोडाटावित्पडागमः व्यत्ययेनात्मनेपदं निघात. । त्वे युष्मच्छब्दस्य
सप्तम्यांत्वादेशः सुपांसुलुगितिशेआदेशः शेइतिप्रगृह्यसंज्ञा । ईरिरे ईरगतावित्यस्मात्पर-
स्यल्लिट्येङ्गस्यईरेनादेशः इआदेश्चमुरुमतइत्याम्भवाति मन्त्रत्वात् निघातः ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे दशमो वर्गः ॥ १० ॥

इन्द्राग्नीइतिनवर्चद्वादशसूक्तं वैश्वामित्रमैन्द्राग्रम् तथाचानुजम्पते-इन्द्राग्नीऐन्द्राग्रमिति ।
गायत्रंत्वितितुशब्दादिदमापेसूक्तं गायत्रम् इन्द्राग्नीदेवता आभिष्वविकेऽवह सु प्रात सवनेच्छा-
वाकशस्त्रेआवापार्थमिदं सूक्तम् । अभिष्ववपृष्ठ्याहानीतिलण्डेसूत्रितम्-इन्द्राग्नीआगतंताहुवेय-
योरिदमिति । अग्निष्टोमेच्छावाकशस्त्रेइन्द्राग्नीआगतमितिस्तोत्रियस्तृच तस्यैवाच्छावाक-
स्याद्याशस्त्रयाज्या इन्द्राग्नीआगतं सुतमितियाज्येइतिसूत्रितत्वात् चतुर्विंशोहनिप्रात सवने-
च्छावाकशस्त्रेइन्द्राग्नीआगतं सुतमितिपल्लह स्तोत्रिय इन्द्राग्नीआगतमिन्द्रेअमानमोबृहदिति य-

त्रितम् अग्निष्टोमाच्छावाकशस्त्रेतोशावृत्रहणाहुवइत्याद्यास्तिस्त्रः । सूत्रितश्च—तोशावृत्रहणाहुवइ-
त्याद्यास्तिस्त्रइति । अग्निष्टोमेच्छावाकशस्त्रेइन्द्राग्नीअपसस्परीत्यनुरूपः सूत्रितश्च—इन्द्राग्नीआ-
गतंसुतमिन्द्राग्नीअपसस्परीति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

इन्द्राग्नीआगतंसुतंगीभिर्नभोवरैण्यम् ।

अस्यपातंघियेपिता ॥ १ ॥

इन्द्राग्नी इति । आ । गतम् । सुतम् । गीःशभिः । नभः ।

वरैण्यम् । अस्य । पातम् । घिया । इपिता ॥ १ ॥

इन्द्रश्चाग्निश्चइन्द्राग्नी हेइन्द्राग्नीदेवौ सुतमभिपवादिसंस्कारैःसंस्कृतम् अतएववरैण्यं
वरणीयंसंभननीयामिमंसोमंप्रति गीभिःअस्मदीयाभिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिराहृतौसन्तौनभः
नभसः स्वर्गस्यानादागतमागच्छतम् आगत्यचघियास्माभिःक्रियमाणेकर्मणिइपिताप्रेरि-
तौयुवामस्यपातामिमंसोमंपिबतम् यद्वा घियाऽस्मदीययाबुद्ध्याइपितौप्राप्तौअस्मद्भक्त्याप्रेरितौ
युवामिमंसोमंपिबतम् ॥ इन्द्राग्नी इन्द्रश्चाग्निश्च द्वन्द्वेयीतिअग्निशब्दस्यपूर्वादिपातेप्राप्ते अनाद्यद-
न्तमितिइन्द्रशब्दस्यपूर्वेनिपातः पादादित्वाग्निवातप्रतिषेधः पाठिकस्वरः । गतम् गन्तुगतौ
बहुलंछन्दसीतिशपोलुकिसति अनुदात्तोपदेशेत्यादिनामकारलोपः निवातः । वरैण्यं वृहसंभक्तौ
वृहस्पत्यः वृषादित्वादाद्युदात्तः । पातं पापाने सर्वेविषयश्छन्दसिविकल्प्यन्तेइतिनपिवादेशः ।
इपिता इपगतावित्यस्माद्धातोर्निष्ठायां तीपसहेतीडागमः आगमाअनुदात्ताइतिइत्येनुदात्त-
त्वात् कस्वरःशिष्यते ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

इन्द्राग्नीजरितुःसचायज्ञोजिगातिचेतनः ।

अयापातमिमंसुतम् ॥ २ ॥

इन्द्राग्नी इति । जरितुः । सचा । यज्ञः । जिगाति ।

चेतनः । अया । पातम् । इमम् । सुतम् ॥ २ ॥

हेइन्द्राग्नी जरितुः स्तोतुःसचास्वर्गादिलक्षणफलप्राप्तौसहायभूतःयज्ञः ज्योतिष्टोमादियज्ञ-
साधनभूतः चेतनः इन्द्रियाणांचेतायिताआप्यायनकारीसन् असौसोमः निगातियुवामपिग-
च्छति अयाअस्मदीययास्तुतिलक्षणयानयावाचाआहूतौसन्तौमुतमभिपवादिसंस्कारोपेतमि-
मंसोमंपातांपिबतम् ॥ निगाति गास्तुतावित्ययंवातुरत्रगमनेवर्तते छन्दसिजुहोत्यादिः बहुलंछ-
न्दसीत्यभ्यासस्येत्वं निवातः । चेतनः चित्तीसंज्ञाने कर्तारि बहुलवचनात्स्युद् लितीत्या-
द्युदात्तत्वम् । अया इदंशब्दस्यतृतीयायाःसुपांसुलुगितिपानदेशः अनादेशप्राप्तौहलि-
लोपः । पातं पापाने निवातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इन्द्रंमग्निंकविच्छदायज्ञस्यजूत्यावृणे । तासोमस्येहृतृम्पताम् ॥ ३ ॥

इन्द्रंम् । अग्निम् । कविच्छदा । यज्ञस्य । जूत्या ।
वृणे । ता । सोमस्य । इह । तृम्पताम् ॥ ३ ॥

अस्ययज्ञस्यसाधनभूतस्यसोमस्यजूत्या जूतिःप्रेरणसोमस्तावद्यनमानप्रेरयति साधनमुप-
लभ्यतत्साध्येऋतौयजमानःप्रवर्ततेइतिहितस्यप्रेरकत्वम् तयाप्रेरणरूपयाजूत्याप्रेरितोहृक्वि-
च्छदाकवीनांस्तोतृणामुचितफलप्रदानेनोपच्छन्दकौइन्द्रमग्निं चयुसं वृणे सोमपानार्थमिहकर्मणि
आगच्छतमिति संभजे . आगतौचताविन्द्राग्नीइह कर्मणि सोमस्यसोमपानेन नृम्पतां तृप्यताम् ॥
इन्द्रम् इदिपरमैश्वर्ये अस्माद्वातोःऋजेन्द्राग्नेतिरन्त्ययान्तत्वेन निपातनादाद्युदात्तत्वम् । क-
विच्छदा छदअपवारणे अस्मात्किम् सुपांसुलुगितिमुपोडादेशः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् ।
जूत्या जूज्ञाप्तिस्तौषाण्डः अस्माद्बुद्धात्तद्बुद्धुर्ज्ञौ ऊर्त्तिश्रुत्तिजूतीवादिनाभिपातनाद्दत्तोदात्त-
त्वम् उदात्तयणोऽह्लपूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । वृणे वृङ्संपत्तौ श्राप्रत्ययः टित्आत्मने-
पदानामितिदेरेत्वं निवातः । ता सुपांसुलुगितिडादेशः । सोमस्य पुञ्अभिपने अस्मादतिस्तुमु-
हुस्त्वृक्षात्यादिनामन्प्रत्ययः निस्वरः । तृप्यताम् तृपप्रीणने ङोदि मुचादित्वाञ्जुमागमः
निवातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तोशावृत्रहणाहुवेसजित्वानापराजिता । इन्द्राग्नीवांजसातंमा ॥ ४ ॥

तोशा । वृत्रहर्णा । हुवे । सञ्जित्वाना । अपराञ्जिता ।
इन्द्राग्नी इति । वाजस्रातमा ॥ ४ ॥

तोशा शत्रूणांवाधकौवृत्रहणावृत्रस्यपापस्यहन्तारौ सञ्जित्वानासमानजेतारौरपरस्परपे-
क्षयान्यशीलौ अपराञ्जिताकेनाप्यतिरस्कृतौ वाजसातमा अन्नस्यातिशयेनदातारौ इन्द्राग्नीयु-
वांहुवेइहकर्मणिसोमपानार्थमहमाह्वयामि ॥ वृत्रहणा हनहिंसागत्योः ब्रह्मभ्रूणवृत्रेपुकिविति
किप् एकानुत्तरपदेणइतिणत्वम् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । हुवे ह्यतेर्भहुलंछन्दसीतिशपोलुकि
सतिः ह्रःसम्प्रसारणमित्यनुवृत्तौ बहुलंछन्दसीतिसम्प्रसारणम् उवडादेशः व्यत्ययेनात्मने-
पदं निपातः । सञ्जित्वाना निजये शीङ्कृशिरुहिजिक्शिचृभ्यइतिकनिप् कित्त्वाद्गुणाभावः
पित्त्वात्तुगागमः समानस्यच्छन्दस्यमूर्धेतिसमानस्यसभावः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अपराञ्जि-
ता नञ्समासे तत्पुर्येतुल्यार्थेतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । इन्द्राग्नी देवताद्ब्रह्मेत्युभयपदप्रकृति-
स्वरत्वेप्राप्ते नोत्तरपदेनुदात्तादावितिप्रतिषेधात्समासस्वरः । वाजसातमा षणुदाने अस्माज्जनसनख-
नक्रमगमइतिविद् विद्भनोरनुनासिकस्यादित्याकारः अतिशयनेतमाञ्जितितमप् कृदुत्तरपदप्रकृ-
तिस्वरत्वम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

प्रवामर्चन्त्युक्थिनोनीथाविदोर्जरितारः । इन्द्राग्नीइपुआवृणे ५।११

प्र । वाम् । अर्चन्ति । उक्थिनः । नीथश्चविदः । जरितारः ।

इन्द्राग्नी इति । इपः । आ । वृणे ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेइन्द्राग्नी उक्थिनः उक्थं शब्दं तद्वन्तः शस्त्रिणोहोत्रादयः वांयुवांप्रार्चन्ति इहकर्मणि
स्तुतिरूपाभिर्वाग्मिपूजयन्ति तथानीथाविदः स्तोत्राभिज्ञाः सामगानकुशलाः जरितारः स्तो-
तारः उद्गायादयः अभिलषितफलावाप्तयेयुतामर्चन्ति अहमपिइपेअन्नस्यल्पाभार्थम् इन्द्राग्नी
युवामावृणे, सर्वतःसंभजे पूजयामीत्यर्थः ॥ वां युष्मच्छब्दस्य द्वितीयायांपदात्परत्वाद् युष्मद्-
स्मदोःपृष्ठाच्चतुर्थीद्वितीयाइत्यादिनात्रामित्यादेशः अनुदात्तश्च । अर्चन्ति अर्चपूजायां निपातः ।
उक्थिनः वचपरिभाषणे पातृतुदिवचिरिचीनिकर्मणियक् वचिस्वपीत्यादिनासम्प्रसारणम् उ-
क्थंशरम् उत्थंयेपांते अतइनिठनावितीनिः यस्येतिअलोपः प्रत्ययस्वरः । नीथाविदः णीञ्प्रा-
पणे हनिकुपिनोरमीत्यादिनाक्थन् कित्त्वाद्गुणाभावः विदज्ञाने किप्चेतिकिप् कृदुत्तरपद-

प्रकृतिस्वरत्वम् । इन्द्राग्नी आमन्त्रितत्वादाद्युदात्तत्वम् । वृणे वृड्संभक्तौ निघातः ॥ ९ ॥

॥ इतिद्वितीयस्यप्रथमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अथपष्ठी-

इन्द्राग्नीनवतिंपुरोदासपत्नीरधूनुतम् । साकमेकेनकर्मणा ॥६॥

इन्द्राग्नी इति । नवतिम् । पुरः । दासपत्नीः । अधूनुतम् ।

साकम् । एकेन । कर्मणा ॥ ६ ॥

हेइन्द्राग्नी दासपत्नीः दासयन्तिउपक्षपयन्तीतिदासाउपक्षपयितारः शत्रवस्तेपतयः पालकायासांताः दासपत्नीः नवतिं नवतिसंख्याकाः पुरः एवंविधाः शत्रूणांपुरीः एकेनकर्मणाएकेनैवोद्योगेनयुवासांसहयुगपद् अधूनुतमकम्पयतम् ताविन्द्राग्नीआह्वयामीतिशेषः ॥ नवतिंनवानांदशतानवभावः तिश्चप्रत्ययः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः । दासपत्नीः दुसुउपक्षये दासयतीतिदासः पचाद्यभन्तः चित्त्वादन्तोदात्तः तेपतयोयासां नित्यंसपल्यादिपुदासाचेत्युक्तत्वाद्विभाषासपूर्वस्येतिबीप् इकारस्यनकारः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अधूनुतम् धून्कम्पने लडि स्वादिभ्यःशुः निघातः । एकेन इण्गतौ इण्भीकापाश्ल्यतिमर्चिभ्यःकश्चित्किन् नित्त्वादाद्युदात्तः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इन्द्राग्नीअपंसस्पर्युपप्रयन्तिधीतयः । ऋतस्यपथ्याइ'अनु ॥७॥

इन्द्राग्नी इति । अपंसः । परिं । उप । प्र । यन्ति । धीतयः ।

ऋतस्य । पथ्याः । अनु ॥ ७ ॥

हेइन्द्राग्नी धीतयः सोमस्यघातारः पातारोहोत्रादयः ऋतस्यकर्मफलस्यपथ्यापथोमार्गाननुलक्षीकृत्यअपसः अस्माभिःक्रियमाणस्यकर्मणः परिसर्वतः उपप्रयन्ति समीपेप्रकरणेण वर्तन्ते अतःसोमपानार्थयुवामागच्छतमितिभावः यद्वा धीतयः स्तुतयः ऋतस्य यज्ञस्यमार्गाननुलक्षीकृत्यकर्मणःपरितःप्रवर्तन्ते अतःस्तोतव्यतयायुवामागतमिति ॥ यन्ति इण्गतौ यणादेशः निघातः । धीतयः धेःपानेइत्यस्मात्कर्तरि क्तिञ्चकौचसंज्ञायामितिक्तिञ् घुमास्थेतीत्वम् चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

इन्द्राग्नीतविपाणिवांसधस्थानिप्रयांसिच । युवोरत्सूर्याहितम् ॥ ८ ॥

इन्द्राग्नी इति । तविपाणि । वाम् । सधस्थानि । प्रयांसि ।

च । युवोः । अत्सूर्यम् । हितम् ॥ ८ ॥

हेन्द्राग्नी वायुस्योः तविपाणिवलानिप्रयांस्यलानिचसधस्थानिपरस्परमवियुज्यवर्तन्ते तथाअत्सूर्यवृष्टिद्वाराअपाप्रेरकत्वयुवोः युवयोरेवहितंनिहितंरर्तते । तस्मात्सोमपानप्रभृतिपुसर्वकर्मयुइन्द्राग्नीयोः सहैववर्तमानत्वमितिभावः । वां पृष्ठीद्विवचनेवामित्यादेशः । सधस्थानि घ्राणतिनिवृत्तौ आतोनुपसर्गोक्तः सधमादस्ययोश्छन्दसीतिसहस्यसधादेश ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इन्द्राग्नीरोचनादिवःपरिवाजेपुभूपथः । तद्वांचेतिप्रवीर्यम् ॥ ९ ॥ १२

इन्द्राग्नी इति । रोचना । दिवः । परि । वाजेपु । भूपथः ।

तत् । वाम् । चेति । प्र । वीर्यम् ॥ ९ ॥ १२ ॥

हेन्द्राग्नी दिवोरोचना स्वर्गस्यरोचकौ प्रकाशकौयुवां वाजेपुसङ्ग्रामेषुपरिभूपथः परितःसर्वतः अलंहनौमवयः शत्रूपरानित्यसर्वतोविजयमानौवर्तते वायुस्योः वीर्यसामर्थ्यमेवतत्तादृशसंग्रामविजयं प्रचेतिप्ररूपेणज्ञापयति यद्वा युवां वाजेपु संग्रामेषु परिभूपथः शत्रूपरिमथः शेषपूर्ववत् ॥ रोचना रुचदीप्तावित्यस्य अनुदात्ततश्चहलादेशरितियुच् चित्त्वादन्तोदात्तः । भूपथः भूप भूपणे निघातः । चेति चितीसंज्ञाने अयमन्तर्भावितण्यर्थः । बहुलंछन्दसीतिशपोल्लुक् तकारलोपश्छान्दसः ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

॥ इतितृतीयेमण्डलेप्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाकेसप्तसूक्तानि तत्रप्रबोदेवायेतिसप्तदर्शमाद्यंसूक्तम् विद्यामित्रपुत्रऋषभस्यार्प-
म् अग्निदेवताऋम् आनुष्टुभम् । अत्रानुष्टुभमणिका-प्रब सप्तऋषभस्त्वानुष्टुभमितिपिश्वा-
मित्रपुत्रऋषभऋषिः मण्डलादिपरिभाषयाग्निदेवता अग्निष्टोमेइदंमूक्तमाज्यशस्त्रम् परा-

हृष्यर्वावावृत्तइतिखण्डेसूत्रितम्—प्रबोदेवायेत्याज्यमुपसन्तुयादिति । इदमेवसूक्तंप्रातरनुवाकेआश्विन
शस्त्रेचविनियुक्तम् सूत्रञ्च—प्रबोदेवायोभेकदातइतिपद्येति । अभ्युदयेष्टौसयन्तेत्यग्नेः प्रदातुर्याज्या
सूत्रितञ्च—सयन्त विप्रएपदीर्घस्तेअस्त्वङ्कुशइति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

प्रबोदेवायाग्नयेवर्हिष्ठमर्चास्मै ।

गमद्देवेभिरासनोयजिष्ठोवर्हिरासदत् ॥ १ ॥

प्र । वृः । देवार्य । अग्नये । वर्हिष्ठम् । अर्च । अस्मै ।

गमत् । देवेभिः । आ । सः । नः । यजिष्ठः । वर्हिः । आ । सदत् ॥ १ ॥

यजमानोहोत्रादीन्प्रतिब्रूते—हेहोत्रादयोवोयुष्मत्संबन्धिनेदेवायद्योतमानायअस्मै अस्मि-
न्कर्मणिस्तुत्यायाग्नयेवर्हिष्ठं बृद्धतमंप्रभृतामिदंस्तुतिरूपं स्तोत्रगन्त्रादिवोक्त्यन्नातंप्राचउच्चारयत
एवंस्तुतः सोमिर्देवोभिर्यद्येदेवै.सहितःसन् नोस्मान्प्रतिआगमत् आगच्छतु आगत्यचयजिष्ठः
यष्टृतम सोमिर्बर्हि अस्माभिर्वेद्यांस्तीर्णे बर्हिपिआसदत् आसीदतु उपविशतु ॥ वर्हिष्ठं बर्हितृश-
ब्दात्तुच्छन्दसीत्यतिशायनेइष्टम् । अर्च अर्चपूजायां भौवादिकः बहुवचनस्यैकवचनं निघातः ।
गमत् गम्लगत्तौ अस्य छन्दसिलुङ्लड्लिट्शतिलोडर्थेऽङ् लृदित्वात् चेरङ् नित्याडितइतीका-
रलोपःपादादित्वात्तनिघातः । यजिष्ठः यष्टृशब्दात्तुच्छन्दसीतीष्टम् तुरिष्ठेमेयसुस्थितितृचोलेपः नि-
त्स्वरः । सदत् पूर्वबलोडर्थेऽङ् शट्टविशरणगत्यवसादनेष्वित्यस्यलृदित्वाद् निघातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ऋतावायस्यरोदसीदक्षंसचन्तुत्तयः ।

हृविष्मन्तस्तमीळतेतंसनिष्यन्तोवसे ॥ २ ॥

ऋतवर्चा । यस्य । रोदसी इति । दक्षम् । सचन्ते । उत्तयः ।

हृविष्मन्तः । तम् । ईळते । तम् । सनिष्यन्तः । अवसे ॥ २ ॥

यस्यपूर्वमन्त्रेप्रतिपादितस्याग्नेः रोदसीश्मेद्यावापृथिव्यौवशोभवतःअग्ने.प्रकाशकत्वे-
नतदधीनप्रकाशकेभवतइत्यर्थः किञ्च उत्तयःयजमानस्यफलप्रदानेनरक्षितारोदेवाः दक्षं

यस्याग्नेर्वहंसचन्तेसेवन्ते सचन्तेसेवन्तइतियास्कंः । अग्नेर्यजमानदत्तहविषांप्रदातृत्वेनतदधीना-
इत्यर्थः एवंभूतःसोऽग्निर्ऋतावासत्यकर्मासत्यसंकल्पइत्यर्थः किञ्च हविष्मन्तःसंपृतहविष्कायन-
मानाः हविर्वहनार्थतमेवाग्निमीळ्यते स्तुतिरूपामिर्वाग्भिःपूजयन्ति किञ्च सनिष्यन्तः घनादिल-
भमिच्छन्तस्तमवसेरक्षणायतमेवाग्निमाश्रयन्ते ॥ ऋतावा ऋतशब्दात्तदस्यास्तीतिछन्दसीव-
निर्गोवक्तव्यावितिवनिष् अन्येषामपिदृश्यतइतिदीर्घः वनिष्ःपित्त्वादानुदात्तत्वे प्रातिपदिकस्वरः ।
सचन्ते पचसमवाये व्यत्ययेनात्मनेपदम् यद्वृत्तयोगादनिघातः । सनिष्यन्तः सनिर्लीमस्त-
मिच्छन्तः सुपआत्मनःक्यच् सर्वप्रातिपदिकेभ्योलालसायांसुग्वक्तव्यइतिभ्यचिपरतःसुगागमः
क्यचःस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सयन्ताविप्रंएपांसयज्ञानामथाहिपः ।

अग्निंतंवोदुवस्यतदातायोवनितामघम् ॥ ३ ॥

सः । यन्ता । विप्रः । एपांम् । सः । यज्ञानाम् । अथ । हि । सः ।

अग्निम् । तम् । वः । दुवस्यत । दाता । यः । वनिता । मघम् ॥ ३ ॥

विप्रोमेधावीकर्माभिज्ञःसोऽग्निः एपांकालापराधेनहविर्निर्वापंकृतवतांयजमानानांययो-
क्तकर्मप्रदर्शनेनतत्रप्रवर्तकः अथ किञ्च यज्ञानांज्योतिष्टोमादीनांसोशिर्नियन्ताफलप्रदानेन
नियामकः हिपसिद्धौ अतएवसर्वस्यनियन्ताखण्ड किञ्च सोशिर्दाताज्योतिष्टोमादिकर्मफल-
दातामयंमंहनीयंधनं मधरेक्वदृतितन्नामसुपाठात् तद्वन्वनिताप्रयच्छंश्चभवति षःयुष्मत्सम्ब-
न्धिनेतादशमग्निं हेःऋत्विजोयूर्यदुवस्यत आहुतिप्रदानेनपरिचरत दुवस्यतिःपरिचरणकर्मा
नमस्यतिदुवस्यतीतितन्नामसुपाठात् ॥ यन्ता यमउपरमे इत्यस्यतृचिरूपं ऋतुशनसित्या-
दिनाअनडदेशःचित्स्वरः । अथा निपातस्येतिदीर्घः । दुवस्यत दुवःपरिचरणंतदिच्छन्तःसुपः
क्यच् तदन्तस्यघातोलौठिरूपम् । दाता बुद्ध्यद्दाने ताच्छीलिकस्तृन् निरडादाद्युदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सनःशर्माणिवीतयेग्निर्धच्छतुशन्तमा ।

यतोनःपुष्णवृद्धसुदिविक्षितिभ्योअप्स्वा ॥ ४ ॥

सः । नः । शर्माणि । वीतये । अग्निः । यच्छतु । शम्हत्मा ।
यतः । नः । प्रुष्णवत् । वसु । दिवि । क्षितिश्म्यः । अप्सु । आ ॥४॥

सोमिः नः हविष्प्रदातृभ्योस्मभ्यं शन्तमापद्युपुत्रादिसमृद्ध्या अतिशयेनसुखकराणि श-
र्माणि शर्मशब्दोगृहवाचां छायाशर्मैतितन्नामसुपाडात् तथाविधानिगृहाणिवीतये संभननाय अ-
ग्निहोत्रादिकर्मप्राप्त्यर्थं यच्छतुददातु यतोयस्मादग्नेःसकाशात्पुष्णवत् समृद्धिम् दानभोगादि-
नाव्ययेसत्यपि अतिशयेनवर्धमानंदिविद्युलोकेक्षितिभ्योमूलोकात् अप्सुअन्तरिक्षेचसमुत्प-
न्नंवसुतच्छोके असाधारण्येनवर्तमानंधनम् आसमन्तादुपनमति यतोग्नेःप्रसादाद्विपुलोकेषु
विद्यमानं धनमस्मानागच्छति सोमिरितिपूर्वेणान्वयः ॥ वीतये वीगत्यादिषु मन्त्रेवृषेपपचेत्या-
दिनाक्तिन् उदात्तत्वेननिपातनादुदात्तः । यच्छतु यमउपरमे इपुगामियमांछइतिमकारस्य
छकारः । प्रुष्णवत् प्रुपस्त्रेहनसेचनपूरणेषु अस्मादौणादिकोक्तप्रत्ययः तदस्यास्तीति
मतुप् तस्योदात्ताभावश्छान्दसः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

दीदिवांसमपूर्व्यं वस्वींभिरस्यधीतिभिः ।

ऋक्काणोअग्निमिन्वतेहोतारं विशपतिं विशाम् ॥ ५ ॥

दीदिश्वांसम् । अपूर्व्यम् । वस्वींभिः । अस्य । धीतिभिः ।

ऋक्काणः । अग्निम् । इन्वते । होतारम् । विशपतिम् । विशाम् ॥ ५ ॥

ऋक्काणः स्तुतिकूर्वाणाः शरित्रगोहोत्रादयः दीदिवासंशंष्यमानम् अपूर्व्यं तेजस्वितयाप्रति-
हणाभिननं होतारं देवानामाहातारं विशां विशपतिं प्रनानामतिशयेनपालयितारं तमाग्निवस्वी-
भिः प्रशस्ताभिः अस्यधीतिभिः अग्निपिपयम्नुनिलक्षणाभिर्वाग्भिः यद्वा वस्वीभिः वसुमद्भिः
अस्यधीतिभिः एतदुद्देशेन क्रियमाणैर्कर्मभिः इन्वतेदीपयन्ति स्तोत्रकरणहविष्प्रदानादि
व्यापारेणममृद्धंरुर्वन्ति ॥ दीदिवासं द्विजुमीडाडाधित्यस्यसकसौरूपं तुनाशनामित्यभ्यासस्य
दर्धिः लोपोऽघोरितिज्योप । वस्वीभिः वसुशब्दान् व्यत्ययेनईन् निस्वरः । धीतिभिः धेद्-
पाने किञ्चर्त्तौचसंज्ञायामितिचिन् किञ्चाद्गुनास्थेनीत्वं चिन्स्वरः । ऋक्काणः ऋक्शब्दान्मनुष-
र्धेनान् अयस्मयादिवाद्भसंज्ञकत्वात् कृत्वम् पदसंज्ञाभावाज्जस्ताभावः । इन्वते त्रिह्रुधीदी-

सौ । विश्वति परादिश्छन्दसिबहुलमित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । विशाम् सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथपष्ठी-

उतनोब्रह्मन्नविपउक्थेपुं देवहूतमः ।

शानंशोचामरुद्वृधोमेसहस्रसातमः ॥ ६ ॥

उत । नः । ब्रह्मन् । अविपः । उक्थेपुं । देवहूतमः ।

शम् । नः । शोच । मरुद्वृधः । अग्ने । सहस्रस्रातमः ॥ ६ ॥

उतापिच हेअग्ने नःयज्ञकारिणोस्मान्ब्रह्मन्ब्रह्मणिअस्माभिःक्रियमाणेस्तोत्रेअविपः स्तोत्रविपयन्यूनातिरेकदोषोयथानभवतितथापालय किञ्च देवहूतमः देवानामाहातृतमस्त्वमुक्थेपुअस्माभिः क्रियमाणेषुआज्यप्रजगादिशस्त्रेषुअविपः गोपाय किञ्च मरुद्वृधः मरुद्विर्वधमानः सहस्रसातमः सहस्रसंख्याकस्यधनस्यातिशयेनदातात्वंनोस्माकंशमैहिकमामुष्मिकंचसुखंशोच दीपय वर्धयेत्यर्थः ॥ अविपः अवरघ्नादिपुइत्यस्माहोटे सिञ्चबहुलमितिसेप् अस्यार्धधातुकत्वादिद् इतश्चलोपइतिसिपङ्कारलोपः छेटोडाटावित्यडागमः निवातः । उक्थेषु वचपरिभाषणे अस्मात्कर्मणिपातृतुदिवचीत्यादिनाथक् कित्वात्सम्प्रसारणम् प्रत्ययस्वरः । देवहूतमः ह्ययतेःकिप् बहुलंछन्दसीतिसम्प्रसारणपररूपत्वे हलइतिदीर्घः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । शोच शुचरीतौ अयमन्तर्भावितण्यर्थः निवातः । मरुद्वृधः वृधुवर्धने इगुपबलक्षणःकः मरुद्वृधादित्वात्पूर्वपदान्तोदात्तत्वम् । सहस्रसातमः पणुदाने अस्यजनसनखनक्रमगमोविडितिविद्विनोरनुनासिकस्येत्याकारः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

नूनोरास्वसहस्रंवत्तोकवंत्पाष्टिमहसुं ।

द्युमदग्नेसुवीर्यं वर्षिष्ठमनुपक्षितम् ॥ ७ ॥ १३ ॥

नु । नः । रास्व । सहस्रंश्वत् । तोकंश्वत् । पाष्टिमत् । वसुं ।

द्युश्मत् । अग्ने । सुवीर्यम् । वर्षिष्ठम् । अनुपक्षितम् ॥ ७ ॥ १३ ॥

अस्मिन्सूक्तेस्तूयमान हेअग्ने सहस्रवत्सहस्रसंख्योपेतं तोकवत्पुत्रपौत्रादिसहितं पु-
ष्टिमत्वोपणकृन् अनेनशरीरस्यशीरादिद्वारात्रारोम्यप्रदंगवादिमुपलक्ष्यते द्युमतर्दीप्तिमन् अ-
नेनरत्नकनकादिकंपरिगृह्यते सुवीर्यशोभनसामर्थ्योपेतंतत्कार्येषुअव्यवहारयोग्यंरर्षिष्ठमतिश-
येनवृद्धंप्रभूतमतएवअनुपक्षितंज्ययोक्रियमाणेष्यनुपक्षीणमेवभूतंवसु रत्नकनकपश्चादिलक्ष-
णंधनंनोस्मभ्यंनुक्षिप्रमाविलंबेनरास्वदत्स्व ॥ नून. ऋचितुनुवमाश्वितिदीर्घः । रास्व रादाने
अस्यलोठिरूपं व्यत्ययेनात्मनेपदम् अदादित्वाच्छपोलक् नियातः । सहस्रवत् मादुपघायाइति
मतुपोवत्वम् कर्दमादित्वान्मध्योदात्त.सहस्रशब्दः । पुष्टिम् पुपुष्टौ अस्मात्किञ् प्रत्यय-
स्वरेणान्तोदात्तः हस्वनुद्भ्यामितिमतुपउदात्तत्वम् । वर्षिष्ठम् प्रियस्थिरेत्यादिनावृद्धस्यवर्ष-
इत्यादेशः निस्वरः । अनुपक्षितम् क्षिप्तये इत्यस्यदीर्घाभावान्निष्ठानत्वंनभवति तत्पुरुषत्वा-
दव्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

आहोतेतिसप्तर्चद्वितीयंसूक्तम् ३ आहोतेत्यनुक्रमणिका ऋषमस्त्वितितुशब्दप्रयोगा-
दस्यापिसूक्तस्यऋषमऋषिः अनुक्तत्वात्त्रिष्टुप् अग्निर्देवता एतदादीनिदशसूक्तानितृतीयाष्ट-
भवर्जितानिपातरनुवाकेआश्विनशस्त्रैत्रैदुभेच्छ्वासिबिभियुक्तानि । अपैतस्याइतिसण्डेसूत्रितम्
आहोतेतिदशानां तृतीयाष्टमेउद्धरेदितित्रैष्टुभामिति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

आहोतामन्द्रोविदथान्यस्थात्सत्योयज्वाकवितमःसवेधाः ।
विद्युद्रथःसहंसस्पुत्रोअग्निःशोचिष्केशःपृथिव्यांपाजोअश्रेत् ॥ १ ॥

आ । होता । मन्द्रः । विदथानि । अस्थात् । सत्यः । यज्वा ।
कविर्हतमः । सः । वेधाः । विद्युत्क्षरथः । सहंसुः । पुत्रः । अग्निः ।
शोचिःऽकेशः । पृथिव्याम् । पाजः । अश्रेत् ॥ १ ॥

ऋषमोग्निस्तौति-होतादेवानामाह्वाता मन्द्रः स्तोत्रुर्मादयिता सत्यः सत्यकर्माकवितमः
अतिशयेनमेधावी यज्वादेवानांयष्टा वेधाः सर्वस्यजगतोविधाता एवंविधमहिमोपेतः सो-
ग्निः विदथानिअस्माभे.क्रियमाणान् यज्ञानास्थात् आतिष्ठति प्राप्नोति ' किञ्च ' विद्युद्रथः
विद्योतमानयानोपेतः शोचिष्केशः शोचोपिज्वालाः केशायस्यः ज्वालामेयकेशोपेतः सह-

ससृजुर्बलस्यपुत्रः एवंमृतः सोमिः पृथिव्यांविस्तीर्णेअन्तरिक्षे पानः तेजः स्वकीयांप्रपा-
मश्रेत् श्रयतेप्रापयति यद्वा पृथिव्यांममौ वर्तमानः पाजोबलंसेवते ॥ मन्द्रः मादिस्तुतिमोद-
मदस्वमकान्तिगतिपु अस्मात्स्फापितंचौत्यादिनारक् इदित्वाञ्जुम् । अस्थात् षागतिनिवृत्तौ
छन्दसिंलुङ्लृटिइतिवर्तमानेलुङ् गातिस्थेतिसिचोलोपः निघातः । यञ्वा यजदेवपूजास-
ङ्गतिकरणदानेषु सुयजोर्द्विनिधितिद्विनिप् तस्यपित्त्वादनुदात्तत्वेघातुस्वरः । कवितमः कुश-
ब्दे कौतिक्रयतेवा अचइरितिकर्तारिभावेवाइप्रत्ययः तमपःपित्त्वादानुदात्तत्वेप्रत्ययस्वरः । शो-
चिष्केशः शुचदीप्तौ अर्चिशुचिह्रसपिछदिछर्दिभ्यइसिरितीसिः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः बहु-
व्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । अश्रेत् श्रिञ्सेवायामित्यस्यछन्दसिवर्तमानेलङ् बहुलंछन्दसीति शपोलुक्
सार्वधातुरुगुणः निघातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अयामितेनममउक्तिंजुपस्वऋतावस्तुभ्यंचेततेसहस्वः ।

विद्वाँआवक्षिविदुपोनिपत्सिमध्यआवर्हिंरूतर्येयजत्र ॥ २ ॥

अयामि । ते । नमःऽउक्तिम् । जुपस्व । ऋतंश्वः । तुभ्यम् ।

चेतते । सहस्वः । विद्वान् । आ । वक्षि । विदुपः । नि । सत्सि ।

मध्यं । आ । वर्हिः । ऊतर्ये । यजत्र ॥ २ ॥

ऋतावः ऋतंसत्यभूतोयज्ञः तद्वन्न हेअग्ने तेत्वद्विपथानमउक्तिंनमस्कारवाक्यमहमयामि
प्रेरयामिउच्चारयामि हेसहस्वः सहोबलंतद्वन्नग्नेचेततेचेतयित्रैकर्मणः प्रज्ञापकायतुभ्येनमउक्तिः
क्रियते तांजुपस्वअस्माभिः क्रियमाणानमस्कारोक्तिंसेवस्व किञ्च विद्वान्आनुपूर्व्येणदेवाह्वा-
नाभिज्ञः विदुपःकर्माभिज्ञान्देवानावाक्षिआवह किञ्च यजत्रयष्टव्य हेअग्ने उतयेअस्माकं
रक्षणायमध्येवर्हिः स्तीर्णस्यवर्हिपोमध्येआनिपत्सि आसमन्तान्निषीद ॥ अयामि इगतौ भौ-
वादिकः पादादित्वादनघातः । जुपस्व जुपीप्रीतिसेवनयोः तुदादि.लोटिरूपं निघातः । चे-
तते चित्तौसंज्ञाने शतुर्लसार्वधातुकस्वरेणानुदात्तत्वेततोन्तोदात्तताभावाच्छतुरनुमइतिविभक्ते
रुदात्तताभावः घातुस्वरः । सहस्वः सहोस्येतिमतुप् सकारस्यतसौमत्वर्थेइतिभसंज्ञकत्वात्खर्न
भवति मादुपथायाइतिमतुपोवत्वम् उगिदचामितिनुम् हल्ङ्च्चादिलोपेनकारस्यमतुवसोरुरि-
तिरुत्वम् आमन्नितानिघातः । विदुपः विदज्ञानेइत्येतस्मादुत्तरस्यशतुः विदे.शतुर्वसुरितिब-

स्वादेशः भसंज्ञायां वसोःसंप्रसारणं प्रत्ययस्वरः । सत्सि षड्विंशारणादिषु छटि बहुलंछ-
न्दसीतिशपोलुक् शित्प्रत्ययपरत्वाभावात्सीदादेशामावः सदिरप्रतेरितिपत्वम् । यन्न यज्ञदे-
वपूजादिषु अभिनक्षियनीत्यादिनात्रप्रत्ययः आमन्त्रितनिवातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

द्रवतांतउपसांवाजयन्तीअग्नेवातस्यपृथ्याभिरच्छं ।
यत्सीमञ्जन्तिपूर्य्यंहविर्भिरावन्धुरेवतस्थतुर्दुरोणे ॥ ३ ॥

द्रवताम् । ते । उपसां । वाजयन्ती इति । अग्ने । वातस्य ।
पृथ्याभिः । अच्छं । यत् । सीम् । अञ्जन्ति । पूर्य्यम् । हविःशभिः ।
आ । वन्धुराइव । तस्थतुः । दुरोणे ॥ ३ ॥

हेअग्ने वाजयन्तीनाजमत्रंकुर्वाणे उपसा उपासानक्तेअहोरात्रौतौत्वाद्रवतामाभिगच्छताम् त्व-
मपिवातस्यवायो.पृथ्याभिर्माग्ने.अच्छं तावहोरात्रौशीघ्रमाभिगच्छ ययस्मात्कारणादहोरा-
त्राग्नेयोः परस्पराभिगमनेनअन्योन्यसंबन्धः तस्मादहोरात्रयो.सायंप्रातःकालयो.पूर्य्यपुरा-
तनंत्वामृत्विजोहविर्भिराज्यादिभि.सीसर्वतोञ्जन्ति सिञ्जन्ति किञ्चवन्धुरेव यथाकृवरस्थानं
परस्परसंसक्तेपाद्वयोपेतंतद्गसंसक्तौतावहोरात्रौदुरोणेअस्माकंगृहेअग्निहोत्रादिकर्मसिद्धयर्थम् आ
आनृत्यपुन.पुनरावर्तमानौ सन्तौतस्थतुः तिष्ठताम् ॥ द्रवतां द्रुगताइत्यस्यलोटिरूप-
म् । पृथ्याभिः पथिपुसाधवइत्यर्थे तत्रसाधुरितियत् नस्तद्धितेइतिटिलोपः तिस्वारितइतिस्व-
रितः । तस्थतुः निष्ठतेर्लिट्शुसिरूपं निवातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

मित्रश्चतुर्भ्यंवर्णःसहस्वोग्नेविश्वेमरुतःसुन्नमर्चन् ।
यच्छोचिपांसहसस्पुत्रतिष्ठांअभिक्षितीःप्रथयन्त्सूर्योनृन् ॥ ४ ॥

मित्रः । च । तुर्भ्यम् । वर्णः । सहस्वः । अग्ने । विश्वे । मरुतः ।
सुन्नम् । अर्चन् । यत् । शोचिपां । सहसः । पुत्र । तिष्ठां ।
अभि । क्षितीः । प्रथयन् । सूर्यः । नृन् ॥ ४ ॥

सहस्रजलवन् हेअग्ने मित्रश्ववरणधमित्रावरुणौ विश्वेभरुतः सर्वदेवाश्चतुर्भ्यंत्वदर्धसु-
 झंश्लोत्रम् अर्चववहन्ति यद्वा सर्वदेवाःतुर्भ्यंत्वांसुझंमुखेनअर्चनपूजयन्ति यद्यस्मात्कारणात्सहस-
 स्पुत्रं हेअग्ने सूर्यःसुष्टुअर्यःस्वामी यद्वा सर्वान्तर्यामितयासुष्टुप्रेरकः यद्वा सूर्यशोभनवीर्यः अभि-
 क्षितीः क्षितिशब्दोमनुष्यवाची विशःक्षितयइतितन्नामसुपाठात् मनुष्यानिभिक्ष्यन्मार्गप्रद-
 र्शकत्वेननेतृन् आत्मनोरश्मीन्क्षययन् सर्वतोविस्तारयंस्त्वंशोचिपादीत्यासमानःसन् तिष्ठाः ति-
 ष्ठासि तस्माद्देतेदेवाःपूजयन्ति ॥ अर्चन् अर्चपूजायामित्यस्यलटिहूपम् अडमायश्छान्दसः ।
 तिष्ठाःष्ठागतिनिवृत्तावित्यस्यलेटिहूपम् यद्योगादनिपातः पाद्येत्यादिनातिष्ठादेशस्याद्युदात्तत्वेन
 निपातनादाद्युदात्तः । सूर्यः राससूर्यैतिक्यवन्तत्वेननिपातनात्सर्वैर्थाःसिद्धाभवन्ति ॥ ४ ॥

अथपश्चमी-

व्यतैअद्यररिमाहिकाममुत्तानहस्तामसोपसद्य ।

यजिष्ठेनमनसायक्षिदेवानस्त्रैधतामन्मनाविप्रोअग्ने ॥ ५ ॥

व्यम् । ते । अद्य । ररिम् । हि । कामम् । उत्तानहस्ताः ।

नमसा । उपसद्य । यजिष्ठेन । मनसा । यक्षि । देवान् ।

अस्त्रैधता । मन्मना । विप्रः । अग्ने ॥ ५ ॥

हे अग्ने उत्तानहस्ताहविःस्वीकरणादुत्तानपाणयोवयंकामकमनीयं पुरोडाशादिहविःतेतुभ्यम्
 अद्येदानीमस्मिन्कर्मणिररिम दद्यः नमसानमस्कारेणउपसद्य प्रसन्नोभूत्वायनिष्ठेनयदृतनेनया-
 रोच्छावतामनसान्तःकरणेनदेवान्याक्षियन्नीयान्देवान्यजपूजयं किञ्च विप्रोमेधावीकर्माभिज्ञ-
 स्वमस्त्रैधताअक्षीणेनप्रभूतेनमन्मनामन्त्रेण स्तोत्रेणदेवान्पूजय ॥ अद्य सद्यःपरत्परार्यैपमइ-
 त्यादिनानिपातितः अन्तोदात्तश्च । ररिम् रादानेइत्यस्यवर्तमानेलिटि परस्मैपदानाणल्लुसित्या-
 दिनामसोमादेशः क्रादिनियमादिडागमः आतोलेपइटिवेत्याकारलोपः हियोगादनिपातः आग-
 माअनुदात्ताइतीष्टोनुदात्तत्वात्प्रत्ययस्वरः । उपसद्य पद्भूविशरणगत्यवसादनेषु इत्यस्यवत्त्वा स-
 मासेननूपूर्वेक्तवोल्याघ्रितिल्यप् टित्स्वरः । यक्षि यजदेवपूनासङ्गतिकरणदानेषु लोटिवहुलंछन्द-
 सीतिशोडशक् पत्वक्त्वे सिषोहादेशाभावश्छान्दसः । अस्त्रैधता त्रिधिःक्षयार्थःतत्पुरुषेइतिनञ्-
 स्वरः ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी-

त्वद्दिपुत्रसहस्रोविपूर्वीदेवस्ययन्त्यूतयोविवाजाः ।
 त्वं देहि सहस्रिणं रयिं नो द्रोघेण वचंसा सत्यमग्ने ॥ ६ ॥

त्वत् । हि । पुत्र । सहस्रः । वि । पूर्वीः । देवस्य । यन्ति । ऊतयः ।
 वि । वाजाः । त्वम् । देहि । सहस्रिणम् । रयिम् । नः ।
 अद्रोघेण । वचंसा । सत्यम् । अग्ने ॥ ६ ॥

सहस्रपुत्र बलस्यपुत्र हे अग्ने देवस्यदेवनशीलस्य कर्मकरणप्रवृत्तस्ययजमानस्य कृते त्वत्
 त्वत् सकाशात्पूर्वीः प्रभूताजतयोविघ्नपरिहारेणकर्मपरिपालनादिरूपारक्षाः वियन्तिहि विविधंग-
 च्छन्तिखलु तमिमंयजमानं प्राप्नुवन्ति तथा वाजाः अन्नानिवियन्ति एनंयजमानं प्राप्नुवन्ति किञ्च
 हे अग्ने त्वंसहस्रिणं सहस्रसंख्याकरयिधनं नोस्मभ्यं देहि तथा अद्रोघेण द्रोहरहितेन पापश-
 न्येनवचसावाग्येनपुत्रं सत्यंसत्यशीलंसन्मार्गेष्वर्तमानं पुत्रं च देहि प्रयच्छ ॥ त्वत् युष्मच्छब्द-
 स्य षड्भ्येकवचनेत्वादेशः ऋसोः एकवचनस्यचेत्यदादेशः एकादेशस्वरः । पुत्रसहस्रः परम-
 पिच्छन्दसीतिपराङ्गवद्वावात् द्वयोः सर्वानुदात्तत्वम् । देहि ऊदान्दाने इत्यस्यलोटिच्चसोरेद्वावि-
 तिघातोरेत्वम् अभ्यासलोपश्च निघातः । अद्रोघेण द्रुहनिघांसायां षन् द्रोघः षकारश्चान्दसः
 नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तुभ्यं दक्षकविक्रतो यानीमा देवमर्तासो अध्वरे अकर्म ।
 त्वं विश्वस्य सुरथस्य वोधि सर्वतदग्ने अमृतस्वदेह ॥ ७ ॥ १४ ॥

तुभ्यम् । दक्ष । कविक्रतो इति कविऽक्रतो । यानि । इमा ।
 देव । मर्तासः । अध्वरे । अकर्म । त्वम् । विश्वस्य । सुरथस्य ।
 वोधि । सर्वम् । तत् । अग्ने । अमृत । स्वद । इह ॥ ७ ॥ १४ ॥

दक्ष अतिसमृद्धतयासामर्थ्योपेत कविक्रतो अतीन्द्रियविषयप्रज्ञोपेत सर्वज्ञ देवदीप्य-
मान हेअग्ने मर्तासोयजमानावयं तुभ्यंत्वदर्धयानामा यानिंइमानिहर्षोपिअध्वरेयज्ञे अकर्म
हविस्त्यागमकर्म्म त्वंचमुरयस्य शोभनयानोपेतस्यविश्वस्यसर्वस्ययजमानस्य बोधि गोपा-
यिताभ्रामीतिबुध्यस्य अमृत मरणधर्मरहितग्ने इहास्मिन्कर्मणि अस्माभिर्दत्तंतत्सर्वहविः
स्वदआस्वादय ॥ अकर्म लुहृञ्करणे इत्यस्यलडि छन्दस्युभयथेतिमसार्धघातुकत्वेनडि-
त्त्वाभावाद्गुणः यद्भूतयोगादानिघातः । बोधि बुधअवगमने छन्दसिलुडितिलोडर्थेलुड् तिडां
तिडांभवन्तीतिक्षिपस्तादेशः दीपजनबुधेत्यादिनाकर्त्तरिचिण् चिणोलुगितितप्रत्ययस्यलोपः
अडभावश्छान्दसः । स्वद स्वदआस्वादेने अन्तर्भावितण्यर्थः लोटिरूपं निघातः ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

विपाजसापृथुनेतिसप्तचैतृतीयंसूक्तम् त्रैष्टुभमाग्नेयम् अत्रेयमनुक्रमणिका-विपाजसा
कात्यउत्कीलस्त्विति कतगोत्रोत्पन्नोत्कीलोनामऋषिः प्रातरनुशाकाशिवनशस्त्रयोराहोतेत्या-
दिसूक्तदशशर्कविनियुक्तं तत्रेदंचद्वितीयंसूक्तम् ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

विपाजसापृथुनाशोशुचानोबाधस्वद्विपोरक्षसोअमीवाः ।

सुशर्मणोवृहतःशर्मणिस्यामग्नेरहंसुहवस्यप्रणीतौ ॥ १ ॥

वि । पाजसा । पृथुना । शोशुचानः । बाधस्व । द्विपः । रक्षसः ।

अमीवाः । सुशर्मणः । वृहतः । शर्मणि । स्याम् । अग्नेः ।

अहम् । सुहवस्य । प्रणीतौ ॥ १ ॥

उत्कील स्तौति-हेअग्ने पृथुनाभिस्तार्णेनपाजसातेजसाशोशुचान. अतयर्थेदीप्यमा-
नस्त्वंद्विपः कर्मानुष्ठानविघ्नकारिणः शस्त्रन्विबाधस्व विशेषेणनाशय तथा अमीवाः रोगरा-
हित्येनसामर्थ्योपेतानिरक्षसः उभयप्रसुब्रज्यत्ययः तानिरक्षांसिबाधस्व कर्मविघ्नकारीणिता-
न्यपनुदस्व यद्वा अमीवाः आभिमुख्येन आगमनपरागमनपराः पिशाचिकाश्चबाधस्व सुशर्म-
णः स्वर्गादिलक्षणशोभनमुखेहोतृवृहतः महतः शशुविनयेनप्राप्तमहिम्नः सुवहस्पसुष्टुआह्वानो-

पेतस्याग्नेःशर्मणिअस्मार्कं सुखेहैतौप्रणीतौउत्तरवेद्यादिस्थानेषुप्रणयनेप्रकर्षेणनयनं तत्रतत्रा-
नीयप्रक्षेपः एवंभूते त्वंप्रणयनेअहंस्याम् अग्निप्रणयनपूर्वकेऋत्वनुष्ठानेभवेयम् ॥ पाजसा पारश्व-
गे असुनित्यनुवृत्तौ पातेर्बलेजुच्चेत्यसुनजुडामगः नित्त्वादाद्युदात्तः । पृथुना प्रथमरूपाने उदि-
त्यनुवृत्तौ प्राथिम्रदिभ्रस्जांसम्प्रसारणमितिउप्रत्ययः तत्सन्नियोगेनसम्प्रसारणं प्रत्ययस्वरः ।
शोशुचानः शुचदीप्तावित्यस्ययद्गुकि गुणोयद्गुकोरित्यभ्यासस्यगुणः व्यत्ययेनशानच् चर्क-
रीत्यस्यादादिवद्भावाच्छपोलुक् चित्त्वादन्तोदात्तत्वेप्राप्ते, अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् ।
बाधस्व बाधृविलोडनेइत्यस्यलोटिरूपं पादादित्वाद्निवाताभावः । सुशर्मणः शूर्हिसायाम्
दुःखंश्रृणातीतिऔणादिकोमानिन् सोर्मनसीइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । स्याम् असुभुवीत्य-
स्यलिङि यासुत्परस्मैपदेष्वित्यादिनायासुद् लिङःसलोपइतिसलोपः यासुटोडित्त्वात्श-
सोरल्लोपः निवातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

त्वंनोअस्याउपसोव्युष्टौत्वंसूरउदितेवोधिगोपाः ।

जन्मेवनित्यंतनयंजुपस्वस्तोमंमेअग्नेतन्वांसुजात ॥ २ ॥

त्वम् । नः । अस्याः । उपसः । विडुष्टौ । त्वम् । सूरं । उतऽईते ।

बोधि । गोपाः । जन्मऽइव । नित्यम् । तनयम् । जुपस्व ।

स्तोमम् । मे । अग्ने । तन्वा । सुजात ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वमस्याः अद्यवर्तमानायाउपसोव्युष्टौव्युच्छनेप्रकाशनेसूरसूर्येउदितेवसतिनः
अग्निहोत्रादिकर्मणिप्रवृत्तानामस्मार्कगोपाः गोपायितामवामीतिबोधिवुच्यस्व केचित्सूर्योदया-
त्प्रागग्निहोत्रंजुहति केचिदुदितेतास्मिञ्जुहति तेषामुभयेषांपालयिताभवेत्यर्थः तन्वासुजातज्वा-
लापरिवृतेनशरीरेणसुपुजात देदीप्यमान अथवा तन्वासुजात आत्मनैवसुजातःस्वयंभूरित्यर्थः
तादृशस्त्वमेमदीपस्तोमंत्रिकृत्पञ्चदशादिलक्षणस्तोत्रंनित्यं जुपस्व तत्रदृष्टान्तः-जन्मेवेति यथा
जन्म जनकः पिता औरसंतनयं पुत्रंपरिष्वङ्गादिभिःसेवतेतद्वदस्माभिःक्रियमाणमिमंसे-
वस्व ॥ व्युष्टौ उच्छीविवासे तमोविवास्यतेनयेतिकरणेकिन्द् द्रव्यादिनापत्वम् तादौचनिति

कृत्यतावितिगतेः प्रकृतिस्वरत्वम् । गोपाः गुपूरक्षणे गुपूभूपविच्छिष्टपाणिपनिभ्यइति आयप्रत्ययः
तदन्ताद्दातोः किप् अतो लोपइत्यकारलोपः लोपोञ्योरितियलोपः धातुस्वरः । जुपस्व जुपी-
प्रीतिसेवनयोरित्यस्य लोटिरूपं निवातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्वं नृचक्षां वृषभानुपूर्वीः कृष्णास्वप्ने अरुपो विभाहि ।

वसो नेपि च पपि चात्यंहः कृधी नो राय उशिर्जो यविष्ठ ॥ ३ ॥

त्वम् । नृश्चक्षाः । वृषभम् । अनु । पूर्वीः । कृष्णासु । अग्ने ।

अरुपः । वि । भाहि । वसो इति । नेपि । च । पपि । च । अति ।

अंहः । कृधि । नः । राये । उशिर्जः । यविष्ठ ॥ ३ ॥

वृषभ कामानां वपितः हे अग्ने नृचक्षाः नृणां मनुष्याणां शुभाशुभकर्मणोद्द्रष्टा कृष्णासुरा-
त्रिपुअरुपः आरोचमानस्त्वमनु अनुक्रमेण पूर्वीः बहीः ज्वालाः विभाहिविशेषेण प्रकाशाय वसोः सर्व-
स्य प्रकाशप्रदानेन स्वस्वस्थानेषु वासयितः अग्नेत्वं नो स्मान्नेपिकर्मानुरूपफलानि च प्रापय अंहः
अस्माकं दारिद्र्यचलक्षणपापम् अतिपपि च अतिपारय निवारयेतियावत् । किञ्च यविष्ठ युवतम हे-
अग्ने नो स्मान् राये धनाय उशिर्जः कामयमानान्कृधिकुरु अभिलषितफलप्रदानेन प्राप्तकामान्कुर्वि-
त्यर्थः ॥ नृचक्षाः चक्षिड्यक्तायां वाचि अयमत्र दर्शने वर्तते असुन्नित्यनुवृत्तौ चक्षेर्बहुलं शिचे-
त्यमुच् शिद्रद्वावात्ख्यात्रादेशाभावः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । वृषभ वृषभे चने अभजित्यनुवृ-
त्तौ ऋषिगृपेभ्यां कैदाति अमन् किन्नाद्गुणाभावः अपादादित्वात्निवातः । पूर्वीः पुरुशब्दस्य
वोते गुणवचनादिति ङीप् आद्यस्योकारस्य दीर्घश्छान्दसः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः । भाहि भा-
दीत्तौ अन्तरर्भावेत्यर्थः लोटिरूपम् । वसो वसनिवासे उरित्यनुवृत्तौ शृस्त्राद्धिप्रत्ययसि-
सीत्यादिना उप्रत्ययः पादादित्वात्तनिवातः पाठिकमायुदात्तत्वम् । नेपि णिञ्प्रापणे छन्दसि
लोडर्भेल्ड् बहुलं छन्दसीति शपोलुक् आमन्त्रितपूर्वमविद्यमानवदिति आमन्त्रितस्य अविद्यमानव-
त्त्वेन पादादित्वात्तनिवातः । पपि पृषालनपूरणयोः चादिपुचेति न निवातः । कृधि डुकृञ्कारणे
इत्यस्य लोटि सेह्यपि चोतिहिरादेशः तस्य श्रुशृणुपृकृन्मृश्छन्दसीति धिरादेशः बहुलं छन्दसी-
त्युप्रत्ययस्य लुक् पादादित्वात्तनिवातः । राये रादाने रातेर्ङीरिति ङैप्रत्ययः अडिदमित्यादिना

विभक्तेरुदात्तत्वम् । उद्दिनः वशकान्तौ वशःकिञ्चेतीनिप्रत्ययः कित्वात्सम्प्रसारणम् प्रत्ययस्वरः । यविष्ठ युवशब्दादातिशायनेऽष्टनप्रत्ययः स्थूलदूरयुवेत्यादिनायणादेःपरस्यलोपः पूर्वस्यचगुणः आमन्त्रितत्वाविवातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अपाङ्गोअग्नेवृषभोर्दिदीहिपुरोविश्वाःसौभंगासञ्जिगीवान् ।
यज्ञस्यनेताप्रथमस्यपायोर्जातवेदोवृहतःसुप्रणीते ॥ ४ ॥

अपाङ्गः । अग्ने । वृषभः । दिदीहि । पुरः । विश्वाः । सौभंगा ।
सम्हञ्जिगीवान् । यज्ञस्य । नेता । प्रथमस्य । पायोः । जातवेदः ।
वृहतः । सुप्रणीते ॥ ४ ॥

हेअग्ने अपाङ्गशशुभिरसोदः अपरानिनःस्वयंशत्रूनजयतीत्यर्थः वृषभः कामानांविर्षिता एवंभूतस्त्वविश्वाःसर्वा.पुर.शत्रूणांपुरीः सौभगा तत्रत्यानिशोभनान्युत्तमानिधनानिचसंनिर्गावान् सम्पत्कूनयन्दिदीहि सर्वतोज्वालाभिर्दीप्यस्व सुप्रणीतेशोभनप्रणयन जातवेदः जातप्रज्ञ हेअग्ने वृहतःउपदिष्टातिदिष्टद्विविधेतिर्कतज्यताकलपेनमहतः पायोस्तत्फलप्रदानेनरक्षकस्यप्रथमस्यसुख्यतयाप्रथमंक्रियमाणस्य 'एषवावप्रथमोयज्ञोयज्ञानांयज्ज्योतिष्टोमः' इतिश्रुतेः । तादृशस्यज्योतिष्टोमाल्पस्यनेताहविर्वेहनेदेवताहानादिक्रिययायागनिर्वाहकोभव ॥ अपाङ्गः पहर्मर्षणे इत्यस्यनिष्ठायांहोदइतिङकारः क्षपस्तपोर्धोइतिकस्यधः एत्वेनदः ढलोपेकृते ढलोपपूर्वस्यदीर्घइतिदीर्घः ओत्वाभावश्छान्दसः सहेःसाडःसइतिसकारस्यमूर्धन्यादेशः अन्ययपूर्वपदप्रकृतिस्वरे नञ्स्वरः । वृषभः वृषसेचने ऋषिगृषिभ्यांकिदित्यभञ् चित्स्वरः । दिदीहि दिवुक्त्रीडादावित्यस्य यद्भुकिलोऽमध्यमैकवचनेसेजापूर्वकोविधिरन्तिपदस्यभ्यासस्यगुणाभावः सर्वेविधयश्छन्दसिविकल्पन्तइतिपूर्वत्रासिद्धमित्यस्याप्रवृत्तौपरत्वाद्बलिचेतिदीर्घत्वं पद्माल्लोपः । सौभगा सुभगान्मन्त्रेइतिउद्गात्रादिपुपाठाद्वावार्थंअञ् ह्रस्वगसिन्ध्वन्तेइतिपूर्वपदस्यवृद्धिः उत्तरपदस्यननुर्दिर्भवति सर्वविधीनांछन्दसिविकल्पितत्वात् सुपांसुलुगितिसुपाडादेशः तेनचसौभाग्येनयनान्युपलक्ष्यन्ते नित्वादाद्युदात्तः । सञ्जिगीवान् निनेय छन्दसिलिट् तस्यङ्गमुः सल्लिट्ठोर्नैरितिकवर्गादेशः प्रत्ययस्वरः दीर्घश्छान्दसः । पायोः पारशणे कृत्वापानिमीत्यादिनाउणप्रत्ययः आतोयुक्चिण्कृतोरितिगुगागमः प्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अच्छिद्राशर्मजरितःपुरूणिदेवाँअच्छादीद्यानःसुमेधाः ।
रथोनसस्त्रिरभिवक्षिवाजमग्नेत्वंरोदंसीनःसुमेके ॥ ५ ॥

अच्छिद्रा । शर्म । जरितरिति । पुरूणि । देवान् । अच्छ ।
दीद्यानः । सुमेधाः । रथः । न । सस्त्रिः । अभि । वक्षि । वाजम् ।
अग्ने । त्वम् । रोदंसी इति । नः । सुमेके इति सुमेके ॥ ५ ॥

जरितः सर्वस्यनगतः अन्तकाले जरयितः हेअग्ने सुमेधाः शोभनप्रज्ञोपेतः दीद्यानः स्व-
तेजसाप्रकाशमानस्त्वं देवान्यष्टव्यान्देवान् अच्छामिदक्ष्यतदुद्देशेन क्रियमाणानिपुरूणि ब-
हूनिशर्मस्वर्गादिसुखसाधनभूतान्याग्नेहोत्रादीनिकर्माणिअच्छिद्राअच्छिद्राणिकुरु कर्तृकर्मसा-
धनवैकल्यराहित्येन सम्पूर्णानिकुरु किञ्च हेअग्ने त्वंसस्त्रिः सम्भक्तासंतर्जनीयोवा यद्वा सस्त्रिःसं-
स्नातःसस्त्रिरुद्धःस्वकीयंसततगमनं सस्त्रिरुध्य हविष्प्रक्षेपपर्यन्तमत्रवर्तमानस्त्वंवाजंनोस्माभिर्दी-
यमानं हविर्लक्षणमत्रमभि देवानभिलक्ष्यवक्षिवहप्रापय तत्रदृष्टान्तः-रथोन रथइव यथारथो
धान्यादिकमुद्गातत्स्वामिनं प्रापयतितद्वत् किञ्च त्वमिमेरोदसीद्यावाष्टयिव्यौ सुमेके शोभनरूपोपे-
ते स्वकीयप्रमाभि प्रकाशयुक्तेकुरु ॥ दीद्यानः दीदेतिर्दीसिकर्मा तस्मात्शानच् अभ्यस्तानामा-
दिरित्याद्युदात्तत्वम् । सुमेधाः नित्यमासिचूप्रनामेधयोरित्यासिचूप्रत्ययः बहुव्रीहौनभ्युभ्या-
मित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । सस्त्रिः पसस्वप्ने अस्मादौणादिकोनिन् नित्वादाद्युदात्तः । वक्षि
वहप्रापणे अस्यलोटसिपिबहुलंछन्दसीतिशपोल्लक् ढस्वकत्वे हिरादेश्छान्दसत्वान्नभवति
निघातः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

प्रपीपयवृषभजिन्ववाजानग्नेत्वंरोदंसीनःसुदोधे ।
देवेभिर्देवसुरुचारुचानोमानोमर्तस्यदुर्मतिःपरिंष्ठात् ॥ ६ ॥

प्र । पीपय । वृषभ । जिन्व । वाजान् । अग्ने । त्वम् । रोदंसी
इति । नः । सुदोधे इति सुदोधे । देवेभिः । देव । सुदुर्चा ।
रुचानः । मा । नः । मर्तस्य । दुःष्मतिः । परिं । स्थात् ॥ ६ ॥

वृषम कामानां वर्षितः हे अग्ने त्वं नोऽस्माकं प्रपीपय अभिलपितफलानि प्रवर्धय वानान-
 ज्ञानि च निव प्रयच्छ किञ्च देवदीप्यमान हे अग्ने सुरुचाशोभनदीत्यारुचानः शोभमानस्त्वं देवे-
 र्भिर्यग्नो यदेवैः सहितः अस्माकं रोदसी इमे धावाः शुथिष्वौ सुदो वे वृष्टिद्वारा अभिमतफलप्रदाने-
 न सुष्टुदोऽथैकुरु तथा मर्तस्य मनुष्यस्य शत्रोर्दुर्मतिः दुष्टबुद्धिप्रयुक्तो भिभवः नोऽस्मान्मा परिष्ठात् प-
 रितो मा गच्छतु ॥ पीपय प्यायते र्यङ्लुगन्तस्य लोटिशपोलुगभावश्छान्दसः पापाने इत्यस्य ण्यन्त-
 स्य लुङि च ङि द्विवचनाभ्यासदीर्घां सिपोलोपश्छान्दसः । निव हिविजिविधिविप्रीणनार्थाः एतस्य
 लोटिङित्त्वानुम् शप् अतो हेरिति हेर्लुक् आमन्त्रितस्याविद्यमानवत्त्वेन अतिङउत्तरत्वाभावात्
 नियातः । सुदो वे दोहनंदोषः भावे वञ् कुत्वं छान्दसम् आद्युदात्तं च्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदा-
 त्तत्वम् । दुर्मतिः मनु अवबोधने मन्यत इति मतिर्बुद्धिः कर्तारिकिच् दुष्टा बुद्धिः अन्ययपूर्व-
 पदप्रकृतिस्वरत्वे प्राप्ते कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

इळा मग्ने पुरुदंसं सनिङ्गोः शंश्वत्तमंहवं मानाय साध ।

स्यान्नः सनुस्तनयो विजावाग्ने साते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥ ७ ॥ १५ ॥

इळा म् । अग्ने । पुरुदंसं म् । सनिम् । गोः । शंश्वत्तमम् ।

हवं मानाय । साध । स्यात् । नः । सनुः । तनयः । विजाधा ।

अग्ने । सा । ते । सुमतिः । भूतु । अस्मे इति ॥ ७ ॥ १५ ॥

उतोपितृभ्यामित्यस्मिन्वर्गेऽन्याख्यातेयमृक् ॥ ७ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे पञ्चदशो वर्गः ॥ १९ ॥

अयमग्निरिति चतुर्थपङ्क्तिसूक्तमाश्रेयम् अत्रानुक्रमणिका—अयमाग्निः पट्प्रागाथमिति ।

उत्कीलस्वितितुशब्दप्रयोगादस्यापिसूक्तस्य स एव ऋषिः ।

अत्र विषमसंख्यानामृचां वृहती छन्दः

तृतीयपादस्य द्वादशाक्षरत्वात् समसंख्यानां तु सतो वृहती प्रथमतृतीयपादयोर्द्वादशाक्षरत्वात् उक्तं-

च—अयुनौ नागतौ सतो वृहतीति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

अयमग्निःसुवीर्यस्येशोमहःसौभंगस्य ।

रायईशेस्वपत्यस्यगोमंतईशेवृत्रहथानाम् ॥ १ ॥

अयम् । अग्निः । सुवीर्यस्य । ईशे । महः । सौभंगस्य ।

रायः । ईशे । सुहअपत्यस्य । गोमंतः । ईशे । वृत्रहथानाम् ॥ १ ॥

उत्कीलःस्तौति-अयंयजनीयत्वेनांगुल्यानिर्दिश्यमानोग्निः सुवीर्यस्यशोभनसामर्थ्योपेतस्य महोमहतः सौभंगस्यसौभाग्यस्यईशेईष्टेईश्रोभवति सर्वस्यत्रलारोग्यहेतुतथासौभाग्यकारित्वात् तथागोमतः गवादिपशुयुक्तस्यस्वपत्यस्य शोभनापत्यस्परायोधनस्येशेईष्टे पुत्रपश्चाद्युद्देशेन क्रियमाणकर्मफलसम्पादकत्वेनतत्स्वामित्वात् तथा एवंभूतोग्निःवृत्रहथानां हननंहयः शत्रुभूतपापविनाशानानामपीशेईष्टे त्वयिसर्मापतकर्मणामस्माकं त्वत्प्रसादात्पापशयोभवतीतितस्यापिस्वामी ॥ ईशे ईशेष्टे अदादित्वाच्छोडुक् छोपस्तआत्मनेपदेधितितलोपः पादादित्वादानिवातः । सौभंगस्य सुभंगस्यभावःसौभंगं उद्गात्रादित्वाद्ञ् सर्वविधीनांछन्दसित्रिकल्पितत्वाद्ब्रह्मज्ञेत्वादिनाप्राप्तायाउत्तरपदवृद्धेरभावः । रायः ऊडिदमित्यादिनात्रिमक्तेरुदात्तत्वम् । ईशे निवातः । स्वपत्यस्य नन्मुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । वृत्रहथानां वृत्तवर्तने अस्मात् स्फापितशिवघ्नीत्यादिनात्रप्रत्ययः कित्वाद्गुणः हनहिंसागत्योरित्यस्मात् हनिकुपिनीरामिकाशिश्वदतिकथन् कित्वाद्नुनासिकश्लेषः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । सुवीर्यस्य अधीगर्थेत्यादिनाकर्मणिपठौ ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

इमंनरोमरुतःसश्रत्तवृधंयस्मिन्नायःशेवृधासः ।

अभियेसन्तिपृतनासुदूढयोविश्वाहाशत्रुमाद्भुः ॥ २ ॥

इमम् । नरः । मरुतः । सश्रत् । वृधम् । यस्मिन् । रायः ।

शेवृधासः । अभि । ये । सन्ति । पृतनासु । दुःश्व्यः । विश्वाहा ।

शत्रुम् । आद्भुः ॥ २ ॥

नरः कर्मणानैतारः हेमरुतो देवायूयं वृषं पशुपुत्रादिवर्धकामिमस्माभिः स्तूयमानमग्निं सधत्
हविरानयनार्थं सेवध्वं कीदृशोग्निः कीदृशास्ते मरुतश्चेत्याकाङ्क्षायामाह—यस्मिन्देवैरायोधना-
निशेवृषासः दानभोगाद्युपयोगेन सुखस्य वर्धकानि सन्ति ये च देवाः पृतनामुसेनामुसेनोपलक्षि-
तेषु संग्रामेषु दूढद्युः दुष्टघ्नानोपेतानात्मनोर्हिंसकान् शत्रून् भिसन्ति अभिमवन्ति . ये च विश्वाहाविश्वा
न्यहानियस्मिन्नखण्डे कालेतास्मिन् सर्वदा शत्रुमात्मनो द्विष्टारमादमुः आदधुवन्ति हि सन्ति ॥ एवं भू-
तास्ते सर्वे मरुतो यूयंतमिममग्निं सेवध्वमिति पूर्वोक्तान्वयः ॥ सधत् पस्नसङ्गे इत्यस्माद्धोदिरूपं नका-
रस्य व्यत्ययेन चकारः निघातः । शैवृषासः वर्णव्यत्ययः शंसुखं वर्धयतीत्यसुत्रित्यसुत्रं गु-
णामावच्छान्दसः गतिकारकयोरापि पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं चेत्यौणादिकसूत्रात् पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ।
सन्ति असुभुवि । दूढ्यः ध्वैचिन्तायाम् अन्येभ्योपि दृश्यत इति किम् दृशिग्रहणात्सम्प्रसार-
णं दुरोदाशानाशदपध्येषूत्स्वं चक्ष्यमुत्तपदादिश्च युत्वं चेति उक्त्वदत्वे छन्दस्युभयपेति शशि-
इयद्देशं बाधित्वा यणादेशः कृत्स्नरपदप्रकृतिस्वरेणान्तोदात्तः शसः सुत्वादनुदात्तत्वे कृते उदा-
त्तस्वरितयोरेण इति शसः स्वरितत्वम् । आदमुः दम्मुदम्भने अस्माद्धिष्टुसिरूपम् श्रन्धिग्र-
न्धिदम्भिस्वर्जानामुपसङ्ख्यानमिति किद्वद्भावादनुनासिकलोपः द्विर्वचनप्रकरणे छन्दसि वैतिवत्क्ष्य-
मिति द्विर्वचनाभावः यद्दृत्तयोगादनिघातः सति शिष्टस्वरोबलीयानिति प्रत्ययस्वरः ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

सत्वं नो रायः शिशिहि मीढ्वो अग्ने सुवीर्यस्य ।

तुविद्युन्नवर्षिष्ठस्य प्रजावतो न मीवस्यं शुष्मिणः ॥ ३ ॥

सः । त्वम् । नः । रायः । शिशिहि । मीढ्वः । अग्ने । सुवीर्यस्य ।

तुविद्युन्न । वर्षिष्ठस्य । प्रजावतः । अनमीवस्यं । शुष्मिणः ॥ ३ ॥

हे अग्ने सतयाविधस्त्वं नोऽस्मान् रायः तृतीयार्थेपठौ धनेन शिशिहि तीक्ष्णान्कुरु अस्मान्ध-
न्समृद्धान्कुरु किञ्च तुविद्युन्न बहुधनोपेत अतएव मीढ्वमीदृन्कामानांसेतः हे अग्ने त्वं वर्षिष्ठस्य
वृद्धतमस्य प्रभृतस्य प्रजावतः अपत्ययुक्तस्य अनमीवस्यारोग्यहेतोः अतएव शुष्मिणः बलहेतोः
सुवीर्यस्य शोभनसामर्थ्ययुक्तस्यान्नस्य संबन्धि नोऽस्मान्कुरु यद्वा एतत्सर्वं विशेषणतया योजनीयम्
एतापद्यन्तृतीयार्थे । एतदुक्तं भवति—धनेनापत्यारोग्यशरीरबलोपेतानात्रेण वास्मान्समृद्धान्कु-
र्विति ॥ शिशिहि शिष्मनिशाने इत्यस्य लोटि बहुलं छन्दसीति विकरणस्य श्चुः वा छन्दसीति

विकल्पेनाडित्वादाडितश्चेतिहोर्धिरादेशोनभवति दीर्घश्छान्दसः निघातः । मीढुःमिहसेचनेइत्य-
स्यकसौ दाश्चान्साह्वान्मीढुंश्चेतिनिपातनात्दत्वम् उपमादीर्घश्च संबुद्धौनुमिकृतेहल्डच्चादि-
ल्येपेसंयोगान्तलोपेचकृतेनकारस्यमतुवसोरुसंबुद्धौछान्दसीतिरुः पादादित्वादाद्युदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

चक्रियोविश्वामुवनाभिसासहिश्चक्रिदेवेप्वादुवः ।

आदेवेपुयतंतआसुवीर्यआशंसंततनृणाम् ॥ ४ ॥

चक्रिः । यः । विश्वा । मुवना । अभि । ससहिः । चक्रिः । देवेपु ।

आ । दुवः । आ । देवेपु । यतते । आ । सुवीर्ये । आ ।

शंसं । उत । नृणाम् ॥ ४ ॥

योयमग्निःचाक्रिः सर्वस्यजगतःकर्ता सचविश्वामुवनाविश्वानिमुवनानिअभिआमिविश-
ति 'तत्सुप्रतदेवानुप्राविशद्' इतिश्रुतेः । चाक्रिःकर्तासोमिः सासहिः पुरोडाशादिहविर्भारसहनशी-
लःसन् दुवः अस्माभिर्देत्तंहविर्देवेपुयजनीयंदेवेपु आ आनयति सचाग्निःदेवेपुदेवनशीलेपुस्तोतृ-
पुआयततेआभिमुख्येनगच्छति यद्वा विश्वानिमुवनानिचाक्रिःअभिसासहिरामेववनशीलःआका-
रश्चार्थे देवेपुचदुवः परिचरणंचाक्रिःकर्तायएवंभूतः सआयततेइत्यादिपूर्ववत् ॥ उतापिच नृणांयज्ञस्य
नेतृणांशस्त्रिणांशंसं शंसनंशंसःशस्त्रंस्मिन्सोमिरागच्छति तथानृणांमनुष्याणांसुवीर्येशोभनाविर्पो-
पेतेयुद्धेतद्रक्षणार्थमागच्छति अनेनाग्नेः सर्वव्यापकताप्रतिपादिताभवति । चाक्रिःडुङ्क्करणे
आह्वगमहनजनःकिकिनीलिट्चेतिकिन्प्रत्ययः लिङ्गद्वावाद्द्विर्वचनम् कित्वाद्गुणाभावः नि-
त्स्वरः । सासहिः पहर्मणेश्चैत्यस्माद्यञ्न्तात् सहिश्चलिपतिभ्योयञ्न्तेभ्यःकिकिनाविति
किः प्रत्ययस्वरः । यतते यतीप्रयत्ने यद्दृत्तयोगादनिघातः । शंसं भावेबञ् जित्स्वरः । नृणां
नृचेतिविकल्पेनदीर्घाभावः नामन्यतरस्यामितिविभक्तेरुदात्तत्वम् । विश्वेत्यादिपुनलोकाव्यपे-
तिषष्ठीप्रतिषेधः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

मानोअग्नेर्मतयेमावीरंतायैरीरधः ।

• मागोतायैसहसस्पुत्रमानिदेपृद्वेपांस्याकंधि ॥ ५ ॥

मा । नः । अग्ने । अमृतये । मा । अवीरतायै । रीरधः ।

मा । अगोतायै । सहस्रः । पुत्र । मा । निदे । अर्प ।

द्वेषांसि । आ । कृधि ॥ ५ ॥

सहस्रपुत्र बलस्यपुत्र हेअग्ने त्वंनोस्मान् अमृतयेशत्रुभूतायदारिद्र्यायमारीरधः संसिद्धा-
विषयभूतान्माकुरु तथाअवीरतायैअवीरशब्देनतद्गान्मलक्ष्यतेवीरस्यभावोवीरता नवीरता अवी-
रतातस्यै अस्मान्पुत्रतायाविषयभूतान्माकुरु तथात्वमस्मान्अगोतायैगवादिपशुसंपत्त्यभावस्य
विषयभूतान्माकुरु किञ्चास्मान्निदेनिन्दायाविषयभूतान्माविधेहि तथात्वंद्वेषांसिकर्मापराध-
निमित्तान् द्वेषान् अपाकृधि अशाकुरु निवारय ॥ अवीरतायै, वीराअस्यसन्तीतिवीरः अर्शा-
दित्वाद्च् तस्यभावःवीरता तस्यभावस्त्वतलावितितल् नवीरताअवीरता नमःस्वरेप्राप्ते परा-
दिश्लन्दसिबहुलमितिनञ्जउत्तरस्यादेरुदात्तता । रीरधः राधसाधसंसिद्धौअस्माष्ण्यन्ताच्छा-
न्दसेल्लुडि णिश्रिद्रुस्त्रुभ्यइतित्रेध्वादेशः णेरनिटीतिणिलोपः णौचङ्गुपधायाह्रस्वः
चङीतिद्विर्वचनं सन्बल्लघुनिचङ्परेइतिसन्बद्भावः सन्यतइत्यभ्यासस्येत्वम् तस्यवीर्वेल्लोरिति
दीर्घः नमाङ्चोगेइत्यङभावः निघातः । अगोतायै गोशब्देनगोमान्मलक्ष्यते नगौःअगौःअगो-
र्भावःअगोता तस्यभावइतितल् ल्रिस्वरः । सहस्रपुत्र सुवामन्त्रितेपराङ्गवत्स्वरेइतिपराङ्गव-
द्भावात्सहस्रपुत्रइत्येतयोःसर्वातुदात्तत्वम् । निदे णिदिक्कुत्सायाम्अस्मात्सम्पदादित्वाद्भावे
क्वि अनित्यमागमशासनामितिनुमभावः सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तता ॥ ५ ॥

अथपठ्ठी-

शुग्धिवाजस्यसुभगप्रजावतोर्ग्रंवृहतोअध्वरे ।

संरायाभूर्यसासृजमयोभुनातुविद्युन्नयशस्वता ॥ ६ ॥ १६ ॥

शुग्धि । वाजस्य । सुध्मग । प्रजाश्वतः । अग्ने । वृहतः । अध्वरे ।

सम् । राया । भूर्यसा । सृज । मयःध्मुना । तुविद्युन्न ।

यशस्वता ॥ ६ ॥ १६ ॥

सुमग शोमनघनोपेत हेअग्ने त्वमध्वरेअस्माभिः क्रियमाणोस्मिन्नग्निष्टोमादिकर्मणि
 घृहतोमहतः प्रभूतस्यप्रजावतः अपत्योपेतस्यवाजस्यान्नस्यशग्धिर्इशिपे तादृशमन्नमस्मिन्न-
 ध्वरेअस्मभ्यंदेहि किञ्च तुविद्युन्नवहुपनयुक्तहेअग्ने मयोभुना मयइतिसुखनाम शेषृधंमय-
 इतितन्नामसुपाठात् तत् दानाद्युपयोगहेतुतयासुखस्यभावकेन अतएवयशस्वताकीर्तिमताभू-
 यसाआतिप्रभूतेनरायाएवंविधेनघनेनास्मान्संसृज संयोनय ॥ शग्धि शक्नुशक्तावित्य-
 स्यलोष्टिवहुलंछन्दसीतिविकरणस्पल्लक् हुम्लभ्योहेधिंरितिधिरादेशः हेरपित्त्वादुदात्ता ।
 राया ऊडिदमितिबिभक्तेरुदात्तत्वम् । भूयसा बहुशब्दात् द्विवचनविभज्योपपदेशेतिर्इय-
 सुन् बहोर्लोपेभूचबहोरितिर्इयमुनःसर्वस्यलोपेप्राप्ते आदे.परस्येतिप्रत्ययस्पादेर्लोपः बहोर्भू-
 रादेशश्च निःस्वरः । सृज सृजविसर्गो तुदादिः लोटिरूपं निवातः । मयोभुना भवतेरौणा-
 दिक्रोडुप्रत्ययः । तुविद्युन्न पादादित्वाद्निवातः ॥ ६ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेषोऽशोवर्गः ॥ १६ ॥

समिध्यमानइतिपञ्चचपञ्चमंसूक्तमाग्नेयंत्रैष्टुभं वैश्वामित्रस्यकतस्यार्धम् तदुक्तं-स-
 मिध्यमान.पञ्चकतोवैश्वामित्रस्त्विति । आहोतेत्यादिसूक्तदशकस्यविनियोगउक्तः प्रातरनु-
 वाकाशिवनशस्त्रयोरिति तत्रेदंचतुर्थम् वामपेयेवार्हस्पत्येचरावग्निंसुदीतिमितिस्विष्टकृतो
 याज्या वामपेयेनेत्यादिलण्डेसूत्रितम्-अग्निंसुदीतिसुदृशंगृणन्तइतिसंयाज्येइति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

समिध्यमानः प्रथमानुधर्मासमक्तुभिरज्यते विश्ववारः ।

शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्रपावकः सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान् ॥ १ ॥

समिध्यमानः । प्रथमा । अनु । धर्म । सम् । अक्तुभिः ।

अज्यते । विश्ववारः । शोचिःष्केशः । घृतनिर्णिक्र । पावकः ।

सुयज्ञः । अग्निः । यजथाय । देवान् ॥ १ ॥

कतः स्तौति- धर्म घारणाद्धर्मअग्ने.यज्ञनिर्वाहकतयातद्धारकत्वाद्धर्माग्निः तथाचमन्त्रः-
 धर्माणमग्निविदपस्यसाधनमिति । तादृशोग्निः प्रथमाप्रथमंयज्ञोपक्रमेअनुअग्न्यायतनेष्वनुक्रमे-

णसमिध्यमानःसम्यक्प्रज्वाल्यमानः यद्वा अनुधर्म धर्मसाधनमूतेपुयज्ञेपुप्रथमंसमिध्यमानः वि-
 श्ववारः विश्वैःसर्वैर्यनमानैर्यद्यत्ययावरणीय.शोचिश्केशःशोचीपिज्वालाः केशायस्यसत-
 थोक्तः घृतनिर्णिकृनिर्णिगितिरूपनाम दीप्तिरूपः यद्वा घृतनिर्णिकृ घृतस्यतापनद्वारा विल-
 पनेनशोधकः पावकः अस्मदीयपापशोधकःसुयज्ञः शोभनयज्ञोपेतः एवंभूतोग्निः देवानस्माभि-
 र्यजनीयाच्चेवान्यनपाययष्टुम् अक्तुभिरजनसाधनैर्घृतादिभिःसमज्यते सम्यक्सिच्यते ॥ प्रथमा
 सुपांसुलुगितिषुपोडादेशः । धर्म घृधारणेइत्यस्मादन्येभ्योपिदृश्यन्तइतिमानिन् हस्वत्वंछान्दसं
 नित्स्वरः । अक्तुभिः अञ्ज्यूयक्तिम्रम्रणकान्तिगतिषु अज्यतेएभिरितिबाहुलकात्कुः करणे कि-
 च्चादुषधालोपः प्रत्ययस्वरः । अज्यते सएवघातुः कर्मणियक् अनिदितामित्युषधालोपः ।
 विश्ववारः विश्वैर्यजमानैर्होतृद्वारावारोषरणंयस्येत्यत्रञ्ज्वरणेइत्यस्यण्यन्तस्यरूपं वारः
 बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामितिपूर्वद्वान्तोदात्तत्वम् । घृतनिर्णिकृ णिनिरशौचपोषणयोः क्विप्
 घृतनेनेर्कीर्तिद्वितीयात्तत्पुरुषत्वात्पूर्वपदस्वरः । यज्जाय यजदेवपूजासङ्गतिकरणदानेषु अस्मादौ-
 णादिकोपप्रत्ययः तादर्थ्येचतुर्थी प्रत्ययस्वरः ॥ १ ॥

अपद्वितीया-

यथायजोहोत्रमग्नेपृथिव्यायथादिवोजातवेदश्चिकित्वान् ।

एवानेनहविर्पायक्षिदेवान्मनुष्वद्यज्ञंप्रतिरेममद्य ॥ २ ॥

यथा । अयजः । होत्रम् । अग्ने । पृथिव्याः । यथा । दिवः ।

जातश्चेदः । चिकित्वान् । एव । अनेन । हविर्पा । यक्षि ।

देवान् । मनुष्वत् । यज्ञम् । प्र । तिर । इमम् । अद्य ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वंयथापृथिव्याःयजमानभूतायाः पृथिवीदेवतायाःपूर्वहोतासन् होत्रंहोमसाधनं
 हविःअयजःअयानीः जातवेदः जातप्रज्ञ हेअग्ने चिकित्वान्कर्मविषयज्ञानवान्त्वंयथादिवः य-
 जमानभूतायाः छुदेवतायाः होताभूत्वाहविरयजः एव एवंत्वमस्मिन्कर्मणिहोतासन्अनेन अ-
 स्माभिर्दोयमानेनहविर्पादेवान्यक्षियज किञ्च त्वमद्येदानीमस्माभिःक्रियमाणामिमंयज्ञंप्रतिरे
 अनुष्ठानसंपूर्त्यापारंगमय तत्रदृष्टान्तः-मनुष्वदिति यथामनोर्यज्ञमनुष्ठानसंपूर्त्यापारमनैपीस्तद्व-
 त् इमंयज्ञंपारनयेत्यर्थः ॥ यथा प्रकारवचनेपालितिपाल् छितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् ।

अयजः यजेर्लेटिरूपं यच्छब्दयोगादनिघातः । होत्रं हुदानादनयोः हुयानाश्रुमसिभ्यन्नत्रि-
तित्रप्रत्ययेनान्तोदात्तः । दिवः उडिदिमिति विपक्तेरुदात्तत्वम् । चिकित्वात् कितज्ञानेइत्यस्य
षसौरूपं प्रत्ययस्वरः । अनेन इदंशब्दस्यतृतीयैकवचने अनाप्यकइत्यनादेशः । यक्षि
यजेर्लेटिरूपम् । मनुष्यत् तत्रतस्येवेतिवतिः मभोङ्गि (मनुष्यांवत्युपसंख्यानमिति मसंज्ञकत्वाद्दुल्हा-
भावः । प्रत्ययस्वरः तर्तलेर्लेटिव्यत्येनशः ऋतइहातीरितीत्वं निघातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्रीप्यायूंषितव जातवेदस्तिस्त्रआजानीरुवसंस्तेअग्ने ।

ताभिर्देवानामवोयक्षिविद्वानथाभवयजमानायशंयोः ॥ ३ ॥

त्रीणि । आयूंषि । तव । जातश्चेदः । तिस्रः । आञ्जानीः ।

उपसंः । ते । अग्ने । ताभिः । देवानाम् । अवः । यक्षि । विद्वान् ।

अर्थ । भव । यजमानाय । शम् । योः ॥ ३ ॥

हेजातवेदः जातप्रज्ञ तवत्रीप्यायूंषि त्रिविधानिआज्यौषधिसोमात्मकान्यन्नानिआहार-
तयाकारिणितानि हेअग्ने तिस्रउपसः एकाहाहानिसन्नगताउपोभिमानिन्यस्तिस्त्रोदेवताः तेतवआ-
जानीर्जनयिन्योमातरः पद्मा उपोभिमानिन्योदेवतास्तवआजानीः त्वामनुजाता तिस्रस्वसारः
तथाचस्वसःप्रकृत्यमन्त्रः-प्रनामेकारक्षत्यूर्नेमेकाराष्टमेकारक्षतीति । ताभिरुपोभिमानिर्नाभिः दे-
वताभिः सहितस्त्वम् अवः अस्माभिर्दोषयमानहविलक्षणमन्त्रेदेवनांयक्षि यद्यदेवानांप्रयच्छ अ-
थानन्तरंविद्वान्जानांस्त्वं यजमानायशंभव सुखहेतुर्भव योश्चसुखस्यमिध्रयिताचभव ॥ तव यु-
ष्यदस्मदोर्देवीस्याद्युदात्तः । तिस्रः त्रिशब्दस्यद्वयार्थेतिचतुरो द्विपामितितिस्त्रइत्यादेशः अचिर-
ऋतइतिरेफादेशः तिस्रभ्योजसइतिविपक्तेरुदात्तत्वम् । आजानीः जनगन्ने जनिवसिभ्यामि-
णितिकर्तैरिङ्ण णित्वादुपधावृद्धिः वाछन्दसीतिसवर्णदीर्घः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अवः
अवरक्षणे असुनित्यसुन् नित्स्वरः । यक्षि यजेर्दोषस्यलेटिरूपम् । यजमानाय पूड्यगोः
शानञ्जितिशानन् नित्स्वरः । योः युमिश्रणेइत्यस्मादन्येभ्योपिदृश्यन्तइतिविच् आर्षधातुक-
छक्षणगुणः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अग्निं सुदीतिं सुदृशं गूणन्तो नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः ।

त्वां दूतमरतिं हव्यवाहं देवा अकृष्वन्नमृतस्य नाभिम् ॥ ४ ॥

अग्निम् । सुदृशीतिम् । सुदृशम् । गूणन्तः । नमस्यामः । त्वा ।

ईड्यम् । जातध्वेदः । त्वाम् । दूतम् । अरतिम् । हव्यध्वार्हम् ।

देवाः । अकृष्वन् । अमृतस्य । नाभिम् ॥ ४ ॥

जातवेदः जातस्य सर्वस्य वेदितः हे अग्ने गूणन्तः त्वद्विपयांस्तुतिं कुर्वाणाः वयमग्निङ्गनादिगुणोपेतं सुदीप्तिमत एव सुदृशं सर्वं सुदर्शनमौड्यंस्तुत्यम् एवं विधत्वा त्वानमस्यामः हविर्भिः पूजयामः किञ्च देवा अस्माभिर्यजनीया इन्द्रादयो देवाः अरतिं न विद्यते रतिर्विषये पुत्रीतिर्यस्यासौ अरतिः विषयेष्वप्यसक्तम् अत एवामृतस्य देवान्नभृताया सुधायाः नाभिं नाभिस्थानं त्वां तादृशं हव्यवाहं दूतमकृष्वन् हविषां वोदारं दूतमकुर्वन् दूतो हि द्विविधः वार्ताहारी कार्यकारी चेति तत्र त्वां कार्यकारिणं दूतमकार्षुरिति भावः ॥ सुदीतिं दीड्ये दीयते विनाश्यते आभिस्म इति करणे क्तिन् दीतयो दीप्तयः बहुव्रीहौ नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । सुदृशं दृशे प्रेक्षणे तस्माच्छक्यार्थे खल् संज्ञापूर्वको विधिरित्यङ्गिगुणाभावः लितीति प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । गूणन्तः गूणातिरर्चेतिकर्मा । नमस्यामः नमसपूजायां नमो वारिवश्चित्रङ्क्यजितिक्यच् तदन्ताल्लृट्स्वरूपम् पादादित्वादनियातः । दूतं द्रुदुत्पतापे द्रुतनिभ्यां दीर्घश्चेतिक्तः तत्सन्नियोगेन धातोर्दीर्घः दूतः इतस्तत् संचारीत्यर्थः प्रत्ययस्वरः । अरतिम् रमुक्तीडायां भावेक्तिन् । अकृष्वन् कृविहिंसाकरणयोरित्यस्य लङ् धिन्विकृष्योरचेत्युप्रत्ययः अकारश्चान्तादेशः निघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यस्त्वहोता पूर्वो अग्नेयर्जीयान् द्विता च सत्ता स्वधया च शम्भुः ।

तस्यानुधर्मप्रयं जाचिकित्वाथानोधा अध्वरं देववीतौ ॥ ५ ॥ १७ ॥

यः । त्वत् । होता । पूर्वः । अग्ने । यर्जीयान् । द्विता । च ।

सत्ता । स्वधया । च । शम्भुः । तस्य । अनु । धर्म । प्र । यज् ।

चिकित्वाः । अथ । नः । धाः । अध्वरम् । देववीतौ ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेअग्ने त्वत् त्वत्तोपिपूर्वः प्रथममावीपनीयान् अतिशयेनयथायोयः काश्चिद्व्योताहोम-
निष्पादकः द्विताद्वैधमध्यमे चोत्तमस्थाने च स्वधया सोमा रूयेनाग्नेन सहसत्तानिपण्णः सन् शशुः
यद्गणांसुखभूरभूत् द्वितीयपादमेवं यास्कोऽग्याचख्यौ—द्विताचसत्तास्वधयाचशशुः द्वैधंसत्ताम-
ध्यमेचस्थानउत्तमेचशशुः सुखभूरिति । चिकित्वः धर्मविपयकचेतनावान् हेअग्ने तस्ययः त्व-
त्तोपिपूर्वभावीहोतानिरूपतः तस्यहोतुः अनुधर्मधर्माननुतेनानुष्ठितधर्मानुपलक्ष्य प्रयज प्रक-
र्षेणदेवान्पूजय अधानन्तरं हेअग्नेत्वंनोस्माकं संवाग्धिनमध्वरमिमंयज्ञदेववीतौ देवानां प्री-
त्यर्थं धाः विधेहि । यनीयान् यद्दृशद्दस्यतुश्छन्दसीतिर्इयंमुन् तस्मिन् तुरिष्ठेमेयःस्वितितृलोपः
नित्वादाशुदात्तः । द्विता द्विशब्दात्संरूपायाविधार्थेवेतिधाप्रत्ययः घकारस्यतकारश्छान्दसः
प्रत्ययस्वरः । सत्ता पट्टविशरणगत्यवसादनेष्वित्यस्यताच्छीलिकस्तृन् नित्स्वरः । स्वधया
स्त्रंलोकंदधाति यजमानस्येतिस्वधा अतानुपसर्गंकइतिकप्रत्ययः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । श-
शुःशंसुखम् अस्माद्भवतीति मूसत्तार्यां विप्रसम्भ्योद्भुसंज्ञायामित्यत्रमितद्वादेरुपसंख्यानात् डुप्रत्ययः
डित्वादिलोपः । यज यनेलोटिरूपम् । चिकित्वः कितज्ञानेइत्यस्यकसौरूपं मनुवसोरुसंबुद्धौछ-
न्दसीतिनकारस्यरुः । अधानः निपातस्यचेतिर्दीर्घः । धाः डुधान्धारणपोपणयोरित्यस्यछान्दसे
छाडिरूपम् अडभावश्छान्दसः । देववीतौ देवानांवीतिरशनंयत्रप्रीतौ साप्रीतिर्देववीतिः षीका-
न्त्यादिषु इत्यस्मान्नावेक्तिन् बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः ॥ १ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेऽसदशोऽर्गः ॥ १७ ॥

भवानोअग्नेइतिपञ्चचंपष्टंसूक्तम् भवानइत्यनुःसामाणिका कतोवैश्वामित्रस्वितितु-
शब्दप्रयोगादस्यापिवैश्वामित्रःकतःऋषिः अग्निर्देवता प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः
प्रवर्येभिष्टवेभवानोअग्नेइतिभृचोविनियुक्तः सूत्रितंच—भवानोअग्नेसुमनाउपेतावितिभृचाइति ।

तास्मिन्सूक्तेभयमा-

भवानाअग्नेसुमनाउपेतौसखेवसख्येपितरेवसाधुः ।
पुरुद्बुहोहिक्षितयोजनानांप्रतिप्रतीचीर्दहतादरांतीः ॥ १ ॥

भव । नः । अग्ने । सुष्मनाः । उपेइतौ । सखाइव । सख्ये ।
पितराइव । साधुः । पुरुद्बुहः । हि । क्षितयः । जनानाम् ।
प्रति । प्रतीचीः । दहतात् । अरांतीः ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वम् उपेतौअस्माभिः क्रियमाणप्रवर्ग्याख्यकर्मणः आभिमुख्येनागमनेमुमनाः त-
त्कर्मासिद्धयर्थमनुकूलमनस्कोभूत्वानः साधुर्भवअस्मत्संवाधिकर्मसाधकोभव तत्रदृष्टान्तद्वयम्—
सखेवसख्योपेतरेवेति यथासत्वासुदृढसख्येमिश्रायहितोपदेशेनसाधुर्भवति यथाचपितरामातापित-
रौपुत्रायसन्मार्गोपदेशादिनासाधकौभवत ददत् किञ्च जनानामनुष्याणांक्षितयोमनुष्याः पुरुद्वहो-
हिनानाविधद्रोहयुक्ताः हिशब्दःकारणपरः यस्माह्लोकेपरस्परमात्सर्यादिनान्योन्यभ्रमसहमानाजना
वर्तन्ते तस्मात्वं प्रतीचीः प्रतीचः प्रतिकूलतथास्मदाभिमुख्येनागच्छतः अरातीः अरातीन्शत्रून्प्र-
तिदहतात् त्वंप्रतिकूलःसन्भस्मसात्कुरु ॥ भवानः द्यचोतस्तिडङ्गितिसंहितायांदीर्घः । उपेतौ इण्-
गतौ अयनमितिभावेक्तिन् प्रादिसमासः तादौचनितिकृत्यतावितिगते.प्रकृतिस्वरत्वम् । सख्ये
समानेख्यश्चोदात्तइतिइण् डित्वाट्टिलोपः तत्सान्नियोगेनयलोपः समानस्यच्छन्दसीत्यादिनासभा-
वः उदात्तइत्युक्तत्वादुपपदस्योदात्तात् । साधुः राधसाधसंसिद्धौ कृवापामीत्यादिनाउणप्रत्य-
यः प्रत्ययस्वरः । प्रतीचीः अञ्जुगातेपूजनयोः ऋत्विग्दधृगित्यादिनाक्विन् स्त्रियाम् उगितश्चेतिडी-
पिप्राप्ते पुनःधातोरुगितःप्रतिपेधइतिप्रतिपिद्धे अञ्चतेश्चोपसंख्यानमितिप्रतिप्रसवात्डीप् तस्मिन्
मसंज्ञायां अचइत्यकारलोपः चावितिदीर्घः । दहतात् दहभस्मीकरणे इत्यस्य लोपमध्यमैकव-
चनेहेःतुहोस्तातडाशिपीतितातडादेशः निघातः । अरातीः प्रतीचीः उभयत्रलिङ्गव्यत्ययः ॥ १ ॥

अयद्वितीया-

तपोष्वग्रेअन्तराँअमित्रान्तपाशंसुमररूपःपरस्य ।

तपोवसोचिकितानोअचित्तान्वितैतिष्ठन्तामजराँअयासः ॥ २ ॥

तपो इति । सु । अग्रे । अन्तरान् । अमित्रान् । तप । शंसन् ।

अररूपः । परस्य । तपो इति । वसो इति । चिकितानः ।

अचित्तान् । वि । ते । तिष्ठन्ताम् । अजराः । अयासः ॥ २ ॥

हेअग्ने अन्तरान्अभिभावुकानमित्रान्शत्रून्सुसुष्टुयथाभवतितथातपोतपैवचाधस्व किञ्च
अररूपः तुभ्यंहविरप्रयच्छतः अतएवपरस्यशत्रुभूतस्यस्वंशंसमाभिलाषतपक्षपय वसोसवं-
स्यवासायितः हेअग्ने चिकितानः कर्माभिज्ञस्त्वग् अचितान्मत्कर्मण्यनासकमनस्कान्पुरुषान्तपो

सन्तप यस्मादेवंतस्मात्तेतरश्मय अनराः नराराहिताः प्रतिवन्धराहिता अतएवअयासः सर्वत्रग-
मनस्वभावाः सन्तोवितिष्ठन्तां विशेषेणतिष्ठन्तु ॥ तपो तपउ गुणः उन्नमवलम्ब्यउन्नइतिप्रगृह्यसंज्ञा
पादादित्वादानिघातः । तप तपसंतापेइत्यस्यलोटिरूपं द्यचोतस्तिदइतिसंहितायां दीर्घः । अर-
रुपः रादानेइत्यस्यक्सौवस्वेकानितिप्राप्तस्येत् संप्रसारणंसंप्रसारणाश्रयंचवलीयइति स-
प्रसारणवलीयस्त्वान्निघातिः वसोः संप्रसारणमितिसंप्रसारणं समासेनस्वरः । चिकितानः
कितज्ञानेइत्यस्ययच्छन्दसिलिट् तस्यलिटः कानज्वेतिकानजादेशः द्विर्वचनं किच्चाद्गुणांभावः
चित्वादन्तोदात्तः । तिष्ठन्तां छगतिनिवृत्तौ विपूर्वात्तिष्ठतेः समवप्रविभ्यः स्यइत्यात्मनेपदं
निघातः । अयासः अयागतौ पचाद्यच् नित्स्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इध्मेनामइच्छमानोघृतेनजुहोमिहृव्यंतरसेवलाय ।

यावदीशेब्रह्मणावन्दमानइमांधियंशतसेयायदेवीम् ॥ ३ ॥

इध्मेन । अग्ने । इच्छमानः । घृतेन । जुहोमि । हृव्यम् । तरसे ।

वलाय । यावत् । ईशे । ब्रह्मणा । वन्दमानः । इमां । धियं । शतसेयाय । देवीम् ।

शतसेयाय । देवीम् ॥ ३ ॥

हेअग्ने इच्छमानः धनं कामयमानोहंयजमानः इध्मेनसमिन्धनकारिसमित्समूहेनघृ-
तेनआज्येनसहहृव्यं हवनयोग्यंहविः पुरोडाशादिकंजुहोमि किमर्थतरसेवेगायतवसततगमनसि-
ध्यर्थवलायसामर्थ्यायपुरोडाशादिहविर्भावहनासिद्धयर्थत्वयिहविःप्रक्षिपामि किञ्च ब्रह्मणा
स्तोत्रेणवन्दमानः त्वांस्तुवन्नहंयावदीशेयावद्वन्दनंनोर्हुशाक्तोमितावद्देहि त्वंचइमामस्माभिः
क्रियमाणांधियंस्वद्विपयांस्तुतिशतसेयायअपरिमितधनपर्यवसानायदेवींदीप्तामतिप्रभृतांकुरु ॥
इध्मेन निइन्धीदीप्तौ इध्यतेनेनाग्निरितिऽध्मःकाष्ठविशेषः इपियुर्ध्वान्निघदासिंश्याधूसूभ्यो
मणितिकरणेभक् कित्वादननासिकलोपः प्रत्ययस्वरः । इच्छमानः इपइच्छायां व्यत्ययेन
ज्ञानच् इपुगभियमांछइतिछकारः । जुहोमि हुदाभादनयोरित्यस्यलटिरूपं पादादित्वादानि-
घातः । हृव्यं हवमर्हतीतिछन्दसिभेतिप्रत्ययः भसंज्ञायांस्येतिचेत्यलोपः प्रत्ययस्वरः । या-
वन् यच्छब्दाद्यत्तदेतेभ्यःपरिमाणेवतुवितिवतुप् आसर्वनाम्नइत्याकारःआद्युदात्तः । ईशे ईश-
प्रेक्षर्थेइत्यस्यलट्टुत्तमैकवचने इटः टेरेत्वम् अदादित्वाच्छोल्कक् । शतसेयाय पोन्तकर्मणि

अदेचउपदेशेइत्यात्वम् अचोयदितिभावेयन् ईद्यतीतीत्वम् आर्षधातुकलक्षणगुणः कृदु-
त्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उच्छोचिर्पांसहसस्पुत्रस्तुतोबृहद्वयःशशमानेपुधेहि ।

रेवदग्नेविश्वामित्रेषुशंयोर्मर्मृज्मातेतन्वँभूरिंकृत्वः ॥ ४ ॥

उत् । शोचिर्पा । सहसः । पुत्र । स्तुतः । बृहत् । वयः ।

शशमानेपु । धेहि । रेवत् । अग्ने । विश्वामित्रेषु । शम् । योः ।

मर्मृज्म । ते । तन्वम् । भूरिं । कृत्वः । ४ ।

सहसस्पुत्रहेअग्ने शोचिर्पास्त्रकीययादीत्याउत्उद्दीप्यस्व स्तुतः स्तोत्रशस्त्रसाधनभूतैर्मन्त्रैः
स्तुतस्त्वं शशमानेषुशशमान शंसमानइतियास्क । त्वद्विषयकशंसनंकुर्वाणेपुविश्वामित्रेषुविश्वामि-
त्रगोत्रोत्पन्नेषुविश्वामित्रमस्येतिविश्वामित्रः एकस्मिन्बहुवचनंपूजार्थम् तथाविधेष्वस्मासुरेवद्धन-
युक्तं बृहत्प्रभृतं वयः वय शब्दोन्नवाची अर्कः वयः क्षत्रेत्यन्ननामसुपाठात् तादृशंप्रभृतमन्त्रेहि
विधेहि किञ्च शं रोगाणांशमनमस्मासुविधेहि योः मयानांयावनममिश्रणंचविधेहि शमनंचरो-
गाणांयावनंचमयानामितियास्कः । कृत्वः अस्माभिःक्रियमाणस्यकर्मणः प्रयोजकत्वेनकर्तः
हेअग्ने तेतवतन्वंतनुंभूरिबहुवारंमर्मृज्म पुन.पुन सोमाज्यपय प्रभृतिभिराहुतिभिर्यसिञ्चामः ॥
शशमानेषु शशभ्रुतगताकित्ययंधातुरत्रस्तुत्यर्थः ताच्छील्यवयोवचनशक्तिष्वितिचानश् चि-
तइत्यन्तोदात्तत्वम् । धेहि ङुधाम्धारणपोषणयोरित्यस्यलोटिरूपम् । रेवत् रथिरस्यास्तीति
मतुप् ऋस्वनुभ्यांमत्तुबितिमतुपउदात्तत्वं छन्दसीरइतिमस्यवत्वं रथेर्मतौबहुलंछन्दसीतिसम्प्रसा-
रणंपरपूर्वत्वं गुणः । विश्वामित्रेषु मित्रेषुवर्षावितिपूर्वपदस्यदीर्घत्वं बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामि-
तिपूर्वपदान्तोदात्तत्वम् । मर्मृज्म मृज्(५)शुद्धावित्यस्यवर्तमानेऽतिष्ठितमबहुवचनेमसोमादेशः
अनित्यमागमानुशासनमितीडभावः रेफ्छान्दसः पादादिवादानिवातः प्रत्ययस्वरः । भूरि भूस्-
त्तायाम् अदिशादिभूशुभिभ्य क्रिन्नितिक्विन् किच्चाद्गुणामावः निस्वरः । कृत्वः ङुक्ञकरणे
सम्पदादिवाद्भावेकिप् तदस्यास्तीतिमतुप् स्यइतिमस्यवत्वम् तसौमत्वर्थेइतिभसंज्ञायांतकार-
स्यनश्वाभावः मतुवसोरितितकारस्यरूपम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

कृधिरत्नंसुसनितुर्धनानांसघेदग्रेभवसियत्समिद्धः ।

स्तोतुर्दुरोगेसुभगस्यरेवत्सुप्राकरस्त्रादधिपेवपूंपि ॥ ५ ॥ १८ ॥

कृधि । रत्नम् । सुस्सनितुः । धनानाम् । सः । घृ । इत् । अग्रे ।

भवसि । यत् । समिद्धः । स्तोतुः । दुरोगे । सुभगस्य ।

रेवत् । सुप्रा । करस्त्रा । दधिपे । वपूंपि ॥ ५ ॥ १८ ॥

सुसनितः अभिलषित धनानांसुपुद्गातः हेअग्रे धनानांकनकपश्चादीनामधरेरत्नमुत्तमधनंकृ-
धिविषेहि महान्दस्व यद्यदात्वंसमिद्धःसोमाज्यादिभिःसम्यगिद्धोदीसोवर्तसेतदासघदत्सतादृशए-
वत्वंधनस्यदाताखलुभवसि किञ्च सुभगस्यत्वद्विपयस्तुत्याशोभनधनयुक्तस्यस्तोतुर्यजमानस्य
दुरोगेगृहेसुप्रा प्रसर्पणशीलौकर्मकरणार्थप्रसृतौकरस्त्राकर्मणांप्रज्ञातारौवाह करस्त्रौवाहकर्म-
णांप्रज्ञाताराधितियास्कः । वपूंपिरूपाणिवर्षः वपुरितिरूपनामसुपठितत्वात् तादृशौवाहमास्व-
राणिज्योतीषिच रेवत्धनयुक्तयथामवतितथादधिपेधारयसि ॥ सुसनितः पशुदानेइत्यस्यतृ-
चिरूपम् आमन्त्रितनिघात । सुप्रा सृष्टगतौ अस्मात्स्फायितधिवधीत्यादिनारक् कित्त्रा-
दगुणः प्रत्ययस्वरः । करस्त्रा करोतिफलभितिकरःकर्म पचाद्यन्तः कर्मणिज्ञाशोधनंययोस्तौ
यद्वा कर्मणांशोधनंयाम्यामितिवहुवीहौपूर्वपदस्वरः । दधिपे डुधान्धारणपोषणयोरित्यस्यल-
टि छन्दस्युभयथेतिथासार्धघातुकत्वादिद् आतोलेपः निघातः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेऽष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अग्निहोतारमितिपञ्चमसप्तसंस्कृतैष्टुभमाग्नेयगाथिनआर्षम् तथाचानुग्रान्तम्-अग्नि-
होतारंगाभीहेति । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तोविनियोगः ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

अग्निहोतारंप्रवृणोमियेधेगृत्संकविर्विश्वविदुममूरम् ।

सनोयक्षदेवतातायर्जीयान्त्रायेवाजायवनतेसुधानि ॥ १ ॥

अग्निम् । होतारम् । प्र । वृणे । मियेधे । गृत्सम् । कविम् ।
 विश्वद्विर्दम् । अमूरम् । सः । नः । यक्षत् । देवस्ताता ।
 यर्जायान् । राये । वाजाय । वनते । मुघानि ॥ १ ॥

गायीस्तौति हेअग्ने गृत्संगृणन्तदेवानांस्तुतिर्कुर्वन्तंकविमेधाविनांविश्वविदंसर्वविपयज्ञानो-
 पेतममूरममूढमग्निमङ्गनादिगुणोपेतं त्वामियेधे अस्माभिःक्रियमाणोस्मिन्यज्ञेहोतारंहोमनि-
 ष्पादकंदेवानामाहातारंवाहंप्रवृणेप्रकरणसंभवे सतथाविधोऽग्नि यमीयान्यद्गतम सन्नोस्मा-
 कंदेवतातायष्टव्यतयासंश्रितिनोदेवान्यक्षत्पुत्रतु किञ्च सोऽग्नि रायेधनापराजायान्नायचमवानिमहनी
 यानिअस्माभिर्दीयमानानिहवींषिवनतेसंभनताम् ॥ वृणे वृङ्गसंभक्तौ निघात । मियेधे मकारैका
 रयोर्मध्येइयागमश्छान्दस । गृत्सं गृधुअभिकाङ्क्षायां गृधेपण्येदिकौचेतिसप्रत्ययः अन्त्यस्यदकारः
 व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वम् । अमूरं मुहूर्वेचित्ये इत्यस्यानिष्ठायांरूपं रेफश्छान्दसः नत्रासमासेतस्यन-
 व्स्वरः । यक्षत् यमेर्लेटि सिञ्जहुल्लेटीतिसिप् लेटोडाटावित्यडागमः इतश्चलोपइतीकारलोपः ।
 देवताता देवशब्दात्स्वार्थेसर्वदेवाच्चातिलितितातिल् सुपांसुलुगितिसुपोडादेशः लिट्स्वरः । वनते
 घनपणसंभक्तावित्यस्यलटिप्रत्ययेनात्मनेपदंनिघातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

प्रतेअग्नेहृविष्मतीमियर्भ्यच्छांसुद्युम्नांरातिनींघृताचीम् ।
 प्रदक्षिणिद्देवतांतिमुराणःसंरातिभिर्वसुभिर्यज्ञमश्रेत् ॥ २ ॥

प्र । ते । अग्ने । हृविष्मतीम् । इयर्भि । अच्छ । सुद्युम्नाम् ।
 रातिनीम् । घृताचीम् । प्रदक्षिणित । देवस्तातिम् । उराणः ।
 सम् । रातिभिर्यज्ञः । वसुंभिर्यज्ञः । अश्रेत् ॥ २ ॥

हेअग्ने सुद्युम्नामुतेजसंहविष्मतींपुरोडाशादिहविर्द्युक्तांरातिनीं हविर्दात्रीं घृताचीं घृताचितां
 जुह्वमुपभृत्वा तेतवअच्छ त्वदाभिमुख्येन प्रेर्यामि प्रेरयामि । देवतातिम् देवान्उराणः उरुवहुर्कुर्वाणः
 उराणउरुर्कुर्वाणइतियास्कः । तादृशोभवान्प्रातिभिर्वसुभि अस्मभ्यंदेयतयाप्राप्तैर्वनैः सह

प्रदक्षिणित् प्रादक्षिण्येनसमश्रेत् तमिमंयज्ञं सम्यक्सेवताम् ॥ हविष्मतीं हविरस्या-
 स्तीतिमत्तुप् तसौमत्वर्थेऽतिभसज्ञायां सकारस्यरुर्नभवति उगितश्चेतिङीप् स्वरविधौव्य-
 जनमविद्यमानवदितिपरिभाषानाश्रयणान्मत्तुपउदात्ताभावः । इषमि ऋगती जुहोत्यादिः
 अतिपिपत्योश्चैत्याभ्यासस्येत्वम् अभ्यासस्थासवर्णेऽतीयडादेशः मियःपित्वाट्टणः निघातः । अ-
 च्छ निघातस्येतिसंहितायांर्दाघः । रातिनीं रादानेइत्यस्य नपुंसकेभावोक्तः रातमस्यास्तीतिअत-
 इनिउनावितीनिः प्रययस्वरः । घृताचीं घृतपूर्वादिञ्चतेः ऋत्विग्धृगित्यादिनाकिन् अञ्चतेश्चौ-
 पसंख्यानमितिङीप् भसंज्ञायाम् अचइत्यकारलोपः चावितिर्दाघः उदात्तनिवृत्तिस्वरेणङीपउ-
 दात्तत्वेप्राप्ते चावितिपूर्वपदान्तादात्तत्वम् । प्रदक्षिणित् प्रदक्षिणं करोतीति तत्करोतीति णिजुत्पद्यमा-
 नोदक्षिणशब्दाद्भवतिसंग्रामयतेरेवसोपसर्गाणिजुत्पात्तिर्नान्यस्मादितितदन्तारिक्त्स्वस्यपितीति-
 तुक् णिचोलोपाभावश्छान्दसः णिच्स्वरः । देवतातिम् देवशब्दात्सर्वदेवात्तातिठितितातिष्
 लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । उराणः उरुकरोतीति तत्करोतीति णिच् तदन्ताच्छन्दसिष्टि-
 मन्त्रवादास्रभवति तस्यकानच् णेरनिर्गतिणिगोपः वरादेशामावश्छान्दसः चित्त्वाद्दन्तोदात्तः ।
 अश्रेत् श्रिञ्सेवायां इत्यस्यछान्दसेलडिबहुलंछन्दसीतिशपोलुक् निघातः ॥ १ ॥

अथतृतीया-

सतेर्जीयसा मर्नसा त्वाहृजत उत शिंक्षस्वपत्यस्य शिंक्षोः ।

अग्नेरायो नृतमस्य प्रभूतौ भूयामते सुष्टुतयश्च वस्वः ॥ ३ ॥

सः । तेर्जीयसा । मर्नसा । त्वाहृजतः । उत । शिंक्ष ।

सुष्टुअपत्यस्य । शिंक्षोः । अग्ने । रायः । नृहृतमस्य । प्रभूतौ ।

भूयाम । ते । सुष्टुतयः । च । वस्वः ॥ ३ ॥

हेअग्ने त्वोतः यस्त्वयारक्ष्यमाणः सतेर्जीयसा अतिशयेनतीक्ष्णेनसत्कर्मविषयतीक्ष्णबुद्धियु-
 क्तेनमनशान्तःकरणेनयुक्तोभवति उतापिच तस्मैस्वपत्यंस्वपत्यस्यद्वितीयार्थेपथी शोभनाप-
 त्योपेतधनंशिंक्षप्रयच्छ शिंक्षतिर्दानकर्मा दात्यादिपुदानकर्मसुपठितत्वात् हेअग्ने शिंक्षोः अमि-
 मतफलप्रदानेशक्तिमुच्छोः रायो नृतमस्यधनस्य अतिशयेननेतुर्दातुस्तेतवप्रभूतौप्रभावेमाहिन्निष्टे-
 र्थेवयंस्याम किञ्च सुष्टुतयः त्वद्विषयशोभनस्तुतिमन्तोषयंस्वः वसुनोभाजनंभूयाम भूयास्म
 तेर्जीयसा तेजिनृशब्दादातिशयने ईयसुन् तुरिष्ठेभेयःस्वितितृचोलोपः नित्स्वरः । त्वोतः अवरक्षणा-

दिपु निष्ठायां ज्वरत्वारस्त्रिव्यविमवामुपवायाइत्युत् अलोपःत्वयाऊतः तृतीयेतियोगविभागात् समासः टेर्लोपश्छान्दसः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः शिक्ष शिक्षविद्योपादाने इत्ययमत्र दानार्थः अस्मालोऽट्यत्ययेन परस्मैपदम् । शिक्षोः शकृशक्कावित्यस्य सनिष्काचउप- देशेऽतीट्प्रतिषेधः सनिर्माधुरभलभशकपतपदामचडासितीघातोरेचइसादेशः अत्रलोपोभ्या- सस्येत्यभ्यासलोपः सनाशंसभिक्षउगितिउप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । प्रभूतौ मूमत्तायामित्यस्य भावेकिन् तादौचनितिऋत्यतावितिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् । भूयाम मूमत्तायामित्यस्याशीर्लिङि किदाशिपीतियामुद् छन्दस्युभयपेति तस्यसार्धधातुकत्वात्सलोपः आगमस्वरः यद्वा तस्मात्प्रार्थना- यांलिङि यासुद् बहुलंछन्दसीतिशपोलुक्- अनदन्तत्वादियादेशोनभवति । सुष्टुतयः नञ्सुभ्या- मित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । वस्वः आगमानुशासनस्यानित्यत्वाच्चुमभावः संज्ञापूर्वकःस्यविधेरनित्यत्वा- द्गुणाभावः यणादेशः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

भूरीणिहिवेदधिरेअनीकाम्रेदेवस्ययज्यवोजनांसः ।

सआवंहदेवतांतिंयविष्टशर्धोयद्यदिव्यंयजांसि ॥ ४ ॥

भूरीणि । हि । त्वे इति । दधिरे । अनीका । अग्ने । देवस्य ।

यज्यवः । जनांसः । सः । आ । वह । देवस्तांतिम् । यविष्ट ।

शर्धः । यत् । अद्य । दिव्यम् । यजांसि ॥ ४ ॥

हेअग्ने देवस्फद्योतमानस्य त्वसंघन्धिनः यज्यवोयपारोध्वर्षुश्रुतयः जनसोजनाः भूरी- णिबहूनिअनीकाअनीकानिसेनारूपतयासर्वत्रप्रसृतानिज्वालारूपाणितेजांसि आहुतिप्रक्षेपेणत्वेष्वयिदधि- रेहि विदधिरेखलु षजुरितियायत् सतादृशस्त्वदेवतांतिंयद्यदेवानिहकर्मण्यावहआह्वय हेयविष्ट युवतम यद्यस्मात्कारणात् अद्यास्मिन्कर्मणिदिव्यंदिविभवंदेवसम्बन्धिर्शर्धस्तेजस्त्वंयनासियजसि तस्माद्देवानाह्वयेतिशेषः ॥ दधिरे दधातेर्लिट्स्वरम् हियोगादनिघातः चित्त्वादन्तोदात्तः । यज्यवः यजदेवपूनादिपु यजिमनिशुन्विदासिननिभ्योयुनितिथुच् व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वम् । देवतांतिं देवशब्दा- त्स्वार्थेसर्वदेवात्तांतिंतितातिल् छितांतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । यजांसि यनेर्लेट्याडागमः ययोगादानिघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यत्त्वाहोतारमनजन्मियेधेनिपादयन्तोयजथायदेवाः ।

सत्त्वंनोअग्नेवितेहवोध्यधिश्रवांसिधेहिनस्तनूपुं ॥ ५ ॥ १९ ॥

यत् । त्वा । होतारम् । अनजन् । मियेधे । निःस्तादयन्तः ।

यजथाय । देवाः । सः । त्वम् । नः । अग्ने । अविता । इह ।

बोधि । अधि । श्रवांसि । धेहि । नः । तनूपुं ॥ ५ ॥ १९ ॥

हेअग्ने यजथाययननार्थनिपादयन्तः निवसन्तः देवादीप्यमानाऋत्विजोभियेधे मेधे य-
ज्ञेहोतारंदेवानामाहातारं त्वा त्वांयद्यस्मादननघृताहुतिभिरौक्षन् यद्वा निपादयन्तः होतारं हो-
मनिष्पादकंत्वांर्वाहिंषिउपवेशयन्तः ऋत्विजः घृतैरसिञ्चन् तस्मात्सतथाविधस्त्वमिहास्मिन्कर्मणि
नोस्माकमवितापालयिताभवामीतिबोधिवुध्यस्व किञ्च नस्तनूपुअस्माकंतनूनेष्वपत्येषुश्रवास्य-
न्नानिअधियेहिअधिकंनिवेहि ॥ अनजन् अज्जुव्यक्तिस्रक्षणेपुअस्माल्लडि रुधादित्वात् श्म छा-
न्दसत्त्वादल्लोपाभावः अनिदितामित्युपधालोपः । निपादयन्तः षट्प्रविशरणगत्यवसादनेषु चुरा-
दिः सदिरप्रतेरितिपत्वम् यद्वा हेतुमणिन्शतुर्लसार्वातुकस्त्ररेणानुदात्तत्वेकृते णिच्स्वरः ।
बोधि बुधअवगमने लोटि बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् सेहोपिचेतिसिपोहिरादेशः वाछन्दसीति
विकल्पेनपित्वाद्गुणः हुम्लभ्योहेर्धिरितिहेर्धिरादेश धकारलोपश्छान्दसः निपातः । धेहि
दधातेर्लोटिरूपम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेणकोनविशोवर्गः ॥ १९ ॥

अग्निमुपसमितियच्चर्चपष्टमंसूक्तत्रैदुभम् अत्रेयमनुऋमाशिका-अग्निमुपसमायान्तेवैधदेव्या-
विति गार्गाहेतिहशब्दप्रयोगादस्यापिसूक्तस्यगाथीऋपि प्रथमापञ्चम्यौवैधदेवदेवताके शिष्टा-
स्तिस्रअग्नेष्यः अस्यसूक्तस्योक्तोविनियोगः मरुत्वतीयशस्त्रेअग्निर्नेतेत्येपाधाप्या सूत्रितश्च-
अग्निर्नेतात्वंसोमऋतुभि विन्वत्यपइतिधाप्याइति ।

तास्मिन्सूक्तेप्रथमा-

अग्निमुपसंमश्विनांदधिक्रांव्युष्टिपुहवतेवाहिरुक्थेः ।

सुज्योतिपोनःशृण्वन्तुदेवाःसजोपंसोअध्वरंवावशानाः ॥ १ ॥

अग्निम् । उपसम् । अश्विना । दधिःक्राम् । विष्टुष्टिषु ।

हवते । वह्निः । उक्थैः । सुज्योतिषः । नः । शृण्वन्तु ।

देवाः । सज्जोपसः । अध्वरम् । वावशानाः ॥ १ ॥

गार्गीयस्मृतौ बह्विः हविषांप्रापयिताग्निः व्युष्टिषु उपसांभ्युच्छनेषु अग्निं यजनीयं देवमुपसमुपो-
भिमानिर्नो देवतामश्विना अश्विनौ देवौ दधिःक्रामं दधिकावानामकाश्विहेवः तं दधिकावाणमेतान् देवा-
नुक्थैः शस्त्रैः शंसनसाधनैरप्रगीतमन्त्रात्मकैः सूक्तैर्हवते आह्वयति सुज्योतिषः सुष्टुद्योतमानानः
अध्वरमस्मत्संभन्विनामिमं यज्ञं वावशानाः कामयमानाः सज्जोपसः परस्परंसङ्गताभूत्वा सर्वे देवाः
तदाह्वानं शृण्वन्तु ॥ दधिकां क्रमुपादविक्षेपे दधीत्युपपदे जनसनलनक्रमइति विद् विद्वनोरनुना-
सिकस्यादित्याकारः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । व्युष्टिषु उच्छीविवासे भावेक्तिन् ब्रश्वादिनापत्वं
तादौ चनितिकृत्यतावितिगतेः प्रकृतिस्वरत्वम् । हवते ह्ययतेर्बहुलुं छन्दसीति सम्प्रसारणम् । सु-
ज्योतिषः सुष्टुद्योतमाना इति विग्रहे, द्युतदीप्तावित्यस्य द्युतेरिसिन्नादेश्च न इति इति सिन्प्रत्ययः दकार-
स्य नकारः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः बहुव्रीहिपक्षे तु नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तता स्यात् यथा
सुज्योतिषो अक्षवस्तामभिष्युरित्यत्रान्तोदात्तता तस्मादत्रनार्यसमासः किंतु तत्पुररूपं एव । शृ-
ण्वन्तु श्रुश्रवणे इत्यस्माच्छ्रुवः श्रुचेति श्रुः तत्सन्नियोगेन धातोः श्रुइत्यादेशः निघातः । वाव-
शानाः वशकान्तावित्यस्य यङ्लुकिरूपम् अभ्यासस्य दीर्घोक्ति इति दीर्घः व्यत्ययेन शानञ्
चित्स्वरः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

अग्ने त्रीते वाजिना त्रीपथस्था तिस्रस्ते जिह्वा ऋतजातपूर्वाः ।

तिस्र उते तन्वो देवता तास्ताभिर्नः पाहि गिरो अप्रं युच्छन् ॥ २ ॥

अग्ने । त्री । ते । वाजिना । त्री । पथस्था । तिस्रः । ते ।

जिह्वाः । ऋतज्जात । पूर्वाः । तिस्रः । ऊँ इति । ते । तन्वः ।

देवजाताः । ताभिः । नः । पाहि । गिरः । अप्रं युच्छन् ॥ २ ॥

हेअग्ने तेतव व्रीवाग्निना आज्यौपधिसोभात्मकानित्रीण्यत्नानि . धीपधस्थात्रीणिआग्नीध्रीयादीनि धिष्ण्यानिस्थानानि यद्वा एकाहाहीनसत्राख्यानित्रीणिस्थानानि यद्वा त्रयोल्लोकाः ऋतनात ऋतेपुसत्यभूतेपुयज्ञेपुसमुत्पन्न हेअग्ने तेतवपूर्वीःदेवानांनिद्धाःसात्त्विकादिभेदेनत्रिप्रकाराः यद्वा त्रयोवाग्नेयोह्यवाहनो देवानांक्रयवाहनः पितृणांसहरक्षाअसुराणामितिश्रुतेरंमित्रैर्विध्यात् जिह्वात्रै- विध्यम् यद्वा देवानामुदरपूरपिन्यस्तिस्त्रोसुरापिन्प्रगार्हपत्याद्यानिद्धाः हेअग्ने तेतवदेववाताः देवैर- भिलषितास्तिस्त्रस्तन्वः पवमानपावकशुच्यत्मात्मकानित्रीणिशरीराणि एवंभूतस्त्वमप्रयुच्छन्अप्रमाधन् सावधानोभूत्वाताभिस्तनूभिर्नोस्माकंस्तोतृणांगिरः स्तोत्रशस्त्रादीनिवाक्यानिपाहिषाद्य ॥ तिष्ठः तिष्ठभ्योऽनसइतिअसउदात्तत्वम् । निद्धाःलिहन्त्याभीरसानितिशेवयद्द्विद्धाग्नीवाप्वाभीवाइतिनिपातना- द्दन् लकारस्यनकारः गुणापावः व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वम् । देववाताः वागतिगन्वयोः अस्मात्कर्म- णिक्तः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । पाहि पारक्षणेइत्यस्यलोटिरूपं निवातः । अप्रयुच्छन् युच्छप्रमादे नञ्स्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अग्नेभूरीणि तव जातवेदो देव स्वधावो अमृतस्य नाम ।

याश्च मायामा यिनां विश्वमिन्वत्वे पूर्वीः संद्धुः पृष्टवन्धो ॥ ३ ॥

अग्ने । भूरीणि । तव । जातवेदः । देव । स्वधावः । अमृतस्य ।

नाम । याः । च । मायाः । मायिनाम् । विश्वमिन्वन्व । त्वे

इति । पूर्वीः । संद्धुः । पृष्टवन्धो इति पृष्टवन्धो ॥ ३ ॥

हेदेव द्योतमान जातवेदः जातप्रज्ञ स्वधावःअन्नवन् हेअग्ने अमृतस्य मरणधर्मरहितस्य तवसंबन्धिनोदेवाः भूरीणिबहूनि नाम नामानितेनांसित्वेत्वायि संद्धुःसंदिधरे किञ्च विश्वमिन्वद्विश्वस्य संतर्पक पृष्टवन्धो अपेक्षितफलप्रश्नविषयाणांस्तोतृणांवन्धो हेअग्ने मायिनामसुराणांपूर्वीः भूय- सीःयाःमायाःदेवाः स्वेत्त्रयिसंयुयुग्मिरे तास्त्वयिसन्तितस्माद्यज्ञविघ्नकारिणांमायिनांमायाः परिहृ- त्यास्मदीयंयज्ञपालयोतिभावः ॥ स्वधावः स्वधास्यास्तीतिमत्तुप् मत्तुवसोररितितकारस्यरुः । अमृतस्य नञोऽनममिन्नमृताइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । नाम णमप्रहृत्वे नामन्सीमन्नित्यादिनाम- निःप्रत्ययान्तत्वेननिपातनान्मकारलोपः दीर्घश्च नमयन्तिसर्वानपिस्वाश्रयमृतांपुरुषानितिनामा-

अथपञ्चमी-

दधिक्रामग्रिमृपसंचदेवींवृहस्पतिसवितारंचदेवम् ।

अश्विनामित्रावरुणाभर्गंचवसूनुद्राँआदित्याँइहहुवे ॥५॥२०॥

दधिक्राम् । अग्रिम् । उपसम् । च । देवीम् । वृहस्पतिम् ।

सवितारम् । च । देवम् । अश्विना । मित्रावरुणा । भर्गम् ।

च । वसून् । रुद्रान् । आदित्यान् । इह । हुवे ॥ ५ ॥ २० ॥

हेदधिक्रावाद्यःसर्वदेवाः होताहं दधिक्रांद्दधिक्रावाणाम् अग्रिमृपसं देवीमृपोभिमानिनीदेव-
तांचवृहस्पतिदेवं द्योतमानं सवितारं सर्वस्यजगतःप्रेरकंदेवंच अश्विनाअश्विनौ देवी मित्रावरु-
णौ भर्गसूर्यंच वसून् अष्टौवसून् रुद्रानेकादशरुद्रान् आदित्यान् द्वादशादित्यान् एतान्सर्वांहवि-
र्भुजोयुष्मानिहासमदीयेकर्मणिहुवेहवि स्वीकरणार्थमाह्वयामि ॥ दधिक्रां दधातीतिदधिः आद्यग-
महनेत्यादिनाकिप्रत्ययः दधीत्युपदेकमेर्जनसनेत्यादिनाविद् विद्वनोरित्यात्वम् । देवी देवस्य
पत्नीदेवी पुंयोगादाख्यायामितिडीप् यस्येतिलोपः प्रत्ययस्वरेणात्तोदात्तः । वृहस्पतिं
तद्बृहतो.करफ्योरितिषुट्त्वलोपश्चेति पतिशब्देपरतोवृहच्छब्दतकारलोपः सुडागमश्च उभेवन-
स्पत्यादिपुयुगपदिति उभयपदाद्युदात्तत्वम् । सवितारम् पूप्रेरणेइत्यस्यतृचि आर्धघातुकस्ये-
ङ्गुलादेरतीडागमः चित्शब्दतोदात्तत्वम् । रुद्राँआदित्याँइत्यत्रसंहितायां शसोनकारस्य
दीर्घादटिसमानपादे इतिरुत्वम् तत.पूर्वस्यावर्णस्यआतोटिनित्याभित्यनुनासिकत्वम् भोभगोअवोअपूर्वस्य
योशीतिरोर्यकारादेशः लोपःशाकल्यस्येतितस्यलोपः यलोपस्यासिद्धत्वात्स्वरसन्धिर्नभव-
ति अतः रुद्राँ आदित्याँ इतिभवति । एवमेकस्मिन्पादे आकारादाटिपरतः नकारस्य
रुत्वयत्पूर्वसवर्णानुनासिकादेशाउन्नेयाः । हुवे इत्यतेलेटि बहुलंछन्दसीतिसंप्रसारणम् इटः
टितआत्मनेपदानामित्येत्वम् उवडादेशः निवातः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेविशोवर्गः ॥ २० ॥

इमंनइतिपञ्चचंनवमंसूक्तम् अत्रेयमनुक्रामणिका-इमंनउपाद्येअनुष्टुभौ विराड्पासतोवृह-
तीचान्येति । द्वितीयातृतीयेअनुष्टुभौ पञ्चमीविराड्पासतोबुहर्त्तच अनुक्तत्वात्प्रथमाचउ-

र्यौत्रिष्टुभौ अस्यापिगाधीऋषिः पशौस्तोकानुवचनामिदंसूक्तं सूत्रितंच- जुषस्वसप्रथस्त-
मामिमनोयज्ञमिति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

इमंनोयज्ञममृतेषुधेहिमाहव्याजातवेदोजुपस्व ।
स्तोकानामग्नेमेदसोघृतस्यहोतःप्राशानप्रथमोनिपद्यं ॥ १ ॥

इमम् । नः । यज्ञम् । अमृतेषु । धेहि । इमा । हव्या । जातवेदाः ।
जुपस्व । स्तोकानाम् । अग्ने । मेदसः । घृतस्य । होतरिति । प्र ।
अशान । प्रथमः । निपद्यं ॥ १ ॥

गाधीप्रार्थयते-हेजातवेदः' जातप्रज्ञाग्ने नोस्माकं संबन्धिमिमंयज्ञं पशुयागम् अमृ-
तेषुमरणधर्मरहितेषु यद्यज्यदेवेषु धेहि तदधीनतथा समर्पय त्वंचइमा इमानिअस्माभिर्दो-
यमानानिहव्याहव्यानिहवीषि जुपस्व सेवस्व किञ्च होतः देवानामाहातः अग्निर्वेदेवानांहोते-
त्याम्नानात् तादृश हेअग्ने निपद्यवेद्यामुपविश्य प्रथमः सर्वेषामृत्पिजामादिम सन् मेदसो
षपाख्यस्यहविषः घृतस्याज्यस्यचस्तोकानां द्वितीयार्थेपष्टी भेदोघृतयोरेस्तोकाविद्वेदो
विद्यन्तेताम्प्रकरणेण अशान भक्षय विद्येत्यर्थः ॥ धेहि दधातेर्लोटिरूपम् । जुपस्व जुपीप्रीति-
सेवनयोरित्यस्य लोट्यात्मनेपदिनोरूपम् । अशान अशमोऽग्नेइत्यस्य लोटिहलः
अशानज्ज्ञावितिशाननादेशः पश्चात् अतोहेरितिहेर्लुक् निपातः । प्रथम प्रथमप्रख्याने प्रथ-
न्तेस्माद्धितीयादयइतिप्रथेरमनित्यमच् चित्त्वादान्तोदात्तः । निपद्य पद्विशरणगत्यवसादनेपुइत्य-
स्यल्यपिरूपम् सधिरप्रतोरितिपत्वम् लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

घृतवन्तःपावकतेस्तोकाश्चोतन्तिमेदंसः ।
स्वर्धर्मन्देववीतयेश्रेष्ठंनोधेहिवार्यम् ॥ २ ॥

घृतश्चन्तः । पावक । ते । स्तोकाः । श्रोतन्ति । मेदंसः ।

स्वधर्मन् । देवर्षीतये । श्रेष्ठम् । नः । धेहि । वार्यम् ॥ २ ॥

पावक पापशोधक हेअग्ने स्वधर्मन् स्वायत्तधर्मकेसाङ्गोऽस्मिन्यज्ञे यद्वा स्वधर्मलितिसम्बो-
धनं स्वयमेवधारक तेतवमशुणार्थदेववीतयेयमनीयदेवानांमक्षणार्थचघृतवन्तः घृतोपेताः मेद-
सोमेदोऽरूपस्य हृविषः स्तोकाविन्दवः श्रोतन्तिक्षरन्ति अथवा देववीतयेदेवस्यतवगीतयेइतियोम-
नीयम् तस्मात्वार्येवरणीयंसंपननीयंश्रेष्ठमुत्तमंधनंनोस्मभ्यं धेहि प्रयच्छ ॥ श्रोतन्ति श्रुतिर्क्षर-
णेइत्यस्यलटिरूपम् । स्वधर्मन् स्वैस्वीयाअङ्गमृताधर्मा (णो) भस्येतिबहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः
सुपांसुलुगितिसप्तम्यालृक् । देवर्षीतये देवानांवीतिः प्रीतिर्यस्यांमक्षणक्रियायां सा देवर्षीतिः
बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । श्रेष्ठं प्रशस्यशब्दादतिशायनेइष्टन् प्रशस्यस्यश्रद्धतिश्रादेशः गुणः
एकादेशस्वरः । धेहि दधातेर्लोट् । वार्यं वृद्धसंभक्तौ ऋहलोर्ण्यदितिण्यत् ईडवन्देत्यादि-
नायुदानत्वम् एतित्स्तुशास्वित्यादिनाभ्यप् वृणोतेरेव नवृहः । २ ॥

अथतृतीया-

तुभ्यंस्तोकाघृतश्रुतोऽग्नेविप्रायसन्त्य ।

ऋषिःश्रेष्ठःसमिध्यसेयज्ञस्यंप्राविताभव ॥ ३ ॥

तुभ्यम् । स्तोकाः । घृतश्रुतः । अग्ने । विप्राय । सन्त्य ।

ऋषिः । श्रेष्ठः । सम् । इध्यसे । यज्ञस्यं । प्रश्नप्रविता । भव ॥ ३ ॥

सन्त्य यष्टृभिःसंपननीय यद्वा यष्टृभ्यःफलप्रद हेअग्ने विप्रायमेवाग्नेनेतुभ्यं त्वदर्थघृ-
तश्रुतः घृतक्षरणयुक्ताः 'स्तोकाःसन्ति ऋषिः अतीन्द्रियार्थदर्शी अतएवश्रेष्ठः सर्वातिशायीत्वं
समिध्यसेघृतयुक्तमेदोबिन्दुभिः सम्यक्प्रज्वाल्यसे सत्वंयज्ञस्य अस्माभिःकियमाणस्यपशुयागस्यप्रा-
विताप्रकर्षणपालकोभव ॥ तुभ्यंयुष्मच्छब्दस्यडयि तुभ्यमहौडधीतितुभ्यादेशः डेप्रथमयोरभिति-
डेरमादेशः डयिचेत्याद्युदात्तत्वम् । सन्त्य एणसंभक्तौ पणुदानेवा क्तिञ्चकौचसंज्ञायामितिक्त्वि-
नक्त्विदीर्घश्रेतिदीर्घनलोपामावः सतौभवः भवेच्छन्दसीतितत्रसाधुरीतिवायत्प्रत्ययः यस्येतिलोपः
आमश्रितत्वाग्निघातः । इध्यसे त्रिदश्वीदीप्तौ कर्मणियर् क्तित्वादानुनासिकलोपः निघातः ।
प्राविता अवरक्षणादिषु तृचिरूपं समासस्वरः । भव निघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तुभ्यंश्रोतन्त्यध्रिगोशचीवःस्तोकासोअग्नेमेदसोघृतस्य ।
कविशस्तोवृहताभानुनागाह्व्याजुषस्वमेधिर ॥ ४ ॥

तुभ्यम् । श्रोतन्ति । अध्रिगो इत्यध्रिगो । शंचीध्वः । स्तोकासः ।
अग्ने । मेदसः । घृतस्य । कविशस्तः । वृहता । भानुना ।
आ । अगाः । ह्व्या । जुषस्व । मेधिर ॥ ४ ॥

अध्रिगो अघृतगमन सततगमनत्वभाव अतएवशचीवः शक्तिमन् हेअग्ने तुभ्यंत्वदधमे-
दसोमेदोरूपस्यहविषः घृतस्यचस्तोकासोविन्दवध्रोतन्तिखवन्ति तस्मात्कविशस्त कविभिः क-
र्माभिज्ञैर्होत्रादिभिः स्तुतस्त्वंवृहताप्रभृतेनमानुनातेनसासाहितःसन् आगाः अस्मदीयंपशुयाग-
मभ्यागच्छ आगत्यच मेधिर प्रज्ञावन्नग्ने ह्व्याअस्माभिर्दीयमानानिवपादीनिहवीपिजुषस्व
सेवस्व ॥ अध्रिगो गमनंगौरितिगम्लसृपूगतौइत्यस्यभावे गमेर्डोरितिडोः अघृतागौर्येनेत्यत्र गो-
स्त्रियोरुपसर्जनस्येतिगोशब्दस्यह्रस्वत्वं घृतशब्दस्यऽपोदरादित्वाद्भिभाव. संबोधने संबुद्धौचे-
तिगुणः अपादादित्वाग्निघातः । शचीवः मतुपोमतुवसोरुरितिरुत्वम् । कविशस्तः शंसुस्तुतावि-
त्यस्यनिष्ठायामनुनासिकलोपः, यस्यविभापेतीट्प्रतिपेथः याध्रुषञ्क्तानविक्रकाणामित्यन्तो-
दात्त्वम् । भानुना भादीसौ दामाभ्यांनुरितिकर्तरिनुः प्रत्ययस्वरः अगाः इण्गतावित्यस्य
छान्दसेञ्जुडिङ्गोभेतिगादेशः गातिस्मेतिसिचोलोपः निघातः । मेधिर मेधारभाभ्यामिरन्निरचौ
वक्तव्यावित्तीरन् आमन्त्रितत्वाग्निघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ओजिष्ठंतेमध्यतोमेदुड्रंतं प्रतेव्यंददामहे ।
श्रोतन्तितेवसोस्तोकाअधित्वचिप्रतितान्देवशोर्विहि ॥५॥२१॥

ओजिष्ठम् । ते । मध्यतः । मेदः । उड्रंतम् । प्र । ते । व्यम् ।
ददामहे । श्रोतन्ति । ते । वसो इति । स्तोकाः । अधि । त्वचि ।
प्रति । तान् । देवऽशः । विहि ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेअग्ने ओनिष्ठमतिशयेनसारमुक्तमेदःवपाख्यंहविः मध्यतः पशोर्मध्यमागात् तेत्व-
 दर्धमुद्धृतम् उद्धृतम् अध्वर्घादयोवयम् अस्मिन्पशौ तेतुभ्यंप्रददामहे उद्धृतंद्रूपाख्यंहविः प्रयच्छा-
 मः वसो सर्वस्यमगतोवासयितः हेअग्ने त्वच्यधि वपायामुपरियेस्तोकाः घृतमिश्राब्धिवस्ते
 त्वदर्धश्चोतन्तिस्त्रवन्ति यद्वा तेतवत्वच्यधि ज्वालाख्यशारीरस्योपरिश्चोतन्ति तान्स्तोकान्देवशः
 देवेपुप्रतिविहि प्रत्येकंविमनस्व ॥ मध्यतः मध्यशब्दात्पञ्चम्यास्तिसिरितितसिः प्रत्ययस्वरः । उ-
 द्भृतम् ह्रज्हरणे कर्मणिक्तः ह्रप्रहोर्मच्छन्दसीतिहकारस्यमकारः गतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्व-
 रत्वम् । ददामहे ददानेइत्यस्यलटि ङित्त्वादात्मनेपदम् अतोदीर्घोयर्जातिदीर्घः निघातः । श्चो-
 तन्ति श्चुतिर्क्षरणे पादादित्वादनघातः अन्तेलेसार्वधातुकस्वरेणानुदात्तत्वेकृते धातुस्वरः । त्वचि
 सनुविस्तारे तनोतेरनश्चवइतिकर्तारिकर्मणिवाचिक् अकारनकारयोर्वकारादेशः तनोति तायते
 वा त्वक् सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् । विहि वीकान्तिगत्यादिध्रित्यस्यलोटाअदादित्वाच्छ-
 पोलेक् ह्रस्वश्छान्दसः निघातः ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अयंसइतिपञ्चर्चदशमंसूक्तम् अत्रेयमनुक्रमणिका-अयंसउपान्त्यानुष्टुप्पुरीष्येभ्योअग्निभ्यइति
 ऋपिःकौशिकोगार्गी पुरीष्यासइत्यस्याः पञ्चचितिरूपाअग्नेयोदेवताः शिष्टाः केवलाग्नेय्यः
 चतुर्षीअनुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुमः प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरुक्तःसूक्तविनियोगः अग्निचयने
 इष्टकाप्रणयनेपुरीष्यासइत्येषाअनुवचनीया प्रेषितःपुरीष्यचितयेन्वाहेत्युपक्रम्य पुरीष्यासोअग्ने-
 यइतित्रिरूपांशुसप्रणवमितिसूत्रितम् ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

अयंसोअग्निर्यस्मिन्त्सोममिन्द्रःसुतंदधेजठरैवावज्ञानः ।
 सहस्रिणंवाजमत्यंनसर्षिससुवान्तसन्स्तूयसेजातवेदः ॥ १ ॥
 अयम् । सः । अग्निः । यस्मिन् । सोमम् । इन्द्रः । सुतम् । दधे ।
 जठरै । वावज्ञानः । सहस्रिणम् । वाजम् । अत्यम् । न ।
 सर्षिम् । सुसुवान् । सन् । स्तूयसे । जातवेदः ॥ १ ॥

गाथीव्रते अयमुत्तरवेद्यामाहुत्यधिकरणभूताहवनीयरूपतयादृश्यमानोग्निः सतपाविधः
 सलुवावशानः सोमंकामयमानइन्द्रोयस्मिन्नग्नौसुतमभियवादिसंस्कारोपेतंसोमंभठरेस्वोदरे दधे दधार
 तस्मात्तादृशमहिमोपेतः सौग्निरितिपूर्वेणान्वयः किञ्च हेजातवेदः सहस्रिणंसहस्रं नाना-
 रूपतायुद्धेयोमनजितसप्तहस्त्री तमत्यं वेगवशादतनशीलंसाप्तिन अधमिव यद्वा सहस्रिणामिति
 वानविशेषणम् सहस्रसङ्ख्याकंवानम् आज्यौपधिंसोमाद्यनेकप्रकारंहविर्लक्षणमज्ञं सप्तवान् भेन्नि-
 वानसन् त्वंस्तुयसे स्तोतृभिरस्माभिस्तुयमानोवर्तसे ॥ दधे दधातेळिटि ष्टिस्तप्तयोरोशी-
 रोनेतितप्रत्ययस्यपाशीत्यादेशः यद्भृत्तयोगादानिवातः प्रत्ययस्वरः । वावशानः वशकान्तावित्य-
 स्ययङ्लुकिदीर्घोकितइत्यभ्यासस्यदीर्घः व्यत्ययेनशानञ्चित्स्वरः । सप्तवान् पणसंभक्तौक-
 सौइडमावः नलोपः प्रत्ययस्वरः । स्तुयसे घृन्स्तुतौ कर्मणियक् अकृत्सार्वाधातुकयोरितिदी-
 र्घः निवातः ॥ १ ॥

अयद्वितीया-

अग्नेयत्तेदिविवर्चःपृथिव्यांयदोपधीष्वप्स्वायंजत्र ।

येनान्तरिक्षमुर्वाततन्थत्वेपःसभानुरर्णवो नृचक्षाः ॥ २ ॥

अग्ने । यत् । ते । दिवि । वर्चः । पृथिव्याम् । यत् ।

ओपधीषु । अप्सु । आ । यजत्र । येन । अन्तरिक्षम् । उरु ।

आस्ततन्थ । त्वेपः । सः । भानुः । अर्णवः । नृचक्षाः ॥ २ ॥

यजत्र यजनीय अग्ने दिविद्युलोकैयद्वर्चः आदित्याख्यंयज्ज्योतिः तत्तेतवैवज्योतिः पृ-
 थिव्याम् आहवमीयादिरूपतया दाहपाकादिकर्तृतयाच वर्तमानंयत्तेनः तत्त्वदीयमेव प्रसिद्धंते-
 नोभिषायगूढंज्योतिरभिधत्ते यदोपधीष्वप्स्वितिओपधीषुअरणीप्रभृतिपुकाष्टेपुयत्तेनः यद्वा ओप-
 धीषुवनस्पत्यादिपुसोमारूपंयत्तेनः अप्सुजलेषु यदावार्वाख्यंतेनः तत्सर्वमासर्ववर्तमानं तेन-
 स्तावक्रमेव किञ्च त्वयेनवायुरुपेतेनसाअन्तरिक्षपाकाशमुरुआततन्थ आतेनिय विस्ती-
 र्णकृतवानसि त्वेपः दीप्तिमान् अतएवमानुः भासमानः नृचक्षाः नृणांसाक्षितपाद्रष्टा अर्णवःस-
 मुद्रवत्महान् सतादृशस्त्वम् अन्तरिक्षमातेनियेतिपूर्वेणान्वयः उक्तायेवानसनेयकम्-अग्नेयत्तेदिवि-
 र्चइत्यादित्योवास्यादिविवर्चः पृथिव्यामित्ययमग्निः पृथिव्यांयदोपधीष्वप्स्वायंजत्रेति । यएवौपधीषु-
 चाप्युचाग्निस्त्रमेतदाहयेनान्तरिक्षमुर्वाततन्थेतिवायुः सत्वेपः सभानुरर्णवो नृचक्षाइतिमहान्स ।
 भानुरर्णवो नृचक्षाइत्येतादिति ॥ पृथिव्यां उदात्तपणोहृत्पूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वम्-

ओषधीषु ओषधेश्वविभक्तावप्रथमायामितिदीर्घत्वम् । अप्यु सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् ।
 आततन्प तनुविस्तारेइत्यस्यलिटिथल्लिखन्मूयाततन्पन्नगृभ्मववर्धेतिनिपातनादिहेत्वाभ्यासलोपानमवन्ति
 लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वं यद्दत्तयोगादनिपातः । अर्णवः अर्णास्यस्मिन्सन्तीतिमनुव-
 र्धेवन्नकरणेअन्धेभ्योपिहृश्यतइतिवप्रत्ययः अर्णसःसलोपश्चेतिसलोपः प्रत्ययस्वरः । नृचक्षाः
 चाक्षिङ्ग्यक्तायांवाचि अभिव्यक्तवानाच्ययंपातुरत्रामिव्याक्तिमात्रेवर्तते चक्षेर्षहुलंशिचेत्यसुन् कृदुत्त-
 रपदप्रकृतिस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अर्णैर्दिवो अर्णमच्छा जिगास्यच्छा देवाँ ऊचिषे धिष्ण्याये ।

यारोचने परस्तात्सूर्यस्य याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त भार्यः ॥ ३ ॥

अर्णै । दिवः । अर्णम् । अच्छ । जिगासि । अच्छ । देवान् । ऊचिषे ।
 धिष्ण्याः । ये । याः । रोचने । परस्तात् । सूर्यस्य । याः । च ।
 अवस्तात् । उपतिष्ठन्ते । आर्यः ॥ ३ ॥

हेअग्ने त्वंदिवःअर्णद्युलोकैवर्तमानमर्णः अन्मः अच्छामिभक्ष्यमिगासि धूमद्वाराप्राप्नोषि
 किञ्च धिष्ण्याः धियंबुद्धयुपहितंदेहमुष्णन्ति उष्णाकुर्वन्तीतिधिष्ण्याः प्राणाः यद्वा धिष्णा
 स्तुतिः तदर्हाःप्राणाःयेधिष्ण्याः प्राणाभिमानिनोदेवाः तान्प्राणाख्यान्देवानच्छानुक्रमेण ऊ-
 चिषे समवेताम्करोषि समवेतामवतेःउक्तवानसीत्यर्थः किञ्च सूर्यस्यसूर्यलोकस्य परस्तादुप-
 रिरोचनेरोचनोनामायेलोकः यत्रात्रेयंज्योतिस्तपतितस्मिन्भासमानेरोचनाख्येलोकेश्चापोविद्यन्ते
 अवस्तात्सूर्यलोकःअद्वस्तादन्तरिक्षेलोकेश्चापउपतिष्ठन्तेवर्तन्ते ताउमयीरपस्त्वं प्रेरयासि उक्तार्थो
 वानसनेयिषि स्पष्टमभिहितः-‘ आपोवाअस्यदिवो अर्णस्तापपधूमेनाच्छैत्यच्छादेवाँऊचिषेधिष्ण्यायइति
 प्राणावैदेवाधिष्ण्यास्तेहिसर्वाधिषट्पान्तियारोचनेपरस्तात्सूर्यस्ययाश्चावस्तादुपतिष्ठन्तआपइतिरोचनोह
 नामैषलोकेश्चापैपतत्तपतितद्याश्चैतंपरेणापोयाश्चावरेणताएतदाहेतित्ताउपयीरपस्त्वंप्रेरयासि’इति ॥ अर्ण
 म्कृत्तगतावित्यस्मात् उदकेनुदन्त्यसुन्नुडागमश्च अर्थेते प्रार्थ्येतेतत्पिपासाभिरित्यर्णः सकर-
 लोपश्छान्दसः निच्चादाद्युदात्तः । मिगासि गास्तुतौ छन्दसीत्ययंपातुश्चकारा । इयनेवर्तते
 जुहोत्यादिः बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येहत्वं निपातः । ऊचिषे ब्रून्म्यक्तायांवाचि इत्यस्यलिट
 भार्यभातुक्त्वात् भ्रुवोवाचिरितिबच्यादेशः असंयोगाल्लिङ्कितिकिद्वावाद्वाचित्स्वपीत्यादिनासम्प्र-

मारणम् अभ्यासस्य लिभ्यभ्यासस्योभयेषामिति सम्प्रसारणम् आर्षघातुकइद् निघातः ।
धिष्ण्याः उपप्लुपदाहे धियः उष्णन्तीति सानसिर्वाणसिपर्णसितण्डुल्यङ्कुराचपालेख्वलपत्वलधिष्ण्या-
ल्या इति निघातनाद्यन्नुडागमधात्वादिलोपोपपदहस्वाद्यः सर्वे सिद्धाभवन्ति निच्वादाद्युदात्तः ।
अवस्तात् अवरशब्दात्दिक्शब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीत्यादिना अस्तातिः तस्मिन्विभाषावरस्येत्यथादेशः
प्रत्ययस्वरः । उपतिष्ठन्ते छागतिनिवृत्तौ उपपूर्वात्तिष्ठतेरकर्मकाच्चेत्यात्मनेपदं यद्वृत्तयोगा-
दनिघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

पुरीष्यासो अग्रयः प्रावणेभिः सजोषसः ।

जुपन्तां यज्ञमद्रुहो नमीवा इपो महीः ॥ ४ ॥

पुरीष्यासः । अग्रयः । प्रावणेभिः । सजोषसः ।

जुपन्ताम् । यज्ञम् । अद्रुहः । अनमीवाः । इपः । महीः ॥ ४ ॥

पुरीष्यासः पुरीषमर्हतीति पुरीषेभवावापुरीष्याः । सिकतासंमिश्राअग्रयः चित्याग्र-
यः प्रावणेभिः मृत्खननसाधनभूतैरभ्यादिभिः साहिताः सनोषसः परस्परसंयताः सन्तः यज्ञं
अस्माभिः क्रियमाणमग्निचयनपूर्वकामिमंसोभयागं जुपन्तां सेवन्तां किञ्च अद्रुहः अद्रोग्वा-
रोप्यं अनमीवाः रोगादिवर्जिताः महीर्महत्यः इपः ऊर्जे रोगादिरहिता निप्रभूतान्यन्नान्यस्म-
भ्यंप्रयच्छन्ताम् ॥ पुरीष्यासः पूपालनपूरणयोः ईषान्नित्यनुवृत्तौ शूभ्यां फेदितीपप्रत्ययः कि-
ञ्च किच्वाद्गुणेप्रतिषिद्धे उदोष्ठचपूर्वस्येत्युत्वं रपरत्वम् पूणातिपृथतेवेति पुरीषम् पुरीषंशृणोतिः पूर्य-
तेवेतियास्कः । तस्माद्भवेच्छन्दसीतियत् तिस्त्वरितं तदहन्तीति पुरीष्याः छन्दासिचेतियप्रत्य-
यः यच्चिभामिति मसंज्ञायां यत्सेधितलोपः प्रत्ययस्वरः । प्रावणेभिः वनपणसंभक्ताभित्यस्मात्पुंसि
संज्ञायां च प्रायेणेति करणे घप्रत्ययः प्रकर्षेण वन्यते संभज्यते संश्लिष्यते मृदेभिरिति प्रवणा-
निखनिश्राणि प्रनिरन्तइत्यादिनाणत्वं वनंसमासे इत्यन्तोदात्तत्वं ऋदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वम् यद्वा
प्रुह्यतौ प्रवन्ते गच्छन्ति मृत्खननं प्रतीति च लनशब्दार्थादकर्मकादिति युक् चित्स्वरः पूर्वस्मिन्प-
क्षे अवग्रहाभावच्छान्दसइति वक्तव्यम् । जुपन्तां जुपीतीति सेवनयो रित्यस्य लोटिरूपं पादादि-
त्वादनिघातः । महीः महच्छब्दाद्गुणितश्चेति दीप् तकारलोपश्छान्दसः प्रत्यक्स्वरेणान्तो-
दात्तः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इळामग्नेपुरुदंसंसनिंगोःशश्वत्तमंहर्वमानायसाधा ।
 स्यान्नःसूनुस्तनयोविजावाग्नेसातेसुमृतिभूत्वस्मे ॥ ५ ॥ २२ ॥
 इळाम् । अग्ने । पुरुऽदंसम् । सनिम् । गोः । शश्वत्ऽतमम् ।
 हर्वमानाय । साधा । स्यात् । नः । सूनुः । तनयः । विजाध्वा ।
 अग्ने । सा । ते । सुऽमृतिः । भूत् । अस्मे इति ॥ ५ ॥ २२ ॥

एषाऋक्पूर्वमेवव्याख्यायि ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

निर्मथितःसुधितइतिपञ्चमैकादशसूक्तम् अत्रानुक्रमणिका-निर्मथितोदेवश्रवादेववातश्चमा-
 रत्तैतृतीयासतोवृहतीति भरतस्यपुत्रोदेवश्रवादेववातश्चेत्युभावस्यऋषी तृतीयासतोवृहती शिष्टास्त्रि-
 ष्टुमः अग्निर्देवता आहोतेत्यादिसूक्तदशकस्यउक्तोविनियोगः प्रातरनुवाकाधिनशस्त्रयोः इळामग्नेइत्य-
 स्याविनियोगः असकृदुपदिष्टः ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

निर्मथितःसुधितआसुधस्थेयुवाकृविरध्वरस्यप्रणेता ।
 जूर्यत्स्वग्निर्जर्रोवनेष्वत्रादधेअमृतंजातवेदाः ॥ १ ॥

निःस्मथितः । सुधितः । आ । सुधस्थे । युवा । कृविः ।
 अध्वरस्य । प्रधनेता । जूर्यत्सु । अग्निः । अजरः । वनेषु ।
 अत्र । दधे । अमृतम् । जातवेदाः ॥ १ ॥

भारतावृषीस्तोत्रं कुर्वते योग्निर्निर्मथितः अग्निष्टोमादिकर्मस्वरूप्योऽनंतरामथितःसन् सधस्थे-
 यजमानगृहेसुधितः गार्हपत्यादिषुत्रिषुकुण्डेषुसुष्टुनिहितः निधायचकाष्ठप्रश्लेषेणप्रज्वाल्यमानोयुवा
 नित्यतरुणः प्रबुद्धः अतएवाध्वरस्यज्योतिष्टोमादेःप्रणेताप्रकर्षेणनेतानिर्वाहकः नेतृत्वादेवऋषिः
 प्रान्तदर्शी तथाविधोजातवेदाः सर्वविषयाभिज्ञानवान् सोग्निः वनेषुमहारूपेषु जूर्यत्सु दावाग्निसंघ-
 न्वाज्जूर्यमाणेषु नरानाशप्राप्नुवत्स्वपि स्वयम् अनरः नराराहितः प्रत्युत दीप्यमानः सन् अत्र
 एवंस्तुतिं कुर्वणेषु यजमानेषु अमृतंश्चरहितंप्रभूतमन्नमादधेनिदधाति ॥ सुधितः दधातेःकर्मणि-

निष्ठायां सुधितवसुधितनेमधितेत्यादिना निपातनाद्धित्यादेशः गतिरनन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वम् ।
 जूर्यत्सु जूरीधूरीहिंसावयोहाण्योः व्यत्ययेनशतृप्रत्ययः दिवादिवात्इत्यन् नित्वादाद्युदात्तः । अनरः
 जूवयोहानावित्यस्माद्भावे ऋदोरभिक्तिअप्रत्ययः गुणः नञोजरमरमिप्रमृताइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ।
 दधे दधातेर्वर्तमानेतिटिरूपम् । ज्ञातवेदाः जनीप्रादुर्भावेइत्यस्यक्ते जनसनखनांसनस्रलोरित्याकारः
 बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अमन्थिष्टांभारतारेवदग्निदेवश्रवादेववातःसुदक्षम् ।
 अग्नेविपश्यबृहताभिरायेपांनोनेताभवतादनुधून् ॥ २ ॥

अमन्थिष्टाम् । भारता । रेवत् । अग्निम् । देवऽश्रवाः । देवश्वातः ।
 सुदक्षम् । अग्ने । वि । पश्य । बृहता । अभि । राया ।
 इषाम् । नः । नेता । भवतात् । अनु । धून् ॥ २ ॥

हेअग्ने भारता भारतौ भरतस्यपुत्रौ देवश्रवाः देववातश्चेत्युभौसुदक्षंशोभनसामर्घ्यो
 पेतं रेवत् रथिमन्तम् अग्निम् अङ्गनादिगुणोपेतंत्वाम् अमन्थिष्टाम् अग्निष्टोमादिकर्मप्राप्त्यर्थम् अल-
 लङ्गतां मथनेनत्वामुत्पादितवन्तावित्यर्थः तादृशस्त्वंबृहताप्रभूतेनरायाधनेनसहितः सन्नअभिअ-
 भिमूलोभूत्वाविपश्य अस्मान्विशेषेणानुग्रहदृष्ट्यावीक्षस्व किञ्च अनुधून्शब्दोहर्वाची वस्तोः घुः
 इतितन्नामसुपाठात् धून्नुसर्वेषुदिवसेषुनोस्माकामिषामन्त्रानानेता आनेताभवतात्भव ॥ अम-
 न्थिष्टां मन्थबिलोडने इत्यस्माद्धृडसिच् वदन्नहलन्तस्थाचइतिवृद्धौप्रासायांनेटीतिप्रतिषेधः
 तस्यस्यमिषामित्यादिनातसस्तामादेशः पादादिस्वादानिघातः अदस्वरः । भारता भरतस्यापत्य-
 मित्यर्थेउत्सादिवाद्भ्रतद्धितेष्वाचामादेरित्यादिऽद्धिः अित्स्वरः । रेवत् रथिशब्दान्मलुप् कत्वो-
 दात्तत्वसम्प्रसारणपरपूर्वत्वगुणमुल्लोपाः । देवश्रवाःश्रुश्रवणे अमुञ्चितिकर्मण्यसुन् देवैः
 श्रूयतेप्रख्याप्यतेसावितिदेवश्रवाः ऋषिः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वेप्राप्तेगतिकारकयोरपिपूर्वपद-
 प्रकृतिस्वरत्वंचेत्यौणादिकसूत्रात्पूर्वपदस्वरः । देववातः वागतिगन्धनयोरस्मात्कर्मणिक्तः देवै-
 रिष्यमाणतयाप्राप्तः देववातःऋषिः तृतीयार्कर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । धून् घुअभिगमने घुतदी-
 सौवा षिच्चेत्यनुवृत्तौ घुयुभ्यांचेतिभोजनस्र्शेणडुप्रत्ययःऽडिच् घुतेःअश्वाद्यश्चेतिडुप्रत्ययः 'अ-
 भिगच्छन्त्यस्मिन्स्वंचमाभिमर्तदेशंप्रपितइतियोत्यते किरणसंख्यादितिवा घुः दिवसः प्रथम-
 योरितिपूर्वसवर्णदीर्घः तस्माच्छसोनःपुंसीतिसकारस्यनकारः एकादेशस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

दशक्षिपंःपूर्व्यसीमजीजनन्त्सुजातंमातृपुंप्रियम् ।
अग्निंस्तुहिदैववातंदेवश्रवोयोजनानामसंहृशी ॥ ३ ॥

दश । क्षिपंः । पूर्व्यम् । सीम् । अजीजनन् । सुहजातम् ।
मातृपुं । प्रियम् । अग्निम् । स्तुहि । दैवऽवातम् । देवऽश्रवः ।
यः । जनानाम् । असत् । वृशी ॥ ३ ॥

हेअग्ने देववातस्य क्षिपः क्षिप्यन्ते कर्मकरणार्थमितिक्षिपोद्बुल्यः ताश्चदश बाहुद्र-
यस्य मपनसाधनत्वेनतत्रत्याअद्बुल्योदशसद्बुल्याकाः तादृश्योद्बुल्यः पूर्व्यपुरातनं सीमे-
नंत्वामनीजनन् उदपीपदन् हेदेवश्रवः मातृपुमातृभूतारण्योःसुजातंसुष्टूपन्नम् अतएव प्रि-
यं कमनीयं दैववातं देवातेनममभ्रात्रामथितमेनमग्निंस्तुहि योग्निः जनानांस्तोतृणांयजमा-
नानांवृशी वशवर्ती कर्मणांस्वातंत्र्येणप्रवर्तकः असत् भवति तंस्तुहीतिपूर्वेणान्वयः ॥ दश
दंशदशने कनिन्नित्यनुवृत्तौ नुदशोर्गुणश्चेतिकनिन् निस्स्वरः । क्षिपः क्षिप्रेरणे शौणादिकः
कर्मणिक्क्षिप्यन्ते प्रेर्यन्ते कर्मस्वितिक्षिपोद्बुल्यः घातुस्वरः । अनीजनन् जनीप्रादुर्भावे हेतु-
मण्यन्तस्यलुब्धिचिदि द्विर्वचनसन्वद्भावाभ्यामेतदधीर्घाः निघातः । स्तुहि घृन्स्तुतावित्यस्यल्लो-
टिरूपम् अदादित्वाच्छपोलक् निघातः । दैववातम् देववातेन निर्वृत्तमित्यर्थे तेननिर्वृत्तमित्यण्
प्रत्ययस्वरः । असत् अस्भुर्वात्पस्य लेट्चडागमः यद्दत्तयोगादनिघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

नित्वांदधेवरआपृथिव्याइळायास्पदेसुदिनत्वेअह्नाम् ।
हृपहृत्यांमानुपेआप्यायांसरंस्वत्यांरेवदग्नेदिदीहि ॥ ४ ॥

नि । त्वा । दधे । वरै । आ । पृथिव्याः । इळायाः । पदे ।
सुदिनत्वे । अह्नाम् । हृपत्स्वत्याम् । मानुपे । आप्यायाम् ।
सरंस्वत्याम् । रेवत् । अग्ने । दिदीहि ॥ ४ ॥

हेअग्ने इळायाः गोरूपधारिण्याः पृथिव्याः भूर्भुवैरे वरिष्ठेऽपदेनाभित्याने उत्तर-
वेद्याम् अह्नांसुदिनत्वेयजनीयदिवसानांशोमनदिनत्वार्येषुपुदिनेषु इन्द्रादयोवरीयांसंदेवाइज्य-

निष्ठायां सुधितवसुधितनेमधितेत्यादिना निपातनाद्धिइत्यादेशः गतिरनन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वम् ।
 जूर्यत्सु जूरीघूरीर्हिंसावयोहान्योः व्यत्ययेनशतृप्रत्ययः दिवादित्वात्इयन् निच्वादाद्युदात्तः । अनरः
 नृवयोहानावित्यस्माद्भावे ऋदोरभितिअप्रत्ययः गुणः नञोरनरमित्रमृताइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ।
 दधे दधातेर्वर्तमानेलिङ्गिरूपम् । जातवेदाः जनीप्रादुर्भावेइत्यस्यक्ते जनसनखनांसन्झळोरित्याकारः
 बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अमन्थिष्टां भारं तारेवदग्निदेवश्रवादेववातः सुदक्षम् ।
 अग्नेविपश्यवृहताभिरायेपानोनेता भवतादनुधून् ॥ २ ॥

अमन्थिष्टाम् । भारंता । रेवत् । अग्निम् । देवऽश्रवाः । देवश्वातः ।
 सुदक्षम् । अग्ने । वि । पश्य । वृहता । अभि । राया ।
 इपाम् । नः । नेता । भवतात् । अनु । धून् ॥ २ ॥

हेअग्ने भारता भारतौ भरतस्यपुत्रौ देवश्रवाः देववातश्चेत्युभौमुदक्षंशोभनसामर्थ्यो
 पेतं रेवत् रयिमन्तम् अग्निम् अङ्गनादिगुणोपेतंत्वाम् अमन्थिष्टाम् अग्निष्टोमादिकर्मप्राप्त्यर्थम् अल्ल-
 लुडतां मधनेनत्वामुत्पादितवन्तावित्यर्थः तादृशस्त्वंवृहताप्रभूतेनरायाधनेनसहितः सन्अभिअ-
 भिसुखोभूत्वाविपश्य अस्मान्विशेषेणानुमहदृष्टचावीक्षस्व किञ्च अनुधून्शब्दोहर्वाची वस्तोः धुः
 इतितन्नामसुपाठात् धून्नुसर्वेषुदिवसेषुनोस्माकमिपामन्तानांनेता आनेताभवतात्भव ॥ अम-
 न्थिष्टां मन्थबिलोडने इत्यस्माद्दृष्टिसिन् वदन्नहलन्तस्याचइतिवृद्धौप्राप्तयानेयीतिप्रतिषेधः
 तस्यस्पमिपामित्यादिनातसस्तामादेशः पादादिस्वादानिघातः अदस्वरः । भारता भरतस्यापत्य-
 मित्यर्थेऽत्सादित्वाद्भूतद्वितेष्वचामादेरित्यादिवृद्धिः त्रिस्वरः । रेवत् रयिशब्दान्मलुप् वत्वो-
 दात्त्वसम्प्रसारणपरपूर्वत्वगुणसुडलोपाः । देवश्रवाःश्रुध्रवणे असुन्नितिकर्मण्यसुन् देवैः
 श्रूयतेप्रख्याप्यतेसावितिदेवश्रवाः ऋषिः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वेप्राप्तेगतिकारकयोरपिपूर्वपद-
 प्रकृतिस्वरत्वंचेत्यौगादिकमूत्रात्पूर्वपदस्वरः । देववातः वागतिगन्धनयोरस्मात्कर्मणिक्तः देवै-
 रिष्यमाणतयाप्रातः देववातऋषिः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । धून् धुअभिगमने धुतदी-
 सौवा षिच्चेत्यनुटौ धुयुभ्यांचेतिमोन्सुव्नेण्डुप्रत्ययः षिच् धुतेःअश्र्वादयश्चेतिङुप्रत्ययः । अ-
 भिगच्छन्त्यस्मिन्स्त्रंस्त्रमभिमतदेशंप्रापितइतिद्योत्यते किरणसंज्ञादितिवा धुः दिवसः प्रथम-
 योरितिपूर्वसवर्णदीर्घः तस्माच्छसोनःपुंसीतिसकारस्यनकारः एकादेशस्वरः ॥ २ ॥

अयतृतीया-

दशक्षिपंः पूर्यसीमजीजनन्त्सुजातं मातृपुं प्रियम् ।
अग्निंस्तुहिदैववातं देवश्रवो योजनानामसद्वशी ॥ ३ ॥

दश । क्षिपंः । पूर्यम् । सीम् । अजीजनन् । सुजातम् ।
मातृपुं । प्रियम् । अग्निम् । स्तुहि । दैवऽवातम् । देवऽश्रवः ।
यः । जनानाम् । असत् । वशी ॥ ३ ॥

हेअग्ने देववातस्य क्षिपः क्षिप्यन्ते कर्मकरणार्थमिति क्षिपोऽङ्गुल्यः ताश्चदश बाहुद्वयस्य मथनसाधनत्वेन तत्रत्या अङ्गुल्योदशसङ्ख्याकाः तादृश्योऽङ्गुल्यः पूर्यपुरातनं सीमे-
नंत्वामजीजनन् उदपीपदन् हेदेवश्रवः मातृपुमातृभूतारण्योः सुजातं सुष्टूपवम् अतएव प्रि-
यं कमनीयं दैववातं देववातेन मम भ्रात्रामथितमेनमग्निंस्तुहि योग्निः जनानांस्तोतृणां यजमा-
नानां वशी वशवतीं कर्मणां स्वातंत्र्येण प्रवर्तकः असत् भवति तंस्तुहीति पूर्वेष्वणान्वयः ॥ दश
दशदशने कनिष्ठित्यनुवृत्तौ नुदशोर्गुणश्चेतिकनिन् निस्वरः । क्षिपः क्षिपप्रेरणे औणादिकः
कर्मणिक् क्षिप्यन्ते प्रेर्यन्ते कर्मस्वितिक्षिपोऽङ्गुल्यः घातुस्वरः । अजीजनन् जनीप्रादुर्भावे हेतु-
मण्यन्तस्य लुडिचडि द्वित्रिचनसन्वद्भावाभ्यासेत्यदीर्घाः निवातः । स्तुहि ष्टुञ्स्तुतावित्यस्य ष्टो-
टिरूपम् अदादित्वाच्छपोलुक् निगातः । दैववातम् देववातेन निर्वृत्तमित्यर्थे तेन निर्वृत्तमित्यण्
प्रत्ययस्वरः । असत् अस्पूर्वात्त्यस्य लेटचडागमः यद्वत्तयोगादनिवातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

नित्वा दधेवर आपृथिव्या इळायास्पदे सुदिनत्वे अह्वाम् ।
दृपद्वत्यां मानुषे आपयायां सरस्वत्यां रेवदग्ने दिदीहि ॥ ४ ॥

नि । त्वा । दधे । वरे । आ । पृथिव्याः । इळायाः । पदे ।
सुदिनत्वे । अह्वाम् । दृपद्वत्याम् । मानुषे । आपयायाम् ।
सरस्वत्याम् । रेवत् । अग्ने । दिदीहि ॥ ४ ॥

हेअग्ने इळायाः गोरूपधारिण्याः पृथिव्याः भूर्मेवरे वरिष्ठेऽप्रेपदेनामिस्थाने उत्तर-
वेधाम् अह्वांसुदिनत्वे यजनीयदिवसानां शोभनदिनत्वार्थेषु दिनेषु इन्द्रादयो वरीयांसो देवा इज्य-

न्ते तानिसुदिनानि तदर्पत्वात्त्वाम् आनिदधे आसमन्तान्निदधामि उत्तमानिस्थानानिदर्श-
यति द्यद्वत्यां द्यद्वतीनामकाचिन्नदी तस्यांमानुपेमनुष्यसञ्चारविपयेतीरे आपयायामाप-
यानामकाचिन्नदी तस्यांसरस्वत्यांनद्यां च एतेपूत्तमेपुस्थानेषु त्वरेवत् धनयुक्तंययामव-
तितथादिदीहि दीप्यस्व महर्षयः सरस्वतीतीरेखलुयज्ञादिकर्माण्यकार्षुः तथाचब्राह्मणम्-
ऋषयोवैसरस्वत्यांसत्रमासत'इति ॥ दधे दधातेर्लट्भूतमैकवचनेरूपम् । वरे वृञ्वरणे ग्रहवृह-
निश्चिगमश्चेत्यप् पित्वादनुदात्तत्वेघातुस्वरः । द्यद्वत्यां दृविदारणे दृणातेःपुक्हस्वश्चेत्या-
दिनापुगागमः घातोर्हस्वश्च द्यद्वदुपलाअस्यांसन्तीतिमतुप् स्यइतितस्यवत्वम् स्वरविधौ
व्यञ्जनमविद्यमानवदित्यस्याः परिभाषायामनाश्रयणान्मतुपउदात्तताभावः अदिप्रत्ययस्वरः ।
सरस्वत्यां सरःशब्दःअसुन्नत्वादाद्युदात्तः तदस्यास्तीतिमतुप् अदुपधत्वान्मस्यवत्वम् उदित्वात्डीप् ।
दिदीहि दिवुक्कीडादावित्यस्ययङ्कुरूपम् ॥ ४ ॥

अयपञ्चमी-

इळांमग्नेपुरुदंसंसनिंगोःशश्वत्तमंहवंमानायसाध ।

स्यान्नःसूनुस्तनयोविजावाग्नेसातेसुमतिभूत्वस्मे ॥ ५ ॥ २३ ॥

इळांम् । अग्ने । पुरुइदंसंम् । सनिम् । गोः । शश्वत्इत्तमम् ।

हवंमानाय । साध । स्यात् । नः । सूनुः । तनयः । विजाश्वा ।

अग्ने । सा । ते । सुष्मतिः । भूतु । अस्मे इति ॥ ५ ॥ २३ ॥

न्याख्यातेयमित्युपेक्षिता ॥ ५ ॥

॥ इतिवृतीयस्यप्रथमेत्रयोर्विद्वोवर्गः ॥ २६ ॥

अग्नेसहस्वोतिपञ्चर्च द्वादशं सूक्तम् अत्रानुक्रमणिका-अग्नेसहस्वगायत्रमाद्यानुष्टुपिति
प्रातर्पिर्गोपिनोविश्वामित्रः अग्निर्देवता आद्यानुष्टुप् शिष्टागायत्र्यः सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः
प्रातरनुवाकआश्विनशस्त्रेचप्रथमावर्जितस्यसूक्तस्यविनियोगः अपैतस्याइतिखण्डेसूत्रितम्-अ-
ग्नेइतिचतस्रइति । अभ्युदयेष्टावग्नेर्दानुवाक्या अग्नेदादाशुपइत्येषा अथाग्नेप्यइतिखण्डेसू-
त्रितम्-अग्नेदादाशुपेरयिसपन्ताविप्रएषामिति ।

तस्मिन्नुक्तेमयमा-

अग्नेसहस्रवृत्तनाअभिमातीरपांस्य ।

दुष्टरस्तररतीर्वचोषायज्ञवाहसे ॥ १ ॥

अग्ने । सहस्र । वृत्तनाः । अभिश्मातीः । अप । अस्य ।

दुस्तरः । तरन् । अरातीः । वर्चः । धाः । यज्ञश्वाहसे ॥ १ ॥

विश्वामित्रःस्तौति-हेअग्ने वृत्तनाअभियोक्त्रीःशेनाः सहस्र अभिमव अभिमातीः अभि-
यानिन कर्मविघ्नकारिणः शत्रूनपास्यअपनुद किञ्च दुष्टरः नकेनापितरितुंशक्यः अतएव अरातीः
अरातीन् शत्रून्तरन्स्वतेनसातिरस्कुर्वन् त्वं यज्ञवाहसे यज्ञनिर्वाहकायनमानायवचोधाः
अन्नंभेहि वुरु ॥ सहस्र , पहमर्षणेइत्यस्यलोटिरूपम् आमश्रितस्याविद्यमानवत्त्वेनपादा-
दित्त्वादानिवातः । अभिमाती.भाङ्माने मानंमातिः भावोक्तिन् अस्यालुग्विकरणत्वादीत्वेत्वे नभक्तः
अभितोमानंयेपांतिइतिबहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अस्य असुक्षेपणे दिवादिः लोटिरूपम् ।
दुष्टरः तृष्टवनतरणयोः अस्मादृच्छूर्ध्वेक्षल् सुपामादित्वाद्विभर्जनोपस्यसकारस्यपत्वंश्रित्स्वरः ।
तरन् तरते.शतरिरूपम् अदुपदेशाल्लभार्थधातुकस्वरणेशतुरनुदात्तवेद्यते धातुस्वरः । धाः
दधातेच्छन्दसिलुडिरूपम् निवात ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अग्नेइळासमिध्यसेवीतिहोत्रोअमर्त्यः । जुपस्वसूनोअध्वरम् ॥ २ ॥

अग्ने । इळा । सम् । इध्यसे । वीतिहोत्रः । अमर्त्यः ।

जुपस्व । सु । नः । अध्वरम् ॥ २ ॥

हेअग्ने वीतिहोत्रः वीतिःप्रीतिविषयंहोत्रमग्निहोत्रादिकंयस्यासौगीतिहोत्रः यज्ञेपुप्रीतिं
मानित्यर्थः अमर्त्यः मरणधर्मरहितत्वम् इळा इळायाम् ईडचायामुत्तरवेद्यांसमिध्यसे आज्याहुति-
प्रक्षेपेणसम्यक्प्रज्वाल्यसे तादृशस्त्वं गोस्माकमध्वरमिभेयंज्ञसुसुजुपस्व आहुतिस्वीकरणेनसेवस्व ॥

वीतिहोत्र वीकान्त्यादिषु अस्मात्कर्मणि मन्त्रेऽप्यपचेत्यादिनाक्तिलुदात्तः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ।
जुपस्व जुपतेर्लोदिरूपम् शस्वरः । सु निपातस्यचेतिसंहितायादीर्घः ॥ ३ ॥

अथवृतीया--

अग्नेद्युन्नेनजागृवेसहसःसूनवाहुत । एदंवर्हिःसंदोममं ॥ ३ ॥

अग्ने । युन्नेन । जागृवे । सहसः । सूनो इति । आहुत ।

आ । इदम् । वर्हिः । सदः । ममं ॥ ३ ॥

युन्नेन स्वतेजसासह जागृवेजागर्तीतिजागृविः तस्यसंबुद्धिः लोकरक्षार्थस्वतेजसा
सहसर्वदानागारणोपेत आहुत देवतादानार्थमस्माभिराहुत सहसःसूनो बलस्यपुत्र हेअग्ने
त्वं मममत्सन्नन्धिन्यस्मिन्यज्ञे यद्वेद्यामास्तीर्णाभिदंवर्हिः तत्रआसदः आसीद ॥ जागृवे जा-
गृनिद्राक्षये जृशूस्तृनागृभ्यःक्वित्रेतिक्विन् कित्त्वादगुणः जागर्तीतिजागृवि जागृविर्नागरणा-
दितियास्कः । संबुद्धौचेतिगुणः एद्हस्वादितिसेर्लोपः निघातः । सहस सूनो सुपआमन्त्रि-
तेपराङ्गवद्वावादनुदात्तत्वे पादादित्वादनिघातः । सदः पद्भिशरणगत्यवसादेनेपुद्गत्यस्यछान्द-
सेल्लडि लदित्वादङ् निघातः । मम अस्मच्छब्दस्यपष्ठयेकवचनेममादेशः युष्मदस्मदोर्दसी-
त्याद्युदात्तत्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अग्नेविश्वेभिरग्निभिर्देवेभिर्महयागिरः । यज्ञेषुयउंचायवः ॥४॥

अग्ने । विश्वेभिः । अग्निभिः । देवेभिः । महय । गिरः । यज्ञेषु ।

ये । ऊँ इति । चायवः ॥ ४ ॥

हेअग्ने देवेभिः द्योतमानैः विश्वेभिः सर्वैराग्निभिः यष्टन्यतयास्थितैराग्निभिः सहित-
स्त्वंचायवः उक्तविषयस्तुतिरूपाभिर्वाग्निभिरनन्यमनस्कतयापूजकायोविधन्ते तेषां यज्ञेषुज्योति-
ष्टोमादिषु गिरःस्तोत्रशास्त्रादिलक्षणानिवाक्यानिमहयपूजय ॥ महय महपूजायां सुरादिः
अदन्तत्वादुपधावृद्धचभावः निघातः । चायवः चायूपूजानिशामनयोः मृगवाद्यद्योतिकुप्र-
त्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अग्नेदादाशुपेरयिवीरवन्तंपरीणसम्।शिशीहिनःसूनुमतः॥५॥२४॥

अग्ने । दाः । दाशुपे । रयिम् । वीरवन्तम् । परीणसम् । शिशीहि ।
नः । सूनुमः । ॥ ५ ॥ २४ ॥

हेअग्ने दाशुपे हविर्दत्तवतेयममानाय वीरवन्तं पुत्रयुक्तं परीणसं प्रभूतरयिषनं दाः देहि
सूनुमतः पुत्रपौत्रादिसहितात्रोस्मान् शिशीहि धनप्रदानेनतीक्ष्णान्कुरु ॥ दाः हुदान्
दानेइत्यस्यछान्दसेलुडिरूपम् आमन्त्रितस्याविद्यमानत्वेनपादादित्वादनिवातः । दाशुपे दाशुदाने
इत्यस्यकसौ दाश्वान्साह्वान्मीढ्वांश्चेतिनिपातनाद्विर्वचनाभावः इडभावश्च भसंज्ञायां संप्रसारणं
प्रत्ययस्वरः । परीणसं परिपूर्वान्नसतेर्यास्त्यर्थात्किप् अन्येषामापिदृश्यतइतिदीर्घः । शिशीहि
शिङ्निशाने व्यत्ययेनलुः दीर्घच्छान्दसः हेरपित्वादन्तोदात्तत्वम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अग्नेदिवइतिपञ्चर्चत्रयोदशसूक्तं वैश्वामित्रम् अत्रेयमनुरुमणिका—अग्नेदिवोवैरागमु-
पान्त्याग्नइन्द्रइति विराट्छन्दः अग्नइन्द्रश्चोत्पेपाइन्द्राग्निदेवताका शिष्टाअग्नेय्यः अग्निष्टोमेआग्न्य-
शस्त्रेअग्नइन्द्रश्चोतियाज्या अग्नइन्द्रश्चदाशुपोदुरोणइतियाज्योतिसूत्रितत्वात् ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

अग्नेदिवःसूनुरसिप्रचेतास्तनापृथिव्याउतविश्ववेदाः ।

ऋधग्देवाँइहयजाचिकित्वः ॥ १ ॥

अग्ने । दिवः । सूनुः । असि । प्रचेताः । तना । पृथिव्याः ।

उत । विश्ववेदाः । ऋधक् । देवान् । इह । यज । चिकित्वः ॥ १ ॥

विश्वामित्र स्तौति—हेअग्ने विश्ववेदा सर्वविषयज्ञानवान्प्रचेताः कर्मविषयज्ञानवान्त्वं
दिवःश्रुलोकाभिमानिदेवतायाः सूनुरासि पुत्रोभवसि उतअपिच पृथिव्याः पृथिव्यभिमानिदेवतायाः
तना तनयोसि किञ्च चिकित्वः चेतनावन् हेअग्ने इहास्माभिः क्रियमाणोस्मिन्कर्मणि

देवान्यजनीयानि द्रादिदेवान्ऋषक् पृथक्क्रमेणयत्र हविष्पदानेनपूजय ॥ असि अस्मुर्वीत्य-
स्य छटि तासस्त्योर्लोपइतिसलोप निघात । विश्वेदेवा बहुव्रीहौविश्वंसज्ञायामितिविश्वस्या-
तोदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया

अग्निःस॒नोति॒वीर्या॑णि॒विद्वान्त्स॒नोति॒वाज॑म॒मृता॑य॒भूप॑न् ।
स॒नोदे॒वो॑ए॒हव॑हापुरु॒क्षो ॥ २ ॥

अग्निः । स॒नोति॒ । वी॒र्या॑णि । वि॒द्वान् । स॒नोति॑ । वा॒जम् ।
अ॒मृता॑य । भू॒पन् । सः । नः । दे॒वान् । आ । इ॒ह । व॒ह ।
पु॒रु॒क्षो इति॑ पुरु॒क्षो ॥ २ ॥

विद्वान्कर्माभिज्ञोयोग्नि वीर्याणि पशुपुत्रादिसंपद्रूपाणिसामर्थ्यानि सनोति यजमानाय
द्दाति यथाग्नि भूपन् स्वतेजसासर्वजगद्रूपयन् अलङ्कृवन् अमृताय मरणधर्मरहितायेन्द्रा-
दिदेवाय वाजहविलक्षणमन्न सनोतिप्रपच्छति पुरुक्षो पुरोडाशादिबहुविधाज्ञोपेत हे अग्ने स
तादृशस्त्वनोस्माकंसन्धिनिर्द्वास्मिन्यग्ने देवान् यजनीयान्देवानावह आह्वय ॥ सनोति पणुदाने
तनादित्वादुप्रत्यय प्रत्ययस्वर पादादित्वादानिघात । भूपन् मूपाअलङ्कारे अन्तर्भावितपर्यर्थः
शतुर्लसार्वाधातुकस्वरेणानुदात्तत्वेधातुस्वर शिष्यते । वह वहेर्लोटिरूपम् । पुरुक्षो पुरव क्षुधोच्चा-
नियस्येतिपुरुक्षु अत्यलोपश्छान्दस संबुद्धौचेतिगुण ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अ॒ग्निर्या॑वा॒पृथि॒वीवि॒श्वज॑न्ये॒आभा॑ति॒दे॒वीअ॒मृते॑अ॒मूरः ।
क्ष॒य॒न्वा॒जैः॑पु॒रु॒न्द्रो॒नमो॑भिः ॥ ३ ॥

अग्निः । या॒वा॒पृथि॒वी इति॑ । वि॒श्वज॑न्ये इति॑ वि॒श्वज॑न्ये ।
आ । भा॒ति । दे॒वी इति॑ । अ॒मृते॑ इति॑ । अ॒मूरः । क्ष॒य॒न् ।
वा॒जैः । पु॒रु॒न्द्रः । नमः॑ऽभिः ॥ ३ ॥

अमूरः अमूदः सर्वज्ञः क्षयन् ईशानः सर्वस्यजगतः अतएवपुरुश्चन्द्रः पुरुचन्द्रः बहुहिर-
ण्योपेतः यद्वा बहुदीप्तिस्वरूपःवानैर्बलैर्नमोभिः अन्नैश्चसहितः सोमिः विश्वजन्ये विश्वस्य
जनयिष्यौ यद्वा विश्वजन्यमुत्पाद्यंयान्यांतेदेवी द्योतमाने अमृते मरणवर्षरहिनेद्यावागृथिवीद्यावा-
गृथिष्यौ आमाति आसमन्तात्प्रकाशयति ॥ द्यावागृथिवी दिवःशब्दस्य दिवोद्यावेतिद्यावादेशः
आद्युदात्तः गृथिवीशब्दोडीपन्तत्वेनान्तउदात्तः दवताद्वन्द्वेचेत्युमयाः प्रकृतिस्वरत्वम् । विश्वज-
न्ये बहुव्रीहौविश्वंज्ञायामितिपूर्वपदान्तउदात्तः तत्पुरुषेतु स्वरश्चितनीयः । आमाति मादीतौ
अन्तर्भावितपर्ययः । क्षयन् क्षिपेद्वर्थे शतुर्लक्षार्धातुकस्वरेणानुदात्तत्वेधातुस्वरः । पुरुश्चन्द्रः
ह्रस्वाच्चन्द्रोत्तरपदेमन्त्रेइतिसुडागमः श्रुत्वेनशकारः उत्तरपदान्तोदात्तप्रकरणे त्रिचक्रादीनांछन्द-
स्युपसंख्यानमितिउत्तरपदान्तोदात्तत्वम् यद्वा समासस्येत्यन्तोदात्तत्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अमृद्इन्द्रंश्चदाशुषोदुरोणेषुतावतोयज्ञमिहोपयातम् ।

अमर्धन्तासोमपेयायदेवा ॥ ४ ॥

अग्ने । इन्द्रः । च । दाशुषः । दुरोणे । सुतश्वतः । यज्ञम् ।

इह । उप । यातम् । अमर्धन्ता । सोमपेयाय । देवा ॥ ४ ॥

हेअग्ने त्वामिन्द्रश्चोभौ देवा देवौ युवाम् अमर्धन्ता अनारामनेनयज्ञहिंसामकुर्वन्तौसन्तौ
सुतश्वतः सोमाभिवर्धयन्तः दाशुषः हविर्दत्तवतोयजमानस्येहदुरोणेगृहेत्रियमाणामिमंयज्ञमभि-
लक्ष्य सोमपेयाय सोमपानार्थम् उपयातम् उपसमीपे आगच्छतम् ॥ यातं याप्रापणेइत्यस्य लोटि
रूपं निघातः । अमर्धन्ता मृधुहिंसायामित्यस्यशतरिरूपम् नन्नासमासः सुषोडादेशः तत्पुरुषे
नस्वरः । सोमपेयाय पापाने अचोयदितिष्त् ईद्यतीतीकारादेशः आर्धधातुकलक्षणोगुणः कृ-
दुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अग्नेअपांसमिध्वसेदुरोणेनित्यःसूनोसहसोजातवेदः ।

सधस्थानिमहयमानकृती ॥ ५ ॥ २५ ॥

अग्ने । अपाम् । सम् । इध्यसे । दुरोणे । नित्यः । सूनो इति ।
सहसः । जातध्वेदः । सधस्थानि । मह्यमानः । ऊती ॥ ५ ॥ २५ ॥

सहसःसूनो बलस्यपूत्र जातवेदः जातप्रज्ञ हेअग्ने नित्यः अविनाशी ऊती ऊत्या रक्षणे-
नसधस्थानि प्राणिनांनिवासभूतान्लोकान्मह्यमानः परिचरंस्त्वम् अपांदुरोणे अपांस्थानेन्तरी-
क्षेसमिध्यसे सम्यग्दीप्यसे ॥ दुरोणे अवरक्षणेइत्यस्मादौणादिकोनकप्रत्ययः ज्वरत्वेत्यादि-
नाऊउ गुणः दुरोणइतिगृहनाम दुरवाभवन्तीतियास्कंः प्रत्ययस्वरः । मह्यमानः महपूजायां
व्यत्ययेनशानच् शानचोऽसार्वाधालुकस्वरेणानुदात्तत्वे णिच्स्वरः । ऊती अवरक्षणादिपु ऊ-
तियतीत्यादिनाभिपातनादत्तोदात्तः सुपांसुलुगितिनुतीयायाः सर्वणदीर्घः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेपञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

वैश्वानरंमनसेतिनवर्चंचतुर्दशंसूक्तम् तत्रानुक्रमणिका—वैश्वानरंनव व्यृचौवैश्वानरी-
यमारुतौजागतौ 'वृचआत्मस्तुतिर्वा पूर्वात्मगीतान्त्वोपाध्यायस्तुतिरिति वैश्वानरंमनसेत्या-
द्यौवृचौ जागतौ प्रथमस्य वैश्वानरोऽग्निदेवता सप्तम्याद्यास्तिस्रिष्टुभः अग्निरस्मीतिवृचस्या-
ग्निः परं ब्रह्मवादेवता नवम्यास्तु विश्वामित्रोपाध्यायस्यस्तुत्यत्वात्सप्तवदेवता सप्तमीवर्जितस्य
सूक्तस्य । विश्वामित्रऋषिः सप्तम्याः ब्रह्मवाक्यत्वाद्यस्यवाक्यंसंक्रुपिरितिन्यायेननवऋषिः ।
वैश्वानरंमनसेत्याद्यवृचआभिष्टाविकेचतुर्थेहनिआंशिमारुतेवैश्वानरीयेनिविद्वानेविनियुक्तः तृ-
तीयस्येतिखण्डेसूत्रितम्—वैश्वानरंमनसेतिस्रइति । अयमेवव्यृचोवृहस्पतिसवेप्याशिमारुते
वैश्वानरीयनिविद्वानीयः प्रयन्तुवानाइतिद्वितीयव्यृचोवृहस्पतिसवेमारुतनिविद्वानीयःउभयमापिउशनसः
स्तोमेनेतिखण्डेसूत्रितम्—वैश्वानरंमनसाग्निनिचाप्यप्रयन्तुवानास्तविपीभिरग्नयइति । अग्निचयने
सञ्चितान्मन्यनुशंसने अग्निरस्मीत्येषा अपाग्निसञ्चितमनुगीतमनुशंसेदित्युपक्रम्यसूत्रितम्—अग्निर-
स्मिन्नमनागातवेदाइतित्रिंशद्यमयावाचेति ।

तस्मिन्सूक्तेमथमा—

वैश्वानरंमनसाग्निनिचाप्याहविष्मन्तोअनुपत्यंस्वविंदम् ।
सुदानुदेवरंथिरवंसूयवोगीर्भारुण्वंकुंशिकासोहवामहे ॥ ३ ॥

वैश्वानरम् । मनसा । अग्निम् । निहचार्य्य । हविष्मन्तः ।

अनुस्तत्यम् । स्वःश्विदम् । सुदानुम् । देवम् । रथिरम् ।

वसुह्यवः । गीःशभिः । रण्वम् । कुशिकासः । हवामहे ॥ १ ॥

विश्वामित्रःस्तौति—हेअग्ने हविष्मन्तःसंभृतहविष्काः वसूयवः धनमात्मनइच्छन्तः कुशिकासः कुशिकगोत्रोसन्नावयं वैश्वानरं विश्वेनराअग्निप्रणयनादिक्रियायाः नेतारोयस्येतिविश्वानरोग्निः तस्यसबन्धोवैश्वानरः अपत्यामिति यावत् यद्वा विश्वानरएववैश्वानरः तद्वितो नन्यार्थः राक्षसवायसादेवत् तम् अनुपत्यं सत्येनानुगतं कर्मानुरूपफलप्रदानेसत्यप्रतिज्ञं स्वर्विदं स्वर्गादिलक्षणफलस्यज्ञातारम् अतएवसुदानुं सुपुफलस्यदातारं रथिरं रथवन्तम् अतएव रण्वं यज्ञान्गच्छन्तं देवद्योतमानं तमिममग्निमनसानिचाप्य अन्तःकरणेन एवंविधगुणविशष्टस्त्वमितिज्ञात्वा गीर्मिःस्तुतिलक्षणाभिर्वाग्भिःहवामहे इहकर्मणित्वामाह्वयामः ॥ वैश्वानरं नरेसंज्ञायामितिपूर्वपदस्यदीर्घत्वं विश्वानरस्येदमित्यर्थं तस्येदमित्यण् प्रत्ययस्वरः । निचाप्य चायूपूजानिशामनयोरित्यस्यल्पपितृत्वं छिस्वरः । अनुपत्यम् अनुगतंसत्येन अवाद्यः क्रुष्टाद्यर्थेतृतीययेतिसमासः सुपामादित्वात्पत्वं निरुदकादित्वादनौदात्तम् ॥ सुदानुं डुदान्दाने दाभाभ्यांनुरिति कर्तोरित्युप्रत्ययः परादिभ्यश्छन्दसिबहुलमित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । रथिरं रथशब्दान्मतुवर्थे मेघारथाभ्यामिरान्निरचौवक्तव्यावित्तीरच् चित्स्वरः । वसूयवः वस्वात्मनइच्छन्तइति सुपआत्मनःभ्यच् अकृतसार्वधातुकयोरितिदीर्घः क्वाच्छन्दसीत्युप्रत्ययः अतोलेपःप्रत्ययस्वरः । रण्वं रविर्गत्यर्थः रण्वतियज्ञान्गच्छतीतिरण्वः पचाद्यनन्तः चित्स्वरः । कुशिकासः कुशिकशब्दाद्गोत्रमित्यर्थेब्रिदादित्वाद्गु तस्यबहुपु यजजोश्चेतिलक् । हवामहे ह्यतेर्बहुलंछन्दसीतिसम्प्रसारणं निवातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तंशुभ्रमग्निमवसेहवामहेवैश्वानरंमातरिश्वानमुक्थ्यम् ।

बृहस्पतिंमनुषोदेवतातयेविप्रंश्रोतारमतिथिरघुष्यदम् ॥ २ ॥

तम् । शुभ्रम् । अग्निम् । अवसे । हवामहे । वैश्वानरम् ।

मातरिश्वानम् । उक्थ्यम् । बृहस्पतिम् । मनुषः । देवस्तातये ।

विप्रम् । श्रोतारम् । अतिथिम् । रघुष्यदम् ॥ २ ॥

योग्निःपूर्वमग्नेप्रतिपादितः तंशुभ्रं चोतमानं वैश्वानरं विश्वानरसंबन्धिनं मातरिश्वा-
नं मातर्यन्तरिक्षेऽवसिति विद्युदादिरूपतया चैष्टत इति मातरिश्वाग्निः तमुच्यथम् उच्यै शस्त्रैः श-
सनीयं बृहस्पतिं बृहतोयज्ञस्यपतिं पालकतया स्वामिनं विप्रं मेधाविनं श्रोतारं स्तोत्रशस्त्रादि-
मन्त्रवाक्यं शृण्वन्तमतिथिम् आतिथेयपूजाहृतया यद्दृच्छया प्राप्तं रघुष्यदं लघुस्यदं रघुः लघुः स्य-
दो वेगो यस्येति क्षिप्रगन्तारम् यद्वा स्यदशब्देन अध्वालस्यते रघुस्यदः क्षिप्रगन्तेत्यर्थः तमेवं-
विधगुणयुक्तमग्निमवसे अस्माकं रक्षणाय हवामहे कुशिकगोत्रनावयमाह्वयामः किंच मनुषो
मनुष्यस्य देवतातये यज्ञार्थत्वामाह्वयामः ॥ शुभ्रं शुभदीप्तावित्यस्मात् स्फायितञ्जिवञ्जीत्या-
दिनाकर्तारिरक् कित्वाद्गुणाभावः प्रत्ययस्वरः । मातरिश्वानं निर्माणहेतुत्वान्मातान्तरिक्षे तत्र
श्वसिति प्राणितीति मातरिश्वाग्निः श्वस्तुक्षत्रित्यादिना मातरिश्वनशब्दस्य कन्प्रत्ययान्तत्वेन निपात-
नात्पूर्वपदान्तोदात्तत्वम् । उच्यथम् उच्येनस्तोत्रेणस्तुत्यः तत्रमवइत्यर्थे मवेच्छन्दसीतियन् ति-
स्वरितमिति स्वरितः । देवतातये देवत्वदेवतातिः स्वार्थिकस्तातिल् देवतातिशब्देन यज्ञोल्-
क्ष्यते तत्संप्रदानकत्वाद्यज्ञस्य लित्स्वरः । रघुष्यदं स्यन्दूप्रसवणेऽस्यस्मात्पञ्चितदन्तः स्यदश-
ब्दः स्यदो मवेइति निपातनादनुनासिकलोपः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वात्वम् ॥ २ ॥

अथ तृतीया

अश्वेन क्रन्दञ्जनिभिः समिध्यते वैश्वानरः कुशिकेभिर्युगेयुगे ।

सनो अग्निः सुवीर्यं स्वश्व्यं दधातुरत्नं ममृतेषु जागृविः ॥ ३ ॥

अश्वः । न । क्रन्दन् । जनिभिः । सम् । इध्यते ।

वैश्वानरः । कुशिकेभिः । युगेयुगे । सः । नः । अग्निः ।

सुवीर्यम् । सुअश्व्यम् । दधातु । रत्नम् । अमृतेषु । जागृविः ॥ ३ ॥

यो वैश्वानरोग्निः कुशिकेभिः स्तोत्रकुर्वाणैर्होत्रादिभिर्युगेयुगे प्रतिदिनं समिध्यते आज्या-
द्याहुतिप्रक्षेपेण सम्यग्दीप्यते तत्र दृष्टान्तः—अश्वेनेति यथानातोश्वः क्रन्दन् हेपारयंकुर्वन् न-
निभिर्ननयित्रीभिर्वेडवाभिः स्तन्यप्रदानेन प्रतिदिनं सम्यक्पोष्यते तद्वत् अमृतेषु मरणधर्मरहि-
तेषु देवेषु मध्ये जागृविः ज्वालपानाम्रहीप्यमानः सोग्निः सुवीर्यं शोभनापत्ययुक्तं स्वश्व्यं शो-
भनाश्वादिपशुयुक्तरत्नमुत्तमं धनं नोस्माकं दधातु विदधातु प्रयच्छतु ॥ युगेयुगे नित्यनीप्सवोर्-

तिद्विर्वचनं परस्यान्नेडितत्वाद्नुदात्तत्वेपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ स्वशब्दः अश्वशब्दः क्न्प्रत्यया-
न्तआद्युदात्तः बहुव्रीहौ आद्युदात्तंयच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् यकारोपजनश्छान्दसः य-
द्वा अश्वेषुसाधवः अश्वयाः तत्रसाधारणित्यत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् बहुव्रीहौपूर्वोत्तर-
रः । दधातु दधातेर्लेटिरूपम् । रत्नं रमुक्रीडायामित्येतस्माद्रमेस्तचेति अधिकरणेनप्रत्ययः
तकारश्चान्तादेशः रमन्तेस्मिधितिरत्नं निदित्यनुवृत्तौ आद्युदात्तः । जागृविः क्न्प्रत्यया-
न्तः नित्वादाद्युदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

प्रयन्तुवाजास्तविपीभिर्अग्रयःशुभेसंमिश्राःपृषतीरयुक्षत ।

बृहदुक्षोमरुतोविश्वेदसःप्रवेपयन्तिपर्वतांअदाभ्याः ॥ ४ ॥

प्र । यन्तु । वाजाः । तविपीभिः । अग्रयः । शुभे ।

सम्मिश्राः । पृषतीः । अयुक्षत । बृहदुक्षः । मरुतः ।

विश्वेदसः । प्र । वेपयन्ति । पर्वतान् । अदाभ्याः ॥४॥

वाजाः वेगवन्तोऽग्रयः प्रयन्तु जलमभिलक्ष्यगच्छन्तु गताश्चतेऽग्रयः तविपीभिर्बलयुक्तैर्म-
रुद्भिः शुभेजलेसंमिश्राः परस्परसंगताः सन्तः पृषतीविदून्युक्षत अयुजन् जलवि-
न्दून्कुर्वन् यद्वा वाजावेगवन्तोऽग्रयःतविपीभिर्बलयुक्तैर्मरुद्भिः जलमनुलक्ष्यप्रयन्तुगच्छन्तु
तेचमरुतः शुभेजलेसंमिश्राः आग्निभिःसंगताः सन्तः पृषतीश्चित्रवर्णावाहनरूपावडवाः अ-
युक्षत रथेभेषभेदनार्थे ताअयौशुः रथारुढास्तोविश्वेदसः प्राणिकृतकर्माभिज्ञानयुक्ताः
अदाभ्याः केनाप्यतिरस्कार्याः मरुतः एवंविधावायवः बृहदुक्षः प्रभूतजलसेचन् पर्वतान्मेघा-
न्प्रवेपयन्ति यथाप्रभृतावृष्टिर्भवति तथामेवान्चालयन्ति ॥ तविपीभिः तद्यगतावितितीश्री
धातुः अस्मात्तवेर्णिद्वेतिटिषन्निच्च तवन्तिसंचरन्तिआकाशेइतितविपावायवः द्विष्टाणानितिडी-
प् अत्रलिङ्गव्यत्ययः नित्वादाद्युदात्तः । पृषतीः पूषसेचने पृषालनपूरणयोरिति इत्यस्माद्वावर्त-
माने पूषन्महद्बृहदितिनिपातनादितिप्रत्ययःशतृवद्भवति उगितश्चेतिडीप् पर्वन्तीतिपृषतः शी-
कराः पृणन्ति पालयन्तीतिपृषत्योवडवाः । अयुक्षत युजिरयोगेइत्यस्यलुङिसिचिरूपं निघातः ।
बृहदुक्षः उक्षसेचनेइत्यस्मात्किप् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । वेपयन्ति दुवेपृकम्पने निघातः ।

पर्वतान् पर्वपूरणेदत्यस्मात् भृष्टृशाल्यादिनाभतच् पर्वतिपूरयतिभूमिसुदकेनेतिपर्वतोमेघः व्य-
त्ययेनाद्युदात्तः ॥ ४ ॥

अयपञ्चमी-

अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टय आत्वेपमुग्रमवईमहेवयम् ।
तेस्वानिनोरुद्रियावर्षनिर्णिजः सिंहा न हेपकृतवः सुदानवः ॥ ५ ॥ २६ ॥

अग्निश्रियः । मरुतः । विश्वकृष्टयः । आ । त्वेपम् ।

उग्रम् । अवः । ईमहे । वयम् । ते । स्वानिनः । रुद्रियाः ।

वर्षनिर्णिजः । सिंहाः । न । पेपकृतवः । सुदानवः ॥ ५ ॥ २६ ॥

अग्निश्रियः वैद्युतमग्निश्रयन्तो विश्वकृष्टयः विश्वस्यवृक्षदेः कृष्टिराकर्षणमनोत्तमना-
दिलक्षणं कर्मभ्यो भवति ते विश्वकृष्टयः एवं विघ्नयि मरुतैर्विघ्नंते तेषां च मरुतां त्वेषां दासिमुग्र-
मुद्गूर्णम् अवोरक्षणम् आईमहे कुशिकावयमासमंतात्पाचामहे ते मरुतः रुद्रियारुद्रपुत्राः वर्षनि-
र्णिजः निर्णिक्शब्दो रूपवाची निर्णिक्वत्रिरिति तन्नाममुपायात् वर्षणरूपः स्वभावो येषां तेषां वर्षनि-
र्णिजो वर्षकाः हेपकृतवः हेपारवस्यः कृतुः करणं येषांते कृतहेपारवाः सिंहा न सिंहा इव स्वानि-
नः शब्दवन्तः एवं विघ्नस्ते मरुतः सुदानवः सुप्तुजलस्य दातारो भवन्ति ॥ अग्निश्रियः श्रिन्
सेवायां वचिप्रच्छीत्यादिनाकिप् सन्प्रसारणाभावः घातोर्दोषश्च जसि इयडादेशः कृत्स्वरः ।
उग्रं गम्लगतौ उत्पूर्वः ऋज्रेन्द्राग्नेति निपातनाद्रक्प्रत्ययः मकारलोपः उपसर्गस्यान्तलोपश्च उद्रच्छ-
तांत्युग्रं प्रत्ययस्वरः । ईमहे ईकान्त्यादिषु व्यत्ययेनात्मनेपदम् अदादित्वाच्छपोलुक् निघातः ।
स्वानिनः स्वानः षजन्तः तद्वन्तः अतइनिठनाविर्तानिः प्रत्ययस्वरः । रुद्रियाः रुद्रशब्दाच्छान्द-
सोः तस्येयादेशः प्रत्ययस्वरः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे पदं शोर्वाः ॥ २६ ॥

अयपष्टी-

व्रातैर्व्रातंगुणंगुणंसुशस्तिभिर्ग्रेभामिमरुतामोजईमहे ।

पृषदश्वास्तो अनवधराघसोगन्तारो यज्ञं विदथे पृषीराः ॥ ६ ॥

व्रातंमृद्वातम् । गणम्भ्राणम् । सुशस्तिभिः । अग्नेः ।
भामम् । मरुताम् । ओजः । ईमहे । पृषत्स्रश्वासः ।
अनवभ्रराधसः । गन्तारः । यज्ञम् । विदथेषु । धीराः ॥६॥

कुशिकावयम् अग्नेर्भामंभासकंमरुतामोजस्तेनः व्रातंव्रातं व्रातेव्रातेप्रतिसमूर्हं गणङ्गणगणे-
गणे महतिसमूहे क्रियमाणाभिःसुशस्तिभिःशोभनाःशस्तयः स्तुतयोयैर्मन्त्रैः क्रियन्तेतेसुशस्तयः
तैर्मन्त्रैरिमहे तादृशमारुतंतेनोयाचामहे यद्वा व्रातंव्रातंवारकंगणङ्गणंमरुतांससगणान् ओजोबलं
याचामहे पृषदश्वासः पृषत्याश्चित्रवर्णाः अथायेपांतेतादृशाः अनवभ्रराधसः नविद्यतेअवभ्रशो
यस्यतदनवभ्रम् अनवभ्रंराधोधनंयेशतेअनवभ्रधनाः संपूर्णधनाइतियावत् धीराः कर्माभिज्ञास्ते
मरुतःविदथेषुयज्ञेषुयज्ञयमनीयंहविरभिलक्ष्यगन्तारोगमनशीलाभवन्ति ॥ गणङ्गणं गण-
संख्याने पचाद्यन् मित्यत्रीप्सयोरितिद्विवचनम् । परस्याभ्रैडित्वादनृदात्तत्वेपूर्वपदस्वरः । सुश-
स्तिभिः बहुव्रीहौ नन्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । भाम भादीसावित्यस्मादतिष्ठुष्टुहुस्वि-
त्यादिनामन् नित्स्वरः । ओजः उज्जमजिदे उज्जेवैलेवलोपश्चेत्यसुन् तत्सन्निधेयोनत्रकारलोपः
आर्वाधातुकलक्षणोगुणः नित्स्वरः । ईमहे ईकान्त्यादिषु निवातः । अनवभ्रराधसः अनवभ्रं
नन्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् उत्तरपदबहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः । गन्तारः ताच्छीलिकस्तृन् ।
विदथेषु विदज्ञाने रुदिविदिभ्यांकिदित्यंयप्रत्ययः कित्त्वाद्गुणः विदन्त्यस्मिन्कर्मनातमध्वर्वा-
दपइतिविदधोचञ्चः प्रत्ययस्वरः ॥ ६ ॥

अथसप्तमो-

अग्निरस्मिजन्मनाजातवैदाघृतंमेचक्षुरमृतंमआसन् ।

अर्कस्त्रिधातूरजसोविमानोजस्रोघर्मोजविरस्मिनाम ॥७॥

अग्निः । अस्मि । जन्मना । जातवैदाः । घृतम् । मे ।

चक्षुः । अमृतम् । मे । आसन् । अर्कः । त्रिधातुः । रजसः ।

विष्मानः । अर्जसः । घर्मः । हविः । अस्मि । नाम ॥ ७ ॥

साक्षात्कृतपरतत्त्वस्वरूपोग्निः द्रुचेनस्वात्मनः सर्वात्मकत्वानुभवमाविष्करोति हेकुशिकाः
भोक्तृभोग्यभावेनद्विविधंहीदंसर्वजगदेतावद्वाइदमन्नंचैवात्रादध्य सोमपवानग्निः(नादइतिश्रुतेः ।

तत्रसकलपोक्तृवर्गरूपेणाज्ञादोषिः सचअग्निवाग्वादित्यभेदेनत्रिवामूत्वापृथिव्यन्तरिक्षद्युलोकानधितीष्ठति । तदुक्तंवाजसनेयके—सत्रेवात्मानंयभजत् आदित्यंतृतीयंवायुंतृतीयमिति । तत्रसो-
 ग्रीहंजन्मनैवजातवेदाअस्मि श्रवणमननादिसाधनानिरेक्षेणस्वभावतएवसाक्षात्कृतपरतत्त्वस्व-
 रूपोस्मिं घृतमेचक्षुःयदेताद्विश्वस्यविभासकंममस्वभावभूतप्रकाशात्मकंचक्षुस्तद्वृतम् इदानीमित्य-
 न्तंशीतंपदेतदमृतंकर्मफलंदिव्यादिव्यविविधविषयोपभोगात्मकंतन्मेमम आसन्नास्येवर्तते सक-
 लभोक्तृवर्गात्मनास्वयमेवावस्थानात् एवंश्चात्मनःपृथिव्यधिष्ठातृरूपतामभिधायवाग्वात्मनान्तरि-
 क्षाधिष्ठातृतामाह—अर्कोनगत्स्त्रष्टाप्राण सोर्चेन्नचरत् तस्यार्चतआपोनायन्तअर्चेतैवमेकमभूदि-
 ति तदेवार्कस्यार्कत्वमिति श्रुतेः सप्राणोहंविधातुःत्रेधात्मानंविभज्यतत्रवाग्वात्मनारजसोन्तरिक्ष-
 स्यविमानःविमाताअधिष्ठातास्मि तथाआदित्यरूपेगद्युलोकाधिष्ठातृतामाह—अनल्लोघर्मइति अ-
 नलःअनुपक्षीणोघर्मः प्रकाशात्माद्युलोकाधिष्ठाताआदित्योप्यहमास्मि एवंभोक्तृरूपमात्मनोनुसं-
 धायभोग्यरूपतामप्यनुसंधत्ते यद्द्विभोग्यंप्रसिद्धमास्तितदप्यहमेवास्मि युद्धा अहमग्निरस्मिदे-
 वानांहविष्यापपादङ्गनादिगुणयुक्तोस्मि किञ्च जन्मनाउत्पर्यानातवेदाः जातज्ञानोस्मि उत्पत्ति-
 क्षणएवसर्वज्ञोहमास्मि अथवा जातंसर्वस्वात्मरूपतयावेत्तीतिजातवेदाः सर्वात्मकइत्यर्थः त-
 त्क्यामित्युच्यते—घृतमेचक्षुः यदेतदघृतंप्रसिद्धमास्तितन्मेचक्षुःस्थानीयं यपालोके चक्षुर्मासकम्
 एवंघृतंमयिप्रक्षितंज्वालामुत्पादयत् मममासकम् अमृतंप्रभारूपंपयदमृतमविनाशिय्योति.मेममआसन्
 आस्येवर्तते विधातुः प्राणापानव्यानात्मनात्रिधावर्तमान अर्कोर्चेनीयोय.प्राणोस्तिसोप्यहमास्मि
 तथारजसोन्तरिक्षस्यविमान विशेषेणमातापरिच्छेत्तावायुश्चाहमास्मि किञ्च अनल्लोघर्मः नैरन्त-
 र्येणसन्तापकारीमूर्यश्चाहमास्मि किं बहुना आज्यपुरोडाशादिरूपंपयदेतद्विरस्तितदुपलक्षितंसर्व-
 मप्यहमास्मि सर्वंल्लिखिदंनह्येति श्रुतेः । नामशब्दः प्रसिद्धौ तदनेनाग्ने.सर्वात्मकत्वप्रतिपादनेनप-
 रब्रह्मत्वमुक्तंभवति ॥ चक्षुः चक्षिइत्यक्तायांवाचि उभिसित्रियनुवृत्तौ चक्षे शिञ्चेत्युसिन् शिद्ध-
 ज्ञावान्छ्याजानदेशाभावः नित्स्वरः । आसन् आस्यशब्दस्य पह्नोमासित्यादिनाआसन्नादेशः
 सुपांसुलगितिससम्यालुक् । विमानः माइमाने कृत्यत्युद्रोबहुलमिति कर्तारित्युद् लिस्वरः । अ-
 नलः जसुमोश्चणे नञ्पूर्वः नमिर्गमिपस्यंनसकर्महिंसदीपोरइतिताच्छीलिकोरप्रत्ययः नञ्पूर्वो-
 न्नासिनैरन्तर्येवर्तते नञ्स्वरः नसउपक्षयेवा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

त्रिभिःपवित्रैरपुंषोध्युं कंहृदामतिज्योतिरनुप्रजानन् ।

वर्षिधूरत्नंमरुतस्वधाभिरादिद्यावांपृथिवीपर्यपश्यत् ॥८॥

त्रिंशभिः । पवित्रैः । अपुपोत् । हि । अर्कम् । हृदा । मतिम् ।

ज्योतिः । अनु । प्रहृजानन् । वर्षिष्ठम् । रत्नम् । अकृत ।

स्वधाभिः । आत् । इत् । द्यावापृथिवी इति । परिं । अपश्यत् ॥८॥

सर्वात्मकोशिः हृदा अन्तःकरणवृत्त्या मतिमननीयंज्योतिः स्वप्रकाशरूपंपरब्रह्माख्यंते-
जः अनुप्रगानन् श्रवणमननादिक्रमेणप्रकर्षेणसंशयविपर्यासभावनावुद्धिनिरासेनस्वात्मरूपत-
याज्ञानान सन् पवित्रे.पावनैस्त्रिभिरग्निवायुसूर्यैर्कर्मचेनोयंनिरतिशयानन्दलक्षणंस्वात्मानम-
पुपोद्धि तेभ्योपिनिर्भेलतयापावनंपरिचिच्छेदस्तुल्यथादाशापावित्रेणसोमंपावयतितद्वत् एवंजाना-
नोशिः वर्षिष्ठमुत्तमंस्वात्मानंस्वधाभिः स्वेनलोकाद्घातीतिस्वधाः तैरग्निवायुसूर्यैः रत्नंमणी-
यम् अकृत अकार्पात्आदित् अनन्तरमेवमात्मनिविज्ञातेसाति द्यावापृथिवीतत्रपरिकल्पिते द्या-
वापृथिव्यौतदुपलक्षितंसर्वेनगच्छपर्यपश्यत् परितःसर्वतःस्वात्मतयादर्शत् आत्मनिविज्ञातेसर्व-
मिदंविज्ञातंभवतीतिश्रुतेः ॥ पवित्रैःपूज्पवनेइत्यस्मात्कर्तारिचापिदेवतयोरितिदेवतायामभिचेया
यांकर्तारि इत्रप्रत्ययः पुनन्तीतिपवित्राअग्निवायुसूर्याः प्रत्ययस्वरः । अपुपोत्पूज्पवनेइत्यस्य
यद्भुगन्तस्यरूपं संजापूर्वकस्यविधेरनित्यत्वादभ्यासस्यगुणामावः युद्धितुपरंछन्दसीतिननिवा-
त । अर्कम् अर्चपूजायां कृदाधारार्चिकालेभ्यःकइतिकप्रत्ययः । हृदा हृदयशब्दस्यपदज्ञोमा-
सित्यादिनाहृदादेशः । मतिं मनज्ञानेइत्यस्मान्मन्त्रेवृषेपचेत्यादिनाकर्मणिक्तिन्उदात्तः
अकृत करोतेऽङिडिसिच् तस्यह्रस्वादङ्गादितिलोपः । द्यावापृथिवी देवताद्वन्द्वेचेत्सुमयपदप्रकृ-
तिस्वरः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

शतधरमुत्समर्क्षीयमाणंविपश्चितंपितरंवक्त्वानाम् ।

मेळिमदन्तंपित्रोरुपस्थेतरोदसीपिपृतंसत्यवाचम् ॥९॥२७॥

शतधरम् । उत्सम् । अर्क्षीयमाणम् । विपःऽचितम् । पितरम् ।

वक्त्वानाम् । मेळिम् । मदन्तम् । पित्रोः । उपस्थे । तम् ।

रोदसी इति । पिपृतम् । सत्यवाचम् ॥ ९ ॥ २७ ॥

यस्मादुपाध्यायाद्विश्वामित्रो वैश्वानराख्यं परब्रह्माज्ञासीत् तमिममुपाध्यायमनयर्चोस्तौति-
हेरोदसी चावापृथिव्यौ शतधारं अपागमितजलधारायुक्तम् अक्षीयमाणं नकदापि विच्छि-
न्नप्रवाहम् उत्सं लुप्तोपममेतत् उत्समिवसततप्रवाहोपेतं स्रोतइवाविच्छिन्नवाक्सरणीसमेतं
विपाश्रितं मेधाविनं सकलशास्त्राभिज्ञं पितरं शिष्याणां विद्योपदेशेन पालकं वक्तृत्वानां वक्तव्यानां-
वेदवाक्यानां भेदोऽन्वयमेलकं नानाशास्त्रागतानां वाक्यानामेकस्मिन्नर्थे सकलव्यवहारं पित्रोर्धावापृ-
थिव्योरुपस्थेममीपेदन्तं ज्ञानातिशयेन हृष्यन्तम् अतएव सत्यवाचम् आज्ञातार्थाभावात्परप्रतारणे
च कारणाभावात्सत्यवादिनं तमिममुपाध्यायं पिपृतम् अपेक्षितफलप्रदानेन संपूर्णं कुरुतम् यद्वा पा-
लयतम् ॥ उत्सम् उन्दीहृदने अस्मादुन्यामिगुधिकुपिभ्यः किदिति सप्रत्ययः कित्त्वात्कारलोपः
उनत्तीत्युत्सः व्यन्येनाद्युदात्तः । विपाश्रितं विशेषेण पातौति विपा वाक् विपोवाचश्चिनोतीति
किप् ह्रस्वस्वपिर्ताति तुक् तत्पुरुषेऽतिबहुलमिति बहुलवचनाद्द्वितीयाया अलुक् कृदुत्तरप-
दस्वरः । वक्तृत्वानां वचपारिभाषणे इत्यस्मात्कृत्यार्थे तवैकेकेन्यत्वन इति त्वन्प्रत्ययः चोः कुरि-
तिकृत्वम् नित्स्वरः । भेदोऽन्वयः संपर्कार्थो धातुः अस्मादौणादिकइप्रत्ययः । रोदसी आम-
न्त्रितत्वाग्निघातः । पिपृतम् पूपालनपूरणयोः छान्दसो जुहोत्यादिः अर्तिपितृयोश्चेत्यभ्यासस्ये-
त्स्यम् निघातः ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्य प्रथमे सप्तविंशो वर्गः ॥ २७ ॥

प्रवोवाना इति पञ्चदशार्धपञ्चदशं सूक्तम् अश्रानुक्रमणिका—प्रवः पञ्चो नागायत्रं त्वृतव्यावा-
द्या इति विश्वामित्रऋषिः छन्दोगायत्री अग्निर्देवता आद्याऋतुदेवत्यावा प्रातरनुवाकाश्चिन-
शस्त्रयोर्गायत्रे छन्दस्यस्य सूक्तस्याविनियोगः प्रवोवाना उपसद्यायेति सूत्रितम् । आभिज्ञविकेपू-
वयेषु प्रवोवाना इति वैकल्पिक स्तोत्रियल्लयुचः सूत्रितम्—प्रवोवाना अभियद्योभिप्रयांसिवाह-
सेति । सूक्तस्याद्यासाभिधेनी सूत्रितञ्च—प्रवोवाना अभिद्यवोऽग्रायाहि वीतय इति । सामिधेनी-
पुसमिध्यमान इत्येका सूत्रितञ्च—सामिध्यमानो अश्वरे सामिद्धो अग्र आहुतेति द्वे इति । आघाने
तृतीयायामिष्टी सामिधेनीषु इध्यमाने ह्रवत्योर्मध्ये पृथुपाना इति द्वेषाम्ये सूत्रितञ्च—प्रागुपो-
त्तमाया पृथुपाना अमर्त्य इति द्वे इति । एवमन्यत्रापि यत्र यत्र सप्तदश सामिधेन्यः तत्र तत्रैते धाम्ये इ-
ति द्रष्टव्यम् । विपुवति एका विंशति सामिधेन्यः तत्र पृथुपाना अमर्त्य इति पङ्क्तयोर्धाव्या पृथुपाना-
अमर्त्य इति पङ्क्तयोर्धाव्याः सामिधेनीनाभिति सूत्रम् महाश्रतेऽपि पञ्चविंशति संख्याका सामिधेन्यः तत्रा-
व्येताः पङ्क्तयोर्धाव्याः अग्रोपमप्रणयने होता देवो अमर्त्य इति लयुचः सूत्रितञ्च—होता देवो अमर्त्यः

पुरस्तादुपत्वाग्नेदिवेदिवइति । ईळेन्योनमस्यास्तिरइतितिलःसामिधेन्यः सुवितश्च-ईळेन्यो-
नमस्यास्तिरोमिदूतंवृणामिहइति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

प्रवोवाजाअभिद्यवोहविष्मन्तोघृताच्या । देवाजिगातिसुम्रयुः ॥१॥

प्र । वः । वाजाः । अभिद्यवः । हविष्मन्तः । घृताच्या ।

देवान् । जिगाति । सुम्रयुः ॥१॥

हेऋतवःवानाःवनन्तिगच्छन्तीतिवानाःमासाः अभिद्यवः अभितोद्यवोदिवसायेयुइति
अभिद्यवोर्धमासाश्च हविष्मन्तोहविर्भोजोदेवाः घृताच्या घृतमश्नतिक्षारयतीतिघृताचीगौः त-
थाचैत्तिरीयकम्-देवाहविष्मन्तोर्गौर्घृताचीति । यद्वा हविष्मन्तःहविषःक्षीरादेःप्रदातारः पशवः
घृताच्याघृतमश्नतिप्राप्नोतीतिघृताचीस्तुक् तथावाजसनेयकम्-पशवोहविष्मन्तःसुम्रयुताचीति ।
तथाघृताच्यासहिताहविष्मन्तोदेवाःपशवश्चमासाअर्धमासाश्चैतेसर्वेषुष्माकंपयन (मा) नार्थं प्र प्र-
भवन्ति तेषुवाजादिपुप्रभवत्सुसत्सु सुम्रयुः सुखमात्मनइच्छन् यनमानोदेवान्जिगाति यज्ञ-
द्वारादेवान्प्राप्नोति उक्तार्थेत्तिरीयकब्राह्मणम्-प्रवोवाजाइत्यन्वाहमासावैवानाअर्धमासाअ-
भियवोदेवाहविष्मन्तोर्गौर्घृताचीयज्ञोदेवाजिगातियनमानःसुम्रयुरिति । आग्नेयपक्षे हेअ-
ग्ने वः त्वर्धमभिद्यवोभिगतदांसयोहविष्मन्तआसादितैश्चरुप्ररोडाशादिभिःसहितावानाअन्नानि
समिल्लक्षणानिघृताच्या जुह्वासहप्रक्रम्यन्ते प्रवोवाजाइत्यन्वाहाश्रवैवानइति देवान्देव त्वं समा-
नमन्यत् ॥ अभिद्यवः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतित्स्वरः । घृताच्या घृक्षरणादीत्योरित्यस्मादाभिधृ-
षिभ्यःक्तइतिकर्मणिक्तः घृतमाज्यमश्नतीतिऋत्विग्दृगित्यादिनाकिन् अनिदिताभित्युपधा-
लोपः अश्नतेधोपसंख्यानमितिडीप् चावितिपूर्वपदान्तोदात्तत्वम् । जिगाति गातिर्गत्यर्थः
छान्दसोजुहोत्यादिः निवातः । सुम्रयुः सुम्रंसुखमात्मनइच्छन्नितिसुपआत्मनःक्यच् कयाच्छन्द-
सीत्युप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

ईळेअग्निर्विपश्चित्तगिरायज्ञस्यसाधनम् । श्रुष्टीवानधिंतावानम् ॥२॥

ईळे । अग्निम् । विपःश्चितम् । गिरा । यज्ञस्य ।
साधनम् । श्रुष्टीश्वानम् । धितश्वानम् ॥ २ ॥

विपश्चितमेधाविनं यज्ञस्य साधनं निर्वाहकं श्रुष्टीवानं सुखवन्तम् यद्वा वेगवन्तं धितावानं
वानं वननीयं धनं धितं निहितं यस्य तं निहितधनं तमिममग्निगिरास्तु तिलक्षणया वाचा ईळे वि-
श्वामित्रोहं स्तौमि ॥ ईळे ईडस्तुतौ । श्रुष्टीवानं वनसंभक्तावित्यस्माद्विच् श्रुष्टीवनतीति श्रुष्टीवा
कृदुत्तरपदस्वरः । धितावानं दधाते निर्घायां धिरादेश्छान्दसः वनसंभक्तौ कर्मणि चञ् बहुव्रीहौ
निष्ठेति धितशब्दस्य पूर्वनिपातः पूर्वपदप्रकृतिस्वरः यद्वा उभयत्र छन्दसीव निपाविति वनिप् ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

अग्ने शके मंते वयं यमं देवस्य वाजिनः । अति द्वेषांसितरेम ॥ ३ ॥

अग्ने । शकेम । ते । वयम् । यमम् । देवस्य । वाजिनः ।
अति । द्वेषांसि । तरेम ॥ ३ ॥

हे अग्ने वाग्निः संभृतहविष्काः वयं देवस्य द्योतमानस्यते तव यमं यमनमायज्ञसमाप्तेरत्राव-
स्थानं कर्तुं शकेम शक्याः स्म वाग्निनो वेगवतो देवस्येति वायोननीयम् ततः कारणाद्द्वेषांसि अस्म-
दीयानि पावानि अतितरेम पापेभ्य उत्तीर्णा भवेम ॥ शकेम शकृशक्तावित्यस्मादाशीर्लिङि लि-
ङ्चाशिष्यङित्यङ्प्रत्ययः यासुत्सलोपेयादेशयलोपगुणसलोपाः आमन्त्रितस्याविद्यमानत्वे-
न पादादित्वावनिघातः उदात्तनिवृत्तिस्वरः । यमम् यम उपरमे इत्यस्मात्मावेचञ् यम उपरमे
ईतीनिपातनाद्ब्रह्मभावः नित्स्वरः । तरेम तृप्पवनतरणयोरिति प्रार्थने लिङ्ग्रूपं निघातः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

समिध्यमानो अध्वरे इग्निः पावक ईड्यः । शोचिष्केशस्तर्मीमहे । ४ ।

समिध्यमानः । अध्वरे । अग्निः । पावकः । ईड्यः ।
शोचिः श्केशः । तम् । ईमहे ॥ ४ ॥

योऽग्निं अक्षरेयज्ञेऽसमिध्यमानं घृताद्याहुतिभिः सम्यक्प्रज्वाल्यमानः अतएवशोचिक्लेशः
ज्वालकेशः पावकः शोधकः ईड्य स्तोत्रुमि प्रशस्यो भवति तमिमममिमतफलार्थम् ईमहे वयं
याचामहे ॥ ईड्यः ईडस्तुतावित्यस्मात्पण्यत् अस्त्यतेत्स्वरितामितिस्वरितत्वेप्राप्ते ईडवन्देत्यादि-
नाद्युदात्तत्वम् । ईमहे ईकान्त्यादिभित्पयंघातुरत्रयाच्चार्यं निवातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

पृथुपाजा अमर्त्यो घृतनिर्णिकस्वाहुतः । अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाट् ॥ १२८ ॥

पृथुष्यार्जाः । अमर्त्यः । घृतनिर्णिक् । सुऽआहुतः ।

अग्निः । यज्ञस्य । हव्यवाट् ॥ १२८ ॥

पृथुपाजाः प्रभूततेजोरूपः अमर्त्यः मरणधर्मरहितः घृतनिर्णिक् घृतस्याविलापनद्वारा
शोधनयेनेति घृतनिर्णिक् स्वाहुतः सुष्टु होत्रादिभिः सम्यगिष्टः एवंभूतोऽग्निः यज्ञस्य ज्योतिष्टो-
मादेर्हव्यवाट् हव्यानां बोधामवति ॥ पृथुपाजाः कृदुत्तरपदस्वरः । स्वाहुतः जुहोते कर्मणिक्
गतिरनन्तरइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम् । हव्यवाट् घहश्चेति णिव ॥ ६ ॥

॥ इतितृतीयस्य मथमेष्टाविंशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथषष्ठी-

तं सवाधो यत्सुच इत्था धिया यज्ञवन्तः । आचक्रुरग्निमूतये ॥ ६ ॥

तम् । सञ्चार्वः । यत्सुचः । इत्था । धिया । यज्ञवन्तः ।

आ । चक्रुः । अग्निम् । ऊतये ॥ ६ ॥

सवाधः रक्षोऽन्मन्त्रोच्चारणेन तद्विषयमाधयासहवर्तन्त इति सवाधः यज्ञवन्तः यन्नीयहविर्यु
क्ताः यत्सुचः यताः संपताः सुचो जुहायाँ यैस्ते यत्सुचन् इति ज्ञः इत्था इत्थं मनेन प्रकारेण क्रि-
यमाणया धियास्तुत्यातमेवंभूतमग्निम् उतयेराक्षसवधाद्रक्षणाय आ अग्निमुत्सुचतुः कुर्वन्ति ॥
सवाध वाधुविजोडने इत्यस्मात्किम् कृदुत्तरपदस्वरः । इत्था इदंशब्दात्प्रकारार्थे इदमस्थानुः त-

स्यसुपांसुलुगितिडादेशः उदात्तानिवृत्तिस्वरेणान्तोदात्तः । चक्षुः डुकृञ्करणेइत्यस्यलिट्श्रुसि
यणादेशेकृते तस्यद्विर्वचनेचीतिस्थानिवद्वावाट्द्विर्वचनं निघातः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

होतादेवोअमर्त्यःपुरस्तादेतिमायया । विदधानिप्रचोदयन् ॥ ७ ॥

होता । देवः । अमर्त्यः । पुरस्तात् । एति । मायया ।

विदधानि । प्रचोदयन् ॥ ७ ॥

होताहोमनिष्पादकः अमर्त्योमरणधर्मरहितःदेवोद्योतमान विदधानिवैदितभ्यानिकर्मा-
णिप्रचोदयन् प्रकर्षणप्रेरयन् सोमि माययाकर्मविषयामिज्ञानेनयुक्तःसन् पुरस्तात्कर्मप्रारम्भ-
कालेएव एति आस्मानागच्छति ॥ एति इणुगता । मायया माइमानेशब्देचेत्यस्मान्माच्छास-
सिसूभ्योयइतिकर्तारिकर्मणिवायप्रत्ययः मिमीतेनानीते कर्म मीयतेनयेतिवामाया कर्मविषयज्ञा-
नं प्रत्ययस्वरः । विदधानि विदज्ञानेइत्यस्मात् हविविदिभ्यांकिदितिकर्मण्यथप्रत्ययः कि-
त्त्वादगुणः प्रत्ययस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

वाजीवाजेपुधीयतेध्वरेपुप्रणीयते । विप्रोयज्ञस्यसाधनः ॥ ८ ॥

वाजी । वाजेषु । धीयते । अध्वरेषु । प्र । नीयते । विप्रः ।

यज्ञस्य । साधनः ॥ ८ ॥

वानीबलवानग्नि.वाजेपुयुद्धेपुधीयतेदेवै.शत्रुहननार्थनिधीयते किञ्च अध्वरेषुअग्निहो-
त्रादिपुप्रणीयतेध्वर्ष्वग्निभि.प्रकर्षणाहवनीयादिस्थानेषुप्रक्षिप्यते अतएवविप्रोमेधावीसन्नग्निः
यज्ञस्याग्निहोत्रादे.साधन साधकोभवति ॥ धीयते . डुधाञ्धारणपोषणयोरित्यस्मात्कर्मणियक्
धुमास्थागापेत्यादिनाईत्वं निघातः । नीयते णीञ्प्रापणेइत्यस्यकर्मणियक्त्वरूपम् उपसर्गादस-
मासेपिणोपदेशस्येतिणत्वम् । साधनः साधसंसिद्धौ नन्धादित्वात्कर्तारित्युः लिट्स्वरः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

धियाचक्रेवरैण्योभूतानांगर्भमादधे । दक्षस्यपितरंतना ॥ ९ ॥

धिया । चक्रे । वरैण्यः । भूतानाम् । गर्भम् । आं । दधे ।
दक्षस्य । पितरंम् । तना ॥ ९ ॥

योशिर्धिया आधानपवमानेष्टिरूपेणकर्मणाचक्रे आहवनीयरूपतयाकृतोभूत् अतएववरे-
ण्यःसर्वैर्धनमानैःकर्माङ्गत्वेनवरणीयः यश्चाग्निः भूतानांस्थावरजङ्गमात्मकानांभूतजातानाम-
न्तर्गमिस्वात्मानमेवगर्भरूपतयाआदधे सर्वत्रदधार पितरं सर्वस्यजगतःपालकं तामिममग्निदक्ष-
स्यदक्षप्रनापतेःतना तनया वेदिरूपाम्भूमिः दर्शपूर्णमासाग्निहोत्रादिकर्मसिद्ध्यर्थंधारयति भूमेर्द-
ष्टदुहितृत्वेमन्नवर्णः-अदितिर्ह्यननिष्टदक्ष्यादुहितातंवेति ॥ चक्रे करोते.कर्मणिछिदिरूपम् ।
गर्भं भूनिगरणेइत्यस्मादतिगृभ्यांभक्तिपत् गिरतिगीर्यतेवागर्भः निस्त्वादाद्युदात्तः । दधेद-
धातेर्छिदिरूपम् । पितरं पारक्षणे नमृनेष्टृइत्यादिनातृमन्तत्वेननिपातनादित्त्वं पातिपाल्यतीति
पितापालकः चित्स्वरः । तना यलोपश्छान्दसः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

नित्वाद्दधेवरैण्यदक्षस्येळासहस्कृताअग्नेसुदीतिमुशिजम् । १० । २९ ।

नि । त्वा । दधे । वरैण्यम् । दक्षस्य । इळा । सहःस्कृत ।

अग्ने । सुदीतिम् । उशिजम् ॥ १० ॥ २९ ॥

उक्तोर्थोनयर्चाविभियते सहस्कृत मथनाख्येनवलेननिष्पन्न हेअग्ने सुदीतिंशोमनदी-
तिपुक्तम् उशिजं पुरोडाशादिहविःकामयमानं यद्वा कर्माग्निभिः काम्यमानम् अतएव वरैण्यं
तैर्वरणीयं त्वा एवंविधंत्वां दक्षस्यदुहिताइळावेद्यादिलक्षणाभूमिः निदधे अग्निहोत्रादिकर्मस-
मृद्ध्यर्थनितरादधार ॥ इळा ईडस्तुतौ पुंसिसंज्ञायामित्यत्रप्राधिकवचनात्स्वयर्थेष्विधमत्ययः ह्रस्व-
श्छान्दसः संज्ञापूर्वकस्वविधेरनित्यत्वाद्गुणः यद्वा धनर्थैकविवानमित्यधिकरणेकः ईड्य-

तेस्तुयन्तेस्यांयनमानैर्देवाइतीळाग्नीभिः उवात्तानिवृत्तिस्वरेणान्तोद्वात्तः प्रत्ययस्वरः । उ-
शिर्जं वशकान्तावित्यस्माद्दश।किञ्चेतीजिप्रत्ययः कित्वात्सम्प्रसारणम् । वाटि हविः कामय-
ते उश्यते काम्यतेकर्माधिभिरितिवाडाशिगाग्निः प्रत्ययस्वरः ॥१०॥

॥ इतिवृतीयस्यप्रपमेएकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथैकादशी-

अग्निंयन्तुरमसुरमृतस्ययोगेवनुपः । विप्रावाजैःसमिन्धते ॥ ११ ॥

अग्निम् । यन्तुरम् । अप्सुरम् । ऋतर्यम् । योगे । वनुपः ।
विप्राः वाजैः । सम् । इन्धते ॥ ११ ॥

वनुपः कर्मासिद्धयर्थं संभजमानोः विप्रामेधाविनोध्वर्षादयः यन्तुरं सर्वस्यनियन्तारं य-
द्वा क्षिप्रंगन्तारम् अनुरम् अपाप्नेरकंतामिममग्निम् ऋतस्यसत्यभूतस्य ज्योतिषोमादेः योगे प्रयोगार्थं
वाजैर्हविर्लक्षणैरन्नैः समिन्धते सम्यग्दीपयन्ति ॥ यन्तुरं वर्णत्र्यत्ययः यन्तारमित्यर्थः । अप्सुरं
तुरत्वरणे अपस्तुतोर्तित्वरयतीतिक्विप् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । योगे युजिर्योगे मावेषञ् च-
बोःकुधिष्यतोःरितिकुत्वं जित्स्वरः । वनुपः वनपणसंभक्तौ जनेरुसिरित्याधिकारे बहुलवचनाद-
स्मादप्युसिःप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । इन्धते जिह्न्वीदीप्तौ निधातः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

ऊर्जो नपातमध्वरेदीद्विवांसमुपद्यवि । अग्निर्मालिकविक्रतुम् ॥ १२ ॥

ऊर्जः । नपातम् । अध्वरे । दीद्विश्वांसम् । उप । द्यवि ।
अग्निम् । ईळे । कविक्रतुम् ॥ १२ ॥

ऊर्जनपातंहविर्लक्षणैरन्नैःसमिध्यमानत्वेनान्नस्यपुत्रम् यद्वान्नस्याहुत्यर्थं यथाज्ञादाहुतिः आ-
हुतेरादित्यग्नादित्यादशिरिति उपद्यवि अन्तरिक्षसमीपे दीद्विवांसमतिशयेनदीप्यमानंकाविक्रतुं
कवयोमेधाविनोध्वर्षादयोमथनेनऋतवः कर्तारोयस्येति अध्वर्षादिभिर्निष्पाद्यमानंतामिममग्नि-
मध्वरेस्मिन्यज्ञेईळेस्तुतिरक्षणाभिर्गाभिर्हस्तौभि ऊर्जः ऊर्जवलेइत्यस्माद्भानमासेत्यादिना

ताच्छीलिकः क्विप्प्रत्ययः ऊर्जयतिशरीरमितिऊर्ज्ज्वलं सावेकाचइतिविमक्तेरुदात्तत्वम् । द्य-
वि द्युतदीप्तावित्यस्मादौणादिकोडुब्प्रत्ययः द्योततेकिरणसंबन्धादितिद्वुरन्तरिक्षं जित्स्वरः
ईळे ईडस्तुतावित्यस्यलटिरूपम् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

ईळैन्योनमस्यंस्तिरस्तमांसिदर्शतः । समग्निरिध्यतेवृषां ॥ १३ ॥

ईळैन्यः । नमस्यः । तिरः । तमांसि । दर्शतः । सम् ।

अग्निः । इध्यते । वृषां ॥ १३ ॥

ईळैन्यः स्तोत्रमिरोड्यः अतएव नमस्य सर्वैर्नमस्कार्यः तमांसितिरः ध्वान्तानिस्वप्नमाभि-
स्तिरस्कुर्वन् दर्शत कमनीयतया सर्वैर्दर्शनीयः तादृशोग्निः वृषा यजमानस्य क्रमानां वर्षितासमि-
ध्यते आहुतिप्रक्षेपेण प्रज्वाल्यते उक्तार्थेवानसनेयकम्-ईळैन्यो ह्येप नमस्यो ह्येप स्तिरस्तमांसिद-
दृशोसमिद्वइति ॥ ईळैन्यः ईडस्तुतौ कृत्यार्थे तवैकेकेन्यत्वनइतिकेन्यप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । नमस्यः
नमस्यतेरचोयादित्यत् अतो लोपयलोपौ तित्स्वारितमितिस्वारितः । दर्शतः दृशिरप्रेषणे
इत्यस्मात् भृमृदृशित्यादिना कर्मण्यत्तच्प्रत्ययः चित्स्वरः । वृषा वृषुसेचनेइत्यस्मात् कनिन्यु-
वृषीत्यादिना कनिन् कित्त्वाद्गुणः निच्वादाद्युदात्तः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

वृषोअग्निःसमिध्यतेश्वेनदेववाहनः । तंहविष्मन्तईळते ॥ १४ ॥

वृषो इति । अग्निः । सम् । इध्यते । अश्वः । न । देववाहनः ।

तम् । हविष्मन्तः । ईळते ॥ १४ ॥

वृषोवृषैवकामानां वर्षितादेववाहनः देवान्हवींषिवावहतिप्रापयतीतिदेववाहनः तत्रदृष्टा-
न्तः-अश्वेनेति यथाश्वोरजानंवाहयतिस्वपुरंप्रापयतीतिवाहनमश्वः तद्वत्वाहनमूलोयोग्निः
समिध्यते आहुतिप्रदानेनसम्यग्दीप्यते तं-तादृशमग्निहविष्मन्तः संभृतहविष्कायनमानाईळतेक-
र्मेसिध्यतेस्तुवन्ति । वृषा उ गुणः उजमवलम्ब्यप्रगृह्यसंज्ञा देववाहनः वहप्राणेषुइत्यस्मात्प्यन्ता-
ञ्चन्धादित्वात्कर्तोरित्युःलित्स्वरः समासेकृदुत्तरपदस्वरः ॥ ईळते ईडस्तुतौ ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

वृषणंत्वावयंवृषन्वृषणःसमिधीमहि । अग्नेदीद्यंतंवृहत् ॥ १५ ॥ ३० ॥

वृषणम् । त्वा । वयम् । वृषन् । वृषणः । सम् । इधीमहि ।

अग्ने । दीद्यंतम् । वृहत् ॥ १५ ॥ ३० ॥

वृषणकामानां वर्णितः हेअग्ने वृषणः वृषाणः घृताधाहुतीनां सेकारो वयं वृषणमाहुतिद्वारा उदकस्य सेकारं तदाहसृष्टिः—अग्नौ प्रास्ताहुति सम्भगादित्युपतिष्ठते । आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं तत् प्रजा इति । दीद्यंतं दीप्यमानं वृहत् अतएव महान्तमिममग्निं समिधीमहि सम्यग्दीपयामः ॥ इधीमहि निङ्धीदीप्तावित्यस्य प्रार्थने लिङ्गिनकारलोपश्छान्दसः निघातः ॥ दीद्यंतं दीद्येति दीसिकर्मा तस्य शतरि रूपम् अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् ॥ १५ ॥

॥ इति तृतीयस्य प्रथमे त्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अग्ने जुषस्वेति पञ्चोडशसूक्तं वैश्वामित्रमाग्नेयम् अत्रानुक्रमणिका—अग्ने जुषस्वपद् तृतीयाद्युष्णिक् त्रिष्टुप् नगत्यइति पूर्वसूक्ते गायत्रं त्वित्युक्तत्वादेतद्वापि गायत्रं तृतीयाद्युष्णिक् चतुर्थी-त्रिष्टुप् पञ्चमी नगती अग्ने जुषस्वेति सवनीयपुरोडाशोऽस्विष्टकृतः प्रातः सवनीयानुवाक्या सूत्रितश्च—अथास्विष्टकृतोऽग्ने जुषस्वनो हविरिति । अतिरात्रे आश्विनशस्त्रे परिहिते सति च मसगणै सहोऽश्विनो द्विकपालपुरोडाशः सर्वहुतो होतव्यः यदि पुरोडाशमवशेष्यस्विष्टकृतं कुर्युस्तस्यस्विष्टकृतः पुरोडाशमवशेष्ये पायाज्या यद्येतस्य पुरोडाशस्य स्विष्टकृतचरेषु पुरोडाशमवशेष्ये तस्य सूत्रितम् माध्यंदिने सवने सवनीयपुरोडाशोऽस्विष्टकृतोऽनुवाक्या माध्यंदिने सवने इत्येपा सूत्रितश्च—अग्ने जुषस्वनो हविर्माध्यंदिने सवने जातवेद इति । तृतीयसवने सवनीयपुरोडाशस्य स्विष्टकृतोऽनुवाक्या अग्ने तृतीये सवने इत्येपा सूत्रितश्च—अग्ने तृतीये सवने होहिकानिष इत्यनुसवनमनुवाक्येति आश्विनपुरोडाशस्य स्विष्टकृतोऽपाज्या अग्ने वृधान इत्येपा सूत्रितश्च—अग्ने वृधान आहुतिमिति संयाज्येति ।

तस्मिन्सूक्ते मथमा-

अग्ने जुषस्वनो हविः पुरोडाशं जातवेदः । प्रातः सावेधिं धावसो ॥ १ ॥

अग्ने । जुषस्व । नः । हविः । पुरोडाशम् । जातश्चेदः ।

प्रातः सावे । धियावसो इति धियावसो ॥ १ ॥

विद्वामित्रःस्तौति—जातवेदः जातप्रज्ञं धियावसो धियास्तोत्रेणवसुधर्नयस्माद्भवतिसोयं धियावसुः तस्यसंभुद्धिः कर्मानुरूपधनप्रद हे अग्ने प्रातःसावे अग्निष्टोमेप्रातःसवनेनोस्मत्संबधिपुरोडाशं पुरोडाशाख्यंहविःजुपस्वसेवस्व ॥ जुपीप्रीतिसेवनयोरित्यस्यलोठिरूपम् आमञ्जितस्याविद्यमानवचनेनपादादित्वाद्भिषातः । प्रातःसावे पुञ्जभिषेसवनंसावः भावेचञ् थाप-बञ्च्ञानभिन्काणामित्यन्तोदात्तत्वम् । धियावसो विभक्तयलोपश्छान्दसः आमञ्जितत्वान्निषातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

पुरोडाशं प्रेपचतस्तुभ्यंवाघापरिष्कृतः । तं जुपस्वयविष्ठय ॥ २ ॥

पुरोडाः । अग्ने । पचतः । तुभ्यम् । वा । घ । परिष्कृतः ।

तम् । जुपस्व । यविष्ठय ॥ २ ॥

यविष्ठय युवतम हेअग्ने यःपुरोडाः पुरोडाशन्तेध्वर्षादयपनमितिपुरोडाः पुरोडाशः पचतःकपालयोःपक्वोस्ति सचतुभ्यंत्वदर्थपरिष्कृतोवाव पर्याग्निकरणादिभिरलङ्कृतःखलु तमिमंपुरोडाशंजुपस्वसेवस्व ॥ पुरोडाः दाशुदाने इत्यस्मात्पुरस्पूर्वान्मन्त्रेधेतवहोव्यशस्पुरोडाशोष्विन्निति कर्मणिष्विन्नित्तेधेतवहादीनांडस्यदस्यइतिडस्पन्त्ययेकृते अवयाःधेतवा पुरोडाशेतिनिषातनाइकारस्यडत्वं पुरोडाशन्तपनमितिपुरोडाः पुरोडाशः हकारस्यळकारोबहुचसांप्रदायिकः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । पचतः ङुपचप्पाकेइत्यस्माद्ङृमृदृशीत्यादिनाकर्मण्यतच्प्रत्ययः पच्यतेसावितिपचतःपृक्तः चित्स्वरः । ष ऋचितुनुपेत्यादिनासांहितायांदीर्घः । परिष्कृतः संपर्युपेभ्यः करोतीभूपणेइतिकरोते सुडागमः गतिरन्तरइतिगतेः प्रकृतिस्वरत्वम् । यविष्ठय यविष्ठयवयविष्ठयः पादाश्वान्वाचेत्यत्रकारेणवस्वादीनांस्वार्थेयत्प्रत्ययस्योपादानाद्यविष्ठयेत्यत्रस्वार्थिकोयत्प्रत्ययः आमञ्जितत्वान्निषातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अग्नेवीहिपुरोडाशमाहुतंतिरोअह्वयमासहंसःसूनुरस्यध्वरेहितः । ३ ।

अग्ने । वीहि । पुरोडाशम् । आहुतम् । तिरःइअह्वयम् ।

सहंसः । सूनुः । असि । अध्वरे । हितः ॥ ३ ॥

हेअग्ने तिरोअहचं आहितिरोहितेसति आहुतमासमन्ताद्भुतंपुरोळाशंपुरोडाशाख्यंहविः
वीहि मस्य अध्वरोस्मिन्यज्ञेसहसःसूनुःबलस्यपुत्रस्त्वंहितोसि आहवनीयादिस्थानेष्वस्माभि-
र्निहितोसि तस्माद्वाहीतिशेषः ॥ वीहि वीकान्त्याष्वित्यस्यलोटिरूपंहेरापित्वादन्तोदात्तत्वम् ।
आहुतम् जुहोतेःकर्मणिके गतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् । तिरोअहचं आहिभवमहचं
भवेच्छन्दसीतियत् तिरोभूतमहचयस्मिन्कालेसतिरोअहचःरात्रिकालइत्यर्थः कालाध्वनोरत्यन्त-
संयोगेइतिद्वितीया प्रकृत्यान्तःपादमित्येडःप्रकृतिमावः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ३ ॥

अयचतुर्थी-

माध्यंदिनेसर्वनेजातवेदःपुरोळाशमिहकवेजुपस्व ।

अग्नेयहस्यतवभागधेयंनप्रमिनन्तिविदथेषुधीराः ॥४॥

माध्यंदिने । सर्वने । जातश्चेदः । पुरोळाशम् । इह । कवे ।

जुपस्व । अग्ने । यहस्य । तव । भागधेयम् । न । प्र । मिनन्ति ।

विदथेषु । धीराः ॥ ४ ॥

कवे मेषाविन् हेजातवेदः इहास्मिन्नाग्निष्टोमाख्येकर्मणितत्रचमाध्यंदिनेमाध्यंदिनसम्ब-
न्धिनिसर्वनेपुरोडाशमाध्यंदिनसर्वनीयपुरोडाशंजुपस्वसेवस्व हेअग्ने विदथेषुयज्ञेषुधीराःकर्म-
कुशलाःअध्वर्वादयः यहस्य यान्तिप्रामुबन्तिदेवाहवींध्यनेनेतियद्दोमहानग्निः यहस्यमह-
तस्तवभागधेयंभागतयापरिकल्पितमिमंपुरोडाशनप्रमिनन्ति नहिंसन्ति किन्तु तुभ्यंप्रयच्छन्ति
तंजुपस्वेतिशेषः ॥ माध्यंदिने मध्यंदिनस्येदमित्यर्थेउत्सादित्वाद्ज् नित्वादादिशुद्धिः नित्त्वा-
देवाद्युदात्तत्वम् । यहस्य यात्रापणेइत्यस्मात्शेषयहनिहेतिनिपातनात्करणेवन्प्रत्ययः हुगाग-
मधातुह्रस्वौ यान्त्येनेतियद्दोमिः व्यत्ययेनान्तोदात्तः । भागधेयं भागशब्दात्स्वार्थे भागरू-
पनामभ्योभेयप्रत्ययोवक्तव्यइतिधेयप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । मिनन्ति मीन्निहायामित्यस्यत्रया-
दित्वात्श्च तस्मिन्मीनोतेनिगमेइतिह्रस्वत्वम् हिनुमीनोतेणत्वंनमघति सर्वविधीनांछन्दसि
विकल्पितत्वादिति ॥ ४ ॥

अयपञ्चमी-

अग्नेतृतीयेसर्वनेहिकानिंपःपुरोळाशंसहसःसूनवाहुतम् ।

अथादिवेष्वध्वरंविपन्ययाधारत्नवन्तममृतैपुजागृचिम् ॥५॥

अग्ने । तृतीये । सर्वने । हि । कानिपः । पुरोळाशम् । सहसः ।
सूनो इति । आहृतम् । अर्ध । देवेषु । अध्वरम् । विपुन्यया ।
धाः । रत्नैश्चन्तम् । अमृतेषु । जागृविम् ॥ ५ ॥

सहस सूनो वदस्यपुत्र हेअग्ने त्वंनृनीयेसर्वनेआहुतंह्यमानंपुरोळाशं कानिप कामयेसे
अपानतरम् अग्रम् अग्निनाशिनं रत्नरत्नं रत्नशब्देनम्गादिच्छक्षणमुत्तंफलमभिधीयते तद्वत्
पुत्रदं जागृविं जागरणकारिणं प्रातःसोमोनागृविर्भवतिस्वप्ननिवारक इति तमिंधोमं विपुन्य-
या स्तुनिलक्षणयात्राचा स्तुतस्त्वं अमृतेषुनरणवर्षरहितेषुदेवेषुपुत्रादिषु धा धेहि ॥ तृतीये
प्रिशञ्चात्पूरणात्रे संप्रसारणमितितीयप्रत्यय तत्सिनियोधेनसंप्रसारणं हृदनिदीर्घोनिपसति
अगदितितानुवर्तनात् प्रत्ययस्वरः । कानिप कनोफात्स्यादिपिन्धस्यदेतिमिध्वरुलमिति
मिप् तस्यआर्षावातुत्वादिडागम कान्तिरभिगप अकारस्याकारोच्यत्येन ह्योगादनिवात
धातुस्वरः । विपुन्यया पनस्तुतौ भावेक्विप् विपनंघातीतिरुप्रत्यय प्रत्ययस्वरः । धा दधाते
श्यादसेलुदिरूपम् पादादित्वादनिवातः । जागृविं विनप्रत्ययान्तोनागृविशब्द निस्वरः ॥ ५ ॥

अथपट्टी-

अग्नेवृधानआहुतिंपुरोळाशंजातवेदः । जुपस्वतिरोअह्वयम् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

अग्ने । वृधानः । आहृतिम् । पुरोळाशम् । जातवदेदः ।

जुपस्व । तिरःअह्वयम् ॥ ६ ॥ ३१ ॥

जातवेद जातप्रश्न हेअग्ने वृधान आहुतिभिर्वर्षमानस्वतिरोअह्वयम् अहिमामद्वयं दि-
वसकृत्य निरोमूतमद्रचंयस्मिन्कालेमातिरोअह्वयं रात्रिकाल तस्मिन्काले आहुनिम् आहुतंपुरो-
ळाशंपुरोडाशास्वहंवेर्जुपस्वसेवस्व ॥ आहुति जुहोते र्मणिक्तिकन् तादीर्घनितीकृत्यनातिवेति
गते प्रकृतिस्वरत्वम् । जुपस्व जुपीप्रीतिमेवचनयोरित्यस्यलोटिरूपम् ॥ ६ ॥

॥ इतिनृनीयस्यप्रथमेष्टकत्रिशोर्ग ॥ ३१ ॥

अस्तीदमिनिपोडशर्ममद्वशंरुक्तैश्चामिन्त्रम् अत्रानुग्रमाणिना—अहतींघोळशाघान
जुर्गादशमीद्वारश्रोतुपुत्र. षष्ट्येकादशुपान्त्येचनगतप. पञ्चमृन्धिम्योतेति आघानुर्गाद-

शमीद्वादशयोनुष्टुभः षष्ठीएकादशीचतुर्दशीपंचदशीजगत्यः शिष्टा अष्टौ त्रिष्टुभः षड्मीमन्थ-
तानरइत्येपात्रस्त्यिदेवताका अग्निदेवताकावा शिष्टा अग्निदेवताकाः सूक्तविनियोगोर्लङ्गिकः
वरुणप्रघासेष्वग्निप्रणयने इळायास्त्वापदइत्येषा सूत्रितञ्च—इळायास्त्वापदेवयमग्नेविश्वेभिः स्व-
नीकदेवैरित्यर्षचारमेदिति । तत्रैवाग्निप्रणयने उत्तरवेद्यामग्नीस्थापिते सति सीदहोतरित्येषा ।
निहितेऽग्नीसीदहोतः स्वजलोके चिकित्वा निति सूत्रितम् । अरण्यामग्निमारोपणे अयन्ते योनि-
रित्येषा सूत्रितञ्च—अयन्ते योनिर्ऋत्विद्यइत्यरणीगार्हपत्ये प्रति तपेत्पाणीवेति ।

तस्मिन्सूक्तेऽथमा—

अस्तीदमधि मन्थनमस्ति प्रजननं कृतम् ।

एतां विश्वतीमाभरामि मन्थाम पूर्वथा ॥ १ ॥

अस्ति । इदम् । अधि मन्थनम् । अस्ति । प्रजननम् । कृतम् ।

एताम् । विश्वतीम् । आ । भर । अग्निम् । मन्थाम् । पूर्वथा ॥ १ ॥

यजमानोऽध्वर्वादीन्प्रतिब्रूते । इदमग्र्यर्षयूपशकलमस्ति अधिमन्थनमरण्याउपरिनि-
धेयं मन्थनसाधनभूतं दण्डरज्ज्वादिकमस्ति प्रजननमग्निजननसाधनभूतं दर्भपिंडुलकृतं संपादितम-
स्ति यद्वा प्रजननं मन्थनदण्डस्य विन्यासविशेषः यस्मादेतानियूपशकलादीन्प्राग्निमन्थनसाधना-
न्याहृतानि सन्ति तस्मात् विश्वतीं विशांप्रजानामग्निसाध्याग्निहोत्रद्वारास्वर्गादिफलसंपादने-
नपालयित्रीमेतामरणीमाभर हेअध्वर्यो आहर तस्यामाहनायां पूर्वथा यथा वयमाधानका-
ले अग्निमग्नीम यथावा पूर्वमहर्षयोऽग्निममन्थिषु. तद्वद्वयमेनमग्निमस्मिन्कर्मणि मन्थाम मन्थ-
नेन निष्पन्नं करवाम ॥ अस्तीति पदद्वयस्य पादादित्वादिनिवातः । विश्वतीं पतिशब्दस्य विभा-
षासपूर्वस्येति ङीप् नकारात्प्रान्तादेशः परादिभ्यश्चसिबहुलमित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । भर हञ्
हरणे इत्यस्य लोटि ह्रस्वोऽभिच्छन्दसीतिभकारः । मन्थाम मन्थविलोडने इत्यस्य लोटिरुप-
निवातः । पूर्वथा पूर्वशब्दादिवापेत्प्रन्पूर्वविधेमात्पाच्छन्दसीतिपाल्प्रत्ययः ङीर्त्वातिप्रत्य-
यात्पूर्वस्योदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अरण्यानिहितो जातवेदागर्भ इव सुधितो गर्भिणीषु ।

दिवे दिव्य ईडयो जागृवद्भिर्हविष्मद्भिर्मनुष्येभिरग्निः ॥ २ ॥

अरण्योः । निहंतः । जातश्चैदाः । गर्भः इव । सुधधितः ।
गर्भिणीषु । दिव्येदिवे । ईड्यः । जागृवत्शभिः । हविष्मत्शभिः ।
मनुष्येभिः । अग्निः ॥ २ ॥

जातवेदाः सर्वविषयज्ञानवानपमग्निः अरण्योर्निहितः देवैर्घञ्जार्थेनितरांस्थापितोस्ति । अ-
प्रहृष्टान्तः—गर्भे इवेति यथागर्भो गर्भिणीषु स्त्रीषु सुधधितः सुष्ठु निहितो वर्तते तद्वत् सतादशोभिः ह-
विष्मद्भिः संभृतहविष्कैः अतएव नागृवद्भिः कर्मणिनागरूकैर्मनुष्येभिर्मनुष्यैरस्माभिर्दिवेदि-
वेप्रत्यहमुत्पर्ययीष्यः स्तुतिरूपाभिर्गोभिस्तोतव्यः ॥ अरण्योः ऋगतौ अर्तिसृधधमीत्या-
दिनानिप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । निहंतः दधाते कर्मणिनिष्ठायां दधातेर्हिरिति हिरादेशः ग-
तिरनन्तरद्विगतेः प्रकृतिस्वरत्वम् । सुधधितः दधाते कर्मणिनिष्ठा तास्मिन्सुधधितवमुधधितेत्या-
दिनानिपातनाद्धिइत्यादेशः । दिव्येदिवे दिवुक्तीडादौ इगुपधलक्षणः कः नित्यवर्षिप्रयोरिति द्वि-
र्वचनम् तस्याग्नेदित्वाद्नुदात्तत्वे पूर्वपदस्वरः । नागृवद्भिः नागृनिद्राक्षये इत्यस्य कसौरूपं
द्विर्वचनप्रकरणे छन्दसिवेतिवक्तव्यामीति विकल्पितत्वाद्द्विर्वचनाभावः वसुसंख्यंस्वनुद्धांइ-
तिवसोः सकारस्यदत्वं प्रत्ययस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उत्तानायामवभरार्चिकित्वान्तसुद्यः प्रर्वीतावृषणं जजान ।
अरुपस्तूपोरुशंसस्यपाज्जइळायास्पुत्रोव्युनेजनिष्ट ॥ ३ ॥

उत्तानायाम् । अव । भर । चिकित्वान् । सुद्यः । प्रर्वीता ।
वृषणम् । जजान् । अरुपस्तूपः । रुशंस । अस्य । पाजः ।
इळायाः । पुत्रः । व्युने । अजनिष्ट ॥ ३ ॥

चिकित्वान् ज्ञानवानध्वर्युस्त्वम् उत्तानायामधरारण्याम् उत्तानशायामुत्तरारण्यम् अव-
भर अथोमुखांधारय अनन्तरं साधरारणिः सद्यः प्रर्वीता तदानीमेवनिपिक्त्रेतस्कासती वृषणं
कामानां वर्षकमश्चिन्नान ननयत् आयास्यग्नेः रुशत् तमोविनाशयत् पानस्तेजोमात्रं त-
त्राम् अनन्तरं अरुपस्तूपः आरोचमानतेन संघोपेतः इळायास्पुत्रः उत्तरवेद्या उत्पन्नोऽग्निः व्युने अ-
रण्ययोनिस्थाने अजनिष्ट अजनि ॥ जजान जननने इत्यस्य लोडर्थे छिडिबहुलमन्यत्रा-
पिसंज्ञा छन्दसोरिति गिलोपः प्रत्ययान्तत्वाभावादास्रभवाति नियातः । अरुपस्तूपः नविद्यते रूपः

क्रोधोयस्तेत्यरुपः क्रोधराहित्येनरोचमानइत्यर्थः नञ्मुभ्यामित्युत्तरपदान्तादात्तत्वम् दृञ्स्तुतौ
स्तौतेर्दीर्घश्चेतिप्रत्ययः किञ्चधातोर्दीर्घश्च स्तुयतेइतिस्तूपस्तेनःसवःअरुपआरोचमानस्ते.
ज संघोयस्येतिबहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । रुशत् रुशर्हिंसायांशतरिरूपम् । वयुने अजग-
तिक्षेपणयोरित्यस्मादानियमिशोड्भ्यश्चेत्युनन् नित्संज्ञक.अनतिवीयतेवावयुनमङ्गं प्रत्यय-
स्यव्यत्ययेनाद्युदान्तत्वम् । अननिष्ट जनीप्रादुर्भावेइत्यस्यल्लडिसिचिरूपम् निघातः ॥ ३ ॥'

अथचतुर्थी-

इळायास्त्वापदेवयंनाभापृथिव्याअधि ।

जातवेदोनिधीमह्यग्नेह्व्यायवोह्वे ॥ ४ ॥

इळायाः । त्वा । पदे । वयम् । नाभा । पृथिव्याः । अधि ।

जातव्वेदः । नि । धीमहि । अग्ने । ह्व्यार्य । वोह्वे ॥ ४ ॥

जातवेदः जातप्रज्ञ हेअग्रे अघ्वर्चोदयोवयंपृथिव्याअधिभूमेरुप्युत्तरवेद्यां नामा माभौ
तस्यानामिस्थानेमध्यप्रदेशे तदेवस्थानंविशेष्यते इळायाःपदे मानव्याइळायागोःपदे इडा-
पदरूपेउत्तरवेद्यात्मकेस्थाने त्वात्वांह्व्याय वोह्वे पुरोडाशादिलक्षणंहविर्वोहुनिधीमहि नि-
दधीमहि उक्तार्थेब्राह्मणम्-इळायास्त्वापदेवयंनाभापृथिव्याअधीत्येतद्वाइळायास्पदंयदुत्तरवे-
दीनाभिर्जातवेदोनिधीमहीतिनिधास्यन्तोह्येनंभवन्त्यग्नेह्व्यायवोह्वेवइतिह्यंहिवक्ष्यन्मवतीति ॥ नामा
णहवन्धने इन्नित्यनुवृत्तौनहोभश्चेतीञ् भकारध्वान्तादेशः त्रित्वादुपधावृद्धिः
नह्यतीतिनाभिः मध्यस्थानं सुपांसुलुगितिस्तम्याडादेशः त्रित्स्वरः । धीमहि दधोतेर्लिङ्
रूपम् लिङ्.सीयुडितिसीयुद् द्विवचनाभावश्छान्दसःनिघातः । वोह्वे वहप्रापणेइत्यस्मात्तु-
मर्थेत्वेन सहिवहोरोदवर्णस्येतिधात्वकारस्यौत्वम् दत्वत्वदुत्वदलोपाः नित्त्वादाद्युदात्त. ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

मन्थतानरःकृविमह्वयन्तंप्रचेतसममृतंसुप्रतीकम् ।

यज्ञस्यंकेतुंप्रथमंपुरस्ताद्भिन्नरोजनयतासुशेवंम् ॥५॥३२॥

मन्थत । नरः । कविम् । अद्वयन्तम् । प्रश्चेतसम् । अमृतम् ।
सुप्रतीकम् । यज्ञस्य । केतुम् । प्रथमम् । पुरस्तात् । अग्निम् ।
नरः । जनयत । सुशेवम् ॥ ५ ॥ ३२ ॥

नरः कर्मणानेतारो हेअध्वर्वाद्यः कर्विजान्तदर्शिनमद्वयन्तं द्वयमनाचरन्तम् अद्वैतकुर्वा-
णमनसावाचाचएकविषमेनकर्मकुर्वाणम् अतएवप्रचेतसं प्रकृष्टज्ञानोपेतममृतमरणवर्मरहितं सु-
प्रतीकंशोभनैरङ्गैर्ज्वालाभिः समेतंतमिममग्निमन्थतमन्थनेननिष्पादयत किञ्च हेनरः कर्मणाने-
तारोअध्वर्वाद्यः यूयं यज्ञस्यज्योतिष्टोमादेःकेतुंप्रज्ञापकं प्रथमंसुख्याङ्गभूतम् आग्निपूर्वकत्वात्सर्वे-
षामुत्तरक्रतूनां सुशेवं शोभनसुखोपेतं तादृशमग्निपुरस्तात्कर्मणःप्रारम्भेजनयत तामिममग्निमेवं-
विधमुण्युक्तंकुरुतेतिभावः ॥ मन्थत मन्थविलोडनेइत्यस्यलोटिरूपं पादादित्वादानिघातः । नरः
णीञ्प्रपणेइत्यस्मात्तनयतेर्डिञ्चेतिऋप्रत्ययः डित्त्वाडिलोपः नयन्तिकर्माणिनीयन्तेकर्माण्येभि-
रितिवा नरः आभञ्जितत्वानिघातः । अद्वयन्तं द्वयमिवाचरतीत्यर्थे सर्वप्रातिपदिकेभ्यःकिल्बिक्त-
व्यइत्याचारार्थेकिप् द्वयति तस्यशतारिरूपद्वयत्रिति नद्वयन्अद्वयन् तं तत्पुरुषेनञ्स्वरः । सुप्रती-
कम् बहुव्रीहौऋत्प्रप्रादयश्चेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । जनयत जनीप्रादुर्भावेइत्यस्यणिच् अतउ-
पधायाइतिट्ट्वाप्राप्तायां जनीञ्पृक्तसुरभोजनताश्चेतिभिद्वद्वापान्मितांह्रस्वइतिह्रस्वः निघातः ।
सुशेवम् शेवशब्दोवन्प्रत्ययान्तआद्युदात्तः बहुव्रीहौ आद्युदात्तंब्रह्मचून्दासीत्युत्तरपदाद्युदात्त-
त्वम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यप्रथमेद्वात्रिशोवर्गः ॥ ३२ ॥

अथपट्टी-

यदीमन्थन्तिवाहुभिर्विरोचतेश्वोनवाज्यरूपोवनेष्वा ।

चित्रोनयामंनृश्विनोरनिवृतः परिवृणक्त्यश्मनस्तृणादहन् ॥ ६ ॥

यदि । मन्थन्ति । वाहुभिः । वि । रोचते । अश्वः । न । वाजी ।

अरूपः । वनेषु । आ । चित्रः । न । यामन् । अश्विनोः । अनिश्चृतः ।

परि । वृणक्ति । अश्मनः । तृणा । दहन् ॥ ६ ॥

यद्यध्वर्जादयःआहुभिस्वकोयैहेस्तैरग्निमन्यन्तिमग्रन्ति ततःसजातोग्निःवनेपुकाष्ठेषु वा-
जी शीघ्रगमनवान् अरुणारोचमानः सर्वेषांप्रीतिकरःसन् आविरोचते आसमन्तादि-
शेषेणदीप्यते तत्रदृष्टान्तः-अश्वेनेति यथाश्वेनेपुवननीयेपुत्राह्वालीस्थात्तेपुवैगवान् आरो-
चमानोवर्ततेतद्वत् तत्रैवदृष्टान्तान्तरम्-चित्रोनेति यथायामन्यामनिवेगगमने अश्विनोर्देवामि-
पजोश्चित्रोननानाविधवर्णोरथआरोचमानोवर्ततेतद्वत् अनिवृतः केनाप्यप्रतिबद्धगमनः सोयम-
ग्निःअश्मनः उपलान्तृणानिचदहन्मस्मसात्कुर्वन्परिवृणक्ति दग्धस्थानानिपरितोवर्जयति तादृ-
शोग्निःआविरोचतइतिपूर्वेणान्वयः ॥ मन्यन्ति मन्याविलोडने अस्यलटिरूपं यदियोगादनि-
घातः । रोचते रुचदासौ भौवादिकः लटिरूपं निघातः । यामन् याप्रापणे आतोमानिन्क-
निन्वनिपथोतिमानिन् सुपांसुलुगितिसंसंन्याल्लक् नित्स्वरः । अनिवृतः वृन्वरणेइत्यस्यानिष्ठा-
यां यस्यविभापेतीदृप्रतिषेधः निपूर्वोवृणोतिनिवारणेवर्तते नानिवृतःअनिवृतःनन्स्वरः । वृण-
क्ति वृजोवर्जने रुधादिः चोःकुंरितिकुत्वं निघातः । तृणा तृहाहिसिंहिसायाम् तृहेःऋःकि-
च्चादगुणःहलोपथ तृह्यतेतद्रवादिभिरितितृणं नित्स्वरः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

जातोअग्नीरोचतेचेकितानोवाजीविप्रःकविशस्तःसुदानुः ।
यंदेवासईड्यंविश्वविदंहव्यवाहमदधुरध्वरेपु ॥ ७ ॥

जातः । अग्निः । रोचते । चेकितानः । वाजी । विप्रः । कविशस्तः ।
सुदानुः । यम् । देवासः । ईड्यम् । विश्वविदम् ।
हव्यवाहम् । अदधुः । अध्वरेपु ॥ ७ ॥

जातःमन्थनान्तरसुस्पन्नःसर्वचेकितानःसर्वज्ञानानःसन्वाजीसततगमनस्वभावःविप्रःक-
र्माभिन्नःअतएवकविशस्तः कविभिर्मैघागीभिर्होतृभिःस्तुतः सुदानुः सुष्ठुकर्मफलस्यदाता एवं-
विधोग्निःरोचतेदीप्यते देवासोदेवाइन्द्रादयः ईड्यंहोत्रादिभिःस्तुत्यं विश्वविदं सर्वस्यजगतो-
वादिदारं यमग्निमध्वरेपुज्योतिष्टोमादियज्ञेषु हव्यावाहं हव्यानांबोदारम् अदधुःव्यदधुः सो-
ग्निर्दीन्यतइतिपूर्वेणान्वयः ॥ चेकितानः कितज्ञानेइत्यस्ययल्लुकि गुणोयल्लुकेतिरत्यम्या-
सस्यगुणः अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् । कविशस्तः धापवन्क्ताजधिरकाणामित्य-
न्तोदात्तत्वम् । अदधुः दधातेलेडि ज्ञेः सिज्भ्यस्तविदिभ्यश्चेतिजुस् यदृत्तयोगाद्रानिघातः अ-
डागमस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सीदं होतः स्वउं लोके चिकित्वान्सादर्या यज्ञं सुकृतस्य योनौ ।

देवावीर्देवान्हविषा यज्ञस्यग्नेवृहद्यजमाने वर्धधाः ॥ ८ ॥

सीदं । होतरिति । स्वे । ऊँ इति । लोके । चिकित्वान् ।

सादर्यं । यज्ञम् । सुकृतस्य । योनौ । देवऽअवीः । देवान् । हविषा ।

यज्ञासि । अग्ने । वृहत् । यजमाने । वर्धः । धाः ॥ ८ ॥

यजमानोऽन्ते होतः होमनिष्पादक हेअग्ने स्वेस्वकीये लोके उत्तरवेद्यां नामौसीद् त्वं होमानि-
मित्तमुपविशैव तथा चिकित्वान् ज्ञानवांस्त्वं सुकृतस्य सुकृतमन्योपभोगस्य योनौ स्थाने उत्तम-
लोके यज्ञं यज्ञस्य कर्तारं यजमानं सादर्यं स्थापय किञ्च देवावीः देवान्हविष्प्रदानेन अ-
वतीति देवावीः तादृशस्त्वं हविषा पुरोडाशादिलक्षणेन हव्येन देवान्यज्नासि यज अथत्वं यजमा-
ने यागं कुर्वाणे माये वृहत्प्रभूतं पशुपुत्रादिसमेतं वयो व्रंषाः विधेहि ॥ सीदं सदर्शोऽदिरूपम् । सादर्यं
सदर्प्यन्तस्य लोडिरूपं गिञ्स्वरः । देवावीः अवरक्षणादिषु अविस्तृतन्निर्भ्यर्शरितीप्रत्ययः कृदुत्त-
रपदप्रकृतिस्वरः । यज्नासि यजेल्लेख्याडागमः । धा. दधाति छान्दसे लुडिरूपम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

कृणोत धूमं वृषणं सखायोऽस्त्रे धन्त इतन वाजमच्छं ।

अयमग्निः पृतनापाट्सुवीरो येन देवासो असंहन्त दस्यून् ॥ ९ ॥

कृणोत । धूमम् । वृषणम् । सखायः । अस्त्रे धन्तः । इतन ।

वाजम् । अच्छं । अयम् । अग्निः । पृतनापाट् । सुवीरः । येन ।

देवासः । असंहन्त । दस्यून् ॥ ९ ॥

यजमानोऽध्वर्वादीन् प्रतिव्रूते हेसखायः कर्मसहकारिणोऽध्वर्वादीदयो यूयं वृषणं कामानां वर्षि
तारं धूमं धुनोति रुग्मयतीति धूमोऽग्निः एवं विधमग्निं कृणोत कुरुत मन्थनेनोत्पादयत यद्य-
ग्निर्न जायते तदानीमाह अस्त्रे धन्तः अक्षीणाः अनुपरतसामर्थ्याः सन्तो यूयं वाजं मन्थनल-
क्षणं युद्धम् अच्छाड्याभिमुरत्येन इतन प्राप्तुत सुवीरः शोभनसामर्थ्येपितो यमग्निः पृतनापाद

पृतनोपलक्षितयुद्धं सहमानोभवति येनयुद्धंसहमानेनाग्निना देवासोदेवाः दस्यून् उप-
पक्षयितृनसुरान् असहन्त अभ्यमवन् तस्मादक्षीणबलायूयं मन्थनं कुरुतेतिमावः ॥ कृगो-
त कृविहिंसाकरणयोरित्यस्यलोटि तप्रत्ययस्य तसनसनथनाद्येतितत्रादेशः पित्वाद्गुणः पा-
दादित्वादानिवातः उप्रत्ययस्वरः । घूमं घूर्कम्पने इत्यस्मादिपियुञ्जीन्धिदासिइत्यादिनाम-
क् कित्वाद्गुणाभावः घुनोतिकम्पयतिदाह्यानीतिधूमोशिः प्रत्ययस्वरः । इतन इण्गतावित्य-
स्यलोटि तप्रत्ययस्यतनादेशः निवातः । घतनापाद् पहमर्पणेइत्यस्मात् छन्दसिसहइतिभिः
णित्वाद्गुणवृद्धिः सहे.साडःसइतिपत्वम् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । असहन्त पहमर्पणेइत्यस्यलडि
रूपम् यद्योगादनिवातः । दस्यून् दसुउपक्षये यग्निमनिशुन्धिदासिनानिभ्योयुनितियुन् दस्य-
न्तीतिदस्यन्ः शत्रवः व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अयन्तेयोनिर्ऋत्वियोयतोजातोअरोचथाः ।

तजानन्नश्नआसीदार्थानोवर्धयागिरः ॥ १० ॥ ३३ ॥

अयम् । ते । योनिः । ऋत्विर्यः । यतः । जातः । अरोचथाः । तम् ।

जानन् । अग्ने । आ । सीद । अर्थ । नः । वर्धय । गिरः ॥ १० ॥ ३३ ॥

हेअग्ने ऋत्वियः वसन्ताद्यृतौभवः अयमद्भुत्यानिर्दिश्यमानःपलाशाश्वत्यादिमयः काष्ठवि-
शेषोरणिः तैतवयोनिरुत्पत्तिस्थानं यतोरणेर्जातस्वमरोचथाः अशोमथाः ज्ञानंस्वंतमरणि-
रूपंकाष्ठविशेषमासीद तस्यामरण्यामारोपितःसन्नैरन्तर्येणतिष्ठ अथानन्तरंनेस्माकंगिरः स्तुति-
लक्षणावाचःवर्धय यद्वा गीःशब्देनतद्वन्तो लक्ष्यन्ते तथास्तोतृनस्मान्वर्धय पशुपुत्रादिभिः
समृद्धान्कुरु ॥ योनिः युमिश्रणे बहिर्ग्रीत्यादिनानिप्रत्ययः निदिभ्युक्तत्वादाद्युदात्तः । ऋत्वियः
छन्दसिपसितिऋशुशब्दात्प्राप्तार्थेप्रत्ययः घस्यइयादेशः सितीतिपदसंज्ञायामोर्गुणइतिभसंज्ञाधी-
नोगुणोनभवति प्रत्ययस्वरः । अरोचथाः रुचदीप्तावित्यस्यलडिरूपम् यदृत्तयोगादनि-
वातः । सीद षड्विशरणादिषु लोटि पाप्त्रेत्यादिनासीदादेशः निवातः । अथा निपातस्यचे-
तिसांहितिकोर्दावर्षः । वर्धय वृधुवर्धने हेतुमतिणिच् निवातः ॥ १० ॥

॥ इतिनृनीत्यप्रथमेत्रयारिशोवर्गः ॥ ३३ ॥

अथैकादशी-

तनूनर्पादुच्यते गर्भं आसुरो नरांशं सो भवति यद्विजायते ।

मातरि श्वायदमिमीत मातरि वातस्य सर्गो अभवत्सरीमणिः ११ ।

तनूर्नपात् । उच्यते । गर्भः । आसुरः । नरांशंसः । भवति ।

यत् । विजायते । मातरि श्वा । यत् । अमिमीत । मातरि ।

वातस्य । सर्गः । अभवत् । सरीमणि ॥ ११ ॥

योऽग्निर्गर्भः अरणीषु गर्भरूपतया वर्तते तदा सोऽग्निस्तनूनपादुच्यते यदूर्णांतनूः शरी-
 राग्निनपातयति नदहतीति व्युत्पत्तेः यद्वा तनूशब्देनापोऽभिधीयन्ते नपाच्छब्देनैकान्तरिता प्रजाः त-
 धाचा पांनसाकर्ममेतदापः तता अन्तरिक्षेताम्यओपाधिवनस्वतयोनायन्ते तेभ्यो ह्येपइति । यद्यदा वि-
 जायते विशेषेण प्रत्यक्षतया जायते तदा आसुरः कर्मविघ्नकारिणामसुराणां हन्ता अतएव नरांशंसः
 नरैः कर्मणानेतृभिरध्वर्वादिभिः शंसनीयो भवति यद्यदा मातर्यन्तरिक्षे स्वर्तनः अमिमीत निर्मि-
 मीते तदा मातरि श्वा भवति मातर्यन्तरिक्षे श्वासिति चेष्टतइति व्युत्पत्तेः एवं विधस्याग्नेः सरीमणि सरणे
 शीघ्रगमने वा तस्य वायोः सर्गं सृष्टिरभवद्भवति । एतदुक्तं भवति यदाग्निररणीषु गर्भरूपतया वर्तते तदा
 तनूनपात्तामको भवति यदा जायते तदानरांशंसनामको भवति यदान्तरिक्षे विद्योतते तदा मातरि श्वा-
 नामको भवतीति ॥ तनूनपात् तनुविस्तारे इत्यस्मात्कृपिचमिति निसिखा निभ्यज्कारित्यूप्रत्ययः
 व्यत्ययेनाद्युदात्तः । नपात् पारल्लणे पतृगतौ वाण्यन्तात्किप् नपातिनपातयतीति वानगन् नभ्रा-
 ण्नपात्त्वेदाइत्यादिना निपातनात्तत्र प्रकृतिभावः नञ्स्वरः तनूर्नपातीति तनूनपात् कृदुत्तरपद-
 प्रकृतिस्वरत्वे प्राप्ते उभेवनस्पत्यादिपुगुगपदिति उभयपदप्रकृतिस्वरत्वम् । आसुरः असुरस्याय-
 मासुरः अहितकारित्वेन संभ्रवी तस्येदमित्यण् प्रत्ययस्वरः । नरांशंसः नृनपेइत्यस्मात्कृदो-
 वित्यूप्रत्ययः प्रत्ययस्यापित्वात्तराशब्दाद्युदात्तः शंसुस्तुतावित्यस्माद्धञन्तआद्युदात्तः न-
 राशब्दस्थान्येषामपि दृश्यतइति दीर्घः वनस्पत्यादित्वाद्युभयोः प्रकृतिस्वरत्वम् । विजायते जनीप्रादु-
 र्भावो दिवादित्वात्श्यन् घातुस्वरः । अमिमीत माड्मानेशब्दे च जुहोत्यादिः भृजामिदित्यभ्यास-
 स्येत्वं यद्योगादनिवातः । सरीमणि सृगतौ हृष्टस्तुसूभ्यइति इमिन्प्रत्ययः नित्स्वरः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

सुनिर्मथानिर्मथितःसुनिधानिहितःकृविः ।
अग्नेस्वध्वराकृणुदेवान्देवयुतेयंज ॥ १२ ॥

सुनिःश्मथा । निःश्मथितः । सुनिधा । निःहितः । कृविः ।
अग्ने । सुअध्वरा । कृणु । देवान् । देवयुते । यज ॥ १२ ॥

हेअग्ने कविर्मथवी सुनिर्मथा शोमनेनमन्थनेननिर्मथितः नितरांमथितोसि तथा सुनिधा शोभनेननिहितोसि उत्तरेवेद्यादिस्थानेषुनितरांप्राक्षितोसि किञ्च स्वध्वरा अस्माभि क्रियमाणानिर्कर्मणिस्तुर्हिंसारहितानि कृणु कुरु तथा देवयते देवान्कामयमानायजमानायदेवान्यजनीयानिन्द्रादीन् यंज पूजय ॥ सुनिर्मथा मथेविलोडनेआस्मात्सम्पदादिदृक्षणोमावेकिप् प्रादिसमास कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ! निर्मथितः गतिरनतरइतिगते प्रकृतिस्वरत्वम् । सुनिधा निपूर्वस्यदधातेर्भवेआतश्चोपसर्गेइत्यङ् सुपांसुलुगितितृतीयायाअलुक् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वर ! कृणु कृविर्हिंसाकरणयोरित्यस्यलोटि धिन्विहृष्योरचेत्युप्रत्यय उतश्चप्रत्ययादितिहेल्लेक् निघातः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अर्जीजनन्नमृतंमर्त्यासोस्त्रेमाणंतरणिंवीलुजम्भम् ।
दशस्वसारोअग्रुवःसभीचीःपुमांसजातमभिसंरंभन्ते ॥ १३ ॥

अर्जीजनन् । अमृतम् । मर्त्यासः । अस्त्रेमाणम् । तरणिम् ।
वीलुजम्भम् । दश । स्वसारः । अग्रुवः । सम्ईचीः ।
पुमांसम् । जातम् । अभि । सम् । रंभन्ते ॥ १३ ॥

मर्त्यासोमर्त्याऋत्विजः अमृतंमरणधर्मराहितम् अतएवास्त्रेमाणं क्षयरहितं वीलुजम्भंविभंशणार्थदृढदन्तं तरणिं तरन्तियजमाना पापमनेनेतितरणिरग्निः तमजीननन् मथनेनोदपीपदन् अथ जातंमग्निमभिलक्ष्य स्वसारस्वयंसरन्त्य दशदशसंख्याक्ताः अग्रुवः कर्मकरणा-

धमङ्गन्तीति अग्रुञ्जुल्लयः तादृशाङ्गुल्लय समीचीः परस्परसंगताः सत्यः संरभन्ते शब्दं कुर्वन्ते
जातमसिद्धद्वार्यादयोर्हर्षाद्भस्त्रद्वयसम्भुटेन शब्दं कुर्वन्तीत्यर्थः तत्र दृष्टान्तः—पुमांसमिति यथा-
जातं पुत्रमुपलभ्यतत्रत्याः पित्रादयोर्हर्षादुद्धोपन्तितद्वत् ॥ अजीजनन् जनीप्रादुर्भावे इत्यस्यप्य-
न्तस्य लुङि चङि रूपम् । अस्त्रेमाणम् खिवुगतिशोपणयोरित्यस्माद्भवेभानिश्चितिमानिन्प्रत्ययः
लघूपधगुणोलोपोऽयोर्वलीति वलोपः बहुव्रीहौ नन्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । तरणिं तृष्टव-
नतरणयोः अर्तिसुवृथ्म्यभ्यइयवितृभ्योनिरित्यनिप्रत्ययः गुणः प्रत्ययस्वरः । स्तसारः असु-
क्षेपणे इत्यस्मात्सुक्ष्मस्येकान्विति ऋप्रत्ययः सुप्सुअस्यन्तिकर्मसुपदार्थानितिस्वरः नपट्स्वस्वा-
दिभ्यइति ङीपः प्रतिषेधः निच्चादाद्युदात्तः । अग्रवः अगिगतौ ऋचादयश्चेति रूपप्रत्ययः नि-
पातनाञ्जलोपः नसि तन्वादित्वादुवडादेशः प्रत्ययस्वरः । समीचीः इण्गत्तौ इत्यस्मात्समीणइ-
ति चङ्प्रत्ययः धातोर्दीर्घश्च टित्वाट्टिडाणञ्जित्यादिनाडीप् संयन्तीति समीच्यः यद्वा संपूर्वस्याञ्च-
तेः क्विप् सम समीतिसामिदत्यादेशः अञ्चतेधोपसंख्यानमिति ङीप् अचइत्यकारलोपः चावि-
ति दीर्घः वाछन्दसीति पूर्वसवर्णदीर्घः एकादेशस्वरः । पुमांसं पारश्वणे इत्यस्मात् पातेर्ङुमसुन्निति
ङुमसुन्प्रत्ययः पुंसोसुङिति असुङादेशः पातिकुलमिति पुमान् नित्स्वरः । रभन्ते रभशब्दे इत्यस्य
लटिरूपं निघातः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी—

प्रसप्तहोतासनकादरोचतमातुरुपस्थेयदशोचदूर्धनि ।
ननिमिपतिसुरणोदिवेदिवेदियदसुरस्यज्जठरादजायत ॥१४॥

प्र । सप्तहोता । सनकात् । अरोचत । मातुः । उपस्थे ।
यत् । अशोचत् । ऊर्धनि । न । नि । निपति । सुरणः ।
दिवेदिवे । यत् । असुरस्य । जठरात् । अजायत ॥ १४ ॥

सनकात् सनातनोऽग्निः सप्तहोतारो होत्रकायस्यासौ सप्तहोता सन् प्रारोचत गार्हपत्य-
स्थाने आर्शप्यत यद्यदा मातुः पृथिव्या उपस्थे उत्सङ्गे तत्रापि ऊशने ऊश्र स्थाने उत्तरवेद्यामशो-
चत् अशोभत तदा सोऽग्निं सुरणं सुष्टुरणति शब्दयतीति सुरणः सर्वैः कमनीयतया दृश्यमान सन्
दिवेदिवे प्रातिदिनं नाने निपति ननिद्राति किन्तु सर्वदा यज्ञार्थं नागार्थं यद्यस्मादसुरस्याग्नेः

प्रेरकस्यारणीरूपस्यकाष्ठस्यजडरादुदरादजायत कर्मार्थमुदपद्यत तस्मान्ननिमित्तीतिपूर्वेणान्वयः ॥
 अरोचत रुचदीप्तावित्यस्यलडिरूपं निपातः । अशोचत् शुचदीप्तौ । ऊषनि सकारस्यनकार-
 श्छान्दसः मियाति मियुसेचनेइत्यस्यलडिरूपम् । सुरणः रणशब्दे तत्करोतीतिणिच् तस्मा-
 द्दृक्छार्थेखल् लिट्स्वरः । असुरस्य अयुक्षेणोइत्यस्मादसेररजितेउरप्रत्ययः अस्यतीत्वसु-
 रः नित्स्वरः । जडरात् जनीप्रादुर्भावेइत्यस्मात् जनेररछचेत्यरप्रत्यय ठकारश्चाभ्तादेशः प्रत्यय-
 स्वरः । अजायत जनीप्रादुर्भावेइत्यस्यलडि श्यानि ज्ञाननोर्नेतिधातोर्नादेशः यद्योगाद-
 निपातः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

अमित्रायुधोमरुतामिवप्रयाःप्रथमजब्रह्मणोविश्वमिद्विदुः ।
 द्युमन्नद्वह्नकुशिकासएरिरेएकएकोदमेअग्निंसमीधिरे ॥१५॥

अमित्रइयुधः । मरुतामृह्व । प्रथ्याः । प्रथमहजाः । ब्रह्मणः । विश्वम् ।
 इत् । विदुः । द्युमन्नध्वत् । ब्रह्म । कुशिकासः । आ । ईरिरे ।
 एकःऽएकः । दमे । अग्निम् । सम् । ईधिरे ॥ १५ ॥

अमित्रायुधः अमित्रैः कर्मविघ्नकारिभिरसुरैःसहयोद्धारः यद्वा अमित्राणिपापानितेः
 सहयोद्धारः तत्रदृष्टान्तः—मरुतामिवप्रयाइति यथामरुताःदेवानांप्रयाः प्रकर्षेणशत्रून्भियान्ती-
 तिप्रयाःब्रह्मनिशत्रूणांहन्तृणितद्वत् कर्मविघ्नकारिणांपापानांचहन्तारः ब्रह्मणःसर्वस्यनगतः
 स्रष्टुः प्रथमजाःप्रथममुत्पन्नाः कुशिकासः कुशिकगोत्रोत्पन्नाःऋषयः विश्वंस्थावरजङ्गमात्म-
 कंसर्वेनागद्विदुरित् जानन्त्येव तेअमी कुशिकाःधस्रवतहविर्युक्तंब्रह्मस्तोत्रमेरिरे अग्नयेआ
 समन्तात्प्रेरयन्ति तेच दमेस्वेस्वेगृहे एकएकः एकैकोभूत्वा अग्निंसमीधिरे आज्याधाहुतिभिः
 सम्यग्दीपयन्ति ॥ अमित्रायुधः युधसम्प्रहारे किन् हृदुत्तरपदमरुतित्स्वरः संहितायांपूर्वप-
 दस्यदीर्घश्छान्दसः । प्रयाः याप्रापणे अन्येभ्योपिदृश्यन्तइतिविच् । प्रथमजा जनीप्रादुर्भावे
 जनसनेत्यादिनाविद् विदुनोरित्यात्वम् । विदुः विदेलेटि विबोलेटोवेतिश्रुसोदेशः । ईरिरे ई
 रगतावित्यस्यलडिरूपं मन्त्रत्वादाभ्रभवति । दमे दमुउपशमने करणेयञ् नोदात्तोपदेशस्ये-
 तिद्विप्रतिषेधः नित्स्वरः । ईधिरे निङ्धीदीप्ती इत्यस्यलडि इधिमवतिभ्यांचेकिद्विदा-
 वाचकारलोपः निपातः ॥ १५ ॥

अथपोडशी-

यद्यत्वाप्रयतियुञ्जेअस्मिन्होतांश्चिकित्त्वोवृणीमहीह ।
ध्रुवमयाध्रुवमुताशांमिष्टाःप्रज्ञानन्विद्वाँउपयाहिंसोममम् ॥१६॥३४॥

॥ इतितृतीयाष्टके ऋ० सं० प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

यत् । अद्य । त्वा । प्रह्यति । युञ्जे । अस्मिन् । होतरिति ।

चिकित्त्वः । अवृणीमहि । इह । ध्रुवम् । अयाः । ध्रुवम् । उत ।

अशमिष्टाः । प्रह्जानन् । विद्वान् । उप । याहि । सोमम् ॥ १६ ॥ ३४ ॥

होतः होमनिष्पादक चिकित्त्वः कर्मविषयज्ञानवन् हेअग्ने अद्येदानीं प्रयति प्रवर्तमाने-
स्मिन्ऽयोतिष्ठोमादौयज्ञे त्वा त्वा यद्यस्मात्कारणात् अवृणीमहि त्वद्विषयं वरणमकुर्म तस्मात्तादृश-
स्त्वमिह कर्मणि देवान् ध्रुवमयाः ध्रुवं यथा मव्रतितथा अस्माभिर्दन्ना निहवीं पिप्रापय उतापिच अशमिष्टाः
हविःस्वीकरणात्तैर्देवैः शान्तस्त्वम् अकरिष्टाः अथ प्रमानन् इमं यज्ञं सम्यक्मानन् विद्वान्यत्किञ्चि-
त्सर्वमानानः त्वंसोममस्माभिः क्रियमाणमिमम् अभिपुतंसोममभिलक्ष्य उपयाहि समीपे आग-
च्छ ॥ प्रयति इण्गातावित्यस्य शतरिरूपम् शतुरनुमइति विभक्तेरुदात्तत्वम् । अवृणीमहि वृन्व-
रणे क्रयादित्वात्श्चा लङ्च्युत्तमपुरुषबहुवचने ईहल्यघोरितीत्वम् आमन्त्रितस्याविद्यमानवत्त्वेन पादा-
दित्वादानिवातः । अयाः याप्रापणे इत्यस्य लङिसिपिरूपं निवातः । अशमिष्टाः शनु उपशमने
इत्यस्य षन्तस्य कर्मणि लुङि स्यासिच्सीयुडिति विकल्पेनेडागमः तस्यासिद्धत्वात्गेरनिटीति
णिलोपः निवातः । प्रज्ञानन् ज्ञा अवबोधने शतरिरूपम् ! याहि याते लोटिरूपम् ॥ १६ ॥

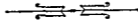
॥ इतितृतीयस्य प्रथमे चतुस्त्रिंशोवर्गः ॥ ३४ ॥

॥ इतितृतीये मंडले द्वितीयो नुवाकः ॥ २ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दानिवारयन् ॥ पुमथांश्चतुरो देयाद्विद्यार्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्राजाभिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कमूपा लसाभ्राज्यपुरन्धरेण सायणाचार्येण-
विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहितामाध्येतृतीयाष्टके प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

॥ यस्यनि श्वसितंवेदापोवेदेभ्योऽखिलजगत् ॥ निर्ममेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

तृतीयेनुवाकेनवसूक्तानि तत्रेच्छन्ति त्वेति द्वाविंशत्यृचंप्रथमंसूक्तम् तत्रेयमनुक्रमणिका-
इच्छन्ति त्वधिकेन्द्रमिति मण्डलद्रष्टा विश्वामित्र ऋषिः इन्द्रो देवता अनुक्तत्वात्त्रिष्टुप्छन्द आभिप्लवि-
के प्रथमेहनिदशरात्रे प्रथमेहनिचमाध्यांदिने सवने अच्छा वाकशस्त्रेऽहीनसूक्तस्थाने द्वितीयमिदं संपातसूक्तम् .
अभिप्लवष्टृष्ठाहानीति श्वण्डे सूत्रितम्—इमामूर्ध्विच्छन्ति त्वाशासद्बद्धिरिति संपाता इति इन्द्रस्य वृत्र-
संबन्धिनिपशौसहदानुमितिवपायायाज्या सहदानुंपुरुहूतक्षियन्तंस्तुलइन्द्रो मयवायद्धवृत्रेति सूत्रितम् ।
स्वस्तयेवाजिभिश्चैपाऐन्द्रेपशौहविषोयाज्या सूत्रितं च—स्वस्तयेवाजिभिश्च प्रणेत . शुचीवोहय्यामरुतः
शुचीनामिति शुनासीरीयेवैक्लिपकस्येन्द्रस्य शुनस्य नहुवेत्यनुवाक्या सूत्रितं च—शुनहुवेमयवानामि-
न्द्रमश्वान्तोगम्यन्तोवाजयन्त इति ।

तस्मिन्सूक्ते प्रथमामृचमाह—

ॐ इच्छन्ति त्वासोम्यासः सखायः सुन्वन्ति सोमं दधति प्रयांसि ।
तितिक्षन्ते अभिशास्ति जनानामिन्द्र त्वदाकश्चन हि प्रक्रेतः ॥ १ ॥

इच्छन्ति । त्वा । सोम्यासः । सखायः । सुन्वन्ति । सोमम् ।
दधति । प्रयांसि । तितिक्षन्ते । अभिशास्तिम् । जनानाम् ।
इन्द्र । त्वत् । आ । कः । चन । हि । प्रक्रेतः ॥ १ ॥

विश्वामित्र स्तौति हेइन्द्र सोम्यासः सोमार्हा. ब्राह्मणा त्वात्वां शंसितुमिच्छन्ति
अतएवमलायस्ते ब्राह्मणा त्वदर्थसोमं सुन्वति अभिपुण्वन्ति प्रयासि इतराप्यपि हवीं पि-
दधति त्वदर्थं धारयन्ति त्वया प्रेरिता सन्तः जनानां सपत्नानामभिशास्ति तत्कृनाहि साति तिस्र-
स्ते सहन्ते एवमनुमाहकः त्वत्त्वत्तोऽन्य कश्चन हि कोनामपुरुष. खलु आपक्रेत. सर्व-
त्तो न गति प्रक्रेत्येते ज्ञाप्येते इति प्रक्रेत प्रज्ञापितो विद्यते ॥ सोम्यास सोममर्हतीत्यर्थे सोममर्हति य-
इतियः प्रत्ययस्वर । सुन्वन्ति पुञ् अभिपवे स्वादिस्वात्क्षुप्रत्यय सति शिष्टस्वरोऽलीया-
नितीति प्रत्ययस्वर । दधति दधातेर्लिट् रूपम् । समानवाक्ये युष्पदस्मदादेशनिघाता इति सोम

पदस्योच्चरवाभ्येनान्वयात्प्रनिवातः अभ्यस्तानामादिरित्ययुदात्तत्वम् । तितिक्षन्ते तिवानिज्ञाने
 क्षमायाच्चेत्यस्य गुप्तिन्क्लिभ्य सन्नितिसन्प्रत्ययः अभ्यस्तस्वरः । अभिशस्ति शसुहिंसा-
 यामित्यस्माद्भावेक्तिन् तादौचनिति कृत्यताव्रितिगते प्रकृतिस्वरत्वम् । प्रकेतः कितज्ञाने कर्मणि
 घञन्तः धापवञ्चेत्यन्तोदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीयामृचमाह-

नतेदूरेपरमाचिद्रजास्यातुप्रयाहिहरिवोहरिभ्याम् ।

स्थिरायवृष्णेसर्वनाकृतेमायुक्ताग्रावाणःसमिधानेअमौ ॥२॥

न । ते । दूरे । परमा । चित् । रजांसि । आ । तु । प्र । याहि ।
 हरिश्चः । हरिभ्याम् । स्थिराय । वृष्णे । सर्वना कृता । इमा ।
 युक्ताः । । ग्रावाणः । समुद्धाने । अमौ ॥ २ ॥

हरिवः हरिद्वर्णवश्वौघस्यसोयंहरिवानिन्द्र हेहरिवः परमाचिन् परमाणिदूरेवर्तमा-
 नान्यपिरजांसिस्थानानि ते तत्र दूरेनभवन्ति यस्मात्तस्मात् हरिभ्यामश्वाम्यामुपेतस्त्वंतु
 क्षिप्रमाप्रयाहि अस्मदीयंयज्ञमपिदश्यागच्छ स्थिरायफलदानेदृढचित्ताय अतएववृष्णे का-
 मानावांपरे तुभ्यम् इमा इमानि सवना सवनानिप्रातरादीनि कृता कृतानि किंच अग्रावाहव-
 नौयेसमिधानेआहुत्यधिकरणतयासम्यग्दर्शयमानेसति ग्रावाणउपलयायुक्ता सोमाभिपवर्ष्यमु-
 द्युक्तं अतस्त्वं क्षिप्रमागच्छेतिभावः ॥ याहि याप्रापणेइत्यस्यलोठिरूपम् । हरिवः हरीअ-
 स्यस्तइतिमत्तुप् छन्दसीरइतिमस्वत्वम् आमञ्चित्वान्निवात । स्थिराय षागतिनिवृत्तावित्य-
 स्मादिनिरशिशिरेत्यादिनाकिरच्छप्रत्यान्तत्वेननिपातनादाकारलोप नित्स्वरः । सवना पुञ्-
 अभिपवेइत्यस्मादाधिकरणेभ्युच्चेतित्युच् सूयतेसोमोयत्रेति सवनानिप्रातरादीनि नित्स्वरः ।
 समिधाने निद्रुधौदीप्तावित्यस्य कानचिरूपं किन्त्वाञ्कारलोपः चित्स्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इन्द्रंसुशिप्रोमधवातरुत्रोमहाव्रातस्तुविकुर्मिर्कधावान् ।

यदुग्रोधावाधि तोमत्यैपुक्क १३॥

इन्द्रः । सुशिश्रः । मघध्वा । तरुत्रः । महाध्वातः । तुविष्कूर्मिः ।
 ऋधावान् । यत् । उग्रः । धाः । बाधितः । मर्त्येषु । क ।
 त्या । ते । वृषभ । वीर्याणि ॥ ३ ॥

वृषभ कामानां वर्षक हेइन्द्र यस्त्वंमिन्द्रः परमैर्धर्यसंपन्नः सुशिश्र शिश्रशब्देन शिर-
 स्त्राणमभिधीयते शोभनशिरस्त्राणोपेतः यद्वा शोभनहनुमान् शिश्रेहनूनासिकेवेतियास्क । मघवा
 धनवान् तरुत्र तरन्त्यनेनशत्रून्देष्टाइतितरुत्रइन्द्र महाध्वात मरुद्धिर्महान्नात समूहोयस्यस-
 तथोक्तः तुविष्कूर्मिः संग्रामेनानाविधकर्मणां कर्ता ऋधावान् शत्रुविषयार्हिषावान् अतएव उग्रः
 शत्रूणां भयंकरः सतादृशस्त्वंबाधितः असुरैः संग्रामेनाधित सन् मर्त्येषु मारयितृष्वसुरेषु यन्
 यानि वीर्याणि धाः व्यधाः इदानीं ते तव त्या तानि वीर्याणि क क्रासते षद् ॥ सुशिश्रः
 स्रपृगतौ भौणादिकोरप्रत्यय बाहुबकात्प्रइत्यस्यशिइत्यादेशः बहुव्रीहौ आद्युदात्तश्च-
 छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । तरुत्र तरतेरशिश्रान्दिभ्यश्चोत्रावित्युत्प्रत्यय व्यत्ययेनाद्युदा-
 त्तः । महाध्वातः आम्महतइत्याकारादेशोमहतस्तकारस्य । तुविष्कूर्मिः करोतेरौणादिकोमि-
 प्रत्ययः गुणेकृते करोतेरकारस्यउत्वेछान्दसं हलिचेतिदीर्घ । ऋधावान् ऋन्हन्तीतिऋधा
 अन्येभ्योपिदृश्यन्तइतिविच् दृशिग्रहणाजलोपोहकारस्यवत्वं तदस्यास्तांतिमत्वर्थे छन्दसी-
 वनिपावितिवनिप् व्यत्ययेनाद्युदात्तः । क किंशब्दस्यसप्तम्यर्थेकिमोदित्यप्रत्ययः तस्मि-
 न्कार्तातिक्वदेश तित्स्वर ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्वंहिष्मांच्यावयन्नच्युतान्येकोवृत्राचरंसिजिघ्रमानः ।
 तवद्यावापृथिवीपर्यतासोनुव्रतायनिमित्तेवतस्थुः ॥ ४ ॥
 त्वम् । हि । स्म । च्यवयन् । अच्युतानि । एकः । वृत्रा ।
 चरंसि । जिघ्रमानः । तत्र । द्यावापृथिवी इति । पर्यतासः ।
 अनु । व्रतार्य । निर्मिताइव । तस्थुः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वमेकः असहायएव अच्युतानि च्युतिराहितानि दृढमूलान्यपि तवप्रतिपक्षमूतानि रक्षांसिच्यावयन् स्वस्वस्थानात्पातयन् तथा वृत्रा वृत्राणि पापानिनिघ्नमानः हिंसन्चरसि हिस्म वर्तसेसलु किंच एवंविधसामर्थ्यैपेतस्यतवधत्तायकर्मणे आज्ञायै द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ पर्वतासः पर्वताश्च निमित्तेव निघ्नानानिश्चलाइवानुतस्युः तिष्ठन्ति ॥ स्म चादित्वादनुदात्तः । च्यावयन् च्युद्गतावित्यस्यप्यन्तस्यशतरिरूपं णिच्स्वरः । चरसि चरगतिमक्षणयोः हि-योगादनिघातः । निघ्नमानः हनर्हिंसागत्योरित्यस्यवर्ज्जर्थेऽन्विधानमितिकप्रत्ययः तस्य छन्दस्युभयधेतिसार्वधातुकत्वाच्छप् तस्यश्रुः बहुलछन्दसीत्यभ्यासस्यइत्वं हन्तीतिनिघ्नः आचारार्थेकिप् अस्मात्ताच्छील्यार्थेचानश् शप् व्यत्ययेनाद्युदात्तत्वम् । द्यावापृथिवी दे-वताद्वेद्वेकेत्युभयोःप्रकृतिस्मत्वम् । निमित्तेव डुमिन्प्रक्षेपणेइत्यस्यकर्मणिनिष्ठा गतिरनन्तरइ-तिगतेःप्रकृतिस्वरत्वं सुपांसुलुगितिमुपोडादेशः इवेनसमासोविभक्त्यलोपइत्युक्तत्वात्पूर्वपदस्वरः । त-स्युः घागतिनिवृत्तौइत्यस्यलिट्प्रसिआतोलोपेकृते तस्यद्विर्वचनेर्चातिस्थानिवद्वावाद्द्विर्वचनं निघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

उताभयेपुरुहूतश्रवोभिरेकोदृह्लमवदोवृत्रहासन् ।

इमेचिदिन्द्ररोदसीअपारेयत्संगृभ्णामघवन्काशिरित्ते ॥५॥१॥

उत । अभये । पुरुहूत् । श्रवःश्रभिः । एकः दृह्लम् । अवदः ।

वृत्रहा । सन् । इमे इति । चित् । इन्द्र रोदसी इति । अपारे ।

इति । यत् । सम्गृभ्णाः । मघध्वन् । काशिः । इत् । ते ॥५॥१॥

उतेत्यामन्त्रणे हेइन्द्र पुरुहूत पुरुभिर्बहुभिर्विज्वभिराहूत यद्वा देवैरसुरेभ्योरक्षा-भैवहुवारमाहूत श्रवोभिर्वीर्यैरुपेत एकः असहायस्त्वं धृत्रहा वृत्रस्यशत्रोर्हन्तासन् अ-भये असुरेभ्यःसकाशान्माविभीतेतिदेवान्प्रतियद्वात्कथमवदः अवोचः तद्वाक्यं दृह्लं हृदं सत्यमेव किंच मघवन्निन्द्र त्वम् अपारोचित् दूरपारेऽपि इमे रोदसी द्यावा-पृथिव्यौयद्यस्मात्कारणात्संगृभ्णाः संगृह्णासि परस्परमधरोत्तरभावेनसंयोगेनितेकरोपीतिया-वत् एपतेतवमाहिमाकाशिरित् प्रकाशोऽन्नेप्रसिद्धएव यद्वा यत्येनतेरोदसीसंगृह्णासितेतव

काशिर्मुष्टिर्महान् काशिर्मुष्टिरितियास्कः ॥ अभये त्रिभीभयेइत्यस्माद्भावेपरजित्यन्प्रत्ययः
नत्रासमासेतस्यस्वरः । अवदः वदव्यक्तायांवाचि लडिरूपं निवातः । अपारे बहुव्रीहौन-
न्नुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् । न्सृग्भ्याः ग्रहउपादाने त्र्यादित्वात्क्षा ग्रहज्यावयीत्या-
दिनासंप्रसारणं ह्रप्रहोर्भश्छन्दसीतिहकारस्यभकारः इतश्चेतिसिपङ्कारलोपः बहुलंछ-
न्दसीत्यडमावः समासस्वरः । काशिः काशृदीप्तौ औणादिकइप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्यद्वितीयेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथपष्ठी-

प्रसूतंइन्द्रप्रवताहरिभ्यांप्रतेवज्रःप्रमृणन्नैतुशत्रून् ।

। जहिप्रतीचोअनूचःपरांचोविश्वंसत्यंकृणुहिविष्टमस्तु ॥ ६ ॥

प्र । सु । ते । इन्द्र । प्रवता । हरिभ्याम् । प्र । ते । वज्रः ।

प्रमृणन् । एतु । शत्रून् । जहि । प्रतीचः । अनूचः । पराचः ।

विश्वम् । सत्यम् । कृणुहि । विष्टम् । अस्तु ॥ ६ ॥

हेइन्द्र तेतव हरिभ्यामश्वाभ्यांयुक्तोरथः शत्रूनाभिलक्ष्य प्रवता प्रवणेनमार्गेण सुसुष्टुपै-
तु शीघ्रंगच्छतु तथाते वज्रः अशानिः शत्रून्सुरान्प्रमृणन्निहंसप्रैतु त्वंच प्रतीचः त्वदाभिमुख्ये-
नागच्छतःशत्रून्नाहि मारय तथा अनूचः अनुगच्छतःपार्थिवाहानसुरान्पराचः पलायनपरां-
धनाहि एवंशत्रुपुत्राधितेपुंसस्तु विश्वं जगत्सत्यंकृणुहि सत्यमृताग्निहोत्रादिकर्मपरंकुरु एवंवि-
धंसापर्यत्वयिविष्टंनिविष्टमस्तु ॥ प्रवता प्रशब्दादुपसर्गाच्छन्दसिधात्वर्थइतित्रितिप्रत्ययः प्र-
त्ययस्वरः । प्रमृणन् मृणन्निहायाम् । जहि हनिहासागत्योरित्यस्यलोपिसिपोरिरादेशः तस्मिन्ह-
न्तेनेइतिनादेशः अतोहेरितिदुकिप्राप्ते आमाच्छास्त्रस्यासिद्धत्वाच्चित्तेः हेडिच्छादन्तोदात्तः ।
प्रतीचः अद्युगतिपूज्जयोः ' अद्येच्छन्दस्यसर्वनामस्थानमिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । पराचः अनि-
गन्तोच्चतावप्रत्ययेइतिगते प्रकृतिस्वरत्वम् । कृणुहि कृविहिंसाकरणयोः । अस्तु असमुवि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यस्मैधायूरदंधामत्यायाभक्तंचिद्रजतेगर्ह्यसः ।

भद्रातंइन्द्रसुमतिर्घृताचींसहस्रदानापुरुहूतरातिः ॥ ७ ॥

यस्मै । धायुः । अर्दधाः । मर्त्याय । अभक्तम् । चित् ।
 भजते । गेह्यम् । सः । भद्रा । ते । इन्द्र । सुश्मतिः । घृताची ।
 सहस्रदाना । पुरुहूत । रातिः ॥ ७ ॥

हेइन्द्र धायुः निरन्तरमैश्वर्यदधानस्त्वं यस्मैमर्त्यायमनुष्यायअर्दधाः वीर्यदधासि सम-
 र्त्यः अभक्तांचित् पूर्वमप्राप्तमपि गेह्यं गृहेषुभवं कनकपश्वादिकं भनतेप्राप्नोति किंच हेपुरुहूत
 बहुभिराहूतेन्द्र घृताची घृतशब्दोहविर्मात्रमुपलक्षयति तथाच सोमाज्यपुरोडाशादिलक्षणंइ-
 विरञ्चति प्राप्नोतीतिघृताची तेतवसुमतिः शोभनावुद्धिः भद्रा कल्याणकरी तथा तव रातिर्दा-
 नशक्तिः सहस्रदानाअपरिमितधनदानसमेता इन्द्रस्य बहुदातृत्वमश्रवणः—भूरिदामूरिदेहिने
 मादभ्रंभूर्याभरोति ॥ धायुः दधातेरौणादिकउष्णप्रत्ययः । अर्दधाः दधातेर्लङ्कारूपयद्रूपयोगा-
 दनिवातः । मर्त्याय मर्तेएवमर्त्यः वस्वादिपुपाटात्स्वार्थिकोयत् यतोनावइत्याद्युदात्तः । गेह्यं गे-
 हशब्दात्तत्रभवइत्यर्थे भवेच्छन्दसीतियत् तित्स्वारितः । सुमतिः मन्त्रेवृषेत्यादिनामातिशब्दोऽन्तोदा-
 त्तः समासेरुदुत्तरपदस्वरः । रातिः रादिनि मन्त्रेवृषेत्यादिनाक्तिबुदात्तः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

सहदानुंपुरुहूतक्षियन्तमहस्तमिन्द्रसम्पिणकुणारुम् ।
 अभिवृत्रवर्धमानंपियारुम्पादमिन्द्रतवसांजघन्थ ॥ ८ ॥

सहदानुम् । पुरुहूत । क्षियन्तम् । अहस्तम् । इन्द्र । सम् ।
 पिणक् । कुणारुम् । अभि । वृत्रम् । वर्धमानम् । पियारुम् ।
 अपादम् । इन्द्र । तवसां । जघन्थ ॥ ८ ॥

हेपुरुहूत इन्द्र त्वं सहदानुं दानुर्दानवीवृत्रमाता तथासहवर्तमानं तथाच मन्त्रवर्णः—दा-
 नुःशयेसहवैसेति । यद्वा सहदानुं दानुभिर्दानवैःसहवर्ततइतिसहदानुः तं श्रियन्तं वाधमानं
 कुणारुं कणनशीलं काञ्चिदसुरम् अहस्तं हस्तहीनंकृत्वासंपिणक् सभ्यक्चूर्णीकुरु किंच हे
 इन्द्र वर्धमानं सर्वतः इषुमात्रवर्धमानं सइषुमात्रभिषुमात्रविष्वक्वर्धतेतिश्रुतेः । पियारुं हिंस्रं
 वृत्रवृत्रासुरम् अपादं पादहीनंकृत्वा तवसावलेनअभिनवन्थ हतवानसि यद्वा सहदानुमुदक-

दानोपेतं क्षियन्तमाकाशेनिवसन्तं कुणारं गर्भन्तं वृत्रं वृणोत्याच्छादयतिनमइतिवृत्रोमेवः त-
मिमं वर्धमानं मेघं हस्तपादशून्यं कृत्वा संपिणक् संपिण्डि तथा च यास्कः—अहस्तमिन्द्रं कृत्वा संपि-
ण्डिपरिक्वणनं मेघमिति ॥ सहदानुं दोभवत्खण्डने दामाभ्यां नुसितिनुप्रत्ययः घर्तातिदानुर्दानवः
यद्वा दानुर्दानं बहुर्नीहौ पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । क्षियन्तं क्षिनिवासगत्योः लुदादित्वाच्छः । प्रत्ययस्व-
रः । पिणक् पिण्डसंचूर्णने रुधादित्वात्शम् हेलेक् षकारस्य ककारश्छान्दसः । कुणारं कुणश-
ब्दने बाहुलकाद्रूपसिद्धिः आयुदातः । नपन्थ हनहिंसागत्योरित्यस्यालिटिषलिरूपम् अभ्यासा-
धेतिधानुहकारस्यत्वं निघातः उपदेशेत्वतइतिइट्प्रतिषेधः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

निसामनामिपिरामिन्द्रभूमिमहीमपारांसदनेससत्य ।

अस्तंभ्नाद्द्यांवृषभोअन्तरिक्षमर्पन्त्वापस्त्वयेहप्रसूताः ॥ ९ ॥

नि । सामनाम् । इपिराम् । इन्द्र । भूमिम् । महीम् । अपाराम् ।

सदने । ससत्य । अस्तंभ्नात् । द्याम् । वृषभः । अन्तरिक्षम् ।

अर्पन्तु । आपः । त्वया । इह । प्रसूताः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र महीं महतीम् अतएवापाराम् पुरुषाराम् इपिरां स्थानाभावेनचलन्तीम् एवंविधां-
मिं सामानां समनां तथाचमश्रवणः—गावौतेसामनावितइति । यद्वा समएवसाम शतपथेश्रुय-
ते—यदेवसाम.पुपिणासमोमशकेनसमोनागेनसमपतैखिभिर्लोकैस्तस्मादेवसामेति । तदस्यास्ती-
तिसामना तां साम्यवर्तीकृत्वा सदने स्वेस्थानेनिवसत्य निवेशयामासिथ तथा वृषभः अ-
भिमतफलानां वर्षकः इन्द्रः द्यां द्युलोकम् अस्तंभ्नात् यथानपततितथाअधारयन् तथा अन्तरिक्षम्
एवंद्यावापृथिव्योरवस्थितौसत्यांत्वयाप्रसूताः मेघभेदेनेनेप्रेरिताआपः इहममौ अर्पन्तु आग-
च्छन्तु तथाचमश्रवणः—य.पृथिवीव्यथमानामहंहंदिति ॥ सामनां समएवसामः तदस्यास्ती-
तिमतुषर्थेणामादित्वान्नप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । इपिराम् इपगतौ इपिमादिमुदीत्यादिनाकिरच्य-
त्ययः कित्वाद्गुणः चित्स्वरः । ससत्य पद्मविशरणगत्यवसादनेषुइत्यन्तर्भावितण्यर्थस्यालि-
टिषाठि उपदेशेत्वतइतीट्प्रतिषेध. निघातः । अस्तंभ्नात् स्तन्मुस्त्नम्ने.इतितीत्रोधातुः स्तन्मु-

स्तुम्भित्यादिनाश्राप्रत्ययः. श्रात्रलोपइतिधातुनकारस्यलोपः अडागमस्वरः । अर्पन्तु ऋषीग-
 ती व्यत्ययेनश्राप्रत्ययः गुणः पादादित्वादिनिपातः । आपः आपृग्यासौ क्तिप् धातोर्हिस्वश्च ज-
 सि अमृक्षित्यादिनार्षिः जसःसुत्वाद्नुदात्तत्वेधातुस्वरः । प्रसूता पृषेरणेइत्यस्यकर्माण
 निष्ठा गतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अलातृणोवलइन्द्रव्रजोगोपुराहन्तोर्भयमानोव्यार ।

सुगान्पथोअकृणोन्निरजेगाःप्रावन्वाणीःपुरुहूतंधमन्तीः ॥१०॥२॥

अलातृणः । वलः । इन्द्र । व्रजः । गौः । पुरा । हन्तोः । भयमानः ।
 वि । आर । सुगान् । पथः । अकृणोत् । निःअजे । गाः ।
 प्र । आवन् । वाणीः । पुरुहूतम् । धमन्तीः ॥ १० ॥ २ ॥

हेइन्द्र अलातृणः बहुवक्तयाअलमत्यर्थमातृहतेर्हिंस्यतेइत्यलातृणः गोर्भाष्यमिकायावा-
 चोन्नोरोष्ठभूतोवलःवृणोत्याक्ताशमितिवलोमेवः पुराहन्तोःतववज्रप्रहारात्प्राक्भयमानः विभ्य-
 त् व्यार विश्लष्टोवमूव अनन्तरं सइन्द्रः गाअपोनिरजेनिर्गमयितुं सुगान्सुगमनान्पथोमार्गान-
 कृणोत् अकरोत् अतः वाणीःवननीयाःधमन्तीःशब्दायमानाः ताआपः पुरुहूतंबहुभिराहूतंपार्थि-
 वमुदकंप्रतिप्रावन् अभ्यागच्छन् एतामृचंयास्क्वव्याख्यत्-अलातृणोवलइन्द्रव्रजोगोः-अलातृ-
 णोलपातर्दानोभयोवलोवृणोतेर्व्रजोन्नमत्यन्तरिक्षेगोरेतस्यामाष्यमिकायावाचः पुराहननाद्रयमानोव्यारसु-
 गान्पथोअकृणोन्निरजेगाःसुगमनान्पथोकरोन्निरगमनायगवांप्रावन्वाणीःपुरुहूतंधमन्तीःआपोवावहनाद्वाचो
 वावदनाद्बहुभिराहूतमुदकंभवति । धमतिर्गतिकर्म अलातृणः तृर्हिंसियायाम्
 अलम्पूर्वात्तृर्हेर्नार्थेकविधानमितिकर्मणि कप्रत्ययः अलमोमकारस्याकारः समासस्वरः । वलः
 वलसंवरणे वलयतेआच्छाद्यतेनपोनेनेतिवलोमेवः पुंसिसंज्ञायामितिषः प्रत्ययस्वरः । व्रजः व्र-
 जगतौ गोचरसंचोत्यादिनाश्राप्रत्ययान्तत्वेननिपातनात्कुत्वाभावः व्रनत्यन्तरिक्षेइतिप्रत्ययस्वरः ।
 भयमानः निभीभये व्यत्ययेनशप् । आर ऋगतावित्यस्यलिटिणलिरूपं निपातः । सुगान् ग-
 न्तगंतावित्यस्मादधिकरणेसुदुरोरधिकरणेइतिडप्रत्ययः डित्वाद्विलोपः कृत्स्वरः । अकृणोत् कृ-
 विर्हिंसाकरणयोस्त्वित्यस्यलडिरूपम् । निरजे अजगतिष्येपणयोस्त्वित्यस्मात्संपदादिलक्षणोभावोक्त्
 कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । आवन् अवरक्षणात्यादिभित्त्वस्यलडिरूपम् । पुरुहूतं ह्यतेर्निष्ठायांयना-

दित्वात्संप्रासरणं हलइतिदीर्घः थापादिस्वरः । धमन्तीः ध्माशब्दे शपि पाघ्रेत्यादिनाथमादेशः
वाछन्दसीतिनसःसर्वणदीर्घः शशुर्लसार्धधातुकस्वरेकृतेधातुस्वरः ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यद्विर्नोयेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी-

एकोद्देवसुमतीसमीचीइन्द्रापंप्रौपृथिवीमुतधाम् ।

उतान्तरिक्षादभिनःसमीकइपोरथीःसयुजःशूरवाजान् ॥ ११ ॥

एकः । द्वे इति । वसुमती इति वसुधमती । समीची इति
सम्ईची । इन्द्रः । आ । प्रौ । पृथिवीम् । उत । धाम् । उत ।
अन्तरिक्षात् । अभि । नः । सम्ईके । इपः । रथीः । सयुजः ।
शूर । वाजान् ॥ ११ ॥

योषमिन्द्रःएकःअसहायएवसन्शुषिर्वीउतापिचयाद्वेएतेधावापृथिवीसमीची परस्परसं-
गते वसुमती धनयुक्तेस्त्यौ आप्रौ समन्तात्पूरयामास उतापिच हेतू सामर्थ्येपित
तादृशस्त्वं रथीःरथवान् सनोऽस्माकं समीकेसमीपे इप.स्थातुमिच्छन् सयुजः संगता-
न्वाजान् वनन्तिगच्छन्तीतिवाजाअश्वः तानश्वान्अन्तरिक्षादन्तरिक्षसकाशादभिप्रेरय रयाखुद-
स्त्वमस्मत्समीपंशीघ्रमागच्छेतिभावः ॥ वसुमती वाछन्दसीतिपूर्वसर्वणदीर्घः । प्रौ प्रापूर-
णेइत्यस्यलिटिणाले आतऔणलइत्यौकारः निवातः । इपः इपुइच्छयाम् अस्मादिगुपथलक्ष-
णकः कित्वादिगुणः प्रत्ययस्वरः । रथीः रथोऽस्यास्तीतिरथीः मत्वर्धेछन्दसीवनिपाविति
ईप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

दिशःसूर्योनभिनातिप्रदिष्टादिवेदिवेहर्यश्वप्रसूताः ।

संयदान्ळध्वनआदिदश्वैर्विमोचनंकृणुतेतत्त्वंस्य ॥ १२ ॥

दिशः । सूर्यः । न । मिनाति । प्रदिष्टाः । दिवेइदिवे ।

हर्यश्वप्रसूताः । सम् । यत् । आनट् । अध्वनः । आत् ।

इत् । अश्वैः । विमोचनम् । कृणुते । तत् । तु । अस्य ॥ १२ ॥

हर्यश्चप्रसूताः हरीअधौयस्यासावितिहर्यश्चइन्द्रः तेनप्रेरितादिशःप्रागादयः दिवे-
दिवे प्रतिदिवसंप्रदिष्टाःसूर्यस्यगमनार्थदत्ताःयादिशोविद्यन्ते ताःसूर्योर्नमिनाति नहिनस्ति
किंतु ताभिरेवव्रजति यद्यदासूर्यः अध्वनोगन्तव्यान्प्रदेशान् अश्वैर्गमनसाधनभूतैः समा-
नत् सम्यगश्रुते आदिदनन्तरमेव विमोचनंकृणुते आश्वानांविमोचनंकुरुते तदेतत्सर्वकर्म अ-
स्य तवैवल्ल तुप्रसिद्धौ ॥ सूर्यं प्रेरेणेइत्यस्मात्सुसुधागृधिभ्यःऋन्नितिक्रन्प्रत्ययः सुवति
प्रेरयतीतिसूरआदित्यः सूरपञ्चसूर्यः वस्वादित्वात्स्वार्थिकोयत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् ।
मिनाति मीन्ऋहिसायाम् मीनातेर्निगमेइतिह्रस्वः । हर्यश्चप्रसूताः तृतीयाकर्मणोतिपूर्वपदप्र-
कृतिस्वरस्वम् । आनत् अश्रुव्यासावित्यस्यबहुलंछन्दसीतिलङ्श्लुः अश्रोतेश्चेतितुडागमः व्र-
ध्वादिनापत्वं यद्योगादनिघातः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

दिदृक्षन्तउपसोयामन्नक्तोर्विवस्वत्यामहिचित्रननीकम् ।

विश्वेजानन्तिमहिनायदागादिन्द्रस्यकर्मसुकृतापुरूणि ॥१३॥

दिदृक्षन्ते । उपसः । यामन् । अक्तोः । विवस्वत्याः । महि ।

चित्रम् । अनीकम् । विश्वे । जानन्ति । महिना । यत् । आ ।

अगात् । इन्द्रस्य । कर्म । सुकृता । पुरूणि ॥१३॥

विश्वे सर्वेजनाः विवस्वत्याः विवासनवत्याः निर्गमनपरायाः अक्तोरात्रेःसंषन्धिन्याःउ-
पसोयामन्यामनि निर्गमनेसति महिमहत् चित्रंचापनीयम् अनीकं सौरंतेजः दिदृक्षन्ते द्रष्टुमि-
च्छन्ति यद्यदागात् उपःकालःसमन्तादागात् व्यपैति तदा तेजोदिदृक्षमाणाः सर्वेजनाः म-
हिना महनीयैःन्यसिंहोत्रादीनिकर्माणिजानन्ति कर्तव्यतयावबुध्यन्ते हेइन्द्र पुरूणिवह्निमुकृता
सुकृतानि कर्म कर्माणि इन्द्रस्यतवैव ॥ दिदृक्षन्ते द्यशिरप्रेक्षणेइत्यस्यसनि ज्ञाश्रुत्सृष्टशांसनइ-
त्यात्मनेपदम् अम्यस्तस्वरः । विवस्वत्याः विवासतेःसंपदादिलक्षणःकिप् व्यत्ययेनोपधाह-
स्वत्वं तस्मात्तदस्यास्तीतिमत्तुप् मादुपधायाइतितस्यक्त्वं मत्तुपःपित्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः ।
जानन्ति ज्ञाअवबोधने ज्ञाननेर्भेतिजादेशः निघातः । अगात् इण्गतावित्यस्यलुङ्ङिर्लुपं
यद्योगादनिघातः । सुकृता गतिरन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

महिज्योतिर्निहितंवक्षणांस्वामापृक्चरतिविभ्रतीगौः ।

विश्वंस्वाद्भृतमुस्त्रियांयांयत्सीमिन्द्रोअर्दधाद्भोजनाय ॥१४॥

महि । ज्योतिः । निहितम् । वक्षणांसु । आमा । पृक्म् ।

चरति । विभ्रती । गौः । विश्वम् । स्वाद् । सम्भृतम् ।

उस्त्रियायाम् । यत् । सीम् । इन्द्रः । अर्दधात् । भोजनाय ॥१४॥

वक्षणासु वक्ष्यन्तेयासुदकानीतिवक्षणानद्यः तासु महि महत्ज्योतिः ज्योतिष्म-
दुदकंनिहितामिन्द्रेण आमा नवसूतिकागौः पृक्क्षीरादिकंविभ्रती दधानासती चरति सर्व-
प्रवर्तते यद्यस्मादुदकात्स्वाद् स्वादुतरंभृतस्वेनसंपादितदधिघृतक्षीरादिकं सीमेतद्विश्वंसर्वम्
उस्त्रियायांविभोजनायेन्द्रोऽर्दधात्त्यधात् तस्मात्क्षीरादिकंविभ्रतीगौश्चरतीतिपूर्वेणान्वयः ॥ व-
क्षणासु वक्षरोपे अस्मात्करणाधिकरणयोश्चेतिकरणेऽप्युद् लिट्स्वरः । पृक् पचतेनिष्ठा
तकारस्यपचोवृत्तिवत्त्वं प्रत्ययस्वरः । चरति चरतिर्गत्यर्थः । विभ्रती डुभृजुधारणपोषणयोः
जुहोत्यादिः शतुरुगित्त्वादुगितश्चेतिर्डीप् अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् । उस्त्रियायां वस-
निवासे स्फायितञ्चीत्यादिनाधिकरणेरकप्रत्ययः यन्नादित्वात्संप्रसारणं शासिवासिचसीनांचे-
तिपत्वाभावश्छान्दसः स्वार्थिकोषप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

इन्द्रदृह्यामकोशाअभूवन्यज्ञायशिक्षगृण्तेसखिभ्यः ।

दुर्मायवोदुरेवामर्त्यासोनिपङ्गिणोरिपवोहन्त्वासः ॥१५॥३॥

इन्द्र । दृह्य । यामकोशाः । अभूवन् । यज्ञाय । शिक्ष । गृण्ते ।

सखिभ्यः । दुःश्मायवः । दुःश्पुवाः । मर्त्यासः । निपङ्गिणः ।

रिपवः । हन्त्वासः ॥१५॥३॥

हेइन्द्र दह्य दहोमव यतः यामक्रोशाः यान्त्यस्मिन्नितियामोमार्गः तस्यक्रोशाः को-
शशदाच्छादकाः मार्गप्रतिबन्धकाराक्षसाः अमूवन् त्वं यज्ञाय यज्ञकर्त्रेगृणते स्तोत्रेकुर्वते
यनमानाय सखिभ्यः पुत्रादिविश्वशिक्ष अपेक्षितंफलदत्स्व दुर्मायवः दुष्टमायुधानिमि-
न्वन्तिप्रक्षिपन्तीतिदुर्मायवः दुरेवाः दुष्टंगच्छन्तः मर्त्यासोमारयितारः निपद्भिणः निपद्भिश्चन्देनशु-
धिरभिधीयते तद्वन्तः एवंविधसामर्थ्योपेतारिपवः शत्रवोराक्षसाः हन्त्वासः त्वयाहननीयाः ॥ द-
ह्य दहद्वहिवृहवृहिवृद्धौ व्यत्ययेनइयन् लोटिरूपं निस्वरः । अमूवन् मूस्तत्तायाम् अस्य
लोटिरूपं गतिस्थेतिमिचोलुक् मूसुवोस्तिडीतिगुणेप्रतिपिद्धे सुवोवुलुङ्खितोरितिगुणागमः
निघातः । शिक्ष शिक्षविद्योपादाने अयंवातुरत्रदानेवर्तते व्यत्ययेनपरस्मैपदं निघातः । दु-
र्मायवः मिनोतेः कृवापाजिमीत्यादिनाउणप्रत्ययः कृदुत्तरपदस्वरः । दुरेवाः इण्य-
तौ इण्शीङ्भ्यांत्रितिर्कर्तारिवन्प्रत्ययः । रिपवः रपोरिञ्चोपवायाइत्युप्रत्ययः उपवायाइत्वं
प्रत्ययस्वरः । हन्त्वासः हनहिंसागत्योः कृत्यार्थेत्वैकेन्द्रेण्यत्वनइतित्वन्प्रत्ययः नित्वादाशु-
दात्तः ॥ १९ ॥

॥ इतितृतीयस्पद्धितीयेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथषोडशी-

सङ्घोपःशृण्वेवमैरमित्रैर्जहीन्येष्वशनिंतपिष्ठाम् ।

वृश्चमधस्ताद्विरुंजासहस्वजहिरक्षोमधवन्नधयस्व ॥ १६ ॥

सम् । घोपः । शृण्वे । अवमैः । अमित्रैः । जहि । नि । एप् ।

अशनिम् । तपिष्ठाम् । वृश्च । ईम् । अधस्तात् । वि । रुज् ।

सहस्वः । जहि । रक्षः । मधध्वन् । रन्धयस्व ॥ १६ ॥

हेइन्द्र अवमैःसमीपवर्तमानैर्मित्रैः शत्रुभिरसुरैरुत्सृष्टोयोशनिर्घोपः घुष्यमाणः स-
शृण्वे सम्यगस्माभिःश्रूयते तपिष्ठामतिशयेनतापिकां तामशनिम् एपुशजृष्वेव नि निघा-
य जहि मारय तैःप्रयुक्तामशनितानेवप्रापयेतिभावः । ईमेनान्शत्रून्धस्तान्मूलतोवृश्चान्वि-
किंच विरुज तान्विशेषेणबाधस्व सहस्व अभिमक्च हेमधवन्निन्द्र रक्षःकर्मविघ्नकारीणि

रश्नांसि नहि मारयं अनन्तरभिमंयज्ञरन्धयस्व पातंनय ॥ शृषे निघातः । नहि हनहि-
सागत्योरस्यलोडिरूपम् । अशानिम् अशूल्यासौ अश्यावितृभ्योनिरित्यनिप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ।
तपिष्ठां तत्पृशब्दादिष्ठप्रत्ययः नित्स्वरः । वृथ ओत्रश्चुद्धेदने तुदादिः ग्रहज्यादिनासंप्रसार-
णम् । सहस्व वाक्यभेदादनिघातः । रन्धयस्व रश्हिंसासंराप्योरित्यस्यण्यन्तस्यलोडि रधि-
शमोरचीतिनुमागमः वाक्यभेदादनिघातः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

उद्वृहृरक्षःसहमूलमिन्द्रवृश्चामध्यप्रत्यग्रंशृणीहि ।

आकीवतःसल्लूकंचकर्थब्रह्मद्विपेतपुंषिहेतिमंस्य ॥ १७ ॥

उत् । वृहृ । रक्षः । सहमूलम् । इन्द्र । वृश्च । मध्यम् ।

प्रति । अग्रम् । शृणीहि । आ । कीवतः । सल्लूकम् । चकर्थ ।

ब्रह्मद्विपे । तपुषिम् । हेतिम् । अस्य ॥ १७ ॥

हेइन्द्र रक्ष.कर्मविघ्नकारिरक्षःकुलं सहमूलं मूलसहितंयथाभवतितथा उद्वृह उद्वर किंच
मध्यं तस्यमध्यभागंवृश्च छिन्धि प्रत्यग्रम् अग्रमग्रंप्रत्यागतंतत्शृणीहि नहि तत्स्वरक्ष.कुलस्यम-
ध्ये सल्लूकं सरणशालंरक्षः आकीवतः आङ्मर्यादायां कियतोनिर्णयमानपरिमाणादतिदूरा-
द्देशाच्चकर्थं कुरु वृत्वाच ब्रह्मद्विपेब्राह्मणद्वेषकारिणेतस्मैरक्षसे तपुषि तापकंहेति घातकमायुध-
मस्य क्षिप उक्तमर्थयास्कोब्रवीत्-उद्वररक्ष.सहमूलमिन्द्रमूलंमोचनाद्ब्रामोहनाद्वावृश्च-
सधं प्रतिशृणीह्याग्रमग्रमागतंभवत्याकियतोदेशात्सल्लूकंसल्लूकंभवतिपापकमिति नैरुक्ताः सर-
रूकंवास्यात्सतैरभ्यस्तात्तपुषिस्तपतेहेतिहेतोरिति ॥ वृहृ वृहृउद्यमनेइत्यस्यलोडिरूपम् । शृणीहि
शृहिंसायाम् अस्यलोडि हौ ईहल्यपोरितीत्वं निघातः । कीवतः किंशब्दात्किपरिमाणमस्येत्यर्थे
किमिदंभ्यांवेचइतिकिशब्दाद्ब्रुवस्तांतिज्ञापितत्वाद्ब्रुवु घादेशाभावच्छान्दसः इदंकिमोरीश-
कीइतिकीइत्यादेशः । सल्लूकं सृगतौ छान्दसोरूपासिद्धिः । चकर्थं डुकृञ्करणेइत्यस्यलोडि
थलिरूपं ब्रह्मद्विपेदिडभावः निघातः ॥ तपुषि तपसंतापेइत्यस्मादातिपृक्वपियमितनिधेनितपि-
भ्योनिदिस्सुसिप्रत्ययः निच्च अकारस्यइकारच्छान्दसः नित्स्वरः । हेति हनहिंसागत्योः ऊ-
तियुतिजूतिसातीत्यादिनानिपातनादन्तोदात्तः । अस्य असुक्षेपणे लोडिरूपम् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

स्वस्तयेवाजिभिश्चप्रणेतःसंयन्महीरिपंआसत्सिपूर्वीः ।
रायोवन्तारोबृहतःस्यामस्मेअस्तुभर्गइन्द्रप्रजावान् ॥१८॥

स्वस्तये । वाजिभिः । च । प्रनेतरिति प्रक्षेतः । सम् ।
यत् । महीः । इर्षः । आसत्सि । पूर्वीः । रायः । वन्तारः ।
बृहतः । स्याम । अस्मे इति । अस्तु । भर्गः । इन्द्र । प्रजाध्वान् ॥१८॥

प्रणेतः प्रकर्षेणनगतोनिर्वाहक हेइन्द्र अस्मान्वाग्निभिश्चै सहितान्कुरु स्वस्तयेचा-
विनाशायकुरु यद्यदात्वं समासत्सि अस्माकंसमीपेयज्ञनिर्वाहार्थनासीदसि तदावयंमही-
महान्तिरिषोन्नानि पूर्वीः प्रमूतानिरायोधनानि वन्तारः तेषांसंभकारः सन्तः बृहतोमहान्तः
स्याम भवेम किंच प्रजावान् अपत्योपेतंमगोवनम् अस्मे अस्माहस्तु भवतु ॥ आसत्सिपदू-
विशरणादिषु बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् यद्योपादनिचातः । इपोरायइतिचद्वेषश्चर्षेद्वितीये ।
वन्तारः वनपणसंभक्तावित्यस्य तृचिभागमानुशासनस्यानित्यत्वादिडभावः कित्स्वरः । स्याम
असुभवीत्यस्यलिङ्गिभूपम् । अस्मे अस्मच्छब्दस्यसप्तम्या सुपांसुलुगितिशेद्व्यादेशः ॥१८॥

अथैकोनविंशी-

आनोभरभर्गमिन्द्रद्यमन्तंनितेदेष्णस्यधीमहिप्ररेके ।
ऊर्वइवपप्रथेकामोअस्मेतमापृणवसुपतेवसूनाम् ॥१९॥

आ । नः । भर । भर्गम् । इन्द्र । द्युष्मन्तम् । नि । ते । देष्णस्य ।
धीमहि । प्ररेके । ऊर्वःइव । पप्रथे । कामः । अस्मे इति ।
तम् । आ । पृण । वसुपते । वसूनाम् ॥ १९ ॥

हेइन्द्र नोऽस्मदधं द्युमन्तं दीप्तियुक्तं भगं धनमाभर आसमन्तात्संभर देष्णस्यदानशील-
स्यतेतवसंनधिधनस्यप्ररेके प्ररेचनेशनेनिधीमहि धनदानस्यवयंपात्रमूता स्मइत्यर्थं कुतइ-
त्यतआह-अस्मे अस्माकंक्रामोभिलाषः ऊर्वइव अनवाप्तकामोवडवानलइव पप्रथे प्रमूतोवर्तते
वसूनां वसुपते धनानांमध्यमेत्तमधनानामधिपते हेइन्द्र तंमहान्तंकामम् आपृण बहुधनप्रदा

नेनापूरय ॥ मर भृज्मरणेइत्यस्यलोटिरूपम् । देष्णस्य डुदाञ्जाने गादाभ्यामिष्णानितिङ्ष्ण
 च्प्रत्ययः अत्यर्थददातीतिदेष्णः - चित्स्वरः । धीमहि दधातेर्लिङिबहुलंउन्दसीतिशपोलुक्
 छन्दस्युभयपेतिमहिङ्.सर्वधांतुकत्वात्सीयुटःसलोपः आर्धधातुकत्वादालोपः निघात ।
 ऊर्वइव पूर्वपदस्वरः । पप्रथे प्रथप्रस्थानेइत्यस्यलोटिरूपम् । पूण पूणप्रीणनेइत्यस्यलोटि
 सेर्हिः तुदादिः अतोहोरेतिहेर्लेर्ऋ । वसूनां नित्वादाद्युदात्तः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैश्चन्द्रवन्तरार्धसापप्रथश्च ।
 स्वर्धवो मतिभिस्तुभ्यं विप्रा इन्द्राय वाहः कुशिकासो अक्रन् ॥ २० ॥
 इमम् । कामम् । मन्दय । गोभिः । अश्वैः । चन्द्रवन्ता ।
 रार्धसा । पप्रथः । च । स्वःस्यवः । मतिर्भिः । तुभ्यम् । विप्राः ।
 इन्द्राय । वाहः । कुशिकासः । अक्रन् ॥ २० ॥

हेइन्द्र इमंघनादिविषयंकाममत्सदोयमभिलाषं गोभि अग्निहोत्रादिकर्मसाधनभूतैर्गो-
 वादिभिर्वाहनसाधनभूतैरश्वैश्च चन्द्रवतादीसिद्युक्तेनराधसाधनेनचमन्दय एतानिदत्त्वा इममभि-
 लापूरय किंच एतैरस्मान्प्रथः प्रथितांश्चतुरु पञ्चात्स्वयैवः स्वर्गादिमुखमात्मनइच्छन्तः
 विप्रा कर्मकुशला. कुशिकास कुशिकाः मतिभिर्मननीयैर्भै. वाहः स्तोत्रमिन्द्रायतुभ्यमक्र-
 द्धकार्युः ॥ मन्दय मदिस्तुत्यादिष्वित्यस्यलोटिरूपम् । गोभि. मानेकाचइतिविमक्तेरुदात्तत्वेप्रा-
 षे नगोश्च त्वावर्णेत्यादिनाप्रतिषेधः प्रकृतिस्वरः । पप्रथः प्रथप्रस्थाने किर् छन्दस्युभ-
 यपेतितस्यसर्वधातुकत्वात्साष् तस्यबहुलंछन्दसीतिऋः धातुस्वरः । अक्रन् करोतेर्लिङि-
 मभेनसेत्यादिनालुक् निघातः ॥२०॥

अथैकविंशी-

आनों गोत्रादर्द्धहिगोपतेगाः समस्मभ्यं सनयो यन्तुवाजाः ।
 दिवक्षा असि वृषभसत्यशुभ्रोस्मभ्यं सुमधवन्वोधिगोदाः ॥ २१ ॥

आ । नः । गोत्रा । दर्दहि । गोऽपते । गाः । सम् । अस्मभ्यम् ।
 सनयः । यन्तु । वाजाः । दिवक्षाः । असि । वृषम् । सत्यशुष्मः ।
 अस्मभ्यम् । सु । मघध्वन् । वोधि । गोऽदाः ॥ २१ ॥

गोपते गवांपते स्वर्गाधिपते हेइन्द्र नोऽस्मदर्थेगोत्रागोत्राप्यभ्राणि गाःअपःप्रति आदर्दहि
 आद्रियस्व अभ्राणिविद्वार्यनलानिप्रापयेत्यर्थः ततः सनयःसंभजनीयानिवाजा अज्ञानि
 अस्मभ्यमस्मदर्थसंयन्तु समागच्छन्तु वृषम कामानांवर्यितः हेइन्द्र त्वं दिवक्षाभसि दिवंव्या-
 प्यवर्तमानत्वेनमहानसि अतएवसत्यशुष्मःसत्यसामर्थ्यः मघध्वन् धनध्वन् हेइन्द्र अस्मभ्यंगोदाः
 गवांप्रदाताभशमीति सुबोधि सुष्टुबुध्यस्व ॥ दर्दहि दृढमादरे यच्छुकि लोटिरूपम् ऋतधे-
 त्यभ्यासस्पृह्यागमः निवातः । गाः औतोमशसोःरित्योकारस्याकारः एकादेशस्वरः । अस्मभ्य
 भ्यसोभ्यमितित्तुर्बोबहुवचनस्यभ्यमादेशः । यन्तु इण्गतौ लोटिरूपम् । दिवक्षाः असूच्यासौ
 असुन् दिवंव्याप्तौतीतिदिवक्षाः ऋदुत्तरपदस्वरः । गोदाः डुदान्ताने अस्माद्विन् ऋदुत्तरपदमृ-
 तित्स्वरः ॥ २१ ॥

अथद्राविंशी-

शुनंहुवेममृघवान्मिन्द्रंमस्मिन्भरेनृतमंवाजंसाता ।
 शृण्वन्तंमुग्रमूतयेसमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिसञ्जितंघनानाम् ॥२२॥४॥

शुनम् । हुवेम् । मृघध्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृतमम् ।
 वाजंसाता । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्सु ।
 घ्नन्तम् । वृत्राणि । सम्ज्ञितम् । घनानाम् ॥ २२ ॥ ४ ॥

हेइन्द्र वानसाती वानस्यान्नस्यसातिलोभोयास्मिन्सोयंवानसातिः तस्मिन्भरे विभ्रति
 भयलक्ष्मीमनेनयोद्धारइतिभरःसंग्रामः तस्मिन्संग्रामेशुनंशनमुत्साहेनभवृद्धं यद्वा शुनमितिमु-
 खनाम सुखकरंभववानंघनवन्तम् अतएवइन्द्रं निरतिशयैश्वर्यसंपन्नं नृतमं सर्वस्वजगतोतिशयेन
 नेतारं त्वां हुवेम कुशिकावर्ययज्ञार्थमाह्वयेम तथा शृण्वन्तम् अस्माभिःक्रियमाणान्स्तुतिशृण्वन्त-
 मुग्रं शत्रूणांभयंकरं समत्सु संग्रामेषु वृत्राणिवृत्रोपलक्षितानिसर्वाणिरक्षांसिघ्नन्तंहिसन्तं घना-
 नांशत्रुसंबन्धिनांसंजितंसन्त्यग्नेतारंत्वामूतयेरक्षणायवयमाह्वयेम । शुनं दुओधिगतिवृद्धोरि-

स्यस्पाणिष्ठायांयस्यविभाषेतीदृशतिषेधः यनादित्वात्संप्रसारणं दीर्घामावश्छान्दसः प्रत्ययस्वरः । हुवेम द्वयतेर्बहुच्छन्दसीतिसंप्रसारणेकृते शपोद्धाकिङ्कितेच लिङ्गिरूपं निघातः । भरे मृज्यरणे घः वृषादित्वादाद्युदात्तः वानसातौ एणुदाने भावेकिञ्च जनसनेत्यादिनानुनासिकस्यात्वं बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः । समस्तु अदभञ्जणे संपूर्वात्किप् संभञ्जयन्तियोद्गणामायुंषीतिसमद.संप्रामाः कृदुत्तरपदस्वरः । घन्तं हर्नाहिसागत्योरित्यस्यशतरि गमहनेत्यादिनोपघालोपः होहन्तेरितिकुत्वम् । संनितं निजये किप् तुक् ॥ २२ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीये चतुर्षोर्वर्गः ॥ ४ ॥

शासद्वाहिरितिद्वाविंशत्यृचद्वितीयं सूक्तम् अप्रानुक्रमणिका—शासत्कुशिकोविश्वामित्र एववाभूतेरिति इषोरथस्यपुत्रःकुशिकोविश्वामित्रएववाऋषिः इन्द्रोदेवता त्रिष्टुप्छन्दः चातुर्विंशिकेहनिमाष्यदिनेसवनेच्छावाकशस्त्रे आरम्भणीपायाउर्ध्वमहीनसूक्तसंज्ञकमेतत्सूक्तंशंसनीयं सूत्रितंच—अस्माइदुप्रतवसेशासद्वाहिरितीतरावहीनसूक्तेइति पृष्ठ्याभिप्लवपडहयोः प्रथमोहनिमाष्यदिनेसवनेच्छावाकशस्त्रे अहीनसूक्तस्यस्थानित्रीणिसंभारसूक्तानि तत्रेदंतृतीयं संपातसूक्तं सूत्रितंच—इमाम्भिविच्छन्तित्वाशासद्वाहिरितिसंपाताइति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

शासद्वाह्निर्दुहितुर्नस्यंगाद्विद्वाँ ऋतस्यदीर्घितिंसपर्यन् ।

पितायत्रंदुहितुःसेकंमूञ्जन्तसंशग्म्येनमर्नसादधन्वे ॥ १ ॥

शासत् । वह्निः । दुहितुः । नस्यम् । गात् । विद्वान् । ऋतरथं ।

दीर्घितिम् । सपर्यन् । पिता । यत्र । दुहितुः । सेकंम् ।

ऋञ्जन् । सम् । शग्म्येन । मर्नसा । दधन्वे ॥ १ ॥

कुशिक प्रसङ्गात्किञ्चालार्थेते अपुत्रस्यपितुः पुत्रादायादापुत्रिकासतीयतः सन्तानकृतस्याः पुत्रइत्यनयोच्यत इति । अपुत्रोय पिताकन्यामन्यकुलंप्रापयतिसवाहिरित्युच्यते । सपिता शासत् अभ्रातृकांप्रदास्यामितुभ्यंकन्यामलङ्कताम् । अस्यांयोनयतेपुत्र समेपुत्रोभवेदितिस्मृत्युक्तमनुशासनंकुर्वन् दुहितुःपुत्रिकायानस्येनसारांपौत्रं गात्गच्छति दुहितुःपुत्रत्वेनस्वीकारात् दौहित्यम् नममर्नपिषडदानादिकंकर्तव्यतयागात् गच्छति किंकुर्वन् विद्वानस्यांदुहितरिजात पुत्रोममस्वधाकरोभाविव्य-

(१) अपुत्रस्य पितुः पुत्रादायादापुत्रिकासती यतः सन्तानकृतस्याः पुत्रइत्यनयोच्यत इति पुस्तकान्तरे न पाठान्तरंभूतदस्मात् ।

तीतिजानन् ऋतस्यसत्यस्यपुत्रोत्पादनसमर्थस्यरेतसः दीधितिधर्तारंजामांतरत्पार्तिसपर्यन् वस्त्रालङ्कारा-
दिनापूजयन् पिताननुमावंगच्छति यत्र यस्मिन्विषयेपितापुत्रोऽनकः दुहितुरप्रतायाः स्वकन्यायाः
सेकं रेतसः सेकं तस्यां रेतःसेकमृजन् प्रसाधयन् शम्भ्येन सुखनिमित्तेनमनसा संदधन्वे
आत्मानं संघत्ते अपुत्रत्वनिमित्तदुःखापगमात् । यस्यादुहितुःपितापालकः पतिर्नामातासेकं
तस्यांरेतःसेकमृजन् प्रसाधयन् समशम्भ्येनकेवलसुखनिमित्तेनमनसातस्यांस्वशरीरसंदधन्वे-
संघत्ते नतुपुत्रनिमित्तेनमनसा एतमर्थयास्कोप्याह—'प्रशोस्तित्वोद्भासंतानकर्मणेदुहितुःपुत्रमावंदुहिता
दुर्हितादूरेहितादोग्धेर्वानसारमुपागमद्वौहित्रंपौत्रमिति विद्वान्प्रजननयज्ञस्यरेतसोवाङ्मादङ्गात्संभूतस्य
हृदयादधिजातस्यमातरिप्रत्यृतस्यविधानंपूजयन्'इत्यादिना ॥ शासत् शासेःशतरिअभ्यस्तत्वानु-
मभावः । दुहितुः दुहप्रपूर्णे नतृनेष्टइत्यादिनातृचिनिपातनादिडागमः चित्स्वरः । नस्यं
नतरिभवं भवेछन्दसीतियत् रीङ्कृतइतिरीङादेशः यस्येतिषोपः रेफलोपश्छान्दसः तित्स्वरितः ।
गात् इण्गतावित्यस्यछान्दसेलुङिरूपम् । ऋञ्जन् ऋञ्जतिःप्रसाधनकर्मा । शम्भ्येन शंसुखंगच्छती-
तिगमैरौणादिकः कप्रत्ययः कित्त्वाद्गमहनेत्यादिनोपधालोपः शम्भेसाधुरिति तत्रसाधुरितियत्प्रत्ययः
वीरवीर्यांश्चेत्यत्रयतोनावइत्यस्यानित्यत्वस्यज्ञापितत्वादत्रतित्स्वरः । दधन्वे धविइति(सौत्रो)धातुः
लिटि रूपं प्रत्ययस्वरः यद्योगाहनिपातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

नजामयेतान्वोरिक्थमरैक्चकार्गर्भंसनितुर्निधानंम् ।

यदीमातरोजनयन्तवह्निमन्यःकर्तासुकृतोरन्यऋन्धन् ॥२॥

न । जामये । तान्वः । रिक्थम् । अरैक् । चकार । गर्भम् ।

सनितुः । निध्वानंम् । यदि । मातरः । जनयन्त । वह्निम् ।

अन्यः । कर्ता । सुकृतोः । अन्यः । ऋन्धन् ॥२॥

अभ्रातृकायादुहितुःपुत्रिकाकरणात्सारिकथमागित्युक्तं भ्रातृमत्यास्तस्यारिकथमाकर्त्वं
नास्तीतिश्रुते—तान्वः तनूनःऔरसःपुत्रोनामयेभगिन्धैरिक्थविन्धननारैक् नप्ररेचयति नप्र-
ददाति किताहिसनितुरेनांसंभजमानस्यभर्तुःगर्भं पष्ठयर्थद्वितीया गर्भस्यनिधानंरेतःसेकनिधा-
नीमेनांचकार पाणिग्रहणेनसंसृतामेनांकरोति नतुतस्यैरिक्थंददातीत्यभिप्रायःअसंसृता-
स्तुसंस्कार्याभ्रातृभिःपूर्वसंसृतैः । भगिन्यश्चानिनादंशाद्दत्त्वांशंतुतुरीयकमितियाज्ञयल्यस्यसर-
णात् । स्त्रीपुंसलक्षणहृणाफत्यस्यैकोत्पाद्यत्वाविशेषात्पुमपत्यस्यकोविशेषइत्याशाङ्ग्यविशेषदर्श-

(१) यत्र यस्मिन्विषयेपिताजनकः दुहितुरप्रतायाः कन्यायाः सेकंरेतसः सेकंतस्मारेतः—सेकमृजन्
सम्पादयन् शम्भ्येन सुखनिमित्तेनमनसा संदधन्वे आत्मानं संघत्ते अपुत्रत्वनिमित्तदुःखापगमादिति न
कचित्पाठान्तरम् । (२) नि० ३. ४. ।

यति—यदि यद्यपिमातरौमातापितरौवाहिम् अवहिःस्त्री वहिःपुमान्स्वभार्यापावोदृत्वात् अवहि-
 श्ववाहिः तादृशंस्त्रीपुंसलक्षणमपत्यजनयन्ताऽजनयतामृतपापितयोर्मध्येअन्यःपुंलक्षणःसुकृतोःशोम-
 नस्यपिण्डदानादेःकर्मणःकर्ताभवति अन्यःस्त्रीलक्षणःऋन्धन् षस्त्रालङ्कारादिनाऋध्यमानएवभव-
 ति पिण्डदानादिकर्तृत्वात्पुत्रोदायार्हः दुहितातथानेतिनदायार्हा सातुकेवलंपरस्मैदीयते तथाच
 निरुक्तं— नैनामयेभामिन्यैनामिरन्येस्यांजनयन्तिनामपरत्यंजनमतेर्वास्याद्गतिकर्मणोर्निर्गमनप्रायाभवतितान्-
 न्वआत्मजः पुत्रोरिक्थंप्रारिचत्प्रादाच्चकारैनांगर्मानिधानींसनितुर्हेस्तप्राहस्पयादिहमातरोजनयन्तवहिंपुत्र-
 मवर्हिंचद्विप्रमन्यतरःसंतानकर्ताभवतिपुमान्दान्यादोन्यतरोर्षयित्वाजाभिःप्रदीयतेपरस्माइति ॥ तान्वः
 तन्वाः प्राणाधिष्ठितत्वात्तन्वः प्राणवती तद्विकारइत्यर्थे प्राणिरजतादिभ्योजित्यत्र संज्ञापूर्वकस्य
 विधेरनित्यत्वाद्गुणाभावः । रिक्थं रिचिर्विरेचने पातृतुदिवचिरिचिभ्यस्त्वक् प्रत्ययस्वरः । अरैक्
 रिचिर्विरेचने इत्यस्यलुडिसिचि वदन्ननेत्यादिनावृद्धिः बहुलंछन्दसीतीडभावः हल्लच्चादिसंयोगा-
 न्तलोपी निघातः । सनितुः पणसंभक्तावित्यस्यतृचिरूपम् । निधानं दघातेर्ल्युडिरूपं छित्स्वरः ।
 मातरः पितामात्रेतिपितुःशेषप्राप्तेभातुः शेषश्छान्दसः द्विवचनस्यबहुवचनंप्रकार्थम् । जनयन्त
 जनेर्णिचिरूपम् । वर्हिं पुमांस्त्रियेतिबध्देशः । सुकृतोः करोतेरौणादिकःकृप्रत्ययः । ऋधुवद्धौ
 व्यत्ययेनश्मम् ॥ २ ॥

अग्निर्जज्ञे जुह्वा ररेर्जमानो महस्पुत्राँ अरुपस्यं प्रयक्षे ।

महान्गर्भो मह्या जातमेपां मही प्रवृद्धयं श्वस्ययज्ञैः ॥३॥

अग्निः । जज्ञे । जुह्वा । ररेर्जमानः । महः । पुत्रान् । अरुपस्यं ।

प्रयक्षे । महान् । गर्भः । महिं । आ । जातम् । एपाम् ।

मही । प्रवृत् । हरिंश्श्वस्य । यज्ञैः ॥३॥

हेन्द्र अरुपस्य रोचमानस्यतत्रप्रयक्षेयशार्थंजुह्वा ज्वालाभीरेजमानःकम्पमानोग्निःम-
 हःप्रभूतान्पुत्रान्रश्मीन्मज्ञे उत्पादयामास एपांरश्मीनांगर्भो नलात्मनात्रोडीकारः महानासीत्
 किंच एपां रश्मीनांमेलनम् आजातं सर्वतओपध्यात्मनाजातं महि महदमूत् किंच एपांरश्मी-
 नांप्रवृत् अनेनप्रकारेणप्रवृत्तिः हर्यंश्वस्येन्द्रस्ययज्ञैर्धनर्हैः सोमाज्याहुतिभिर्महीमहतीभवति ॥

जज्ञे जनीप्रादुर्भावेऽत्यस्यलितिरूपम् अंतर्भावितप्यर्थः । जुहा जुहोतेद्वेदीर्घश्चेतिक्प् द्विर्वचनं दीर्घश्चयातोः उदात्तस्वरितयोरितिस्वरितत्वम् । हर्यश्वस्य हरीमश्वौयस्येतिबहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अभि जैत्रीरसचन्तस्पृधानंमहिज्योतिस्तमसोनिरंजानन् ।
तंजानतीःप्रत्युदायन्नृपासःपतिर्गवामभवदेकइन्द्रः ॥ ४ ॥

अभि । जैत्रीः । असचन्त । स्पृधानम् । महि । ज्योतिः ।
तमसः । निः । अजानन् । तम् । जानतीः । प्रति । उत् ।
आयन् । उपसः । पतिः । गवाम् । अभवत् । एकः । इन्द्रः ॥४॥

जैत्रीःजित्त्वयोर्विशोमरुतःस्पृधानंवृत्रेणसहस्पर्धमानमिन्द्रम् अभ्यसचन्त सर्वतःसमगच्छन् तेचमरुतः तस्मिन्वृत्रेहते माहि महत्ज्योतिःसूर्याख्यतेजः तमसस्तमोरूपपाद्मत्रान्निरजानन् निर्गतमाज्ञासिपुः ततः इन्द्रंवृत्रहंतारमुदितंसूर्यजानतीर्नानानाउपसः तंप्रत्युत् अमिल्लक्ष्यैषअयन् प्राप्तुवन् अथ तत्रोद्भूतानांगवारश्मीनामेकोऽद्वितीयएवेन्द्रः पतिरभवत् ॥ जैत्रीः जयतेस्तृनिरूपं गुणस्यस्थानेज्यत्ययेनमृद्धिः नित्स्वरः । असचन्त पचसमवायेऽत्यस्यलडिरूपम् । स्पृधानं स्पर्धसंघर्षे छन्दसिकानत्रोदेशः छन्दसिद्विर्वचनस्यविकल्पितत्वाद्विर्वचनाभावः चित्स्वरः । अजानन् ज्ञाअवबोधनेऽत्यस्यलडिरूपं निघातः । आयन् अयगतावित्यस्यलडिरूपम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

वीळौसतीरभिधीरामतृन्दन्प्राचाहिन्वन्मनसासप्तविप्राः ।
विश्वामविन्दन्पृथ्यामृतस्यंप्रजानत्रिचानमसाविवेश ॥५॥५॥

वीळौ । सतीः । अभि । धीराः । अतृन्दन् प्राचा । अहिन्वन् ।
मनसा । सप्त । विप्राः । विश्वाम् । आविन्दन् । पथ्याम् । ऋतस्य ।
प्रज्ञानन् । इत् । ता । नमसा । आ । विवेश ॥ ५ ॥ ५ ॥

पुराकिलङ्गिरसां गावः पणिनामकैरसुरैरपहृत्य निगूदेकस्मिन्धिपर्वतेस्थापितास्तेवाङ्गिरस-
स्तत्प्रायस्त्वमिन्द्रंतुष्टुः स्तुतश्चसङ्द्रेगवान्चेपणायदेवशुनीप्राहिणोत् साचावांगवेपणपरासती
तत्स्थानमलमत तथाविज्ञापितइन्द्रस्तागाआनीयाङ्गिरोभ्यःप्रादाद्वियौतिहासिकीकथा । तथाचा-
स्यान्तचोयमर्थः—धीरा.धीमन्तःसप्तविप्रामेवाविनःसप्तसंख्याकाअङ्गिरसः वीळौदृढेपर्वतेसतीः
निगूदाःसतीर्गाअभि अभिलक्ष्यअतृन्दन् निधानमपावृण्वन् उपेशामकुर्वन् ततस्तोङ्गिरसःपर्वत-
विलेगावःसन्तीतिमनसानिधित्यप्राचा येनमार्गेणप्रविष्टास्तेनैवप्राचीनेनमार्गेणतागाअहिन्वन्
निरगमयन् यद्वा प्राचाप्रकर्षेणेन्द्रमञ्चतिप्राप्नोतीतिप्राक् तेनेन्द्रविषयेणमनसा मन्यतइतिमनः
स्तोत्रं तेनस्तोत्रेणाहिन्वन् अवर्षयन् इन्द्रंतुष्टमकुर्वन् स्तुत्वाचक्रतस्यपथ्यांयज्ञस्यमार्गेसाधुभूर्ता
विश्वाम्सर्वामपहृतांगामविन्दन्लभन्त ततःसङ्दः ता तान्याङ्गिरसांकर्माणिप्रनानिस्त्रकर्षेणानान-
न्नेव नमसानमस्कारेणाङ्गिरसःसंभावयन्तैरधिष्ठितपर्वतमाक्विवेश ॥ अतृन्दन् उत्तृदिर्हिंसानाद-
रयोरित्यस्यलङ्घि रुधादित्वात्क्षम् तस्यश्नसोरित्यल्लोपः निघातः । प्राचा अच्चेच्छन्दस्यसर्वनाम-
स्थानमिति विभक्तेरुदात्तत्वम् अहिन्वन् हिगातिवर्धनयोरेत्यस्यलङ्घिरूपम् । आविन्दन् विद्वृलाभेइ-
त्यस्यलङ्घिमुचादित्वात्क्षम् निघातः । पथ्यां पथिसाधुरित्यर्थे तत्रसाधुरितियत्प्रत्ययः यच्चिम-
गितिभसंज्ञायानस्ताद्वितेइतिटिलोपः यतोनावइत्यस्यानित्यत्वात्तत्स्वरितइतिस्वरितः । विवेश-
विशप्रवेशनेइत्यस्यलङ्घिरूपम् ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीयेष्वभोवर्गः ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी-

विदद्यदीं सुरमां रुग्णमद्रेर्महिपार्थः पूव्यर्मसुध्यं कः ।

अग्रं नयत्सुपद्यक्षराणां मच्छारवं प्रथुमाजान्तीगात् ॥ ६ ॥

विदत् । यदि । सुरमां । रुग्णम् । अद्रेः । महि । पार्थः ।

पूव्यर्म । सुध्यं कः । अग्रम् । नयत् । सुस्पदी ।

अक्षराणां । अच्छ । रवं । प्रथुमा । जान्ती । गात् ॥ ६ ॥

यदि यदासरमाइन्द्रेणगवान्वेषणार्थंप्रेषिता सरमानामदेवशुनी अद्रे.पर्वतस्पर्शमंत्रं द्वारंविदत् अलमत तदानीभिन्द्रोमहि महत्पूर्व्यंपूर्वंप्रेषणकालेअन्नादिनीं तेप्रजांकरिष्यामीति प्रतिज्ञातं सध्यक् इतरैरपिमोज्यै.सध्रीचीनंपाथोगव्यादिलक्षणमन्त्रं कःअकार्षीत् तस्यैदत्तवान् तत् सुपदी शौभनपादयुक्ता सा सरमा अक्षराणांक्षयरहितानांगवाममंत्रप्रान्तंनयत् प्रा- मोत् कुतइत्यतआह—यत् रवंतेपांहंभारवंप्रथमाप्रथमंजानतीसती अच्छ शब्दामिसुख्येनगात् जगाम ॥ विदत् विदूलाभेइत्यस्यलुडि लडित्वातचुरेडादेशः तस्यस्वरः । सरमा स्रगतौ औ- णादिकोमप्रत्ययः सरतीतिसरमा सरमासरणादितियास्कः । प्रत्ययस्वरः । रुणं रुजोभङ्गेइ- त्यस्यनिष्ठायामोदितश्चेतिनत्वं प्रत्ययस्वरः । पाथः पारक्षणे अन्नेचेत्यसुप्रत्ययः थुडागमः पातीतिपाथोज्ञं नित्स्वरः । सध्यक् अङ्गुगतिपूजनयोः ऋत्विगित्यादिनाक्विन् सह- अतीतिसहस्यसधिरिति सध्यदेशः क्विन्प्रत्ययस्यकुरितिकुत्वम् अद्रिंसध्योरन्तोदात्तत्वनिपातनंकृत्स्वर- निवृत्त्यर्थमिति सध्रिइत्यादेशान्तोदात्तः यणादेशेकृते उदात्तस्वरितयोर्यण.स्वरितइति यणःस्व- रितत्वम् । कः करोतेर्लुडिसिपि च्चैः मन्नेघसङ्घरेत्यादिनालुक् गुणेकृते हल्ङ्चादिनासिलोपः वि- सर्जनीयः निपातः । नयत् नयतेर्लुडिरूपम् । सुपदी पादोऽन्यतरस्यामितिर्डीप् । गात् इणो- लुडिरूपम् ॥ १ ॥

अथसप्तमी-

अगच्छदुविप्रतमः सखीयन्नसूदयत्सुकृतेगर्भमद्रिः ।

ससानमर्योयुवंभिर्मखस्यन्नथांभवदङ्गिराःसद्योअर्चन् ॥७॥

अगच्छत् । ऊँ इति । विप्रंस्तमः । सखिष्यन् । असूदयत् ।

सुहृते । गर्भम् । अद्रिः । ससानं । मर्यैः । युवंदभिः । मखस्यन् ।

अर्थ । अभवत् । अङ्गिराः । सद्यः । अर्चन् ॥ ७ ॥

विप्रतमः अतिशयेनेमेधावी सखीयन् अङ्गिरोमि.साकमात्मनःसखित्वमिच्छन् इन्द्रो- गच्छदु गोमिरधिष्ठितंपर्वतमगमदेव सोद्रिः सखित्वमिच्छन्सुकृतेसुष्टुयुद्धकर्त्रेइन्द्राय गर्भं गवात्मकंगर्भमसूदयन् निरगमयत् युवभिर्नित्यतरुणैर्मरुद्रिःसह मखस्यन् गोधनमङ्गिरसामि- च्छन् मर्यैः असुराणांमारयिताइन्द्रः ससान असुरैरपहृताः तागामेने अपानन्तरमाङ्गिरा ससा-

नामङ्गिरसामध्येवरिष्ठोङ्गिरान्नापि. इन्द्रात्तागालञ्च्वा सद्यस्तदानीमेव अर्चन् इन्द्रं पूजयन्नभवत् ॥
 अगच्छत् गर्भेर्लेडिरूपम् । सखीयन् सुपआत्मन क्यच् । असूदयत् पूदनिरासेइत्यस्यप्यंत-
 स्यलडिरूपम् । ससान पणसंमक्तावित्यस्यलटिणलिरूपं लिस्वरः । मखस्यन् छन्दसिपे-
 च्छायामपित्र्यच् सर्वप्रातिपदिकेभ्योलालसायांसुवचन्यइतिसुगागमः एकादेशस्वरः । अ-
 ङ्गिराः सृगतौ अङ्गारशब्देउपपदे सतेर्घातोःसुभ्रत्यय उपपदेगकारात्परस्याकारस्येत्वं
 अन्त्यलोपश्च धातोर्लोपश्च अङ्गिराइतिसूत्रेणानिपात्यते भूतकालेअङ्गोरेभ्य सृतइतिअङ्गिरान्नापिः
 अङ्गोरेभ्यङ्गिराइतियौस्कः । निस्वर ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सतःसतःप्रतिमानंपुरोभूविश्वीवेदजनिमाहन्तिशुष्णम् ।
 प्रणोदिवःपद्वीर्गव्युरचन्त्सखासखीरँमुञ्चन्निरवद्यात् ॥८॥

सतःसतः । प्रतिमानम् । पुरःऽभूः । विश्वा । वेद । जनिम् ।
 हन्ति । शुष्णम् । प्र । नः । दिवः । पद्वीः । गव्युः । अर्चन् । सखा ।
 सखीन् । अमुञ्चत् । निः । अवद्यात् ॥ ८ ॥

योयमिन्द्रः सत सत उत्तमस्यवमुन प्रतिमानं प्रतिमीयतेउपमीयतेऽनेनसर्वमितिप्रतिमा-
 नंप्रतिनिधिः यद्वा . सत सतोनातस्यसर्वस्यप्रतिमानंस्वस्वमहत्त्वेनप्रतिमातिइत्यतयासर्वपरि-
 च्छिनत्तीत्यर्थः पुरोभू शुद्धेपुरत शत्रून्वामोर्तातिपुरोभूश्च विश्वा जनिमसर्वाणिजातानिवेदना-
 नाति शुष्णं शुष्णनामानमसुरंहन्ति पद्वी.कवितम. गव्यु गोधनमङ्गिरसामिच्छन् अस्माकं
 सखाइन्द्र सखीन्नोऽस्मान्दिव द्युल्लेकादागत्यप्रार्चन् प्रकर्षेणापूनयन् अवद्यात् वृत्रबाधारूपाद्दो-
 पाभिरमुञ्चत् नितरांमुञ्चतु ॥ प्रतिमानं मातीतिमानम् औणादिकोन्भ्रत्ययः यद्वा करणेह्युद् ।
 पुरोभूः भूमासौ क्विप् । वेद वेत्तेर्लेडिरूपम् । जनिम जनीप्रादुर्भावे जनिह्-भ्यामिमनिश्रित्तिइ-
 निभ्रत्यय.भूतकाले जातानीतिजनिम सुपांसुलुगितिसुपोलुक् निस्वर. । हन्ति हन्तेर्लेडिरूपं
 वाक्यभेदादनिपातः । शुष्णं शोषयतीतिशुष्णः । प्रण. उपसर्गोद्धुलमितिंसंहितायाणत्वम् ।
 पद्वीः वीकान्त्यादियु क्विप् पदानिवेत्तिपरस्परसंगतानिकरोतीतिपद्वीः कविः । गव्यु* गोश-
 व्दात्परेच्छायांछन्दसित्र्यच् वान्तोयिप्रत्ययेइतिवान्तोदेशः कयाच्छन्दसीत्युप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ।

अर्चन् अर्चतेःशतरिरूपम् । सखीन् संहितायांनकारस्यदीर्घादीतिरुः पूर्वस्यवर्णस्यअत्रानुना-
सिकेत्यनुनासिकादेशः । अमुञ्चत् मुञ्चमोक्षणेइत्यस्यछडि शेषुचादीनामितितुमागमः निघातः ।
अवद्यात् वदव्यक्तायांवाचीत्यस्यनञ्पूर्वस्यगर्हार्थे अवद्यपण्यवर्याइतिनिपातनात्प्रत्ययः ॥ ८ ॥

अयनचमी-

निगव्यतामनंसासेदुरकैःकृण्वानासोअमृतत्वार्यगातुम् ।

इदंचिन्नुसदनंभूर्येपांयेनमासाँअसिपासन्नृतेन ॥ ९ ॥

नि । गव्यता । मनसा । सेदुः । अकैः । कृण्वानासः । अमृतत्वार्य ।

गातुम् । इदम् । चित् । नु । सदनम् । भूरि । एणाम् । येन ।

मासान् । असिसासन् । ऋतेन ॥ ९ ॥

गव्यता गाइच्छतामनसायुक्ताः अर्कैरर्चनीयैःस्तोत्रैः अमृतत्वाय देवत्वप्रात्यर्थंगातुं
गच्छन्त्यनेनेतिगातुर्मागः अमृतत्वप्रात्युपायभूतंमार्गकृण्वानासः कुर्वाणास्तोत्रिरसंनिपेदुः स-
शाल्ये कर्मण्यासीदन् एषामङ्गिरसामिदंचित्सदनम् इदमेवसत्राल्येकर्मण्यासदनंभूरितुप्रभूतममृत-
त्वप्रात्यर्थमहानुपायःखलु कुतइत्यतआह-ऋतेनसत्यभूतेनयेनसत्रकर्मणातेङ्गिरसोमासान-
मिह्ववृष्टयपल्लहैः कल्पितान्मासान् असिसासन् संभक्तुमैच्छन् ॥ गव्यता गोशब्दात्प्रत्ययचिरुपं
वान्तोयिप्रत्ययेइतिवान्तादेशः एकादेशस्वरः । सेदुः सदेर्लिट् अतएकहल्मध्येनादेशादेर्लिटी
त्येत्वाभ्यासलोपौ निघातः । कृण्वानासः कृविर्हिंसाकरणयोरित्यस्यताच्छीलेकश्चानश् वि-
न्विकृष्योरचेत्युप्रत्ययः चित्स्वरः । गातुं गाङ्गातौ कामिनमिजनिगाभापायाहिभ्यइतिङ्ग-
णेतुप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । असिपासन् यगसंभक्तावित्यस्य सनि जनसनखनांसञ्जलो-
रित्यात्वम् अभ्यासस्य सन्यतइतीत्वं सनेतेरनइतिसंहितायांपत्वं तदन्ताह्छडिरूपम् यदुत्तयो-
गादनिघातः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

सम्पश्यमानाअमदन्नभिस्वंपर्यःप्रत्नस्यरेतंसोदुघानाः ।

विरोदंसीअत्पद्धोपेपांजातेनिष्ठामदधुर्गोपुवीरान् ॥१०॥६॥

समृशपश्यमानाः । अमदन् । अभि । स्वम् । पर्यः । प्रलस्य ।
 रेतसः । दुधानाः । वि । रोदसी इति । अतपत् । घोषः । एषाम् ।
 जाते । निःस्थाम् । अर्दघुः । गोषु । वीरान् ॥ १० ॥ ६ ॥

स्वस्वकीयगोधनम् अभि अभिलक्ष्य संपश्यमानाः मदीयाएतागावइत्यात्मीयतथाना-
 नानास्तोद्गिरसः प्रलस्य पुराजातस्यरेतसस्तदुपलक्षितस्यपुत्रस्यधारणार्थंपयोदुधानास्तागाः
 पयोदुहन्तःसन्त अमदन् अह्वयन् एषामङ्गिरसांपोषः हर्षादुत्पन्नोमहाध्वनिःस्तुतिनातोवा-
 रोदसीद्यावापृथिव्यौन्यतपत् तेज्याप्यातपिष्ट ततस्तेद्गिरसः जातेआत्मीयतयासंपन्नेचराच-
 रात्मकेवस्तुनिनिष्ठामर्दघुः यथापूर्वस्थितिमकार्युः तथा गोपुआहृतासुवीरात्रक्षाकर्मण्यति-
 शरान्पुरुषानदधुः स्थापयामासुः ॥ संपश्यमानाः संप्रवृत्त्यदृशोः दृशेत्श्रेतिवक्तव्यमित्यात्मनेप-
 दं शानचोर्लसार्धधातुकस्वरणेनानुदात्तत्वेकृतेधातुस्वरः । अमदन् मदीहर्षेइत्यस्यलुङि णि-
 व्यडिरूपं निघातः । दुधानाः दुहमपूरणेइत्यस्मात्शानच् अदादित्वाच्छपोलक् पत्वञ्छान्द-
 सं वृषादित्वादाद्युदात्तः । अतपत् विपूर्वस्यतपतेरत्रसकर्मकत्वादात्मनेपदाभावः छडिरूपम् ।
 घोषः घुपसंशब्दने घन्तः जित्स्वरः । निघां घ्रागतिनिवृत्तौ स्थःकचेतिक्विप् कृदृत्तप-
 दस्वरः । अर्दघुः दघातेर्लडि श्नेः सिन्भ्यस्तेतिजुसादेशः वाक्यभेदाजिघाताभावः । गोपु
 सावेकाचइतिविभक्तैरुदात्तत्वेनास्ते नगोभक्तिप्रतिपिद्धत्वात्मातिपादिकस्वरः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्याद्वितीयेषोऽवर्गः ॥ ६ ॥

अथैकादशी-

सजातेभिर्वृत्रहासेदुह्वयैरुदृस्त्रियां असृजदिन्द्रो अकैः ।

उरुच्यस्मै घृतवद्भरन्ती मधुस्वाद्दुदुहे जेन्या गौः ॥ ११ ॥

सः । जातेभिः । वृत्रहा । सः । इत् । ऊम् इति । ह्वयैः । उत् ।

उस्त्रियाः । असृजत् । इन्द्रः । अकैः । उरुची । अस्मै । घृतवत् ।

भरन्ती । मधु । स्वाद् । दुदुहे । जेन्या । गौः ॥ ११ ॥

इन्द्रः जातेभिःसहापतयासंपन्नैर्महाद्भिःसहितःसन् वृत्रहा वृत्रस्यासुरस्यहन्ताभवति
 सेदु स्रष्टेन्द्रः अर्करचनीयैः भतएव ह्वयैर्होतव्यैर्महाद्भिःसहितःसन् उस्त्रियाःऊर्ध्ववसत्यासु

श्रीरादिरूपंहविरित्युल्लियागावः यद्वा ऊर्ध्वक्षीरद्वयिनवनीतादिक्रमेणसुवसतीति उल्लियेति
गोनाम उल्ल्याविणोऽस्यांभोगाइतिपास्कं । तागाउदसृजन्त् यज्ञार्थेसम्यक्ससर्जने यस्मादेवंतस्मा-
त् घृतवद्धृतोपेतक्षीरादिकंहविः भरन्ती विभ्राणा अतएव उरूची उरूप्रभृतमग्निहोत्रादिक-
मञ्चति हविः प्रदातुंभामोतित्युरुची ज्ञेया जेतव्या प्रशस्तागौरस्मैयजमानायस्वाद्य स्वादुतरं
मधुमधुरंक्षीरादिदुदुहे दुहतेस्म ॥ उल्लियाः वसनिवासेइत्यस्मात्स्फायितश्रीत्यादिनारकप्रत्य-
यः उहश्राद्धात्स्वार्थेऽपौदरादित्वाद्धप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः यद्वा सृगंतौ उत्पूर्वस्यसरते.क-
प्रत्ययः पूर्वपदस्यान्त्यलोपश्छान्दसः अत्रापिस्वार्थिकोवप्रत्ययः । असृजन्त् सृजविर्सोर्गे
इत्यस्यल्लिरूपम् । उरूची उरुअञ्चतीतिक्विन् अञ्चतेश्चोपसंख्यानमितिडीप् उदात्तनिवृ-
त्तिस्वरेणान्तोदात्तः । दुदुहे दुहप्रपूर्णेइत्यस्यलिटिरूपम् । ज्ञेया जयतेःकृत्यार्थेकेन्यप्रत्य-
यः इकारलोपश्छान्दसः प्रत्ययस्वरः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

पित्रेचिच्चक्रुःसदंनंसमस्मैमहित्विर्षीमत्सुकृतोविहिख्यन् ।

विष्कृञ्जन्तःस्कम्भनेनाजनित्रीआसीनाऊर्ध्वरभसंविमिन्वन् ॥ १२ ॥

पित्रे । चित् । चक्रुः । सदंनम् । सम् । अस्मै । महि । त्विपिश्मत् ।

सुष्कृतः । वि । हि । ख्यन् । विष्कृञ्जन्तः । स्कम्भनेन ।

जनित्री इति । आसीनाः । ऊर्ध्वम् । रभसम् । वि । मिन्वन् ॥ १२ ॥

सत्रमनुतिष्ठन्तोङ्गिरसः पित्रेचित्पालकायास्मैइन्द्रायमहिमहत्त्विषीमर्द्दांसिमत्सदनुमुत्तं
स्थानंसंचक्रुः कथमितितदुच्यते-यतःसुकृत समुपार्जितकर्माणस्तोङ्गिरस तादृशंइन्द्रस्योचितंस्था-
नं विख्यन्महि विशेषेणादर्शयन्खलु कुतइत्यतआह-आसीनाः सत्रमुपतिष्ठन्तः तैङ्गि-
रसःजनित्रीसर्वस्यजगतोन्नयिष्यैद्यावापृथिव्यौस्कम्भनेनस्तम्भनसाधनेनान्तरिक्षेणविष्कृञ्जन्तः यथात-
रोदस्यावधोनपततः तथाविष्टव्येकुर्वन्तःसन्तः रभसंवेगवन्तंतमिन्द्रमूर्ध्वंद्युलोकेविमिन्वन् हविः
स्वीकरणाथैविशेषेणास्थापयन् ॥ चक्रुः करोतेलिट्युत्तररूपं निवातः । ख्यन् ख्याप्रकथने
अस्यलुङिन्नेरस्यतिवक्तिख्यातिम्योडित्यङादेशः आतोलोपइटीत्याकारलोपः हिव-
योगादानिवातः । विष्कृञ्जन्तः स्कम्भुरोधने सौत्रोवायुः तस्माच्छतरिरूपं वैःस्कृञ्जतोर्नित्य-

मितियत्वं शतृप्रत्ययस्वरः । जनित्री ऋन्नेभ्योऽङ्गीप् अनितामभेइतिनिपातनाणिलोपः
 बाछ्न्दसीतिसवर्णदीर्घः । आसीनाः आसउपवेशनेइत्यस्माच्छानच ईदासइतीकारः शानचोल्सार्वा-
 धातुकस्वरेकृतेधातुस्वरः । मित्वन् डुभिन्प्रक्षेपणे इत्यस्यलङ्ङिरूपं निपातः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

महीयदिधिपणांशिश्नधेधात्सद्योवृधंविभ्वं१रोदस्योः ।

गिरोयस्मिन्ननवद्याःसमीचीर्विश्वाइन्द्रायतविपीरनुत्ताः ॥१३॥

मही । यदि । धिपणा । शिश्नधे । धात् । सद्यः । वृधम् । विभ्वम् । ।

रोदस्योः । गिरः । यस्मिन् । अनवद्याः । समृद्धीचीः । विश्वाः ।

इन्द्राय । तविपीः । अनुत्ताः ॥ १३ ॥

महीमहतीधिपणाअस्माभिःक्रियमाणेन्द्रविषयास्तुतिः रोदस्योःशिश्नधे धावावृधि-
 ष्योरन्योन्यविश्लेषाय सद्योवृधंतदानीमेववर्धमानंविभ्वं विभुं तपोर्धारणसमर्थसाधनय-
 दिधात् अकरोत् ततस्तत्रवर्तमानेयस्मिन्निन्द्रे अनवद्याः दोषरहितागिरः स्तुतिलक्षणावाचः
 समीचीः संगतामवाप्ति इन्द्रायेतिविमक्तिप्रत्ययः तादृशस्येन्द्रस्याविश्वास्तविपीःसर्वाणिब-
 छानि अनुत्ताः अपरप्रेपितानिस्वभावसिद्धान्येव ॥ धिपणा जिघृषाप्रागल्भ्ये धृषेधिपचसं-
 शायामितिक्युप्रत्ययः धातोर्विधादेशः धृष्णोत्यनयेतिधिपणास्तुतिः प्रत्ययस्वरः । शिश्न-
 धे श्रपहिसार्धः अस्मात्किप् छन्दस्युभयपेतितस्यसर्वधातुकत्वाच्छप् तस्य बहुलंछन्दसी-
 तिभ्रुः बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं धातुस्वरः । धात् 'दधाते'श्छान्दसेलुङ्ङिरूपं यद्योगाद-
 निपातः । विभ्वं भवते किप् छन्दस्युभयपेतियणादेशः उदात्तस्वरितयोर्यणइतिस्वरितत्वम् ।
 अनुत्ता. पुद्गलेरणेइत्यस्य नञ्पूर्वस्यानिष्ठायां नसत्तनिपत्तेत्यादिनानिपातनाञ्छिष्ठातकार-
 स्यनत्वामावः नञ्स्वरः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

मह्यातैसख्यंवंशिमज्ञाक्तीरावृत्रप्रेनियुतौयन्तिपूर्वीः ।

महिंस्तोत्रमवृआगन्मसुरेरस्माकंसुमंघवन्बोधिगोपाः ॥१४॥

महिं । आ । ते । सख्यम् । वदिम् । शृङ्गीः । आ । वृत्रक्षे ।
निभ्युतः । यन्ति । पूर्वीः । महिं । स्तोत्रम् । अत्रः । आ । अगन्म् ।
सूरेः । अस्माकम् । सु । मघध्वन् । बोधि । गोपाः ॥ १४ ॥

हेन्द्र ते तत्र महि महत्सख्यमावदिम आत्तमये शृङ्गी त्वत्संबन्धिनिदानानिषात्ता-
मये वृत्रो वृत्रासुरस्यस्त्रेभ्योपूर्वावेद्वचोनिषुतोवडवाआपन्ति वहनार्थमागच्छन्ति सूरेः। त्रिदुष-
स्तत्रमदि महस्तोत्रम् आः । हविर्द्विभ्रणमत्रं आगन्म प्रापयामः हेमरात्रिन्द्र तादृशम्बम् अ-
स्माकं सुमुष्गोपाः पालयितापवानीतिबोधिनुभ्यम् ॥ सत्यं सत्युर्ध्वगतिभाषार्थेष्वप्रत्य-
य प्रत्ययम्बरः । वदिम वशरात्तौ लटिरूपम् । निषुतः सुमिश्रेणे विप् निनांयुक्तिसिध-
यन्त्यान्मानंस्त्रेभ्योतिनिषुतोवडवा । अगन्म गमेर्लुङ्गुत्तमपुरषमपुत्रषनेवलुङ्गुन्दर्मानिशपोलुङ्
स्त्रेभ्योतिमहारस्यनहारः निषातः । बोधि बुधेर्लुटि हेर्भ्यस्त्वं निषात । गोपाः शुभ्रक्षणे सुप्-
पूर्वात्स्वाङ्गिआभाषप्रत्यय तदन्ताङ्कि अतोलोपयणोत्तौ प्रत्ययस्तर ॥ १४ ॥

अथपद्मदशी-

महिक्षेत्रंपुरुश्चन्द्रं चिं विद्वानादित्सखिंभ्यश्चरथंसमैरत् ।
इन्द्रो नृभि रजनद्दीर्घानः साकं सूर्यं मुपसं गातुमग्निम् ॥ १५ ॥ ७ ॥

महिं । क्षेत्रम् । पुरु । चन्द्रम् । विविद्वान् । आत् । इत् । सखिभ्यः ।
चरथम् । सम् । ऐरत् । इन्द्रः । नृभिः । अजनत् । दीर्घानः ।
साकम् । सूर्यम् । उपसम् । गातुम् । अग्निम् ॥ १५ ॥ ७ ॥

गोपमिन्द्रः मरिमहत्क्षेत्रं केदारदि पुरुप्रभूतं चन्द्रं हिरण्यं च विद्वानभिभ्यः सग्निभ्योऽम्-
भ्यं लम्बयन् आदिदन्तरं नरथं चरात्मकं गादि कंचनसमैरत् सभ्यश्चैरयन् दत्तानित्यर्थं दीर्घा-
नोदीप्यमान गोपमिन्द्रः । नृभिर्नृभि रुमेमहायमूर्तेर्भरद्भि साकं महित सन्सूर्यं जालस्थानिर्वाह
कमादिभ्यम् उपसम् उप कालं गातुं गापन्तिस्तु नन्यस्यामिन्द्रादिदेवानिनिगातुपृथिवी ताम् अ-
ग्निमग्निहोनादिर्भेमापनमूनाहवनिपादि लङ्गमाग्निं न अननन् अननयन् ॥ पुत्रचन्द्रं संदि-
तायांऽम्बाद्य द्रोतरपदेमन्त्रेऽनिमुडागमः तस्यशुभेनशक्तः पदनालेनास्तिमुडागमः पुरु

कुप्रत्ययस्वरः चन्द्रं, रक्प्रत्ययस्वरः । चरुं चरतिर्गत्यर्थः अस्मादौणादिकत्प्रत्ययः प्र-
त्ययस्वरः । ऐरत् ईरगतावित्यस्यलडि आडजादीनामित्याडागमः निघातः । अजनन् जनेर्ण्य-
न्तस्यलडिरूपं बहुलमन्यत्रापिसंज्ञाछन्दसोरितिणिलक् । गातुं गैदाब्दे गापायाहिभ्यड-
तितुप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ १९ ॥

॥ इतितृतीयस्यद्वितीयेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथषोडशी-

अपश्चिद्देपविभ्वोऽदमूनाःप्रसुधीर्चीरसृजद्विश्वश्चन्द्राः ।

मध्वंःपुनानाःकविभिःपवित्रैर्युभिर्हिन्वन्त्यक्तुभिर्धनुत्रीः ॥ १६ ॥

अपः । चित् । एषः । विश्वः । दमूनाः । प्र । सुधीर्चीः । असृजत् ।

विश्वश्चन्द्राः । मध्वंः । पुनानाः । कविभिः । पवित्रैः ।

द्युभिः । हिन्वन्ति । अक्तुभिः । धनुत्रीः ॥ १६ ॥

दमूनाः दान्तंमनोयस्यासौदमूनादान्तमनाः यद्वा दाम्यतीतिदमूनाः उपरतइत्यर्थः सप्-
पवेन्द्रः विभ्वः न्यासाः सधीर्चीः परस्परसंगताः विश्वश्चन्द्राः विश्वस्याहादायित्रीः विश्व-
स्याहादोयाभ्यस्ताइतिवा एवंभूताः अपश्चित् अपोपिप्रासृजत् सृष्टवान् सृष्टाश्चताआपः म-
ध्वः मायुर्षोपेतान्सोमान्कविभिःपवित्रैः अग्निवायुसूर्यः पुनानाः शोधयिष्यः धनुत्रीः सर्व-
स्यजगत प्रीणयिष्य सत्यः द्युभिर्दिवसैरक्तुभीरात्रिभिर्हिन्वन्तिरात्रिन्दिवसर्वंनगत्स्वस्यापारप्र-
षणंरुर्वन्तीत्यर्थः ॥ दमूनाः दमुउपरमे दमेरूनसिरित्यूनसिप्रत्ययः दाम्यतीतिदमूनाः यद्वा
दान्तशब्दस्यदमाव मनसोमकारात्परस्याकारस्यऊकारश्छान्दसः । असृजत् सृजविसर्गं । हि-
न्वन्ति हिगतौ निघातः । धनुत्रीः धनवान्येइत्यस्मादशिनोदित्वादुत्रप्रत्ययः शार्ङ्गरवाचयो-
दीन्द्रद्वयः निस्वरः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

अनुकृष्णेवसुधितीजिहातेउभेसूर्यस्यमंहनायजत्रे ।

परियत्तैमहिमानंवृजध्वैसखायइन्द्रकाम्याऋजिष्याः ॥ १७ ॥

अनु । कृष्णे इति । वसुधिति इति वसुधिति । जिहाते
इति । उभे इति । सूर्यस्य । मंहना । यजत्रे इति । परि ।
यत् । ते । महिमानम् । वृजधै । सखायः । इन्द्र । काम्याः ।
ऋजिप्याः ॥ १७ ॥

हेन्द्र सूर्यस्यसुष्ठुनगतःप्रेरकस्यतव मंहना महत्त्वेनसामर्थ्येन वसुधितिस्तव्यपदार्थधारणोपेते यजत्रे यजनाहे ते उभे कृष्णे महोरात्रे अनुजिहाते पुनःपुनरावृत्य वर्तते किंच ऋजिप्याः ऋजुगतयः सखायस्तेमित्रभूताकाम्याःकमनीयामरुतः वृजधैकर्मविघ्नकारिणामसुराणांवर्जनायपरिमवाय यद्यस्यतेतवमहिमानंसामर्थ्यमनुसृत्य परि परितःप्रभवन्ति ॥ निहाते ओहाङ्गतौ जुहोत्यादिः भृजामिदित्यभ्यासस्येत्वं निवातः । मंहना महिवृद्धौ स्युर् छित्तरः । वृजधै वृजोवर्जने तुमर्थेकधैप्रत्ययः कित्वाद्गुणभावः प्रत्ययस्वरः । काम्याः कामेर्प्यन्तस्याचोयदितिप्रत्ययः यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । ऋजिप्याः ओप्याधीवृद्धौ किप् लोपोव्योर्वेळीतिथिलोपः पूर्वपदस्योकारस्येकारोव्यत्ययेन बहुवचनस्यैकवचनंछान्दसं ऋदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

पतिर्भववृत्रहन्त्सूनृतानांगिरांविश्वायुर्वृषभोवयोधाः ।
आनोगहिसख्येभिःशिवेभिर्महान्महीभिर्रूतिभिःसरण्यन् ॥ १८ ॥

पतिः । भव । वृत्रहन् । सूनृतानाम् । गिराम् । विश्वऽआयुः ।
वृषभः । वयःऽधाः । आ । नः । गहि । सख्येभिः । शिवेभिः ।
महान् । महीभिः । रूतिभिः । सरण्यन् ॥ १८ ॥

हेवृत्रहन्निन्द्र विश्वायुः विश्वंसंपूर्णमायुर्यस्यासौविधायुरविनाशी वृषभःकामानांवर्षिता वयोधाः अन्नस्यदाता तादृशस्त्वं सूनृतानांगिराम् अस्माभिःक्रियमाणानां प्रियतमानांवाचांपतिः स्वामीभव तथा सरण्यन्सरण्यज्ञार्थममनमिच्छन् महान्महीभिर्महतीभिरूतिभिः रक्षामि शिवेभिः कल्याणै सख्येभिःफलदानरूपोपकारलक्षणे सख्यैश्चाहितस्त्वनोऽस्मान्प्रत्यागाहि यज्ञार्थमागच्छ ॥ सूनृतानां उन्नपरिहाणे सुतरामून्यत्यप्रियमितिज्ञानेतिप्रियमुच्यते तच्चतद्वत्सर्व्यचे-

तिस्रन्तं परादिच्छन्दसिबहुलमितिउत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । वयोधाः वयस्युपपदेदधातेर्विच् । गहि
गमेर्लोठि बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् सेहिरादेशः अपिच तस्यडित्त्वादिनुदात्तोपदेशेत्यादिनाम-
लोपः तस्यासिद्धत्वादतोहेरितिहेर्लुङ्भवति निषातः । सरण्यन् सरणशब्दात्क्यच् एकादेश-
स्वरः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

तमङ्गिरस्वन्नमसासपर्यन्नव्यंकृणोमिसन्यसेपुराजाम् ।

द्रुहोवियाहिवहुलाअदेवीःस्वश्वनोमघवन्त्सातयेधाः ॥१९॥

तम् । अङ्गिरस्वत् । नमसा । सपर्यन् । नव्यम् । कृणोमि ।

सन्यसे । पुराजाम् । द्रुहः । वि । याहि । बहुलाः । अदेवीः ।

स्वश्वरिति स्वः । च । नः । मघश्वन् । सातये । धाः ॥ १९ ॥

हेङ्द्र अङ्गिरस्वत् अङ्गिरसश्वनमसास्तोत्रेणसपर्यन्त्यन्विश्वामित्रोहं तंताद्वराम-
हिमोपेतं पुराजां पुरातनत्वासन्यसे संभजनायनव्यंकृणोमि स्तोतव्यतयाभिनवंकरोमि
अदेवीः तमोरूपत्वेनाद्योतमानान्बहुलाबहुद्बहः द्रोगधुनशत्रुभूतात्रासास्त्वियाहि विशेषेणमृ-
त्तिप्रापय हेमववन्निन्द्र नोऽस्मभ्यं स्वः स्वघनंच सातयेसंभजनार्थधाःवेहि ॥ अङ्गिर-
स्वत् अङ्गिरसश्व तेनतुह्यमितिवतिप्रत्ययः नभोङ्गिरोमनुपावत्युपसंख्यानमिति मसंज्ञायांस-
कारस्यरुत्वाभावः । सपर्यन् सपरशब्द कण्ठादिः । नव्यं गुस्तुतावित्यस्मादचोयदितियत्प्रत्ययः
घातोस्तन्निमित्तस्यैवोतिवान्तादेशः यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । कृणोमि कृवेर्लृट्स्वरूपम् । सन्यसे सन-
तेर्भावोक्तिप् यत्प्रयत्ने अस्मात्किप् सन.संभजनस्ययसेयत्रायसंभजनार्थमित्यर्थः । पुराजां जने-
र्विद् आन्वेरूपम् । याहि यातेर्लोठिरूपम् । स्वः स्वरादिनिपातमव्ययमित्यव्ययसंज्ञायाम् अव्यया-
दान्मुपइतिसुपोलुक् । सातये पणसंभक्तौ भावेकिन् जनसनेत्यादिना आत्वम् उतिपृतीत्यादिना
निपातनादुदात्तः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

मिहःपावकाःप्रतंताअभूवन्त्स्वस्तिनःपिपृहिपारमांसाम् ।

इन्द्रत्वंरथिरःपाहिनोरिपोमक्षूमक्षूकृणुहिगोजितोनः ॥२०॥

मिहः । पावकाः । प्रस्तताः । अमूवन् । स्वस्ति । नः । पिपृहि ।
 पारम् । आसाम् । इन्द्र । त्वम् । रथिरः । पाहि । नः । रिपः ।
 मक्षुर्मक्षु । कृणुहि । गोइजितः । नः ॥ २० ॥

हेइन्द्र तेपावकाःपापानांशोधयिष्यः मिहः सेचनसाधनान्यापः प्रतताः छेकेप्रकर्षेणवि-
 स्तृताअमूवन् आसामपांस्वस्तिविनाशरहितपारंतीरंनोस्मदर्धीपिपृहिगलैःसंपूर्णकुरु जलमवा-
 रपारीणंबुर्वित्यर्थः रथिरोरथवांस्त्वेरिपोहिंसकाच्छत्रोःसकाशात्रोस्मान्पाहिपालय अनन्तरं
 नोऽस्मान्मक्षुमक्षु आतिशीघ्रं गोमितः गवादिपशूनांनेतृकृणुहिकुरु सुवृष्टिप्रदानेतडागा-
 दिनलाशयान्संपूर्णान्कृत्वागवादिधनयुक्तान्कृष्वितिभावः । अमूवन् भूसत्तायामित्यस्यलुडि
 रूपं निघातः । पिपृहि पृपालनपूरणयोः जुहोत्यादिः अतिपिपत्योश्चेत्यभ्यासस्येत्वं हेडित्वा-
 दगुणः निघातः । रथिरः मत्वर्थे मेधारथाभ्यामिरन्तिरचावितिइरच्प्रत्ययः । रिपः रिपहिं-
 सायां क्विप् सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् । मक्षुमक्षु नित्यवीप्सयोरितिद्विवचनं संहितायां
 ऋचितनुयमक्षुतडितिदीर्घः ॥ २० ॥

अथैकविंशी-

अदेदिष्टवृत्रहागोपतिर्गाअन्तःकृष्णाअरुपैर्धामभिर्गात् ।
 प्रसूनृतादिशमाननृतेनदुरश्चविश्वाअवृणोदप्स्वाः ॥२१॥

अदेदिष्ट । वृत्रह्हा । गोपतिः । गाः । अन्तरिति । कृष्णान् ।
 अरुपैः । धामंशभिः । गात् । प्र । सूनृताः । दिशमानः । ऋतेन ।
 दुरः । च । विश्वाः । अवृणोत् । अप । स्वाः ॥ २१ ॥

वृत्रहा वृत्रस्यहन्ता गोपतिर्गेषांस्वामीसन् इन्द्रः गाः अदेदिष्ट अस्मभ्यंदिशतु तथा
 कृष्णान्कर्मविधकारिणोसुरानरुपैरारोचमानैर्धामभिस्तेनोभिरन्तः अन्तर्धानंविनाशंगात्रामयतु
 तथा सूनृताःप्रियतमाःगाः ऋतेनप्रतारणवर्जितेनसत्येनवाक्येनप्रदिशमानःअङ्गिरोभ्यःप्रदिश-
 त्तिन्द्रःविश्वाःसर्वाणिदुरःगवांस्वेच्छयानिर्गमनद्वाराणि स्वाः स्वकीयागाधापावृणोत् वनेगाः
 स्थापयित्वा तानिद्वाराणिआच्छादितवानित्यर्थः ॥ अदेदिष्ट दिशअतिसर्जनेइत्यस्माच्चलुकि
 चडि न्यत्यपेनात्मनेपदम् अडागमस्वरः । गोपतिः पत्यावैश्वर्येइतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । गात् इ-

णगतौ अन्तर्भावितण्यर्थे । दिशमान् दिशेर्न्यत्ययेनशानच् तस्यलसार्धधातुकस्वरेणानुदात्तत्वे
शस्वर । अवृणोत् वृञ्वरणेइत्यस्यलङ्कारूपम् ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

शुनंहुवेममघवान्मिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजंसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतयेसमत्सुघ्नन्तवृत्राणिंसाजितंधनानाम् ॥२२॥

शुनम् । हुवेम् । मघध्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृतमम् ।
वाजंसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्सु । घ्नन्तम् ।
वृत्राणि । सम्क्षितम् । धनानाम् ॥ २२ ॥ ८ ॥

ज्याख्यातेयमृक् ॥ २१ ॥

॥ इतिवृतीयस्यद्वितीयेष्टमोवर्गः ॥८॥

इन्द्रसोमंसोमपतइतिषप्तदशर्चनृतायंसूक्तं वैश्वामित्रं त्रैष्टुभमैन्द्रम् अनुमान्तंच-इन्द्र-
सोमंभूनेति । पृष्ट्याभिष्टवपडहयोः द्वितीयेहनिमरुत्वतीयेइन्द्रसोममितीदंसूक्तंनिविद्वानीयं
द्वितीयस्येतिखण्डेसूत्रितम्—इन्द्रसोमंयातउत्तेरवमेतिमध्यन्दिनइति गोसवविवधयोरपिमरुत्व-
तीयशखेएतत्सूक्तम् । सूत्रितश्च—इन्द्रसोममेतायामेतिमध्यन्दिनइति । उद्विद्धलभेदोरपिमरु-
त्वतीयएतत्सूक्तम् । सूत्रितश्च—इन्द्रसोममिन्द्र पूर्भेदितिमध्यन्दिनइति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

इन्द्रसोमंसोमपतेपिवेमंमाध्यन्दिनंसर्वनंचारुयत्ने ।
प्रप्रुथ्याशिप्रेमघवन्नृजीपिन्विमुच्याहरींइहमादयस्व ॥ १ ॥

इन्द्र । सोमम् । सोमपते । पिवे । इमम् । माध्यन्दिनम् ।
सर्वनम् । चारु । यत् । ते । प्रप्रुथ्ये । शिप्रे इति । मघध्वन् ।
ऋजीपिन् । विष्मुच्ये । हरी इति । इह । मादयस्व ॥ १ ॥

विश्वामित्रो ब्रूते—सोमपते सोमस्याधिपते हेइन्द्र इममस्माभिर्माध्यान्दिनेसवनेक्रियमाणं सोमं
सोमरसं पिब, यद्यस्मात्तेत्वदर्थाक्रियमाणमिमं माध्यान्दिनं मध्यदिनसंवाधिसवनें निष्क्रेवल्याख्यं
शखंचारुमणीयवर्तते मघवन्धनवन्ऋजीपिन्ऋजीपशब्देनगतसारंसोमद्रव्यमुच्यते तद्वन्
हेइन्द्र हरी स्थेयोजितावधौ रथाद्विसुच्य शिमेहन् प्रमुच्य अत्रत्येनप्राप्तेनपूरयित्वा इह
देवयन्नदेशेमादयस्व तावधौहर्षय ॥ प्रमुच्य प्रोथृपर्यातावित्यस्यल्यपिरूपं ह्रस्वश्छान्द-
सः लिस्वरः । ऋजीपिन् अर्जपर्जनर्जनेइत्यस्मादर्जंश्चऋजिचेतिइषन्प्रत्ययः ऋजिइत्यादे-
शधधातोः अर्ज्यतइत्यृजीपं तदस्यास्तीतीनिप्रत्ययः आमन्त्रितत्वान्निवातः । मादयस्व मदि
स्तुत्यादिषु हेतुमाणिञ् निवातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

गवांशिरंमन्थिनंमिन्द्रशुक्रंपिवांसोमैररिमातेमदाय ।
ब्रह्मकृतामारुतेनागुणेनसजोपारुद्रैस्तूपदावृषस्व ॥ २ ॥

गोऽशिरम् । मन्थिनम् । इन्द्र । शुक्रम् । पिब । सोमम् ।
ररिम् । ते । मदाय । ब्रह्मकृता । मारुतेन । गुणेन ।
सजोपाः । रुद्रैः । तूपत् । आ । वृषस्व ॥ २ ॥

हेइन्द्र गवाशिरं गव्यस्यपयसआशीर्षिश्रणंयस्मिन्तंसोमम् अपिच मन्थिनंमन्थसंयुक्तं
शुक्रम् अभिनवं यद्वा शुक्रं शुक्रामन्थिप्रहेवर्तमानम् एवंत्रिपुसवनेपुवर्तमानमिमंसोमंपिब ते
तवमदायहर्षोपररिम तंसोमंवयंप्रयच्छामः मारुतेन मरुतांगणःमारुतः सचब्रह्मकृता ब्रह्म
स्तोत्रं करोतीतिब्रह्मकृत् इन्द्रविषयस्तोत्रं कुर्वाणेनमारुतेनागुणेन रुद्रैरकादशसंख्याकैरुद्रैश्चसजो-
पाःसंगतस्त्वंतृपत् सोमपानेनतृप्यन् आवृषस्व तमिमंसोमंसर्वतोऽन्येऽसिञ्च धारय ॥ गवा-
शिरं शृणातेराङ्पूर्वात्किपि अपसृष्टेधामानृचुरित्यादिनानिषातनादाशिरादेशः बहुव्रीहौपूर्व-
षदप्रकृतिस्वरः । पिबा, अचोतस्तिङ्इतिसंहितायां दीर्घः । ररिम रातेश्छान्दसेवर्तमानेऽलिटि
रूपम् असमानवाक्यत्वान्निषाताभावः आगमानुदात्तात्ताइतिइत्येनुदात्तत्वात्प्रत्ययस्वरः । तृप-
त् तृपधीणे तुदादिः आगमानुशासनस्यानित्यत्वान्नुमभावः । वृषस्व वृषसेचने व्यत्य-
येनशः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

येतेशुष्मंयेतविपीमवर्धन्नर्चन्तइन्द्रमरुतंस्तुओजः !

माध्यन्दिनेसवनेवज्रहस्तपिर्वारुद्रेभिःसर्गणःसुशिप्र ॥ ३ ॥

ये । ते । शुष्मम् । ये । तविपीम् । अवर्धन् । अर्चन्तः । इन्द्र ।
मरुतः । ते । ओजः । माध्यन्दिने । सवने । वज्रहस्त । पिर्व ।
रुद्रेभिः । सर्गणः । सुशिप्र ॥ ३ ॥

हेइन्द्र येमरुतः ते तव शुष्मंशत्रूणांशोषकंतेजः येचमरुतः तविपींषलंचावर्धन् युद्धसह-
कारितयाअवर्धयन् तेमरुतः अर्चन्तस्त्वांस्तुवन्त सन्तः तेतव ओमोयुद्धसामर्थ्यमवर्धयन् व-
ज्रहस्त वज्रयुक्तौहस्तौयस्येतितादृश सुशिप्र शोमनहनो शिप्रेहनूतासिजेतियास्कः । हेइन्द्र
रुद्रेभिःरोदयन्तिशत्रुनितिरुद्रामरुतः तैःसर्गणस्त्वंमाध्यन्दिनेसवनेसोमंपिब ॥ अवर्धन् वृधुवर्ध-
ने अन्तर्भावितृण्यर्धः यद्वृत्तयोगादनिवात । माध्यन्दिने उत्सादित्वाद्गन् जित्रादाद्युदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तइन्नवंस्यमधुमद्विविप्रइन्द्रस्यशर्धोमरुतोयआसन् ।

येभिर्वृत्रस्येपितोविवेदामर्मणोमन्यमानस्यमर्म ॥ ४ ॥

ते । इत् । नु । अस्य । मधुमत् । विविप्रे । इन्द्रस्य । शर्धः ।
मरुतः । ये । आसन् । येभिः । वृत्रस्यं । इपितः । विवेदं । अमर्मणः ।
मन्यमानस्य । मर्म ॥ ४ ॥

येमरुतः इन्द्रस्यशर्धोबलभूताआसन् तइत् तएवमरुतः अस्य द्वितीयापेपठौ इममिद्रं
मधुमत्तवसहायायवयमास्महेत्वंयुद्धमभिगच्छेतिमाधुर्येपितंवाक्यंयथाभवातिताया विविप्रेनु द्विपं-
प्रैरयन् येभिर्वैयुद्धसहायैर्मरुद्भि इपित प्रेरित इन्द्रःअमर्मणः परैरविदितमर्मस्थानस्य अत-
एवमन्यमानस्यनकोपिमहन्तेत्यभिमन्यमानस्यवृत्रस्यासुरस्यमर्मयस्मिस्थानेप्रवृत्तौसत्यां समारिष्यति
तादृशंस्थानंविवेदाशासीत् ॥ विविप्रे विपक्षेवणेइत्यस्यलिटि व्यत्ययेनात्मनेपदम् इरेच
इरयोरेइतिरेइत्यादेशः निघातः । आसन् अमुधीत्यस्यलाडिरूपं यद्वृत्तयोगान्निवाताभाव ।

विवेद विदज्ञाने इत्यस्यलिरूपं लिस्वरः । मर्म मृङ्ग्राणत्यागेइत्यस्माशीणादिकोमनिन्
निस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

मनुष्वदिन्द्रसर्वनं जुपाणः पिवासोमं शश्वते वीर्याय ।
स आववृत्स्व हर्यश्वयज्ञैः सरण्युभिर्पो अर्णासिसर्पि ॥ ५ ॥ १ ॥

मनुष्वत् । इन्द्र । सर्वनम् । जुपाणः । पिब । सोमम् । शश्वते ।
वीर्याय । सः । आ । ववृत्स्व । हरिः अश्व । यज्ञैः । सरण्युभिः ।
अपः । अर्णा । सिसर्पि ॥ ५ ॥ १ ॥

हेइन्द्र मनुष्वन्मनोर्यज्ञमिवममेदंसधनंयज्ञंजुपाणसेवमानस्त्वं शश्वते शाश्वतायवीर्याय
पेरपरिभवलक्षणायसामर्थ्याय इमंसोमंपिब हेहर्यश्व सतादशस्त्वंयज्ञैर्पजननीर्यैर्मरुदि साक-
माववृत्स्व आगच्छ किंच सरण्युभिः एकश्रुतिमन्त्रानात्मनइच्छद्भिः यद्वा सरण्युभिः
सरणशीलैर्मरुद्भिःसहितस्त्वम् अपोन्तरिक्षस्थितान्युदकानि अर्णा पार्थिवान्युदकानिचसि-
सर्पि प्रापय यद्वा अपपञ्चम्यन्तमेतत्पदम् अपोव्यासादन्तरिक्षात्सकाशादर्णासिप्रापय ॥ ववृ-
त्स्व वतुवर्तने व्यत्ययेनशपश्लुः लोटिरूपम् । सरण्युभिः रणशब्दार्थः किप् समानोरणध्वनिः
र्येपांतिसरणामन्त्राः तानिच्छन्तः सुपःक्यच् क्यदित्युप्रत्ययः यद्वा सृगतौ सृयुवचिभ्योन्यु-
जागूचक्चइतिअन्युच्प्रत्ययः रपाभ्यामितिणत्वं चित्त्वादन्तोदात्तः । अपः आपूव्यासौ आ-
प्रोतेःकिप् ह्रस्वश्चेतिक्प्रातोर्ह्रस्वश्च सावेकांचइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् । सिसर्पि सृगतौ छ-
न्दसोजुहोत्यादिः बहुलंछन्दसात्यभ्यासस्येत्त्वम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्याद्वितीयेनवभोवर्ग ॥ ९ ॥

अथषष्ठी-

त्वमपोयद्ववृत्रं जघन्वाँ अत्याँ इव प्रासृजः सर्तवाजौ ।
झयानंमिन्द्रचरंतावधेनं च विवांसं परिदेविरदेवम् ॥ ६ ॥

त्वम् । अपः । यत् । ह । वृत्रम् । जघ्नवान् । अत्यानिष्टइव ।
 प्र । असृजः । सर्तवै । आजौ । शयानम् । इन्द्र । चरता ।
 वधेन । वव्रिष्वांसम् । परि । देवीः । अदेवम् ॥ ६ ॥

हेन्द्र त्वं देवीदेवेनशीलाभपः परिवत्रिवांसं परित्आवृत्यवर्तमानम् अतएव अदेवं
 बहूदकृतयास्वच्छत्वेनाप्रतिभासमानं शयानमेकत्रनिश्चलतयावर्तमानंवृत्रमेधं यद्यदाचरता
 तमुद्दिश्यवर्तमानेनवधेनयुद्धेनजघ्नवान्हतवानसि यदात्वमानौयुद्धेसर्तवै अतिवेगमनाय
 अत्यानिव यथाभशान्प्रेरयसि तथा त्वमपउदकानि अन्तरेष्वादाकाशात्प्राप्तजोह प्रकर्षेणमेवमे-
 दनंकृत्वाभमृज.खलु तंयजाम इत्युत्तरेणान्वयः ॥ जघ्नवान् हनर्हिंसागत्योरित्यस्य ऋसौ
 विभाषागमहनविद्विशामित्तिदोषिकल्पितत्वाद्भेदभावः अम्पासाचेतिहकारस्यचत्वं प्रत्यय-
 स्वरः । असृजः सृजविसर्गे शविकरणी यद्योगादनिघातः । सर्तवै सृगतौ तुमर्थतवैप्रत्ययः
 अन्तश्चतवैयुगपदिदिघातो.प्रत्ययस्यचोदात्तत्वम् । आजौ अमगातिज्ञेपणयोः अज्यातिभ्यांचे-
 तौण्प्रत्ययः णित्त्वादुपधावृद्धिः अनन्तिगच्छन्त्यास्मिन्नितिआनिर्युद्धं प्रत्ययस्वरः । सर्तवा-
 जावित्यत्र संहितायाम् आयादेशेकृते तस्य लोपशाकल्प्यस्येतिपकारलोप. सर्वविधीनांछ-
 न्दसिबिकल्पितत्वात्सवर्णदीर्घकर्तव्येयलोपोनासिद्धोभवति सवर्णदीर्घः । शयानं शीङ्स्वप्ने
 शानच् अदादित्वाच्छपोलक् ङित्त्वाच्छसार्वाधातुक्स्वरेणशानचोनुदात्तत्वेधातुस्वरः । वधेन
 हन्तेर्भावे हनश्चवधइत्यप्रत्ययोवधादेशश्च धातोरन्तोदात्तश्च । वव्रिषांसं वृत्ररणेइत्यस्यऋ-
 साविडागमश्छान्दसः प्रत्ययस्वरः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यजाम् इन्नमंसावृद्धमिन्द्रैवृहन्तंमृष्वमजरंयुवानम् ।
 यस्यंप्रियेममंतुंर्यज्ञिर्यस्यनरोदसीमहिमानंममाते ॥ ७ ॥

यजामः । इत् । नमंसा । वृद्धम् । इन्द्रम् । वृहन्तम् । ऋष्वम् ।
 अजरम् । युवानम् । यस्य । प्रिये इति । ममंतुः । यज्ञिर्यस्य ।
 न । रोदसी इति । महिमानम् । ममाते इति ॥ ७ ॥

नमसाहविलेखणेनाग्नेनवृद्धं प्रवृद्धम् अतएववृहत्तं महान्तमृष्वम् ऋष्यतेगम्यतेस्तुतिल्यणै-
र्भैरितिऋष्वंस्तोतव्यम्अनरं जरारहितम् अतएवयुवानानियतरुणम् एवंविधामिन्द्रंयन्मामइत् कु-
शिकावयंयज्ञसिद्धयर्थस्तुतिवाक्यैः पूनयामएव प्रियेप्रियतमे अपरिमितेरोदसीद्यावापुधिःयौय-
शियस्ययज्ञार्हस्पयस्येन्द्रस्यतवमहिमानंवैमवंनममतुः नपरिच्छेत्तुंशक्तुः नममातेइतिद्वितीयक्रि-
यापदमादरार्थम् । यन्मामः यजेत्तेरुत्तरम् । ऋष्यम्ऋषीगतौ सर्वनिघृष्वऋष्वेत्यादिनावप्रत्ययान्तो-
निपातितः प्रत्ययस्वरः । प्रिये ईदूदेदितिप्रगृह्यसंज्ञा । ममतुः मामानेइत्यस्यलिट्चतुसिरूपं
यद्वृत्तयोगादनिघातः प्रत्ययस्वरः । माहिमानं महिशब्दात्तस्यभावइत्यर्थेपृथ्वादिवादिमानिच्
लित्स्वरः । ममाते माङ्मानेशब्देचेत्यस्यलिट्चातामिरूपम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

इन्द्रस्य कर्मसुकृतापुरूणि ब्रतानि देवानामिन्ति विश्वे ।

दाधारयः पृथिवीं द्यामुते मां जजान सूर्यं मुपसं सुदंसाः ॥ ८ ॥

इन्द्रस्य । कर्म । सुकृता । पुरूणि । ब्रतानि । देवाः । न ।

मिन्ति । विश्वे । दाधार । यः । पृथिवीम् । द्याम् । उत ।

इमाम् । जजान । सूर्यम् । उपसम् । सुदंसाः ॥ ८ ॥

विश्वेसर्वेदेवाः इन्द्रस्यतवकर्मकर्मागिसुकृतासुकृतानिसुष्ठुनिर्मितानिपृथ्व्यादीनिपुरूणिवहूनिब्र-
तानियज्ञादीनिचनमिनन्ति एतानिसर्वाणितवकर्माणिनिर्हंसन्ति किंत्वाद्विपन्ते किञ्च योयमिन्द्रः
पृथिवींमूलोकं द्यांयुलोकम् उतापिच इमाम्इममन्तरिक्षलोकं च एतांस्त्रिंशोकान्दाधार किञ्च
सुदंसाःसुकर्मांशोभनकर्मांसन् इन्द्रः सूर्यं लोकप्रकाशकमादित्यम् उपसम्अग्निहोत्रादिकर्मनिर्वा-
हकमुपःकालंजनान उत्पाद्यामास ॥ इन्द्रस्यकर्मसुकृतापुरूणीत्येतत्पदकदम्बकमेकोद्वैवसुमतीत्यस्मि-
न्वर्गेपठितमत्रापितदेवपठयते पदकालेनोत्सृज्यतइतिचेन्नवाक्यभेदात्तत्रइन्द्रस्यकर्मसुकृतापुरूणीत्येकंवा-
क्यमत्रतुक्तकर्मसुकृतेत्येकंवाक्यं पुरूणिब्रतानीत्यपरं किंच तत्रत्यंपदकदम्बकंप्रथमान्तमत्रत्यंद्वितीया-
न्तम्अतोवाक्यभेदाद्विमाक्तिभेदाद्यपदकालेनोत्सृज्यते ॥ मिनन्ति मीज्हिंसायामित्यस्यलिट्स्वरूपं
निघातः । दाधार धृज्धारणेइत्यस्यलिट्स्वरूपं तुभादित्वाद्भ्यासस्यदीर्घः लित्स्वरः । जजान जनजन-
नेइत्यस्यान्तर्भावितण्यर्थस्यलिट्स्वरूपं लित्स्वरः । सुदंसाः सोमनसीइत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ॥ ८ ॥

११

अथनवमी-

अद्रोघसुत्यंतवतन्महित्वंसुद्योयज्जातोअपिबोहसोमम् ।
नद्यावइन्द्रतवसस्तओजोनाहानमासाःशरदोवरन्त ॥ ९ ॥

अद्रोघ । सुत्यम् । तव । तत् । महिष्ट्यम् । सुद्यः । यत् । जातः ।
अपिबः । ह । सोमम् । न । द्याम् । इन्द्र । तवस । त्ते ।
ओजः । न । अहा । न । मासाः । शरदः । वरन्त ॥ ९ ॥

अद्रोघ द्रोहवर्जित हेइन्द्र तेतव तमहित्वं तादृशमाहात्म्य सत्ययथार्थं यद्यस्माज्जातः
उत्पन्न सद्यस्तदानीमेवसोममस्माभिर्दोषमानसोमरसमपि न ह्यप्रसिद्धौ किञ्च तवसोबलवत्.
तेतवओजसामर्थ्याव दिवोपलक्षिता सर्वलोका नवरत् नवारयन्ति किञ्च अहा प्रति-
पदादीन्यहानिनवारयन्ति तथामासाश्चैनाद्या शरद सवत्सराश्च तवसामर्थ्येनवारयन्ति किंतु
तवसामर्थ्यमनुसृत्य सर्ववर्ततइतिभाव ॥ अद्रोघ आमाश्रितस्यचेतिशष्टिकमाद्युदात्तत्वम् ।
अपिब यद्योगादनिवात । मत्सा मसीपरिमाणे मस्येत्परिधीयतेत्रिंशतादिनैरितिमास कर्ष-
णिषम् निस्त्रादाद्युदात्त । शरद शूर्हिसायामित्यस्मात्दृढसोदिरित्यधिकरणेअदिप्रत्यय
शीर्षन्तेस्यातृणगुल्मवनस्पतानातेनासिइतिशरत् प्रत्ययस्वर । वरत वृञ्वरणे अतर्भाषितप्य
धोत्रातिवारणेवर्तते भौवादिक् छान्दसेलटिरूपं निवात ॥ ९ ॥

सद्यस्त्रीनाभ्येकाहेनिष्केचन्यशरये त्वसद्योअपिइतिसक्तप्रुत्तीया सूत्रितञ्ज-त्वंसद्यो-
अपिबोनातइन्द्रानुत्याहिन्नेअधदेवदेवाइति ।

अथदशमी-

त्वंसुद्योअपिबोजातइन्द्रमदायसोमंपरमेव्योमन् ।
यद्दद्यावांपृथिवीआविवेशीरथाभवःपूर्व्यःकारुधायाः॥१०१०॥

त्वम् । सुद्यः । अपिबः । जातः । इन्द्र । मदाय । सोमम् । परमे ।
विइओमन् । यत् । ह । द्यानांपृथिवी इति । आ । अविवेशीः ।
अर्थ । अमन्ः । पूर्व्यः । कारुधायाः ॥ १० ॥ १० ॥

हेन्द्रं सद्यस्तदानीमेवमात. परमेज्योमनुत्तमेस्थानेस्थितस्त्वं मदायहर्षायसोममपिबः
यद्यदात्वंघावापृथिवीघावापृथिव्यौ आविवेशीर्हि आसमन्ताद्दृशंप्रविष्टोसिखलु अथानन्तरं पू-
र्यःपुरातनःसन्कारुषायाःकर्मणांविधातामव.खलु ॥ व्योमन् अवरक्षणगत्यादिषु विपूर्वेस्याव-
तेर्नामन्सामक्षित्यादिनामानिन् ज्वरत्वेरेत्यादिनाज्ज् विशेषेणभोमन्यासिर्गस्यन्त् सुपांसुल-
गित्यादिनासुपोलुक् बहुव्रीहीपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । आविवेशीः विशप्रवेशनेइत्यस्ययद्भुकि ल-
क्षिसिपियदोबेतीडागमः इतश्चेतिसिपइकारलोपः ययोगादनिचातः । कारुषायाः कारुः
करोते कृवापानिमिस्त्रदिसाध्यशून्यउणप्रत्ययः गित्त्वाद्दृदिः दधातेर्वीहिहाधाञ्च्यञ्छन्द-
सीत्यसुन् णिदित्यनुदत्तेः आतोयुक्चिण्कृतोरितियुगागमः समासेगतिकारकोपपदादितिपूर्व-
पदप्रकृतिस्वरत्वेनेतिसूत्रात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्यद्वितीयेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अर्थकादशी-

अह्नर्हिपरिशयानमर्णभोजायमानंतुविजाततव्यान् ।
नतेमहित्वमनुभूदधद्यौर्यदन्ययास्किग्याक्षामवंस्थाः ॥११॥

अह्नर् । अहिम् । परिशयानम् । अर्णः । भोजायमानम् ।
तुविज्जात । तव्यान् । न । ते । महित्वम् । अनु । भूत् । अर्ध ।
द्यौर्यः । यत् । अन्यया । स्किग्या । क्षाम् । अवंस्थाः ॥ ११ ॥

तुविनात वह्निजातानिपृथिव्यादीनियस्मात्सोयंतुविमातः हेतुविनात इन्द्र तव्यानाति-
शयेनप्रवृद्धास्त्वम् अर्ण.परिशयानमुदकं परित शयानमुदकमन्तःकृत्वा परितोवर्तमानम् अतएवौ-
जायमानं यत्प्रचरन्तम् अहिम् आसमन्ताद्धृत्यपहरत्युदकमित्यहिर्मेवः तमिममेवम् अहस्तु-
दरुप्रेरणायहतवानसि अथ अप तेमहित्वमहिमानंयौर्नानुभूतानुभवति नजानाति यद्यस्मा-
त्तम् अन्ययैकतरयास्किग्या कथ्या क्षाम्भूमिम् अवस्थाः अचच्छाद्यतिष्ठासि ॥ अह्नर् हन्तेर्लीटि
सिञ्चलोपेरूपम् । अर्हि हर्नर्हिस्मात्पोः आडि श्रिहनिभ्यांहस्वश्चेतिउणप्रत्ययः ङिच्च पूर्वपदस्य
हस्व.वृपादित्वादाद्युदात्त. । भोजायमानं भोज.शब्दादाचारार्थं कर्तुं क्यङ्सलोपश्चेतिक्यङ्प्रत्य-
य सलोपश्च ङित्वादात्मनेपदं प्रत्ययस्वरः । तव्यान् तुइतिसौत्रोधातुः अस्मात्कृन्ताञ्छन्द-

सीतीयसुन् तुरिष्ठेमेयःस्वितितृबोलेपः मसंज्ञायामोर्गुणः इकारलोपश्छान्दसः निस्वरः ।
भृत् भवतेर्लोडिरूपम् । स्फिग्या यनिममिति परसंज्ञांवाधित्वास्वादिष्वसर्वनामस्थानेइतिपदसं-
ज्ञायांनश्वं तृतीयायाःपूर्वसवर्णः । श्वां क्षिनिशासगत्योः अन्येभ्योपिदृश्यतइतिनिरूपपदादपि
डप्रत्ययः ततटाप् क्षिपन्ति निवसन्त्यस्यांप्राणिनइतिशाम्भिः उदात्तानिवृत्तिस्त्रेणान्तोदात्तः ।
अवस्थाः वसआच्छादनेइत्यस्य छडि अनुदात्तत्वादात्मनेपद् धासि अदादित्वाच्छपोऽनुक्
यद्योगादनिघातः अडागमस्वरः ॥ ११ ॥

अयद्वादशी-

यज्ञोहितंइन्द्रवर्धनोभूदुतप्रियःसुतसोमोमियेधः ।

यज्ञेनयज्ञमवयज्ञियःसन्त्यज्ञस्तेवज्रमहिहृत्यंआवत् ॥१२॥

यज्ञः । हि । ते । इन्द्र । वर्धनः । भूत् । उत । प्रियः ।

सुतसोमः । मियेधः । यज्ञेन । यज्ञम् । अव । यज्ञियः । सन् ।

यज्ञः । ते । वज्रम् । अहिहृत्यै । आवत् ॥ १२ ॥

हेइन्द्र अस्मदीयोयज्ञस्तेतववर्धनोहाविष्प्रदानेनवर्धयिताभूत्अहि भवतिखलु उतापिच ' सुत-
सोमः अभिपुतसोमवान्भियेधःसारभूतोयंयज्ञः तेतवाप्रियः सर्वंयाज्ञियःयज्ञार्हःसन् यज्ञं-
यज्ञस्यकर्तारियनमानं यज्ञेनानुष्ठीयमानेनाव फलप्रदानेनरथ किंचायंयज्ञस्तेतववज्रमहिहृत्ये
वृत्रहननेकर्मण्यावत् रक्षतु ॥ वर्धनः वृधुवर्धनेइत्यस्य प्यन्तस्य नन्धादित्वात्त्व्युप्रत्ययः
शिस्वरः । भृत् हियोगादानिघातः । अव अवतेर्लोडिरूपं निघातः । सन् असेःशत-
रिरूपं प्रत्ययस्वरः । अहिहृत्ये हनहिशागत्योरित्यस्यमावे हनस्तचेतिन्यप् तकारधा-
न्तादेशः ऋदुत्तरपदस्वरः । आवत् अवतेश्छान्दसेलडिरूपं निघातः ॥ १२ ॥

यज्ञेनेन्द्रमवसाचक्रेअर्वागैर्नसुम्नायनव्यसेववृत्याम् ।

यःस्तोर्भेभिर्वावृधेपूर्व्येभिर्योमंध्यमोभिर्हृतनूर्तनेभिः ॥१३॥

यज्ञेन । इन्द्रम् । अवसा । आ । चक्रे । अर्वाक् । आ । एनुम् ।

सुम्नार्थं । नव्यसे । वृत्याम् । यः । स्तोर्भेभिः । वृधे । पूर्व्येभिः ।

यः । मध्यमोभिः । उत । नूर्तनेभिः ॥ १३ ॥

हेन्द्र सर्वोयनमानः अवसास्वरक्षकेणयज्ञेन्द्रं त्वामर्वागाचक्रे हविष्प्रदानेनामिमुखं
 करोति तथाहं नञ्यसेनवतरावसुभ्रायधनाय एनंत्वामाववृत्त्यायज्ञेनावृतंमदाभिमुखं कुर्याम् । की-
 दंशस्त्वं यः पूर्व्येभिः पुरातनैः स्तोत्रैः स्तोत्रैः ववृषे प्रवृषे ववृषे तथायज्ञेन्द्रो मध्यमेभिः मध्यमेवैः
 स्तोत्रैः उतापि च नूतनेभिरस्माभिः क्रियमाणैः अनुनातनैः स्तोत्रैर्विधेते ॥ चक्रं करोति लिटिरूपम् ।
 नञ्यसे नवशब्दादीयसुनि मसंज्ञायामकारलोपः ईकारलोपश्चान्दसः नित्वादाद्युदात्तः । ववृ-
 त्स्यां वृषतेने लिटि बहुलं छन्दसीति शपः श्लुः व्यत्ययेन परस्मैपदं निवातः । ववृषे वृषु-
 षर्षने इत्यस्य लिटिरूपं प्रत्ययस्वरः । मध्यमेभिः मध्यशब्दाच्छेषिकार्थे मन्व्यान्मइति मप्र-
 त्ययः प्रत्ययस्वरः । नूतनेभिः नवशब्दस्य क्तनपूलाश्च प्रत्ययावक्तव्यान् इत्यादेशश्चेति त-
 न्प्रत्ययः नू इत्यादेशश्च ॥ १३ ॥

अपचतुर्दशी-

विवेप्यन्माधिपणाञ्जजानस्तवैपुरापायादिन्द्रमहः ।

अंहसो यत्र पीपरत् यथानो नावेव यान्तं मुभये हवन्ते ॥ १४ ॥

विवेपं । यत् । मा । धिपणां । जजानं । स्तवै । पुरा । पायात् ।

इन्द्रम् । अहः । अंहसः । यत्र । पीपरत् । यथा । नः । नावा इव ।

यान्तम् । उभये । हवन्ते ॥ १४ ॥

यद्यदाधिपणा इन्द्रं स्तवानीति मदीयावुद्धिर्मां मां विवेष व्याप्नोत् तदाहं स्तोत्रं जनान
 करोमि बुद्धेः स्वरूपं दर्शयति—अहं पार्यात्पारे भवाद्गतिद्वरवर्तिनो विघ्नकारिणोऽहः पुरा पूर्व्येभिन्द्रं
 स्तवैस्तवानियत्रयस्याधिपणायामेव जातायास्त्यांस इन्द्रः नोऽस्मानंहसः पापरूपाद्वा रिश्वाद्यपापीपरत् य-
 थापारंनयेत् तथास्मदुभयपार्श्ववर्तिनार्थिनोननाः हवन्ते आह्वयन्ति तत्र दृष्टान्तमा-
 ह—नावेवयान्तं यथानद्यादिपुनौ कयायान्तं गच्छन्तं पुरुषम् उभये उभयपार्श्ववर्तिनोननाः हवन्ते
 आह्वयन्ति तद्वत् ॥ विवेष विपूज्यासावित्यस्य लिटिणलिरूपं लिटस्वरः । जनान जननने इ-
 त्यस्य लिट्युत्तमेणलिरूपं वाक्यभेदादनिवातः । अंहसः अमगत्यादियु अमेर्हुक्चेत्यनु-
 प्रत्ययः हुगागमश्च नित्स्वरः । पीपरत् पृषाञ्जनपूरणयोरित्यस्य लुङिचिञि हस्वाभ्यासेत्वदी-
 र्घगुणाः यथायोगादनिवातः लिटस्वरः । नावेव शुद्धप्रेरेणेत्यस्मात्त्वानुदिभ्यां डौरिति डौ-
 प्रत्ययः नुघतइतिनोः ह्वः सावेकाचस्तृतीयाया उदात्तत्वम् इवेनानित्यसमासो विभक्त्यलोपइ-

स्यादि । उभये उभशब्दात्परस्यतयपञ्चमादुदात्तोनिन्यमितिअयमादेशः वचनसामर्थ्यादादे-
रुदात्तत्वम् । हवन्ते ह्यतेर्लटि रूपात् ॥ १४ ॥

माध्यान्दिनेसवनेआग्नीधीयस्यआपूर्णांस्येतिप्रस्थितयाज्या
स्यकलशःस्वाहेतिमाध्यान्दिन्यइति ।

सूत्रितश्च-आपूर्णां-

अयपञ्चदशी-

आपूर्णांस्यकलशःस्वाहासेक्तेवकोशंसिसिचेपिवध्वै ।
समुप्रियाआववृत्रन्मदायप्रदक्षिणित्वाभिसोमांसइन्द्रम् ॥१५॥

आऽऽपूर्णाः । अस्य । कलशः । स्वाहा । सेक्ताऽइव । कोशम् ।
सिसिचे । पिवध्वै । सम् । ऊँ इति । प्रियाः । आ । अववृत्रन् ।
मदाय । प्रदक्षिणित् । अभि । सोमांसः । इन्द्रम् ॥ १५ ॥

हेइन्द्र अस्य तवपानार्थं कलशः द्रोणकलशः सोमेनापूर्णं स्वाहा स्वाहाहृतोदत्त-
श्च सोमसहितःकलशःपिवध्वै तवपानार्थंसिसिचे संसोमंचोदिताधोरेसिञ्चामि तत्रदृष्टान्तः-को-
शंसेक्तेव यथासेक्तोत्सेचकः जलपूर्णात्कोशात्हृतेःसकाशाज्जलपात्रान्तरेसिञ्चिततद्दत्त् प्रियाः
स्वादुतमाःसोमासोदत्तास्तेसोमाः इन्द्रंत्वामभि अभिलक्ष्यैव मदाय तवहर्षार्थं प्रदक्षिणित्
त् प्रादक्षिण्येनसमाववृत्रन् सम्यगावृत्यवर्तताम् । उपूरणः ॥ आपूर्णाः पूषालनपूरणयोरित्य-
स्यकर्मणिनिष्ठा रदाभ्यामितितस्यनत्वं गतिरनन्तरइतिगतिस्वरः । स्वाहा निपातत्वादाद्यु-
दात्तः । सेक्तेवकोशं नलोकाव्ययेतिपठ्ठीप्रतिषेधः । सिसिचे पिचक्षरणेइत्यस्यालितिरूपात् ।
पिवध्वै पापानेइत्यस्यतुमर्षेशब्दैर्प्रत्ययः शित्वात्पिबादेशः नित्वादाद्युदात्तः । आववृत्र-
न् वृत्रवर्तनेइत्यस्यलडिशाप् बहुलंछन्दसीतितस्यशपःशुः व्यत्ययेनपरस्मैपदं बहुलंछन्दसी-
तिभेरुडागमः ॥ १५ ॥

अयषोडशी-

नत्वांगभीरःपुरुहूत्सिन्धुर्नाद्रियःपरिपन्तोर्वरन्त ।
इत्थासखिभ्यइपितोयदिन्द्राहृह्वंचिदरुंजोगव्यंमूर्वम् ॥ १६ ॥

न । त्वा । गभीरः । पुरुहूत । सिन्धुः । न । अद्रयः । परि ।
 सन्तः । वरन्त । इत्था । सखिभ्यः । इपितः । यत् । इन्द्र ।
 आ । दृह्लम् । चित् । अरुजः । गव्यम् । ऊर्वम् ॥ १६ ॥

हेपुरुहूतेन्द्र गभीरोगम्भीरः सिन्धुःसमुद्रःत्वात्वांनवारयति ततःपरि परितोवर्तमानाःसन्तो-
 द्रय शैलाःत्वांनवरन्त नवारयन्ति किन्तु त्वामनुसृत्यवर्तन्ते यद्यस्मादित्था इत्यमनेनप्रकारे-
 ण सखिभ्यः सखिभिर्देवीरपिनः प्राथिनस्त्वं दहं चिदितिप्रबलमपि गव्यं गविमवमवदेवर्तमान-
 मूर्वमूर्वान्महाहनः सग्यगभाङ्गुः ॥ गभीरः गावृषप्रतिष्ठालिप्तयोर्मन्थेव अस्मादीरचूप्रत्ययः घ-
 ङ्कारस्वधकारः आकारस्वइस्वश्च गभीरगम्भीरावित्यनेनानिवात्यते चित्स्वरः । सिन्धुः स्पन्द-
 प्रह्ववणे स्पन्देःसंप्रसारणेवश्चेत्युप्रत्ययः संप्रसारणं दकारस्वधकारः निदित्यनुत्तेराद्युज्ञतः
 परिपन्तः सन्तः अस्तेःशतरिरूपम् उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यचपरशतेपत्वं केचित्परेः क्रियान्वयमिच्छ-
 न्ति तदा पत्वमनुपपन्नम् परि निनातस्वरः । सन्तः प्रत्ययस्वरः । वरन्त वृञ्चरणे मौवादिः छ-
 टिरूपं निघातः । अहनः रुजोभङ्गेइत्स्य ङडिरूपम् । गव्यं गोर्विकारइत्यर्थेगोपयसोर्वदिति-
 यत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् ॥ १६ ॥

अथसप्तमी-

शुनं हुवेम म्घवान्मिन्द्रं म्स्मिन्भरेनृतं वाजं सातौ ।
 शृण्वन्तं मुग्रमूतये समत्सुघ्नन्तं वृत्राणि सजितं धनानाम् ॥ १७ ॥ ११ ॥
 शुनम् । हुवेम । म्घवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृक्षतमम् ।
 वाजं सातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्सु । घ्नन्तम् ।
 वृत्राणि । सम्क्षजितम् । धनानाम् ॥ १७ ॥ ११ ॥

एवाक्रश्रुपूर्वमेव न्याख्याता ॥ १७ ॥

॥ इति तृतीयस्वद्वितीयेऽष्टकादशोऽवर्गः ॥ ११ ॥

प्रपर्वतानामिति त्रयोदशचतुर्थमूक्तम् अत्रेयमनुक्रमणिका—प्रपर्वतानां सतोनासंवाशेन-
 द्वाभिर्विधामित्रस्योत्तिर्षोस्तत्रनदीवाक्यं चतुर्थोपठचष्टमीदशम्यः षष्ठीसप्तम्योस्त्विन्द्रस्तु-
 तिरन्त्यानुपुनिति । अत्रचतुर्थोपठचष्टमीदशमीनां नदीवाक्यत्वात्तद्व्यवृत्तपयःशिशानां विभा-

मित्रवाक्यत्वात्स एव ऋषिः - अत्यानुष्टुप् शिष्टाखिद्रुमः इन्द्रो देवता यद्यपि षष्ठ्यां सतस्र्यां च विश्वामित्रेण न च स्तूयन्ते तथापि इन्द्र एव देवता सूक्ताविनियोगे लैङ्गिकः । पुरा किल विश्वामित्रेण पैनजनस्य सुदासो राजा पुरोहितो बभूव स च पौरुहित्येन लब्धवतः सर्वधनमादाया विपाट्शुतुयोः संभेदाय यावत्पुत्रपुरितरे अपोत्तितीर्षुर्विश्वामित्रो गावन्ले तेन यौ दृष्ट्वात्तरणार्थमायापि स्तित्स्त्रभिस्तुद्याव ।

सैपासूक्ते मथमा-

प्रपर्वतानामुशुती उपस्थादश्वेइव विपिते हासमाने !

गावेषु शुभ्रे मातरा रिहाणे विपाट्शुतुद्री पर्यसा जवेते ॥ १ ॥

प्र । पर्वतानाम् । उशुती इति । उपस्थात् । अश्वे इवेत्यश्वेइव ।

विसिते इति विडसिते । हासमाने इति । गावेषु इव । शुभ्रे इति ।

मातरा । रिहाणे इति । विष्पाट् । शुतुद्री । पर्यसा । जवेते इति ॥ १ ॥

पर्वतानां शैलानामुपस्थादुत्सङ्गादिगीत्योशती समुद्रगमनं कामयमाने गमने दृष्टान्त — अश्वेइव बडवे यथा विपिते मन्दुरातो विमुक्ते हासमाने अन्योन्यं न वेन स्पर्धमाने यद्वा हृष्यन्त्यौ अश्वेइव बडवेइव त्वरयागच्छन्त्यौ परस्परं हृष्यन्त्यौ तथा गावेषु शुभ्रे यद्वा द्वे गावौ शोभमाने वर्तेते तद्वच्छुभ्रे शोभमाने किञ्च मातरा यथा मातरौ वेनूरिहाणे अन्तर्णीतसन्तर्षोऽदिः वत्सं जिह्यालेदुमिच्छन्त्यौ शीघ्रं गच्छतः तद्वत्समुद्रं गन्तुं न वा दूच्छन्त्यौ पर्यसा संयुक्ते विपाट्शुतुद्री विपाटनात् विपाशनाच्छतपुत्रमरणोद्भूततमोवृतेर्मुमूर्षोर्विसिष्ठस्पशाशा अस्यां व्यपशयन्त विमोचनान्ना विपाट्शुतुद्री शुक्षिप्रतुष्ठातुष्वेव द्रवति गच्छतीति शुतुद्री एतन्नामकेन यौ प्रनेधेते समुद्रं प्राप्तिशीघ्रं गच्छत अग्रनिरुक्तं—पर्वतानामुपस्थादुपस्थानादुशत्यौ कामयमाने अश्वेइव विमुक्ते इति वा विपण्णे इति वा हासमाने हासति स्पर्धायां हर्षभागे वा गावा वित्रशुभ्रे शोभने मावसौ संरिहाणे विपाट्शुतुद्री पर्यसा प्रनेधेते इति । उशुती वशकान्तौ अस्य शतुर्द्विस्त्राद्वा हि ग्यावयीत्यादिनां संप्रसारणम् । विपिते पिबन्वने इत्यस्य कर्मणि निष्ठा संहितायां पारिनिविभ्य सेवासिनसयसिनुसहेत्यादिना पर्वगतिरनन्तर इति गते प्रकृतिस्वरत्वम् । हासमाने हासति स्पर्धकमां हसेहमाने वाशानच् तस्य लसार्थानुक्तस्वरे कृते चातुस्वरः । रिहाणे लिह आस्वाद्यने स्वरितेत्त्वादुपपत्ती शानच् अत्रादित्वाच्च उपोत्तुक् लकारस्य रेफञ्जन्दस रेफमवलम्ब्यणत्वं चित्त्वाद्दत्तोदात्त । विपाट् षट्पठौ पश-

बाधनस्पर्शनयोरितिवाण्यन्तावेतौविपूर्वौ शकारस्यत्रश्वादिनापत्वम् शुभुद्री छान्दसीरुसिद्धिः ।
अवेते जुङ्गतौ भौवादिः छित्त्वादात्मनेपदम् आतोडितइतीयादेशः निवात ॥ १ ॥

अयद्वितीया-

इन्द्रेपितेप्रसवंभिक्षंमाणेअच्छांसमुद्रंरुथ्येवयाथः !

समाराणेऊर्मिभिःपिन्वमाने अन्यावांमन्यामप्येतिशुभ्रे ॥ २ ॥

इन्द्रेपिते इतीन्द्रइडपिते । प्रइसवम् । भिक्षमाणे इति । अच्छ ।

समुद्रम् । रुथ्याइडव । याथः । समाराणे इति समइआराणे ।

ऊर्मिभिः । पिन्वमाने इति । अन्या । वाम् । अन्याम् । अपि ।

एति । शुभ्रे इति ॥ २ ॥

हेनद्यौ इन्द्रेपिते इन्द्रेणप्रेपिते प्रसवंतस्येन्द्रस्यानुज्ञाभिक्षमाणेप्रार्थयमाने युवांसमुद्र-
मच्छामिमुक्येनेयाथोगच्छयः तत्रदृष्टान्त -रथ्येवेति यथारथिनौलक्ष्यंदेशमभिगच्छतःत-
द्वत् क्रिकुर्वस्यौ समाराणे परस्परसंगच्छत्यौ तथा ऊर्मिभिस्तरङ्गैःपिन्वमानेपरिसरप्रदेशस-
न्तर्पथ्यस्यौ शुभ्रे शोभमाने युवांसमुद्रंगच्छयइतिपूर्वैर्णान्वयः तथा वांयुवयोर्मध्ये अन्या-
एकाअन्यामपरानर्दामपेति अपिगच्छति परस्परमैत्र्यमापद्यतेइत्यर्थः ॥ इन्द्रेपिते इषगता-
वित्यस्यकर्मणिनिष्ठायास्तीपसहेत्यादिनाइडागमः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदस्वरः ॥ प्रसवं पूर्व-
रणेइत्यस्य अप् थाथादिस्वरः । भिक्षमाणे भिक्षयाज्ञायाम् आत्मनेपदी शानचोलसार्धवातु-
कस्वरेणानुदात्तत्वेवातुस्वरः । रुथ्येव रथस्येधौ तस्येदमित्यर्थे रथाद्यदितियत्प्रत्ययः तितस्वरः
इवेनसमासोत्रिभक्त्यलोपइत्यादि । याथः यातेर्लेटिरूपम् । समाराणे ऋगतावित्यस्यलिट् संपूर्वस्यार्तेःस-
मोगमीत्यादिनात्मनेपदत्वात्तस्यकाननादेशः ऋच्छत्यृतापितिगुणः । पिन्वमाने पित्तिसेचने भ्वादिः
लसार्धवातुकस्वरेणानुदात्तत्वेवातुस्वरः ॥ २ ॥

अयतृतीया-

अच्छांसिन्धुंमातृतंमामघासंविर्पाशमूर्वीसुभर्गामगन्म ।

वत्समिवमातरांसरिहाणेसमानंयोन्मिनुंसञ्चरन्ती ॥ ३ ॥

अच्छ । सिन्धुम् । मातृस्तमाम् । अयासम् । विश्वाशम् । उर्वीम् । सुभगाम् । अगन्म् । वत्समृद्धव । मातरा । संरिहाणे इति सम्हरिहाणे । समानम् । योनिम् । अनु । सञ्चरन्ती इति सम्ह्वरन्ती ॥ ३ ॥

हेनद्यौ मातृतमाम् अतिशयेनमातरसिन्धुंस्त्रवन्तीं शतुर्द्वीं त्वामच्छाभिमुत्प्रेनायासं विश्वाभिन्नोऽहंप्राक्षोऽभूवं तथा उर्वीमहतीसुभगांसीभाग्यवतींविपाशंत्वामगन्म् वयंप्राप्ताःस्म किं कुर्वत्यौ मातरा मातरौद्वेनूवत्समिवसंरिहाणे । अन्तर्णोतसनर्थोऽलिहिः जिह्यालेदुमिच्छन्त्यौ यथावत्समनुगच्छतःतद्वत् समानमेकंयोनिस्थानंसमुद्रमनुअभिलक्ष्यसञ्चरन्तीसप्यक्चरन्त्यौ युवामयासमितिपूर्वेणान्वयः ॥ अयासं याप्रापणेइत्यस्यरूपम् इडभावश्छान्दसः । अगन्म् गमेलाडि बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् श्वोश्चेतिभकारस्यनकारः निघातः । सञ्चरन्ती चरतिर्गन्त्यर्थः तृतीयायुक्तत्वाभावादात्मनेपदाभावः शतुर्लक्षार्धधातुकस्वरेणानुदात्तत्वेद्वेधातुस्वरः ॥ ३ ॥

अयचतुर्थी-

एनावयंपयसापिन्वमानानुयोनिंदेवकृतंचरन्तीः ।

नवर्तवेप्रंसवःसर्गतक्तःकिंचुर्विप्रोन्द्योजोहवीति ॥ ४ ॥

एना । वयम् । पयसा । पिन्वमानाः । अनु । योनिम् ।

देवकृतम् । चरन्तीः । न । वर्तवे । प्रंसवः । सर्गतक्तः ।

किंभ्युः । विप्रः । नद्यः । जोहवीति ॥ ४ ॥

एवंस्तुतेनद्यौ विश्वामिं प्रत्युचतुः एना एनेनपयसापिन्वमानाः संतर्पयन्त्यः देवकृतं देवेनेद्रेणकृतं संदिष्टं योनिं स्थानं समुद्रमनु अनुलक्षीकृत्य चरन्तीर्गच्छन्त्योवयमास्महे द्वयोर्बहुवचनंपूर्यार्थं तासामस्माकंसर्गतक्तः सर्गेगमनेप्रवृत्तः प्रसवउद्योगः नवर्तवेनिवर्तनायनभवति किंचुः किमिच्छन्नसौविप्रोब्राह्मणोनद्योनरीस्मान्जोहवीति भृशमाह्वयति ॥ एना इदंशब्दस्यतृतीयायाएनादेशः सुपांसुलुगितितृतीयायाआडादेशः ऊडिदमितिविभक्तैरुदात्तत्वम् । पिन्वमानाः पिबिसेचने । देवकृतं तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतित्स्वरः । वर्तवे वृत्तवर्तने तुमर्षेतवेप्रत्ययः निस्वरः । सर्गतक्तः क्तेभेतिपूर्वपदप्रकृतित्स्वरः । किंचुः किमिच्छन् क्यचोमान्ताज्ययप्रतिषेधइतिछान्दसत्वाद्भ्रप्रतिषेधोनभवतीतिच्यन् कया-

च्छन्दसीत्युप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । नद्यः छान्दसोयणादेशः । जोह्वीति ह्योयङ्कुकि
अन्यस्तस्यचेतिसंप्रसारणेकृजे गुणोयङ्कुकोरित्थभ्यासस्यगुणः यदोवेतिपईडागमः गुणः
निघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

रमध्वमेवचसेसोम्यायऋतावरीरुपमुहूर्तमेवैः ।

प्रसिन्धुमच्छाबृहतीमनीपावस्युरह्वेकुशिकस्यसूनुः ॥ ५ ॥ १२ ॥

रमध्वम् । मे । वचसे । सोम्याय । ऋतवरीः । उप । मुहूर्तम् ।

एवैः । प्र । सिन्धुम् । अच्छ । बृहती । मनीपा । अवस्युः ।

अह्वे । कुशिकस्य । सूनुः ॥ ५ ॥ १२ ॥

विश्वामित्रो नदीः प्रतिवृत्ते-ऋतावरीः ऋतमुदकंतद्वत्योहेनद्यः यूयमेविश्वामित्रस्यममसो-
म्याय उर्त्तार्याहंसोमसंपादयामीत्येवंसोमसंपादिनेवचसेतदर्थम् एवै.पञ्चम्यर्थतृतीया शीघ्रगमनेभ्यः
मुहूर्तं मुहूर्तमात्रमुपरमध्वम् उपपूर्वोरभिरुपसंहारेवर्तते ध्वनमात्रशीघ्रगमनात्उपरताप-
वत् सामान्येननदीपूच्यमानाहु समाहितं प्रयोजनमकुर्वतोपुरोवर्तिनीशुतुर्द्राप्रतिवृत्ते कुशि-
कस्यराजो सुनुर्विश्वामित्रोऽहंवृहतीमहत्यामनीपयास्तुत्या अवस्युः आत्मनोरक्षणमिच्छन्
निधुंशुतुर्द्रात्वामिच्छामि मुरुयेनप्राहे प्रकर्षणाह्वयामि अत्रनिरुक्तम्-उपरमध्वमेवचसेसोम्या-
यसोमसंपादिनऋतावरीऋतवत्यऋतमित्युदकनामप्रत्यृतंभवतिमुहूर्तमेवैरयनैरवनेर्वाप्राभिह्यामिसिधुवृ-
हत्यामहत्यामनीपयामनसईपयास्तुत्याप्रज्ञयावावनायकुशिकस्यसूनु कुशिकोराजावभूवेति ॥ रमध्वं
रमुउपरमे उपपूर्वाद्रमतेर्विमापाकर्मकादित्यात्मनेपदम् । ऋतावरीः ऋतशब्दान्म-
त्वर्थेच्छन्दसीवनिपाविति वनिप् वनोर्चेति षीप् रेफध्वान्तादेशः वाच्छन्दसीतिसवर्णदीर्घः आ-
मन्त्रितस्यपादादित्वात्पाष्टिकमाद्युदात्तत्वम् । एवैः इणरातौ इणशीङ्भ्यावन् आर्षेवातुकड-
क्षणोगुणः नित्स्वरः । बृहती मनीपा उभयव्रतृतीयाया.पूर्वसवर्णदीर्घः । अवस्युः अवोर-
क्षणमिच्छन् सुपआत्मन.क्यच् न.क्यइतिनकारान्तस्यपदसंज्ञायानियमितत्वाद्द्वयसकार-
स्यरुनेभवति क्याच्छन्दसीत्युप्रत्ययः । अह्वे ह्यतेर्लृटि सिचआत्मनेपदेध्वन्यतरस्यामित्यङदेशः
गुणः निघातः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्यद्वितीयेद्वादशोवर्षः ॥ १२ ॥

अथपष्ठी-

इन्द्रोऽस्मान् अरदद्द्वज्वाहुरपाहन्वृत्रंपरिधिं नदीनाम् ।

देवो नयत्सविता सुपाणिस्तस्य वयं प्रसवेयाम उर्वीः ॥ ६ ॥

इन्द्रः । अस्मान् । अरदत् । वज्रश्वाहः । अप । अहन् ।

वृत्रम् । परिधिम् । नदीनाम् । देवः । अनयत् । सविता ।

सुष्पाणिः । तस्य । वयम् । प्रसवे । यामः । उर्वीः ॥ ६ ॥

नद्यः प्रत्युचुः हे विश्वामित्र वज्रवाहुः वज्रयुक्तो वाहुर्घस्यासौ वज्रवाहुः तादृशो बलवा-
 निन्द्रः नदीरमानरदत् रदति खनतिकर्मा अखनत् कथमखनत् उच्यते-नदीनां शब्दका-
 रिणीनामपां परिधिं परितो निहितमुद्रकमन्तः कृत्वा परितो वर्तमानमित्यर्थः तादृशं वृत्रो-
 त्याकाशमिति वृत्रो मेवः तं मेव मपाहन् जवान तस्मिन्हते आप. पतिताः ताभिर्गच्छन्तीभिर्घं
 खाताः एवं मेघहननद्वारेणाखनत् न केवलमखनत् किंतु हि सविता सर्वस्य मगतः प्रेरकः सु-
 पाणिः शोभनहस्तः उत्पत्तिस्थिति कर्तृत्वात् तादृशो देवो द्योतमान इन्द्रः अस्माननयत् मेघ-
 भेदनं कृत्वोद्दकंप्ररणेन समुद्रमपूरयत् तस्य तादृशसामर्थ्ये तस्येन्द्रस्य प्रसवेभ्यनुज्ञायां वर्तमा-
 ना उर्वीः उदकैः प्रमृता वयं यामो गच्छामः नतवदचनादुपरमामहे उक्ता यं यास्को वधीति-इन्द्रो-
 स्मानरदद्द्वज्वाहुरदति खनति कर्मापाहन्वृत्रंपरिधिं नदीमिति त्रिपाद्यातं देवो नयत्सविता सुपाणिः कल्याण-
 पाणिः पाणि. पणायते पूजा कर्मणः प्रगृह्य पाणिं दिवान् पूज्याति तस्य वयं प्रसवे याम उर्वीः उर्वी इति ॥ अरदत्
 रदतेर्लटि रूपम् । वज्रवाहुः बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः । अहन् हन्तेर्लटि रूपं निघातः । परिधिं
 ङुघान्धारणपोपणयोस्त्वस्मात्कर्मण्युपसर्गोऽङ्गिः किमिति किप्रत्ययः आतो लोपः कृदुत्तरपदस्वरः । अन-
 यत् नयतेर्लटि रूपम् । सुपाणिः पण्यवहारेस्तु नौ च अशिष्णा च्यो रुडाय लुक् चैतौ आग्लुक्
 बहुव्रीहौ नञ्मुभ्यामीति स्वरः । प्रसवे पूषेणे ऋद्वोरिति भावे अप्रत्ययः थायघञ्क्तेत्युत्तरपदान्तो-
 दात्त्वम् । यामः याप्रापणे इत्यस्य लटि रूपं निघातः । उर्वी उरुशब्दाद्द्वेतो गुणवचनादिनिडीप-
 षाच्छन्दसीति सवर्णद्विधिः प्रत्ययस्वरः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्रवाच्यं शश्वधावीर्यं तु तदिन्द्रस्य कर्म यदा हि विवृश्वत् ।

विवर्जेण परिपदो जघानायत्तापोयं नमिच्छमानाः ॥ ७ ॥

प्रश्वाच्यम् । शश्वधा । वीर्यम् । तत् । इन्द्रस्य । कर्म । यत् ।
अहिम् । विश्वृश्चत् । वि । वज्रेण । परिःसर्दः । जवान् । आर्यन् ।
आपः । अर्यन्म् । इच्छमानाः ॥ ७ ॥

योऽयमिन्द्रोऽहिमेवांश्वृश्चत् उदकप्रेरणार्थनवानेतित्यत्कर्मच्छेदनरूपं तदिदंतस्वेन्द्रस्यवीर्य-
सामर्थ्यं शश्वधासर्वदाप्रवाच्यं प्रकर्षेणवचनार्थं तथासइन्द्रः परिपदः परितःसीदतःआसी-
नान्प्रतिबन्धकारिणोसुरान्वज्रेणविनवान् अथायनस्थानमिच्छमानइच्छन्त्यआपआपन्यान्ति ॥
प्रवाच्यं वचपरिभाषणेइत्यस्मादहलोर्ण्यदितिष्यत् णित्वादुपधावृद्धिः वचोशब्दसं-
ज्ञायामितिकुत्वाभावः व्यत्ययेनायुदात्तत्वं यद्वा वाचयतेरचोपत् यतोनावइतिस्वरः । शश्व-
धा शश्वच्छब्दात्सर्वधामन्ययः तकारलोपश्चद्रष्टव्यः । विश्वृश्चत् ओत्रधूच्छेदने तुदादिः ल-
ङि ग्रहिय्यावयीत्यादिनासंप्रसारणं सहसुपेत्यत्रसहेतियोगविभागात्समासः समासस्वरः । प-
रिपदः क्विप् संहितायांसादिरप्रतेरितिपत्वम् । जवान् हन्तेर्लिटिणलिरूपं निवातः । आयन्
अग्रगताक्त्विस्यलडिरूपं पादादित्वादनिवातः । इच्छमानाः इपुदच्छायामित्यस्माद्व्यत्ययेनशा-
नच् तस्यलसर्वधातुकस्वरेकृतेप्रत्ययस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

एतद्वचोर्जरित्मापिमृष्टाआयत्तेधोपानुत्तरायुगानि ।
उक्थेपुंकारोप्रतिनोजुपस्वमानोनिकःपुरुपत्रानमस्ते ॥८॥

एतत् । वचः । जरितः । मा । अपि । मृष्टाः । आ । यत् । ते ।
धोपान् । उत्तरा । युगानि । उक्थेपुं । कारो इति । प्रति । नः ।
जुपस्व । मा । नः । नि । करिति कः । पुरुपत्रा । नमः । ते ॥८॥

नद्यःप्रसङ्गादिन्द्रस्तोत्रं कृत्वाविश्वामित्रप्रत्युचुः-जरितः स्तोतर्हेविश्वामित्र तेस्वदीवंय-
त्संवादात्मकवचः त्वंनोऽभीत्याधोपानुद्धोपयन्वर्तसे एतद्वचोमापिमृष्टाः माविस्मार्पाः किंकारणम्
उत्तरायुगानि उत्तरेपुयाशिकेपुयुगेष्वहःसुउक्थेषु कारोशस्त्राणांरुतस्त्वं नोऽस्मान्प्रतिजुपस्व
संवादात्मकेनेतेनवाक्येनप्रतिसेवस्व । इदानीनोऽस्मान्पुरुपत्रापुरुपेषुमानिकः उक्तिप्रत्युक्तिरूप-
संवादवाक्याध्यापनेनानितरापुंक्तप्रागल्भ्यंमाकार्पाः तेजुभ्यंनमः ॥ मृष्टाः मृजूपशुद्धावित्य-

स्यलङि व्यन्ययेनात्मनेपदम् अदादित्वाच्छपोलुक् ऋधादिनापत्वं निवातः । षोषात् षुपिर्मं-
 शब्दनेइत्यस्यशानरि सर्वविधानांलुङ्गसिविकल्पितत्वादनोगुणेइतिपररूपत्वाभावः सर्वर्णदीर्घः
 शानुर्लसावैवातुकस्वरेकृनेवातुस्वरः । युगानि युमिर्योगे उञ्छादिषुबन्तत्वेनानिवातनाद्गुणत्वं
 विदाष्टविपर्यचानिवातनामिष्यने कालविशेषेरषाद्युपकरणेचेतितत्रपाडादेवान्तोदात्तत्वं काल-
 ध्वनोरत्यन्तसंयोगेइतिद्वितीया । कारो करोतेः कृत्वापानिर्नात्यादिनाडगृह्यस्यः आमश्चिन्त्वा-
 क्षिवातः । कः करोतिर्लुङि ष्वेः मयेवसेत्यादिनाडुक् हल्च्चादिनासिचेलोपः नमाडयोगेइत्य-
 ढभावः । मुख्यत्रा देवमदुष्यपुरुरुमन्त्येभ्योद्वितीयासप्तम्योर्वहुलमितिस्तस्यर्षेभ्योऽपत्यः
 प्रत्ययस्वरः ॥ ८ ॥

अयनवर्षी-

ओपुस्वंसारःकारवेभृणोतययौवोदूरादनंसारथेन ।

निपूनंमध्वंभवंतामुपाराअधोअक्षाःसिन्धवःस्रोत्याभिः ॥ ९ ॥

ओ इति । सु । स्वसारः । कारवे । शृणोत । ययौ । वः । दूरात् ।

अनंसा । रथेन । नि । सु । नमध्वम् । भवंत । सुध्वाराः ।

अधःअक्षाः । सिन्धवः । स्रोत्याभिः ॥ ९ ॥

विधामित्रो नदीः प्रत्युवाच स्वसारो मगिन्यः सिन्धवो हेतयः कारवे स्तोत्रं युवाणस्य म
 घवनं सुसुप्तुओशृणोत शृणुतैव अनमाराकटेन रथेन च महदूराद्विप्रष्टयादेशाद्गोमुनत्ययौ प्रा-
 सोप्रस्ति यूयं सु सुशृणिनन्वम् आत्मनाम्बयं महाभवत तथा मुपारा रषादीनां तीराः सुखेनावरो-
 हणारोहेणेषथास्यानां तथा शोभनरो वसुधभवत किञ्च यूयं श्रोत्याभिः स्वरणशीलाभिरग्नि अ-
 भोअक्षाः रषाद्गस्याश्रयाभ्याम्ववत यदा आपोऽश्रस्यावस्तात्स्रितिवेदारषादीनि तं तुं रा
 क्यन्ते तस्मात्तत्परिमाणोदकाभवन्त्यभिप्रायः ॥ ओइति प्रगृह्यंशः ॥ शृणोत शृणुतैव
 त्यस्य श्रोतिनप्रत्ययस्य नमनमनपनाधेति नपादेशः पित्वाट्टुणः निवातः । सुपौ याम्रापणे इत्यस्य
 मूनमात्रेऽट्टुत्तमे पानेभान् औण्डल्यौकारः एकः शस्वरः । वः युमच्छब्दस्य द्वितीयाया
 बहुवचनस्य वश्रमाविनिवसादेशः । सु निवातस्योतिसंहितायां दीर्घः । नमध्वं णमुनहत्वेराच्देश-
 त्यस्य कर्भकर्तारिन्दुरधुननां यक्चिगावितिप्रतिषेधाद्यभावः । अधोअक्षाः अवरदाब्दस्य दू-
 र्वावरावरागानसिदुरधवधैषामिष्यमिष्ययः अपादेशश्च ऋशब्दोऽश्रुत्याताविन्यस्मादेशो-

देववशतिप्रत्ययान्तः कृत्तरपदप्रकृतिस्वरः । सिन्धवः आमाञ्चित्वाञ्चिवातः । स्त्रोत्याभिः
स्रोतः शब्दास्त्रोतसोविमापाड्यड्यावितिड्यप्रत्ययः डित्वाङ्घ्रिषः प्रत्ययस्वरः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

आतेकारोशृणवामावचांसिययाथदूरादनसारथेन ।

नितेनंसैपीप्यानेवयोषामर्यायेवकन्याशश्वचैते ॥ १० ॥ १३ ॥

आ । ते । कारो इति । शृणवाम । वचांसि । ययाथ । दूरात् ।

अज्ञसा । रथेन । नि । ते । नंसै । पीप्यानाड्यव । योषा ।

मर्यायड्यव । कन्या । शश्वचै । त इति ते ॥ १० ॥ १३ ॥

नद्यःपूर्वविश्वामित्रवाक्यंप्रत्याख्यायानयर्चातस्यवाक्यमाशुश्रुवुः कारोस्तोत्रं कुर्वाण हे-
विश्वामित्र ते तव वचांसि इमानिवाक्यानि आशृणवाम कास्त्थेनशृणुम. त्वसमीहितं
प्रयोगनं कुर्मइत्यर्थः अज्ञसाशकटेनरथेनचसहययाथ यतोदूरादागतोसि ध्यं चतेत्वदर्धीनि-
नंसैनीचैर्नप्राप । प्रत्येकविक्रमयात्रैकवचनं रथेनगन्तुं पाघोदकामवामेत्यर्थः । तत्रदृष्टान्त-पी-
प्यानेवयोषा पीप्यानापुत्रंस्तनपाययन्तीयोषामातायथाप्रह्वीभवति दृष्टान्तान्तरं-यथाकन्या
युवार्तिमर्यायेवमनुष्यायपित्रेभ्रात्रेवाशश्वचैपरिष्वजनायनम्राभवतितद्वत् तेत्वदर्धप्रह्वीभवामः तेइतिपुन-
रुक्तिराद्रार्या एतामृचंयास्कएवंव्याचष्टे-आशृणवामतेकारोवचनानियाहिदूरादनसाचरथेनचानिन-
मामतेषाययमानेवयोषापुत्रंमर्यायेकन्यापरिष्वजनायनिनुमाइति वेति ॥ कारो संसुद्धौशाकृत्यस्ये-
तावितिप्रगृह्यसंज्ञा । शृणवाम श्रुश्रवणेइत्यस्यलोडि आडुत्तमस्यपिचेत्याङ्गागमः पित्वाद्गुणः
निवात. । यथाय याप्रापणेइत्यस्यभूतमात्रेळिटिषालि एकाचउपदेशेनुदात्तादित्वात्प्रतिषेधः
ळित्स्वरः । अनसा सहर्धेतृतीया । नंसै णमुप्रह्वत्वेइत्यस्यलेट्युत्तमे सिञ्चहुलमितिंसिप्
वैतोन्त्यत्रेतिष्कारादेशः निवातः । पीप्यानेव पीड्यानेइत्यस्यान्तर्भावित्पर्यर्थस्यालेटिकानचिरुपं
चित्स्वरः । योषा युमिश्रणे घृतृवादिहनीत्यादिना सप्रत्ययः यौतीतियोषा वृषादिवा-
दाद्युदात्तः । शश्वचै ष्वअपरिष्वङ्गेइत्यस्मात्संपदादिङ्गणोभावेकिप् षोषोदरादित्वादिष्वादिष्वादिः
अन्तोदात्तश्च ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्यद्वितीयेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथैकादशी-

यद्भ्रत्वाभरताःसंतरेयुर्गव्यन्ग्रामंइषितइन्द्रजूतः ।

अर्पादहंप्रसवःसर्गस्तक्तआवोवृणेशुसुमतिंयज्ञियानाम् ॥ ११ ॥

यत् । अङ् । त्वा । भरताः । स्रस्तरेयुः । गव्यन् । ग्रामः ।

इषितः । इन्द्रजूतः । अर्पात् । अहं । प्रसवः । सर्गस्तक्तः ।

आ । वः । वृणे । सुसुमतिम् । यज्ञियानाम् ॥ ११ ॥

विश्वामित्रो नदीः प्रत्युवाच अङ्गन्यामध्रणे हेनद्यः यद्यस्माद्युष्मापि सतिर्तापोर्ममोत्तरणमभ्यनुज्ञातम् तस्माद्भरताः भरतकुलनामदीयाः सर्वेत्वापरस्परमेकतामापन्नानदीत्वांसन्तरेयुः सम्यगुत्तार्णाभवेयुः तदेवविश्वामित्रे-गव्यन्ग्राउदकानितरं तुमिच्छन् इषितस्त्वयाभ्यनुज्ञात-इन्द्रजूतः युष्माकंप्रवर्तकेनेन्द्रेणचप्रोरितोग्रामोभरतानां संवः अर्पात्संतरेत् यतः सर्गस्तक्तगमनायप्रवृत्तः प्रसवस्तोपासुयोगोऽहपूर्वयुष्माभिरनुज्ञातः अहंतुयशियानां पज्ञार्हाणां वीयुष्माः कंसुमतिशोभनांस्तुतिमावृणेश्वेतःसमने ॥ भरताः भरतशब्दादुस्तादित्वाद्भ्रत्वात् तस्ययज-वोश्चेति लुक् अतच् प्रत्ययस्वरः । संतरेयुः तरतेर्लिङिजुसिह्रं श्लैलसार्वधातुकस्वरोधातुस्वरः तिडिबोदात्तवर्तीतिगतेर्निवातः । गव्यन् गाआत्मनइच्छन् सुपःन्यच् एकादेः शस्वरः । ग्रामः प्रसतेराचेतिमन्प्रत्ययःआकारदेशश्च नित्स्वरः । इन्द्रजूतः जूइतिस्मै-त्रोधातुर्गत्यर्थः श्रुक्ःकित्तीतिनिष्ठायामिदृप्रतिषेधः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । अर्पात् अर्पागतावित्यस्य डेडि तिपि सिञ्चहुल्यमिति सिप् छेयोऽडागमः एकाचइतीदृपति-षेधः गुणः प्रत्ययस्यविच्चादनुदात्तत्वेधातुस्वरः । वृणे वृहंसंज्ञावित्यस्यलटिरूपम् । यज्ञियानां यज्ञर्विभ्यांनस्रभाषितिचप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

अतारिपुर्भरतागव्यवःसमभक्तविप्रःसुसुमतिंनदीनाम् ।

प्रपिन्वध्वमिपयन्तीःसुराधाआवृक्षणाःपृणध्वंयातशीभम् ॥ १२ ॥

अतारिपुः । भरताः । गव्यवः । सम् । अभक्त । विप्रः । सुसुमतिम् ।

नदीनाम् । प्र । पिन्वध्वम् । इपयन्तीः । सुराधा । आ ।

वृक्षणाः । पृणध्वम् । यात । शीभम् ॥ १२ ॥

गव्यवः गाआत्मनश्च्छन्तः भरताः भरतकुलजाः सर्वेअतारिपुः तानिदींसमतरन्
 विप्रोमेधावीविश्वामित्रो नदीनांसुमतिशोभनास्तुतिंसममक्त समभजत यूयंतुयथापूर्वमिपयन्तीः
 कुल्यादिद्वाराभ्रकुर्वाणाअतएवसुराधा.शोभनघनोपेताः यूयंवक्षणाः ह्युन्निमसारितः कुल्याः
 प्रपिन्वध्वं प्रकषेणतर्पयत आपृणध्वं ता.सर्वत.पूरयतच शीभंशीभंयात गच्छतच । अता-
 रिपुः तृह्वनतरणयोरित्यस्यलुडि सिचिवृद्धिःपरस्मैपदेधितिवाद्धिः अडागमस्वरः । गव्यवः
 सुप.न्यच् क्वाच्छन्दसीत्युप्रत्ययः तस्यस्वरः । अभक्त भजसेवायामित्यस्यलुडिसिचोद्गलो-
 झलीतिलोपः पादादित्वादनियातः । पिन्वध्वं पिवित्सेचनेइत्यस्यलोटिरूपं निघातः । इपयन्तीः
 इपंकुर्वत्यः तत्करोतीतिविणिच् णाविष्ठन्नप्रातिपदिकस्येतीष्ठन्नद्वावाट्टेरितिटिलोपः वाछन्दसीति
 सवर्णदीर्घः प्रत्ययस्वरः । पृणध्वं पृणप्रीणने लोटिरूपं व्यत्ययेनात्मनेपदं वाक्यमेवादानि-
 चातः । यात याप्रापणेइत्यस्यलोटिरूपम् अत्रापिनियातः । शीभं शीभृकृत्यने श्वाध्यतेनेनतद्वा-
 नितिकरणेवन् नित्स्वरः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

उद्वंऊर्मिःशम्यांहन्त्वापोयोक्राणिमुञ्चत ।
 मादुंफ्कृतौव्येनसाद्व्यौशूनमारताम् ॥ १३ ॥ १४ ॥

उत् । वः । ऊर्मिः । शम्याः । हन्तु । आपः । योक्राणि । मुञ्चत ।
 मा । अदुःस्कृतौ । विशुनसा । अद्व्यौ । शूनम् । आ । अरताम् ॥ १३ ॥ १४ ॥

पूर्वमुत्तीर्णोविश्वामित्रो नदीरुक्त्वाधुनोत्तिर्षु पुनराह हैनद्य.नेयुष्माकम्ऊर्मिस्तरङ्गः श-
 म्यायुगङ्गीलाः युग्यकण्ठपार्श्वोद्विसंलज्जवः उदूर्ध्वंयथाभवन्तितथाहन्तुगच्छतु सतर-
 ज्जोरज्जनामयोगच्छत्वित्यभिप्रायः तथा हेआप.यूयं योक्राणि तारज्जूर्मुञ्चत यथा नस्पृ-
 शन्ति तथा यान्त्वित्यभिप्रायः व्येनसा विगतपापे अतएवादुष्कृतौ कल्याणकर्मकारिण्यौ
 अद्व्यौअद्व्येनकेनापितरस्करणीयेविपाट्शुतुद्यौ रधानां शूनं समृद्धिमारताम् आगच्छता-
 म् एवंविश्वामित्रो नदी स्तुत्वातामिरनुज्ञानोतरादिति ॥ ऊर्मिः ऋगतौ अर्तंरुजेतिभिप्रत्ययः
 ऊरिःययमादेशोवातोः ऋच्छतौत्वूर्मिः प्रत्ययस्वरः । शम्याः शमुउपशमे पोरदुश्वादिति
 यत्प्रत्ययः यतोनावत्त्यायुशक्तत्वम् । हन्तु हनादिसागत्योरित्यस्यलोटिरूपं निघातः । योक्रा-
 णि युनिर्योगेकरणेद्वन्नीशसयुजेत्यादिनाएत्प्रत्ययः नित्स्वरः । मुञ्चत मुञ्चमोक्षणे निघातः ।

अदुष्कृतौ इत्सुसोःसोमर्घ्येइतिविसर्जनीयस्यपत्वम् । न्येनसा बहुवीहौर्वृषदस्वरः सुपो
डादेशः । अष्टौ हनर्हिंसागत्योरित्यस्य नन्पूर्वस्य अष्ट्यादयश्चेतिनिपातनाद्यक् किञ्चादुपधा-
लोपः होहन्तेरितिषत्वं सर्वविधान्छन्द्रसिविकल्पितत्वाद्बौडःशीभावामावः एकादेशस्वरः ।
शूनं श्वयतेर्नपुंसकेभावेक्तइतिक्तः यनादिस्वात्संप्रसारणं हलइतिदर्शितम् ओदिनश्चेतिनि-
घानत्वं निघांश्चद्व्यजनादित्याद्युदात्तः । अरताम् ऋगतावित्यस्यलुडि च्चे सतिंशास्त्यतिभ्यश्चेत्य-
कादेशः ऋदृशौडिगुणः नमाह्योगेइत्यडभावः निघांतः ॥ ११ ॥

॥ इतिनृतीयस्यद्वितीयचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

इन्द्र पूर्वमित्येकादशर्चपञ्चमसूक्तम् वैश्वामित्रं त्रैष्टुभम् ऐन्द्रम् अत्रानुक्रमणिका-इन्द्रः
पूर्भिदेकादशेति अग्निष्टोमेषामप्यादिनेसवनेब्राह्मणाच्छंसिशखेइन्द्रःपूर्भिदितिमुक्तम् । होत्रकाणा-
मितिषण्डेसूत्रितम्-इन्द्रःपूर्भिदुदुब्रह्मणीति । षष्ठ्याभिप्लवपडहयोऽर्थमहर्निमाध्यान्दिनसवने
ब्राह्मणाच्छंसिशखेचातुर्विंशतिदिष्टस्याहीनसूक्तस्यस्थानेत्रीणिंपातसूक्तानि तंत्रेदप्रथमं सूत्रि-
तश्च-इन्द्रःपूर्भिद्यएकस्यास्तिमगृह्णति । उद्विह्वलभिदोर्निष्केवल्येपतत्सूक्तनिविद्वानोयं सूत्रि-
तश्च-इन्द्रसोमामिन्द्रःपूर्भिदितिमध्यदिनइति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

इन्द्रःपूर्भिदातिरदासंमकैर्विदेहसुर्दयमानोविशत्रून् ।

ब्रह्मजुतस्तन्वावावृधानोभूरिंदात्रापृणद्रोदसाउभे ॥ १ ॥

इन्द्रः । पूःशभित् । आ । अतिरत् । दासम् । अकैः । विदत्ह्वसुः ।

दयमानः । वि । शत्रून् । ब्रह्मजुतः । तन्वा । ववृधानः । भूरिंदात्रः ।

आ । अपृणत् । रोदसी इति । उभे इति ॥ १ ॥

विश्वामित्रस्तौति-पूर्भिदसुरपुरांमेता अंतएवापिददसुः वेदयाद्भि स्वमहिंमप्रख्यापकै-
र्वसुभिर्युक्तः शत्रून्सुरानाविद्यमानं विशेषेणहिंसरे तथाचयास्कः-विददसुर्दयमानोविशत्रू-
नितिहिंसाकर्मिति । तादृशइन्द्रोदासंदस्यनेनेनतमइतिदासोवासरंस्तमकैर्चर्चनीयैः स्वतेनोभिरा-
तिरत् समतादवर्धयन् इन्द्रस्यसूर्यात्मकत्वात् तथाचस्मृतिः-चैत्रमासेतोपेदिन्द्रइति । किञ्च

ब्रह्मजुत-वर्षाणास्तोत्रेणाकृतः यद्वा ब्रह्मणा जगत्स्रष्टृप्रैरितः तन्वा स्वशरीरेणवावृधानोवर्धमानः श्रीदात्रोदायतेत्यनेनशत्रुशिङ्घतिदात्रमायुषं बहुविधायुषोपेतः तादृशइन्द्रः उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ आपृणत् सर्वतोवर्षयत् ॥ पूर्वित् भिदिर्बिद्वारेणे क्तिप् । अतिरत् तरतेर्भ्यत्येनशः ऋतइन्द्रातोरीतिव्वं निघातः । दासं करणंषन् नित्स्वरः । विद्वत्सुः विदेरन्तर्मावितण्यर्षस्यशतारि अदादित्वाच्छपोलुक्सिति प्रत्ययस्वरेणशतुरुदात्तत्वम् बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः । दयमानः दयदानगतिरक्षणार्हिसामग्रहणेपु आत्मनेपदी लट्.शानच् नलोकाव्ययेतिपठ्यतिपेधः । वावृधानः वृधुवर्धने कानचिरूपं संहितायामभ्यासस्य तुजादित्वाद्दीर्घः । श्रीदात्र.दापूर्वने करणे दाघ्नैत्यादिनाट्टन्प्रत्ययः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । अपृणत् पृण-प्रोगनेइत्यर्षलटितुदादित्वाच्छः निघातः । रोदसी रुदेरुखानिरूपे नित्स्वरः ॥ १ ॥

अयद्वितीया-

मखस्यतेतविषस्यप्रजुतिमियमिवाचममृतायुभूपन् ।
इन्द्रक्षितोनामासिमानुपीणांविशांदैवीनामृतपूर्व्यावा ॥ २ ॥

मखस्य । ते । तविषस्य । प्र । जूतिम् । इयमि । वाचम् ।
अमृताय । भूपन् । इन्द्र । क्षितोनाम् । असि । मानुपीणाम् ।
विशाम् । दैवीनाम् । उत । पूर्व्यावा ॥ २ ॥

हेइन्द्र भूपन्त्वामलङ्कुर्वन् अहंमखस्य महनीयस्य स्तुत्यस्य तविषस्य बलवतस्तेतव जूतिमनसाप्रैरितांवाचं स्तुतिलक्षणाममृतायान्नाथंप्रेयमिं प्रकर्षेणोच्चारयामि मानुपीणांक्षितोनामनोर्जातानामनुष्याणाम् उतापिष दैवीनादेवसंबन्धिनीनांविशांप्रजानांपूर्व्यावा अमृतोगन्तात्वमसि । मखस्य मेहपूजायां नहेर्हलोपश्चेतिहलोपइत्यनुवृत्तीमेश्चेतिउप्रत्ययः हलोपश्च मन्ततेपूज्यनेसर्वैरितिमखः खान्तस्याश्मादेरित्यन्तोदात्तत्वं यद्यपिमकारादिर्भवति तथापि वचनसामर्थ्याद्भवति । तविषस्य तवतोद्विषचप्रत्ययः कित्स्वरः । जूतिम् उतियूतीत्यादिनाकिनउदात्तत्वम् । इयमि अर्तिर्जुहोत्यादिः अर्तिपिपत्योश्चेत्यभ्यासस्येतेकम् अभ्यासस्येतीयद्वादेशः पादादित्वान्निघातः अभ्यस्तस्वरः । भूपन् भूपअलङ्कारेइत्यस्यशतरिरूपं शतुर्लसार्धधातुकस्वरेधातुस्वरः । असि अस्तेर्लटिरूपं निघातः । मानुपीणां मनोर्जातावित्यन् पुगागमः टिड्ढाणान्तिडीप् नित्स्वरः । दैवीनां देवाद्यत्रजावित्यन् अत्रापिपूर्ववत्डीप् नित्स्वरः । पूर्व्यावा याप्रापणेइत्यस्मादातोमानिनङ्कानिवृत्तानिषधेतिवनिप् कृदुत्तरपदस्वरः ॥ २ ॥

अदुष्कृतौ इत्सुसो सामर्थ्येतिभिसर्जनीयस्यपत्वम् । व्येनसा बहुव्रीहौर्बुध्पदस्वर सुपो
डादेश । अष्टौ हनर्हिंसागत्योरित्यस्य नन्पूर्वस्य अष्ट्यादयश्चेतिनिपातनायक् किञ्चादुपधा-
लोप होहतेरितिषत्वं सर्वविधान्छन्दासिविकल्पितत्वादत्रभौड शिभावाभावं एकादेशस्वर ।
शून श्वयतेर्नपुसकेभावेकइतिक्त यनादिस्वात्सप्रसारणं हलइतिदीर्घत्वम् ओदिनश्चेतिनि-
घानत्वं निष्ठाचक्ष्यजनादित्याद्युदात्त । अरताम् ऋगतावित्यस्यलुडि च्चे सतिंशास्त्यतिभ्यश्चेत्य
कादेश ऋदशोडिगुण नमाद्योगेइत्यडभाव निर्वात ॥ १३ ॥

॥ इतिर्तृतीयस्यद्वितीयैचतुर्दशोर्वा ॥ १४ ॥

इन्द्र पूर्भिदित्येकादशर्चपञ्चमसूक्तम् वैश्वामित्रं त्रैष्टुभम् ऐन्द्रम् अत्रानुक्रमणिका-इन्द्र
पूर्भिदेकादशेति भ्रिंष्टोमेमाप्यदिनेसवनेब्राह्मणाच्छसिशखेइन्द्र पूर्भिदिति सूक्तम् । होत्रकाणा-
मितिषण्डेसूत्रितम्-इन्द्र पूर्भिदुदुन्नसाणीति । पृष्ठ्याभिह्ववपडहयो प्रथमैर्हनिर्माच्यन्दिनसवने
ब्राह्मणाच्छसिशखेचातुर्विंशिकातिदिष्टस्याहीनसूक्तस्यस्थानेत्रीणिसपातसूक्तानि तंत्रेदप्रथमं सूत्रि-
तश्च-इन्द्र पूर्भियएकश्चास्तिग्मशृङ्गइति । उद्विह्वलाभिदानिष्केवल्येपतत्सूक्तनिविद्वानीयं सूत्रि-
तश्च-इन्द्रसोमामिन्द्र पूर्भिदितिमध्यन्दिनइति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

इन्द्रः पूर्भिदातिरदासंमकैर्विददसुर्दयमानोविशत्रून् ।

ब्रह्मजुतस्तन्वावावृधानोभूरिंदात्रापृणद्रोदसीउभे ॥ १ ॥

इन्द्रः । पूःशभित् । आ । अतिरत् । दासम् । अकैः । विददत्स्वसुः ।

दयमानः । त्रि । शत्रून् । ब्रह्मजुतः । तन्वा । वृवृधानः । भूरिंदात्रः ।

आ । अपृणत् । रोदसी इति । उभे इति ॥ १ ॥

विश्वामित्र स्तौति-पूर्भिदसुरपुराभेत्ता अतएवविददसु वेदयाद्भि स्वमाहिमप्रल्पापकै-
र्षसुभिर्युक्त शत्रून्सुरात्रविदयमान विशेषेणहिसन् तथाचयास्क -विददसुर्दयमानोविशत्रू-
नितिहिंसाकर्मैति । तादृशइन्द्रोदासंदस्यतेनेनतमइतिदासोबासरस्तमकैरर्चनीयै स्वतेनोभिरा-
तिरत् समतादवर्धयत् इन्द्रस्यसूर्यात्मकत्वात् तथाचस्मृति -चैत्रमासेतेपेदि द्रइति विष्णु

ब्रह्मजुत-मूर्ध्निणास्तोत्रेणाकृष्टः यद्वा ब्रह्मणा जगत्त्रयप्रैरितः तन्वा स्वशरीरेणतावृषानोर्धमान-
न. भूरिदात्रोदायतेरुयतेनेनशत्रुशिशुइतिदात्रमायुधं बहुविधायुधोपेतः तादृशइन्द्रः उभे
रोदसी धावापृथिव्यौ आपृणत् सर्वतोतर्पयत् ॥ 'पूर्भित् भिदिरविदारणे किप् । अतिरत्
तरतेर्यत्ययेनशः ऋतइद्वातोतितीत्वं निघातः । दासं करणेषन् जिस्वरः । विद्वसुः वि-
देस्तर्मावितेष्यस्यशतरि अदादित्वाच्छपोल्लकिसति प्रत्ययस्वरेणशतुरुदात्तत्वम् बहुव्रीहौ
पूर्वपदस्वरः । दयमानः दयदानगातिरक्षणहिंसाम्रहणेपु आत्मनेपदी लटःशानच् नलोकाव्यये-
तिपठोप्रतिषेधः । वावृषान् वृषुर्धने कानाचिरूपं संहितायामभ्यासस्य तुगादिनाद्दीर्घः ।
भूरिदात्र दापृष्वने करणे दान्नीत्यादिनाष्ट्रप्रत्ययः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । अपृणत् पृण-
श्रीगनेइत्यार्यलिटितुदादित्वाच्छः निघातः । रोदसी हृदेरुनिरूपे निस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

मखस्यतेतविपस्यप्रजुतिमियमिवाचममृतायभूर्पन् ।
इन्द्रक्षितीनामसिमानुपीणांविशांदैवीनामुत्पूर्व्यावां ॥ २ ॥

मखस्य । ते । तविपस्य । प्र । जूतिम् । इयमि । वाचम् ।
अमृताय । भूर्पन् । इन्द्र । क्षितीनाम् । असि । मानुपीणाम् ।
विशाम् । दैवीनाम् । उत् । पूर्व्यावां ॥ २ ॥

हेइन्द्र भूपनत्वामलङ्कृष्वन् अहंमखस्य महनीयस्य स्तुत्यस्य तविपस्यं बलवत्स्तेतर्ब
जूतिमनसाप्रैरितावाचं स्तुतिरक्षणाममृतायान्नाप्रेयानि प्रकर्षणोच्चारयामि मानुपीणांक्षिती-
नांमनोर्जातानामनुष्याणाम् उताविच दैवीनादेवसंबन्धिनीनांविशांप्रनानांपूर्व्यावा अमृतोग-
न्तात्वमसि । मखस्य मेहपूनायां नहेर्हलोपश्चेतिहलोपस्यनुवृत्तीर्महेश्चेतिवप्रत्ययः हलोपश्च म-
हतेपूज्यवेसर्वैरितिमखः खान्तस्याश्मादेरित्यन्तोदात्तत्वं यद्यपिमकारादिर्भवति तथापि वचन-
सामर्थ्याद्भवति । तविपस्य तत्रतोष्टिषच्प्रत्ययः चित्स्वरः । जूतिम् ऊतिपूतीत्यादिनाक्तिनउदा-
त्तत्वम् । इयमि अतिर्जुहोत्यादिः अतिपिपत्योश्चेत्याभ्यासस्येत्वम् अभ्यासस्येतीयढादेशः पादा-
दित्वाननिघातः अभ्यस्तस्वरः । भूपन् भूपअलङ्कारेइत्यस्यशतरिरूपं शतुर्लसार्धघातुक्स्वरेधा-
नुस्वरः । असि अस्तेर्लैरूपं निघातः । मानुपीणां मनोर्जातावित्यन् पुगागमः टिड्ढागजि-
तिदीप् चित्स्वरः । दैवीनां देवाद्यज्जावित्यन् अत्रापिपूर्ववत्दीप् चित्स्वरः । पूर्व्यावा या-
प्रापणेइत्यस्मादातोमानिन्कानिबूतानिपश्चेतिचानिप् कृदुत्तरपदस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इन्द्रोवृत्रमवृणोच्छर्धनीतिःप्रमायिनाममिनाद्वर्षणीतिः ।

अहन्व्यसमुशध्वनेष्वविधेनाअकृणोद्राम्याणाम् ॥ ३ ॥

इन्द्रः । वृत्रम् । अवृणोत् । शर्धनीतिः । प्र । मायिनाम् ।

अमिनात् । वर्षनीतिः । अहन् । विश्वसम् । उशधक् । वनेषु ।

आविः । धेनाः । अकृणोत् । राम्याणाम् ॥ ३ ॥

शर्धनीतिः नयननीतिः कर्म शर्धप्रवृद्धनीतिःकर्मयस्यसतथोक्त. सइन्द्रोवृत्रमसुराम् अवृणो-
द्वलेनारुधत् तथावर्षणीतिः युद्धेपरप्रहाराणांनिवारककर्माइन्द्रः मायिनां द्वितीयावर्षणी मायि-
नोऽसुरान्प्रामिनात् प्रकर्षेणावधीत् उशधक् शत्रुवधकामयमानइन्द्रः वनेषुगृध्रचारिणमसुरंन्यसं
विगतांसंययामवातेतथाहन् जघान अथ तस्मिन्नात्रिचरेगवामपहर्तारिहतेसति राम्या-
णारमणस्त्रीभिः सहज्रीडारामः तमर्हतीतिराम्योरानयः तासांरात्रीणामन्त स्थिताः धेना गाः
आविरकृणोत् प्रकटाअकरोत् रात्रीणामसुरान्तत्वेतौत्तरीयकम्-अहर्देवानामासीद्रात्रिर
सुराणांतेसुराग्रहेवानांभित्तेष्वमासोत्तेनसहरात्रिप्राविशान्नीति येदिवास्तोतारोराम्यास्तेपांवाचो
धेनाइति ॥ अकृणोत् वृत्ररणेइत्यस्यलाडिरूपं निवातः । शर्धनीतिः शर्धतिरुत्साहार्थः अस्मा-
त्कर्मणिवञ् बहुनीहौपूर्वपदस्वरः । 'अमिनात् मीर्णसायामित्यस्यलाडि मीनातेर्निगमेइति-
ह्रस्वः निवातः । अहन् हन्तेर्लडिरूपम् । उशधक् वशकान्ती पृषोदरादित्वाद्रूपसिद्धिः । आविः
स्वरादिष्वन्तोदात्तत्वेनपाठित्वादान्तोदात्तः । धेना धेद्वपाने धेद्वच्चेनिनप्रत्यय. इकारश्चान्तादेशः
गुणः धयन्तिनामितिवेनाच्क् धेनाजिगानीत्यत्रप्र ययस्वरेणान्तोदात्तः अत्र व्यत्ययेनाद्युदात्त-
त्वम् । अकृणोत् वृत्रेर्हिमाकरणयोः निवातः । राम्याणां रमुनीडायीं राममर्हतीत्यर्थे छन्द-
सिचेतियप्रत्ययः तस्यस्वरः यद्वा रमेन्तर्गातण्वर्पादङ्गददयश्चेतिपक्त्वप्रत्ययः प्ररमयतिभूतानि
नक्तचारीण्युपरमयतीतराणीतियास्क्रंः । वर्णव्यत्ययः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इन्द्रःस्वर्पाज्जनयन्नहानिजिगायोशिग्भिःपृतनाअभिष्टिः ।

प्रारोचयन्मनवेकेतुमहामविन्ऽज्ज्योतिर्वृहतेरणाय ॥ ४ ॥

इन्द्रः । स्वःःःःः । जनयन् । अहानि । जिगाय । उशिक्क्षभिः ।
 पृतनाः । अभिष्टिः । प्र । अरोचयत् । मनवे । केतुम् । अहाम् ।
 अविन्दत् । ज्योतिः । बृहते । रणाय ॥ ४ ॥

स्वर्षाः स्वर्गप्रदः इन्द्र.अहानि स्वतेनोभिर्जनयन् उशिग्भिः युद्धकामयमावैरङ्घ्रिरोभि-
 सहपृतनाःपरकीया सेनाअभिष्टिरभिभावुक सन् जिगाय शत्रून्निषीत् शत्रुवधानन्तरंमनवेम-
 नुष्यायकर्मकरैर्नयनमानाग्रतद्द्वयं तथा अहंकेतुंप्रज्ञापकंसूर्यंप्ररोचयत् तथाचतमोरूपासुरव-
 धात्प्रकर्षेणादापयत् ततोबृहतेमहेतेरणापयुद्धप्रकाशनायज्योति प्रकाशमविन्दत् अलभत ॥
 स्वर्षाः पणुदाने किप् जनसन्तवन्नांमन्त्रणोरित्यात्वं सनोतेरनइतिपत्वम् अहरादीनांपत्यादिः
 यूपसंख्यानमिति विसर्जनीयस्यरुत्वम् । जिगाय जिजयेइत्यस्यालिटि सङ्घिष्टोर्नेरित्यभ्यासादु-
 त्तरस्य कवर्गादेशः लित्स्वरः । पृतनाः पृङ्ग्यायामे कृष्टभ्याकिदितितनन्प्रत्ययः व्याप्रिय-
 न्तेऽत्रयोद्धारइतिपृतना सेनाः निच्वादाद्युदात्तः । अभिष्टिः अभिगन्ता इपगतौ मन्त्रेभ्येत्या-
 दिनाक्तिञुदात्तः सहिभावपरोऽपिभावितारंलक्षयति तितुत्रतथेत्यादिनेद्प्रतिषेधः शरुन्धवा-
 दित्वान्पररूपत्वं कृदुत्तरपदस्वरः । अरोचयत् रुचदीप्तावित्यस्यलडिरूपम् । मनवे मनज्ञाने
 श्शुस्वृष्टिहीत्यादिनाउप्रत्ययः निदनुवृत्तेराद्युदात्तः । अविन्दत् विट्टुलाभेइत्यस्यशेमुचादी-
 नाभितितुम् पादादित्वादिनिघातः । रणाय क्रियाप्रहणंकर्तव्यमिति संप्रदानसंज्ञा रणति.श-
 व्दार्थः कशिरण्योरूपसंख्यानमित्यप्प्रत्ययः रणन्तिशब्दंशुर्वन्ति परस्परंयोद्धारोऽग्रेतिरण.संभ्रा-
 मः भ्रात्ययस्यपित्त्वादानुदात्तत्वेघातुस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्रस्तुजोवर्हणाआविवेशानुवदधानोनर्यांपुरूर्णि ।
 अचेतयद्वियंइमाजरित्रेप्रेमंवर्णमतिरच्छुक्रमांसाम् ॥५॥१५॥

इन्द्रः । तुजः । वर्हणाः । आ । विवेश । नृश्वत् । दधानः ।
 नर्यां । पूरुर्णि । अचेतयत् । धियः । इमाः । जरित्रे । प्र ।
 इमम् । वर्णम् । अतिरत् । शुक्रम् । आंसाम् ॥ ५ ॥ १५ ॥

सतादशइन्द्रस्तुभोवाधिकाः बर्हणाः युद्धोत्साहेनवर्धमानाः परकीयाः सेनाः नृवन्मनुष्य-
 वदाविवेश प्रकाशं लब्ध्वा प्राविशत् किंकुर्वन् पुरूणि बहूनि नर्या युद्धनयनकारिणां योग्यानि
 धनानि दधानः प्रयच्छन्नाविवेश सइन्द्रो नरिरेस्तोत्रे इमादृश्यमाना धियजपसो ध्यायन्त्यासुमनु-
 ध्याइतिताधियोचेतयत् आशापयत् अपासामुपसामिमिशुक्रं वर्णं प्रकाशेन युक्तं प्रातिरत् स्वतेजसा
 प्रकृष्येणवर्धयातिस्म धांशब्दस्योषः परत्वे मन्त्रवर्णः—शुक्रवर्णा मुदुनोयंसते धियमिति । तुजः तुन-
 हिंसायां क्तिप् धातुस्वरः । बर्हणाः बृहिवृद्धौ अस्माद्युक्त्वहुलाभित्किर्त्तरियुच् व्यत्ययेनाद्युदा-
 सत्वम् । विवेश विशतेलिट्ठिरूपं निघातः । नृवत् नृशब्दात्तेनतुल्याभितिवातिप्रत्ययः तस्यस्वरः ।
 दधानः दधाते शानचिरूपम् अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदासत्वम् । नर्या नरेपुसाधुनिइत्यर्थे तत्र
 साधुरिति यत् यतोनावइत्याद्युदासत्वम् । अचेत्त्रयत् चित्तीसंज्ञानेइत्यस्यप्यन्तस्य षड्विह्वरूपम् अ-
 ष्टागमस्वरः । धियः ध्यैचिन्तायाम् अन्येभ्योऽपिदृश्यतइतिकिप् इतिग्रहणात्संप्रसारणं धातु-
 स्वरः । इमाः दध्नेनिदकारस्यमकारः एकादेशस्वरः । अतिरत् तरतेर्त्यन्ययेनृशः निघातः ।
 आसाम् इदमोन्वादेशे शिति अशादेशोऽनुदात्तश्च प्रत्ययः सुत्वादनुदात्तः अत सर्वानुदात्तः ॥ १ ॥

॥ इति तृतीयस्याद्वितीयेष्वदशोवर्गः ॥ १९ ॥

अध्यायी-

महो महानि पनयन्त्यस्येन्द्रस्य कर्मसुकृता पुरूणि ।

वृजनेन वृजिनान् संपिपेप मायाभिर्दस्यूर्भिर्भूत्योजाः ॥ ६ ॥

महः । महानि । पनयन्ति । अस्य । इन्द्रस्य । कर्म । सुकृता ।

पुरूणि । वृजनेन । वृजिनान् । सम् । पिपेप । मायाभिः । दस्यूर्न् ।

अभिभूतिः ओजाः ॥ ६ ॥

महो महतः अस्यैतादशसामर्थ्यस्य इन्द्रस्य महानिमंहनीयानि पुरूणि बहूनि सुकृता सुष्ठु कृतानि
 कर्मवृत्रघ्ननादीनिकर्माणि पनयन्ति स्तुवन्ति इन्द्रस्य कर्मसुकृता पुरूणीत्येतत्पदकदम्बकम् अप्र
 अर्थमेदात्पदकालेनोत्सृज्यते तादृशइन्द्रः वृजनेन वर्ज्येत्तोशत्रवोऽनेनेति वृजनं बलं तेन बलेन
 वृजिनान्वापरुपानसुरान् संपिपेप सम्यक्चूर्णीचकार तथाभिर्मृत्योजाः अभिभूतिः शत्रुविषयोभि-
 मवः तत्र ओजोबलमस्येति अभिभूत्योजाः शत्रूणां पराभवसमर्थः तादृशइन्द्रोदस्यनुपक्षपायितुन-
 सुरान्मायाभिः कपटैः संपिपेप ॥ पनयन्ति पनते स्तुत्यर्थस्य गुपूपाविच्छिपाणिनिव्यइत्यायप्र-

त्यय ह्रस्वच्छान्दसं निघातः । वृजनेन वृजीवर्जने कृपृवृजिमन्दिनिघाञ्भ्य क्युरिति क्युप्रत्ययः
किच्चादगुणः प्रत्ययस्वरः । वृजिनान् वृजीवर्जने वृजे किञ्चिनीनञ्प्रत्यय वृजिनंपाप तद्वन्तः
अर्शाआदित्वादच् एकादेशस्वरः । विपेप विपूसंचूर्णेनेइत्यस्य लिटि णलिरूप निघातः । अभिभूत्योनाः
भृतिर्भवनं भावेक्तिन् तादौचनितीत्यभे.प्रकृतिस्वरत्वम् अभिभूतम् ओजोयस्येति सप्तम्युपमानपूर्वपद-
स्यबहुव्रीहिरितिसमास बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वर ॥ १ ॥

अथसप्तमी-

युधेन्द्रोमहावरिवश्चकारदेवेभ्यःसत्पतिश्चर्षणिप्राः ।

विवस्वतःसदनेअस्यतानिविप्राउक्थेभिःकवयोगृणन्ति ॥ ७ ॥

युधा । इन्द्रः । महा । वरिवः । चकार । देवेभ्यः । सत्पतिः ।

चर्षणिप्राः । विवस्वतः । सदने । अस्य । तानि । विप्राः ।

उक्थेभिः । कवयः । गृणन्ति ॥ ७ ॥

सत्पति सतां देवानापति. चर्षणिप्रा, चर्षणीनांमनुष्याणाम् अपेक्षितफलप्रदानेनराम-
पूरकः सइन्द्र महामहतायुषायुद्धेन वरिव. भृशांबियतेर्धिभिरितिवरिवोचनं तादृशंबनयुद्धेनल-
ब्ध्वादेवेभ्योदेवमशीलेभ्य स्तोत्रुभ्यश्चकार दत्तवान् विप्रमिषाविन. कवयस्तोतार विवस्व-
त विशेषेणाग्निहोत्रादिकर्मार्थेवसतोयजमानस्यसदनेगृहे अस्येन्द्रस्य तानिवृत्रहननबहुप्रदाना-
दीनिकर्माणिउक्थेभिस्तोत्रै गृणन्तिस्तुवन्ति ॥ युधा युधसंप्रहारे भावेसम्पदादिलक्षणं किप्
सावेकाचइतिविभक्तेरदात्तता । वरिव वृत्रवरणेइत्यस्य यद्भुक्ति ऋतश्चेत्यभ्यासस्यारिगा-
गम तदन्तादसुन् बाहुलकादिलोपः निस्वरः । चकार करोतीर्लिरूपं निघातः । स-
त्पति अस्ते शतरिरूपम् सदिति पत्यावैश्वर्यइतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । चर्षणिप्रा प्रापूर-
णे विच् । विवस्वत. विपूर्वाद्दसानिशासेइत्येतस्मात्संपदादिलक्षणोभावेकिप् तदस्यास्त्यास्मि-
न्नितिभुप् मादुपधायाइतितस्यक्त्वम् प्रत्ययस्यपित्त्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः । गृणन्ति गृश-
ब्देइत्यस्यलिरूपं निघात ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सत्रासाहंवरैर्षयंसहोदांसं सवांसंस्वरपश्चदेवीः ।

ससानयःपृथिवीद्यामुतेमामिन्द्रमदन्त्यनुधीरणासः ॥८॥

सत्राष्टसहम् । वरेण्यम् । सहःश्वाम् । ससध्वांसम् । स्वः । अपः ।
 च । देवीः । ससान् । यः । पृथिवीम् । घाम् । उत । इमाम् ।
 इन्द्रम् । मदन्ति । अनुं । धीरणासः ॥ ८ ॥

धीरणासो धियास्तुत्यारणयन्त स्तोतारः सत्रासाहं महतो वृत्रादेरभिभवितारम् अतएव वरेण्यं सर्वैर्वरेणीयं सहोदां दुर्बलस्यार्थिनो बलप्रदं देवीदेवनशीला अप. स्वध्वस्वर्लोकश्च ससवांसं मनमानमिन्द्र-
 मनुमदन्ति हृष्यन्ति इन्द्रहर्षमनुस्वयंहृष्यन्तीत्यर्थः यइन्द्रः पृथिवीमुतापि चथाद्युलोकमिमाभिमन्त-
 रिश्लोकं चैतांस्तान्लोकान्ससान तत्तल्लोकवासिभ्यो ददौ तमनुमदन्तीत्यन्वयः ॥ सत्रासाहं पहर्मर्षेण
 छन्दसिसहइति षिः णित्त्वादुपधावृद्धिः । ससवांसं पणसम्भक्तावित्यस्य कसौ इडभावेनकारलोपेऽपम्
 प्रत्ययस्वरः । ससान पणुदानेइत्यस्य लिट्स्वीनेत्स्वरः । मदन्ति मदिस्तुत्यादिष्वित्यस्य व्यत्ययेन
 परस्मैपदं निवातः । धीरणासः रणतीति रणावाक् धियास्तुत्यारणायेनांते धीरणाः बहुव्रीहौ
 पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ८ ॥

अयनवमी-

ससानात्यं उतसूर्यंससानेन्द्रः ससानपुरुभोजसंगाम् ।

हिरण्ययं मुतभोगंससानहृत्वीदस्यूनप्रार्थ्यवर्णमावत् ॥ ९ ॥

ससान् । अत्यान् । उत । सूर्यम् । ससान् । इन्द्रः । ससान् ।

पुरुभोजसम् । गाम् । हिरण्ययम् । उत । भोगम् । ससान् ।

हृत्वी । दर्यूनम् । प्र । आर्यम् । वर्णम् । आवत् ॥ ९ ॥

पूर्वमन्त्रे प्रतिपादित इन्द्रः अत्यानन्धानससान युद्धार्थमरुधो ददौ उतापि च सूर्यं
 नगलक्राशरुमादित्यंससान प्राणिनां व्यवहारनिर्वाहाय तेभ्यो ददौ तथा पुरुभोजसं पुरुभिः
 सर्वेभ्यो नै क्षीरादिद्वारेणोपमुज्यत इति पुरुभोजाः क्षीरादिरूपमहुविधा लोपेतद्गामसिंहोत्रादिसिद्धयर्थं
 ससान तेभ्यो ददौ उतापि च हिरण्ययं सुवर्णमयं भोगं घनं मुज्यतेऽस्मिन्निति भोगौ गृहं वा ससान
 अर्थिभ्यो ददौ ततो दत्तं वा धकानसुरान् हृत्वी हत्वा आर्यमुत्तमं वर्णमैवैवर्णिकं प्रावत् यथा कर्मविज्ञानम-
 वेत्तयापालयत् ॥ ससान पणुदानेइत्यस्य लिट्स्वीनेत्स्वरः । हिरण्ययं हिरण्य
 शब्दाद्विकारायै मयद्वैतयोरिति विहितस्य छन्दसि विषये ऋत्विज्यास्त्वमाध्वी हिरण्ययानिच्छन्दसीति
 निपातनात्म्यगोमकारलोपः प्रत्ययस्वरः । हृत्वी हन्ते. ऋचायै छान्त्वाद्यधेति निपातितः
 प्रत्ययस्वरः । आवत् अवतेर्लिट्स्वी ॥ ९ ॥

अथदशमी-

इन्द्रोर्षधीरसनोदहानिवनस्पतीरिसनोदन्तरिक्षम् ।

विभेद्वलंनुनुदेविवाचोथांभवदमितामिक्तूनाम् ॥ १० ॥

इन्द्रः । ओर्षधीः । असनोत् । अहानि । वनस्पतीन् । असनोत् ।

अन्तरिक्षम् । विभेद । वलम् । नुनुदे । विश्वाचः । अथ ।

अभवत् । दमिता । अभिष्कृतूनाम् ॥ १० ॥

तादृशइन्द्र.ओर्षधीःपककलसंयुक्तास्तृणगुल्मादिनाअसनोत् प्राणिनामुपभोगार्थंप्रादात् तथा-
हानिदिःसांश्व आयुः परिक्रुष्यर्थंप्रायच्छत् किञ्च वनस्पतीन्पञ्चार्थत्वादिरेपलाशादिलम्बणान्वृक्षा
नसनोत् तथान्तरिक्षंसंचारर्थंप्रादात् तथावलंसंश्रियतेऽनेनाकाशमितिबलोमेवः तंनेवं विभेद
उदकृतेरणार्थमभिवन्दत् विवाचोविरुद्धवाच'प्रतिकूलानमुरान्नगुदे प्राणिनारंक्षार्थतान्ववाधे अथा-
नन्तरमभिरक्तूनां क्रतुःकर्मअभिआभिमुल्येनयुद्धार्थकर्मयेपांतेअभिऋतयोबलीयांसः शत्रव-
स्तेपामपिदमिताउपशमयिताभवत् एवंहित करणाहितपरिहाराभ्यांसर्वा'प्रजाः पालयतिस्मे-
तिभावः ॥ असनोत् पणुदानेइत्यस्वलदिरूपम् । वनस्पतीन् पारस्करप्रभृतिव्वात्सुडागमः
वनशब्देनञ्जिवपयस्येत्याद्युदात्तः पतिशब्द प्रत्ययस्वरेणाद्युदात्तः उभेवनस्पत्यादिपुयुगपदित्यु-
भयपदप्रकृतिस्वरत्वम् । विभेद भिदिरविदारणेइत्यस्यलितिरूपं षित्स्वरः नुनुदेणुदप्रेरणे
इत्यस्यलितिरूपम् वाक्प्रभेदादनिवातः प्रत्ययस्वरः । दमिता दमुउपशमेइत्यस्यतृचिरूपंषित्स्वरः ।
अभिरक्तूनां बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

शृण्वन्तुवेमनुघवान्मिन्द्रंमस्मिन्भरेनृतंमंवाजसातौ ।

शृण्वन्तमुग्रमूतयेसुमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिंसंजितंघनानाम् ॥ ११ ॥ १६

शृणम् । हुवेम । मघश्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृतंमम् ।

वाजसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्सुम् । घ्नन्तम् ।

वृत्राणि । सम्जितम् । घनानाम् ॥ ११ ॥ १६ ॥

एपाकृत्पूर्वमेवव्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीयोऽशोऽवर्गः ॥ १६ ॥

तिष्ठाहरीत्येकादशचंपष्टंसूक्तम् वैश्वामित्रं त्रैष्टुभमैन्द्रं तिष्ठाहरीइत्यनुक्रमणिका । अग्निष्टुतिमरुत्वतीयशस्त्रेनिविद्धानंसूक्तं सूत्रितच्च-तिष्ठाहरीयोनातएवेतिमाध्यन्दिनइति इन्द्रान्यो बुलायमान्येकाहेष्येतमरुत्वतीयनिविद्धानम् । सूत्रितच्च-तिष्ठाहरीमुष्टुर्हातिमध्यन्दिनइति । समूहेदशरात्रेतृतीयेछन्दोमेमरुत्वतीयशस्त्रेएतत्सूक्तम् ॥ सूत्रितच्च-तिष्ठाहरीप्रमन्दिनइमाउत्वेतिमरुत्वतीयमिति । अतिरात्रेतृतीयेपर्यायैहोतुः शस्त्रेपेरिहितेसत्याद्यातिष्ठाहरीत्येपाशस्त्रयाज्या । सूत्रितच्च विश्वभिजेतिष्ठाहरीरषआयुज्यमानेतियाज्येति ।

अस्मिन्सूक्तेर्मथमा-

तिष्ठाहरीरथआयुज्यमानायाहिवायुर्नानियुतो नोअच्छं ।
पिवास्यन्धोअभिसृष्टोअस्मेइन्द्रस्वाहाररिमातेमदाय ॥ १ ॥

तिष्ठ । हरी इति । रथे । आ । युज्यमाना । याहि । वायुः ।
न । निःश्रुतः । नः । अच्छं । पिवासि । अन्धः । अभिसृष्टः ।
अस्मे इति । इन्द्र । स्वाहा । ररिम । ते । मदाय ॥ १ ॥

विश्वामित्र स्तौति-हेइन्द्र रथेस्यन्दनेयुज्यमानासंयुज्यमानौहरी अथौ अभिलक्ष्यं कंचित्कालमातिष्ठ तत्रदृष्टान्त-वायुर्भेतिषपावायुः रथेनियुज्यमानानियुतोवडवाअभिलक्ष्यकं-चित्कालंतिष्ठतितद्वत् अथरथारूढस्त्वंनोऽस्मानच्छामिलक्ष्यायाहि शीघ्रमागच्छ आगत्यच अस्मे अस्माभिरभिरिच्छोऽनुज्ञातस्त्वमन्व.सोमलक्षणमजीविवासीपिव स्वाहादत्तश्चायसोम. व-यतेतवमदायहर्षायस्वाहाकृतमिमंररिम ददाम अत्रयाहिवायुर्नानियुतो नोअच्छेत्यत्ररथेनायाहीत्यर्थः आपाधिःपिप्युन्नर्योनिगावइत्यत्रतत्र तथेतिपदकालेनोत्थभ्यते ॥ तिष्ठ तिष्ठतेर्लोठिर्ष्यं तिष्ठोदेशस्यानुज्ञातत्वम् । याहि यातेर्लोठिरूपं हेडित्वादन्तोदात्तः । वायुः वागतिगन्धन-योरित्यस्मात्कृत्वापेत्यादिनाउण् आतोयुक् प्रत्ययस्वरः । पिवासि पातेर्लोठ्याडागमः आगमा-नुज्ञातत्वाद्वातुस्वरः । अन्ध अद्रमक्षणे अदेर्नुम्वधेने असुन्नुमागमोषकाररथान्तादेश अ-द्यतेप्राणिभिन्तद्वास्वयमतीनि तपावश्रुति.-अद्यनेत्तिवमृताग्नेतम्मादप्रंतदुच्यनइतीति । नि-स्वरः । अस्मे सुषांसुष्टुगितितृतीयाया शेइत्यादेश । ररिम रातेर्लोठिरूपं वाक्यभेदाद्-निघातः प्रत्ययस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

उपाजिरापुरुहूतायससीहरीरथस्यधूर्वायुनजिम ।
द्रवद्यथासंभृतंविश्वतश्चिदुपेमंयज्ञमावहातुइन्द्रम् ॥ २ ॥

उप । अजिरा । । पुरुहूताय । ससी इति । हरी इति । रथस्य ।
धूःस्तु । आ । युनजिम । द्रवत् । यथा । सम्भृतम् । विश्वतः ।
चित् । उप । इमम् । यज्ञम् । आ । वहातः । इन्द्रम् ॥ २ ॥

हेन्द्र पुरुहूताय पुरुभिर्वहुभिर्वनमानैर्यज्ञार्पमाहूतायतुभ्यम् अनिरा शीघ्रगमन-
शीलौससी सर्पणशीलौहरी हरिनामकावधौ रथस्यधूर्पयुगप्रातेषु उपायुनजिम अर्हत-
थासंयोनयामि द्रवत्तत्रथोयथागच्छेत्तयेतिशेष विश्वतश्चित्सर्वत सम्भृतमार्गिर्पयुभि स-
वितास्तोभैरित्यादियज्ञसंभारै संपूर्णमिमंयज्ञप्राति इन्द्रत्वामुपावहात तावधौसम्यगावहताम् ॥
धूर्पु धूर्वाहिसार्थं किप् राह्योपइतिवकारलोप षोरुपधायाइतिदीर्घं सविक्वाचइतिविभक्तेरुदा-
त्ता । युनजिम युनिरयोगे रुधादि छटिरूपं निघात । द्रवत् द्रुगतावित्यस्यछान्दसेलडिरूपम्
व्यत्ययेनान्तोदात्तत्वम् । वहात वहेलेश्याडागमेरूपम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उपोनयस्त्वृषणातपुष्पोतेमंवत्वंवृषभस्वधावः ।
ग्रसेतामश्वविमुचेहशोणादिवेदिवेसुहृशीरद्विधानाः ॥ ३ ॥

उपो इति । नयस्व । वृषणा । तपुःष्वा । उत । ईम् । अव । त्वम् ।
वृषभ । स्वधाश्चुः । ग्रसेताम् । अश्वी । वि । मुच । इह ।
शोणा । दिवेइदिवे । सुहृशीः । अद्वि । धानाः ॥ ३ ॥

वृषभ कामानांवर्षक स्वधाव अन्नवन हेन्द्र वृषणा सेवनसमर्थो तपुष्पातापके
भ्य शत्रुभ्योरक्षकावधावुपोनयस्व अस्मत्समीपप्रापय उतापिच त्वमीमेनंयन्नमानमत्राख्य
शोणा शोणवर्णोतावधौ इहास्मिदेवयन्नेविमुच विमुच्य विमुक्तौतावधौ ग्रसेता वि-

घसंभ्रयतां त्वंसदृशरिक्तेरूपान्यानाः भृष्टयवान्दिवेदिवे प्रतिदिवसमाद्धि भक्षय ॥ नयस्व
 नयतेर्लोठिरूपम् । तपुष्पा पारश्रणे आतोनुपसर्गेकः सुगंसुलुगितिडादेशः इमुसोःसामर्थ्येइ-
 तिसंहितायां विसर्जनीयस्यपत्वम् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । अव अवतेर्लोठिरूपम् । स्ववारः म-
 तुवसोरितिनकारस्यरत्वं निवातः । प्रसेतां प्रमुअदनेइत्यस्यथेत्र्यातामिरूपं पादादित्वाद-
 निवातः आतामोळत्तर्विधातुकस्वरोधातुस्वरः । मुच मुचतेर्लोठिरूपम् आगमानुशासनस्यानि-
 त्यत्वान्नुमभावः । सदृशीः समानशब्दउपपदे दृशिरप्रेक्षणेइत्यस्मात्समानान्ययोश्चेतिकन्प्रत्य-
 यः समानस्यदृक्दृशवत्पुष्वितिसभावः टिड्ढाणत्रित्यादिनाडीप् तस्यापित्त्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः ।
 आद्धि अदभ्रणेइत्यस्यलोठि अदादित्त्वाच्छोभोल्क् हुम्लभ्योहेधिरीतिव्यादेशः निवातः ।
 घानाः डुंघान्धारणपोषणयोः धापृवस्यज्यतिभ्योनइतिनप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ३ ॥

चातुर्विंशिकेऽहनिमाघ्यंदिनेसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे ब्रह्मणातइत्यारम्भणीयां सूत्रितश्च-
 ब्रह्मगातेब्रह्मयुनायुनज्म्युर्नोलेकमनुनोपिविद्वानिति ।

अथचतुर्थी-

ब्रह्मणातेब्रह्मयुजांयुनज्मिहरीसखायासधमादंआशू ।
 स्थिरंरथंसुखमिन्द्राधितिष्ठंनजानन्विह्वँउपयाहिसोमंम् ॥४॥

ब्रह्मणा । ते । ब्रह्मइयुजा । युनज्मि । हरी इति । सखाया ।
 सधइमादं । आशू इति । स्थिरम् । रथंम् । सुखम् । इन्द्र ।
 अधिइतिष्ठन् । प्रह्जानन् । विद्वान् । उप । याहि । सोमंम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र ब्रह्मयुना ब्रह्मणामन्त्रेणयोक्तव्यौ सधमादे सहमाचन्तियोद्धारोऽन्नेतिसहमादोयुद्धं
 सहमादः सधमादः तस्मिन्युद्धे सखायावेगबलयोःसमानप्रसिद्धी अतएव आशू क्षिप्रगमनोपेतौ
 तेतवहरी अथौ ब्रह्मणास्तोत्रेणयुनज्मि रथेसंयोजयामि स्थिरंसुहृदंसुखंसुधूद्वारंतादृशरथं
 अधितिष्ठंत्वारुद्धंस्त्वसिमपानार्थमायोहि प्रजानन्तित्याद्यगमत् ॥ ब्रह्मयुना युजेरौणादिकःकर्म-
 णिकिप् । युनज्मि युजेर्लोठिरूपं निवातः । सधमादे मदीहपे अधिकरणेषन् सधमादस्थयो-
 ष्छन्दसीतिसहस्यसधादेशः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः । रथम् अविशीइस्थासां कर्मैतिकर्मसंज्ञा ।
 सुखं सनुविदारणे अन्येभ्योपिदृश्यतइतिडः कृदुत्तरपदस्वरः ॥ ४ ॥

अथपद्यमी-

मातेहरीवृषणावीतपृष्ठानिररिमून्यजमानासोअन्ये ।
अत्यायाहिशश्वतोवयंतैरंसुतेभिःकृणवामसोमैः ॥५॥१७॥

मा । ते । हरी इति । वृषणा । वीतपृष्ठा । नि । रीरमन् ।
यजमानासः । अन्ये । अतिःआयाहि । शश्वतः । वयम् ।
ते । अरम् । सुतेभिः । कृणवाम । सोमैः ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेइन्द्र वृषणा कामानांसेचकौ वीतपृष्ठा कमनीयपृष्ठभागौ ते तव हरी अन्ये अस्मदन्येय-
जमानासोयजमानामानिरीरमन् माहर्षयन् वयन्तु सुतेभिरभियुतैःसोमैस्तेतव अरंपर्यासंऋणवाम
यथातत्रृषिर्भवतितथाकुर्मइत्यर्थः त्वंतु अत्यायाहि शश्वतः बहूनन्यानतिक्रम्यसोमपानार्थशी-
घ्रमांगच्छ ॥ वीतपृष्ठा वीकान्त्यादिषु अस्मात्कृतप्रत्ययः बहुव्रीहौपूर्वप्रकृतिसवरः । रीरमन्
रमुत्राडायामित्यस्यण्यन्तस्यलुटिचडिरूपं नमाङ्गोइत्यडभावः निघातः । अत्यायाहि यातेर्लोडि
रूपं गतिर्गतावितिपूर्वनिघातः । ऋणवाम कृणोतेर्लोडिरूपं निघातः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यद्वितीयेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

तवायंसोमस्त्वमेह्यर्वाङ्शश्वत्तमसुमनाअस्यपाहि ।
अस्मिन्यज्ञेवर्हिष्यानिपद्यादाधिष्वेमंजठरइन्दुमिन्द्र ॥ ६ ॥

अथपद्यी-

तवायंसोमस्त्वमेह्यर्वाङ्शश्वत्तमसुमनाअस्यपाहि ।
अस्मिन्यज्ञेवर्हिष्यानिपद्यादाधिष्वेमंजठरइन्दुमिन्द्र ॥ ६ ॥
तव । अयम् । सोमः । त्वम् । आ । इहि । अर्वाङ् । शश्वत् । तमम् ।
सुमनाः । अस्य । पाहि । अस्मिन् । यज्ञे । वर्हिषि । आ ।
निःसद्य । दधिष्व । इमम् । जठरै । इन्दुम् । इन्द्र ॥ ६ ॥

हेइन्द्र अयंसोमः तव त्वदर्धमभिपुतः त्वम् अर्थाद् सोमामिमुख्येन एहि आयाहि आगत्यच सुमनाःशोभनमनस्क्रोग्त्वा शश्वत्तमं भूयांसम् अस्प्यंसोमं पाहि पिव बर्हिपिप्रवृद्धे अस्मिन्यज्ञेनिपथोपविश्येन्दुंहेदनशौलम् इमंसोमंमठरे आदधिष्व धारय यथानामेरधस्तान्नगच्छति तथा धारय अंद्भिरोभिरागहियज्ञियेभिरित्यत्रनयत्तविशेषणं बर्हिं किंतुभिन्नरूपंतदित्यतो नोत्सृज्यते ॥ इ-
हिइण्गातौ अस्यलोठिरूपं निघातः । शश्वत्तमम् उञ्छादित्वादतोदात्तत्वम् । पाहिपापानेइत्यस्य लोठिरूपं बहुलंछन्दसीतिशपोल्लक् निघातः । निपथ सदेर्त्यपि सदिरप्रतेरितिपत्वं लिट्स्वरः । दाधिष्व दधातेलोठि छन्दस्युभयेतिपासार्धधातुकत्वादिडागमः प्रत्ययस्वरः । इन्दुम् उन्दीहेदने उन्देरिच्चादेरित्युप्रत्ययः धातोरादेरिकारादेशः निदित्यनुवृत्तेराद्युदात्तः ॥ ९ ॥

अयसप्तमी-

स्तीर्णंतेवर्हिःसुतइन्द्रसोमःकृताधानाअत्तवेतेहरिभ्याम् ।
तदोकसेपुरुशाकायवृष्णेमरुत्वतेतुभ्यंराताहवीषि ॥ ७ ॥

स्तीर्णम् । ते । वर्हिः । सुतः । इन्द्र । सोमः । कृताः । धानाः ।
अत्तवे । ते । हरिभ्याम् । तदोकसे । पुरुशाकाय ।
वृष्णे । मरुत्वते । तुभ्यम् । राता । हवीषि ॥ ७ ॥

हेइन्द्र सेतवोपवेशनार्थं बर्हिःस्तीर्णंविस्तृतं तथा सोमश्च त्वदर्धसुतोऽभिपुतः ते तव हरिभ्यामत्तवे भक्षणार्थं धानाभृष्टयवाः कृताः संपादिताः तदोकसे तद्बर्हिरोकोनिलयो यस्य तस्मै पुरुशाकाय बहुभिःस्तुत्याय यद्वा बहुसहायाय वृष्णेकामानांषिपित्रे मरुत्वते मरुतोदेवविशस्तद्वते एवंभूताय तुभ्यं हवीषिसोमाज्यादीनिराता अस्माभिर्दत्तानितानिसेवस्वेतिभावः ॥ स्तीर्णं स्तृन् आच्छादनेइत्यस्य ऋतइद्वातोरितौत्वं रदाभ्यामितिनिष्ठात्वं प्रत्ययस्वरः । अत्तवे अदम-
क्षणेइत्यस्मात्तुमर्षेतेवेप्रत्ययः नित्स्वरः । तदोकसे बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः । पुरुशाकाय शक्य-
क्तायांवाचीत्यस्मात्कर्मणिघञ् चञो कुषिण्यतोरितिदुत्वं कृदुत्तरपदस्वरः । मरुत्वते तसौमत्वर्षेइतिभसंज्ञायांतकारस्यजश्वाभावः प्रत्ययस्यापित्वादनुदात्तत्वे प्रातिपदिकस्वरः । राता रादानेइत्यस्मात्कर्मणिक्तः प्रत्ययस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

इमं नरः पर्वतास्तुभ्यमापःसभिन्द्रगोभिर्मधुमन्तमक्रन् ।
तस्यागत्यासुमनाऋष्वपाहिप्रजानन्विद्वान्पथ्याऽनुस्वाः ॥ ८ ॥

इमम् । नरः । पर्वताः । तुभ्यम् । आपः । सम् । इन्द्र । गोभिः ।
मधुमन्तम् । अक्रन् । तस्य । आगत्य । सुमनाः । ऋष्व ।
पाहि । प्रजानन् । विद्वान् । पथ्याः । अनु । स्वाः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र नरः कर्मणानेतारोष्वर्चादयः पर्वताः ग्रावाणः आपश्चैते सर्वे संभूय तुभ्यं त्वदर्ध-
मिमं सोमं गोभिः पयोभिर्मधुमन्तमाधुर्योपेतं समक्रन् सम्यगकार्षुः ऋष्व दर्शनीय, हेइन्द्र सु-
मना शोभनमनस्कः विद्वान्कर्माभिज्ञः स्वास्वकीयाः पथ्याः वैदिकेपथिसाधुभूतास्तुतीः अ-
नुप्रजानन् त्वमागत्य तस्यास्य इममभियुतंसोमपाहिभिन् ॥ अक्रन् करोतेर्लुङि रूपं निवातः ।
आगत्य गमेर्ल्यपिरूपं क्तिस्वरः । पाहि पातेर्लोङि रूपम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

याँआभंजो मरुतं इन्द्रसोमेयेत्वामवर्धन्नभं वङ्गणस्ते ।
तेभिरेतंसजोपावावशानोऽग्नेःपिवजिह्वयासोममिन्द्र ॥ ९ ॥

यान् । आ । अभंजः । मरुतः । इन्द्र । सोमै । ये । त्वाम् ।
अवर्धन् । अभवन् । गणः । ते । तेभिः । एतम् । सजोपाः ।
वावशानः । अग्नेः । पिव । जिह्वया । सोमम् । इन्द्र ॥ ९ ॥

हेइन्द्र यान्मरुतःसोमिसोमपाननिषये आपनः समभावयः येचमरुतः त्वानवर्धन् प्रो-
त्साहोत्पादनेनयुद्धेअवर्धयन् येचमरुतस्तेतवगणोभवन् सहायाअभूवन्नित्यर्थः हेइन्द्र एवंविधैः
तेभिःतैर्मरुद्भिःसजोपाःसंगतःसन् एतमभियुतंसोमं वावशानःकामयमानस्त्वम् अग्नेराहुत्य-
धिकरणभूतस्याहवनीयस्यज्वालारूपयानिह्वयाद्मंपिव ॥ अभनः भनक्षेवायामित्यस्य लङि
रूपम् यद्भूतयोगादनिपातः । अवर्धन् वृधुवर्धनेदत्यस्यप्यन्तस्फलङ्कारं छन्दस्युभयपेतिक्षे-

रर्षिधातुक्त्वान्णेरनिटीतिणिलोपः अत्रापिययोगादनिघातः । अमवन् वाक्यभेदादनिघातः ।
वावशानः वशकान्तावित्यस्य यद्भुकि चानशिरूपं चित्स्वरः । पिव पापाने निघातः ॥९॥

अयदशमी-

इन्द्रपिवस्वधयाचित्सुतस्याग्नेर्वापाहिजिह्वयायजत्र ।

अध्वर्योर्वाप्रयतंशक्रहस्ताद्धोतुर्वायज्ञंहविषो जुपस्व ॥ १० ॥

इन्द्र । पिव । स्वधया । चित् । सुतस्य । अग्नेः । वा । पाहि ।

जिह्वया । यजत्र । अध्वर्योः । वा । प्रयतम् । शक्र । हस्तात् ।

होतुः । वा । यज्ञम् । हविषः । जुपस्व ॥ १० ॥

हेइन्द्र स्वधयास्वमात्मानंदधातिपोपयतीति स्वधा बलं तेन बलादपहृत्यसुतस्यसुतमभि-
पुतंहुतंवासोमंपिव चित्पूरणः यजत्र यष्टव्य हेइन्द्र अग्नेर्वालारूपयाजिह्वयावा हुतंमोमं
पाहि पिव हेशक्र समर्थेन्द्र अध्वर्योर्हस्ताद्वाप्रयतंदातुमुपक्रान्तंसोमंपिव अथवा होतुर्यज्ञयन-
नीयंवपट्कारोपेतंहविषोभागं जुपस्व सेवस्व सर्वथापित्वमत्रागत्यास्माभिर्दीयमानंसोमंपिने-
तिभावः ॥ पिव आभञ्जितस्याविद्यमानत्वेनपादादित्वादनियातः । अध्वर्योः अध्वरं कामयती-
तिक्थञ् कथ्यध्वरेत्यकारलोपः प्रत्ययस्वरः ततएवादेशस्वरः । प्रयतं यमउपरमेइत्यस्य कर्मणि
निष्ठा । शक्रशकृशक्तौ स्फायितंचीत्यादिनारक् । हस्तात् असिहसीत्यादिनातन् निःस्वरः । होतुः
जुहोतेस्ताच्छौलिकस्तृन् निःस्वरः । जुपस्व जुपीप्रीतिसेवनयोरित्यस्यलोटिरूपं निघातः ॥१०॥

अर्थकादशी-

शुनंहुवेममधवान्मिन्द्रमस्मिन्भरेनृतंमुंवाजसातौ ।

शृण्वन्तंमुग्रभूतयेसुमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिंसंजितंधनानाम् १११८

शुनम् । हुवेम् । मधवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृतंमम् ।

वाजसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । सुमत्सु ।

घ्नन्तम् । वृत्राणि । सुमज्जितम् । धनानाम् ॥ ११ ॥ १८ ॥

न्याख्यातेयमृक् ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीयेऽष्टादशोऽवर्गः ॥ १८ ॥

इमामूषेकादशर्चसप्तमसूक्तं त्रैष्टुभमैन्द्रम् अत्रानुक्रमणिका—इमामूपान्त्यांघोरोपश्यत्सा-
निर्देहेच्छस्यमानोतिश्रूयतइति । दशम्याआङ्गिरसोकोरङ्गुपिः शिष्टानांविश्वामित्रः अग्निष्टोमे
माध्यन्दिनसवने अच्छावाकशास्त्रे दशमार्चनितमिमामूष्वितिसूक्तं सूत्रितश्च—इमामूष्वित्युपोत्त-
मामुद्धोत्सर्वत्रेति । पृथगभिष्टुभपडहयोमर्च्यद्दिनेसवनेच्छावाकशास्त्रेचातुर्विंशिकादिष्टस्याही-
नसूक्तस्यस्थाने श्रीणिसंपातसूक्तानि तत्रोपोत्तमावर्जमेतत्पथमसूक्तम् सूत्रितश्च—इमामूष्विच्छ-
न्तित्वेति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

इमामूपुप्रभृतिंसातयेधाःशश्वच्छश्वदूतिभिर्यादमानः ।

सुतेसुतेवावृधेवर्धनेभिर्यःकर्मभिर्महद्भिःसुश्रुतोभूत् ॥ १ ॥

इमाम् । ऊँ इति । सु । प्रभृतिम् । सातये । धाः । शश्वत्शश्वत् ।

ऊतिशभिः । यादमानः । सुतेऽसुते । वृधे । वर्धनेभिः ।

यः । कर्मभिः । महद्भिः । सुश्रुतः । भूत् ॥ १ ॥

विश्वामित्रइन्द्रस्तौति—हेइन्द्र ऊतिभित्वन्तिरङ्गन्तिसर्वमितिउक्तयोनरुतः तैशश्वच्छश्व-
त्सर्वदा यादमानः संगतिंयाचमानस्त्वं प्रभृतिं प्रकर्षणत्रियतेधार्यतेयज्ञार्थमितिप्रभृतिःसोमः
स्तुतिर्वा इमामिमंसोमम् इमांस्तुतिंवा सातये अस्माकंपनलाभार्थमुधाः सुष्टुसंपादय उःपूरणः
तथा सइन्द्रः सुतेसुते सोमेऽभिपुतेसति वर्धनेभिः वर्धनकारिभिः सोमाज्यादिभिर्हविर्भि-
र्वावृधे वर्धते यइन्द्रोमहद्भिः कर्मभिः असुरवधमेवभेदनादिलक्षणैर्व्यापारैःसुश्रुतोऽलोकेप्रासि-
द्धोऽभूत् सइन्द्रइतिपूर्वेणान्वयः ॥ प्रभृतिं तादौचमितिहृत्यतावितिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् । धाः
दधातेऽशान्दसेलुडिरूपं निघातः । शश्वच्छश्वत् नित्यवीप्सयोरितिद्विवचनम् । यादमानः
याचृथाज्जायां शानचिरूपं चकारस्यदकारश्छान्दसः । वावृधे वृधुवर्धनेइत्यस्माद्धितिरूपं
तुनादित्वाद्भ्यासस्यद्दीर्घः संहितायांनिघातः । वर्धनेभिः वर्धतेऽर्धन्तस्यनन्यादित्वात्तल्युः
लित्स्वरः । सुश्रुतः श्रुश्रवणेइत्यस्मात्कर्मणिक्तः गतिरतन्तरइतिगतिस्वरः । भूत् भवतेऽङ्गि-
रूपम् ॥ १ ॥

माध्यन्दिनसवनेच्छात्राकस्पस्थितयाज्येन्द्रायसोमाःप्रदिवइत्येषा सूत्रितश्च—इन्द्रायसोमाःप्र-
दिवोविदनाआपूर्णाभस्येति ।

अथाद्वितीया-

इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदाना ऋभुयो भिर्वृषपर्वा विहायाः ।
प्रयम्यमानान् प्रतिवृग्भायेन्द्रपिवृषधूतस्य वृष्णः ॥ २ ॥

इन्द्राय । सोमाः । प्रदिवः । विदानाः । ऋभुः । येभिः ।
वृषपर्वा । विशहायाः । प्रयम्यमानान् । प्रति । सु ।
गुभाय । इन्द्र । पिव । वृषधूतस्य । वृष्णः ॥ २ ॥

हेइन्द्र इन्द्रायतुभ्यं सोमा प्रदिवः प्रगतेषु पूर्वेष्वहसुविदाना अस्माभिलम्बिताः वृषपर्वा
वृष्णः फलस्यवर्षकाः पर्वाणिकालावयवावर्षाद्यायस्यसतथोक्तः कालात्मकइत्यर्थः अतएववि-
हायाः विजहात्युत्सृजत्यर्थानर्थिभ्यइतिविहायामहान् तादृशइन्द्रः येभियेदत्तैः सोवैऋभुर्दो-
सोवर्तते हेइन्द्र त्वंप्रयम्यमानान्पक्षेणमत्रैरुपयम्यमानानिमान्सोमान्सु सुष्ठु प्रतिगुभाय प्रति-
गृहाण ग्रहीत्वाच वृषधूतस्यवृषभिर्ग्रावभिरभिपुतं वृष्णः स्वर्गादिफलवर्षकमिममोमंपिव ॥
प्रदिवः दिवुनीडादौ क्रिप् कालाच्चनोरत्यन्तसंयोगेइतिद्वितीया दिशश्चोदिवसवाची कृदुत्त-
रपदस्वरः । विदानाः विद्वृष्टाभेइत्यस्यन्यत्ययेनशानच् बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् । वि-
हायाः ओहाक्त्यागे वहिहाधाभ्यश्छन्दसीत्यसुन् णिदित्यनुवृत्तेरातोषुक्चिण्कृनोरितिगुणा-
गमः गतिकारकयोरितिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । गुभाय ग्रहउपादानइत्यस्यलोटि ही
श्चाप्रत्ययस्यछन्दसिशायागपीतिशायाजादेशः ह्रप्रहोर्भेइतिभत्वम् अतोहेरितिहेर्लुक् निचात् ॥२॥
माध्यन्दिनेसवनेऽच्छावाकशब्देयाज्यापिवावर्षस्वेत्येषा सूत्रितश्च-पिवावर्षस्वतवपासुतासद-
तियाज्येति ।

अथतृतीया-

पिवावर्षस्वतवघासुतासुइन्द्रसोमांसःप्रथमाउतेमे ।
यथापिवः पूर्व्याँइन्द्रसोमाँएवापाँहिपन्योअद्यानर्वायान् ॥ ३ ॥
पिव । वर्षस्व । तव । घ । सुतासः । इन्द्र । सोमांसः । प्रथमाः ।
उत । इमे । यथा । अपिवः । पूर्व्यान् । इन्द्र । सोमान् । एव ।
पाहि । पन्यः । अद्य । नर्वायान् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र सोमं पिब ततो वर्धस्व शरीरेण पुष्टो मव तव त्वदर्धं प्रथमाः पुरातनाः उतापि च
इमे अभिनवाः उमयविवाः सोमासः सोमाः सुतासो व ग्रावभिरभिपुताः खलु हेइन्द्र पूर्यान्
पुरातनान् सोमान्यथा त्वमपिबः एव एवम् अद्याधुना पन्यः स्तुत्यः अत एव नवीयान् अतिशयेना-
भिनवस्त्वम् इमान् भिनवान् सोमान् पाहि पिब ॥ पिब पाते लोष्टि रूपम् । वर्धस्व तिङउत्तरत्वान्नि-
घाताभावः । अपिबः यथायोगादनिघातः । पाहि पाते लोष्टि बहुलं उन्दसीति शपो लुक् नि-
घातः । पन्यः पनतेः स्तुत्यर्थस्य अन्यादित्वाद्यत् यतो नावदित्याद्युदात्तत्वम् । नवीयान् नव-
शब्दादीयसुनिरूपं नित्स्वरः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

म॒हान् अ॒मंत्रो॒ वृ॒जने॑ वि॒र॒प्शू॒ग्रं॒ शर्वः॑ प॒त्य॒ते वृ॒ष्ण॒वो॒जः॑ ।

ना॒हं वि॒व्या॒च॒ पृ॒थि॒वी॒ च॒ नै॒न॒य॒त्सो॒मा॑ सो॒ह॒र्ष॒श्च॒ म॒म॒न्द॒न् ॥ ४ ॥

म॒हान् । अ॒मंत्रः॑ । वृ॒जने॑ । वि॒र॒प्शू॒ । उ॒ग्रम् । शर्वः॑ । प॒त्य॒ते॑ ।

धृ॒ष्णु॒ । ओ॒जः॑ । न । अ॒हं । वि॒व्या॒च॒ । पृ॒थि॒वी॒ । च॒न॒ । ए॒न॒म् ।

यत् । सो॒मा॑सः । ह॒रि॑ऽअ॒श्वम् । अ॒म॒न्द॒न् ॥ ४ ॥

सोममिन्द्रो महान् अतिशयितसामर्थ्यवान् वृजने बलोपलक्षिते युद्धे अमत्रः शत्रु-
णामभिभविता अतएव विरप्शी विरपणशीलः मुजास्फालनेन युद्धार्थं शत्रूणामाहानकारी य-
द्वा विविधं रपणं स्तुतिलक्षणं यस्येति सर्वैः स्तुत्यइत्यर्थः तादृशस्येन्द्रस्य उग्रमुद्गुणं शवो बलं धृष्णु
वर्षणशीलमोः पराक्रमलक्षणं तेजः पत्यते सर्वत्र प्रसरति एनमेतादृशमहिमोपेतमिन्द्रं पृथिवी
विस्तीर्णाम्निः न विव्याच न व्याप्नोति अहं शब्द एवार्थे चनेत्यप्यर्थे घौरपिनैव व्याप्नोतीत्य-
र्थः यद्यदासोमासः स्वाहा कृता सोमाः हर्षश्च मिन्द्रममन्दन् तदा ते मे नद्यावापृथिव्योऽव्या-
प्तुं शक्नुत इत्यर्थः ॥ अमत्रः अमगत्यादिपु अमिनाक्षियनीत्यादिनात्र प्रत्ययः नित्स्वरः । विर-
प्शी रपणप्रत्ययावाचि औणादिकः शप्रत्ययः विविधं रपन्तीति विरप्शाः स्तोतारः तेऽस्य
सन्तीति अत इनिः यद्वा विविधं रपणं विरप्शांतदस्यास्तीति प्रत्ययस्वरः । पत्यते व्यत्ययेन
यक् कर्त्तरि निघातः । धृष्णु त्रिवृत्प्रागल्भ्ये त्रिभिर्गुणैः पृथिवीक्षिपेः कुरिति क्प्रत्ययः रपाभ्या-
मितिणत्वं प्रत्ययस्वरः । विव्याच व्यचोर्लिटिणलि लिट्यभ्यासस्यो मये पामित्यभ्यासस्य सं-
प्रसारणं निघातः । चनेति निघातसमुदायश्चार्थवर्तते एवमादित्वा इन्तोदात्तः । अमन्दन् मादि-
स्तुत्यादिभित्यस्य लडिरूपं यद्योगादनिघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

महाँउग्रोवाँवृधेवीर्याँयसुमाचँकेवृषभःकाव्येन ।

इन्द्रोभगोँवाजुदाँस्यगावःप्रजाँयन्तेदक्षिणाअस्यपूर्वीः । ५ । १९ ।

मदान् । उग्रः । वृधे । वीर्याय । सुम्हाचँके । वृषभः ।

काव्येन । इन्द्रः । भगः । वाजुदाः । अस्य । गावः । प्र ।

जायन्ते । दक्षिणाः । अस्य । पूर्वीः ॥ ५ ॥ १९ ॥

महान्युद्धकर्मणिबलवानुग्रः शत्रूणांभयङ्करः इन्द्रोवीर्याय वीर्यकरणाय वावृधे वर्धते वृषभ फलस्याभिवर्षकः भगः सर्वैर्भजनार्थःसइन्द्रःकाव्येन कवयस्तोतारःतत्कर्मस्तोत्रं तेन स्तोत्रेणसमाचक्रे संगच्छते तादृशस्यास्येन्द्रस्यगावः वाजदाः क्षीरादिलक्षणाजप्रदाः प्रजायन्ते तथास्यपूर्वीर्विह्वल्यस्तागावोदक्षिणाःप्रजायन्ते ॥ वावृधे वर्धतेर्लिटिरूपं निघातः । वीर्याय वीरेभवंवीर्यं भवेच्छन्दसीतिपत् वीरवीर्याँचेत्यत्रयतोनावइत्यस्यानित्यत्वस्यज्ञापितत्वात्तित्स्वरितः । समाचक्रे करोतेर्लिटिरूपं गतिर्गतावितिपूर्वपदस्य गतेर्निघातः । काव्येन कवेःकर्मकाव्यं ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् नित्त्वाद्युपधावृद्धिः नित्स्वरः । वाजदाः ददातेरातोनुपसर्गेकः । जायन्ते जनैप्रादुर्भावेइत्यस्यलटिरूपम् । दक्षिणाः दक्षगृह्णावित्यस्मात् हुदक्षिभ्यामिनाञ्चितीनन्प्रत्ययः नित्त्वादाद्युदात्तः ॥ ५ ॥

॥ इतिचतुर्थीयस्यद्वितीयेएकौनविशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी-

प्रयत्सिन्धवःप्रसवँयथायत्रार्पःसमुद्रंरुध्याँवजग्मुः ।

अतंश्चिदिन्द्रःसदँसोवरीँयान्यदीँसोमःपृणतिँदुग्धोअँशुः ॥ ६ ॥

प्र । यत् । सिन्धवः । प्रहसवम् । यथा । आर्यन् । आर्पः ।

समुद्रम् । रुध्याँइव । जग्मुः । अतः । चित् । इन्द्रः । सदँसः ।

वरीँयान् । यत् । ईम् । सोमः । पृणतिँ । दुग्धः । अँशुः ॥ ६ ॥

सिन्धवोनद्यः यथाप्रसवं प्रकर्षेणसूयतइतिप्रसवःकामः तमनुसृत्य यद्यदाप्रायन् प्रकृ-
ष्टमतिदूरंसमुद्रंगच्छन्ति तदा आपोमहान्तंसमुद्रं रथ्येव रथिनइवजग्मुः प्रीणनार्थंगच्छन्ति
तद्वत् अतश्चित्सदसः अस्मादप्यन्तरिक्षादसाविन्द्रोवरीयानुरुतरःखलु यदीयमेनमिन्द्रंदुग्धो-
मिपुतः अंशुः छताखण्डरूपोल्पःसोमः पृणतिप्रीणयति यथात्पानद्योल्पीयांसिचजलानि
महान्तंसमुद्रंप्रीणयन्तितद्वत् अल्पतरौंशुभूतःसोमोवरीयांसमिन्द्रंप्रीणयति ॥ प्रसवं सुवतेःकर्म-
प्यप् थाधादिस्वरः । आयन् अपतेर्लडिरूपं यद्योगादनिवातः । रथ्येव रथस्येमेरथ्याः रथा-
घदितियत् सुपांसुलुगितिमुपोडादेशः तित्स्वरितः इवेनसमासोविभक्तेरलोपः पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ।
जग्मुः गमेल्लिटि गमहनेत्यादिनाउपघालोपः निपातः । वरीयान् उरुशब्दादीयसुनि प्रिय-
स्थिरेत्यादिनावरादेशः निच्त्वादाद्युदात्तः । पृणति पृणप्रीणने तुदादिः यद्योगादनिवातः । दुग्धः
दुहेःक्तः एकाचइतीट्प्रतिषेधः दादेर्धोतोर्धइतिहकारस्यबत्वं क्षपस्तधोर्धोः प्रत्ययस्वरः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

समुद्रेणसिन्धवोयादमानाइन्द्रायसोमंसुपुतंभरन्तः ।

अंशुंदुहन्तिहस्तिनोभरित्रैर्मध्वःपुनन्तिधारंयापवित्रैः ॥ ७ ॥

समुद्रेण । सिन्धवः । यादमानाः । इन्द्राय । सोमम् । सुस्तुतम् ।

भरन्तः । अंशुम् । दुहन्ति । हस्तिनः । भरित्रैः । मध्वः ।

पुनन्ति । धारंया । पवित्रैः ॥ ७ ॥

समुद्रेण संहतानद्यादिरूपेणापोभिद्रवन्त्येनमितिःसमुद्रः तेन यादमानाः तेन सहसंगतिं
यात्रमानाःसिन्धवोनद्योयथातंपूरयन्तितद्वत् हस्तिनोहस्तक्तोर्ध्वर्षादयः इन्द्रायतुभ्यं सुपु-
तं सुप्तु अभिपुतंसोमंभरन्तःसंपादयन्तः अंशुंदुहन्तिछताखण्डमभिपुण्वन्ति तथातेऽध्वर्षा-
दयःस्वतोरसस्पधारया पवित्रैःपावनैर्भरित्रैः कर्मकरणार्थंपदार्थांश्चिभ्रतीतिभारिभ्रावाहवः
तैर्मध्वः माधुर्योपितांस्तोमान्पुनन्तिशोधयन्ति ॥ समुद्रेण समुत्पूर्वाद्भवतेरथ्येग्योपिद्वयतइतिडः
डित्त्वाट्टिलोपः यद्वाउन्दीक्रेदने संपूर्वस्यस्फायितधीत्यादिनारक् कित्त्वाउपघालोपः उभयत्र
प्रत्ययस्वरः सुपांसैकादेशेकृते एकादेशउदात्तएव । यादमानाः याचृयाञ्ज्यायां शानच् व्य-
त्ययेनचकारस्यदकारः शानचोल्सावैधातुकस्वरेधातुस्वरः । दुहन्ति दुहप्रपूर्णेइत्यस्यलटिरू-

पम् । भरिः । इन्द्रश्चरणापोपणयोरित्यस्मादशित्रादिभ्यश्चोत्रावितीत्रप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । पुनन्ति
पूष्पवनेइत्यस्यलटिरूपम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

हृदाइवकुक्षयःसोमधानाःसमीविव्याचसर्वनापुरूणि ।
अन्नायदिन्द्रःप्रथमाव्याशंवृत्रंजघन्वाँअवृणीतसोमम् ॥ ८ ॥

हृदाःइव । कुक्षयः । सोमधानाः । सम् । ईमिति । विव्याच ।
सर्वना । पुरूणि । अन्ना । यत् । इन्द्रः । प्रथमा । वि । आश ।
वृत्रम् । जघन्वान् । अवृणीत् । सोमम् ॥ ८ ॥

इन्द्रस्यकुक्षयः उदराणि सोमधानाः सोमोनिवीयतेऽष्वितिसोमधानाः तत्रदृष्टान्तः-हृदा
इव यथाहृदागलाधाराभवन्तितद्वत् ईसोयमिन्द्रः पुरूणिसवना श्रीणिसवनानिसंविव्याच सम्य-
ग्व्याप्नोति इन्द्रः प्रथमाप्रथमानि अन्ना मद्गणीयानि सोमादीन्यन्नानि यद्यस्माद्याश विशेष-
पेणनवास ततोवृत्रंजघन्वान् वृत्रस्यहन्ताइन्द्रः सोममाध्यन्दिनेसवने देवेभ्यःअवृणीत सम-
जत ॥ कुक्षयः कुपनिष्कर्षे षुषिशुषिकुपिभ्यःनिसःकुप्यतइतिकुक्षिः प्रत्ययस्वरः । सोमधानाः
दघातेरधिकरणेऽस्युट् लित्स्वरः । विव्याच व्यचेर्लितिरूपम् । अन्ना अद्भक्षणे अद्यतइत्यन्नम् ।
आश अशभोभनेइत्यस्यलटिणलिरूपम् अतआदेरित्यभ्यासस्यदीर्घः यद्योगादनिघातः लित्स्वरः ।
वृत्रं नलोकाव्ययेतिपठ्यप्रतिषेधः । जघन्वान् हन्तेःकसाविडभावेरूपं प्रत्ययस्वरः । अवृणीत्
वृड्संभक्तवित्यस्यलटिरूपम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

आतूभरुमाकिरेतत्परिष्ठाद्विद्वाहित्वावसुपतिवसूनाम् ।
इन्द्रयत्तमाहिंनदत्रमस्त्यस्मभ्यंतद्वर्यश्चप्रयन्धि ॥ ९ ॥

आ । तु । भरु । माकिः । एतत् । परि । स्थात् । विद्म । हि ।
त्वा । वसुष्पतिम् । वसूनाम् । इन्द्र । यत् । ते । माहिंनम् ।
दत्रम् । अस्ति । अस्मभ्यम् । तत् । हरिश्चअश्च । प्र । यन्धि ॥ ९ ॥

हेइन्द्र तु क्षिप्रं धनमाभर एतत्त्रयादीयमानं वनमाकिः कौवापरिष्ठात् प्रतिव्यतिष्ठेत्
स्वात्वां वमूनां वनानां वसुपतिमुत्तमस्य वनस्य स्वामिनं विद्महि जानामि खलु ते तव माहिनं मंह-
नीयं यद्वन्नं धनम् अस्ति हेहर्यश्व तद्वनम् अस्मभ्यं प्रयन्धि प्रयच्छ ॥ तु ऋचि तु नुषेत्यादिनां संहिता-
यां दीर्घः । भर भरतेर्लीटिरूपम् । माकिः निघातः । स्यात् तिष्ठनेऽछान्दसे लुङ्गि रूपम् उपसर्गात्सु-
नोतीत्यादिनां संहितायां पत्वं निघातः । विद्य वेत्तेर्लीटि विशोढयो वेति मसोमादेशः प्रत्ययस्वरः
संहितायां ब्रूचोतास्ति इति दीर्घः । वसुपतिं पर्यायैश्चर्ये इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । माहिनं महे-
रिन् चोति इन्नप्रत्ययः णित्वादुपवाङ्मृद्धिः आमादित्वादाद्युदात्तः । यन्धि यमु उपरमे लोटि बहुलं
छन्दसीति शपोलुक् सेहिः तस्य वा छन्दसीति पितृस्वयविकल्पितत्वाद्वाङ्मृद्धितश्चेति हे-
र्यादेशः । निघातः ॥ ९ ॥

जात ऊर्मण्यं साभिपर्शने अस्मे प्रयन्धि इत्येषा यद्यपि सानिर्देशो दीतिवचनेन शंसने निषिद्धा
तथाप्यभिपर्शनस्य शंसने चोदितत्वात्नोक्तदोषः ।

अथ दशमी-

अस्मे प्रयन्धि मघवन्नृजीपिन्निन्द्रं रायो विश्ववारस्य भूरैः ।

अस्मेशतं शरदो जीवसे धा अस्मे वीराञ्छ्वत इन्द्राशिप्रिन् ॥ १० ॥

अस्मे इति । प्र । यन्धि । मघवन्नृ । ऋजीपिन् । इन्द्र । रायः ।

विश्ववारस्य । भूरैः । अस्मे इति । शतम् । शरदः । जीवसे ।

धाः । अस्मे इति । वीरान् । शश्वतः । इन्द्र । शिप्रिन् ॥ १० ॥

मघवन्नृजीपिन्गतासार सोमवन् हेइन्द्र विश्ववारस्य विश्वैः सैर्वैः संभजनीयत-
यावरणं यस्य तत् भूरैः भूरिबहुरायोधनं द्वितीयार्थे पटी अस्मे अस्मभ्यं प्रयन्धि प्रयच्छ किंच
अस्मे अस्माकं जीवसे जीवनाय शतं शरदः संवत्सरान्वाः देहि शिप्रिन् शोभनहनो हेइ-
न्द्र अस्मे अस्माकं शश्वतः शश्वदिति बहुनाम बह्वृचीरान्पुत्रान्देहि ॥ जीवसे जीवप्राणधार-
णे इत्यस्य तुमर्षे असे प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । शश्वतः दुओश्चिगातिवृद्धोः अस्मात्संश्वेहदित्यादि-
नातिप्रत्ययान्तत्वेन निघातनादिप्ररूपसिद्धिः ॥ १० ॥

अयैकादशी-

शुनंहुवेममघवान्मिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजंसातौ ।

शृण्वन्तमुग्रमूतयेसमत्सुघ्नन्तैवृत्राणिसंजितंधनानाम् ११२० ।

शुनम् । हुवेम् । मघवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृक्षतमम् ।

वाजंसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्सु । घ्नन्तम् ।

वृत्राणि । समंजितम् । धनानाम् ॥ ११ ॥ २० ॥

शुनंहुवेमेतिन्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्याद्वितीयेविशोवर्गः ॥ २० ॥

वार्त्रहत्यायेत्येकादशर्चेमष्टमंसूक्तम् एकादशी अनुष्टुप् शिष्टागायत्र्यः इन्द्रोदेवता तथा-
धानुक्रान्तम्—वार्त्रहत्यायगायत्रमन्त्यानुष्टुभिति । अतिरात्रेप्रथमेपर्यायेव्रासेणाच्छंसिशखेवार्त्र-
हत्यायेत्युत्तमावर्गंसूक्तंशसनीयम् सूत्रितंच—वार्त्रहत्यायेत्युत्तमामुद्धरेदिति । महाव्रतेगायत्री-
भ्युचारीतावुत्तमावर्गमिदंसूक्तं पञ्चमारण्यकेसूत्रितम्—वार्त्रहत्यायशवसइत्युत्तमामुद्धरतीति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

वार्त्रहत्यायशवसेपृतनापाह्वायच । इन्द्रत्वावर्तयामसि ॥१॥

वार्त्रहत्याय । शवसे । पृतनाशसह्वाय । च ।

इन्द्र । त्वा । आ । वर्तयामसि ॥ १ ॥

विधामित्र.स्तौति—हेइन्द्र वार्त्रहत्याय वृत्रहनननिमित्ताय शवसे बलाय अपिच पृत-
नापाह्वाय परकीयसेनाभिषवाय त्वा त्वाम् आसर्वतोवर्तयामसि प्रवर्तयामः ॥ वार्त्रहत्याय वृत्र-
घ्नः कर्मत्यर्थे ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् हनस्तोचिष्णोरितितकारः भित्त्वादाद्युदात्तः । पृतनापा-
ह्वाय पहमर्पणेइत्यस्माद्भावे शकिसहोश्चेतियन् संहितायांसहेःपृतनर्नाभ्यांचेतिपत्वं दीर्घ-
श्छान्दसः । वर्तयामसि वृत्वर्तनेइत्यस्यप्यन्तस्यमसः इदन्तोमसिइत्यादेशः निपातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अर्वाचीनंसुतेमनउतचक्षुःशतक्रतो । इन्द्रकृण्वन्तुवाघतः ॥ २ ॥

अर्वाचीनम् । सु । ते । मन्ः । उत । चक्षुः । शतक्रतो इति शतश्रुतो ।
इन्द्र । कृष्वन्तु । वाघतः ॥ २ ॥

हेशतक्रतो शतश्रुतवोयस्यासौशतक्रतुः हेइन्द्र वाघतः वहन्तियज्ञियांधुरामितिवाघतःस्तो-
तारः ते तव सु अस्मदभिमतफलसंपादनेनशोभनमनः अर्वाचीनमस्मदभिमुखंकृष्वन्तु कुर्वन्तु
उतापिच चक्षुःत्वदीयंदर्शनमस्मास्वनुग्रहदृष्टिंकुर्वन्तु ॥ आर्वाचीनं विमापाश्चैरिदंस्त्रियामिति
स्वप्रत्ययः स्वस्येनादेशः । चक्षुः चक्षेःशिचेत्युसिप्रत्ययः शिद्धद्राशात्ख्याजदेशाभावः निदि-
त्यनुवृत्तेराद्यदात्तश्च । कृष्वन्तु कृष्विहिसाकरणयोरित्यस्यलोटिरूपम् आमाञ्जितस्याविद्यमानव-
त्त्वेनपादादित्वादिनिघातः प्रत्ययस्वरः । वाघतः बहप्रापणे संश्वद्वेहदित्यादिनाअतिप्रत्ययान्तत्वे-
ननिघातनादुपधावृद्धिः हकारस्यबलत्वं प्रत्ययस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

नामानितेशतक्रतोविश्वाभिर्गीभिरीमहे । इन्द्राभिमातिपार्हो ॥ ३ ॥

नामानि । ते । शतक्रतो इति शतश्रुतो । विश्वाभिः ।
गीःशभिः । ईमहे । इन्द्र । अभिमातिःसह्ये ॥ ३ ॥

शतक्रतो हेइन्द्र अभिमातिपार्हो मातिर्मानोमर्गः अभितोमानोयेपांते अभिमातयःशत्रवः
तेषां सहनमेवसहोयस्मिन्नास्मिन्नुद्धेऽस्माकमुपास्थितेसति ते तव नामानि शक्रवज्रहस्तादी-
निनामवेयानि यद्वा तदुपलक्षितानिबलानि विश्वाभिर्गीभिः सर्वाभिस्तुतिलक्षणाभिर्वा-
भिरीमहे वयंयाचामहे ॥ ईमहे ईकान्त्यादिषु व्यत्ययेनात्मनेपदम् अदादित्वाच्छपोल्लुक्
निघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

पुरुष्टुतस्यधामभिःशतेनमहयामसि । इन्द्रस्यचर्पणीधृतः ॥ ४ ॥

पुरुष्टुतस्य । धामशभिः । शतेन । महयामसि ।
इन्द्रस्य । चर्पणिधृतः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र पुरुष्टुतेस्य पुरुभिः बहुभिः स्तोतृभिः स्तुतस्य शतेन अपरिमितसंख्याकैर्धामिस्तोत्रो-
 भिर्युक्तस्य चर्षणीधृतः चर्षणीनामनुष्याणां कर्मानुष्ठातृणाम् अभिमतफलसंपादनेन धारकस्येन्द्रस्य
 यद्वा आकृष्यन्ति सर्वमनेनेति चर्षणि बलं तद्धारकस्य तव महयामसि महयामः स्तोत्रं कुर्मः ॥ पु-
 रुष्टुतस्य ष्टुञ्स्तुतौ कर्मणिक्तः थायादिस्वरः संहितायां स्तुतस्तोमयोश्छन्दसीति पत्वम् । महया-
 मसि महपूजायामित्यस्य लटि इदन्तोमसिः निवातः । चर्षणिधृतः कृपआकर्षणे वृषेरादेश्चै-
 त्यनिप्रत्ययः ककारस्य चकारादेशः यद्वा कृपविलेखने कर्षन्तीति चर्षणयोमनुष्याः धृतः धृषा-
 रणे किप् कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्रं वृत्राय हन्तं वे पुरुहूतमुपं व्रुवे । भरेपु वाजं सातये ॥ ५ ॥ २१ ॥

इन्द्रम् । वृत्राय । हन्तंवे । पुरुहूतम् । उप ।

व्रुवे । भरेपु । वाजं सातये ॥ ५ ॥ २१ ॥

हेइन्द्र वृत्राय हन्तंवे वृत्रनामकमसुरंहन्तुं भरेपु युद्धेषु वाजसातये अन्नोपलक्षितघनला-
 माय च पुरुहूतं बहुभिराहूताभिन्द्रं बलवन्तं त्वामुपव्रुवे सोमपानार्थं विश्वामित्रोहमाह्वयामि वृत्रा-
 यक्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मण संप्रदानत्वम् ॥ हन्तंवे हन्तेस्तुमर्थे तवेन्द्रप्रत्ययः नितस्वरः । व्रुवे
 व्रुञ्ज्यच्चायां वाचीत्युत्तमस्य लट् शुत्तमइदिरूपं निवातः । वाजसातये सननंसातिः वाजस्यसाति-
 र्वाजसातिः दासीभारादित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्याद्वितीये एकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी-

वाजं पुसासहिर्भं वृत्वामीमहेशतक्रतो । इन्द्रं वृत्राय हन्तंवे ॥ ६ ॥

वाजं पु । सासहिः । भव । त्वाम् । ईमहे । शतक्रतो इति शतशक्रतो ।

इन्द्रं । वृत्राय । हन्तंवे ॥ ६ ॥

शतक्रतो हेइन्द्र वाजेषुसंप्राप्तेपुसासहिः शत्रूणामभिभविताभव वृत्राय हन्तंवे वृत्रहन्तं
 त्वामीमहे प्रार्थयामहे ॥ सासहिः सहिबहिचालिपतिभ्यो यदन्तेभ्यः किं किं नो वक्तव्या विनिक्रि-
 त्ययः तस्यस्वरः । वृत्राय कर्मणः संप्रदानत्वम् । हन्तंवे तुमर्थे तवेन्द्रप्रत्ययः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

द्युन्नेपुंपृतनाज्येपृतसुतूर्पुश्रवंःसुच । इन्द्रसाक्षाभिमातिपु । ७।

द्युन्नेपु । पृतनाज्ये । पृतसुतूर्पु । श्रवंःसु । च ।

इन्द्र । साक्ष । अभिष्मातिपु ॥ ७ ॥

द्युन्नेपुद्योतमानेषुधनेषुप्राप्तव्येषु अभिमानिनोयेसपत्नाःपृतनाज्ये पृतनानामन्नंगमनय-
स्मिन्नितिपृतनाज्यं संप्राप्तः तस्मिन्संप्राप्तेच पृतसुतूर्पु पृतनासुतरणशालेषुशरेषु श्रवंःसु बले-
षुच येअभिमानिनःसपत्नाःसन्ति तान्साक्षाभिभव तथा हेइन्द्र अभिमातिपु सर्वतोर्गर्वयुक्तेषु
शशुपुपुरुषेषुयेसपत्नास्तांश्चाभिभव ॥ पृतनाज्ये अन्नातिक्षेपणयोरित्यस्यप्यन्तस्यअचोयत्
पृतनानामाज्यंपृतनाज्यम् एकादेशस्वरः । पृतसुतूर्पु पृतनाशब्दस्यसौपरतः मांसृत्स्त्रानामुपसंख्या-
नमितिपृदादेशः नित्वरासंभ्रमे ताच्छीलिकःकिप् ज्वरत्वरेत्यादिनाऊत् तत्पुरुषेकृतिबहुलमिति
पूर्वपदस्यसप्तम्याअलुक् कृदुत्तरपदस्वरः । साक्ष पहमर्षणेइत्यस्य लोटि बहुलंछन्दसीतिशपो
लुक् इत्वकत्वे दीर्घश्छान्दसः ॥ ७ ॥

चातुर्विंशिकेहेनिमाध्यन्दिनेब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे शुभ्रिन्तमन्नऊतयइतिःपृचोवैकल्पिकोनुरूपः ।
सूत्रितम्-शुभ्रिन्तमन्नऊतयेश्रायन्तइवसूर्यामिति ।

अथाष्टमी-

शुभ्रिन्तमंनऊतयेद्युन्निनैपाहिजागृविम् । इन्द्रसोमंशतक्रतोऽ ।

शुभ्रिन्तमम् । नः । ऊतये । द्युन्निनम् । पाहि । जागृविम् ।

इन्द्र । सोमम् । शतक्रतो इति शतश्रुतो ॥ ८ ॥

शतक्रतो हेइन्द्र शुभ्रिन्तमं बलवतामघ्येअतिशयेनबलवन्तं द्युन्निनं दीक्षिमन्तं यद्वा
शुभ्रिन्तमं शत्रूणांशोपक्रतमं द्युन्निनं यशस्विनं नागृविं नागरणशीलं पीतःसोमोनागृविः स्व-
प्रनिवारकइतितादृशानोऽस्माकंसंश्रित्वंसोमम् ऊतयेस्माकंक्षणायापाहि अत्रागत्यपिब । शुभ्रिन्तमं
तमपःपितृनादनुदात्तत्वेप्रत्ययस्वरः । पाहि पातेर्लोटि बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् निपातः ।
नागृविः किन्प्रत्ययान्तः निच्चादाद्युदात्तः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इन्द्रियाणिशतक्रतोयातेजनेपुपञ्चसु । इन्द्रतानित्आवृणे ॥ ९ ॥

इन्द्रियाणि । शतक्रतो इति शतश्रुतो । या । ते ।

जनेषु । पञ्चशसु । इन्द्र । तानि । ते । आ । वृणे ॥ ९ ॥

शतक्रतो हेइन्द्र तेतवसंश्रिपुपञ्चसुजनेषु गन्धर्वाःपितरोदेवाअमुरारक्षंसीत्येतेषु या यानीन्द्रियाणि रूपग्रहणादिसामर्थ्यानिस्थितानि तेत्वदीयानितानीन्द्रियाण्यहमावृणे संभजे यद्वा पञ्चजनेषु निपादपञ्चमेपुचतुर्षुजनेषु यानीन्द्रियाणिसामर्थ्यानि तानि त्वदीयान्यहमा वृणे ॥ इन्द्रियाणि इन्द्रियमिन्द्रलिङ्गमिन्द्रदृष्टमिन्द्रसृष्टमिन्द्रजुष्टमिन्द्रदत्तमितिवेतिषच्प्रत्ययान्तत्वेननिपातनादन्तोदात्तः । वृणे बृहसंभक्तावित्यस्यलटिरूपं निवातः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अगन्निन्द्रश्रवोवृहद्द्यूंसंक्षिष्वदुस्तरम् । उत्तेशुष्मतिरामसि ॥ १० ॥

अगन् । इन्द्र । श्रवः । बृहत । द्युम्नम् । क्षिष्व । दुस्तरम् ।

उत् । ते । शुष्मम् । तिरामसि ॥ १० ॥

हेइन्द्र बृहन्महन्द्युवःसोमलक्षणमस्माभिर्दीयमानमद्यम् अगन् त्वांगच्छतु त्वं दुस्तरं शत्रुभिस्तरीतुमशक्यं • द्युम्नं धनं क्षिष्वस्मभ्यंप्रयच्छ कथंतु ते त्वदीयं शुष्मं बलमुत् उल्कृष्टतिरामसि सोमाज्यादिभिर्वर्धयामः ॥ अगन् गमेर्लेडि बहुलंछन्दसीतिशपो लृक् हल्च्चादिनातिलोपः मोनोधातोः अडागमस्वरः । क्षिष्व दधातेर्लेटि छन्दस्युमयेति यासार्धधातुक्त्वादिडागमः निवातः । दुस्तरं तरतेःकृच्छ्रार्थेर्लृ सुपामादिन्वात्संहितायां पत्वं लिट्स्वरः । तिरामसि इदन्तोमसि निवातः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

अर्वाश्वतोनागग्रहयोश्शक्रपराश्वतः ।

उलोकोयस्तेअद्रिवइन्द्रेहतत्आगंहि ॥ ११ ॥ २२ ॥

अर्वाश्वतः । नः । आ । गंहि । अथो इति । शक्र । पराश्वतः ।

ऊँ इति । लोकः । यः । ते । अद्रिष्वः । इन्द्र । इह ।

तर्तः । आ । गंहि ॥ ११ ॥ २२ ॥

शक्रं बलवन्हेइन्द्र अर्धावतः अर्वाचीनात्समीपाद्देशात् अथो अपिच परावतोतिदु-
रादेशाच्चोष्मानभिलक्ष्यागहि आगच्छ अद्रिवः अत्तिपक्षयतिशत्रूनितिअद्रिवैज्रः तद्वन्
हेइन्द्र ते तव यत्तलोकउत्तमोलोकोऽस्ति ततस्तस्मादपिलोकादिहास्मिन्देवयजनदेशे सो-
मपानार्थमागहि आगच्छ ॥ गहि गमेलोष्टिरूपम् । परावतः उपसर्गाच्छन्दसिधात्वर्थेइतिव-
तिः प्रत्यपस्वरः । अद्रिवः मनुवसोररितिरु । ततःपञ्चम्यास्तसिलितितसिल् छित्स्वरः ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्यद्वितीयेद्वाविशोवर्गः ॥ १२ ॥

अभितष्टेवेतिदशचर्चनवमंसूक्तम् अत्रानुब्रम्हणिका—अभितष्टेवदशप्रजापतिःसर्वैधामिश्रो
षाच्योवाद्वावातौनैकोर्षाति विश्वामित्रगोत्रःप्रजापतिः वाचः पुत्रः प्रजापतिर्वाऋषिः तावुमावपि
समुच्चितावस्यसूक्तस्यऋषी इतिद्वितीयःपक्षः अथवानोभावपि किंतु विश्वामित्रएवेतितृ-
तीयःपक्षः त्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रोदेवता चातुर्विंशिकेहनिमाष्यंदिनेसवने अच्छावाकशस्त्रे अ-
भितष्टेवेत्यहरहःशस्यनामकंसूक्तम् । सूत्रितश्च—उदुब्रह्मण्यभितष्टेवेतीतरावहरहःशस्येइति
एवंसर्वत्रार्हणेषुद्वितीयादिष्वहःसुमाध्यंदिनसवनेऽच्छावाकशस्त्रेएतत्सूक्तम् ।

अथतस्मिन्सूक्तेप्रथमा—

अभितष्टेवदीधयामनीपामत्योनवाजीसुधुरोजिहानः ।

अभिप्रियाणिमर्मृशत्पराणिकवोरिच्छामिसंहशंसुमेधाः ॥ १ ॥

अभि । तष्टांश्च । दीधय । मनीषाम् । अत्यः । न । वाजी ।

सुधुरः । जिहानः । अभि । प्रियाणि । मर्मृशत् । पराणि ।

कवीन् । इच्छामि । सम्हशं । सुमेधाः ॥ १ ॥

यजमानस्तोतारंप्रतिब्रूते—हेस्तोतः मनोषामिन्द्रविषयांस्तुतिम् अभिदीधय सर्वतोदीर्षां
कुरु तत्रदृष्टान्तः—तष्टेव यथातष्टातक्षणेनकाष्ठसंस्करोतितद्वत् सुधुरः शोभनयाधुरान्वितो वा-
नविगवानत्योन अश्वश्च जिहानःकर्मणिप्रवर्तमानः पराण्युत्तमानिप्रियाणीन्द्रस्यप्रियतमानि
यद्वा पराण्युत्तरेष्वहःसुक्रियमाणानिकर्माणि अभिमर्मृशत् अत्यर्थमभिमृशन् सुमेधाः शोभ-
नमेधावानहं कवीन्येपूर्वमनुष्ठितपज्ञाद्देवमयमगमन् तेऋषयः तान्संहशं संद्रष्टुमिच्छा-
मित्कर्तार्येब्राह्मणम्—अभितष्टेवदीधयामनीपामित्यच्छावाकोहरहःशंसत्यभिवक्तव्यैरूपमभिप्रियाणिमर्मृ-
शत्पराणीति यान्येवपराण्यहानि तानिप्रियाणितान्येव तदभिमर्मृशतोयन्यभ्यारमणाः ।

परोना अस्मैल्लोकात्स्वर्गोलोकस्तमेवतदभिवदतिकर्षो रिच्छागिसंश्लेशमुमेधाइतियेवैतेनक्रपयपूर्वेप्रिता-
स्तेवैकवयस्तानेवतदभ्यतिवदन्तीति ॥ तष्टेव तद्भूत्वक्षुतनूकरणेइत्यस्यनृनिरूपं नित्स्वरः ।
दीधय दीधीइतीसिदेवनयोरित्यस्य अन्तर्भाविन्यर्थस्यलोदिशपोबहुलंछन्दसीतिलुगभावः
व्यत्ययेनपरस्मैपदम् । सुधुरः आद्युदात्तंइच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । जिहानः ओहा-
ङ्गतावित्यस्यशानचिभृन्नामिदित्यभ्यासस्येत्वं चिच्चादन्तोदात्तत्वेप्राप्ते अभ्यस्तानामादिरि-
त्याद्युदात्तत्वम् । मर्शशन् मृशशामर्शनेइत्यस्ययङ्लुकि रुमिकौचनुकीत्यभ्यासस्यरुगागमः तद-
न्ताच्छतरिरूपं नाभ्यस्ताच्छतुरितिनुमभावः अभ्यस्तस्वरः । संश्लेशे दृशिरप्रेक्षणेइत्यस्मात्तुमर्थे
दृशेविरूपेचातेकेप्रत्ययान्तत्वेनानेपातनादाद्युदात्तः समासेऽदुत्तरपदस्वरः । सुमेधाः नित्यम-
सिचप्रनामेधयोरित्यसिचप्रत्यय चित्स्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

इ॒नो॒त॒पृ॒च्छ॒ज॒नि॒मा॒क॒वी॒नां॒म॒नो॒धृ॒तः॒सु॒कृ॒त॑स्त्व॒क्ष॒त॒याम् ।

इ॒मा॒उ॒ते॒प्र॒ण्यो॒र्ध॒र्ष॒मा॒ना॒म॒नो॒वा॒ता॒अ॒ध॒नु॒ध॒र्म॒णि॒ग्म॒न् ॥ २ ॥

इ॒ना । उ॒त । पृ॒च्छ । ज॒नि॒म । क॒वी॒नाम् । म॒नः॒धृ॒तः । सु॒कृ॒तः ।

त॒क्ष॒त॒ । याम् । इ॒माः । ऊँ इति॑ । ते । प्र॒ण्यः । व॒र्ष॒मा॒नाः ।

म॒नः॒श्वा॒ताः । अ॒र्ध॒ । नु । ध॒र्म॒णि । ग्म॒न् ॥ २ ॥

उतेत्यामध्रणे हेन्द्र कवीनां सुकृतमर्मादेवभूयंगतानां नानिम जन्म केनकर्मणादिर्ब-
गताः कुनोवातेपामुत्पत्तिरिति एतमर्थमिनाईधरानुगुरुनृच्छ तेकवयोमनोवृतःसंयतमन-
स्काः अतएवसुकृतः शोभनकर्मण सन्तः द्यादिर्बतश्रताकुर्वन् अथ अपेदानो धर्मप्य-
स्मिन्यज्ञे तेत्वर्धप्रण्यः प्रणोयमानामनोवाताः मनोवेगाः वर्षमानास्त्वां वर्षयन्त्यइमाभ-
स्माभि क्रियमाणस्तुतयोनुक्षिप्रंमन् त्वांगच्छन्तु उमर्षत्रप्रसिद्ध्यर्थः ॥ पृच्छ प्रच्छञ्जीप्साया-
मित्यस्यलोदि तुदादिच्चाच्छः तस्यदिच्चाङ्गहिग्यादिनामंप्रसारणं निवातः । प्रण्यः णीञ्प्रार्प-
णेइत्यस्मादौगादिक. कर्मणिक्पि सर्वविधीनांछन्दसिचि कल्पितत्वादिद्यद्यदेशंवाचित्वायणादेशः
उदात्तस्वरितयोरितिस्वरितत्वम् । ग्मन् गमेरिदिबहुलंछन्दसीतिशपोऽङ्क् शोर्दिच्चा-
ङ्गमहनेत्यादिनोपबालोपःनिवातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

निपीमिदत्रगुह्यादधानाउतक्षत्रायरोदसीसमञ्जन् ।
संमात्राभिर्ममिरेयेमुर्वाअन्तर्महीसमृतेधायसेधुः ॥ ३ ॥
नि । सीम् । इत् । अत्र । गुह्या । दधानाः । उत । क्षत्राय ।
रोदसी इति । सम् । अञ्जन् । सम् । मात्राभिः । ममिरे । येमुः ।
उर्वा इति । अन्तः । मही इति । समृते इति सम्भ्रूते । धायसे ।
धुरिति धुः ॥ ३ ॥

अत्रमूलेके गुह्या गूढानिकर्माणि सीमित् सर्वतएत्रनिदधानाःकुर्वाणाएतेकवयः उता-
पिच क्षत्रायचलय धनायवा रोदसीद्यावापृथिवी समञ्जन् ओपवीभिःपृथिवीं देवेश्चदि-
वंसंगतमर्षुः किञ्च तेमात्राभिर्भीषन्तेमान्तीतिवामात्राःशिलेचयाः ताभिर्मात्राभिःसंमिरे
तेरादस्यावियत्तयापरिच्छिन्नेचमुश्च समृतेपरस्परसंगते उर्वा विस्तीर्णं मही महस्यौ ते
द्यावापृथिवीयेमुः विष्टम्भेणान्तरिक्षेण अन्तःउदयच्छन् तथा धायसेतयोर्वारणार्थम् अ-
न्तरिक्षं धुः व्यधुः ॥ इदमवारणार्थं । गुह्या गुहायांभवानि भवार्थेयत् यतोनावइत्याद्युदात्त-
त्वम् । दधानाः दधातेःशान्तिरूपम्अभ्यस्तस्वरः । अञ्जन् अञ्ज्यात्तेभ्रमणकान्तिगतिष्वित्यस्य
लडि शसोरहोयः निरात । मात्राभि मापानेमाङ्मानेवा हुयामेत्यादिनात्रत्रययः नि-
त्स्वरः । ममिरे माङ्मानेइत्यस्पलिटिरुं चादिलोपेविमपेतिननिवातः । येमुः यमउपरमे
इत्यस्पलिट्युसिरूपं तिष्ठउत्तरत्वादिनिवातः । धायसे वहिहाषाम्भ्यश्छन्दसीत्यसुन् नित्स्वरः ।
धुः दधातेल्लडिरूपम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आतिष्ठन्तपरिविश्वेअभूपञ्छ्रियोवसानश्रतस्वरोचिः ।
महत्तदृष्णोअसुरस्यनामाविश्वरूपोअमृतानितस्थौ ॥ ४ ॥
आतिष्ठन्तम् । परि । विश्वे । अभूपन् । श्रियः । वसानः । चरति ।
स्वरोचिः । महत् । तत् । वृष्णः । असुरस्य । नाम । आ । विश्वरूपः ।
अमृतानि । तस्थौ ॥ ४ ॥

विश्वे सर्वैरुचयः रथमातिष्ठन्तमिन्द्रपर्यभूयन् परितोलङ्कुर्वन् स्वरोचिः स्वमेवरोचिष्य-
स्यासौस्वरोचिः स्वप्रभयैवदीप्यमानइत्यर्थः अतएव श्रियोदीप्तीर्वसानः आच्छादयन् सो-
ऽयमिन्द्रश्चरति सर्वत्रवर्तते वृष्णः कामानांर्षितुः असुरस्य अस्यतिग्रेरयतिसर्वाङ्गान्तर्यामि-
तयेत्यसुरः तस्येन्द्रस्यतत्तादृशम(नु)भूतपूर्वं नाम नमयतिसर्वान्शत्रूनितिनाम कर्म यद्वा
नम्यतेसर्वैर्नमस्क्रियतइतिनाभेन्द्रस्यशरीरं कर्मवा महदाश्रयोपेतं वर्तते तथा विश्वरूपोना-
नाविधिरूपतांमनमानःसद्भद्रोवरुणात्मना अमृतानिजलानि आतस्थौ अधितिष्ठति ॥ वि-
श्वे जसःशी । अभूयन् भूपअलङ्कारेइत्यस्यलडिरूपम् वसानः वसआच्छादनइत्यस्य शा-
नचिरूपं तस्यलसार्वाधातुकस्वरेधातुस्वरः । नाम णमुप्रह्वत्वइत्यस्माच्चाणसीमचित्वादिनामनि-
न्द्रत्ययान्तत्वेननिपातनादाद्युदात्तः । विश्वरूपइतितस्यसंज्ञा बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामितिपूर्व-
पदान्तोदात्तत्वम् । अमृतानि कालाच्चनोरत्यन्तसंयोगेइतिद्वितीया । तस्थौ तिष्ठतेर्लिटिण-
लिरूपम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

असूतपूर्वोवृषभोज्यायानिमाअंस्यशुरूधःसन्तिपूर्वीः ।

दिवोनपाताविदधंस्यधीभिःक्षत्रंराजानामृदिवोदधाथे ॥ ५ ॥ २३ ॥

असूत । पूर्वीः । वृषभः । ज्यायान् । इमाः । अस्य । शुरूधः ।

सन्ति । पूर्वीः । दिवः । नपाता । विदधंस्य । धीभिः ।

क्षत्रम् । राजाना । अरुदिवः । दधाथे इति ॥ ५ ॥ २३ ॥

वृषभःकामानांर्षिकः पूर्वैश्चरन्तः अतएव ज्यायानिन्द्रोऽसूत अपःससर्ज पूर्वी-
द्व्यः इमाअनेनसृष्टाअपः अस्यनगतःशुरूधःसन्ति शुचःपिपासावरोधयित्योभवन्ति दिवः
द्युलोकस्य नपाता नपातयितारौ हेरामानाविन्द्रावरुणौ युवांप्रदिवःप्रकर्षेणयोतमानस्यविदधस्य
यज्ञकारिणःस्तोतुर्धीभिस्तुतिभिःक्षत्रधनंदधाथे अस्मभ्यंदातुंघारयेथे ॥ असूत पूष्टप्राणिगर्भ-
विमोचनेइत्यस्यलडिरूपम्अडागमस्वरः । ज्यायान् प्रशस्यशब्दादीयसुनि ज्यचेतिज्यादेशः
ज्यादादीयसइतीयसआदेराकारादेशः निच्चादाद्युदात्तः । शुरूधः ष्टपोदरादिः । नपाता न-
भ्राणनपादितिनिपातनाञ्जःप्रकृतिभावः आमन्त्रित्वान्निवातः । धीभिः सावेकाचइतिविभ-
क्तेरुदात्तत्वम् । राजाना आमन्त्रितत्वान्निवातः । दधाथे दधातेर्लेटिरूपं निवातः ॥ ५ ॥

॥ इतिवृत्तापस्यद्वितीयत्रयोविंशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथपृष्ठी-

त्रीणि राजानां विदथे पुरूणि परि विश्वानि भूपथः सदांसि ।

अपश्यमत्र मनसा जगन्वान् व्रते गन्धर्वा अपि वायुर्केशान् ॥ ६ ॥

त्रीणि । राजाना । विदथे । पुरूणि । परि । विश्वानि ।

भूपथः । सदांसि । अपश्यम् । अत्र । मनसा । जगन्वान् ।

व्रते । गन्धर्वान् । अपि । वायुर्केशान् ॥ ६ ॥

हे राजानां विन्द्रावरुणौ विदथेऽस्मिन्पृष्ठे विश्वानि व्याप्तानि पुरूणियननीचैः सोमादिभिः पूर्णानि त्रीणिसदांसि सवनानि परिभूपथः सर्वतोऽलंकुरुषुः हे इन्द्र त्वं जगन्वान्यज्ञं प्रतिगतवानसि अपिः सभावनयां यतोऽहमत्र व्रते यज्ञे वायुर्केशान् वायुवच्चञ्चलरश्मीन् गन्धर्वान्सोमरसकान् स्वानभ्रानादीन् मनसा पश्यं तेव स्वानभ्रानादयस्तैस्तिरीयकेऽप्यष्टमाभिहिताः—स्वानभ्रानां पारे वम्भारेहस्तसुहस्तकृशानवेतेवः सोमकर्यणास्ताग्रशब्दं मावोदमं शिति ॥ मूपथः मूपअलङ्कारेऽत्यस्यलटिरूपम् । अपश्यं द्वाशिरप्रेक्षणैर्इत्यस्य अडिरूपं पादादित्वादिनिवातः । जगन्वान् गमेः कसौ विपायागमहनविदविशामितिऽटो विकल्पितत्वाद्ब्रह्मभावः मोनोधातोः म्वाश्चेति मकारस्यनकारः प्रत्ययस्वरः । गन्धर्वान् घृन्धारणेऽत्यस्य गोशब्द उपपदे गविगन्धुन्नेव इति प्रत्ययः तत्सन्निधौ गेन गोशब्दस्त्वानादेशः प्रत्ययस्वरः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तदिद्वंस्यवृषभस्य धेनोरानामभिर्ममिरे सक्वयंगोः ।

अन्यदंन्यदसुर्यं वसानानि मायिनो ममिरे रूपमस्मिन् ॥ ७ ॥

तत् । इत् । नु । अस्य । वृषभस्य । धेनोः । आ । नामंसभिः ।

ममिरे । सक्वयम् । गोः । अन्यत्तदंन्यत् । असुर्यम् । वसानाः ।

नि । मायिनः । ममिरे । रूपम् । अस्मिन् ॥ ७ ॥

येयजमानाः वृषभस्य अभिमत्फलप्रदस्यास्येन्द्रस्यार्थं धेनोर्गोनामभिर्विश्वायुर्विश्वज्य-
चाइत्यादिभिरुपलक्षितांगांसक्वयं संमनार्हं तत्क्षीरादिर्कंहविः नुक्षिप्रमामिरे आडुहन्ति

धातूनामनेकार्थत्वात् तेनचहविषायज्ञमनुष्ठाय देवमृत्युप्राप्तास्तेऋषयः अन्यदन्यज्ञानम् असुर्य-
मसुराणाचलवसानाआच्छादयन्तः अतएवमाग्निः माययास्त्रीकृतकामरूपाः यद्वा माग्निः
प्रज्ञावन्त सन्तः अस्मिन्निन्द्रे रूपं स्वंस्वरूपंनिमामिरे इत्यत्तयापारिच्छिन्नानिदधुः ॥ इत्पूरणम् ।
मामिरे भाड्माने द्विदिरूपं निधातः । सन्मयं युजिरुचितिजांकुश्रेत्यत्रचकारस्यानुक्तसमुच्चयार्थ-
त्वात्सचतेर्मत्रप्रत्ययः कुत्वंच सचनंसक्त्रमः तत्रभवद्भ्यर्थे भवेच्छन्दसीतियत् यतोनावद्भ्याद्यु-
दात्तः । गोः एकादेशस्वरः । असुर्यम् असुरस्यस्वमित्यर्थे असुरस्यस्वभितियत् तिःस्वरित ।
रूपं रूपरूपक्रियायाण्यन्तः स्रग्पशिरूपशम्पूरूपपर्वतल्पाइतिरम्प्रत्ययान्तत्वेनानिपातनात्पकारलोपो-
गुणत्वंच रूपयतिरूप्यतेवेतिरूपं प्रत्ययस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तदिद्वंस्थसवितुर्नकिंमेहिरण्ययीममतिंयामशिथ्रेत् ।

आसुंष्टुतीरोदसीविश्वमिन्वेअपीवयोपाजनिमानिवत्रे ॥ ८ ॥

तत् । इत् । नु । अस्य । सवितुः । नकिं । मे । हिरण्ययीम् ।

अमतिम् । याम् । अशिथ्रेत् । आ । सुष्टुती । रोदसी इति ।

विश्वमिन्वे इति विश्वमृष्ट्वे । अपिष्ट्व । योपा ।

जनिमानि । वत्रे ॥ ८ ॥

तत्समात्सवितुः सर्वस्यजगतोन्तर्यामितयाप्रेरयितुः अस्येन्द्रस्य मेमम हिरण्ययीं सुव-
र्णमयीम् अमतिं कान्तिं नकिरित् कोव परिच्छिन्नत्तिल्लु यां मदीयादीप्तिम् अशिथ्रेन् यथाश्र-
यति सुष्टुती शोभनयास्तुत्यास्तुतः सन् विश्वमिन्वे सर्वस्यसन्तर्पयिष्यौ रोदमी द्यावापृथिव्यौ
आवत्रे स्वकीयतयासर्वतोवृणुते तत्रदृष्टान्तः-अपीवयोपाजनिमानि यथा योपारसी जनिमानि
जातान्यपत्यानि आवृणोति तद्वन् ॥ नु. पूरणः । नकिं निपातः । हिरण्ययीं हिरण्यस्यविका-
रार्थे मयद्वैतयोरितिमयद् ऋत्विज्वास्त्यमाध्वीहिरण्ययानिच्छन्दसीतिनिपातनान्मयप्रोमकारलोपः
टित्वाःःट्टाणञिनिडीप् प्रत्ययस्वरः । अमतिम् अमगत्यादिषु अमेरतिरित्यतिप्रत्ययः
प्रत्ययस्वरः । अशिथ्रेन् श्रयतेर्लृङि बहुलेश्चक्षीतिशप श्लुः यद्वृत्तयोगादनिधातः । सुष्टुती
सुर्पासुल्लगितितृतीयायाः सवर्णदीर्घः । विश्वमिन्वे इविश्वमिन्वेतिप्रमाणनयोस्त्वस्मात्कर्मण्यम् इदि-
द्वाम् तत्पुरुषेकृतिबहुलमितिद्वितीयायाअल्लु कृदुत्तरपदस्वरः । योपा यौतोर्मिश्रीभावकर्मणः

वृत्तवदिहानि कपियुमुचिभ्यः सङ्गतिः सप्रत्ययः । ग्रामादित्वादाद्युदात्तः । 'जनिमानि जनीप्रादु-
र्भाव' ह्यननिभ्यामिमानि त्रितीमानि न्प्रत्ययो भूतकाले नित्वादाद्युदात्तः । वद्रे वृज्वरणे इत्यस्य
लिटिरूपम् ॥ ८ ॥

अयनवर्गी-

युवं प्रत्नस्य साधथो महो यद्वैवी स्वस्तिः परिणः स्यातम् ।

गोपाजिह्वस्य तस्थुपो विरूपा विश्वे पश्यन्ति मायिनः कृतानि । १ ।

युवम् । प्रत्नस्य । साधथः । महः । यत् । वैवी । स्वस्तिः ।

परि । नः । स्यातम् । गोपाजिह्वस्य । तस्थुपः । विरूपा ।

विश्वे । पश्यन्ति । मायिनः । कृतानि ॥ ९ ॥

हेन्द्रावरुणौ युवं युवां प्रत्नस्य पुरातनस्य स्तोतुः महस्तादृशं श्रेयः साधथः साधयथः
कीदृशं तदित्यत आह-यद्वैवी स्वस्तिः यदि देवसम्बन्धि श्रेयः स्वराज्यलक्षणं किञ्च युवानोऽ-
स्मान्परिपारितः स्यातं रक्षकं भवतं विश्वे सर्वं मायिनो देवाः गोपाजिह्वस्य गोपाः स्त्री जिह्वा मा-
विभीतेत्येतादृशी वाग्यस्य तथोक्तः तस्थुपः स्थिरतरस्प्रेन्द्रस्य विरूपानानाविधानि वृत्रह-
ननाद्रीनि कृतानि कर्माणि पश्यन्ति एवमिन्द्रस्य विश्वरूपत्वमुक्तम् ॥ युवं युष्मच्छब्दस्य द्विव-
चने युवावौ द्विवचने इति युवादेशः । प्रथमयोरमिति सुपोभादेशः । साधथः साधसंसिद्धावित्य-
स्पृश्यन्तस्य लिटिरूपं बहुलप्रत्ययत्रापीति णेल्लेक् निवातः । वैवी देशघञ्जनावित्यभ्यप्रत्ययः
जिह्वस्वरः । स्यातम् अस्ते लिटिरूपम् । गोपाजिह्वस्य गुपूरक्षणे इत्यस्यायप्रत्ययान्तस्य क्विपि
अतो लोपयलोपयोः क्तनयोरूपम् गोपा इति बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः । तस्थुपः टागतिनिवृत्तावि-
त्यस्य कसौ वस्नेकानाद्द्रसामिति प्राप्तस्येष्टः संप्रसारणं संप्रसारणाश्रयं च बलीय इति सप्रसा-
रणस्य बलीयस्त्वाङ्गित्तिः वसो-संप्रसारणं प्रत्ययस्वरः । पश्यन्ति दृशिरप्रेक्षणे निवातः ॥ ९ ॥

अयदशमी-

शुभं हुवे मधुघवान्मिन्द्रं मुस्मिन्भरे नृतं मंवाजं सातौ ।

शृण्वन्ते मुप्रमूतये सन्सुघ्नन्तं वृत्राणि संजितं धर्मानाम् । १० ॥ २१ ॥

शुनम् । हुवेम । मघश्चानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृष्टमम् ।
 वार्जक्षुता । शृण्वन्तम् । उग्रम् । कुतये । समतस्तु । मन्तम् ॥
 वृत्राणि । सम्भजितम् । धर्नानाम् ॥ १० ॥ २४ ॥

व्यारूपातेयम् ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यद्वितीयेचतुर्विंशोवर्गः ॥२४॥

॥ इतितृतीयेमण्डलेतृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थेऽनुवाकेषडशसूक्तानि तत्रेन्द्रमतिरिति नवर्चप्रथमं सूक्तम् वैधामित्रत्रैष्टुभमैन्द्रम्
 इन्द्रमतिर्नवेत्यनुक्रान्तम् सूक्तविनियोगोलिङ्गादवगन्तव्यः ।

तत्रप्रथमा—

इन्द्रमतिर्हृद आवृच्यमानाच्छापतिस्तोमं तष्टा जिगाति ।
 या जागृविर्विदथेशस्यमानेन्द्रयत्ते जायते विद्धितस्य ॥ १ ॥

इन्द्रम् । मतिः । हृदः । आ । वृच्यमाना । अच्छ । पतिम् ।
 स्तोमं तष्टा । जिगाति । या । जागृविः । विदथे । शस्यमाना ।
 इन्द्र । यत् । ते । जायते । विद्धि । तस्य ॥ १ ॥

विधामित्र स्तौति—हेन्द्रहृदो हृदयात् वच्यमानोच्यमानास्तोमतष्टास्तोमकारिभिस्तोतृभिः कृता
 मतिःस्तुतिःपतिर्सर्वस्यभगतःस्वामिनम् इन्द्रं स्वामच्छाभिष्टयानिगाति समन्ताद्गच्छतु याम-
 दीयाभतिःजागृविःस्तु यस्यतवनागरणं कुर्वाणा विदथेयज्ञेशस्यमानामवति हेन्द्र तेवदर्भय-
 त्तोमं त्तोमायतेतस्यतद्विद्धिजानीहि तस्येतिद्वितीयाथेपष्टी ॥ मतिःमन्त्रेवृषेत्पादिनाक्लिदा-
 त्तः । हृदः हृदयशब्दस्यपद्मोभासित्यादिनाहृदादेशः ऊडिदाभितिर्विभक्तेरुदात्तत्वम् । वच्यमाना
 वचपरिभाषणेइत्यस्यकर्मणिग्यक् संप्रसारणामावृच्छान्दसः प्रत्ययस्वरः । स्तोमतष्टा तक्षत्वर्थ-
 तनूकरणेइत्यस्यकर्मणिनिष्ठा तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । जिगाति गास्तुतौ छन्दसी-
 तिजुहोत्यादिः बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं नियातः ॥ जायते जनीप्रादुर्भावेइत्यस्यलट्स्वरं य-
 दृत्तयोगादनिघातः । विद्धि विदज्ञानेइत्यस्यलोटि हेर्हुमल्भ्योर्हिर्धिरितिध्यादेशः वाक्यभेदाद-
 निघातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

दिवश्चिदापूर्व्याजायमानाविजागृविर्विदथेशस्यमाना ।
भद्रावस्त्राण्यर्जुनावसानासेयमस्मेसनजापित्र्याधीः ॥ २ ॥

दिवः । चित् । आ । पूर्व्या । जायमाना । वि । जागृविः ।
विदथे । शस्यमाना । भद्रा । वस्त्राणि । अर्जुना । वसाना ।
सा । इयम् । अस्मे इति । सनञ्जा । पित्र्या । धीः ॥ २ ॥

हेइन्द्र दिवाश्चित् द्योतमानात्सूर्यादपि पूर्वापूर्वेभवाउपःकालसंवाचिन्यानायमानायास्तु-
तिलक्षणावाक् विभवति सेयंवाग्विदथेशस्यमाना जागृविःस्तुत्यस्यतवनागरणकुर्वाणा भद्रा
कल्याणानि अर्जुनाशुक्लवर्णानि वस्त्राणि योग्यतयातेनांसिवसाना अस्मे अस्माकं पित्र्या
पितृक्रमागता अतएवसनजापुरातनीसतीधीस्तवस्तुतिर्भवति ॥ दिवः दिवेःक्विप् ऊडिद्मिति वि-
भक्तलदात्त्वम् । अर्जुना अर्जेणिल्लङ्चेत्युनन् नित्स्वरः । सनजा जनेरन्येभ्योपिदंश्यतइतिः
प्रत्ययस्वरः । पित्र्या पितृशब्दात्तत्तागतइत्यर्थेपितुर्यच्चेतिपत्प्रत्ययः रीड्रक्तइतिरीडादेशः
यस्येतिश्लेषः यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

यमाच्चिदत्रंयमसूरंसूतजिह्वायाअग्रपतदाह्यस्थात् ।
वर्षपिजातामिथुनासंचेतेतमोहनातर्पुषोबुध्रेता ॥ ३ ॥

यमा । चित् । अत्रं । यमसूः । असूत् । जिह्वायाः । अग्रम् ।
पतत् । आ । हि । अस्थात् । वर्षपि । जाता । मिथुना ।
संचेते इति । तमःऽहना । तर्पुषः । बुध्रे । आऽइता ॥ ३ ॥

प्रसङ्गादुपःकालप्रशंसति-यमसूः यमौयमलौस्तइतियमसूरुषोभिमानिनीदेवता यमा यम-
द्यावश्चिनौ अत्रोपःकाले अस्तूत अश्विनोस्तत्रशस्यमानत्वात्तावश्चिनौस्तोतुंयमजिह्वाया अग्रं
पतच्चञ्चलमस्थाद्धि तिष्ठतिखलु चित्पूरणः तमोहना तमसोहन्तारौ तदुपः तफ्यस्मिन्सूर्यइति
तपुर्दिवसस्तस्पुषुध्रेमूलेएताएतावागतौ मिथुना परस्परंसङ्गतौ तावश्चिनौजाताबुत्पजानिवर्षपि

उप्यन्तेनिधीयन्तेइतिवपुंषि उपःकालेक्रियमाणानिशस्त्रादीनिकर्माणिसचेते संगच्छतः । य-
मसुः पूइप्राणिगर्भभिर्माचनेइत्यस्याक्किप् कृदुत्तरपदस्वरः । असूत तस्थैवधातोर्लडि अदादि-
त्वाच्छपोलुक् निवातः । पतत् पनूगतौ शतुलसार्त्रधातुकस्वरेधातुस्वरः । अस्थात् छागतिनिवृत्तौ
लुडिरूपं हियोगादनिवातः । वपुंषि दुवपुंषीजसंताने अर्तिपूवपियजितनिधानितापिभ्योनिदित्युसि-
प्रत्ययः निचेत्युक्तवादाद्युदात्तः । सचेते पचसमवायेइत्यस्यलटिरूपम् तर्षुंषि । तपसन्तापे अर्ति-
पूवपात्यादिनाउसिः । बुध्ने बन्धवन्धने बन्धेर्बुधिवुधीचेतिभ्रप्रत्ययः ब्रधिवुधीप्तावादेशौधातोः
प्रत्ययस्वरः । एता इणगतावित्यस्यकर्मणिनिष्ठा गतिरन्तरइतिगतेःस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

नकिरेपांनिन्दितामर्त्येषुयेअस्माकंपितरोगोपुंयोधाः ।

इन्द्रंएपांद्दंदितामाहिंनावानुद्रोत्राणिंससृजेदंसनावान् ॥ ४ ॥

नकिः । एपाम् । निन्दिता । मर्त्येषु । ये । अस्माकम् । पितरः ।

गोषु । योधाः । इन्द्रः । एपाम् । दंदिता । माहिंनश्वान् । उत् ।

गोत्राणि । ससृजे । दंसनाश्वान् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र सत्रेपवृत्तानामस्माकंयेरितरोज्जिरसः गोपुराणिभिरपह्नेषु योधाः योद्धारोवर्तन्ते
तेपमिषामर्त्येषुनिन्दितादूपकोनकिः नकाश्चिदस्ति कुतइत्यतआह-महिनावान् माहिमापेतोदं-
सनावान् पृत्रहननादिकर्मवान्इन्द्रः एपामज्जिरसां दंदितादंदितानि समृद्धानिगोत्राणिगवांवृदा-
नि उत्ससृजे तेभ्योज्जिरोभ्योददौ ॥ निन्दिता णिदिक्कुत्सायामित्यस्यनृचिरूपम् । मर्त्येषु वस्त्वादिवा-
त्स्वार्थिकोयन् यनोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । योधाः युधसंग्रहारेइत्यस्यपचाद्यचिरूपम् । दंदिता
दृहदृहिवृद्धावित्यस्यनिष्ठायांरूपम् । माहिनावान् महेरिनगृचेनीनगृप्रत्ययः तदस्यास्तीतिमनु-
प् माहिनावानितितस्यसंज्ञा मतीब्रह्मचोमिरादीनामिनिसंहितायादीर्घः । गोत्राणि गवांसमू-
हइत्यर्थे खलगोरभादित्यनुवृत्तौ इनित्रकट्यचश्चेतिगोशब्दात्प्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । समृजे
सृजविसर्गेइत्यस्यलटिरूपम् ॥ ४ ॥

दशपेयेनिःकेवल्वेनिविद्वानीयस्यपुरस्तात्सखाहययेत्येषा सूत्रिनघ-सखाहयत्रसाक्षिभिर्न-
मरितिनिविद्वानीययोराद्यइति ।

अथपद्यमी-

सखाहयत्रसखिभिर्नवंग्वैरभिइवासत्त्वभिर्गाअनुगमन् ।
सत्यंतदिन्द्रोदशभिर्दशग्वैःसूर्यविवेदतमसिक्षियन्तम् ॥ ५ ॥ २५ ॥

सखा । ह । यत्र । सखिभ्यः । नवंग्वैः । अभिञ्जु । आ ।
सत्त्वभ्यः । गाः । अनुगमन् । सत्यम् । तत् । इन्द्रः । दशभ्यः ।
दशग्वैः । सूर्यम् । विवेद् । तमसि । क्षियन्तम् ॥ ५ ॥ २५ ॥

सखिभिःसमानख्यानैःसत्त्वभिरिन्द्रमभितःसीदद्भिःनवग्वैर्भेधातिथिप्रभृतयोद्भिरसःकेचिन्नवमासा-
न्सत्रमनुष्ठायाफल्लेभिरे केचिद्दशमासानुष्ठायेति तत्र येनवमासान्सत्रमनुष्ठायालब्धफलाउदति-
ष्ठन्तेनवमाःतैःसत्त्वभिरिन्द्रोभिःसखासमानख्यानइन्द्रः यत्रयस्मिन्विलेपाणिभिर्निरुद्धागाः आअ-
भिलक्ष्य अभिञ्वा अभिगतमानुकंयथाभवतितथाअनुगमन् अनुगच्छन्निन्द्रः तत्तत्रविवेदशग्वैः
येदशमासान्सत्रमनुष्ठायालब्धफलाउदतिष्ठन्तेदशमाः तैर्दशभिर्दशसंख्याकैरिन्द्रोभिःसहितःसन् तम-
सिबिलवर्तिन्यन्धकारेक्षियन्तनिवसन्तंसत्यंयथार्थप्रकाशंसूर्यविवेदलेभेहेतिप्रासिद्धार्थः ततोल्ब्ध-
प्रकाशःसइन्द्रस्तागाआनीयाद्भिरोभ्यः प्रादादितिभावः ॥ सखा ख्याप्रकथने समानेख्यश्वोदा-
त्तइतिइण्प्रत्ययः द्विचसमानस्यछन्दसीतिसमानस्यसभावः उदात्तइत्युक्तत्वेनसामर्थ्यादुपपदस्येति-
गम्यते आद्युदात्त । नवग्वैः गमेरौणादिकोड्वप्रत्ययः बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः । अभिञ्जु प्रसभ्यांजा-
नुनोञ्जुरिति विधीयमानोञ्जुरभेरत्तरस्यव्यत्ययेनभवति । सत्त्वभिः पठ्विशरणगत्यवसादनेष्वित्यस्मा-
त्पर्यसथोस्तुद्वेतिवनिष्प्रत्ययः तुडागम । नित्वादाद्युदात्तः । अनुगमन् गमेःशतरि बहुलं
छन्दसीतिशपोल्लिङ्गते गमहेत्युपघालोपः प्रादिसमासःशतृस्वरः । विवेद विदज्ञानेइत्यस्मा-
द्धिटिणाल्लिङ्गम् । क्षियन्तं क्षिनिवासगत्योरित्यस्यशतरिरूपम् ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीये पद्यविशोऽर्थः ॥ २९ ॥

अथपद्यी-

इन्द्रोमधुसंभृतमुस्त्रियांयांपृहद्विवेदशफवन्नमेगोः ।
गुहाहितंगुह्यंगूह्ममप्सुहस्तेदधेदक्षिणेदक्षिणावान् ॥ ६ ॥

इन्द्रः । मधु । सम्भृतम् । उस्त्रियायाम् । पत्स्वत् । विवेद ।
 शफऽवत् । नमे । गोः । गुहा । हितम् । गुह्यम् । गूह्यम् ।
 अप्सु । हस्ते । दधे । दक्षिणे । दक्षिणश्वान् ॥ ६ ॥

इन्द्रः उस्त्रियायांश्रीरदध्यादिऋमेणोत्त्राविष्याभोगवत्यांगवि संभृतं संपादितं मधु मधुरक्षीरा-
 दिवेदाज्ञासीत् ततस्तदर्धपद्वत्पादयुक्तं शफवत्खुरोपेतं गोधनं विवेद लेभे कर्षं लब्धवानिति तदुच्यते-
 नमेगोः गोरिति द्वितीया र्षे पृष्ठी पणिनामकैरसुरैरपहृतांगानमेवानीतामकरोन् तथा दक्षिणावानौ-
 दार्यवान्समर्धः सइन्द्रः गुहा गुहायां हितं गुह्यं प्रच्छन्नम् अतएवाप्सु अन्तरिक्षे गूह्यं गूह्यं च-
 रिणं मायिनमसुरं दक्षिणे हस्ते दधे दधार अग्रहीदित्यर्थः द्वितीयाष्टके श्रुवीहवमित्यास्मिन्वर्गे गुहा-
 हितमित्येतत्सम्यगभ्यधायि ॥ उस्त्रियायां प्रक्रियासम्यक्पूर्वमेवावादि । विवेद विदज्ञाने विदृष्टलेभे
 एतयोर्लिङ्गि रूपम् । शफवत् शफोऽस्यास्तीति मतुप् हस्वनुङ्भ्यां मतुविति मतुपउदात्तत्वम् ।
 नमे णमुप्रहृत्वे शब्दे इत्यस्य लिङ्गि रूपं द्विवचनस्य च्छन्दसि विकल्पितत्वाद् अ द्विवचनाभावः
 वाक्यभेदादनिघातः । गुह्यं गुह्यसंवरणे इत्यस्माच्छन्दसि गुह्यिदुहिभ्यो वैतिवक्तव्यमिति न्यप्
 कित्त्वाद्गुणः प्रत्ययस्य पित्त्वाद्गुणोदात्तत्वेधातुस्वरः । दधे दधाते लिङ्गि रूपम् । दक्षिणावान्
 दक्षवृद्धौ द्वादक्षिभ्यामिनाञ्जितनिम्प्रत्ययः तदस्यास्तीति मतुप् संहितायामन्येषामपि दृश्यत इति
 पूर्वपदस्य दीर्घः नित्स्वरः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

ज्योतिर्वृणीतु तमसो विज्ञानन् आरे स्यामदुःहतादभीके ।
 इमा गिरः सोमपाः सोमवृद्धजुपस्वैन्द्रपुरुतमस्य कारोः ॥ ७ ॥

ज्योतिः । वृणीत् । तमसः । विज्ञानन् । आरे । स्याम् ।
 दुःहतात् । अभीके । इमाः । गिरः । सोमपाः । सोमवृद्ध ।
 जुपस्व । इन्द्र । पुरुस्तमस्य । कारोः ॥ ७ ॥

तमसोरात्रेः स काशाद्विज्ञानन्विशेषेण ज्ञानन्प्रादुर्भवन्तूर्यात्मकइन्द्रः ज्योतिर्वृणीत जगद्यन्-
 हारनिर्वाहकंप्रकाशंसमभक्त यद्वा तमसस्तमोरूपाद्वादेर्विज्ञानन्प्रादुर्भवन् वृत्रंहत्वाप्रकाशमवृ-

णोत वयंदुरितात्पापादारेदूरेपापवर्जिताःसन्तः अभीकेभयारहितेस्थानेस्यामभवेम सोमपाः सोम-
 स्यपात्तः अतएवसोमवृद्ध सोमपानेपुवृद्ध हेइन्द्र पुरुतमस्य पुरुत्नशत्रूस्तामयातिग्लापयातिइतिपु-
 रतमः तादृशस्यतव कारोःस्तोत्रं कुर्वाणस्यऋत्विजः इमाः स्तुतिलक्षणागिरोवाचः जुषस्वसेवस्व ॥
 वृणीत [वृड्संभक्तावित्यस्यलङ्कारूपम् । विजानन् ज्ञाअवबोधने विशेषेणज्ञानंप्रकाशः प्रत्ययस्व-
 रः । अभीके नविद्यतेभीर्यस्मिन्नतःशेषाद्विभाषेतिकप्प्रत्ययः नञ्मुभ्याभित्यन्तोदात्तत्वेप्राप्तैकपिपूर्व-
 स्यान्तोदात्तत्वम् । पुरुतमस्य तमुग्लाने इत्यस्माप्प्यन्तात्पचाथचिपरादिश्चन्द्रसिबहुलमितिउ-
 त्तरपदायुदात्तत्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ज्योतिर्यज्ञायरोदसीअनुष्यादारेस्यामदुरितस्यभूरैः ।
 भूरिचिद्धितुजतोमर्त्यस्यसुपारासोवसवोवर्हणावत् ॥ ८ ॥

ज्योतिः । यज्ञाय । रोदसी इति । अनु । स्यात् । आरे । स्याम् ।
 दुःश्रुतस्य । भूरैः । भूरि । चित् । हि । तुजतः । मर्त्यस्य ।
 सुपारासः । वसवः । वर्हणावत् ॥ ८ ॥

हेइन्द्र ज्योतिः जगत्प्रकाशकःसूर्यः यज्ञाग्निहोत्रादिकरणापरोदसी धावापृथिव्या वनुष्यात्
 अनुभवतु प्रकाशयतु वयंभूरेःप्रभूतस्यदुरितस्यपापस्यारेदूरेस्यामभवेम हेवसवः सर्व-
 स्यवासयितारइन्द्रादयः सुपारासः सुपारा शोभनवाराः स्तुत्याभिमुखीकर्तुंशक्त्यायुषंभूरि
 चिदातिप्रभूतंवर्हणावत्सम्राद्धियुक्तंयन्तुनतोभूरिप्रदस्यमर्त्यस्यप्रयच्छथ हि.पूरणः अत्रयोग्य-
 क्रियाच्छाहारः ॥ स्यात् अस्तेलिङ्गिरूपं संहितापान्नोरुत्तरस्यस्तेरुपसर्गपादुभ्यामस्तिर्यक्प-
 रइतिपत्वं निवातः । तुजतः तुनिपिभिलभिर्हिंसादाननिकेतनेषु शत्रुनुमइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् ।
 वर्हणावत् वृहवृद्धावित्यस्यमावेऔणादिकोयुप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

शुनंहुवेममघवानमिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजंसातौ ।
 शृण्वन्तंमुग्रमूतर्षेसमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिंमंजितंथनानाम् ॥ ९ ॥ २६ ।

शुनम् । हुवेम । मघध्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृस्तमम् ।
 वार्जसतातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समतस्तु । घन्तम् ।
 वृत्राणि । सम्हजितम् । धर्नानाम् ॥ ९ ॥ २६ ॥

व्याख्यातेयम् ॥ ९ ॥

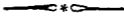
॥ इतितृतीयस्यद्वितीयेषुशोवर्गः ॥ २६ ॥

षेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहादांनिवारयन् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्वियातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कम्पालसाम्राज्यधुरन्धरेणसायणाचा-
 यणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येतृतीयाष्टकोद्वितीयोऽध्यायः समाप्तः ॥ २ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योऽखिलंजगत् । निर्भेमेतमहंवन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथतृतीयाध्यायभारभ्यते इन्द्रत्वेतिनवर्चद्वितीयंसूक्तम् वैश्वामित्रंगायत्रमैन्द्रं तथाचा-
नुक्रान्तम्-इन्द्रत्वागायत्रंहीति । अग्निष्टोमेप्रातःसवनेब्राह्मणाच्छंसिशखेइदंसूक्तं सूत्रितश्च-इ-
न्द्रत्वावृषपमुद्देदमीतितित्तिइति । आद्याप्रातःसवनेब्राह्मणाच्छंसिनःप्रस्थितयाज्या सूत्रितंच-इ-
न्द्रत्वावृषपमंमरुतोपस्येति ।

तत्रैपामूक्तेमयमा-

ॐ ३ 'इन्द्रत्वावृषभं वयं सुते सोमं हवामहे । स पाहि मध्वो अन्धसः ॥ १ ॥

इन्द्र । त्वा । वृषभम् । वयम् । सुते । सोमं ।

हवामहे । सः । पाहि । मध्वः । अन्धसः ॥ १ ॥

इन्द्रो स्ववति सोमरसेरमतेक्रीडतीतीन्द्रः यद्वा इदं सर्वं जगत्साक्षाद्दर्शयतीतीन्द्रः तस्यसंबु-
द्धिः हेइन्द्र वृषभं कामनां वर्षकं त्वा त्वां सुते ग्रावभिरभिपुतेसोमे वयंहवामहे सोमपानार्थमा-
ह्वयामः सत्वं मध्वः मदकरम् अन्धसः अन्नलक्षणसोमं पाहि पिव इन्द्रशब्दं यास्को बहुवा निर्विवे-
ष-इन्द्रइरां टणातीतिवेरां दधातीतिवेरां दधातीतिवेरां दारयतीतिवेरां धारतीतिवेन्द्रवेद्रवतीतिवेन्द्रौ रमतइति-
वेन्धे मृतानीतिवातद्यदेनप्राणैः समैन्धंस्तदिन्द्रस्येन्द्रत्वंमिति । यत्रपत्रयोऽर्थोनुगुण-
स्तत्रसोऽर्थःस्वीकार्यः इदं दर्शनादित्यौपमन्यवः इदं ब्रह्मसाक्षात्प्रश्यतीतीन्द्रः तथाचारण्यकेश्रू-
यते-सएतमेव पुरुषं ब्रह्मतममपश्यदिदमदर्शमिति ३ तस्मादिदं द्रोहवैनामतमिदं द्रंसन्त-
मिन्द्रइत्याचक्षतेपरोक्षेणपरोक्षप्रियाइवहिदेवांइति ॥ इन्द्र इदिपरमैश्वर्येइतिधातुः । स्वमाययाज-
गद्रूपत्वंपरमैश्वर्यम् अनेनाभिप्रायेणश्रूयते-इन्द्रोमायाभिः पुरुरूपैर्यतेइति इन्दुशब्देउपपदे रम-
तेरन्येभ्योऽपिदृश्यतइतिऽःपूर्वपदस्योकारलोपः इदिपरमैश्वर्यइत्यस्माहज्जेन्द्राम्रेत्यादिनारन्प्रत्य-
यान्तत्वेननिपातितः एवमेतानिर्विर्वचनानिद्रष्टव्यनि आमाश्रिताद्युदात्तत्वम् । हवामहे ह्यतेर्वे-
हुल्लिच्छन्दीतिप्रसारणे लट्स्वरूपम् । मधुः मधुशब्दः फलिपाटीत्यादिनागन्प्रत्ययान्तः आगमानु-
शासनस्यानित्यत्वानुमभावः संज्ञापूर्वकस्यविधेरनित्यत्वाद्गुणभावः यणादेशः । अन्धसः अदे-
र्नुमध्वेत्यसुन् नित्स्वरः ॥ १ ॥

ब्राह्मणाच्छंसिनः प्रातः सवने इन्द्रक्रतुविदमिति शखयाज्या
तमितियाज्येति ।

सूत्रितञ्च—इन्द्रक्रतुविदंसु-

अथद्वितीया-

इन्द्रक्रतुविदंसुतंसोमंहर्यपुरुष्टुत । पिवावृषस्वतातृपिम् ॥ २ ॥

इन्द्र । क्रतुष्टुविदम् । सुतम् । सोमम् । हर्यम् । पुरुष्टुत ।

पिब । आ । वृषस्व । तृपिम् ॥ २ ॥

हेन्द्र क्रतुविदं क्रतोः प्रज्ञायाः लम्भकं सुतमभिपुतमिमंसोमंहर्य पातुंकामयस्व हेपुरु-
ष्टुत पुरुभिर्वहुभिःस्तुतेन्द्र तातृपिं तर्पकमाप्यायनकारिणमिमंसोमंपिच पीतामिमंसोम
मावृषस्व नठरोसिञ्च यथानामेरघोनपतति तथा धारयेतिभावः ॥ हर्य हर्यगतिकात्यो-
रित्यस्यलोदिरूपम् निपातः । पुरुष्टुत स्तुतस्तोमयोश्छन्दसीतिसंहितायांपत्वम् । वृषस्व वृषसे-
चनेइत्यस्यलोदिरूपम् आइउत्तरत्वाग्निवातः । तातृपिं तृप्रीणनेइत्यस्माच्छन्दसि सदादि-
भ्योदर्शनादितिकिन् तस्यलिङ्गद्वावाङ्घ्रिर्वचनादि संहितायामन्येषामपीत्यभ्यासस्यदीर्घः नि-
च्चादाद्युदात्तः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इन्द्रप्रणोषितावानंयज्ञं विश्वेभिर्देवेभिः । तिरःस्तवानविश्वपते ॥ ३ ॥

इन्द्र । प्र । नः । धितध्वानम् । यज्ञम् । विश्वेभिः ।

देवेभिः । तिरः । स्तवान् । विश्वपते ॥ ३ ॥

हेस्तवान् स्तोतृभिःस्तूयमान विश्वपते विश्वामरुतांपते हेन्द्र विश्वेभिर्देवोभिः सर्वै-
र्यमनायैर्देवैः सहितस्त्वं धितावानं धन्यतेसंभज्यइतिवानंहविः धितोनिहितंहविर्यस्यतं संभृ-
तहविष्कमित्यर्थः । अस्मदीयमिमंयज्ञंप्रतिरः प्रकर्षेणवर्धय हविःस्वीकरणेनसंपूर्णकुर्वितिमा-
वः ॥ णः उपसर्गाद्बहुलमितिसंहितायांणत्वम् । धितावानं ङुधानुधारणपोषणयोरित्यस्मात्
निष्ठा बहुवीहोपूर्वपदस्तरः । तिरःतरतेर्न्यत्ययेनशः प्रत्ययस्वरः । स्तवान् ङुस्तुतौ सन्धान्य
स्तुतइत्युपपदाभावोपि कर्मण्यानच्चत्ययः आमश्रितत्वाग्निवातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इन्द्रसोमाःसुताइमेतवप्रयन्तिसत्पते । क्षयंचन्द्रासइन्दवः ॥४॥

इन्द्र । सोमाः । सुताः । इमे । तव । प्र । यन्ति ।
सत्पते । क्षयम् । चन्द्रासः । इन्दवः ॥ ४ ॥

हेसत्पते इन्द्र चन्द्रासःआह्लादयितारः इन्दवोदीप्ताः सुताअभिपुताइमे अस्माभिर्दिप्ताः सोमाः क्षयं क्षियन्तिनिवसन्त्यज्ञादीन्यत्रेतिक्षयोन्ठरं प्रयन्ति प्रकर्षेणगच्छन्ति तन्धारयेतिभावः ॥ क्षयं क्षिनिवासगत्योरित्यस्मादधिकरणेषप्रत्ययः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तत्वेप्रप्ते क्षयोनिवासेइत्याद्युदात्तत्वम् । चन्द्रासः चदिआह्लादनेदीप्तौच अस्मात्स्फायितञ्चीत्यादिनारः कप्रत्ययः । आज्ञसेरसुगित्यसुक् प्रत्ययस्वरः । इन्दवः उन्देरिच्चादेरित्युप्रत्ययः निद्रित्यनुवृत्तेराद्युदात्तः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

दधिष्वज्जठरंसुतंसोममिन्द्रवरंण्यम् । तवद्युक्षासइन्दवः ॥५॥१॥

दधिष्व । ज्जठरं । सुतम् । सोमम् । इन्द्र । वरंण्यम् ।
तव । द्युक्षासः । इन्दवः ॥ ५ ॥ १ ॥

हेइन्द्र वरेण्यं सर्वैर्वरणीयं सुतमभिपुतंसोमं जठरेदधिष्व धारय इन्दवोदीप्ताइमेसोमाः तव द्युक्षासः दिविक्षियन्तिवसन्तीतिद्युक्षासः अतस्त्वंतान्धारयेतिभावः ॥ दधिष्वदधातेर्लोठिरूपम् आगमाअनुदात्ताइतीटोनुदात्तत्वात्प्रत्ययस्वरः । वरेण्यं वृहसंमचौ वृहण्यप्रत्ययः वृषादित्वादाद्युदात्तः । क्षियतेरन्धेभ्योपिडश्यतइतिडप्रत्ययः कृदुत्तरपदस्वरः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी-

गिर्वणपाहिर्नःसुतंमघोर्धाराभिरज्यसे । इन्द्रत्वादांतमियशः ॥६॥

गिर्वणः । पाहि । नः । सुतम् । मधोः । धाराभिः ।
अज्यसे । इन्द्र । त्वाद्दातम् । इत् । यशः ॥ ६ ॥

गिर्वणःःर्गिर्वननीय तथाचयास्कः—गिर्वणोदेवोभवतिगीर्भिरनवनयन्तीति । तादृशइन्द्र
नोऽस्मदीयं सुतमभिपुतमिमंसौमंपाहि पिच यतोमधोर्भेदकरस्यसोमस्यधाराभिरज्यसे सिच्यसे हेइन्द्र
त्वादातमित् त्वयाशोधितंविशदीकृतमेवयशोन्नमस्मासुभवति ॥ गिर्वणः वनसंभक्तावित्यस्मादसुन्
गिरउपघायादीर्घाभावश्छान्दसः आमन्त्रितस्येतिपाठिक्रमाद्युदात्तत्वम् । पाहि पापानेइत्यस्माद्धोटे-
रूपम् आमन्त्रितस्याविद्यमानत्वेनपादादित्वादनघातः प्रत्ययस्वरः । त्वादातं दैप् शोधने
सत्यपिपकारे नानुबन्धकृतमनेगन्तत्वमित्येजन्तएवायं ततआदेचइत्यात्वम् अस्मात्कर्मणिकः
दाधाध्वदाधित्यत्रादाभितिप्रतिषेधेन घुसंज्ञायाअभावाद्दोदद्धोरितिददादेशोनभवति । त्वेति युष्मच्छब्द-
स्यतृतीयाकर्तृकरणेकृताबहुलमितिसमासः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । यशः अश्व्यासौ
अशेर्युद्चेत्यसुन् तत्सन्नियोगेनघातोर्घुडागमः नित्त्वादाद्युदात्तः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अभियुम्नानिंवनिनइन्द्रैसचन्तेअक्षिता ।

पीत्वीसोमस्यवावृधे ॥ ७ ॥

अभि । युम्नानिं । वनिनः । इन्द्रम् । सचन्ते । अक्षिता ।

पीत्वी । सोमस्य । ववृधे ॥ ७ ॥

वनिनः वनदेवताविषयंसंभजनमस्यास्तीतिवनी तस्य देवान्संभजनमस्ययनमानस्ययुम्नानि
घोतमानानि अक्षिता क्षयरहितानि संपूर्णानि सोमादीनिहवीधिइन्द्रमभि अभित सचन्ते
समवयन्ति तेपुमध्येसोमस्यपीत्वी सोमंपीत्वावावृधे सइन्द्रोवधेते ॥ वनिनः अतइनिउनावितीनिप्रत्ययः
तस्यस्वरः । सचन्ते षचसमायेइत्यस्यलटिरूपम् । अक्षिता क्षिप्ये इत्यस्यनिष्ठा
अत्रण्यदर्धइतिदीर्घाभावः तस्मादेवक्षियोदीर्घादितिनिष्ठानत्वाभावः नञासमासेतस्यस्वरः ।
पीत्वी पापानेइत्यस्मात्क्त्वाप्रत्ययस्य आल्यादयश्चेतिनिपातनात्त्वीइत्यादेशः प्रत्ययस्वरः
धुमास्थागापेत्यादिनाईत्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अर्वावतो न आगहि परावतं श्ववृत्रहन् ।
इमा जुपस्वनो गिरः ॥ ८ ॥

अर्वाश्वतः । नः । आ । गहि । पराश्वतः । च ।
वृत्रहन् । इमाः । जुपस्व । नः । गिरः ॥ ८ ॥

हेवृत्रहन्निन्द्र अर्वावतः अर्वाचीनात्समीपाद्देशात्परावतोतिदूराद्देशाद्वा नोऽस्मानभिलक्ष्य आगहि आगच्छ आगत्यच नोऽस्मदीयाइमास्तुतिलक्षणागिरोवाचोजुपस्व सेवस्व ॥ परावतः उपसर्गाच्छन्दसिधात्वर्थेइतिवति प्रत्ययस्वरः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यदन्तरा परावतं मर्वावतं च हूयसे ।
इन्द्रेहतत आगहि ॥ ९ ॥ २ ॥

यत् । अन्तरा । पराश्वतम् । अर्वाश्वतम् । च ।
हूयसे । इन्द्र । इह । ततः । आ । गहि ॥ ९ ॥ २ ॥

हेइन्द्र यद्यस्मिन्परावतमतिविप्रकृष्टस्यदेशस्य अर्वावतं सन्निकृष्टस्यदेशस्यचान्तरा तयोर्मध्यदेशेहूयसे सम्यगिज्यसे ततस्तस्माद्देशादिहास्मिन्यज्ञे आगहि सोमपानार्थमागच्छ ॥ परावतम् अर्वावतम् अन्तरान्तरेणयुक्तेइतिद्वितीया ततःपञ्चम्यास्तासिल् छिस्वरः ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये द्वितीयो वर्गः ॥ २ ॥

आतून इन्द्रेति नवर्चतृतीयसूक्तं वैश्वामित्रगायत्रमैन्द्रम् आतून इत्यनुत्रान्तम्-अतिरागे द्वितीयेपर्याये ब्राह्मणाच्छंसिशब्दे एतदादिकेद्वेसूक्ते सूत्रितञ्च-आतून इन्द्रमद्यगिति सूक्तेइति ।

तस्मिन्सूक्तेमथमा-

आतून इन्द्रं द्यग्धुवानः सोमं पीतये ।
हरिभ्यां याह्यद्विवः ॥ १ ॥

आ । तु । नः । इन्द्र । मद्रक् । हुवानः । सोमं धीतये ।
हरिं भ्याम् । याहि । अद्रिध्वः ॥ १ ॥

अद्रिवः वज्रिन हेन्द्र हुवानः होतृभिराहूयमानस्त्वं मद्रक् मदाभिमुखः सन्नो-
स्मदीयेयज्ञे सोमधीतये सोमपानार्थं हरिभ्यामश्वाम्यांसह तु क्षिप्रमायाहि ॥ तू ऋक्षितुनुये-
त्यादिनासंहितायां दीर्घः । मद्रक् मामश्नतीति ऋत्विग्भृगुस्यादिनाकिन् प्रत्ययोत्तरपदयो-
श्चेत्यस्मच्छब्दस्यैकवचने मपर्यन्तस्यमादेशः विश्वेदेवयोश्चेदश्वत्तौवप्रत्ययेइतिदेरद्रिद्वि-
देशः अद्रिसध्वोरन्तोदात्तत्वनिपातनंकृत्स्वरनिवृत्त्यर्थम् इतिवचनाद्देशः अन्तोदात्तः य-
णादेशेरुक्ते उदात्तस्वरितयोरेयणइतियणस्वरितत्वं किन्प्रत्ययस्यकुरितिबुत्वम् । सोमधीतये
दासांभारादित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वम् । अद्रिवः मनुवसोरितिस्त्वम् आमात्रितत्वाद्निघातः ॥ १ ॥

अयद्वितीया-

सत्तोहोतानऋत्विर्यंस्तिस्तिरेवर्हिंरानुपक् । अयुञ्जन्प्रातरद्रयः ॥ २ ॥

सत्तः । होता । नः । ऋत्विर्यः । तिस्तिरे । बर्हिः ।
आनुपक् । अयुञ्जन् । प्रातः । अद्रयः ॥ २ ॥

हेन्द्र नोऽस्मदीयेयज्ञे होता ऋत्विक् तवाहानार्थम् ऋत्विग्यः प्राप्तकालः सन्न सत्तो
निपण्णोवर्तते तथा बर्हिः आनुपक् अनुपक्त्परस्परसंबद्धयथाभवति तथा तिस्तिरे हविष्वास-
ज्ञेयुस्तीर्णमन्त्र तथा प्रातः प्रातःसवने सोमाभिपवार्थमद्रयोमावाणः अयुञ्जन् परस्परसंगताज-
म्बन् तस्मात्सोमपानार्थत्वमागच्छेतिभावः ॥ सत्तः पद्विशरणादिभित्त्यामाद्भृत्यार्थकर्म-
क्षिपेत्यादिनाकर्तृरिक्तः सर्वविधीनां छन्दसि विकल्पितत्वाद्ब्र निघातकारस्यनत्वाभावः । ऋ-
त्विग्यः ऋतुराच्चाच्छन्दसि वसिति घप्रत्ययः घस्येयादेशः सितीतिपदसंज्ञायामोर्गुणइतिभस-
ज्ञाधीनेर्गुणानभवति यणादेशः प्रत्ययस्वरः । तिस्तिरे स्तृञ् आच्छादनेइत्यस्य कर्मणि लिटि
ऋतइहातोरिति त्वं द्विवचने शर्पूर्वात्त्वयइतितकारशेषः लिटस्तत्परेशिरेनिति तप्रत्ययस्यै-
शित्यादेशः पादादित्वादिनिघातः प्रत्ययस्वरः । आनुपक् पञ्चनसङ्गे किप् अनिदिताभितिन-
लोपः आङ्-ओरुपसर्गयोः प्राक्प्रयोगः गतिसमासः कृत्तत्परदस्वरः । अयुञ्जन् युनिर्योगे
इत्यस्फुटि त्नेरिति वेत्यच्देशः बहुलच्छन्दसितिस्डागमः पादादित्वादिनिघातः अडा-
गमस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इमाव्रह्मव्रह्मवाहःक्रियन्तआवर्हिःसीद । वीहिशूरपुरोळाशम् ॥ ३ ॥

इमा । व्रह्म । ब्रह्मवाहः । क्रियन्ते । आ । बर्हिः ।

सीद । वीहि । शूर । पुरोळाशम् ॥ ३ ॥

ब्रह्माणिस्तोत्राणिस्तुत्यतयावहतीतिब्रह्मवाहः ब्रह्मणास्तोत्रेणप्राप्यतइतिवा हेवब्रह्मवाह इन्द्र तुभ्यमइमा इमानि ब्रह्म ब्रह्माणिस्तोत्राणि अस्माभिःक्रियन्ते अतःबर्हिरासीद स्तुत्यतयावर्हिपियज्ञे उपविश हेशूर समर्थेन्द्र अस्माभिर्दीयमानमिमंपुरोळाशं पुरोडाशाख्यंहविःवीहि भक्षय ॥ ब्रह्मवाहः ब्रह्मप्रापणेइत्यस्माद्ब्रह्मिहाधाम्भ्यश्छन्दसीत्यसुन् गिदित्यनुवृत्तेरुपयावृद्धिः आमन्त्रितत्वान्निवातः । क्रियन्तेकरोते कर्मणियक् रिडिशयग्लिक्क्षितिरिडादेशः प्रत्ययस्वरः पादादित्वादनिवातः । बर्हिः कालाध्वनोरत्यन्तसंयोगेद्वितीया । वीहि वीकान्त्यादिषु छोटिरूपं हेर्दित्वादुदात्तः । पुरोडाशं दाशृदानेइत्यस्मात्पुरसूर्वात्मन्नेधेतवहोव्यशस्पुरोडाशोऽग्निन् पुरोडाशोतिनिपातनादकारस्यडकारःततोऽसुत्तुनछन्दसिसर्वेपाविधीनांवैकल्पिकत्वात्क्रुदुत्तरपदस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

ररन्धिःसर्वनेपुणएपुस्तोभैपुवृत्रहन् । उक्थेष्विन्द्रगिर्वणः ॥ ४ ॥

ररन्धि । सर्वनेपु । नः । एपु । स्तोभैपु । वृत्रहन् ।

उक्थेषु । इन्द्र । गिर्वणः ॥ ४ ॥

हेगिर्वणः गीर्भिःस्तुतिभिर्धननीय वृत्रहन् वृत्ररुपहन्तः हेइन्द्र नोऽस्माकंसेवन्धिपुत्रिपुसर्वनेपु एपुक्रियमाणेषुस्तोभेषुस्तोत्रेषु उक्थेषु शस्त्रेषुचरान्धि रमस्व ॥ ररन्धि रमतेल्लोति बहुलंछन्दसीतिशपःश्लुःछन्दस्युभययेतिहेतार्थघातुक्त्वेनाडित्त्वादडितश्चेतिहेर्भिः ? । सर्वनेपु सूयते सोमोयेध्विति अधिकरणसुनोतेत्युद् लिस्वरः । णः नसोनकारस्य नश्चघातुंस्थोरुपुभ्यइति संहितायांणत्वम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

मतर्यःसोमपामुंरिहन्तिशवंसुस्पतिम् । इन्द्रैवत्संनमातरः ॥ ५ ॥ ३

मतयः । सोमइषाम् । उरुम् । रिहन्ति । शर्वसः ।

पतिम् । इन्द्रम् । वत्सम् । न । मातरः ॥ ५ ॥ ३ ॥

हेइन्द्र मतयोऽस्माभिःक्रियमाणाःस्तुतयः उरुमहान्तंसोमपां सोमस्यपातारंशवसेबलस्यपति-
मिन्द्रत्वां रिहन्ति लिहन्ति तत्रदृष्टान्तः—वत्संन यथावत्संमातरोधेनवोलिहन्तिद्वत् ॥
मतयः मनशानेइत्यस्मात्कर्मणि मन्त्रेवृषेत्यादिनाकिञ्चुदात्तः । उरुम् उर्णुञ्चाच्छादनेइत्य-
स्मान्महत्पथेगम्यमाने महतिह्रस्वधेतिकुप्रत्ययः धातोर्ह्रस्वश्च प्रत्ययस्वरः । रिहन्ति लि-
हआस्वादेनेइत्यस्माह्रदिरूपम् रलयोरभेदः प्रत्ययस्वरः । शवसस्पतिमितिसंहितायांपष्ठयाः
पतिपुत्रपृष्टेत्यादिनाविसर्जनीयस्यसत्वम् । वत्सं वदत्यक्तायांवाचि अस्माद्बहुवदिहनीत्यादि-
नासप्रत्ययः वदत्यभौक्षणमातरमितिवत्सोगोबालः प्रत्ययस्वरः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेतृतीयोर्वाः ॥ ३ ॥

अथपृष्ठी-

समन्दस्वाह्यन्धंसोराधसेतन्वामहे । नस्तोतारंनिदेकरः ॥ ६ ॥

सः । मन्दस्व । हि । अन्धसः । राधसे । तन्वा ।

महे । न । र्तोतारंम् । निदे । करः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र सतथाविधस्त्वं महे महते राधसे धनाय अन्धसःअस्माभिर्दोषमानस्यसोमस्य
पानेन तन्वाशरीरेणसहमन्दस्व हृष्टोमव हिरप्रसमुच्चयार्थः किञ्च त्वंस्तोतारंमांनिदेनिन्द्यायै
त्रिपयमत् नकरः माकार्षीः ॥ मन्दस्व मादिस्तुत्यादिधित्यस्यलोठिरूपं हिचेतिनिपातप्रतिषेधे-
नभावितव्यमितिचेन्न तत्राप्रातिलोभ्येइतिवर्तते अत्रहेःसमुच्चयार्थत्वात्निपातः । तन्वा उदात्त-
स्वरितयोरितिस्वरितत्वम् । महे तकारलोपश्छान्दसः बृहन्महतीरुपसंख्यानमितिषिभक्तेरुदा-
त्तत्वम् । निदे णिदिक्कुत्सायामित्यस्मात्संपदादिलक्षणोभाषेकिप् आगमानुशासनस्यानित्यत्वा-
न्नुमभावः सावेकाचइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् । करः करोतेऽदि ङेः कृमृदरुहिभ्यश्छान्दसी-
त्यबोदेशः निपातः ॥ ६ ॥

अथसप्तमौ-

वृयमिन्द्रत्वायवोहृविष्मन्तोजरामहे । उतत्वमस्मयुर्वसो ॥ ७ ॥

व्यम् । इन्द्र । त्वाह्यवः । हविष्मन्तः । जरामहे ।
उत । त्वम् । अस्मद्भ्युः । वसो इति ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वापवोयज्ञार्थत्वामात्मनइच्छन्तः त्वत्कामाःसन्तोहविष्मन्तः संभृतहविष्कावयं
जरामहे त्वांस्तुमः हेवसो सर्वस्यवासक इन्द्र उत त्वमपि अस्मद्युःहविःस्वीकरणार्थम्अस्माना-
त्मनइच्छन्भव ॥ त्वायवः त्वामिच्छन्तीत्यर्थेसुपआत्मनःक्यच् प्रत्ययोत्तरपदयोश्चेतिमपर्यन्तस्य
त्वादेशः कयाच्छन्दसीत्युप्रत्ययः त्वद्यवइतिप्राप्तौ युष्मदस्मदोरनादेशे इतिअविभक्तावपि हला-
दौव्यत्ययेनात्वं प्रत्ययस्वरः । हविष्मन्तः तसौमत्वर्थेइतिमसंज्ञायांसकारस्यरूत्वामावः स्वरविधौव्य-
जनमाविद्यमानवदितिपरिभाषानाश्रयणान्मतुपउदात्ताभावः सिप्रत्ययस्वरः । जरामहे जरति स्तु-
तिकर्मेतिर्यास्कः । अस्मद्युः अस्मानिच्छतीत्यर्थेसुपःक्यच् तस्मादुप्रत्ययः पूर्वपदान्तलोपच्छान्दसः
प्रत्ययस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

मारेअस्मद्विमुमुचोहरिप्रियार्वाड्याहि । इन्द्रस्वधावोमत्स्वेह ॥ ८ ॥

मा । आरे । अस्मत् । वि । मुमुचः । हरिप्रिय । अर्वाड् ।
याहि । इन्द्र । स्वधाह्वः । मत्स्व । इह ॥ ८ ॥

हेहरिप्रिय हरीअश्वीप्रियोयस्यतादृश हेइन्द्र अस्मदस्मत्तःआरेदूरेरथेयोभितावश्वौ मावि-
मुमुचः माविमोचय ताभ्यामुपेतएवार्वाड्अस्मदाभिमुल्लेपेनयाहि आगच्छ हेस्वधावः सोमलक्ष-
णाश्वन्न हेइन्द्र इहास्मिन्देवयजने मत्स्व सोमंपीत्वाहृष्टोभव ॥ अस्मत् अस्मच्छब्दस्य पञ्चमी-
बहुवचनस्य पञ्चम्याभदित्यदादेशः । मुमुचः मुचूमोक्षणे इत्यस्यण्यन्तस्य छान्दसेल्लुडिरूपम्
अभ्यासस्यदीर्घाभावच्छान्दसः नमाड्योगे इत्यडभावः निघातः । हरिप्रिय आमाश्रितस्यपादादि-
त्वात्पाठिकमाधुदात्तत्वम् । मत्स्व मदिस्तुत्यादिधित्यस्यलोडि बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक्
आमाश्रितस्याविद्यमानवत्त्वेनपादादित्वादानिघातः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अर्वाश्वत्वासुखेरथेवहंतामिन्द्रकेशिनां । घृतस्नूवहिरासदे ॥ ९ ॥

अर्वाञ्चम् । त्वा । सुक्ष्वे । रथे । वहताम् । इन्द्र । केशिना ।

घृतरनुङ्गतिघृतक्षन् । वहिः । आसदे ॥ ९ ॥

हेन्द्र घृतस्नु श्रमजनितबलप्रस्रवणयुक्तौ केशिना केशिनौ स्कन्धप्रदेशे लम्बमाने-
शयुक्तौ हरी आसदे आसदनीयं बर्हिर्भिलक्ष्य सुखे सुसकरोरथे अर्वाञ्चमस्मदभिमुखं त्वा
त्वां वहताम् ॥ अर्वाञ्चम् अञ्चतेः क्विभि उगिदचामिते तुम् । वहतां वहेल्लोडिरूप तसो लसार्वाधा
तुक्स्वरेकृतेषा तुस्वरः । आसदे सदे कृत्यार्थे केन्द्रत्ययः नित्स्वरः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्य द्वितीये चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

उपन सुतमिति नवर्चचतुर्थमुक्तं वैश्वामित्रं गायत्र्यैन्द्रम् उपनदत्यनुक्कमणिका । पूर्वसू-
क्तेन सहोक्तो विनियोगः ।

तत्र प्रथमा-

उपनः सुतमा गहिंसोर्मिन्द्रगवांशिरम् । हरिभ्यां यस्ते अस्म्युः ॥ १ ॥

उप । नः । सुतम् । आ । गहि । सोर्मम् । इन्द्र । गोहर्वाशिरम् ।

हरिभ्याम् । यः । ते । अस्म्युः ॥ १ ॥

हेन्द्र नोऽस्मदीयं सुतमभिपुतं गवाशिरं पयसामिश्रितं सोमं प्रति उपागहि समीपे आगच्छ
यतः हरिभ्यामश्वभ्यां युक्तस्तव रथोऽस्मयुरस्मान्कामयमानो वर्तते ॥ गवाशिरम् आङ्पूर्वस्य शृ-
णातेः क्विपि अपस्पृषेथामानुचुरित्यादिना शिर इत्यादेशः बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

तमिन्द्रमद्मा गहिवहिः प्रावभिः सुतम् । कुविन्वस्यतृष्णवः ॥ २ ॥

तम् । इन्द्र । मद्मम् । आ । गहि । वहिः । प्रावभिः ।

सुतम् । कुवित् । नु । अस्य । तृष्णवः ॥ २ ॥

हेन्द्र प्रावभि सुतमभिपुतं बर्हिषां बर्हिषि स्थितं पदं गद्यतेऽनेनेति मद् सोमः तमिन्द्रमामा-
ह्यागच्छ कुवित् प्रभूतं यथाभवति तथा अस्पसोमस्यवाने नुक्षिप्रं तृष्णवः तृप्तो भव ॥

मदं मदीहंपे मदीनुपसर्गेइत्यप्रत्ययः तस्यपित्त्वादानुदात्तत्वेचातुस्वरः । बर्हिष्ठां छागतिनिवृ-
त्तौ क्विप् संहितायां पूर्वपदसकारस्यादेशप्रत्यययोरितिपत्वंष्टुत्वं कृदुत्तरपदस्वरः । तृष्णवः
तृप्राणनेइत्यस्य लेख्यडागमः कुविद्योगादनिघातः क्षुभ्रादिपुनमनतृप्प्रोतीतिपाठितं तथापि
सर्वविधीनांछन्दसिबिकल्पितत्वाद्ब्रणत्वप्रतिषेधोभवति प्रत्ययस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इन्द्रमिथ्यागिरोममाच्छांगुरिपिताइतः । आवृतेसोमपीतये ॥३॥

इन्द्रम् । इत्था । गिरः । मर्म । अच्छ । अगुः । आपिताः ।

इतः । आवृते । सोमपीतये ॥ ३ ॥

हेइन्द्र इपितास्त्वदर्धंप्रेरिताइत्था इत्यमनेनप्रकारेणोच्यमानाममगिरः स्तुतिलक्षणात्राचः
इन्द्रत्वामितोस्माद्देवयजनदेशात् अच्छागुः आभिमुख्येनगच्छन्तु किमर्थं सोमपीतये सोमपा-
नार्थम् आवृतेत्वामावर्तयितुम् ॥ इत्था इदंशब्दात्थाहेतौचच्छन्दसीतिव्यत्ययेनथाप्रत्ययः इदमप्ये-
तौरधोरितिइदित्यादेशः प्रत्ययस्वरः । अच्छ अच्छगत्यर्थवद्देवितिगतिसंज्ञा । अगुः इण्गता-
वित्यस्य लुङ्ङिरूपं निघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इन्द्रसोमस्यपीतयेस्तोमैरिहहवामहे । उक्थेभिःकुविदागमन्त ॥४॥

इन्द्रम् । सोमस्य । पीतये । स्तोमैः । इह । हवामहे । उक्थेभिः ।

कुवित् । आइगमन्त ॥ ४ ॥

स्तोमैस्त्रितृषदशादिस्तोमसाधैःस्तोत्रैःउक्थेभिःउक्थैःशस्त्रैश्च इहकर्मणिसोमस्यपीत-
येसोमपानार्थमिन्द्रहवामहे वयमाह्वयामः कुविद्बहुवारमआहूतःसइन्द्रःआगमत् यज्ञंप्रत्यागच्छतु ॥
आगमत् गमेलेख्यडागमः आगमाअनुदात्ताइत्यधेनुदात्तत्वाद्भातुस्वरः तिडिचोदात्तवतीतिगते-
निघातः कुविद्योगादनिघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्रसोमाःसुताइमेतान्दधिष्वशतक्रतो । जुठरेवाजिनीवसो ५॥५

इन्द्रं । सोमाः । सुताः । इमे । तान् । दधिष्व । शतक्रतोइतिशतशक्तो ।
जठरं । वाजिनीवसो इति वाजिनीश्वसो ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेशतक्रतो इन्द्र इमे सोमाः सुताः प्रावमिस्त्वदर्धमभिपुताः हेवाग्निनीवसो अन्नघन यद्वा वा-
जोन्नमाशुफलस्वेनास्तीतिवाग्निन्यः क्रियाः तासांवासक हेन्द्र तान्सोमरसान्जठरेदधिष्व धारय ॥
वाग्निनीवसो वाजशब्दान्मत्वर्थे अतद्गनिउनावितीनिप्रत्ययः ऋन्नेभ्योऽधीधितिऽपी तासांवसो
संबुद्धौचेतिगुणः आमश्चित्वादाष्टमिकमनुदात्तत्वम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी-

विद्वाहित्वाधनञ्जयंवाजेषुदधृपंकवे । अधांतिसुन्नमीमहे ॥ ६ ॥

विद्वा । हि । त्वा । धनम्हजयम् । वाजेषु । दधृपम् ।

कवे । अध । ते । सुन्नम् । ईमहे ॥ ६ ॥

हेकवे क्रान्तदांशिन्द्र वाग्नेपुयुद्वेषुदधृपंशत्रूणामभिभवितारम् अतएवधनञ्जयं धनंनय-
तीतिधनञ्जयः तादृशं त्वात्वां विद्वाहि जानीमःखलु अधानन्तरं तेतवसुन्नधनमीमहेयाचामहे ॥
विद्वा विदेर्लटि विदोर्लटोवेतिमसोमादेशः पादादित्वादनियातः । धनञ्जयं निजपेइत्यस्माद्धन-
उपपदे संज्ञायांभृतृनिधारीसहितभिदमइतिखच्प्रत्ययः अरुद्विपदन्तस्यमुमितिपूर्वपदस्यमुमा-
गमः चित्त्वादन्तोदात्तः । दधृपं निधृषाप्रागल्भ्येइत्यस्ययङ्कुकि अभ्यासस्यरीगागमाभावच्छा-
न्दसः तदन्तात्वाद्यानि यदोच्चैवेतियदोर्लुक् लघूपधगुणप्राप्ते नधातुलोपइतितस्यप्रतिषेधः
चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इममिन्द्रगवांशिरंयवांशिरंचनःपिव । आगत्यावृषंभिःसुतम् ॥ ७ ॥

इमम् । इन्द्र । गोऽशिरम् । यवऽशिरम् । च ।

नः । पिव । आगत्यं । वृषंभिः । सुतम् ॥ ७ ॥

हेइन्द्र गवाशिरं गव्यमिश्रणोपेतंसोमं तथा यवाशिरं यवमिश्रणोपेतं वृषमिर्मावभिः
सुतमभिपुतनोऽस्मदीयमिमंसोमं देवयजनमागत्यपिच ॥ गवाशिरं यवाशिरमित्यत्र आङ्-
पूर्वस्यश्रीणातेःकिपि अपस्पृशेथामानुचुरित्वादिनाशिरइत्यादेशः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृ-
तिस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तुभ्येदिन्द्रस्वओक्त्र्येऽसोमंचोदामिपीतये । एपरारन्तुतेहृदि ॥ ८ ॥

तुभ्ये । इत् । इन्द्र । स्वे । ओक्त्र्ये । सोमंम् ।

चोदामि । पीतये । एषः । ररन्तु । ते । हृदि ॥ ८ ॥

हेइन्द्र तुभ्येतुभ्यमेव पीतये पानार्थं स्वेस्वकीयेओक्त्र्ये स्थाने ऋद्रे अभिपुतामिमंसोमं
चोदामि प्रेरयामि एषपीतःसोमस्तेतवहृदिहृदयेरन्तु अत्यर्धरमताम् ॥ तुभ्य युष्मच्छब्दस्यचतु-
र्थ्येकवचनेतुभ्यमह्वावितिदुभ्यादेशः सुपांसुल्लगितिसुपोल्लक् ङयिचेत्याद्युदात्तः । ओक्त्र्ये वस्वा-
दित्वास्वार्थिकोयत्प्रत्ययः तित्स्वरितः । चोदामि चुदप्रेरणे ष्यन्तस्यलटिरूपं बहुलमन्यत्रापी-
तिर्णेल्लक् निघातः । ररन्तु रमुक्तीडायामित्यस्य यद्ल्लकि लोटि सर्वविधीनांछन्दसिविकल्पित-
त्वादत्राभ्यासस्यनुमभावः संहितायामन्येषामपीति अभ्यासस्यदीर्घः निघातः । हृदि हृदयश-
ब्दस्य पद्मोमासहृदित्यादिनाहृदादेशः ऊडिदमिति विभक्तेरुदात्तत्वम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

त्वांसुतस्यंपीतयेप्रत्नमिन्द्रहवामहे । कुशिकासोअवस्यवः ॥ ९ ॥ ६ ॥

त्वाम् । सुतस्यं । पीतये । प्रत्नम् । इन्द्र ।

हवामहे । कुशिकासः । अवस्यवः ॥ ९ ॥ ६ ॥

हेइन्द्र अवस्यवः स्वचोरक्षणाभिच्छन्तः कुशिकासः कुशिकगोत्रोत्पन्नावयं सुतस्य
प्रावभिरभिपुतस्य सोमस्य पीतये पानार्थं प्रत्नं पुरातनं त्वांहवामहे स्तुतिलक्षणाभिर्गोभि-
राह्वयामः ॥ पीतये स्थागपापचोभावइतिकिञ्च हिष्ठवत्सरातिशयान्तानामित्यन्तोदात्तत्वम् ।
हवामहे ह्वयतेल्लटि बहुलंछन्दसीतिसंप्रसारणेरूपम् । अवस्यवः, अवइच्छन्तित्यत्रार्थेसृष

आत्मनइति क्यच् कयाछन्दसीत्युप्रत्ययः । कुशिकासो अवस्यवइत्यत्र संहितायामन्यादेवधादित्यादिना
एङःप्रकृतिभावः ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेषोवर्गः ॥ ६ ॥

आयाह्यर्वाडित्यष्टर्चपञ्चमसूक्तं वैश्वामित्रं त्रैष्टुभमैन्द्रम् आयाह्यष्टावित्यनुक्रमणिका ।
दशरात्रेचतुर्थेहनिस्तोमवृद्धौमाध्यन्दिनेसवनेऽच्छावाकशस्त्रेस्तोमामिशंसनार्थम् इदं सूक्तं सूत्रि-
तंच—आयाह्यर्वाडित्यष्टर्चान्यावपेरत्रितिमहात्रतेप्यावपनीयम् ।

अस्मिन् सूक्तेमथमा—

आयाह्यर्वाडुपवन्धुरेष्ठास्तवेदनुप्रदिवःसोमपेयम् ।
प्रियासखायाविमुचोपवर्हिस्त्वामिमेहव्यवाहोहवन्ते ॥ १ ॥

आ । याहि । अर्वाड् । उप । वन्धुरेऽस्थाः । तव । इत् ।
अनु । प्रदिवः । सोमपेयम् । प्रिया । सखाया । वि । मुच ।
उप । बर्हिः । त्वाम् । इमे । हव्यवाहः । हवन्ते ॥ १ ॥

हेन्द्र वन्धुरेष्ठाः वन्धुरशब्देन ईपाद्वयसंबन्धस्थानमभिधीयते तेनताद्विशिष्टोरथोलक्ष्यते
तास्मिन्नयोतिष्ठन्त्वम् अर्वाड्स्मदभिमुखःसन् आ अभिलक्ष्यउपयाहि समीपेआगच्छ प्रदिव
प्रत्नं पूर्वक्रमगतं तवेत्तवैवसंबन्धिसोमपेयंसोमपानं त्वम् अनु अनूद्दिश्यप्रिया तवप्रियतमौ सखाया
समानख्यानावश्चौबर्हिरुप बर्हिप समीपे विमुच विमुञ्च हव्यवाहः हव्यंवहन्तीतिहव्यवाहः
इमे ऋत्विजः त्वां हवन्ते सोमपानार्थमाह्वयन्ति तस्मादागच्छेतिभावः ॥ वन्धुरेष्ठाः ति-
ष्ठतेर्विच् तत्पुरुषेकृतिवहुलमिति ससम्याअलृक् । प्रदिवः सकारान्तमव्ययम् । सोमपेयं वापा-
नेइत्यस्यभावे अचोयादित्यत्प्रत्ययः ईद्यतीतीत्वम् आर्षिधातुकलक्षणोगुणः यतोनावइ-
त्याद्युदात्तत्वं समासेकृदुत्तरपदस्वरः । मुच मुद्यतेर्लोटि आगमानुशासनस्यानित्यत्वानुम-
भावः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

आयाहिपूर्वीरतिचर्षणीराँअर्यआशिपुउपनोहरिभ्याम् ।
इमाहित्वामतयःस्तोमंतष्टाइन्द्रहवन्तेसख्यंजुपाणाः ॥ २ ॥

आ । याहि । पूर्वीः । अति । चर्पणीः । आ । अर्यः । आश्रिपः ।
 उर्प । नः । हरिश्म्याम् । इमाः । हि । त्वा । मतयः ।
 स्तोमस्तथाः । इन्द्र । हवन्ते । सख्यम् । जुषाणाः ॥ २ ॥

हेइन्द्र पूर्वीः पुरातनीः सर्वोश्चर्पणीःप्रनाः अत्यायाहि अतिक्रम्यागच्छ द्वितीय
 आश्रिपः अर्यः अस्माकंस्वामी त्वं नः आश्रिपः त्वमागत्यसोमंपिबेत्येवमादिकाः
 अस्माकंप्रार्थना हरिश्म्यामश्वाभ्यांयुक्तःसन्नुपागच्छ किञ्च ते तव सख्यंजुषाणाःसेवमानाः
 स्तोमस्तथाः स्तोमकारिमिःस्तोतृभिःकृताइमाःमतयःस्तुतयः हवन्ते सोमपानार्थत्वामाह्वयन्ति ॥
 हिःप्रसिद्धौ करणेकर्तृव्यापारः काष्ठानिपचन्तीतिवत् । आ संहितायामाडोनुनासिकश्छन्द-
 सीत्यनुनासिकः । अर्यः ऋगतौ अर्यःस्वामिवैश्ययोरितिनिपातनाद्यप्रत्ययः यतानावइत्या-
 द्युदात्तत्वेप्राप्ते अर्यस्यस्वाम्याख्यानेदित्यन्तोदात्तत्वम् । आश्रिपः क्विपि शासइडङ्ङ्लोरित्यु-
 पधायान्त्वं शासिवसीतिपत्वम् । स्तोमस्तथाः तक्ष्वक्ष्वत्तनुकरणेइत्यस्मात्कर्मणिक्तः तृतीयक-
 र्मेणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आनोयज्ञंनमोवृधंसजोपाइन्द्रदेवहरिभिर्याहितूर्यम् ।
 अहंहित्वांमतिभिर्जोहवीमिघृतप्रयाःसधमादेमधूनाम् ॥ ३ ॥

आ । नः । यज्ञम् । नमःऽवृधम् । सजोपाः । इन्द्र । देव ।
 हरिश्मिः । याहि । तूर्यम् । अहम् । हि । त्वा । मतिभिः ।
 जोहवीमि । घृतप्रयाः । सधमादे । मधूनाम् ॥ ३ ॥

देव द्योतमान हेइन्द्र नोऽस्माकं नमोवृधं नमस्तोन्नस्यवर्धकमिमंयज्ञं हरिभिरथैःसजोपाः
 सहप्रीतिस्वंतूर्यं क्षिप्रमायाहि घृतप्रयाः घृतसहितानिप्रयांस्यन्नरूपाणिहवीपियस्यसतथोक्तः
 तादृशोहं मधूनांसोमानांसधमादे सहमाद्यन्तियत्रसोमेइतिसधमादः तस्मिन्स्थाने मतिभिः
 स्तुतिभिः त्वा त्वां जोहवीमि भृशमाह्वयामिल्लु ॥ जोहवीमि यद्लुकि अभ्यस्तस्यचेति
 संप्रसारणं गुणोयद्भुकोरित्यभ्यासस्यगुणः यदोवेतीडागमः हियोगादनिघातः अभ्यस्तानां-
 मादिरित्याद्युदात्तः । घृतप्रयाः घृक्षरणदीत्योरित्यस्मादक्षिपृषिभ्यःकइतिकप्रत्ययः
 बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आच॒त्वामे॒तावृष॑णाव॒हातो॒हरी॑सखा॒यासु॒धुरा॒स्वङ्गा॑ ।
घा॒नाव॒दिन्द्रः॑सर्व॒नंजु॒षाणः॑सखा॒सख्युः॑शृ॒ण्व॒वन्द॑नानि ॥ ४ ॥

आ । च । त्वाम् । एता । वृषणा । वहातः । हरी इति ।
सखाया । सुधुरा । सुध्वङ्गा । घानाश्वत् । इन्द्रः । सर्वनम् ।
जुषाणः । सखा । सख्युः । शृण्वत् । वन्दनानि ॥ ४ ॥

हेइन्द्र वृषणा सेवनसमर्थो सुधुरा शोभनयाधुरान्वितौ स्वङ्गा शोभनावयोपेतौ सखाया
शोभनस्थानावेताएतौहरी त्वामावहातः यज्ञप्रत्यागमनापरयेत्वामावहतः अथ घानावत्
शृण्ववोपेतंसर्वनंजुषाण. सेवमान सखा सखिमूत.सइन्द्रः सख्यु स्तोत्रमवन्दनानिस्तोत्राणिशृण्वच्च
शृणुयात् ॥ वहात. वहेल्लेड्याडागमेरूपं चवायोगेप्रथमेतिनिघातः । शृण्वत् श्रुश्रवणेइत्यस्य
लेड्याडागमेरूपं निघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

कु॒विन्मा॑गो॒पांकर॑से॒जन॑स्यकु॒विद्रा॑जानंमघव॒वृजी॑पिन् ।
कु॒विन्म॒ऋषि॑पि॒वांसं॑सु॒तस्य॑कु॒विन्मे॒वस्वो॑अ॒मृत॑स्य॒शिक्षाः॑ ॥ ५ ॥

कुवित् । मा । गोपाम् । करसे । जनस्य । कुवित् । राजानम् ।
मघश्वन् । ऋजीपिन् । कुवित् । मा । ऋषिम् । पपिश्वांसम् ।
सुतस्य । कुवित् । मे । वस्वः । अमृतस्य । शिक्षाः ॥ ५ ॥

हेइन्द्र कुविदपिच मामांजनस्यगोपांगोसारं करसे कुरु तथा हेमघवन् घनवन्ऋजी-
पिन्सोमवन् हेइन्द्र मां राजानं सर्वस्यस्वामिनंकुरु । कुविच्चमामामृषिम् अतीन्द्रियार्थद्रष्टारंकुरु ।
ऋषिर्देशनादितियारंस्कः । तथा सुतस्यापिपुतस्यसोमस्यपपिवांसंपातारंकुरु । अपिच मे मह्यम्
अमृतस्य धरहितंस्वोक्तु शिक्षा.प्रयच्छ ॥ करसे डुकृन्करणे लेड्याडागमेरूपं कुविपो-
गादनिघातः । मऋषिमित्यत्र संहितायामृत्यकदतिप्रकृतिभावः हस्वश्च । पपिवांसं पाप-

नेइत्यस्यकसौवस्वेकागादसामितीडागभः प्रत्ययस्वरः । शिखाः शिखतिर्दानकर्म अस्माहे-
 द्याडागमेरूपं कुविद्योगादनिषातः आगमाअनुदात्ताइत्याद्येनुदात्तत्वेघातुस्वरः ॥ ५ ॥

अथपष्ठी-

आत्वावृहन्तोहरयोयुजानाअर्वागिन्द्रसधमादोवहन्तु ।
 प्रयेद्वितादिवऋञ्जन्त्याताःसुसंमृष्टासोवृषभस्यमूराः ॥ ६ ॥

आ । त्वा । वृहन्तः । हरयः । युजानाः । अर्वाक् । इन्द्र ।
 सधश्मार्दः । वहन्तु । प्र । ये । द्विता । दिवः । ऋञ्जन्ति ।
 आताः । सुसंमृष्टासः । वृषभस्य । मूराः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वां वृहन्तोमहान्तोयुजानाः रथेयुज्यमानाहरयोश्चाः सधमादः सहमादयन्तः सन्तः
 अर्वागमदभिमुखमावहन्तु वृषभस्यकामानांविर्तुरिन्द्रस्यमूराः शत्रूणांमारकाः सुसंमृष्टासः
 इन्द्रस्यहस्ताभ्यांष्टभानो सुसंमृष्टाः दिवोनमस.सकाशादागच्छन्तोयेऽश्वाः आताः आभिमुख्ये-
 नगम्यन्तेप्राणिभिस्तत्कार्यपतीतिआतादिश सर्वादिशः द्विता द्विविधेयधामवतितथाप्रक्रञ्जन्ति
 प्रकर्षेणसाधयन्ति ॥ युजानाः युजिरयोगे युजिबुधिश.किञ्चेतिकित्त्वादानच् चित्त्वादन्तोदात्तः
 सधमादः मदीहर्षेइत्यस्मात्प्यन्तात्किप् कृदुत्तरपदस्वरः । द्विता द्विशब्दात्संख्यायाविधार्थेनेति
 घाप्रत्ययः घकारस्यतकारश्छान्दस. प्रत्ययस्वरः । दिवः ऊडिदमिति विभक्तेरुदानत्वम् ।
 आताः अतसातत्यगमनेइत्यस्मात्कर्माणिघञ् व्यत्ययेनाद्युदात्तः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इन्द्रपिववृषधूतस्यवृष्णाआयन्तेइयेनउशतेजभारं ।
 यस्यमदेच्यावयसिप्रकृष्टीर्यस्यमदेअपगोत्राव्वर्थं ॥ ७ ॥

इन्द्र । पिव । वृषधूतस्य । वृष्णः । आ । यम् । ते । इयेनः ।
 उशते । जभारं । यस्य । मदे । च्यावयसि । प्र । कृष्टीः ।
 यस्य । मदे । अप । गोत्रा । व्वर्थं ॥ ७ ॥

हेइन्द्र वृषधृतस्य आबमिरभिपुतं वृष्णः अभिमतफलसेचकंसोमपिव श्येनः शंसनीयगतिः
छन्दोरूपःसुपर्णः उशते सोमंकामयमानाय ते तुभ्यं यंसोममाजभार आजहार यस्यसोमस्य
मदेहर्षेसंजातेसति कृष्टीः आकर्षन्तिवर्शाकुर्वन्तिकर्मणासर्वानिति कृष्टयोमनुष्याः तान्सपन्न-
भूतान्मनुष्यान्प्रच्यावयसि प्रकर्षेणपातयसि यस्यसोमस्यमदेसंजातेसति गोत्रागामुदकरदिभि-
राघृतवर्षीषु ऋतुपुत्रायन्तेपालयन्तीतिगोत्रामेघाः तानपववर्षापवृणोपि ॥ वृषधृतस्य घृञ्कम्-
नेइत्यस्यनिष्ठायां यस्यविभापेतीदप्रतिपेघः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदस्वरः । श्येनः श्यैङ्गती
श्यास्त्याहृञ्विभ्यङ्गनितिङ्गन्प्रत्ययः श्यायतइतिश्येनः चित्त्वादन्तोदात्तः । जभार हरते-
लिटिणलिरूपं ह्यग्रहोर्भश्छन्दसीतिभकारः यद्वृत्तयोगादनिघातःलित्स्वरः । मदे मदीहर्षे मदे-
नुपसर्गेइत्यप्प्रत्ययः तस्यपित्त्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः । गौत्रा वैङ्पालनेइत्यस्य आतोनुपस-
र्गेकइतिकः सुपोडादेशः एकादेशस्वरः ॥ ववर्ष वृञ्वरणेइत्यस्य लिटिथलि ऋतोमारद्वा-
जस्येतीदप्रतिपेघः गुणः लित्स्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

शुनंहुवेममघवान्मिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजसातौ ।

शृण्वन्तमुग्रमूतयेसमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिसंजितधनानाम् ॥ ८ ॥ ७ ॥

शुनम् । हुवेम् । मघवानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे ।

नृक्षतमम् । वाजसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्सु ।

घ्नन्तम् । वृत्राणि । सम्जितम् । धनानाम् ॥ ८ ॥ ७ ॥

व्याख्यातेपठ्क ॥ ८ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

अयन्ते अस्वितिपद्यर्षपठ्मुक्तं वैश्वामित्रं बार्हतमैन्द्रम् अत्रानुक्रमणिका-अयन्तेपद्यर्ष-
तन्विति महाप्रतेबार्हत्यांशुचाशीताविद्वंसूक्तं पोडशिशाखे अयन्ते अस्तुहर्यतइत्याद्यष्ट्युचोविनियुक्तः ।
सूत्रितद्य-अयन्ते अस्तुहर्यतइत्यौष्णिहबार्हतौशुचाविति ।

तस्मिन्सूक्तेप्रथमा-

अयन्ते अस्तुहर्यतः सोम आहरिभिः सुतः ।

जुपाण इन्द्र हरिभिर्न आगृह्यातिष्ठ हरित्तरथम् ॥ १ ॥

अयम् । ते । अस्तु । हर्यतः । सोमः । आ । हरिश्मिः । सुतः ।
जुषाणः । इन्द्र । हरिश्मिः । नः । आ । गृहि । आ । तिष्ठ ।
हरितम् । रथम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र हरिभिः हरन्तिमोमरसानेभिरितिहरयोप्रावाणः तैरासुतः सर्वतोऽभिपुतः हर्यतः
कमनीयोजुषाणःप्रीतिविषयोयंसोमः तेतुभ्यमस्तु त्वंहरिभिरश्वैर्युक्तंहरितंहरिद्वर्णरथम् आतिष्ठ
अधितिष्ठ ततोऽस्मानभिलक्ष्यागहागच्छ ॥ हर्यतः हर्यगतिकान्योरित्यस्मात् भृष्टदृशीत्या-
दिनात्प्रत्ययः चित्वादान्तोदात्तः । हरितं हन्हरणे ह्रस्वाभ्यामित्यितिइत्प्रत्ययः नित्वादा-
द्युदात्तः । रथं रसुक्तीडायां हनिकुपिनीत्यादिनात्प्रत्ययः कित्वादानुनासिकलोपः नित्स्वरः ॥१॥

अथद्वितीया-

हर्यन्नूपसंमर्चयःसूर्यंहर्यन्नरोचयः ।

विद्वान्चिकित्वान्हर्षश्ववर्धसइन्द्रविश्वाअभिश्चियः ॥ २ ॥

हर्यन् । उपसम् । अर्चयः । सूर्यम् । हर्यन् । अरोचयः ।
विद्वान् । चिकित्वान् । हरिश्अश्व । वर्धसे । इन्द्र । विश्वाः ।
अभि । श्रियः ॥ २ ॥

हेइन्द्र हर्यन्सोमंकामयमानस्त्वम् उपसम् उपःकालम् अर्चयः पूजयसि तथा हर्यन् उदिते
सूर्येसोमंकामयमानस्त्वंसूर्यमरोचयः दीपयसि हेहर्यधेन्द्र विद्वानेतत्सर्वंनानाश्रिकित्वान-
स्मदाभिलषितफलविषयज्ञानवांस्त्वं विश्वाः सर्वाःश्रियः नः संपदः अभिवर्धसेमिमत्फलप्रदा-
नेनाभितोवर्धयसि ॥ चिकित्वान् कितज्ञानेइत्यस्य कसौरूपं प्रत्ययस्वरः । वर्धसे वृधुवर्धने
इत्यस्यान्तर्भावितप्यर्थस्यलटिरूपं निघातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

यामिन्द्रोहरिंधायसंपृथिवीहंरिर्वपसम् ।

अघारयहुरितोर्भरिभोजनंययोरन्तर्हरिश्चरत् ॥ ३ ॥

द्याम् । इन्द्रः । हरिःश्रायसम् । पृथिवीम् । हरिःश्वर्षसम् ।
 अधारयत् । हरितोः । भूरि । भोजनम् । ययोः । अन्तः ।
 हरिः । चरत् ॥ ३ ॥

सोऽयमिन्द्रोहरिषायसं हरितोहरितवर्णोषायसोधारकारश्मयोयस्याःसा तांयामधारयन्
 तथा हरिवर्षसम् ओषधीभिर्हरितवर्णोपृथिवीम् अधारयत् हरितोहरितवर्णयोर्घावापृथिव्योर्मध्येस्व-
 कीययोरश्वयोर्भूरिप्रभृतमोहनं भुज्यतइतिभोजनं यवसादिलक्ष्यते ययोर्घावापृथिव्योरन्तर्मध्ये
 हरिरिन्द्रश्चरत् चरति तेद्यावापृथिव्याविन्द्रोधारयदित्यर्थः ॥ हरिषायसं जुघाञ्-
 धारणपोषणयोरित्यस्मात् वहिहाषाभ्यश्छन्दसीत्यसुन् णिदित्यनुवृत्तेरातोयुक् बहुव्रीहौ
 पूर्वपदस्वरः । पृथिवीं प्रयेःपिवन्संप्रसारणचेतिपिवन्प्रत्ययः षिद्वीरादिभ्यश्चेति ङीप् प्रत्यय-
 स्वरेणान्तोदात्तः । हरिवर्षसं वृड्संमकौ वृड्शीड्भ्यांरूपस्वाङ्गयोरित्यसुन्प्रत्ययः पुगागमथ
 संभज्यतेतदितिवर्षोरूपं बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः । हरितोः हञ्हरणेइत्यस्मात्ह्रस्वरुहियुपिभ्यइति-
 रितीतिप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । भोजनं भुजपालनाभ्यश्हारयोरित्यस्मात्कृत्यत्युटोबहुलमितिर्कर्मणि
 स्युद् लिस्वरः । अन्तः स्वरादिष्वन्तोदात्तत्वेनपठितत्वादन्तोदात्तः । चरत् चरतिर्गत्यर्थः
 लटिरूपं यद्वृत्तयोगादनिचातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

जज्ञानोहरितोवृषाविश्वमाभातिरोचनम् ।
 हर्यश्वोहरितंघञ्आयुधमावज्रंवाहोहरिम् ॥ ४ ॥

जज्ञानः । हरितः । वृषा । विश्वम् । आ । भाति । रोचनम् ।
 हरिःश्वः । हरितम् । घञ् । आयुधम् । आ । वज्रम् ।
 वाहोः । हरिम् ॥ ४ ॥

वृषा कामानांवर्षकः हरितोहरिद्वर्णोपेतः जज्ञानः जातइन्द्रोविश्वंसर्वरोचनंदीप्यमानं
 लोकमाभाति सर्वतःप्रकाशयति तथा हर्यश्वः इन्द्रोहरितंहरिद्वर्णोपेतमायुधं वाहोर्घते तथा
 हरिं शत्रूणांप्राणहारकंवज्रं वाहोराघते ॥ जज्ञानः जनीप्रादुर्भवेइत्यस्यलिट्कानच् गमहने-
 त्यादिनोपबालोपः चित्त्वादन्तोदात्तः । भाति भादोतावित्यस्यान्तर्भावित्यर्थस्य लटिरूपम् ।

रोचनं रुचदीप्तावित्यस्मादनुदात्तेत्थहलादेरितियुच् चित्वादन्तोदात्तः । बाहो उदात्तयोह-
स्पृर्वादितिनिभक्तेरुदात्तत्वम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्रो ह्यर्हन्तमर्जुनं वज्रं शुक्रैर्भिवृतम् ।

अपावृणोत् हरिं भिरदिभिः सुतमुद्गाहरिं भिराजत ॥ ५ ॥ ८ ॥

इन्द्रः । ह्यर्हन्तम् । अर्जुनम् । वज्रम् । शुक्रैः । अभिध्वृतम् ।

अपं । अवृणोत् । हरिं शभिः । अद्रिं शभिः । सुतम् । उत् । गाः ।

हरिं शभिः । आजत ॥ ५ ॥ ८ ॥

सोयमिन्द्रः ह्यर्हन्तं कमनीयमर्जुनं शुभ्रं शुभ्रत्वमुपपादयति शुक्रैः शुभ्रैः क्षीरादिभिरभि-
वृतं त्र्यासं वज्रं वेगवन्तं हरिभिः हरन्त्येभिः सोमरसानिति हरयः तैरद्रिभिर्ग्रावभि सुतमभिपुतंशोमम्
अपावृणोत् आवरणरहितमकरोत् तथाचमश्चर्मणः—पूषारानाननाघृणिरपगूहं गुहाहितम् अविन्दंति ।
तथा गाः पणिभिरपहनागाः हरिभिरश्वैरुपेतः सइन्द्रः उदानतं विद्यान्निरगमयत् ॥ अर्जुनमर्जुन-
अर्जने इत्यस्मादर्जुनि लुक्चेति उन्नम् निस्वरः । अभिवृतं गतिरन्तरइति गतेः प्रकृतिस्वरत्वम् । आजत
अनगतिश्लेषणयोर्लडि व्यत्ययेनात्मनेपदं निघातः ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्य तृतीयेष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

आमन्द्रैरितिपद्यैः सप्तमं सूक्तं वैश्वामित्रं बार्हतभैन्द्रम् आमन्द्रैरित्यनुक्रमणिका पूर्व-
सूक्ते बार्हतं त्वित्युक्त्वा दस्यापि बार्हतत्वं—विशेषविनियोगस्तु यत्र श्रुत्यानसूत्रितः । स्मार्ततत्रविज्ञानी-
यादृग्भिधानादिशास्त्रतः ।

तत्रप्रथमा-

आमन्द्रैरिन्द्रहरिभिर्याहिमयूररोमभिः ।

मात्वाकेच्चिन्निर्यमन्विनपाशिनोतिघन्वेवताईहि ॥ १ ॥

आ । म॒न्द्रैः । इ॒न्द्र । हरि॑र्द॒भिः । या॒हि । म॒यूर॑रोम॒द॒भिः ।
 मा । त्वा । के । चि॒त् । नि । य॒म॒न् । वि॒म् । न । पा॒शि॒नः ।
 अ॒ति । ध॒न्व॑श्श्व । तान् । इ॒हि ॥ १ ॥

हेइन्द्र मन्द्रैर्मादयितृभिर्मयूररोमभिः मयूररोमसदृशरोमयुक्तैः हरिभिरश्वैरुपेतस्वमा याहि यज्ञप्रत्यागच्छ केचिदपिजनाः त्वात्वापानियमन्मानियच्छन्तु गमनप्रतिबन्धंमाकुर्वन्वित्यमिप्रायः प्रतिबन्धेद्वयान्तः—विन यथापाशिनः पाशहस्ताव्याधाविगच्छन्तंपक्षिणंनियच्छन्ति तद्वन्मानियच्छन्तु किंच धन्वेव यथा पान्थाः धन्वमरुदेशंशीघ्रमतिगच्छन्ति तद्वद्गमनप्रतिबन्धकानतीत्यशीघ्रमिहि आगच्छ ॥ मन्द्रैः मदिस्तुत्यादिष्वित्यस्य स्फायितञ्चीत्यादिनारकप्रत्ययः इदित्त्वात्तुम् प्रत्ययस्वरः । मयूररोमभिः मयूररोमवद्रोमाणियेपाभितिसप्तम्युपमानपूर्वपदस्य बहुव्रीहिरुत्तरपदलोपश्चेतिसमासः उत्तरपदलोपश्च मयूरशब्दोमीनातेरुत्तराभितिसप्तम्युपमानपूर्वपदप्रत्ययान्तः मीनातिसर्पानितिमयूरोवर्ही - नित्त्वादाद्युदात्तत्वेप्राप्ते मादीनाभितिसूत्रेणमध्योदात्तः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । यमन् यमउपरमेइत्यस्यश्लेष्यडागमेरूपम् । इहि इण्गतावित्यस्यलोठिरूपम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

वृ॒त्र॒खा॒दो॒र्वा॒लं॒रु॒जः॒पु॒रां॒द॒र्मो॒अ॒पाम॒जः ।
 स्था॒ता॒र॒थ॑स्य॒ह॒यो॑र॒भि॑स्व॒र॒इन्द्रो॑दृ॒ह्णा॒चि॑दा॒रु॒जः ॥ २ ॥

वृ॒त्र॒ख॒दा॒दः । व॒ल॒म॒रु॒जः । पु॒राम् । द॒र्मः । अ॒पाम् । अ॒जः ।
 स्था॒ता । र॒थ॑स्य । ह॒योः । अ॒भि॑स्व॒रे । इन्द्रः । दृ॒ह्णा । चि॒त् ।
 आ॒रु॒जः ॥ २ ॥

सोऽयमिन्द्रोवृत्रखादः वृत्रंखादतिदिनस्तीतिवृत्रखादः वलंरुजः वृणोत्याकाशमिति बलोमेघः तस्यमजकः तथाचमन्त्रवर्णः—विभेदवलमिति । ततोऽपामजः मेघभेदनद्वारापां प्रेरकः, पुरांशत्रुसंबन्धिनीनांपुरीणांदर्मःदारकः तथाहयोरश्वयोरभिस्वरे अस्मदाभिमुख्येनप्रेरणेनित्तभूतेसति रथस्यस्थाता रथमधिष्ठाता तथा दृह्णाचिन् दृढानामनिबलवतांशत्रु-

णामपि आरुनः समन्ताद्भ्रजकोभवति ॥ घृत्रत्वादः खाद्यभक्षणोइत्यस्मात्कर्मण्यण् कृदुत्तरपदस्वरः । वलरुनः रुनोभङ्गे कर्मण्युपपदे मूलविभुनादित्वात्कर्मत्ययः तत्पुरुषेऽतिबहुलमितिद्वितीयायाअलुक् थायादिस्वरः । आरुनः रुनोभङ्गेइत्यस्मादिगुपयलक्षणःकः समासे थायादिस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

गम्भीराँउदधीँरिवृक्तुँपुष्यसिगाइँव ।

प्रसुँगोपायवँसंधेनवोँयथाहृदंकुल्याइँवाशत ॥ ३ ॥

गम्भीरान् । उदधीन्इँव । ऋतुम् । पुष्यसि । गाःइँव ।

प्र । सुगोपाः । यवँसम् । धेनवँः । यथा । हृदम् ।

कुल्याःइँव । आशत ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं गम्भीरान्महावक्राशानुदधीँसमुद्रान् उदकैर्यथापोपयसि तद्वत् ऋतुं यज्ञस्यकर्तारमिर्मयनमानमभिमतफलप्रदानेनपुष्यसि पोपयसि अत्रदृष्टान्तः-यथासुगोपाः समीचीनोगोपालः यवसेन गाःपोपयतितद्वत् यथा धेनवोयवसंतृणादिकंप्राप्नुवन्ति तद्वत्त्वंसोमान्प्राप्नोपि तेचसोमाः कुल्याइँव कृत्रिमसरितोहृदंमहानलशयंयथाप्राप्नुवन्तितद्वत्त्वामाशतव्याप्नुवति ॥ गम्भीरान् गाधृप्रतिष्ठालिप्सयोर्मन्थेचेत्यस्माद्भीरगम्भीरावित्यनेनसूत्रेणइरच्प्रत्ययः नुमागमोपधाह्रस्वभकाराःसर्वेनिपात्यन्ते चित्त्वादन्तोदात्तः । उदधीनिव उदकशब्दउपपदे दधातेरधिकरणेर्धे कर्मण्यधिकरणेचेतिकिप्रत्ययः उदकशब्दस्य पेपंवासवाहनधिपुचेत्युदभावः कृत्स्वरः इवेनसमासोविभक्तयलोपश्च । पुष्यसि पुपपुष्ठावित्यस्यान्तर्णीतण्यर्थस्यलटिरूप निवातः । सुगोपाः गोपायते.किपिरूपम् । यथा यथेतिपादान्तेइतिनियातः । आशत अशुश्यासावित्यस्माद्भ्रजि बहुलंलन्दसीतिविकरणस्यलृक् निवातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आनुस्तुजैरयिँभुराँशंनप्रतिजानुते ।

वृक्षंफळंफलंमङ्गवधूनुहीन्द्रंलंपारणंवंसु ॥ ४ ॥

आ । नः । तुजम् । रयिम् । भर । अंशम् । न । प्रतिज्ञामते ।
 वृक्षम् । पक्कम् । फलम् । अङ्गीड्व । धूनुहि । इन्द्र ।
 सम्हपारणम् । वसु ॥ ४ ॥

हेइन्द्र नोऽस्माकंतुजंशत्रूणांवाधकरयिधनेनोपलक्षितंपुत्रमामर संपादय तत्रदृष्टान्तः—अंशं यथा पिताप्रतिजानते व्यवहारज्ञायपुत्रायस्वकीयस्यधनस्यभागं ददाति तद्वत् किंच पक्कं-
 लंप्रतिवृक्षमङ्गीव अङ्गी यथा धूनुति तथा त्वंसंपारणम् अस्मादिच्छायाःसम्यक्पूरकं वसु
 धनं धूनुहि चालय प्रयच्छेत्यर्थः ॥ प्रतिजानते ज्ञाअवबोधनेइत्यस्यशतरूपं प्रादिसमा-
 सः शतुरनुमइतिविपक्तेरुदात्तत्वम् । धूनुहि धूञ्कम्पनेइत्यस्यलोठिरूपम् । संपारणं पृपालनपू-
 रणयोरित्यस्य ष्यन्तस्य करणेल्युद् समासेकृत्स्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

स्वयुरिन्द्रस्वराळसिस्मदिष्टिःस्वर्यशस्तरः ।

सर्वावृधानओर्जसापुरुष्टुतभवानःसुश्रवस्तमः ॥ ५ ॥ ९ ॥

स्वयुः । इन्द्र । स्वराट् । असि । स्मत्सदिष्टिः ।

स्वर्यशस्तरः । सः । वृवृधानः । ओर्जसा । पुरुष्टुत ।

भव । नः । सुश्रवःस्तमः ॥ ५ ॥ ९ ॥

हेइन्द्र स्वयुर्धनवानसि तथा स्वराट् स्वर्गाभ्यराजासि स्मदिष्टिः भद्रवाक्यः स्वयश-
 स्तरः अतिशयेनप्रभूतकीर्तिरसि हेपुरुष्टुत बहुभिरादूतेन्द्र तत्त्वमोगसाबलेनवावृधानोवर्षमा-
 नःसन् नोऽस्मदर्धंसुश्रवस्तमः अतिशयेनशोभमानोपेतोभव ॥ स्वयुः स्वशब्दान्मत्वर्षीयोयुः ।
 स्वराट् राजृदीप्तौ क्विप् प्रश्नादिनापत्वम् । स्मदिष्टिः स्मत्सुमदित्यर्थेउक्तालोपश्छान्दसः बहुमी-
 हौपूर्वपदस्वरः । पुरुष्टुत संहितायां स्तुतस्तोमयोश्छन्दसितिपत्वम् । भव भवतेर्लोठिरूपम् प्रचो-
 तस्तिडइतिसंहितायां दीर्घः । सुश्रवस्तमः श्रवःशब्दोमुन्नतः बहुमीहौ आधुदात्तंश्चच्छ-
 न्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं तदन्तादतिशयनेतमप् तस्यपित्वाद्नुदात्तत्वे बहुमीहिस्वरः ॥ ५ ॥

॥ इति नृतीयस्य नृनीयेन वमोवर्गः ॥ ९ ॥

युध्मस्यइतिपञ्चर्चमष्टमं सूक्तं वैश्वामित्रमैन्द्रं युध्मस्येत्यनुक्रमाणेका दशरात्रेचतुर्थे-
हनिनिष्केवल्येयुध्मस्यतइतिसूक्तंनिविद्धानं सूत्रितञ्च—कुहश्रुतइन्द्रोयुध्मस्यतइतिनिष्केवल्यमिति ।
ऋषभनाम्नयेकाहेपिनिष्केवल्यइदंसूक्तंनिविद्धानं सूत्रितञ्च—युध्मस्यतइतिमध्यन्दिनइति ।

तत्रमथमा-

युध्मस्यतेवृषभस्यस्वराजउग्रस्ययूनःस्थविरस्यघृष्वेः ।
अर्जूर्यतोवृजिणोवीर्याइणीन्द्रश्रुतस्यमहतोमहानि ॥ १ ॥

युध्मस्य । ते । वृषभस्य । स्वराजः । उग्रस्य ।
यूनः । स्थविरस्य । घृष्वेः । अर्जूर्यतः । वृजिणः ।
वीर्याणि । इन्द्र । श्रुतस्य । महत्तः । महानि ॥ १ ॥

हेइन्द्र युध्मस्ययोधनशीलस्यवृषभस्याभिमतफलसेचकस्यस्वरानःधनाधिपतेः उग्रस्य
समर्थस्ययूनो नित्यतरुणस्य स्थविरस्यचिरन्तनस्य घृष्वेः शत्रूणांसंवर्षकस्य अर्जूर्यतःनरार-
हितस्य वृजिणःश्रुतस्यत्रिपुल्लोकेपुप्रसिद्धस्य अतएव महत्स्तेतववीर्याणिमहानिमहान्तिखलु ॥
युध्मस्य युध्मसंग्रहारे इषियुधीन्विदसिइत्यादिनामङ्गप्रत्ययः । यूनः यौतेःकमिन्युवृषीत्यादिनांक-
निन् श्रयुवमचोनामतद्धितेइतिसंप्रसारणं निःस्वरः । स्थविरस्य अनिराशिशिराशिपिष्ठेत्यादि-
नाकिरन्प्रत्ययान्तोनिपातितः । घृष्वेः घृषुसंघर्षे कृविघृष्विच्छवीत्यादिनाकिन्प्रत्ययान्तोनिपात्यते
नित्वादाद्युदात्तः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

महाँअसिमहिपवृष्ण्येभिर्धनस्पृदुग्रसहमानोअन्यान् ।
एकोविश्वस्यभुवनस्यराजासयोधयाचक्षययाचजनान् ॥२॥

महान् । असि । महिप । वृष्ण्येभिः धनस्पृत् । उग्र ।
सहमानः । अन्यान् । एकः । विश्वस्य । भुवनस्य । राजा ।
सः । योधय । च । क्षयय । च । जनान् ॥ २ ॥

हेमहिप महनीय उग्र इन्द्र त्वं महानसि धनस्पृत् धनानि दानभोगत्यागैःपारंनयंस्त्वंवृ-
ष्ण्येभिर्वीर्यैरन्यान्शत्रून्सहमानोऽभिमवन्वर्तसे तथा विश्वस्यसर्वस्य भुवनस्य एकःअसहायो-

राजासत्वंयोधयच्च सपत्नान्प्रहर जनान्क्षययच्च निवासय बाधकाहत्वासायुजनान्स्वस्थानेस्था-
पयेत्यभिप्रायः ॥ महिष महपूजायाम् अविमहोष्टिपनितिदिपच्चरत्ययः आमन्त्रितत्वाक्षिवातः ।
वृष्येभिः वृष्णिमवानि भवेच्छन्दसीतियन् यतोनोवइत्याद्युदात्तः । योधय युधसंप्रहारेइत्य-
स्यण्यन्तस्यलोष्टिरूपं चादिपुचेतिनिघातः णिच्स्वरः । क्षयय क्षिनिवासगत्योरित्यस्यण्यन्तस्य
लोष्टिरूपम् अत्रापिपूर्ववदनिघातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

प्रमात्रांभीरिरिचैरोचमानःप्रदेवेभिर्विश्वतोअप्रतीतः ।
प्रमज्जनादिवइन्द्रःपृथिव्याःप्रोरोर्महोअन्तरिक्षाहजीपी॥३
प्र । मात्राभिः । रिरिचे । रोचमानः । प्र । देवेभिः । विश्वतः ।
अप्रतिइतः । प्र । मज्जना । दिवः । इन्द्रः । पृथिव्याः ।
प्र । उरोः । महः । अन्तरिक्षात् । ऋजीपी ॥ ३ ॥

रोचमानोदीप्यमान-विधत्तःसर्वैरप्रतीतः एतावदस्यसामर्थ्यामित्यपरिच्छिद्यमानः ऋजी-
पीसोमवानिन्द्रः मात्राभिः मीयन्तेपरिच्छिद्यन्तेइतिमात्रा-शिरोघयाः तेभ्योपिप्ररिरिचे प्रक-
र्षेणमहत्तयातिरिक्तोमृन् तथा देवेभिर्देवेभ्योपि मज्जना मज्जयतिशत्रून् दुःखसागरेइतिमज्ज
बलं तेन बलेनप्ररिरिचे तथा दिवःपृथिव्याः धावाशुधिषीभ्यांचप्ररिरिचे तथा उरोर्विस्ती-
र्णात्तुमहोमहतोन्तरिक्षादपिप्ररिरिचे ॥ मात्राभिः साह्मानेशब्देनेत्यस्मात् हुयामाश्रुभसिभ्यस्र-
न्निनिन्नप्रत्ययः नित्वाद्वाद्युदात्तः दूलेपेपूर्वस्यदीर्घेणइतिसंहितायां दीर्घः । रोचमानः रुचदी-
स्तावित्यस्मान्शानचिरूपं तस्यलसार्वाणानुकस्वरेषानुस्वरः । अप्रतीतः इण्गतौ कर्मणिचः
प्रादिसमास ननासमासेतस्यस्वर । मज्जना दुमस्नोशुद्धौ औणादिकीमनिप्रत्ययः हलं-
जशुभ्रशीतिनशत्वं चित्त्वादन्तोदात्तः । पृथिव्याः उदात्तयणोहल्पूर्वादितिविमचेरुदात्तत्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उरुंगंभीरिंजनुपाभ्युं१ग्रंविश्वव्यंचसमवृत्तंमतीनाम् ।
इन्द्रंसोमांसःप्रदिविसृतासंसमृद्रंनस्रवत्आविंशन्ति ॥१॥

उरुम् । गभीरम् । जनुपा । अभि । ऊग्रम् । विश्वद्व्यचसम् ।
 अवतम् । मतीनाम् । इन्द्रम् । सोमासः । प्रशदिवि । सुतासः ।
 समुद्रम् । न । स्रवतः । आ । विशन्ति ॥ ४ ॥

उरुमहान्तम् अतएव गभीरमहावकाशं जनुपा जन्मना स्वभावतएवोग्रं शत्रूणांभयङ्करं
 गभीरत्वमेवोच्यते विश्वद्व्यचसं विश्वज्यासमतीनांस्तुतीनांस्तोतृणांवा अवतरक्षकं तादृश-
 मिन्द्रं प्रदिवि पूर्वेष्वहःसु सुतासोभ्रावभिरभिपुताःसोमासः सोमाः अभ्यामिमुख्येनाविशन्ति
 तत्रदृष्टान्तः—समुद्रं यथास्रवतःस्रवत्योनद्यःसमुद्रमाविशतितद्वत् ॥ जनुपा जनीप्रादुर्भावे
 इत्यस्माज्जनेरुसिरित्युसिप्रत्ययः । विश्वद्व्यचसं व्यचज्याभीकरणेइत्यस्मादसुन् व्यचे.कुटा-
 दित्वमनसीतिवक्तव्यमित्यत्रानसीतिपर्युदासात्डित्त्वाभावः विश्वद्व्यचाइतीन्द्रस्यनाम बहुव्री-
 हौविधंसंज्ञायामितिपूर्वपदस्यान्तोदात्तत्वम् ॥ अवतम् अवरक्षणादिषु औणादिकोत्त्प्रत्ययः
 चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यंसोममिन्द्रपृथिवीद्यावागर्भंनमाताविभृतस्त्वाया ।
 तंतैहिन्वन्तितमुंतेमृजन्त्यध्वर्यवोवृषभपातवाउ ॥ ५ ॥ १० ॥

यम् । सोमम् । इन्द्र । पृथिवी । द्यावा । गर्भम् । न । माता ।
 विभृतः । त्वास्या । तम् । ते । हिन्वन्ति । तम् । ऊँ इति । ते ।
 मृजन्ति । अध्वर्यवः । वृषभ । पातवै । ऊँ इति ॥ ५ ॥ १० ॥

हेइन्द्र पृथिवी द्यावा द्यावापृथिव्यौ त्वया त्वत्कामतयायमोमंविभृतः अन्तर्धारयतः अत्रद-
 ष्टान्तः—गर्भं यया मातागर्भविभर्तितद्वत् हेवृषभ कामानांवर्षक हेइन्द्र अध्वर्यवः अध्व-
 रंयनमानायइच्छन्त ऋत्विजः तेत्वदर्थं तं सोमं हिन्वन्ति प्रेरयन्ति किञ्च ते तव पातवै
 पानायतंसोमंमृजन्तिशोधयन्ति उ प्रसिद्धौ ॥ पृथिवीद्यावा दिवोद्यावेतिद्यावादेशः आद्युदात्तः
 नोत्तरपदेनुदात्तादावपृथिवीरुद्रपूपमन्थित्यत्रपर्युदासात् देवताद्वन्द्वेत्पुमयपदप्रकृतिस्वरः कृन्-
 समासस्यविपर्यासश्छान्दसः । विभृतः ङुभृञ्धारणपोषणयोरित्यस्माद्धृति भृजामिदि-
 त्यभ्यासस्येत्वं यद्वृत्तयोगादनिवातः अजादिप्रत्ययपरत्वाभावादत्राभ्यस्तानामादिरितिस्वरोन
 भवति प्रत्ययस्वरः । त्वाया त्वामिच्छतीत्यर्थेपुप.त्यच् पूर्वपदकारस्याकारश्छान्दसः अ-
 प्र-

त्ययादितिभावेऽप्रत्ययः सुरासुलुगिति तृतीयायाःसवर्णदीर्घः एकादेशस्वरः । अधर्यवः अध्वर-
मिच्छन्त सुपभात्मनःत्रयच् कल्पध्वरपृतनस्याबिलोपइत्यकारलोपः क्याच्छन्दसीत्युप्रत्ययः
प्रत्ययस्वरः । पातवै पापानेइत्यस्मात्तुमर्थे तवैप्रत्ययः अन्तश्चतवैयुगपदितिधात्वन्तस्यप्रत्ययस्य
चोदात्तत्वम् । उन्नदितिप्रगृह्यसंज्ञा ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्यनृतीयेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

मरुत्वानितिपञ्चवर्जनवमसूक्तं वैश्वामित्रैष्टुभमैन्द्रं मरुत्वानित्यनुत्रमाणिका । दशरा-
त्रेषुतुर्षेहनिमरुत्वतीयशस्त्रेएतत्सूक्तंनिविद्वानीयं सूत्रितद्य-श्रुधीहवमिन्द्रमरुत्वोइन्द्रेनिम-
रुत्वतीयमिति । ऋषपनाद्येकाहेपिमरुत्वतीयशस्त्रेएतानिविद्वानम् । सूत्रितद्य-मरुत्वोइन्द्र-
युष्मस्यतइतिमध्यान्दिनइति ।

तत्रप्रथमा-

मरुत्वोइन्द्रवृषभोरणायपित्रासोममनुष्वधमदाय ।
आसिञ्चस्वजठरेमध्वंऊर्मित्वंराजासिप्रदिवःसुतानाम् ॥ १ ॥

मरुत्वान् । इन्द्र । वृषभः । रणाय । पित्र । सोमम् । अनुष्वधम् ।
मदाय । आ । सिञ्चस्व । जठरे । मध्वः । ऊर्मिम् । त्वम् । राजा ।
असि । प्रदिवः । सुतानाम् ॥ १ ॥

हेइन्द्र शो वृषभः अपावर्षिता मरुत्वान् मरुतोदेवविशस्तद्वान् सत्वम् अनुष्वधे स्वधया
सवनीयपुरोडाशादित्स्त्रेणाहेनानुगर्नसोमरणापरमणीयसंप्रामार्थं मदाय हर्षाय च तंसोमं पि-
त्र किञ्च मध्वः मदकरस्यसोमस्य ऊर्मिसंवातं बहुरसंमये ऋषमममस्मिस्तिष्ठतीति नउसुदां
तस्मिन्नुदरे आसिञ्चस्व सर्वतश्चालय यतस्त्वंमदिवः पूर्व्वहः सुसुतानामभिपुतानांसोमानां
रानासि ईशितासि नैकेतलमधुनातनानामितिमावः उक्तमर्थयास्कोवर्षोति-मरुत्वानिन्द्रमरु-
त्विन्द्रान् वृषभोरषितापरणायरमणीयायमंप्रामायापिनसोममनुष्वधमन्वध्रंमदायमदनीयायमैत्रायाभिध-
स्वमउरेमपुनऊर्मिमधुसोममित्यौषमि कंभायतेरिदमपीतरन्मध्वेतस्मादेवत्वंरानासि पूर्व्वेष्वप्यह सुसुताना-
मिति ॥ अनुष्वधं स्वधामनुगम्यतवमानम् अन्याद्य कान्तोपेन्द्रिनीयपेतिसमाम् संहितायां

पूर्वपदादितिपत्वं निरुदकादित्वादन्तोदात्तत्वम् । उर्मिम् अर्तेरुच्चेतिमिप्रत्ययः घातोर्लुङ्गदेशो
स्परः प्रत्ययस्वरः ॥ १ ॥

सजोपाइन्द्रेतिमरुत्वतीयग्रहस्ययाज्या सुरितघ्न—सजोपाइन्द्रसगणोमरुद्धिरितिमद्यित्वै-
तत्पात्रमिति ।

अथद्वितीया—

सजोपाइन्द्रसगणोमरुद्धिःसोमंपिववृत्रहाशूरविद्वान् ।
जहिशत्रूरपमृधोनुदस्वाथार्भयंकृणुहि विश्वतो नः ॥ २ ॥

सजोपाः । इन्द्र । सगणः । मरुत्शभिः । सोमम् । पिव ।
वृत्रहा । शूर । विद्वान् । जहि । शत्रून् । अर्प । मृधः ।
नुदस्व । अर्थ । अर्भयम् । कृणुहि । विश्वतः । नः ॥ २ ॥

हेशू बलवन् हेइन्द्र सजोपाः संगतोदैवैर्मरुद्धिःसगणोमरुद्धिरेववृत्रहा वृत्रस्यहन्ता
विद्वान् कर्मविषयाभिज्ञस्त्वंसोमंपिव ततो नःशत्रून्जहि श्वः हिंसकानशत्रून्पनुदस्व यद्वा मृधयन्ते
हिंस्यन्तेत्राणिनइतिमृधःसंप्रामाः तत्रवर्तमानानशत्रून्पनुदस्व अथानन्तरंनोऽस्माकंविश्व-
तःसर्वतः अमयंकृणुहि कुरु सर्वतोमयरहितानस्मान्कुर्वित्यर्थः ॥ वृत्रहा ब्रह्मभृणवृ-
त्रेषुकिप् । अमयं निमीभयेइत्यस्मादेरच् ननासमासेतस्यस्वरः । विश्वतः पञ्चम्यास्त-
सिल् ङित्स्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उतऋतुभिर्ऋतुपाःपाहिसोममिन्द्रदेवेभिःसखिभिःसुतनः ।
याँआभ्रंजोमरुतोयेत्वान्वहंन्वृत्रमदधुस्तुभ्यमोजः ॥ ३ ॥

उत । ऋतुशभिः । ऋतुष्पाः । पाहि । सोमम् । इन्द्र । देवेभिः ।
सखिशभिः । सुतम् । नः । यान् । आ । अर्भजः । मरुतः । येत्वा ।
अनु । अहंन् । वृत्रम् । अदधुः । तुभ्यम् । ओजः ॥ ३ ॥

उतापिच हेऋतुपाः कालनिर्वाहकतयाऋतूनांपातः ऋतुपुरसोमंपिबतीतिवाऋतुपाः यद्वा
 ऋतुभिर्मरुद्भिः सहसोमंपिबतीतिऋतुपाः तादृश हेइन्द्र सखिभिः समानस्थानैर्ऋतुभिर्मरुद्भिः
 देवभिर्देवैः सहितस्त्वंनः संबन्धिनंसुतमभिपुतंसोमंपाहि पिब किंच यान्मरुतः आमजः युद्धस-
 हायार्थमसेवथाः येचमरुतः त्वा त्वां युद्धे स्वामिनमन्वमजन्त ततस्त्वंवृत्रमहन् हतवानसि
 तेमरुतस्तुभ्यं त्वदर्धमोजोयुद्धेशत्रुहननादिरूपपराक्रममदधुः अकुर्वन् ॥ अभजः मनसेत्रा-
 यामित्यस्यलडिरूपं यद्वृत्तयोगादनिघातः । अहन् हनहिंसागत्योरित्यस्यलडि सिपोह-
 ल्ङ्चादिलोपः पादादित्वादनिघातः । अदधुः दधातेर्लडि श्ले.सिजभ्यस्तेतिजुस् वाक्यमे-
 दादनिघातः ॥ ३ ॥

मरुत्वतीयशस्त्रेयाज्यायेत्वाहिहत्वइत्येषा , सूत्रितञ्च-येत्वाहिहत्येमघवन्नवर्धन्नितियाज्येति ।

अथचतुर्थी-

येत्वाहिहत्येमघवन्नवर्धन्न्येशाम्बरेहरिवोयेगविष्टौ ।

येत्वानूनमनमदन्तिविप्राःपिवेन्द्रसोमंसगणोमरुद्भिः ॥ ४ ॥

ये । त्वा । अहिहत्ये । मघवन्न । अवर्धन् । ये । शाम्बरे ।

हरिवन्तः । ये । गोइष्टौ । ये । त्वा । नूनम् । अनुमदन्ति । विप्राः ।

पिब । इन्द्र । सोमम् । सगणः । मरुद्भिः ॥ ४ ॥

हेमघवन्नवन्नन्द्र येमरुतः अहिहत्येवृत्रहननरूपेऋमणि त्वा त्वामवर्धन् प्रहरम-
 गवोजिहीरयस्वेतिबलदानेनावीवृधन् हेहरिवोध्वन्नन्द्र येचशाम्बरे शाम्बरवधसंबन्धिनि
 युद्धे त्वामवीवृधन् इन्द्रः शाम्बरमवधीदित्यस्मिन्नर्थेमन्नवर्णः-य.शाम्बरंपवैतेपुक्षियन्तं चत्वारि-
 श्यांशरधन्वविन्दत्ओजायमानं यो अहिंजघोनेति । तथा येमरुतः गविष्टौ पणिनामकैरसुरैः
 सहगवार्थेयुद्धेच त्वामवीवृधन् विप्रामेधाविनोयेचमरुत नूनमिदानींत्वामनुमदन्तिमादयन्ति
 तादृशैस्तैर्मरुद्भिः सगण.सन् इमंसोमंपिब ॥ अहिहत्ये हन्तेर्भावे हनस्तचेतिभ्यप् कृदुत्तर-
 पदस्वरः । अवर्धन् वृधुवृद्धौ इत्यस्यप्यन्तस्य लडिरूपं छन्दस्सुमयुषेतिश्लेसार्धघातुक्त्वा-
 ष्णोर्लोपः यद्वृत्तयोगादनिघातः । शाम्बरे शाम्बरस्येदमित्यर्थे तस्येदमित्यण्प्रत्यय । गवि-
 ष्टौ इपुइच्छायां भावेक्तिन् बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः ! अनुमदन्ति मदिस्तुत्यादिष्वित्यस्यलडित्य-

त्ययेनपरस्मैपदम् आगमानुशासनस्यानित्यत्वान्नुमभावः श्लेष्सार्वधातुकस्वरेकृतेधातुस्वरः
तिडिचोदात्तवतीतिगतेर्निघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

मरुत्वन्तंवृषभंवावृधानमर्कवारिदिव्यंशासमिन्द्रम् ।

विश्वासाहमवसेनूतनायोग्रंसेहोदामिहतंहुवेम ॥ ५ ॥ ११ ॥

मरुत्वन्तम् । वृषभम् । वृधानम् । अर्कवऽअरिम् । दिव्यम् ।

शासम् । इन्द्रम् । विश्वऽसहम् । अवसे । नूतनाय । उग्रम् ।

सहऽदाम् । इह । तम् । हुवेम ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेन्द्र मरुत्वन्तं मरुद्भिस्तद्वन्तं वृषभं मेघभेदनद्वारापावर्षिकं वृधानं वृत्रहननादिकर्म-
सूसाहेनवर्धमानम् अर्कवारिं प्रभूतशत्रुकम् यद्वा अकुत्सितारिं तथाचमन्त्रः-स्वरिमत्रोववक्षे
रणायेति । दिव्यं दिवि स्वर्गलोकेवर्तमानं शासंहितोपदेशाहितपरिहाराभ्यांशासितारं विश्व-
साहं विश्वस्यप्रतिपक्षस्यसर्वस्याभिभावितारम् उग्रं शत्रुयूद्धूर्णं सहोदां युद्धसहकारिणांमरुतां
चलप्रदं तं तादृशसामर्थ्योपेतमिन्द्रं नूतनाय नवतरायावसेरक्षणाय इहकर्मणिहुवेम त्वामाह-
येम ॥ नूतनाय नवशब्दस्यनूङ्त्वादेशः लक्षनपूर्वाश्रयप्रत्ययावक्तव्याइतितनप्रत्ययः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

सद्योहेतिपञ्चमं दशमसूक्तं वैश्वामित्रैष्टममैन्द्रं सद्योहेत्यनुक्रमणिका अग्निष्टोमेपाध्य-
न्दिनसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेसद्योहजातइत्येतत्सूक्तं सूत्रितञ्च-सद्योहजातएयात्वामिति । चातुर्वि-
शिकेप्यहनिमैत्रावरुणशस्त्रेअहरहःशस्यसंज्ञमेतत्सूक्तं सूत्रितञ्च-सद्योहजातइत्यहरहःशस्यंमैत्रा-
वरुणइति । अहर्गणेद्वितीयादिष्वहःसुमाध्यन्दिनंसवनेस्मिन्शस्त्रेएतत्सूक्तम् अहरहःशस्यानीति
होत्रकाद्वितीयादिष्वेवेतिसूत्रितम् । साद्यस्त्रेएकाहेमरुत्वतीयशस्त्रेसद्योहजातइत्याद्यासूक्तमुखीया
सूत्रितञ्च-सद्योहजातोवृषभःकनीनस्त्वंसद्योअपिबोजातइन्द्रेति ।

सूक्तेमथमा-

सुद्योहंजातोवृषभःकनीनःप्रभर्तुमावदन्धसःसुतस्य ।
साधोःपिवप्रतिकामंयथातिरसाशिरःप्रथमंसोम्यस्य ॥ १ ॥

सुद्यः । ह । जातः । वृषभः । कनीनः । प्रभर्तुम् । आवत् ।
अन्धसः । सुतस्य । साधोः । पिव । प्रतिष्कामम् । यथा ।
ते । रसश्चाशिरः । प्रथमम् । सोम्यस्य ॥ १ ॥

वृषभोवृष्टिद्वारापावर्षितासद्यस्तदानीमेवजातउत्पन्नः कनीनःकमनीयइन्द्रःसुतस्याभिपुतस्या-
न्धसः हविर्लक्षणस्यान्नस्यसोमस्यप्रभर्तुं प्रकर्षेणमर्तारसंग्रहीतारं यनमानमावत् रक्षतु ह्यप्रसिद्धौ
किञ्च तादृशस्त्वं प्रतिकामं कामेकामेसोमपानेच्छायांसत्यां ते तव यथा कामस्यपूतिर्भवति तथा
साधोः रसात्मनासंसिद्धं रसाशिरःगोपयोमिश्रणोपेतंसोम्यस्यसोममयंसंप्रथमं सर्वेभ्योदेवेभ्यः
पुरस्तात्पिव ॥ प्रतिकामं कामंकामंप्रति वीप्सायामव्ययीभावेसमासस्वरः । यथा अपादान्तत्वादेव
लित्स्वरः । रसाशिरः आङ्पूर्वात्धीणातेःकिपि अपस्पृशेथामित्यादिनाशिरइत्यादेशः बहुव्रीहौ-
पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । सोम्यस्य सोमशब्दान्मयडर्षे मयेचेतियप्रत्ययः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

यज्जायंथास्तदहंस्यकामेशोःपीयूपमपिवोगिरिष्ठाम् ।
तंतमातापरियोपाजनित्रीमहःपितुर्दमआसिञ्चदग्ने ॥ २ ॥

यत् । जायंथाः । तत् । अहः । अस्य । कामे । अंशोः । पीयूपम् ।
अपिवः । गिरिऽस्थाम् । तम् । ते । माता । परि । योपा । जनित्री ।
महः । पितुः । दमे । आ । आसिञ्चत् । अग्ने ॥ २ ॥

हेइन्द्र त्वं यद्यस्मिन्नहनिनायथाः अजायथाः तदहस्तस्मिन्नेवाहनि अस्यसोमस्य
कामे विपासायांसत्यां गिरिष्ठां गिरिस्थाम् पर्वतस्य उच्चस्थानेवर्तमाने अंशोःसोमलतात्पृष्ठाविशिष्टस्य
ऋजीपस्य पीयूपम् अभिनवंरसमापिवः पीतवानसि उत्पात्तिश्चणएवसोमपानेकारणंदर्शयति-ते
तव जनित्री माता योपा युवतिरादितिःमहोमहत्तः पितुर्ननकस्यकश्यपस्यदमे सूतिकागृहे अग्ने

स्तन्यदानात्प्राक् तंतादृशंसोमंपर्यासिञ्चत् तवास्येपरितोऽक्षारयत् ॥ जायथाः जनीप्रादुर्भावेऽ-
त्यस्यलडि बहुलंछन्दसीत्यडभावः यद्वृत्तयोगादनिवातः । जनित्री जनितामन्नेइतिनिपातना-
ण्णेलोपः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उपस्थायमातरमन्नमैट्टिगममंपश्यदभिसोममूर्धः ।

प्रयावयन्नचरदृत्सोअन्यान्महानिचक्रेपुरुधप्रतीकः ॥ ३ ॥

उपस्थाय । मातरम् । अन्नम् । ऐट्ट । तिग्मम् । अपश्यत् ।

अभि । सोमम् । ऊर्धः । प्रयवयन् । अचरत् । गृत्सः ।

अन्यान् । महानि । चक्रे । पुरुधप्रतीकः ॥ ३ ॥

सङ्घः मातरमुपस्थायप्रार्थयित्वा अन्नमैट्ट तामन्नमयाचत ईळिघ्येपणाकर्मेतियो-
स्कः । ततस्तस्याऊधः ऊधसिद्धीरूपेणस्मितंतिग्मंदीप्तंसोममभ्यपश्यत् सर्वतोदर्शत् गृत्सः
गृष्यते अभिकाइक्ष्यतेसर्वैःदेवैःशत्रुहननार्थमितिगृत्सङ्घः अन्यान्सपत्नान्प्रयवयन् स्वस्वस्या-
नात्प्रकर्षेणोच्चालयन्नचरत् सर्वन्नचरति किञ्च पुरुधप्रतीकः तेनोयोगाद्बहुषाविक्षिताङ्गःसन्
महानि महान्ति वृत्रहननादीनिकर्माणिक्रे ॥ उपस्थाय तिष्ठतेर्त्यपिधुमास्येतीत्त्वेप्राप्ते नल्य-
पांतिप्रतिषेधः लिट्स्वरः । ऐट्ट ईळिर्योङ्गार्थः तस्मात्सङ्घिरूपम् जाडजादीनामित्याडागमः पुत्रं
निवातः । तिग्मं तिजनिशाने अस्माद्युजिरुतिनांकुश्चेतिमक्प्रत्ययः कवर्गादेशश्च । प्रयवयन्
युमिश्रणामिश्रणयोरित्यस्यण्यन्तस्यशतरिरूपं लिट्स्वरः । गृत्सःगृधुअभिकाइक्षायां गृधिपण्यो-
र्देकौचेतिसप्रत्ययः दकारश्चान्तादेशः वृषादित्वादाद्युदात्तः । पुरुधप्रतीकः पुरुशन्दइहसंख्या-
वाची संख्यायाविधार्थेतिधाप्रत्ययः ह्रस्वश्छन्दसः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उग्रस्तुरापाळभिभूत्योजायथावृशंतन्वंचक्रएपः ।

त्वष्टारमिन्द्रोऽजनुपाभिभूयामुष्यासोममपिवच्चमूर्धु ॥ ४ ॥

उग्रः । तुरापाट् । अभिभूतिःओजाः । यथाञ्चशम् ।

तन्वम् । चक्रे । एपः । त्वष्टारम् । इन्द्रः । जनुर्पा । अभिभूर्य ।

आऽमुष्य । सोमम् । अपिवत् । चमूषु ॥ ४ ॥

यएपइन्द्रः उग्रः शत्रूणांभयङ्करः तुरापाट् त्वरयाशत्रूणामभिभविता अतएवामिभूत्योनाः शत्रूणामभिभवनपराक्रमोपेतःसन् तन्वमात्मीयंशरीरंयथावशं यथाकामं नानाविधरूपोपेनंचक्रे । तथाचमञ्चवर्ण—रूपंरूपंमघवाशोमर्वातीति । सइन्द्रोजनुपा जन्मनासामर्थ्येनवात्वष्टारं त्वष्ट्रनामक्रमसुरमिभूम्य चमूषु चमसेपुस्थितमामुष्यचोरयित्वासोममपिवत् त्वष्ट्राहतपुत्रोवीन्द्रमिन्यादिप्रासहासोममपिवदितितैत्तिरीयंकम् ॥ तुरापाट् जित्वरासंभ्रमे किप् ञ्वरत्वरेत्यादिनाऊर् सहेश्छन्दसिण्विः कर्तृकरणेकृतावहुलमिति समासः तत्पुरुषेकृतिवहुलमिति तृतीयायाअलुक् सहेः साड्.सइतिपत्वं कृदुत्तरपदस्वरः । यथावशं वशंकाममनतिक्रम्येत्यज्ययीभावरागासः समासस्वरः । आमुष्य मुपस्तेये ल्यप् । चमूषु चमुअदने कृपिचमितनिधिसर्गिषिर्निभ्यऊर्इत्यूप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी

शुनंहुवेममघवानिमिन्द्रमस्मिन्भरेनृतमंवाजंसातौ ।

शृण्वन्तमुग्रमूतयेसुमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिसंजितंधनानाम् ॥ ५ ॥ १२ ॥

शुनम् । हुवेम । मघध्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृतमम् ।

वाजंसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । मूतये । सुमत्सु । घ्नन्तम् ।

वृत्राणि । समंजितम् । धनानाम् ॥ ५ ॥ १२ ॥

सिद्धिपा ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीयेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

शंसामहामितिपञ्चमेकादशसूक्तं वैश्वामित्रैष्टुममैन्द्रं शंसामहामित्यनुव्रमणिका । समुद्देशरात्रेऽधमेऽहनिमरुत्वतीयशस्त्रेएतत्सूक्तं सूत्रितश्च—शंसामहामहश्चामिन्द्रेति ।

तत्रमथमा-

शंसामहामिन्द्रंयस्मिन्विश्वाआकृष्टयःसोमपाःकाममव्यन् ।
यंसुकृतुंधिपणोविभ्वतृष्टंघनंवृत्राणांजनयन्तदेवाः ॥ १ ॥

शंसं । महाम् । इन्द्रम् । यस्मिन् । विश्वाः । आ । कृष्टयः ।
सोमप्राः । कामम् । अव्यन् । यम् । सुकृतुम् । धिपणे इति ।
विभ्वस्तृष्टम् । घनम् । वृत्राणाम् । जनयन्त । देवाः ॥ १ ॥

हेहोतः महं महान्तमिन्द्रंशंस शस्त्रैस्तुहि यस्मिन्नेन्द्रेरक्षितरिसति । विश्वाकृष्टयः सर्वे
मनुष्याः सोमपाः यज्ञमनुष्ठाप्यसोमपाःसन्तः कामं काम्यतइतिकामस्वर्गादिः तमाव्यन्
सर्वतःप्राप्नुवन्ति धिपणे देवमनुष्यादीनांवारयिष्यौ यद्वा प्रगल्भेसमर्थे स्नाश्रितात्र-
क्षितुमिति धिपणेधावापुथिष्यौ देवाश्च सुकृतुं क्रतु कर्म अगत्यालनादिशोभनःक्रतुर्य-
स्यासौसुकृतु तादृशं विभ्वतृष्टं विमुनाब्रह्मणाजगदाधिपत्येस्थापितमहान्तंवृत्राणांपारुखा-
णांघनंहन्तारंयमिन्द्रंजनयन्त अजनयन् ॥ शंसं शंसुस्तुतावित्यस्यलोटिरूपं, पादादित्वाद्-
निवातः अचोतस्तिडइतिसंहितायांदीर्घः । अव्यन् वीकान्तिगत्यादिषु लडिरूपं यद्वृत्त-
योगादनिवातः अट्स्वरः । सुकृतुं क्रत्वादयश्चेत्युत्तरपदाद्युदात्तः । धिपणे अघृषाप्रागल्भ्ये
इत्यस्माद्धृषेर्धिपचसंज्ञायामितिक्युप्रत्ययः धिपइत्यादेशः प्रत्ययस्वरः । घनं हन्तेःधुसिसंज्ञा-
यांघ प्रत्ययः होहन्तेरितिकृत्वं प्रत्ययस्वरः । जनयन्त जनेर्ण्यन्तस्यलडिरूपं यद्वृत्तयोगाद्
निवातः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

यंनुनकिःपृतनासुस्वराजंद्हितातरंतिनृतमंहरिष्ठाम् ।
इनतमःसत्त्वाभिर्योहंशूपैःपृथुज्जयाअमिनादामुर्दस्योः ॥ २ ॥

यम् । नु । नकिः । पृतनासु । स्वस्वराजम् । द्विता । तरंति ।
नृहर्तमम् । हरिष्ठाम् । इनहर्तमः । सत्त्वंभिः । यः । ह ।
शूपैः । पृथुज्जयाः । अमिनात् । आयुः । दस्योः ॥ २ ॥

पृतनासु व्याप्रियन्तेऽत्रयोद्धारइतिपृतनाःसंग्रामः तेषु स्वराजं स्वतेनसाराजमानं हरिष्टां-
रिस्थां हरियुक्तेरपेवर्तमानं नृतमं बलस्ययुद्धेनेतुतमं द्वितायुद्धमासाचसेनां द्विधाकृत्वावर्तमानं
यमिन्द्रंनकिः नकाश्चिदपितरति उत्तीर्यगच्छति नकोप्यस्तीत्यर्थः नुः प्रसिद्धौ सइन्द्रः इत-
तम. अतिशयेनसेनास्वामी सत्वमिः परितःसीदद्विर्मरुद्भिःसह । य यांनगच्छन् शूषैःशोष-
यन्तिपरबलानांतिशूपाणिबलानि तैः पृथुजयाः युद्धंप्रतितीव्रवेगं सन् दस्योःशत्रोरयुरलं
प्राणंवाभिनातिदिनस्ति हः प्रसिद्धौ अत्रनिरुक्तम्—पृथुजव पृथुजवःपृथुजयाअभिनादायुर्द-
स्योःप्रामापयदायुर्दस्योरिति ॥ तरति तृपवनतरणयोरित्यस्यलदिरूपं यद्वृत्तयोगादनिघात.
शपःपित्वाद्नुदात्तत्वेघातुस्वरः । यंः याप्रापणे औणादिक कप्रत्ययः आतोलोपः प्रत्यय-
स्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सहावापृत्सुतरणिर्नर्वाव्यानशीरोदसीमेहनावान् ।

भगोनकारेहव्योमतीनांपितेवचारुःसुहवोवयोधाः ॥ ३ ॥

सहर्षा । पृत्सु । तरणिः । न । अर्वा । विद्वान्शिशिः ।

रोदसी इति । मेहनाश्वान् । भर्गः । न । कारे । हव्यः । मतीनाम् ।

पिताईव । चारुः । सुहवः । वयोःधाः ॥ ३ ॥

यइन्द्रः सहावा बलवान् पृत्सुसङ्ग्रामेषु तरणि शत्रुनुत्तीर्यवर्ततइतितरणिः तत्रदृष्टा-
न्तः— अर्वा न गया अर्वाबलवानधःशत्रुबलतरति तथा रोदसीयावापृथिव्यौव्यानशिः व्या-
भुवन् मेहनावान् मिह्यतेसिच्यतेदीपतेऽर्थिम्यइतिमेहनवनं तद्वान्भवति तादृशइन्द्रः कारे
क्रियतइतिकारोयंज्ञादिः तस्मिन्मन्त्रे भगोन पूषादेवइव हव्योहवनीयः मतीनांस्तोतृणांस्तु-
तीनांवा पितेवपालयिता चारुः कमनीयः सुहवः सुम्राहानोपेत. वयोधाः अन्नस्यदाताभव-
ति ॥ सहावा सहोस्यास्तीतिमत्वधेच्छन्दसीबनिपावितिबनिप् अन्येषामपिदृश्यतइतिसहितायां
दीर्घः । पृत्सु पृतनाशब्दस्यसौपरतः मांस्पृच्छूनामुपसंख्यानमितिपृदादेशः सावेकाचइति
विभक्तेरुदात्तत्वम् । व्यानशिः अशुश्यासावित्यस्माच्छन्दसिसदादित्वात्किप्रत्ययः तस्यलिङ्गद्वा-
वः अन्नादेरित्यभ्यासस्यदीर्घेकृते अश्रोतेधेतितनुमागमः प्रादिसमासः । कारे करोते.कर्म-

णिवन् कर्षात्त्वतोषजोन्तउदात्तइत्यन्तोदात्तत्वम् । ह्यः जुहोतेरचोयत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् ।
सुहवः ह्यतेर्मावेनुपसर्गस्येत्यप्रत्ययः संप्रसारणं प्रत्ययस्यपित्त्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः आद्युदात्त-
श्चच्छन्दसीतिबहुव्रीहावुत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

धृतादिवोरजसस्पृष्टऊर्ध्वोरथोनवायुर्वसुभिर्नियुत्वान् ।
क्षपांवस्ताजनितासूर्यस्यविभक्ताभागंधिपणेव्वार्जम् ॥४॥

धृता । दिवः । रजसः । पृष्टः । ऊर्ध्वः । रथः । न । वायुः ।
वसुभिः । नियुत्वान् । क्षपाम् । वस्ता । जनिता । सूर्यस्य ।
विभक्ता । भागम् । धिपणाश्इव । वार्जम् ॥ ४ ॥

सद्भ्रोदिवोद्युलोकस्य रजसोन्तरिक्षस्यचधृता धारकः पृष्टः व्याप्तः सर्वत्रवर्तमानः रथोन
तदीयोरथइव ऊर्ध्वोवायुरूर्ध्वंगता वसुभिः सहायतयानिवसद्भिर्मरुद्भिर्नियुत्वान्सहायवान्
यद्वा नेत्ययमुत्तरेणापिसंबध्यते तथा वायुर्नियुत्वान्नियुत्नामकत्रडवामिस्तद्वान् एवमिन्द्रोवसुभि-
र्मरुद्भिःसहायवान् तथा क्षपांवस्ता रात्रिमाच्छादयन् सूर्यस्यनगत्प्रकाशकस्यादित्यस्यजनिता
जनयिता भागं भननीयं वाजंकर्मफलरूपमन्नं विभक्ता साधुविभागकर्ताभवति तत्रदृष्टान्तः-
धिपणेव यथा आढ्यानांवागस्येदमितिविभागं करोतितद्वत् ॥ रजसः रश्मिरागेइत्यस्माद्भ्र-
जिभ्यांकिदितिअसुन् कित्वात्रलोपः रज्यतेप्रकाशेनेनेतिरजोन्तरिक्षं नित्त्वादाद्युदात्तः । वस्ता
वसआच्छादनेइत्यस्यतृचिरूपम् । जनिता जनयतेस्तृचि ननितामन्नेइतिनिपातनाणिलोपः
चित्त्वादन्तोदात्तः । विभक्ता भनसेवायामित्यस्यसाधुकारिण्यर्थेतृन् एकाचउपदेशे इतीट्प्रतिषेधः
तादौचनितिकृत्यतावितिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

शुंनहुंवेभमघवान्मिन्द्रंमस्मिन्भरेनृतंमंवाजंसातौ ।
शृण्वन्तंमुप्रभूतयेसुमत्सुघ्नन्तंवृत्राणिसंजितंधनानाम् ॥५॥१३॥

शुनम् । हुवेम् । मघध्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे । नृक्ष्तमम् ।
 वाजक्ष्सातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समतस्तु । घन्तम् ।
 वृत्राणि । समृजितम् । धनानाम् ॥ ५ ॥ १३ ॥

व्याख्यातेयम् ॥ १ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये त्रयोदशो वर्गः ॥ १३ ॥

इन्द्रः स्वाहेतिपञ्च वैद्वा दशं सूक्तैश्चामिन्द्रैषु भूमैर्द्रं दशरात्रेण वमेहनिमरत्वतीयशस्त्रे इदं सूक्तम् ।
 सूत्रितञ्च-तृतीयस्येन्द्रः स्वाहागापत्सामेति ।

तत्र प्रथमा-

इन्द्रः स्वाहा पिवतु यस्य सोमं आगत्या तु मूर्धो वृषभो मरुत्वान् ।
 ओरुव्यचाः पृणतामेभिरन्नैरास्यं हविस्तन्व १ कामं मृध्याः ॥ १ ॥

इन्द्रः । स्वाहा । पिवतु । यस्य । सोमः । आगत्य । तुम्रः ।
 वृषभः । मरुत्वान् । आ । उरुव्यचाः । पृणताम् । एभिः ।
 अन्नैः । आ । अस्य । हविः । तन्वः । कामम् । ऋध्याः ॥ १ ॥

अयमिन्द्रः स्वाहा स्वाहाऋतमिमंसोमं पिवतु यस्येन्द्रस्यार्यसोमः स इन्द्रो यज्ञप्रत्यागत्य
 तुम्रः कर्मविन्नकारिणां हिंसकः वृषभो यष्टृणामभिमतफळवर्षकः मरुत्वान्मरुद्विस्तद्वान् उरु-
 व्यचाः प्रभृतभ्यासि सन् एभिरस्माभिर्देत्तैरन्नैः सोमादि लक्षणैर्हविर्भिरापृणतां समन्तात्पूरयतु
 ततोस्येन्द्रस्यसंघन्धिनस्तन्वः शरीरस्यकर्म पुष्ट्यादिलक्षणविषयमभिलापं हविरस्माभिर्देत-
 माऋध्याः सर्वत पूरयतु ॥ तुम्रः तुमिराहननार्थः । उरुव्यचाः व्यचेरसुन् व्यचे. कुटादित्वमन-
 सीतिवच्चव्यमित्यत्र अनसीतिपर्युदासात् द्वित्राभावः कृदुत्तरपदस्वरः । ऋध्याः ऋध्नोतेरा-
 शीर्लिङ्गिरूपम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

आते सपर्युज्जवसे युनज्मियोरनुप्रदिवः श्रुष्टिमावः ।
 इहत्वाधेयुर्हरयः सुशिप्रपिवात्त्व १ स्यसुर्बुतस्य चारोः ॥ २ ॥

आ । ते । सपर्यु इति । जवसे । युनजिम् । ययोः । अनु ।
 प्रश्नदिवः । श्रुष्टिम् । आवः । इह । त्वा । धेयुः । हरयः ।
 सुशशिप्र । पिब । तु । अस्य । सुसुतस्य । चारोः ॥ २ ॥

हेन्द्र ते तव जवसे यज्ञप्रत्यागमनाय सपर्यु परिचारकौहरी आयुनजि रथेयोनयामि
 प्रदिवः पुरातनस्त्वं ययोरश्वयोःश्रुष्टिवेगं श्रुष्टीतिक्षिप्रनामेतियास्कः । तमन्वावः अनुगच्छसि
 हेसुशिप्र शोभनहनो इन्द्र हरयोःरथेयोजितास्तेऽश्वाः इहकर्मणि त्वा त्वां धेयुः यज्ञप्रतिधारय-
 न्तु ततआगतस्त्वं सुपुतस्य सुपुत्रमभिपुत्रं चारोः कमनीयम् अस्येमंसोमं तु क्षिप्रं पिब ॥ सपर्यु
 सपरशब्दःकण्ठ्वादि तदन्तादौणादिकःकृप्रत्ययः । आवः अवरक्षणादिपु छान्दसेलडिरूपं यद्-
 त्तयोभादनिघातः । धेयुः दघातेराशीलिङिकिदाशिपीतियासुद् एलिङीत्येकारादेशः निघातः ।
 पिब पादादित्वादनघातः । सुपुतस्य पुत्रमभिपवे कर्मणिक्तःगतिरन्तरइतिगतिस्वरः उपस-
 र्गात्सुनोतीत्यादिनासंहितायांपत्वम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

गोभिर्मिमिक्षुंदाधिरेसुपारमिन्द्रंज्यैष्ठ्यायधायसेगृणानाः ।
 मन्दानसोमंपिबान्ऋजीपिन्त्समस्मभ्यंपुरुधागाइपण्य ॥ ३ ॥

गोभिः । मिमिक्षुम् । दधिरे । सुपारम् । इन्द्रम् । ज्यैष्ठ्याय ।
 धायसे । गृणानाः । मन्दानः । सोमम् । पिबान् । ऋजीपिन् ।
 सम् । अस्मभ्यम् । पुरुधा । गाः । इपण्य ॥ ३ ॥

गृणानाः स्तोत्रंकुर्वाणाः ऋत्विजोमिमिक्षुं स्तोतृणामभिमतफलवर्षितुमिच्छन्तं सुपारं
 शोभनपारं स्तुतिभिरभिमुखीकर्तुंशक्त्यमित्यर्थः तादृशमिन्द्रं ज्यैष्ठ्याय घनादिसंपत्त्याश्रेष्ठ-
 त्वाय धायसे चिरकालमायुर्धरणायाच गोभिर्गन्धमिश्रितैः सोमैर्दाधिरे धारयन्ति शेष प्रत्ययः
 हेऋजीपिन् सोमवन्निन्द्र सत्त्वंमन्दानः मोदमानः सोमंपिबान् सोमस्यपातासन् स्तोतृभ्यो-
 स्मभ्यंपुरुधा बहुधा गाअग्निहोत्रादिकर्मसिद्धचर्चधेनुः सामिपण्य सम्यक्प्रेरय ॥ गोभिः सावे-

काचइतिविभक्तेरुदात्तत्वेप्राप्ते नगोश्वन्त्साववर्णेतिप्रतिषेधः । मिमिक्षुं मिहसेचनेइत्यस्य सनि
 एकाचइतीट्प्रतिषेधे हलन्ताचेतिकिद्धद्भावः सनाशंसभिःउः प्रत्ययस्वरः । ज्यैष्ठ्याय ज्येष्ठ-
 स्यभावनइत्यर्थे ब्राह्मणादित्वात्प्यञ् नित्त्वादाद्युदात्तः । गृणानाः गृशब्दे धयादित्वात्इना चि-
 त्त्वादनचोदात्त । मन्दानः मदिस्तुत्यादिष्वित्यस्यशानचि बहुलंछन्दसीतिशपोद्धक् । पुरुषा पु-
 रशब्दइहसंख्यावाची संख्यायाविधार्थेधेतिघाप्रत्ययः इष्य्य इष्यतौ इषणमिच्छतीति
 छन्दसिपरेच्छायांक्यच् तदन्तादन्तर्भावितप्यर्थस्यलोटिरूपम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैश्चन्द्रवंताराधसापप्रथश्च ।
 स्वर्ध्वोमतिभिस्तुभ्यं विप्रा इन्द्राय वाहः कुशिकासो अक्रन् ॥ ४ ॥

इमम् । कामम् । मन्दय । गोभिः । अश्वैः । चन्द्रश्वता । राधसा ।
 पप्रथः । च । स्वः श्ववः । मतिभिः । तुभ्यम् । विप्राः ।
 इन्द्राय । वाहः । कुशिकासः । अक्रन् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

शुनं हुवे मघवान्मिन्द्रं अस्मिन्भरे नृतं मं वार्जसातौ ।
 शृण्वन्तं मुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ ५ ॥ १ ॥ ४ ॥

शुनम् । हुवेम् । मघश्वानम् । इन्द्रम् । अस्मिन् । भरे ।
 नृतं मम् । वार्जसातौ । शृण्वन्तम् । उग्रम् । ऊतये । समत्सु ।
 घ्नन्तम् । वृत्राणि । समुजितम् । धनानाम् ॥ ५ ॥ १ ॥ ४ ॥

पतेज्याख्याते ॥ ४ ॥ ५ ॥

॥ इति नृतीयस्य नृतीये चतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

चर्पणीयुनमिति द्वादशचर्पणयोर्दशोत्कं वैश्वामित्रमैन्द्रम् । अत्रानुक्रमणिका-चर्पणीपृतं द्वा-
 दशाद्यान्त्यौच्यौचौनागतगायत्राविति । आद्यल्युचौनागतः अत्यल्युचौगायत्रः शिष्टाक्रचक्षि-

ष्टुमः सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः उक्थ्येऽत्रतौमैत्रावरुणशस्त्रे अनुरूपव्यूचानन्तरमाद्यव्यूचः शंसनी-
यः सूत्रितञ्च-चर्षणीधृतमस्तभ्राज्यामसुरइतिव्यूचाविति । विपुवतिनिष्केवल्येनृणामुत्वेतिव्यूचः विपु-
वानितिखण्डेसूत्रितं-नृणामुत्वानृतमंगीर्षिरुक्थैरितिखण्डेति । बृहस्पतिसवेप्ययंयूचोनिष्केव-
स्येनिविद्वानीयः सूत्रितञ्च-नृणामुत्वेतिमाध्यन्दिनइति । महाव्रतेपिनिष्केवल्येअयंयूचः दश-
रात्रेचतुर्थेहनिमरुत्वतीयेइन्द्रमरुत्वइतितिलः षष्ठेहनिषष्ठस्येतिखण्डेसूत्रितं-इन्द्रमरुत्वइतितिलइति-
मरुत्वतीयमिति । बृहस्पतिसवेपिमरुत्वतीयशस्त्रेअयंयूचोनिविद्वानीयः । सूत्रितञ्च-इन्द्रमरुत्व
इहनृणामुत्वेतिमाध्यन्दिनइति । आद्यामरुत्वतीयग्रहस्यानुवाक्या सूत्रितञ्च-मरुत्वतीयेनग्रहे-
णचरन्तीन्द्रमरुत्वइहपाहिषोममिति । तृतीयेपर्यायेहेतुः शस्त्रेइदंस्वोऽजसेतिस्तोत्रियव्यूचः । सूत्रितं च-
इदंस्वोऽजसामहांद्रोयओजसेति ।

तत्रमथमा-

चर्षणीधृतं मघवानमुक्थ्यं १ मिन्द्रागिरो बृहतीरभ्यनूपत ।

वावृधानं पुरुहूतं सुवृक्तिभिरमर्त्यं जरमाणं दिवेदिवे ॥ १ ॥

चर्षणिधृतम् । मघवानम् । उक्थ्यम् । इन्द्रम् । गिरः ।

बृहतीः । अभि । अनूपत । ववृधानम् । पुरुहूतम् ।

सुवृक्तिभिः । अमर्त्यम् । जरमाणम् । दिवेदिवे ॥ १ ॥

बृहतीः प्रमृतागिरोस्मदीयाः स्तुतिलक्षणावाचः चर्षणीधृतं चर्षणीनामनुष्याणाभिमि-
तफलप्रदानेनधारकंपोषकं यद्वा आकृपत्यनेनसर्वमितिचर्षणिखण्डं तद्धारकं मघवानं धन-
वन्तम् उक्थ्यम् उक्थैःशस्त्रैःशंसनीयं वावृधानं बलधनादिसंपत्त्याप्रतिक्षणंवर्धमानं पुरुहूतं
स्तोतृमिर्बहुवारमाहृतम् अमर्त्यं मरणधर्मरहितं सुवृक्तिभिः शोभनस्तुतिवाक्यैर्दिवेदिवे
प्रत्यहं जरमाणंस्तूयमानं तमिममिन्द्रम् अभ्यनूपत अभितःसर्वतःस्तुवन्तु ॥ बृहतीः वाछन्दसी-
तिसवर्णशीर्षः । अनूपत णुस्तवने अस्माच्छुडिसिच् घातोःकुटादित्वात्सिचोडित्वेनमुणामावः ।
सुवृक्तिभिः नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वं यद्वा सुवृक्तयइतिस्तुतिकरणभूताञ्चोवृक्तिशब्दे-
नोच्यन्ते क्तिञ्चकौचेतिकिच् कृत्स्वरेणान्तोदात्तः । दिवेदिवे नित्यवीप्सयोरितिद्विवचनं परस्या-
धेडितत्वाद्गुदात्तत्वेपूर्वपदस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

शतक्रतुमर्णवंशाकिन्नरंगिरोमइन्द्रमुपयन्तिविश्वतः ।
वाजसनिपूभिदंतूर्णिमसुरंधामसाचमभिपाचंस्वविदंम् ॥ २ ॥

शतक्रतुम् । अर्णवम् । शाकिनम् । नरम् । गिरः । मे । इन्द्रम् ।
उप । यन्ति । विश्वतः । वाजसनिम् । पूःऽभिदंम् । तूर्णिम् ।
अप्सुरम् । धामस्ताचम् । अभिस्ताचम् । स्वःऽविदंम् ॥ २ ॥

मे मदीयागिरः स्तुतिरक्षणवाचः शतक्रतुं शतंक्रतवोयज्ञायस्यतम् अर्णवं पर्जन्यात्म-
नाउदकवन्तं शाकिनं शम्भोत्येभिरिन्द्रइतिशाका सहायभूतामरुतस्तद्वन्तं नरं सर्वस्यजगतो
नेतारं वाजसनिं वाजस्यान्नस्यदातारं पूभिदं शत्रुपुरामेतारं तूर्णिं युद्धं प्रतिशोधं गन्तारम्
असुरं मेघमेदनद्वारापापेरेकं धामसाचं तेजोमजमानं यद्वा धनं धाम तदार्थिभिः सहयो-
जयितारम् अभिपाचं शत्रूणामभिभवितारं स्वविदं स्वर्गस्यलम्भकं तमिममिन्द्रं विश्वतः
सर्वतः उपयन्ति उपगच्छन्तु ॥ अर्णवम् अर्णोऽस्यास्तीतिमत्वर्थे अर्णसः सलोपश्चेतिवप्रत्ययःस-
कारलोपश्च प्रत्ययस्वरः । नरं नयंतर्हिधेतिप्रत्ययः अमःसुत्वादनुदात्तत्वेप्रत्ययस्वरः यन्ति
इण्गतावित्यस्य छटि इणोयणितिवष् निवातः । वाजसनिं पणुदाने खनिकृष्यज्यसि-
वसीत्यादिनाइप्रत्ययः परादिश्छन्दसिवहुलमित्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । तूर्णिं भित्त्वासंभ्रमे
वहिथ्रीत्यादिनानिप्रत्ययः ज्वरत्वेरेत्यादिनाऊर् निदित्यतिदेशादाद्युदात्तः । असुरं तुरत्वरणे
विप् कृदुत्तरपदस्वरः । अभिपाचं पचसमवाये ष्यन्तस्यकिप् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आकरेवसोर्जरितापनस्यतेनेहसस्तुभइन्द्रोदुवस्यति ।
विवस्वतःसर्दन्आहिपिंप्रियेसंत्रासाहंमभिमातिहनंस्तुहि ॥ ३ ॥

आकरे । वसोः । जरिता । पनस्यते । अनेहसः । स्तुभः ।
इन्द्रः । दुवस्यति । विवस्वतः । सर्दने । आ । हि । पिंप्रिये ।
सत्रास्तहम् । अभिमातिहनम् । स्तुहि ॥ ३ ॥

जरिता शत्रूणांरथितेन्द्रः आकरे आकीर्यतेयुद्धार्थधनमन्त्रेत्याकरोयुद्धं तस्मिन्
 न्वसोर्धनस्यस्थानभूतेयुद्धे पनस्यते सर्वैःस्तूयते यद्वा वसोः वसत्याभिमुख्येनतिष्ठतीतिवहुः
 शत्रुः तस्य जरयितेतियोजनीयं सद्न्द्रः अनेहसः अपापाः स्तुमः स्तुतीः दुवस्यतिपरि-
 चरति तासांफलंप्रयच्छपूजयतीत्यर्थः किञ्च सद्न्द्रोविवस्वतः विशेषेणाग्निहोशार्थवस-
 तोहविष्मतोवा यजमानस्यसद्नेगृहे आपिप्रियेहि सोमपानादिनाअत्यन्तंप्रीतोभवति खलु
 सत्रासाहं सत्यमेवशत्रूणामेवहन्तारं यद्वा मरुद्भिःसहशत्रूणामभिभवितारम् अतएवाभिमातिहं
 शत्रूणांहन्तारमिन्द्रंस्तुहि हेविधामिनेति ॥ आकरे कृविक्षेपे अधिकरणे ऋदोरवित्यप् थाथादिस्वरे-
 णान्तोदात्तः । जरिता जूप्वयोहानौ इत्यस्यान्तर्भावितण्यर्थस्यतृचिरूपं चित्त्वादान्तोदात्तः ।
 पनस्यते पनस्यति स्तुतिकर्मा तस्य कर्मणिलठिरूपं निवात । अनेहसः हन्तेर्नञिउपपदेन-
 निहनएहचेत्यसिप्रत्ययः एहइत्ययंचादेशोधातोः नञ्मुभ्याभितिस्वरेणान्तोदात्तः । स्तुमः स्तोम-
 तिरर्चतिकर्मा क्षिप् । दुवस्यति दुवःपरिचरणमात्मनश्छतीत्यर्थेक्यच् निवातः । विप्रिये प्रीडूर्तर्पणे
 लिठिरूपं हियोगादनिवातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

नृणामुत्वा नृतं मंगीभिरुक्थैरभिप्रवीरमर्चतासुत्रार्धः ।
 संसहसेपुरुमायोजिहीतेनमो अस्यप्रदिव एकं ईशे ॥ ४ ॥

नृणाम् । उँ इति । त्वा । नृक्षतमम् । गीःशभिः । उक्थैः । अभि
 प्र । वीरम् । अर्चत । सञ्चार्धः । सम् । सहसे । पुरुमायः ।
 जिहीते । नमः । अस्य । प्रदिवः । एकः । ईशे ॥ ४ ॥

हेन्द्र सवाधः रक्षोघ्नमन्त्रोच्चारणेनतद्विषयवाधयासहवर्तन्तइतिसवाधः ऋत्विनः नृ-
 णानृतमं मनुष्याणामतिशयेनस्वस्वकर्मणिनेतारं वीरंसामर्थ्येपितं त्वां गीभिःस्तुतिसाधन-
 भूतैर्वाक्थैरुक्थैःशस्त्रैश्चाभिमुख्येनप्रार्चत, प्रकर्षेणार्चन्ति पुरुमायः घृन्नहननादिवहुकर्मासद्-
 न्द्रः सहसे यत्नायसंजिहीते गमनोद्यमं करोति किञ्च प्रदिवः पुरातनः एकः असहायः
 सद्न्द्रः नमः नमसोऽस्यहविर्लेक्षणस्यान्नस्य ईशे ईष्टे यद्वा अस्य सर्वस्यनगतईष्टे त-
 स्मादिन्द्रायनमः ॥ नृणां नामन्यतरस्यामितिविभक्तेरदात्तत्वम् । अर्चत अर्चतेलेटि शे-

स्तादेशः तिर्बातिडोमवन्तीतिवचनात् । सबाधः बाधृषिलोडने क्विप् वोपसर्जनस्येतिसहस्यसत्त्वं
 कृदुत्तरपदस्वरः । पुरुमायः अन्तोदात्तप्रकरणे त्रिचक्रादीनामुपसंख्यानमिति अन्तोदात्तत्वम् । ईशो
 ईशपेश्वर्ये इत्यस्यलटि लोपस्तआत्मनेपदेष्वितिलोपः निघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

पूर्वीरस्यनिष्पिधोमर्त्येषुपुरुवसूनिपृथिवीविभति ।

इन्द्रायद्यावओषधीरुतापोरयिरक्षन्तिजीरयोनानि ॥ ५ ॥ १५ ॥

पूर्वीः । अस्य । निःसिधः । मर्त्येषु । पुरु । वसूनि । पृथिवी ।

विभति । इन्द्राय । द्यावः । ओषधीः । उत । आपः । रयिम् ।

रक्षन्ति । जीरयः । वनानि ॥ ५ ॥ १५ ॥

मर्त्येषु मनुष्येषु अस्येन्द्रस्य निष्पिधोनुशासनानि पूर्वाः हितोपदेशादिभिः प्रभूनानि
 नानाप्रकाराणिभवन्ति इन्द्रस्यशासितृत्वेमन्त्रः—उक्थामिन्द्रायशंस्यंवर्धनपुरुनिधिषंधंइति । तथा
 शासकाय तस्मैइन्द्राय पृथिवी पुरुपुरुणि बहूनि वसूनि धनानि विभति अन्तर्धा-
 रयति किंच द्यावोद्युलोकाः ओषधीरोषधयः उतापिच आपोमलानि जीरयःजीर्यन्तइतिजी-
 रयोमनुष्याः वनानि वृक्षाश्च एतेसर्वे इन्द्रस्याज्ञयातदुपमोगयोग्यं रयिं धनं रक्षन्ति ॥ निष्पिधः
 पिधुगत्यां क्विप् संहितायांनिसःसकारेण इणोव्यवधानंछान्दसत्वादनादृत्य उपसर्गात्सुनोती-
 त्यादिनापत्वं निसःसकारस्यदुनाष्टुरितपत्वम् ॥ ५ ॥

॥ इतिगृतीयस्कृतीयेषेपञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथषष्ठी-

तुभ्यंत्रहाणिगिरइन्द्रतुभ्यंसत्रादधिरेहरिवोजुपस्वं ।

वोध्याइपिरवंसोनूतंस्यसखेवसोजरितृभ्योवयोधाः ॥ ६ ॥

तुभ्यम् । ब्रह्माणि । गिरः । इन्द्र । तुभ्यम् ॥ सत्रा । दधिरे ।

हरिश्चः । जुपस्व । बोधि । आपिः । अक्सः । नूर्तनस्य ।

सखे । वसो इति । जरितृभ्यः । वयः । धाः ॥ ६ ॥

हेहरितः अध्वन्निन्द्र तुभ्यंत्वदर्थंब्रह्माणिस्तोत्राणि तथा तुभ्यम् गिरःशस्त्राणिच सत्रा सत्यमेवदधिरे ऋत्विजोधारयन्ति तानिजुपस्व सेवस्व हेवसो सर्वस्यवासयितः सखे सखिमृत हेइन्द्र आपिर्भ्यासित्वं नूर्तनस्य नक्तरमवसोन्नलक्षणंहविर्बोधि त्वदर्थदी- यमानंनानीहि अतस्त्वं जरितृभ्यः स्तोतृभ्योऽस्मभ्यंवयोन्नंघाः देहि ॥ तुभ्यं इयिचेत्या- द्युदात्तत्वम् । जुपस्व जुपीप्रीतिसेनयोरित्यस्यछोटिरूपं वाक्यभेदादनिवातः । बोधि बुध- अवगमनेइत्यस्य लोटि वाछन्दसीतिहेर्विकल्पेनडित्त्वादत्रपित्त्वादुष्णः हुञ्जल्भ्योहेर्धिरितिध्या- देशः डित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इन्द्रं मरुत्व इह पाहि सोमं यथा शार्याते अपि वः सुतस्य ।

तव प्रणीती तव शूर शर्मन्ना वि वासन्ति क्व वयः सुयज्ञाः ॥ ७ ॥

इन्द्र । मरुत्वः । इह । पाहि । सोमम् । यथा । शार्याते ।

अपि वः । सुतस्य । तव । प्रणीती । तव । शूर । शर्मन् ।

आ । वि वासन्ति । क्व वयः । सुयज्ञाः ॥ ७ ॥

हेमरुत्वः मरुद्भिस्नद्धन्निन्द्र त्वम् इहास्पदीयेयज्ञे आगत्य सोमं पाहि पिव यथा त्वं पूर्वं शार्याते शार्याते पुत्रे तस्मिन्नाजनि यज्ञं कुर्वाणे सुतस्याभिपुतंसोममापि वः तथात्रपिचेत्यर्थः इन्द्रः शार्यातस्ययज्ञे सोमं सानपि वदित्येपोर्थः कौपीतके स्पष्टमुक्त । तथामन्त्रवर्णश्च—आस्मारयं वृष- पाणेपुतिष्ठसिशार्यातस्यप्रभृतायेपुमन्दसेइति । हेइन्द्रेन्द्र तवसंबन्धिनि शर्मन् शर्मणि निर्वाध- स्थानेस्थिताःसुयज्ञाःसुष्टुकृतयज्ञाःक्वयोमेवाविनोयजमाना प्रणीती तवहविषांप्रणयनेनप्रा- णेनआंसमन्ताद्विवासाति त्वामेवपरिचरन्तिविवासातिःपरिचरणकर्मा ॥ शार्याते शार्यातेरयमित्यर्थे तस्येदमित्यणप्रत्ययः । अपि वः यथायोगादनिवातः अडापमस्वरः । प्रणीती नगतेर्भावेकिन् तादौचानिति कृतीतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वं सुपांपुत्रुगिति तृतीयायाःसवर्णदीर्घः उपसर्गोद्गमासेपी- तिणत्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सवावशानइहपाहिंसोममरुद्रिरिन्द्रसखिभिःसुतनः ।
जातयत्त्वापरिदेवाअभूपन्महेभरायपुरुहूतविश्वे ॥ ८ ॥

सः । वावशानः । इह । पाहि । सोमम् । मरुत्सभिः । इन्द्र ।
सखिभिः । सुतम् । नः । जातम् । यत् । त्वा । परि । देवाः ।
अभूपन् । महे । भराय । पुरुहूत् । विश्वे ॥ ८ ॥

हेइन्द्र वावशानः सोमकामयमानः सतादृशस्त्वं सखिभिः समानख्यानैर्मरुद्रिःसह
नोऽस्मत्संबन्धिनीहास्मिन्यज्ञे सुतमभिपुतंसोमपाहि पिव हेपुरुहूत पुरुभिराहूतेन्द्र जातं पा-
नेनप्रबलंसंपन्नंयत्तं त्वां विश्वेसर्वेदेवाः महे महते भराय हियन्ते योधानामायूंष्यत्रेतिभरः
संग्रामः तस्मै संग्रामाय पर्यभूपन्सर्वतोऽलमकुर्वन् ॥ वावशानः वशोर्येइलुकि चानशिरूपं चित्वा-
दन्तोदात्तः । अभूपन् मूपाअलङ्कारेभ्वादिः लङ्कारूपं यद्योगादानिघातः । भराय हन्करणे
अधिकरणेवः ह्रस्वोर्भ्रश्छन्दसीतिहकारस्यभङ्गारः वृषादिवादाद्युदात्तः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

असूर्येमरुतआपिरेपोमन्द्रिन्द्रमनुदातिवाराः ।
तेभिःसाकंपिबतुवृत्रखादःसुतंसोमदाशुपःस्वेसधस्थे ॥ ९ ॥

अपुंसूर्ये । मरुतः । आपिः । एषः । अमन्दन् । इन्द्रम् ।
अनु । दातिवाराः । तेभिः । साकम् । पिबतु । वृत्रखादः ।
सुतम् । सोमम् । दाशुपः । स्वे । सधस्थे ॥ ९ ॥

हे मरुतः यएपइन्द्रः असूर्ये अपांप्ररणे आपिः युष्माकंसखासन्वर्तते दातिवाराः वारोवणी-
यंबलघनंवा दत्तबलादत्तघनावा तेमरुतःतमिन्द्रमन्वमन्दन् अहृष्यन् वृत्रखादः वृत्रस्यहिंसकः
सइन्द्रः तेभिस्तैर्मरुद्रिःसांकं दाशुपः हविर्दत्तवतोयज्ञमानस्य स्वे स्वकीये सधस्थे सहति-
ष्ठत्यस्मिन्नितिसधस्थंगृहं तस्मिन्सुतमभिपुतंसोमंपिबतु ॥ असूर्ये तूरीत्वराहिस्योरित्यस्माद-
ध्याद्यश्चेतियत्प्रत्ययः यतोनावइत्याद्युदात्तः समासिऋदुत्तरपङ्कस्वरः अमन्दन् मदिस्तुत्या-
दिषु परस्मैपदौ पादादिवादानिघातः । वृत्रखादः खादभक्षणे कर्मण्यण् । दाशुपः दाशुदाने

इत्यस्यकसौ दाशान्साह्यान्मीढ्वांश्चेतिद्विर्वचनाद्यभावः वसोःसंप्रसारणं प्रत्ययस्वरः । सवस्ये
सधमादस्थयोश्छन्दसाति सहस्यसधादेशः ॥ ९ ॥

अयदशमी-

इदं ह्यन्वोर्जसासुतराधानांपते । पिवात्वुस्यगिर्वणः ॥ १० ॥

इदम् । हि । अनु । ओर्जसा । सुतम् । राधानाम् ।

पते । पिब । तु । अस्य । गिर्वणः । ॥ १० ॥

हेराधानांपते धनानांस्त्रामिन् गिर्वणः गीर्भिःस्तुतिभिर्वननीय हेइन्द्र इदमनुअनेना-
नुरुपेण उद्देशादुक्रमेणेत्यर्थः ओजसावलेन प्रावभिःसुतमभिपुतम्अस्येमंसोमं तु क्षिप्रं
पिबहि ॥ १० ॥

अथैकादशी-

यस्ते अनुस्वधामसंतसुतेनियच्छतन्वम् । सत्त्वाममत्तुसोम्यम् ॥ ११ ॥

यः । ते । अनु । स्वधाम् । अंसत् । सुते ।

नि । यच्छ । तन्वम् । सः । त्वा । मत्तु । सोम्यम् ॥ ११ ॥

हेइन्द्र त्वदर्थं यःसोमः स्वधामन्नमन्वनुसुत्व प्रावभिरभिपुतः असत्अस्ति सुते
तस्मिन्सोमे तन्वस्वकीयशरीरंनियच्छ प्रेरय ससोमःसोम्यं सोमार्हं त्वा त्वाममत्तु माद-
यतु ॥ असत् अस्तेर्लेञ्चडागमेरूपं यद्वृत्तयोगादनिवातः आगमस्यानुदात्तत्वेधातु-
स्वरः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

प्रतेअश्रोतुकुक्षयोःप्रेन्द्रब्रह्मणाशिरः । प्रबाहूगूरुर्गार्धसे ॥ १२ ॥ १६ ॥

प्र । ते । अश्रोतु । कुक्षयोः । प्र । इन्द्र । ब्रह्मणा ।

शिरः । प्र । बाहू इति । गूरु । गर्धसे ॥ १२ ॥ १६ ॥

हेइन्द्र ससोमस्तेतव कुक्षयोः कुक्षेरुमयोःपार्श्वयोःप्राश्रोतु प्रकर्षेणव्याप्तौ तथा
ब्रह्मणास्तोत्रेणसहितःससोमः शिरः शरीरमवयवादिनाअवयवीलक्ष्यते त्यच्छरीरंप्राश्रोतु

हेन्द्रेन्द्र राघसेधनाय तव बाहूअपिप्राश्रोतु ॥ अश्रोतु अश्रुत्यात्तावित्यस्यलोटे व्यस्ये-
नपरस्मैपदं निषातः । कुस्योः उदात्तयणोहलपूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वम् ॥ १२ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेषोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

धानावन्तमित्यष्टचैवतुर्देशं सूक्तैश्चामित्रमैन्द्रम् अत्रेयमनुक्रमणिका—धानावन्तमष्टौपूर्वा-
र्धगायत्रंपष्टीनगतीति । आदितश्चतस्रो गायत्र्यः तृतीयधानाश्रुतिपष्टीनगती शिष्टास्त्रिदुमः
सूक्तविनियोगोऽद्वादशवन्तव्यः प्रातःसवनीयपुरोडाशस्यानुवाक्याधानावन्तमित्याद्या सूक्-
तंच—धानावन्तंकरम्भिणामिति प्रातःसवनेनुवाच्येति ।

तत्रप्रथमा—

धानावन्तंकरम्भिणामपूपवन्तमुक्थिनम् । इन्द्रं प्रातजुपस्वनः ॥ १ ॥

धानावन्तम् । करम्भिणम् । अपूपवन्तम् ।

उक्थिनम् । इन्द्रं । प्रातः । जुपस्व । नः ॥ १ ॥

हेन्द्रं धानावन्तं धानाष्टयवास्तद्वन्तं करम्भिणं करम्भोदधिभिश्चाःसक्तवः तद्वन्तम्
अपूपवन्तं सवनीयपुरोडाशोपेतम् उक्थिनं शक्तिं नोऽस्मदीयमिमं सोमं प्रातः प्रातःसवने जुपस्व
सेवस्व ॥ प्रातः स्वरादिष्वन्तोदात्तत्वेन पठितत्वाद्दन्तोदात्तः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

पुरोडाशंपचत्यं जुपस्वेन्द्रागुरस्व च । तुभ्यं हव्यानिंसिस्त्रते ॥ २ ॥

पुरोडाशम् । पचत्यम् । जुपस्वम् । इन्द्रं । आ ।

गुरस्व । च । तुभ्यम् । हव्यानिं । सिस्त्रते ॥ २ ॥

हेन्द्रं पचत्यं पचनेसाधुं पुरोडाशं पुरोडाशान्तएनमितिशुरोडाशोहविःतं जुपस्व किंच
आगुरस्व पुरोडाशमक्षणार्थमुद्यमंकुरु हव्यानि हवनयोग्यानि पुरोडाशादीनि हवीषितुभ्यं त्वदर्थं सि-
स्त्रते आहवनीयंगच्छन्ति तानिसेवस्वेतिभावः ॥ पचत्यं पचनशब्दात्तत्रसाधुरितियत्प्रत्यया-
न्तस्यपदस्य चत्वाभावाद्दत्रयतोनावइत्यस्यप्राप्तिर्नास्ति तित्स्वरितः । गुरस्व गुरीउद्यमने शक्ति-
करणी निषातः । सिस्त्रते घगतौ छन्दमिजुहोत्यादिः व्यययेनात्मनेपदम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

पुरोळाशंचनोघसो जोपयासे गिरंश्वनः । वधूयुरिव योपणाम् ॥ ३ ॥

पुरोळाशम् । च । नः । घसः । जोपयासे । गिरंः ।

च । नः । वधूयुः इव । योपणाम् ॥ ३ ॥

हेइन्द्र नोऽस्मत्संबन्धिनंपुरोळाशं घसः मक्षयच नोऽस्मदीयाःस्तुतिलक्षणागिरोनोपयासे सेवस्वच तत्रदृष्टान्तः-वधूयुरिवयोपणां यथा वधूयुः स्त्रीकामः योपणांमजनीयांयुवतिसेवतेतद्वत् ॥ घसः घस्त्वअदनेइत्यस्य लेट्यडागमेरूपं च्वायोगेप्रथमोतिननिघातः । जोपयासे जुपीप्रीतिसेवनयोस्त्वित्यस्यन्तस्य लेट्याडागमेरूपम् आगमस्यानुदात्तत्वेणित्स्वरः पादादित्वादिनिघातः । वधूयुरिव सुपआत्मनःक्यच् क्वाच्छन्दसीत्युप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । योपणां युपमजन इति सौत्रोपातुः कृत्यल्युटोवहुलमितिल्युट् छित्स्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

पुरोळाशंसनश्रुतप्रातःसावे जुपस्वनः । इन्द्रं क्रतुर्हितैवृहन् ॥ ४ ॥

पुरोळाशम् । सनश्श्रुत । प्रातःसावे । जुपस्व ।

नः । इन्द्रं । क्रतुः । हि । ते । वृहन् ॥ ४ ॥

हेसनश्रुत पुराणतयाप्रासिद्ध हेइन्द्र नोऽस्मत्संबन्धिनमिमंपुरोडाशं प्रातःसावे सूयते अथसोमइतिसावः तस्मिन्प्रातःसवनेजुपस्व यतस्तेतवक्रतुःकर्म वृहन्महद्भि ॥ प्रातःसावे पुत्र अभिषेवे कर्मणिबन् प्रादिसमासः थाथादिस्वरेणान्तोदात्तः ॥ ४ ॥

माध्यन्दिनसवनेसवनीयपुरोडाशस्यमाध्यन्दिनस्यसवनस्यधाना इत्यनुवाचया । सूत्रितञ्च-माध्यन्दिनस्यसवनस्यधाना इति माध्यन्दिनइति ।

अथपञ्चमी-

माध्यन्दिनस्यसवनस्यधानाःपुरोळाशंमिन्द्रकृष्वेहचारुम् ।

प्रयत्स्तोतार्जुतातूर्ण्यर्थोवृषायमाण्डर्पगीर्भिरिष्टै ॥ ५ ॥ १ ॥ ७ ॥

माध्यन्दिनस्य । सर्वनस्य । धानाः । पुरोळाशम् । इन्द्र ।
 कृष्व । इह । चारुम् । प्र । यत् । स्तोता । जरिता । तूर्णिऽअर्थः ।
 वृष्यमाणः । उप । गीःऽभिः । ईद्रे ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेइन्द्र माध्यन्दिनस्य मध्यन्दिनेभवस्यसवनस्यसंबन्धिर्नार्धनाःभृष्टयवान् चारुं क-
 मनीयं पुरोडाशं च हर्षमप्यागत्यकृष्व मशणेन संस्करु यद्यदागरिता भवत्परिचरणं कुर्वाणः तू-
 र्ण्यर्थे त्वां स्तोत्रुमितस्ततः त्वरितगमनः अतएव वृषायमाणः वृषइवाचरन् स्तोतागीर्षिः स्तुति-
 लक्षणाभिर्वाग्भिरुपसमीपे प्रैद्रे प्रकर्येण स्तौति तदा पुरोडाशादिहवीषिमशयेति मावः ॥ माध्य-
 न्दिनस्य मध्यन्दिनशब्दात्तत्रमवाधे उतसादित्वाद् अत्रित्वादाद्युदात्तः । चारुम् चरगतिमश्रणयोः
 दसनिगनिचरिचटिरहिभ्योऽनुष्ण् भित्त्वादुपधावृद्धिः त्रित्वादाद्युदात्तः तूर्ण्यर्थः तूर्णि त्रित्-
 रासंभ्रमेइत्यस्माद्द्विश्च्रीत्यादिनामिप्रत्ययः जिच्च अर्थः ऋगतौ उपिकुपिगार्तिभ्यस्थप्रतिधन्
 बहुम्रीहौपूर्वपदस्वरः । वृषायमाणः वृषइवाचरतीत्यर्थे कर्तुः ऋषड्सलोपश्चेति क्यद् अकृत्सार्व-
 धातुकयोर्द्विः त्रित्वादनुदात्तवित् आत्मनेपदं लृट् शानच् तस्य लसार्वधातुकस्वरोधातुस्वरः ।
 ईद्रे ईडस्तुतावित्यस्य लृट् रूपं यद्योगादनिघातः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये सप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

तृतीयसवने सवनीयपुरोडाशस्य तृतीयेधाना इत्यनुवाक्या । सूत्रितश्च-तृतीयेधानाः स-
 वने पुरुष्टुतेति तृतीयसवनइति ।

अथपठ्ठी-

तृतीयेधानाः सर्वने पुरुष्टुतपुरोळाशमाहुतं मामहस्वनः ।
 ऋभुमन्तं वाजं वन्तं त्वा कवे प्रयं स्वन्तं उपशिक्षेम धीतिभिः ॥ ६ ॥
 तृतीये । धानाः । सर्वने । पुरुऽस्तुत् । पुरोळाशम् । आहुतम् ।
 ममहस्व । नः । ऋभुमन्तम् । वाजं वन्तम् । त्वा । कवे ।
 प्रयं स्वन्तः । उप । शिक्षेम । धीतिभिः ॥ ६ ॥

हेपुरुष्टुत पुरुभिर्बहुभिः स्तोत्रुभिः स्तुत हेइन्द्र तृतीयेसवनेनेऽस्मदीयान्धानाहुतान्भृष्टय-
 वान् आहुतं पुरोडाशं च मामहस्व मशणेन महय हेकवे इन्द्र प्रयस्वन्तः संभृतहविष्कावयम् ऋ-
 मुमन्तम् ऋमवोयेकेचनदेवाः तद्वन्तं वानवन्तं वानोनामसुधन्वनः पुत्रः तद्वन्तं त्वात्वां धीतिभिः

स्तुतिभिरुपशिक्षेम समीपेपरिचरेम ॥ आहुतं जुहोतेःकर्मणिक्तः गतिरनन्तरइतिगतेःस्वरः ।
मामहस्वं महपूजायाम् इत्यस्ययद्भुगन्तस्यलोडि व्यत्ययेनात्मनेपदं शपोल्लुगभावश्छान्दसः ।
शिक्षेम शिक्षतेराशीर्लिङि छिडचाशिष्यडित्यङ्प्रत्ययः निघातः । धीतिभिः हिष्ठक्त्सर-
तिशक्त्यान्तानामित्यन्तोदात्तत्वम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

पूपण्वतेतेचक्रुमाकरम्भंहरिवतेहर्यश्वायधानाः ॥

अपूपमद्धिसगणोमरुद्भिःसोमंपिबवृत्रहाशूरविद्वान् ॥ ७ ॥

पूपण्वते । ते । चक्रुम् । करम्भम् । हरिंश्वते । हरिंश्वअश्वाय ।

धानाः । अपूपम् । अद्धि । सगणः । मरुत्क्षभिः । सोमम् ।

पिव । वृत्रह्वा । शूर । विद्वान् ॥ ७ ॥

हेइन्द्र पूषण्वते पूषानामकश्चिदेवःअदन्तकः तद्गते तेतुभ्यं करम्भं दधिभिर्भ्रं सक्तुंच-
क्रुमभक्षणार्थंकुर्मः तथाचश्रुतिः-पूषाप्रपिष्टभागोदन्तक्रोहीति । हरिवते हरिनामकावश्वौ तद्गते
हर्यश्वाय हरितवर्णाश्वयुक्तायेन्द्राय तुभ्यं धाना भक्षणार्थंकुर्मः तथाचमश्रवर्ण-अस्तेतामश्वा-
विश्रुचेहशोणादिवेदिवेसदृशीरद्धिधानांइति । मरुद्भिःसगणस्त्वम् अपूपं पुरोडाशम् अद्धि मश्रय
हेशूर असहाय हेइन्द्र वृत्रहावृत्रस्यहन्ता विद्वान्सर्वजानानस्त्वंसोमंपिव ॥ पूषण्वते पूषण-
व्दस्यमतुप अनोनुडितितुडागम रषाम्यामितिणत्वम् । चक्रुम् करोतेश्छान्दसेवर्तमानोलिङि
श्रादित्वादिडभावः निघातः । हरिवते छन्दसीरइतिमतुपोक्त्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

प्रतिधानाभरततूर्यमस्मैपुरोळाशंवीरतमायनृणाम् ।

दिवेदिवेसदृशीरिन्द्रतुभ्यंवर्धन्तुत्वासोमपेयायधृष्णो ॥ ८ ॥ १ ८ ॥

प्रति । धानाः । भरत । तूर्यम् । अस्मै । पुरोळाशम् । वीरक्षतामाय ।

नृणाम् । दिवेदिवे । सदृशीः । इन्द्र । तुभ्यम् । वर्धन्तु ।

त्वा । सोमक्षेयाय । धृष्णो इति ॥ ८ ॥ १ ८ ॥

यजमानोध्वर्यादीन्प्रतिब्रूते—हे अध्वर्यादयः अस्माद्न्द्रापधानाः तूयांक्षिप्रं प्रतिभरत
संपादयत नृणां वीरतायास्माद्न्द्रायपुरोडाशं च संपादयत अपप्रत्यक्षरुनः हेधृष्णो शशूणामभि-
भवनशील हेद्न्द्र सदशीरेकविधाः स्तुतयः तुभ्यंत्वदर्थं दिवेदिवे प्रतिदिवसमस्माभि त्रिन्यन्ते
ता स्तुतयः सोमपेयाय सोमपानार्थत्वां वर्धन्तु उत्साहेन प्रवृद्धं कुर्वन्तु ॥ सदशीः समानान्ययो-
श्चेति कन्प्रत्यय सिद्धाणामित्यादिना ङीप् दृष्टशवतुष्वितिसमानस्यसमावः ॥ < ॥

॥ इतितृतीयस्य तृतीयेष्टादशोवर्गः ॥ १ < ॥

इन्द्रा पर्वतेति चतुर्विंशत्यृचपञ्चदशसूक्तम् अत्रेयमनुक्रमणिका—इन्द्रा पर्वता चतुर्विंशति-
राथेन्द्रापर्वती पञ्चदश्यादिद्वेवाचेससपर्यै चतस्रो रथाङ्गस्तुतयोन्या अभिरापार्थोस्तात्रसिष्टे-
पिग्योनवसिष्टा शृण्वन्ति दशमीषोऽथ जगत्स्यौ त्रयोदशीगायत्रीद्वादशीविंशोद्वाविंशोत्तुमु-
ष्टादशीवृहतीति । विश्वामित्रऋषिः दशमीषोऽथ जगत्स्यौ त्रयोदशीगायत्री द्वादशीविं-
शोद्वाविंशस्तिस्रोऽनुष्टुभः अष्टादशीवृहती शिष्टास्त्रिष्टुभः आद्याद्न्द्रापर्वतदेशताका पञ्चदशी-
षोडशौवाग्देवत्ये तदुत्तराश्वनसोरथाङ्गदेवताका शिष्टाऽष्टौः ।

तत्रप्रथमा—

इन्द्रा पर्वता वृहता रथेन वा मीरिः आ वंहतं सुवीराः ।

वीतं ह्यन्यध्वरेपुं देवा वर्धेथां गीभि रिळ्या मर्दन्ता ॥ १ ॥

इन्द्रा पर्वता । वृहता । रथेन । वामीः । इपं । आ । वहतम् ।

सुध्वीराः । वातम् । ह्यन्यानि । अध्वरेपुं । देवा वर्धेथाम् ।

गीःऽभिः । इळ्या । मर्दन्ता ॥ १ ॥

इन्द्रापर्वता इन्द्रध्वर्यवत् हेद्न्द्रापर्वतौ वृहतारथेनागत्य वामीः वननीया सुवीरा
शोभनपुरोपेता इषोन्नानि आवहतम् अस्मदर्पधारयतं प्रयच्छतमित्यर्थः किञ्च हेदेवौ
घोतमानौ अध्वरेध्वस्मत्संनधिपुयज्ञेषु ह्यन्यानि हवनयोग्यानिपुरोडाशादीनिहवीपि वीतं
भक्षयतं तथा इळ्या अस्माभिर्दत्तेनहविषा मर्दन्ता ह्यन्यतौ युवां गीभिस्तुतिरक्षण-
भिरस्मदीयाभिर्वाग्भिर्वर्धेथां समृद्धीभवनम् ॥ इन्द्रापर्वता आमाहितस्यपादादित्वात्पाठिक्रमा-
द्युदात्तत्वम् । सुवीरा बहुमीही वीरवीर्योचेत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । वीतं वीकृत्यादिष्वित्य-
स्यलोटि अदादित्वाच्छपोलुक् प्रत्ययस्वरः । वर्धेथा वृधुट्ठावित्यस्यलोटि आथामोल-
सार्वधातुक्त्वेरचातुस्वरः ॥ १ ॥

अहर्गणेष्वन्त्यवर्जितेष्वहःसु हारियोननस्यतिष्ठासुकमित्यनुवाक्या सूत्रितब्-तिष्ठासुकं
मघवन्मापरागाअर्घयज्ञोदेवयाअर्घमिषेचइति ।

अथद्वितीया-

तिष्ठासुकंमघवन्मापरागाःसोमस्यनुत्वासुपुंतस्ययक्षि ।

पितुर्नपुत्रःसिचमारंभेतइन्द्रस्वादिष्ठयागिराशचीवः ॥ २ ॥

तिष्ठ । सु । कम् । मघवन् । मा । परा । गाः । सोमस्य ।

नु । त्वा । सुपुंतस्य । यक्षि । पितुः । न । पुत्रः । सिचम् ।

आ । रभे । ते । इन्द्र । स्वादिष्ठया । गिरा । शचीवः ॥ २ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र कं सुखेनास्मिन्यज्ञेसुतिष्ठ सुष्टुकांचित्कालमरातिष्ठ मापरागाः अस्म-
दीयाद्यज्ञान्मागच्छ तत्रकारणमाह-सुपुतस्य सष्टु अभिपुतेनसोमस्य सोमेन नु क्षिप्रं त्वा त्वां
यक्षि यजे हेराचीव शक्तिमन्निन्द्र ते तव सिचं वस्त्रप्रान्तंस्वादिष्ठया स्वादुतरयास्तुतिलक्षण-
यागिरा आरभे आलभे गृह्णामीत्यर्थः तत्रदृष्टान्तः-पितुर्न यथा पुत्र मधुरयात्राचापितुर्नक-
स्यनैलाद्यलंगृह्णातितद्वत् ॥ सुकामितिनिपातद्वयम् प्रथमस्यनिपाताआद्युदात्ताइत्याद्युदात्तत्वम्
द्वितीयस्यचादयोनुदात्ताइत्यनुदात्तत्वम् । सोमस्ययक्षि यजदेवपूनासङ्गतिकरणदानेषुस्वरितठित
इत्यात्मनेपदं तस्यलुडि सिचएकाचदतीट्प्रतिषेधः ब्रध्नादिनापत्वं पदोःकसीतिक्रयं सिचःस-
कारस्यपत्वं निघातः । रभे ड्रुलभप्राप्तौ लट्युत्तमइटिरूपं रलयोरभेदः निघातः । स्वादिष्ठया
स्वादुशब्दादिष्ठनिरूपं निन्त्वादाद्युदात्तः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

शंसांवाध्वर्योप्रतिमेगृणीहिन्द्रायवाहःकृणवावजुष्टम् ।

एदंवर्हिर्यजमानस्यसीदाथाचभूदुक्थमिन्द्रायशस्तम् ॥ ३ ॥

शंसांव । अध्वर्यो इति । प्रति । मे । गृणीहि । इन्द्राय । वाहः ।

कृणवाव । जुष्टम् । आ । इदम् । वर्हिः । यजमानस्य ।

सीद । अर्थ । च । भूत् । उक्थम् । इन्द्राय । शस्तम् ॥ ३ ॥

शंसिष्यन्होताध्वर्युप्रतिश्रूते-हेअध्वर्यो आवांशंसाव होतस्त्वमेवशंससि कथमहंशंसानि
अतआह प्रतिमेगृणीहीति त्वंमेप्रतिगृणीहि ओधामोदैवेत्यादिकोहोतुरुत्साहजननःप्रतिगरस्तंद्रत्स्य
तथेन्द्रायजुष्टंप्रीतियुक्तंवाहःस्तोत्रंरुणवाव करवाव त्वंयजमानस्यइदंवरिः अस्मिन्वर्हिप्यासीद
उपविश अथचानन्तरम् इन्द्रायेन्द्रार्थमावाभ्यांक्रियमाणमुक्तंशस्त्रं शस्तंप्रशस्तमभूत् भवतु ॥
शंसाव शंसुस्तुतावित्यस्यलोट्युत्तमद्वित्रचनेरूपम् आडुत्तमस्येत्याडागमः उत्तमस्य पिद्वद्रावादनुदा-
त्तत्वेधातुस्वरः । मे अनुप्रतिगृणश्चेतिप्रदानसंज्ञा । जुष्टं नित्यमन्नेइत्याद्युदात्तत्वम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

जायेदस्तंमघवन्त्सेदुयोनिस्तदित्वायुक्ताहरंयोवहन्तु ।
यदाकदाचसुनवामसोममग्निष्ट्रादूतोधन्वात्यच्छं ॥ ४ ॥

जाया । इत् । अस्तंम् । मघध्वन् । सा । इत् । ऊँ इति ।
योनिः । तत् । इत् । त्वा । युक्ताः । हरंयः । वहन्तु । यदा ।
कदा । च । सुनवाम । सोमम् । अग्निः । त्वा । दूतः ।
धन्वाति । अच्छं ॥ ४ ॥

हेमघवन् धनवन्निन्द्र अस्तम् अस्यन्तेक्षिप्यन्तेपदार्थाअत्रेत्यस्तंगृहं जायेत् जायैवगृहं
भवति नगृहंगृहमित्याहुर्गृहिणीगृहमुच्यतइतिस्मृतेः तथा सेत् साजायैव योनिः पुरुषस्य
मिश्रणस्थानम् उ.प्रसिद्धवर्थः तस्मात्तदित् तत्रगृहेष्वयुक्तारथेयोनिताहरयोऽश्वास्त्वात्वां
वहन्तु वयंतु यदाकदाच त्वदर्धसोमंसुनवामाभिपुतंकरवाम तदास्माभिःप्रहितोदूतोऽग्निं
त्वात्वामच्छामिमुख्येनधन्वाति गच्छेत् ॥ अस्तम् असुक्षेपणे असिहसिमृष्टिप्रणामीत्या-
दिनातन्प्रत्ययः निरवादाद्युदात्तः । सुनवाम पुत्र्अभिपवैइत्यस्यलोटिरूपं यदूत्तयोगाद-
निघातः । त्वा युष्मत्तत्तश्चन्तःपादमितिसंहितायांपात्वम् । धन्वाति धविर्गत्यर्थः लेट्या-
डागमेरूपं लिघातः ॥ ४ ॥

अहर्षणेअत्यवर्जितेष्वहःसुहारियोजनस्यवैकल्पिकीपरायाहीत्यनुवाक्या । परायाहिमघव-
शाचयाहीतिवानुवाक्येतिस्मृत्किम् ।

अथपञ्चमी-

परां याहि मघवन्नाचं याहिन्द्रं धातरुभ्यत्राते अर्थम् ।

यत्रारथस्य बृहत्तो निधानं विमोचनं वाजिनो रासभस्य ॥ ५ ॥ १९ ॥

परां । याहि । मघवन् । आ । च । याहि । इन्द्रं । धातः ।

उभयत्र । ते । अर्थम् । यत्र । रथस्य । बृहत्तः । निधानम् ।

विमोचनम् । वाजिनः । रासभस्य ॥ ५ ॥ १९ ॥

हेमघवन् घनमिन्द्र त्वंपरायाहि अस्मद्देवयजनात्पराद्युत्तमप्रतिगच्छ च अथवा देव-
यजनं प्रत्यायाहि हेधातः पोषक उभयत्रापितेव अर्थम् अर्थते प्राप्यत इत्यर्थः प्रयोजनम् अस्तित-
व्रजाया अस्तोमः प्रयोजनान्तरमाह-यत्रगृहंप्रतिगमने बृहत्तो महत्तोरथस्योपरिनिधानमवस्थानं प्रयो-
जनम् अत्रस्थितौ रासमस्य हेपारवं कुर्वतो वाजिनोऽश्वस्य रथाद्विमोचनं प्रयोजनम् ॥ अर्थम् अत्रगत्तौ
उपिकुपिगार्तिभ्यस्य श्रितेति यन् नित्स्वरः । निधानं दधतेर्भावेत्युद् छितीति प्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् ।
रासमस्य रासशब्दे रासिबद्धिभ्यां चेतिकर्तव्यमनुप्रत्ययः ग्रामादित्वादाद्युदात्तः ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्य तृतीये एकोनविंशोऽर्गः ॥ १९ ॥

अन्त्येष्वहःसुहारियो जनस्य अपाः सोममित्यनुवाक्या सूत्रितञ्च-हारियो जनोपाः सोमम-
स्तमिन्द्रप्रयाहीति ।

अथपष्ठी-

अपाः सोममस्तमिन्द्रप्रयाहिकल्याणी जायासुरणं गृहेते ।

यत्रारथस्य बृहत्तो निधानं विमोचनं वाजिनो दक्षिणावत् ॥ ६ ॥

अपाः । सोमम् । अस्तम् । इन्द्र । प्र । याहि । कल्याणीः ।

जाया । सुरणम् । गृहे । ते । यत्र । रथस्य । बृहत्तः ।

निधानम् । विमोचनम् । वाजिनः । दक्षिणावत् ॥ ६ ॥

हेइन्द्र सोममपाः अत्रैवस्थित्वा सोमं पिव पीत्वा अस्तं गृहंप्रयाहि प्रक्षेपेण च ते
तव गृहे कल्याणीः मङ्गलकारिणी जायाशनी विद्यते सुरणं शोभनगीता दिध्वनिश्चास्ति यद्वा ।

सुरणं सुरमणीयं यथाभवत्तितथागृहे जायातिष्ठति यत्रेत्यादिगतं दक्षिणावत् अत्रस्थितौ सत्यां रथेयो-
जितानां वाजिनानां विमोचनं खादनपानादिना दक्षिणावत्प्रयोजनवद्भवति विमुक्तेभ्यो वाजिभ्यो खादनपानं
चोपहरन्ति ॥ अपाः पापाने लुडि गातिस्थेति सिचो लुक् अडागमस्वरः । कल्याणी । कल्याणमस्या अ-
र्स्तीति मत्वर्थे छन्दसविनिपावितिर्इप्रत्ययः । सुरणं रणशब्दार्थः अस्मादकृच्छ्रार्थे खल् लिट्स्वरः प्रत्य-
यस्यपित्त्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः समासेकृदुत्तरपदस्वरः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इमे भोजा अङ्गिरसो विरूपा दिवस्पुत्रासो असुरस्य वीराः ।

विश्वामित्राय ददतो मघानि सहस्रसावे प्रतिरन्त आयुः ॥ ७ ॥

इमे । भोजाः । अङ्गिरसः । विरूपाः । दिवः । पुत्रास्तः । असुरस्य ।

वीराः । विश्वामित्राय । ददतः । मघानि । सहस्रसावे । प्र ।

तिरन्ते । आयुः ॥ ७ ॥

हेइन्द्र इमेयाङ्कुर्वाणाः भोजाः सौदासाः क्षत्रियाः तेषां याजकाविरूपानानारूपामे-
घातिधिप्रभृतयोङ्गिरसश्च दिवोसुरस्य देवेभ्यो पिवत्त्वतो रुद्रस्य पुत्रास पुत्रावीरावत्त्वतो मरुतते सर्वे
विश्वामित्राय मह्यं सहस्रसावे सहस्रं सूर्यतेऽत्रेति सावोश्चमेघः तस्मिन्नश्वमेघे मघानि महनीयानि धनानि
ददतः प्रयच्छन्तः सन्त आयुर्जीवनमश्वं वा प्रतिरन्ते प्रकर्षेण वर्धयन्ति ॥ दिवस्पुत्रास इति संहितायां पृष्ठ्याः
पतिपुत्रेति निरुर्मेनीयस्य सत्वम् । ददतः • लुदान्दाने इत्यस्य शतरूपम् अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदा-
त्तत्वम् । तिरन्ते तरतेर्न्यत्येनशः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

रूपं रूपं मघवा बोभवीति मायाः कृण्वानस्तन्वं परिस्वाम् ।

त्रिर्धिवः परिमुहूर्तमागात्स्वैर्मन्त्रैरनृतुपाकृतावा ॥ ८ ॥

रूपम् रूपम् । मघवा । बोभवीति । मायाः । कृण्वानः । तन्वंम् ।

परि । स्वाम् । त्रिः । यत् । दिवः । परि । मुहूर्तम् । आ । अगात् ।

स्वैः । मन्त्रैः । अनृतुपाः । कृतवा ॥ ८ ॥

भववाधनवानिन्द्रः रूपरूपं यद्यद्रूपकामयतेतत्तद्रूपंभवीति तत्तद्रूपात्मकोभवति
तत्रकारणमुच्यते—मायाः अनेकरूपग्रहणसामर्थ्योपिताःकृष्णान्कुर्याणः स्वातन्त्र्यस्वकी-
यांतनूं परि पञ्चमर्थे स्वस्माच्छरीराज्ञानाविधानिशरीराणिनिर्ममाते यद्वा स्वातन्त्र्यं नाना-
विधरूपोपेतां करोति तथाचमध्ववर्णः—इन्द्रोमायाभिःपुरुषरूपैर्यतइति । यद्यस्मात्स्वैर्मन्त्रैःस्वकी-
यैःस्तुतिलक्षणैर्वाक्यैराहृतः अनृतुपाः नकेवलमृतुष्वेवापित्रति किन्तु अनृतुष्वपिबहुशःसो-
मंपिबन्नित्यर्थः ऋतावा सत्यवान्तादृशइन्द्रः दिवः स्वर्गलोकात्परिमुहूर्तमेकस्मिन्नेवमुहूर्ते ना-
नादेशवर्तिपुयज्ञेषु तत्रापि त्रिः त्रिपुसवनेपुआगात् आगच्छति ॥ बोभवीति भवतेर्यद्भुक्ति
तिपि । यद्वेवेतीडागमः निवतः । अगात् इणोलुडिरूपं यद्वृत्तयोगादनिघातः ॥ ८ ॥

अथनवमी—

महाऋषिर्देवजादेवजूतोस्तभ्रात्सिन्धुमर्णवंनृचक्षाः ।

विश्वामित्रोयदवहत्सुदासमप्रियायतकुशिकेभिरिन्द्रः ॥ ९ ॥

महान् । ऋषिः । देवजाः । देवज्यूतः । अस्तभ्रात् । सिन्धुम् ।

अर्णवम् । नृचक्षाः । विश्वामित्रः । यत् । अवहत् । सुदासम् ।

अप्रियायत । कुशिकेभिः । इन्द्रः ॥ ९ ॥

महान् तपसा अतिशयितसामर्थ्यवान् ऋषिर्तीन्द्रियार्थद्रष्टा देवजाःद्योतमानानां
तेजसांजनयिता देवजूतः तैस्तेजोभिराकृष्टः नृचक्षाः नृणां कर्मनेतृणाम्अध्वर्वादीनामुपद्रष्टा
सविश्वामित्रः अर्णवमुदकवन्तंसिन्धुंविपाट्शतुद्योः संभेदमस्तभ्रात् निरुद्धवेगमकरोत् किञ्च
सविश्वामित्रःसुवासंपैज्वनंरानानंयद्यदा अवहत् अयानयत् तदानीमिन्द्रःकुशिकेभिः
कुशिकोत्रोत्पन्नैर्ऋषिभिःसहाप्रियायत प्रियइवाचरत् ॥ अवहत् बहप्रापणेइत्यस्यलडिरूपं
ययोगादनिघातः । अप्रियायत प्रियइवाचरतीत्यर्थे कर्तुःक्यइसलोपश्चेतिक्यइ तदन्ताल-
डिरूपं पादादित्वादनिघातः ॥ ९ ॥

अथदशमी—

हंसाइवकृणुथश्लोकमद्रिभिर्मदन्तोगीभिर्ध्वरेसुतेसचां ।

देवेभिर्विप्राऋषयो नृचक्षसो विपिवध्वंकुशिकाः सोम्यं मधुं ॥ १० ॥ २० ॥

हंसाः इव । कृणुथ । श्लोकम् । अद्रिः शभिः । मदन्तः । गीः शभिः ।
 अध्वरे । सुते । सर्वा । देवेभिः । विप्राः । ऋषयः । नृश्चक्षसः ।
 वि । पिबध्वम् । कुशिकाः । सोम्यम् । मधु ॥ १० ॥ २० ॥

हेविप्राः मेवाविनोहेऋषयोऽतीन्द्रियार्थस्य द्रष्टारो हेनृचक्षसो नृणां कर्मनेतृणां विशेषेण द्रष्टारः हेकुशिकाः कुशिकगोत्रोत्पन्नाः हेपुत्राः अध्वरे यज्ञे अद्रिभिर्गोविभिः सोमसुते अभिषुने सोमेसातिगीर्भिर्मदन्तः स्तुतिभिर्देवान्मादयन्तोऽप्ययं श्लोकं श्रेण्यते शस्यतेऽनेनेति श्लोकः शस्त्रं कृणुष्व सम्यगुच्चारयत तत्र द्रष्टान्तः—हंसा इव यथा हंसाः सम्यक्शब्दं कुर्वन्ति तद्वत् किंच देवैर्भेः सत्त्वा यद्यद्यदेवै सहिताप्ययं सोम्यं सोममयं मधुमधुकरं रसं विपिबध्वं परस्परव्यतिहारेण पिबत ॥ श्लोकं श्लोकशब्दे करणे षञ् चित्वादाद्युदात्तः । मदन्तः मदीहर्षे इत्यस्यान्तर्भावितपर्यर्थस्य व्यत्ययेन शप् । पिबध्वं पापाने कर्त्तरि कर्मव्यातिहारे इत्यात्मनेपदम् । सोम्यं सोमशब्दात् मयेचेति यप्रत्ययः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथैकादशी—

उपप्रेतं कुशिकाश्चेतयध्वमश्वराये प्रमुञ्चतासु दासः ।

राजा वृत्रं जङ्घन्त् प्रागपागुद्गथाय जाते वरं आपृथिव्याः ॥ ११ ॥

उर्ष । प्र । इत् । कुशिकाः । चेतयध्वम् । अश्वम् । राये ।

प्र । मुञ्चत । सुदासः । राजा । वृत्रम् । जङ्घन्त् । प्राक् ।

अपार्क् । उदक् । अर्थ । यजाते । वरं । आ । पृथिव्याः ॥ ११ ॥

हेकुशिकाः कुशिकगोत्रोत्पन्नाः हेपुत्राः उपप्रेत अध्वस्य समीपे प्रकथेभ्यश्छत तत्र गत्वा चेतयध्वं सापधानाभवत यद्वा अध्वरक्षिणः सावधानां वृकृत सुदासः पैतृवनस्य राज्ञोऽर्धं राये तस्य शिष्येन येन घनलाभाय प्रमुञ्चत राना देवानां स्वामीन्द्रः वृत्रं कर्मविघ्नकारिणमसुरं प्रागपागुदक् पूर्वपृथिव्योत्तरे पुदेशे पुनह्वनन् भृशं नपान तस्माद्भवे विमुञ्चतेति भावः अपानन्तरम् पृथिव्यावरे उत्तमे देवपन्नदेशे आद्यभाते समन्तात्सरानायजेत ॥ चेतयध्वं चिती संज्ञाने इत्यस्य प्यस्तस्य लोदिरूपम् आमाश्रितस्याविद्यमानत्वेन तिष्ठत्तत्त्वात्तन्निपातः । जङ्घन्त् हन्तं हिंसागत्यो-रित्यत्य यद्भङ्गकिमुगतोऽनुनासिकान्तस्येत्यभ्यासस्य नुगागमः तदन्तात्तद्व्यङ्ग्यागमः प्राक् अश्वतेः

किनिरूपम् अनिगन्तोच्चतौवप्रत्ययेऽतिगतेःस्वरः । यजाते यजतेऽल्लेखाङागमः निघातः । वो वृ-
स्वरणेऽत्यस्माद्ब्रह्मवृद्धनिधिगमश्चेत्यप्प्रत्ययः तस्यपित्त्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

यद्भमेरोदसीउभेअहमिन्द्रमतुष्टवम् ।

विश्वामित्रस्यरक्षतिब्रह्मेदंभारतंजनम् ॥ १२ ॥

यः । इमे इति । रोदसी इति । उभे इति । अहम् । इन्द्रम् । अतुस्तवम् ।
विश्वामित्रस्य । रक्षति । ब्रह्म । इदम् । भारतम् । जनम् ॥ १२ ॥

हेकुशिकाः कुशिकपुत्राःयोहंविश्वामित्रः उभेऽभेरोदसीधावापृथिव्यौ इन्द्रमतुष्टवं स्ताव-
यामि धावापृथिवीभ्यामिन्द्रस्यस्तोत्रंमयाकारितमित्यर्थः यद्वा उपयोरोदस्योरन्तरवस्थितमि-
न्द्रंस्तौमि स्तोत्रंकुर्वाणस्यविश्वामित्रस्यममेदमिन्द्रविषयंब्रह्मस्तोत्रंभारतं भरतकुलंमनांश्चतिपा-
लयति ॥ अनुष्टवं घृन्स्तुतौ प्यन्तस्यलुडिचिरूपं यद्दृत्तयोगादनिघातः । भारतं भरतशब्द
उत्सादिः त्रित्वादाद्युदात्तः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

विश्वामित्राअरासतब्रह्मेन्द्रायवज्रिणे । करदिन्नःसुरार्धसः॥१३॥

विश्वामित्राः । अरासत । ब्रह्म । इन्द्राय । वज्रिणे ।

करत् । इत् । नः । सुरार्धसः ॥ १३ ॥

विश्वामित्राः वज्रिणे वज्रहस्तायेन्द्राय ब्रह्मस्तोत्रमरासत अकुर्वन् स्तुतःसइन्द्रः नो-
स्मान्पुरार्धसः शोभनधनोपेतानुकरादित् करोत्वैव ॥ अरासत रासशब्दे इत्यस्यलुडि
बहुल्लेखन्दसीतिशपोलुक् निघातः । करत् करोतेर्लुडि ङेः कृमृदरुहिभ्यश्छन्दसीत्यङादेशः ।
सुरार्धसः आद्युदात्तंयच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

किंतेकृष्वन्तिकीकटेपुगावोनाशिरंदुहेनतंपन्तिधर्मम् ।

आनोभरप्रमंगन्दस्यवेदोनैचाशाखंमघवन्नघयानः ॥ १४ ॥

किम् । ते । कृष्यन्ति । कीकटेपु । गावः न । आशिरम् ।
 दुहे । न । तपन्ति । घर्मम् । आ । नः । भर । प्रहर्मगन्दस्य ।
 वेदः । नैचाशाखम् । मघध्वन् । रन्धय । नः ॥ १४ ॥

हेइन्द्र कीकटेपु अनार्यनिवासेषु मनपदेषु यद्वा कृनाभिर्यागदानहोमलक्षणामि. क्रिया-
 मिः किं कृष्यतीत्यश्रद्धधाना प्रत्युत पिवतखादतायमेवलोकोनपरइतिवदन्तोनास्तिकाः की-
 कटास्तेपुगावस्तेतवकिंकृष्यन्ति किंकुर्वन्ति नक्वचित्तत्रोपयोगंकुर्वन्तीत्यर्थः अनुपयोगं दर्शयति—आशि-
 रंसोमिश्रणयोग्यं पय नदुहेनदुहन्ति किंच घर्मप्रवर्ग्याख्यकर्मोपयुक्तं महावीरपात्रं स्वपयः प्रदा-
 नद्वारेण नपन्ति नदीपयन्ति एतेनसाक्षाद्याद्यर्थमपिनोपयुज्यन्तइत्यपिसूचितं भवति एवं कचि-
 दपि वैदिके कर्मणि अनुपयुक्तास्ताः गा नोस्मभ्यमाभरआहर नकेवलं ताएव किं तर्हि प्रमग-
 न्दस्य द्वैगुण्यादिलक्षणपरिमाणगतोर्थोमामेवगामिष्यतीतिबुद्ध्यापरेपांददातीतिमगन्दोवार्धुपिक तस्याप-
 त्यंपुत्रादि. प्रमगन्दः प्रस्कृवादिबदस्यार्थः प्रशब्देनद्योत्यते तस्यात्यन्तकुसीदिकुलस्यवेदोधन-
 माहर किंच हेमभवन्धनवानिन्द्र नैचाशाखनीचासुशूद्रयोनिपुत्रेपादिताः शाखा. पुत्रपौत्रादि-
 परम्परायेनसनीचाशालः शूद्रापत्यैश्चकेवलैः शूद्रावेदीपतत्यश्रुतिचपातकहेतुत्वेनस्मरणात्
 तस्यसन्धिधननैचाशाखंतद्वर्ननोऽस्मभ्यंरन्धय साधय एतेपांयद्वर्नंतवनोपयुज्यतेऽस्मदायत्तं
 उतद्वर्नंयागादिद्वारातरवोपयुज्यते तस्मात्तदस्मभ्यंप्रयच्छेतिभावः एतमर्थयास्कोप्याह—
 कितेकुर्वन्ति कीकटेपुगावः कीकटानामदेशो नार्यनिवासः कीकटाः किंकृता. किं क्रियाभिरिति प्रेप्सावानैव चा-
 शिरंदुहेनतपन्ति घर्मचरणमाहरन प्रमगन्दस्यधनानिमगन्दः बुसीदीमांगदोमामागामिष्यतीति च ददाति तद-
 पत्यंप्रमगन्दोत्यन्तकुसीदिकुलीनः प्रमदकोवायोपमेवास्तिलोकोनपरइति प्रेप्सु. पण्डकोवापण्डक पण्डगः
 प्रादिनोवाप्रादीत्यपण्डावाण्डावाणीइव व्रीडयतितत्स्थं नैचाशाखनीचाशाखोनीचै शाल. शाखा. शक्तेतिरा-
 ग्निरणात्तत्रोमववन्नधयेतिरध्यतिर्वशागमर्नइति ॥ आशिरम् आइपूर्वाच्छ्रीणाते. किपि अपसृषेया-
 मित्यादिनाशिरइत्यादेशः । दुहे दुहेलिटिद्वयोरेइतिरेआदेशः द्विर्वचनस्यविकल्पितत्वाद्द्विर्वचना-
 भावः चादिलोपेविभाषेतिननिवातः । नैचाशाखं तस्येदमित्यग्नत्त्ययः । रन्धय रथेर्ष्यन्तस्यर-
 धिनमोरचीतिनुमागमः ॥ १४ ॥

ससर्परीद्वेषेप्राहुरितिहासंपुराविदः । सौदासतृपयज्ञेवैवसिष्ठात्मनशक्तिना । विश्वामित्र-
स्याभिमृतंवलंवाक्चसमन्ततः । वासिष्ठेनाभिमृत सहावासीदथगाधिनः । तस्मैब्राह्मीतुसौरीवाना-
च्चावाचंससर्परीम् । सूर्यवेश्मनआहृत्यददुर्वैजमदग्रयः । कुशिकानामतिःसावागमतितामपानुदत् ।

अथपञ्चदशी-

ससर्परीरमतिंबाधमानावृहन्मिमायजमदग्निदत्ता ।

आसूर्यस्यदुहिताततानश्रवोदेवेष्वमृतमजुर्यम् ॥ १५ ॥ २१ ॥

ससर्परीः । अमतिम् । बाधमाना । वृहत् । मिमाय ।

जमदग्निदत्ता । आ । सूर्यस्य । दुहिता । ततान ।

श्रवः । देवेषु । अमृतम् । अजुर्यम् ॥ १५ ॥ २१ ॥

जमदग्निदत्तानमदग्निभिःप्रज्जलिताग्निभिर्ऋषिभिःसूर्यादाहृत्यास्मभ्यंदत्ता अमतिमज्ञानं बाध-
मानाससर्परीसर्वस्वरूपशब्दतयासर्पणशीलावाक् वृहन्प्रभृतंयथामवतितथामिमायनभासिशब्दंकरोति
सैपासूर्यस्यदुहितावाग्देवता देवेष्विन्द्रादिषु अजुर्यंक्षयराहितम् अमृतममृतलक्षणंश्रवोन्नमाततान
समन्तात्स्वाहाकारवाचंतनोति ॥ अमदग्निदत्ता दाणुदानेइत्यस्यनिष्ठायांदोदद्वोरितिददादेशः
तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । अजुर्यं नृवयोहानी ऋहलोर्ष्यत् बहुलंछन्दसीत्युत्वं
नञ्सुभ्यामित्यन्तोदात्तत्वम् ॥ १५ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेष्कर्षिशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषोडशी-

ससर्परीरभरतूर्यमेभ्योधिश्रवःपाञ्चजन्यासुकृष्टिपुं ।

सापक्ष्याइंनव्यमायुर्दधानायांमैपलस्तिजमदग्रयोद्दुः ॥ १६ ॥

ससर्परीः । अ भरत् । तूर्यम् । एभ्यः । अधि । श्रवः ।

पाञ्चजन्यासु । कृष्टिपुं । सा । पक्ष्या । नव्यम् । आयुः ।

दधाना । याम् । मे । पलस्तिजमदग्रयः । दुदुः ॥ १६ ॥

ससर्परी सर्वत्रगद्यपद्यात्मकत्वेनसर्पणशीलावाम्देवतापाञ्चन्यासु कृष्टिषु तिपादपञ्चमा-
 श्वत्वारोवर्णास्तत्सबन्धिनीपुप्रजासुयत्त्रवोन्नविद्यतेतदेभ्योऽस्मभ्यमध्यधिक्यथाभवतितथातूयाक्षिप्रम-
 भ्मत् भरतु सपादयतु पलस्तिजमदग्नय पलस्तय. पलिता दीर्घायुपोजमदग्रयोऽनुनय यावाचं
 सूर्यादाहृत्यमेमहाद्दु अद्दु पस्या पक्षस्यपक्षादिनिर्वाहकस्यसूर्यस्यदुहितासावाक् नयन-
 वतरमायुरशनीवनवाढधाना ममकुर्वाणाभवतु ॥ पाञ्चन्यासु बहिर्देवपञ्चजनेभ्यश्चेतिवक्तव्य-
 मितिष्यप्रत्यय जित्वादाद्युदात्त । पस्या पक्षेमत्रा दिगादित्वाद्यत् तित्स्वरित । नयं नव-
 शब्दाद्दस्वादित्वात्स्वार्थिकीयन् । पलस्तिजमदग्नय कर्मधारयसमास समासस्वर ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

स्थिरौगावौभवतांवीळुरक्षोमेपाविर्वहिमायुगंविशारि ।

इन्द्रःपातल्येद्वदतांशरीतोऽरिष्टनेमेअभिःनःसचस्व ॥ १७ ॥

स्थिरौ । गावौ । भवताम् । वीळुः । अक्षः । मा । ईपा । वि ।

वर्हि । मा । युगम् । वि । शारि । इन्द्रः । पातल्ये इति ।

द्वदताम् । शरीतोः । अरिष्टनेमे । अभि । नः । सचस्व ॥ १७ ॥

राजमुदासोयजेअवभृथंरुत्वायज्ञशालातोर्निगन्तुमिच्छन् रथेश्चादिकंयुञ्जानोविश्रामि
 धोरथाङ्गानिस्तौति गावौ गच्छतइतिगावावथौ स्थिरौभवताम् अक्षधवीळुर्द्वोभवतु ईपाठण्ड-
 श्रमाविर्वहि व्यृदोविनष्टोमामक्तु युगचमाविशारि विशारिणामभवतु इन्द्रःपातल्येपतनशीलेवी-
 छकेशरीतो विशरणात्प्रार्द्वताधारयतु हेअरिष्टनेमे अहिसितप्रधिविशिष्ट हेरय नोऽस्मानभि
 आभिमुल्येन सचस्व संगतोभव ॥ विर्वहि बृहद्द्वौ विपूर्वोवृर्हिर्विनाशेवर्तते अस्मात्कर्मवर्त
 रिरुद्धि चिग्मावकर्मगोरितिचिग् चिणोऽनुगितितप्रत्ययस्यलुक् निवात् । युग युगशब्दउ-
 ष्ठादिपुराणानुस्मरणेर्षे घञ् तत्त्वेननिपातनाद्युणात् तत्रपाटादतोदात्तत्वम् । शारि शृहिंसाया-
 मित्यस्यलुक्स्वरिप् । अरिष्टनेमे पादादित्वात्पाठिक्रमाद्युदात्तत्वम् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

वलंवेहितनूपनोवलमिन्द्रानळुत्सुनः ।

वलंतोकायतनंयायजीवसेत्वंहिवलदाअस्ति ॥ १८ ॥

बलम् । धेहि । तनूपु । नः । बलम् । इन्द्र । अनळत्सु । नः । बलम् ।
तोकार्य । तनयाय । जीवसे । त्वम् । हि । वल्लदाः । असि ॥ १८ ॥

हेइन्द्र नोस्माकं तनूपु शरीरेषु. बलधेहि नोऽस्मत्संबन्धिरथवाहेष्वनळत्सु अनळत्सु बलं
धेहि तोकाय पुत्राय तनयाय पौत्रायच जीवसे चिरंजीवनायनलमायुर्विधेहि एतादृश दातृत्वं
शुतइत्यतआह—त्वबलदा बलंदातीतिबलदाअसिहि सर्वेपुलोकेषुप्रसिद्धोसिलळ ॥ अनळत्सु
बहप्रापणे अनसिवहेकिप् अनसोडश्रेतिकिप् अनस सकारस्यडत्वं बहेर्यनादित्वात्संप्रसारणम्
बसुसंभुध्वस्वनदुहांदइतिहकारस्यदत्वं कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वर. । असि हियोगादानिपात सिपः
पित्त्वादनुदात्तत्वेपातुस्वर ॥ १८ ॥

अर्थकोनविंशी-

अभिव्ययस्वखदिरस्यसारमोजोधेहिस्पन्दनेशिशपायाम् ।
अक्षंवीळोवीळितवीळयस्वमामादस्मादवजोहिपोतः॥१९॥

अभि । व्ययस्व । खदिरस्य । सारम् । ओजः । धेहि । स्पन्दने ।
शिशपायाम् । अक्षं । वीळो इति । वीळित । वीळयस्व । मा ।
यामात् । अस्मात् । अव । जोहिपः । नः ॥ १९ ॥

हेइन्द्र खदिरस्यसार सारेणहिआणि क्रियते तंखदिरस्यसारमूतमाणिमभिव्ययस्व
अभितस्तत्तत्पानेपुदाढ्यार्थनिधेहि स्पन्दनेरथस्यगमनेसति शिशपायां शिशपाख्यदाहनिमित्तरथस्य
फलके ओजोधेहि दाढ्यंशुरु हेवीळो दृढ वीळित अस्माभिर्दृढीकृत हेअक्ष वीळयस्व त्वंदृढोभव
यद्वा अस्मान्दृढीशुरु यामाद्वच्छतोऽस्माद्रथान्नोऽस्मान्माअवजोहिप मापीपत् ॥ खदिरस्य
अजिरशिशिरेत्यादिनाकिरचप्रत्ययान्तत्वेनानिपातनादन्तोदात्त । वीळित वीळयतेर्ष्यतस्यनिष्ठाया-
मिडागम. निष्ठायासेटीतिणेर्द्धेक् । वीळयस्व आमाञ्जितस्याविद्यमानत्वेनपादादित्वादानिपात ।
यामात् याप्रापणेइत्यस्मात्अर्तिस्तुसुहुसृइत्यादिनामप्रत्यय नित्वादाद्युदात्त । जोहिप ओहाक्-
त्यागे ष्यन्तस्यलुडिचडिरूपम् अकारस्येकारःअन्दस ॥ १९ ॥

अर्थविंशी-

अथमस्मान्वनस्पतिर्माचुहामाचरीरिपत् ।

स्वस्त्यागृहेभ्युआवुसाआविमोचनात् ॥ २० ॥ २२ ॥

अयम् । अस्मान् । वनस्पतिः । मा । च । हाः । मा । च ।
 रिरिपत् । स्वस्ति । आ । गृहेभ्यः । आ । अवसै । आ ।
 विस्मोचनात् ॥ २० ॥ २२ ॥

यन्मानआत्मनःश्रेयआशास्ते वनस्पतिः वनस्पतिनिर्मितोर्यथः रथारूढानस्मान्मा
 चहाः मात्याक्षीत् किञ्च मारीरिपत् अस्मान्माविनाशयतु किञ्च आगृहेभ्यः यावद्रूहा-
 न्प्राप्नुयामतावदस्मभ्यंस्वस्तिमवतु तथा आवसै पञ्चम्यर्थेचतुर्थी यावद्रथवेगावसानंतावत्
 आविमोचनात्यावद्रथयोनिताश्वविमोचनंतावत्स्वस्तिमवतु ॥ हाः ओहाकृत्यागे लुडि मन्त्रेव-
 सेत्यादिनासिचोलुक् पुरुषज्यत्ययः चवायोगेप्रथमेतिननिघातः । रिरिपत् रिपहिंसायामि-
 त्यस्यप्यन्तस्यलुडिचिञ्छ्रुपं द्वितीयत्वान्निघातः । गृहेभ्यः ग्रहेः गेहेकइतिकः पञ्चम्यपा-
 ङ्परिभिरितिपञ्चमी । अवसै योन्तकर्मणि किम् चतुर्थ्येकवचनेआतोलोपाभावश्छान्दसः वृद्धिः
 एकादेशस्वरः ॥ २० ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीयेद्वाविशोवर्गः ॥ २२ ॥

इन्द्रोतिभिरित्याद्याश्वतलोवसिष्ठेविष्यः पुरास्त्रविश्वामित्रशिष्यःसुदा(लो)नामारान्पिरासीत्
 सचकेनचित्कारणेनवसिष्ठेप्योग्मत् । विश्वामित्रस्तुशिष्यस्वरक्षार्थनाभिर्नृत्तम्भिर्वसिष्ठमशपत् इमाञ्-
 भिशपत्प्रास्ताऋचोवसिष्ठानगृष्यन्ति ।

तत्राद्यासूक्तेएकविंशी-

इन्द्रोतिभिर्वहुलाभिर्नोअद्ययाच्छ्रेष्ठाभिर्मघवञ्छूरजिन्व ।
 योनोद्वेष्टयधरुःसस्पदीष्टयमुद्दिष्मस्तमुप्राणोजहातु ॥ २१ ॥

इन्द्रं । ऊतिशभिः । बहुलाभिः । नः । अद्य । यात्श्रेष्ठाभिः ।
 मघुश्चन् । शूर । जिन्व । यः । नः । द्वेष्टि । अधरः । सः ।
 पदीष्ट । यम् । ऊँ इति । द्विष्मः । तम् । ऊँ इति । प्राणः ।
 जहातु ॥ २१ ॥

परस्य शापंकारिष्यन्नादावात्मनोरङ्गं कुरुतेप्रपमेनार्धचेन-हेरुः शौर्यवन्पराभिय-
 वशक्त हिमपवन्घनवाग्निन्द्र अद्यास्मिन्कोट्यात् यातयतिर्वेषकर्मा यातयतीतिघात् सुर्पा-

मुलुगितिशासोलुक् यातःशत्रून्हिसतो नोऽस्मान्तिभिस्त्वदीयाभीरक्षाभिर्जिन्व प्रीणय कीद-
शीभिः बहुलाभिर्वहीभिःश्रेष्ठाभिःप्रशास्यतराभिः अप शपति नोऽस्मान्यःशत्रुर्द्वेष्टि अस्म-
द्विपयामप्रीतिकरोति सःअधरोनिकृष्टःसन्पदीष्ट पततु वयंच यमुद्विष्मःतमुतद्वेष्यंप्राणःदेहम-
ष्येवर्तमानःपद्मवृत्तिर्वायुः जहातु परित्यजतु उशब्दौपूरकौ ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

परशुं चिद्वितं पतिशिम्वलं चिद्विवृश्चति ।
उखाचिदिन्द्रयेपन्ती प्रयस्ता फेनमस्यति ॥ २२ ॥

परशुम् । चित् । वि । तपति । शिम्वलम् । चित् । वि ।
वृश्चति । उखा । चित् । इन्द्र । येपन्ती । प्रयस्ता । फेनम् ।
अस्यति ॥ २२ ॥

हेइन्द्र- परशुंचित् चिच्छब्द उपमार्थः यथापरशुं कुतारंप्राप्यवृश्चो वितपति विशिष्टता-
पयुक्तो भवति एवं मदीयोद्वेष्टा वितपतु शिम्वलंचित् शल्मलीकुसुमं यथा अनायासेन विवृश्चति
विच्छिद्यते एवं सद्देष्टा विवृश्चति विच्छिन्नावयवो भवतु प्रयस्ता प्रहता येपन्ती स्रवन्ती उखा-
चित्स्थालीव सद्देष्टामदीयमन्त्रसामर्थ्येन प्रहतः सन् फेनमस्यति फेनमुखादुद्विरतु ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

नसायकस्य चिकित्ते जनासो लोधनं यन्ति पशुमन्यमानाः ।
नावांजिनं वाजिनां हासयन्ति न गर्द्भं पुरो अश्वात्रयन्ति ॥ २३ ॥

न । सायकस्य । चिकित्ते । जनासः । लोधम् । नयन्ति । पशु ।
मन्यमानाः । न । अर्वाजिनम् । वाजिनां । हासयन्ति ।
न । गर्द्भम् । पुरः । अश्वात् । नयन्ति ॥ २३ ॥

पुराखलु तपसःक्षयोमाप्रापदितिशापाक्षिवृत्तंमौनिर्नविधामित्रं वसिष्ठपुरुषाःवद्वानीतवन्तः
तान्प्रतिविधामित्रोवृत्ते-हेमनासोमनाः सायकस्यावसानकारिणोविधामित्रस्यमन्त्रगणसाम-
र्थ्येनचिकित्ते भवद्विर्नशायते अतएवलोचंलुब्धंतपसःक्षयोमाभूदितिलोमेनतूष्णींस्थितमृषिप-

शुभन्यमानाः पशुशब्दसमाप्तार्थः पशुवन्मन्यमानाः एतेनयन्ति बद्धास्वर्गायं
देशंप्रापयन्ति एवंस्वस्वाम्यर्थप्रदर्श्यविसृष्टशोवसिष्ठोमयासहस्पर्धितुंनार्हतीतिषिक्करोति नावाजि-
नामिति अवागिनं वाचामिनोवागिनः सर्वज्ञः तद्विद्वन्नर्णमूर्खजनंवाजिनावागीशाः महास-
यन्ति हास्यास्पदंनकुर्वन्ति तेनसहनस्पर्धन्तइत्यर्थः तथागर्दभंरासभम् अध्यात्पुरः पुरस्ताद्जनयन्ति
एवमेवविसृष्टशोवसिष्ठोमयास्पर्धितुमीदृश्यर्थः ॥ २३ ॥

अयचतुर्विशी-

इमंइन्द्रभरतस्यपुत्राअपापित्वंचिकितुर्नप्रपित्वम् ।

हिन्वन्त्यश्वमरणंनित्यंज्यावाजंपरिणयन्त्याजौ ॥२४॥२३॥

इमे । इन्द्र । भरतस्य । पुत्राः । अपापित्वम् । चिकितुः ।

न । प्रपित्वम् । हिन्वन्ति । अश्वम् । अरणम् । न । नित्यम् ।

ज्याश्वजम् । परि । नयन्ति । आजौ ॥ २४ ॥ २३ ॥

हेइन्द्र भरतस्यपुत्रा भरतवंश्याइमेविश्वामित्राअपापित्वमपगमनंवसिष्ठेभ्यःचिकितुर्जा-
नन्ति प्रपित्वंगमनंनभानन्ति शिष्टैःसहतेपासंगतिर्नास्ति ब्राह्मणाएवतइत्यर्थः अपिच आजौ
संग्रामेनित्यंसहनमरणं अरिमिववसिष्ठाप्रत्यश्वंहिन्वन्ति प्रेरयन्ति ततश्चज्यावाजंमौ-
र्खीबलंभद्रुपरिणयन्ति वसिष्ठान्दुःशरसंधानेनज्यापयन्ति ॥ २४ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीयेत्रयोर्विशोवर्गः ॥ २३ ॥

॥ इति तृतीयमण्डले चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

पञ्चमेनुवाकेनवसूक्तानि तत्रैर्ममहइतिद्वाविंशत्युच्चंममसूक्तैरेष्टुमंश्वेदेवं विश्वा-
मित्रपुत्रस्यवाक्पुत्रस्यवाप्रनापतेरार्पम् अत्रेयमनुव्रमणिका-इमंमहेसाधिकोक्तगोत्रःप्रनापतिर्हि
वैश्वदेवंहेति । अस्मिन्सूक्तेआद्याग्नेयी ततःपरंससर्चोद्यावाष्टुपिण्याः ततःपराद्युदेवताका दशमी
द्यावाष्टुपिण्या एकादशीसावित्री ततःपरंसुष्टदितित्वाष्टी आर्षवीच विद्युद्रथेतिमास्तौ सार-
स्वतीच ततःपरित्स्वोविष्ण्वद्राग्निदेवताकाः स्वदस्वेत्याग्नेयीति एवंवैश्वदेवंसूक्तं सूक्तविनियो-
गोलैङ्गिकः । अग्निप्रणयनेराजान्यस्येममहइतिप्रतिपत् । पञ्चम्यांपौर्णमास्यामित्यत्रसूत्रितम्-इमं
महोवेन्द्रप्यायराप्सिमिति

सूक्तप्रथमा-

इमंमहेविद्व्यायशूपंशश्वत्कृत्वईड्यायप्रजंभुः ।

शृणोतुनोदम्येभिर्नकीःशृणोत्वग्निदिव्यैरजस्रः ॥ १ ॥

इमम् । महे । विद्व्याय । शूपम् । शश्वत् । कृत्वः । ईड्याय ।

प्र । जंभुः । शृणोतु । नः । दम्येभिः । अनीकैः । शृणोतु ।

अग्निः । दिव्यैः । अजस्रः ॥ १ ॥

महेमहेतेविद्व्यायविद्वेयज्ञेमन्यनेननिष्पाद्यमानायईड्यायसर्वे स्तुत्यायाप्रये शूपंशुत्करमिम
स्तोमंशश्वत्कृत्व मूयोभूय प्रजंभु प्रभरति प्रकरणधारयति उच्चारयतीत्यर्थ सोऽग्निदम्येभि
परेपादमनकुशलैर्दमेगृहेविद्यमानैर्वाअनीकैस्तेजोभिर्युक्त सन् नोऽस्मदीयमिमस्तोऽशृणोतु दिव्यैर्दि-
विमवैस्तेनोभिरजलोभिर तरयुक्तोऽग्नि इमस्तोऽशृणोतु शश्वत्कृत्वईड्यायप्रजंभुरितिस्वानामेवैन
तच्छ्रैष्ठ्यगमयंतीतिब्राह्मणानुसारेण । महदादिगुणविशिष्टाण्येजमानायेमग्निप्रजंभु प्रहरन्त्यृत्वि-
जज्ञतिवाग्याख्येयम् उत्तरोर्ध्वं समावएव ॥ विद्व्याय तनमवइत्यर्थेमवेऽन्दसीतियत् तित्स्वर ।
ईड्याय ईडवन्देत्यादिनाउदात्तत्वम् । दम्येभि तत्रसाधुरितियत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । दिव्यै
दिवमर्हतीत्यर्थेऽदसिचेतियप्रत्यय । अजस्र नसुमोक्षणे नमिकम्पीत्यादिनाताच्छीलिङ्गोरप्रत्यय
नत्रासमासेतस्यत्वर ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

महिंमहेदिवेअर्चपृथिव्यैकामोमइच्छश्चरतिप्रजानन् ।

ययोर्हस्तोमेविदर्थेपुदेवाःसंपर्यवोमादयन्तेसचायोः ॥ २ ॥

महिं । महे । दिवे । अर्च । पृथिव्यै । कामः । मे । इच्छन् ।

चरति । प्रजानन् । ययोः । ह । स्तोमे । विदर्थेपु । देवाः ।

संपर्यवः । मादयन्ते । सचा । आयोः ॥ २ ॥

हेस्तोतः महेमहत्स्यैदिवेद्युलोकदेवतायैमहत्स्यैशुषिऽथैचमहि महत्प्रजानन्प्रकर्षेणदेवतासामर्यं
विद्वांस्स्वस्तोत्रमर्चकुरु मेममकामोमनोरथः सर्वान्भोगानिच्छन्वराति सर्वत्रवर्तते भायोर्मनुष्य-
स्यविदधेपुयज्ञेपुययोर्धावाशुषिष्यो स्तोमेस्तोत्रेसपर्यवः पूजाकामादेवाङ्गद्राधाः स्तोतारोवासचामादयन्तेह
सहमायान्तिब्रह्म शुषिष्यै उदात्तयणइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् । सपर्यवः सपर्यामिच्छतीत्यर्थे
सुपःक्यच् ॥ १ ॥

अथतृतीया-

युवोऽङ्गुतरोंदसीसत्यमस्तुमहेपुणःसुवितायप्रभूतम् ।

इदंदिवेनमोअग्नेपृथिव्यैसपर्यामिप्रयसायामिरत्नम् ॥ ३ ॥

युवोः । ऋतम् । रोदसी इति । सत्यम् । अस्तु । महे । सु ।

नः । सुविताय । प्र । भूतम् । इदम् । दिवे । नमः । अग्ने ।

पृथिव्यै । सपर्यामि । प्रयसा । यामि । रत्नम् ॥ ३ ॥

हेरोदसी धावाशुषिष्यौ युवोर्बुवयोर्ऋतयानृशंस्यंसत्यंयथार्थमस्तु युवानोऽस्मार्कमहेमह-
त्तेसुवितायाभ्युदयापयज्ञसमात्पर्यसुसुष्टुप्रभूतप्रभवतं हेअग्ने दिवेपृथिव्यैच इदंनमोऽस्तु प्रयसा
हविलेक्षणेनाग्नेनसपर्यामि परिचरामि रत्नमुत्तमंयनंयामि याचे यातियोञ्जाकर्मा ईमहइत्यादि-
पुपठितत्वात् ॥ पु संहितायांसुजइतिपत्वम् । नः संहितायांनश्चथातुस्थोरुपुभ्यइतिणत्वम् ।
सुविताय इण्गतौ अधिकरणेक्तः शोभनंगम्यतेस्मिन्नितिमुवितं उवडादेशश्छान्दसः ।
भूतं भवतेल्लेदि बहुलंछन्दसीतिशपोलुकिरूपं यद्वा छान्दसेलुडिगातिस्पेतिसिचोलुक् निघातः ।
दिवे शुषिष्यै नम स्वस्तीत्यादिनाचतुर्थी । सपर्यामि कण्डादिःपरिचरणेवर्तते प्रत्ययस्वरः । यामि
यातेर्लेटिरूपं वाक्यमेवादानिषातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उतोहिवांपूर्व्याआविविद्रऋतावरीरोदसीसत्यवाचः ।

नरंश्चिद्वांसमिथेशूरंसातौववन्दिरेपृथिविविवेविदानाः ॥ ४ ॥

उतो इति । हि । वाम् । पूर्व्याः । आविविद्रे । ऋतावरी इत्यृतंश्वरी ।

रोदसी इति । सत्यवाचः । नरः । चित् । वाम् । सम्इथे ।

शूरंसातौ । ववन्दिरे । पृथिवि । वेविदानाः ॥ ४ ॥

उतोअपिच हेऋतावरी ऋतंसत्यंतद्वयौ हेरोदमी धावापृथिव्यौ पूर्वाः पूर्वेमना पुस-
तना सत्यवाचोमहर्षयः वांयुवाभ्यामाविविद्रे हितंतमपोक्षितमर्थलेभिरैल्ल तथा हेष्टथिवि शूरसातौ
शूराणांसातिर्लामोयस्मिनतस्मिन्समिथे संगमननिमित्तेषुद्धे नरश्चिदद्यतनामनुष्याः वांयुवयोर्माहात्म्यं
वेविदानानानन्तः अतः धावापृथिव्यौषवन्दिरेस्तुवन्ति ॥ आविविद्रे विद्वृलाभेइत्ययमुपपदी छिटि
इरयोरेइतिरेइत्यादेशः सहस्रुपेत्यप्रसहेतियोगविमागादाडासहसमासः । समिथे इण्गतां समीणइति
थक्प्रत्यय. प्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

कोअद्धावेदकइहप्रवोचद्वेवाँअच्छापृथ्याइकासमेति ।

ददृश्रएपामवमासदाँसिपरैपुयागुह्यैपुव्रतेषु ॥ ५ ॥ २९ ॥

कः । अद्धा । वेद । कः । इह । प्र । वोचत् । देवान् । अच्छ ।
पृथ्या । का । सम् । एति । ददृश्रे । एपाम् । अवमा । सदाँसि ।
परैषु । या । गुह्येषु । व्रतेषु ॥ ५ ॥ २९ ॥

कोवाअद्धा सत्यभूतंतादृशमर्थवेदवेति कोवा इहास्मिन्प्रज्ञातमर्थवोचत्द्वेवाँति किंतदुच्य-
ते-देवानच्छाभिदृश्यैकापृथ्या पथिसाधु समीचीन.कोमार्ग समेति सम्यक्प्राप्नोतीतिके-
नमार्गेणदेवतास्तरथितत्र्याइतिइममर्थनक्रश्चिज्जानाति नक्रोपिब्रवीति किंतेदेवाविद्यन्ते वाड-
मित्याह-एपाँदिविस्थितानानक्षत्ररूपाणादेवानामवमा अधोमुखानिसदाँसिस्थानानिदृश्रेदृश्यन्ते
तथापि परेषूत्तमेषुगुह्येषुदुर्ज्ञानेषुनतेपुकार्मस्वनुष्ठितेषुच यायानिदिविदेवस्थानानिलभ्यन्ते तत्रगन्तुं
कोमार्गइतिवेदमन्त्रेणनक्रश्चिज्जानातीत्यभिप्राय ॥ अद्धा स्वरादिध्वन्तोदात्तत्वेनपठितत्वादन्तो-
दात्त. । वोचत् ब्रून्प्रक्तार्यांवाचि लुङि द्रुवोवचिरितिवच्यादेश अस्यतिवक्तिख्यातिभ्यइति
ञेरडादेशः वचउमित्युमागम निघात ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथपष्ठी-

कविर्नृचक्षाअभिपीमचष्टक्रुतस्युयोनाविधृतेमदन्ती ।

नानाचक्रातेसदंन्यथावेःसंमानेनक्रतुनासंविदाने ॥ ६ ॥

कविः । नृश्चक्षाः । अग्नि । सीम् । अचष्ट । ऋतस्य । योना ।
विधृते इति विधृते । मर्दन्ती इति । नाना । चक्राते इति । सर्दनम् ।
यथा । वेः । समानेन । ऋतुना । संविदाने इति समुद्भिदाने ॥ ६ ॥

कविः भ्रान्तदर्शी नृश्चक्षाः नृणां द्रष्टासूर्यः । सीमेतेद्यानापृथिव्या अभ्यचष्ट सर्वतः पश्यति
ऋतस्य योना गलस्य स्थानेऽन्तरिक्षे मर्दन्ती हृद्यन्त्यौ विधृते घृतमस्या ओषधयः जलममुष्या इत्येवं-
विधरसोपेतसमानेन 'समानमेतदुदरमुच्चैश्चवाहनिः । भूमिर्पन्न्याग्निवन्ति दिवं निवन्त्यग्न-
ये' इति । परस्परप्रीणनाख्येन केन ऋतुना कर्मणा संविदाने परस्परमेकमन्यं प्राप्ते ते द्यावापृथिव्यौ
नानापृथग्भूतं सर्दनं स्थानं चक्राते तथा च श्रुति — इमौ भ्रैलोकौ सहास्तां तौ व्यैतांमिति । तत्र द्रष्टान्त-
यथावे. कुलायनानामवतितद्वत् ॥ अचष्ट चाक्षिड्यक्त्यावाचीत्यस्य लडि स्को संयोगाद्यो-
रितिककारलोप निवात । संविदाने विदज्ञानदत्यस्य समोगमीत्यादिना आत्मनेपदेशानन्-
चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

समान्या विद्युते दूरे अन्ते ध्रुवे पदे तस्थतुर्जागरूके ।

उत स्वसारा युवती भवन्ती आदुर्ब्रुवाते मिथुनानि नाम ॥ ७ ॥

समान्या । विद्युते इति विद्युते । दूरे अन्ते इति दूरेऽन्ते । ध्रुवे ।

पदे । तस्थतुः । जागरूके इति । उत । स्वसारा । युवती इति ।

भवन्ती इति । आदुर् इति । ब्रुवाते इति । मिथुनानि । नाम ॥ ७ ॥

समान्या समाने परस्परप्रीणनाख्येन कर्मणा एकमत्यंगते विद्युते विद्युज्ज्वरमाने दूरे-
अन्ते दूरेन्तोवसानं ययोस्ते दूरे अन्ते अविनाशिन्यौ ते द्यावापृथिव्या जागरूके जागरण-
शीलेस्यौ ध्रुवे अविनाशिनोपदेशेऽन्तरिक्षे तस्थतुः तिष्ठत उतापि च युवती नित्यनरुण्यौ स्वसारा
भगिन्यौ एकस्मादात्मनो जाते इति भवन्ती तस्थतु रित्यन्वयः आदु अनन्तरम् उपरुणं मिथु
नानि द्वन्द्वानि नाम उर्वा पृथ्वीबहुले दूरे अन्ते रोदसी पुरोहिते इत्यादीनि नामानि ब्रुवाते ते परस्परं ब्रूत

कर्मणिकर्तृप्रत्ययः सर्वादिभिर्द्रव्यनामभिर्द्यावापृथिव्यानुच्येतेइत्यर्थः ॥ समान्या सुपांसुलु-
गितिविमक्तेर्डादेशः । दूरेअन्ते इण्गती दुरीणोऽपश्चेतिरक्प्रत्ययः घातोर्लोपश्च रेरीतिरे-
फलोपः द्रुलोपइतितीर्थः अन्तशब्दोअमेरसिहसीत्यादिनातन्प्रत्ययान्तः सप्तस्युपमानेबहु-
व्रीहिः हलदन्तादिविसप्तम्याअलुक् पूर्वपदस्वरः । जागरूके जागृनिद्राक्षयेइत्यस्मात्ताच्छी-
त्येर्पेनागरूकइत्यूकप्रत्ययः प्रत्ययस्वरः । स्वसारा नपट्स्वत्त्वादिभ्यइतिडीप्रतिषेधः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

विश्वेदेतेजनिमासंविक्तोमहोदेवान्विभ्रतीनव्यथेते ।

एजद्भ्रुवंपत्यतेविश्वमेकंचरत्पतत्रिपुणंविजातम् ॥ ८ ॥

विश्वा । इत् । एते इति । जनिम । सम् । विविक्तः । महः ।

देवान् । विभ्रती इति । न । व्येथेते इति । एजत् । ध्रुवम् । पत्यते ।

विश्वम् । एकम् । चरत् । पतत्रि । विपुणम् । वि । जातम् ॥ ८ ॥

एतेधावापृथिव्यौ • विश्वेजनिम सर्वाण्यपिमृतनातानिसंविक्तः अक्काशप्रदानेनसं-
विमज्यगुरुत किंच महोमहतोदेवानिन्द्रसूर्यादीन्सरित्समुद्रपर्वतादींश्चविभ्रती विभाणे अपि
नव्यथेते नखिचेते किंच एज्जङ्गमात्कं ध्रुवंस्थावरात्मकंच विश्वंनगदेकंस्यानंपृथिवीमेव
पत्यतेऽभिगच्छति तथा चरच्चञ्चलंपशुजातंच पतत्रिपक्षिजातंच विपुणंविध्वकृनानारूपम् अन-
योर्भेद्येवितिष्ठते उपसर्गवशाद्योग्यक्रियाध्याहारः ॥ विविक्तः विचिरपृथग्भावे जुहोत्यादिः
निनातः । विभ्रती दुभ्रुवणपोषणयोरित्यस्यशतरि नाभ्यस्ताच्छतुरितिनुमभावः अभ्यस्त-
स्वरः । एजत् एजृक्त्वेन शतरिरूढम् । पत्यते पदगतौ दिवादिरात्मनेपदी दकारस्यवकार व्य-
त्ययेननिघातः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

सनापुराणमध्येन्यारान्महःपितुर्जनितुर्जामितन्नैः ।

देवासोयत्रंपनितारएवैरुरौपथिव्युतेतस्थुरन्तः ॥ ९ ॥

सना । पुराणम् । अधि । एमि । आरात् । महः । पितुः ।
 जनि्तुः । जामि । तत् । नः । देवासः । यत्र । पनितारः । एवैः ।
 उरौ । पथि । विहउते । तस्थुः । अन्तरिति ॥ ९ ॥

हेद्यौः महोमहत्याःपितुःसर्वस्वपालयिष्याः जनितुर्जनयिष्याः तव सना सनातनं पुराण-
 पूर्वक्रमागतंनोऽस्माकंयदेतज्जामित्वं सर्वमेकस्माज्जातमितिद्यौर्भगिनीभवति तादृशं भगिनीत्वं
 तदारोदधुना अद्येमि स्मरामि दिवःपितृत्वेजनयितृत्वेचमन्वर्णः-द्यौर्भेपिताजनितानामिदंनेति ।
 यत्रयस्यादिव्यन्तर्भवे उरौविस्तीर्णेऽनुते विविक्ते पथि नमसि पनितारस्त्वांस्तुवन्तोदेवासोदेवाः
 एवैर्मनसापत्नैःस्वैःस्वैर्वाहनैःसहिता सन्तस्तस्युः तत्रस्थितादेवामदीयंस्तोत्रंशृण्वन्वितिभावः ॥
 पुराणं पुराशब्दात्तदौषिकार्थे सायंचिरमितिटद्युप्रत्ययः पुराणप्रोक्तेषुब्राह्मणकल्पेष्वितिनिपातना-
 तुडभावः निपातनादेवान्तोदात्तत्वम् । एमि इक्स्मरणे अदादिः लृटिरूपं निघातः । विउते व्येज्
 तन्तुप्रन्ताने कर्मणिक्तः यनादित्वात्संप्रसारणं गतिरन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरः । तस्युः तिष्ठतेर्लि-
 टिरूपं यत्रयोगादनिघातः ॥ ९ ॥

अयदशमी-

इमंस्तोमंरोदसीप्रव्रवीम्यदूदराःशृणवन्नग्निजिह्वाः ।

मित्रःसम्राजोवरुणोयुवानभ्रादित्यासःकवयःपप्रथानाः॥१०॥२५

इमम् । स्तोमम् । रोदसी इति । प्र । व्रवीमि । ऋदूदराः ।

शृणवन् । अग्निजिह्वाः । मित्रः । सम्राजः । वरुणः ।

युवानः । आदित्यासः । कवयः । पप्रथानाः ॥ १० ॥ २५ ॥

हेरोदसी ब्राह्मपृथिव्यौ इमंयुष्मदीयंस्तोमंस्तोत्रंव्रवीमि प्रकथेणवदामि ऋदूदराः ऋ-
 मुदुउदर्येपातेऋदूदराः यद्वा सृदुदरेसोमोयेपातेऋदूदराः अग्निजिह्वाः अग्निजिह्वास्थानीयो
 येपातेतपोक्ताः सम्राजः सम्यग्दीप्यमानाः युवानोनित्यतरुणाः यद्वा यजमानानभिमतफलैर्मिथी-
 कुर्वन्तः कवयःज्ञानतर्क्षिनः पप्रथानाः स्वानिस्वानिकर्माणिप्रययन्तोआदित्यास मिनादयोदेवाः

शृणवन् तदिदंस्तोत्रं शृण्वन्तु ॥ शृणवन् श्रुश्रवणे इत्यस्य लेख्यहागमः । अग्निनिहाः त्रिच-
क्रादित्वा दन्तोदात्तत्वम् । पप्रथानाः प्रथमप्रथाने इत्यस्य कानचिरूपं चित्त्वा दन्तोदात्तः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये पञ्चविंशो वर्गः ॥ २९ ॥

अथैकादशी-

हिरण्यपाणिः सविता सुजिह्वस्त्रिरादिवो विदथे पत्यमानः ।

देवेषु च सवितुः श्लोकमश्रेरादस्मभ्यमासुवसुर्वतातिम् ॥ ११ ॥

हिरण्यपाणिः । सविता । सुजिह्वः । त्रिः । आ । दिवः ।

विदथे । पत्यमानः । देवेषु । च । सवितरिति । श्लोकम् ।

अश्रेः । आत् । अस्मभ्यम् । आ । सुव । सर्वस्तातिम् ॥ ११ ॥

हिरण्यपाणिः दानार्थं हिरण्यपाणीहस्ते यस्य स तथोक्तः यद्वा देवर्तुक्रयागोसवितुर्ऋ-
त्विग्भूतस्य हस्ते प्राशित्रं मक्षणार्थम् अध्वर्यवोददुः तत्प्राशित्रं तस्य हस्तौ विच्छेद ततोऽध्वर्यवो
हिरण्यपाणीहस्तौ कृत्वा संदधुः ततोऽयं हिरण्यपाणिः तथाच कौपीतकं-सवित्रे प्राशित्रं प्रति नहु-
स्तत्तस्य पाणीप्रविच्छेदतस्मै हिरण्यपाणीप्रतिदधुस्तस्माद्धिरण्यपाणिरिति । सुजिह्वः शोमनवाक्
सविता विदथेऽश्रे त्रिः त्रिपुसवनेषु दिवो नभसः सकाशादापत्यमान आगच्छन् भवतीति शेषः परो-
र्ध्वः प्रत्यक्षः हेसवित त्वं देवेषु स्तोत्रेषु विद्यमानं च श्लोकं श्लोक्यतेऽनेनेति श्लोकः स्तोत्रं तदश्रेः
प्रागृहितं च आदनन्तरं सर्वताति सर्वमपेक्षितं फलमस्मभ्यमासुव प्रेरय ॥ हिरण्यपाणि हिर-
ण्यशब्दं यास्को बहुधा निर्वक्ति—हिरण्यं कस्माद्धियत आयम्यमानमिति वाहियते ननाज्जनामित्यादिना ।
पाणिशब्दं च बहुधा निर्वक्ति—पाणि पणायते पूजाकर्मण इति । हर्यगति कान्त्योः हर्यते कन्यन्
हिरचेति कन्यन् हिर इत्ययमादेशो घातोः नित्वादाद्युदात्त बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः । पत्य-
मानः पदगतौ दिवादि रात्पनेपदी दकारस्य तकारश्छान्दसः । अश्रेः श्रिञ्सेवायामित्यस्य लडि
बहुलं छन्दसीति शपोल्लुक् चवायोगे प्रथमेति ननिवात् । सुव पृषेरणे तुदादिः । सर्वताति
सर्वदेवात्तातिल् स्वार्थिकोऽङ्गित्स्वरः ॥ ११ ॥

अथद्रादशी-

सुकृत्सुपाणिःस्ववाँऋतावदिवस्त्वष्टावसेतानिनोधात् ।

पूप्वन्तऋभवोमादयध्वमूर्ध्वग्रावाणोअध्वरमतष्ट ॥ १२ ॥

सुकृत् । सुष्पाणिः । स्वष्टान् । ऋतश्वा । देवः । त्वष्टा ।

अवसे । तानि । नः । धात् । पूषण्वन्तः । ऋभवः ।

मादयध्वम् । ऊर्ध्वश्रावाणः । अध्वरम् । अतष्ट ॥ १२ ॥

सुकृत् सुमुनगतःकर्तो सुपाणि कल्याणपाणिः स्ववान्वनवान् ऋतावासत्यसंकल्पः
 स्वष्टादेवः तानियान्यस्माकमपेक्षितानि अवसेरक्षणायनोऽस्मभ्यंघात् ददातु ऋभवः उरुभा-
 न्तित्यूमवः हेऋभवः पूषण्वन्तः पूष्णासहितायूर्यमादयध्वम् अस्मान्घनप्रदानेनहृष्टान्कुरुत ऊर्ध्व-
 ग्रावणः सोमाभिपवार्धमुद्यतग्रावाणःसन्तःऋत्विजइममस्मदीयमध्वरमतष्टाकुर्वन् ॥ अतष्ट
 तस्रस्त्वक्षतभूकरणे अदिच्त्वाद्ब्रेडभावः क्षलोसलीतिसिचोलेपः स्कोःसंयोगाद्योरितिक कारलोप
 बहुवचनस्यैकवचनंछान्दसम् ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

विद्युद्रथामरुतंऋष्टिमन्तोदिवोमर्याऋतजाताअयासः ।

सरस्वतीशृणवन्त्युज्ञियांसोधातारथिसहर्वीरंतुरासः ॥ १३ ॥

विद्युत्सर्थाः । मरुतः । ऋष्टिश्मन्तः । दिवः । मर्याः ।

ऋतर्जाताः । अयासः । सरस्वती । शृणवन् । युज्ञियांसः ।

धात । रथिम् । सहर्वीरम् । तुरासः ॥ १३ ॥

विद्युद्रथाः विद्योतमानरथोपेताः ऋष्टिमन्तोदीप्तिमन्तः ऋष्टिरायुषविशेषः तद्वन्तोवा
 दिवोद्योतमानाः द्योतमानस्यरुद्रस्यपुत्रावामर्याः शत्रूणांमारयितारः, मनुष्येभ्योहितावा ऋत-
 जाताः उदकाघज्ञाद्वाप्रादुर्भूताः यद्वा ऋतमुदकंजानयेभ्यः तेऋतजाताः अयासः सततगमन-
 शीलाः यज्ञियांस यज्ञार्होमरुतः सरस्वती गद्यपद्यरूपेणप्रसरणमस्यास्तीतिसरस्वती वाग्दे-
 वता च एतेसर्वेदेवामदीपमिमेस्तोमंशृणवन् शृण्वन्तु द्वारासः अस्माकंफलप्रदानेत्वरणयुक्ताः

हेमरुतः सहवीरं पुत्रसहितंरयिधनंघात अस्मभ्यंघत ॥ घात दघातेर्लोपि बहुलंछन्दसीतिश-
पोल्लक् तप्तनत्नथनाश्चेतितवादेशः पादादित्वादनित्वातः तपःपित्वाद्दनुदात्तत्वेधातुस्वरः । तुरासः
तुरत्वारणे इगुपघलक्षणःकः आमश्रितत्वान्निघातः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

विष्णुंस्तोमांसःपुरुदस्ममर्काभगंस्येवकारिणोयामनिग्मन् ।
उरुक्रमःककुहोयस्यपूर्वीर्नमर्धन्तियुवतयोजनित्रीः ॥ १४ ॥

विष्णुम् । स्तोमांसः । पुरुदस्मम् । अर्काः । भगस्यइव ।
कारिणः । यामनि । ग्मन् । उरुक्रमः । ककुहः । यस्य ।
पूर्वीः । न । मर्धन्ति । युवतर्यः । जनित्रीः ॥ १४ ॥

स्तोमासस्तूयन्तेऽग्भिरितिस्तोमा स्तोत्राणि अर्काअर्घनीयानिशाखाणिचभगस्येवधन-
स्यकारिणः कर्तृणीवस्थितानितानियामनिसन्ततंप्रतायमानेऽस्मिन्पञ्चे पुरुदस्मं बहुकर्मोणं
यद्वा बहुन्दस्यतिउपक्षपयतीतिपुरुदस्मः तं विष्णुं देवं ग्मन् गच्छन्तु पूर्वीःवद्व्यः जनित्रीः सर्व-
स्यजनयिष्यः युवतयः परस्परमसंकीर्णाःककुहःकंसकुभ्रान्तिविस्तारयन्तिककुमोदिशः यद्वा
ककुबुच्छ्रयार्थः उच्छ्रिताइवहिदिशोवृक्षाम्रेपूपलभ्यमानास्तिष्ठन्ति एतादिशोयस्यविष्णोराज्ञां
नमर्धन्ति नहिंसन्तिसविष्णुरुक्रमः उरुमहान्क्रमः पादविशेषोयस्यसः त्रिविक्रमावतारे एकेनै-
वपादेनसर्वभगदाक्रम्यातिष्ठत ॥ ग्मन् गमेर्लुडि मश्रेघसेत्यादिनात्सेर्लुक् । ककुमः पृषोदरा-
दित्वाद्रूपस्वरसिद्धिः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

इन्द्रोविश्वैर्वीर्यैर्इःपत्यमानउभेआपंप्रौरोदसीमहित्वा ।
पुरन्दरोवृत्रहाधृष्णुपेणःसंगृभ्यान्आभरामूरिपश्वः॥१५॥२६॥

इन्द्रः । विश्वैः । वीर्यैः । पत्यमानः । उभेइति । आ । प्रौ ।
रोदसी इति । महित्वा । पुरमद्दरः वृत्रहा । धृष्णुर्सेनः ।
समृग्भ्यं । नः । आ । मूरि । मूरि । पश्वः ॥ १५ ॥ २६ ॥

विधैःसर्वैर्वीर्यैःसामर्थ्यैः पत्यमानः प्राप्यमाणःसइन्द्रः उभेरोदसीद्यावापृषिञ्च्यौमहित्वा
 स्वकीयेनमहिम्नाआपमौ पूरयामास शेषःप्रत्यक्षकृतः पुरन्दरःशत्रुपुरांदायिता वृत्रहा वृत्रस्यहन्ता
 घृष्णुपेणः परामिमवनशीलसेनोपेतः समरुद्गणइत्यर्थः सत्वंपश्वः पशूनसंगृभ्यसंगृह्य नोऽस्म-
 म्यंभूरिप्रमृतयपामवतितथा आभर देहि यद्वा पश्वःपशोर्भूरिबहुत्वंबह्वन्पशून्ध्वयच्छेति ॥ पुरन्दरः
 दृविदारणेइत्यस्यपुशुश्चेत्पदेपूःसर्वयोर्दारिसहोरितिखच्प्रत्ययः वाच्यमपुरन्दरौचेतिनिपा-
 तनात्पूर्वपदस्यअमागमः चित्त्वादन्तोदात्तः । घृष्णुपेणः पूर्वपदादितिसंहितायांपत्वं यदापत्वं
 तदा रषान्यामितिणत्वम् । संगृभ्य ग्रहेर्ल्यपि स्थानिवद्भावात्संप्रसारणं ह्यग्रहोर्भेच्छन्दसी-
 तिमत्वं लितीतिप्रत्ययात्पूर्वस्योदात्तत्वम् । पश्वः पशुशब्दात्शसः जषादिपुछन्दसिवावचनमि-
 तिसर्वर्णदार्ढ्याभावः ॥ १९ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीयेषां द्विंशो वर्गः ॥ २६ ॥

अथपोडशी-

नासत्यामेपितरावन्धुपृच्छासजात्यमश्विनोश्चाहनाम ।
 युवंहिस्थोरयिदौनोरयीणांदात्रंरक्षेथेअकंवैरदब्धा ॥ १६ ॥

नासत्या । मे । पितरा । वन्धुपृच्छा । सजात्यम् । अश्विनोः ।
 चारु । नाम । युवम् । हि । स्थः । रयिदौ । नः । रयीणाम् ।
 दात्रम् । रक्षेथे इति । अकंवैः । अदब्धा ॥ १६ ॥

रेनासत्यावश्विनौ बन्धुपृच्छा हविःप्रदातृत्वेनबन्धूनस्मानपोक्षितमर्षंपृच्छतइतिबन्धूनां
 प्रधारोयुवांमेपितरापालयिनारौमवतम् युवयोरश्विनोःसनात्यं सनातेभवंसंगतं चारुनामकमनी-
 यस्तनु हेअश्विनो युवंयुवांनोस्मम्यंरयीणांधनानांमन्वेरयिदौ उत्तपस्यपनस्यदातारौस्योहि
 मवपःगलु किंचअदब्धाकेनाप्यतिरस्कृतौयुवांदात्रंरक्षेथेपांदातारंमाकवैरकुत्सितैःशोभनैःकर्म-
 मिःरक्षेथे पालयतम् ॥ नासत्या नम्राण्णन्पादित्यादिनानिपातनाद्यजःप्रकृतिभावः । बन्धुपृच्छा
 पृच्छे.किप् सुपांमुत्तुगितिमुपोढादेशः । सनात्यं सनातेभवं भवेच्छन्दसोतियत् तित्स्वरितः । स्थः
 अस्तेऽतिरूपं हियोगादनियानः ॥ १९ ॥

अथसप्तदशी-

महत्तद्वैःकवयश्चारुनामयद्धदेवाभवथविश्वइन्द्रे ।

सखंऋभुभिःपुरुहूतप्रियेभिरिमांधियंसातयेतक्षतानः ॥ १७ ॥

महत् । तत् । वः । कवयः । चारुं । नाम । यत् । ह । देवाः ।

भवथ । विश्वे । इन्द्रे । सखा । ऋभुभिः । पुरुहूत । प्रियेभिः ।

इमाम् । धियम् । सातये । तक्षत । नः ॥ १७ ॥

हेकवयोमेधाविनोहेदेवाः वीयुष्माकंतत्तादृशंमहत्प्रमूर्तनामकर्मनमनंवा चारुमनोहरंखलु यथेनकर्मणाविश्वेसर्वेयूयमिन्द्रे इन्द्रोपलक्षितेलोकैदेवाभवथह देवत्वंप्राप्नुथखलु हेपुरुहूत बहु- भिराहूत हेइन्द्र त्वं प्रियेभिःप्रियतमैः ऋभुभिः ऋतेनभवन्तिऋतेनमान्तीतिवा ऋभुभिर्दे- वैःसखासि इन्द्रसहिताऋभवोयूयम् इमामस्मदीयांधियंस्तुतिनोऽस्माकंसातयेधनादिलाभार्थतक्षत स्वीकुरुत ॥ यत् सुपांसुलुगित्वादिनासुपोलुक् । भवथ भवतेर्लटिरूपं यद्धृतयोगादनिवातः । सखंऋभुभिरित्यसंहितायांऋत्यकइतिप्रकृतिभावाहस्त्वच ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

अर्यमाणोअदितिर्यज्ञियासोदब्धानिवरुणस्यव्रतानि ।

युयोतनोअनपत्यानिगन्तोःप्रजावान्नःपशुमाँअस्तुगातुः ॥१८॥

अर्यमा । नः । अदितिः । यज्ञियासः । अदब्धानि । वरुणस्य ।

व्रतानि । युयोत । नः । अनपत्यानि । गन्तोः । प्रजावान् । नः ।

पशुश्मान् । अस्तु । गातुः ॥ १८ ॥

अर्यमा ऋच्छतिसर्वदागच्छतीत्यर्यमासूर्यः अदितिर्देवमाता यज्ञियासोयज्ञार्हादेवायस्य वरुणस्यव्रतानिकर्माणि अदब्धान्यहिंसितानिभवन्तिसवरुणः तेचार्यमादयोदेवानोऽस्माद्वस- न्त्वितिशेषः तेयूयंनोऽस्माकमनपत्यानि अपत्यानांप्राणामहितानिकर्माणि यद्वा पतनका- र्णनभवतीत्यपत्यं तदन्यान्यनपत्यानि पतनकारणानिकर्माणिगन्तोः सन्मार्गाद्युयोत पृथ- क्कृत यथा तान्यहितानिकर्माणिनस्पृशन्तितयाकुरुतेत्यर्थः अथ गातुः गायन्तिस्तुवन्ती-

न्द्रादीन्वेतिगातुर्गृहं नोऽस्मदीयंगृहंपशुमान्पश्यादियुक्तंप्रजावानपत्नोपेतमस्तु ॥ अथमा ऋगता
 श्वक्षुश्नृहीहृद्वेदमित्यादिनानिपातनाद्रूपसिद्धिः । अदितिः दौहृस्वयेइत्यस्यकर्तरिक्तिच्
 नञ्समासः अदितिरदीनेतियांस्कः । छान्दसंहस्त्वत्वं नञःस्वरः । युयोत द्यौतेरभिधी-
 भावकर्मणोद्योतिवहुलंछन्दसीतिशपःश्रुः तप्तनवितितप्रत्ययस्यतवादेशः । गन्तोः गल्गता
 सितनिगामिमसिसच्यविधाञ्कुशिम्यइतितुन्प्रत्ययः नित्त्वादाद्युदात्तः । गातुः गापाहिम्यश्चे-
 तितुप्रत्ययः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

देवानांदूतः पुरुषप्रसूतोनांगान्नोवोचतुसर्वताता ।

शृणोतुनः पृथिवीद्यौरुतापः सूर्यो नक्षत्रैरुर्वृत्तं न्तरिक्षम् ॥ १९ ॥

देवानाम् । दूतः । पुरुष । प्रसूतः । अनांगान् । नः । वोचतु ।

सर्वस्ताता । शृणोतु । नः । पृथिवी । द्यौः । उत । आपः ।

सूर्यः । नक्षत्रैः । उरु । अन्तरिक्षम् ॥ १९ ॥

पुरुष पुरुषबहुषुदेशेषुप्रसूतः अग्निहोत्राभविहितः यद्वा पुरुभिर्यजमानैः प्रसूतः यद्य-
 देवानाहाभ्येतिदेवानांदूतः तथाचतैत्तिरीपकम्-अग्निर्देवानांदूतआसीदिति । तादृशोऽग्निः
 कर्मकर्तृसाधनवैगुण्येनसापराधाचोऽस्मान्ननागाननागंसः सर्वताता सर्ववोचतुवर्वातु किंच
 पृथिवीद्यौश्च उतापिचापःसूर्यश्च नक्षत्रैरुविस्तीर्णमन्तरिक्षंच एतेसर्वेदेवानोऽस्मदीयांस्तुतिं
 शृणोतु शृण्वन्तु प्रत्येकविषयैकवचनम् ॥ प्रसूतः प्रप्रेरणे कर्मणिक्तः गतिरन्तरइतिगतेः
 प्रकृतिस्वरः । अनांगान् शसि । सकारद्योपश्छान्दसः । सवर्णदीर्घेकृतेतस्माच्छसोगइतिनत्वम् ।
 वोचतु वचपरिभाषणे व्यत्ययोबहुलमितिशपोऽहादेशः वचउम् गुणः निघातः । नक्षत्रैः नक्षगता
 अभिनक्षियनिबन्धितमित्योऽत्रनित्यत्रन्प्रत्ययः नित्त्वादाद्युदात्तः यद्वा नक्षरतिनक्षीयतइ-
 तिवानक्षत्रं नभ्राण्णपादितिनभःप्रकृतिभावः नञःस्वरः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

शृण्वन्तुनोवृषणः पर्वतासोभ्रुवक्षेमासुइळ्यामदन्तः ।

आदित्यैर्नोअदितिः शृणोतुयच्छन्तुनोमरुतः शर्मभद्रम् ॥ २० ॥

शृण्वन्तु । नः । वृषणः । पर्वतात्तः । ध्रुवश्क्षेमासः । इळया ।
मदन्तः । आदित्यैः । नः । अदितिः । शृणोतु । यच्छन्तु । नः ।
मरुतः । शर्म । भद्रम् ॥ २० ॥

वृषणः अभिमतफलसेचकामरुतः पर्वतासः पृषान्तिपूरयन्तिअर्धिनांकामानितिपर्वतात्प्रा
षाभिमानिनोदेवाः ध्रुवक्षेमासः निश्चलस्थानाः इळयाहविर्लक्षणानेनमदन्तोमाद्यन्तःसन्तः
नोऽस्मदीयांस्तुतिंशृण्वन्तु किंच आदिचैरपत्यमृतैरादित्यैरुपेतादितिर्नोऽस्मदीयांस्तुतिंशृणोतु
मरुतश्चनोऽस्मभ्यंमद्रंकरुत्याणकरंशर्म सुखं यच्छन्तुददतु ॥ आदित्यैः अदितेरपत्यानीत्यर्थे
दित्यदित्येतिष्यः प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः सुपासहैकादेशीकृते एकादेशउदात्तः ॥ २० ॥

प्रयत्न्यन्यनमानः सदासुगइत्यृचंननगच्छेत् सूत्रितश्च—सदासुग पितुर्माँअस्तुपन्थाइः
तिपन्थानमवल्लोति ।

सूक्तेएकविंशी-

सदासुगःपितुर्माँअस्तुपन्थामध्वादेवाओषधीःसंपिपृक्त ।

भर्गोमेअग्नेसख्येनमृध्याउद्रायोअश्यांसदंनंपुरुक्षोः ॥ २१ ॥

सदा । सुग्गः । पितुर्मान् । अस्तु । पन्थाः । अध्वा । देवाः ।

ओषधीः । सम् । पिपृक्तः । भर्गः । मे । अग्ने । सख्ये । न ।

मृध्याः । उत् । रायः । अश्याम् । सदंनम् । पुरुक्षोः ॥ २१ ॥

हेअग्ने अस्माकंपन्थानार्थः सदा सर्वदा सुगःसुखेनगन्तुंशक्यः पितुर्मानलवांश्चास्तु
हेदेवाःमध्वामाधुर्योपतेन उदकेनओषधीःसंपिपृक्त संपर्चयत सेचयतेत्यर्थः हेअग्ने त्वयासख्ये
संजातेसति भेगमभगोधनंनमृध्या नविनश्यतु किञ्च रायोधनस्य पुरुक्षोःबहन्नस्यच सदंनंस्थानं-
मुदस्यांप्राप्तुयाम् ॥ सदा स्वरादिष्वाद्युदात्तत्वेनपाठादायुदात्तः । पिपृक्त शृचीसंपर्के लोटिबहुलं
छन्दसीतिशपःश्लुः बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्वम् । मृध्याः मृधिरिंसार्थः लिङि तिङांतिङो
भवन्तीतिपि सिप् ॥ २१ ॥

पशौपुरोडाशस्विटकृतःस्वदस्वहव्येतियाज्या
पुरोडाशस्विटकृतइति ।

सूत्रितश्च—स्वदस्वहव्यासामिपोदिदीहीति

सूक्तेद्वाविंशी-

स्वदस्वंहव्यासमिपोदिदीह्यस्मद्यः कसंमिमीहिश्रवांसि ।

विश्वँअग्नेपृतसुताज्जेषिशत्रूनह्यविश्वँसुमनादीदिहीनः ॥ २२ ॥ २७ ॥

स्वदस्व । हव्या । सम् । इपः । दिदीहि । अस्मद्यक् । सम् ।

मिमीहि । श्रवांसि । विश्वान् । अग्ने । पृतसु । तान् । जेषि ।

शत्रून् । अहा । विश्वा । सुष्मनाः । दीदिहि । नः ॥ २२ ॥ २७ ॥

हेअग्ने हव्या हवनयोग्यानिहवोपिस्वदस्व स्वादय अस्माकमिपोन्नानिसंदिदीहि सम्यक्प्रकाशय दीपितानितानिश्रवांस्यन्नानि अस्मद्यक् अस्मदभिमुखानिसंमिमीहि संमानय कुर्वित्यर्थः ततः पृतसुसंग्रामेषु तान्वाधकान्निश्वान्सर्वान्शत्रून्जेपिनय अप्य सुमनाः शोभनमनस्कःसन्नोऽस्माकंविश्वाहासर्वाण्यहानिदीदिहि अग्निहोत्रादिकर्मयोग्यानिप्रकाशय ॥ स्वदस्व स्वदआस्वादने लोटिरूपं थासोऽसर्वधातुक्स्वरेधातुस्वरः । दिदीहि दिवुर्दीडा-दावित्यस्यलोटि बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यश्रुः परत्वाद्वलिचेतिदीर्घेकृते पश्चाद्वलिलोपः निघातः । अस्मद्यक् अस्मानधतीत्यधत्ते क्त्विन् विष्वदेऽस्योश्च्येतिह्यन्त्यद्यादेशेऽपि ततः परस्यस्वरितत्वम् । मिमीहि माङ्मानेशब्देच जुहोत्यादिः तस्य लोटि व्यत्ययेनपरस्मैपदं निघातः । सुमनाः सोमनधीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । दीदिहि दिवैर्यद्भुकि लोटि तुजादित्वादभ्यासस्यशीर्ष-बलिलोपः ॥ २२ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये षष्ठविंशोऽर्गः ॥ २७ ॥

उपसःपूर्वाइतिद्वाविंशत्युचं द्वितीयं सूक्तं त्रैष्टुभम् उपसइत्यनुक्रमणिका प्रजापतेरार्षवैश्व-देवं प्रजापतिर्हवैश्वदेवं हेतिपूर्वसूक्तेहिहशब्दप्रयोगात् सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः । अत्राद्योपस्या ततः परं नवर्चोऽभ्यादिदेवताकाः ततः पराहोरात्रिदेवताका ततश्चतस्रोरोदस्य पञ्चदशीद्युनिशोर्वा षोडशीदिदेवताका तत पञ्चः वर्षतः इन्द्रस्यकोचिदग्नेस्त्वष्ट्रेतिपन्यन्ते ।

तत्रप्रथमा-

उपसुःपूर्वाअध्यङ्गुपुर्महहिजंजेअक्षरंपदेगोः ।

व्रतादेवानामुपनुप्रभूपन्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १ ॥

वि । मे । पुरु॒ञ्जा । प॒त॒य॒न्ति । का॒माः । श॒र्मि । अ॒च्छ ।
 वी॒द्ये । प॒र्व्याणि । स॒मृ॒द्धे । अ॒ग्नौ । ऋ॒तम् । इ॒त् । व॒दे॒म ।
 म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सुर॑स्त्वन् । ए॒कं॒न् ॥ ३ ॥

हेअग्ने मे मम पुरुञ्जा बहव कामाअभिलाषा विपतयन्ति विविधंगच्छन्ति शर्मिअग्नि-
 घोमादिलक्षणकर्मच्छामिलक्ष्यअहं पूर्व्याणिपुरातनानिस्तोत्राणितदर्थदीद्ये दीपयामि पद्या-
 घञ्कार्पमतोसामिद्रेदीप्यमानेऽस्ति ऋतामित्तरत्यमेववदेम अनृतवचनेहियज्ञेवैगुण्यस्यादिति ॥ पुरुञ्जा
 देवमनुष्यपुरुषेत्यादिनात्राप्रत्यय । पतयन्ति पतूगतौ स्वार्थिसोभिच् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

स॒मा॒नो॒रा॒जा॒वि॒भृ॒तः॒पु॒रु॒ञ्जा॒श॒र्ये॒श॒या॒सु॒प्र॒यु॒तो॒व॒ना॒नु॒ ।
 अ॒न्या॒व॒त्सं॒भ॒र॒ति॒क्षे॒ति॒मा॒ता॒म॒ह॒द्दे॒वाना॑म॒सुर॑त्वमेकं ॥ ४ ॥

स॒मा॒नः । रा॒जा । वि॒भृ॒तः । पु॒रु॒ञ्जा । श॒र्ये । श॒या॒सु॒ ।
 प्र॒यु॒तः । व॒ना । अ॒नु॒ । अ॒न्या । व॒त्स॒म् । भ॒र॒ति । क्षे॒ति॒ ।
 मा॒ता । म॒हत् । दे॒वाना॑म् । अ॒सुर॑स्त्वम् । ए॒कं॒म् ॥ ४ ॥

समान साधारण सर्वेषा यद्वा एकपवरानादीप्यमानोऽग्नि पुरुञ्जा बहुपुदेशोपुविभृतः
 अग्निहोत्रार्थविद्धतो भवति यद्वा रागाभिपुत सोम सर्वपुदेशोपुपुञ्जार्थविद्धतो भवति सचाग्निः
 सोमोवाशयामु शेरते हविरादय पदार्थोअत्रेतिशयावेद्य तासु शयेशेतेनिवसतिवनानु
 अनुवन वनेष्वरगिरूपेपुकाष्ठेपुप्रदुतोविभक्तोभिर्वर्तते सोमश्चेद्वनेपुचमसेपुविभक्तोवर्तते तस्य
 द्वेमातरैयावानुभिन्वौ तयोरन्यार्थौ अस्याभूमेर्नायमानतयावत्सभूतमग्निंसोमवाभरति वृष्ट्या-
 दिरुपोगभरतिपोपति मातावनुधाधेति केवलनिवासयति ॥ विभृत ह्यनुहरणे कर्मणिक् गतिर-
 नन्तरइतिगते प्रकृतिस्वरत्वम् । पुरुञ्जा अधिकरणेऽप्रत्ययः । शये शीद्वस्त्रे ओपस्तइति
 तकारलोप शीरु सार्वधातुकेगुण । शयाम् शीद्वस्त्रे एरजित्यधिकरणेअच् । यपति भृञ्म-
 रणे म्वादि एवान्याम्यासमर्थाभ्यामितिपूर्वस्यनिवात । क्षेतिः क्षिनिवाप्तगत्योरित्यस्य बहुलं
 छन्दोतीतिविकरणस्यलुक् ॥ ४ ॥

उपसः । पूर्वाः । अर्धं । यत् । विष्णुः । महत् । वि । जज्ञे ।
अक्षरम् । पदे । गोः । व्रता । देवानाम् । उप । नु । प्रहभूषन् ।
महत् । देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ १ ॥

पूर्वाउदयकालात्प्राचीनाउपसोयद्यद्युः व्युच्छन्ति अथ तदानीम् अक्षरं नक्षरतीत्य-
क्षरम् आरिनादयादित्याख्यंमहत्प्रभूतंज्योतिर्गौरुदकस्वपदेत्यानेसमुद्रेनभसिवाविनञ्जे उत्पद्यतेअ
थोदितेसूर्ये प्रभूपन्नग्निहोत्रादिकर्मसुप्रभवितुभिच्छयनमानःव्रतार्कमाणिदेवानानुक्षिप्रम् उपस-
मीपंतिष्ठति योग्यक्रियाध्याहारः तादिदं देवानामेकमुख्यम् असुरत्वमस्यतिश्रिपातिसर्वांनित्यसुरः
प्रबलः तस्यमात्रेसुरत्वंप्राचक्ष्यं महदैश्वर्यम् ॥ व्युः उपश्रुपदादेइत्यस्यविपूर्वस्य छिद्युसित्यं
सहेतियोगनिभागात्समासः यद्वृत्तयोगादनिवातः । प्रभूषन् भगतेःसनि द्विवचनस्यछन्द-
सिबिभूषितत्वाद्ब्रह्मद्विवचनाभावः तदन्ताच्छतरिरूपं प्रादिसमासः शतुर्लसार्धातुकस्वरेधा-
तुस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

मोषूणोअत्रजुहुरन्तदेवामापूर्वेअग्नेपितरःपदज्ञाः ।
पुराण्योःसद्मनोःकेतुरन्तमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २ ॥
मो इति । सु । नः । अत्र । जुहुरन्तु । देवाः । मा । पूर्वे ।
अग्ने । पितरः । पदज्ञाः । पुराण्योः । सद्मनोः । केतुः ।
अन्तः । महत् । देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ २ ॥

हेअग्ने अत्रास्मिन्कालेदेवाः नोऽस्मान्मुमुक्षुमोनहुरन्त माहिंसुः तथा पदज्ञाः कर्माण्य-
नुष्ठायदेवपदमनुभवन्तः पूर्वपुरातनाःपितरः माहिसिपुः यस्मान्केतुर्यज्ञानांज्ञापकःसूर्यः पुराण्योः
पुरातनयोःसद्मनोःसीदत्यनयोर्देवमनुष्याइतिस्मृतीरोदसी तयोरन्तर्मध्ये उदेति तस्मादत्रमा-
हिंसित्यर्थः महद्देवानामित्यादिपूर्ववत् ॥ जुहुरन्त इदंसहकरणे लुढि जुहोत्यादिवात्श्ल-
व्यत्ययेनात्मनेपदै बहुलंछन्दसीत्युत्वं संज्ञापूर्वकस्यविधेरेनित्यत्वाददादेशाभावे अन्तादेशः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

विमेषुरुत्रापंतयन्तिकामाःशम्यच्छादीद्येपूर्वाणि ।
समिद्धेअग्रावृतमिद्धेदेममहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ३ ॥

अन्तमस्य समीपिवर्तमानस्यदावाग्नेरायत् अभिमुखमागच्छत् विश्वंभूतजातं प्रतीचीनं पराङ्मुखं दृश्ये दृश्यते तत्रदृष्टान्तः—शूरस्यैव यथायुध्यतोयुद्धकुर्वाणस्यशूरस्यसमर्पस्य राज्ञोभिमुखमागच्छत् परबलंपराञ्जुखंडंदृश्यतेतद्वत् मतिःसर्वैर्ज्ञायमानःसोऽग्निर्गौरुदकस्यनिः- पिधंर्हिंसिकांदीप्तिमन्तश्चरति अन्तर्धारयति ॥ युध्यतः युधसंप्रहारे दिवादित्वात्तस्यशतरि- रूपम् अन्तमस्य अन्तःशब्दादतदङ्गिनावितिठन् अतिशयेनान्तिकइत्यर्थेतमम् तमेतादेश्चेति तादिलोपः निच्वादायुद्धतः । प्रतीचीनं प्रतिपूर्वस्याश्चतेःकिप् तस्माद्विभाषाश्चेरदिकृत्स्त्रियामि- त्तिखः ईनादेशः प्रत्ययस्वरः । आयत् याप्रापणेइत्यस्याङ्पूर्वस्यशतरिरूपम् आङ्पूर्वस्य अय- पयगतावित्यस्यशतरिरूपंवेतिञ्युत्पत्त्यनवधारणादनवग्रहः ॥ ८ ॥

अथनचमी-

निवेवेतिपलितोदूतआस्वन्तर्महान्चरतिरोचनेन ।

वपूपिविभ्रतभिन्नोविचष्टेमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ९ ॥

नि । वेवेति । पलितः । दूतः । आसु । अन्तः । महान् । चरति ।
रोचनेन । वपूपि । विभ्रत् । अभि । नः । वि । चष्टे । महत् ।
देवानाम् । असुरत्त्वम् । एकम् ॥ ९ ॥

पलित.पालयितापूर्णांवादेवानांदूतोऽग्निःआस्वोपधीपुनिवेवेति नितरांन्याप्यवर्तते महान्सो-
ग्नि.रोचनेनसूर्येणसहअन्तः रोदस्योर्मध्येचरति वपूपिनानाविधानिरूपानि विभ्रत्सोग्निः नोअ-
स्मान्यदूनभिविचष्टे विशेषेणानुग्रहदृष्ट्यापश्यति ॥ वेवेति वांगत्यादिषु यद्भुक्ति ईडभावेरूपम् ।
रोचनेन सहार्थेतृतीया । विभ्रत् ड्रुभृत्प्रधारणपोषणयोरित्यस्यशतरिरूपम् अभ्यस्तस्वरः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

विष्णुर्गोपाःपरमंपातिपार्थःप्रियाधामान्यमृतादधानः ।

अग्निष्टाविश्वभुवनानिवेदमहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १० ॥ २९ ॥

विष्णुः । गोपाः । परमम् । पाति । पार्थः । प्रिया । धामानि ।
अमृता । दधानः । अग्निः । ता । विश्वा । भुवनानि । वेद ।
महत् । देवानाम् । असुरत्त्वम् । एकम् ॥ १० ॥ २९ ॥

विष्णुर्वासः गोपाः सर्वस्यगोपायिता प्रिया प्रियतमानि अमृता क्षयरहितानि धामानि
तेनांसिदधानः सोऽसिः परमंपाथस्यानंपाति रक्षति यद्वा धामानि लोकधारकाणि अमृता
उदकानिदधानः सन् परमंपाथः उदकस्यस्थानम् अन्तरिक्षं पाति सोऽग्निः ता तानि विश्वा
सर्वाणि भुवनानि भूतनातानि वेद जानाति ॥ गोपाः गोपायते क्विपि अतो लोपयलोपौ अग्निष्टे-
त्यत्रसंहितायां युष्मत्तत्तनुष्वन्तः पादमिति पत्वम् ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्पृत्तृतीयैकोनत्रिंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथैकादशी-

नानाचक्राते यम्या उवपूषितयोरन्यद्वे रोचते कृष्णमन्यत् ।
श्यावी च यदरुपी च स्वसारी महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ ११ ॥
नाना । चक्राते इति । यम्या । उवपूषि । तयोः । अन्यत् ।
रोचते । कृष्णम् । अन्यत् । श्यावी । च । यत् । अरुपी ।
च । स्वसारी । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ ११ ॥

यम्या यमरूपे निधुनमृतेऽहध्वराविधेः स्तेते नाना नानाविधानिवपूषि शुक्रकृष्णादीनि रू-
पाणि चक्राते कुतः श्यावी कृष्णवर्णा अरुपी शुक्रतयारोचमाना यत्स्वेषास्परस्वसारी भवतः
तयोर्मध्ये अन्यदनुमह रोचते किरणसंघन्वादीप्यते अन्यद्रात्रिलक्षणं कृष्णं तं संबन्धात्कृ-
ष्णवर्णमाभाति ॥ यम्या सुषोडादेशः । रोचते एकान्वाम्यांसमर्थाभ्यामिति ननिघातः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

माता च यत्र दुहिता च धेनु सर्वदुधे धापयेते समीची ।
ऋतस्य ते सदसि इच्छे अन्तर्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १२ ॥
माता । च । यत्र । दुहिता । च । धेनु इति । सर्वदुधे इति सचः शुद्धे ।
धापयेते इति । समीची इति समृद्धीची । ऋतस्य । ते इति । सदसि ।
इच्छे । अन्तः । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ १२ ॥

माता सर्वपाणिर्मातृवाम्माता शृषिषीचदुहिता दूरेनिहिता यौध दुहितादुहित-
दूरेहितादोषे वैतियोस्क । एत सर्वदुधे सवरः स्वीपस्यशौररूपस्यरसस्यदोष्यौ अत-

एवधेनु नगतःप्रीणयिन्यौ द्यावापृथिव्यौ यत्रान्तरिक्षे समीची परस्परसंगतेसत्यौ धाप-
येते स्वकीयरसमन्योन्यंपाययेते ऋतस्योदकस्यसदसिस्थानभूतेतस्मिन्नन्तरिक्षेअन्तःस्थिते
तेद्यावापृथिव्याबीज्जेऽहंस्तौमि यद्वा वृष्टिलक्षणंसंघौ-पृथिवीधापयते आहुतिलक्षणंसं
द्यांपृथिवीति एवमन्योन्यंमाताचदुहिताचभवतः ऋतस्यसदसिस्थाने यज्ञसदनेस्थितोऽहम्
उभेस्तौमि ॥ सर्वदुषे सब-शब्दःक्षीरवाचीतिसंप्रदायविदआहुः तस्मिन्नुपपदेदुहप्रपूर्णेइत्य-
स्माद्गतोः दुहःकवृषश्चेतिकप्रत्ययः पश्चान्तादेशः प्रत्ययस्यपित्वादनुदात्तत्वेधातुस्वरः ।
धापयेते धेत्पानेइत्यस्यण्यन्तस्यलटि निगरणचलनार्थेभ्यश्चेतिपरस्मैपदेप्राप्ते पादिपुषेटउपसं-
ख्यानमित्यात्मनेपदं यद्वृत्तयोगादनिघातः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अन्यस्यावत्संरिहतीमिमायकयाभुवानिदधेधेनुरूधः ।

ऋतस्यसापयसापिन्वतेळामहद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १३ ॥

अन्यस्याः । वत्सम् । रिहती । मिमाय । कया । भुवा । नि ।

दुधे । धेनुः । ऊर्धः । ऋतस्य । सा । पयसा । पिन्वत् । इळा ।

महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ १३ ॥

अन्यस्याःपृथिव्यावत्समंशिरिहतीउदकधारारूपयानिद्वयालिहन्तीधौः मिमाय मेघ-
द्वाराध्वनिकरोति धेनुः प्रीणयित्रीसाद्यौ कयानलवर्जितयामुवातत्रत्यंजलमादायस्वकीयमूधो
मेघरूपंनिदधे उदकेननिहितंपुष्टमकरोत् यद्वा कयामुवा कस्यामुविप्रदेशेऊध-स्थानीयं
मेघनिदधेधारयतिनज्ञायतेवर्षाकालएवकेवलंरभ्यतेमेघः साजलवर्जिताइलापृथिवीऋतस्यसत्यभूतस्या-
दित्यस्यपयसा उदकेनापिन्वत वर्षाकालेसिक्चामवति आदित्याज्जायतेवृष्टिरिति स्मृतेः ॥
रिहती लिहभास्वादनेइत्यस्यशतरिखं शत्रुनुमइतिडीपउग्रात्तत्वम् ॥ अपिन्वत पिविसेचने
मुच्चादिरात्मनेपदी निघातः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

पद्यावस्तेपुरुरूपावपूँष्यध्वान्तस्थौत्र्यविरेरिहाणा ।

ऋतस्यसद्मविचरामिविद्वान्महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १४ ॥

पद्या । वस्ते । पुरुक्षरूपा । वपूंषि । ऊर्ध्वा । तस्थौ । त्रिद्विअविम् ।
 रेरिहाणा । ऋतस्य । सर्वा । वि । चरामि । विद्वान् । महत् ।
 देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ १४ ॥

पद्यानगात्कट्टु परमेश्वरस्यपभ्यांजातत्वात्पद्याभूमिः तथाचमन्त्रवर्ण-पंभ्यांभूमिरिति ।
 यद्वा पादसंचारेसाधुःपद्याभूमिः पुरुक्षरूपानानाविधस्वरूपाणिवपूंषिस्थावरनङ्गमात्मकानिरू-
 पाणिवस्ते आच्छादयति तैषाभूमिरूर्ध्वाउत्तरवेद्यात्मनाउन्नतासतीस्वसारभूतेनहविषाव्यविं
 सार्वसंवत्सरावयस्कोवत्स व्यविरुच्यते तत्प्रमाणमादित्यत्रैत्रीलोकानवति स्वतेजसाव्यामो-
 तीतिव्यविरतिषा रेरिहाणालिहन्तीतस्थौ ऋतस्यसत्यभूतस्यादित्यस्यसद्यस्थानंविद्वान्जा-
 नानोऽहंविचरामि हविर्भिस्तमादित्यंपरिचरामि ॥ पद्या पादशब्दाद्भवेच्छन्दसीतियत् पद्यत्य-
 तदर्पइतिपादस्यपद्भावः यद्वा तत्रसाधुरितियत् यतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । अविम् अवरक्ष-
 णादिषु इतितीन्द्रव्ययः कृत्स्वरः । रेरिहाणा लिहआस्वादनेइत्यस्य यद्भक्ति शानचिरूपम्
 अभ्यस्तस्वरः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

पदेइवनिहितेदस्मेअन्तस्तयोरन्यद्गुह्यमाविरन्यत् ।
 सध्रीचीनापथ्यासाविपूचीमहद्देवानामसुरत्वमेकम् १५ ॥ ३०

पदेइवेतिपदेइव । निहितेइतिनिहिते । दस्मे । अन्तरिति । तयोः ।
 अन्यत् । गुह्यम् । आविः । अन्यत् । सध्रीचीना । पथ्या । सा ।
 विपूची । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ १५ ॥ ३० ॥

पदेइवपद्येतेज्ञायेतेतत्तदसाधारणलिङ्गेनेतिपदे अहश्चरात्रिश्वेत्येतेदस्मेसर्वदेशीनीयेतेउभे
 अन्तर्नभसिनिहितेस्थापितेइववर्तेते तयोरहोरात्रयोरन्यद्वाप्रिलक्षणगुह्यम् अप्रकाशमानतयागू-
 ढमिवारते अन्यद्गह.आवि.सूर्यप्रकाशेनप्रकटभवति सध्रीचीनाअहोरात्रयो.परस्परमेलनरू-
 पापथ्यामार्ग कालइत्यर्थः साविपूचीपुण्यकृतोपुण्यकृतश्चप्राप्तोतीतिविपूचीभवति सर्वेननाः
 अहोरात्रयोर्वर्तन्ते यद्वा पदेइव देवमनुष्यादीनास्थानभूतेषावापृथिव्यौ अन्त.अन्तरिक्षे

निहितेवर्तते तयोरन्यतृद्यौ गुह्यमस्माभिरदृश्यमानतयागूर्ध्ववर्तते अन्यतृद्यिषीभाविःसर्वैर्दृश्य-
मानाप्रकटाभवति सध्रीचीनेतिपूर्ववत् ॥ सध्रीचीना सहपूर्वादञ्चते किन् सहस्यसधिरितिऋष्यादेशः
विभाषाच्चरदिकृत्त्रियामितिलः ॥ १५ ॥

॥ इतितृतीयस्यतृतीयेत्रिंशोवर्गः ॥ ३० ॥

अथषोडशी-

आधेनवोधुनयन्तामशिंश्वीःसवर्दुर्धाःशशयाअप्रदुग्धाः ।
नव्यानव्यायुवतयोभवंतीमहेद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १६ ॥

आ । धेनवः । धुनयन्ताम् । अशिंश्वीः । सवःऽदुर्धाः । शशयाः ।
अप्रदुग्धाः । नव्याःऽनव्याः । युवतयः । भवंतीः । महत् ।
देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ १६ ॥

धेनवः वृष्टिद्वारासर्वस्यजगतःप्रीणयिन्यः अशिंश्वीः शिशुरहिताः यद्वा अशिशवः नम-
वन्तीत्यशिंश्वीः शशयाः नमसिशयानावर्तमानाकेनाप्यप्रदुग्धाः अक्षीणरसाः सवर्दुर्धाः उद-
कलक्षणस्यक्षीरस्यदोग्ध्यः युवतयःपरस्परमिश्रणोपेताः नव्यानव्याःअतिशयेननूतनाभवन्तीः
दिशोमेघावा आधुनयन्ताम् आदुहन्तु मेघपक्षे अशिंश्वीःभवन्तीरित्यत्रलिङ्गव्यत्ययः ॥ धुनयन्तां
धुञ्क्ल्पने णिचि धूञ्प्रीणोर्नुवक्तव्यइतिनुक् ह्रस्वश्चान्दसः । अशिंश्वीः सख्यशिंश्वी-
तिभाषायामितिव्यत्ययेनछन्दसिभवति ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

यदन्यासुवृषभोरोरवीतिसोअन्यस्मिन्पूथेनिदधातिरेतः ।
सहिक्षपावान्तसभगःसराजामहेद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ १७ ॥

यत् । अन्यासु । वृषभः । रोरोरवीति । सः । अन्यस्मिन् । पूथे ।
नि । दधाति । रेतः । सः । हि । क्षपाञ्चान् । सः । भगः । सः ।
राजा । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ १७ ॥

वृषभः अपांवर्यकः यत्प.पर्जन्यात्मेन्द्रः अन्यासुदिक्षुरोरोरवीति मेघद्वाराभृशशब्दकरोति
सपर्जन्यइन्द्रः अन्यस्मिन्पूथेदिशांवृन्देरेतउदकंनिदधाति तत्रवर्षति लोकोद्दिष्टपभः कामुचि-

द्वीपुरेतःसेकार्थरवंकरोति अन्यस्मिन्गोयूपेरेतःसिञ्चति तद्वत् सइन्द्र-क्षपावाक्षिपतिशत्रूनुदकंवे-
तिक्षेपणवान् यद्वा क्षपारात्रिः तथारात्रिपर्याययागानांस्तोत्राणांभागभूतायारात्रिःसोच्यते तद्वा-
न्तभगः सर्वर्भजनीयः सरानाहिततत्कर्मनुरूपफलप्रदानेनसर्वेवाराजाखलु ॥ रोरवीति रुशब्दे
इत्यस्ययद्भुगन्तस्यलटिरूपम् एकान्याभ्यांसमर्थाभ्यामितिप्रथमस्यननिघातः । यूये युमिश्रणे
तिपपृष्ठगूययूथप्रोथाइतिषक्प्रत्ययान्तत्वेननिघातनाद्दीर्घः । रेतः रीङ्क्षरणेइत्यस्मात्सुरी-
भ्यांत्विद्भ्येत्यसुप्रत्ययः तुडागमश्च निच्चादाद्युदात्तः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

वीरस्यनुस्वश्व्यंजनासुःप्रनुवोचामविदुरंस्यदेवाः ।

पोह्नायुक्ताःपश्वंपश्चावंहन्तिमहद्देवानामसुरस्त्वमेकम् ॥ १८ ॥

वीरस्य । नु । सुःश्व्यम् । जनासुः । प्र । नु । वोचाम् । विदुः ।

अस्य । देवाः । पोह्ना । युक्ताः । पश्वंपश्च । आ । वहन्ति ।

महत् । देवानाम् । असुरस्त्वम् । एकम् ॥ १८ ॥

हेनसो ननाः वीरस्यशरस्येन्द्रस्य स्वश्व्यंशोमनाश्वोपेतत्वंनुक्षिप्रंप्रवोचाम प्रकर्षे-
णवदाम तथा देवाअपि अस्थेन्द्रस्यस्वश्वत्वंनुक्षिप्रंविदुर्नान्ति कितस्वश्वत्वंतदुच्यते पोह्ना
मासानांद्वाद्व्योगकालेषोदादृश्यमानाऋतवोश्चानिरूप्यन्ते तेचपटुसंख्याकाऋतवः हेमन्तशिशिर-
यो.समासेनपश्वपश्चयुक्ताःसन्तः कालात्मकामिन्द्रमावहन्ति तदिदमिन्द्रस्यस्वश्वत्वं यद्वतुभि-
रुद्वत्त्वम् ॥ पोह्ना पपःशब्दात्संख्यायाविधार्थेतिधाप्रत्ययः षपउत्वंदतृदशभासूत्वमुत्तरपदादे-
ष्टुत्वंचेत्युत्वंष्टुत्वंच प्रत्ययस्वरः ॥ १८ ॥

त्वाष्ट्रेपशौहविपोनुवाक्यादेवस्त्वष्ट्रेत्येषा सूत्रितंच-देवस्त्वष्ट्रासविताविश्वरूपोदेवत्वष्ट-
र्यद्वचास्त्वमानडिति ।

सूक्तेएकोनविंशी-

देवस्त्वष्ट्रांसविताविश्वरूपःपुपोपंप्रजाःपुरुधाजंजान ।

इमाच्चविश्वामुर्वनान्यस्यमहद्देवानामसुरस्त्वमेकम् ॥ १९ ॥

देवः । त्वष्टा । सविता । विश्वरूपः । पुषोष । प्रज्ञाः । पुरुधा ।
जजान । इमा । च । विश्वा । भुवनानि । अस्य । महत् ।
देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ १९ ॥

सविताः तयोमितया सर्वास्य प्रेरको विश्वरूपो नानाविधरूपस्त्वष्टा त्वष्टृनामको देवः प्रजाः पुरुधा-
बहुधा जनान मनयति ताश्च पुषोष पोषयति इमा इमानि विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुवना-
नि भूतनातानि च अस्य त्वष्टुः संवर्धनी ॥ विश्वरूपः बहुर्वाहो विश्वं संज्ञायामिति पूर्वपदा-
न्तोदात्तम् ॥ १९ ॥

अपविंशी-

मही समैरञ्जम्वा समीची उभेते अस्य वसुना न्यृष्टे ।
शृण्वे वीरो विन्दमानो वसूनि महद्देवानां मसुरत्वमेकम् ॥ २० ॥
मही इति । सम् । ऐरत् । चम्वा । समीची इति समृद्धीची ।
उभे इति । ते इति । अस्य । वसुना । न्यृष्टे इति निष्कृष्टे । शृण्वे ।
वीरः । विन्दमानः । वसूनि । महत् । देवानाम् । असुरत्वम् ।
एकम् ॥ २० ॥

मही महती समीची परस्परसंगते चम्वा चमन्ति अश्नन्ति अनयोर्द्वयमनुप्यादिति चम्वा
यद्वा चम्पेते भवेते भूतनातेरिति चम्वा धावापृथिव्यौ समैरत् इन्द्रप्रनापधादिभिः सं-
म्यगयोनयत् ते उभे धावापृथिव्यौ अस्येन्द्रस्य वसुनातेन साधनेनान्यृष्टे नितरां ज्ञाप्तेभवतः वी-
रः समर्षः स इन्द्रः वसूनि शत्रून् अभिभूयत दीयानि धनानि विन्दमानो लभमानः सन् शृण्वे सर्वैः श्रूयते
तयोर्द्वयमभितश्चोक्तेरिति चम्वा द्विपुष्टत्वात् ॥ ऐरत् ईरगतावित्यस्य लङ्कार्थम् । न्यृष्टे कर्त्तृ-
गतौ कर्मणिक्तः । गतिरन्तरइति गतेः स्वरः । शृण्वे श्रुत्रवगे इत्यस्य व्य-ययेन कर्मणि श्लुः लोप-
स्त आत्मनेपदे धितितलोपः । विन्दमानः विद्वलाभ इत्यस्य लटि शानचि रूपं तस्य लसार्वा-
तुक्स्वरः ॥ २० ॥

अपैकविंशी-

इमांचनः पृथिवीं विश्वधाया उपक्षेति हितमित्रो नराजा ।
पुरःसदः शर्मसदो नवीरामहद्देवानां मसुरत्वमेकम् ॥ २१ ॥

इमाम् । च । न । पृथिवीम् । विश्वध्यायाः । उप । क्षेति ।
 हितमित्रः । न । राजा । पुरःसदः । शर्मसदः । न । वीराः ।
 महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ २१ ॥

विश्वधायाः विश्वस्यधातासर्वाज्ञोवानोऽस्माकरानेन्द्रः इमांपृथिवीमन्तरिक्षंच उप त-
 योः सधीपेक्षेति निवसति तत्र दृष्टान्तः—हितमित्रो न यथाकस्यचित् हितोपदेष्टा सुहृत्समीपे निव-
 सति तद्वत् वीरः समर्थो युद्धसहायामरुतः पुरःसदः युद्धार्थं पुरतो निश्चयेन गन्तारः इन्द्रस्य श-
 र्भसदो न नश्चार्थं शर्मणि गृहेसीदन्तश्चमन्ति यत्र यत्रासौ तत्र तत्र संनिर्विकुर्वाणा इत्यर्थः ॥
 क्षेति क्षिनिवासगन्त्योरित्यस्य लटि बहुलं छन्दसीति विकरणस्य लुक् निघातः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशी—

निष्पिध्वरीस्तु ओषधीरुतापोरयितं इन्द्रपृथिवीविभक्तिं ।
 सखायस्तेवामभाजः स्याम महद्देवानामसुरत्वमेकम् ॥ २२ ॥ ३१ ॥

निःसिध्वरीः । ते । ओषधीः । उत । आपः । रयिम् । ते ।
 इन्द्र । पृथिवी । विभक्तिं । सखायः । ते । वामभाजः । स्याम् ।
 महत् । देवानाम् । असुरत्वम् । एकम् ॥ २२ ॥ ३१ ॥

हेर्षमन्यात्मकेन्द्र ओषधीरोषधयः ते निष्पिध्वरीः निष्पिध्वरीतिवरांत्वत्कर्तृकसिद्धि-
 मत्यः उतापि च आपस्त्वत्तोनिःसृताः पृथिवीतेतवभोगयोग्यं रयिधनं विभक्तिं पुरुषसूनिपृ-
 थिवीविभक्तिं निगमः । ततस्तेतवसखाय हविष्प्रदानेनोपकारकाः स्तोतारो वयं वामभाजः स्या-
 म सर्वे वननीयधनभागिनो भवेम तदेतद्देवानामहदैश्वर्यम् ॥ निष्पिध्वरीः पिधुसंराद्धी संपदा-
 दिदृश्रणोभावेकिप् तदस्यास्तीत्यर्थे छन्दसीवनिपावितिवनिप् वनोरचेति ङीपरेफश्च निसास-
 हसमासः निस.सकारं छान्दसत्वाद्नादृत्य उपसर्गात्सुनोतीत्यादिनापत्वं ङीप पित्वाद्नुदा-
 त्तत्वे प्रातुस्वरः । विभक्तिं कुम्भधारणपोषणयोरित्यस्य लटि भृशामिदित्यभ्यासस्येत्वं निघातः ।
 वामभाजः भनसेवायां भनोष्विरिति ष्विः कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरः ॥ २२ ॥

॥ इति तृतीयस्य तृतीये एकत्रिंशोवर्गः ॥ ३१ ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमोहार्दीनिवारयन् । पुमर्थोश्चतुरो देवा द्विधा तर्धिमहेश्वरः ॥ १ ॥

इति श्रीमद्रामाधिरानपरम्भारवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेण गतायणाचार्य-
 र्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये तृतीयाष्टके तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ३ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःशसितंवेदायोवदेभ्योऽखिलंनगत् । निर्मेतमहंबन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
 नतामिनन्तीत्यष्टर्चतृतीयंसूक्तं विश्वामित्रस्यवाचःपुत्रस्यवाप्रजापतेरापत्रैष्टुभं वैश्वदेवं
 तथाचानुक्रमणिका-नताष्टाविति । सूक्तविनियोगोलिङ्गादवगन्तव्यः अस्मिन्सूक्तेप्रायेणादि-
 त्वैःसहसंवत्सरःस्तूपते ।

तत्रप्रथमा-

ॐ नतामिनन्तिमायिनो नधीरां व्रतादेवानां प्रथमा ध्रुवाणि ।
 नरोदसी अद्रुहा वेद्याभिर्नपर्वतानि नमेतस्थिवांसः ॥ १ ॥

न । ता । मिनन्ति । मायिनः । न । धीराः । व्रता । देवानाम् ।
 प्रथमा । ध्रुवाणि । न । रोदसी इति । अद्रुहा । वेद्याभिः ।
 न । पर्वताः । निश्नमे । तस्थिवांसः ॥ १ ॥

मायिनःकपटबुद्धयुक्ताः असुरादेवानामिन्द्रादीनांप्रथमानिसृष्टचक्रन्तरभावीनि ध्रुवाणि
 स्थिराणि केनापिचालयितुमशक्यानि ता तानि लोकेप्रसिद्धानि व्रता व्रतानि लोकपालादि-
 कर्माणिनमिनन्ति नहिंसन्ति तथा धीराः विद्वांसोपिनहिंसन्ति तथा अद्रुहा देवमनुष्यादि-
 पुत्रजासुद्रोहवर्जिते रोदसी धावापृथिव्यौ वेद्याभिः स्वाश्रयतयासर्ववेदनीयाभिःप्रना-
 भिसहितानिकर्माणिनमिमीतः तदेतदुपपादयति-तस्थिवांसः पृथिव्यामूर्ध्वतयास्थितापर्वताः
 नानिनमे निनभनीपानभवन्ति ॥ इतदुक्तंभवति-यदेवमनुष्यादीनां धावापृथिव्याधारकतयाव-
 स्थानयच्चपर्वतादीनामुन्नततयावस्थानंतदिदं देवानां कर्मतन्नकोऽप्यन्ययितुमर्हतीति ॥ मिनन्ति
 मीर्हिसायामित्यस्यलटि मीनातेर्निगमेइतिह्रस्वः निघातः । वेद्याभिः वेदनमर्हन्ति . छन्द-
 सिचेतियत्प्रत्ययः । निनमे णमुप्रहृत्वेइत्यस्पर्कृत्यार्थेकेप्रत्ययः कृतस्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

पद्भाराँ एको अचरन्विभर्त्यृतं वपिष्ठमुपगाव आगुः ।
 तिस्रो महीरुपरास्तस्युरत्या गुहा द्वे निहिते दशरथेका ॥ २ ॥

पद् । भारान् । एकः । अचरन् । विभर्ति । ऋतम् । वर्षिष्ठम् ।
 उर्ष । गार्वः । आ । अगुः । तिस्रः । महीः । उपराः । तस्थुः ।
 अत्याः । गुहा । द्वे इति । निहिते इति निश्चिते । दर्शि । एका ॥ २ ॥

अचरन्स्यायीएक.संवत्सर.पदपदसंख्याकान्भारान्त्रियते पुष्पविकासादियेष्वितिभारान्ऋतवः
 तान्वसन्तादीन्विभर्ति अवयवत्वेनधारयति तथा ऋतंसत्यभूत्वंपिष्ठवृद्धतरमादित्यात्मकं
 तमेवसंवत्सरं गावोरदमय उपआअगु प्राप्नुवन्ति किञ्च तस्मिन्नेवसंवत्सरे अत्याअतनशीलाः
 आगमापाययभोपेतास्तिस्रोमहीः त्रयोल्लोकाःउपराः उपर्युपरिवर्तमानाः तस्थु तिष्ठन्ति
 लोकत्रयमेवदर्शयति गुहा गुहायांस्वात्मनिद्वेभूमी धौश्चान्तरिक्षंचेत्येतेनिहिते नदृश्येते
 एकामूर्तिर्दर्शिसर्वभूताधारतयादृश्यते ॥ भारान् ऋतुध्वारणपोषणयोरित्यस्मादधिकरणेष्वन्
 कर्पात्त्वतोवअइत्यन्तोदात्तत्वम् । निहिते दधाते.कर्माणनिष्ठा गतिरन्तरइतिपठे प्रकृतिस्वरत्वम् ।
 दर्शि दृशिरपेक्षणे कर्मणिष्ठिचिणि चिणोद्गगितिप्रत्ययस्यलृक् वाक्यभेदादनिघातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

त्रिपाजस्योवृषभोविश्वरूपउतश्युषापुरुषप्रजावान् ।
 श्युनीकःपत्यतेमाहिंनावान्सरैतोधावृषभःशश्वतीनाम् ॥ ३ ॥

त्रिपाजस्यः । वृषभः । विश्वरूपः । उत । त्रिष्टुधा । पुरुष ।
 प्रजाश्वान् । त्रिऽअनीकः । पत्यते । माहिंनावान् । सः ।
 रेतःशुधाः । वृषभः । शश्वतीनाम् ॥ ३ ॥

त्रिपाजस्यः श्रीध्वर्षाहेमन्तारूपैरिभिर्ऋतुभिः पानस्यसुरोयस्यसत्रिपाजस्यः श्युस्क-
 इत्यर्थः उरोवचनश्चपानस्यशब्दः इन्द्रस्यकोडोदित्यैपानस्यमिति भश्वमेघमन्त्रेउर.परत-
 यास्मानात् । पानसिधयेसाधुरितिच्युत्पत्तेश्च । सर्वेषामन्नानामध्येउरसोऽन्ववत्त्वात् । वृषभः
 स्वावयवभूतेवर्षती अपांवर्षक.विश्वरूपः तत्तद्वत्साधारणकार्यं पुष्पविकासादिभिलिङ्गैर्ना-
 नारूपः उतापिच श्युषावसन्तशरद्वैमन्तारूपै र्निभिर्ऋतुभिर्ऋषोयस्यसन्शुषा प्रनावान्प्रक-
 र्पेणायन्तःतिमीहाद्य प्रनाः पुरुष नानाप्रकारेणविद्यमानश्रीहियवादिस्वरप्रनावान्, किञ्च
 श्युनीकः त्रिभिरुष्णवर्षशीतारूपैरनेकैर्ऋतुणैरुपेत. माहिंनावान्महत्त्ववान्संवत्सराभिमानादेवः
 पत्यतेआगच्छति वृषभ.सेचनसमर्थ.ससंवत्सर शश्वतीनांवर्द्धानामोपधीनांपुष्पफलादिंसंपत्त्ये

रेतोधारेतसउदकस्यधर्तामवति ॥ श्युषा बहुवीहेरूपसोनदित्यनह् सर्वविधीनांछन्दसिविक-
ल्पितत्वात्पुंस्यपिमवति उकारस्यइत्स्वच्छान्दसः उत्तरपदान्तोदात्तप्रकरणेत्रिचक्रादीनांछ-
न्दस्युपसंख्यानमित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथचतुर्थी-

अभीकंआसांपदवीरंबोध्यादित्यानामह्वेचारुनामं ।

आपश्चिदस्माअरमन्तदेवीःपृथग्ब्रजन्तीःपरिंपीमवृञ्जन् ॥ ४ ॥

अभीकं । आसाम् पद्वीः । अबोधि । आदित्यानाम् । अह्वे ।

चारुं । नामं । आपः । चित् । अस्मै । अरमन्त । देवीः । पृथक् ।

ब्रजन्तीः । परिं । सीम् । अवृञ्जन् ॥ ४ ॥

संक्त्सरः आसामोषधीनामभीकसमीपे पदवीः पदानितत्तद्वनविशिष्टपुष्पकृत्वादीनिवे-
तिप्रननयतीतिपदवीःसक्तबोधि बुध्यते सावधानोवर्तते तथा आदित्यानाम् आदित्यामासाःसं-
ख्यासाभ्यात् यद्वा आदित्यसंक्रमणनिमित्तत्वादादित्यामासाः मेपादिस्थेसवितरियोयोमासः
प्रपूर्यतेचान्द्रचैत्राय.सज्जेयइतिस्मृतैः । तेषांचैत्रादीनांमासानांचारुनाममधुश्चमाधवश्चेत्यादिना-
मधेयम् अह्वे आह्वयामि उच्चारयामीत्यर्थः किंच देवी.द्योतनशील.पृथगितस्ततोब्रजन्तीर्ग-
च्छन्त्यः आपश्चित् आपोपि अस्मैसंक्त्सरायअरमन्त संक्त्सरसंबन्धिमासचतुष्टयेवृष्टिद्वारार
मन्ते ताआपः सीमेनंसंक्त्सरंपर्यवृञ्जन् अष्टसुमासेपुपरिवर्जयन्ति ॥ पदवीः वीगत्यादिषु क्तिप् ।
अबोधि बुधभवगमनेइत्यस्यलुङि दीपननबुधपूरितायिप्यायिभ्योन्यतरस्याञ्जितिकर्तरिचिण्
चिणोलुक् निवातः । आदित्यानाम् आदित्यसंबन्धिनइत्यर्थे दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्यह-
तिण्यः अतोलोपयलोपौ प्रत्ययस्वरः । अह्वे ह्वयतेर्लुङि सिचआत्मनेपदेष्वन्यतरस्यामित्यङा-
देशः गुणः निवातः । अवृञ्जन् वृनीवर्जनेइत्यस्यलुङिश्रमिरूपं निवातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्रीपृथस्थासिन्धवस्त्रिःकंवीनामुतत्रिंमाताविदथेपुसुभ्राट् ।

ऋतावरीयोपणास्तिस्त्रोअप्यास्त्रिरादिवोविदथेपत्यमानाः ॥५॥

त्री । सधेऽस्था । सिन्धवः । त्रिः । कवीनाम् । उत । त्रिःश्रुता ।
 विदथेषु । समुद्राद् । ऋतध्वरीः । योपणाः । तिस्रः । अप्याः ।
 त्रिः । आ । दिवः । विदथे । पत्यमानाः ॥ ५ ॥

प्रजापति स्वविज्ञानं सिन्धूनां निवेदयति—हे सिन्धवः आपः सर्वसाक्षिण्यो यूयं मदीयं वचः श्रु-
 तुतेति शेषः त्रीषधस्था त्रयो लोकाः ते च प्रत्येकं त्रिर्भवन्ति तथा त्रयो वा इमे त्रिवृतो लोका इति श्रुतिः ।
 नद्यावद्न्द्रो न सानान्तरिक्षाणि वज्रिर्णन विव्यचन्त भूमर्य इति प्रत्येकं बहुवचनश्रवणात् बहुव-
 चनं वक्रपि अलन्त्यायेन त्रित्वे पर्यवसितं ते च लोकाः ऋवां ना देवानां निवासस्थानानि भवन्ति उतापि च
 त्रिमाता त्रयाणां समीपां लोकाणां निर्माता संवत्सरः सूर्यो वा विदथेऽप्युज्ञेषु सत्राद् यजनीयतया स-
 म्यन्दीप्यमानो वर्तते तथा ऋतावरीः उदकवत्यः आप्याः नमस्याभासज्यावा तिस्रो योपणाः त्रिसं-
 रूपाकाः इन्द्रासरस्वतीभारतीत्येवंरूपाः परस्परमिध्नोपेता देवताः विदथेऽप्युज्ञेषु दिव दिवसस्य त्रिः
 त्रिपुसवनेषु आपत्यमाना आगच्छन्त्यो भवन्ति ॥ सधस्था पूर्वपदादिति संहितायां पत्वम् । योपणाः
 युप इति सौत्रोवात् व्युत्तरूपं त्रिस्वरः । तिस्रः तिस्रभ्यो नस इत्याद्युदात्तत्वम् । अप्याः अप-
 इत्यन्तरिक्षनाम तत्र मवा भवेच्छन्दसीति यत् यतो नाव इत्याद्युदात्तत्वम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी—

त्रिरादिवः सवितुर्वार्याणि दिवेदिव आसुव त्रिनो अह्नः ।
 त्रिधातुं राय आसुवाव तूनि भगं त्रात धिपणे सातये धाः ॥ ६ ॥

त्रिः । आ । दिवः । सवितुः । वार्याणि । दिवेदिवि । आ ।
 सुव । त्रिः । नः । अह्नः । त्रिधातुं । रायः । आ । सुव । वसूनि ।
 भगं । त्रातुः । धिपणे । सातये । धाः ॥ ६ ॥

सवितुः सर्वस्वप्रेरक हे आदित्य दिवः तुल्योकादागत्य त्वं वार्याणिसर्वं संभजनीयानि ध-
 नानि दिवेदिवे प्रतिदिनं त्रिरासुव त्रिवारमस्मभ्यं प्रेरय प्रयच्छेत्यर्थः तदेवोच्यते—भग सर्वैर्भज-
 नीयं त्रातः अस्माकं रक्षक हे आदित्य त्रिधातु त्रिधातूनि पशुकनकरत्नभेदेन त्रिप्रकाराणि वसू-
 नि धनानि रायः राग्निस्रीरादीनीतिरायो गोघनानि तानि च नोऽस्मभ्यमहः संबन्धिषु त्रिः त्रिपुस-

वनेषु आसुव प्रयच्छ धिषणेमाध्यमिकेहेवाक् सातयेधनलाभाय धाः अस्मान्कुरु ॥ त्रिः द्वित्रि-
चतुर्भ्य सुनितिमुच् चित्स्वरः । सुव पूरेणे तुदादि लोटिरूपम् । त्रिधातु डुधान्धारणपोषणयो-
रित्यस्मात्सितनिगमिसीत्यादिनातुन्प्रत्ययः । धिषणे आमन्त्रितत्वान्निघातः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

त्रिरादिवःसवितासोपवीतिराजानामित्रावरुणासुपाणी ।
आर्पश्चिदस्यरोदसीचिदुर्वीरत्नंभिक्षन्तसवितुःसवार्य ॥ ७ ॥

त्रिः । आ । दिवः । सविता । सोसवीति । राजाना । मित्रावरुणा ।
सुष्पाणी । आर्पः । चित् । अस्य । रोदसी इति । चित् ।
उर्वी इति । रत्नम् । भिक्षन्त । सवितुः । सवार्य ॥ ७ ॥

सवितादेवः दिवोदिवसस्य त्रि त्रिपुकालेषु आसोपवीतिअस्मभ्यंघनान्यासुवतु प्रेर-
यतु किञ् रानाना रानानौ सुपाणी कस्याणपाणी मित्रावरुणौ आपः आमोतिसर्वं
भगदित्यापोन्तरिक्षं नित्यबहुवचनान्तत्वाद्बहुवचनं चिदपिच उर्वीविस्तीर्णेरोदसीद्यावाष्टपि-
ब्यौ एतादेवताः सवितुः प्रेरकस्यास्यदेवस्य सवाय सवेनप्रेरणेनरत्नमपेक्षितमर्थाभि-
क्षन्त याचन्ते ॥ सोसवीति पूरेणेइत्यस्य यद्भुक्तिरुदिरूपम् । मित्रावरुणा देवताद्ब-
न्द्वेनेत्युमयपदप्रकृतिस्वरत्वम् । भिक्षन्त भिक्षयाञ्जायामित्यस्यलङ्कारूपम् । सवाय जवसवौ-
चेत्यनन्तत्वेननिपातनादन्तोदात्तत्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

त्रिरुत्तमादूणशारोचनानित्रयोराजन्त्यसुरस्यवीराः ।
ऋतावान्इपिरादूळभांसुखिरादिवोविदथेसन्तुदेवाः ॥ ८ ॥ १ ॥

त्रिः । उत्तमा । दुःश्नशा । रोचनानि । त्रयः । राजन्ति ।
असुरस्य । वीराः । ऋतश्वानः । इपिराः । दुःश्दभासः ।
त्रिः । आ । दिवः । विदथे । सन्तु । देवाः ॥ ८ ॥ १ ॥

दूणशा दुर्नशाकेनापिविनाशयितुमशक्यानि रोचनानिदीप्यमानानित्रिः श्रीष्युत्तमा
उत्तमानि स्थानानिसन्ति एतेषु त्रिपुस्थानेषु असुरस्य अस्यतिक्षिपतिसर्वमित्यसुरः क-

आत्मासंवत्सरः तस्य वीराःपुत्रास्त्रयोद्दिवायुसूर्यरूपाः राजन्ति शोभन्ते तानेवविशिनष्टि
 ऋतावानः ऋतंसत्यभूतमग्निहोत्रादिकं कर्मतद्दन्तः इषिसः यज्ञार्थशीघ्रगतिमन्तः दूळभासः
 दुर्दमासःकेनापिस्वतेजसातिरस्कर्तुमशक्याएतेसर्वेदेवाः विदधेस्मदीयेयज्ञे दिवोह्मसवन्धिपु
 त्रि त्रिपुसवनेषु आसन्तुसमन्ताद्यमनीयतयामवन्तु ॥ उत्तमा उत्तमशश्वत्तमौसर्वत्रसुच्छादि-
 पुपाठादन्तोदात्तत्वम् । दूणशा नशेरकृच्छार्थेखल् दुरोदाशनाशदमेपूर्ववत्कव्यामितिरेफस्यउ-
 त्वम् उत्तरपदादेष्टुत्वं लिट्स्वरः । दूळभासः पूर्ववदुत्वष्टुत्वे ॥ ८ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थेऽप्रथमो वर्गः ॥ १ ॥

प्रमेविविक्रानितिप्लवचतुर्थसूक्तं वैश्वामित्रैष्टुभं विश्वेदेवादेवता अत्रानुक्रमणि-
 का-प्रमेपळिति । सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्रमथमा-

प्रमेविविक्राँअविदन्मनीपांघेनुंचरन्तीप्रयुतामगोपाम् ।
 सद्यश्चिद्यादुदुहेभूरिधासेरिन्द्रस्तदग्निःपनितारोअस्याः ॥ १ ॥

प्र । मे । विविक्रान् । अविदत् । मनीपाम् । घेनुम् । चरन्तीम् ।
 प्रयुताम् । अगोपाम् । सद्यः । चित् । या । दुदुहे । भूरि ।
 धासेः । इन्द्रः । तत् । अग्निः । पनितारः । अस्याः ॥ १ ॥

विविक्रान् विवेकवानिन्द्रोद्दिवामेममनीपां देवताविपयांस्तुतिप्राविदत् प्रकर्षेणजानातु तत्र
 दृष्टान्तः-चरन्तीयवक्षेइतस्ततो गच्छन्तीप्रयुतां एषमूतामेकाकिनीम् अगोपांगोमुराहितां यपाक्नी-
 भंचरन्तींघेनुंचवसूतिकांगामिव देवतानांप्रीणयित्रीस्तुतिमविददित्यन्वयः यास्तुतिरूपाघेनुः
 सद्यश्चित्तदानीमेवधासेः धारयतिप्राणान्धीयतेदीयतेर्धिम्यइतिवाषासिरन्नं कर्मणिपष्टौ भूरि
 वह्नन्नमपोक्षितंफळंदुदुहेदुग्धे इन्द्रोद्दिरेन्येचदेवाअस्या स्तुतिरूपांयाधेनोस्तत्तस्यान्नभूतस्यपयसः
 पनितारःस्तोतारोभवन्ति यद्वा इन्द्रांप्रीस्तोतारोवयंचअस्याधेनोस्तत्पयःप्राप्तुमः ॥ वि-
 विक्रान् विचिरूपमभावेइत्यस्यक्त्सौरूपम् । अविदत् विदज्ञानेइत्यस्यलङ् बहुलंछन्दसीति
 शः । दुदुहे दुहप्रमूणेइत्यस्यालिटिरूपं यद्दृत्तयोगादनिवातः प्रत्ययस्वरः । पनितारः
 पनस्तुताकित्यस्यतृचिरूपम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

इन्द्रः सुपूपावृषणासुहस्तादिवोनप्रीताः शशयंदुदुहे ।
विश्वेयदस्यांरणयन्तदेवाः प्रवोत्रं वसवः सुन्नमंश्याम् ॥ २ ॥

इन्द्रः । सु । पूपा । वृषणा । सुहस्ता । दिवः । न । प्रीताः ।
शशयम् । दुदुहे । विश्वे । यत् । अस्याम् । रणयन्त । देवाः ।
प्र । वः । अत्र । वसवः । सुन्नम् । अश्याम् ॥ २ ॥

वसवः सर्वस्यवासयितारोहेदेवाः इन्द्रः पूपाच वृषणा अभिमतफलस्यसेत्कारौ सुहस्ता कल्याणपाणीनासत्यौमित्रावरुणौ वाराजानामित्रावरुणासुपाणी इत्यादिपुष्टत्वात् एते सर्वदेवाः नेतिसंप्रत्यर्थे इदानींप्रीताः सन्तः शशयं नमसिशयानंमेवं दिवोनमस.सकाशात् सुदुदुहे वृष्टिद्वाराअपेक्षितफलंसुपुदुहन्ति यद्यस्माद्विश्वेसर्वदेवाः अस्यांवेधारेणयन्त रमयन्ते. वोलुप्साकंसंबन्धिन्यत्रलोके सुन्नसुखकरमपेक्षितफलंप्रादयांप्राप्नुयाम् । सुहस्ता हसेरसिहसीत्यादिनातन्प्रत्ययः नित्वादाद्युदात्तः बहुव्रीह्यावाद्युदात्तं च्छन्दसीत्युत्तरपदायुदात्तत्वम् । दुदुहे दुहप्रपूरणे इत्यस्यलिटिइरयोरे । रणयन्त रमुक्रीडायां ष्यन्तस्यलटिरूपं वर्णव्यापत्तिः । अश्याम् अशब्दात्तावित्यस्यलिङि बहुलं च्छन्दसीतिविकरणस्यलक् व्यत्ययेनपरस्मैपदम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

याजामयोवृष्णां इच्छन्ति शक्तिं नमस्यन्तीं जानते गर्भं मस्मिन् ।
अच्छांपुत्रं धेनवो वावशानामहर्श्वरन्ति विभ्रतं वर्षीपि ॥ ३ ॥

याः । जामयः । वृष्णे । इच्छन्ति । शक्तिम् । नमस्यन्तीः ।
जानते । गर्भम् । अस्मिन् । अच्छं । पुत्रम् । धेनवः । वावशानाः ।
महः । चरन्ति । विभ्रतम् । वर्षीपि ॥ ३ ॥

यानामयः जमन्ति वर्षाकाले प्रादुर्भवन्तीति जामयओपधयः. वृष्णे अपावर्षकायेन्द्राय शक्तिसेवनसामर्थ्यमिच्छन्ति नमस्यन्तीः प्रहीभूतास्ताओपधयोस्मिन्नित्येगर्भंवृष्टिद्वारापुष्पफलादिलक्षणमर्धाधानादिसामर्थ्यं जानतेनानन्ति. वावशानाः फलंकामयमानाधेनवः सर्वस्यप्री-

पापिभ्यओपधयः महः महान्तिनानाप्रकाराणिवपुंषिरूपाणिविभ्रतं व्रीहियन्नीवारादिफल-
 लक्षणंपुत्रंतनयमच्छामिमुख्येन चरन्ति प्राप्नुवन्ति षोकेहिहंभारवंकुर्वाणाधेनवःवत्समभिल-
 क्ष्यगच्छन्तितद्गतः यद्वा जामयः जमन्ति सर्वत्रप्रसरन्तीतिजामयःसूर्यदीप्तयः वृष्णे अर्षाव-
 र्षकायस्वरदिमभिर्भौमाद्यसानादायपुनर्वर्षतीतिवर्षकःसूर्यः आदित्याज्जायतेवृष्टिरितिस्मृतेश्च ।
 तस्मैवर्षणशक्तिमिच्छन्ति तादीप्तयःअस्मिन्नादित्ये गर्भमन्त्रपगर्भाधानसामर्थ्यंजानन्ति ॥ जा-
 मयः जमतेर्गतिकर्मणोजमिषसिभ्यामिणितिविधीयमानोबहुवचनादस्मादपिभवति । नमस्य-
 न्तीः नमस्यशब्दात्तमोवरिवाश्वित्रःकृपजितिक्यञ्च तदन्ताच्छतरिरूपं प्रत्ययस्वरः । जानते ज्ञा-
 अबोधेनेदत्यस्यलटिरूपम् । अच्छ निपातस्यचेतिसंहितायांदीर्घः ॥ ३ ॥

अयचतुर्यी-

अच्छाविवक्मिरोदसीसुमेकेग्राव्णोयुजानोअध्वरेमनीषा ।

इमाउंतेमनवेभूरिवाराऊर्ध्वाभवंन्तिदर्शतायजत्राः ॥ ४ ॥

अच्छ । विवक्मि । रोदसी इति । सुमेके इति सुमेके । ग्राव्णः ।

युजानः । अध्वरे । मनीषा । इमाः । ऊँ इति । ते । मनवे ।

भूरिवाराः । ऊर्ध्वाः । भवन्ति । दर्शताः । यजत्राः ॥ ४ ॥

अध्वरेयज्ञेग्राव्णः सोमाभिपवर्षेसुपलान्युजानः प्रयुजानोहं सुमेकेसूरूपेरोदसीद्यावापृ-
 थिव्यौ मनीषा मनसईपयास्तुतिलक्षणयावाचा अच्छ विवक्मि आभिमुख्येनस्तौमि हे
 अग्ने ते तव भूरिवाराः यजमानैर्बहुवारंपरणीयाः दर्शताः कमनीयतयादर्शनीयाः यजत्राः
 पूज्याः इमादीप्तयः मनवे मनुष्यव्यवहारार्थम् ऊर्ध्वाः ऊर्ध्वमुक्त्वाभवन्ति ॥ विवक्मि षचप-
 रिभाषणे लटि बहुलंछन्दसीतिशपःश्लुःभृतिपिपंत्स्योश्च बहुलंछन्दसीत्यभ्यासस्येत्वं चका-
 रस्यकुत्वंव्यत्ययेन । युजानः युमिबुधिशो.किन्वेत्यानञ् कित्वाद्गुणः चित्वादन्तोदात्तः ।
 मनीषा सुपोडादेशः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यातेजिह्वामधुमतीसुमेधाअग्नेदैवेषूच्यतउरूची ।

तयेहत्विश्वँअवसेयजत्रानासादयपाययाचामधूनि ॥ ५ ॥

या । ते । जिह्वा । मधुमती । सुमेषाः । अग्ने । देवेषु । उच्यते ।
 उरूची । तथा । इह । विश्वान् । अवसे । यजत्रान् । आ ।
 सादय । पायय । च । मधूनि ॥ ५ ॥

हेअग्ने तेतवमधुमतीउदकवतीसुमेषाःशोभनामेघाप्रज्ञायस्याःसा सर्वस्यज्ञापयित्री या जिह्वाज्जालाउरूचीवहुभ्यासिः सती देवेषुमध्ये आह्वानार्थमुच्यते प्रेर्यते यद्वा मधुमती माधुर्यवती सुमेषाःशोभनप्रज्ञानोपेता उरूची महत्तन्द्रादीनश्चतिपूजयतीत्युरूची जिह्वा वाक् देवेष्व्वाह्वानार्थंप्रेर्यते तयानिह्वया यजत्रान्यजनीयान्देवान् विश्वान्देवानिह कर्मणि अस्माकमवसेरक्षणायआसादय उपवेशय किञ्च तान्विश्वान्देवान्मधूनिमदकरान्सोमान्पायय ॥ सुमेषाः नित्यमसिञ्चप्रजामेघयोरित्यसिञ्च । उच्यते वचपरिभाषणे कर्मणियकिरूपं यद्वृत्तयोगादानिघातः । उरूची अञ्चते.किन् अञ्चतेश्चोपसंख्यानमितिडीप् अनुदात्तस्यचयत्रोदात्तलोपइतिडीपउदात्तत्वम् । पायय पापानेइत्यस्यणौपरतःशाखासाह्वान्यावेपांयुगितियुक् तिङउत्तरत्वादनिघातः ॥ ५ ॥

अथपट्टी-

यातेअग्नेपर्वतस्येवधारासंश्रन्तीपीपयदेवचित्रा ।
 ताम्स्मभ्यंप्रमतिंजातवेदोवसोरास्वसुमतिंविश्वजंन्याम् । ६ । २ ।

या । ते । अग्ने । पर्वतस्येव । धारा । असंश्रन्ती । पीपयत् ।
 देव । चित्रा । ताम् । अस्मभ्यम् । प्रमतिम् । जातवेदः ।
 वसो इति । रास्व । सुमतिम् । विश्वजंन्याम् ॥ ६ ॥ २ ॥

देव दीप्यमान हेअग्ने चित्रानानारूपा असंश्रन्ती अस्मदन्यत्रसङ्घतिमकुर्वाणा या ते तवप्रमतिः प्रकृष्टाबुद्धिःपीपयत् अपेक्षितफळदानेनास्मान्वर्धयति तत्रदृष्टान्तः-पर्वतस्येवधारा, यथा पर्वतस्यमेवस्यउदकस्यधाराओपधिवनस्पत्यादिपुसंगतिंकुर्वाणातान्वर्धयतिद्वत् वसोसर्वस्यवासयितः जातवेदः जातप्रज्ञ हे अग्ने तांप्रमतिंपरहितकरणसमर्थाबुद्धिमस्मभ्यंरास्व दत्स्व तथा विश्वजन्त्यां सर्वजनहितांसुमतिंशोभनावुद्धिदत्स्व ॥ असंश्रन्ती सधतिर्गतिकर्मा शतरि उगितश्चेतिडीप् नजासमासेनज्स्वरः । पीपयत् पापाने, ष्यन्तस्यलुङिचङि रूपं चङचन्यतरस्यामितिचङिपरतः

पूर्वस्योदात्तत्वं यद्वृत्तयोगादनिघातः । प्रगतिं तादौचनितिकृत्यतावितिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् ।
रास्व रादाने व्यत्ययेनात्मनेपदं लोटिरूपम् आमञ्चितस्याविद्यमानत्वान्निघातात्मावः ॥ ३ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

धेनुःप्रत्नस्येतिनवचंपञ्चमसूक्तं वैश्वामित्रत्रैष्टुभममाश्विनं तथाचानुकान्तं—धेनुर्नवाश्वि-
नामिति । प्रातरनुवाकेआश्विनेऋतौत्रैष्टुभेछन्दस्याश्विनशस्त्रेचास्यसूक्तस्यविनियोगः सूत्रि-
तद्य—धेनुःप्रत्नस्यकउश्रवदितिसूक्तेइति । व्यह्वेदशरावेद्वितीयेछन्दोमेप्रउगशस्त्रे अयमाश्विन-
व्यतुर्थेष्टुत्रः द्वितीयस्याग्निवइतिखण्डेसूत्रितम्—धेनुःप्रत्नस्यकाम्यंदुहानान्द्विज्ञानइन्द्रोपयाहि
विद्वानिति ।

तत्रप्रथमा—

धेनुःप्रत्नस्यकाम्यंदुहानान्तःपुत्रश्चरतिदक्षिणायाः ।

आद्योतनिवहतिशुभ्रयामोपसःस्तोमोअश्विनोवजीगः ॥ १ ॥

धेनुः । प्रत्नस्य । काम्यम् । दुहाना । अन्तरिति । पुत्रः ।

चरति । दक्षिणायाः । आ । द्योतनिम् । वहति । शुभ्रयामा ।

उपसः । स्तोमः । अश्विनौ । अजीगरिति ॥ १ ॥

धेनुःप्रीणयित्रीलपाः प्रत्नस्यपुरातनस्याग्नेःकाम्यंकमनीयंपयोदुहानादोधीभवति दक्षि-
णायाउपसःपुत्रःसूर्यस्तस्याअन्तधरति उपसोनन्तरंशुभ्रयामा सूर्यकिरणसंपर्काच्छुभ्रतया
यामोगमनंयस्यात्तौशुभ्रयामादिवसः द्योतनिर्षस्यप्रकाशकंसूर्यमावहति विमति अतउपसः
पुराअश्विनौस्तोतुं स्तोमःस्तोत्रकारी होत्रादिरजीगः जागति उत्तिष्ठति ॥ शुभ्रयामा याप्रा-
पणे आतोमानेन् बहुव्रीहौपूर्वैपदस्वरः । अजीगः जागृनिद्राक्षये लडितिपि अदादित्वा-
च्छपोडक् आकारस्यईकारश्छान्दसः गुणेकृते हल्बचादिनातिपोलोपः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सुयुग्वहन्तिप्रतिवामतेनोर्ध्वाभवन्तिपितरेवमेधाः ।

जरेथामस्मद्विपणेर्मनीपांयुवोरवश्वकृमायांतसुर्वाक् ॥ २ ॥

सुइयुक् । वहन्ति । प्रति । वाम् । ऋतेन । ऊर्ध्वाः । भवन्ति ।
 पितरांश्च । मेधाः । जरेथाम् । अस्मत् । वि । पुणेः । मनीषाम् ।
 युवोः । अर्वाः । चकृम । आ । यातम् । अर्वाक् ॥ २ ॥

हेअश्विनौ सुयुक् सुदुरथेयोजिताअथाऋतेनसत्यमूनेतरथेनवांयुवांप्रतिवहन्ति युजंप्र-
 त्यागमनायधारयन्ति मेधाः यज्ञाश्च ऊर्ध्वाःयुष्मश्भिमुखमूर्ध्वमुखामवन्ति तत्रदृष्टान्तः-पितराश्च
 यथापुत्राःपितरैश्चपितापितरावभिलक्ष्यगच्छन्तितद्वत् अस्मदस्मत्त.सकाशात्पणेर्मनीषामामसुरीवु-
 द्विविजरेथां विशेषेणनाशयतं वयंतु युवोर्युवयोरेवः हविलक्षणमन्नं चकृमकुर्मः युवामर्वाक्अ-
 स्मदाभिमुख्येनायातम् ॥ सुयुक् युनेःकिप् सुपांसुलुगितिमुपोलुक् । पितरेव पितामात्रेतिपि-
 तु.शेषः सुपोडादेशः । जरेथां जृष्वयोहानौ ष्यन्तस्य जनीजृषूकसुरओमन्ताश्चेतिमित्वाद्दृ-
 ङ्गभावः छन्दस्युभययेतिआथामार्धधातुकत्वाणिलोपः शपःपित्वादनृदात्तत्वेधातुस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सुयुग्भिर्श्वैःसुवृत्तारथेनदस्रौविमंशृणुतंश्लोकमद्रेः ।
 किमङ्गवांप्रत्यवांतिगमिष्ठाहुविप्रांसोअश्विनापुराजाः ॥ ३ ॥
 सुयुक्श्वभिः । अश्वैः । सुवृत्ता । रथेन । दस्रौ । इमम् । शृणुतम् ।
 श्लोर्कम् । अद्रेः । किम् । अङ्ग । वाम् । प्रति । अर्वात्तम् ।
 गमिष्ठा । आहुः । विप्रासः । अश्विना । पुराज्ञाः ॥ ३ ॥

हेअश्विनौ सुयुग्भिः सुष्ठुयोनितैरश्वैःसुवृत्ता पुन.पुनरावर्ततइतिवृचकं शोभनचक्रो-
 पतेनरथेनागत्य दस्रौ शत्रूणामुपक्षपधितारौ युवामद्रेःआद्रियतेसर्वैरित्यद्रिःस्तोता तस्येमंश्लोकं
 स्तोत्रं शृणुतम् अङ्ग हेअश्विनौ विप्रासोमेधाविनः पुराजाः पुरातनाऋषयः वां युवामर्वात्तंम-
 स्माकंवृत्तिहानिंप्रति गमिष्ठा अतिशयेनगन्तारावितिकिमाहुः किंकथयन्तीति किं नकथय-
 न्तीत्यर्थः । प्रथमाष्टकेष्टमेऽध्यायेसुवृत्तारथेनेत्यादिगतम् । गमिष्ठा गन्तृशब्दादिष्टनिरूपम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आमन्थेथामागतंकञ्चिदेवैर्विश्वेजनांसोअश्विनाहवन्ते ।
 इमाहिवांगोऋजीकामधूनिप्रमित्रासोनददुरुशोअग्रे ॥ ४ ॥

आ । म॒न्ये॒थाम् । आ । ग॒तम् । क॒त् । चि॒त् । ए॒वैः । वि॒श्वे । ज॒नांसः ।
 अ॒श्वि॒ना । ह॒वन्ते । इ॒मा । हि । वा॒म् । गो॒ऋ॒जीका । म॒धूनि ।
 प्र । मि॒त्रासः । न । द॒दुः । उ॒स्रः । अ॒ग्रे ॥ ४ ॥

• कश्चिदितिप्रश्ने हेअश्विनौ आमन्येथाम् इमामदीयांस्तुतिजानांतं किञ्च ष्वैर्गमनसाधनै-
 रश्वैरागतं यज्ञप्रत्यागच्छतं विश्वेसर्वेजनासस्तोतारः अश्विनाअश्विनौ वां युवांहवन्ते स्तुति-
 लक्षणाभिर्वाग्भिराहवन्ति किञ्च गोऋजीकागवांपयसामिध्रणोपेतानिमधूनिमदकराणिसोमर-
 सरूपाणिइमाइमानिहवीपि युवाभ्यांप्रददुरध्वर्यादियःप्रयच्छन्ति तत्रदृष्टान्तः-मित्रासोन यथा
 मित्राणिमित्रेभ्योपेक्षितंददतितद्वत् उ॒स्रः वसतिनमसीत्यु॒स्रःसूर्यः अ॒ग्रे उपसोऽग्रेउदेति तस्मादाग-
 च्छतमितिभावः ॥ मन्येथां मनज्ञाने दिवादिः खेटिरूपम् । इमा सुपोडादेशः । गोऋजीका प्रकृ-
 त्यान्त पादमिति ए॒दःप्रकृतिभावः । द॒दुः दाण्डानेइत्यस्यखिट्युसिरूपं हियोगादनिवातः ।
 उ॒स्रः वसनिवासे स्फायितञ्जीत्यादिनारक् कित्त्वात्संप्रसारणं शासिवसिषसीनाचेतिपत्वाभा-
 वश्छान्दसः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ति॒रःपु॒रु॒चि॒द॒श्वि॒ना॒रजा॑स्याङ्ग॒पोवा॑म॒घवा॒ना॒जने॑पु ।
 ए॒हया॑तंप॒थिभि॑र्दे॒वयानै॑र्द॒स्त्रा॒वि॒मेवा॑नि॒धयो॒मधू॑नाम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

ति॒रः । पु॒रु । चि॒त् । अ॒श्वि॒ना । रजा॑सि । आ॒ङ्गुपः । वा॒म् ।
 म॒घ॒श्वा॒ना । ज॒ने॑पु । आ । इ॒ह । या॒तम् । प॒थि॒भिः । दे॒व॒स्यानैः ।
 द॒स्त्रौ । इ॒मे । वा॒म् । नि॒धयः॑ । म॒धू॒नाम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

हेअश्विनौ पुरुचित् बहून्यपिरजांसिस्थानानि तिरः स्वतेजसातिरस्कुर्वन्तौ वां युवाम्
 इहकर्मणि देवयानैः पथिभिर्गौरायातम् आगच्छतं मघवाना घनवन्तौ हेअश्विनौ जनेपुस्तो-
 तृषु वां युवयोरङ्गुपः आसमन्ताद्दोषणीयंस्तोत्रं वर्तते दस्त्रौ शत्रूणांमुपपथितारौ हेअश्विनौ
 वांयुवयोर्मधूनांमदकराणांसोमानामिमेनिधयः निधीयतेत्रसोमइतिनिधयःपात्रविशेषः सन्ति
 तस्मादागच्छतमितिभावः ॥ आङ्गुपः आङ्पूर्ताद्दुपेःकर्मणिषञ् आधुष्यतइत्याधोपः षोडस्य-
 स्यष्टपोदरादित्वाङ्इत्यादेशः आङोनुनासिकश्छन्दसीत्यनच्यपि अनुनासिकश्छान्दसः यद्वा

अगिर्गत्यर्थः अस्माद्गुरुपशुतिसूत्रेणोपच्यत्ययान्तोनिपातितः अङ्गतिगच्छतिदेवानित्यङ्गुपःस्तोत्रं अङ्गु-
पएवाङ्गुपः प्रज्ञादित्वात्स्वार्धिकोणप्रत्ययस्वरः । एहयातमित्यर्थर्चोगतः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे तृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

असौर्यामोतिरिक्तोक्थ्येवाकशब्देपुराणमोकइति चतस्रो विकल्पेन याज्याः सूत्रितश्च—यदिनाषी-
यात्पुराणामोकः सख्यं शिवं वामिति चतस्रो याज्या इति ।

सूक्तेपष्ठी—

पुराणमोकः सख्यं शिवं वां युवो नराद्रविणं जहाव्याम् ।

पुनः कृष्णानाः सख्या शिवानिमध्वां मदेम सह नूत्समानाः ॥ ६ ॥

पुराणम् । ओकः । सख्यम् । शिवम् । वाम् । युवोः । नरा ।

द्रविणम् । जहाव्याम् । पुनरिति । कृष्णानाः । सख्या ।

शिवानि । मध्वा । मदेम् । सह । नु । समानाः ॥ ६ ॥

हेअश्विनौ वांयुवयो पुराणपुरातनं सख्यंसखित्वम् ओकः सेव्यं शिवंकल्याणकरं भवति
किञ्च हेनरा नरौ अस्मदीयस्य कर्मणोनेतारौ युवो युवयोर्द्रविणं घनं जहाव्यां जहुकुलजायां
भवानि शिवानिसुखकराणि युवयोः सख्या सख्यानि पुनः पुनः कृष्णानाः कुर्वन्त समानाः
हविष्प्रदानेनोपकारकत्वात् मित्रभूतावयं मध्वा मदकरेण सोमेन युवांसहयुगपत् नुक्षिप्रं मदेम हर्षयेम ॥
सख्यं सख्युर्भावइत्यर्थे सख्युर्यइति प्रत्ययः । जहाव्यां जहोः संबन्धिनीत्यर्थे तस्येद-
मित्यण् ओर्गुणः हस्वदीर्घयोर्व्यत्ययः । मदेम मदीहर्षेइत्यस्याशीलिङि लिङ्याशि-
व्यङित्यङ्प्रत्ययः निघातः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

अश्विनावायुनायुवं सुदक्षानियुद्भिश्चसंजोषसायुवाना ।

नासंत्यातिरोअंह्यं जुषाणासोमं पिवतमस्त्रिधांसुदानू ॥ ७ ॥

अश्विना । वायुना । युवम् । सुदक्षा । नियुत्शभिः । च ।

संजोषसा । युवाना । नासंत्या । तिरः अंह्यम् । जुषाणा ।

सोमम् । पिवतम् । अस्त्रिधां । सुदानू इति सुद्वानू ॥ ७ ॥

सुदक्ष शोभनसामर्थ्योपेतौयुवाना नित्यतरुणौ नासत्या नविद्यतेअसत्यंययोस्तौ सु-
दानू शोभनफलस्यदातारौ हेअश्विनौ वायुनानियुद्धिश्च सनोपसासजुपाणौ सोम-
विषयप्रीतियुक्तौ अस्त्रिवा अनुपक्षौ युवं युवांतिरोअहचम् अहितिरोहिते ह्यमानमिमं
सोमंपिवतम् ॥ नियुद्धिः यौतेःक्विप् । तिरोअहचम् अह्निवमह्यं भवेच्छन्सीतियत् तिरो-
भूतमहचंयस्मिन्कालेसतिरोअहचः बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अश्विनापरिंवामिपःपुरुचीरीयुर्गोभिर्यतमानाअमृधाः ।

रथोहवामृतजाअद्रिजूतःपरिद्यावापृथिवीयन्तिसुचः ॥ ८ ॥

अश्विना । परिं । वाम् । इपः । पुरुचीः । ईयुः । गोःशभिः ।

यतमानाः । अमृधाः । रथः । ह । वाम् । ऋतुजाः । अद्रिजुतः ।

परिं । द्यावापृथिवी इति । यन्ति । सुचः ॥ ८ ॥

हेअश्विनौ पुरुचीः पुरुतममञ्जतिगच्छन्तीतिपुरुचीः बहूनि इपोहविलेक्षणाभ्यन्तानि वा
युवां परीयु.परितोगच्छन्ति तथा, अमृधाः केनाप्यतिरस्कृताः यतमानाः कर्मणिप्रवर्तमानाः
स्तोतारः गीर्भि स्तुतिलक्षणाभिर्वाग्भिर्युवांपरिचरन्ति ऋतना ऋतस्योदकस्यजनयिता ऋते
यज्ञेप्रादुर्भवतीतिवा अद्रिजुतः स्तोतृभिराकृष्टः वांयुवयोःरथः द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ
सद्यस्तदानीमेवपरियातिह सर्वत प्राप्नोतिखलु अश्विनोरथस्यवेगवत्त्वेमन्त्रवर्णः—यौवामश्वि-
नामनसोनवायात्रयःस्वश्रोविशआनिर्गातीति । अत.कारणादस्मदीयंयज्ञंप्रत्यागच्छतमितिभावः ॥
ईयुः इण्गतावित्यस्य लिटि दीर्घेण कितीत्यभ्यासस्यदीर्घः पादादित्वादनिवातः ।
यतमानाः यतीप्रयत्नेइत्यस्यशानचिरूप शपःपित्वादनुदात्तत्वेशानचोलसार्वधातुकस्वरेणा-
नुदात्तत्वेधातुस्वरः । ऋतनाः जनेर्विद् विद्वनोरित्यात्वम् । अद्रिजुतः जुड्दितिसौत्रोधातुः कर्म-
णिक्तः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदस्वरः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अश्विनामधुपुत्तमोयुवाकुःसोमस्तंपातुमागतंदुरोणे ।

रथोहवांभूरिवर्षःकरिक्रत्सुतावंतोनिष्कृतमार्गमिष्ठः ॥ १ ॥ ४ ॥

अश्विना । मधुसुतस्तमः । युवाकुः । सोमः । तम् । पातम् ।

आ । गतम् । दुरोणे । रथः । ह । वाम् । भूरि । वर्षः ।

करिक्रत् । सुतस्वतः । निःस्कृतम् । आश्रमिष्ठः ॥ १ ॥ ४ ॥

हेअश्विनौ यःसोमः मधुपुत्तमः मधुरसमत्यन्तंप्रेरयन् युवाकुरुवांकामयमानोवर्तते य-
द्वा युवाकुर्वसतीवरीप्रभृतिभिर्मिश्रितइत्यर्थः तमिमंसोमंपातं पिवतं दुरोणेऽस्माकंगृहेआगत-
मागच्छतं भूरि प्रभृतं वर्षोवारकं तेजःसर्वैर्वरणीयंधनंवा करिक्रत् पुनःपुनःकुर्वन् वांशु-
वयोरथ.सुतवतःसोममभिपुतवतोयजमानस्यनिष्कृतं निरित्येपसमित्येतस्यस्थानेइतियास्कः ।
संस्कारि यद्वा संस्कृतं गृहमागमिष्ठ ह अतिशयेनागच्छन्भवतिखलु ॥ युवाकुः यौतेः क-
टिकुपिभ्यांकाकुरितिकाकुर्बाहुलकादस्मादपिभवति प्रत्ययस्वरेणमध्योदात्तः । करिक्रत् करोतेर्य-
द्भुकि शतरि. दाघर्तिदर्धर्तिदर्धर्षीत्यादिनाञ्जुत्वामावेयणादेशेकृतेङ्गस्यानृकारान्तत्वाद्भ्यास-
स्वरिगागमोनप्राप्नोतीतिषोपिनिपात्यते अभ्यस्तस्वरः । निष्कृतं करोतेरादिकर्मणिक्तः संस्क-
र्तुप्रवृत्तइत्यर्थः थापादिस्वरः ॥ १ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेचतुर्थोवर्गः ॥ ४ ॥

मित्रोन्नानितिनवर्चंपुष्टंसूक्तं वैश्वामित्रं त्रैष्टुभमैत्रं मित्रोमैत्रंचतुर्गायन्तमित्यनुक-
मणिका । आदितःपञ्चत्रिष्टुभः शिष्टाश्चतस्रोर्गायव्यः मित्रोदेवता अग्निहोत्रार्थेपयसिवर्षभि-
न्दुपतनेमित्रोन्नानित्यनयासमिधमादध्यात् । सूत्रितञ्च-मित्रोन्नान्यातयतिब्रुवाणइतिषमि-
दाधानमिति ।

तत्रप्रथमा-

मित्रोजनान्यातयतिब्रुवाणोमित्रोदांधारपृथिवीसूतयाम् ।

मित्रःकृष्टीरनिमियाभिचष्टेमित्रार्यहृव्यंधृतवज्जुहोत ॥ १ ॥

मि॒त्रः । ज॒नान् । या॒तय॑ति । ब्रु॒वाणः । मि॒त्रः । दा॒धार ।
 पृथि॒वीम् । उ॒त । घाम् । मि॒त्रः । कृ॒ष्टीः । अ॒नि॒मि॒षा । अ॒भि ।
 च॒ष्टे । मि॒त्राय॑ । ह॒व्यम् । घृ॒त॒श्व॒त् । जु॒होत॑ ॥ १ ॥

ब्रुवाण स्तूयमानः शब्दकुर्वाणोवा मित्रः प्रकथेणसर्वमोयतेतथासर्वान्वृष्टिप्रदानेनत्राय-
 तइतिवामित्रसूर्यः जनान्कर्षकादिजनान् यातयति कृष्यादिकर्मसुप्रयत्नकारयति तथाभि-
 प्रएव पृथिवीम् उतापिचघाम् एतावुमौलोकौवृष्टिद्वारान्नयागांश्चननयन् दाधारधारयति तथा
 सति मित्रःअनिमिषाअनिमिषेणानानुग्रहदृष्ट्याकृष्टीःकर्मवतोमनुष्यामिचष्टे सर्वतःपश्यति
 एतत्सर्वज्ञात्वा हेऋत्विज. घृतवदुपस्तरणाभिघारणयुक्तंहव्यं हवनयोग्यंपुरोडाशादिकं त-
 स्मैमित्रायदेवायजुहोत जुहुत प्रयच्छतेऽर्थः । उच्चार्ययास्कोब्रवीति-मित्रोऽनान् यातयति
 ब्रुवाण. शब्दकुर्वीमित्रएवधारयतिपृथिवींचदिवंचामित्रःकृष्टीरनिमिषन्मिषिपश्यतीतिकृष्टयइतिमनुष्याना-
 मकर्मवन्तोभवन्तिविकृष्टदेहावामित्रायहव्यंघृतवज्जुहोतीतिव्याख्यातंजुहोतीतिर्दानकर्षेति ॥ यातयति
 यतीप्रयत्नेइत्यस्यप्यन्तस्यलटिरूपम् । दाधार तुजादीनामित्यभ्यासस्यदीर्घः । जुहोत जुहोतेर्लो॒टि
 प्रत्ययस्यतवादेशः गुण.निघातः ॥ १ ॥

देवसुवांहविष्णुमित्रस्यसत्यस्यप्रसमित्रेति याज्या एषैवप्रातर्होमस्यकालत्ययनिमित्तेमैत्रे
 चरौयाज्या सात्रेतिच-प्रसमित्रमर्तोअस्तुप्रयस्वांस्वान्नष्टवान्महिमायष्टच्छतइति । ततइष्टिमि-
 त्रःसूर्योभिभोमहिनादिवंप्रसमित्रमर्तोअस्तुप्रयस्यानितिसंस्थितायामिति च ।

सूक्तेद्वितीया-

प्रस॒मि॒त्र॒म॒र्तो॑अ॒स्तु॒प्र॒य॒स्वा॒न्य॒स्त॑आ॒दि॒त्य॒शि॒क्षं॑ति॒व्र॒ते॒न॑ ।
 न॒ह॑न्य॒ते॒न॒र्जी॑य॒ते॒त्वो॒तो॒नै॒न॒म॒हो॑अ॒श्रो॒त्य॒न्ति॑तो॒न॒दू॒रात् ॥ २ ॥

प्र । सः । मि॒त्र । म॒र्तैः । अ॒स्तु । प्र॒य॒स्वान् । यः । ते । आ॒दि॒त्य ।
 शि॒क्षं॑ति । व्र॒ते॒न॑ । न । ह॒न्य॒ते । न । जी॒य॒ते । त्वा॒शु॒क्तः ।

न । ए॒नम् । अ॒हं॑ः । अ॒श्रो॒ति॑ । अ॒न्ति॑तः । न । दू॒रात् ॥ २ ॥

हेआदित्यव्रतेनयज्ञेनयुक्तोयामनुष्य तेषुभ्यांशिक्षति हविल्लक्षणमन्नं ददाति हेमित्र म-
 र्तोमनुष्यः प्रयस्वानन्नवाप्रास्तु प्रभवतु त्वोतस्त्वयारक्षितः समनुष्यः केनापिनहन्यते नवाध्यते
 नर्जीयते नाभिभूयतेच एनंतुभ्यंहविर्दत्तवन्तंपुरुषमंह.पापमन्तितःसमीपात्वाश्रोति नप्राप्नोति ।

दूरादपिनप्राप्नोति शिखतिर्दानकर्मा व्यत्ययेनपरस्मैपदं यद्ब्रह्मयोगादनिघातः । जीयते जयतेःकर्मणियकि
अकृत्सार्वाधातुकंयोरितिदीर्घः । त्वोतः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदस्वरः । अशोति अशूज्यासौ स्वादिः
व्यत्ययेनपरस्मैपदम् ॥ २ ॥

देवसुवांहाविष्णुमित्रस्यसत्यस्यानुवाक्या । अनमीवासइळयामदन्तःप्रसमित्रमर्तोअस्तु
प्रयस्वानितिसूत्रम् ।

सैपातृतीया-

अनमीवासइळयामदन्तोमितज्ञवोवरिमन्नापृथिव्याः ।
आदित्यस्यंत्रतमुपक्षियन्तोवयंमित्रस्यसुमतौस्याम ॥ ३ ॥

अनमीवासः । इळया । मदन्तः । मितज्ञवः । वरिमन् । आ ।
पृथिव्याः । आदित्यस्य । व्रतम् । उपक्षियन्तः । वयम् ।
मित्रस्य । सुमतौ । स्याम ॥ ३ ॥

हेमित्र अनमीवासः रोगवर्जिताः इळयात्तेनमदन्तोमाद्यन्तःपृथिव्याःवरिमन्विस्तीर्णप्रदेशे
मितज्ञवः मितनानुकाः आयथाकामसर्वत्रगच्छन्तः आदित्यस्यसंबन्धिव्रतंकर्मोपक्षियन्तः तस्य
कर्मणःसमीपेनिवसन्तः तदीयकर्मकुर्वाणाइत्यर्थः तादृशावयंमित्रस्यादित्यस्यसुमतौशोभना-
यामनुग्रहबुद्ध्यास्यामवर्तेमहि ॥ मदन्तःमदीहर्षेइत्यस्यशतरिव्यत्ययेनशप् । मितज्ञवः जानुशब्द-
स्यजुश्छान्दसः । वरिमन् उरुशब्दात्पृथ्वादित्वादिमनिच् प्रियस्थिरेत्यादिनावरादेशः सुपांसुद्ध-
गितिसप्तम्याल्लुक् व्यत्ययेनाद्युदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अयंमित्रोनंस्यःसुशेवोराजासुक्षत्रोअंजनिष्टवेधाः ।
तस्यंवयंसुमतौयज्ञियस्यापिभद्रेसौमनसेस्याम ॥ ४ ॥

अयम् । मित्रः । नंस्यः । सुशेवः । राजा । सुक्षत्रः ।
अंजनिष्ट । वेधाः । तस्य । वयम् । सुमतौ । यज्ञियस्य ।
अपि । भद्रे । सौमनसे । स्याम ॥ ४ ॥

अयंपूर्वमन्त्रेप्रतिपादितोमित्रः सूर्यः नमस्यः सर्वैर्नमस्करणीयः सुशेवः शोमनसुखः सुखे-
नसैव्यइत्यर्थः राजा सर्वस्यनगतोविधाता एवंगुणोपेत सूर्यः अजनिष्ट प्रादुरमत् तस्यएवंविधगुणो-
पेतस्ययज्ञियस्ययज्ञार्हस्यसूर्यस्यसुमतौशोभनायांबुद्ध्यांभद्रेकल्याणकारिणिसौमनसे सौमनस्येपि
यनमानावयं स्याममवेम ॥ नमस्यः नमसिषाद्यु तत्रसाधुरितियत् तिःस्वारितः । अजनिष्ट, जनी-
प्रादुर्भावेइत्यस्यलुडित्तिचिरूपम् । सौमनसे सुमनसइदमित्यर्थंतस्येदमित्यण्प्रत्ययस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

॥ मृहँआदित्योनमंसोपुतद्योयातयज्जनोगृणतेसुशेवः ।

तस्माएतत्पन्यंतमायजुष्टंमृग्रौमित्रायंहविराजुहोत ॥ ५ ॥ ५ ॥

मृहान् । आदित्यः । नमंसा । उपस्तर्चः । यातयत्तज्जनः ।

गृणते । सुशेवः । तस्मै । पुतत् । पन्यंस्तमाय ।

जुष्टम् । अग्नौ । मित्रायं । हविः । आ । जुहोत ॥ ५ ॥ ५ ॥

यद्यमादित्योमहात् अतएव नमसानमस्कारेणोपसद्यः सर्वैरुपसदनीयः यातयज्जनः प्रातः-
प्रात स्वस्वकर्मणिप्रवर्तनीयान्जनायेनेतिसतथोक्तः । गृणते स्तोत्रं कुर्वते जनाय सुशेवश्चमवति तस्मै
पन्यतमाय स्तुत्यतमाय मित्रायादित्याय जुष्टं प्रीतिविषयमेतद्धविः अग्नावाजुहोत जुहुत ॥ यात-
यज्जनः यतीप्रथक्केतुत्पत्त्यण्यन्तस्यप्रततिस्वरं बहुव्रीहौपूर्वपद्व्यञ्जितस्वरेप्रासेमरुद्धृधादित्यात्पूर्वप-
दान्तोदात्तत्वम् । गृणते गृशब्दे शतुरनुपइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् । पन्यतमाय पनतेरुप्यादित्वा-
द्यतियतोनावइत्याद्युदात्तत्वम् । जुष्टं नित्यंमन्त्रेइत्याद्युदात्तत्वम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अभिस्तवपडहेदशरात्रेचसप्तदशैर्कविंशादिस्तोमैस्तितिहोत्रकशास्त्रेष्वावापस्यानेपश्चसतादिसंख्या-
कान्त्रच आवपनीयाः तत्रमैत्रावरुणशास्त्रेभिन्नस्यचर्षणीभृतइत्याद्याभ्यतत्रावापार्थाः सूत्रितश्च-मित्र-
स्यचर्षणीभृतइतिचतस्रोमैव्यइति ।

अथपष्ठी-

मित्रस्य चर्पणीधृतोवोदेवस्य सानसि ।
द्युम्नचित्रश्रवस्तमम् ॥ ६ ॥

मित्रस्य । चर्पणिधृतः । अवः । देवस्य ।
सानसि । द्युम्नम् । चित्रश्रवःस्तमम् ॥ ६ ॥

चर्पणीधृतोमनुष्याणां वृष्टिप्रदानेनवारकस्यमित्रस्यदेवस्यसंबन्धिअवोत्तं सानसि सर्वैः
समजनीयं द्युम्नं त्वदीयंघनंच चित्रश्रवस्तमम् अतिशयेनचायनीयकीर्तियुक्तम् ॥ सानसि संनो-
ते सानसिपर्णसीत्यादिनासिचप्रत्ययान्तत्वेननिपातनादुपधावृद्धिः चित्त्वाद्दन्तोदात्तः स्वमोरि-
तिस्वमोर्लुक् ॥ ६ ॥

प्रातर्होमस्यकालात्ययेमेव्रेष्टिः तस्यामभियोमहिनेत्यनुवाक्या सूत्रितञ्च-अभियोमहिनादिव
प्रथमित्रमर्तोअस्तुप्रयस्वानिति ।

सैपासप्तमी-

अभियोमहिनादिवमित्रोवभूर्वसप्रथाः ।
अभिश्रवोभिःपृथिवीम् ॥ ७ ॥

अभि । यः । महिना । दिवम् । मित्रः । वभूर्व ।
सप्रथाः । अभि । श्रवःभिः । पृथिवीम् ॥ ७ ॥

योमित्र महिना स्वकीयेनमाहिन्ना दिवमन्तरिक्षमभिवभूर्वामिभवति समित्रः सप्रथा-
प्रय.प्रसिद्धिः कीर्तिः तत्सहित श्रवोभिवृष्टिद्वाराजल्पादितैरन्नैः पृथिवीमप्यभिववति बह्वन्युक्ताकरो-
तीत्यर्थः ॥ सप्रथाः प्रयप्रख्याने असुन् वोपसर्जनस्येतिसहस्यसभावः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

मित्रायपञ्चयेमिरेजनाअभिष्टिशवसे ।
सदेवान्विभ्वांन्विभति ॥ ८ ॥

मित्राय । पञ्च । येमिरे । जनाः । अभिष्टिःश्वसे ।
सः । देवान् । विश्वान् । विभर्ति ॥ ८ ॥

पञ्चनाः निपादपञ्चमाश्रित्वारोवर्णा अभिष्टिश्वसेशत्रूणामभिगन्तृबल्युक्तायमित्रा-
येयेमिरे हवीष्युद्यच्छन्ति सतादृशोमित्रः विश्वान्सर्वादेवान् विभर्ति स्वस्वरूपतयाधारयति ॥
अभिष्टिश्वसे इपेर्मेभ्रेवृपेत्यादिनाकिञ्च तादौचनितीत्यभेरन्तोदात्तत्वं शकन्त्यादित्वात्पररूपत्वं
बहुव्रीहौपूर्वपदस्वर ॥ ८ ॥

अथनवमी-

मित्रोदेवेष्वायुपुजनायवृक्तवर्हिषे । इपंइष्टव्रताअकः ॥९॥६॥
मित्रः । देवेषु । आयुषु । जनाय । वृक्तवर्हिषे ।
इपं । इष्टव्रताः । अकरित्यकः ॥ ९ ॥ ६ ॥

मित्रोभगवानादित्योदेवेषुचोतमानादिगुणयुक्तेषु आयुषुमनुष्येषुमध्येयोनोवृक्तवर्हिः वृक्त-
व्रतवर्हियेनसः छवनासादनपूर्वहविषोदाता ऋत्विगित्यर्थः तस्मैवृक्तवर्हिषे जनाय इष्टव्रताः
इष्टानिकल्प्याणानिब्रतानिकर्माणिष्यामि. सिध्यन्तिताश्चः तादृशान्यन्तानि अक करोति तस्मैद-
दातीत्यर्थः ॥ वृक्तवर्हिषे ओत्रभ्रूछेदने कर्मणिनिष्ठायां यस्यविभाषेतीदृप्रतिषेध बहुव्रीहौ पूर्व-
पदस्वरः । अकः करोतेर्लुङि ङेर्मेभ्रेवृपेत्यादिनालुक् सिपोहल्ङ्यादिलोपः निघात. ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थेऽधोवर्गे ॥ ६ ॥

इहेहवइतिससर्चससमंसूक्तं वैधामिअंजागतमृभुदेवताकम् अन्त्यस्युचइन्द्रदेवताकश्च तथा
चानुकान्तम्-इहेहससार्धंजागतंयूचोन्त्यपेन्द्रश्चेति । सूक्तविनियोगोलौकिकः आद्याश्रतस्तः
पृष्ठ्याभिष्टवपडहयो.प्रथमेहनिवैश्वदेवशस्त्रेआर्धवनिविद्वानीयाः सूत्रितश्च-इहेहवइतित्त-
सइति ।

तत्रप्रथमा-

इहेहवोमनसावन्धुतानरउशिजो जग्मुरभितानिवेदंसा ।
याभिर्मायाभिःप्रतिजूतिवर्षसःसौर्धन्वनायज्ञियंभागमानंशा ॥ १ ॥

इहइह । वः । मनसा । बन्धुता । नरः । उशिजः । जग्मुः ।
 अभि । तानि । वेदसा । याभिः । मायाभिः । प्रतिजूतिध्वर्षसः ।
 सौधन्वनाः । यज्ञिर्यम् । भागम् । आनश ॥ १ ॥

हेऋभवः वीयुष्माकंबन्धुता बध्नन्तिफलेनसंयोजयन्तीतिबन्धवः कर्माणि तेषामावोबन्धु-
 ताइहेहसर्वत्रमनसासर्वैर्ज्ञायते नरःहेमनुष्याः ऋभवः उशिजः यज्ञमागंकामयमानाभवन्तः वेद-
 सायज्ञमागप्रापककर्मविषयज्ञानेनतानितादृशानिकर्माणि अभिनगमुःप्राप्नुवन्ति कानितानि मा-
 याभिः मीयन्तेज्ञायन्तेइतिमायाः कर्माणि याभिर्मायाभिः यैःकर्मभिः प्रतिजूतिध्वर्षसः प्रतिपद्या-
 भिववनशीलतेजोयुक्ताः सौधन्वनाः सुधन्वनामाङ्गिरसःपुत्रःकश्चिद्विद्विस्तस्यपुत्राः सौधन्वनाः ते
 चत्रयः ऋभुर्विभ्वावानइति एतन्नामकायूयं यज्ञियंयज्ञार्हभागंसोमपानादिलक्षणम् आनश व्यासाः
 स्य तथाचमन्त्रवर्णः—ऋभुर्विभ्वावानोदेवाँअगच्छतस्वपसोयाज्ञियंभागमैतेनेति । अयमर्थोब्राह्मणे-
 पि—ऋभवोवैद्वेपुतपसासोमैपीथमभ्यजयन्नित्यत्रोपाख्यानपूर्वकंसंपष्टमभिहितः । यद्वा नरः
 कर्मणानेतारोहेऋभवः उशिजःकामयमानाः वेदसाहविलक्षणेनधनेनयुक्तास्तोतारः वीयुष्माकं
 तानि चमसमद्यणादीनिकर्माणि बन्धुताबन्धुतयासख्येनमनसाजगमुरभिगच्छन्ति कानीत्याशङ्का-
 यामाह—यैश्चमसमद्यणादिभिःकर्मभिर्यज्ञार्हभागंयूयमाप्नुत तान्यभिगच्छन्ति युष्माकंबुद्धि-
 नैपुणानिचिन्तयन्तीत्यर्थः ॥ इहेह नित्यवीप्सयोरितिद्विवचनं परस्याग्नेडितत्वादनुदात्तत्वेपूर्व-
 पदस्वरः । बन्धुता बन्धवन्धने शूश्रूस्त्रिहीत्यादिनाकर्तारिडप्रत्ययः समूहेइत्यर्थेग्रामजनबन्धुस-
 हायेभ्यस्तलितितल् ङित्स्वरः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

याभिःशर्चीभिश्चभूसाँअर्पिंशतययाधियागामरिणीतचर्मणः ।

येनहरीमनसांनिरतक्षततेनदेवत्वमृभवःसमानश ॥ २ ॥

याभिः । शर्चीभिः । चर्मसान् । अर्पिंशत । यया । धिया ।

गाम् । अरिणीत् । चर्मणः । येन । हरी इति । मनसा । निःअतक्षत ।

तेन । देवत्वम् । ऋभवः । सम् । आनश ॥ २ ॥

हेन्द्रभवः याभिःशचीभिःशक्तिभिश्चमसान्चतुरः अपिशत विमरुवन्तःस्य ययाभिया
 प्रज्ञयागामृतमारिणीतचर्मणः चर्मणाद्योगनात्प्रापितवन्तःस्य येनमनसाप्रज्ञानेनहरीप्तनामका-
 विन्द्रस्याश्वौनिरतक्षत नितरामकुरुत तथाचमन्त्रवर्णः—यद्द्रायावचोयुनाततधुर्मनसाहरीइति ।
 तेनसेवेणानेनकर्मणादेवत्वंघञ्जमागाहैत्वलक्षणंदेवभावंसमानशः सम्यक्प्राप्ताःस्यः ॥ अपिशत
 पिशभवये तुदादिः तस्यलङ्कि मध्यमेरूपयद्द्रुत्तयोगाद्गनिघातः अरिणीत रीगतिरेषणयोः
 ऋयादिःतस्यलङ्किरूपम् अत्रापिपूर्ववदनिघातः । निरतक्षत तक्षत्वक्षूतनूकरणे लङ्किरूपं पूर्ववद-
 निघाते तिङिचोदात्तवतीतिगतेनिघातः अडुदात्तः । आनश अशोतेतिङिङ्किरूपं निघातः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इन्द्रस्यसख्यमृभवःसमानशुर्मनोर्नपातोअपसोदधन्विरे ।

सौधन्वनासोअमृतत्वमेरिरेविष्टीशमीभिःसुकृतःसुकृत्यया ॥ ३ ॥

इन्द्रस्य । सख्यम् । ऋभवः । सम । आनशुः । मनोः । नपातः ।

अपसः । दधन्विरे । सौधन्वनासः । अमृतत्वम् । आ । ईरिरे ।

विष्टी । शमीभिः । सुकृतः । सुकृत्यया ॥ ३ ॥

मनोर्नपातः मनुष्यस्याङ्गिरसःपुत्राअपसः यागादिलक्षणकर्मवन्तः ऋभवः इन्द्रस्यसख्यं
 समानरूपानत्वंसमानशुः सम्यक्प्राप्तवन् तथा इन्द्रस्यसख्यंप्राप्तास्तेऽमृ०३धन्विरे पूर्वमनुष्य-
 त्वेनमरणयोग्याअपिइदानीमिन्द्रस्यसख्येनप्राणाधारयन्ति तथाचमन्त्रवर्णः—अथारयन्तवह्यै-
 इति । सौधन्वनासःसुधन्वनामवस्यऋपेःपुत्राऋभवःसुकृत शोमनकर्माणः सन्तः प्रभूते शमीभिः
 देवत्वप्राप्तेप्रतिष्ठावनिचरणहेतुभिःकर्मभिःसुकृत्यया शोमनेनकर्मणाच विष्टीन्याप्य अमृत-
 त्वमेरिरे देवत्वंप्रापुः तथाचमन्त्रान्तरमाद्यायते—मर्तासः सन्तोअमृतत्वमानशुरिति ॥ नपातः
 नभ्राण्नापादित्यादिनानञ्प्रकृतिभावः । दधन्विरे धादिगोत्यर्थः व्यत्ययेनात्मनेपदं ङितिङ्किरूपम् ।
 ईरिरे ईरगतौ मञ्त्रत्वादास्यभवति निघातः । सुकृत्यया करोतेर्भावे कृञःशचेतिङ्यप् प्रत्यय-
 स्यव्यत्ययेनात्तोदात्तत्वं समासेकृदुत्तरपदस्वरः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इन्द्रेणयाथसरथंसुतेसचाँअथोवशानांभवथासहश्रिया ।
नवःप्रतिमैसुकृतानिवाघतःसौधन्वनाऋभवोवीर्याणिच ॥ ४ ॥

इन्द्रेण । याथ । सरथम् । सुते । सचाँ । अथो इति । वशानाम् ।
भवथ । सह । श्रिया । न । वः । प्रतिमै । सुकृतानि ।
वाघतः । सौधन्वनाः । ऋभवः । वीर्याणि । च ॥ ४ ॥

हेऋभवः यूयम् इन्द्रेणसचा सह सरथं समानमेकरथमारुह्य सुते अभिपुतसोभव-
तियज्ञे याथ गच्छथ अथोअनन्तरम् इन्द्रेणसहैकरथमारुढायुयं वशानाम् उदयतेकाम्यते
यजमानेनस्वर्गादिलक्षणफलमेभिरिति वशामनुष्याः तेषां श्रियास्तुतिहविरादिरूपयासहिताः
भवथ हेसौधन्वनाः सुधन्वनःपुत्रा वाघतः अमृतत्वादिलक्षणफलस्यवोढारः मेधाविनो
वेतियांसकः । तादृशाहेऋभवः वीर्याण्युष्माकंसुकृतानि देवस्यप्रापकाणिशोभनानिकर्माग्निप्रतिमै
प्रतिमातुमियत्तयापरिच्छेत्तुनकेनापिशक्यानि तथा वीर्याणि युष्माकंसामर्यानिच
नैवप्रतिमातुंशक्यानि ॥ वशानां वशकान्तौ वशिरण्योरुपसंख्यानमितिकरणेप्रत्ययः प्रत्य-
यस्यपेत्त्वाद्नुदात्तत्वेधातुस्वरः वशाशब्देवन्ध्यावचनश्चेदन्तोदात्तोभवति वशामेषाअवसृष्टा-
सआहुताइति । वः युष्मच्छब्दस्यपृथीयहुवचनेवसादेशः निघातः । प्रतिमै माइमाने विचू
प्रतिमाप्रतिमानंतस्यचतुर्थ्येकवचनेआतोलेपश्छान्दसः एकादेशस्वरः ॥ ४ ॥

आभिष्टीविकेपञ्चमेहनिवैश्वदेवशब्दे इन्द्रऋभुभिरित्यार्भवच्छृचः सूत्रितञ्च-धृतवती
सुवनानामभिष्टीयेन्द्रऋभुभिर्वाजवद्विरितिभ्यृचाविति । आघ्रातृतीपसवनेहेतुःप्रस्थितयाज्या
सूत्रितञ्च-इन्द्रऋभुभिर्वाजवद्विःसमुक्षितमिन्द्रावरुणासुतपाविमंसुतमिति ।

सैपापञ्चमी-

इन्द्रऋभुभिर्वाजवद्विःसमुक्षितंसुतंसोमामवृपस्वागभस्तयोः ।
द्वियेपितोमघवन्दाशुपोगृहेसौधन्वनेभिःसहमत्स्वानृभिः ॥ ५ ॥

इन्द्रं । ऋमुशभिः । वाजवत्शभिः । सम्ऽडङ्कितम् । सुतम् ।
सोमम् । आ । वृषस्व । गभस्त्योः । धिया । इपितः । मघध्वन् ।
दाशुर्पः । गृहे । सौधन्वनेभिः । सह । मत्स्व । नृशभिः ॥ ५ ॥

हे इन्द्र वाजवद्भिः वाजोनामक्रभृणांभ्राता यद्वा वाजोत्रं तत्सहितैर्ऋमुभिः सहितस्त्वं
समुक्षितं सम्यग्द्वि सिक्तं प्रावभिः सुतंसोमं गभस्त्योः वपसत्यदन्त्याभ्यामन्नामिति गृह्णन्ति
पदार्थानाम्यामिते वा गभस्ती बाह्व तयोर्बाहोरावृषस्व आशरय ग्रहसुभाभ्यांगृहीत्वासो
मं पिबेत्यर्थः हेमघवन् धनवन् हेइन्द्र धिया स्तोत्ररूपेण कर्मणा इपितः प्रेरितस्त्वं दा-
शुपोहविर्दत्तवतोयनमानस्यगृहे सौधन्वनेभिः सुधन्वनः पुत्रैर्नृभिर्ननुष्यैर्ऋमुभिः सह साकं-
मत्स्व सोमपानेन हृष्टो भव ॥ समुक्षितम् उश्रसेचने कर्मणिक्तः गतिरनन्तरइति गतेः स्वरः ।
गभस्त्योः भसभर्त्सनदीस्योरित्यस्माद्भसर्गद्वेति सुश्रेणतिप्रत्ययो धातोर्गडागमश्च यद्वा गृह्णतेः ष्यो-
दरादित्वादेवं रूपं नेयम् । मत्स्व मदिस्तुत्यादिषु लोटिवहुलंछन्दसीति विकरणस्य लुक्निवातः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठी-

इन्द्रं ऋभुमान्वाजवान्मत्स्वेहनोऽस्मिन्त्सर्वेनेशच्यां पुरुषुत ।
इमानितुभ्यं स्वसंराणियेमिरेव्रता देवानामनुपश्चधर्मभिः ॥ ६ ॥

इन्द्रं । ऋभुमान् । वाजश्वान् । मत्स्व । इह । नः । अस्मिन् ।
सर्वने । शच्यां । पुरुशस्तुत । इमानि । तुभ्यम् । स्वसंराणि ।
येमिरे । व्रता । देवानाम् । मनुष्यः । च । धर्मशभिः ॥ ६ ॥

पुरुषुत बहुभिः स्तुत हेइन्द्र ऋभुमान् ऋभुष्पातद्वान् वाजवान् वाजनेन ऋभोर्भ्रात्रायु-
क्तः शच्या इन्द्राभ्यां कर्मणा वासाहित सन् नोऽस्माकमिह कर्मण्यस्मिन्तृतीयसवने मत्स्व ह-
ष्टो भव हेइन्द्र तुभ्यं त्वदर्शमिमानि स्वसंराण्यहानियेमिरे तवसोमपानार्थं त्रिपुसवने पुनियता-
न्यासते किञ्च देवानामन्यादीनां व्रता व्रतानि कर्माणिच मनुषोमनुष्यस्य धर्मभिः कर्मभिः
साकं त्वदर्शनीयतान्यासते ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

इन्द्रं ऋभुभिर्वाजिभिर्वाजयन्निहस्तोमं जरितुरुपं याहियुज्ञियम् ।
शतंकेतेभिरिपिरेभिरायवेत्सहस्रंणीथो अध्वरस्य होमनि ॥ ७ ॥

इन्द्र । ऋभुशभिः । वाजिशभिः । वाजयन् । इह । स्तोमम् ।

जरितुः । उर्ष । याहि । यज्ञियम् । शतम् । केतेभिः ।

इपिरेभिः । आयवे । सहस्रस्नीथः । अध्वरस्य । होमनि ॥ ७ ॥ ७ ॥

हेन्द्र वाजिभिः वाजयुक्तैर्ऋभुभि सहितस्त्वं वाजयन्स्तोतुर्वागमन्क्रुर्वाणइह
यज्ञे यज्ञियं यज्ञार्हं जरितु स्तोमं स्तोत्रमुपयाहि आगच्छ पुनःकिंविशिष्टः केतेभिःकेत्य-
ते ज्ञायते सर्वमेभिरितिकेताःप्राज्ञामरुतःतैः शतशतसंख्याकैरिपिरेभिरिपिरेर्गमनकुशलैरश्वैः
सहितःआयवे मनुष्याय धनमानायसहस्रनीथः बहुप्रकारनयनोपेतः अध्वरस्य नविद्यते
ध्वरोहिंसायस्य तादृशस्य सोमस्य होमनि होमे आगच्छेतिशेषः ॥ वाजयन् वाजकरोती-
तिणिच् णाविद्यवदितीष्वद्वावात्तुरिष्टेमेयःस्वितिद्विषोपः । केतेभिः कितज्ञाने घञ् नित्वा-
दाद्युदात्तः ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेऋतमोवर्गः ॥ ७ ॥

उपोवाजेनेतिसप्तर्चमष्टमसूक्तं वैश्वामित्रमुपोदेवताकं तथाचानुक्रान्तम्—उपऔपस्यमि-
ति प्रातरनुवाकेउप क्रतौआश्विनशस्त्रेचत्रैष्टुमेष्टन्दस्येतस्यसूक्तस्यविनियोगः सूत्रितञ्च—उपो
वाजेनेदमुत्थयदिति ।

तत्रप्रथमा—

उपोवाजेनवाजिनिप्रचेताःस्तोमंजुपस्वगृणतोमघोनि ।-

पुराणीदेवियुवतिःपुरंन्धिरनुव्रतंचरसि विश्ववारे ॥ १ ॥

उर्षः । वाजेन । वाजिनि । प्रश्चेताः । स्तोमम् । जुपस्व ।

गृणतः । मघोनि । पुराणी । देवि । युवतिः । पुरंमूढधिः ।

अनु । व्रतम् । चरसि । विश्ववारे ॥ १ ॥

वाजेन वाजिनि अजेनाश्रवति तथाचमश्रः—संवाजेर्वाजिनीर्बतीति । मघोनि धनवति
हेउपः प्रेचताः प्रकष्टज्ञानवतीसती गृणतस्तवस्तोमं कुर्वतस्तोतु स्तोमंस्तोत्रं जुपस्व यद्वा वाजेन

हविर्दशेणेनात्वेनसह स्तोमंजुषेस्वेतिसंबन्धः विश्वारे विश्वे सर्वैरणीये हेडपोदेवि पुराणी पुरातनी युवतिरित्युपमा तद्वत् शोभमाना सुसकाशामानृष्टेवयोपेतिकंत् पुरन्धिः पृथुहुषीः स्तोत्रलक्षणं कर्मयस्या सा बहुस्तोत्रवती पुरन्धिर्वेहुंषीरितियाङ्कः । पुरन्धिः शोभमानावाप वंविषगुणोपेतात्वम् अनुव्रतं यज्ञकर्माभिलक्ष्यवरसि यष्टव्यतयावर्तसे ॥ मघोनि मवराब्दान्मतुवर्धे छन्दर्षाविनिपावितिवनिप् - स्त्रियाम् - ऋत्नेभ्योऽपीप् श्वयुवमघोनामतद्विद्वेइतिसंसारणेकृतेगुणः सवुद्धौअन्वार्धेनघोर्हस्वः निवात । पुराणी पुराणशब्द पुराणप्रोक्तेष्वित्यन्तोदात्तत्वेननिपातितः टिड्ढाणञितिऽपीप् अनुदात्तस्यचयत्रोदात्तोपइत्यन्तोदात्तत्वम् । पुरन्धिः पृषोदरादित्वादुकारस्यअमादेशः ईकारस्यइस्वश्च आयुदात्तप्रकरणेदिवोदासादीनाछन्दस्युपसंख्या-नमित्वायुदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अपद्वितीया-

उपोदेव्यमर्त्याविभाह्चन्द्ररथासुनृताईरयन्ती ।

आत्वावहन्तुसुयमासो अश्वाहिरण्यवर्णापृथुपार्जसोये ॥ २ ॥

उपः । देवि । अमर्त्या । वि । भाहि । चन्द्ररथा । सुनृताः ।

ईरयन्ती । आ । त्वा । वहन्तु । सुयमासः । अश्वाः ।

हिरण्यवर्णाम् । पृथुपार्जसः । ये ॥ २ ॥

हेडपोदेवि अमर्त्या मरणवर्मरहिताचन्द्ररथासुवर्णमयरथोपेतासुनृता प्रियसत्यरूपावाचः ईरयन्ती उच्चारयन्ती तथाचमञ्जवर्ण - सुम्नावरीसुनृताईरयन्तीति । तादृशीत्वविभाहि सूर्यकिरणसम्बन्धाद्विशेषेणर्षाप्यस्व पृथुपार्जसः प्रमृतबलयुक्ताअरुणवर्णायेअश्वाविद्यन्ते सुयमासः सुष्ठु नियन्तुश्चकारथेयोऽज्ञितास्तेअश्वाः हिरण्यवर्णात्वात्वाग्भवन्तु ॥ सुयमासः यमेरुकृच्छ्रर्षेत्सर्त्तित्स्वरः ॥ २ ॥

उपः । प्रतीची । भुवनानि । विश्वा । ऊर्ध्वा । तिष्ठसि ।
अमृतस्य । केतुः । समानम् । अर्थम् । चरणीयमाना ।
चक्रम् इव । नव्यसि । आ । ववृत्स्व ॥ ३ ॥

हेउपोदेवि विश्वासर्वाणिभुवनानिभूतानानि प्रतीची प्रत्याभिमुख्येनाद्यतिप्राप्नोतीतिप्रतीची अमृतस्यमरणधर्मरहितस्यसूर्यस्यकेतुःप्रज्ञापयित्रीत्वम् ऊर्ध्वानमस्युन्नतातिष्ठसि - नव्यसि पुनःपुनर्जायमानतयानवतरे हेउपोदेवि अर्थमर्थतेगम्यतेयस्मिन्नित्यर्थोऽर्थोऽर्थः समानमेकमार्गम् उदयात्प्राचीनकाललक्षणं चरणीयमाना चरितुमिच्छन्तीत्वमावकृत्स्व पुनःपुनस्तस्मिन्मार्गे आवृत्ताभव तत्रदृष्टान्तः-चक्रमिव यथानमसिचरितुः सूर्यस्यरथाङ्गपुनःपुनरावर्ततेतद्वत् ॥ प्रतीची प्रतिपूर्वाद्व्यते किन् अद्यतेश्वोपसंख्यानमितिडीपू अचइत्यकारलोपे चावितिदीर्घः उदात्तनिवृत्तिस्वरणान्तोदात्तः । केतुः चायृपूजानिशामनयोरित्यस्माच्चायः कीचेतितुःकीइत्यादेशः आर्षधातुकलक्षणगुणः । अर्थम् अर्तेस्पन्प्रत्ययः । नव्यसि नवशब्दादीयमुनिडीपिरूपम् ईकार्लोपश्छान्दसः । ववृत्स्व वृत्ववर्ते बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यश्नुः ? ॥ ३ ॥

अयचतुर्था-

अवस्यूमेवचिन्वतीमधोन्युपायातिस्वसरस्यपत्नी ।
स्वर्जनेन्तीसुभगासुदंसाअन्तादिवःपप्रथेआपृथिव्याः ॥ ४ ॥

अव । स्यूमे इव । चिन्वन्ती । मधोनी । उपाः । याति ।
स्वसरस्य । पत्नी । स्वः । जनेन्ती । सुभगा । सुदंसाः । आ ।
अन्तात् । दिवः । पप्रथे । आ । पृथिव्याः ॥ ४ ॥

येयमुपाः स्यूमेव वरुणमिव विस्तृतमोवचिन्वती अवचयमपक्षयंप्रापयन्ती मपोनी घनवती स्वसरस्य सुष्टुभस्यतिथिपातितमइतिस्वसरःसूर्योवासरोवा तस्यपत्नीसतीयाति गच्छति स्वःस्वकीयंतेनः जनेन्तीजनयन्ती सुभगा सुधना सौभाग्ययुक्तावा सुदंसा शोभना-शिहोत्रकर्मोसेयमुपाः - दिवोद्युलोकस्यअन्तात्पृथिव्याश्चान्तादवसानात् 'पप्रथे' प्रयतेप्रकाशतइत्यर्थे ॥ स्यूमेव पितृत्सुसंतने' अविपिशिशुपिम्य किदितिमन्प्रत्ययः श्च्योःशूडनुनासिके केयूत् यणादेशः सुपांसुलुगितिशेर्कुं नित्वादाद्युदात्तः । चिन्वती शतुरनुमइतिडीपउदात्त-

हविर्लक्षणेनाग्नेनसह स्तोमंजुपस्वेतिसंक्व. विधत्तरे विश्वै सर्वविरणीये हेउपोदेवि पुराणी
पुरातनी युवतिरित्युपमा तद्रत् शोभमाना सुसकाशामातृमृटेवयोपेतित्वत् पुरन्धिः पृथ्वहुवीः
स्तोत्रलक्षणकर्मयस्या सा बहुस्तोत्रवती पुरन्धिर्बहुंभीरितियास्कः । पुरन्धिः शोभमानावाप
वंविधगुणोपेतात्वम् अनुवर्त यज्ञकर्माभिलक्ष्यचरसि यद्यत्यवर्तसे ॥ मवोनि मवशब्दा-
न्मनुवर्षे छन्दसीवनिषावितिवनिप् द्वियाम् - ऋत्नेभ्योङीप् श्रयुवमवोनामतद्धितेइतिसंसार-
णेकृतेगुण सवुद्धौअम्भार्धेनघोर्हस्व. निषात. । पुराणी पुराणशब्द पुराणप्रोक्तेष्वित्यन्तोदा-
त्तत्वेननिषातितः द्विगुणनितिङीप् अनुदात्तस्यचयत्रोदात्तलोपइत्यन्तोदात्तत्वम् । पुरन्धिः
पृषोदादित्वादुकारस्यअमादेश. ईकारस्यइस्वश्च आपुदात्तप्रकरणेदिवोदासादीनाछन्दस्तुपसंख्या-
नमित्वापुदात्तत्वम् ॥ १ ॥

। अयद्वितीया-

उपोदेव्यमर्त्याविभाह्निचन्द्ररथासूनृताईरयन्ती ।

आत्वावहन्तुसुयमासो अश्वाहिरण्यवर्णापृथुपार्जसोये ॥ २ ॥

उपः । देवि । अमर्त्या । वि । आह्नि । चन्द्ररथा । सूनृताः ।

ईरयन्ती । आ । त्वा । वहन्तु । सुयमासः । अश्वाः ।

हिरण्यवर्णाम् । पृथुपार्जसः । ये ॥ २ ॥

हेउपोदेवि अमर्त्या मरणवर्मेरहिताचन्द्ररथासुवर्णमपरयोपेतासूनृता प्रियसत्वरूपावाचः
ईरयन्ती उच्चारयन्ती तथाचमश्ववर्ण -सुस्रावरीसूनृताईरयन्तीति । तादृशीत्वविभाहे सूर्यकिर-
णसम्बाद्धिशेषेणदीप्यस्य पृथुपार्जस प्रभूतबलपुक्ताअरुणवर्णायैअश्वावियन्ते सुयमास. सुष्ठु
निय-सुशक्त्यारपेयोनितास्तेअश्वाः. हिरण्यवर्णात्वात्वाभावहन्तु ॥ सुयमास यमेरुकृच्छ्रार्थेसत्
लित्तर ॥ २ ॥

। अयद्वितीया-

उपःप्रतीचीभुवनान्निविश्वोर्ध्वातिष्ठस्यमृतस्यकेतुः ।

समानमर्थचरणीयमानाच्चक्रमिवनव्यस्याववृत्स्व ॥ ३ ॥

उपः । प्रतीची । भुव्नानि । विश्वा । ऊर्ध्वा । तिष्ठसि ।
अमृतस्य । केतुः । समानम् । अर्थम् । चरणीयमाना ।
चक्रम् इव । नव्यसि । आ । ववृत्स्व ॥ ३ ॥

हेउपोदेवि विश्वासर्वाणिभुवनानिभूतनानानि प्रतीची प्रत्याभिमुख्येनाघातिप्राप्तोतीतिप्र-
तीची अमृतस्यमरणधर्मरहितस्यसूर्यस्यकेतुःप्रज्ञापयित्रीत्वम् ऊर्ध्वगतमस्युन्नतातिष्ठसि नव्यसि
पुनःपुनर्नीयमानतयानवतरे हेउपोदेवि अर्थमर्थतेगम्यतेयस्मिन्नित्यर्थोऽर्थाः समानमेकमार्गम्
उदयात्प्राचीनकाललक्षणं चरणीयमाना चरितुमिच्छन्तीत्वमाववृत्स्व पुनःपुनस्तास्मिन्मार्गेआ-
वृत्ताभव तत्रद्वयान्तः—चक्रमिव यथानमसिचरितुः सूर्यस्यरथाङ्गं पुनःपुनरावर्ततेतद्गत ॥ प्रतीची
प्रतिपूर्वादिद्यतेःकिन् अद्यत्वेभ्योपसंख्यानमितिङीप् अचइत्यकारलोपे चावितिदीर्घः उदात्त-
निवृत्तिस्वरेणान्तोदात्तः । केतुः चायूपूनानिशासनयोरित्यस्माच्चायःकीचेतितुःकीइत्यादेशः
आर्षघातुकलक्षणगुणः । अर्थम् अर्तस्थप्रत्ययः । नव्यसि नवशब्दादीयमुनिङीपिरूपम् ईका-
रलोपश्छान्दसः । ववृत्स्व वृत्तवर्तने बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यश्रुः ? ॥ ३ ॥

अयचतुर्थी—

अवस्यूमेवचिन्वतीमघोन्युपायातिस्वसरस्यपत्नी ।
स्वर्जन्न्तीसुभगासुदंसाअन्तादिवःपप्रथेआपृथिव्याः ॥ ४ ॥

अव । स्यूमेव । चिन्वन्ती । मघोनी । उपाः । याति ।
स्वसरस्य । पत्नी । स्वः । जन्न्ती । सुभगा । सुदंसाः । आ ।
अन्तात् । दिवः । पप्रथे । आ । पृथिव्याः ॥ ४ ॥

येयमुपाः स्यूमेव वस्त्रमिव विस्तृतंमोवाचिन्वती अवचयमपश्यंप्रापयन्ती मघोनी
धनवती स्वसरस्य सुष्ठुअस्यतिक्षिपतितमइतिस्वसरःसूर्योवासरौवा तस्यपत्नीसतीयाति ग-
च्छति स्वःस्वकीयतेजः जनन्तीजनयन्ती सुभगा सुभना सौभाग्ययुक्तावा सुदंसाः शोभना-
ग्निहोत्रकर्मासेयमुपाः दिवोद्युलोकस्यअन्तात्पृथिव्याध्वान्तादवसानात् पप्रथे प्रथतेप्रकाशतइ-
त्यर्थः ॥ स्यूमेव पिवुत्तनुसंताने' अविपिविशुपिभ्यःकिदितिमप्रत्ययः श्रुःशङ्खोःशङ्खनासिके
केयूद् यणादेशः सुपांसुल्लगितिशेर्लक् नित्वादायुदात्तः । चिन्वती शतुःपुनइतिङीपउदात्त-

त्वम् । जनन्ती । जनननेइत्यास्यप्यन्तस्यशतारिलुं छन्दस्युपययोतिशपार्धवातुकत्वेन
गिलोपः ॥ ४ ॥

अयपधमी-

अच्छावोदेवीमुपसंविभार्तीप्रवोभरध्वंनर्मसासुवृक्तिम् ।
ऊर्ध्वमधुधादिविपार्जोअश्रेत्प्ररोचनारुचेरण्वसंहक् ॥ ५ ॥

अच्छ । वः । देवीम् । उपसम् । विश्भातीम् । प्र । वः । भरध्वम् ।
नर्मसा । सुध्वृक्तिम् । ऊर्ध्वम् । मधुधा । दिवि । पार्जः ।
अश्रेत् । प्र । रोचना । रुचे । ण्वसंहक् ॥ ५ ॥

हेस्तोतारः वीयुष्मानच्छामिल्यविमार्ती शोममानामुपसंदेवंप्रति वीयुष्माकंसंव-
न्धिनानमसानमस्कारेणसह सुवृक्तिं शोमनांस्तुतिप्रभरध्वं यूपं कुल्ल मधुधा मधुराणिस्तुति-
लक्षणानिवाक्यानिदधातीतिमधु.स्तोमः तंवारयतीतिवा यद्वा मधुधा आदित्यस्यधात्री यद्वा
अवग्रहामावाद्ब्युत्पन्नावयवमस्तुष्टमिदंपदम् उपोनाम. सेयमुषाः दिविनमस्यूर्ध्वम् ऊर्ध्वामि-
मुखपागस्तेनःअश्रेत् ध्रयति तथा रोचना रोचनशीलारण्वसंहक् रमणीयदर्शनोषाः प्ररु-
चे प्रकर्षेणदीप्यते यद्वा रोचना लोकान्प्ररुचे प्रकर्षेणस्वतेजसादीपयति तथाचमन्त्रवर्णः-
व्युच्छन्तीहिरदिमभिर्विश्वमाभासिरोचनंमिति ॥ रण्वसंहक् रवेर्गत्यर्थस्याच्चत्ययः इदित्त्वानु-
मागमः संपूर्वाद्देशेःकिन् बहुव्रीहौपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ ५ ॥

अयपध्नी-

ऋतावरोदिवोअर्कैरवोध्यारेवतीरोदंसीच्चित्रमंस्थात् ।
आयतीमंमनुपसंविभार्तीवाममैपिद्रविणंभिक्षमाणः ॥ ६ ॥

ऋतश्चरी । दिवः । अर्कैः । अवोधि । आ । रेवती । रोदंसी इति ।
चित्रम् । अस्थात् । आश्रयतीम् । अग्ने । उपसम् । विश्भातीम् ।
वामम् । एपि । द्रविणम् । भिक्षमाणः ॥ ६ ॥

ऋतावरी सत्यवती येयमुपाः दिवोद्युलोकादर्केस्तेनोभिरबोधि सर्वैर्ज्ञयिते ततः रेवती धनवती येयं रोदसीद्यावापृथिव्यौचित्रंनानाविधरूपयुक्तंयथामवतितथाअस्यात् सर्वतोव्याप्यतिष्ठति हेअग्ने आयतीं त्वदभिमुखमागच्छतींविभार्तींमासमानामुपसमुपोदेवींभिद्भमाणो हवींषियाचमानस्त्वं वामं वननीयंद्रविणम् अग्निहोत्रादिदक्षगंधनम् एषिप्राग्भोषि ॥ अबोधि बुधअवगमने कर्मणिदुष्कि चिण्भावकर्मणोरितिचिण् चिणोलुक् । रेवती रयिशब्दात्तमुप् छन्दसीरइतिवत्त्वं रयेर्भतौबहुलमितिप्रसारणं परपूर्वत्वे गुणः उगितश्चेतिडीप् रेशब्दाच्चोपसंख्यानामितिमतृपउदात्तत्वम् ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

ऋतस्यबुधउपसामिपुण्यन्वृषामहीरोदसीआविवेश ।

महीमित्रस्यवरुणस्यमायाचन्द्रेवभानुंविदधेपुरुत्रा ॥ ७ ॥ ८ ॥

ऋतस्य । बुधे । उपसाम् । इपुण्यन् । वृषा । मही इति । रोदसी इति ।

आ । विवेश । मही । मित्रस्य । वरुणस्य । माया ।

चन्द्राश्च । भानुम् । वि । दधे । पुरुत्रा ॥ ७ ॥ ८ ॥

वृषा वृष्टिद्वारापानेरकः आदित्यः ऋतस्याग्निहोत्रादिकर्मकरणेसत्यभूतस्याहोबुधेर्मूलेउपसामिपुण्यन् प्रेरणकुर्वन् महीमहत्स्यौरोदसीद्यावापृथिव्यौआविवेश सर्वतःप्रविष्टवान् यद्वा वृषा वर्षिता इपुण्यन्सर्वतोगच्छन् उपःसंबन्धीरदिमसमूहोरोदसीद्यावापृथिव्यावाविष्टवानितियोजनीयं ततउपाः महीमहती मित्रस्यवरुणस्यमित्रावरुणयोर्मायाप्रभारूपासती चन्द्रेवसुवर्णानीव भानुंस्वप्नमांपुरुत्रा बहुपुदेशेषुविदधे विदधाति सर्वत्रप्रसारयति ॥ मही अहोपश्छान्दसः । पुरुत्रा देवमनुष्येत्यादिनाधिकरणेनाप्रत्ययः ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

इमाउवामित्यष्टादशर्चनमंसूक्तम् अत्रेयमनुक्रमणिका-इमाउद्भूनेन्द्रावरुणवार्हस्पत्यपौष्णासावित्रसौम्यमैत्रावरुणाह्यवृषाः अन्त्योऽजमदभ्यार्षोवा चतुर्थ्याद्यागायत्र्यइति । कृत्स्नस्यविश्वामित्रक्राविः अन्त्यस्यभ्युचस्यनमदशिवी आद्यास्तिलस्त्रिष्टुमः शिष्टाःपञ्चदशगायत्र्यः प्रथमस्यैन्द्रावरुणौदेवता द्वितीयस्यबृहस्पतिः तृतीयस्यपूषा चतुर्थस्यसविता पञ्चमस्यसोमः षष्ठस्यमित्रावरुणौ आभिस्तुविकेपुत्रेषुतृतीयसवनेस्तोमवृद्धौसत्यांस्वस्वशत्रे होत्रकांअन्त्यसूक्तम-

वशेष्यस्तामामिशंसनार्यंभृवादिस्वरुणाश्चक्रावपेयुः । तत्रमैश्रावरुणस्यावापार्थमाद्यवृचः सूत्रि-
तम्—इमाउवांभूमयोमन्यमाना इति तिस्र इति ।

तत्रमथमा—

इमाउवांभूमयोमन्यमानायुवावतेनतुज्याअभूवन् ।

कृत्यदिन्द्रावरुणायशोवायेनस्मासिनभरथःसखिभ्यः ॥ १ ॥

इमाः । ऊँ इति । वाम् । भूमयः । मन्यमानाः । युवाव्वते ।

न । तुज्याः । अभूवन् । क । त्यत् । इन्द्रावरुणा । यशः ।

वाम् । येन । स्म । सिनम् । भरथः । सखिभ्यः ॥ १ ॥

हेइन्द्रावरुणौ बांयुवयोःसंबन्धिन्यः मन्यमानाः बलिभिःशत्रुभिरभिमन्यमानाः अतए-
वभूमयः भ्रमणशीलाः इमाः प्रजाः उपूरणः युवावते तृतीयायेचतुर्था यौवनवताबलिनाशत्रुणा
तुज्यार्हिस्तानाभूवन् नभक्तु वां युवयोः त्यत् तादृशंयद्य क कुत्रास्ते येतयशसासखिभ्यो-
स्मभ्यंसिनमजंपरप स्म प्रवालुंसंपादययः ताकास्तइत्यन्वयः यद्वा, हेइन्द्रावरुणौवांयुवयोः
संबन्धिन्य इमाः अस्माभिःक्रियमाणाभूमयः युवां प्राप्तुं भ्रमणशीलाः मन्यमानाः मन्यति-
रचैतिकर्मा युवामर्कत्यः तास्तुतपः युवावते युवाभ्यांसदृशाय अन्यस्मैदेवायनतुज्याः तुज-
तिर्दानकर्माभिः प्रदेशानाभूवन् शिष्टंसमानम् ॥ भूमयः भ्रमणवस्थाने भ्रमेसंप्रसारणेचेतिइन्द्र-
त्यय संप्रसारणचक्रत्ययेनान्तोदात्तत्वम् । युवावते युष्मदस्मभ्यांच्छन्दसिसादृश्यउपसंख्यान-
भितिवतुप् अविप्रक्तावपियुवादेशश्छान्दसः । तुज्याः तुर्गाहिसादाननिकेतनेषु अष्टादशधे-
तियत् यतोनावश्याद्युदात्तत्वम् । सिनं पित्रवन्ने इण्पिन्दीङ्म्यविभ्योनगितिक् व्यत्यये-
नाद्युदात्तत्वम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अयमुवांपुरुतमोरयीयच्छ्वत्तममवसेजोहवीति ।

सजोपाविन्द्रावरुणामरुद्विदिवापृथिव्याशृणुतंहवमे ॥ २ ॥

अयम् । ऊँ इति । वाम् । पुरुस्तमः । रयिष्यन् । शश्वत्स्तमम् ।

अवसे । जोहवीति । सजोपा । इन्द्रावरुणा । मरुत्क्षभिः ।

दिवा । पृथिव्या । शृणुतम् । हवन् । मे ॥ २ ॥

हेइन्द्रावरुणौ रयीयन् रयिमात्मनइच्छन् अयमु-पुरुतमः वैदिककर्मप्रवृत्तयातिशयेन पुरुर्मेहान्यजमानः अबसे रक्षणायात्रायवा वां युवां शस्वत्तमं सर्वदाजोहवीति मृशमाहयति मरुद्भिर्देवविशेषैर्दिवापृथिव्याचसजोषौ संगतौ युवां मे मम हव्युध्मदीयमाहानंशृणुतम् ॥ पुरु-
तमः तमपोज्यत्ययेनाद्युदात्तत्वम् । जोहवीति ह्यतेर्धइलुकि अभ्यस्तस्यचेतिसंप्रसारणेकृते
रूपम् । दिवा ऊडिदमिति विभक्तेरुदात्तत्वम् । पृथिव्या उदात्तयणोहस्पूर्वादित्युदात्तत्वम् । हवं
ह्यतेर्भावेनुपसर्गस्थेत्यप्प्रत्ययस्यपित्त्वादानुदात्तत्वम् ॥ २ ॥

अयत्तृतीया-

अस्मेतदिद्रावरुणावसुष्यादस्मेरयिर्मरुतःसर्ववीरः ।

अस्मान्वरुत्रीःशरणैरवन्वस्मान्होत्राभारतीदक्षिणाभिः ॥३॥

अस्मे इति । तत् । इन्द्रावरुणा । वसु । स्यात् । अस्मे इति ।

रयिः । मरुतः । सर्वेश्वीरः । अस्मान् । वरुत्रीः । शरणैः ।

अवन्तु । अस्मान् । होत्रा । भारती । दक्षिणाभिः ॥ ३ ॥

हेइन्द्रावरुणौ अस्मे अस्मासुतदपिलपितंतादृशंवसुघनंस्याद्भवतु हेमरुतः सर्ववीरः
सर्वेपुर्कर्मसुवीरःसमर्थः रयिः पुत्रपशुसंघः पशवोवैरयिरिति तैत्तिरीयकम् । सःअस्मेअस्माकंभवतु
वरुत्रीः सर्वैःसंभजनीयादेवपत्न्यः शरणैः शृणन्तिशीतादिक्लेशमिति शरणानिगृहाः तैरस्मा-
नवन्तु होत्राह्यन्तेस्यांहवीपीति यद्वा ह्यतेतत्रप्राणइतिहोत्रावाक् तथाचश्रुतिः-वाचिहि-
प्राणंजुहुमःप्राणेवावाचमिति । यद्वा- होत्रेतियज्ञनाम ह्यतेऽत्रहविरितियज्ञधवागुच्यते वाचं
यच्छन्तिवाग्वैयज्ञइतिब्राह्मणम् । तादृशीभारतीसरस्वतीदक्षिणाभिर्गोरूपाभिर्दक्षिणाभिः यद्वा
उदाराभिर्वाग्भिरस्मान्यालयतु यद्वा होत्रा होतुरग्नेः पत्नीभारतीसूर्यपत्नीचसरस्वतीचित्तोदे-
व्यःपालयन्तिवति ॥ वसुष्यादित्यत्रसंहितायांपूर्वपदादितिपत्वम् । वरुत्रीः प्रसितस्कभितेत्या-
दिनाडीवन्तत्वेननिपातानादिप्रसिद्धिः । होत्रा हुदानादनयोः हुयामाश्रुभसिम्भ्यन्नितिअधिकर-
णेन्नप्रत्ययः ॥ ३ ॥

अयत्तृतीया-

वृहस्पतेजुपस्वनोहव्यानिविश्वदेव्य । रास्वरत्नानिदाशुपे ॥४॥

वृहस्पते । जुषस्व । नः । हव्यानि ।

विश्वहृदेव्य । रास्व । रत्नानि । दाशुषे ॥४॥

विश्वदेव्य सर्वदेवहित हेवृहस्पते नोऽस्मात्संवन्धीनिहव्यानिहवनयोग्यानिपुरोडाशादीनि हवीषिजुषस्व सेवस्व ततस्त्वं दाशुषेहविर्दत्तवतेयजमानाय महारंभान्युत्तमानिधनानिरास्व देहि ॥ रास्व रादाने व्यत्ययेनात्मनेपदम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

शुचिंमकैर्वृहस्पतिंमध्वरेपुंनमस्यत । अनाम्योज्जाचके ॥५॥१॥

शुचिम् । अकैः । वृहस्पतिम् । अध्वरेपुं ।

नमस्यत । अनामि । ओजः । आ । चके ॥ ५ ॥ १ ॥

हेऋत्विजः यूयम् अध्वरेषु शुचिं शुद्धं वृहस्पतिमकैरर्चनीयैस्तोत्रैर्मस्यत परिचरत अनामि अनमनशीलं परैरनभिभवनीयम् ओमस्तस्यबलमाचके सर्वतोयाचे ॥ वृहस्पतिं वनस्पत्यादित्वादुभयपदप्रकृतिस्वरः । चके क्रमेर्लिट्युत्तमेमकारलोपश्छान्दसः ॥ १ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथषष्ठी-

वृषभंचर्षणीनांविश्वरूपमदाभ्यम् । वृहस्पतिंवरैण्यम् ॥ ६ ॥

वृषभम् । चर्षणीनाम् । विश्वरूपम् । अदाभ्यम् ।

वृहस्पतिम् । वरैण्यम् ॥ ६ ॥

चर्षणीनामनुध्याणावृषभमभिमतफलवर्षकंविश्वरूपंन्यासरूपं यद्वा विश्वरूपनामकगो-
वाहनोपेतं तथाचमन्त्रवर्ष-वृहस्पतिंविश्वरूपामुषामयतइति । अदाभ्यं केनाप्यतिरस्करणीयं
परैष्यं सर्वभिननीयं वृहस्पतिमाचकेइतिपूर्वेणान्वयः ॥ विश्वरूपं बहुव्रीहौविश्वंसंज्ञायामिति पूर्वपदा-
न्तोदात्तत्वम् यद्वा विश्वरूपामस्यसन्तीतिअर्शाआदित्वादच्प्रत्ययः मरुदृषादित्वात्पूर्वपदान्तोदात्तत्वम् ।
अदाभ्यं दभेधेतिवक्तव्यमितिष्यप्रत्ययः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इयंतेपूपत्राघृणेसुष्टुतिर्देवनव्यसी । अस्माभिस्तुभ्यंशस्यते ॥७॥

इयम् । ते । पूपन् । आघृणे । सुष्टुतिः । देव । नव्यसी ।
अस्माभिः । तुभ्यम् । शस्यते ॥ ७ ॥आघृणे दीसिमन् हेपूपन् देव नव्यसी नवतरी इयं सुष्टुतिःशोमनास्तुतिरूपावाक् ते त्वत्स-
न्धिनीमवति क्षैपास्तुतिः अस्माभिः स्तोत्रुभिःतुभ्यंत्वदर्पशस्यतेतांजुपस्वेत्युत्तरेणान्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तांजुपस्वगिरंममवाजयन्तीमवाधिर्यम् । वधूयुरिवयोर्पणाम् ॥८॥

ताम् । जुपस्व । गिरम् । मम । वाजयन्तीम् । अव । धिर्यम् ।
वधूयुःइव । योर्पणाम् ॥ ८ ॥हेपूपन् स्तोत्रंकुर्वाणस्य मम तां तादृशींगिरंस्तुतिलक्षणांवाचंजुपस्व सेवस्व स्तुत्याप्री-
तस्त्वं वाजयन्तीं वाजमन्त्रमिच्छन्तीं हर्षकारिणींधियामिमांस्तुतिंप्रति अवाभिगच्छ तत्रदृष्टान्त-
वधूयुरिव यथावधूयुः स्त्रीकामः योर्पणांस्त्रियंप्रत्यागच्छतितद्वत् ॥ वाजयन्तीं वाजशब्दा-
दिच्छतीत्यर्थेन्यच् तदन्ताच्छतरिरूपं जीपोनुदात्तत्वेप्रत्ययस्वरः । अव अवरक्षणादिभित्य-
स्यलोटिरूपम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

योविश्वाभिविपश्यतिभुवनासंचपश्यति । सनःपूपाविताभुवत् ॥९॥

यः । विश्वा । अभि । विपश्यति । भुवना । सन् । च ।
पश्यति । सः । नः । पूपा । अविता । भुवत् ॥ ९ ॥यःपूपा विश्वाभुवनासर्वाञ्चोकानभि आभिसुख्येनविपश्यति विशेषेणपश्यति किंच
तानिसंपश्यति तद्वस्तुयापात्म्यंसम्यक्जानाति सतादृशःपूपादेवः नोऽस्माकमवितारक्षकोभुवत्
भवतु ॥ विपश्यति यद्वृत्तयोगादनिघातःशपःपित्त्रादनुदात्तत्वेघातुस्वरः तिङिचोदात्तवतीतिगते-
र्निघातः । पश्यति अत्रसकर्मकत्वात्परस्मैपदं पूर्ववदनिघातः । भुवत् भवतेल्लेद्यडागमः भूसुवो-
स्तिङीतिगुणप्रतिषेधेउवडादेशः निघातः ॥ ९ ॥

दशरात्रस्यपष्ठेहनिवैधेदेवशस्त्रेत्सवितुरितिद्वेऋचौप्रतिपत्स्युचस्याद्वितीयतृतीये । सूत्रित-
 च-तत्सवितुर्वरेण्यमितिद्वेदोपोआगादिति । अभिद्ववृष्यचपडहयोर्द्वितीयेहनिवैधेदेवशस्त्रे
 प्रतिपत्स्युचस्यैतेवप्रथमाद्वितीये । सूत्रितच्च-तत्सवितुर्वरेण्यमितिद्वेआविधेदेवमिति ।

सैषादशमी-

तत्सवितुर्वरेण्यंभर्गोदेवस्यधीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् १० ॥ १०

तत् । सवितुः । वरेण्यम् । भर्गः । देवस्य । धीमहि ।

धियः । यः । नः । प्रचोदयात् ॥ १० ॥ १० ॥

यःसवितादेवःनोऽस्माकंधियःकर्माणिधर्मादिविपयावाबुद्धीः प्रचोदयात् प्रेरयेत् तत्त-
 स्यसर्वासुश्रुतिषु । प्रसिद्धस्य देवस्य द्योतमानस्य सवितुः सर्धान्तर्गामितयाप्रेरकस्यगत्स्यदुः-
 परमेश्वरस्यआत्मभूतं वरेण्यंसर्वरूपास्यतयाज्ञेयतयाचसंभजनीयं भर्गः अविधातत्कार्ययोर्भ-
 र्जनाद्भर्गः स्वयंज्योतिः परब्रह्मात्मकंतेजःधीमहि तद्योहंसोसौयोसौसोहमिति वयंघ्यायेम यद्वा
 तदितिभर्गोविशषणं सवितुर्देवस्यतत्तादृशंभर्गःधीमहि किंतादित्यपेक्षायामाह-यदिति लिङ्गव्य-
 त्ययः यद्भर्गो धिय प्रचोदयात् तद्घ्यायेमेतिसमन्वयः यद्वा य.सवितासूर्यः धियःकर्माणिप्र-
 चोदयात् प्रेरयति तस्यसवितुःसर्वस्यप्रसवितुर्देवस्यद्योतमानस्यसूर्यस्यतत्सर्वेद्व्यमानतयाप्रसिद्धं
 वरेण्यं सर्वःसंभजनीयंभर्गःपापानातापकंतेजोमण्डलंधीमहि ध्येयतयामनसाधारयेम यद्वा भर्गः-
 शब्देनात्मभिधीयते य सवितादेवो धिय प्रचोदयति तस्यप्रसादाद्भर्गोऽत्रादिच्छरणंफलंधीमहि
 धारयामः तस्याधारभूतामवेत्यर्थः भर्गोऽशब्दस्यान्तरत्वेधीशब्दस्यकर्मपरत्वेचआध्वरणं-वे-
 दांश्छन्दसिसवितुर्वरेण्यंभर्गोदेवस्यकवयोल्लमाहुः कर्माणिधियस्तदुत्तेप्रवर्षामिप्रचोदयन्सवि-
 तायाभिरेतीति ॥ भर्गः भ्रस्जपाके असुन् भ्रस्जोरोपधयोरमन्यतरस्यामितिरोपधयोर्लोपः रमा-
 गमः न्यड्काङ्कित्वात् कुत्वम् । धीमहि ध्यायतेर्लिङि बहुलंछन्दसीतिसंप्रसारणं व्यत्ययेनात्मने-
 पदं यद्वा धीङ्आधारे लिङिबहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् । प्रचोदयात् चोदयतेर्लिङि आडागमः
 यद्वृत्तयोगादनिवातः आगमस्यानुदात्तत्वेणिचःस्वरः ॥ १० ॥

॥ इतिवृतीयस्यचतुर्थेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

श्रीसाङ्करमाष्यम्-

अयसर्वेदेवात्मनः सर्वशक्ते सर्वावभासकतेजोमयस्यपरमात्मनः सर्वात्मकत्वद्योतनार्थं
 सर्वात्मकत्वप्रतिपादकगायत्रीमहामन्त्रस्योपासना(न)प्रकारः प्रकथयते-तत्रगायत्रीप्रणवादिस्तथाह-

स्युपेताशिरःसमेतांसर्ववेदसारमितिवदन्ति एवंविशिष्टागायत्रीप्राणायामैरुपास्या सप्रणवव्या-
 हृतित्रयोपेताप्रणवान्तागायत्रीनयादिभिरुपास्या तत्रशुद्धगायत्रीप्रत्यक्षैक्यबोधिका धियो
 योनप्रचोदयादिति नोस्माकांधियोबुद्धीः यः प्रचोदयात् प्रेरयेदिति सर्वबुद्धिसंज्ञान्त.करणप्रका-
 शकसर्वसाक्षीप्रत्यगात्मेत्युच्यते तस्यप्रचोदयाच्छब्दनिर्दिष्टस्यात्मनः स्वरूपभूतंपरब्रह्म तत्सवि-
 त्तुरित्यादिपदैर्निर्दिश्यते तत्र ओतस्सदितिर्निर्देशोब्रह्मणस्त्रिविध.स्मृतइति तच्छब्देनप्रत्याभू-
 तस्वत.सिद्धंपरंब्रह्मोच्यते सवितुरितिष्टास्थितिल्यलक्षणकस्यसर्वप्रपञ्चस्यसमस्तद्वैतविभ्रम-
 स्याधिष्ठानरक्षयते । वरेष्यमिति सर्ववरणीयांनिरतिशयानन्दरूपम् । भर्गइत्यविद्यादिदोषमर्ज-
 नात्मकज्ञानैकविषयत्वम् । देवस्येति सर्वद्योतनात्मकात्पण्डचिदेकरसम् । सवितुर्देवस्येत्यत्रपष्ठच-
 थोराहो शिरोवदौपचारिकः बुद्ध्यादिसर्वदृश्यसाक्षिलक्षणयन्मेस्वरूपंतत्सर्वाधिष्ठानभूतं परमां
 नन्दनिरस्तसमस्तानर्थरूपंस्वप्रकाशचिदात्मकंब्रह्मेत्येवंधीमाहिध्यायेम । एवंसतिसहस्रस-
 णास्वविवर्तनप्रपञ्चेनरज्जुसर्पेणयायेनापवादसामानाधिकरण्यरूपमेकत्वं सोयमितिन्यायेनस-
 र्वसाक्षिप्रत्यगात्मनोब्रह्मणासहतादात्म्यरूपमेकत्वंभवतीतिसर्वात्मकब्रह्मबोधकोयंगायत्रीमन्त्र.संपद्यते ।
 ससव्याहृतीनामयमर्थः—भूरितिसन्मात्रमुच्यते ॥ १ ॥ भुवइतिसर्वभावयतिप्रकाशयती-
 तिव्युत्पत्त्याचिद्रूपमुच्यते ॥ २ ॥ सुमियतइतिव्युत्पत्त्यस्वरितिमुमुसर्वत्रियमाणसुखस्वरूपमुच्य-
 ते ॥ ३ ॥ महइतिमहीयतेपूज्यतइतिव्युत्पत्त्यासर्वातिशयत्वमुच्यते ॥ ४ ॥ जनइतिजनयती-
 तिननः सकलकारणत्वमुच्यते ॥ ५ ॥ तपइतिसर्वतेनोरूपत्वम् ॥ ६ ॥ सत्यमिति सर्ववाधाराहि-
 तम् ॥ ७ ॥ एतदुक्तंभवति—यत्लोकेसद्रूपंतदोङ्कारवाच्यब्रह्मैव आत्मनोऽस्यसच्चिद्रूपस्यभा-
 वादिति । अथभूरादयः सर्वलोकाओङ्कारवाच्यब्रह्मात्मकाः नतद्व्यतिरिक्तंकिञ्चिदस्तीति । व्या-
 हृतयोऽपिसर्वात्मकंब्रह्मबोधिकाः ॥ गायत्रीशिरसोप्ययमेवार्थः आपइत्याप्तोतीतिव्युत्पत्त्याव्या-
 पित्वमुच्यते । उद्योतिरितिप्रकाशरूपत्वं रसइतिसर्वातिशयत्वम् अमृतमितिमरणादिसंसारनिर्मु-
 क्तत्वं सर्वन्यापिसर्वप्रकाशकसर्वात्कृष्टानित्यमुक्तमात्मरूपसच्चिदानन्दात्मकंयदोङ्कारवाच्यंब्रह्म
 तद्दहमस्मीतिगायत्रीमन्त्रस्यार्थः । गुहाशयब्रह्महुताशनोहंकरेदंशंशाख्यहविर्हुतंसत् । विलीय-
 तेनेदमहंभवानीत्येवप्रकारस्तुविभिद्यतेत्र । यदस्तियद्भ्रातितदात्मरूपनान्यत्ततोमातिनचान्यद-
 स्ति । स्वभावसंवित्प्रविभासिकेवलाम्राहंगृहीतेतिमृषैवकल्पना ॥ इतिश्रीमच्छङ्करभगवत्पादकृतौ
 गायत्रीभाष्यंसमाप्तम् ॥

अथैकादशी-

देवस्यंसवितुर्व्यंवांजयन्तःपुरंध्या । भगस्यरातिमीमहे ॥११॥

। सवितुः । वयम् । वाजयन्तः । पुरमध्या ।
भगस्य । रातिम् । ईमहे ॥ ११ ॥

वाजयन्तः वाजमजमात्मनश्च्छन्तोवयं देवस्य द्योतमानस्य सवितुः पुरमध्यातद्विषयस्तुत्या प्र-
भगस्य भजनीयस्य धनस्य रातिं दानम् ईमहे याचामहे ॥ रातिं मन्त्रे वृषेत्यादिना किञ्चिददात्त-

॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

देवं नरः सवितारं विप्रां यज्ञैः सुवृक्तिभिः । नमस्यन्ति धिये पिताः ॥ १२

देवम् । नरः । सवितारम् । विप्राः । यज्ञैः ।

सुवृक्तिभिः । नमस्यन्ति । धिया । इपिताः ॥ १२ ॥

नरः कर्मणानेता रो विप्रामेधा विनो ध्वर्जादयः धिये पिताः कर्मणा बुद्ध्या वा प्रेर्यमाणा स-
न्तः सवितारं देवं त्वां यज्ञैर्षजनीयैर्हविभिः सुवृक्तिभिः शोभनस्तोत्रैश्च नमस्यन्ति परिचरन्ति ॥
नमस्यन्ति नमो वरिवधि त्रङ्क्यनिति क्यच् ॥ १२ ॥

अग्नीषोमप्रणयने सोमो जिगातीत्याद्यास्तिलकः च । सूत्रितश्च-सोमो जिगाति गातु विद्दे-
वानां तमस्य राजा वरुणस्तमधिनेत्यर्षे च मारभेदिति ।

सैषात्रयोदशी-

सोमो जिगाति गातु विद्देवानां मेति निष्कृतम् । ऋतस्य योनिं मासदम्

सोमः । जिगाति । गातुश्चित् । देवानाम् । एति ।

निःस्कृतम् । ऋतस्य । योनिम् । आसदम् ॥ १३ ॥

गातुश्चित् गातुर्नर्षिः तं नानान. सोमो जिगाति गच्छति गन्तव्यं स्थानं दर्शयति-देवानां
निष्कृतं संस्कृतम् आसदं सर्वैरासदनीयम् ऋतस्य यज्ञस्य योनिं स्थानं हविर्धानाख्यमेति प्राप्नोति ॥
जिगाति गास्तुतौ जुहोत्यादिः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशी-

सोमो अस्मभ्यं द्विषदे चतुष्पदे च पशवे । अनमीवा इपस्करत् ॥ १४ ॥

सोमः । अस्मभ्यम् । द्विषदे । चतुष्पदे । च ।

पशवे । अनमीवाः । इपः । करत् ॥ १४ ॥

सोमः स्तोत्रम्योऽस्मभ्यं तपाद्विपदेस्मदीयेभ्योद्विपाद्यः चतुष्पदेपशवेचतुष्पाज्योगवा-
दिपशुभ्यश्च अनमीवारोगवर्जितानिऽपोन्नानिकरत्करोतु ॥ चतुष्पदे भसंज्ञायां पादस्यपद्मा-
वः इमुसोःसामर्थ्येऽतिसंहितायाम् आदेशप्रत्यययोरितिपत्वं बहुव्रीहौपूर्वपदस्वरः । क-
त् करोतेर्लैट्यङागमः । इपस्करदित्यत्रसंहितायांक.करदित्यादिनासत्वम् ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

अस्माकमायुर्वर्धयन्नभिमातीःसहमानःसोमःसुधस्थमासदत् १५

अस्माकम् । आयुः । वर्धयन् । अभिष्मातीः । सहमानः ।

सोमः । सुधस्थम् । आ । असदत् ॥ १५ ॥

ससोमोदेवः अस्माकमायुरर्जनीवनंवावर्धयन्वृद्धिप्रापयन् अभिमातीः कर्मविघ्न-
कारिणः शनूत्सहमानोऽभिभवन्नस्माकंसषथंहविर्धानाख्यंस्थानम् आसदत् आसीदतु ॥
असदत् सदेर्लैटिरूपं निवातः ॥ १५ ॥

अग्निद्योमेप्रातःसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेआनोमित्रावरुणेतिस्तोत्रियञ्च्युचः सूत्रितश्च-आ-
नोमित्रावरुणानोगन्तरिशादसेति । चतुर्विंशेशनिप्रातःसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेआनोमित्रावरुणेतिप-
ठहस्तोत्रियसंज्ञकस्युचः सूत्रितश्च-आनोमित्रावरुणाभिन्नं वयंहवामहइति । स्तोमवृद्धावय-
मेवञ्च्युचआवापार्थः सूत्रितश्च-आनोमित्रावरुणेतिञ्च्युचाविति । दाक्षायणयज्ञेद्वेअमावास्येकर्त-
व्ये तत्रोत्तरस्याममावास्यायांद्वितीयेहनिमैत्रावरुणआनोमित्रावरुणेति तस्यानुवाक्या सूत्रितश्च-
आनोमित्रावरुणायद्वंद्विदंनतिविदेसुदानुइति ।

सैषाषोडशी-

आनोमित्रावरुणाघृतैर्गव्यूतिमुक्षतम् । मध्वारजांसिसुक्रतू १६ ॥

आ । नः । मित्रावरुणा । घृतैः । गव्यूतिम् । उक्षतम् ।

मध्वा । रजांसि । सुक्रतू इति सुऽक्रतू ॥ १६ ॥

सुक्रत् शोमनकर्माणौ हेमित्रावरुणौ नोऽस्माकंगव्यूतिं गवांपार्श्वगोनिवासस्थानं
घृतैःक्षणसाधनैः पयोभिराउक्षतं समन्तात्सिञ्चतम् अस्मभ्यंदोग्रीर्गाःप्रयच्छतमितिभावः र-
जांस्यस्मदावासस्थानानिमध्वामधुरेणरसेनसिञ्चतम् ॥ गव्यूतिं गोयूतौछन्दसीतिवान्तादेशः ।
मध्वा सर्वविधीनांछन्दसिविकल्पितत्वादत्रनुमागमाभावः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

उरुशंसांनमोवृषामहादक्षस्यराजथः । द्राघिघाभिःशुचिब्रता १७

उरुशंसा । नमःवृषा । महा । दक्षस्य ।

राजथः । द्राघिघाभिः । शुचिब्रता ॥ १७ ॥

शुचिब्रता परिशुद्धकर्माणौ हेमित्रावरुणौ उरुशंसा उरुभिर्बहुभिःशंसनीयौ यद्वा उरु मूहत् शंस.शश्वं ययोस्तौ नमोवृषा नमसाहविल्लक्षणोनात्तेनस्तोत्रेणवावर्धमानौ द्राघिघाभिः अत्यन्तदीर्घस्तुतिच्छ्रणाभिर्वाग्भिः युक्तौ युवांदशस्यदश्वंनंबलंबा तस्य महा महस्त्वेन राजथः ईशाथे ॥ उरुशंसा शंसुस्तुतौ कर्मणिबन् कृत्स्वरः । द्राघिघाभिः दीर्घशाब्दादिष्टनि त्रिषास्थोत्पादिनाद्राघीत्यादेशः नित्त्वादाद्युदात्तः ॥ १७ ॥

भैत्रावरुणस्यमहस्ययाज्यागृणानानमदग्निनेत्येषा सूत्रितश्च-होतायश्चमित्रावरुणागृणानानमदग्निनेति । अध्यायोपाकरणेमण्डलाद्यन्तर्होमेगृणानानमदग्निनेत्येषा ।

सूक्तेष्टादशी-

गृणानाज्जमदग्निनायोनावृतस्यसीदतम् । पातंसोममृतावृषा १८

गृणाना । ज्जमदग्निना । योनावृतस्य । सीदतम् ।

पातम् । सोमम् । ऋतवृषा ॥ १८ ॥ ११ ॥

हेमित्रावरुणौ जमदग्निना एतन्नामकेनमहर्षिणा गृणाना स्तूयमानौ यद्वा जमदग्निना मञ्जलिताग्निना विश्वामित्रेणस्तूयमानौ युवाम् ऋतस्ययज्ञस्पर्षोमौ देवपननाल्पेदेशे सीदतम् उपविशतम् ऋतावृषा ऋतस्यकर्मफलस्ववर्धयितारौ युवां सोमंपातं पिबतम् ॥ गृणाना गृशब्दे कर्मणिशानच् चित्त्वाद्दत्तोदात्तः । सीदतं सदेर्लोटि पात्रेत्यादिनासीदादेशः । पातं पापाने बहुलं च्छीतिशपोलक् ॥ १८ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेपकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयेमण्डलेषधमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

॥ इतितृतीयंमण्डलंसमाप्तम् ॥ ३ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

अथचतुर्थमण्डलम्.

वामदेवेचतुर्थमण्डलेपञ्चानुवाका तत्रप्रथमेनुवाकेदशसूक्तानि तेपुत्राह्यग्नेसदमिदिति
विंशत्यृचंप्रथमंसूक्तम् । अत्रेयमनुक्रमणिक्ता-त्वाह्यग्नेविंशतिरष्टचतिनगतीधृतयभाद्याउपाद्याश्च-
तस्रोवारुण्यश्चवेति । मण्डलद्रष्टावामदेवन्तपि प्रथमाचतु. १९८ चक्षुराभाष्टे द्वितीयाद्विपञ्चाश-
दक्षराअतिनगती तृतीयाद्वाससत्यक्षराधृतिः चतुर्थ्याद्या अनादेशपरिभाषयासप्तदशत्रिष्टुभः
कृत्स्नस्यसूक्तस्यमण्डलादिष्वग्नेयमितिपरिभाषयाअग्निदेवता द्वितीयाद्याश्चतस्रोवरुणदेवत्यावा
सूक्तविनियोगोलैङ्गिक. आद्याध्यायोपाकरणेमण्डलादिहोमेविनियुञ्च ।

तत्रमयमा-

ॐ त्वांह्यग्नेसदमिदंत्संमन्यवोदेवासोदेवमरतिन्त्यैरिरिइतिकृत्वा-
न्यैरिरे । अमर्त्ययजतमर्त्येष्वदेवमादेवंजनतप्रचेतसंवि-
श्वमादेवंजनतप्रचेतसम् ॥ १ ॥

त्वाम् । हि । अग्ने । सदम् । इत् । सइमन्यवः । देवासः । देवम् ।
अरतिम् । निःश्रुरिरे । इति । कृत्वा । निःश्रुरिरे । अमर्त्यम् ।
यजत । मर्त्येषु । आ । देवम् । आहदेवम् । जनत । प्रचेतसम् ।
विश्वम् । आहदेवम् । जनत । प्रचेतसम् ॥ १ ॥

वामदेव स्तौति-हेअग्ने समन्यव मन्यु स्वर्षा तथासहवर्तमाना. स्वसमाने स्वर्षमानाह-
त्यर्थः देवासोदेवनशीलाइन्द्रादयोदेवा देवंचोतमानमरतिशधिगन्तारत्वासदमित् सदैन्यैरिरे
हि स्वर्षानिमित्तेयुद्धेअरयन्तिखलु इतिशब्दोहेत्वर्थः यस्माद्देवा त्वायुद्धार्थेनितरारप्रेरयन्तितस्मा-
द्यजमाना कृत्वास्तुतिलक्षणनेकर्मणान्यैरिरे यज्ञकर्मणिदेवान्हवि प्रापयितुं देवानाह्वानं च त्वा
नितरारप्रेरयन्तिखलु यजत यजनीय हेअग्ने अमर्त्यमरणधर्मरहितम् आसर्वतोदेवंचोतमानंप्र-
चेतसं प्रकृष्टं कर्मविषयंचेतोज्ञानंयस्यतादृशत्वामर्त्येषुयागं कुर्वाणेपुमनुष्येषुआदेवमागन्तारंजनत
देवाहवि श्रपणार्थमजनयन् तथाप्रचेतसकर्मभिश्चमादेवंतत्तद्यज्ञेष्वगन्तारं त्वां विश्वंजनत

युगपत्तानादेशवर्तिपुयज्ञेपुयौगपद्येनहविरानयनार्थज्यासंदेवाअकुर्वन् ॥ न्येरिरे ईरगतौ छिटि
मन्त्रत्वादास्त्रमवति सहेतियोगविमागात्समासः हियोगादानिघातः । जत्वा मसादिपुछन्द-
सिवावचनमितिनदिशामावः यणादेशः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सध्रातरंवरुणमग्रुआववृत्स्वदेवाँअच्छासुमतीयज्ञवन्सं
ज्येष्ठयज्ञवन्सम् । ऋतावानमादित्यंचर्पणीधृतंराजानं
चर्पणीधृतम् ॥ २ ॥

सः । भ्रातरम् । वरुणम् । अग्ने । आ । ववृत्स्व । देवान् । अच्छ ।
सुमती । यज्ञवन्सम् । ज्येष्ठम् । यज्ञवन्सम् । ऋतव्जानम् ।
आदित्यम् । चर्पणिधृतम् । राजानम् । चर्पणिधृतम् ॥ २ ॥

हेअग्ने सतादशस्त्वं भ्रातरमेकस्थानवासेनभ्रातरंचरुणंशृणोत्पदकमितिवरुणः तंदेवं
यज्ञवन्सं यज्ञैर्वननीयैर्हविर्भि संपन्ननीयं यज्ञवनसंचयज्ञस्यसंभक्तारंज्येष्ठमतिशयेनप्रशस्यम्
ऋतावानमपांस्वामितयोदकवन्तसत्यवन्तवाआदित्यमदिते पुत्रंचर्पणीधृतं मनुष्याणामुदकप्र-
दानेनधारकं सुमती शोपनमुष्या हेतुनाचर्पणीधृतं चर्पणिभिर्विद्वन्निधृतंरानानंराजन्तमेता-
दशवरुणदेवदेवान्देवनशीलास्तोतृनच्छामिलक्ष्य आववृत्स्व आवर्तय अभिसुखीतुरु ॥ व-
वृत्स्व वृत्वर्तने छोटि बहुलछन्दसीतिविकरणस्यश्लुः निघातः । सुमती मन्त्रेवृत्त्यादिना
किन्नुदात्त सुपाशुलुगितिनृतीयाया पूर्वसवर्णदीर्घः एकादेशस्वरः । ज्येष्ठं प्रशस्यस्येष्ठ-
निज्यचेतिज्यावेशः नित्वादाद्युदात्तः एकादेशस्वरः । यज्ञवनसं वनपणसंमक्तौ कर्मकर्त-
रिच अशुभ्रत्ययः गतिकारकयोरपिपूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वंचेतिपूर्वपदस्वरः ॥ २ ॥

प्रकर्ष्येभिष्टवेउत्तरस्मिन्पट्टेसखेसत्तापमित्येषा सुधितंच-सखेसत्तायामभ्याववृत्त्वोर्ध्व-
उपुणउत्तयइति ।

सैपारतीया-

सखेसखायमभ्याववृत्स्वाशुनचक्ररथ्यैवरंहास्मभ्येदस्मरंहा ।
अग्नेमृळीकंवरुणेसचाविदोमरुत्सुविश्वभानुषु ॥
तोकार्यतुजेशुशुचानुशंकृष्यस्मभ्येदस्मशंकृषि ॥ ३ ॥

सखे । सखायम् । अभि । आ । ववृत्स्व । आशुम् । न । चक्रम् ।
 रथ्याइव । रंहा । अस्मभ्यम् । दस्म् । रंहा । अग्ने । मृळीकम् ।
 वरुणे । सचा । विदः । मरुतस्सु । विश्वहमानुषु । तोकार्य ।
 तुजे । शुशुचान् । शम् । कृधि । अस्मभ्यम् । दस्म् । शम् । कृधि ॥ ३ ॥

सखे सखिभूत दस्म दर्शनीय हेअग्ने त्वं तवसखायवरुणमस्मभ्यम् अस्मदर्भम् आववृत्स्व
 अभिसुखायुरु तत्रदृष्टान्त—रंहा रंहणेगमनेसाधुभूतौरथ्येव रथेयोनितावधौयथा आशुं
 शीघ्रगन्तृचक्रं छदयदेशप्रत्यभिमुखीरुरुत ददत् हेअग्ने सचा तवसहायेवरुणेमृळीकंमुखकरंहवि-
 विदः छव्ववानसि तथा विश्वमानुषु सर्वतोव्यासतेजस्केपुमरुसु सुखकरंछव्ववानसि आशीव-
 रुणाऽऽग्निमारुतयो कर्मणोरिष्टवानसीत्यर्थः शुशुचान दीप्यमान हेअग्ने तोकार्य तुज्यतेपीड्यते-
 नेनमातागर्भवासेनेतितोकंपुत्रः तस्मैतुनेतुजतिगच्छत्यनेनानृप्यं पितेतितुकु पौत्रः तस्मै शंसुखं
 कृधि कुरु दस्म दर्शनीय हेअग्ने अस्मभ्यंशं कृधि सुखंकुरु ॥ रथ्येव रथस्येमावित्यर्थे रथा-
 धदिति पत् सुपासुत्ति सुपोडादेशः । रंहा रंहशब्दात्तत्रसाधुरितियत्प्रत्ययः यतोनावइत्याद्यु-
 दात्तत्वम् ॥ ३ ॥

त्वंनोअग्नेइत्येतदारभ्येदंसूक्तम्उत्तराणिसूक्तानिचप्रातरनुवाकेआग्नेयेऋतौत्रैष्टुभेछन्दसिआश्वि-
 नशरथेचविनिशुक्तानि सूत्रितम्—त्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वान्नित्येतत्प्रभृतीनिचत्वारीति । अ-
 वभृपेष्टचास्विष्टकृदर्थेअग्नीवरुणौयष्टव्यौ तत्र त्वंनोअग्नेइतिद्वेयाव्यानुवाक्ये सूत्रिनश्च—अ-
 ग्नीवरुणौस्विष्टकृदर्थेत्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वानितिद्वेइति । अघ्रातोयघाग्निहोत्रंजुहुयात्तदाशिवा-
 रुणीष्टिः तस्यामेतेष्वयाज्यानुवाक्ये तदाहुर्यआहिताग्निरित्युपऋम्यान्नातं तस्ययाज्यानुवाक्ये
 त्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वान्सत्वनोअग्नेवमोभवोतीति ।

सैपाचतुर्थी—

त्वंनोअग्नेवरुणस्यविद्वान्देवस्यहेळोर्वयासिसीष्ठाः ।
 यजिष्ठोवह्नितमःशोशुचानोविश्वद्वेषांसिप्रमुमुग्ध्यस्मत् ॥४॥
 त्वम् । नः । अग्ने । वरुणस्य । विद्वान् । देवस्य । हेळः । अर्व ।
 यासिसीष्ठाः । यजिष्ठः । वह्नित्तमः । शोशुचानः । विश्वा ।
 द्वेषांसि । प्र । मुमुग्धि । अस्मत् ॥ ४ ॥

हेअग्ने विद्वांसर्वपुरुषार्थसाधनोपायज्ञस्त्वं देवस्य द्योतमानस्यवरुणस्यहेळः क्रोधाजः
 अस्मत्संबन्धिनःवरुणकर्तृकान्पाशप्रहणान् अवयासिसीष्ठाः अपनय । किञ्च । यन्निष्ठोयपूतमः
 वहितमो हविषामतिशयैर्नवोढा शोशुचानोतिशयेनदीप्यमानस्त्वं विश्वा सर्वाणिद्वेषांसि पापानि
 द्वेषूणि रजांसिवास्मदस्मत्तः प्रमुमुग्धि प्रकर्षेणमोचयः ॥ हेळः हेडूअनादरे किप् शसिरूपं शसः
 सुस्वादनुदात्तत्वेघातुस्वरः । यासिसीष्ठाः यक्षेर्ष्यन्तादाशीर्लिङ् यासिसीयुडागमः छन्दस्यु-
 भयथेतिळिङःसर्वधातुकत्वाणिग्लोपाभावः अवपूर्वोयासिर्विनाशेवर्तते । मुमुग्धि मुश्चतेर्लेटि
 रूपं बहुलंछन्दसीतिशपः श्चुः ॥ ४ ॥

अयपञ्चमी-

सत्त्वंनोअग्नेवमोभवोतीनेदिष्ठोअस्याउपसोव्युष्टौ ।

अवयक्ष्वनोवरुणंरराणोवीहिमृळीकंसुहवोनएधि ॥ ५ ॥ १२ ॥

सः । त्वम् । नः । अग्ने । अवमः । भव । ऊती । नेदिष्ठः । अस्याः ।

उपसः । विडुष्टौ । अव । यक्ष्व । नः । वरुणम् । रराणः । वीहि ।

मृळीकम्- । सुहवः । नः । एधि ॥ ५ ॥ १२ ॥

हेअग्ने सतादृशस्त्वम्ऊती ऊत्या रक्षणेननोऽस्माकं अवमः अर्वाचीनः प्रत्यासन्नःसन्
 अस्याउपसोव्युष्टौव्युच्छवेप्रातःकालेअग्निहोत्रादिकर्मसिद्धचर्षेनेदिष्ठोभव अतिशयेनास्मदन्ति-
 कस्योभव यद्वा ऊत्यागमनेनास्माकमवमोरक्षकोभव किञ्च नोस्माकंवरुणं वरुणकृतंनलोद-
 रादिरोगम्आवरकंपापंवा अवयक्ष्व अवयन विनाशयेत्यर्थः रराणः अस्माभिर्दिष्टेहविषिरमभा-
 णः यद्वा यनमानेभ्योत्यन्तंफलप्रदस्त्वं मृळीकं सुखकरमिदंहविः वीहि मक्षय किञ्च नोस्मा-
 कं सुहवःशोभनाद्धानोपेतः एधिभव ॥ नेदिष्ठः अन्तिकशब्दादिष्ठानि अन्तिकवादयोर्नेदसा-
 धावित्तिनेदेत्यादेशः नित्वादाद्युदात्तः । रराणः रमतेःकानचि मकारलोपश्छान्दसः यद्वा रते-
 र्थेड्लुकिव्यत्ययेनकानच् अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तः । एधि अस्तेर्लेटि ध्वसोरेद्रावभ्यासलोपश्चेति
 एइत्यादेशः तस्यासिद्धत्वात् हुड्गभ्योहेर्षिः निघातः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे द्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अयपष्ठी-

अस्यश्रेष्ठासुभगस्यसंहृक्देवस्यचित्रतमामत्येषु ।

शुचिघृतंनत्तमध्यायाःस्पर्हादेवस्यमंहनेवधेनोः ॥ ६ ॥

अस्य । श्रेष्ठा । सुभ्रगस्य । समृद्धक् । देवस्य । चित्रस्तमा ।
मर्त्येषु । शुचिं । घृतम् । न । तप्तम् । अघ्नयायाः । स्पार्हा ।
देवस्य । मंहनाश्ड्व । धेनोः ॥ ६ ॥

अस्यसुमगस्य सुभ्रमजनीयस्याग्नेर्देवस्यश्रेष्ठा अतिशयेनप्रशस्त्या संदक् संदष्टिर्मर्त्येषुचित्र-
तमातिशयेनचायनीयापूजनीयामवति 'स्पार्हा सर्वैःस्पृहणीयाचमवति तत्रदृष्टान्तः—यथादे-
वस्यक्षीरंकांमयमानस्यपुरुषस्यअघ्नयाः अहन्तन्यायागोः शुचितेजोयुक्तंघृतंक्षरणयुक्तंसंश्रुतं
क्षीरंस्पृहणीयंभवति तत्रैवदृष्टान्तान्तरं—यथा गांभिद्यमाणस्यमर्त्यस्यधेनो दोग्र्यागोर्महनेव
मंहतिर्दानकर्मा दानंयथाप्रियकरंभवतितद्वत् ॥ सुमगस्य आद्युदात्तंघृच्छन्दसीत्युत्तरपदाद्यु-
दात्तत्वम् । स्पार्हा कर्पात्वतोबभ्रोन्तउदात्तः । देवस्य दीव्यतीतिदेवः दीव्यतेःकान्स्पर्ध-
स्यपचाद्यचिरूपम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी—

त्रिरस्यतापरमासन्तिसत्यास्पार्हादेवस्यजनिमान्यग्नेः ।

अनन्तेअन्तःपरिर्वीतआगाच्छुचिःशुक्रोअर्योरोरुंचानः ॥ ७ ॥

त्रिः । अस्य । ता । परमा । सन्ति । सत्या । स्पार्हा । देवस्य ।
जनिमानि । अग्नेः । अनन्ते । अन्तरिति । परिर्वीतः । आ ।
अगात् । शुचिः । शुक्रः । अर्यः । रोरुंचानः ॥ ७ ॥

अग्नेरइयभिमामिनोऽस्यदेवस्यत्रिःत्रीणि अग्निवायुसूर्यात्मनात्रीणि तातानिप्रसिद्धानि
परमा उत्तमानि सत्या यथार्थभूतानि जनिमानि जन्मानि स्पार्हा सर्वैः स्पृहणीयानिसन्ति यद्वा
अग्नेरेवत्रीणिजन्मानि दिवंस्परिप्रथमंनग्नेअग्निरिति त्रीणिजानापरिभूपन्त्यस्येत्येवमादिपुमत्रेषु
प्रसिद्धानि । अनन्तेअपर्यन्तेनभस्यन्तर्मध्येस्वतेजसापरिर्वीतः परिवेष्टितः शुचिः सर्वस्य
शोधकः शुक्रोदीप्तियुक्तः अतएवरोरुंचानःश्रुशंदीप्यमानः अर्यः स्वामी तादृशोदेवः
अगात् अस्मदीयंपञ्चप्रत्यागच्छतु ॥ सत्या श्रेष्ठन्दसिबहुलमितिशेर्लुक् । परिर्वीतः व्येस्संवर-
णे कर्मणिक्तः यनादित्वात्संप्रसारणं गतिरनन्तरइतिगतेःप्रकृतिस्वरत्वम् । अर्यः ऋगतौ अर्यः
स्वामिवैश्ययोरितियप्रत्ययान्तोनिपातितः स्वामिन्यन्तोदात्तत्वंकव्यमित्यन्तोदात्तत्वम् ॥ ७ ॥

अयाष्टमी-

सदुतोविश्वेदभिवष्टिसद्मोहोताहिरण्यरथोरंसुजिह्वः ।
रोहिदंश्वेवपुष्योविभावासदांरुण्वःपितुमतीवसंसत् ॥ ८ ॥

सः । दूतः । विश्वा । इत् । अग्नि । वृष्टि । सद्म । होता ।
हिरण्यरथः । रमस्सुजिह्वः । रोहितश्वः । वपुष्यः ।
विभावा । सदा । रुण्वः । पितुमतीश्व । समस्सत् ॥ ८ ॥

देवानांदूतः होता देवानामाह्वता हिरण्यरथः सुवर्णमयरथोपेतः रंसुजिह्व रमणीयशो-
मनज्वालोपेतः सतादशोऽग्निः विश्वेत्सर्वाण्येवसद्य देवयजनस्थानानि अभिवष्टिकामयते पु-
नश्चकीदशः रोहिदंश्वः रोहितवर्णाभ्वायस्यसत्थोक्तः वपुष्यः वपुषिरूपेसाधुः विभावा का-
न्तियुक्तः अतएवसदासर्वदारण्योरमणीयोयवति तत्रदृष्टान्तः-पितुमतीवसंसत् यथान्नादिव-
त्समृद्धगृहंरमणीयंतद्वत् ॥ रंसुजिह्वः रमतेरग्येभ्योषिद्वयतइतिविच् बहुश्रीहोपूर्वपदस्वरः । व-
पुष्यः तत्रग्राधुरितियत् तित्स्वारितः । विभावा छन्दसीवनिभावितिवनिष् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

सचेतयन्मनुषोयज्ञबन्धुःप्रतमह्यारंशानयानयन्ति ।
सक्षेत्यस्यदुर्यासुसार्धन्देवोमर्तस्यसधनित्वमाप ॥ ९ ॥

सः । चेतयत् । मनुषः । यज्ञबन्धुः । प्र । तम् । मह्या । रशानया ।
नयन्ति । सः । क्षेति । अस्य । दुर्यासु । सार्धन् । देवः । मर्तस्य ।
सधनित्वम् । आप ॥ ९ ॥

यज्ञबन्धुः यज्ञेतिहोत्रादौबन्धनविनियोजनपत्यसत्थोक्तः सोक्षिर्मनुषः कर्मणिप्रवृत्ता-
न्मनुष्यान्चेतयत्तनानाति मर्या महत्याराशानयास्तुतिरूपयारज्जवायुक्तं तंतादशमङ्गिप्रणयन्ति उ-
त्तारवेद्यादिषु अघ्वर्षादयःप्रक्षिपन्ति मर्तस्य मनुष्यस्यास्ययजमानस्यदुर्यासु गृहेषु साधन्
अभीष्टानिसाधयन्सोऽग्निं क्षेतिवसति सदेवोद्योतमानोऽग्निः सधनित्वं यस्यगृहेनिवसतितेनध-
निनासाहित्यमाप प्राप्नोति प्रभूर्तधनयजमानापदापयित्वातेनसहितोभवदित्यर्थः ॥ साधन्
राधसाधसंसिद्धो ष्यत्तस्यशतारिरूपम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

सतनोअग्निर्नयतुप्रजानन्नच्छारत्तदेवभक्त्यदस्य ।

धियायद्विश्वेअमृताअकृष्वन्धौप्यिताजनितासत्यमुक्षन् ॥१०॥१३

सः । तु । नः । अग्निः । नयतु । प्रजानन् । अच्छ । रत्तम् ।

देवभक्तम् । यत् । अस्य । धिया । यत् । विश्वे । अमृताः ।

अकृष्वन् । धौः । पिता । जनिता । सत्यम् । उक्षन् ॥ १० ॥ १३ ॥

प्रजानन्सर्वजानानःसोऽग्निः देवभक्तं देवैर्देवनशीलैः स्तोतृभिःसंभजनीयम् अस्याग्नेःसं-
 बन्धियदुत्तमंरजंघनमस्ति तद्रत्नमच्छामिमुख्येनतुक्षिप्रनोऽस्मान्नयतुप्रापयतु अमृताःमरणधर्मर-
 हिताःविश्वेसर्वेदेवाःधियाहर्लक्षणेनकर्मणाहेतुना यतयमग्निं अकृष्वन् हविषांप्रापायितारम-
 कुर्वन् यस्यचाग्नेःधोः पितापालयित्रांजनिताजनयित्रीच अग्नेदिवःसुनुसिप्रचेताइतिश्रवणात् ।
 यद्वा द्यौर्देवनशीलआदित्यः पिताजनयिताच आदित्यादग्निरित्याभानात् । सत्यंयथार्थभूतं
 तमग्निमुक्षन् घृताद्याहुतिभिरघ्वर्षादयःसिञ्चन्ति ॥ देवभक्तं मनसेवायां कर्मणिकः तृतीया
 कर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः । उक्षन् उक्षसेचने छदिरूपं बहुलंछन्दसीत्यडमावः ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथैकादशी-

सजायतप्रथमःपस्त्यांसुमहोवुधेरजंसोअस्ययोनौ ।

अपादशीर्षागुहमानोअन्तायोर्युवानोवृषभस्यन्नीळे ॥ ११ ॥

सः । जायत । प्रथमः । पस्त्यांसु । महः । बुधे । रजंसः । अस्य ।

योनौ । अपात् । अशीर्षा । गुहमानः । अन्ता । आश्वोर्युवानः ।

वृषभस्य । नीळे ॥ ११ ॥

सोऽग्निःप्रथमआहवनीयादिरूपतयाश्रेष्ठःसन् पस्त्यांसु यममानानांग्रहेषु जायत अजा-
 यत आहुत्यधिकरणतयासंपद्यते तथा महोमहतोऽस्परजसोन्तरिक्षस्यबुधेमूलेष्विज्यांत-
 त्रापियोनावुत्तरवेद्यादिस्थानेसंपद्यते सोग्निरपात् पादवर्जितः अशीर्षा शिरोवर्जितः तदेवाह-

अन्ता आयन्तेपादशिरसीगुहमानः अविज्ञेयपादशिराइत्यर्थः वृषभस्य वर्षणसमर्ध-
स्यनेवस्य नीळे निलयेनभसि आयोयुवानः घूमाकारेणात्मानमायोजयन्वर्तते यद्वा यःप्र-
थमोवैद्युतोग्निः पस्त्यासुनदीपुबुधेन्तरिक्षेमहोमहतोरनसउदकस्यतेजसोवा योनौ स्थानेच च-
रति अपादशीर्षापादशिरोवर्जिता अन्ता आत्मनःपर्यन्तप्रदेशान् स्वतेजसागुहमानःआच्छाद-
यन् पुनश्चायोयुवानः तानितेनांसिस्वात्मानमिथीश्रीकुर्वन् वृषभस्यमेवस्यनीळेस्थानेनभक्षिचर-
ति सोशिरधुनाकर्मयोग्यतयानायत ॥ अपात् पादस्यलोपोहस्त्यादिभ्यइत्यकारलोपः समा-
सान्तः । गुहमानः गुह्रसंवरणे शब्दिकरणी शानचिरूपं शानचोलसार्वधातुकस्वरेकृतेप्रत्यय-
स्वरः । आयोयुवानः युमिश्रणे यङ्लुकिशानचिरूपम् अभ्यस्तस्वरेणाद्युदात्तः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

प्रशर्धेऽर्तप्रथमंविपन्यँऋतस्ययोनावृषभस्यनीळे ।

स्पर्होयुवावपुष्योविभावांसप्तप्रियासौजनयन्तवृष्णे ॥ १२ ॥

प्र । शर्धेः । अर्त । प्रथमम् । विपन्या । ऋतस्य । योना ।

वृषभस्य । नीळे । स्पर्हः । युवा । वपुष्यः । विभावा । सप्त ।

प्रियासः । अजनयन्त । वृष्णे ॥ १२ ॥

हेभग्ने विपन्या स्तुत्यायुक्तम् ऋतस्योदकस्य योनौ स्थाने वृषभस्य वर्षणसमर्ध-
स्यनेवस्य नीळे कुलायभूतेन्तरिक्षे वैद्युताग्निरूपेणत्वावर्तमानंशर्धस्तेजः प्रथमंप्रार्त प्रकर्षेण
गच्छति यथाग्निस्पर्हः सर्वैःस्पृहणीयः युवा नित्यतरुणः वपुष्यःकमनीयः विभावा
दीप्तिमान् तस्मैवृष्णे अभिमतफलवर्षकायाग्रये प्रियासः प्रियासप्तहोत्रकाः अजनयन्त
स्तात्रमकुर्वन् ॥ अर्त ऋतगती लङि व्यत्ययेनात्मनेपदं निघातः । विपन्या पनचेत्यस्य इन्प्र-
त्ययः कृदिकारादचिन्इतिर्द्विप् प्रत्ययस्वरेणान्तोदात्तः उदात्तयणोहल्पपूर्वादिति विभक्ते-
रुदात्तत्वम् । विपन्यँऋतस्येत्यत्र संहितायामिकोसवर्णेशाकल्पस्यहस्वधेत्यनिकोपिहस्वः
अनुनासिकश्च ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अस्माकमंत्रपितरोमनुष्याअभिप्रसेदुऋतमांशुपांणाः ।

अदमंत्रजाःसुदुधावत्रेअन्तरुदुस्त्राअजत्रुपसोहुवानाः ॥ १३ ॥

अस्माकम् । अत्र । पितरः । मनुष्याः । अभि । प्र । सेदुः । ऋतम् ।
 आशुपाणाः । अश्मद्वजाः । सुद्दुर्घाः । वत्रे । अन्तः । उत ।
 उस्ताः । आजन् । उपसः । हुवानाः ॥ १३ ॥

अत्रलोके पूर्वमनुष्वा.अस्माकंपितरोद्भिरसः ऋतंयज्ञमाशुपाणाः अशुवानाःसन्तः
 अभिप्रसेदुः अभिमभिलक्ष्यप्रजग्मुः तेद्भिरसः अग्निपरिचर्याबलात् अश्मद्वजा.पर्वते.परिवृ-
 ता वनेवृणोत्याच्छादशर्तीतिवन्न पर्वतविलान्तर्वर्तितमः तस्मिन्नन्तर्मध्येस्थिताः सुदुर्घाः
 सुद्दुर्घोभीः उस्ताः पणिभिरपत्ततागाः उदाजन् तस्माद्विलान्निरगमयन् किंकुर्वन्तः तमसो
 विष्वंसिनीरुपसोदेवी-प्रकाशार्थं हुवानाआह्वयन्तः ॥ वत्रे वृणोतेरौणादिकः कःकृजादीनाद्विम-
 यतइतिद्विवचनम् ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

तेमर्मृजतददृवांसो अद्रितदेपामन्ये अभितो विवोचन् ।
 पश्वर्यन्नासो अभिकारमर्चन्विदन्त ज्योतिश्चकृपन्तर्धीभिः ॥ १४ ॥
 ते । मर्मृजत । ददृध्वांसः । अद्रिम् । तत् । एपाम् । अन्ये ।
 अभितः । वि । वोचन् । पश्वर्यन्नासः । अभि । कारम् ।
 अर्चन् । विदन्त । ज्योतिः । चकृपन्त । धीभिः ॥ १४ ॥

तेद्भिरसः अद्रिपणिभिरपत्ततानांगवांनिरोषकंपर्वतं ददृवांसोविदारयन्त सन्तः मर्मृजत
 अग्निपर्यचरन् एपामद्भिरसांतत्तादृशंकर्म अन्येमहर्षयोभित.सर्वत्रजगतिविवोचन् विशेषेण
 अकथयन् पश्वर्यन्नासः पशुनिर्गमनार्थानियन्त्राणिउपायायेपातोद्भिरसः कारं अभिमतस्यप्रयो-
 जनस्यकर्तारमग्निमभ्यर्चयन्नस्तुवन् ततस्तमोपहम् आदित्याख्यंज्योतिर्विदन्तालभन्त ततो
 धीभिर्बुद्धिभिश्चकृपन्त यज्ञानकुर्वन् ॥ मर्मृजत मृजूपशुद्वौ यद्भुक्ति लडि व्यत्ययेनात्मने-
 पदं निघातः । चकृपन्त कृपूषामर्थे प्यन्तस्पृष्टिचडि सन्वद्वावाभावश्छान्दसः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

तेगव्यतामनंसादृध्रमुधंगार्थेमानं परिपन्तमद्रिम् ।
 दृह्मंनरोवचसादैव्येनव्रजंगोमन्तमुशिजोविवन्तुः ॥ १५ ॥ १४ ॥

ते । गुव्युता । मन्सा । दृध्रम् । उव्वम् । गाः । येमानम् । परि ।
सन्तम् । अद्रिम् । दृह्मम् । नरः । वचसा । दैव्येन । व्रजम् ।
गोश्मन्तम् । उशिजः । वि । वव्रुरितिवनुः ॥ १५ ॥ १४ ॥

नरः कर्मणानितारः उशिनोऽग्निं कामयमानास्तोङ्गिरसः गव्यतागाइच्छतामनसादृशं गवां
निर्गमनद्वारनिरोधकमुच्चं समुच्चसंहतं यद्वा उभिःपूर्णार्थः गोभिः पूर्णागाः येमानंनिय-
च्छन्तं परिसर्वतःऽन्तवर्तमानंदृह्मदंगोमन्तं गोभिर्युक्तं व्रजं गवांनिवासस्थानम् अद्रिपर्वतं दै-
व्येनाग्निविषयेणवचसावेदात्मकेनस्तोत्रेण विवनुः गोनिर्गमनार्थमुद्रादितवन्तः ॥ उव्वम् उधा-
तिर्हन्तिनासमानार्थः यद्वा उम्पूर्णो कर्मणिक्तः । येमानं यमे.कानवि एत्वाभ्यासलोपौ
चित्वाद्गतोदात्तः । परिपन्तमित्यत्रसंहितायामुपसर्गप्रादुर्भ्यामास्तित्यव्ययव्यतिषत्त्वम् ॥ १५ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे चतुर्दशो वर्गः ॥ १४ ॥

अथ षोडशी-

तेमन्वतप्रथमनामधेनोस्त्रिःसप्तमातुःपरमाणिविन्दन् ।
तज्जानतीरभ्यनूपतत्राआविर्भुवदरुणीर्यशसागोः ॥ १६ ॥

ते । मन्वत । प्रथमम् । नाम । धेनोः । त्रिः । सप्त । मातुः ।
परमाणि । विन्दन् । तत् । जानतीः । आभि । अनूपत ।
त्राः । आविः । भुवत् । अरुणीः । यशसा । गोः ॥ १६ ॥

हेअग्रे तेस्तोर्युक्त्वाजाङ्गिरसः मातुरेनन्याघेनोर्वाचः संबन्धिनाम स्तुतिहाषकं शब्दमात्रं
प्रथमपूर्वमन्वत अजानत पश्चात्तस्यावाच.संबन्धीनि त्रिःसप्त एकविंशतिसंख्याकानि स्तुतिहा-
षनानि छन्दांसि तानिच गायत्र्यादीनिगल्पन्तानिसप्तभतिनगत्यादीन्यतिपृत्यन्तानिसप्तकृतिप्र-
श्नोत्प्लुक्त्वितिपर्यन्तानिसप्तैति एवं त्रि.सप्तछन्दांसि परमाप्युत्तमानिविन्दन्नलभन्त एवंविधच्छ-
न्दोयुक्तैर्मन्त्रैरग्निमस्तुवन्तित्यर्थःतद्यतः जानतीः सर्वमानानाः त्राः त्राइत्युपोनाम उपसः अभ्यनू-
पत अस्तुवन् ततोःगोःसूर्यस्ययशसात्तेमसाह अरुणीः अरुणवर्णोपाः आविर्भुवत् आविरभूत् ।
यद्वा तेङ्गिरस. प्रथमपुरातनं नाम एहि सुरभिगुणुडुगन्धिनीति धेनोर्नामधेयं मन्वतोच्चारयामासुः
मातुर्भ्याः स्वमृतानिपणिभिरपहृतानि त्रिःसप्तरजानिविन्दन् तदुच्चारितं नामानन्त्योगावः
अभ्यनूपत हंपारवल्गुगंशब्दमशुर्वन् तदानीमुपा.प्रादुरश्वदिति ॥ जानतीः शतुरनुमोनयनादी

इतिङीपउदात्तत्वम् । अनुपत गुस्तुतौ लुडिरूपं कुटादित्वाद्गुणः । अरुणीः सोरलोपश्छान्द-
सोगौरीर्मिमायेतिवत् ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

नेशत्तमोदुधितंरोचतद्यौरुद्देव्याउपसोभानुरर्त ।

आसूर्योवृहतस्तिष्ठदज्जांऋजुमर्तेपुवृजिनाचपश्यन् ॥ १७ ॥

नेशत् । तमः । दुधितम् । रोचत । द्यौः । उत् । देव्याः । उपसः ।

भानुः । अर्त । आ । सूर्यः । वृहतः । तिष्ठत् । अज्जान् ।

ऋजु । मर्तेपु । वृजिना । च । पश्यन् ॥ १७ ॥

तमः रात्रिकृतंघ्वान्तंदुधितं दुधिःप्रेरणकर्मा प्रातरग्निविहरणकाले उपसाप्रेरितंसत् नेशत्
अनश्यत् ततोद्यौरत्तरिंशंरोचतादौप्यत ततोदेव्याः देवनशीलायाउपसोभानुः प्रभा उदत् उद्ग-
च्छति अथ सूर्यः वृहतोमहतः अज्जानजरान्पर्वतान्गमनशीलाव्रश्मीन्वा आतिष्ठदध्यतिष्ठन्
किंकुर्वन् मर्त्येपुमनुष्येषु विद्यमानमृजुसत्कर्म वृजिना वृजिनानि अनृजून्यसत्कर्माणिच पश्य-
न्नध्यतिष्ठदितिशेषः ॥ नेशत् णशअदर्शने लडि णशिमन्योरडिङ्चेत्ववक्तव्यमित्येत्वं शपः
पित्वांदनुदात्तत्वेच्चातुस्वरः । रोचत रुचदीप्तौ लडिरूपं वाक्यभेदादनिवातः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

आदित्पश्चावुबुधानाव्यख्यन्नादिद्रत्नवारयन्तद्युभक्तम् ।

विश्वेविश्वासुदुर्यासुदेवामित्रंधियेवरुणसत्यमस्तु ॥ १८ ॥

आत् । इत् । पश्चा । बुबुधानाः । वि । अख्यन् । आत् । इत् ।

रत्नम् । धारयन्तु । द्युभक्तम् । विश्वे । विश्वासु । दुर्यासु ।

देवाः । मित्रं । धिये । वरुण । सत्यम् । अस्तु ॥ १८ ॥

आदित्सूर्योदयानन्तरं बुबुधानाः पणिभिरपद्धताः निरोधाधिर्गतागाः जानानाः अङ्गिरसः
पश्चा पश्चात्पृष्ठचदशेषुव्यख्यन् अशेषेण तागाः अपश्यन् तथा आदिदनन्तरं द्युभक्तं दीप्तियुक्तं
देवैःसंभक्तंवा रत्नं पणिभिरपद्धतंवनंच धारयन्ताधारयन् लब्धगोधनानामङ्गिरसां विश्वासु दु-

यासु सर्वेषुगृहेषु विश्वेयनर्नाया सर्वेदेवाआजग्मुः हेमित्र मित्रमृत हेवरुणोपद्रवाणांवारक हेअग्ने धिये कर्मणांकर्त्रे स्तोत्रेवा यजमानाय सत्यमस्तु यदेतत्तवोपद्रववारणसामर्थ्यतद्यथार्थ-
मृतमस्तु ॥ पश्चा पश्चपश्चाच्चच्छन्दसीतिनिपातितः । बुबुधानाः बुबोर्लिटि कानचिरूपं चित्त्वा-
दन्तोदात्तः । दृभक्तं मजसेवायां कर्मणिक्प्रत्ययः तृतीयाकर्मणीतिपूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥ १८ ॥

सूक्तेएकोनविंशती-

अच्छां_१वोचेय_२गुशुचान_३मग्नि_४होतारं_५विश्वभर_६संयजिष्ठ_७म् ।

शुच्यूर्धो_८अतृण_९न्नगवा_{१०}मन्ध्वो_{११}नपूतं_{१२}परि_{१३}रिपिक्तं_{१४}मंशोः ॥ १९ ॥

अच्छ । वोचेय । शुशुचानम् । अग्निम् । होतारम् ।

विश्वभरसम् । यजिष्ठम् । शुचिं । ऊर्ध्वः । अतृणम् । न । गवाम् ।

अन्ध्वः । न । पूतम् । परि_{१३}रिपिक्तम् । अंशोः ॥ १९ ॥

हेअग्ने गुशुचानं मृशंदीप्यमानं होतारं देवानामाद्वातारं विश्वभरसम् आहुतिद्वारावृष्टि-
भदानेन विश्वस्यपोषकं यजिष्ठं यष्टृतममग्निं त्वामच्छामिभिक्ष्यवोचेय स्तवानि गवामूष शुचि
शुद्धंपयःनातृणत् तवआहुत्यर्थयजमानोनदोग्धि अंशो सोमलताखण्डस्यसंरन्धि अन्धोरसा-
स्यमन्नं पूतं दशापवित्रेणशोषितं सन्नपरिपिक्तं गृहेषु नप्रक्षिप्तं किंत्वनेनयजमानेनकेवलंस्तु-
त्तिरेवक्रियते ॥ वोचेय मूजआशीर्लिङ्गि द्रुवोवचिः लिङ्गचाशिष्यङ् छन्दस्युभययथेतिसर्वधा-
तुक्त्वात्सीयुटसलोपः । अतृणत् उत्तृदिर्हिसानादरयो दोहनमेवऊर्ध्वोर्हिसनम् । परिपिक्तं
सिद्धते कर्मणिक् उपसर्गात्सुनोतीतिसहितायापत्वं गतिरनन्तरइतिगते स्वरः ॥ १९ ॥

अथविंशती-

विश्वेषाम_१अदितिर्यज्ञियांनां_२विश्वेषाम_३अतिथिर्मानुषाणाम् ।

अग्निर्देवानाम_४अव_५आवृणानः_६सुमृळीको_७भवतुविश्ववे_८दाः ॥ २० ॥ १५ ॥

विश्वेषाम् । अदितिः । यज्ञियांनाम् । विश्वेषाम् । अतिथिः ।

मानुषाणाम् । अग्निः । देवानाम् । अवः । आवृणानः । सुमृळीकः ।

भवतु । विश्ववे_८दाः ॥ २० ॥ १५ ॥

अयमग्निर्विश्वेषांसर्वेषांयज्ञियानांयज्ञार्हाणांदेवानामदितिः अदितिर्देवमाता तद्देवानांपोष-
कइत्यर्थः यद्वा विश्वेषांदेवानामदितिः मूस्थानीयः आधारभूतइतियावत् अंयवाग्निर्वैश्वानरइति
श्रुतेः । तथायमग्निर्विश्वेषांमानुषाणामतिथिरतियिवत्पूज्योभवति देवानां देवनशांलानांस्तोतृणा-
मवोत्रंहविरावृणानःसंभन्न जातवेदाःनातंसर्वेवेत्तीतिजातवेदाः सोमिस्तेषांस्तोतृणांसुमृषीकः सुखकरो
भवतु ॥ अतिथिः अतसातत्यगमने ऋतन्यञ्जीत्यादिनाइथिप्रत्ययः निच्चादाद्युदात्तः । मानुषाणां
मनोरपत्यानीत्यर्थे मनोर्नातावन्पतौपुक्चेतिअन्प्रत्ययः पुगागमश्च चित्त्वादाद्युदात्तः ॥ २० ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेपञ्चदशोवर्गः ॥ १९ ॥

योमर्त्येष्वितिर्विशत्युच्चद्वितीयसूक्तं वामदेवस्यार्षत्रैष्टुममाग्नेयं योमर्त्येष्वित्यनुक्तमणिका ।
अस्यसूक्तस्यप्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोःपूर्वसूक्तेष्वविनियोगोक्तः ।

तत्रप्रथमा-

योमर्त्येष्वमृतंऋतावादेवोदेवेष्वरतिर्निधायि ।

होतायजिष्ठोमहाशुचध्यैहव्यैरग्निर्मनुपईर्यध्यै ॥ १ ॥

यः । मर्त्येषु । अमृतः । ऋतस्त्वां । देवः । देवेषु । अरतिः ।

निधायि । होता । यजिष्ठः । महा । शुचध्यै । हव्यैः । अग्निः ।

मनुपः । ईर्यध्यै ॥ १ ॥

अमृतः मरणघर्मरहितः योग्निर्मर्त्येषुमनुष्येषु ऋतावा सत्यवान्निधायि निहितः यद्वा
मर्त्येषुमनुष्यसंबन्धिषुवागादीन्द्रियेषुनिहितः अग्निर्वाग्भूत्वासुखंप्राविशदितिश्रुतेः । देवोदेवन-
शांलोयोग्निः इन्द्रादिषुदेवेषुअरतिरभिगन्ताशत्रूणां यद्वा देवलोकेगन्ता निधायि निहितः
सचहोतादेवानामाहातायनिष्ठोयभूतमोग्निः महास्वकीयेनमहतातेनसाशुच्यै दीपितुमुत्तरवेद्यां
निहितः किंच हव्यैर्हवनीयैराज्यपुरोडाशादिभिर्हविर्भिर्हेतुभिर्मनुषोमनुष्यस्ययजमानस्यईर्य-
ध्यै स्वर्गप्रतिप्रेरणायनिहितः ॥ अरतिः ऋगतौ वहिस्वत्यर्तिभ्यश्चिदिति अतिप्रत्ययः चित्त्वा-
दन्तोदात्तः । निधायि दधतेःकर्मणि लुङि रूपं परादिश्छन्दसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वम् । शुच्यै
शुच्यदीप्तौ तुमर्षेकध्यैप्रत्ययः कित्त्वाद्गुणः प्रत्ययस्वरः । ईर्यध्यै ईर्यतेस्तुमर्षेशध्यैप्रत्ययः
शिच्चेनसार्धधातुकत्वाणिलोपाभावः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

इहत्वंसूनोसहसोनोअद्यजातोजाताँउभयाँअन्तरग्ने ।
दूतईयसेयुयुजानऋष्वऋजुमुष्कान्वृषणःशुक्राँश्च ॥ २ ॥

इह । त्वम् । सूनो इति । सहसः । नः । अद्य । जातः । जातान् ।
उभयान् । अन्तः । अग्ने । दूतः । ईयसे । युयुजानः । ऋष्व् ।
ऋजुष्मुष्कान् । वृषणः । शुक्रान् । च ॥ २ ॥

हेसहससूनो बरुस्यपुत्राग्ने अद्यास्मिन्दिवसेनोऽस्मदीये इहकर्मणिजातः आधानपं-
मानेष्टिभि संस्कृतस्त्वं जातानुत्पन्नानुमयान्देवमनुष्यानन्तः तेषामध्येदूतः हवींषि देवान्प्रापयि-
तुमीयसे गच्छसि किंकुर्वन् हेऋष्व् दर्शनीयाग्ने ऋजुमुष्कान् मुष्कशब्देनर्मासलोभिधीयते ऋ-
नव प्रसाधकाः ऋनवश्चतेमुष्काश्चेतिऋजुमुष्काः तान्वृषणः रेतःसेचनसमर्थान् शुक्रान्दीप्य-
मानान्श्वान्द्य युयुजानः स्वरथेयोनयन्मीयसे यद्वा ऋष्व् महजग्ने युयुजानः हविर्वहनेनियु-
ज्यमानस्त्वं वृषणः हविःसेचनसमर्थान्यनमानान्देवाँश्चईयसे ॥ सूनोसहसः परमपिछन्दसी-
तिसहस्रपराङ्गवद्भावाद्द्वयोःसर्वानुदात्तत्वम् । ईयसे ईङ्गतौ दिवादिः निवातः । युयुजानः
युजैर्वर्तमानेऽष्टि कानचिरूपम् । ऋष्व् संहितायामृत्युऋइतिप्रकृतिभावः । ऋजुमुष्कान् स-
मासस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अत्याँवृधस्त्रूरोहिताघृतस्त्रूऋतस्यंमन्येमनंसाजविष्टा ।
अन्तरीयसेअरुपायुँजानोयुष्माँश्चदेवान्विशआचमर्तान् ॥ ३ ॥

अत्या । वृधस्त्रू इति वृधस्त्रू । रोहिता । घृतस्त्रू इति घृतस्त्रू ।
ऋतस्यं । मन्ये । मनंसा । जविष्टा । अन्तः । ईयसे । अरुपा ।
युजानः । युष्मान् । च । देवान् । विशः । आ । च । मर्तान् ॥ ३ ॥

हेअग्ने ऋनस्यसत्यभूतस्यतवसंबन्धिनौमनसामनसोपित्रविष्टा वेगवत्तमौ वृधस्त्रू वर्षय-
तीतिवृषमन्तद्वरन्तौ घृतघ्नू घृतमुदकं तत्त्ववन्तौ रोहितवर्णोअत्याअधौ मन्येस्तौमि अरुपा
आरोचमानौ तावधौ युनानोरपेयुजानस्त्वं युष्मान्देवेष्वग्नेरन्तर्भावाद्यमनीयरूपेणकीर्तनं

युष्मान्यष्टव्यान्देवान्विशः परिचारकान्मर्तान्मनुष्यान्तः पृथ्वेर्द्वितीया तेषामध्ये आसमन्ता-
दीयसे हविःस्वीकर्तुंयजमानान्गच्छसि तद्द्विविः प्रदातुं देवान्गच्छसि ॥ मन्ये मन्यतिरर्चति-
कर्मा । मनसा सुप्तसुलपितिपञ्चम्याआकारः । युजानः युजिर्योगे युधिवुधिशोःकिञ्चेतिआन-
च्प्रत्ययः चित्त्वादन्तोदात्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अ॒र्य॒मण॑व॒रु॑णं॒मि॒त्रमे॒पा॒मिन्द्रा॒विष्णू॑म॒रुतो॑अ॒श्विनो॒त ।
स्व॒श्वोअ॒ग्नेसुर॑रथः॒सुरा॒वाए॒दुव॒हसु॒ह॒विषे॑जनाय ॥ ४ ॥

अ॒र्य॒मण॑म् । व॒रु॑णम् । मि॒त्रम् । ए॒पाम् । इन्द्रा॒विष्णू॑ इति । म॒रुतः ।
अ॒श्विना॑ । उ॒त । सु॒ह॒अश्वः । अ॒ग्ने । सु॒ह॒रथः । सु॒ह॒राधाः । आ ।
इत् । ऊँ इति । व॒ह । सु॒ह॒विषे॑ । जनाय ॥ ४ ॥

हेअग्ने स्वश्वःशोभनाश्वोपेतः सुरथः शोभनरथः सुराधाः शोभनगन्धोपेतस्त्वम् एषां
मर्त्यानांमध्ये सुहविषे शोभनहविष्काय जनाय यजमानाय अर्यमादीनुतापिच अश्विनौ
यष्टव्यान्देवानावहेदु आह्वयेव ॥ इन्द्राविष्णू ऋग्नेद्वेत्यादिनानिपातनादिन्द्रशब्दआद्युदात्तः
देवताद्वन्द्वेत्त्युभयपदप्रकृतिस्वरस्वम् । सुहविषेइत्यत्र नन्सुभ्यामित्युत्तरपदान्तोदात्तत्वम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

गो॒माँअ॒ग्नेवि॑माँअ॒श्वीय॒ज्ञानृ॒वत्स॑खा॒सद॑मिदं॒प्रमृ॑ष्यः ।
इ॒ळावाँ॑ए॒पोअ॒सुर॑प्र॒जावाँ॑न्दी॒र्घो॒र॒यिःपृ॒थुवृ॒धःस॒भावाँ॑न् ॥ ५ ॥ १६ ॥
गो॒श्मान् । अ॒ग्ने । अ॒वि॒श्मान् । अ॒श्वी । य॒ज्ञः । नृ॒वत्स॑खा ।
स॒दम् । इत् । अ॒प्र॒मृ॒ष्यः । इ॒ळा॒श्वान् । ए॒पः । अ॒सुर॑ । प्र॒जा॒श्वान् ।
दी॒र्घः । र॒यिः । पृ॒थु॒वृ॒धः । स॒भा॒श्वान् ॥ ५ ॥ १६ ॥

हेअसुर बलवन् हेअग्ने एपःमदीयोयंयज्ञः गोमान्गोभिस्तद्वान् अविमान् अवयःमेषाअ-
स्यसन्तितद्वान् अश्वी अश्वोपेतश्चास्तु नृवत्सखा नरः कर्मणानेतारोध्वर्वाद्यस्तद्वन्तः स-
खायोऽनुष्ठारोयजमानायस्यसतथोक्तः सदमित् सदैवअप्रमृष्यः अप्रमृष्यश्चास्तु तथा इळा-
वान् इलाहविल्क्षणमंत्रं तद्वान् प्रजावान् पुत्रपौत्रादियुक्तश्चास्तु दीर्घःअविच्छिन्नानुष्ठानो-

पेतः रयिर्भनवान् लसमत्वर्षीयः पृथुबुधः पृथुनिबहुलानिवुज्जानिघनादीनिकारणानिपस्य
सतथोकः सभावान् उपद्रष्टृरूपसमायुक्तश्चास्तु ॥ नृक्सत्वा नरोयेषांमन्तीतिवृत्तं मनुष्यं तस्य
छन्दसंवलं हस्वनुद्भ्यामनुचितिमनुष्यउदात्तत्वं बहुमीहौपूर्वेषदस्वरः ॥ १ ॥

॥ इतिवृतीयस्यचतुर्भेपोद्देशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथपृष्ठी-

यस्तंद्भूमंजुभरंत्सिष्विदानोमूर्धानैवाततपतेत्वाया ।

भुवस्तस्यस्वतर्वाँः पायुरग्नेविश्वस्मात्सीमघायतउरुष्य ॥ ६ ॥

यः । ते । इध्मम् । जुभरंत । सिस्विदानः । मूर्धानम् । वा । ततपते ।

त्वाश्या । भुवः । तस्य । स्वस्तवान् । पायुः । अग्ने । विश्वस्मात् ।

सीम् । अघइयतः । उरुष्य ॥ ६ ॥

हेअग्ने तेत्वर्धं यःपुमान्सिष्विदानः स्वियद्वात्र.सन् इध्मं त्वत्समिन्वनार्थंकाष्ठमा-
रंजभरदाहरति योवात्वाया त्वत्कामनया मूर्धानं स्वमस्तकं ततपते काष्ठमारेणतापयति त-
स्यतादृशस्यपुंसः स्वतवान् स्वतवाग्धनवानितितल्लवकारेउक्तं धनवान् भुवःभवसि पायुः पाल-
यितासि सीमेनैविश्वस्मात् अघायत् अघायतः अघंपापमिच्छतः पुरुषादुरुष्यरक्ष ॥ नभरत् हर-
तेर्लुम्बिचिबिरूपं चउच्यतरस्यामितिचड्पूर्वस्योदात्तत्वम् । सिष्विदानः सिष्विदागात्रक्षर-
णे कानधिरूपं संहितायामादेशप्रत्यययोरितिघातुसकारस्यत्वम् । त्वाया त्वामात्मनइच्छ-
तीत्यर्थेऽप्यत् प्रत्ययोत्तरपरयोश्चेतिमपर्यन्तस्यत्वादेशः दकारस्यछान्दसमात्वं क्यनन्ताद्वा-
तोर्भावेअप्रत्ययादित्यकारप्रत्ययः सुषामुद्भिर्गितितूर्तापायाआकारः एकादेशस्वरः । भुवः
भवतेऽन्वडागमेत्वं भूसुवोस्तिर्वाँतिगुणप्रतिषेधः आगमस्यानुदात्तत्वेधातुस्वरः । स्ततर्वाँ-
पायुरित्यत्र संहितायास्वतवान्पायावितिनकारस्यरुत्वम् अगानुनासिकःपूर्वस्यतुवेतिआकारोनु-
नासिकः रेफस्यविसर्जनीयः कुप्चोऽकःपौचेतिःपादेशः । अघायतः अघमात्मनइच्छती-
त्यर्थं सुप.कपच् । अधाचस्यादित्यात्वं तदन्ताच्छनृप्रत्ययः शतुरनुमइतिविभक्तेरुदात्तत्वम् ।
उरुष्य उरुशब्द.कण्ठ्यादिः छोटिरूपं निवातः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

यस्तेभरादन्नियतेचिदन्ननिशिपन्मन्द्रमतिथिमुदीरत् ।
आदेवयुरिनर्धतेदुरोणेतस्मिन्नयिध्रुवोअस्तुदास्वान् ॥ ७ ॥

यः । ते । भरात् । अन्नियते । चित् । अन्नम् । निशिपत् ।
मन्द्रम् । अतिथिम् । उत्ईरत् । आ । देवयुः । इनर्धते ।
दुरोणे । तस्मिन् । रयिः । ध्रुवः । अस्तु । दास्वान् ॥ ७ ॥

हेअग्ने यःपुमान् अन्नियते अन्नमिच्छते तेतुभ्यंहविर्दक्षिणंपुरोडाशादिकमन्नंभरात् दा-
तुंविभृयात् चिदितिचार्थे यश्चमन्द्रमदकरंसोमनिशिपत् नितरांप्रयच्छति यश्चातिथिमतिथि-
वत्पूज्यंत्वामुदीरत् उत्तरवेद्यांप्रणयति आअपिच यश्चदेवयुः देवत्वंकामयमानः दुरोणे स्वकी-
यगृहे इनधतेत्वांसामिद्धिःसमिन्धते तस्मिन्नेतस्मिन्पुरुपरयिः पुत्रःध्रुवः आस्तित्रयदुच्यावैदिके
मार्गेनिधलोऽस्तु तथा दास्वान् औदार्योपेतश्चास्तु ॥ भरात् जुभृन्धारणपोषणयोरित्यस्यले-
द्याडागमेरूपं यद्वृत्तयोगादनिघातः । अन्नियते अन्नमात्मनइच्छन् क्यच् क्यचिचेतीत्वं
ह्रस्वश्छान्दसः । निशिपत् शासुअनुशिष्टौ लुङि सतिशास्त्यातिभ्यश्चेतित्रैडादेशः शासइ-
दहूलोरितोत्वम् । उदीरत् ईरगतौ लेटि व्यत्ययेनपरस्मैपदम् अडागमः आगमस्यानुदात्तत्वेधा-
तुस्वरः तिङ्चिदोदात्तवतीतिगतेर्निघातः । इनधते जिहन्धीदीप्तौ लटि व्यत्ययेनशाप् रुधादिन्वात्
श्नम् श्रावलोपइतिधातुनकारस्यलोपः कृत्परत्वाभावात्क्षसोरहोपाभावः यद्वृत्तयोगादनिघातः
श्म.स्वरः । दास्वान् दासृदाने संपदादिलक्षणोभावेकिप् तदस्यास्तीतिमत्तुप् मादुपधाया
इतिवत्त्वं प्रत्ययस्यापित्त्वाद्नुदात्तत्वेधातुस्वरः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यस्त्वादोषायउपसिंप्रशंसात्प्रियंवात्वाकृण्वतेहविष्मान् ।
अश्वोनस्वेदमआहेम्यावान्तमंहंसःपीपरोदाश्वांसम् ॥ ८ ॥

यः । त्वा । दोषा । यः । उपसिं । प्रशंसात् । प्रियम् । वा ।
त्वा । कृण्वते । हविष्मान् । अश्वः । न । स्वे । दमे । आ ।
हेम्याश्वान् । तम् । अंहंसः । पीपरः । दाश्वांसम् ॥ ८ ॥

हेअग्ने यःपुमान् दोषा दोषायारात्रौत्वा त्वांप्रशंसात् संस्तुयात् यश्चोपसि प्रातःकाले त्वां प्रशंसेत् हविष्मान्संभृतहविष्क्रोयोवायनमानः स्वात्वांप्रियहविर्भिःप्रीतंकृणवते कुर्यात् आ अप दाधांसं हविर्दत्तवन्तंतादृशयनमानंस्वेदमेस्वकीयेगृहे हेम्यावान् सुवर्णनिर्मितकक्ष्या-
वानश्वेन अश्वइव संचरंस्त्वम् अंहस-पापरूपाद्धारिव्यात् पीपरः पारंनय तस्मैयनमानायव-
हुषनंप्रयच्छेत्यर्थः ॥ दोषा सप्तम्याआकारः । प्रशंसात् शंसुस्तुतौ लेट्याडागमेरूपम् । कृ-
णवते कृविर्हिंसाकरणयोरित्यस्यलेटि भिन्विक्कृण्योरचेत्युप्रत्ययः लेटोडाटावित्यडागमः यद्भू-
त्तयोगादनिघातः प्रत्ययस्वरः । हेम्यावान् हेमार्हति छन्दसिचेतिप्रत्ययः । पीपरः पृषाञ्जनपू-
रणयोरित्यस्यप्यन्तस्य लुञ्चिद्विरूपं निघातः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यस्तुभ्यंमग्नेअमृतायदाशदुवस्त्वेकृणवतेयत्स्रुक् ।

नसरायाशशमानोवियोपत्रैनुमंहःपरिवरदघायोः ॥ ९ ॥

यः । तुभ्यम् । अग्ने । अमृताय । दाशत् । दुवः । त्वे इति ।

कृणवते । यत्स्रुक् । न । सः । राया । शशमानः । वि । योपत् ।

न । एनम् । अंहः । परि । वरत् । अघयोः ॥ ९ ॥

हेअग्ने योयनमानः अमृताय नरणवर्मरहिताय तुभ्यंदाशत् हवीभिप्रयच्छेत् यत्स्रुक् संयत्स्रुक् यश्चयनमानः त्वे त्वयि दुवः परिचर्योःकृणवते करोति शशमानः स्तोत्रंकुर्वाणः सयनमानोरायाधनेननवियोपत् नष्टपम्भेत् सदाधनयुक्तोभवेदित्यर्थः अघायोः पापमिच्छ-
तोहिंसकस्यसंबन्धि अंहः आहननंपापमेनं यनमानंनपरिवरत् नपरिवृणुयात् नष्टशेदित्यर्थः ॥
दाशत् दाशदाने लेट्याडागमेरूपम् । त्वे सुपांसुलुगितिसप्तम्या-शेअदेशः । कृणवते यद्भू-
त्त-
योगादनिघातः । योपत् युमिश्रणे लेटि सिञ्चहुलमितिपिप् अडागमः निघातः । वरत् वृत्-
वरणे लेटेरूपम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

यस्यत्वमग्नेअध्वरंजुजोपोदेवोमर्तस्यसुधितंरराणः ।

प्रीतेर्दत्तद्वोत्रासायविष्ठासांमयस्यंविधुतोवृधासः ॥ १० ॥ १० ॥

यस्य । त्वम् । अग्ने । अध्वरम् । जुजोपः । देवः । मर्तस्य ।
सुऽर्धितम् । रराणः । प्रीता । इत् । असत् । होत्रा । सा । यविष्टु ।
असाम । यस्य । विधत्तः । वृधासः ॥ १० ॥

हेअग्ने रराणः रममाणः देवोदीप्यमानस्त्वं यस्यमर्तस्य मनुष्यस्यसंबन्धिसुधितंत्वदर्थसुष्ठु
निहितम् अध्वरमनुपहतंहविलेक्षणमर्जजुनोपः सेवसे हेयविष्ट युवतम सा होत्रा स.होतायजमानः
प्रीतेऽसत्प्रीतएवभवेत् असामतस्ययजमानस्यसंबन्धिनोभवेम यस्यविधत्त अग्निपरिचर्याकुर्व-
तोयजमानस्यहोत्रादयो वृधासः यज्ञस्यवर्धयितारोभवन्ति ॥ जुजोपः जुषीप्रीतिसेवनयोरित्यस्यव-
हुलंछन्दसीतिश्लुः अडागमः अभ्यस्तस्वरः । सुधितं दधातेर्निष्ठायां सुधितवसुधितनिपा-
तनाद्धचादेशः गतिरन्तरइतिगते स्वरः । असाम अस्तेलोऽदि आडुत्तमस्यपिचेत्याडागमः उ-
त्तमस्यापिद्ध्रावादनुदात्तत्वेघातुस्वरः । विधत्त विधविधाने तुदादिः शतुरनुमइतिविभक्ते-
रुदात्तत्वम् ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थेऽक्षरदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथैकादशी-

चिच्चिर्मच्चिच्चिनच्चद्विविद्वान्पृष्टेववीतावृजिनाच्चमर्तान् ।
रायेचनः स्वप्त्यायदेवदितिचरास्वादितिमुरुष्य ॥ ११ ॥

चिच्चिम् । अच्चिच्चिम् । चिनच्चत् । वि । विद्वान् । पृष्टाऽइव । वीता ।
वृजिना । च् । मर्तान् । राये । च् । नः । सुऽअप्त्याय । देव ।
दितिम् । च् । रास्व । अदितिम् । उरुष्य ॥ ११ ॥

विद्वान्प्राणिनांपुण्यपापरूपाणिकर्माणिजानानः सोऽग्निः चितिं ज्ञातव्यं पुण्यम् अचित्तिम्
अनुपादेयत्वेनाचेतनायंपापं यद्वा चित्तिज्ञानम् अचित्तिम् अज्ञानं विचिनवत् विचिनोतु पृथ-
क्करोतु तत्रदृष्टान्तः-पृष्टेव यथाश्वपालोश्वानांवीता कान्तानिवृजिनादुर्वहाणिच पृष्टा पृष्टानि
ज्ञेयोपादेयत्वेनपृथक्करोतितद्वत् किञ्च मर्तान्पुण्यकृतोऽपुण्यकृतश्चमनुष्यान्पृथक्करोतु हेदेवअग्ने
स्वप्त्याय शोभनपुरोपेताय रायेघनाय नोऽस्मान्कुरुदितिं दातारंचरास्वदेहि अदितिं पञ्च-
म्यर्धेद्वितीया आदातु.सकाशादुरुष्य रश्च ॥ चितिं चितीसंज्ञाने स्त्रियांकिन् निच्चादाद्युदा-

घः । चिनवत् चिनोतेलेँट्यडागमः । दिति दाणदाने कर्मणिक्चिच् । रास्व रादाने छोटि व्यत्ययेनात्मनेपदं चवायोगेप्रथमोतिननिघातः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

कविंशशासुःकवयोदब्धानिधारयन्तोदुर्यास्वायोः ।
अतस्त्वंदृश्याँअग्रएतान्पृङ्गिःपश्येरद्भुताँअर्यएवैः ॥ १२ ॥

कविम् । शशासुः । कवयः । अदब्धाः । निःधारयन्तः । दुर्यासु ।
आयोः । अतः । त्वम् । दृश्यान् । अग्रे । एतान् । पृङ्भिः । पश्येः ।
अद्भुतान् । अर्यः । एवैः ॥ १२ ॥

हेअग्रे आयोर्भिन्युष्यस्यदुर्यासु गृहेषु अदब्धाः केनाप्यतिरस्कृतानिधारयन्तः निवसन्तः
कवयः प्रान्तदृशोदेवाः कविमेधाविनं त्वांशशासुः होताभवेतिशशासुः अतःकारणात् अर्यः
यज्ञस्यस्वामी त्वं दृश्यान्दृशनीयानद्भुतानाश्चर्यरूपोपितामिन्द्रादीमेतान्दवान्दैर्गमनशीलैःपृङ्गिः
पादैःस्वतेजोभिःपश्येः जानीथाः ॥ दृश्यान् दृशिश्रेष्ठेणे ऋदुपधाच्चाकूपिचूतेरितिर्कर्मणिक्यप्
कित्वाद्गुणः पित्वाद्गुणः पित्वाद्गुणः पित्वाद्गुणः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

त्वमग्नेवाघतेसुप्रणीतिःसुतसोमायविधतेयविष्ठ ।
रत्नंभरशशमानार्यघृष्वेपृथुश्चन्द्रमवंसेचर्पणिप्राः ॥ १३ ॥

त्वम् । अग्ने । वाघते । सुप्रणीतिः । सुतस्तोमाय । विधते ।
यविष्ठ । रत्नम् । भर । शशमानार्य । घृष्वे । पृथु । चन्द्रम् ।
अवंसे । चर्पणिप्राः ॥ १३ ॥

हेयविष्ठ युवतम घृष्वे दासिषुक् यद्वा परेषांवर्षणशील हेअग्ने चर्पणिप्राः अपेक्षित-
फलप्रदानेनमनुष्याणां कामपूरकः सुप्रणीतिः सुदृत्तरवेधांप्रणयर्नायस्त्वं सुतसोमायविधतेत-
वपरिचरणं कुर्वतेशशमानार्यत्वांस्तुवतेवाचतेयज्ञनिर्वाहकाययज्ञमानाय पृथु प्रभूतं चन्द्रमाहा-
दकारिरत्नमुचमंघनम् अवंसे रक्षणायभर आहर प्रयच्छेत्यर्थः ॥ सुप्रणीतिः णीञ्प्राप्णे

कर्मणिक्त्वात् तादौचनितिकृतीति अनन्तरप्रशब्दस्योदात्तत्वम् । पृथुधन्द्रमित्यत्रसंहितायां ह
स्वाच्चन्द्रोत्तरपदेमन्त्रेऽतिमुडागमः श्रुत्वेनशकारः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अर्धाह्वयद्वयमंसेत्वायापड्भिर्हस्तेभिश्चकृमातनूभिः ।

रथंनक्रन्तोअर्पसाभुरिजोऋतंयेमुःसुध्व्यंआशुपाणाः ॥ १४ ॥

अर्ध । हं । यत् । वयम् । अग्ने । त्वाध्या । पट्क्षभिः । हस्तेभिः ।
चकृग । तनूभिः । रथम् । न । क्रन्तः । अर्पसा । भुरिजोः । ऋतम् ।
येमुः । सुध्व्यः । आशुपाणाः ॥ १४ ॥

हेअग्ने अघह अघत्तु वपंत्वाया त्वत्कामनया पाड्भिः पादैःहस्तेभिः हस्तेस्तनूभिरेवै-
ध्यात्रयैश्चकृम यत्पस्मात्कारणात् कर्मसिद्ध्यर्थं त्वामुपपादयामः तस्मात्सुध्व्यः सुकर्माणः
आशुपाणाः कर्मणिश्रियापुनन्तः तेङ्गिरसः ऋतं सत्यभूतं त्वाभुरिजोः विभ्रतःकर्मकरणसा-
मर्थ्यपदार्थान्वेतिभुरिजौ बाहू तयोःअपसामन्थनारूप्येनकर्मणायेमुः उद्यच्छन्ति तत्रदृष्टान्तः-
रथंन यथा क्रन्तः कारवः शिल्पिनः क्रामन्तोद्यगावाहस्तयोर्व्यथारथमुद्यच्छन्तितद्गत् यद्वा
भुरिजोः देवान्मनुष्यांश्च विभ्रतइतिभुरिजौ धावापृथिव्यौ तयोर्मध्ये अपसापरिचरणकर्म-
णासत्यभूततमग्निं येमुरुद्यच्छन्ति ॥ अघ संहितायांनिपातस्यचेतिदीर्घः । क्रन्तः करोते
शतरि बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् प्रत्ययस्वरः । भुरिजोः डुभृञ्धारणपोषणयोः
मृजउघेतीनिप्रत्ययेधातोर्ऋकारस्वरपरः प्रत्ययस्वरः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

अर्धामातुरुपसःसप्तविप्राजायेमहिप्रथमावेधसोनृन् ।

दिवस्पुत्राअङ्गिरसोभवेमार्द्रिरुजेमघनिर्नशुचन्तः ॥ १५ ॥

अर्ध । मातुः । उपसः । सप्त । विप्राः । जायेमहि । प्रथमाः ।
वेधसः । नृन् । दिवः । पुत्राः । अङ्गिरसः । भवेम् । अर्द्रिम् ।
रुजेम् । घनिर्नम् । शुचन्तः ॥ १५ ॥

वामदेवान्यैः पाङ्गिराङ्गिरोमिः सहस्रूते अघापिच मातुरुपसः सकाशात्सप्त सप्तसंख्याकावि-
प्राः प्राज्ञावयंसमः प्रथमाः श्रेष्ठावयंवेधसोऽग्नेः परिचारकान् नूतूवेधसो विधातृव्रदमीन्वा जायेमाहि व-
यं जनयामः दिवोद्योतमानस्यादित्यस्य पुत्रावयम् अङ्गिरसो भवेम, मूर्तिमन्तः स्याम शुचन्तो दी-
प्यमानावयंधनिनमुदकवन्तमद्रिमेवंरुनेम वर्षार्थं भिद्याम यद्वा धनिनं पणिनामकासुरापहृत-
गोधनयुक्तमद्रिपर्वतरुनेम अङ्गिरसामादित्यपुत्रत्वमेवमाद्यायते-तस्ययद्वेतसः प्रथममुददीप्य-
ततदसावादित्यो भवंदित्युपक्रम्येद्द्वारा आसंस्तोङ्गिरसो भवन्निति ॥ जायेमाहि जनीप्रादुर्भावे
लिङि ज्ञाननोर्नेतिनादेशः । वेधसः जुधाञ्छारणपोपणयोरित्यस्माद्विधानो वेधचेरसिप्रत्य-
यः धातोर्वैधुइत्यादेशः । दिवस्पुत्रा इत्यत्र संहितायां षष्ठ्याः पतिपुत्रेति विसर्जनीयस्य सत्वम् ।
रुनेम रुमोभङ्गे अद्वादिः लिङ्गिरूपम् ॥ १५ ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थेऽदशो वर्गः ॥ १८ ॥

अथ षोडशी-

अघायथानः पितरः परासः प्रत्नासो अग्रऋतमाशुपाणाः ।

शुचीदंयं दीर्घितिमुक्थशासः क्षामां भिन्दन्तो अरुणीरपं व्रन् ॥ १६ ॥

अघ । यथा । नः । पितरः । परासः । प्रत्नासः । अग्ने । ऋतम् ।

आशुपाणाः । शुचिं । इत् । अयन् । दीर्घितिम् । उक्थशासः ।

क्षामं । भिन्दन्तः । अरुणीः । अपं । व्रन् ॥ १६ ॥

हे अग्ने अघापिच परास श्रेष्ठा. प्रत्नासः पुराणाः ऋतंसत्यभूतं यज्ञं यथायथावदाशु-
पाणाः अश्रुत्तानानोऽस्माकंपितरोङ्गिरस. शुचीदीर्घस्थानमयन् अगच्छन् तथा दीर्घितिं ते-
नश्चागच्छन् किंच उक्थशासः उक्थानां शस्त्राणां शासितारः क्षाम क्षयकारणं तमः पापं वा
भिन्दन्तो विनाशयन्तोङ्गिरसः अरुणीः अरुणवर्णीः पणिभिरपहृताग्नाः उपसोवा अप-
मन् अपावृष्यन् प्रकाशितवन्त इत्यर्थः ॥ अयन् इणगौ लङि इणोयाणितियण् व्यत्ययेन
अडागमः । दीर्घितिं दीर्घीद्दीर्घिदेवयोरित्यस्मात्किनिहस्वच्छान्दस. निस्वादाद्युदात्तः । उ-
क्थशासः उक्थशास्त्रे उपपदे शंसुस्तुतावित्यस्मान्मन्त्रेष्वेतवहोक्थशासुरोडाशोष्णितितिपिन्
नकारलोपश्च निपातनादेव पदकालेहस्वच्छान्दसः । अरुणीः गौरादिर्दीपन्तः एकादेशस्तरः ।
मन् वृणोतेर्लुङि मद्घेषेत्यादिना लुङ्क निपातः ॥ १६ ॥

आग्रयणे आमिन्द्रस्यहविषःसुकर्माणश्चितीयाभ्या सुत्रितञ्च-सुकर्माणःसुरुचोदेवयन्तो
विश्वेदेवासागतोति ।

सैपासतदशी-

सुकर्माणःसुरुचोदेवयन्तोयोनेदेवा जनिमाधमन्तः ।

शुचन्तोअग्निववृधन्तइन्द्रमूर्ध्वगव्यंपरिपदन्तोअगमन् ॥ १७ ॥

सुकर्माणः । सुरुचः । देवयन्तः । अर्यः । न । देवाः । जनिम ।
धमन्तः । शुचन्तः । अग्निम् । वृधन्तः । इन्द्रम् । ऊर्ध्वम् । गव्यम् ।
परिपदन्तः । अगमन् ॥ १७ ॥

सुकर्माणः सुष्टु अनुष्ठितयागादिकर्माणः सुरुचः शोभनशीलः देवयन्तोदेवान्कामयमा-
नाः देवाः देवनशीलाः स्तोतारः जनिम स्वकीयमानुषजन्म धमन्तः यागादिलक्षणैर्नकर्मणा
निर्मलीकृतान्तः तत्रदृष्टान्त-अयोन यथाकर्माः अयोभस्त्रेणगव्यमन्तितद्वत् तादृशाअग्निशुच-
न्तोहविर्भिर्दिपयन्तइन्द्रंवृधन्तः सोमेनस्तुत्यावात्पयन्तः अङ्गिरसः परिपदन्तः परितःसीदन्तः
सन्तः ऊर्ध्वं महान्तं गव्यं गोसङ्घम् अगमन् प्राप्नुवन् ॥ सुकर्माणः सोमनसीङ्गयुत्तरपदापुदात्त्व-
म् । धमन्तः ध्माशब्दाग्निसंयोगो शतरिषाघ्मादिनाधमेत्यादेशः शपःपित्वादनुदात्तत्वे शतु-
र्लसार्वावातुरुस्वरः । वृधन्तः वृधुवर्धेन व्यत्ययेनपरस्मैपदं शतरिषापःश्लुः । गव्यं गवांसमूह
इत्यर्थे सत्वगोरधादितियः । अगमन् गमर्लुङि क्लेर्लङिक्त्वात् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

आयूथेवंक्षुमतिपश्वोअख्यद्वेवानांयज्जनिमान्त्युग्र ।

मतीनांचिदुर्वशीररुप्रन्वृधेचिदुर्वउपरस्यायोः ॥ १८ ॥

आ । यूथाश्द्वेव । क्षुमति । पश्वः । अख्यत् । देवानाम् । यत् ।
जनिम । अन्ति । उग्र । मतीनाम् । चित् । उर्वशीः । अकृप्रन् ।
वृधे । चित् । अर्यः । उपरस्य । आयोः ॥ १८ ॥

उग्र तेनस्विन् हेअग्ने देवानामङ्गिरसांसम्बन्धियज्जनिम गोसंघमन्ति पर्वतस्यसमीपे
 आख्यत् आसमन्तादिन्द्रोपश्यत् तत्रदृष्टान्तः—यूथेव यथापश्व.पशूनांगवायूथानिक्षुमति
 अन्नवत्याह्वगृहेवर्तमानानिपश्यन्तिननास्तद्वत् यद्वा हेअग्ने तवपरिचारकोङ्गिरसोगणः देवा-
 नाभिन्द्रादीनांयज्जनिम योयंजनः अन्तिमदान्तिके पश्वः पाणिभिरपहतान्पशूनाख्यत् समन्तात्प-
 द्यति तत्रदृष्टान्तः—यथाक्षुमतिशब्दं कुर्वाणेगवायूथायूथेष्व.पशूत्पश्यन्तितद्वत् मर्ताभिचित् मनुष्या-
 णामूर्ध्वशीः ऊरुभ्यामशुतानाः ऊरुभ्यामशुतइतिपास्कः । प्रनाः अकृप्रन् ताभिरानीताभि-
 गौभिः कृसाः समर्थाअभवन् विदपिच अर्थःस्वामीलब्धगोधनउपरस्यउत्सस्यनिपिक्तस्यापत्य-
 स्यवृषेवर्धनायसमर्थोभवति तथा आयोर्मुनुष्यस्य भृत्यादेश्वयोपेसमर्थोभवति ॥ यूथेव
 शसःसप्तम्यावाढादेशः । क्षुमति क्षुदित्यन्ननाम यद्वा ट्क्षुशब्दे भावेकिप् छान्दसस्तकारलोपः
 तदस्यास्तांतिमत्तुप् हस्वनुङ्भ्यामत्तुविति मत्तुपउदात्तत्वम् । अख्यत् ख्याप्रकयने लुडिव्वेरस्य-
 तिक्किख्यातिभ्योडित्यङादेशः आतोलोपः । जनिम जनीप्रादुर्भावे हजनिभ्यामिमनश्चित्इम-
 निप्रत्ययः निच्वादाद्युदात्तः । अकृप्रन् कृप्सामर्थे लडिव्वहुल्लेन्दसीतिविकरणस्यलुक्
 रुडागमः ॥ १८ ॥

अथैकोविंशी-

अकर्मतेस्वपसोअभूमऋतमवसन्नूपसोविभातीः ।

अनूनमग्निपुरुधासुश्चन्द्रं देवस्यमर्मृजतश्चारुचक्षुः ॥ १९ ॥

अकर्म । ते । सुइअपसः । अभूम् । ऋतम् । अवसन् । उपसः ।

विइभातीः । अनूनम् । अग्निम् । पुरुध । सुइचन्द्रम् । देवस्य ।

मर्मृजतः । चारु । चक्षुः ॥ १९ ॥

हेअग्ने तेतव परिचरणमकर्म अकुर्म तेनकर्मणास्वपस शोभनकर्मणोभूम विभातीः
 व्यच्छन्त्यउपसः क्रन्तेनोवसन् आच्छादयन्ति धारयन्तीत्यर्थः । तथा ताउपसः अनूनं सं-
 पूर्णं पुरुधा बहुधा सुचन्द्रं सष्टुभाहादकारिणं यद्वा सुद्विरण्यमग्निधारयन्ति किञ्च देवस्ययो-
 तमानस्यतवचारुमनोहरंचक्षुः तेनोमर्मृजतः परिचरन्तोवयंस्वपसोऽभूमोतिपूर्वणान्वयः ॥ अक-
 र्म करोतेर्लुडि बहुल्लेन्दसीतिविकरणस्यलुक् । मर्मृजतः मृज्पशुद्वौ यड्लुकि रुप्रिकौ
 चक्षुःकौत्यम्यासस्यरुगागमः शतरि नाभ्यस्ताच्छतुरितिनुमपावः अभ्यस्तस्वः ॥ १९ ॥

अथविंशती-

एतातेभ्यमुचथानिवेधोवोचामकवयेताजुपस्व ।

उच्छोचस्वकृणुहिवस्यसोनोमहोरायःपुरुवार्यन्धि ॥ २० ॥ १९ ॥

एता । ते । अग्ने । उचथानि । वेधः । अवोचाम । कवये । ता ।

जुपस्व । उत् । शोचस्व । कृणुहि । वस्यसः । नः । महः । रायः ।

पुरुवार । म । यन्धि ॥ २० ॥

वेध- विधातः हेअग्ने कवयेमेधाविने तेषुभ्यम् एता एतान्युचथानि उक्थानिशस्त्राप्यवो-
चाम त्वं तातानिजुपस्वसेवस्व किञ्च त्वमुच्छोचस्व उद्दीप्यस्व नोस्मावस्यसः अतिशयेन
धनुक्ता-कृणुहिबुधनेदेवोच्यते-पुरुवार पुरुर्मिबहुभिर्भरणीय महोरायोमहद्वनप्रयन्धि अस्म-
भ्यंप्रयच्छ ॥ अवोचाम वचपरिभाषणे लुडि न्नेरडादेशः पादादित्वाद्भिवातः । कृणुहि कृ-
विहिंसाकरणयोरित्यस्यलौटिरूपं तिङउत्तरत्वादनिरातः । वस्यसः वसुमच्छब्दादीयसुनि
विभक्तोर्लुगितिमतुपोलुकिटिलोपेचकृते ईकारलोपश्छान्दसः । यन्धि यमेर्लोटि बहुलंछन्दसीति
विकरणस्यलुक् वाछन्दसीतिहेर्विकल्पेनपित्त्वाद्दडितश्चेतिधिरादेशः ॥ २० ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्पेकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

आवोरानानभितिषोडशर्चतृतीयसूक्तं वामदेवस्यार्थं त्रैष्टुभमाग्नेयम् आबःपोळशेत्यनुकान्तम् । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्विनियोगोक्तः ।

अथप्रथमा-

आवोरानानमध्वरस्यरुद्रंहोतारंसत्ययजुरोदस्योः ।

अग्निपुरातनयित्त्नोरचित्त्वाद्धिरण्यरूपमवसेकृणुध्वम् ॥ १ ॥

आ । वः । राजानम् । अध्वरस्य । रुद्रम् । होतारम् । सत्ययजम् ।

रोदस्योः । अग्निम् । पुरा । तनयित्तोः । अचित्त्वात् । हिरण्यरूपम् ।

अवसे । कृणुध्वम् ॥ १ ॥

हेन्द्रत्विन्यजमानाः अध्वरस्ययज्ञस्यराजानमधिपतिं होतारं देवानामाहोतारं रुद्रं
 रोरूयमाणं द्रवन्तं शत्रून्लोदयन्तंवा यद्वा एषावाअभेस्तनूर्यदुद्रइति रुद्रात्मकं रोदस्योर्वा-
 वापृथिव्यो.सत्ययजं सत्यस्यान्नस्यदातारं यद्वा सत्ययजंसत्येनहविषोदेवाग्यजन्तं यद्वा
 रोदस्योर्वाप्यवर्तमानं हिरण्यरूपं सुवर्णप्रभम् एवंविधमग्निं वीयुष्माकम् अवक्षे रक्षणाय
 तनयित्वास्तनयिभूराग्नि.सहाकस्मिः तत्सदृशादचित्तात् नविद्यतेचिचंयास्मिन्तदाचित्तं चित्तोपल-
 क्षितसर्वेन्द्रियोपसंहारोमरणमिति यावत् तन्मरणात्पुराप्रगेव आकृणुध्वं यूयंसमन्ताद्धविभिर्-
 क्षिभनध्वम् ॥ रुद्रं रोदयतेरोदेर्णिलुकृचेतिरप्रत्ययः । तनयिभ्योः तनिःशब्दार्थः चुरादिरद-
 न्तः स्तनिशुधिपुषिगामिनिभ्योणेरिबुजितिइलुच्प्रत्ययः चित्स्वरेणान्तोदात्तः सुपासर्दकादे-
 शोएकादेशस्वरः । कृणुध्वं कृविर्हिंसाकरणयोश्च लोटिरूपम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अयंयोनिश्चकृमायंव्यन्तेजायेवपत्यंउशतीसुवासाः ।
 अर्वाचीनःपरिधीतोनिपीदेमाउतेस्वपाकप्रतीचीः ॥ २ ॥

अयम् । योनिः । चकृम । यम् । व्यम् । ते । जायाइव । पत्ये ।
 उशती इति । सुवासाः । अर्वाचीनः । परिधीतः । नि । सीद् ।
 इमाः । ऊँ इति । सुअपाक । प्रतीचीः ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वदर्धं यमुत्तरवेदिष्ठक्षणाप्रदेशं वयंचकृम कुर्मः अयंयोनिः तवस्थानंभवति
 तत्रदृष्टान्तः-नायेव यथापत्येउशतीपतिकामयमानासुवासाःशोमनवस्त्रोपेतानायास्वात्मसमी-
 पेतस्यस्थानं करोतिद्वत् हेस्वपाक स्वपस्क सुकर्मन् अग्ने त्वंपरिधीतः यष्टज्यद्वैस्तेजो-
 भिर्वापरिधीतः अर्वाचीनोऽस्मदभिमुखःसन् निपीदोत्तरवेद्यामुपविश तत्रस्थितस्येतदप इमा
 ज्वाला.स्तुतयोवाप्रतीचीः त्वद्दामिमुखाःप्रवर्तन्ते ॥ चकृम करोतीळिरूपं वाक्यभेदाद्विधाता-
 मावः । अर्वाचीनः विभाषाश्चेरदिगितिलः । परिधीतः व्येज्संवरणे कर्मणिनिष्ठ यजादि-
 त्वात्संयसारणं गतिरनतरइतिगतेःस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आशुण्वतेअहंपितायमन्मनूचक्षतेसुमृळीकायंवेधः ।
 देवायंशस्तिममृतायंशं ग्रावेवसोतामधुपुयमीळे ॥ ३ ॥

आश्व॒ण्व॒ते । अ॒दृ॒पि॒ताय॑ । म॒न्म॑ । नृ॒श्च॒क्ष॒से । सु॒ध॒मृ॒च्छी॒कार्य॑ ।
वे॒धः॑ । दे॒वाय॑ । श॒स्ति॒म् । अ॒मृ॒ताय॑ । शंस॑ । ग्रा॒वा॒ऽइ॒व । सो॒ता ।
म॒धु॒ऽसु॒त् । य॒म् । ई॒ळे ॥ ३ ॥

वेधः स्तोत्राणां कर्तः हेस्तोत' आश्वण्वते स्तोत्राकर्णनपराय अदृपिताय अदृष्टाय अप्र-
मत्ताय नृचक्षसे नृणादृष्टे सुसुच्छीकाय सुसुक्ताय अमृताय मरणघर्भरहिताय देवाय तामैश्वर्य-
धैर्यम् स्तोत्रं शस्ति शस्त्रं च शंस मधुपुत् मदकरस्य सोमस्य सोता तत्र दृष्टान्त - प्रावेव
यथा ग्रावा सोमस्य सोता तद्वत् सोमो भिषवं कुर्वाणो यजमानो यमग्निमीळेस्तौति तस्मै शंसेति समन्वयः
यद्वा मधुपुत् सोममुद्यजमानः अग्निमीळेस्तौति तत्र दृष्टान्त - यथा ग्रावा सोमस्य सोता शब्द
करोति प्रैतेव दस्तु प्रवयवदाम ग्रावभ्य इत्यत्र ग्राव्याकर्तृत्वं श्रुतमिति ॥ आश्वण्वते शतुरनुगइ-
ति विभक्तेरुदात्तत्वम् । ईळे ईडस्तुतौ छदिलोपस्त आत्मनेपदोऽपि तितलोपः यद्वा छितितशब्दस्यै-
शादेशेऽकृतेरूपम् ॥ ३ ॥

अथचेतुर्थी-

त्वं चि॒न्नः॑ श॒म्यां॑ अ॒ग्ने अ॒स्या ऋ॒तस्य॑ बो॒ध्य॒त चि॒त्स्वा॒धीः॑ ।
क॒दा॒त उ॒क्था॑ स॒ध॒मा॒द्यानि॑ क॒दा भ॑वन्ति स॒ख्या गृ॒हे॒ते ॥ ४ ॥

त्वम् । चि॒त् । नः॑ । श॒म्यै॑ । अ॒ग्ने॑ । अ॒स्याः॑ । ऋ॒तस्य॑ । बो॒धि॑ ।
ऋ॒तुश्चि॒त् । सु॒ऽआ॒धीः॑ । क॒दा॑ । ते॑ । उ॒क्था॑ । स॒ध॒मा॒द्यानि॑ ।
क॒दा॑ । भ॒वन्ति॑ । स॒ख्या॑ । गृ॒हे॑ । ते॑ ॥ ४ ॥

हे अग्ने त्वंचित् त्वमेव शम्यै शमीशब्द कर्मनाम अस्या शम्यै शम्या नोऽस्मत्संबन्धि-
नोऽस्य कर्मण देवता भवसि हे ऋतचित् सत्यज्ञ हे अग्ने स्वाधीः सुकर्मा सुध्यानो वा त्वम् ऋत-
स्य बोधि अस्मदीयस्तोत्रं तु ध्यस्व ते तव सधमाद्यानि सहमदनिमित्तानि उक्था शस्त्राणि
कदा कस्मिन्काले भवन्ति भविष्यन्ति तथास्मदीये गृहे ते त्वया सह सख्या सख्यानि ऋदा भविष्यन्ति ॥
सधमाद्यानि मादयर्तर्प्यन्तस्याचो यदितियत् सधमादस्य योरिति सहस्य सधादेशः । भवन्ति
विभाषा ऋदा कर्होरिति भविष्यदर्थे लृट् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

कथाहृत्वरुणायत्वमग्नेकथादिवेगर्हसेकनआर्गः ।

कथामित्रायमीह्रुपेपृथिव्यैव्रवःकदर्यम्णेकद्रगाय ॥ ५ ॥ २० ॥

कथा । हृ । तत् । वरुणाय । त्वम् । अग्ने । कथा । दिवे ।

गर्हसे । कत् । नः । आर्गः । कथा । मित्राय । मीह्रुपे । पृथिव्यै ।

व्रवः । कत् । अर्यम्णे । कत् । भगाय ॥ ५ ॥ २० ॥

हेअग्ने त्वंतदस्मदीयं पापं वरुणायकथागर्हसे केनहेतुनागर्हापूर्वमावेदयेः हेतिपूरणः दिवे द्युलोक्याद्योतमानायसूर्यायवाकथा कथं तत्पापमावेदयेः नोऽस्माकमागस्तत्पापं कत् किमस्ति त्वत्परिचरणावास्तौत्यर्थः तथा मीह्रुपेअभिमत्फलसेक्रेमिश्राय पृथिव्यैच कथाव्रवः कथमागोब्रूयाः अर्यम्णेदेवायकत्कथं भगाय एतन्नामकायचदेवायवत्कथं ब्रूयाः ॥ कथा किंशब्दात्पाहेतौचच्छन्दसीतिथाप्रत्यय प्राग्दिशोविभाक्तिरिति विभाक्तिसंज्ञायां किमः कइतिक्रदेशः । मीह्रुपे मिहसेचने कसौ दाधन्साह्वान्मीह्रुपेतिनिपातितः । व्रवः ब्रून्व्यक्कायांवाचि डेटि डेटोडाटादित्यडागमः पादादित्वादानिघातः आगमस्यानुदात्तत्वाद्वातुस्वरः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेविंशोवर्गः ॥ २० ॥

अथषष्ठी-

कद्विष्ण्यासुवृधसानोअग्नेकदातायप्रतवसेशुभंये ।

परिज्मनेनासत्यायक्षेत्रवःकदग्नेरुद्रायनुष्टे ॥ ६ ॥

कत् । विष्ण्यासु । वृधसानः । अग्ने । कत् । वाताय । प्रक्षतवसे ।

शुभंये । परिज्मने । नासत्याय । क्षे । व्रवः । कत् ।

अग्ने । रुद्राय । नुष्टे ॥ ६ ॥

हेअग्ने विष्ण्यासु आशीश्रीयादिविष्ण्वेषु वृधसान-घृताद्याहुतिभिर्वर्धमानस्त्वं कत्कथं ब्रूयाः प्रतवसे प्ररूपबलाय शुभंये शुभस्यप्रापयित्रे परिज्मने परितो गन्धे नासत्याय सत्यस्यनेत्रे यद्वा नविद्यतेसत्यं सत्यस्यै वाताय वायवे यद्वा नासत्यायेतिवचनस्यत्ययः नासत्याभ्यामधिभ्यांक्षे क्षेतिशुषिबीमाह क्षियन्तिनिवसत्यस्यांप्राणिनइतितस्यैक्षेपृथिव्यैच

कत्कथं ब्रूयाः हेअग्ने नृधे नृणां पापकृतां हश्चे रुद्राय देवाय, कत्कथमागो ब्रवो ब्रूयाः ॥ वृधसानः
वृधुवर्धने असान नित्यनुवृत्तौ ऋञ्जिवृधिमन्दिसहिभ्यः किदित्यसान च्प्रत्ययः कित्त्वाद्गुणः
चित्त्वाद्दन्तोदात्तः । शुभंये याप्राग्गंविष् तत्पुरुषेकृतिबहुलमिति द्विर्तायाया अलुक् कृत्स्वरः ।
क्षे क्षिनिवासगत्योः अन्येभ्योपि दृश्यत इति अधिकरणेऽः ततष्ठाप् चतुर्थ्येकवचने
आतोधातो रित्यत्रातइतियोगविभागादाकारलोपः । नृधे हनर्हिंसागत्योः बहुलं छन्दसीति क्प् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

कथा महेपुष्टिम्भराय पूष्णे कद्रुद्राय सुमंखाय हविर्दे ।
कद्विष्णव उरुगाया यरेतो ब्रवः कदग्ने शरवे बृहत्यै ॥ ७ ॥

कथा । महे । पुष्टिम्भराय । पूष्णे । कत् । रुद्राय ।
सुमंखाय । हविःऽदे । कत् । विष्णवे । उरुगायाय ।
रेतः । ब्रवः । कत् । अग्ने । शरवे । बृहत्यै ॥ ७ ॥

हेअग्ने महे महते पुष्टिम्भराय पुष्टिधारकाय पूष्णे एतन्नामन्नाय देवाय कथा केन हेतु-
ना पापं ब्रवीथाः सुमंखाय सुपूजनीयाय सुयज्ञाय वा हविर्दे अग्निरूपेण देवानां हविर्दाने यद्वा
स्विष्टकृत्त्वात् हविषोदात्रे रुद्राय कत्कथं ब्रूयाः तथा उरुगायाय उरुभिर्बहुभिर्गीयमानाय यद्वा
प्रभूतकीर्तये विष्णवे रेतः क्षयहेतुपापं कत्कथं ब्रूयः शरवे शृणातिपक्वा ओपधीरिति शरुः शरत्संवत्सरः
यद्वा हिंसिका निर्ऋतिः बृहत्यै महत्यै शरवे निर्ऋत्यै वा कत्कथं पापं ब्रूयाः ॥ पुष्टिम्भराय
जुभृन्धारणपोषणयोः संज्ञायां भूतवृत्तीत्यादिना लृच् अरुर्द्विपदन्तस्य मुमिति पूर्वपदस्य मुमागमः
चित्त्वाद्दन्तोदात्तः समासे कृत्स्वरः । हविर्दे अनुदात्तस्य च यत्रोदात्तलोप इति सुपउदात्तत्वम् । शरवे
शुर्हिंसायां शृस्वृञ्जिहित्रप्यधीत्यादिना उपत्ययः निदित्यनुवृत्तेराद्युदात्तः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

कथा शर्धाय मरुतां मृताय कथासूरे बृहते पृच्छयमानः ।
प्रतिब्रवोदितये तुराय साधादिवो जातवेदश्चिक्त्वान् ॥ ८ ॥

कथा । शर्षीय । मरुताम् । ऋताय । कथा । सुरे । बृहते ।
 पृच्छयमानः । प्रति । व्रवः । अदितये । तुराय । साध । दिवः ।
 जातश्वेदः । चिकित्वान् ॥ ८ ॥

हेअग्ने ऋताय गन्धे सत्यभूतायवामरुतांशर्षीय बलभूताय गणाय कथा केनहे-
 तुना मदीयमाग,प्रतिब्रूयाः तेनपृच्छयमान.सन् तस्मैबृहतेमहतेसुरेसूर्यायकथाकथंवदेः तथा
 अदितये देव्यै तुराय त्वरितगमनायवायवे अदितये अदीनायतुरायवाप्रतिव्रवः मदीयमा-
 गःकथंप्रतिब्रूयाः यस्मादेवंतस्मात् हेनातवेदोग्ने चिकित्वान् तत्सर्वंनानानस्त्वं दिवोदीप्ता देवा-
 न्साध साधय गच्छ यद्वा दिवोद्युलोकस्वयज्ञवहनलक्षणकार्यसाध कुरु ॥ सुरे सर्वविधीनां
 छन्दसिनिकल्पितत्वात् डेर्यत्वामावः अतो गुणे इतिपररूपत्वम् । पृच्छयमान. प्रच्छञ्जाप्सायां
 कर्मणियक् ग्रहिज्येत्यादिनासंप्रसारणं शानचो लसार्धधातु कानुदात्तत्वेयक्स्वरः । साध राधसाधसंसिद्धौ
 अन्तर्भावितपर्यस्यलोडिव्यत्ययेनशप् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

ऋतेनंऋतंनिर्यतमीळआगोरा॒मास॒चामधुंमत्प॒क्रमग्ने ।
 कृ॒ष्णास॒तीरु॒शांता॒घासि॒नैपा॒जाम॒र्येण॒पर्य॑सापीपाय ॥ ९ ॥

ऋतेनं । ऋतम् । निर्यतम् । ईळे । आ । गोः । आमा । सचा ।
 मधुंमत् । प॒क्रमम् । अग्ने । कृष्णा । स॒ती । रु॒शांता । घा॒सिनी ।
 ए॒पा । जा॒मर्य॑ण । पर्य॑सा । पी॒पाय् ॥ ९ ॥

हेअग्ने ऋतेनसत्यभूतेनयज्ञेननिर्यतमनुन्यूतमृतमुदकं गोर्धेनोःपर्यईळे आयाचे साक्षा-
 म्यादिहविरर्धेगव्यंपयः त्वायाचइत्यभिप्रायः आमाअपका सा गोः मधुमन्मामधुर्येपितंपकंप-
 यः सन्नासहधारयति कृष्णा कृष्णवर्णासतीएपागौः रुशतीश्वेतेनघासिना प्राणिनां धारके-
 णनामर्येणनायत्तइतिना प्रनास्तान्नासामर्येणअमरणनिमित्तेनतेनपयसापीपाय प्रना प्याययतितवैपस-
 द्विमायद्रसान्परिणामसन्नेवंक्रोवि ॥ पीपाय प्यायतेलिटि लिङ्यदोश्वेतिपीमावः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

ऋतेनहिष्मावृषभश्चिक्तःपुमाँअग्निःपर्यसापृष्ठयेन ।

अस्पन्दमानोअचरद्वयोवावृषाशुक्रंदुदुहेपृश्निरूधः ॥ १० ॥ २१ ॥

ऋतेन । हि । स्म । वृषभः । चित् । अक्तः । पुमान् । अग्निः ।

पर्यसा । पृष्ठयेन । अस्पन्दमानः । अचरत् । वृषःऽधाः ।

वृषा । शुक्रम् । दुदुहे । पृश्निः । ऊधः ॥ १० ॥ २१ ॥

वृषभः अभिमतफलवर्षकःपुमान्श्रेष्ठःसोमिः ऋतेनसप्तम्यभूतेनपृष्ठयेन धारकेणपर्यसा अक्तः
सिक्तोभवति हिष्मचित् प्रयःपूरणाःवयोधाःअन्नदः सोमिः अस्पन्दमानः एकत्रावस्थितः
सन् एवाचरत् सर्वत्रतेजसाचरति तथा वृषा अपावर्षकः पृश्निःसूर्यः शुक्रंपयः ऊधोन्तरिक्षमे-
धंवादुदुहे दोग्धि ॥ अक्तः अजूव्याकिप्रस्रणगतिषु कर्मणिनिष्ठा । दुदुहे द्विकर्मकोयंघातुः ।
ऊधः अकथितंचेतिकर्मसंज्ञा ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थंपकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथैकादशी-

ऋतेनाद्रिर्व्यसन्भिदन्तःसमङ्गिरसोनवन्तगोभिः ।

शुनंनरःपरिपदभ्रुयासमाविःस्वर्भवज्जातेअग्नौ ॥ ११ ॥

ऋतेन । अद्रिम् । वि । असन् । भिदन्तः । सम् । अङ्गिरसः ।

नवन्तु । गोभिः । शुनम् । नरः । परि । सद्दन् । उपसम् ।

आविः । स्वः । अभवत् । जाते । अग्नौ ॥ ११ ॥

अङ्गिरसः भेदातिथिप्रभृतयः ऋतेनयज्ञेनेहेतुनागवांनिरोधरूपमद्रिपर्वतं भिदन्तोविदार-
यन्तःमन्तः व्यसन् व्याक्षिपन् ततस्तेगोभिः संनवन्त समगच्छन् नरः कर्मणानेतारः ते शुनं
सुध्वेनउपसंपरिसदन्परितः प्राप्नुवन् ततः स्वःसूर्योप्याविरभवत् सर्वमेतदग्नात्त्वयिजातेमन्थनेन
निष्पादितेमत्यभूदिति ॥ असन् अस्पतेर्लुङि त्रैरस्यतिवक्तीरयादिनाअद्यदेशः अनित्यमागमा-
नुशासनभित्तिधुगभावः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

ऋतस्यं देवीरमृता अमृक्ता अर्णो भिरापो मधुमद्भिरग्ने ।
वाजीनसर्गेषु प्रस्तुमानः प्रसदमित्त्ववितवे दधन्युः ॥ १२ ॥

ऋतेन । देवीः । अमृताः । अमृक्ताः । अर्णोः शभिः । आपः ।
मधुमत्शभिः । अग्ने । वाजी । न । सर्गेषु । प्रस्तुमानः । प्र ।
सदम् । इत् । सवितवे । दधन्युः ॥ १२ ॥

हेअग्ने अमृता अमरणहेतव अमृक्ता रक्षप्रभृतिभिरबाधिता मधुमद्भिर्माधुर्योपेतैरर्णो-
भिरुदकैर्युक्ता देवी देव्योनय ऋतेनसत्येनयज्ञेनवाहेतुना आप आप्तव्या सत्य सदामित् सदैव
सवितवे स्वर्णायप्रदधन्यु प्रगच्छन्ति तत्रदृष्टान्त -वार्त्मान यथासर्गेषुप्रेरणेषुप्रस्तुमान
प्रोत्साहमानोश्च प्रगच्छतितद्वत् ॥ आप आपृज्यातौ आप्रोते विह्वस्वधेति ऋग्मणिकिप्
अमृत्त्रित्यादिना जसिर्दीर्घ । प्रस्तुमान स्तोमतिरर्चतिकर्मा ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

माकस्यं यक्षंसदमिहुरोगा मावेशस्यं प्रमिनृतो मापेः ।
माध्रातुरग्ने अनृजो ऋणवेर्मासख्युर्दक्षैरिपोर्भुजेम ॥ १३ ॥

मा । कस्यं । यक्षम् । सदम् । इत् । हुरः । गाः । मा । वेशस्यं ।
प्रमिनृतः । मा । आपेः । मा । ध्रातुः । अग्ने । अनृजोः ।
ऋणम् । वेः । मा । सख्युः । दक्षम् । रिपोः । भुजेम् ॥ १३ ॥

हेअग्ने हुरोऽस्माकहिंसकस्य ऋणवेदिदपिनृतोर्गंध यज्ञ सशमित्सदैवमाणा कदाचिद-
पिमागच्छ प्रमिनृतोहिंसकस्य वेशस्य प्रातिवेशस्य यज्ञमाणा तथा आपेर्मन्त्रातिरिक्तस्यव-
न्वोर्षंभ्रभागच्छ तथा अनृजो कुटिलचित्तस्य ध्रातु ऋणम् ऋणवद्देवहवि मावे माकामयेथा
तथा ययमपि सख्युर्मित्रस्य रिपो शत्रोर्दत्तभोगसमर्पणमाभुजेम नमुञ्जीमाहि किन्तु त्वया
दत्तवनमुञ्जीमाहि ॥ हुर इप्रसह्यकरणे किप् बहुलच्छन्दसीत्युत्व सावकान् इति विभक्तेरुदा-
त्तत्वम् । मुनेन मुननालनाभ्यवहारयो आशीलिङि व्यत्ययेनारस्मैपद् लिङ्चाशिष्यवित्य-
ङ्प्रत्यय ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

रक्षाणोअग्नेतवरक्षणेभीरारक्षणःसुमखप्रीणानः ।

प्रतिस्फुरविरुजवीडुंहोजहिरक्षोमहिचिद्वावृधानम् ॥ १४ ॥

रक्ष । नः । अग्ने । तव । रक्षणेभिः । ररक्षणः । सुस्मख । प्रीणानः ।

प्रति । स्फुर । वि । रुज । वीळु । अंहः । जहि । रक्षः ।

महि । चित् । वृधानम् ॥ १४ ॥

सुमख सुयज्ञ सुधनेतिवा हेअग्ने ररक्षणः मृशमस्माकरथिता प्रीणानः हविर्भिःप्रीत-
स्वतवरक्षणेभिःन्वदीयैरवनैर्नोस्मात्रक्षपालय प्रतिस्फुर आस्मान्प्रतिदीप्यस्व वीळुहृदमंहःपापं
विरज विशेषेणनाशय किञ्च महिचित् महदपि वावृधानं वर्धमानं वृद्धंवा वाघकं रक्षोज-
हि ॥ णः नश्चधातुस्थोरुपुभ्यइतिसंहितायाणत्वम् । ररक्षणः रक्षैर्यङ्लुकिचानशिरूपम् ।
जहि हनर्हिसागत्योः लोटि हन्तेर्नइतिनादेशः आभाच्छास्त्रायासिद्धत्वादतोहेरितिलङ्ग
भवति ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

एभिर्भवसुमनाअग्नेअकैरिमान्स्पृशमन्मभिःशूरवाजान् ।

उतब्रह्माण्यङ्गिरोजुपस्वसन्तेशस्तिर्देववाताजरेत ॥ १५ ॥

एभिः । भव । सुस्मनाः । अग्ने । अकैः । इमान् । स्पृश ।

मन्मभिः । शूर । वाजान् । उत । ब्रह्माणि । अङ्गिरः । जुपस्व ।

सम् । ते । शस्तिः । देवश्वाता । जरेत ॥ १५ ॥

हेअग्ने एभिर्मदीयैरकैरर्चनीयैःशस्त्रैः सुमनाः शोभनमनस्कोभव हेशूर इमान्स्पृदी-
यान्हविलक्षणान्वाजान्मन्मभिस्तोत्रैःसहस्पृश प्रतिगृहाण उतापिच अङ्गिरः अङ्गतिहवीपि
प्राप्नोतात्याङ्गिराअग्निः यद्वा येङ्गाराआसंस्तेङ्गिरसोभवन्नितिवांक्षणम् । तेषामङ्गिरसांकारण-
त्वादग्नेरङ्गिरस्त्वं तत्कारणत्वेचमन्मभिः-येभिर्ङ्गिरसःसूनवस्तेअग्नेपरिनिश्चरैइति । तादृश हेअ-

प्रे ब्रह्माणि मन्त्रान्जुपस्व सेवस्व देववाता देवार्थगता देवान्स्तोतुं प्राप्तेत्यर्थः तादृशी शक्तिः
 शंसनं तैत्वांसंनरेतसंवर्धयतु ॥ स्पृश स्पृशसंस्पर्शने तुदादिः । देववाता वागतिगन्धनयोः गत्य-
 र्थाकर्महेतिकर्तारिकः देवः पचाद्यनन्तः केचेतिचतुर्थ्यन्तस्यपदस्यप्रकृतित्स्वरः ॥ १५ ॥

अथपोडशी-

एताविश्वाविदुषेत्तुभ्यंवेधोनीथान्यग्नेनिप्यावचांसि ।
 निवचनाकवयेकाव्यान्यशांसिपमृतिभिर्विप्रंउक्थैः ॥ १६ ॥ २२ ॥
 एता । विश्वा । विदुषे । तुभ्यम् । वेधुः । नीथानि । अग्ने । निप्या ।
 वचांसि । निश्चर्चना । कवये । काव्यानि । अशांसिपम् । मृतिभिः ।
 विप्रः । उक्थैः ॥ १६ ॥ २२ ॥

वेधःविघातः हेअग्ने विदुषेकर्मविषयज्ञानवते कवये क्रान्तदर्शने तुभ्यं नीथानि फल-
 प्रापकाणि निप्या गूढानि निवचनानि नितरां वक्तव्यानि काव्यानि कनिभिर्मेषाविभिःकृतानि
 एता विश्वा एतानि सर्वाणि वचांसि वाक्यानि मृतिभिर्मननीयैस्तोत्रैरुक्थैःशस्त्रैश्चसहितः
 विप्रःप्राज्ञोऽहमशांसिपमवोचं तानिसेवस्वेत्यर्थः ॥ १६ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेद्वाविशोवर्गः ॥ २२ ॥

कृणुष्वेतिपञ्चदशर्चेचतुर्थसूक्तम् वामदेवस्वार्प त्रैष्टुभं रथोहाग्निवेवताकं कृणुष्वपञ्चो-
 माराक्षोघ्नमित्यनुक्रमणिका । प्रातरनुवाकाभिनशस्त्रयोःसूक्तविनियोगः प्रचर्येभिष्टवङ्गुष्व
 पानइत्याद्याःपञ्चर्षोविभियुक्ताः सूत्रितश्च-कृणुष्वपानःप्रसितिनपृथ्वीमितिपञ्चेति ।

तत्रमथमा-

कृणुष्वपाजःप्रसितिनपृथ्वीयाहिराज्जेवामवाँडभेन ।
 तृष्वामनुप्रसितिद्रूणानोस्तांसि विध्यैरक्षसस्तपिष्ठैः ॥ १ ॥
 कृणुष्व । पाजः । प्रसितिम् । न । पृथ्वीम् । याहि । राजाँड्व ।
 अमँखान् । इभेन । तृष्वा । अनु । प्रसितिम् । द्रूणानः । अस्ता ।
 असि । विध्यै । रक्षसः । तपिष्ठैः ॥ १ ॥

हेअग्ने पाजस्तेज सङ्घं कृणुष्व कुरुष्व विस्नारय तत्रदृष्टान्त-प्रसितिं न यथामृगयुः पृ-
 ध्वीविस्तीर्णा प्रसितिं प्रकर्षेण सीयते वध्यते यया इति प्रसितिर्वागुरा तादृशी प्रसितिं पक्षिग्रहणार्थं व-
 नगहनेषु प्रसारयति तद्वत् त्वमपिरश्रासिह-तुं महद्वलमप्रतस्तनुष्व इमेन गतभयेन तेज सङ्घेन युक्त-
 स्त्वं याहि रक्षासिहन्तुं गच्छ तत्रदृष्टान्त-राजेव यथा अमवान् अमाराज्ञाः हवर्तत इत्यमोमात्य-
 तद्वान् यद्वा अमो अमनरोग शत्रूणां कर्तृ-धैरौ गैस्तद्वान् शत्रूणारोगभूत इत्यर्थं राजा इमेन गने-
 न युक्तः सन् परबलं प्रति गच्छति तद्वत् किंच तृष्णीं तृष्णीति क्षिप्रनाम क्षिप्रगामिनीं प्रसितिं प्र-
 कृष्टासेनाम् अनुदृष्टान् अनुगच्छन् यद्वा तृष्णीं मिति तृतीयार्थे द्वितीया तृष्ण्याक्षिप्रया प्रसित्या
 अनुबद्धया सन्नतया गत्या द्रूणान् परसेना हिंसन् अस्ता शत्रूणां क्षेप्तासि तापिष्टैस्तमृतमैस्ते-
 जोभि रक्षसो राक्षसान् विध्यताडय अत्र निरुक्त- कुरुष्व पाज पाज पाळनात्प्रमितिमिव पृथ्वीं प्रसि-
 ति प्रसयनात्त-तुर्वाजां लंबायां हिराजे वा मात्यवान् भयमनवा स्ववान् वेरावता गणेन गतभयेन हास्तिनेति वा तु-
 ष्प्रानुप्रसित्या द्रूणान् स्तृष्णीति क्षिप्रन मनरतेर्वा-त्वरतेर्वासितासि विध्य रक्षसस्तपिष्टैस्त-ष्टतमैस्तमृतमैस्तपि-
 ष्टनभैरिति वेति ॥ कृणुष्व कृविर्हिंसा करणयो लोटि धिन्वि कृणुष्योरचेत्युप्रत्यय-व्यत्ययेनात्मनेपदं
 विरारणस्वरः सति शिष्टोपि लसार्वाधातुकस्वरं न वाधत इति लसार्वाधातुकस्वर ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

तव भ्रमास आशुयाप नन्व नुं त्वृश धृपता शोशुचानः । ।

तपूप्यग्ने जुह्वा पतङ्गान संन्दितो विसृज विष्वं गुल्काः ॥ २ ॥

तव । भ्रमासः । आशुश्या । पतन्ति । अनुं । स्पृश । धृपता ।

शोशुचानः । तपूपि । अग्ने । जुह्वा । पतङ्गान् । असंन्दितः ।

वि । सृज । विष्वक् । गुल्काः ॥ २ ॥

हेअग्ने तव भ्रमास भ्राम्यन्त आशुया शीघ्रगतय रश्मय पतन्ति सर्वत प्रसरन्ति शोशु-
 चान् भृशं दीप्यमानस्त्वं धृपता अभिमवसमर्षेन तेज सङ्घेन शत्रून् नुक्रमेण स्पृश दह दहनो-
 पायं दर्शयति-असंन्दित परैरनिरुद्धस्त्वं तपूपि तापकानितेजासि पतङ्गान्पतनशीलान् विस्फुलिङ्गान्-
 न् गुल्का निर्गतज्वालरूपाणि किष्टानि चेत्येतन्नितयं जुह्वा ह्यन्तेस्यामाहुतय इति जुह्वर्वाला

तया विष्वक् सर्वतोविमृज प्रसारय ॥ आशुया आशुशब्दाञ्जसःसुपांसुलुगितियात्रादेशः
चित्स्वरः । धूपता धूपप्रसहने चुरादिराधूपीयः व्यत्ययेनशः शतुरनुमङ्गतिविभक्तेरुदात्तत्वम् ।
जुद्धा जुहोतेर्दाविश्वेतिक्विप् द्विर्वचनं दीर्घत्वम् उदात्तयणोहस्पृवीदिति विभक्तेरुदात्तत्वस्य नो-
द्घात्वोरिति प्रतिषेधः उदात्तस्वरितयोर्यणशतित्स्वरितत्वम् । असंदिताः दो अवस्रण्डने कर्मणि
निष्ठा द्यतिस्यतीतीत्वं ननासमासेतस्यस्वरः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

प्रतिस्पशोविसृजतूर्णितमोभवापायुर्विशोअस्याअदंघः ।
योनोंदूरेअघशंसोयोअन्त्यग्नेमाकिंष्टेव्यधिरादंघर्षीत् ॥ ३ ॥

प्रति । स्पशः । वि । सृज । तूर्णितमः । भव । पायुः । विशः ।
अस्याः । अदंघः । यः । नुः । दूरे । अघशंसः । यः । अन्ति ।
अग्ने । माकिः । ते । व्यधिः । आ । दधर्षीत् ॥ ३ ॥

हेअग्ने तूर्णितमः त्वरिततमस्त्वं स्पशः परवाचकात्रशमीन्चारान्वा सत्यानृतविवेकार्थं
विमृज शत्रूप्रतिविशेषेणप्रेरय अदंघः केनाप्यर्हिसितस्त्वम् अस्याः त्वदीयायाविशः अस्म-
दादिकाया प्रनायाः पायुः पालकोभव कस्मात्तद्रक्षणमित्यपेक्षायामाह-नोऽस्माकंदूरेयोघशं-
सः अंघंवापात्मकंशंसनमाभिलष कीर्तनंवायस्यसोघशंसः यश्चाघशंसः अन्ति अस्माकं
समीपेतिष्ठति तस्मादुभयविधाच्छत्रो पालकोभव किञ्च तेत्वत्संव्यधिनोऽस्मान्माकिः नक-
श्चिदपिव्यधि- वाचकोराक्षसःआदधर्षीत् आर्धपयतु आस्माकंकश्चिदपिपरिभवंमाकरोत्वित्यं-
धः ॥ अन्ति अन्तिकस्यकादिलेषआद्युदात्तत्वं । अग्ने पादादित्वात्पाठिक्रमाद्युदात्तत्वम् । मा-
किंष्टइतिसंहितायांयुष्मत्तत्तक्षुष्वन्तःपादमित्यित्यम् । दधर्षीत् धूपप्रसहने लडि बहुलंछन्दसी-
तिशपःश्लुः बहुलंछन्दसीतितिपर्इडागमः निघातः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उदंघेतिष्ठप्रत्यातनुष्वन्यंमित्राँओपतात्तिग्महेते ।
योनोअरातिसमिधानचक्रेनीचातंधंक्ष्यतसंनशुष्कम् ॥ ४ ॥

उत् । अग्ने । तिष्ठ । प्रति । आ । तनुष्व । नि । अमित्रान् ।
 ओपतात् । तिग्महेते । यः । नः । अरातिम् । समृद्धधान । चक्रे ।
 नीचा । तम् । धक्षि । अतसम् । न । शुष्कम् ॥ ४ ॥

तिग्महेते तिग्मास्तीक्ष्णाहेतयोज्ज्वलायस्यसतथोक्तः तादृश हेअग्ने उत्तिष्ठ रक्षोहन-
 नार्थमुद्यतोभव शत्रून्प्रतिआतनुष्व ज्वालासंविस्तारय तैस्तेजःसंवेरमित्रान् शत्रून्ओपतात्
 नितरांदह हेसमिधान समिद्विशेष्यमानाग्ने यःपुमात्रोऽस्माकम् अरातिं भावप्रदानोनिर्देशः
 अरातिस्त्वंशात्रवंचक्रे कुरुते अरातिमदानंवाकुरुते तंपुमांसनीचा न्यम्भूतंधक्षि दह तत्रष्टा-
 न्तः-अतसन यथाशुष्कमनार्द्रमतसंकाष्ठदहसितद्वत् ॥ ओपतात् उपदाहे लोटि हेस्तुहोरि-
 तितातडादेशः । धक्षि दहेलोटि बहुलंछन्दसीतिशपोलुक् होदशतिद्वत् भूभावः पदोःकः
 सीतिकत्वं निघातः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ऊर्ध्वोभंवप्रतिविध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्वदैव्यान्यग्ने ।
 अवस्थिरातनुहियातुजूनांजामिमजांमिंप्रमृणीहिशत्रून् ॥५॥२३॥

ऊर्ध्वः । भव । प्रति । विध्य । अधि । अस्मत् । आविः ।
 कृणुष्व । दैव्यानि । अग्ने । अर्ध । स्थिरा । तनुहि । यातुज्जूनाम् ।
 जामिम् । अजामिम् । प्र । मृणीहि । शत्रून् ॥ ५ ॥ २३ ॥

हेअग्ने ऊर्ध्वोभव रक्षोहननार्थमुद्युक्तोभव अस्मदस्मत्तः अधि अधिकात्राक्षसान् प्रतिविध्य
 प्रत्येकंताडय दैव्यानितेजांस्याविष्कृणुष्व आविष्कुरु एतच्चयंविधाय यातुजूनांयातयितुंप्राणिनः
 क्लेशयितुंयेनवंकुर्वन्तितेपांयातुधानानांस्थिरा दृढानि धनूंषि अवतनुहि अवगतज्यानिकुरु किंच
 जामिंचन्युमजामिमवचुंशान्-प्रमृणीहि प्रजहि यद्वा जामियःपूर्वप्रद्वतःतमजामिंपूर्वमप्रद्वतमेवंभूता-
 न्शत्रून्नहि प्रद्वतोयमित्युपेक्षांमाकृयाः ॥ आविष्कृणुष्वेत्यत्रसंहितायामिदुदुपवस्यचाप्रत्यय-
 स्यचेतिपत्वम् । तनुहि तनोतेलोटि उत्तथप्रत्ययाच्छान्दसिंवाचनमितिहेर्लगाभावः । यातुजूनां
 जुगतौ किञ्चचीत्यादिनाकिप्दीर्घां आमिच्छान्दसोनुम् । प्रमृणीहि मृदुप्राणत्यागे अन्तर्मा-
 वितण्यर्थस्य लोटि बहुलंछन्दसीतिविकरणःश्चा निघातः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्भेदयोर्विशोवर्गः ॥ २३ ॥

अथपष्ठी-

सतेजानातिंसुमतिंयंविष्टयईवतेब्रह्मणेगातुमैरत् ।

विश्वान्यस्मैसुदिनानिरायोद्युन्नान्यर्योविदुरोअभिद्यौत् ॥ ६ ॥

सः । ते । जानाति । सुष्मतिम् यविष्ट । यः । ईवते ।

ब्रह्मणे । गातुम् । ऐरत् । विश्वानि । अस्मै । सुशुदिनानि । रायः ।

द्युन्नानि । अर्यः । वि । दुरः । अभि । द्यौत् ॥ ६ ॥

यविष्ट युवतम यद्वा देवानांहवीभिश्चायितृतम हेअग्ने यःपुमान् ईवते गमनवते क-
 ल्याणहेतुभूतागमनाय ब्रह्मणे परिवृढाय तुभ्यंगातुं गीयते उच्चार्यतइतिगातु स्तोत्रं तदैरत्पेरय-
 ति सपुमान् ते तव सुमतिं कल्याणकरीमनुग्रहात्मिकांबुद्धिजानाति लभतइत्यर्थः अस्मैस्तो-
 त्रं कृष्वतेयनमानायतदर्थंविश्वानिसुदिनानिशोभनानि दिनानिरायोधनानिद्युन्नानियुतिमन्तिर-
 न्नकनकादीनि दुरः गृहान् अभिअभिलक्ष्य अर्यः यजानांस्वामी त्वं विद्योत् विशेषेणद्योतस्व
 केचिदत्रवाक्यभेदमङ्गीकुर्वते स्तोत्रं कृतवतेयनमानायविश्वानिसुदिनानि अभ्युदयकारीणि
 भवन्ति रायः रान्तिक्षीरादीनीतिरायोधनानिद्युन्नानि द्योतमानानिकनकादीनिचास्मैभवन्ति
 अर्यः कर्मणामनुष्ठाता सः यनमान् दुरः गृहानभिविद्योत् विशेषेणद्योतते ॥ ईवते ईगतौ क्विप्
 तदस्यास्तीतिमतुप् छन्दसीरइतिमतुपोवत्वम् । ऐरत् ईरगतौ यद्वृत्तयोगादनिपातः । अर्यः ऋगतौ
 अर्यः स्वामिवैश्ययोरिति यत्प्रत्ययान्तोनिपातितः स्वामिन्यन्तोदात्तत्वम् । द्यौत् द्युतदीप्तौ छान्दसे
 लृङ्द्युञ्जो लृङोतिपरस्मैपदं बहुलं छन्दसौत्पडभावः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सेदग्नेअस्तुसुभर्गःसुदानुर्यस्त्वानित्येनहविषायउक्थैः ।

पिप्रीपतिस्वआर्युपिदुरोणेविश्वेदस्मैसुदिनासासंदिष्टिः ॥ ७ ॥

सः । इत् । अग्ने । अस्तु । सुशुभर्गः । सुशुदानुः । यः । त्वा । नित्येन ।

हविषा । यः । उक्थैः । पिप्रीपति । स्वे । आर्युपि । दुरोणे ।

विश्वा । इत् । अस्मै । सुशुदिना । सा । असत् । इष्टिः ॥ ७ ॥

हेअग्ने यःपुमान्नित्येन यावर्जावसंकल्पितेनाग्निहोत्रादिसाधनभूतेनहविषा त्वा त्वां पिप्री-
पति प्रीणायितुमिच्छति यश्चोक्थैःशस्त्रैः प्रीणयितुमिच्छति सेत् सएवपुमान् सुभगःशोभनधनः
सौभाग्यवान्वासुदानुः शोभनदानोपेतश्चास्तु किञ्च दुरोणेदुरवनेकृच्छ्रलभ्येस्वेस्वकीयेआयु-
पिशतवर्षाख्यर्जावनेतिष्ठतु अस्मैयजमानायविश्वा सर्वाणि सुदिना शोभनानिदिनानि भवन्तु
अस्य सेष्टिः सयज्ञः असत् फलसाधनसमर्थोभवतु ॥ पिप्रीपति प्रीड्दर्पणे धातोःकर्मणइतिसन् ।
असत् अस्तेल्लैट्यडागमः । इष्टिः मन्त्रेवृषेत्यादिनाक्तिञ्चुदात्तः ॥ ७ ॥

उत्वासंभरणीयेष्टौअग्नेःक्षत्रभृतोर्चामितइतियाज्या सूत्रितञ्च-अर्चामितेसुमतिघोष्यर्वागितार्तादं
प्रभृतिर्कर्मणामिति ।

सैषापृष्ठी-

अर्चामितेसुमतिंघोष्यर्वाक्सन्तेवावाताजरतामियंगीः ।

स्वश्वास्त्वासुरथामर्जयेमास्मेक्षत्राणिधारयेरनुयून् ॥ ८ ॥

अर्चामि । ते । सुष्मतिम् । घोषिं । अर्वाक् । सम् । ते ।

ववाता । जरताम् । इयम् । गीः । सुडअर्थाः । त्वा । सुडरथाः ।

मर्जयेम । अस्मे इति । क्षत्राणि । धारयेः । अनु । यून् ॥ ८ ॥

हेअग्ने ते तव सुमतिम् अनुग्रहकरांशोभनांबुद्धिम् अर्चामि पूजयामि वावाता पुनःपुनस्त्वा-
मभिगच्छन्तीयमुच्यमानागीर्वाग्घोषि घांपयुक्तंयथाभवतितथार्वाक् त्वदभिमुखं ते त्वां संज-
रतांस्तौवु वयमपि स्वश्वाःशोभनाश्चोपेता सुरथाश्च उपलक्षणमेतत् पुत्रपौत्रादिभिःसहिताः
सन्तस्त्वामर्जयेम अलङ्कुर्याम परिचरेमेतियावत् त्वंतुअनुयून् अन्वहमस्मेअस्मासुक्षत्राणिघना
निधारयेः निघेहि ॥ घोषि घुषशब्दने औणादिकइन् निस्त्वादाद्युदात्तः । वावाता वागतिगन्धन-
योरित्यस्ययङ्लगन्तस्वरूपम् । मर्जयेम मृजूशौचालङ्कारयोः प्यन्तस्य लिट्स्वरूपं वृद्धमाव-
श्छान्दसः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इहत्वाभूर्याचरेदुपत्मन्दोपावस्तर्दीदिवान्सुमनुयून् ।

क्रीळन्तस्त्वासुमनंसःसपेमाभियुघ्नातंस्थिवांसोजनानाम् ॥ ९ ॥

इह । त्वा । भूरि । आ । चरेत् । उर्प । त्मन् । दोषाश्वस्तः ।
 दीदिश्वसिम् । अनु । धून् । क्रीळन्तः । त्वा । सुष्मनसः । सपेम ।
 अभि । धुम्ना । तस्थिश्वासः । जनानाम् ॥ ९ ॥

हेअग्ने इहरद्योहननाख्येकर्मणि यद्वा अस्मिँल्लोकेपुरुष दोषावस्त रात्रावहनिचर्दीदिवा
 संदीप्यमानत्वामनुधूनन्वह त्मन् आत्मना स्वयमेवउपसनीपे भूरि भूयिष्ठ यथाभवतितथा
 आचरेत् परिचरति तस्माद्द्वयमपिजनानाशत्रूणाद्युन्नानिधनानिअभितस्थिवास त्वत्प्रसादा-
 दात्मसात्कुर्वत अतएवक्रीडत स्वेस्वेगृहेपुत्रपौत्रादिभि सहक्रीडन्त तथा सुमनस शो-
 भनमनस्का सन्तस्वासपेम परिचरेम यद्वा दोषावस्तरितिसबुद्धि दोषाया रात्रिकृतस्यतमसो
 वस्त आच्छाद्यपित निवारयित ॥ त्मन् आत्मनश्चाब्दस्वयन्तृतीयाया सुपासुलुगितिलुक् मध्येष्वा-
 ष्चादेरात्मनइत्याकारलोप । दोषावस्त द्व द्वपक्षेकार्तेकौनपादयथेतिपूर्वपदप्रकृतिस्वर सबु-
 द्धिपक्षेआमन्त्रितस्यपादादित्वात्पाठिक्रमाद्युदात्तत्वम् । सपेम पपसमवाये लिङ्गिरूप निघात ॥ ९ ॥

अधदशमा-

यस्त्वास्वश्वःसुहिरुण्योअग्रउपयातिवसुमतरथेन ।
 तस्यत्राताभंवसितस्यसखायस्तंआतिथ्यमानुपगजुजोपत् १०२४

य. । त्वा । सुह्रश्चः । सुहिरुण्य. । अग्ने । उपश्याति ।
 वसुष्मता । रथेन । तस्य । त्राता । भवसि । तस्य । सखा ।
 यः । ते । आतिथ्यम् । आनुपक् । जुजोपत् ॥ १० ॥ २४ ॥

हेअग्ने य पुमानस्वश्व शोमनाश्वेपेत सुहिरुण्य यामयोपयधनेपेत वसुमता ग्रीहादि-
 धनयुक्तेनरथेनसहित सन् त्वात्वामुपयाति परिचरणार्थतवसमीपगच्छति तस्यपुस त्राता सर्व-
 दुरितेभ्योरक्षनोभवसि यश्चपुमान्तेतवआतिथ्यमतिथियोग्यापूनामानुपक् अनुक्रमेणजुजोप
 त्पापयति तस्यपुस सखा तदुचितफलप्रदानेनोपकर्ताभवसि ॥ उपयाति सहसुपेत्यत्रसहेतियो
 गविमागात्समास तिप पित्वादानुदात्तवेषातुस्वर तिङिचोदात्तवतीतिगतेर्निघात । आतिथ्यम्
 अतिथिशब्दादतिथेर्न्यइतिन्यप्रत्यय प्रत्ययस्वर । जुजोपत् जोपयतेर्लडिबहुलछन्दसीतिशप
 ष्चु छन्दसुभयपेतिपिपार्धपातुक्तत्वाणिलोप अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तत्वम् ॥ १० ॥

॥ इतिवृतीयस्यचतुर्थेचतुर्विंशोवर्ग ॥ २४ ॥

अथैकादशी-

महोरुजामिवन्धुतावचोभिस्तन्मापितुर्गोतमादन्वियाय ।
 त्वनोअस्यवचसश्चिकिद्धिहोतर्यविष्टसुकृतोदमूनाः ॥ ११ ॥

महः । रुजामि । बन्धुता । वचःक्षमिः । तत् । मा । पितुः ।
 गोतमात् । अर्नु । इयाय । त्वम् । नः । अस्य । वचसः ।
 चिकिद्धि । होतः । यविष्ट । सुकृतो इति सुकृतो । दमूनाः ॥ ११ ॥

हेहोतः देवानामाहातः यविष्ट युवतम सुकृतो शोभनप्रज्ञ हे अग्ने वचोभिः त्वदुद्देशेनकृतैः
 स्तोत्रैःसमुपनातायेयंबन्धुताबन्धुभावः तथाबन्धुतया महोमहतोराक्षसाद्युनामि भनजिम तत्तादृ-
 शंस्तोत्रात्मकंवचः पितुरुपादायितुः गोतमादयेःसकाशान्मावामेदंमामन्वियाय दमूनादान्त-
 मनादानमनायाशत्रूणामुपक्षपयितावातादृशस्त्वनोस्मदीयस्यास्यवचसःस्तोत्रात्मकमेतद्वाक्यंचिकिद्धि
 जानीहि ॥ चिकिद्धि कितज्ञाने जौहोत्यादिकः छेष्टिरूपम् । होतः पादादित्वात्पाठिकभाद्यु-
 दात्तत्वम् । इतरयोस्तुनामश्रितेसमानाधिकरणेइतिप्रथमस्याविद्यमानवद्रावनिषेधादपादादित्वे-
 ननिघातः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

अस्वप्नजस्तरणयः सुशेवाअतन्द्रासोवृकाअश्रमिष्ठाः ।

तेपायवःसध्यञ्चोनिपद्याग्नेतवःनःपान्त्वमूर ॥ १२ ॥

अस्वप्नजः । तरणयः । सुशेवाः । अतन्द्रासः । अवृकाः ।

अश्रमिष्ठाः । ते । पायवः । सध्यञ्चः । निःसद्यं । अग्ने ।

तव । नः । पान्तु । अमूर ॥ १२ ॥

अमूर अमूढ सर्वज्ञ यद्वा अमूर अप्रतिहतगते हेअग्ने अस्वप्नजः अस्वपन्तः ना-
 गरूकाइतियावत् तरणयः सततगमनस्वभाषाः आपन्धस्तारकावासुशेवाःसुसुखाःअतन्द्रासः
 अतन्द्राःअनलसाःसर्वदोद्युक्ताः अवृकाः अहिंसकाः अश्रमिष्ठाः अश्रान्ततमाःसध्यञ्चःपरस्प-
 रंसंगताः पायवोरक्षकास्ते तादृशास्तवरश्मयः निपद्यास्मद्यज्ञेनिषण्णामूत्वानोऽस्मान्पान्तरुक्षन्तु ॥

अस्वप्नः स्वपितृपोर्नेजिङ्प्रत्ययः मध्येवग्रहश्छान्दसः । सध्ययः सहपूर्वाद्व्यतेःक्रिप् स-
हस्यसधिरितिसध्यदिशः सध्यादेशस्यान्तोद्वात्तत्त्वनिपातनाद्यणादेशे उदात्तस्वरितयोरितिस्व-
रितत्वम् । अमूर मुहवैचित्ये निष्ठायादकारस्यरेफश्छान्दसः यद्वा मूड्बन्वने औणादिको
रक्प्रत्ययः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

येपायवोमामतेयन्तेअग्नेपश्यन्तोअन्धंदुरितादरक्षन् ।

ररक्षतान्सुकृतोविश्ववेदादिप्सन्तइद्रिपवोनाहदेभुः ॥ १३ ॥

ये । पायवः । मामतेयम् । ते । अग्ने । पश्यन्तः । अन्धम् ।

दुःइतात् । अरक्षन् । ररक्ष । तान् । सुइकृतः । विश्ववेदाः ।

दिप्सन्तः । इत् । रिपवः । न । अहं । देभुः ॥ १३ ॥

अत्रेयमैतिहासिकीकथा—उच्यस्यगर्भिणीममत्तानामधेयांभार्या तदनुजोवृहस्पतिरचक-
मत तस्यारेतआवित्सुंतवृःस्पतिगर्भस्थंरेतोऽन्नवीत् रेतोऽन्नमासैक्षीः अहमन्नवसामीति एवमु-
क्तोवृहस्पतिः निरुद्धरेतस्क सन् रेतोरूपंगर्भशशाप जात्यन्धत्वरूपंदीर्घतमःप्राप्नुहीति तत-
स्तस्यादीर्घतमाअननिष्ट सचान्धपरिहारायार्थिस्तुत्वाचक्षुरलभतेति तदिदानीमाह—हेअग्ने पा-
यवः रक्षकाः पश्यन्त.अन्वोयमितिऋपादृष्टयापश्यन्तः तेतवयेरइमयः मामतेयं ममतायाः
पुत्रमन्धंचक्षुर्हानदीर्घतमसंदुरितात्आन्धवलक्षणाच्छापात्अरक्षन् चक्षुष्प्रदानेनापालयन् विश्व-
वेदाः विश्वप्रज्ञोभवान् सुकृतः शोभनचक्षुष्प्रदानादिकर्मकृतवत, ताग्रश्मीन्नरक्ष आदरे-
णपरिगृह्यपालयतितेपांपरिग्रहसिद्धिरभिधीयते दिप्सन्तइत् दम्भितुंपरिभवेतुमिच्छन्तएव रि-
पव शत्रवः एनंदीर्घतमसंनाहदेभुः नैवपरिभवन्तिखलु ॥ मामतेयं ममतायाअपत्यमित्यर्थे स्त्री-
भ्योऽक् । दिप्सन्तः दम्भुइम्भे सनीवन्तर्थात्पादिनाइडभावः दम्भइच्छेतीकारः । देभुः श्रन्धि-
ग्रन्थिदम्भिष्वजीनामुपसंख्यानमितिलिङ्कित्त्रादुपघाद्येपः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

त्वयाव्यंसघ्न्यंस्त्वोत्तास्तवंप्रणीत्यश्यामवाजान् ।

उभाशांसांसूदयसत्यतातेनुष्टुयाकंणुह्यहयाण ॥ १४ ॥

त्वया । वयम् । सध्वन्यः । त्वाङ्कताः । तव । प्रद्वर्णीती ।

अश्याम् । वाजान् । उभा । शंसा । सूदय । सत्यइताते ।

अनुपुया । कृणुहि । अहयाण ॥ १४ ॥

अहयाण अलजितगमन अहयाणोहीतयानइतियांस्कः । तादृश हेअग्ने वयंस्तोता-
रः त्वयासध्वन्यः त्वत्प्रसादात्समानधनाः त्वोताः त्वयारक्षितावयं तवप्रणीती प्रणीत्या तवप्रेर-
णेनानुश्रयावा वागानन्धान्यश्यामप्रामुयाम हेसत्यताते सत्यंतनोतीतिवासत्यंतायतेयस्मिन्निति
वासत्यतातिः हेसत्यताते शंसा पापानांशंसितारौ उभा उभौ आसन्नविप्रकृष्टौशत्रू सूदय
जहि अनुपुया अनुक्रमेणकृणुहि अस्मिन्सूक्तेप्रतिपादितमर्थकुरु ॥ सध्वन्यः घनमेषामस्तीति
छन्दसीवनिपादितिर्इप्रत्ययः एरनेकाचइतियण् उदात्तस्वरितयोरितिस्वरितत्वम् । अनुपुया
अपदुःसुपुस्पइतिविधीयमानःकुप्रत्ययः बहुलवचनादनुपूर्वस्यापिभुवति सुपांसुल्लगितिर्तृतीया-
यायानदेशः । अहयाण हीलज्जायां बहुलंछन्दसीतिशपःश्लुभावामावः अनित्यमागमशा-
सनमितिमुगभावः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

अयातेअग्नेसमिधांविधेमप्रतिस्तोमंशस्यमानंगृभाय ।

दहाशसोरक्षसःपाह्य १स्मान्द्रुहोनिदोमित्रमहोअवद्यात् ॥१५॥२५

अया । ते । अग्ने । सम्इधा । विधेम । प्रति । स्तोमम् ।

शस्यमानम् । गृभाय । दह । अशसः । रक्षसः । पाहि ।

अस्मान् । द्रुहः । निदः । मित्रमहः । अवद्यात् ॥ १५ ॥ २५ ॥

हेअग्ने अया अनया समिधा दीप्तयास्तुत्या ते त्वांविधेम परिचरेम अस्माभिःशस्यमानमिमं
स्तोमंस्तोत्रंप्रतिगृभाय प्रतिगृहाण अशसः शंसन्तिस्तुवन्तीतिशसःस्तोतारः तेनभवन्तीतिअश-
सोन्शंसाः तात्रशसोदह भस्मसात्कुरु हेमित्रमहः मित्रैःपूजनीय हेअग्ने द्रुहोद्रुधुः निदः निन्द-

कान् अवद्यात्परिवादान्नास्मात्पाहि रक्ष ॥ गृभाय ग्रहेर्लोटे छन्दसिशासनपीतिश्रःशायञ्
 ह्यप्रहोर्भः । पाहि वाक्यमेदादानिवातः । निदः णिदिकुत्सायां किप् आगमानुशासनस्यानित्य-
 त्वानुमभावः सावेकाचक्षतिविभक्तेरुदात्तत्वम् । अवद्यात् अवद्यपण्येतियत् ययतोश्चातर्धेइ-
 त्यन्तोदात्तत्वम् । मित्रमहो अवद्यादित्यप्रसंहिताया अज्यादवद्यादिति एरु. प्रकृतिभावः ॥ १९ ॥

॥ इतितृतीयस्यचतुर्थेपञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दानिवारयन् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यार्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

॥ इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुध्मूपाळसाम्राज्यधुरन्वरेणसाय-
 णाचार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येतृतीयाष्टकेचतुर्थोध्यायः ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्रसितंवेदायोवेद्भ्योस्त्रिंशजगत् ॥ निर्मितमहं वन्देविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

इत्पंतृतीयाष्टकगश्चतुर्थोध्यायभाद्रात् ॥ व्याख्यातःसायणाचार्येणपञ्चमोव्याकरिष्य-
ते ॥ २ ॥

चतुर्थेमण्डलेप्रथमेनुवाकेदशसूक्तानि वैश्वानरोयेतिपञ्चदशर्चपञ्चमंसूक्तं वामदेवस्यार्पे
श्रेष्ठमवैश्वानराग्निदेवताकम् अत्रानुक्रमणिका—वैश्वानरायवैश्वानरीयमिति. विनियोगो-
रैङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा-

ॐमवैश्वानरायमीह्रुपेसजोपाःकथादाशेमाग्नयेवृहद्राः ।

अनूनेनवृहतावक्षथेनोर्पस्तभायदुपमिन्नरोधः ॥ १ ॥

वैश्वानराय । मीह्रुपे । सजोपाः । कथा । दाशेम । अग्नये ।

वृहत् । भाः । अनूनेन । वृहता । वक्षथेन । उप । स्तभायत् ।

उपमिन्न । न । रोधः ॥ १ ॥

सजोपाः सजोपस समानप्रीतियुक्तावयमृत्विग्यजमानाः वैश्वानराय विश्वानरसंबन्धि-
नपृतद्वामकाय मीह्रुपे अभिमतवृष्ट्यादिसेक्रेवृहत् वृहते महते भाः भासमानायाग्नयेदेवाय
कथा कथं केनप्रकारेणदाशेम दद्याम सामर्थ्याद्विवरितिगम्यते अथवा वृहद्राहृत्युत्तरत्रयो-
ज्यम् कथादाशेमेत्युक्तम् किंतत्राभिन्पमितितदुच्यते—योशिः वृहन्महान्भाः भासमानश्चसन्
अनूनेन अविकलेन संपूर्णेन अतएव वृहताप्रभूतेनवक्षथेनवोढ्येनस्वशरीरेण उपस्त-
भायत् उपस्तभाति सामर्थ्यात्पामितिशेषः दुलोकंय्याप्नोतीत्यर्थः तत्रदृष्टान्तः—उप-
मिन्नरोधः उपसर्मापेमीयतोक्षिप्यतेइत्युपमित् स्थूणा सा यथातृणाच्छादनादिनिरोधकं
वंशादिकमुपस्तभातितद्वत् यद्वा वक्षथेन उक्थलक्षणेनफलादिवाहकेनस्तोत्रेणसह्युलोक-
मुपस्तभायत् ॥ स्तभायत् स्तन्मुःसोत्रौधातुः लङि छन्दसिशायनर्पातिन्यत्येनाहावपिशायजा-
देशः बहुलंछन्दसीत्यडभावः किमिवउपमिन्नरोधः उपसर्मापेमीयतइत्युपमितदुदकंकूलमिव ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

मानिन्दतयइमांमह्यंरातिंदेवोददौमर्त्यायस्वधावान् ।

पाकायगृत्सोअमृतोविचेतावैश्वानरोनृतमोयहोअग्निः ॥ २ ॥

मा । निन्दत् । यः । इमाम् । मह्यम् । रातिम् । देवः । ददौ ।

मर्त्याय । स्वधाश्वान् । पाकाय । गृत्सः । अमृतः । विश्चेताः ।

वैश्वानरः । नृस्तमः । यहः । अग्निः ॥ २ ॥

हेहोत्रादयः अमुंवैश्वानरमग्निमानिन्दत निन्दांमाकुरुत स्तुतेत्यर्थः योदेवोदाप्यमानो-
ग्निः स्वधावानस्मद्दत्तेनहर्विलक्षणोनाञ्चैनतद्वान्मन् मर्त्यायमरणधर्मायपाकायपरिपक्वप्रज्ञायमह्यं
यजमानाय इमामिदानीं दीयमानप्रकारंरातिंधनंददौ दत्तवान् सविशेष्यते गृत्सोमेषावी
भेषाविनामैतत् अमृतः अमरणस्वभावः विचेताः विशिष्टप्रज्ञोवैश्वानरः विश्वैर्नैराहवनीया-
दिरूपेणनोयमानः नृतमः नेतृतमः फद्यदीनां यद्वोमहान् महत्तामैतत् अग्निः अङ्गनादिगु-
णविशिष्टः तादृशमग्निस्तुतेतिभावः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सामंद्विर्वर्हामांहंतिग्मभृष्टिःसहस्ररेतावृषभस्तुर्विष्मान् ।

पदंनगोरपंगूळंविद्वानग्निर्मह्यंप्रेदुवोचन्मनीषाम् ॥ ३ ॥

सामं । द्विर्वर्हाः । महिं । तिग्मभृष्टिः । सहस्ररेताः । वृषभः ।

तुर्विष्मान् । पदम् । न । गोः । अपंगूळम् । विद्वान् । अग्निः ।

मह्यम् । प्र । इत् । ऊँ इति । वोचत् । मनीषाम् ॥ ३ ॥

द्विर्वर्हाः द्वयोर्मध्यमोत्तमयो स्थानयो.परिवृदः तिग्मभृष्टिः तीक्ष्णतेजाः सहस्ररेताः बहुविध-
हिरण्यरेतस्कः रेत शब्द सारवाची प्रभृतसारोवा वृषभोवर्षिताकामाना तुविष्मान्वहुधनः ईह-
शोयमग्निः अत्यन्तगोपितंगोःपदं नष्टंगोःपदमिव अपगूळम्अत्यन्तरहस्यं मनीषाशब्दो
ज्ञानवाचीसन्नज्ञातव्येवर्तते मनीषांज्ञातव्यंमाहिमहत्पूज्यंसामअस्मदाभिमतंस्तोत्रंविद्वान्विशे-
षेणानान्प्रेदुवोचत् प्रैववर्षीतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

प्रताँअग्निर्वैभसन्निग्मजम्भस्तपिष्ठेनशोचिपायःसुरार्धाः ।
प्रयेमिनन्तिवरुणस्यधामप्रियामित्रस्यचेततोध्रुवाणि ॥ ४ ॥

प्र । तान् । अग्निः । वमसत् । तिग्मज्जम्भः । तपिष्ठेन । शोचिर्प ।
यः । सुरार्धाः । प्र । ये । मिनन्ति । वरुणस्य । धाम । प्रिया ।
मित्रस्य । चेततः । ध्रुवाणि ॥ ४ ॥

योमिः सुरार्धाः शोभनधनः तिग्मजम्भः तीक्ष्णदंष्ट्रःसन् तपिष्ठेनशोचिषा अति-
शयेनशत्रूणांतापकेनतेनसातान्वक्ष्यमाणाद्वेष्टुन् प्रवमसत् प्रकर्षेणमर्त्सयतु दहत्वित्पर्यः
मसमर्त्सनदीप्तयोः लेटे इतश्चलोपड्तीकारलोपः छेडोडायावित्यडागमः तानित्युक्तंकानित्याह
येद्वेष्टारः चेततः जानतः एतदुभयविशेषणमित्रस्यवरुणस्यच प्रिया प्रियाणि ध्रुवाणि स्थि-
राणि धाम धामानि तेनःस्थानानि कर्माणिवा प्रमिनन्ति प्रकर्षेणार्हिसन्ति मीन्हिंसायां मी-
नातेर्निगमेइतिद्वस्त्वत्वं विकरणस्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अभ्रातरोनयोपणोव्यन्तःपतिरिपोनजनयोदुरेवाः ।
पापासःसन्तोअनृताअसत्याइदंपदमजनतागभीरम् ॥ ५ ॥ १ ॥

अभ्रातरः । न । योपणः । व्यन्तः । पतिरिपः । न । जनयः ।
दुःश्रवाः । पापासः । सन्तः । अनृताः । असत्याः । इदम् । पदम् ।
अजनत । गभीरम् ॥ ५ ॥ १ ॥

अभ्रातरः भ्रात्रादिबन्धुरहिता योपणो न गतमर्तृकायोपितइव वापपूर्वस्यनिगमेइति
विकल्पनाद्दीर्घाभावः तायथामर्तृगृहापितृगृहंप्रत्यायन्तितद्वत् व्यन्तः गच्छन्तः यज्ञादी-
नपहाय अमार्गेवर्तमाना इत्यर्थः तथा पतिरिपोनजनयः पतिद्वेषिण्यःस्त्रियइव दुरेवाः दु-
ष्टगतयः दुराचाराः अतएवपापासः पापा सन्तः अनृताः मानससत्यरहिताः असत्याःवाचिक-
सत्यरहिताः मनसावाचाग्निमभजमानाःइदंपापिभिरनुभूयमानतयाप्रसिद्धंगभीरमगाधंपदंनरक-
स्थानमननत अननयन्त उत्पादयन्ति लडिननेरन्तर्भावितण्यर्थाद्यत्ययेनैकवचनम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपद्यमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथपृष्ठी-

इदंमेअग्नेकियतेपावकामिनतेगुरुंभारंनमन्म ।
वृहद्दधाथधृपतागंभीरंयद्द्वंपृष्ठंप्रयंसाससधातु ॥ ६ ॥

इदम् । मे । अग्ने । कियते । पावक । अमिनते । गुरुम् ।
भारम् । न । मन्म । वृहत् । दधाथ । धृपता । गंभीरम् ।
यद्द्वम् । पृष्ठम् । प्रयंसा । ससधातु ॥ ६ ॥

हेपावक शोषकाग्ने कियते अत्यत्याय गुरुंभारंन वोढुमशक्त्यंभारमिव तंपथा धर्तुमस-
हमानःपातयतितद्वत् त्वदीयंकर्मांमिनते अहिंसते अत्यन्तेमेमद्यमिदंज्ञातव्यत्वेनप्रसिद्धंबृह-
स्पृभूतं मन्ममननीयं धनं दधाथ देहि तदेवविशेष्यते धृपताशत्र्णांघर्षकेणप्रयसा अन्नना-
मैतत् अन्नेनयुक्तंगभीरमन्यैरनवगाहां यद्दं महलृष्टं स्पृष्टुंयोग्यं ससधातु ग्राभ्यारण्यभेदेनससप्र-
कारं सप्तप्राम्या पशवः सप्तारण्याइतिश्रुतेः । ईदृग्धनंदेहीत्यर्थः गुरुंभारंन अन्यदीयंभारं यथा
अन्यस्मैददातितद्वदस्माकं दातव्यं धनं देहीतिवायोज्यम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तमिञ्चेवत्समनासंमानमभिक्रत्वापुनतीधीतिरश्याः ।
ससस्यचर्मन्नधिचारुपृश्नेरग्रैरूपारुपितंजवारु ॥ ७ ॥

तम् । इत् । नु । एव । समना । समानम् । अभि । क्रत्वा ।
पुनती । धीतिः । अश्याः । ससस्य । चर्मन् । अधि । चारु ।
पृश्नेः । अग्रैः । रूपः । अरुपितम् । जवारु ॥ ७ ॥

अग्निविद्युदादित्याद्ययोपि मतभेदेन वैश्वानरशब्दाभिधेयाइतिपांस्केनोक्तत्वाद्ब्रादित्या-
रमनावैश्वानरस्तूपते-तमित्तमेव वैश्वानर द्युस्थानं समानंसर्वेपामेकरूपंसमानासदृशीत-
द्योग्यापुनती अस्मानशोषयित्रीधीतिर्मतिः अस्मदीयास्तुतिः क्रत्वा तदुचितेनकर्मणाम्बेव श्चि-
प्रमेवादयाः अभिप्राप्त्याद्भेदित्यर्थः अश्रोतेर्लिङि बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् व्य-
त्ययेनपरस्मैपदं मध्यमपुरुषत्वचपूर्वत्रतच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दोघ्याहार्यः यस्यद्युस्थानस्यवैश्वानर-

स्य ज्वारु ज्वमानरोहि चारुदीपमण्डलं ज्वारुज्वमानरोहीतिवाजरमाणरोहीतिवेतिर्यास्कः ।
अग्नेपुरस्तात्पूर्वस्यादिशि रूपः आरोपयतिस्वात्मनिसस्यादीनि रुचितिभूमिरुच्यते -- तस्या.स-
काशात् ससस्यलुप्तोपमेतत् स्वपतइव निश्चलस्यपृथ्नेः द्युनामैतत् स्व.पृथिरितिद्युलोक-
दित्ययो.साधारणनामसुपाठात् ज्योतिरादिभि स्पृश्यमानस्यद्युलोकस्याधिउपरिचर्मन् चर्मणे च-
रणाय चरैरौणादिकोमनिन् सुपासुलुगितिचतुर्ध्यालुक् आरुपितम् आरोपितं देवैस्तमस्याङ्-
तिपूर्वत्रान्वयः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

प्रवाच्यं वचसः किं मे अस्य गुहाहितमुपनिणिग्वदन्ति ।

यदुस्त्रियाणामपवारिव्रन्पार्तिप्रियं रूपो अग्रं पदं वेः ॥ ८ ॥

प्रश्नार्थम् । वचसः । किम् । मे । अस्य । गुहा । हितम् । उपनि ।

निणिक् । वदन्ति । यत् । उस्त्रियाणाम् । अर्प । वाः इव । व्रन् ।

पार्ति । प्रियम् । रूपः । अग्रम् । पदम् । वेरिति वेः ॥ ८ ॥

मेमदीयस्य अस्य वक्ष्यमाणस्य वचसोवाक्यस्य किंप्रवाच्यमस्ति तय्यमेवोच्यतइत्यर्थः
किंतद्वचइत्युच्यते उस्त्रियाणा गोनामैतत् क्षीराद्युत्साविणीनांगवांसंबन्धियत्क्षीरं वारिवदुदक-
मिव तद्यथासेकेनाविष्कुर्वन्ति तथा अपव्रन् अपवृष्वन्तिदोग्धारः निणिक् नितरानेनेक्ति
शोषयतीतिनिणिक् क्षीरमुच्यते तादृक्क्षीरम् अनेनवैश्वानरेण गुहागुहायाम् उपहितम् उपनि-
हितं वदन्तिवेत्तारः किंचायंवेः न्यासाया रूप भूम्या प्रियं सर्वेषामाधारत्वेनप्रियभूतम् अग्रं
भेदपदंस्थानंपातिरश्नति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इदमुत्पन्नमहिं महामनीं क्वयदुस्त्रियासर्चतपूर्व्यगौः ।

ऋतस्यंपदेअधिदीयानंगुहारघृण्यद्रघृण्यद्वेद ॥ ९ ॥

इदम् । ॐ इति । लत् । महि । महाम् । अर्नीकन् ।
 यत् । उस्त्रियाः । सचत । पूर्यम् । गौः । ऋतस्य । पदे ।
 अधि । दीधानम् । गुहा । रघुस्यत् । रघुस्यत् । विवेद ॥ ९ ॥

इदम् इदमेव त्वत्प्रसिद्धं महि महत् पूर्यं महं महतादेवानामनीकसमूहरूपसूर्यमण्डलं
 वैश्वानरपेवेतिशेषः पूर्यं पूर्वकालीनंपूरकंवा यन्मण्डलम् उस्त्रियाक्षीराद्युस्त्राविर्गीगोः अग्निहोत्राय-
 र्थं सचते सेवते ऋतस्योदकस्यपदेस्थाने अन्तरिक्षेधि अधिकं यद्वा अर्घीतिसप्तम्यर्थांनुवादः दी-
 धानं द्योतमानं गुहा गुहायां रघुस्यत् शीघ्रस्यन्दमानं रघुयत् शीघ्रं गच्छत्सूर्यमण्डलं विवेद
 वैश्वानरपेवेतिज्ञातवानस्मि ॥ ९ ॥

अयदशमी-

अर्घद्युतानः पित्रोः सचासामनुतगुह्यं चारुपृश्रैः ।
 मातुष्पदे परमे अन्ति पद्मो वृष्णः शोचिपः प्रयतस्य जिह्वा ॥ १० ॥ २ ॥

अर्घ । युतानः । पित्रोः । सचा । आसा । अमनुत । गुह्यम् ।
 चारु । पृश्रैः । मातुः । पदे । परमे । अन्ति । सत् । गोः ।
 वृष्णः । शोचिपः । प्रयतस्य । जिह्वा ॥ १० ॥ २ ॥

अर्घ अर्घ्यं युतानो दीप्यमानः पित्रोर्घावापृथिव्योः सचा सह मध्ये व्याप्तः सन् पृश्रैर्गोः
 संवन्धि चारुमणीयं गुह्यमृषसिनिगूदंपयः आसा स्वकीयेनास्येन अमनुत पानायावुध्यत उ-
 च्छमेवार्पे विवृणोति मातुः क्षीरादिनिर्मान्यागोः परमेपदे उत्कृष्टेस्थाने ऊषोरक्षणो अन्तिसत् स-
 मीपे निद्यमानं धीरं वृष्णः फलानां वर्षितुः शोचिषो दीप्तस्य प्रयतस्याहवनीयादिरूपेण नियतस्य वै-
 श्वानरस्याजिह्वापातुमिच्छतीतिशेषः ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्य पद्मो द्वितीयो वर्गः ॥ २ ॥

अथैकादशी-

ऋतं वोचेन मंसापृच्छयमानः स्तवाज्ञासांजातवेदो यदीदम् ।
 त्वमस्य क्षयस्यि ह्यविश्वं विवि यदुद्रा विण्यं यत्पृथिव्याम् ॥ ११ ॥

ऋतम् । वाचे । नमसा । पृच्छ्यमानः । तव । आशसा ।
जातश्चेदः । यदि । इदम् । त्वम् । अस्य । क्षयसि । यत् । ह ।
विश्वम् । दिवि । यत् । ऊँइति । द्रविणम् । यत् । पृथिव्याम् ॥११॥

अहंयनमानः नमसा नमस्कारेणसहृच्छ्यमानः अन्यैरनुयुज्यमानःसन् ऋतवोचे
सत्यं ब्रवीमि क्तिदित्युच्यते-हेजातवेदः जातानांविदितः जातप्रज्ञवाग्ने तवाशसा त्वत्सु-
त्यासाधनेनयदीदं धनं लब्धवमस्माभिः स्यात् अस्य धनस्य त्वं क्षयसि त्वमेवेश्वरो भवसि
तस्य धनस्य यज्ञाद्विद्वारा इयर्थत्वादिभिः अत्यल्पमिदमुक्तं यद्वा विश्वं यत्सु कृत्स्नं धनमस्ति
तस्यापीशेपे विधमिति सामान्येन यदुक्तं तदेव विशदयति-दिवि द्युलोके यद्द्रविणं यदेव धनं
यच्च पृथिव्यां धनं तस्य सर्वस्य त्वमेश्वरो भवसि यज्ञार्थं द्रव्यमुत्पन्नमिति स्मरणात् अग्निव्यतिरे-
केण यज्ञासंभवादिभिः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशी-

किं नो अस्य द्रविणं कद्दरत्नं विनो वोचो जातवेदश्चिकित्वान् ।
गुहाध्वनः परमं वन्नो अस्य रेकुपदं न निदाना अगन्म ॥ १२ ॥

किम् । नः । अस्य । द्रविणम् । कत् । ह । रत्नम् । वि ।
नः । वोचः । जातश्चेदः । चिकित्वान् । गुहा । अध्वनः । परमम् ।
यत् । नः । अस्य । रेकु । पदम् । न । निदानाः । अगन्म ॥ १२ ॥

पूर्वमन्त्रेण यस्य धनस्याग्निस्वामित्वमुक्तम् अस्य धनस्य किं द्रविणं किं सावनभूतं नोऽस्मभ्यं
दातव्यं धनमस्ति कद्दरत्नं किंचरमणीयं हितकरं धनमस्ति तद्धनं हेजातवेदः जात-
धनाग्ने चिकित्वान् चेतनावानभिज्ञस्त्वं नोऽस्मभ्यं विवोचः विव्रूहि यद्वा किं दातव्यं द्रविणमस्ति
अस्य द्रविणरारोः कद्दरत्नमिति योज्यम् अस्याध्वनः धनप्राप्तिमार्गस्य यत् गुहा गुहायां नि-
हितं गूढं परममुत्कृष्टं प्राप्तव्यमस्ति तदपिनोऽस्मभ्यं विवोचः वयं रेकुरिक्तं पदं गन्तव्यं स्थानं गृहादि-
कं निदानाः अन्यैर्निन्द्यमानाः कर्मणि कर्तृप्रत्ययः नागन्म नप्राप्तुमः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

कामर्यादावयुनाकद्धवाममच्छांगमेमरघवोनवाजम् ।

कदानोदेवीरमृतस्यपत्नीःसूरोवर्णेनततननुपासः ॥ १३ ॥

का । मर्यादा । वयुना । कत् । ह । वामम् । अच्छ । गमेम् ।
रघवः । न । वाजम् । कदा । नः । देवीः । अमृतस्य । पत्नीः ।
सूरः । वर्णेन । ततनन् । उपसः ॥ १३ ॥

कामर्यादा काप्राच्यादिव्यवस्था काचवयुना प्रज्ञानंपदार्थविषयम् किंचवामं वननी-
र्यपदार्थजातम् एतत्सर्वम् अच्छ गमेम अधिगच्छेम तत्रदृष्टान्त-—रघवोन वाजं शीघ्रगामिनो-
श्वादयःसंग्राममिव तद्धत् कदाकस्मिन्कालेनोस्माकंव्यवहाराय देवीः देव्यः द्योतमानाः अ-
मृतस्यामरणधर्मस्यादित्यस्यपत्नीः पत्न्यः पालयिष्यः सूरः प्रसविष्यः उपसः वर्णेनप्रका-
शेनततनन् विस्तारयेयुः एवंसूर्यसंबन्धिनःउपसःस्तुत्या सर्वात्मनोवैश्वानरस्यस्तुतिरवगन्त-
व्या तनोतेर्लेटे बहुदृच्छन्दसीतिविकरणस्यश्लुः द्विर्भावहलादिशेषौ ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अनिरिणवचसाफल्वेनप्रतीत्येनकृधुनातृपासः ।

अधातेअग्नेकिमिहावदन्त्यनायुधासआसतासचन्ताम् ॥ १४ ॥

अनिरिण । वचसा । फल्वेन । प्रतीत्येन । कृधुना । अतृपासः ।
अध । ते । अग्ने । किम् । इह । वदन्ति । अनायुधासः ।
असता । सचन्ताम् ॥ १४ ॥

अनिरिण इराजं तद्रहितेन फल्वेन उक्थ्येन प्रतीत्येनप्रतिगन्तव्येन अरोहणेत्य-
र्थः कृधुनाहस्वेन कृध्वितिहस्वनाम कृधुक्रःवभ्रकइतितन्नामसूक्तत्वात् एवंविधेनवचसा अ-
तृपासः अतृसाः जनाःअथ अधुनाइहास्मिन्लोके हेअग्ने ते त्वाम् किंवदन्ति निर्हवि-
ष्वेणवचसानाकिंचिदभ्यतइत्यर्थः कितुअनायुधासः आयुषशब्द-साधनंलक्ष्यति हविरादि-
साधनरहितास्तेअसतादु-खेनसचन्तां संगच्छन्ताम् ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

अस्यश्रियेसमिधानस्यवृष्णोवसोरनीकंदमआरुरोच ।

रुशद्वसानःसुदृशीकरूपःक्षितिर्नरायापुरुवारोअद्यौत् ॥१५३॥

अस्य । श्रिये । सम्पद्धानस्य । वृष्णः । वसोः । अनीकम् । दमे ।
आ । रुरोच । रुशत् । वसानः । सुदृशीकरूपः । क्षितिः ।
न । राया । पुरुवारः । अद्यौत् ॥ १५ ॥ ३ ॥

समिधानस्य समिध्यमानस्य कर्मणिर्ऋतृप्रत्ययः वृष्णोऽर्पितुः फलस्य वसोर्वासायितुः
अस्याग्नेरनीकंतेजःसंबः दमे यागगृहे आरुरोच सर्वतोदीप्यते किमर्थं श्रिये श्रेयसेय-
जमानानां सोमिः रुशद्वर्णनामैतत् वीक्षतेनोवसानः आच्छादयन् अतएवसुदृशीकरूपः सुदु-
दर्शनीयरूपः पुरुवारः बहुभिर्ऋत्विभिर्गजमानैर्वरणीय सन्नद्यौत् द्योतते किमिव राया अध्या-
दिधनेनक्षितिर्न राजादिरिव क्षितिरीतिमनुष्यनाम ॥ १५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

ऊर्ध्वऊपुणइत्येकादशर्षपष्टसूक्तं वामदेवस्वार्थं त्रैष्टुभमाग्नेयम् ऊर्ध्वऊपेकादशेत्यनुका-
न्तम् प्रातरनुवाकाश्विनशश्वयोरग्नेयेऋतौरैष्टुभेऽन्दसादं सूत्रितंच-ऊर्ध्वऊपुणसस्ययद्वि-
युतेतिपद्येति ।

तत्रमथमा-

ऊर्ध्वऊपुणोअध्वरस्यहोतरग्नेतिष्ठदेवतातायर्जीयान् ।

त्वंहिविश्वमभ्यसिमन्मप्रवेवसंश्चित्तिरसिमनीपाम् ॥ १ ॥

ऊर्ध्वः । ऊँ इति । सु । नः । अध्वरस्य । होतः । अग्नेः । तिष्ठ ।
देवस्ताता । यर्जीयान् । त्वम् । हि । विश्वम् । अभि । असिं ।
मन्म । प्र । वेधसः । चित् । तिरसि । मनीपाम् ॥ १ ॥

हेअध्वरस्यहोतः यागसंघन्विनादेवानामाहातः यद्वा होतरित्यत्रप्रकृत्यंशोनुवादः हेहो-
मनिष्पादकाग्ने यजीयान्यष्टमस्त्वंनोस्माकन्ऊर्ध्वमऊपुतिष्ठ उन्नतएवतिष्ठ नित्यमुन्नतोभवती-
त्यर्थः कुजेतितदुच्यते-देवताता देवतातौ देवास्तायन्तेपिस्त्रीयन्तेऽतिदेवतातिर्यञ्च तस्मिन्वहि

त्वंतु विश्वं सर्वमन्म मननीयं शत्रूणां धनमभ्यसि अभिमवसि किंच वेधसश्चित् चित्पूनायां
स्तोतुर्यन्मानादेर्मेनापां गतिं स्तुतिं प्रति रासि प्रवर्धयासि प्रपूर्वास्तिरतिर्वर्धनार्थः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

अमूरो होतान्यसादिविक्ष्व १ अग्निर्मन्द्रो विदथेपु प्रचेताः ।

ऊर्ध्वं भानुं सवितेवाश्रेन्मेतेव धूमं स्तं भायदुपद्याम् ॥ २ ॥

अमूरः । होता । नि । असादि । विक्षु । अग्निः । मन्द्रः । विदथेपु ।
प्रचेताः । ऊर्ध्वम् । भानुम् । सविता इव । अश्रेत् । मता इव ।
धूमम् । स्तं भायत् । उप । द्याम् ॥ २ ॥

अमूरः अमूढः प्रगल्भ इत्यर्थः होता होमनिष्पादको मन्द्रो मदीयः मादयितावा प्रचेताः
प्रकृष्टज्ञानोऽग्निः देवः विक्षुः कृत्स्विप्रपासुप्रनासुमभ्ये विदथेपु यागेपु निमित्तभूते पुन्यसादि नितरां स्थापितः
अथतपाभूतोऽग्निः भानुं दीप्तिं सवितेव उदितः सूर्य इव ऊर्ध्वमश्रेत् ऊर्ध्वमुत्तमाश्रयति किंच मेतेव
स्थूणेव सायभास्तापिष्ठितं वंशादिकं स्तं भातितं हृदयमग्निधूमं स्वोत्थितं चासुपद्युल्लोकस्थोपरि स्तं भायत्
स्तं भाति ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

यतासुं जूर्णो रातिनी घृताचीं प्रदक्षिणि देवतांति मुराणः ।

उदुस्वरुर्न वृजानाक्रः पश्वो अनक्ति सुधितः सुमेकः ॥ ३ ॥

यता । सुजूर्णोः । रातिनी । घृताचीं । प्रदक्षिणित् ।
देवस्तांतिम् । उराणः । उत् । ऊँ इति । स्वरुः । नृवृज्जाः ।
न । अक्रः । पश्वः । अनक्ति । सुधितः । सुमेकः ॥ ३ ॥

यता संयता सुजूर्णिः शोमननवा सुजूर्णीपुराणीवा घृताचीं घृतमन्त्रतीति घृताचीं जुह्वः
रातिनी रातिर्धनं हविलक्ष्मणधनवती आज्यपूर्णा भवतीत्यर्थः देवतांति यज्ञं तथा उराण उरुर्वाणो देव-
सुरागिर्वा प्रदक्षिणमेतीति प्रदक्षिणित् प्रदक्षिणगमनो भवति अकारलोपश्छान्दसः नवजाः नवजातः
तदानीमेवोत्पादितः स्वरुर्न यूपराकलमाची स्वरुत्तमूर्ध्वं लक्षयति चपालवन्तः स्वरवः पृथि-
व्याम् इत्यादिपुस्वरुशब्देन यूपामियानाच नकारः समुच्चये यूपोपि उदुत्तमसर्गध्रुतेयोभ्यन्त्रित्याध्या-

हारः उन्नतोभयति किञ्च अक्रः आक्रामिता सुमेकः सुदीप्तः सुधितः स्वधितिरित्यर्थः सोपिपश्वः पशूननक्तिगच्छति यद्वा सुधितः स्वहरेवउदुत्कृष्टः पश्वः पशूननक्ति स्वरुणापशुमनक्तीतिश्रु-
तेः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

स्तीर्णेवर्हिपिसमिधानेअग्नाऊर्ध्वोअध्वर्युर्जुजुपाणोअस्यात् ।
पर्यग्निःपशुपानहोतात्रिविष्टयेतिप्रदिवउराणः ॥ ४ ॥

स्तीर्णं । वर्हिपिं । सम्इधाने । अग्नौ । ऊर्ध्वः । अध्वर्युः ।
जुजुपाणः । अस्यात् । परिं । अग्निः । पशुष्पाः । न ।
होता । त्रिविष्टि । एति । प्रदिवः । उराणः ॥ ४ ॥

बर्हिपि वेद्यां स्तीर्णेआस्तृतेसति अग्नावाहवनीयादिकेसमिधाने सन्यगिष्यमाने सत्य-
ध्वर्युरध्वरस्यनेताजुजुपाणोदेवान्प्रीणयन् ऊर्ध्वोस्थात् तिष्ठति होता होमनिष्पादकः प्रदिवः
पुराणनामैतत् पुरातनः उराणः स्वल्पमपिहविर्देवयोग्यत्वसंपादनेनोरुकुर्वाणः उराणउरुकुर्वाण
इतिनिरुक्तम् । यद्वैदेवैर्जोष्यतेहविस्तद्विरिमात्रंवर्धतइतिश्रुतेः । अग्नेरुकरणमुचितम् ईदृशोग्निः
पशुपान पशूनांपालकइव पशून्त्रिविष्टि त्रिरात्रत्यपर्येति त्रिर्हपर्यग्नि क्रियते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

परित्मनामितदुरेतिहोताग्निर्मन्द्रोमधुवचाऋतावां ।
द्रवंत्यस्यवाजिनो नशोकाभयन्तेविश्वाभुवनायदभ्राट् ॥५॥४॥

परिं । त्मनां । मितद्दुः । एति । होता । अग्निः । मन्द्रः ।
मधुवचाः । ऋतव्वा । द्रवन्ति । अस्य । वाजिनः । न ।
शोकाः । भयन्ते । विश्वा । भुवना । यत् । अभ्राट् ॥ ५ ॥ ४ ॥

उक्तमेवार्थस्पृशंति-अयंहोता होमनिष्पादकोग्निः त्मना आत्मना स्वरूपेणैव मितदुः
परिमितगतिः सन् पर्येति परितो गच्छति पशुम् कीदृशोयं मन्द्रोमदनीयः मोदायितावा मधुवचाः
मधुरवचनः ऋतावा यज्ञवान् वाजिनोहविष्मत्तोस्याग्नेः शोकान दीतयोपि नशब्दोप्यर्थे द्रवन्ति

गच्छन्तिपरितः यद्वा नकारउपमार्थीयः वाजिनो न अश्वाइव द्रवन्तीतियोज्यम् यद्यस्मादयमभ्राद्
भ्रान्ते तस्माद्विश्वाभुवना सर्वाणिभूतजातानि भयन्ते भीतानिभवन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

अथ षष्ठी-

भद्राते अग्नेस्वनीकसंष्टग्घोरस्य सतो विपुणस्य चारुः ।
नयत्तेशोचिस्तमंसावरन्त न ध्वस्मानंस्तन्वीरेपआधुः ॥ ६ ॥

भद्रा । ते । अग्ने । सुष्टअनीक । सम्ष्टक् । घोरस्य । सतः ।
विपुणस्य । चारुः । न । यत् । ते । शोचिः । तमंसा । वरन्त ।
न । ध्वस्मानः । तन्वी । रेपः । आ । धुरिति धुः ॥ ६ ॥

हेस्वनीक शोभनज्वालाग्ने घोरस्यभीतिजनकस्यापिसतः विपुणस्य विष्वक्सर्वतोव्याप्तस्य
ते तव चारुः रमणीयाभद्रास्तुत्याकल्याणीवामूर्तिः सन्दृक् सन्दृष्टिः सम्यक्दृश्यामवतीत्यर्थः
यद्यस्मात्तेशोचिर्दीप्तिं तमसान्धकारेण नवरन्त नवारयन्तिनिशाः यस्माच्च ध्वस्मानोष्मंस्कारा-
क्षसादयः तेतन्वि तवशरीरे रेपः पापं ध्वंसनादिरूपं नायु नदधति नकुर्वन्ति अतःसन्दृगितिसं-
बन्धः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

नयस्य सातुर्जनितो रवारि न मातरां पितरां नूचिद्विष्टौ ।
अर्धमित्रो न सुधितः पावकः अग्निर्दीदायमानुषीपुविक्षु ॥ ७ ॥

न । यस्य । सातुः । जनितोः । अवारि । न । मातरां । पितरां ।
नु । चित् । द्विष्टौ । अर्ध । मित्रः । न । सुधितः । पावकः ।
अग्निः । दीदाय । मानुषीपु । विक्षु ॥ ७ ॥

ननिर्जनयितुर्दृष्टुत्पादकस्य यस्य वैश्वानरस्य सातुः सनिः पश्चादिलक्षणं दानं
द्वीप्तिर्वा नावारि केनापिन वार्यते किञ्च मातरापितरा मातापितरौ यावापृथिव्यौ यस्येदौद्रेपणेनू-
चिद्विष्टमेव न प्रभवतः अवापिन मित्रो न सखेव सुधितः सुतुतः पावकः शोधकोग्नि मानुषीपु

मनोःसंबन्धिनीपुविक्षुप्रजासुदीदाय दीप्यते दीर्घादीतो पकारलोपश्छान्दसः व्यत्ययेनपरस्मै-
पदं लिटि अभ्यासस्यहस्वेकृते तुजादित्वादीर्घत्वम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

द्विर्यंपञ्चजीर्जनन्संवसानाःस्वसारोअग्निमानुपीपुविक्षु ।
उपर्वुधमथर्योऽनदन्तंशुकंस्वासंपरशुंनतिग्मम् ॥ ८ ॥

द्विः । यम् । पञ्च । जीर्जनन् । सम्ऽवसानाः । स्वसारः ।
अग्निम् । मानुपीपु । विक्षु । उपःऽवुधम् । अथर्यः । न ।
दन्तम् । शुकम् । सुऽआसम् । परशुम् । न । तिग्मम् ॥ ८ ॥

मानुपीपुमनोःसंबन्धिनीपु विक्षु प्रजासु संवसानाः संगच्छमानाः द्विःपञ्च दश स्वसारः
अद्भुलयः यमाग्निजीननन् मन्यनेनउदपादयन् जनीप्रादुर्भावे लडि छान्दसत्वाददभावावः
कीदृशम् अथर्योनस्त्रियइव उपर्वुधम् उपसिबुध्यमानं दन्तंहविषांभक्षकं शुकं रश्मिभिर्दीप्यमानं
स्वासं शोभनास्यं तिग्मं तीक्ष्णं परशुंन परशुमिव रक्षसांहन्तारमितिशेषः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

तवत्येअग्नेहरितोघृतस्मारोहितासऋज्वंचस्वञ्चः ।
अरुपासोवृषणऋजुमुष्काआदेवतातिमहन्तदस्माः ॥ ९ ॥

तव । त्ये । अग्ने । हरितः । घृतऽस्त्राः । रोहितासः । ऋजुऽअञ्चः ।
सुऽअञ्चः । अरुपासः । वृषणः । ऋजुऽमुष्काः । आ । देवस्तातिम् ।
अहन्त । दस्माः ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्ये ते प्रसिद्धाः तवहरितः त्वत्संबन्धिनोश्वाः देवतातिमस्मदीयंयागंप्रतिआहन्त
ऋत्विग्निराहूयन्ते लडिलिपिसिचिह्नश्चेत्यडादेशः कीदृशाः घृतज्ञाः घृतस्नुवः बलातिशयान्नासा-
पुटादिस्थानेभ्यउदकंक्षरन्तः रोहितासः रोहितालोहितवर्णाः ऋज्वञ्चः ऋजुअकुटिलमञ्चन्ति
गच्छन्तीतिऋज्वञ्चः सुपुगच्छन्तः अरुपासःआरोचमानाःवृषणःयुवानःवार्पितारोवा वापपूर्वस्य
निगमेइतिविकल्पेनदीर्घविधानादत्रदीर्घाभावः ऋजुमुष्काः साधनमुष्काः दस्माः दर्शनीयाः ॥ ९ ॥

अयदशमी-

येहृत्येतेसहमानाअयासस्त्वेपासोअग्नेअर्चयश्चरन्ति ।

श्येनासोनदुवसनासोअर्थतुविष्वणसोमारुतंनशर्धः ॥ १० ॥

ये । हृ । त्ये । ते । सहनामाः । अयासः । त्वेपासः । अग्ने ।

अर्चयः । चरन्ति । श्येनासः । न । दुवसनासः । अर्थम् ।

तुविष्वनासः । मारुतम् । न । शर्धः ॥ १० ॥

हेअग्ने येहृत्स्वत्येतेप्रसिद्धाः सहमानाः शत्रून्भिभवन्तः अयासोगमनशीलाः त्वेपासोदीप्ताः दुवसनासः परिचरणीयाः त्वेत्वीयाअर्चयोरश्मयः श्येनासोन अश्वाइव अर्थगन्तव्यम् चरन्ति गच्छन्ति कीदृशाः मारुतंशर्धेन मरुत्संक्थीगणइव तुविष्वणसः तुविष्वनाः अधिकध्वनयोभवन्ति ॥ १० ॥

अथैकादशी-

अकारिब्रह्मसमिधान्तुभ्यंशंसात्युक्थंयजतेव्यूधाः ।

होतारमग्निमनुषोनिपेदुर्नमस्यन्तउशिजःशंसमायोः॥११॥५॥

अकारि । ब्रह्म । समिद्धान् । तुभ्यम् । शंसाति । उक्थम् ।

यजते । वि । ऊँ इति । धाः । होतारम् । अग्निम् । मनुषः ।

नि । सेदुः । नमस्यन्तः । उशिजः । शंसम् । आयोः ॥ ११ ॥ ५ ॥

हेसमिधान समिध्यमानाग्ने तुभ्यं त्वर्थं ब्रह्मस्तोत्रम् अकारि अस्माभिःकृतं होता उक्थंशस्त्ररूपंस्तोत्रंशंसाति शंसति शंसुस्तुतौ छेत्रोडायावित्याडागमः त्वांयजमानोयजते अतःकारणादस्मभ्यं धर्मविधाः विधेहि दधातेऽछान्दसेडाडि बहुलंछन्दसीत्यडमावः उशतिपूरणः किंच आद्योर्ननुष्यस्यशंसं शंसनीयं होतारं देवानामाज्ञातारम् अग्निं त्वांनमस्यन्तःपूजयन्तः उशिजः पश्चादिच्छरणंनर्नकामयमानाःमनुषोमनुष्याःऋत्विजःनिपेदुः उपाविशन् सेवन्तइत्यर्थः ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे पद्यमोवर्गः ॥ ५ ॥

अयमिहेत्येकादशर्चसप्तमं सूक्तं वामदेवस्यार्पमाग्नेयम् आद्याजगती द्वितीयाद्याः पञ्चानुष्टुभः शिष्टास्त्रिष्टुभः तथा चानुक्तान्तम्—अयमिहादौजगती पञ्चानुष्टुभ इति । सूक्तविनियोगोऽङ्गिः ऋः अग्नि-प्रणयनेयमिहेति वैश्यस्य प्रतिपत् तथा च सूत्रितम्—अयमिह प्रथमो धायिघातृभिरेतितुराजन्यवैश्य-योराधे इति ।

तत्र प्रथमा—

अयमिह प्रथमो धायिघातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यः ।
यमप्रवानो भृगवो विरुरुचुर्वनेपुचित्रं विभ्वं विशे विशे ॥ १ ॥

अयम् । इह । प्रथमः । धायि । घातृभिरिः । होता ।
यजिष्ठः । अध्वरेषु । ईड्यः । यम् । अप्रवानः । भृगवः ।
विरुरुचुः । वनेपु । चित्रम् । विभ्वम् । विशे विशे ॥ १ ॥

घातृभिर्यज्ञार्थं कर्म कुर्वन्निः अध्वर्युभिरिहास्मिन्यज्ञे होतृदेवानामाहातायजिष्ठः अतिश-येन यष्टा अध्वरेपुयागेषु ईड्यः ऋविग्भिः स्तूयमानः प्रथमः सर्वपादेष्वानां मुख्यः अयमाहवनीया-दिस्थानेषु प्रत्यङ्गेषु पलभ्यमानोऽग्निः धायि अधायि निहितः दधातेः कर्मणि लुङ् बहुलं दस्य-माङ्यो गे इत्यडभावः तिङ्ङुतिङ्ङिति निवातः अयमग्निरित्युक्तं कोसावाग्निरित्यत आह—अप्रवानः भृगुसंबन्धी कश्चिद्विष्टः स च अन्ये भृगवश्च वनेष्वरण्यापुचित्रं दावाग्निरूपेण बहुधा दर्शनी यं विशे विशे वीप्सया सर्वजनव्यासिर्गृह्यते सर्वस्य विशः प्रनायाः विभ्वं विभुमीश्वरं यं देवा-नां हविर्वाहकत्वेन प्रसिद्धमग्निं विरुरुचुर्दासि युक्तं कुर्वन्ति स्म । यमिति यच्छब्दस्य अयमितीदं-शब्देन संबन्धः ॥ १ ॥

अग्रे कदात इति प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराग्नेये ऋतावानुष्टुभेऽन्वसि अग्रे ऋदात इत्याद्याः प-ञ्चर्चः सूत्रितं च—अग्रे कदात इति पञ्चेति ।

सूक्ते द्वितीया—

अग्रे कदातं आनुषंगभुवं द्वेवस्य चेतनम् ।
अधाहित्वा जगृभ्रिरेमर्ता सोविद्वीड्यम् ॥ २ ॥

अग्ने । कदा । ते । आनुपक् । भुवत् । देवस्य । चेतनं । अर्घ ।
हि । त्वा । जगृध्रिरे । मर्तासिः । विश्वु । ईड्यम् ॥ २ ॥

हेअग्ने अघातःकारणाद्देवस्यद्योतमानस्येतवसंबन्धि चेतनं तेजः कदा आनुपक्
अनुपकंभुवत् भवेत् लेट्यडागम. बहुलंछन्दसीतिविकरणस्यलुक् भूसुवोस्तिङीतिगुणप्रतिषे-
धः अत कारणादित्युक्तं कस्माद्धेतोरित्युच्यते हियस्मात्कारणात् मर्तासोमनुष्याः विश्वु वि-
शिः प्रनाभिः ईड्यंस्तुत्यं त्वा त्वां जगृध्रिरे जगृहिरे गृह्णन्ति प्रहेर्धातोर्लिटिह्रप्रहोर्भइतिभत्वं
बहुलंछन्दसीतिरुडागमः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

ऋतावानंविचेतसंपश्यन्तोद्यामिवस्तृभिः ।
विश्वेषामध्वराणांहस्कृत्तरिंदमेदमे ॥ ३ ॥

ऋतस्वानम् । विश्वेत्तसम् । पश्यन्तः । द्याम्इव । स्तृभिः ।
विश्वेषाम् । अध्वराणाम् । हस्कृत्तरिम् । दमेदमे ॥ ३ ॥

ऋतावानम् अमायिनं विचेतसं विशिष्टज्ञानं स्तृभिर्नक्षत्रैःपरिवृतं द्यामिवविस्फुलिङ्गैःस-
मेतंविश्वेषांसर्वेषामध्वराणांयज्ञानांहस्कृत्तरं प्रमासकंवृद्धे.कर्तारंवाग्निपश्यन्तः ऋत्विगादयः दमे-
दमेसर्वस्मिन्यज्ञगृहे जगृध्रिरइतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आशुंदूतंविवस्वतोविश्वायश्चर्पणीरभि ।
आजंभुःकेतुमायवोभृगवाणंविशेविशे ॥ ४ ॥

आशुम् । दूतम् । विवस्वतः । विश्वाः । यः । चर्पणीः । अभि ।
आ । जंभुः । केतुम् । आयवः । भृगवाणम् । विशेविशे ॥ ४ ॥

योधि. विश्वाश्चर्पणीः सर्वाः प्रजाः अभिभवति आयवोमनुष्याः आयवइतिमनुष्यना-
म आयवोयदवइतिमनुष्यनामसुपाठात् आशुंक्षिप्रगामिनं विवस्वतोमनुष्यस्ययजमानस्य दूतं
विवस्वतइतिमनुष्यनामेदं केतुंप्रज्ञापकं भृगवाणं भृगुवदाचरन्त दीप्यमानमित्यर्थः सर्वप्राति-

पदिकेभ्यः किञ्चक्यइतिकिप् तदन्ताह्योव्यत्ययेनशानच् अदुपदेशाह्यसार्वधातुकानुदात्तत्वेप्राप्ते
 वृषादेराकृतिगणत्वादाद्युदात्तत्वं तमग्निविशेषे विशेषे सर्वस्यैप्रजायै आजन्तुः आजहुः इन्द्रहोर्भइति
 भत्वम् ॥ ४ ॥ अथपञ्चमी-

तर्मीहोतारमानुपक्किक्त्वांसनिपेदिरे ।

रुवंपावकशोचिपंयजिष्ठंससधामभिः ॥५॥६॥

तम् । ईम् । होतारम् । आनुपक् । चिकित्वांसम् । नि । सेदिरे ।

रुवम् । पावकशोचिपम् । यजिष्ठम् । सस । धामभिः ॥ ५ ॥ ६ ॥

ऋत्विगादयोमनुष्याः आनुपक् आनुवूर्व्येणहोतारं देवानामाह्वतारं चिकित्वांसं ज्ञा-
 नन्तं कितज्ञाने छिष्टः कसुः द्विर्भावह्लादिशेषञ्चुत्वदीर्घाः प्रत्ययस्वरः तर्मी तमिममग्निं निपे-
 दिरे निपादयन्तिस्म कीदृशं रुवं रमणीयं पावकशोचिपं शोधकदीप्तिं यजिष्ठं यष्टुतमं सस
 ससभिर्धामभिस्तेनोभिर्धुक्तम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेपष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

अथषष्ठी-

तंशश्वतीपुमातृपुवनआवीतमश्रितम् ।

चित्रंसन्तंगुहाहितंसुवेदंकूचिदर्थिनम् ॥ ६ ॥

तम् । शश्वतीपु । मातृपु । वने । आ । वीतम् । अश्रितम् । चित्रम् ।

सन्तम् । गुहा । हितम् । सुवेदम् । कूचित्त्वेदार्थिनम् ॥ ६ ॥

शश्वतीपु बह्वीपु मातृष्वप्सुताः सस्यादिनिर्मोक्तत्वान्मातरइत्युच्यन्ते वने आवृक्षस-
 मूहेच आकारश्चार्थे सन्तं विद्यमानं वीतं कान्तम् अश्रितं प्राणिभिर्दाहभयादसेवितंदुरासदमि-
 त्यर्थः चित्रं चायनीयं गुहागुहायां हितं निहितं सुवेदं सुविज्ञानं सुधनंवाकूचिदर्थिनं कापि
 हविषिअर्थिनंसमिदाज्यपुरोडाशादिहविःस्वीकुर्वन्तं केत्यत्रवकारस्यछान्दसेसंप्रसारणेपरपूर्वत्वे चह-
 छइतिदीर्घत्वम् एवंभूतमग्निं निपेदिरे इतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ६ ॥

प्रांतरनुमाकाश्विनशस्त्रयोस्त्रैष्टुभेछन्दसिससस्ययद्रियुतेत्याद्याःपञ्चर्चः सूत्रितंच-ससस्ययद्वि-
 युतेतिपद्येति ।

तत्रसप्तमी-

ससस्ययद्वियुतासस्मिन्नूधन्नृतस्यधामन्नरण्यन्तदेवाः ।
 महान्अग्निर्नमंसारतहव्योवेरध्वरायसदमिदृतावां ॥ ७ ॥
 ससस्यं । यत् । विक्ष्युता । सस्मिन् । ऊर्धन् । ऋतस्यं । धामन् ।
 रण्यन्त । देवाः । महान् । अग्निः । नमंसा । रातहव्यः । वेः ।
 अध्वरायं । सदम् । इत् । ऋतहवां ॥ ७ ॥

यत् यमग्निं देवास्तोतारः ससस्य स्वप्नस्य वियुतावियुने वियोगेउपसर्गात्यर्थः ऋत-
 स्योदकस्यधामन्धामनिस्थाने सस्मिन्सर्वस्मिन्नूधन्नूधनि यज्ञे रण्यन्त रमयन्ति स्तोत्रैरि-
 तिशेषः महान्प्रभूतः नमसा नमस्कारेणरातहव्यः दत्तहविष्कः ऋतावा सत्यवान्सोमिः सद-
 मित्सदैवाध्वरायाध्वरंयजमानैःकृतयज्ञं सुपांसुपोभवन्तीतिवक्तव्यमितिवचनादत्रद्वितीयार्थेचतुर्थी वेः
 वेत्तिजानाति यद्वा देवाइन्द्रादयः ससस्य ऋत्विग्भिःसेव्यस्य यत्पस्याग्नेः वियुता
 विशिष्टेसर्वस्मिन्मजनीयेऋतस्यसत्यस्यधामन्धामनियोनौ उचन्नूधनियज्ञेरण्यन्त रमयन्ते
 महान्प्रभूतः नमसाहविषा राहतव्योदत्तहविष्कः ऋतावा सत्यवान्सोमिः अध्वराय यज्ञार्थं
 सदमिन् सदैवैर्गन्तामवाति अध्वराययज्ञं वेःकामयतेवा ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

वेरध्वरस्यदूत्यानिविद्वानुभेअन्तारोदंसीसञ्चिकित्वान् ।
 दूतईयसेप्रदिवंउराणोविदुष्टरोदिवआरोधनानि ॥ ८ ॥
 वेः । अध्वरस्यं । दूत्यानि । विद्वान् । उभे इति । अन्तरिति ।
 रोदंसी इति । समृश्चिकित्वान् । दूतः । ईयसे । प्रदिवः । उराणः ।
 विदुःशतरः । दिवः । आशरोधनानि ॥ ८ ॥

हेअग्ने विद्वान्सर्वजानानस्वम् अध्वरस्ययज्ञस्यसंबन्धीनि दूत्यानि दूतकर्माणि वेः वे-
 त्सि कामयसेवा यद्वा वेरितियज्ञविशेषणं वेः यजमानस्याभीष्टफलजनकस्याध्वरस्ययाग-
 स्यसंबन्धीनि दूत्यानि दूतकर्माणि विद्वान् जानन् उभेरोदसी उभयोरोदस्योर्धावापृथिव्यो-
 रन्तर्मध्येस्थितमन्तरिक्षंसंचिकित्वान्सम्यग्जानन्प्रदिवः पुराणः पुराणनामेदम् प्रब्रंपदिव-

श्रुतिपुराणनामसुपाठ्यात् उराणः अल्पमपिहविः उरुबहुकुर्वाणः उराणउरुकुर्वाणंइतियास्के-
नोक्तत्वात् । विदुष्टरः विद्वत्तरः देवानांदूतस्त्वं दिवःस्वर्गस्यआरोपनानि आरोहणानि
आरोहणार्हाणिस्थानानीत्यर्थः देवानांहवीष्यर्षयितुमीयसेगच्छसि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

कृष्णंतएमरुशतःपुरोभाश्चरिष्ण्वपुर्चिर्वपुपामिदेकम् ।
यदप्रवीतादधतेहृगर्भसद्यश्चिं [तोभवसीदुदूतः ॥ ९ ॥

कृष्णम् । ते । एम् । रुशतः । पुरः । भाः । चरिष्णु । अर्चिः ।
वपुपाम् । इत् । एकम् । यत् । अर्प्रश्वीताः । दधते । हृ ।
गर्भम् । सद्यः चित् । जातः । भवसि । इत् । ऊँ इति । दूतः ॥ ९ ॥

हेअग्ने रुशतः रोचमानस्य ते तव संबन्धि अत्रैम एम शब्देनगमनमार्गउच्यते ए-
मवत्सं कृष्णं कृष्णवर्णमिवाति माः तवसंबन्धिनीदीप्तिः पुरः पुरस्ताद्भवति चरिष्णु सं-
चरणशीलंअर्चिः त्वदीयंतेनः वपुर्पावपुष्पमंतांरूपवतांतेनस्विनामित्यर्थः एकमित् मुख्य-
मेवभवति यत्संत्वामप्रवीताः अनुपगतायनमानाः गर्भत्वजननेहेतुपरिणदधतेह धारयन्ति
खलु सत्वं सद्यश्चित् सद्यएव जातउत्पन्नःसन् दूतोभवसीदु यनमानस्यदूतोभवस्येव ॥ ९ ॥

अथदशमी-

सद्योजातस्यददृशानमोजोयदस्यवार्तोअनुवार्तिशोचिः ।
वृणक्तिगिगमामंतसेपुंजिह्वांस्थिराचिदन्नादयतेविजम्भैः ॥ १० ॥
सद्यः । जातस्य । ददृशानम् । ओजः । यत् । अस्य । वार्तः ।
अनुवार्ति । शोचिः । वृणक्ति । तिग्माम् । अतसेपुं । जिह्वाम् ।
स्थिरा । चित् । अन्ना । दयते । वि । जम्भैः ॥ १० ॥

सद्योजातस्य अरणिनिर्मन्थनादनन्तरमेवउत्पन्नस्याग्नेःओजस्तेनः ददृशानम् ऋत्विगा-
दिभिर्दृश्यमानंमन्त्रतीतिशेषः वार्तोवायुःयद्यद्वास्याग्नेःशोचिर्दीप्तिम् अन्वनुलक्षीकृत्यवार्तिगच्छति

तदासोयमग्निः अतसेषु वृक्षसेषु तिग्मां तीक्ष्णां जिह्वां ज्वालां वृणक्ति संयोजयति स्थिराचित्
स्थिराण्यपि अन्ना अन्नरूपाणि काष्ठादीनि जम्भैस्तेजोभिः विदयते विखण्डयति भक्षयती
त्यर्थः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

तृपुयदन्नात्तृपुणाववक्षत्तृपुदूतं कृणुते यद्बो अग्निः ।

वातस्य मेळिसंचते निजूर्वनाशुंनवाजयते हिन्वे अर्वा ॥ ११ ॥ ७ ॥

तृषु । यत् । अन्ना । तृपुणा । अवक्ष । तृपुम् । दूतम् । कृणुते ।
यद्बो । अग्निः । वातस्य । मेळिम् । संचते । निजूर्वन् । आशुम् ।
न । वाजयते । हिन्वे । अर्वा ॥ ११ ॥ ७ ॥

यद्यः अग्निः तृपु क्षिप्रमेव अन्ना अन्नानि काष्ठादीनि तृपुणा क्षिप्रेण रश्मिसमूहेन
ववक्ष वहति दहतीत्यर्थः यद्बो महान्सोमिः तृपुमात्मानं दूतं कृणुते यजमानदूतं करोति नि-
जूर्वन्काष्ठादीनि शोषेण दहन्नाग्निः वातस्ववायोः मेळि बलं संचते सेवते आशुंन अश्वघादी
यथा अश्वं तथा अर्वागमनशीलोग्निः स्वरादिमवानयते वाजिनंबलवन्तं करोति हिन्वे प्रेर-
यति च ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमसप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

दूतं वदत्यष्टममष्टमं सूक्तं वामदेवस्वार्थं गायत्री छन्दस्कं अग्निदेवताकम् तथा चानुक्रम्य-
ते-दूतं त्रैष्टी गायत्रं त्विति । व्यूढे दशरात्रे प्रथमे छन्दो मेद्दं सूक्तं नातवेदस्य निविद्वानीयं तथा च
सूत्रम्-दूतं वदत्याग्निमारुतमिति । इदमादिके द्वे सूक्ते प्रातरनुवाकस्याग्नेयेऋतौ गायत्रे छन्दसि विनियुक्ते
सूत्रितं च-अग्नेपावकदूतं वदति सूक्ते इति ॥

तत्र प्रथमा-

दूतं वो विश्ववेदसं हव्यवाहममर्त्यम् । यजिष्ठमृजसे गिरा ॥ १ ॥

दूतम् । वः । विश्ववेदसम् । हव्यवाहम् । अमर्त्यम् ।
यजिष्ठम् । ऋजसे । गिरा ॥ १ ॥

हेअग्ने विश्ववेदसं विश्वंसमस्तंवेदो धनंयस्यासौ विश्ववेदाः तं सर्वविदंवाहव्यवाहं देवेभ्यो ह-
विषां वोदारम् अमर्त्यममरणधर्मार्णयनिष्ठमतिशयेन यष्टारं दूतं देवानां वः त्वागिरास्तुतिरूपया वा-
चा ऋजसे यजमानो हं प्रसाधयामि वर्षयामीत्यर्थः ऋजतिः प्रसाधनं कर्म इति यास्कः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

सहिवेदावसुधितिं महँ आरोधनं दिवः । स देवाँ एह वक्षति ॥ २ ॥

सः । हि । वेदं । वसुधितिम् । महान् । आश्रोधनम् ।

दिवः । सः । देवान् । आ । इह । वक्षति ॥ २ ॥

सहि प्रसिद्ध एवाग्निः वसुधितिं यजमानाभीष्टफलरूपधनस्यदानं वेद वेत्ति महान्प्रभूतो-
ग्निः दिव आरोधनमारोहणं देवानां स्थानं वेत्ति सोश्रिरिहास्मिन् यज्ञे देवानिन्द्रादीना वक्षति आवहतु
वर्हेर्घातोर्लिङ्गर्थे लोडिति लेट् तस्यतिप् सिञ्चहुञ्छेटीतिसिप् छेटोडाटावित्यङागमश्च होदइति
दत्वं दत्वकस्वपत्वानि तिङ्ङुतिङ्ङितिनिघातः ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

सर्वे देव आनमं देवाँ ऋतायते दमे । दातिं प्रियाणि चिद्दसुं ॥ ३ ॥

सः । वेदं । देवः । आश्नमंम् । देवान् । ऋतयते ।

दमे । दातिं । प्रियाणि । चित् । वसुं ॥ ३ ॥

देवोद्योतमानः सोशिः आनमं यजमानादीनामयितुं नमस्कारयितुं देवानिन्द्रादीन्वेद
क्रमेण वेत्ति दमे यज्ञगृहे ऋतायते ऋतं यज्ञमिच्छते यजमानाय प्रियाणि चित् अभीष्टान्यापि वसु
वसूनि प्रसादीनिञ्जानिदाति इदाति प्रयच्छति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

सहोतासेदुं दूत्यं चिकित्वाँ अन्तरीयते । विद्वाँ आरोधनं दिवः । ४ ॥

सः । होता । सः । इत् । ऊँ इति । दूत्यम् । चिकित्वान् ।

अन्तः । ईयते । विद्वाँ । आश्रोधनम् । दिवः ॥ ४ ॥

सोमिर्होतादेवानामाहातामवति सेदु सय्वाग्निः दूष्यं देवानां दूतकर्मचिकित्वाङ्गान्
दिवः स्वर्गस्य आरोधनम् आरोहणं आरोहणाहं देवानां स्थानं च विद्वान् जानन् अन्तः घावापृ-
थिव्योर्मध्येर्षयते गच्छति ईङ्गतौ दिवादिभ्यः स्यन् तिङ्ङितिङ्ङितिनिघातः ॥ ४ ॥

अयपञ्चमी-

तेस्यामये अग्नये ददाशु ह्यव्यदातिभिः । यईपुष्यन्त इन्धते ॥ ५ ॥

ते । स्याम । ये । अग्नये । ददाशुः । ह्यव्यदातिभिः ।

ये । ईम् । पुष्यन्तः । इन्धते ॥ ५ ॥

ते तव यजमानाः स्याम भूयाम ते इत्युक्तं के इत्युच्यते-ये यजमानाः अग्नये ह्यव्यदा-
तिभिर्हविर्दानैर्ददाशुः प्रीतिं कुर्वन्ति ईमेनमग्निपुष्यन्तोर्वधयन्तो ये यजमाना इन्धते समिद्धिर्दी-
सियुक्तं कुर्वन्ति ॥ ५ ॥

अयपष्ठी-

तेरायाते सुवीर्यैः सस्रवांसो विशृण्विरे । ये अग्नादधिरे दुवः ॥ ६ ॥

ते । राया । ते । सुवीर्यैः । सस्रवांसः । वि ।

शृण्विरे । ये । अग्ना । अधिरे । दुवः ॥ ६ ॥

ये यजमानाः अग्नाबध्नौ सुपांसुलुगित्याकारः दुवः परिचर्या अधिरे धारयन्ति कुर्वन्तीत्य-
र्थः ते सस्रवांसः अग्निं समनमाना रायापश्चादिलक्षणेन धनेनाविशृण्विरे विश्रूयन्ते प्रख्यायन्ते
ते सुवीर्यैः शोमनवीर्योपतैः पुत्रादिभिश्च विश्रूयन्ते ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

अस्मेरायो दिवे दिवे सं चरन्तु पुरुस्पृहः । अस्मेवाजास ईरताम् ॥ ७ ॥

अस्मे इति । रायः । दिवे दिवे । सम् । चरन्तु ।

पुरुस्पृहः । अस्मे इति । वाजासः । ईरताम् ॥ ७ ॥

पुरुस्पृहः ऋत्विगादिभिरभिलष्यमाणारायः पश्चादिधनानि अस्मे अस्मासु यजमानेषु
दिवे दिवे प्रतिदिने सं चरन्तु प्रचरन्तो भवन्तु दिशब्दादुत्तरस्याः सप्तम्या सुपांसुलुगित्यादिना रो-
आदेशो ऊद्विद्युमित्यादिना चतस्राः उदात्तत्वं नित्यवीप्सयोरिति द्विर्भावे सति उत्तरभागस्यानुदा-
त्तत्वे स्यनुदात्तत्वं वानासः अत्रानिच अस्मे अस्मान्नीरातां प्रेरयन्तु ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सविप्रश्चर्षणीनां शर्वसा मानुषाणाम् । अतिक्षिप्रेव विध्यति ॥ ८ ॥

सः । विप्रः । चर्षणीनाम् । शर्वसा । मानुषाणाम् ।

अति । क्षिप्राऽईव । विध्यति ॥ ८ ॥ ८ ॥

विप्रः मेधावी विप्रइतिमेधाविनाम विप्रःधीरइतितन्नामसुपाठात् सोमिः शवसावलेन शवइतिबलनाम पान.शवइतितन्नामसुपाठात् मानुषाणां मनुसंबन्धिनां चर्षणीनां प्रनानां क्षिप्रे-
व क्षेप्याण्येव विनाशयतु अर्हाणिदुरितानीतिशेषः अतिविध्यति अतिविध्यतु अतिशयेन
नाशयतु ॥ ८ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमेऽष्टमोऽवर्गः ॥ ८ ॥

अग्नेमृळेत्यर्चनवमसूक्तं वामदेवस्वार्षं गायत्रीछन्दस्कम् अग्निदेवताकम् अत्रानुक्तान्तं
च-अग्नेमृळेति । द्वितीयेछन्दोभेइदंसूक्तंजातवेदस्यानिविद्वानीयं सूत्रितञ्च-क्रीळंव.शर्षोमिमृळे-
त्याग्निमारुतमिति ।

तत्रप्रथमा-

अग्नेमृळमहाँ असि यई मा देव यु ज्ञ नम् । इयेथं वरिहिरासदम् ॥ १ ॥

अग्ने । मृळ । महान् । असि । यः । ईम् । आ । देव्युम् ।

जनम् । इयेथं । वरिहः । आऽसदम् ॥ १ ॥

हेअग्ने मृळ अस्मानसुखय सत्वं महानसि प्रभूतोभवसि यस्त्वमीमिमं देवयुं देवानां
कासयितारं जनयजमानं वरिहर्दभमासदं यज्ञेभासत्तुम् आइयेथ आगच्छसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

समानुषीषु दूळभो विक्षुप्रावीरमर्त्यः । दूतो विश्वेषां भुवत् ॥ २ ॥

सः । मानुषीषु । दुःश्वभः । विक्षु । प्रऽअवीः । अमर्त्यः ।

दूतः । विश्वेषाम् । भुवत् ॥ २ ॥

दूळमोदुर्दभोराक्षसादिनादुर्हिसः मानुषीपुमनुसंबन्धिनीषु विक्षु प्रनास्तु प्रावीःप्रकर्षे-
णगन्ता अमर्त्यः अमरणधर्मासोमिः विश्वेषां सर्वेषां देवानां दूतो भुवत् भवतु ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

ससञ्चपरिणीयतेहोतामन्द्रोदिविष्टिषु । उतपोतानिपीदति ॥ ३ ॥

सः । सञ्च । परि । नीयते । होता । मन्द्रः ।

दिविष्टिषु । उत । पोता । नि सीदति ॥ ३ ॥

सोमिः सञ्चयज्ञगृहपरिणीयते ऋत्विग्भिःपरितोनीयतेनीयमान सन् दिविष्टिषु यागेषु मन्द्रः
मदनीयःस्तुत्यः सोमिर्होताचभवति उतापिच पोतासन्निपीदति यज्ञगृहेउपविशति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

उतग्नाअग्निरध्वरउतोगृहपतिर्दमे । उतब्रह्मानिपीदति ॥ ४ ॥

उत । गाः । अग्निः । अध्वरे । उतो इति । गृहपतिः ।

दमे । उत । ब्रह्मा । नि । सीदति ॥ ४ ॥

उतापिचाग्नि अध्वरे यागे गाः देवपत्नीर्यजति यष्टामवतीत्यर्थः यद्वा गाः गच्छन्
अध्वर्युर्भवति उतोअपिच सोमिर्दमेयज्ञगृहे गृहपतिर्यजमानश्चभवति उतापिच ब्रह्मा ब्राह्म-
णाच्छंसीसन्निपीदति उपविशति ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

वेपिह्वध्वरीयतामुपवक्ताजनानाम् । हव्याचमानुपाणाम् ॥ ५ ॥

वेपि । हि । अध्वरिश्यताम् । उपवक्ता ।

जनानाम् । हव्या । च । मानुपाणाम् ॥ ५ ॥

अध्वरीयतां यज्ञमिच्छतां मानुषाणां मनुसंबन्धिनां जनानां हव्याच हव्यानिहवीषि
हेअग्रे वेपिहि कामयसेतल उपवक्ता अध्वर्युप्रभृतीनांसर्वेषां कर्मणाम् अनुज्ञार्थम् माम-
णयेत्यादिरूपस्यत्रावप्यवक्तासन् ब्रह्माचासि ब्रह्मात्वोवदतिनातविद्यामिति श्रुतेः । उपवक्ता

सर्वेषां कर्मणामवैकल्यार्थमुपद्रष्टावा सदस्योसि सहितसदश. कर्मणा मुपद्रष्टामवतीत्यापस्तंबेनो-
क्तत्वात् ॥ १ ॥

अथपृष्ठी-

वेपीद्वस्यदूत्यं १ यस्य जुजोपो अध्वरम् । हव्यं मर्तस्य वोह्वे ॥ ६ ॥

वेधिं । इत् । ऊँ इति । अस्य । दूत्यम् । यस्य । जुजोपः ।

अध्वरम् । हव्यम् । मर्तस्य । वोह्वे ॥ ६ ॥

हेअग्ने त्वं मर्तस्यमनुष्यस्य अस्ययजमानस्याध्वरं यागं हव्यं हविःवोह्वेवोह्वं
वहेर्धातोस्तुमर्थेसेसेनसेइतितेवेन्प्रत्ययः झित्यादिर्नित्यमित्याद्युशत्त्वं जुजोपः सेवेथाः जुपी-
प्रीतिसेवनयोः लेट् बहुलच्छन्दसीतिशपःशुः द्विर्भावश्च लेटोडाटावित्यडागमः अस्ययजमानस्य-
दूत्यं दूतकर्मवेपीदु कामयसएव ॥ १ ॥

अथसप्तमी-

अस्माकं जोष्यध्वरमस्माकं यज्ञमङ्गिरः । अस्माकं शृणुधी हवम् । ७ ।

अस्माकम् । जोषि । अध्वरम् । अस्माकम् ।

यज्ञम् । अङ्गिरः । अस्माकम् । शृणुधि । हवम् ॥ ७ ॥

हेअङ्गिरोमे त्वम् अस्माकमध्वरम् अस्मदीयं यागं जोषि जुपस्व सेवस्व अस्माकमस्मदी-
यं यज्ञं यजनसाधनं हविश्च जुपस्व अस्माकमस्मदीयं हवमाह्वानरूपम् स्तोत्रं च शृणुधि शृणु शृ-
णोतेर्लोष्मध्यमैकवचनेसिप् तस्याहिरादेशो श्रुवःश्रुचेतिधातोःशुप्रत्ययः श्रुभावश्च श्रुशृणुपृष्ठ-
वृभ्यश्छन्दसीतिहेर्षिरादेशः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

परितेदूळभोरथोस्माँ अश्रोतु विश्वतः । येन रक्षसि दाशुषः ॥ ८ ॥ १ ॥

परिं । ते । दुःश्वर्मः । रथः । अस्मान् । अश्रोतु ।

विश्वतः । येन । रक्षसि । दाशुषः ॥ ८ ॥ १ ॥

हेअग्ने त्वं येनरथेनविश्वतोविश्वासुसर्वासुदिभुगच्छन् दाशुपोहविष्पदातृन्प्यनमानात्रक्षासि
विन्नेम्य.पालयासि त्वदीपोदृळभोदुर्दभोदुर्हंसः सरथ. अस्मान्प्यनमानान्परि पारितः सर्व-
तःअश्रोतु व्याप्तोतु अश्रोतेर्व्यत्येनपरस्मैपदम् ॥ < ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अग्नेतमद्येत्यष्टर्चदशमंसूक्तं वामदेवस्यार्धमाग्नेयं तथाचानुक्रमणिका—अग्नेतमद्यपदपाङ्-
क्तपञ्चमीमहापदपङ्क्तिरन्त्योष्णिक् चतुर्थीपद्युपान्त्यावा सप्तम्याःपञ्चकौमुख्यौतृतीय.सप्तको
नवकश्चाष्टम्याःपञ्चक पादश्चतुष्क.सप्तकश्चैद्रुभश्चेति इदंकुन्त्रमपिसूक्तंपदपङ्क्तिच्छन्दस्कं प-
ञ्चकाश्चत्वार.पट्कश्चैकश्चतुर्थश्चतुष्कोवापदपङ्क्तिरित्युक्तलक्षणत्वात् पञ्चमीतवस्वादिष्टेत्येषामहा-
पदपङ्क्तिः पञ्चपञ्चका पट्कश्चैकइति लक्षणसद्भावात् अन्त्याशिवाः सख्येत्येषोष्णिक्छन्दस्का-
चतुर्थीपद्योसप्तम्य आभिष्टेअद्यवृत्तंनपूतं कृतंविद्विष्मेतास्तिस्त्रजोष्णिहः पदपङ्क्त्योवा अत्रसप्त-
म्यष्टम्यो.पदपङ्क्त्युष्णिहोः परिभाषोक्तपादविच्छेदापवादाय प्रकारान्तरेणविच्छेद कृतः । दशमे-
हनीदंसूक्तमाज्यशखं सूत्रितञ्च—अग्नेतमद्याश्वंनस्तोमैरित्याज्यमिति । पिण्डापितृयज्ञेप्रेतमद्ये-
त्यनयाग्निप्रत्यागच्छेत् सूत्रितञ्च—अग्निप्रत्येयादग्नेतमद्याश्वंनस्तोमैरिति । पौनराभ्येयिक्त्यास्वि-
ष्टकृतिपृषैवयाज्या सूत्रितञ्च—अग्नेतमद्याश्वंनस्तोमैरितिसंयाज्येइति ।

तत्रमथमा—

अग्नेतमद्याश्वंनस्तोमैःऋतुंनभद्रंहृदिस्पृशम् । ऋध्यामांतओहैः । १ ।

अग्ने । तम् । अद्य । अश्वम् । न । स्तोमैः । ऋतुम् ।

न । भद्रम् । हृदिस्पृशम् । ऋध्यामांते । ओहैः ॥ १ ॥

हेअग्ने अद्यास्मिन्नहनिवपद्यन्तिगायत्रओहैरिन्द्रादिप्रापकै स्तोमै.स्तोत्रसमूहैः तं प्र-
सिद्धं त्वाम् ऋध्याम समर्धयामः कीदृशंत्वाम् अश्वंन वोदारमश्वमिव तथाहविपोवाहकं
ऋतुंन कर्तोरमिव उपकर्तोरमित्यर्थः तथा मद्रं मजनीयं हृदिस्पृशं हृदयङ्गमम् अतिशये-
नप्रियमित्यर्थ ॥ १ ॥

पौनराभिक्यामिष्टीप्रधानस्याधाहाभ्रइत्येषानुवाक्या एभिर्नोअर्कैरितितस्यांस्विष्टकृतोनु-
वाक्या आभिष्टेअद्येतिप्रधानस्ययाज्या सूत्रितञ्च—अथाहाभ्रेनक्तोर्भद्रस्याभिष्टेअद्यगीर्भिर्गृण-
न्तएभिर्नोअर्कैरिति ।

अथद्वितीया-

अघाह्यग्रेऋतोर्भद्रस्यदक्षस्यसाधोः । रथीऋतस्यवृहतोवभूर्थ ॥ २ ॥

अघ । हि । अग्ने । ऋतोः । भद्रस्य । दक्षस्य ।

साधोः । रथीः । ऋतस्य । वृहतः । वभूर्थ ॥ २ ॥

अघहि इदानीमेव हेअग्ने त्वं ऋतोः अस्मदीपस्ययागस्यरथीनेतावभूथ भवसि छन्द-
सिलुञ्जलद्विष्टइतिमवतेर्वतमानेथैलिशिसिपस्यल् आर्षघातुकस्येङ्गलादेरितीडागमेप्राप्ते वभू-
थाततन्थेतिनिपातनादिडभावः कीदृशस्ययागस्य भद्रस्य भजनीयस्य दक्षस्य प्रवृद्धस्य साधोः
अभीष्टफलानांसाधकस्य ऋतस्य सत्यभूतस्य वृहतोमहतः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

एभिर्नाअर्कैर्भवानोअर्वाङ्स्वर्णज्योतिः ।

अग्नेविश्वेभिःसुमनाअर्नीकैः ॥ ३ ॥

एभिः । नः । अर्कैः । भव । नः । अर्वाङ् । स्वः । न ।

ज्योतिः । अग्ने । विश्वेभिः । सुस्मनाः । अर्नीकैः ॥ ३ ॥

हेअग्ने ज्योतिर्ज्योतिष्मान् स्वर्णसूर्यइव तथाविश्वेभिर्विश्वैःसमस्तैरर्नीकैस्तेभ्योभिःसुम-
नाःशोभनमनस्कस्त्वं नोस्मदीथैरेभिरैतैःअर्करचनीयैःस्तोत्रैर्नोस्माकमर्वाङ्भिमुत्सोभव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आभिष्टेअद्यगीभिर्गुणन्तोग्नेदाशेम । प्रतेदिवोनस्तनयन्तिशुष्माः ४

आभिः । ते । अद्य । गीःशभिः । गुणन्तः । अग्ने । दाशेम ।

प्र । ते । दिवः । न । स्तनयन्ति । शुष्माः ॥ ४ ॥

अद्यास्मिन्दिवसे हेअग्ने आभिर्गीभिःस्तुतिरूपाभिर्वाग्भिःगुणन्तस्त्वांस्तुवन्तोवयमृत्विगादयः
तेतुभ्यं दाशेम हवीपिदधा(धा)म दिवोनसूर्यस्यरश्मयइवतेत्वदीयाःशुष्माःशोपकाज्वालाः
प्रस्तनयन्ति प्रकरेणशब्दायन्ते यद्वा दिवोन मेवाइव त्वदीयाज्वालाःशब्दायन्ते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

तवस्वादिष्ठाग्नेसंहृष्टिर्दाचिदहंइदाचिदुक्तोः ।

श्रियेरुक्मोनरोचतउपाके ॥ ५ ॥

तव । स्वादिष्ठा । अग्ने । सम्हृष्टिः । इदा । चित् । अहं । इदा ।

चित् । अक्तोः । श्रिये । रुक्मः । न । रोचते । उपाके ॥ ५ ॥

हेअग्ने स्वादिष्ठास्वादुतमा प्रियतमा तव त्वदीयासंहृष्टिर्दाचिः अहइदाचित् दिवसस्ये-
दानोच अक्षोरिदाचित् अक्षुरितिरात्रिनाम शर्वरीअक्तु उर्म्येतिरात्रिनामसुपाठात् ॥ रात्रेरे-
दानोच अहोरात्रेइत्यर्थः अञ्ज्व्यक्तिप्रक्षणकान्तिगतिष्वित्यस्माद्वातो,किञ्चेत्यौणादिकसूत्रे-
णतुप्रत्यय तस्यकिद्वद्वावश्च तितुवेतीदप्रतिपेयः अनिदितामित्युपधानकारणोपः चो,कुरि-
तिकुर्वं रुक्मोन अलङ्कारइव श्रिये पदार्थमाश्रयितुमुपाके अतिके उपाकइत्यन्तिकनाम
आकेउपाकेइतितन्नामसुपाठात् रोचते रानते ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

घृतंनपूतंतनूररेपाःशुचिर्हिरण्यम् । तर्चेरुक्मोनरोचतस्वधावः ॥ ६ ॥

घृतम् । न । पूतम् । तनूः । अरेपाः । शुचिं । हिरण्यम् ।

तव । ते । रुक्मः । न । रोचत । स्वधाश्चः ॥ ६ ॥

हेस्वधाव, स्वधाशब्दोन्नवाची अन्नवस्त्रे पूतं शोधितं घृतंन आज्यमिव तनू,त्वदी-
यामूर्तिः अरेपाः पापराहिताभवति शुचि,शुद्धंहिरण्यंहितरमणीयं तेत्वदीयंतत्प्रसिद्धंतेनः रु-
क्मोन भूषणमिवरोचत रोचते भासते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

कृतंचिद्धिष्मासनेमिद्वेषोग्रंइनोपिमर्तात् । इत्थायजमानाहृतावः ७

कृतम् । चित् । हि । स्म । सनेमि । द्वेषः । अंग्रे । इनोपि ।

मर्तात् । इत्था । यजमानात् । ऋतश्चः ॥ ७ ॥

हेऋतावः सत्यवस्त्रे कृतंचित् यनमानेनदृत्तमपि सनेमि चिरन्तनं सनेमीतिपुराणनाम
सनेमिपूर्वमितिपुराणनामसुपाठात् द्वेषः पापं मर्तात्पनुष्याद्यनमानात् इत्थासत्यं इत्येतिसत्य-
नामैतत् अद्वाइत्येतितन्नामसुपाठात् इनोपिस्माहि प्रेरयस्येवस्त्र ताशयसीत्यर्थः ॥ ७ ॥

- अथाष्टमी-

शिवानःसख्यासन्तुभ्रात्राग्नेदेवेपुयुष्मे ।

सानोनाभिःसदनेसस्मिन्नूर्धन् ॥ ८ ॥ १० ॥

शिवा । नः । सख्या । सन्तु । भ्रात्रा । अग्ने । देवेपुं ।

युष्मे इति । सा । नः । नाभिः । सदने । सस्मिन् । ऊर्धन् ॥ ८ ॥ १० ॥

हेअग्ने नोस्मदीयानिसख्या सख्यानि भ्रात्राभ्रात्राणि भ्रातृसंबन्धीनिकर्माणि देवेपुद्यो-
तमानेपुयुष्मे युष्मासु सुपांसुलुगितिसप्तमीबहुवचनस्यशेआदेशः शिवा शिवानि सन्तु मङ्गल-
निभवन्तु सा सखित्वभ्रातृकर्मसन्तति सदने देवानास्थाने सास्मिन्नूर्धनि सर्वस्मिन्यज्ञेनोस्मा-
कंनाभिर्वधनंभवति ॥ ८ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेदशमोर्वाः ॥ १० ॥

॥ इतिचतुर्थेमण्डलेप्रथमोनुवाकः ॥ १ ॥

द्वितीयेनुवाकेएकादशसूक्तानि तत्रमद्रंतइतिपङ्कचंप्रथमसूक्तं वामदेवस्यार्यं त्रिष्टुप्छ-
न्दस्कम् अग्निदेवताकं मद्रंपळित्यनुक्रमणिका । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराग्नेयेऋत्तौत्रैष्टुभेछ-
न्दसीदमादिकेद्वेसूक्तेविनियुक्ते सूत्रितञ्च-मद्रंतैअग्नेइतिसूक्तेइति ।

तत्रप्रथमा-

भद्रंतैअग्नेसहसिन्नर्नीकमुपाक आरोचतेसूर्यस्य ।

रुशद्दृशेदृशेनक्त्याचिदरूक्षितंदृशाआरूपेअन्नम् ॥ १ ॥

भद्रम् । ते । अग्ने । सहसिन् । अर्नीकम् । उपाके । आ ।

रोचते । सूर्यस्य । रुशत् । दृशे । दृशे । नक्त्या । चित् ।

अरूक्षितम् । दृशे । आ । रूपे । अन्नम् ॥ १ ॥

हेसहसिन् बलवन्तग्ने ते त्वदीयं मद्रं भजनीयमनीकंतेजः सूर्यस्यउपाके समीपभूतेदि-
वसेइत्यर्थः आरोचते समन्ताद्दीप्यते रुशत् रोचमानं दृशेदर्शनीयंतेजः नक्त्याचिद्रात्रावपि
दृशेदृश्यते आइत्ययंशब्दोनेत्यर्थेवर्तते आर्कित्वा अरूक्षितं स्निग्धं दृशे दर्शनीयम् अन्नपुरोडा-
शादिरूपंहविः रूपेरूपवति त्वयि ऋत्विगादिभिर्हुतंभवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

विपाह्यग्नेगृणतेमनीपांखंवेपसातुविजातस्तवानः ।
विश्वेभिर्यद्वावनःशुक्रदेवैस्तन्नोरास्वसुमहोभूरिमन्म ॥२॥

वि । साहि । अग्ने । गृणते । मनीषाम् । खम् । वेपसा ।
तुविज्ञात । स्तवानः । विश्वेभिः । यत् । ववनः । शुक्र ।
देवैः । तत् । नः । रास्व । सुमहः । भूरि । मन्म ॥२॥

हेतुविजात मन्थनीपारणिद्वारा यज्ञादिकर्मसु बहुजन्मग्नये स्तवानः ऋत्विगादिभिस्तु-
यमानस्त्वं वेपसायज्ञादिकर्मणा वेपइतिकर्मनाम वेप.वेम विष्टीतिकर्मनामसुपाठात् मनीषां स्तु-
तिगृणतेकुर्वतेयजमानायखंयजमानप्राप्यस्यपुण्यलोकस्यद्वारं विपाहि विष्य विमुञ्चेत्यर्थः
पोन्तकर्मणिइत्यस्माद्वातो लोष्मध्यमपुरुषैकवचनं सिप् दिवादिभ्यश्च तस्यबहुलंछन्दसी-
तिलुक् आदेचउपदेशेतितीत्यात्वं सेर्हिरादेशः तिङ्ङित्त्विङ्ङितिनिपात हेतुक्र दौप्यमानाग्ने त्व
विश्वेभिर्यद्वावनः सर्वैः बहुलंछन्दसीतिभिसपेसभावः देवैरिन्द्रादिभि सह यत्पश्चादिघनं
वनः यजमानेभ्य प्रयच्छे. वनतेर्लेट् तस्यसिपइतश्चलोपइतीकारलोपः बहुलंछन्दसीतिविक-
रणस्यन्तु श्वावितिद्विर्वचनं हलादिशेषः लेटोडाटावित्यङ्गागमः यद्दृत्ताश्रित्यमितिनिपाताभावः
हेसुमहः शोभनतेनस्काग्ने भूरि प्रभूतं मन्मननीयतद्धनंनोस्मभ्यं रास्व देहि ॥ २ ॥

महापितृयज्ञेस्विष्टकृतोभि कव्यवानोयष्टव्य तस्यद्वेअनुवाक्ये तत्र त्वदग्नेकाव्याइति
द्वितीयानुवाक्या तथाचसूत्रितम्-त्वदग्नेकाव्यात्वन्मनीषा सप्रज्ञासहसहानायमानइति ।

सूक्ततृतीया-

त्वदग्नेकाव्यात्वन्मनीषास्त्वदुक्थाजायन्तेराध्यानि ।
त्वदेतिद्रविणंवीरपेशाइत्थार्थयेदाशुपेमर्त्याय ॥ ३ ॥

त्वत् । अग्ने । काव्या । त्वत् । मनीषाः । त्वत् । उक्था ।
जायन्ते । राध्यानि । त्वत् । एति । द्रविणम् । वीरपेशाः ।
इत्थार्थये । दाशुपे । मर्त्याय ॥ ३ ॥

हेअग्ने काव्याकाव्यानि हविर्वहनदेवतानयनादीत्याग्नेसंबन्धीनिकर्माणि आध्वर्यवाणि
कर्माणि वा त्वद्वतोनायन्ते उत्पद्यन्ते मनीषास्तुतिरूपावाचस्त्वदेवनायन्ते. राध्यानि राहुंयो-

ग्यानि उक्त्वा उक्त्वा निशाखाणित्वत्त्वतो जायन्ते इत्याधिये धीरिति कर्मनाम इत्येति सत्यनामसुपा-
गात्, सत्यकर्मणे दाशुपे हवीषिदत्तवतेमर्त्यायमनुष्पाययनमानायवीरपेशाः पेशा इति रूपनाम
इदं विक्रान्तरूपम् अत्र लिङ्गव्यत्ययेन वीरपेशा इति रूपम् द्रविणं पश्चादिधनं त्वत्त्वत्तः प्रतिनिर्गच्छति
उत्पद्यत इत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

त्वद्वाजी वाजम्भरो विहाया अभिष्टिकृज्जायते सत्यशुष्मः ।
त्वद्रयिर्देवजूतो मयोभुस्त्वदाशुजूजुवाँ अग्ने अर्वा ॥ ४ ॥

त्वत् । वाजी । वाजम्भरः । विहायाः । अभिष्टिकृत् ।
जायते । सत्यशुष्मः । त्वत् । रयिः । देवजूतः । मयुः इभुः ।
त्वत् । आशुः । जूजुश्चान् । अग्ने । अर्वा ॥ ४ ॥

हे अग्ने वाजी बन्वान् वाजम्भर हविलक्षणान्नस्यवाहकः अग्नेर्वाजम्भर इत्येपावैदिकी संज्ञा
संज्ञायां भृनुवृजीति वाजशब्दे कर्मण्युपपदे लक्ष्यत्वेन अरुद्विपदनन्तस्थेति सुमागमः चित इत्य-
न्तोदात्तत्वं विहायाः महान् अभिष्टिकृत् यज्ञकृन् अभ्येपणकृद्वा सत्यशुष्म सत्यबलः पुत्रः
त्वत्त्वतो जायते उत्पद्यते देवजूतो देवै प्रेरित मयोभु सुखप्रद मय इति सुखनामैतत् रयिर्बनं त्वज्जाग्रते
आशुः शीघ्रगामी अप्रतिहतगमन इत्यर्थे जूजुवा-वगेन गच्छन्नर्वाश्च त्वद्भवतो जायते ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

त्वामग्ने प्रथमं देव्यन्तो देवं मतीं अमृतमन्द्रजिह्वम् ।
हेषोयुत्तमा विवा सन्ति धीभिर्दमूनसंगृहपतिममूरम् ॥ ५ ॥

त्वाम् । अग्ने । प्रथमम् । देव्यन्तः । देवम् । मतीः । अमृतम् ।
मन्द्रजिह्वम् । हेषः इत्युत्तम् । आ । विवा सन्ति । धीभिः ।
दमूनसम् । गृहस्पतिम् । अमूरम् ॥ ५ ॥

हेअमृत अमरणशीलाग्ने देवयन्तोदेवानिच्छन्तोऽर्तामनुष्यायनमानाः त्वाम् षीभिः स्तु-
तिभिःकर्मभिर्वा आविवासन्ति समन्तात्परिचरन्ति कीदृशंत्वां प्रथमं देवानामाद्यंदेव्योतमानं
मन्द्रजिह्वं देवानांमादयित्रीजिह्वायस्यतं द्वेषोयुतं द्वेषसांपापानां पृथक्त्वरं दमूनसं रक्षसांदमन-
करणमनसोपेतं दमून.शब्दस्यकथमयमर्थइतिदमूनादममनावादानमनावादान्तमनावाअपिवादमइ-
तिगृहनामतन्मना स्यादितियास्केनोक्तत्वादिति । दमुउपशमने दमेरूनसिरित्यौणादिकऊन-
सिप्रत्ययः गृहपतिं गृहाणांपालयितारम् अमूरम् अमूदं प्रगल्भमित्यर्थः ॥ १ ॥

स्वस्त्ययन्याम् आरेअस्मदितिस्वस्तिमतोऽग्नेर्याज्या सूत्रितञ्च—आरेअस्मदमतिमारेअंहइति ।

अथपृष्ठी-

आरेअस्मदमतिमारेअंहआरेविश्वांदुर्मतियन्निपासि ।

दोपाशिवःसंहसःसूनोअग्नेयंदेवआचित्सचसेस्वस्ति ॥६॥११॥

आरे । अस्मत् । अमतिम् । आरे । अंहः । आरे । विश्वाम् ।

दुःश्मतिम् । यत् । निष्पासि । दोपा । शिवः । सहसः । सूनो इति ।

अग्ने । यम् । देवः । आ । चित् । सचसे । स्वस्ति ॥ ६ ॥ ११ ॥

हेसहसःसूनो बलस्यपुत्र मध्यमानोऽग्निर्मन्थनकारिणांहिवलेननायते इत्यग्नेर्बलपुत्रत्वं
हेअग्ने दोपारात्रौ शिवः शिवकरः देवोद्योतमानस्त्वं यंयानस्मान्स्वस्ति अविनाशाय
आमनेसे परितःसेवसे चिदितिपूरणः ययस्मात्कारणात् निपासि यनमानाक्षितरांपाळयसि
तेभ्योस्मदस्मत्तः अमतिपापरूपामशनेच्छाम् आरे दूरेकुरु अशनायावैपाप्यामतिरितिब्राह्मणम् ।
आरेदूरेस्मदस्मत्तःअंहःपापंकुरु आरेइतिदूरनाभैतत् अस्मत्तःआरेदूरेदुर्मतिदुर्मनस्त्वंकुरु ॥ ६ ॥

॥ इतिनृतीयस्यपञ्चमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

यस्त्वामग्रइतिपञ्चद्वितीयंसूक्तम् वामदेवःऋषिःशैष्टुभोऽग्निर्देवता यस्त्वामित्यनुक्रान्तं प्रा-
तरनुवाकाधिनशश्रयो.पूर्वसूक्तेनसहोक्तोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

यस्त्वामग्रइन्द्रनर्धतेयतस्रुकृत्रिस्तेअन्नंकृणवत्सस्मिन्नहंन् ।
ससुद्युधैर्भ्यस्तुप्रसक्षत्तवक्रत्वाजातवेदश्चिकित्वान् ॥ १ ॥

यः । त्वाम् । अग्ने । इन्द्रनर्धते । यतस्रुकृ । त्रिः । ते । अन्नम् ।
कृणवत् । सस्मिन् । अहंन् । सः । सु । युधैः । अभि । अस्तु ।
प्रसक्षत् । तव । क्रत्वा । जातवेदः । चिकित्वान् ॥ १ ॥

हेअग्ने यतस्रुकृ त्वुवासवद्वोगोयजमानः त्वामिन्द्रनर्धते दीप्तियुक्तंकुर्यात् यः सस्मिन्न-
हन्सर्वस्मिन्नहानि तेतुभ्यं त्रिः त्रिवारं सवनत्रये अन्नंहविर्लक्षणमन्नंकृणवत्कुर्यात् हेना-
तवेदः नानानांवेदितरग्ने तवतोपकेणक्रत्वाइन्द्रनादिहेतुनाकर्मणाप्रसक्षत् प्रसहमानंत्वदीयंतेजः
चिकित्वान् नानन्सयजमानः शुभ्रैर्धनैर्यशोभिर्वा सु अत्यन्तमभ्यस्तु शत्रून्भिभवतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

इध्मंयस्तेजभरच्छ्रमाणोमहोअग्नेअनीकमासंपर्यन् ।
सइधानःप्रतिदोपाम्पासंपुष्यन्नर्थिसंचतेघ्नन्नामित्रान् ॥ २ ॥

इध्मम् । यः । ते । जभरत् । शश्रमाणः । महः । अग्ने । अनीकम् ।
आ । संपर्यन् । सः । इधानः । प्रति । दोपाम् । उपसम् ।
पुष्यन् । रयिम् । संचते । घ्नन् । अमित्रान् ॥ २ ॥

हेअग्ने योयजमानः तेतुभ्यम् इध्मं होमसाधनं समिज्जातं जभरत् आहरेत् ह्यह-
रणे लिङ्गंछेद् तस्य तिपइतश्चलोपइतीकारलोपः बहुलंछन्दसीतिशपःश्लुः द्विर्वचनादिका-
र्यं लेटोडाटावित्यडागमः ह्यमहोर्भेइतिमत्वं शश्रमाणः इध्माधाहरणेश्राम्यन् महोमहतस्त-
वानीकम् आकारश्चार्थे तेनश्चसपर्यन्परिचरन्त्योयजमानः दोषांप्रति रात्रिंक्षीकृत्य उपसंप्र-
ति उपःकालंचलक्षीकृत्य कालद्वयेपीत्यर्थः इधानः इन्धानस्त्वां दीप्तियुक्तं करोति पुष्यन्
प्रजाभिःपशुभिश्चपुष्टःसन् सयजमानः अमित्रान् शत्रून् घ्नन् हिंसन् रयिं धनंसंचते सेवते
सर्वदापश्चादिधनं समृद्धोभवतीत्यर्थः ॥ २ ॥

उत्वासंभरणोयेष्टावग्ने. ध्वनमृतोनुवाक्या तथाचत्वम्-अग्निरीशेवृहत. ध्वत्रियस्यार्चामिते-
मुमतिषोष्यर्वागिति ।

सूक्तेवृतीया-

अग्निरीशेवृहतः क्षत्रियस्याग्निर्वाजस्य परमस्य रायः ।
दधाति रत्नं विधते यविष्ठो व्यानुपङ्मत्यं यस्वधावान् ॥ ३ ॥

अग्निः । ईशे । वृहतः । क्षत्रियस्य । अग्निः । वाजस्य ।
परमस्य । रायः । दधाति । रत्नम् । विधते । यविष्ठः । वि । आनुषक् ।
मर्त्याय । स्वधाश्वान् ॥ ३ ॥

अग्निः वृहतो महतः ध्वत्रियस्य बलस्य ईशे ईश्वरो भवति वर्तमानार्थेऽलिट् किञ्च अग्निः पर-
मस्योत्कृष्टस्य वा नस्यान्नस्य रायः पश्चादर्धेनस्य चेशे यविष्ठो युवतम. स्वधानान्नवान्दते नस्वाचामिः विषते
परिचरते विधति. परिचरणकर्मैतियास्क् । मर्त्याय मनुष्याय यजमानाय रत्नं मणीयं धनमानुषक्
अनुपक्तं विदधाति करोति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यच्चिद्धिते पुरुषपुत्राय विष्ठाचिन्तिभिश्च कृमाकच्चिदागः ।
कृधीष्वं अस्मान् अदितेरेनागान् न्येनांसि शिश्रथो विष्वगग्ने ॥ ४ ॥

यत् । चित् । हि । ते । पुरुषपुत्रा । यविष्ठ । अचिन्तिभिः ।
चकृम । कत् । चित् । आगः । कृधि । सु । अस्मान् । अदितेः ।
अनागान् । वि । एनांसि । शिश्रथः । विष्वक् । अग्ने ॥ ४ ॥

हेयविष्ठ युवतमाग्ने यच्चिद्धि यद्यपि खलु तेत्वदीयेषु पुरुषपुत्रा परिचारकेषु अचिन्ति-
भिरङ्गानै कच्चिदागः किञ्चिदपि पापं वयंचकृम तथापि हेअग्ने अस्मानदितेभूमेरेनागान्नागः
पापराहितान्मु अत्यन्तं कृधि कुरु हेअग्ने विष्वक् सर्वतो विद्यमानान्येनांसि अस्माभि कृताभि
पापानि विशिधयः विरूपय शिथिर्लीकुरु ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

महश्चिदग्रएनसोअभीकज्जुर्वादेवानामृतमर्त्यानाम् ।

मातेसखायःसदमिद्रिषामयच्छातोकायतनयायशंयोः ॥ ५ ॥

महः । चित् । अग्रे । एनसः । अभीके । ऊर्वात् । देवानाम् ।

उत । मर्त्यानाम् । मा । ते । सखायः । सदम् । इत् । रिषाम् ।

यच्छ । तोकार्य । तनयाय । शम् । योः ॥ ५ ॥

हेअग्रे देवानामिन्द्रादीनाम् उतापिच मर्त्यानां मनुष्याणामपीके अन्तिके अभीकइ-
स्यन्तिकनामैतत् अस्माभिर्यत्पापंकुं . महश्चिन्महतोप्यूर्वाद्विस्तृतादस्मादेनस.पापात् तेत्वदी-
षाःसखायोमित्रमृताः स्तोतारोचयंसदमित् सर्वदैवमारिषाम् माहिसिताम्स हेअग्रे त्वं तोकाय
पुत्राय तनयाय पौत्राय शं पापरूपोपद्रवाभांशान्ति योः सुकृतोत्पादितंसुखचयच्छ देहि ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

यथाहृत्यद्वंसवोगौर्यैचित्पुदिपिताममुञ्चतायजत्राः ।

एवोर्ष्व१स्मन्मुञ्चताव्यंहः प्रतार्यमेप्रतरंनआयुः ॥६॥१२॥

यथा । ह । त्यत् । वसवः । गौर्यम् । चित् । पुदि । सिताम् ।

अमुञ्चत । यजत्राः । एवो इति । सु । अस्मत् । मुञ्चत । वि । अहः ।

प्र । तारि । अग्रे । प्रस्तरम् । नः । आयुः ॥ ६ ॥ १२ ॥

यजत्राः यजनीयाः पूनार्हाः हेवसवोनिवासयितारोग्रयः यूयं यथाह यथैव त्यत्
स्यां तां पदि पादे सितां बद्धां गौर्यचित् गौरीगामपि अमुञ्चतत्यक्तवन्तोभूयास्तएवो एवमेव
अस्मदस्मत्तः अंह.पापं सु अत्यन्तंविमुञ्चत विमुक्तंकुरुत बहुवचनंपूनार्षं हेअग्रे त्वया प्र-
तरंप्रवृद्धंनोस्मदीयमायुः प्रतारि प्रवृद्धंक्रियताम् ॥ ६ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

प्रत्यग्निरितिपञ्चैतृतीयसूक्तं वामदेवस्यार्पणैष्टुभमाग्नेयं तत्तन्मन्त्रावर्णाभिधेयोष.प्रभृतिदैवतंवा
तथापानुकान्तम्-प्रत्यग्निःपञ्चछिन्नोक्तदैवतत्त्वेकइति ऐन्द्रिकोविनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

प्रत्यग्निरूपसामग्रं गृह्यद्विभातीनां सुमनारत्नधेयम् ।
 यातमश्विनासुकृतौ दुरोणमुत्सूर्यो ज्योतिषा देव एति ॥ १ ॥
 प्रति । अग्निः । उपसाम् । अग्रम् । अख्यत् । विश्भातीनाम् ।
 सुष्मनाः । रत्नधेयम् । यातम् । अश्विना । सुकृतः ।
 दुरोणम् । उत् । सूर्यः । ज्योतिषा । देवः । एति ॥ १ ॥

सुमनाः शोभनमनस्कोऽग्निर्विभातीनां व्युत्थन्तीनामुपसामुपो देवतानां रत्नधेयं रत्नधानं
 धनप्रकाशकमित्यर्थः अग्रं प्रति पूर्वकाळं लक्ष्मीकृत्य अख्यत्प्रवृद्धो भवति हे अश्विना अश्विनौ
 युवां सकृतो यन्नमानस्य दुरोणं गृहं दुरोण इति गृहनाम दुरोणे दुर्या इति गृहनाम सुपाठात् यातं
 गच्छतं सूर्यं ऋत्विगादीनां प्रेरको देवः ज्योतिषा स्वेनेतेन स्या उदेति उषः काले प्रादुर्भवतीत्यर्थः ॥१॥

अथ द्वितीया-

ऊर्ध्वं भानुं सविता देवो अश्रेत्सं दर्विध्वत्सत्त्वा ।
 अनुव्रतं वरुणो यन्ति मित्रो यत्सूर्यो दिव्यारोहयन्ति ॥ २ ॥
 ऊर्ध्वम् । भानुम् । सविता । देवः । अश्रेत् । द्रुप्तम् । दर्विध्वत् ।
 गोऽङ्घ्रिः । न । सत्त्वा । अनु । व्रतम् । वरुणः । यन्ति । मित्रः ।
 यत् । सूर्यम् । दिवि । आरोहयन्ति ॥ २ ॥

सविता प्रेरको देवः ऊर्ध्वम् उन्मुसंभानुमश्रेत् आश्रयति यद्यदारश्मयः सूर्यो दिवि द्युलोके
 आरोहयन्ति आरोहणं कारयन्ति तदा वरुणो राश्विमिनी देवः मित्रो हरिमिनी अन्ये देवाश्च
 व्रतं तत्संबधिकर्मानुयन्ति अनुगच्छन्ति अनुगमने दृष्टान्त उच्यते-द्रुप्तं पार्थिवं रजोद्विध्वत्
 धुन्वन् विकिरन्त्यर्थः गवियोगा इच्छन्सत्वानवृषमइव तद्वत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

यंसीमकृण्वन्तमसे विपृचे ध्रुवक्षेमा अनवस्यन्तो अर्धम् ।
 तं सूर्यं हरितः सतयद्बीः स्पगं विश्वस्य जगतो वहन्ति ॥ ३ ॥

यम् । सीम् । अकृष्वन् । तमसे । विष्पृचे । ध्रुवक्षेमाः ।
 अनवस्यन्तः । अर्थम् । तम् । सूर्यम् । हरितः । सप्त । यद्वाहीः ।
 स्पशम् । विश्वस्य । जगतः । वहन्ति ॥ ३ ॥

ध्रुवक्षेमाः स्थिरनिवासाः सृष्टिकर्तारो देवाः सीम् सर्वतस्तमसेतमस विपृचे पृथक्करणाय
 अर्थं जगत्क्षणकार्यम् अनवस्यन्तः अविमुञ्चन्तः कुर्वन्तएव यं सूर्यम् अकृष्वन्नसृजन्नित्यर्थः
 यद्वाहीमहत्प.सप्त सप्तसंख्याकाः हरितोश्वाः विश्वस्यसमस्तस्पनगतः प्राणिसमूहस्य स्पशं
 प्रेरकत्वेनज्ञातारं तं सूर्यवहन्ति धारयन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

वहिष्ठेभिर्विहरंन्यासितन्तुमवव्ययन्नसितंदेववर्मं ।
 दविध्वतोरश्मयःसूर्यस्यचर्मैवावाधुस्तमोअप्स्वन्तः ॥ ४ ॥

वहिष्ठेभिः । विहरन् । यासि । तन्तुम् । अप्सव्ययम् ।
 असितम् । देव । वर्म । दविध्वतः । रश्मयः । सूर्यस्य । चर्मैव ।
 अर्ध । अधुः । तर्मः । अप्सु । अन्तरिति ॥ ४ ॥

हेदेव द्योतमान सूर्य त्वं जगन्निर्वाहात्मकस्यरसस्यादानार्थं तन्तुं रश्मिसमूहंविहर-
 न्विस्तारयन्नसि तं कृष्णवर्णवस्त्रं नक्तंचराणां निवासभूतारात्रिमवव्ययन् अवाचीनंयथा
 भवतितथासंबुध्नतिरस्कुर्वन्नित्यर्थः वहिष्ठेभिर्वोद्दुमत्यन्तंशक्तैरश्वैर्यासिगमनमार्गच्छसि अस्या-
 मृचिपूर्वार्धेसूर्यस्यप्रत्यक्षमर्थप्रतिपाद्य उत्तरार्धेपरोक्षमर्थप्रतिपादयितुमाह-दविध्वतोधुन्वानाःसूर्य-
 स्यसंबन्धिनोरश्मयःकिरणाः अप्सवन्तरिक्षे आपइत्यन्तरिक्षनाम आकाशम् आपः
 पृथिवीतितन्नामसुपाठात् अन्तर्मध्येचर्मैव चर्मवस्त्रितंतमः अन्धकारमवाधुः अवाचीनमदधुः
 तिरस्कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अनायतोअनिबद्धःकथायन्यङ्कृतानोवपद्यतेन ।
 कथायातिस्वधयाकोदंशदिवःस्कम्भःसमृतःपातिनाकम् ॥ ५ ॥

अनायतः । अनिश्चरः । कथा । अयम् । न्यङ् । उत्तानः ।
अव । पद्यते । न । कया । याति । स्वधया । कः । ददर्श । दिवः ।
स्कम्भः । सम्भ्रूतः । पाति । नार्कम् ॥ ५ ॥ १३ ॥

आयतशब्दोद्वाची तद्विपरीतोनायतः आसीनःसन्नयंप्रत्यक्षेणोपलभ्यमानोमण्डला-
भिमानीसूर्यः अनिश्चरः केनापिबद्धो नक्रियते अपिचायंसूर्यः न्यङ् अवाङ्मन् केनचि
स्कथा कपंनावपद्यते नहिंस्यते किचायमुत्तानः ऊर्ध्वमुसत्वेनतिष्ठन्कपास्वधयाकेनबलेन
यातिगच्छति स्वधाराब्दोद्वाची अत्रतत्कार्येबलंक्षयति अपिचदिवोद्युलोकस्य स्कम्भः
स्तम्भः समृतः नाकेन समवेतः सूर्यः नाकंस्वर्गपातिपालयति कोददर्श तत्त्वतःकःपश्यति
भकोपिनानातांत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

प्रत्यग्निरुपसृतिपञ्चर्चचतुर्थसूक्तं वामदेवस्यार्थं त्रैद्युममाग्नेयं मास्वर्गिकदैवतंवा
तथाचानुक्रान्तं प्रत्यग्निरिति । लिङ्गोक्तदैवतंत्वितितुशब्दादस्यापिसूक्तस्यलिङ्गोक्तदैवतत्वं विनि-
योगोऽत्रैकिकः ।

तत्रप्रथमा—

प्रत्यग्निरुपसृतो जातवेदा अख्यं देवो रोचमाना महोभिः ।

आनासत्योरुगायारथेनैमं यज्ञमुपनोयात्तमच्छ ॥ १ ॥

प्रति । अग्निः । उपसंसः । जातश्चैदाः । अख्यत् । देवः । रोचमानः ।

महः शभिः । आ । नासत्या । उरुगाया । रथेन । इमम् ।

यज्ञम् । उप । नः । यात्तम् । अच्छ ॥ १ ॥

देवोद्योतमानः जातवेदानातधनोऽग्निः महोभिस्तेजोभिः रोचमानाः दीप्पमानाः उपसंसःप्र-
तिउपसोऽप्यीकृत्य अख्यत् प्रवृद्धोमवाति उरुगाया प्रभूतगमनौ हेनासत्या अग्निौ रथेनो-
स्मदीपिमिपयज्ञम् अच्छाभिमुखमुपयात् उपगच्छतम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

ऊर्ध्वं केतुं संविता देवो अश्रेज्ज्योतिर्विश्वस्मै भुवनाय कृण्वन् ।

आप्रायावां पृथिवी अन्तरिक्षं विसूर्योऽशिमभिश्चेकितानः ॥ २ ॥

ऊर्ध्वम् । केतुम् । सुविता । देवः । अश्रेत् । ज्योतिः ।
विश्वरभै । भुवनाय । कृष्वन् । आ । अप्राः । द्यावापृथिवी इति ।
अन्तरिक्षम् । वि । सूर्यः । रश्मिभिः । चेकितानः ॥ २ ॥

विश्वस्मैसर्वस्मैभुवनायलोकत्रायज्योतिस्तेजःकृष्वन्कुर्वन्सविताप्रेरकोदेवः ऊर्ध्वमुन्मुखंकेतुं
प्रकाशकंभानुमश्रेत् आश्रयति विचेकितानःसर्वविशेषेणपश्यन्सूर्यःरश्मिभिःस्वकीयैःकिरणै-
र्द्यावापृथिवी द्युलोकमूलोकौ अन्तरिक्षं च आ अप्राः समन्तादपूरयत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आवहन्त्यरुणीज्योतिपागांन्महीचित्रारश्मिभिश्चेकिताना ।
प्रबोधयन्ती सुविताय देव्युपाईयते सुयुजारथेन ॥ ३ ॥

आश्वहन्ती । अरुणीः । ज्योतिपा । आ । अगात् । मही ।
चित्रा । रश्मिभिः । चेकिताना । प्रबोधयन्ती । सुविताय ।
देवी । उपाः । ईयते । सुयुजा । रथेन ॥ ३ ॥

आवहन्तीपनानिधारयन्ती अरुणीररुणवर्णाः । प्रथमैकवचनेद्वितीयावहुवचनंछान्दसं
ज्योतिपा तेनसायुक्तामहामहतीरश्मिभिः किरणैश्चित्रादर्शनीयाचेकितानानानती उपाआ-
गादागच्छत् किञ्च प्रबोधयन्ती सुप्तान्प्रबुद्धान्कुर्वतीदेवीद्योतमानाउपाः सुयुजाशोभनयुक्ते-
नरथेनसुविताय सुलभासथे ईयते गच्छति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

आवां वहिंष्ठा इह ते वहन्तु रथा अश्वास उपसो व्युष्टौ ।
इमे हि वां मधुपेया य सोमा अस्मिन् यज्ञे वृषणामादयेथाम् ॥ ४ ॥

आ । वाम् । वहिंष्ठाः । इह । ते । वहन्तु । रथाः । अश्वासः ।
उपसः । विष्टौ । इमे । हि । वाम् । मधुपेयाय । सोमाः ।
अस्मिन् । यज्ञे । वृषणा । मादयेथाम् ॥ ४ ॥

हेअश्विनौ इहयज्ञे बहिष्ठाः वोढूतमाः तेप्रसिद्धारथाः रंहणाःगन्तारः अश्वासः अश्वाः
वांयुवामुपसः उपोदेवतायाव्युष्टौव्युच्छनकालेआवहन्तु समतान्नयन्तु द्वियस्मान्कारणात् हेवृ-
पणा वृषणौ कामानांवापितारौ हेअश्विनौ इमेसोमाः वांयुवांमयुपेयायमघोःसोमस्यपानाय
अस्मिन्यज्ञेमादयेयां हर्षयेथाम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अनायतोअनिवद्धःकथायंन्यङ्क्तानोवपद्यतेन ।

कयायातिस्वधयाकोदंदर्शदिवःस्कम्भःसमृतःपातिनाकम् ॥ ५ ॥ १४

अनायतः । अनिश्चद्धः । कथा । अयम् । न्यङ् । उक्तानः ।

अव । पद्यते । न । कया । याति । स्वधया । कः । ददर्श ।

दिवः । स्कम्भः । समस्कृतः । पाति । नाकम् ॥ ५ ॥ १४ ॥

इयमृक्पूर्वव्याख्याता ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अग्निर्होतिदशर्चपञ्चमंसूक्तं वामदेवस्यार्पणायत्रम् अत्रेयमनुक्रमणिका-अग्निर्होतादशगा-
यत्रमृषिर्वाधदितिद्वाभ्यांसोमकंसाहदेव्यमभ्यवदत्पराभ्यामश्विनावायुरयाचतेति बोधदितिद्वृत्तेनेसा-
मकरानास्तुयते एपवामितिद्वृत्तेनाश्विनौ शिष्टाभिः पाङ्गिराग्निःस्तुयते अतस्ताएवदेवताः
सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः पशोःपर्याग्निकरणे अग्निर्होतानइत्याद्यहृद्युचोनुवचनीयः तथाचसूत्रि-
तम्-अग्निर्होतानइतिगृचंपर्यग्नयेन्वाहोति । प्रातरनुवाकेप्याग्नेयत्रतौगायत्रेष्टन्दस्याश्विनशये
चार्यगृचोविनियुक्तः तथाचसूत्रितम्-अग्निर्होतानोअध्वरेइतितिस्वदिति ।

तत्रप्रथमा-

अग्निर्होतानोअध्वरेवाजीसन्परिणीयते । देवोदेवेपुंयज्ञियः ॥ १ ॥

अग्निः । होता । नः । अध्वरे । वाजी । सन् । परि । नीयते । देवः ।

देवेपु । यज्ञियः ॥ १ ॥

होता देवानामाहाता होमनिष्पादकत्रेवा अग्निः नोस्मदीयेअध्वरे यागे वाजीत्येतद्गुप्तो-
पमाकं वाजीशीघ्रगार्मावोश्वभध्वव तथादेवेभ्योहविर्वाहकःसन् परिणीयते परितःसमन्ता-

त्प्राप्यते तथाब्राह्मणंभवति—वाजीसम्परिणीयतइतिवाजिनमिवहोनेंसन्तंपरिणयन्तीति । कीदृशोभिः
देवेषुद्योतमानेषु इन्द्रादिपुमध्ये देवेषुद्योतमानःयज्ञियोयज्ञार्हः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

परिंत्रिविष्टयध्वरंयात्यग्नीरथीरिव । आदेवेषुप्रयोदधत् ॥ २ ॥

परिं । त्रिविष्टि । अध्वरम् । यार्ति । अग्निः । रथीः इव । आ ।

देवेषु । प्रयः । दधत् ॥ २ ॥

देवेषुद्योतमानेष्विन्द्रादिषु प्रयइत्यन्नामेदं प्रयःयजमानैर्देसंहवीरूपमन्त्रमादधत् आसम-
न्ताद्धारयन्नाग्निःअङ्गनादिगुणविशिष्टोभिः त्रिविष्टि त्रिवारंसवनत्रयेपीत्यर्थः परि परितः सम-
न्तादध्वरंयजमानैःकृतंयागंयातिगच्छति परिगमनेदृष्टान्तः—रथीरिव रथवान्पुरुषोयथाशी-
घ्रंयातितद्वत् तथाचब्राह्मणं—परिंत्रिविष्टयध्वरंयात्यग्नीरथीरिवेत्येपहिरथीरिवाध्वरंपरियांती-
ति ॥ २ ॥

अथतृतीया—

परिवाजपतिःकविरग्निर्हव्यान्यंक्रमीत् । दधद्रत्नानिदाशुपे ॥ ३ ॥

परिं । वाजपतिः । कविः । अग्निः । हव्यानि । अक्रमीत् । दधत् ।

रत्नानि । दाशुपे ॥ ३ ॥

वाजपतिः वाजानामन्त्रानांरतिः पालकः परिवानपतिः कविरित्येपहिवानानांपतिरिति
ब्राह्मणम् । कविःक्रान्तदर्शी मेधावीवा दाशुपेहविर्दत्तवतेयजमानाय रत्नानिरमणीयानिघना-
निदधत् प्रयच्छन्नाग्निर्हव्यानिहवीपिपर्यक्रमीत् परितःक्रामति व्याप्नोति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

अयंयःसृजयेपुरोदैववातेसंमिध्यते । द्युमाँअमित्रदम्भनः ॥ ४ ॥

अयम् । यः । सृजये । पुरः । दैववाते । सम्इध्यते । द्युश्मान् ।

अमित्रदम्भनः ॥ ४ ॥

यःप्रसिद्धोयं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानोग्निः दैववाते देववतस्यपुत्र सृज्योनामकश्चित्सोम-
याग्नी तस्मिन्निमित्तभूतेसाति तद्यागार्थमित्यर्थः सृज्यस्ययष्टृत्वंतैत्तिरीयाआमनन्ति—वासिष्ठो-
हसात्यहव्योदेवमागंप्रयच्छस्तृजयान्वहुयाजिनोयीयनइति । पुरःपूर्वस्यांदिशि स्थिता-
यामुत्तरवेद्यांसमिष्यते सम्यदीप्यते अमित्रदम्भनः शत्रूणांहिंसकःसोग्निः द्युमान्दीप्तिमान्म-
वतीतिशेषः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अस्यंघावीरईवंतोग्नेरींशीतमर्त्यैः । तिग्मजंम्भस्यमीह्लुपः । ५ । १५ ।

अस्यं । घ । वीरः । ईवंतः । अग्नेः । ईशीत । मर्त्यैः ।

तिग्मजंम्भस्य । मीह्लुपः ॥ ५ ॥ १५ ॥ .

वीरः स्तुतौविक्रान्तः मर्त्योमरणधर्मायनमानः तिग्मनम्भस्य तीक्ष्णतेजसः मीह्लुपः
अभिलषितफलानांतेक्तुः ईवतोगमनवतोस्याग्नेःईशीत ईश्वरोमवेत् घेतिपादपूरणः एतेनयन-
मानआत्मापीडफलंकारयितुंमरणधर्मोभवतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपक्षमेपक्षदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथपष्ठी-

तमर्वन्तंसानसिमरुपंनदिवःशिशुम् । मर्मृज्यन्तेदिवेदिवे ॥ ६ ॥

तम् । अर्वन्तम् । न । सानसिम् । अरुपम् । न । दिवः । शिशुम् ।

मर्मृज्यन्ते । दिवेशदिवे ॥ ६ ॥

यनमानाः अर्वन्तंन शीघ्रगामिनमश्वमिव सानसिं संमजनीयंदिवःशिशुंन द्युलोक-
स्यपुत्रभूतंसूर्धमिव अरुपम् आरोचमानंतमग्निदिवेदिवेप्रातिदिनंमर्मृज्यन्ते मृशंपरिचरणंकु-
र्वन्ति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

बोधयन्माहरिभ्यांकुमारःसाहदेव्यः । अच्छानहूतउदरम् ॥ ७ ॥

बोधत् । यत् । मा । हरिःश्रम्याम् । कुमरः । साहस्रदेव्यः । अच्छ ।
न । हूतः । उत् । अरम् । ॥ ७ ॥

साहस्रदेव्यः सहदेवनाम्नोराज्ञःपुत्र कुमार सोमकाभिधोराज्ञा हरिभ्याम् अश्राम्यामश्रौ
दातुंमा मां यद्यदाबोधत् बोधयामास इमौतवाश्राविति तदाहम् अच्छामिमुष्येन कुमारेणहूतः
सन्नोदरंतावश्रावलब्ध्वा ननिर्गतवानस्मि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उत्त्यायंजताहरीकुमारात्साहस्रदेव्यात् । प्रयतासद्यआददे ॥ ८ ॥
उत् । त्या । यजता । हरी इति । कुमारात् । साहस्रदेव्यात् ।
प्रयता । सद्यः । आ । ददे ॥ ८ ॥

उतापिच साहस्रदेव्यात् सहदेवस्यपुत्रात्कुमारात्सोमकाद्राज्ञ यजता पूजनीयौ प्रयता प्र-
यतौ त्या त्यौ तौ प्रसिद्धौ हरीअश्रौ सद्यः यस्मिन्दिनेतेनाहूतः तस्मिन्नेवदिने आददे आद-
त्तवानस्मि मन्त्रदद्यान्नापिः बोधदित्यृद्वयेनकुमारमन्त्रेप्सयाभ्युपगम्याश्रावेतस्माहब्ध्वाप्रीतोभव-
दित्यर्थ ॥ ८ ॥

अथनवमी-

एषवां देवावश्विनाकुमारःसाहस्रदेव्यः । दीर्घायुरस्तुसोमकः ॥ ९ ॥

एषः । वाम् । देवौ । आश्विना । कुमारः । साहस्रदेव्यः ।
दीर्घःआयुः । अस्तु । सोमकः ॥ ९ ॥

देवौ द्योतमानौ हेअश्विनाअश्विनौ वां युवांतर्पकःसाहस्रदेव्यः सहदेवस्यपुत्र कुमार. सोमका-
भिधानएपरामादीर्घायुरस्तु शतायुष्कोभवतु एतमुहैवप्रोचतु पर्वतनारदौसोमकायेत्यादिनासर्वे
हैवमहाराजाआसुरित्येनेनब्राह्मणेनसोमकस्यराजत्वंस्पष्टीकृतम् ॥ ९ ॥

अथदशमी-

तंयुवं देवावश्विनाकुमारंसाहस्रदेव्यम् । दीर्घायुंपंकुणोतन ॥ १० ॥ १६ ॥

तम् । युवम् । देवौ । अश्विना । कुमारम् । साहदेव्यम् ।
दीर्घस्त्रायुषम् । कृणोतन् ॥ १० ॥ १६ ॥

हेदेवावधिना द्योतमानावधिनौ युवं युवां साहदेव्यं सहदेवस्यपुत्रं कुमारं सोमकारु-
ख्यंरामानंशीर्वायुपंशतायुष्कं कृणोतन् कुरुतम् अनेनद्यूचेनास्यकुमारस्यदीर्घमायुराश्विनौऋषि-
याचतेत्यर्थ ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेपोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

आसत्योयात्त्वित्येकविंशत्युपपद्यते त्रैष्टुभमैन्द्रंवापदेव्यम् अत्रेयमनुऋमणिका—आस-
त्य.सैकेन्द्रमिति । तत्रेन्द्रमित्युक्तत्वादभ्यधिकारोनिवृत्तइत्यवगम्यते चतुर्विंशेहनिमाध्यान्दिनसवने
मैत्रावरुणशस्त्रे इदंद्वितीयमहीनसूक्तम् । तथाचसूत्रितम्—आसत्योयात्त्वित्यहीनसूक्तं द्वितीयं
मैत्रावरुणइति समृद्धेदशरात्रेनवमेहनिनिष्केवल्यशस्त्रेइदंसूक्तम् । सूत्रितंच—आसत्योयात्त्वहंभुवंतत्त
इन्द्रियमितिनिष्केवल्यमिति ।

तत्रमयमा—

आसत्योयात्तुमघर्वांऋजीपीद्रवन्त्वस्यहरयउर्षनः ।
तस्माद्इदन्धःसुपुमासुदक्षमिहाभिपित्वंकरतेगृणानः ॥ १ ॥

आ । सत्यः । यातु । मघर्वां । ऋजीपी । द्रवन्तु । अस्य । हरयः ।
उर्ष । नः । तस्मै । इत् । अन्धः । सुपुम् । सुदक्षम् । इह ।
अभिक्षपित्वम् । करते । गृणानः ॥ १ ॥

ऋजीपी ऋजीपशब्देननिष्पिष्टोविगतसार सोमोभिधीयते तद्वान् सत्यः सत्यवान् मघ-
वान्यनवानिन्द्रो नोस्माकमुपसमीपेआयात्वागच्छतु किंचास्येन्द्रस्यहरयोश्वा.नोस्माकमुपसमीपे द्रवन्तु
आगच्छन्तु वयंयनमाना इहास्मिन्यज्ञे तस्माद्द्रायमुदक्षंशोभनवलंसारोपेतमित्यर्थः । इदंमत्य-
द्देशोपलभ्यमानमन्वः अन्नरूपं सोमं सुपुमाभिपुतं कुर्याम गृणानोस्माभिस्त्यमानइन्द्रः अभिपित्व-
मस्मद्भिमतप्राप्तिंकरते करोतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अवस्यगुरार्ध्वनोनान्तेस्मिन्नोअद्यसर्वनेमन्दध्यै ।
 शंसात्युक्थमुशनेववेधाश्चिकितुपेअसुर्यायमन्म ॥ २ ॥
 अव । स्य । गुर । अर्ध्वनः । न । अन्ते । अस्मिन् । नः ।
 अद्य । सर्वने । मन्दध्यै । शंसाति । उक्थम् । उशनाइव ।
 वेधाः । चिकितुपे । असुर्याय । मन्म ॥ २ ॥

हेशूर शत्रूणामभिपत्रसमर्थेन्द्र अद्येदानीम् अस्मिन्सर्वने माध्यन्दिनाख्येमन्दध्यै त्वांमा-
 दयितुंनोस्मानवस्याविमुद्य तत्रदृष्टान्तः-अध्वनोगन्तव्यस्यमार्गस्यान्तेसमीपेन . अध्वान्मनुष्याः
 यथामुद्यन्तितद्वत् उशनेव काव्यइव वेधाःशंसितायनमानः हेइन्द्र चिकितुपेसर्वजानते असुर्या-
 यासुराणांहिसकायतुभ्यमन्म मननीयमुक्थंशस्वरूपंस्तोत्रंशंसाति शंसनं करोति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

कविर्ननिण्यंविदधानिसाधन्वृषायत्सेकंविपिपानोअर्चात् ।
 दिवइत्थार्जीजनत्सप्तकारूरुनर्हाचिच्चक्रुर्वयुनागृणन्तः ॥ ३ ॥
 कविः । न । निण्यम् । विदधानि । साधन् । वृषा । यत् । सेकम् ।
 विपिपानः । अर्चात् । दिवः । इत्था । जीजन्त् । सप्त ।
 कारूरुन् । अर्हा । चित् । चक्रुः । वयुना । गृणन्तः ॥ ३ ॥

कविर्मेधावीनिण्यंन निण्यमित्यन्तर्हितनामैतत् अन्तर्हितंगूढमर्थमिव विदधानि वेदनी-
 यानि कार्येजातानिसाधन्साधयन् वृषाकामानांवर्षितेन्द्रः यद्यदासेकंसेचनीयंसोमंविपिपानः
 अत्यर्थपिबन्नर्चात् विशेषेणार्चति सोमपानेश्रद्धां करोतीत्यर्थः तदानीं दिवोमुष्मात्लोकादि-
 त्थासत्यमेवसप्तसप्तसंख्याकांकारूरुद्रमीन्जीजनत्अजीजनत् जनयति गृणन्तः स्तूयमानार-
 श्मयः वयुना वयुनानि मनुष्याणांज्ञानानि अर्हाचिद्विवसेनापिचक्रुः कृतवन्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

स्वर्षद्वेदिसुहृशीकमर्कैर्महिज्योतीरुरुचुर्यद्ववस्तोः ।
 अन्वातमांसिदुधिताविचक्षेनृभ्यश्चकारनृतमोअभिष्टौ ॥ ४ ॥

स्वः । यत् । वेदि । सुष्टुशीकम् । अ॒कैः । महि । ज्योतिः ।
 रुरुचुः । यत् । ह । वस्तोः । अ॒न्वा । तमांसि । दु॒धिता ।
 वि॒श्चक्षे । नृ॒भ्यः । च॒कार । नृ॒स्तमः । अ॒भिष्टौ ॥ ४ ॥

यद् यदाखल महि महत्प्रभूतं ज्योतिस्तेजोरूपंयत्स्वः योद्यलोकः अकैः रश्मिभिः सु
 दशीकं सुष्टुदर्शनीयं वेदिश्रवेदि ज्ञायते तदानां देवाः तस्मिन्स्वर्गेवस्तोर्निवासार्थंरुरुचुर्दोस्तियु-
 क्ताचभूवुः नृतमोनेतृतमःसूर्यः अभिष्टौ अभ्यागमनेनृभ्योनृणाविक्षेविशेषेणदर्शनाय अन्वा
 अन्वकाररूपाणि निविडानितमांसि दुधिता दुधितानिनाशितानि चकार कृतवान् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

व॒वक्ष॒इन्द्रो॒अमित॑मृ॒जीप्यु॑ १ भे॒आप॑प्रौ॒रोद॑सीमहि॒त्वा ।
 अ॒तश्चि॒दस्य॑महि॒मावि॑रे॒व्य॒भियो॑वि॒श्वामु॒व॒नाव॒भूर्व ॥५॥१७ ॥

व॒व॒क्षे । इन्द्रः । अ॒मित॑म् । ऋ॒जी॒पी । उ॒भे इति॑ । आ । प॒प्रौ ।
 रो॒द॒सी इति॑ । म॒हि॒त्वा । अ॒तः । चि॒त् । अ॒र॒य । म॒हि॒मा ।
 वि । रे॒चि । अ॒भि । यः । वि॒श्वा । भु॒व॒ना । व॒भूर्व ॥ ५ ॥ १७ ॥

ऋजीपी ऋत्रीपशब्देननिष्पिष्टोविगतसारः सोमोभिधीयते तद्धानिन्द्रः परमेश्वर्ययुक्तः
 अमितमित्यन्ताराहितं महिमानं ववक्षे उवाह किंच महित्वा महत्त्वेन स्वेन महिम्ना उमरोदसी
 उमेद्यावापृथिव्यौ आपप्रौ समन्तादपूरयत् यइन्द्रः विश्वा भुवना सर्वाणि भुवनानि अभिवभूर्व
 तिरश्चकार अतश्चिदेभ्योपि विश्वेभ्यो भुवनेभ्यः अस्पेन्द्रस्यमहिमाविरोचे अतिरिरेचे अवि-
 कोबभूवेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति नृतीयस्य पञ्चमेऽक्षरेऽशोऽवर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी-

वि॒श्वानि॒श॒क्रोन॑र्या॒णिवि॒द्वान॒पोरि॑रे॒च॒सखि॑भि॒र्निका॑मैः ।
 अ॒श्मानं॑चि॒द्येवि॑भि॒र्दुर्व॑चो॒भिर्ब्र॑जंगोम॒न्तमु॑शि॒जो॒विव॑वुः ॥६॥

विश्वानि । शक्रः । नर्याणि । विद्वान् । अपः । रिरिरेच । सखिःशभिः ।
निष्कामैः । अश्मानम् । चित् । ये । विभिदुः । वचःशभिः ।
व्रजम् । गोधर्मन्तम् । उशिजः । वि । वव्रुरितिवव्रुः ॥ ६ ॥

विश्वानि समस्तानि नर्याणि मनुष्याणांहितानि वृष्ट्यादीनि कार्याणि विद्वान् ज्ञानम् शक्रःसमर्थइन्द्रः निकामैर्निकामयमानेभ्यःसखिभिर्मित्रभृतेभ्योमरुद्भ्यः व्यत्ययेनचतुर्थ्यर्थेतृतीया अपोवृष्टिलक्षणान्युदकानिरिरिरेच रिक्तीचकार इन्द्रःसस्यादिकलसिद्धयर्थमेवस्थान्युदकानिमरुद्भ्योदत्तवान्निर्धः यद्वा निकामैर्निकामयमानैःसखिभिर्मरुद्भिःसहितःसन् अपो नभसःसकाशात् अपइत्यन्तरिक्षनामैतत् अत्रविभक्तिव्यत्ययः रिरिरेच व्यातिरिक्तोवभूव येमरुतः वचोभिर्वाग्रूपैर्ध्वनिभिः अश्मानंचित् पर्वतमपि मेघंवा अश्मेतिमेवनामैतत् विभिदुरभैत्सुः उशिजःकामयमानास्तेमरुतः गोमन्तंगोभिरुपेतंत्रमद्भिःसांसंश्रन्विगोस्थानंविब्रुः आच्छादयामासुः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अपोवृत्रं वत्रिवांसं परां हन् प्रावत्ते वज्रं पृथिवीसचेताः ।
प्राणींसिसमुद्रियाण्येनोः पतिर्भवञ्छवसाशूरधृष्णो ॥ ७ ॥

अपः । वृत्रम् । वत्रिश्वांसम् । परां । अहन् । प्र । आवत् । ते ।
वज्रम् । पृथिवी । सश्चेताः । प्र । अणींसि । समुद्रियाणि ।
ऐनोः । पतिः । भवन् । शवसा । शूर । धृष्णो इति ॥ ७ ॥

हेइन्द्र प्रावत् राक्षसादिभ्यःप्रकर्षेणलोकान्पालयित् ते त्वदीयं वज्रम् अपोवृष्टिलक्षणान्युदकानि वत्रिवांसमावरकंवृत्रमेघंपराहन् प्रकर्षेणप्रेरयतिस्म पृथिवीभूमिःसचेताश्चेतनावतीत्वयासंगतावभूव धृष्णो धर्षणशील हेहर विक्रान्तेन्द्र त्वंशवसावलेनपतिर्भवन्लोकानांपालकः सन् समुद्रियाणि समुद्रसंबन्धीनिअणींसि नमसिस्थितान्युदकानिप्रैणोः प्रैरकोवभूष ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अपोयदद्रिंपुरुहूतदर्वैराविभुवत्सरमापूव्यते ।
सनोनेतावाज्रमादधिभूरिगोत्रारुजन्नङ्किरोभिर्गृणानः ॥ ८ ॥

अपः । यत् । अद्रिम् । पुरुःश्रुत् । दर्दः । आविः । भुवत् ।
 सरमा । पूर्व्यम् । ते । सः । नः । नेता । वाजम् । आ । दधि ।
 भूरिम् । गोत्रा । रुजन् । अङ्गिरःशभिः । गृणानः ॥ ८ ॥

हेपुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र यद्यदा अपप्रति वृष्टिलक्षणान्युदकानिलक्षीकृत्य अद्रिमेषं
 दर्दः विदारितवानसि सरमादेवशुनी पूर्व्यं पुरा ते तुभ्यं पणिभिरपहृतगोधनमाविर्भुवत् प्रका-
 शयामास अङ्गिरोभिर्गोषिभिः गृणानस्तूपमानः सन् गोत्रागोत्राप्यभ्रागिरुनजोस्मान्भूरिप्रभूतं
 वानमन्ननेताप्रापयितासत्स्वभादधि आदरंकृतवानसि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अच्छां कविं नृमणो गा अभिष्टौ स्वर्षाता मघवन्नार्थमानम् ।
 ऊतिभिस्तमिपणोद्युन्नहूतौ निमायावानब्रह्मादस्य रर्त ॥ ९ ॥

अच्छं । कविम् । नृमनः । गाः । अभिष्टौ । स्वःःसाता ।
 मघश्चन् । नार्थमानम् । ऊतिशभिः । तम् । इपणः । द्युन्नहूतौ ।
 नि । मायाश्वात् । अब्रह्मा । दस्युः । अर्त ॥ ९ ॥

हेमघवन् धनवानिन्द्र नृमणः नृभिर्भेनुष्यैर्भन्यतइति नृमणस्त्वं कविमेधाविनं कुत्सम् अ-
 च्छगाः अभ्यगाः किञ्च स्वर्षातास्वर्षनंतस्यसातौदानेनिमित्तेऽभिष्टौ कवेरभिगमेसति नार्थ-
 मानंयुद्धार्थत्वायाचमानंकुत्सम् ऊतिभिः शत्रुकृतोपद्रवपरिहाररूपैः रक्षणैः इपणः प्रेरितवानसि
 मायावाक्पटवानब्रह्मा अत्विग्भिः क्रियमाणं सर्वकर्मजातमनुज्ञारूपेणानानन्सत्त्विशिशेषो
 ब्रह्मशब्देनोच्यते सनविद्यतेयस्यसोऽब्रह्मा वेदोक्तर्मस्त्वास्तिक्यरहितइत्यर्थः दस्युः कुत्स-
 स्यशत्रुः द्युन्नहूतौ द्युन्नघनेहूतिरादानंयस्यांयुधि तस्यांन्यर्त विनष्टोवभूत् इन्द्रः कुत्सेनाहूतः
 सन् तस्यशत्रुंहतवानित्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

आदस्युग्नानर्नसायाह्यस्तंभुवत्तेकुत्सः सुख्येनिकांमः ।
 स्वेयो नानिपदंतं सरूपाविर्वाचिकित्सहतचिह्ननारी ॥ १० ॥ १८ ॥

आ । दस्युश्चा । मनसा । याहि । अस्तम् । भुवत् । ते । कुत्सः ।
सख्ये । निष्कामः । स्वे । योनौ । नि । सद्दत्तम् । सख्ये । वि ।
वाम् । चिकित्सत् । ऋतश्चित् । ह । नारी ॥ १० ॥ १८ ॥

अत्र काश्चिदाख्यायिकाश्चूयते—कथंरुनामकः काश्चिद्रानपिस्तस्यपुत्रः कृत्साख्योरानपिरासीत् स-
चक्रदाविच्छात्रुभिः सहयुयुःसुः संग्रामेस्वयमशक्तः सन् शत्रूणांहननार्थमिन्द्रस्याह्वानं चकार-
सचेन्द्रः कुत्सस्यगृहमागत्य तस्यशत्रून्जवान तदनन्तरमतिप्रीत्यातयोः सख्यमपवत् सख्यान-
न्तरमिन्द्रेणमपिस्वकीयंग्रं प्रापयामास तत्रशचीन्द्रं प्राप्नुमागतासततीसमानरूपौदृष्ट्वा अयमिन्द्र-
अयंकुत्सइतिविवेकामावेनसंशयंचकारेति । अनयाख्यायिकयापतीयमानोर्षोत्रप्रतिपाद्य-
ते—हेन्द्र दस्युश्चा दस्यूनांशत्रूणांहन्ना मनसायुक्तस्त्वम् अस्तंकुत्सस्यगृहम् अस्तमितिगृहना-
मैतत् आयाहिभागाः लुब्धंलोद् कुत्सश्च ते तव संबन्धिनिसख्ये निकामः नितरांकामयमा-
नोभुवदमवत् ततस्तौवायुवांस्वेयो नौस्वकीयेस्थानेनियदत् न्यसीदत् उपविष्टावभूत् ऋतश्चि-
त्सख्यदर्शनीनारीन्द्रस्यभार्याशची सरूपा सरूपौसमानरूपौवायुवांचिकित्सत् संशयंच-
कार ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यपंचमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अर्थकादशी—

यासि कुत्सेन सरथं मवस्युस्तो दोवातस्य हयोरीशानः ।

ऋज्जावाजंनगध्वंयुयूपन्कविर्धवहन्पार्यायभूपात् ॥ ११ ॥

यासि । कुत्सेन । सरथंम् । अवस्युः । तोदः । वातस्य । हयोः ।

ईशानः । ऋज्जा । वार्जम् । न । गध्वंम् । युयूपन् । कविः । यत् ।

अहन् । पार्याय । भूपात् ॥ ११ ॥

हेन्द्र अवस्युः कुत्सस्यारथमिच्छन् छन्दसिक्वप् परेच्छायामपिदृश्यते तोदस्तोदकः
शत्रूणांहिंसकः वातस्य वायुसदृशयोर्वेगवतोर्हयोरधयोरीशान ईश्वरस्त्वंकुत्सेनकुत्साख्ये-
नरानपिणासरथंसमानरथंयासि गच्छसि गध्वंम्राहंगध्वंगृह्णातेः ऋज्जावाजंनगध्वंयुयूपलि-
त्यपिनेगमोभवतीतिरुक्तम् । वानंन अन्नमिव ऋज्जा ऋजुगामिनावध्वौयुयूपस्वकीयेरथेयो-

जयन् कविःप्राज्ञःकुत्सः यद्यस्मिन्नहन्नहनिदिवसेपार्याय पारणाय आपन्निस्तरणायभूपात्प्र-
भवते तस्मिन्नेवादिने कुत्सेनसंरथंयासीतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

कुत्सायशुष्णमशुषंनिवर्हीःप्रपित्वेअहःकुर्यवंसहस्रां ।
सद्योदस्यूनप्रमृणकुत्स्येनप्रसूरश्चक्रंवृहतादभीके ॥ १२ ॥

कुत्साय । शुष्णम् । अशुषम् । नि । वर्हीः । प्रपित्वे । अहः ।
कुर्यवम् । सहस्रां । सद्यः । दस्यून । प्र । मृण । कुत्स्येन । प्र ।
सूरः । चक्रम् । वृहतात् । अभीके ॥ १२ ॥

शुष्णापिष्टमित्यस्यामृचिप्रतिपादितोर्थः कुत्सायेत्यनेनक्रमद्वयेनस्पष्टीक्रियते हेइन्द्र त्वं
कुत्साय कुत्सार्थमशुषं शपमितिमुत्तनामैतत् तद्रहितम् अत्रर्दीर्घाभावः शुष्णंशुष्णनामा-
नमसुरंनिवर्हीः न्यवर्हीः अवधीः तथा अहः दिवसस्य प्रपित्वेप्रक्रमेपूर्वाह्नेकुर्यवं कुर्य-
वनामकमसुरंचहतवानसि तथा सत्वं सहस्रासहस्रेणबहुभिःपरिजनैःसह सद्यःयस्मिन्का-
लेकुर्यवमवधीः तस्मिन्कालेएव कुत्स्येन कुत्सइतिवज्रनामैतत् कुत्सएवकुत्स्यं वज्रं तेनदस्यू-
नशत्रून्प्रमृण नहि भूतार्थेऽद्ये हतवानसि तथा सूरः प्रेरकस्यसूर्यस्यचक्रमायुधम् अभीकेस-
मीपेसंप्रामेवा प्रवृहतात् प्रकर्षेणछिन्नवानसि ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

त्वंपिष्टुमृगयंशूशुश्वांसंमृजिश्वनेवैदधिनायंरन्धीः ।
पञ्चाशत्कृष्णानिवपःसहस्रात्कंनपुरोजरिमाविददः ॥ १३ ॥

त्वम् । पिष्टुम् । मृगयम् । शूशुश्वांसम् । ऋजिश्वने । वैदधिनायं ।
रन्धीः । पञ्चाशत् । कृष्णा । नि । वपः । सहस्रां । अत्कम् ।
न । पुरः । जरिमा । वि । ददरितिददः ॥ १३ ॥

हेइन्द्र त्वं पिष्टुं विष्टुनामानमसुरं शूशुवांसं प्रवृद्धं मृगयं मृगयनामानमसुरंचहतवानसि
किंच सत्त्वं वैदधिनाथ विदधिन.पुत्रायऋमिधने ऋमिधनाम्नेराज्ञेऽन्वीः वशमनयः पञ्चाशत्
पञ्चाशत्संख्याकानि सहस्रा सहस्राणि कृष्णा कृष्णवर्णानि रक्षासिनिवप न्यवपः अवधीः
तथा स त्वं जरिमा जराभक्तं न वयोविशेषंरूपमिव पुरःशम्बरनगराणि विददः विदारित-
वानसि ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

सूरुउपाकेतन्वदधानोवियचेचेत्यमृतस्यवर्षः ।

मृगोनहस्तीतविपीमुपाणःसिंहोनभीमआयुधानिविभ्रत् ॥ १४ ॥

सूरः । उपाके । तन्वम् । दधानः । वि । यत् । ते । चेति ।

अमृतस्य । वर्षः । मृगः । न । हस्ती । तविपीम् । उपाणः ।

सिंहः । न । भीमः । आयुधानि । विभ्रत् ॥ १४ ॥

हेइन्द्र सूरः प्रेरकस्यसूर्यस्यउपाकेसमीपे तन्वंत्वदीयंशरीरं यद्यदादधानोधारकोभवः
तदा अमृतस्यमरणरहितस्य ते त्वदीयं वर्षरूपंविचेति व्यचेति हेइन्द्र ज्ञातृभिः विशेषेणाज्ञा-
यत सूर्यस्यसमीपेसर्वाणिरूपाणिमलिनीभवन्ति नतथेन्द्रस्यरूपं किंतु सूर्यस्यसमीपेइन्द्रस्य
रूपंविशेषेणामासमानंभवत्यर्थं अपिच हेइन्द्र हस्तीमृगो न गजविशेषोमृगइव तविपीपरेपां
बलमुपाणः दहन आयुधानिवज्रादीनिशस्त्राणिविभ्रत् विभ्राणस्त्वंसिंहो न सिंहइवभीमोभयङ्क-
रोभूः ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

इन्द्रंकामावसूयन्तोअगमन्स्वर्मीह्नेनसर्वनेचकानाः ।

श्रवस्यवःशशमानासंउक्थैरोकोनरुणामुदृशीवपुष्टिः ॥ १५ ॥ १९ ॥

इन्द्रम् । कामाः । वसुयन्तः । अगमन् । स्वःःमीह्ने । न । सर्वने ।

चकानाः । श्रवस्यवः । शशमानासं । उक्थैः । ओकः ।

न । रुणा । सुदृशीइव । पुष्टिः ॥ १५ ॥ १९ ॥

कामाः राक्षसादिभयनिवारणार्थम् इन्द्रं कामयमानाः वरुयन्तः पश्वादिधनमिच्छन्तः स्तोतारइन्द्रं रमैर्धर्मयुक्तम् अममन् अगमन्गच्छन्ति वर्तमानार्थेछान्दसोलुङ् कौटशाः स्तोतारः स्वर्माह्वेन युद्धेइत्त सवनेयज्ञेचकानाः याचमानाःश्रवस्यवोजक्रामाः उक्थे.स्तोत्रैःशशमानासं शंसमानाः स्तुवन्तःतशसोयमिन्द्रः ओक्रोन स्तोतृणामावासइवभवति रष्वा रमणीयासृष्टशी-
षपुष्टिःशोभनदर्शनाच्छनीरिवभवति ॥ १९ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेषुक्रोनविशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषोडशी-

तमिद्रइन्द्रं सुहवं हुवे मयस्ता चकार नर्यां पुरूणि ।

योमावते जरित्रे गध्यां चिन्मक्षुवाजं भरति स्पर्हाराधाः ॥ १६ ॥

तम् । इत् । वः । इन्द्रम् । सुहवम् । हुवेम् । यः । ता ।

चकार । नर्यां । पुरूणि । यः । माह्वते । जरित्रे । गध्याम् ।

चित् । मक्षु । वाजम् । भरति । स्पर्हाराधाः ॥ १६ ॥

यइन्द्रः नर्यानर्याणि मनुष्याहितानिपुरूणिबहूनि ता तानि प्रसिद्धानिकर्माणिचकार अकरोत् किञ्च स्पर्हाराधाः स्पृहणीयवनोयइन्द्रः मावते मत्सदशायनारित्रेस्तोत्रेगध्याचित् ग्राह्यंसंयोननीयमपि वानमन्मक्षुशीघ्रं भरति आहरति वयंस्तोतारः हेयजमानाः वीयुष्मभ्यं तमि-
समेवेन्द्रं सुहवं शोभनमाह्वानं यथा भवति तथा हुवेम आह्वयामः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

तिग्मायदन्तरशानिः पताति कस्मिन् चिन्मक्षु रमुहुके जनानाम् ।

घोरायदर्यं समृतिर्भवात्यर्धस्मानस्तन्वो बोधिगोपाः ॥ १७ ॥

तिग्मा । यत् । अन्तः । अशनिः । पताति । कस्मिन् । चित् ।

शूर । मुहुके । जनानाम् । घोरा । यत् । अर्यं । समृङ्कतिः ।

भवाति । अर्धं । स्म । नः । तन्वः । बोधि । गोपाः ॥ १७ ॥

हेय्य विक्रान्तेन्द्र यद्यदा कस्मिन्धित्सर्वास्मिन्नपि जनानां मनुष्याणां मुहुके मोहके युद्धे अन्तः अस्माकंमध्ये तिग्मा तीक्ष्णा अशनिः पताति पतेत् हेअर्यं स्वामिन्दिन्द्र यद्यदा-

स्माकंशत्रुभिःसहघोरा भीमरूपा समृतिर्युद्धंमवाति भवेत् अथ तदानीनोऽस्मद्वापस्यतत्त्व शरी-
रस्यगोपा रक्षकः बोधिस्म अबोधि शत्रुभ्यःसकाशादस्मान् रक्षकत्वेनबुद्धवानसिखल ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

भुवोऽवितावामदेवस्यधीनांभुवःसखावृकोवाजस्तातौ ।

त्वामनुप्रमत्तिमाजगन्मोरुशंसौजरित्रेविश्वघस्याः ॥ १८ ॥

भुवः । अविता । वामदेवस्य । धीनाम् । भुवः । सखा ।

अवृकः । वाजस्तातौ । त्वाम् । अनु । प्रमत्तिम् । आ । जगन्म् ।

उरुशंसः । जरित्रे । विश्वघ । स्याः ॥ १८ ॥

हेइन्द्र त्वं वामदेवस्य वामदेवाद्यस्य मन्त्रद्रष्टुः मम संबन्धिनीनां धीनां कर्मणामवितारक्षिता
भुवः मव अवृको हिंसारहितस्त्वं वानस्तातौ युद्धे सखाममसुहृदुवः भव हेइन्द्र वयं प्रमत्तिप्र-
कृष्टज्ञानं त्वामनुलक्षीकृत्य आनगन्म आगच्छाम सत्वं विश्वघ सर्वद्वानरित्रेस्तोत्रे उरुशंसः
महताशंसनेन युक्तः स्याः भवेः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

एभिर्नृभिरिन्द्र त्वायुभिष्ट्वा मघवद्भिर्मघवन्विश्वं आजौ ।

द्यावोनद्युन्नैरभिसन्तो अर्यः क्षपोमदेम शरदश्च पूर्वाः ॥ १९ ॥

एभिः । नृभिः । इन्द्र । त्वायुभिः । त्वा । मघवत्क्षभिः ।

मघवन् । विश्वं । आजौ । द्यावः । न । द्युन्नैः । अभि । सन्तः ।

अर्यः । क्षपः । मदेम् । शरदः । च । पूर्वाः ॥ १९ ॥

हेमघवन्धनवन्निन्द्र विश्वे विश्वस्मिन्नाजौसंग्रामे त्वायुभिः शत्रुनयार्थत्वां काम-
यमानैर्मघवद्भिस्त्वदर्थदीयमानहविलक्षणैर्धनैरुपेतरोभिः प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानैः नृभिः पुत्रपौ-
त्राद्यैः परिजनैः सहितावयं यजमानाः द्युन्नैर्धनैः द्यावोन द्योतमानाः प्रकाशमाना धनिनो यथा
तथा अर्यः अरीन् शत्रून् अभिसन्तो भिभवन्तः क्षपः सर्वारात्रीः पूर्वाविहीः शरदश्च संवत्स-
रांश्च मदेम स्तवाम यजमानाः सर्वेषु कालेषु स्तोत्रैरिन्द्रं हर्षयन्तीत्यर्थः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

एवेइन्द्रायवृषभायवृष्णेब्रह्माकर्मभृगवोनरथेम् ।

नूचिद्यथानः सख्यावियोपदसन्नउग्रोवितातनूपाः ॥ २० ॥

एव । इत् । इन्द्राय । वृषभाय । वृष्णे । ब्रह्म । अकर्म । भृगवः ।

न । रथम् । नू । चित् । यथा । नः । सख्या । विध्योपत् ।

असत् । नः । उग्रः । अविता । तनूपाः ॥ २० ॥

यथाइन्द्र नोस्मदीयानिसख्यासख्यानिकर्माणिनूचित् वियोपत् नपृषकुर्यात् उग्रते-
जस्वी तनूपा शरीराणांपालकइन्द्रः यथा नोस्मानवितारक्षितासन्स्यात् तथा वयंयजमा-
नाएवेत् एवमेवोक्तप्रकारेण इन्द्रायवृषभाय कामानावर्षित्रेवृष्णेनित्यतरुणायब्रह्मस्तोत्रमकर्म
अकुर्म तत्रदृष्टान्तः-भृगवोदीप्ताः तक्षाणः रथंन रथमिव तद्वत् यजमानेभ्योयथाइन्द्रोभी-
प्सितफलप्रदोभवतितथेन्द्रंयजमानाःस्तुवन्तीत्यर्थः ॥ २० ॥

अथैकविंशी-

नूपुतइन्द्रनृगृणानइर्षजरित्रेनुद्योऽनर्षीपेः ।

अकारितेहरिवोब्रह्मनव्यंधियास्यामरथ्यःसदास्ताः॥२१॥२०॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इर्षम् । जरित्रे । नद्यः ।

न । पीपरितिर्षीपेः । अकारि । ते । हरिश्च्वः । ब्रह्म । नव्यम् ।

धिया । स्याम् । रथ्यः । सदास्ताः ॥ २१ ॥ २० ॥

हेइन्द्र नुक्षिप्र स्तुतः पूर्वैर्ऋषिभिःसंस्तुतः नु क्षिप्रं गृणानः अस्माभिःस्तुयमानश्च त्वमिष-
मलंनरित्रेस्तोत्रेमहानद्यो न अद्रिनेदीरिव पीपः प्यायय प्रवृद्धंकुरु हेइन्द्र हरिवः हरिवन्
हरिसंज्ञकाधोपेतेन्द्र तेतुभ्यं नव्यंनवतरं ब्रह्मस्तोत्रमकारि अस्माभिःक्रियते रथ्यः रथवन्तो-
वयंधियाप्रज्ञारूपयास्तुत्या सदास्ताः त्वांसर्वदाभननानाः त्वदर्पहवीरूपस्यान्नस्पदातारोवास्या-
मभ्यास ॥ २१ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे विंशो वर्गः ॥ २० ॥

त्वंमहॉइन्द्रतुभ्यमित्येकविंशत्यृचंसप्तमसूक्तम् अत्रेयमनुक्रमणिका—त्वंमहॉअसितयामेक-
पदेति । असितयांयजमानो नहोतेत्येकपदाविराट् शिष्टाविंशतिखिद्युभः इन्द्रोदेवता समूहे
दशरात्रेष्टमेहनिनिष्केत्रस्येइदंसूक्तविनियुक्तं तथासूत्रितं—त्वंमहॉइन्द्रतुभ्यमितिनिकेवल्यमिति ।
इन्द्रस्यवृत्रघ्नःत्वंमहानितिपशुपुरोडाशस्यानुवाक्यासूत्रितं च—त्वंमहॉइन्द्रतुभ्यंहक्षाःसत्राहणमिति ।

तत्रप्रथमा—

त्वंमहॉइन्द्रतुभ्यंहक्षाअनुक्षत्रंमंहनामन्यतद्यौः ।

त्वंवृत्रंशर्वसाजघन्वान्तसृजःसिन्धूर्अहिनाजग्रसानान् ॥ १ ॥

त्वम् । महान् । इन्द्र । तुभ्यम् । ह । क्षाः । अनु । क्षत्रम् ।

मंहना । मन्यत । द्यौः । त्वम् । वृत्रम् । शर्वसा । जघन्वान् ।

सृजः । सिन्धून् । अहिना । जग्रसानान् ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वं महान्प्रमूतोभवसि क्षाः पृथिवी क्षाइतिपृथ्वीनामैतत् मंहनामहत्त्वेनु-
च्चासती तुभ्यंह त्वदर्धमेव क्षत्रंत्वदीयंवलम् अनुमन्यत अन्वमन्यत अनुमतीचकार द्यौश्च
दर्धंवलमन्वमन्यत हेइन्द्र त्वंशर्वसात्वदीयेनचलेन वृत्रंलोकानामावरकंवृत्रनामकमसुरंइन्द्र
हतवान् किंच अहिनावृत्रेणजग्रसानान् जग्रहाणाम्स्तान् असतेर्लिटःकाननादेशः सिन्धून्
असृजः सृष्टवानसि ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

तवत्विपोजनिमन्त्रेजतद्यौरैजद्रूमिभियसास्वस्यमन्योः ।

ऋघायन्तंसुभ्वः १ पर्वतासुआर्दिन्धन्वानिसुरयन्तआर्पः ॥ २ ॥

तव । त्विपः । जनिमन् । रेजत । द्यौः । रेजत् । नून्ः ।

भियसा । स्वस्य । मन्योः । ऋघायन्त । सुभ्वः । र्दिन्धन्वः ।

आर्दिन् । धन्वानि । सुरयन्तः । आर्पः ॥ २ ॥

वध्यन्त तथा मेषाआर्देन् प्राणिनांपिपासास्त्रांपीडामर्हिसन् तथा मेषाः ध्वान्युदकरहितादेशान्
 आपः अपः सरयन्तेगमयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

भिन्नद्विरिंशवसावज्रमिष्णान्नाविष्कृष्वानःसहसान् ओजः ।
 वर्षीहृत्रं वज्रेण मन्दसानः सरत्रापो जवसा हतवृष्णीः ॥ ३ ॥

भिन्नत् । गिरिम् । शवसा । वज्रम् । इष्णन् । आविःष्कृष्वानः ।
 सहसानः । ओजः । वर्षीत् । वृत्रम् । वज्रेण । मन्दसानः ।
 सरन् । आपः । जवसा । हतवृष्णीः ॥ ३ ॥

सहसानः शत्रूणामभिभवन् ओमस्तेजः आविष्कृष्वानः आविष्कुर्वन्निन्द्रः वज्रमि-
 ष्णन्वज्रप्रेरयन् शवसाबलेन गिरिपर्वतजातं भिनत् अभिनत् विभेद किंच मन्दसानः सोमे-
 नमोदमानइन्द्रः वज्रेण वृत्रं वृत्रनामानमसुरं वधीदवधीत् जवान ततः आपः वृत्रेणावृताभ्यु-
 दकानिहतवृष्णीः हतोवृषावृत्रोयासांता हतवृष्ण्यः ताः वृत्रवधानन्तरनिवारणरहिताः सत्यः नृ-
 सावेगेन सरन् असरन्नगच्छन् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सुवीरंस्तेजनितामन्यतद्यौरिन्द्रस्य कर्ता स्वपंस्तमोभूत् ।
 यईजुजानंस्वयं सुवज्रमनपच्युतंसदसो नभूर्म ॥ ४ ॥

सुवीरः । ते । जनिता । मन्यत । द्यौः । इन्द्रस्य । कर्ता ।
 स्वपःस्तमः । भूत् । यः । ईम् । जुजानं । स्वयंम् । सुवज्रम् ।
 अनपच्युतम् । सदसः । न । भूर्म ॥ ४ ॥

हेन्द्र य. प्रजापतिः स्वर्ग्यंश्रुतिगादिभिः स्तुत्यं सुवज्रं शोभनवज्रोपेतं सदसः स्वकीया-
 त्स्वर्गोरुपात्स्थानादनपच्युतं विनाशरहितं नेहिससुचयार्थं मूय मूला महत्त्वेनपुष्कर्मई-
 मेनेत्वांनगान अनीनन्त् जनननेइतिषातुः द्यौः द्योतमान. तेतजननिता जनयिता सप्रजा-
 पतिः सुवीरः शोभनपुत्रवानअहमस्मीतिमन्यतअमन्यत किंचइन्द्रस्यकर्ताइन्द्रस्यननयिताप्रग्न-
 पतिः स्वपस्तम. अत्यन्तेशोभनकर्माभूत् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यएकइङ्यावयतिप्रभूमाराजाकृष्टीनापुरुहूतइन्द्रः ।
 सत्यमेनमनुविश्वेमदन्तिरातिदेवस्यगृणतोमघोनः ॥५॥२१॥
 यः । एकः । इत् । च्यवयति । प्र । भूम । राजा । कृष्टीनाम् ।
 पुरुहूतः । इन्द्रः । सत्यम् । एनम् । अनु । विश्वे । मदन्ति ।
 रातिम् । देवस्य । गृणतः । मघोनः ॥ ५ ॥ २१ ॥

कृष्टीनां सर्वासं प्रानां राना प्रसुः पुरुहूतः बहुभिराहूतः एकइत् देवानां मध्ये मुख्य एव
 यइन्द्रः भूम भूतं निष्पन्नं शत्रुभ्यो भयं प्रच्यावयति प्रकर्षणनाशयति विश्वे सर्वे यजमाना म-
 घोनः मघवतः हविर्लक्षणधनवत इत्यर्थः देवस्येन्द्रसमाश्रयात् द्योतमानस्य गृणतः स्तुवतः रातिं
 चन्द्रमेनमिन्द्रमनुलक्ष्य सत्यमेवमदन्ति स्तुवन्ति ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे एकविंशोऽर्गः ॥ २१ ॥

अथषष्ठी-

सत्रासोमांभवन्नस्य विश्वे सत्रामदासो बृहतो मदिष्टाः ।
 सत्राभवो वसुपतिर्वसूनां दत्रे विश्वा अधिथा इन्द्रकृष्टीः ॥ ६ ॥
 सत्रा । सोमाः । अभवन् । अस्य । विश्वे । सत्रा । मदासः ।
 बृहतः । मदिष्टाः । सत्रा । अभवः । वसुपतिः । वसूनाम् ।
 दत्रे । विश्वाः । अधिथाः । इन्द्र । कृष्टीः ॥ ६ ॥

विश्वे सर्वे सोमाः अस्येन्द्रस्य सत्रा सत्रेति सत्यनामैतत् सत्यमेवभूता अमवन् किंच
 मदासोमदाः मदकराः सोमाः बृहतो महतोस्येन्द्रस्य मदिष्टाः मादयितृतमाः सत्रासत्यमेवाभवन्
 हेइन्द्र त्वं वसुपतिर्धनपतिः नकेवलं धनपतिः किंतु वसूनां सर्वेषां पश्वादीनां धनानां पतिः सत्रास-
 त्यमेवामवः मवसि हेइन्द्र त्वं दत्रे धने निमित्तभूतेसति विश्वाः सर्वाः कृष्टीः स्तोत्रीः प्रजाः अधिथाः
 चारयसि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

त्वमघं प्रथमं जायमानो मे विश्वा अधिथा इन्द्रकृष्टीः ।
 त्वंप्रतिप्रवर्त आशयान् महिं वज्रैणमघवान्विवृश्चः ॥ ७ ॥

त्वम् । अध । प्रथमम् । जार्यमानः । अमे । विश्वाः ।

अधियाः । इन्द्र । कृष्टीः । त्वम् । प्रति । प्रध्वतः ।

आशयानम् । अहिम् । वज्रेण । मघध्वन् । वि । वृश्रः ॥ ७ ॥

अथ अपिच प्रथममेवजायमानस्त्वम् अमे वृत्रानिभित्तेभयेसति विश्वाःसर्वाःकृष्टीः प्रनाः अधियाः रक्षकत्वेनधारयसि हेमचवन्धनवान्निन्द्र त्वं प्रतिप्रधतः प्रतिप्रवणान् उदकवतोदेशान्दक्षी-कृत्य आशयानम् अपानिरोधकमहिंवृत्रनामानमसुरं वज्रेण विवृश्रः छिन्नवानसि ॥ ७ ॥

इन्द्रस्यवृत्रघ्नःपशौसत्राहणमितिहविषोनुवाक्या सूत्रितंच-सत्राहणंदाधृपितुम्रामिन्द्रंसहदानुपु-रुहृतक्षिपन्तमिति ।

सैपाष्टमी-

सत्राहणंदाधृपितुम्रामिन्द्रंमहामपारंवृषभंसुवज्रम् ।

हन्तायोवृत्रंसनितातवाजंदातामघानिमघवासुराधाः ॥ ८ ॥

सत्राहणम् । दधृपिम् । तुम्रम् । इन्द्रम् । महाम् । अपारम् ।

वृषभम् । सुध्वज्रम् । हन्ता । यः । वृत्रम् । सनिता । उत ।

वाजम् । दाता । मघानि । मघवा । सुराधाः ॥ ८ ॥

सत्राहणं बहूनांशत्रूणांहन्तारे दाधृपिमत्यन्तधर्षकं तुम्रं तुमिःप्रेरणकर्मा शत्रूणांप्रेरकं महान्तम् अपारमपरिमाणंविनाशरहितमित्यर्थः वृषभं कामानावपितारं सुवज्रं शोभनेन वज्रेणोपेतम् इन्द्रं वयं स्तोतार स्तुमेतिशेषः यइन्द्रः वृत्रं वृत्रनामकमसुरं हन्ता हिंसिताभवति उता-पिच यइन्द्रः वानमलंसानिता दाताभवति सुराधाः शोभनधनयुक्तः योमघवेन्द्रः मवानि धनानिदाताभवति तमिन्द्रंस्तुमेतिपूर्वेणान्वयः अत्रसर्वत्रतृप्तत्वान्नलोकाव्ययेतिपठ्यप्रतिपेधे सति-द्वितीयैवभवति ॥ ८ ॥

अधनवमी-

अयंवृतंश्चातयतेसमीचीर्यअजिपुमघवांगृण्वएकः ।

अयंवाजंभरतिर्यंसनोत्यस्यप्रियासंसखयेस्याम ॥ ९ ॥

अयम् । वृतः । चातयते । सम्हृद्भीः । यः । आजिषु ।
मघध्वा । शृण्वे । एकः । अयम् । वार्जम् । भरति । यम् ।
सनोति । अस्य । प्रियासः । सख्ये । स्याम् ॥ ९ ॥

मघवाघनवान्यइन्द्रः आनिषु संग्रामेषु एकोमुख्यएवशृण्वे श्रूयते अयमिन्द्रः समीचीः संगताः वृतः वृण्वन्तिआच्छादयन्तिलोकानितिवृतःशत्रुसेनाः ताश्चातयते नाशयति अयमिन्द्रः यंवाजंयदशंसनोतियनमानायददाति तंवाजंभरति यजमानस्यतदन्नंदातुंविभर्ति स्तोतारोवयम् अस्य एवम्भूतस्येन्द्रस्य सख्ये सखित्वे प्रियासः प्रियास्याम भवेम ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अयंशृण्वेअधजयन्नृतघ्नयमुतप्रकृणुतेयुधागाः ।
यदासत्यंकृणुतेमन्युमिन्द्रोविश्वंहृल्लंभयत्एजदस्मान् ॥१०॥२२॥

अयम् । शृण्वे । अध । जयन् । उत । घ्नन् । अयम् । उत ।
प्र । कृणुते । युधा । गाः । यदा । सत्यम् । कृणुते । मन्युम् ।
इन्द्रः । विश्वम् । हृल्लम् । भयते । एजत् । अस्मात् ॥ १० ॥ २२ ॥

अथापिच अयमिन्द्रो जयन्शत्रून्विजयन्शृण्वे श्रूयते सर्वत्रप्रख्यातो भवति उतापिच घ्नन्शत्रून्हिंसन्सर्वप्रश्रूयते उतापिच अयमिन्द्र युवायुद्धेनगापशून्प्रकृणुते शत्रुसकाशादाहरति किंच इन्द्रो यदामन्युकोपसत्यमेव कृणुते द्विपदर्थकरोति तदानीं हृदंस्थिरं स्थावररूपम् एतत्कम्पमानजङ्गमरूपंच विश्वंसमस्तं नगदस्मादिन्द्राद्भयते विभेति ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेद्वाविंशोवर्षः ॥ २२ ॥

अथैकादशी-

समिन्द्रो गाअजयत्संहिरण्यासमंश्वियामघवायोहपूर्वीः ।
एभिर्नृभिर्नृतमो अस्यशाकैरायोविभक्तासंभरश्चवस्वः ॥११॥
सम् । इन्द्रः । गाः । अजयत् । सम् । हिरण्या । सम् । अश्विया ।
मघध्वा । यः । ह । पूर्वीः । एभिः । नृभिः । नृतमः । अस्य ।
शाकैः । रायः । विभक्ता । सम्भरः । च । वस्वः ॥ ११ ॥

योह य.खलु मवशाधनवानिन्द्रः गाभसुराणांसमनयत् सम्यग्मितवान्भवति किंच हिरण्या हिरण्यानिहितरमणीयानिशत्रुसंबन्धीनिवनानिसमनयत् तथा अश्विया अश्वियानि शत्रुसंबन्धिनोऽधसमुहान्सम्यग्मनयातिस्म तथा पूर्वाविहीःशत्रुसेना समनयत् इन्द्रःसर्वान् शत्रून् जिःशासकलमपिपश्यादिधनमपहृतवानित्यर्थः शाकैःसामर्थ्यैः नृतमोनेतृतमः पश्चादीनामतिशयेननिर्वाहकःसइन्द्रः एभिर्नृभिर्नेतृभि स्तोतृभिःस्तुत.सन् अस्यरायः पश्चादिधनरूपस्यविभक्ता स्तोतृभ्योविभागस्यकर्ता दाताभवतीत्यर्थः किंचवस्वोवसुनोधनस्यसंभरश्चसंभर्ता धारकश्चभवति ॥ ११ ॥

अथद्रादशी-

कियत्स्विदिन्द्रोअर्धेतिमातुःकियत्पितृजनिंतुर्योजुजानं ।
योअस्यशुष्मंमुहुकैरियतिंवातो नजुतःस्तनयद्रिरधैः ॥ १२ ॥

कियत् । स्वित् । इन्द्रः । अर्धि । एति । मातुः । कियत् ।
पितुः । जनिंतुः । यः । जजानं । यः । अस्य । शुष्मम् । मुहुकैः ।
इर्यति । वार्तः । न । जुतः । स्तनयत्इभिः । अर्धैः ॥ १२ ॥

यइन्द्रः मातुर्जनन्याःसकाशाक्तियास्वित् यावद्बलमध्येति अधिगच्छति पितु.सकाशाक्तियद्यावद्बलमधिगच्छति यइन्द्रः जनितुर्जनयितुर्यस्मात्प्रनापते.सकाशात् इदंइत्यमानं जगज्जानान अननयत् यइन्द्रस्तस्मात्प्रनापतेःसकाशादस्यनगतःशुष्मंयावद्बलंमुहुकैःमुहुर्मुहु-रियतिंप्रेरयति स्तनयद्रिर्गर्भेद्रिरधैर्भैर्जुतःप्रेरितः वातो न वायुरिव तथासइन्द्रःस्तोतृभिर्जुतःप्रेरितःहविष्प्रदानार्थमाहृतोभवति ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

क्षियन्तंत्वमक्षियन्तंकृणोतीर्यतिरेणुंमघवांसुमोहम् ।
विभञ्जनुरशनिंमाँइवद्यौरुतस्तोतारंमघवावसौधात् ॥ १३ ॥

क्षियन्तम् । त्वम् । अक्षियन्तम् । कृणोति इर्यति । रेणुम् ।
मघवां । सुम्ओहम् । विभञ्जनुः । अशनिभान्इव ।
द्यौः । उत । स्तोतारम् । मघवां । वसौ । धात् ॥ १३ ॥

मधवाधनवानिन्द्रः क्षियन्तधनराहित्येनक्षीयमाणंत्वमेकंजनम् आक्षियन्तं धनेनाक्षीय-
माणं कृणोति करोति अकिञ्चनः कश्चित्पुरुषः इन्द्रस्तुत्वाधनसमृद्धोभवदित्यर्थः अशनिमानश-
निनायुक्तः घौरिवान्तरिक्षमिव विभञ्जनुः शत्रूणां विशेषेण मञ्जकोमघवेन्द्रः समोहंसमूर्दरेणुपापम्
इत्यति स्तोतुः सकाशात्प्रेरयति उतापिच मधवाधनवानिन्द्रः स्तोतारं कसौ धनेघात् अवाञ्छि-
दधाति ॥ १३ ॥

अयचतुर्दशी-

अयंचक्रमिपणत्सूर्यस्यन्येतंशरीरमत्ससृमाणम् ।

आकृष्णईंजुहुराणोजिघर्तित्वचोबुध्नेरजसोअस्ययोनौ ॥ १४ ॥

अयम् । चक्रम् । इपणत् । सूर्यस्य । नि । एतंशम् । रीरमत् ।

ससृमाणम् । आ । कृष्णः । ईम् । जुहुराणः । जिघर्ति ।

त्वचः । बुध्ने । रजसः । अस्य । योनौ ॥ १४ ॥

प्रेतशंसूर्येषस्पृधानमित्यर्धर्चेपूर्वकाकिदाख्यायिकासूचिता अत्राप्ययंचक्रमितिपूर्वार्धेसा-
सूच्यते स्वधनामाकीध्रद्राना सच पुत्रार्थसूर्यमुपास्ते सचसूर्यः पुत्ररूपेण स्वयमेव तत्रोत्पन्नः सन्
एतशाख्येन महर्षिणा सार्धयुद्धं चकार तदानीं सन्नपिः युद्धे जयार्थे मिन्द्रं तुष्टाव सइन्द्रः तेन स्तूयमा-
नः सन् स्वधपुत्रस्य सूर्यस्य संबन्धिनः संग्रामादेन मपालयदिति । अयमिन्द्रः सूर्यस्य चक्रमायुधमिष-
णत् प्रेरयत् ससृमाण युद्धार्थं सरन्तं गच्छन्तम् एतशानामानृषिर्निरीरमत् न्यरीरमत् निवारितवान्
जुहुराणः कुटिलं यथा भवति तथा संचरन् कृष्णः कृष्णवर्णो मेघः त्वचस्तेजसो बुध्ने मूलभूते रज-
सोस्योदकस्य योनौ स्थानेन्तरिक्षे स्थितम् ईमेन मिन्द्रम् आनिघर्ति आसिञ्चति शत्रूणां प्रेरिताच्चक्रादेः
प्रस्तररक्षेत्यर्थः ॥ १४ ॥

अयपञ्चदशी-

असिक्त्रयां यजमानो न होता ॥ १५ ॥ २३ ॥

असिक्त्रयाम् । यजमानः । न । होता ॥ १५ ॥ २३ ॥

एकपदेयमृक् पूर्वर्चासहृद्यन्तत्वेन संबध्यते असिक्त्रयां रात्रौ यजमानो न यजमान इव होता-
माहातारमृग्निं द्वितीयाधे प्रथमा सोमेनासिञ्चति तद्वन्मेघइन्द्रमासिञ्चतीत्यर्थः ॥ १५ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे त्रयोविंशोऽर्कः ॥ २३ ॥

अथषोडशी-

गुव्यन्तइन्द्रंसुख्यायविप्रांश्वायन्तोवृषणंवाजयन्तः ।

जनीयन्तोजनिदामक्षितोत्तिमाच्यावयामोवृतेनकोशंम् ॥ १६ ॥

गुव्यन्तः । इन्द्रम् । सुख्याय । विप्राः । अश्वइत्यन्तः । वृषणम् ।

वाजयन्तः । जनिइत्यन्तः । जनिइदाम् । अक्षितइतिम् ।

आ । व्यवयामः । अवृते । न । कोशंम् ॥ १६ ॥

गुव्यन्तः गाइच्छन्तः अश्वायन्तः अश्वानिच्छन्तः वाजयन्तः मानमन्त्रभिच्छन्तः जनीयन्तः जायाश्चेच्छन्तः विप्रामेषाविनःस्तोतारोवयंसुख्यायेन्द्रसंबन्धिनैसक्तिवाय वृषणं कामानां वर्षितारं जनिदां जायाप्रदम् अक्षिनोतिमक्षीणरक्षसर्वदारक्षकरमित्यर्थः एवम्भूतमिन्द्रमाच्यावयामः आगमयामः तत्रदृष्टान्तः-अवृतेकूपे अवृतेकूपेनाम अवृतःअवृटःक्रिविरितिकूपनामसुपाठात् कोशं नलोद्धरणपात्रमिव पुरुषाः नलोद्धरणपात्रं नलेनपूरयितुं कूपेयथाआच्यावयन्ति तथा वयमाच्यावयामइत्यर्थः ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

त्रातानोवोधिदृशानआपिरंभिख्यातामर्डितासोम्यानाम् ।

सखापितापितृतमःपितृणांकर्तुमुलोकमुंशतेवयोधाः ॥ १७ ॥

त्राता । नः । वोधि । दृशानः । आपिः । अभिइख्याता ।

मर्डिता । सोम्यानाम् । सखा । पिता । पितृर्तमः । पितृणाम् ।

कर्ता । ईम् । ऊँ इति । लोकम् । उशते । वयःऽधाः ॥ १७ ॥

हेन्द्र आपिः आपः दृशानः सर्वपालकत्वेनपश्यंस्त्वं नोस्माकंप्रातारक्षकोवोधि भव किंच अभिख्याता अभिदृष्टा मर्डिता सुस्रथिता सोम्यानांशोमार्हाणांयजमानादीनांसखा प्रजापतिनासमानख्यातिः पिता पालकः केवलं पालकोन किंतु पितृणांपालकानांमध्येपितृतमः अतिशयनपालककर्ता ईम् पितृणांस्रष्टाकत्वं लोकंस्वर्गादिलोकम् उशतेकामयमानायस्तोत्रे वयोधाः वयइत्यजनामैतत् अन्नप्रदोभव ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

सखीयतामविताबोधिसखागृणानइन्द्रस्तुवतेवयोधाः ।
वयं ह्यातेचकृमासुबाधआभिःशमीभिर्मह्यन्तइन्द्र ॥ १८ ॥

सखिष्यताम् । अविता । बोधि । सखा । गृणानः । इन्द्र ।
स्तुवते । वयः । धाः । वयम् । हि । आ । ते । चकृम ।
सुबाधः । आभिः । शमीभिः । मह्यन्तः । इन्द्र ॥ १८ ॥

हेइन्द्र त्वं सखीयतां सखित्वमिच्छतामस्माकम् अवितारक्षिताबोधि भव तथा गृणानः
स्तूयमानस्त्वंसखाभव हेइन्द्र स्तुवतेस्तुतिकुर्वतेमहावयोन्ध्याः धेहि हेइन्द्र सबाधः बाधा-
सहितावयं हि वयं खलु ते त्वामाचकृम आह्वयामः किंकुर्वन्तः आभिः प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानैः
शमीभिःस्तुतिरूपैःकर्मभिर्मह्यन्तः त्वांपूजयन्तः ॥ १८ ॥

इन्द्रस्यवृषन्नःपुरोडाशस्यस्तुतइन्द्रइतिवाज्या सूत्रितंच-स्तुतइन्द्रोमघवायद्धवृत्रैवावस्वइन्द्रः-
सत्यःसम्राळिति ।

सूक्तेपकोनविंशी-

स्तुतइन्द्रोमघवायद्धवृत्राभूरीण्येकोअप्रतीनिहन्ति ।
अस्यप्रियोजरितायस्यशर्मन्नकिं देवावारयन्तेनमर्ताः ॥ १९ ॥

स्तुतः । इन्द्रः । मघश्वा । यत् । ह । वृत्रा । भूरीणि । एकः ।
अप्रतीनि । हन्ति । अस्य । प्रियः । जरिता । यस्य ।
शर्मन् । नकिं । देवाः । वारयन्ते । न । मर्ताः ॥ १९ ॥

यद् यदाखलु मघवाधनवानिन्द्रः स्तुतः अस्माभिःस्तुतोभवति तदा इन्द्रएकः असहाय
एव भूरीणिबहूनि अप्रतीन्यप्रतिगमनानि अभिगमनयुक्तानीत्यर्थः वृत्रा वृत्राणि शत्रून्हन्ति
हिनास्ति यस्येन्द्रस्यशर्मन् शर्मण्याश्रयेवर्तमानंस्तोतारं देवाःनकिंवारयन्ते निवारणंनकुर्वन्ति मर्ताश्चन
निवारयन्ते निवारणंनकुर्वन्ति अस्येन्द्रस्यनरितास्तोताप्रियोभवति ॥ १९ ॥

आमिमारुतशब्दे एवानइन्द्र इति परिधानीया सूत्रितंच—एवानइन्द्रो मघवा विरप्शीति परिदध्या-
दिति ।

सूक्तेविंशी—

एवानइन्द्रो मघवा विरप्शी करत्सत्या चर्पणी घृदन्वा ।
त्वं राजा जनुपां धेहि स्मे अधि श्रवो माहि नं यज्जरित्रे ॥ २० ॥

एव । नः । इन्द्रः । मघवा । विरप्शी । करत् । सत्या ।
चर्पणि घृत् । अनवा । त्वम् । राजा । जनुपाम् । धेहि ।
अस्मे इति । अधि । श्रवः । माहि नम् । यत् । जरित्रे ॥ २० ॥

विरप्शी बहुविधशब्दान् चर्पणीघृत् सर्वासांप्रजानां धारयिता अनवा अप्रत्युतः केना-
पिप्रतिकूलेना प्राप्त इत्यर्थः मघवाधनवानिन्द्रः एवैवमस्माभिः स्तुत सन् नोस्माकंसत्या सत्यरू-
पाभ्यभिमतानि फलानि करत्करोतु हेइन्द्र जनुपां जन्मवतां सर्वेषां राजा प्रभुः त्वं माहि नं महि मोपे-
तं यच्छ्रवः यद्यशो जरित्रे स्तोत्रे देयं तद्यशः अस्मेस्मासु अध्याधिकत्वेन धेहि एवानइन्द्रो मघवा विरप्शी-
स्यादिब्राह्मणम् ॥ २० ॥

अथैकविंशी—

नूष्टुतइन्द्रं नूगृणान इपं जरित्रे नद्यो उं नर्षिपिः ।
अकारिते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम र्थ्यः सदाऽस्ताः ॥ २१ ॥ २४ ॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इपम् । जरित्रे । नद्यः ।
न । षीपेरिति षीपेः । अकारि । ते । हरिश्चुः । ब्रह्म । नव्यम् ।
धिया । स्याम् । र्थ्यः । सदाऽस्ताः ॥ २१ ॥ २४ ॥

व्याख्यातेयम् ॥ २१ ॥

॥ इति तृतीयस्य पञ्चमे चतुर्विंशो वर्गः ॥ २४ ॥

अयंपन्थाइतित्रयोदशर्चमष्टमं सूक्तं त्रैष्टुभम् । अत्रानुक्रमणिका—अयंपन्थाःसतोनासंवाद-
इन्द्रादिति वामदेवानामिति । यस्यवान्यसंक्रुपिर्योतेनोच्यतेसादेवतेतिपरिभाषितत्वाद्द्विपदै-
धतेतत्रतत्रज्ञातव्ये । अस्मिन्सूक्तेइन्द्रादिति वामदेवसंवादरूपिणीकाचिदाख्यायिकाश्लोकरूपेण
सूच्यते—गर्भस्योज्ञानसंपन्नोवामदेवोमहामुनिः ॥ मतिचक्रेनजायेययोनिदेशात्तुमातृतः ॥ १ ॥
किंतुपार्धादितश्चेतिज्ञात्वातुंजननीत्विदम् ॥ दध्यौशान्त्यैशचीदेवीमदितिंत्विन्द्रमातरम् ॥ २ ॥
आदितिस्त्विन्द्रसहितगर्भिणीमभ्यगाद्वने ॥ आदित्तिन्द्रवामदेवाःसंवादमथचक्रिरे ॥ ३ ॥ संवाद-
इतिसूत्रेणकथासैपात्रसूच्यते ॥ नोक्तोवक्तृविशेषोप्रत्युपदेशोऽश्वनुक्तितः ॥ ४ ॥ अर्थतस्त्ववग-
न्तव्योवक्तृभेदइतिस्थितिः ॥ इन्द्रोदितिर्ऋषिधास्मिन्मिथःसूक्तेसमूचिरे ॥ ५ ॥ गर्भेशयानं
सुचिरंमातुर्गर्मादानिर्गतम् ॥ वामदेवंप्रतिब्रूतआद्ययर्चाशतक्रतुः ॥ ६ ॥ द्वितीयादिभिरर्धैर्ऋ-
र्ऋषिरत्राहपद्यभिः ॥ नहीन्वस्येतिसप्तस्युरर्धैर्चादितैर्वैचः ॥ ७ ॥ ममचनत्वायुवतिरित्युचः
पद्यवैमुनेः ॥ दौर्गत्यशान्तिमत्राहवामदेवस्तथान्वयया ॥ ८ ॥ एवमर्थाद्वक्तृभेदइतिबहुचशासनम् ॥
अर्थोविवेकस्पष्टत्वाद्दुपदेशोपुनरितः ॥ ९ ॥ ऋषिदैवतसिद्ध्यर्थविवेकादर्धैरितः ॥

तत्रप्रथमा—

अयंपन्थाअनुवित्तः पुराणोयतोदेवाउदजायन्तविश्वे ।

अतश्चिदाजनिपीष्टप्रवृद्धोमामातरंममुयापत्तवेकः ॥ १ ॥

अयम् । पन्थाः । अनुवित्तः । पुराणः । यतः । देवाः ।

उत्पद्यन्त । विश्वे । अतः । चित् । आ । जनिपीष्ट ।

प्रवृद्धः । मा । मातरम् । अमुया । पत्तवे । करित्तिकः ॥ १ ॥

पुराणः अनादिः अयं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानः पन्थायोनिनिर्गमनरूपोमार्गः अनुआ-
नुपूर्व्येण वित्तः सर्वैर्नायमानैर्लब्धः यतोयस्माद्योनिमार्गात् विश्वेष्वेदेवाउदजायन्त उत्क-
र्षेणोत्पन्नाभवन्ति तस्माद्योनिमार्गान्मनुष्याउत्पन्नाभवन्तीतिकिमुवक्तव्यम् अतश्चिदस्माद्योनि-
मार्गादेवप्रवृद्धः गर्भप्रकर्षेणवृद्धिगतोवामदेवः, आजनिपीष्ट मासमन्ताज्जायताम् अमुयाभम्
—मातरंपत्तवेपतनायमरणायेत्यर्थः माकः माकरोतु ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

नाहमतो निरया दुर्गहै ततिरश्वतां पार्श्वान्निर्गमाणि ।
बहूनि मे अकृता कर्त्वा नि युध्यै त्वेन सं त्वेन पृच्छै ॥ २ ॥

न । अहम् । अतः । निः । अयु । दुःशर्हा । एतत् । तिरश्वतां ।
पार्श्वान् । निः । गमानि । बहूनि । मे । अकृता । कर्त्वा नि ।
युध्यै । त्वेन । सम । त्वेन । पृच्छै ॥ २ ॥

वामदेव एव मुक्तवन्तमिन्द्रं प्रत्याह—अहमतो यो नि मार्गान्निरय निरयाणि निर्गच्छानि
एतद्योनिर्गमनरूपवन्तमदुर्गहादुर्ग्रहं दुःखेन ग्राह्यं न प्राप्यं भवतीत्यर्थः किंतु तिरश्वता तिरधी-
नात्पार्श्वान्निर्गमात्निर्गच्छानि योनिदेशादनिर्गतो हंपार्श्वं भित्त्वा निर्गच्छानीत्यर्थः अन्यैरकृता मि-
दमेव न केवलं मया क्रियते किंतु अन्यैरकृता अकृतानि बहूनि कर्माणि मे कर्त्वा नि कर्तव्यानि स-
न्ति त्वेन एकेन सपत्नेन विवदमानेन सह युध्यै युद्धं करवाणि त्वेन एकेन बुभुक्षुना सं पृच्छै सम्प-
कृच्छानि ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

परायतीमातरमन्वंचष्टननानुगान्यनुनूगमानि ।
त्वष्टुर्गृहे अपि वत्सोममिन्द्रः शतधन्यं चम्बोः सुतस्य ॥ ३ ॥

परायतीम् । मातस्म् । अनु । अचष्ट । न । न । अनु । गानि ।
अनु । नु । गमानि । त्वष्टुः । गृहे । अपि वत् ।

सोमम् । इन्द्रः । शतधन्यम् । चम्बोः । सुतस्य ॥ ३ ॥

मथिगर्भस्थे सति इन्द्रः मदीयां मातरं परायतीं परेतां क्षियमाणामन्वंचष्ट अन्वंचवीत् एव-
मपीदानीगर्भस्थितो हं पुराणं पन्थानं ननानुगानि नानुगच्छानीति न किंतु क्षिप्रमनुगमानि अ-
नुगच्छान्येव वामदेवः स्वकीयमकृत्यकारित्वं परिहृत्य इन्द्रस्याकृत्यकारित्वमुत्तारार्धेन प्रतिपा-
दयति इन्द्रः चम्बोः सोमाभिषवफलकपोः सुतस्य सोमे सुतवतो भिपुतवतस्त्वष्टुः संबंधिनिगृहे अ-
नुपहृतसन् शतधन्यं बहुधनेन त्रीतंसोममपि वत् बलात्कारेण सोमस्य पानं कृतवान् अयमर्भस्तै-
त्सिरीयैस्त्वं षटाहतपुत्रो वीन्द्रो ममाहरदित्यनुवाके महता प्रवन्धेन प्रपञ्चितः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

किंसऋधकृणवद्यंसहस्रंमासोज्जभारंशरदंश्वपूर्वीः ।
नहीन्वंस्यप्रतिमानमस्त्यन्तज्जातेपूतयेजनिंत्वाः ॥ ४ ॥

किम् । सः । ऋधक् । कृणवत् । यम् । सहस्रम् । मासः ।
ज्जभारं । शरदः । च । पूर्वीः । नहि । नु । अस्त्य । प्रतिश्मानम् ।
अस्ति । अन्तः । जातेषु । उत । ये । जनिंत्वाः ॥ ४ ॥

अदितिर्यमिन्द्रं सहस्रं बहून्मासोमासान्पूर्वांबिहीः शरदश्चसंवत्सरांधनमार वपर विभर्ते
रिदंरूपं गर्भेस्थितइन्द्रः बहुषुसंवत्सरेषुअदितिहेशितवानित्यर्थः एवम्भूतःसइन्द्रः क्रियत्किमपि-
सर्वमपीत्यर्थः ऋधक् विरुद्धंकर्मकृणवदकरोत् इन्द्रस्याश्लेषमसहमानादितिरिन्द्रमप्राप्येनेप्र-
तिव्रूते-हेवामदेव जातेषुपूतयेषुअन्तर्मध्ये अस्तेन्द्रस्यप्रतिमानमुपमानंनहास्ति नविद्यतेसत्तु
नुश्रुतिपूरणार्थः उतापिच येदेवादयः जनित्वाःजनयितव्याःजनयिष्यमाणाःतेषुमध्येअस्येन्द्रस्य-
प्रतिमानंनास्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अवद्यमिवमन्यमानागुहाकुरिन्द्रंमातावीर्येणान्यृष्टम् ।
अथोदस्थात्स्वयमत्कं वसानंआरोदसीअपृणाज्जायमानः ॥५॥२५॥

अवद्यमइव । मन्यमाना । गुहा । अकः । इन्द्रम् । माता ।
वीर्येण । निष्कृष्टम् । अथ । उत । अस्थात् । स्वयम् । अत्कम् ।
वसानः । आ । रोदसी इति । अपृणात् । जायमानः ॥ ५ ॥ २५ ॥

गुहा गुहायां गड्ढरूपेसूतिकागृहेनातामिन्द्रम् अवद्यमिव गर्हमिव मन्यमानानानती
माताइन्द्रजनन्यदितिः वीर्येणसामर्थ्येनन्यृष्टं नितरांमासमकः अकरोत् अधानन्तरंजायमानः
उपद्यमानइन्द्रः स्वयमेवात्कंतेजोवसानःआच्छादकःसन् दधानइत्यर्थः उदस्थात् उत्कर्षणा-
तिष्ठत् किंच रोदसीधावापृषियौआपृणात् समन्तात्पूरयामास ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेपद्यविशोवर्गः ॥ २५ ॥

अथपृष्ठी-

एताअर्पन्त्यललाभवंन्तीऋतावरीरिवसंक्रोशमानाः ।

एताविपृच्छकिमिदंभनन्तिकमापोअद्रिपरिधिरुजन्ति ॥ ६ ॥

एताः । अर्पन्ति । अललाभवंन्तीः । ऋतावरीःइव ।

समृशक्रोशमानाः । एताः । वि । पृच्छ । किम् । इदम् । भनन्ति ।

कम् । आपः । अद्रिम् । परिधिमम् । रुजन्ति ॥ ६ ॥

अललाभवन्तीः अललेत्येवंरूपंशब्दकुर्वत्यः ऋतावरीरिव उदकवत्यएवएतानद्यः सं-
क्रोशमानाः इन्द्रमहत्त्वप्रतिपादकोद्भूतेनहर्षेणबहुविधंशब्दायमानाःसत्यः अर्पन्तिगच्छन्ति ए-
वम्भूतानद्यः इदंकिमनन्ति श्रोत्रग्राहंशब्दायमानं किंवदन्तीसमर्थं हेऋपेत्वमेताःनदीः विपृ-
च्छ विशेषेणपृष्टवान्भव एवंसंपृच्छविचारितेसति एतच्छब्दायमानमिन्द्रमाहात्म्यस्यैववचनं
भवतीत्यर्थः किंचापः उदकानि परिधेमावरकंकमद्रिं कंमेवं रुजन्ति मज्जन्ति आपःकमपिमेवं
नमज्जन्ति किंतुइन्द्रोममपुत्रएवोदकावरकंमेवंभङ्त्वाअपःप्रवर्तयतीत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

किमुंष्विदस्मैनिविदोभनन्तेन्द्रस्यावृथादिधिपन्तआपः ।

ममैतान्पुत्रोमंहतावधेनवृत्रंजघन्वाँअसृजद्विसिन्धून् ॥ ७ ॥

किम् । ऊँ इति । स्विन् । अस्मै । निविदः । भनन्त । इन्द्रस्य ।

अवृथम् । दिधिपन्ते । आपः । मर्म । एतान् । पुत्रः । महता ।

वधेन । वृत्रम् । जघन्वान् । असृजत् । वि । सिन्धून् ॥ ७ ॥

यदाइन्द्रोवृत्रासुंहतवान्तदाशाश्वतीब्रह्महत्यांप्राप्तवानिति वामदेवस्यापिप्रायमुलीयादितिरा-
ए-निविदः भरुत्वतीपशस्त्रेप्रयुज्यमानानिमरुस्तोत्रोमरुद्रणइत्यादीनिइन्द्रस्तुतिप्रतिपादकानि-
कानिचित्पदानिनिविच्छब्देनोच्यन्ते तानिनिविदः अस्मैइमं वृत्रवधनिधिसंभ्रह्महत्यारूपंप्रापंप्रा-
भुवन्तामिन्द्रंकिमुंष्विदन्नन्तमनन्ति किंवदन्तीतिचेत्, तर्हि इन्द्रंपापरहितंमत्वा निविदःस्तुव-

न्ति कथमिन्द्रस्यपापराहितत्वम् उच्यते-आपफेनरूपेणास्येन्द्रस्यावद्यंमहाहत्यादिरूपंपापंदि-
धिपन्तेधारयन्ति ममपुत्रः मदीप.पुत्रइन्द्रः महताप्रभूतेनवधेन वधइतिवज्रनामैतत् वज्रेणवृ-
त्रंनवन्वान् हतवान् ततः एतान्निन्धनुदकानिन्यसृजत् विशेषेणस्वैरत्वेन सर्तुसृष्टवान् इन्द्रे-
णसृष्टाआपः तस्यपापंनगृहुरित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ममञ्चनत्वायुवतिःपरासममञ्चनत्वांकुपवांजगारं ।

ममञ्चिदापःशिशवेममृड्युर्ममञ्चिदिन्द्रःसहसोदतिष्ठत् ॥८॥

ममत् । चन । त्वा । युवतिः । पराऽआसं । ममत् । चत् । त्वा ।

कुपवां । जगारं । ममत् । चित् । आपः । शिश्वि । ममृड्युः ।

ममत् । चित् । इन्द्रः । सहसा । उत् । अतिष्ठत् ॥ ८ ॥

सूक्तशेषेणऋषिरेन्द्रंस्तौति-हेइन्द्र ममञ्चन माद्यन्त्येव प्रमत्तैवेत्यर्थः युवतिस्त्वदीयामा-
ताअदितिः त्वा त्वां परास चिक्षेप किंच कुपवानाग्नीराक्षसी सा ममञ्चनप्रमत्तैवत्वात्वांजगार
गिरातिस्म हेइन्द्र ममचित् प्रमाद्यन्त्येवापः शिशवेनातायतुम्यंममृड्युः सुखयाञ्चक्रुः ममचित्
माद्यन्तेवेन्द्रः सहसास्त्रेनवीर्येणसहउदतिष्ठत् सूतिकागृहात्पराक्षसीबाधमान सन्उत्कर्षेणत-
स्यौ ॥ ८ ॥

अथनवमी-

ममञ्चनतेमघवन्वयंसोनिविविध्वाँअपह्नूजघानं ।

अधानिविद्धउत्तरोबभूवाञ्छिरोदासस्यसंपिणग्वधेन ॥ ९ ॥

ममत् । चन । ते । मघञ्चन् । विद्धअंसः । निश्चिविध्वान् । अपं ।

ह्नू इति । जघानं । अर्धं । निश्चिद्धः । ऊत्तरः । वभूवान् ।

शिरः । दासस्य । सम् । पिणक् । वधेन ॥ ९ ॥

हेमवन्धनवचिन्द्र ममञ्चन माद्यन्तेव व्यंसोनामराक्षस निविविध्वान् प्रविध्यन् तेहनू
त्वदीयेहनू मुक्षपार्श्वेअपनघान अपहतवान् अध अपानन्तरं हेइन्द्र निविद्धः राक्षसेनता-

डितस्त्वम् उत्तरः, व्यंसादधिकबलः बभूवान्भूतःसन् दासस्यशीणस्यः व्यंसस्य शिरोवधेनवज्रे-
णसंपिणक् पिष्टवानसि ॥ ९ ॥

अयदशमी-

गृष्टिःसंसूवस्थविरंतवागामनाधूप्यंवृपभंतुमिन्द्रम् ।
अरींह्वत्संचरथायमातास्वयंगान्तुतन्वेइच्छमानम् ॥ १० ॥

गृष्टिः । संसूव । स्थविरम् । तवागाम् । अनाधूप्यम् । वृपभम् ।
तुम्रम् । इन्द्रम् । अरींह्वम् । वत्सम् । चरथाय । माता ।
स्वयम् । गान्तुम् । तन्वे । इच्छमानम् ॥ १० ॥

गृष्टिः काचिद्वैः वत्संयथाससूव सुपुत्रे तथा माताइन्द्रजननी अदितिः चरथाय स्वेच्छ-
यासंचरणाय इन्द्रंससूव सुपुत्रे कीदृशमिन्द्रं स्थविरं वयसाप्रवृद्धं तवागां प्रवृद्धबलम् अनाधू-
प्यं शत्रुभिरनभिमान्यं वृषभंसेचनसमर्थं तुम्रंप्रेरकम्अरींह्वं शत्रुभिरनभिभूतंस्वयंगान्तुम् अन्य-
निरपेक्ष्यगमनं तन्वे शरीराय इच्छमानम्इच्छन्तम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

उतमातामहिपमन्वेनदमीत्वाजहतिपुत्रदेवाः ।
अथाब्रवीद्वृत्रमिन्द्रोहनिप्यन्त्सखेविष्णोवितरं विक्रमस्व ॥ ११ ॥

उत । माता । महिपम् । अनु । अवेनत् । अमी इति । त्वा ।
जहति । पुत्र । देवाः । अर्थ । अब्रवीत् । वृत्रम् । इन्द्रः । हनिप्यन् ।
सखे । विष्णो इति । विष्टरम् । वि । क्रमस्व ॥ ११ ॥

उतापिच हेमदीयपुत्रेन्द्र अमी वद्व्यादयोदेवाः त्वा त्वान्हति त्यजन्ति इत्युक्तवतीं-
न्द्रस्यमाताअदितिः इन्द्रंमहिपमहान्तं महिपइतिमहन्नामैतत् अन्ववेनत् अयाचत अधानन्तरं
हेविष्णो व्यापनशील हेसखे मित्रभूत हरे त्वं वृत्रंहनिप्यन् हन्तुमिच्छन् वितरं विक्रमस्व
अतिपराक्रमीपव इतिइन्द्र विष्णुमब्रवीदुवाच ॥ ११ ॥ -

अथद्वादशी-

कस्तेमातरंविधवांमचक्रच्छयुंकस्त्वामजिघांसचरन्तम् ।
कस्तेदेवोअधिमाडीकआसीद्यत्प्राक्षिणाःपितरंपादगृह्यं ॥१२॥

कः । ते । मातरंम् । विधवांम् । अचक्रत् । शयुम् । कः । त्वाम् ।
अजिघांसत् । चरन्तम् । कः । ते । देवः अधि । माडीके ।
आसीत् । यत् । प्र । अक्षिणाः । पितरंम् । पादगृह्यं ॥ १२ ॥

हेइन्द्र यद्यस्मात्कारणात् पितुःसकाशाज्जनिष्यमाणाद्गीतस्त्वं त्वदीयंपितरंपादगृह्यं
पादेपुगृहीत्वा प्राक्षिणाः प्रकर्षेणावधीः तस्मात्कारणात्तेत्वत्तोऽन्यःकोदेवः मातरंस्वकीयजननीं
विधवांपितृवर्धेनपतिरहितांअचक्रत् अकरोत् कःत्वत्तोऽन्यःशयुंशयानंचरन्तंनम्रतंवात्वाम् अ-
निघांसत् हन्तुमैच्छत् तेत्वत्तोऽन्यःकोदेवःमाडीके प्रजानांसुसकरणे अधि अधिकआसीत् अ-
यमर्थः कस्मात्तैर्देवैभ्यइत्यनुवाकेयज्ञोदाक्षिणामभ्यध्यायदित्यादिब्राह्मणेनतैत्तिरीयकैर्वहुधा
प्रपञ्चितः ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अवर्त्याशुनंआन्त्राणिपेचेनदेवेषुविविदेमर्दितारंम् ।
अपश्यंजायाममर्हीयमानामर्थांमेश्येनोमध्वाजंभार ॥१३॥२६॥

अवर्त्या । शुनः । आन्त्राणि । पेचे । न । देवेषु । विविदे ।
मर्दितारंम् । अपश्यम् । जायाम् । अमर्हीयमानाम् । अर्धं ।
मे । श्येनः । मधु । आ । जभार ॥ १३ ॥ २६ ॥

अनयावामदेवः स्वकीयंशरिदंस्तूचयन् इन्द्रस्योत्कर्षमाह वामदेवोहम् अवर्त्या जीव-
नोपायराहित्येन शुनः शुनकसवन्धानि आन्त्राणि पुरीतन्ति पेचे अपचं देवेषुद्योतमानेषु

यद्वादिपुमध्ये इन्द्रादन्यंमर्द्धितारं सुखयितारं नविदे नलेभे किंच जायांस्वकीयांभार्याम् अम-
हीयमानाम् अश्लाघनीयामपश्यमद्राक्षम् अघअथानन्तरंश्येन.श्येनवच्छीघ्रगामी इन्द्रः मे
महं मधु मधुरोपेतमुदकमानभारआजहार ॥ १३ ॥

॥ इतितृतीयस्यपञ्चमेपङ्क्तिशोवर्गः ॥ २६ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दिनिवारयन् ॥ पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यार्थिमहेश्वरः ॥ १ ॥

इतिश्रीमद्राजाविराजपरमेश्वरवैदिकमार्गीप्रवर्तकश्रीवीरबुद्धभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेणसायणाचा-
र्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येतृतीयाष्टकेपञ्चमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्रुतितंवेदायोवेदेभ्योऽखिलंनगत् । निर्भमेतमहं वन्दे विद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥
 व्याख्यातः पञ्चमोऽध्यायस्तृतीयाष्टकआदरात् । धीमतासायणाख्येनपटोऽध्यायोऽथवर्ष्यते ॥ २ ॥
 चतुर्थमण्डलेद्वितीयेनुवाकेऽसूक्तानिऽव्याख्यातानि एवात्वामिन्द्रेत्येकादशर्चनवमंसूक्तम् तस्यम-
 ष्टलादिपरिभाषयावामदेवक्रंषिः अनादेशपरिभाषयात्रिष्टुप्छन्दः इन्द्रोदेवता तथानानुक्रान्तम्-
 एवैकादशेति । अग्निष्टोमेमाघ्यन्दिनसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेदंसूक्तम् । सूर्यतेहि—एवात्वामिन्द्रो-
 शशुपुणःसुमनाउपाकृतियाज्येति । षष्ठ्याभिप्लवपडहयोःप्रथमेहनिमैत्रावरुणशस्त्रे अहीनसूक्तम्
 तत्स्थानेत्रीणिसंपातसूक्तानि तत्रेदंप्रथमंसूक्तम् सूत्रितञ्च—एवात्वामिन्द्रयज्ञइन्द्रइति ।

तत्रमथमा—

अम् एवात्वामिन्द्रवज्रिन्नत्रविश्वेदेवासःसुहवासुजमाः ।
 महामुभेरोदसीवृद्धमृष्वंनिरेकमिदृणतेवृत्रहत्ये ॥ १ ॥

एव । त्वाम् । इन्द्र । वज्रिन् । अत्र । विश्वे । देवासः । सुहवासः ।
 उमाः । महाम् । उभे इति । रोदसी इति । वृद्धम् । ऋष्वम् ।
 निः । एकम् । इत् । वृणते । वृत्रहत्ये ॥ १ ॥

अत्रास्मिन्यज्ञे वज्रिन् हेवज्रवज्रिन्द्र सुहवासः सुहवाःशोभनाहानाः उमाः रक्षकाः
 विश्वेदेवासः सर्वेदेवाः उभेरोदसीद्यावापृथिव्यौच एव एवमुक्तप्रकारेणस्तूयमानंमहामहान्तंप्र-
 भूतंवृद्धगुणैःप्रवृद्धमृष्वंदर्शनीयंत्वामेकमित् एकमेववृत्रहत्येवृत्रहननार्थनिर्वृणते निःशेषेणसं-
 भन्ते ॥ १ ॥

अथद्वितीयां—

अवासृजन्तजिब्रंयोनदेवाभुवःसम्राळिन्द्रस्त्यर्योनिः ।
 अहर्नाहिपरिशयानमर्णाःप्रवर्तनीररदोविश्वधेनाः ॥ २ ॥

अवं । असृजन्त । जिब्रयः । न । देवाः । भुवः । समृश्राट् ।
 इन्द्र । सत्ययोनिः । अहन् । अहिम् । परिशयानम् ।
 अणीः । प्र । वर्तनीः । अरदः । विश्वध्वेनाः ॥ २ ॥

हेन्द्र देवा त्वां जिब्रयोन जीर्णाःप्रवृद्धाःपितरःयूतःपुत्रानिव अवासृजन्त असुरवधा-
 धैप्रैरयन् ततः हेन्द्र सत्ययोनिः सत्यनिवासस्त्रं सम्राट् सर्वपात्रिकानाम धीश्वरोभुवः अंभवः
 वर्णःउदकलक्षीकृत्य परिशयानम् परितःसमन्तात्शयनंकुर्वन्तम् अहिं वृत्रासुरम् अहन् अंवधीः
 विश्वधेनाः विश्वस्यप्रीणयित्रीः वर्तनीःसर्वत्रप्रवर्तिकाःनदीः प्रारदः प्रकर्षेणविलेखनंकृतवानसि
 इन्द्रः वृत्रंहत्वातेनावृतान्युदकानिप्रवाहरूपेणप्रवर्तयतित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अतृष्णुवन्तं वियतमबुध्यमानं सुपुपाणमिन्द्र ।
 सप्तप्रतिप्रवतं आशयानमहिं वज्रेण विरिणा अपर्वन् ॥ ३ ॥
 अतृष्णुवन्तम् । विश्यतम् । अबुध्यम् । अबुध्यमानम् ।
 सुसुपाणम् । इन्द्र । सप्त । प्रति । प्रध्वतः । आशयानम् ।
 अहिम् । वज्रेण । वि । रिणाः । अपर्वन् ॥ ३ ॥

हेन्द्र त्वम् अतृष्णुवन्तम् भोगेषु अतृप्यन्तं वियतं शिथिलाङ्गम् अबुध्यम् दुर्विज्ञानमबुध्यमा-
 नंसुपुपाणम् सुसप्तं सप्तसर्पणस्वभावाःप्रवतः अपः प्रत्याशयानमावृत्यतिष्ठन्तम् अहिंवृत्रम् अपर्वन्
 अपवैणि पौर्णमास्यां वज्रेणविरिणाः व्यरिणाःविशेषेणहतवानसि पौर्णमास्यांवृत्रवधः त्वंष्टाह-
 तपुत्रइत्यनुवाकेऽन्तिवाएनंपूर्णमासआभावास्यायांप्याययन्तीतिरेत्तिरीयैरप्युक्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अक्षोदयच्छवं साक्षामंबुध्रं वार्णवातस्तविपिभिरिन्द्रः ।
 हृह्लान्यैभ्नादुशमानं ओजोवाभिनत्क्कुभः पर्वतानाम् ॥ ४ ॥

अक्षोदयत् । शर्वसा । क्षाम । बुध्मम् । वाः । न । वार्तः ।
 तविपीभिः । इन्द्रः । दृह्णानि । औभ्रात् । उशमानः ।
 ओजः । अव । अभिनत् । ककुभः । पर्वतानाम् ॥ ४ ॥

इन्द्रः परमैश्वर्ययुक्तः शवसावलेन बुध्मन्तरिक्षं क्षाम क्षीणोदकम् अक्षोदयत् संपिपेप
 तत्रदृष्टान्तः—वातोवायुःतविपीभिःबलैर्वाग्णोदकमिव तद्वत् किञ्च ओजोबलमुशमान.कामयमा-
 नःइन्द्रः दृह्णानि दृहानि स्थिराप्यपिअभ्राणि औभ्रादमाङ्क्षीत् तथापर्वतानागिरीणांककुभः
 पशान् अवापिनत् अत्यन्तमभैत्सीत् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

अभिप्रदद्बुर्जनयोर्नगर्भैरथाइवप्रययुःसाकमद्रयः ।
 अतर्पयोविसृतउब्जऊर्मान्ववृताँअरिणाइन्द्रसिन्धून् ॥५॥१॥
 अभि । प्र । दद्बुः । जनयः । न । गर्भम् । रथाःइव । प्र । ययुः ।
 साकम् । अद्रयः । अतर्पयः । विसृतः । उब्जः । ऊर्मान् ।
 त्वम् । वृतान् । अरिणाः इन्द्र । सिन्धून् ॥ ५ ॥ १ ॥

हेइन्द्र त्वाम् अद्रयोमरुतः जनयोजनन्यः गर्भं पुत्रमिव अभिप्रदद्बुः अ-
 भिनगमुः किञ्च रथाइव रंहणशीलरथायथावृत्रवधार्थत्वयासाकंप्रययुः प्रकर्षणायासिपुः हे
 इन्द्र त्वं विसृतः विसरणशीलानदीः अतर्पयः अद्भिरपूरयः तथा ऊर्मान् मेघान् उब्जः अवधीः
 तथा त्ववृतान्वृत्रेणावृतान्सिन्धूनपःअरिणा प्रैरयः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्यपद्येप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी—

त्वंमहीमवनिंविश्वधेनांतुर्वीतयवृय्यायक्षरन्तीम् ।
 अरंमयोर्नमसैज्जदर्णैःसुतरणाँअकृणोरिन्द्रसिन्धून् ॥ ६ ॥
 त्वम् । महीम् । अवनिम् । विश्वधेनाम् । तुर्वीतये । वृय्याय ।
 क्षरन्तीम् । अरंमयः । नर्मसा । एजत् । अर्णैः । सुस्तरणान् ।
 अकृणोः । इन्द्र । सिन्धून् ॥ ६ ॥

हेइन्द्र त्वं महीं महतीं विश्वधेनां विश्वस्यप्रीणयित्रीं तुर्वीतये तुर्वीतिनाम्नेराज्ञे वष्याय
वष्यनाम्ने च धरन्तीमभीष्टान्कामान्दुहन्तीम् अवनि भूमिं नमसा अन्नेन एजत् ऐजत् अचलत्
अर्णः अर्णसाउदकेनचअरमयःरमयसि इन्द्र.पृथिवीअन्नोदकसमृद्धां करोतीत्यर्थः किञ्च
हेइन्द्र त्वंसिन्धून्कूलानिसुतरगान्सुपृतीर्णानिअकृणोरकार्षीः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्राग्रुवोनभन्वोऽनवक्काध्वस्त्राअपिन्वद्युवतीऋतज्ञाः ।
धन्वान्यज्राँअपृणकृपाणाँअधोगिन्द्रःस्तर्योँदंस्सुपत्नीः ॥ ७ ॥

प्र । अग्रुवः । नभन्वः । न । वक्काः । ध्वस्त्राः । अपिन्वत् ।
युवतीः । ऋतज्ञाः । धन्वानि । अज्राँ । अपृणक् ।
तृपाणान् । अधोक् । इन्द्रः । स्तर्यः । दम्सुपत्नीः ॥ ७ ॥

इन्द्रः नभन्वः शत्रूणांहिसिकाः वक्कान सेनाइव ध्वस्त्राः कूलानांस्वंसिकाः युवतीरद्रिर्मि-
श्रिताः ऋतज्ञाः ऋतस्यान्नस्यजनयित्रीः अग्रुवः अग्रुवइतिनदीनामैतत् अग्रगामिनीर्नदीः प्रा-
पिन्वत् प्रकर्षेणापूरयत् तथा धन्वानि निर्जलानुन्नता-देशांश्ववृष्ट्याअपृणत् अपूरयत् तथा
अज्राँ मार्गस्यगन्तृनतृपाणान् पिपासयायुक्तान् पुरुषान् अपृणक् अपूरयत् किञ्च इन्द्रः दं-
सुपत्नी दमनपराअसुराः सप्तपतयोयासांताः स्तर्यः स्तरीः निवृत्तप्रसवागाः अधोक् अधुइन्
इन्द्रः राक्षसकृतनिरोधदुःखान्निरुद्धप्रसवाअपिगाविमुच्य सप्रसवाश्वकारेत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

पूर्वीरूपसःशरदंश्चगूर्तावृत्रंजघन्वाँअसृजद्विसिन्धून् ।
परिधिताअतृणह्रद्धानाःसीराइन्द्रःस्रधितवेपृथिव्या ॥ ८ ॥

पूर्वीः । उपसः । शरदः । च । गूर्ताः । वृत्रम् । जघन्वान् ।
असृजत् । वि । सिन्धून् । परिधिताः । अतृणत् ।
वह्रधानाः । सीराः । इन्द्रः । स्रधितवे । पृथिव्या ॥ ८ ॥

वृत्रं वृत्राख्यमसुरंजघन्वान्हतवानिन्द्रः गूर्ताः तमिस्त्रयागीर्णाःपूर्वाबिहीः उपसः शरदश्च
संवत्सरांश्च व्यसृजत् विनेपेणससर्जे तथा सिन्धूत्वृत्रेणावृत्तान्युदकानिव्यसृजत् किंच परिष्ठिताः
मेघेषुपरितःस्थिताः बद्धधानाः वृत्रेणपरितोबध्यमानाः सीरानदीः सीराइतिनदीनामैतत्
पृथिव्यापृथिवीरूपेणमार्गेणस्रवितवे स्ववितुंगमनार्थमतृणत् अविध्यत् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

वृत्राभिःपुत्रमग्रुवोअदानंनिवेशनाह्रिवआजंमर्थ ।
व्यन्धोअख्यदहिमाददानोनिभूदुखच्छित्समरन्तपर्व ॥ ९ ॥

वृत्राभिः । पुत्रम् । अग्रुवः । अदानम् । निश्वेशनात् । हरिष्वः ।
आ । जमर्थे । वि । अन्धः । अख्यत् । अहिम् । आह्रददानः ।
निः । भूत् । उखश्चित् । सम् । अरन्त । पर्व ॥ ९ ॥

हेहरिवः हरिसंज्ञाश्वोपेतेन्द्र त्वं वृत्राभिः उपनिहिकाभिरदानमद्यमानम् अग्रुवः अग्रुना-
मकाचित् तस्याः पुत्रं निवेशनाद्वल्मीकाख्यात्स्थानादानमर्थ आहृतवानसि आददानः इन्द्रे-
णाहियमाणः अग्रुवः पुत्रः अन्धः पूर्वमन्धःसन् अहिसर्पव्यख्यत् विशेषेणापश्यत् ततोनिर्भूत्व-
ल्मीकानिर्गतोभवत् उखच्छित्त्वल्मीकाख्यायाउलायाश्छेदकानिपर्व पर्वणि अस्यसर्वाणि
अङ्गानां शिथिलानिपर्वणिसमरन्त समगच्छन्त उपनिहिकाभिः शिथिलीकृतानि अग्रुवः पुत्रस्य
पर्वणिइन्द्रेणसमधीयतेत्यर्थः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

प्रतेपूर्वाणिकरणांनिविप्राविद्वाँआहविदुपेकरांसि ।
यथायथावृष्ण्यानिस्वगूर्तापांसिराजन्नर्याविवेपीः ॥ १० ॥

प्र । ते । पूर्वाणि । करणानि । विप्र । आह्रविद्वान् । आह्र । विदुपे ।
करांसि । यथाइयथा । वृष्ण्यानि । स्वगूर्ता । अपांसि ।
राजन् । नर्या । अविवेपीः ॥ १० ॥

हेराजघ्राजमानेन्द्र वृष्यानि वर्षणयोग्यानि स्वगूर्ता स्वगूर्तानि स्वयसुद्रीर्णानि नर्या नर्या-
णि मनुष्यहितानि अपांसि त्वत्संबन्धीनिकर्माणि यथायथाअविवेपीः व्याप्तोः अकारिरेति
यावत् तथातथा हेविप्र प्राज्ञेन्द्र विदुपेविदुपःसर्वज्ञानतस्तेत्वत्संबन्धीनिपूर्वाणिपुरातनानिकरणा-
निकर्माणि आविद्वान् आसमन्ताज्जानम् वामदेवः करांसि त्वदीयानिकर्माणि प्रप्रकर्ष-
णाह ब्रवीति ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नष्टुतइन्द्रनूगृणानइर्पंजरित्रेनद्योऽनपीपेः ।

अकारितेहरिवोब्रह्मनव्यंधियास्यामरुथ्यःसदासाः ॥११॥२॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इर्पम् । जरित्रे । नद्यः ।

न । पीपेरितिपीपेः । अकारि । ते । हरिष्ट्वः । ब्रह्म । नव्यम् ।

धिया । स्याम् । रुथ्यः । सदासाः ॥ ११ ॥ २ ॥

हेन्द्र नु क्षिप्रं स्तुतः पूर्वैर्ऋषिभिःसंस्तुतः नु क्षिप्रं गृणानः अस्माभिःस्तूयमानस्त्वम्
इपमन्नं जरित्रे स्तोत्रे मह्यं नद्योऽन अद्रिर्नेदीरिवापीपेः प्यायय प्रवृद्धंकरु हेहरिवः हरि-
संज्ञकाश्वोपेतेन्द्र तेतुभ्यंनव्यं नवतरं ब्रह्मस्तोत्रम् अकारि अस्माभिःक्रियते रुथ्योरथवन्तोवयं
धियाप्रज्ञारूपयास्तुत्यासदासाःस्वांसर्वदाभनमानाःत्वदर्धहवीरूपस्यान्नस्यदातारोवास्याम
यास्म ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

आनइन्द्रेत्येकादशर्चदशमं सूक्तं वामदेवस्यार्षत्रैष्टुभमैन्द्रम् आनइत्यनुक्रमणिका । पृष्ठ्या-
भिल्लवपडहयोःप्रथमेहनिनिष्केवल्येएतन्निविद्वानीयम् सूत्रितञ्च-आनइन्द्रइतिनिष्केवल्यमिति ।
महाप्रतेप्येतत्संपातसूक्तम् तथैवपञ्चमारण्यकेसूत्रितम्-आनइन्द्रोदूरादानआसादितिसंपात
इति ।

तत्रप्रथमा-

आनइन्द्रोदूरादानंआसादंभिष्टिरुदवंसेयासदुग्रः ।

ओजिष्ठेभिर्नृपतिर्वज्रबाहुःसंगेसंमत्सुतुर्वणिःपृतन्यून् ॥ १ ॥

आ । नः । इन्द्रः । दूरात् । आ । नः । आसात् । अभिट्टिष्कृत् ।
 अर्धसे । यासत् । उग्रः । ओजिष्ठेभिः । नृपतिः । वज्रं हवाहुः ।
 समृद्गे । समतस्तु । तुर्वणिः । पृतन्यून ॥ १ ॥

अभिट्टिष्कृद्यजमानसंबन्धिनाम् अभिष्टीनां कर्तो उग्रस्तेनस्वीन्द्रः नोस्माकमवसेरक्ष-
 णाय दूरात् आयासदायातु आगच्छतु अपिच आसादासनादान्तिकाचनोस्माकमवसेरक्षणा-
 यआयासदायातु कीदृशः समस्तु संग्रामेषु सङ्गेशत्रुभिःसंयोगेसति पृतन्यून शत्रून् तुर्वणिः
 हिंसन् वज्रबाहुर्वज्रहस्तः नृपतिः वृष्टिद्वारानृणांमनुष्याणांपालकः ओजिष्ठेभिः अतिशयेनते-
 जस्विभिर्मर्षद्विर्युक्तदृतिशेषः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

आनइन्द्रेहरिभिर्यात्वच्छांर्वाचीनोवसेरार्धसेच ।
 तिष्ठातिवज्रीमघवाविरप्शीमंयज्ञमनुनोवार्जसातौ ॥ २ ॥

आ । नः । इन्द्रः । हरिंशभिः । यातु । अच्छ । अर्वाचीनः ।
 अर्धसे । रार्धसे । च । तिष्ठाति । वज्री । मघर्वा । विरप्शी ।
 इमम् । यज्ञम् । अनु । नः । वार्जसातौ ॥ २ ॥

अर्वाचीनःअस्मदभिमुखइन्द्रःअवसेस्मदीयायरक्षणायराधसेच धनायच नोच्छ ज-
 स्मानभिलक्षीकृत्यहरिभिरश्वैःसहआयातुआगच्छतु किंच वज्री वज्रवान् मववाचनचान् विर-
 प्शी महान् विरप्शीतिमहन्नामसुपाठात् अस्मदीयस्यकर्मणोद्वेष्टुभिरसुरादिभिःउद्देन्नेस्नाकन्
 वानसातौ युद्धेप्राप्तेसतिइममस्मदीयंयज्ञम् अनूद्दिय तिष्ठाति तिष्ठतु ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इमंयज्ञंत्वमस्माकंमिन्द्रपुरोदधत्सनिष्यत्तिकुनुनः ।
 श्वघ्नीवंवज्रिन्त्सतयेधनानांत्वयावयम्वयंआजिजयेम ॥ ३ ॥

डुमम् । यज्ञम् । त्वम् । अस्माकम् । इन्द्र । पुरः । दधत् ।
 सनिष्यसि । ऋतुम् । नः । श्वघ्नीइव । वज्रिन् । सनये ।
 धनानाम् । त्वया । वयम् । अर्यः । आजिम् । जयेम ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वनोस्मान् पुरोदधत् पुरस्कृतान्कुर्वन् अस्माकंऋतुं क्रियमाणमिमंयज्ञम् सनिष्यसि
 संमजिष्यसि अपिच श्वघ्नीव मृगयुः मृगानिव हेवज्रिन्वज्रवज्रिन्द्र त्वया अर्यःअरयःस्तोतारो
 वयंघनानांपश्वादिघनानांसनयेलाभाय आजिशत्रुसंवाग्धिनंसंभ्रामंजयेम जीयास्म ॥ ३ ॥

अग्निष्टोमेमाध्यन्दिनसवनेमैत्रावरुणस्योशन्नपुणइतिशस्त्रयाज्या, सूत्रितब्र-उशन्नपुणः
 सुमनाउपाकइतियाज्योति ।

सैपाचतुर्था-

उशन्नपुणःसुमनाउपाकेसोमंस्यनुसुपुतस्यस्वधावः ।
 पाइन्द्रप्रतिभृतस्यमध्वःसमन्धंसाममदःपृष्ठयेन ॥ ४ ॥

उशन् । ऊँ इति । सु । नः । सुधमनाः । उपाके । सोमस्य । नु ।
 सुधसुतस्य । स्वधाइवः । पाः । इन्द्र । प्रतिभृतस्य ।
 मध्वः । सम् । अन्धसा । ममदः । पृष्ठयेन ॥ ४ ॥

हेस्वधावः अन्नवज्रिन्द्र सुमनाःशोमनमनस्कः त्वम् उपाके समीपे नोस्मान्नुशन्नपु
 अत्यन्तकामयमानःसन् सुपुतस्य सुपुअभिपुतंप्रतिभृतस्य संभृतं मध्वः मादकंसोमस्यसो-
 मंनुक्षिप्रमेवपाः पिव पृष्ठयेन पृष्ठयशब्देनमाध्यन्दिनसवनेउद्गातृभिरुद्गीयमानंस्तोत्रमुच्यते तत्संवाग्धिना
 अन्धसा पीतेनसोमेन संममदः संहृष्टोभव ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

वियोरररृषाऋषिभिर्नवेभिर्वृक्षोनपृक्कःसृष्योनजेता ।
 मर्योनयोषाम्भिमन्यमानोच्छाविवकिमपुरुहूतमिन्द्रम् ॥ ५ ॥ ३ ॥
 वि । यः । ररृषो । ऋषिंभः । नवेभिः । वृक्षः । न । पृक्कः ।
 सृष्यः । न । जेता । मर्यः । न । योषाम् । अभि । मन्यमानः ।
 अच्छ । विवकिम् । पुरुहूतम् । इन्द्रम् ॥ ५ ॥ ३ ॥

पकः पकफलः वृक्षो न वृक्षइव अत्रसृष्टिशब्दोद्भुशवाची तेनायुधमारंलक्ष्यते स-
प्यः आयुषकुशलः जेतान शत्रुविजयीवीरपुरुषइव यः नवेभिर्नवैर्नूतनैर्ऋषिभिःविररप्यो
विविधंस्तूयते स्तोताहंपुरुहूतंबहुभिराहूतं तमिन्द्रमच्छामिलक्षीकृत्य विवन्निम विश्लेषेणव-
च्यि स्तौमि तत्रदृष्टान्तः—अभिमन्यमान.मदीयेयंयोषिदित्यभिजानन्मर्योमर्त्यःयोषां स्त्रीमिव
तद्वत् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्वपठेनृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथपष्टी-

गिरिर्नयःस्वस्तंवाँऋष्वइन्द्रःसनादेवसहसेजातउग्रः ।
आदत्तावज्रंस्थविरंनभीमउद्रेवकोशंवसुनान्यृष्टम् ॥ ६ ॥

गिरिः । न । यः । स्वस्तवान् । ऋष्वः । इन्द्रः । सनात् । एव ।
सहसे । जातः । उग्रः । आदत्ता । वज्रम् । स्थविरम् । न ।
भीमः । उद्गाइव । कोशम् । वसुना । निष्कृष्टम् ॥ ६ ॥

गिरिर्न पर्वतइव स्वतवानस्वयंप्रवृद्धः ऋषोमहान् ऋष्वइतिमहत्नाम महत् वधः ऋष्वइ-
तितन्नामसुपाठात् उग्रः आजस्वी यइन्द्रः सहसेशशोरभिमवाय सनादेव विरादेव जातःउत्पन्नः
भोमः शत्रूणांभयङ्करः सइन्द्रः उद्रेवकोशम् उदकेननलपात्रमिव वसुना तेनसा न्यृष्टं निर्गतं स्थविरं-
बृहत् वज्रं वज्रंचनेतिचार्थे आदत्ता आहतवानासीत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

नयस्यंवर्ताजनुपान्वस्तिनराधंसआमरीतामृघस्यं ।
उद्वावृपाणस्तंविपीवउग्रास्मभ्यंदद्विपुरुहूतरायः ॥ ७ ॥

न । यस्य । वर्ता । जनुपा । नु । अस्ति । न । राधंसः ।
आमरीता । मृघस्यं । उत्तुवृपाणः । तत्रिपीवः । उग्र ।
अस्मभ्यम् । दद्वि । पुरुहूत् । रायः ॥ ७ ॥

हेइन्द्र यस्यतव कश्चिज्जनुषामन्मनास्वतएवनुसत्यंवर्ता वारयितानास्ति राधसः यज्ञादि-
 कर्मणांसाधकस्यमर्षस्यत्वयादीयमानस्य धनस्यआमरीता कश्चिदपिनाशयितानास्ति हेतविषीवः
 चलवन्नम्र तेनस्विन् हेपुन्हूत बहुभिराहूतेन्द्र उद्गावृषाणः अभीष्टान्कामान्वर्षकस्त्वं रायः पश्चादि-
 धनानि अस्मभ्यंस्तोतृभ्यःदाद्धि देहि ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ईक्षेरायःक्षयंस्यचर्पणीनामुत्तव्रजमपवर्तासिगोनाम् ।
 शिक्षानरःसमिधेषुप्रहावान्वस्वोराशिर्माभिनेतासि भूरिर्म ॥ ८ ॥
 ईक्षे । रायः । क्षयंस्य । चर्पणीनाम् । उत्त । व्रजम् । अपवर्ता ।
 असि । गोनाम् । शिक्षानरः । समिधेषु । प्रहावान् ।
 वस्वः । राशिम् । अभिनेता । असि । भूरिर्म ॥ ८ ॥

हेइन्द्र त्वं चर्पणीनां प्रजानां रायोधनस्यक्षयस्य गृहस्यच ईक्षे ईक्षसे उतापिच गोनां गवां
 म्रंसमूहम् अपवर्ता अपवारकोसि निरोधकेभ्योऽसुरेभ्य गवांमोचयिताभवसीत्यर्थः किंच हेइन्द्र
 शिक्षानर शिक्षयानेताप्रजानाशासक समिधेषु युद्धेषु प्रहावात्प्रहरणवांस्त्वंभूरिं प्रभूतं वस्वोधनस्य
 राशिसमूहमभिनेतासि प्रापयिताचभवसि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

कयातच्छृण्वेशच्याशचिष्टोययांकृणोतिमुहुकाचिष्ट्वः ।
 पुरुदाशुपेविचयिष्टोअंहोथादधातिद्रविणंजरित्रे ॥ ९ ॥
 कया । तत् । शृण्वे । शच्या । शचिष्टः । यया । कृणोति ।
 मुहु । का । चित् । ऋष्वः । पुरु । दाशुपे । विचयिष्टः ।
 अंहः । अर्थ । दधाति । द्रविणम् । जरित्रे ॥ ९ ॥

शचिष्टः अतिशयेनप्राज्ञ तदितिलिङ्गव्यत्ययः तत्सइन्द्रः कयाशच्या कयाप्रज्ञया शचीति-
 प्रज्ञानामैतन् शृण्वे श्रूयते ऋष्योमहानिन्द्रः मुहुर्मुहुः ययाप्रज्ञयाकाचित्कानिचित् कर्माणि कृणोति
 करोति सइन्द्रः दाशुपेहविर्देत्तवतेयजमानायपुरुभूयिष्टर्महः पापम् विचयिष्टः अतिशयेननाशकोभवति
 अपापिच गरित्रेस्तात्रद्रविणं पश्चादिषनंदधातिददाति ॥ ९ ॥

आ । यातु । इन्द्रः । अवसे । उप । नः । इह । स्तुतः ।
 सधस्मात् । अस्तु । शूरः । ववृधानः । तविपीः । यस्य ।
 पूर्वाः । द्यौः । न । क्षत्रम् । अभिष्भूति । पुष्यात् ॥ १ ॥

सइन्द्रः नोस्माकमवसेरक्षणायउपायातु उपागच्छतु यइन्द्रः इहास्मिन्यज्ञेस्तुतःशूरोविक्रान्तो
 षवृधानःप्रवृद्धःअयमिन्द्रःसधमादस्तु अस्माभिःसहमाद्यन्भवतु यस्येन्द्रस्यतविपीः तविष्यः बलानिपू-
 र्वाःपूर्वोवह्निसन्तीतिशेषः यश्चेन्द्रः द्यौर्य द्योतमानःसूर्यइव अभिष्भूति परकीयंबलमामिभावुकंक्षत्रं-
 स्वकीयंबलं तेनोवापुष्यात् पुष्यतु सइन्द्रः उपायात्वितिपूर्वेणसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

तस्येदिहस्तंवथवृष्ण्यानितुविद्युन्नस्यंतुविराधसोनृन् ।
 यस्यऋतुर्विदध्योर्इनसम्राट्साह्वान्तरुत्रोअभ्यस्ति कृष्टीः ॥२॥
 तस्य । इत् । इह । स्तवथ । वृष्ण्यानि । तुविद्युन्नस्यं ।
 तुविराधसः । नृन् । यस्यं । ऋतुः । विदध्यः । न । सम्राट् ।
 साह्वान् । तरुत्रः । अभि । अस्ति । कृष्टीः ॥ २ ॥

तुविद्युन्नस्यबहुकीर्तेः तुविराधसः बहुधनस्य तस्येत्तस्येन्द्रस्यैव वृष्ण्यानि बलभूतानृन्नेतृ-
 न्मरुतः हेतोतारोयुयम्इहास्मिन्यज्ञेस्तवथ स्तुत साह्वान्शत्रून्भिभावुकः तरुत्रः अस्माना-
 पन्यस्तारकः यस्येन्द्रस्यऋतुः कर्मकृष्टीः शत्रुसंबन्धिनीःप्रजाःअभ्यस्ति अभिभवति तत्रह-
 वान्तः-विदध्योर्न सम्राट्विदधारोर्न यज्ञार्हःसम्राट्सकल्लोकानामधिपतिरिव तद्वत्तस्यवृष्ण्यानीति
 पूर्वेणसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आयत्विन्द्रोदिवआपृथिव्यामक्षूसमुद्रादुतवापुरीपात् ।
 स्वर्णरादवंसेनोमरुत्वान्परावतोवासदनादृतस्यं ॥ ३ ॥

आ । यातु । इन्द्रः । दिवः । आ । पृथिव्याः । मक्षु । समुद्रात् ।
 उत । वा । पुरीपात् । स्वःःश्नरात् । अवसे । नः । मरुत्वान् ।
 पराश्वतः । वा । सदनात् । ऋतस्यं ॥ ३ ॥

मरुत्क्षान्महाद्भिः सहितइन्द्रः नोस्माकमवसेरक्षणायदिवः स्वर्गलोकादायातु आगच्छतु
 पृथिव्याः मूलोकाच्चमशुशीघ्रमायातु उतवा अथवा समुद्रादन्तरिक्षलोकाच्चायातु समुद्रइत्यन्त-
 रिक्षनाम सगरः समुद्रः अध्वरइतितन्नामसुपाठात् अथवा पुरीपादुदकात् आयातु पुरीप-
 मित्युदकनाम मधुपुरीषं पिप्पलमिति तन्नामसुपाठात् स्वर्णरात् स्वरादित्यः नरोनेतायस्यत-
 स्सालोकाद्वा आयातु परावतोवाद्दूराद्वा आयातु ऋतस्योदकस्यसदनात्स्थानात्स्येवलोकाद्वा आ-
 यातु ॥ १ ॥

अथचतुर्थी-

स्थूरस्यरायो बृहतो य ईशो तमुष्टवामविदथेष्विन्द्रम् ।
 यो वायुना जयति गोमतीषु प्रधृष्णुया नर्यति वस्यो अच्छं ॥ ४ ॥

स्थूरस्य । रायः । बृहतः । यः । ईशो । तम् । ऊँ इति ।
 स्तवाम् । विदथेषु । इन्द्रम् । यः । वायुना । जयति ।
 गोमतीषु । प्र । धृष्णुया । नर्यति । वस्यः । अच्छं ॥ ४ ॥

यइन्द्रः स्थूरस्य स्थूलस्य बृहतो महतः रायो धनस्य ईशो ईष्टे विदथेषु यज्ञेषु विदथइति
 यज्ञनामैतत् तद्य तमिन्द्रमेव वयंस्तोतारः स्तवाम यइन्द्रः वायुना प्राणरूपेण बलेन गोमतीषु सेना-
 मुजयति शत्रून्विजयते धृष्णुया धृष्णुः प्रगल्भः यइन्द्रः स्तोतृन्वस्यः वसीयः श्रेष्ठं पश्वादिधनम्
 अच्छामिप्रणयति प्रापयति तमेवेन्द्रं स्तवामेति पूर्वणसंबन्धः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

उपयो नमो नमसिस्तभायन्निर्यति वाचं जनयन् यज्जध्यै ।
 ऋञ्जसानः पुरुवार उक्थैरेन्द्रं कृण्वीत सदर्दनेपुहोता ॥ ५ ॥ ५ ॥

उपं । यः । नमः । नमसि । स्तभायन् । इर्यति । वाचं ।
 जनयन् । यज्जध्यै । ऋञ्जसानः । पुरुवारः । उक्थैः । आ ।
 इन्द्रम् । कृण्वीत । सदर्दनेपु । होता ॥ ५ ॥ ५ ॥

उपस्तभायन् लोकानुपस्तम्भयन् यज्ञघ्नै यष्टुवाचं गार्जितलक्षणांवाचं जनयन् प्रजनयन् ऋज-
सानः प्रसाध्यमानः ऋजतिः प्रसाधनकर्मतिर्याहः । उक्तैः शस्त्रलक्षणैः स्तोत्रैः पुरुवारः बहुभिः संभ-
जनीयः यद्भद्रः नमासि नमइत्यन्ननामैतत् यजमानैर्दत्तेहाविनिमः यजमानेभ्यो यज्ञादिसाधन-
मन्नमइत्यतिरेरयाति इन्द्रोऽहविपातृतः सन् वृष्टिद्वारा अन्नं प्रयच्छति तेन चालेन पुनर्यज्ञः प्रजायत इत्यर्थः
अस्मदीयो होता स दने पुयज्ञगृहे पुतमिन्द्रमाकृष्वीत अभिमुखीकरोतु ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य पद्ये ऋग्वेदोऽर्गः ॥ ५ ॥

अथ पृष्ठी-

धिपायदीधिपण्यन्तः सरण्यान्तसदन्तो अद्रिमौशिजस्यगोहे ।

आदुरोपाः पास्त्यस्यहोता योनो महान्तस्वरणेषु वह्निः ॥ ६ ॥

धिपा । यदि । धिपण्यन्तः । सरण्यान् । सदन्तः । अद्रिम् ।

औशिजस्य । गोहे । आ । दुरोपाः । पास्त्यस्य । होता । यः ।

नः । महान् । सम्स्वरणेषु । वह्निः ॥ ६ ॥

धिपण्यन्तः धिपणामिन्द्रविषयांस्तुतिमिच्छन्तः औशिनस्य अशिनः कामयमानाः कात्विजः
तेवासंबन्धी औशिनो यजमानः तस्य गोहे गृहे सदन्तो निपीदन्तो जनाः अद्रिम् आहृणाति शत्रुनिव्य-
द्रिन्द्रः तमिन्द्रं धिपास्तुत्या यदि यज्ञ सरण्यात् उपागच्छेयुः तदा सद्भद्रः आयातु नोस्माकंसं-
वरणेषु शत्रुसंबन्धिषु निरोधेषु वह्निर्वाशिपास्त्यस्य पस्त्ये गृहे वसता यजमानेन होता आहृता दुरोपाः दुस्तर-
धोवः यद्भद्रः महान् प्रमूतो भवति स आयात्विति ॥ ६ ॥

अथ सप्तमी-

सत्रायदीभार्वरस्यवृष्णः सिसंक्तिशुष्मं स्तुवते भराय ।

गुहायदीमौशिजस्यगोहे प्रयद्विये प्रायसे मदाय ॥ ७ ॥

सत्रा । यत् । ईम् । भार्वरस्य । वृष्णः । सिसंक्ति । शुष्मः ।

स्तुवते । भराय । गुहा । यत् । ईम् । औशिजस्य । गोहे ।

प्र । यत् । धिये । प्र । अर्यसे । मदाय ॥ ७ ॥

भार्वरस्य भर्वरोजगद्गर्ताप्रजापतिस्तस्यपुत्रोभार्वरः तस्यवृष्णः कामानांविर्षितुः इन्द्रस्यसंबन्धीर्इमेपः शुष्मोबलंस्तुवतेस्तोत्रं कुर्वन्तंयनमानंसिपक्तिं सेवतइतियत् सत्रासत्यमेवईमेतद्ब्रह्मर्षीशिश्रस्ययनमानस्यभरायभर्तुं गुहा गुहायां गुहारूपेहृदयेप्रभवतीतियत् तत् सत्यं यनमानस्य गोहेगृहेधियेकर्मणेप्रभवतीतियत्तत्सत्यम् अयस्त्रे गमनाय कामानांप्राप्तये मदाय हर्षाय तत्र यद्ब्रह्मप्रभवतितत्सत्यम् इन्द्रस्यबलंयनमानंसर्वदापालयतीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अयाष्टमी-

वियद्वरांसिपर्वतस्यवृष्णवेपयोभिर्जिन्वेअपांजवांसि ।

विदद्वौरस्यंगवयस्यगोहेयदीवाजायसुध्यो ब्रह्मवर्हन्ति ॥ ८ ॥

वि । यत् । वरांसि । पर्वतस्य । वृष्णवे । पर्यःशभिः । जिन्वे ।

अपाम् । जवांसि । विदत् । गौरस्य । गवयस्य ।

गोहे । यदि । वाजाय । सुध्यः । ब्रह्मवर्हन्ति ॥ ८ ॥

इन्द्रः पर्वतस्यमेचस्यवरांसिद्वाराणिविवृष्णे विवृतानिकृतवानितियत् अपामुदकानांजवांसि वेगान् पयोभिर्जैः जिन्वे प्याययतीतियत् यदियदासुध्यःशोभनकर्माणोभनमानाः वाजायान्नायवहन्तिइन्द्रंप्राप्नुवन्ति तदा गोहेगृहे गौरस्य गौरमृगस्य गवयस्य गवयमृगस्यच विदत्तौद्वौपशूभतइतियत् तत्सर्वसत्रेतिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ८ ॥

अभ्युदयेष्टाविन्द्रस्यप्रदातुःभद्रातेहस्तेतियाज्या सूत्रितंच-दीर्घस्तेभस्त्वद्भुशोभद्रातेहस्तासु-कृतोतपाणीइति ।

सूक्तेनवमी-

भद्रातेहस्तासुकृतोतपाणीप्रयन्तारास्तुवतेराधंइन्द्र ।

कातेनिर्षत्तिःकिमुनोममत्सिकिनोदुदुहर्षसेदातुवाउ ॥ ९ ॥

भद्रा । ते । हस्ता । सुकृता । उत । पाणी इति । प्रयन्तारा । तुवते ।

राधः । इन्द्र । का । ते । निष्त्तिः । किम् । ऊँ इति । नो इति ।

ममत्सि । किम् । न । उतुत्तु । ऊँ इति । हर्षसे । दातुवै । ऊँ इति ॥९॥

हेइन्द्र ते त्वदीयौ यद्रा भद्रौ कल्याणौ हस्ता हस्तौ सुकृता सुकृतौ शोभनकर्माणौ भवतः
उतापिच पाणी त्वदीयौहस्तौ स्तुवतेस्तोत्रेयनमानायराधोधनंप्रयन्तारा प्रयन्तारौ प्रदातारौभवतः
हेइन्द्र तेत्वदीयानिषत्तिर्निषदनंस्तिपतिः का त्वम् अस्मान्किमुकिमर्थेनोममत्सि नमादयसि किसुदुदु
किमर्थमेवदातवै अस्माकंधनं दातुंनर्हसे हृद्येनभवसि उःपूरणः ॥ ९ ॥

ऐन्द्रस्ववार्त्रस्यपशोरेवावस्वइतिहविषोयाज्या सूत्रितंच—एवावस्वइन्द्रःसत्यसम्राड्यद्वाग्-
दन्त्यविचेतनानीति ।

सैषादशमी—

एवावस्वइन्द्रःसत्यःसम्राड्वृन्तांवृत्रंवरिवःपूर्वैकः ।

पुरुष्टुतृक्त्वांनःशग्धिरायोभक्षीयतेवसोदैव्यस्य ॥ १० ॥

एव । वस्वः । इन्द्रः । सत्यः । सम्राट् । हन्ता । वृत्रम् ।

वरिवः । पूर्वै । करितिकः । पुरुष्टुत । ऋत्वा । नः । शग्धि ।

रायः । भक्षीय । ते । अवंसः । दैव्यस्य ॥ १० ॥

एवैवमुक्तप्रकारेणस्तूयमान सत्यः सत्यवान् वस्वोधनस्यसम्राट्ईश्वरः वृत्रं वृत्रनामानमसुरं
हन्ता हिंसिता इन्द्रः पूर्वे मनुष्याय यजमानायवरिवोधनंकः करोति ददातीत्यर्थः ऋत्वा कर्मणा
स्तुतिहेतुना हेपुरुष्टुत बहुभिर्यजमानैःस्तुतेन्द्र त्वंनोस्मभ्यंरायोधनानिशग्धि देहि ते त्वयादीयमान-
स्वदैव्यस्यदेवसंघन्धिनः अवसोत्तस्य कर्मणिपष्टी अन्नंभक्षीय अहंभनेयम् ॥ १० ॥

अर्थैकादशी—

नूपुतइन्द्रनूगृणानइर्षंजरित्रेनूद्योऽनपीपेः ।

अकारितेहरिवोत्रहानव्यंधियास्यांमरुच्यःसदासाः ॥११॥६॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इर्षम् । जरित्रे । नूद्यः । न ।

पीपेःरितिपीपेः । अकारि । ते । हरिश्चुः । ब्रह्म । नव्यम् । धिया ।

स्याम् । रुच्यः । सदासाः ॥ ११ ॥ ६ ॥

पूर्वव्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्टेपष्ठोवर्गः ॥ ६ ॥

॥ इतिचतुर्थेमण्डलेद्वितीयोनुवाकः ॥ २ ॥

तृतीयेनुवाकेएकादशसूक्तानि तत्रयत्रइन्द्रइत्येकादशर्षप्रथमंसूक्तं वामदेवस्यार्षत्रैष्टुभमैन्द्रं यत्रइत्यनुक्रमणिका पृष्ठयाभिप्लवपडहयोःप्रथमेहनिमाध्यन्दिनसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेद्वितीयमिदं संपात-सूक्तं सूत्रितंच-एवात्वामिन्द्रयज्ञइन्द्रइति ।

तत्रप्रथमा-

यत्रइन्द्रो जुजुपेयञ्चवष्टितन्नोमहान्करतिशुष्म्याचित् ।
ब्रह्मस्तोमंमघवासोमंमुश्यायोअश्मानंशर्वसाविभ्रदेति ॥ १ ॥

यत् । नः । इन्द्रः । जुजुपे । यत् । च । वष्टि । तत् । नः ।
महान् । करति । शुष्मी । आ । चित् । ब्रह्म । स्तोमम् । मघश्वा ।
सोमम् । उक्था । यः । अश्मानम् । शर्वसा । विभ्रत् । एति ॥ १ ॥

इन्द्रः नोस्मदीयंयद्द्विर्लक्षणान्नादिकंजुजुपे सेवते यच्च हविरादिकं वष्टिकामयते महान्प्रभूतः शुष्मीबलवानिन्द्रः चिदितिचार्थे ब्रह्मचित् हविलक्षणपुरोडाशादिकमग्नंच स्तोमंस्तोत्रसमूहंच सोममभिपुतंसोमंच उक्था उक्थानिशस्त्राणिचेत्येवम्भूतंतद्ब्रह्मादितुष्टयम् आकरति आकरोतु स्वीकरोतु मघवा धनवान् अत्रअश्मशब्देवज्रवाची अस्मानंब्रह्मविभ्रत् धारयन् शवसाबलेनयुक्तो यइन्द्रः एतिआगच्छति सइन्द्रःस्वीकरोत्वितिपूर्वेणसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

वृषावृषंधिश्चतुरश्रिमस्यंनुग्रोवाहुभ्यांनृतमःशचीवान् ।
श्रियेपरुष्णीमुपमाणऊर्णायस्याःपर्वाणिसख्यायविष्ये ॥ २ ॥

वृषा । वृषंधिम् । चतुःश्रिमम् । अस्यन् । उग्रः । वाहुभ्याम् ।
नृतमः । शचीवान् । श्रिये । परुष्णीम् । उपमाणः ।
ऊर्णाम् । यस्याः । पर्वाणि । सख्याय । विष्ये ॥ २ ॥

वृषा कामानांवरिता वृषंधि मेषभेदनद्वारेणवर्षकुर्वन्तं चतुरश्रिचतस्रभिरश्रिभिर्धाराभिरुपेतं वज्रंवाहुभ्यामस्यन् शत्रुपुप्रक्षिपन् उग्रउदूर्णवैलः नृतमोनेतृतमः शचीवान्कर्मवानिन्द्रः ऊर्णामाच्छा-दिकां परुष्णीं पर्ववर्तीनदीश्रिये आश्रयणार्थम् उपमाणः सेवमानोभवति यस्याः नद्याः पर्वाणिभि-न्नान्देशान् सख्यायसालिकर्मणेविष्ये संनृतवान् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

योदेवोदेवतमोजायमानोमहोवाजेभिर्महद्भिश्चशुष्मैः ।

दधानोवज्रंवाहोरुशन्तंद्याममेनरेजयत्प्रभूमं ॥ ३ ॥

यः । देवः । देवस्तमः । जायमानः । महः । वाजेभिः । महद्वक्षिभिः ।

च । शुष्मैः । दधानः । वज्रम् । वाहोः । उशन्तम् । द्याम् ।

अमेन । रेजयत् । प्र । भूमं ॥ ३ ॥

देवोदीप्यमानः देवतमोदातृतमः जायमानः उत्पद्यमानः यद्भद्रः महोमहद्भिर्वानेभिरज्जेभि-
हद्भिः शुष्मैर्बलैश्चयुक्तोभवदितिशेषः सद्भद्रः वाहोर्हस्तयोः उशन्तं कामयमानं वज्रं दधानो धारयन्
अमेन बलेन द्यां द्युलोकं च भूमं भूलोकं च प्ररेजयत् प्रकम्पयति स्म ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

विश्वारोधांसिप्रवतंश्चपूर्वीद्यौर्ऋष्वाज्जनिमन्त्रेजतक्षाः ।

आमातराभरतिशुष्म्यागोनृवत्परिंज्मन्नोनुवन्तवाताः ॥ ४ ॥

विश्वा । रोधांसि । प्रवतः । च । पूर्वीः । द्यौः । ऋष्वात् ।

जनिमन् । रेजत । क्षाः । आ । मातरा । भरति । शुष्मी । आ ।

गोः । नृवत् । परिंज्मन् । नोनुवन्त । वाताः ॥ ४ ॥

विश्वा विश्वानि रोधांसि रोधःशब्देन उन्नतप्रदेशा उच्यन्ते उन्नतप्रदेशाः पर्वताश्च पूर्वाः
पूर्व्यः बहूनि प्रवतः प्रवणानि सयुद्धाश्चेत्यर्थे द्यौर्दुलोकश्च क्षाः पृथिवी च जनिमन्निन्द्रस्य जन्मनिसति
ऋष्वात् महतोस्मादिन्द्रात् रेजत अरेजन्त अकन्तन्त किञ्च शुष्मी बलवानिन्द्रः गोर्गत्तु सूर्यस्य मा-
तरामातरौ मातापितृभूतौ द्यावापृथिव्यौ च आइति चार्थे आभरति आसमन्ताद्धिमर्ति नृवन्मनुष्या इव
वाताः इन्द्रेण प्रेरिता वायवश्च परिंज्मन्तरिक्षे नोनुवन्तः शब्दाप्यन्ते ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

तातूतं इन्द्रमहतो महानि विश्वेष्वित्सर्वनेषु वाच्या ।

यच्छूरं घृष्णो घृषुतादं घृष्वानहिं वज्रेण शवसा विवेपीः ॥ ५ ॥ ७ ॥

ता । तु । ते । इन्द्र । महतः । महानि । विश्वेषु । इत् । सर्वनेषु ।
 प्रध्वार्च्या । यत् । शूर । धृष्णो इति । धूपता । दधृष्वान् ।
 अहिम् । वज्रेण । शर्वसा । अर्विवेपीः ॥ ५ ॥ ७ ॥

हेइन्द्र महत प्रमृतस्यतेत्वदीयानि ता तानि कर्माणि तु क्षिप्रं महानि महान्तिमवन्ति
 कीदृशानितानि विश्वेष्वित् सर्वेष्वेवसवनेषुप्रातःसपनादिकर्मसु त्वदीयानिप्रवाच्या प्रवाच्यानि
 स्तोतृभिःप्रकर्षेणवकुंयोग्यानिस्तुत्यानीतियत् हेधृष्णो प्रगल्भ हेशूर विक्रान्तेन्द्र दधृष्वान्
 पालकत्वेनलोकान्धारयन् शवसावलेनयुक्तस्त्वंधूपताधर्पकेणवज्रेण अहिं वृत्रमसुरम्अर्विवेपीः
 अवधीरितियत् एतदादीनिकर्माणिमहान्तीतिपूर्वगसंबन्धः । अत्रअर्विवेपीरितिबधकर्मा ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथपट्टी-

तातूतेसत्यातुविनृम्णविश्वाप्रधेनवःसिस्रतेवृष्णऊध्नः ।
 अधाहृत्वहृयमणोभियानाःप्रसिन्धवोजवसाचक्रमन्त ॥ ६ ॥

ता । तु । ते । सत्या । तुविनृम्ण । विश्वा । प्र । धेनवः । सिस्रते ।
 वृष्णः । ऊध्नः । अध । हृ । त्वत् । वृपमनः । भियानाः ।
 प्र । सिन्धवः । जवसा । चक्रमन्त ॥ ६ ॥

हेतुविनृम्ण अधिकबलेन्द्र तेत्वदीयानि विश्वा विश्वानि ता तानि कर्माणि तु क्षिप्रं
 सत्या सत्यानिमवन्ति हेइन्द्र वृष्णःकामानांवर्षितुस्त्वत्तोमयात् धेनवोगावः ऊध्नः स्वकीया-
 दापीनात्प्रसिस्रते प्रकर्षेणक्षीरंश्चरन्ति अधापिच हेवृषमनः कामानांवर्षणपरमनस्केन्द्र सिन्धवो
 नद्यः त्वत्त्वत्तोभियानाः विभ्यत्यःसत्यः नवसावेगेनप्रचक्रमन्तह प्रकर्षेणगच्छन्तिखलु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

अत्राहतेहरिवस्ताउदेवीरवोभिरिन्द्रस्तवन्तस्वसारः ।
 यत्सीमनुप्रमुचोवहृधानादीर्घामनुप्रसिंतिंस्यन्द्यध्वै ॥ ७ ॥

अत्र । अहं । ते । हरिश्चः । ताः । ऊँ इति । देवीः । अवःशभिः ।
इन्द्र । स्तवन्त । स्वसारः । यत् । सीम् । अनु । प्र । मुचः ।
बद्धधानाः । दीर्घाम् । अनु । प्रशंसितिम् । स्यन्द्यर्घ्यै ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वं यद्यदाबद्धधानाः वृत्रेणवध्यमानाः सीमनु एनानदीलद्विश्य दीर्घामत्यधिकं
प्रसितिं वन्धनम् अनुस्यन्द्यर्घ्यै यथाकामंस्यन्दितुंप्रमुचः प्रकर्षणामोचयः हेहरिवः हरिवन्निन्द्र
अत्राह अत्रैवमोचनवेलायां ताउ ताःप्रसिद्धाएव देवीःदेव्यः द्योतमानाः स्वसारोन्धः अत्रस्वमृ-
शब्दोन्दीवाची भवोमिस्त्वत्कृतैरद्यैः तेत्वांस्तवन्त स्तावपन्ति नदीपूराणादिभिःकर्मभिः
जनाइन्द्रंस्तुवन्तीत्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

पिपीलेअंशुर्मद्योनसिन्धुरात्वाशमीशशमानस्यंशक्तिः ।
अस्मद्यक्शुशुचानस्यंयम्याआशुर्नरश्मिस्तुव्योजसंगो ॥८॥
पिपीले । अंशुः । मद्यः । न । सिन्धुः । आ । त्वा । शमी ।
शशमानस्यं । शक्तिः । अस्मद्यक् । शुशुचानस्यं । यम्याः ।
आशुः । न । रश्मिम् । तुविऽओजसम् । गोः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र मद्योमादयिता अंशुः सोमः पिपीलेऽपीड्यत अभ्यसूयतइत्यर्थः नेतिसंप्र-
त्यये नदीनोसिन्धुःस्यन्दमानः सोमः त्वा त्वाम् आयम्याः आयच्छतु शुशुचानस्यदी-
प्यमानस्यशशमानस्यस्तुवतः संबन्धि अस्मद्यक् अस्मदाभिमुखं शमी शमनं शक्तिः स्तुति-
कर्मच आयच्छतु तत्रदृष्टान्तः-आशुःशीघ्रगामीयन्तागोर्गन्तुःअश्वस्पतुव्योजसं बहुबलदमित्यर्थः
रश्मिन अश्वबन्धनरज्जुमिव तद्वत् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अस्मेवपिपिष्ठाकृणुहिज्येष्ठानृम्णानिसुत्रासंहुरेसहांसि ।
अस्मभ्यंवृत्रासुहर्नानिरन्धिजहिवर्धर्वनुपोमर्त्यस्य ॥ ९ ॥
अस्मे इति । वपिष्ठा । कृणुहि । ज्येष्ठा । नृम्णानि । सुत्रा ।
सुहुरे । सहोसि । अस्मभ्यम् । वृत्रा । सुहर्नानि । रन्धि । जहिव ।
वर्धः । वनुपः । मर्त्यस्य ॥ ९ ॥

हेसहुरे सहनशीलेन्द्र त्वंसत्रा सर्वदा सहांसि शत्रून्भिमावुकानिर्वापिष्य वरिष्यानि प्रवृद्धानि ज्येष्ठा ज्येष्ठानि प्रशस्तानिनृम्णानिबलानि अस्मे अस्मभ्यं वृणुहि कुरु हेइन्द्र त्वम् अस्मभ्यंसुह-
नानि शोभनवधानि वृत्रा वृत्राणि शत्रून्निधि रन्धय वशंनय किंच वनुपोहिंसकस्यमर्त्यस्यमरणशी-
लस्यशत्रोःसंबन्धिवधःहननसाधनमायुधं जहि नाशय ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अस्माकमित्सुशृणुह्रित्वमिन्द्रास्मभ्यंश्चित्राँउपमाहिवाजान् ।
अस्मभ्यंविश्वाँइपणःपुरन्धीरस्माकंसुमंघवन्वोधिगोदाः ॥ १० ॥

अस्माकम् । इत् । सु । शृणुहि । त्वम् । इन्द्र । अस्मभ्यम् । चित्रान् ।
उप । माहि । वाजान् । अस्मभ्यम् । विश्वाः । इपणः । पुरन्धीः ।
अस्माकम् । सु । मघध्वन् । वोधि । गोदाः ॥ १० ॥

हेइन्द्र त्वम् अस्माकमित् अस्मदीयाएवस्तुतीः सु सुष्ठु शृणुहि तथा हेइन्द्र त्वम् चित्रान्
चायनीयानिवाजानान्नानि अस्मभ्यम् उपमाहि देहि किंच अस्यभ्यम् विश्वा सर्वा पुरन्धीर्विद्धी. इपणः
प्रेरय अपिच हेमघवन् धनवन्निन्द्र अस्माकं गोदाः गवांदाता सु सुष्ठु वोधि भव ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नूष्टुतइन्द्रनूगृणानइपंजरित्रेनद्योइतपीपैः ।
अकारितेहरिवोब्रह्मनव्यंधियास्यामरुध्यःसदास्ताः ॥ ११ ॥ ८ ॥
नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इपम् । जरित्रे । नद्यः । न ।
पीपैरितिपीपैः । अकारि । ते । हरिध्वः । ब्रह्म । नव्यम् । धिया ।
स्याम् । रुध्यः । सदास्ताः ॥ ११ ॥ ८ ॥

पूर्वव्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य पष्ठेऽष्टमोऽवर्गः ॥ ८ ॥

कथामहामित्येकादशर्षद्वितीयसूक्तम् वामदेवस्वार्पणैर्युभयैन्द्रम् ऋतस्यहीत्याद्यास्तिस्रः प-
क्षेऋतदेवताकावा तथाचातुक्रान्तं-कथोपान्त्यास्तिस्रऋतदेव्योवेति । आभिष्टविकेहानिदशरात्रे

प्रपमेहनिमाष्यन्दिनसवनेमैत्रावरुणशस्त्रे अहीनसूक्तस्यस्थानेइदंतृतीयसंपातसूक्तम् सूत्रितंचकथा-
महाभिन्द्र-पूर्वियएकइदिति । महाव्रतेनिष्केवस्येएतत्तथैवपञ्चमारण्यकेशौनकेनसूत्रितं—कथामहा-
भवृषत्कस्यहोतुरितिसंपातइति ।

तत्रमथमा—

कथामहामवृषत्कस्यहोतुर्यज्ञं जुषाणो अभिसोममूर्धः ।

पिबन्नशानोजुषमाणो अन्धोववक्षऋष्वः शुचतेधनाय ॥ १ ॥

कथा । महाम् । अवृषत् । कस्य । होतुः । यज्ञम् । जुषाणः ।

अभि । सोमम् । ऊर्धः । पिबन्न । उशानः । जुषमाणः । अन्धः ।

ववक्षे । ऋष्वः । शुचते । धनाय ॥ १ ॥

महां महान्तं गुणैः प्रवृद्धमिन्द्रं कथा कथंकेनप्रकारेण अवृषत् वर्धयेत् अस्मत्प्रेरितास्तु-
तिरितिशेषः तस्यमहिम्नोतिमहत्त्वादितिभावः सएवेन्द्रः होतुः होमनिष्पादकस्यकस्ययजमान-
स्ययज्ञंयागंजुषाणः प्रीयमाणःसन् अभिगच्छेदितिशेषः उपसर्गश्रुतेरुचितक्रियाध्याहारः किंच
ऊषः उद्धतमतिप्रवृद्धं सोममन्धः सोमलक्षणमन्त्रंपिबन्नास्वादयन् उशानस्तदेवाञ्जंक्रामय-
मानः जुषमाणः सेवमानश्च ऋष्वोमहानिन्द्रः शुचतेप्रदीप्तायधनायहिरण्यादिलक्ष्णाय
उक्तलक्षणधनंकस्मैयजमानायदातुं ववक्षेवहति पीतमेवाञ्जनउरेधारयति अनेनवाक्यद्वयेनेन्द्रस्या-
चित्त्यचरितत्वंख्यापितंभवति ॥ १ ॥

अपद्धितीया—

कोअंस्यवीरःसध्मादंमापसमानंशसुमतिभिःकोअंस्य ।

कदस्यचित्रं चिकित्तेकदूतीवृधेभुवच्छशमानस्ययज्योः ॥ २ ॥

कः । अस्य । वीरः । सध्मादंम् । आप । सम् । आनंश ।

सुमतिभिः । कः । अस्य । कत् । अस्य । चित्रम् । चिकित्ते ।

कत् । ऊती । वृधे । भुवत् । शशमानस्यं । यज्योः ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्यसंबन्धिनसंधमादम् सहमाद्यन्तेअस्मिन्नितिसधमादःसंभामः. तं सहस्रोमपानं वा
वीरः स्तोत्राणामभिवाणांवावारयिताकःपुमानाप प्राप्नोति कश्चेन्द्रस्यसुमतिभिः शोभनाभिरनु-
ग्रहबुद्धिभिः समानंश संगच्छते कत्कदावास्येन्द्रस्यचित्रंचायनीयंधनंचिकित्ते प्रज्ञायते तत्प्र-
दानसमर्थनकोपिजानातीत्यर्थः कत्कदावा शशमानस्यस्तुवतः यज्योर्यष्टुर्यजमानस्यवृधेवर्धनाय
ऊती उत्सारक्षया भुवत् भवेत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

कथाशृणोतिहूयमानमिन्द्रःकथाशृण्वन्नवसामस्यवेद ।
काअस्यपूर्वीरुपमातयोहकथैनमाहुः पर्परिंजरित्रे ॥ ३ ॥

कथा । शृणोति । हूयमानम् । इन्द्रः । कथा । शृण्वन् ।
अवसाम् । अस्य । वेद । काः । अस्य । पूर्वीः । उपरिष्मातयः ।
ह । कथा । एनम् । आहुः । पर्परिम् । जरित्रे ॥ ३ ॥

इन्द्रः परमैश्वर्ययुक्तः हूयमानम् आह्वयन्तं स्तोतारं कथा कथंशृणोति स्तोत्राणिशृण्वन्
अस्यस्तोत्रःसंबन्धीनि अवसारक्षणानिकथा कथंच वेद वेत्ति पूर्वीःपुरातनानिअस्येन्द्रस्यसंबन्धीनि
उपमातयोदानानि काहकानि सन्तीतिशेषः तानिदानानि जरित्रे स्तोत्रुः संबन्धिनां कामानांपर्परिं
पूरयितारमेनमिन्द्रंकथाकथंचाहुः वदन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

कथासुवार्धःशशमानोअस्यनशदभिद्रविणंदीध्यानः ।
देवोभुवन्नवेदामऋतानानमोजगृभ्वाँअभियज्जुजोपत् ॥ ४ ॥

कथा । सुवार्धः । शशमानः । अस्य । नशत् । अभि ।
द्रविणम् । दीध्यानः । देवः । भुवत् । नवेदाः । मे । ऋतानाम् ।
नमः । जगृभ्वान् । अभि । यत् । जुजोपत् ॥ ४ ॥

सवार्धः सपत्नानांपीडासहितः शशमानः इन्द्रविपयांस्तुतिंकुर्वन् दीध्यानः कर्मभिर्दी-
प्यमानोयजमानः अस्येन्द्रस्यसंबन्धि द्रविणं पश्चादिवनं कथा कथमाभिनशत् अभिप्राप्नोति

नमः हविर्द्वेषणमन्नंगृभ्यांगृहीतवानिन्द्रः यद्यदाभिजुजोपत् मामभिसेवेत तदादेवोदीप्यमान-
इन्द्रः मेमदीयानामृतानांस्तोत्राणानवेदाः अतिशयेनज्ञातासुवत् भवेत् अत्रनिपातस्योनकारो-
तिशयवाची ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

कथाकदस्याउपसोव्युष्टौदेवोमर्तस्यसख्यंजुजोप ।
कथाकदस्यसख्यंसखिभ्योयेअस्मिन्कामंसुयुजंततस्त्रे ॥५॥१॥
कथा । कत् । अस्याः । उपसः । विष्टौ । देवः । मर्तस्य ।
सख्यम् । जुजोप । कथा । कत् । अस्य । सख्यम् । सखिभ्यः ।
ये । अस्मिन् । कामम् । सुयुजम् । ततस्त्रे ॥ ५ ॥ १ ॥

देवोद्योतमानइन्द्रः अस्याउपसोव्युष्टौप्रमातेमर्तस्यमनुष्यस्यस्तोतुः संबन्धिसख्यंसखि-
कर्मकथाकथंकेनप्रकारेणकत्कदाजुजोप सेवेत येस्तोतारः अस्मिन्त्रेसुयुजं सुष्टुप्रयुज्यमान
कामकमनीयंहविःस्तोत्रं ततस्त्रे वितेनिरे अस्येन्द्रस्यसख्यं सखिकर्मसखिभ्यस्तोतृभ्यःकथा
कथं कत्कदाभवेदितिशेषः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

अथपष्ठी-

किमादमंत्रंसख्यंसखिभ्यःकदानुतेभ्रात्रंप्रब्रवाम ।
श्रियेसुष्टुशोवपुंस्यसर्गाःस्वर्णचित्रतममिपआगोः ॥ ६ ॥
किम् । आत् । अमंत्रम् । सख्यम् । सखिभ्यः । कदा । नु । ते ।
भ्रात्रम् । प्र । ब्रवाम् । श्रिये । सुष्टुशः । वपुः । अस्य ।
सर्गाः । स्वः । न । चित्रस्तमम् । इपे । आ । गोः ॥ ६ ॥

हेइन्द्र वयं यजमानाः तेत्वदीयम् अमंत्रं शत्रून्भिमावुकंसख्यं सखिकर्म सखिभ्यःस्तो-
तृभ्यः किमात् किंस्वित् प्रब्रवाम प्रकर्षेणवदेम् तेत्वदीयंभ्रात्रं भ्रातृकर्मच कदानु कदाखल्व
प्रब्रवाम सुदृशः शोभनदर्शनस्यास्येन्द्रस्यसंबन्धिनः सर्गाः उद्योगाः श्रिये सर्वपांस्तोतृणांश्रेयसे
भवन्तीतिशेषः स्वर्गं सूर्योयथादर्शनीयतमः तथागोर्गन्तुर्इन्द्रस्यचित्रतमदर्शनीयतमं वपुः शरीरम्
पृषे आसमन्तात्सर्वैरिष्यते ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

द्रुहंजिघांसन्ध्वरसंमनिन्द्रान्तेतिक्तेतिग्मातुजसेअनीका ॥
ऋणाचित् यत्र ऋणयान उग्रोदूरे अज्ञाता उपसो ववाधे ॥ ७ ॥

द्रुहम् । जिघांसन् । ध्वरसम् । अनिन्द्राम् । तेतिक्ते । तिग्मा ।
तुजसे । अनीका । ऋणा । चित् । यत्र । ऋणश्याः । नः ।
उग्रः । दूरे । अज्ञाताः । उपसः । ववाधे ॥ ७ ॥

अयमिन्द्रः द्रुहं द्रोहं कुर्वती ध्वरसं हिंसिकाम् अनिन्द्रामिन्द्रमजानताराक्षसीनिवांसन्
हन्तुमिच्छन् तिग्मा तिग्मानि पूर्वमेव तीक्ष्णानि अनीका अनीकान्यायुधानि तुजसे तद्वधाय
तेतिक्ते अत्यर्थतीक्ष्णीकरोति यत्र यासूपःसु तदुपलक्षितेष्वहःसु ऋणाचित् ऋणान्यपि नोस्मा-
न्वाधन्त इति शेषः ता उपसस्य उग्र उग्रबल. ऋणयाः ऋणस्य हतेन्द्रः यातिर्वधकर्मा दूरे अज्ञाताः
अननुभूता. सतीर्ववाधे अपीडयत् ॥ ७ ॥

ऋतपेयनाइयेकाहेमरुत्वतीयनिष्केवल्यशस्त्रयोनिषिद्धानात्पुरस्तात् ऋतस्य हीत्येतदादिके द्वेऋ-
चौऋमेणशंसनीये सूत्रितंच-ऋतस्य हिशुरुध. सन्ति पूर्वोरिति सूक्तमुखीयेति ।

सूक्तेष्टमी-

ऋतस्य हिशुरुधः सन्ति पूर्वीऋतस्य धीतिर्वृजिनानि हन्ति ।
ऋतस्य श्लोको बधिरा ततर्दकर्णा बुधानः शुचमान आयोः ॥ ८ ॥

ऋतस्य । हि । शुरुधः । सन्ति । पूर्वीः । ऋतस्य । धीतिः ।
वृजिनानि । हन्ति । ऋतस्य । श्लोकः । बधिरा । ततर्द ।
कर्णा । बुधानः । शुचमानः । आयोः ॥ ८ ॥

अत्र ऋतशब्देनेन्द्रोवादित्यो वासत्यं वायज्ञो वा उच्यते ऋतस्य ऋतदेवस्य संबन्धिन्य पूर्वीः
बह्वःशुरुधः आपः सन्ति हि भवन्ति खलु ऋतस्य ऋतदेवस्य संबन्धिनी धीतिः प्रज्ञा तद्विषयास्तु-
तिर्वा वृजिनानि वर्जनीयानि पापानि हन्ति हिनस्ति ऋतस्य ऋतदेवस्य संबन्धी श्लोकः स्तुतिरूपा वाक्
आयोगन्तुर्मुन्यस्य संबन्धिनौ बधिरा बधिरौ कर्णा कर्णौ ततर्द तृणति कीदृशः श्लोक बुधानो बु-
ध्यमानः शुचमानो दीप्यमानः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

ऋतस्य दृह्णा धरुणानि सन्ति पुरुणि चन्द्रावपुपेवपुंषि ॥

ऋतेन दीर्घमिपणन्त पृक्षं ऋतेन गावं ऋतमा विवेशुः ॥ ९ ॥

ऋतस्य । दृह्णा । धरुणानि । सन्ति । पुरुणि । चन्द्रा । वपुषे ।
वपुंषि । ऋतेन । दीर्घम् । इपणन्त । पृक्षः । ऋतेन । गावः । ऋतम् ।
आ । विवेशुः ॥ ९ ॥

वपुषेवपुष्मतः पृष्ठार्थेचतुर्थो ऋतस्य ऋतदेवस्यसंबन्धीनिदृह्णा दृह्नाणि धरुणानि धारकाणि
पुरुणि चह्नि चन्द्रा चन्द्राणिआहादकानि वपुंषि रूपाणि सन्ति भवन्ति ऋतेनऋतदेवेन दीर्घमत्याधिकं
पृक्षः अन्नम् इपणन्त स्तोतारइच्छन्ति ऋतेनऋतदेवेनगावोधेनवःऋतयज्ञंदाक्षिणात्वेनआविवेशुः
प्रविशन्ति यद्वा गावोरश्मयः ऋतमुदकमाविवेशुः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

ऋतयेमानऋतमिह्नोत्यृतस्यशुष्मंस्तुरयाउग्व्युः ।

ऋतार्यपृथ्वीवहुलेगभीरेऋतार्यधेनूपरमेदुहाते ॥ १० ॥

ऋतम् । येमानः । ऋतम् । इत् । वनोति । ऋतस्य । शुष्मः ।
तुरयाः । ऊँ इति । ग्व्युः । ऋतार्य । पृथ्वी इति । बहुले इति ।
गभीरे इति । ऋतार्य । धेनू इति । परमे इति । दुहाते इति ॥ १० ॥

ऋतं ऋतदेवं येमानोनियच्छन्स्तुतिभिर्वशीकुर्वन्स्तोताऋतमित् ऋतदेवमेववनोति संमन्ते
ऋतस्य ऋतदेवस्यसंबन्धिःशुष्मोबलंतुरयाः तूर्णःग्व्युः उदतिचार्थे जलकामश्चभवति बहुलेविस्तीर्णे
गभीरे दुरवगाहे पृथ्वी द्यावापृथिव्यौ ऋतार्य ऋतदेवायभवतः धेनूप्रीणयिन्यौ परमेउत्कृष्टे द्यावा-
पृथिव्यौ ऋतार्यऋतदेवायैवदुहाते दोहनंकुर्वते ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नूद्यतइन्द्रनृगणानइपंजरित्रेनयोऽनर्षीषेः ।

अकारितेहरिवोब्रह्मनव्यंघियास्यामर्थ्यःसदास्ताः ॥११॥१०॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इषम् । जरित्रे । नद्यः । न ।
पीपेरितिपीपेः । अकारि । ते । हरिश्चः । ब्रह्म । नव्यम् । धिया ।
स्याम् । रथ्यः । सदास्ताः ॥ ११ ॥ १० ॥

पूर्वव्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

कासुष्टुतिरित्येकादशधैतृतीयसूक्तं नाम देवस्यार्पमैन्द्रं दशमी अनुष्टुप् शिष्टाच्छिष्टुमः त-
थाचानुक्रमणिका—कासुष्टुतिरूपान्त्यानुष्टुबिति । विनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा—

कासुष्टुतिः शर्वसः सूनुमिन्द्रमर्वाचीनं राधसु आववर्तत् ।
ददिहिं वीरो गृणते वसूनि सगोपतिर्निष्पिधान्नोजनासः ॥ १ ॥

का । सुस्तुतिः । शर्वसः । सूनुम् । इन्द्रम् । अर्वाचीनम् । राधसे ।
आ । ववर्तत् । ददिः । हि । वीरः । गृणते । वसूनि । सः । गोपतिः ।
निःस्पिधाम् । नः । जनासः ॥ १ ॥

का कीदृशी सुष्टुतिः सुष्टुष्टुतिः शर्वसः सूनुं धलस्यपुत्रम् अतिबलिनमित्यर्थः अर्वा-
चीनम् अस्मदभिमुखमिन्द्रं परमैश्वर्ययुक्तं राधसे धनाय अस्मभ्यं धनं दातुम् आववर्तत् आवर्तयेत्
हेजनासोजना यजमानाः वीरो विक्रान्तः गोपतिः पश्चादिघनस्यपालकः सइन्द्रः निष्पि-
धानिष्पेद्गणांशत्रूणांसंबन्धीनिवसूनिधनानि गृणते गृणद्ब्रह्मः स्तोतृभ्यः नोस्मभ्यं ददिहिं दाता
खलु भवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सर्वत्रहृत्येहव्यः सईड्युः ससुष्टुतइन्द्रः सत्यराधाः ।
सयामन्नामघवामत्यार्यब्रह्मण्यते सुस्वये वरिवोधात् ॥ २ ॥
सः । वृत्रहृत्ये । हव्यः । सः । ईड्युः । सः । सुस्तुतः । इन्द्रः ।
सत्यशीधाः । सः । यामन् । आ । मघवा । मत्यार्य । ब्रह्मण्यते ।
सुस्वये । वरिवः । धात् ॥ २ ॥

सइन्द्रः वृत्रहृत्ये वृत्राणांशत्रूणांहृत्ये हनेनेमिन्नभूतेसति यामन् युद्धे हव्यः आ-
ह्वातव्योभवति सइन्द्रईड्यःस्तुत्योभवति सइन्द्रः सुष्टुतसन् सत्यराधाः यजमानेभ्योदा-
तुंसत्यधनोभवति मधवाधनवानसइन्द्रः ब्रह्मभ्यते स्तोत्रमिच्छते सुष्वये सोमंसुन्वते मर्त्याय
मनुष्याययजमानायवरिवोधनं वरिवइतिधननामैतत् आधात् आसमन्ताद्ददाति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तमिन्नरोविह्वयन्तेसमीकेरिरिक्रिंसांसस्तन्वःकृष्वतत्राम् ।

मिथोयत्यागमुभयांसोअगमन्नरस्तोकस्यतनयस्यसातौ ॥ ३ ॥

तम् । इत् । नरः । वि । ह्वयन्ते । समईके । रिरिकांसः । तन्वः ।

कृष्वत् । त्राम् । मिथः । यत् । त्यागम् । उभयांसः । अगमन् ।

नरः । तोकस्य । तनयस्य । सातौ ॥ ३ ॥

नरोनेतारोमनुष्या समीकेयुद्धेतमिचमेवेन्द्रंविह्वयन्ते विविधमाह्वानंकुर्वते तन्वः स्व-
कीयानिशरीराणि रिरिकांसः तपसारेचयन्तोयजमानाः तमेवेन्द्रं त्रां त्रातारंकृष्वत कृष्वते
कुर्वते यच्चामिथः परस्परसंगताः उभयांसः उभयेयजमानाः स्तोतारश्च त्यागंत्यागकर्तारं
दातारमिन्द्रमगमन्नुपगच्छन्ति तदानरः उभयविधामनुष्याः तोकस्य पुत्रस्य तनयस्य पौत्रस्यच
सातौ लाभेनेमिन्नभूतेसति तमेवेन्द्रंत्रातारंकुर्वन्तीतिसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

ऋतुयन्तिक्षितयोयोगंउग्राशुपाणासोमिथोअर्णसातौ ।

संयद्विशोर्ववृत्रन्तयुध्माआदिन्नेमइन्द्रयन्तेअभीके ॥ ४ ॥

ऋतुयन्ति । क्षितयः । योगे । उग्र । आशुपाणांसः । मिथः ।

अर्णसातौ । सम् । यत् । विशः । अर्ववृत्रन्त । युध्माः । आत् ।

इत् । नेमे । इन्द्रयन्ते । अभीके ॥ ४ ॥

हेउग्र उदूर्णबलेन्द्र आशुपाणासोव्याप्रुवन्तः क्षितयोमनुष्याः क्षितयइतिमनुष्यनामैतत्
अर्णसातौ सस्यादिफलसिद्धयर्थमुदकलाभेनेमित्तेसति मिथ.परस्परयोगेसंबन्धेसति ऋतुयन्ति

कतूनिर्कर्मणिश्छन्ति यद्यद्युध्याः योषायिञ्चोविश प्रजाः अभीकेयुद्धे अभीकइतिसंप्राम-
नामेतत् समववृञ्चन्त सर्वतेन्ते परस्परसंगच्छन्ते आदित्तदानीमेव नेमे केचनमाग्यवन्तोयोषाः
इन्द्रयन्ते युद्धेइन्द्रमिच्छन्ति ॥ ४ ॥

अयपञ्चमी-

आदिह्नेमइन्द्रियंयजन्तुआदित्पक्तिःपुरोळाशंरिरिच्यात् ।

आदित्सोमोविपपृच्यादसुंस्वीनादिजुजोपवृपभंयजध्वै ॥५।११॥

आत् । इत् । ह । नेम । इन्द्रियम् । यजन्ते । आत् । इत् । पक्तिः ।

पुरोळाशम् । रिरिच्यात् । आत् । इत् । सोमः । वि । पृच्यात् ।

असुंस्वीन् । आत् । इत् । जुजोप । वृपभम् । यजध्वै ॥ ५ ॥ ११ ॥

आदित्तदानीमेवयुद्धकारेनेमे अन्ये योषाः इन्द्रियंवल्वन्तमिन्द्रंयजन्तेह पूजयन्ति
सलु कश्चिदादिदन्तरमेव पुरोळाशंविष्टरूपंहविः पक्तिः पञ्च रिरिच्यात् इन्द्रायदद्यात्
आदिदन्तरमेवसोमःअभिपुतसोमोयनमानः असुंस्वीन् अनभिपुतसोमान्यनमानान्विपृ
च्यात्धने.प्रपुण्यात् आदिदन्तरमेव कश्चिद्वृषं कामानांविपितारमिन्द्रंयजध्वै यदुंजुनोप
सेवते ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

अयपष्ठी-

कृणोत्यस्मैवरिवोयइत्थेन्द्रायसोममुशतेसुनोति ।

सध्रीचीनेनमनसाविधेनन्तमित्सखायंकृणुतेसमत्सु ॥ ६ ॥

कृणोति । अस्मै । वरिवः । यः । इत्था । इन्द्राय । सोमम् । उशते ।

सुनोति । सध्रीचीनेन । मनसा । अविधेनम् । तम् । इत् ।

सखायम् । कृणुते । समत्सु ॥ ६ ॥

योयनमानः सोमम् उशते कामयमानाय इथा अमुप्रस्वर्गलोकेस्थितायेन्द्राय सुनोति
अभिववंकरोति इन्द्रोप्यस्मैयनमानायवरिवोधनंकृणोति करोति सध्रीचीनेनसंगतेनमनसाप्र-

यगेनचित्तेन अविवेनन् वेनतिः कान्तिकर्मा विवेनोधिगतेच्छः तदन्यः अविवेनः आत्मानंक्रामय-
मानंतमित्तमेव सुत्वंतंयनमानंसत्वायमित्रं समस्तु संग्रामेयुइन्द्रः कृणुते करोति ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

यइन्द्रायसुनवत्सोममद्यपचात्पृक्तीरुतभृज्जातिधानाः ।
प्रतिमनायोरुचथानिहर्यन्तस्मिन्दधवृषणंशुष्ममिन्द्रः ॥ ७ ॥

यः । इन्द्राय । सुनवत् । सोमम् । अद्य । पचात् । पृक्तीः । उत ।
भृज्जाति । धानाः । प्रति । मनायोः । उचथानि । हर्यन् । तस्मिन् ।
दधत् । वृषणम् । शुष्मम् । इन्द्रः ॥ ७ ॥

अद्यास्मिन्दिवसेयोयजमानः इन्द्राय परमैश्वर्ययुक्ताय देवाय सोमं सोमलक्षणम् अन्नं
सुनवत्सुनुयात् अभिषवंकुर्यात् तथा य.पृक्तीः पृक्तव्यांश्चरुपुरोडाशादीन्पचात्पचेत् पचनं कु-
र्यात् उतअपिच यः धानाः भर्जनयोगान्यवान् अन्नभृष्टयववाचीधानाशब्दः तद्योग्यंयव-
मात्रंलक्षयति भृज्जातिभृज्जेत् भर्जनंकुर्यात् इन्द्रःमनायोः स्तुतिमिच्छतौयजमानस्य उचथानि
स्तोत्राणि प्रतिहर्यन् प्रतिकामयमान सन् तस्मिन्यजमाने वृषणं कामानावृषणसमर्थं शुष्मंनलं
दधद्दास्यति ॥ ७ ॥

अयाष्टमी-

यदासंमर्यंव्यचेद्दधावादीर्घयदाजिमभ्यख्यंदर्यः ।
अचिक्कदधृषणंपत्न्यच्छादुरोणआनिशितंसोमसुद्धिः ॥ ८ ॥

यदा । स॒म॒र्य॒म् । वि । अचेत् । ऋ॒धा॒वा । दी॒र्घ॒म् । यत् ।
आ॒जि॒म् । अ॒भि । अ॒ख्य॑त् । अ॒र्यः । अ॒चि॒क्क॒दत् । वृ॒ष॒ण॒म् ।
प॒त्नी । अ॒च्छ । दुरो॒णे । आ । नि॒श॒शित॑म् । सो॒म॒सु॒द्धिः ॥ ८ ॥

यदा ऋधावा शत्रूणांहिसकइन्द्रः समर्थं सहमर्तव्यंशत्रुं व्यचेत् व्यज्ञासीत् विशेषेणना
नीयान् यदाभर्यं स्वामी इन्द्रः दीर्घम् अत्यधिकमानिसंग्राममभ्यख्यत् अभिषस्येत् तदा तस्ये-
न्द्रस्य पत्नी दुरोणे यज्ञगृहे सोमसुद्धिः सोमंसुत्तद्धिः ऋत्विग्भिर्निशितंतीक्ष्णीकृतंसोमपानेनो-
त्साहवन्तमित्यर्थः वृषणंक्रामानावर्षितारम् इन्द्रमच्छाभिलक्ष्यआचिक्कदत् आक्रन्दत्याह्वयते ॥ ८ ॥

अथनवमी-

भूयसावस्त्रमचरत्कनीयोविक्रीतोअकानिपंपुनर्यन् ।
सभूयसाकनीयोनारिरेचीदीनादक्षाविदुहन्तिप्रवाणम् ॥ ९ ॥

भूयसा । वस्त्रम् । अचरत् । कनीयः । अविक्रीतः । अकानिपम् ।
पुनः । यन् । सः । भूयसा । कनीयः । न । अरिरेचीत् । दीनाः ।
दक्षाः । वि । दुहन्ति । प्र । वाणम् ॥ ९ ॥

अत्र ऋग्वेदसंप्रदायविद्विःपूर्वाचार्यैःकेचित्श्लोकाःपठ्यन्तेतएवलिख्यन्ते-अल्पयःप्रति-
गृह्णातिमूल्यंपण्येनभूयसा ॥ सक्रेतारंपुनर्गच्छन्नविक्रीतस्त्वयंमया ॥ १ ॥ इतिद्विवक्त्रकामयतेपु-
नर्मूल्यस्यपूरणम् ॥ सविक्रेतापुनर्मूल्यंभूयसानप्रपूरयेत् ॥ २ ॥ हीनंनलभतेवस्त्रंयदाविक्रीतवा-
न्पुरा ॥ यथासमयमेवस्यात्तयोर्नपुनरन्यथा ॥ ३ ॥ अयंविक्रयएवेतिसमयश्चेत्कृतोभवेत् ॥
अथमूल्याधेमेतस्याद्विचार्यवतुनिर्णयः ॥ ४ ॥ इत्येवंसमयोकारितदामूल्यंप्रपूर्यते ॥ तस्मादा-
दौमयाकार्यःसमयोत्रेतिचिन्तयन् ॥ ५ ॥ वामदेवोवशीकृत्यशक्रंस्तोत्रेणभूयसा ॥ विक्रीण-
न्त्समयंचक्रेइन्द्रंकइममित्यृचि ॥ ६ ॥ अतश्चमृचएकार्योभूयसावस्त्रमित्ययमिति ॥ अयमर्थः
प्रतिपाद्यते-कश्चिद्भूयसाभूम्नापण्येनद्रव्येणकनीयोल्पतरंवंशंसुमूल्यंधनमचरत्प्राप्नोति पुनर्यन्
क्रेतारंपुनर्गच्छन् सविक्रेता अयमर्थोमयाऽविक्रीतइतिद्विवक्त्रकानिपंमूल्यपूर्तिकामयते व्यत्य-
येनोत्तमपुरुषः सविक्रेता भूयसाधनेनकनीयोल्पतरंमूल्यंनारिरेचीत् क्रेतुःसकाशान्नारिक्तीकरोति
नलभतइत्यर्थः दीनाअसमर्थाः दक्षाः समर्थाश्च वाणंधनं विप्रदुहन्ति यथोक्तंक्रयकाले
तथैववत्प्रते ॥ ९ ॥

अथदशमी-

कइमंद्दशभिर्ममेन्द्रंकीणातिधेनुभिः ।
यदावृत्राणिजड्धनदधैर्नमेपुनर्ददत् ॥ १० ॥

कः । इमम् । दशशभिः । मम् । इन्द्रम् । कीणाति । धेनुशभिः ।
यदा । वृत्राणि । जड्धनत् । अर्थः । पुनम् । मे । पुनः । ददत् ॥ १० ॥

मम मदीयम् इमं स्वभूतमिन्द्रं धेनुभिः प्रीणयित्रीभिर्दशभिर्दशसंख्याकाभिः कः क्रीणाति
त्रयं करोति तदानीं हेकेतारो युष्माकं मध्ये एव माषिसमयः क्रियते यदायमिन्द्रः वृत्राणि त्वदीयानशत्रून्
जङ्घनन्हन्यात् अथानन्तरमेव एनामिन्द्रं मेमहं पुनर्ददात् पुनर्दद्यात् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नूपुतइन्द्रनृगृणानइपंजरित्रेनद्योइनपीपेः ।
अकारितेहरिवोब्रह्मनव्यंधियास्यामरथ्यःसदास्ताः ॥१११२॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इपम् । जरित्रे । नद्यः । न ।
पीपेरितिपीपेः । अकारि । ते । हरिश्चः । ब्रह्म । नव्यम् ।
धिया । स्याम् । रथ्यः । सदास्ताः ॥ ११ ॥ १२ ॥

॥ पूर्वज्याख्याता ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य पष्ठे द्वादशो वर्गः ॥ १२ ॥

को अद्येत्यर्चचतुर्थसूक्तत्रामदेवस्यापंचैष्टुममैन्द्र तथाचानुक्तान्तं—को अद्याद्याविति । दशरा-
त्रेचतुर्थेहनिमाध्यन्दिनेसवनेस्तोमवृद्धौमैत्रावरुणशस्त्रे आरम्भर्णायामुपरिष्ठादिदंसूक्तमावपनीयं सूत्रि-
तंच—स्तोमेवर्धमानेको अद्यनर्यदिति ।

तत्रमथमा-

कोअद्यनर्योदेवकामउशन्निन्द्रस्यसखंपंजुजोप ।
कोवांमहेवंसेपार्यायसमिद्धेअश्रौसुतसोमईष्टे ॥ १ ॥

कः । अद्य । नर्यः । देवकामः । उशन् । इन्द्रस्य । सख्यम् ।
जुजोप । कः । वा । महे । अवंसे । पार्याय । समुद्धे ।
अश्रौ । सुतस्तोमः । ईष्टे ॥ १ ॥

अथास्मिन्दिक्से कोनर्योमनुष्यहितः देवकामोदेवाभिच्छन् उशन्कामयमानइन्द्रस्यसख्यं
सखितंजुतोपसेवने किंच सुतस्तोमः अभिपुनस्तोमः कोवायममानः अश्रौसमिद्धेप्रज्वलिते सति महे
मरते प्रवृद्धाय पार्याय पारमहर्तेअनसेतर्पणाय ईष्टे इन्द्रंस्तौति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

कोनांनामवचंसासोम्यायमनायुर्वाभवतिवस्तंउस्राः ।
 कइन्द्रस्ययुज्यंकःसखित्वंकोभ्रात्रं वष्टिकवयेकऊती ॥ २ ॥
 कः । ननाम । वचंसा । सोम्याय । मनायुः । वा । भवति ।
 वस्तं । उस्राः । कः । इन्द्रस्य । युज्यम् । कः । सखित्वम् ।
 कः । भ्रात्रम् । वष्टि । कवये । कः । ऊती ॥ २ ॥

कोयजमानः वचसा वामूषयास्तुत्या सोम्याय सोमार्हायेन्द्राय ननाम नमति प्रह्वीभवति
 कोषाइन्द्रायमनायुर्भवति स्तुतिकामोस्ति कःउस्राः इन्द्रेणदत्तागाः वस्तेभाच्छादयति धारयती-
 त्यर्थः कइन्द्रस्ययुज्यंसाहाय्यंसखित्वमित्रत्वं भ्रात्रं भ्रातृत्वं वष्टिइच्छति कवयेकान्तदर्शनेइन्द्राय
 ऊतीऊतये तर्पणायकोभवतीतिशेषः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

कोदेवानामवोअद्यावृणीतेकआदित्याँअदितिंज्योतिरीष्टे ।
 कस्याश्विनाविन्द्रोअग्निःसुतस्यांशोःपिबन्तिमनसाविवेनम् ॥ ३ ॥
 कः । देवानाम् । अवः । अद्य । वृणीते । कः । आदित्यान् ।
 अदितिम् । ज्योतिः । ईष्टे । कस्य । अश्विनौ । इन्द्रः । अग्निः ।
 सुतस्य । अंशोः । पिबन्ति । मनसा । अविवेनम् ॥ ३ ॥

अद्यास्मिन्दिने कोयजमानः देवानांघोतमानानामिन्द्रादीनामवोरक्षणं वृणीते प्रार्थयते
 कआदित्यान्देवानदितिदेवमातरंच ज्योतिरुदङ्गचईष्टे याचते अश्विनौ अश्विदेवौ इन्द्रश्चाग्निश्चमनसा
 स्तुत्याप्रीताःसन्तः अविवेनमविगतकामंयथाकाममित्यर्थः कस्ययजमानस्यसंवाश्विनं सुतस्याभिपुत-
 स्यांशोःसोमस्यसोममित्यर्थः पिबन्ति पानंकुर्वन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तस्माँअग्निभरितःशर्मयंसज्ज्योक्वपश्यात्सूर्यमुच्चरन्तम् ।
 यइन्द्रायसूनवामेत्याह्नरेनर्यायनृतंमायनृणाम् ॥ ४ ॥

तस्मै । अग्निः । भारतः । शर्म । यंसत् । ज्योक् । पश्यात् । सूर्यम् ।
उत्स्वरन्तम् । यः । इन्द्राय । सुनवाम । इति । आह । नरे ।
नर्याय । नृष्टमाय । नृणाम् ॥ ४ ॥

भारतः हविषोभर्ताग्निः प्राणोभूत्वा प्रजाअधारयत् तस्माद्भारतइति वाजसनेयकम्-तस्मैय-
जमानायशर्मसुखंयंसद्यच्छेत् किंचायमग्निः ज्योक् चिरकालमुच्चरन्तम् उद्यन्तंसूर्यं पश्यात्पश्येत्
योयजमानः इन्द्रायसुनवामेत्याहइन्द्रार्थेसोमामिपवंकुर्यामितिब्रवीति कीदृशायेन्द्राय नरेनेत्रे नर्याय
नरहिताय नृणांनराणांनेतृणांमध्ये नृतमाय नेतृतमाय ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

नतंजिनन्तिबृहवोनदुभ्राउर्वस्माअदितिःशर्मयंसत् ।

प्रियःसुकृत्प्रियइन्द्रेमनायुःप्रियःसुप्रावीःप्रियोअस्यसोमी ॥५१३॥

न । तम् । जिन्नन्ति । बृहवः । न । दुभ्राः । उरु । अस्मै । अदितिः ।

शर्म । यंसत् । प्रियः । सुकृत् । प्रियः । इन्द्रे । मनायुः । प्रियः ।

सुप्रअवीः । प्रियः । अस्य । सोमी ॥ ५ ॥ १३ ॥

दुभ्राभत्याः बृहवोन बृहवोपिशत्रुजनाः तंयजमानंनजिनन्ति नहिंसन्तु यइन्द्रायसुनवामेत्याह
तमितिपूर्वेणसंबन्धः अदितिरिन्द्रमाता अस्मै यजमानाय उरु विस्तीर्णशर्मसुखंयंसद्यच्छतु किंच
इन्द्रे इन्द्राय सुकृच्छोभनयागादीनांकर्तायनमान प्रियोभवति मनायुः इन्द्राविषयस्तुतिकामश्च अस्ये-
न्द्रस्यप्रियोभवति सुप्रावीःसुप्रप्राविता सुप्रप्रगच्छन् उपगच्छन्वा यजमानः अस्येन्द्रस्यप्रियोभवति
सोमीसोमवान्यजमानः अस्येन्द्रस्यप्रियोभवति ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

अथषष्ठी-

सुप्रअव्यःप्राशुपाळेपवीरःसुख्वैःपक्तिंकृणुतेकेवलेन्द्रः ।

नासुख्वेरापिर्नसखानजामिदुंप्राव्योवहन्तेदवांचः ॥ ६ ॥

सुप्रअव्यः । प्राशुपाट् । एपः । वीरः । सुख्वैः । पक्तिम् । कृणुते ।

केवला । इन्द्रः । न । असुख्वेः । आपिः । न । सखा । न ।

जामिः । दुःप्रअव्यः । अवहन्ता । इत् । अवांचः ॥ ६ ॥

प्राशुपाद् शत्रूणांप्रकर्षेणशीघ्रमभिभविता वीरोविक्रान्तएषइन्द्रः सुप्राव्यः सुदुःखगच्छतः
हविर्भिःसुष्टुप्रतर्पयितुर्वा सुध्वेःसुन्वतोयजमानस्यसंबन्धिनीकेवलाकेवलामसाधारणांपक्तिं कृणुते
आत्मनःकुरुते किंचेन्द्रः असुध्वेः असुन्वतोयजमानस्य आपिर्व्याप्तोऽनभवति इन्द्रः अ-
यजमानस्य सखानभवति जामिर्न्यधुधनभवति अपिच दुष्प्राव्यः दुरुपगमनस्यअवाचःस्तु-
तिरहितस्यपुरुषस्यअवहन्तेत् हिंसितैवभवति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

नरेवतापणिनासुख्यमिन्द्रोसुन्वतासुतपाः संगृणीते ।
आस्यवेदःखिदतिहन्तिनम्रंवि सुस्वयेपुक्तयेकेवलोभूत् ॥ ७ ॥

न । रेवता । पणिना । सुख्यम् । इन्द्रः । असुन्वता । सुतपाः ।
सम् । गृणीते । आ । अस्य । वेदः । खिदति । हन्ति । नम्रम् ।
वि । सुस्वये । पुक्तये । केवलः । भूत् ॥ ७ ॥

सुतपाः अभिपुतंसोमपिवाग्निन्द्रः रेवताधनवता पणिना वणिनाल्लब्धेनअसुन्वता सोमा-
भिषवमकुर्वता अयजमानेनसहसख्यंसखित्वंसंगृणीते नसंस्तौति नानुमन्यतइत्यर्थः किंच
अस्यायजमानस्य नम्रं निरर्थक वेदोधनंज्ञानंवा आखिदति उद्धरति हन्ति हिनस्तिच
अपिच सुध्वये सोमंसुन्वते पुक्तये हवीपिपचते यजमानाय केवलोऽसाधारणःसन्विभूत्
विभवति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

इन्द्रंपरेवरेमध्यमासइन्द्रंयान्तोवसितासइन्द्रम् ।
इन्द्रंक्षियन्तउतयुर्ध्वमानाइन्द्रंनरोवाजयन्तोहवन्ते ॥८॥१४॥

इन्द्रम् । परे । अवरे । मध्यमासः । इन्द्रम् । यान्तः । अवंक्षितितान्तः ।
इन्द्रम् । इन्द्रम् । क्षियन्तः । उत । युर्ध्वमानाः । इन्द्रम् । न्तं
वाजयन्तः । हवन्ते ॥ ८ ॥ १४ ॥

परे उत्कृष्टाः अवरे निकृष्टाश्चननाः इन्द्रं हवन्ते आह्वयन्ति मध्यमासोमध्यमाश्च इन्द्रमेवहवन्ते यान्तःकार्येसिद्धयर्थं गच्छन्तोन्ननाः इन्द्रमेवाह्वयन्ति अवसितासः निविष्टाश्चइन्द्रमेवाह्वयन्ति श्विनन्तोगृहेनिवसन्तोन्ननाः इन्द्रमेवहवन्ते उतापिच युध्यमानाः युद्धंकुर्वाणाः जनाः जयार्थमिन्द्रमेवाह्वयन्ति वानयन्तः वानमत्तमिच्छन्तोन्नरोनेतारोमनुष्याः इन्द्रमेवहवन्ते ॥ ८ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्टेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अहंमनुरितिसप्तर्वपञ्चमंसूक्तंवामदेवस्यापिम् अत्रेयमनुक्रमणिका—अहंमनुःसप्ताद्याभिस्तिसृभिरिन्द्रमिवात्मानमृपिस्तुष्टावेन्द्रोवात्मानंपरानवाद्यौवाद्येनस्तुतिरिति । अत्र अहंमनुरित्याद्याभिस्तिसृभिरात्मानमिन्द्ररूपेणवामदेवःस्तुतवान् यद्वा इन्द्रएवात्मानंस्तुतवान् अतोवामदेववाक्यपञ्चेवामदेवऋषिः इन्द्रोदेवता इन्द्रवाक्यपञ्चेत्विन्द्रऋषिः परमात्मादेवता त्रिष्टुप्छन्दः अवशिष्टानांवामदेवऋषिः अवशिष्टाभिरुत्तरसूक्तेनचसुपर्णात्मनावल्लस्तूयते अतस्तासांपरब्रह्मदेवता श्येननाम्नयेकोहेमाध्यन्दिनसवनेमरुत्वतीयशस्त्रेइदंसूक्तं सूत्रितश्च—श्येनाजिराम्यामाभिरन्यजेताहंमनुर्गर्भेनुसलिति ।

तत्रमथमा—

अहंमनुरभवंसूर्यश्चाहंकक्षीवान्ऋषिरस्मि विप्रः ।

अहंकुत्संमार्जुनेयन्यृञ्जेहंकविरुशनापश्यतामा ॥ १ ॥

अहम् । मनुः । अभवम् । सूर्यः । च । अहम् । कक्षीवान् । ऋषिः ।

अस्मि । विप्रः । अहम् । कुत्सम् । अर्जुनेयम् । नि । ऋञ्जे ।

अहम् । कविः । उशना । पश्यता । मा ॥ १ ॥

इदमादिमन्त्रये अयंगर्भेवसन्वामदेवः उत्पन्नतत्त्वज्ञानसन् सार्वोत्स्यं स्वानुभवमन्वादिरूपेणप्रदर्शयन्नाह—अहंवामदेवः मनुमभवं सर्वस्यमन्ताप्रनापतिरस्मि अहमेवसूर्यश्चसर्वस्यप्रेरकःसविताचास्मि विप्रोमेधावीकक्षीवान्दीर्घितमसःपुत्रःएतत्संज्ञकऋषिरप्यहमेवास्मि अर्जुनेयम् अर्जुन्याःपुत्रंकुत्समेतन्नामकऋषिमहमेवयृञ्जे नितरांप्रासाधयामि कविःक्रान्तदर्शी उशनाएतदाल्यऋषिरहमेवास्मि उक्तमुपलक्षणंपरमार्थदृष्ट्याऋषिमप्यहमेवास्मीत्यर्थः हेजनाः मांसर्वात्मकंपश्यत यूयमप्येवमेवस्वरूपमनुभवतोत्युक्तंभवति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अहंभूमिमददामार्यायांहंवृष्टिंदाशुपेमर्त्याय ।

अहमपोअनयंवावशानाममदेवासोअनुकेतंमायन् ॥ २ ॥

अहम् । भूमिम् । अददाम् । आर्याय । अहम् । वृष्टिम् ।

दाशुपे । मर्त्याय । अहम् । अपः । अनयम् । वावशानाः ।

मम । देवासः । अनु । केतम् । आयन् ॥ २ ॥

अहंभूमिमददामार्यायांहंवृष्टिंदाशुपेमर्त्यायमनु-
ष्याययनमानायवृष्टिसस्याद्यभिवृद्ध्यर्थं वृष्टिलक्षणमुदकमहमेवअददां किंच अहंवावशानाः शब्दाय-
मानापः उदकानि अनयं सर्वमपिप्रदेशमगमयं देवासोवहचादयोदेवाः ममकेतं मदीयंसंकरूपम्
अन्वायन् अनुयन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अहंपुरोमन्दसानोव्यैरंनवंसाकन्नवतीःशम्बरस्य ।

शततमवेश्यंसर्वतातादिवोदासमतिथिग्वंयदावंम् ॥ ३ ॥

अहम् । पुरः । मन्दसानः । वि । ऐरम् । नवं । साकम् । नवतीः ।

शम्बरस्य । शततमम् । वेश्यम् । सर्वताता । दिवः । ददासम् ।

अतिथिग्वम् । यत् । अर्वाम् ॥ ३ ॥

अहंभूमिमददामार्यायांहंवृष्टिंदाशुपेमर्त्यायमनु-
ष्याययनमानायवृष्टिसस्याद्यभिवृद्ध्यर्थं वृष्टिलक्षणमुदकमहमेवअददां किंच अहंवावशानाः शब्दाय-
मानापः उदकानि अनयं सर्वमपिप्रदेशमगमयं देवासोवहचादयोदेवाः ममकेतं मदीयंसंकरूपम्
अन्वायन् अनुयन्ति ॥ २ ॥

अथचतुर्थी-

प्रसुपविभ्योमरुतोविरंस्तुप्रश्येनःश्येनेभ्यंआशुपत्वा ।

अचक्रयायत्स्वघयांसुपर्णोहव्यंभरन्मनवेदेवजुष्टम् ॥ ४ ॥

प्र । सु । सः । विश्व्यः । मरुतः । विः । अस्तु । प्र । श्येनः ।
 श्येनेभ्यः । आशुष्पत्वा । अचक्रया । यत् । स्वधया । सुष्पर्णः ।
 ह्रव्यम् । भरत् । मनवे । देवर्जुष्टम् ॥ ४ ॥

अथैतदादिभिः श्येनः स्तूयते हेमरुतः वेगेन मरुत्सदृशाः पक्षिणः प्रसिद्धः श्येनाख्यो विः पक्षी
 विश्वोयुष्मत्तः प्रसुवलेन प्रकृतोस्तु भवतु किंच * श्येनेभ्यः शीघ्रनीयगमनेभ्यः स्वसमानजा-
 तिम्यः पक्षिभ्यः प्रकाशावाशुपत्वा आशुपतनः शीघ्रगामी श्येनः प्रकृतो भवतु सुष्पर्णः शीघ्रपतनः यद्य-
 दाश्येनः अचक्रया चक्रवर्गितया स्वधया श्येनदेवजुष्टं देवैः सेवितं ह्रव्यं सोमच्छण्डे हविः मनवे
 प्रनापतये मरुदहरत् ध्रुलोकसकाशात् हृतवान् अत्र स्वधाशब्दो रथवाची अचक्रया स्वधया वर्तमान-
 मित्यादौ दर्शनात् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

भरद्यदिविरतोवेर्विजानः पृथोरुणामनोजवा अस्तर्जि ।
 तूर्ययथौ मधुना सोम्येनोत्तश्रवो विविदेश्येनो अत्र ॥ ५ ॥
 भरत् । यदि । विः । अतः । वेर्विजानः । पृथा । उरुणा । मनः । जवाः ।
 अस्तर्जि । तूर्यम् । यथौ । मधुना । सोम्येन । उत्त । श्रवः । विविदे ।
 श्येनः । अत्र ॥ ५ ॥

यदि यदा विः पक्षी श्येनः अतोमुष्पात् ध्रुलोको द्वे विजानः सोमकाभीषयन् मरुदहरत्
 सोममाहृतवान् तदा उरुणा विस्तीर्णनपथा अन्तरिक्षमार्गेण मनोजवाः मनोवद्वेगयुक्तः सन् अस्ति
 संसृष्ट आसीत् सोम्येन सोममयेन मधुना लेन सह तूर्यं क्षिप्रं यथौ जगाम उतापि च अत्रादिर्मल्लोके श्येनः
 सुष्पर्णः श्रवः सोमाहरणनिमित्तं पशुः विविदे छेपे ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

ऋजोपी श्येनो ददमानो अंशुं पराश्वतः शकुनो मन्द्रं मर्दम् ।
 सोमं भरद्वाहहाणो देवा वान्दिवो अमुष्मादुत्तरादादाय ॥ ६ ॥
 ऋजोपी । श्येनः । ददमानः । अंशुम् । पराश्वतः । शकुनः ।
 मन्द्रम् । मर्दम् । सोमम् । भरत् । ददहाणः । देवद्वान् । दिवः ।
 अमुष्मात् । उत्तरात् । आदाय ॥ ६ ॥

ऋजीषी ऋजुगामीपरावतोदूरादंशुंसोमं ददमानोषारयन् श्येनःशंसनीयगमनः देववान्देवैःस-
हितः शकुनः पक्षी मद्रं मदनीयंस्तुत्यं मदं मदकरंसोमम् उत्तरादुद्गततरादमुष्मादिवोद्युलेकादादा-
यस्वीकृत्य ददहाणोदृढीभवन् भरत् अहरत् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

आदायश्येनोअभरत्सोमंसहस्रंत्ववाअयुतञ्चसाकम् ।

अत्रापुर्वन्धिरजहादरातीर्मदेसोमस्यमूराअमूरः ॥ ७ ॥ १५ ॥

आद्द्वार्य । श्येनः । अभरत् । सोमम् । सहस्रम् । त्ववान् । अयुतम् ।
च । साकम् । अत्र । पुर्वन्धिरः । अजहात् । अरातीः । मदे ।

सोमस्य । मूराः । अमूरः ॥ ७ ॥ १५ ॥

श्येनः शंसनीयगमनः पक्षी सवान्सवानांयज्ञानांसहस्रंसहस्रसंख्याकमयुतञ्च . अयुतसं-
ख्याकमपरिमितसंख्याकमित्यर्थः साकं सह सोमं सोमलक्षणमन्नादाय आदानं कृत्वा अभ-
रदहरत् आजहार अत्रास्मिन्सोमोमाहृतेसति पुर्वन्धिरः पुर्वन्धीः बहुकर्माअमूरःअमूढः प्राज्ञश्चन्द्रः
सोमस्यसंबन्धिनिमदेहर्षंसति मूराःमूढाः अरातीः शत्रून्नाहान् अत्यज्जनानेत्यर्थः अत्रारातिशब्दः
स्त्रीलिङ्गः ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेपञ्चदशोऽवर्गः ॥ १५ ॥

गर्भेन्वितिपञ्चपष्ठसृक्तंवाग्देवस्यपित्रेष्टुभम् अन्याशकरीषट्पञ्चाशदक्षरा श्येनोदेना पूर्व-
सूक्तेअष्टौत्रैयुक्तत्वाद्दन्त्यायश्द्रोर्द्वयता तथाचानु कान्तं-गर्भेनुपयान्त्याशकरीति । श्येनेनिष्केनस्य
इदंयुक्तं सूत्रंतुपूर्वमुदाहृतम् ।

तत्रप्रथमा-

गर्भेनुसन्नन्वेपामवेदमहंदेवानांजनिमानिविश्वा ।

शतमापुरआयसीररक्षन्नधंश्येनोजवसानिरंदीयम् ॥ १ ॥

गर्भे । नु । सन् । अनु । एपाम् । अवेदम् । अहम् । देवानाम् ।

जनिमानि । विश्वा । शतम् । सा । पुरः । आयसीः । अरक्षन् ।

अधं । श्येनः । जवसा । निः । अदीयम् ॥ १ ॥

अत्रैपःश्लोक पठ्यते—इयेनभावंसमास्यायगर्भाद्योगेननि.सुतः । ऋषिर्गर्भेशयानःसन् द्रुते-
गर्भेनुसन्निति ॥ १ ॥ गर्भेनु गर्भेण्वसन् विद्यमानोहंवामदेवः एषामिन्द्रादीनां देवानां विश्वा
विश्वानि सर्वाणि जनिमानि जन्मानि अन्ववेदम् आनुपूर्व्येणाज्ञासिपं परमात्मनः सका-
शात्सर्वेदेवानां ता इत्यवेदिपमित्यर्थः इत्.पूर्वशतं बहूनि आयसी अयोमयान्यभेदानि पुरःश-
रीराणि मामामरक्षन् अपालयन् यथाहंशरीराद्ब्यतिरिक्तमात्मानं न जानीयां तथामामरक्षन्नि-
त्यर्थः अथ अधुना इयेनः इयेनवत्स्थितोहम् जवसावेगेननिरदीयं शरीरान्निरगमम् अनाव-
रणमात्मानं जानन्निर्गतोस्मीत्यर्थः पुरुषेहवाअयमादितोगर्भइति(खण्डे)गर्भेणैतच्छयानोवामदेवएवमुवा-
चेत्यादिनाअयमर्थःसम्यक्प्रतिपादितः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

नघासमामपुजोपंजभाराभीमांसत्वक्षंसावीर्येण ।

ईर्मापुरंन्धिरजहादरातीरुतवाताँअतरच्छूशुवानः ॥ २ ॥

न । घ । सः । माम् । अपं । जोपंम् । जभार । अभि । ईम् । आस ।
त्वक्षंसा । वीर्येण । ईर्मा । पुरंम्शधिः । अजहात् । अरातीः । उत ।
वातान् । अतरत् । शूशुवानः ॥ २ ॥

सगर्भः मां वामदेवं जोपं पर्याप्तं नघ नैवापनमार अपनहार गर्भेपिवसतोमेमो-
होमाम्बुदित्यर्थः अहंतु ईम् इदं गर्भस्थंदु खं त्वक्षसा तीक्ष्णेनवीर्येण ज्ञानसामर्थ्येन अभ्या-
सअभ्यमवं ईर्मा सर्वस्यपेरकः पुरन्धिः पुरांधारकः परमात्मा अरातीः गर्भसंस्थितान्श-
त्रूनजहात् अत्यजत् जघान उतापिच शूशुवानः वर्धमानः परिपूर्णः परमात्मावा तान्गर्भ-
क्षेत्रकरान्वायूनतरत् अतारीत् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

अवयच्छयेनोअस्वंनीदघद्योर्वियद्यदिवातंऊहुःपुरंन्धिम् ।

सृजद्यदंस्माअवंहक्षिपज्यांकृशानुरस्तामनंसाभुरण्यन् ॥ ३ ॥

अवं । यत् । श्येनः । अस्वनीत् । अधं । द्योः । वि । यत् । यदिं ।
 वा । अतः । ऊहुः । पुरंमृशधिम् । सृजत् । यत् । अस्मै । अवं ।
 ह । क्षिपंत । ज्याम् । कृशानुः । अस्ता । मर्नत्ता । भुरण्यन् ॥ ३ ॥

अथ तदानीं सोमाहरणकाले यद्यदा श्येनः द्योः द्युलोकादवास्वनीत् अवाङ्मुत्संशब्द-
 मकरोत् यदिवा यदाच वेतिचार्थं यद्यंपुरंमृशधिमम् अतोस्माच्छचेनात् व्यूहुः सोमपालाविक्षितवन्तः
 यद्यदा अस्ता शराणाक्षेता मनसा मनोवेगेन भुरण्यन् गन्तुमिच्छन् कृशानुः पतन्नामकःसोमपालः
 ज्यांधनुपःकोटौमौर्वीक्षिपद्द क्षिपेपखलु अस्मैश्येनाय शरमवासृजत्यक्तवान् तथाचब्राह्मणम्-तस्या
 अनुविसृज्यकृशानुःसोमपालःसव्यस्यपदोनखमच्छिनदित्यादि । यदायदासोमपालाइत्यमित्थंचक्रुःतदा
 श्येनःसोममानहारेत्युचोत्तरयासंबन्धः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

ऋजिप्यईमिन्द्रावतो न भुज्युं श्येनो जंभारवृहतो अधिष्णोः ।

अन्तःपतत्पतत्र्यस्य पर्णमध्यामं निप्रसितस्य तद्वेः ॥ ४ ॥

ऋजिप्यः । ईम् । इन्द्रवतः । न । भुज्युम् । श्येनः । जंभार ।

वृहतः । अधि । स्त्रोः । अन्तरिति । पतत् । पतत्रि । अस्य । पर्णम् ।

अधि । यामनि । प्रसितस्य । तत् । वेरितिवेः ॥ ४ ॥

ऋजिप्यः ऋजुगामीश्येनः इन्द्रवतः इन्द्रोरक्षकोयस्य तस्माद्बृहतोमहतोऽधि उपरि स्त्रोः
 स्थितात् द्युलोकात् ईमेनंसोमंजंभार आजहार तत्रदृष्टान्तः-इन्द्रवतः इन्द्रःसमर्थः तद्वतोदेशात्
 भुज्युं भुज्युनामकरंरानं यथा अधिनौआजहतुःतद्वत् अथ तदानींयामनियुद्धे प्रसितस्यकृशानो-
 रस्त्रैर्बद्धस्य वेर्गतुरस्यान्तर्मध्येस्थितं पतत्रिपतनशीलं तत्पर्णं पतदपतत् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अधंश्वेतंकलशंगोभिरक्तमापिप्यानं मधवांशुक्रमन्धः ।

अध्वर्युभिः प्रयतं मध्वो अग्रमिन्द्रो मदाय प्रतिध्व-

त्पि वध्वैशूरो मदाय प्रतिध्वत्पि वध्वै ॥ ५ ॥ १६ ॥

अर्धं । श्वेतम् । कलशम् । गोभिः । अक्तम् । आशुपिप्यानम् ।
 मघध्वा । शुक्रम् । अन्धः । अव्यर्युग्भिः । प्रह्यतम् । मध्वः ।
 अग्रम् । इन्द्रः । मदाय । प्रति । धत् । पिबन्धै । शूरः । मदाय ।
 प्रति । धत् । पिबन्धै ॥ ५ ॥ १६ ॥

अवापुना शूगेविजात मघवा धनवानिन्द्र श्वेत शुभ्रं कलशं कलशपात्रेस्थितम्
 गोभिर्भयेनपयना अक्तं लिक्तं आशुपिप्यानमाप्याययत् शुक्रं सारोपेतमध्वर्युभिः प्रयतदक्तम्
 अथ सोमलक्षणमत मत्वानुरस्यसोमरसस्य अग्रमत्रेमदायमदार्थपिबन्धै पातुप्रतिधत् प्रतिदधातु
 पुनर्लकिरादरार्था ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्वपद्येपोडशोऽर्कः ॥ १६ ॥

त्वायुनेति पञ्चमसप्तमं मूक्तवामदेवस्यार्थं त्रैष्टुभमैन्द्रासोमदेवताकम् अनुमान्तच-त्वायुनैन्द्रा-
 सोममिति । विनियोगोरैङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा-

त्वायुजातवृत्तसोमसुख्यइन्द्रोअपोमनवेसस्रुतस्कः ।
 अहन्नहिमरिणात्ससिन्धूनपावृणोदपिंहतेवृखानि ॥ १ ॥

त्वा । युजा । तव । तत् । सोम । सुख्यम् । इन्द्रः । अपः । मनवे ।
 सस्रुतः । करितिकः । अहन् । अहिम् । अरिणात् । सस्र । सिन्धून् ।
 अप । अवृणोत् । अपिंहिताइव । खानि ॥ १ ॥

हेसोम तव त्वदीये तत्तस्मिन्सख्ये सखित्वे सति त्वा त्वया युजासहायेन इन्द्र सस्रुत
 सरणशीलाअपोशृष्टिलक्षणात्युदकाभिमनेमनुष्येभ्य क अकरोत् किञ्च अहि वृत्रमसुरमहन् हतवान्
 सस्रपर्वणशीला सिन्धूनप अरिणात् प्रेरयेत् अपिहितेवअपिहितानीव वृत्रेणातिरोहितानिच अत्रेव-
 शब्दार्थे सानि स्रोतसाद्वाराणिअपावृणोदुदाटिनवान् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

त्वायुजानिखिंदत्सूर्यस्येन्द्रश्चक्रंसहंसास्यइन्दो ।
 अधिष्णुनावृहतावर्तमानंमहोद्गुहोअपविश्वायुंघायि ॥ २ ॥

त्वा । युजा । नि । स्विदत् । सूर्यस्य । इन्द्रः । चक्रम् । सहसा ।
सद्यः । इन्द्रो इति । अधि । सुना । वृहता । वर्तमानम् ।
महः । द्रुहः । अप । विश्वऽआयु । धायि ॥ २ ॥

हेइन्द्रो सोम इन्द्रःसद्यःसपदि त्वा त्वया युजा सहायेन सूर्यस्यप्रेरकस्यसवितुः संबन्धिनःपूर्वद्विचक्रस्यएकचक्रंसहसाअभिभावुकेनवलेननिक्षिदत् आच्छिनत् कीदृशम् अधि उपरि द्युना स्थितेन वृहतामहतान्तरिक्षेणवर्तमानं किंच महोमहतःप्रभूतस्य द्रुहोद्रोग्धुः सूर्यस्य संबन्धिविधायु सर्वतोऽगन्तृचक्रम् अपवायि इन्द्रेणापहारि ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अहन्निन्द्रोअदहदग्निरिन्द्रोपुरादस्यूनमध्यन्दिनादभीके ।
दुर्गेदुरोणेऋत्वा नयातांपुरुसहस्राशर्वा निर्वर्हीत् ॥ ३ ॥
अहन् । इन्द्रः । अदहत् । अग्निः । इन्द्रो इति । पुरा ।
दस्यून । मध्यन्दिनात् । अभीके । दुःशो । दुरोणे । ऋत्वा । न ।
याताम् । पुरु । सहस्रा । शर्वा । नि । वर्हीत् ॥ ३ ॥

हेइन्द्रो सोम अभीके संग्रामे दस्यून शत्रूनिन्द्रः अहन्नवधीत् अग्निः कांश्चिच्छत्रूनदहद्दाह कीदृशाविन्द्राग्नी मध्यन्दिनान्मध्याहात्पुरापुरस्तान्पूर्वाद्दे तवपानाल्लब्धवलावितिशेषः यातांगछतामसुराणां पुरु, पुरुणि वहूनि सर्वाणि निरवशेषाणि सहस्रा सहस्राण्यपरिभितानि सैन्यानि निर्वर्हीत् इन्द्रःअवधीत् तत्रदृष्टान्तः-दुरोणे दुरवने रक्षितुमशक्येदुर्गेदुरवगाहेदेशेऋत्वा न कर्मणास्वकीयंकार्यमुद्दिश्यगच्छतःपथिकान्यथाधनलोत्पथ्योरोहन्तितद्वत् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

विश्वस्मात्सीमधमँइन्द्रदस्युन्विशोदासीरकृणोरप्रशस्ताः ।
अवाधेथाममृणतंनिशत्रूनविन्देथामपचित्तिवधत्रैः ॥ ४ ॥
विश्वस्मात् । सीम् । अधमात् । इन्द्र । दस्यून । विशः । दासीः ।
अकृणोः । अप्रशस्ताः । अवाधेथाम् । अमृणतम् । नि ।
शत्रून् । अविन्देथाम् । अपशचितिम् । वधत्रैः ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं सीमेनान्दस्यूर् विश्वस्मात्सर्वस्मात् गुणादघमान्हीनान्अकृणोः अकरोः
किंच दासीः कर्महीनाविशः मानुषीःप्रजाः अप्रशस्ताःगर्हिताअकृणोः हेइन्द्रासोमौ युवांशन्-
नबाघेयां न्यमृणतं नितरांहिसितवन्तौ अपिच वधप्रैः तेषांशत्रूणांप्रहारैः अपचितिं पूजां जनेभ्यः
अविन्देयाम् अलभेयाम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

एवासत्यंमघवानायुवंतदिन्द्रश्चसोमोर्वमश्व्यंगोः ।

आददृत्तमपिंहितान्यभ्रांरिरिचयुःक्षाश्चित्तृदाना ॥५॥१७॥

एव । सत्यम् । मघश्चाना । युवम् । तत् । इन्द्रः । च । सोम ।
ऊर्वम् । अश्व्यम् । गोः । आ । अददृत्तम् । अपिंहितानि । अश्रां ।
रिरिचयुः । क्षाः । चित् । तृदाना ॥ ५ ॥ १७ ॥

हेसोम त्वंचेन्द्रश्चेति युवामुभौ ऊर्षे महान्तमश्व्यम् अश्वसमूहं गोः गवांसमूहंच आददृत्तम्
आदरयतम् अपिंहितानि पणिभिराच्छादितानिगवांवृन्दानि क्षाश्चित्पणीनांभूमीश्च अश्रा अश-
नपरेणबलेनरिरिचयुः रेचितवन्तौ हेमघवानौ धनवन्ताविन्द्रासोमौ तृदाना शत्रूणांहिसकौ
युवं युवाम् एव एवम् उक्तप्रकारेणयत्कृतवन्तौ तत्सर्वसत्यमेव ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्टेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

आनस्तुतइतिपञ्चमष्टमंसूक्तंवाग्देवस्यार्षित्रैष्टुभमैन्द्रम् आनस्तुतइत्यनुक्रमणिका विनि-
योगोलैङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा-

आनःस्तुतउपवाजैभिरूतीइन्द्रंयाहिहरिभिर्मन्दसानः ।

तिरश्चिदर्यःसर्वनापुरूण्याङ्गुपेभिर्गृणानःसत्यरंघाः ॥ १ ॥

आ । नः । स्तुतः । उप । वाजैभिः । ऊती । इन्द्र । याहि ।
हरिभिः । मन्दसानः । तिरः । चित् । अर्यः । सर्वना । पुरूणि ।
आङ्गुपेभिः । गृणानः । सत्यरंघाः ॥ १ ॥

हेइन्द्र स्तुतस्त्वंवाजेभिर्वाजैरभैःसह तिरश्चित्प्राप्तानि तिरःसतइतिप्राप्तस्येतियांस्कः । पु-
खणि पूर्णानि सवना सवनानि नोस्मदीयान्यज्ञान् उपप्रतिउती उत्या नोस्माकंक्षणार्थं हरि-
भिरश्वैरायाहि आगच्छ कीदृशः मन्दसानोमोदमानः अर्यः स्वामी आहूयेभिःस्तोत्रैर्गृणानः
स्तूयमानःसत्यराधाःसत्यवनः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

आहिष्मायातिनर्धश्चिकित्वांन्हूयमानःसोतृभिरुपयज्ञम् ।
स्वश्वोयोअभीरुर्मन्यमानःसुप्वाणेभिर्मदंतिसंहवीरैः ॥ २ ॥

आ । हि । स्म । याति । नर्धः । चिकित्वात् । हूयमानः ।
सोतृभिः । उप । यज्ञम् । सुप्तश्चः । यः । अभीरुः । मन्यमानः ।
सुप्तानेभिः । मदंति । सम् । ह । वीरैः ॥ २ ॥

नर्योन्भ्योहितः चिकित्वान्सर्वजानन् सोतृभिः सोममाभिपुण्यद्विः ऋत्विग्भिर्हूयमानआहूय-
मानइन्द्रः अस्मदीयंयज्ञमुपप्रतिआयाति आगच्छतु हिष्मेतिपूरणौ स्वश्वः शोभनाश्वोपेतः अभीरु-
निर्भयशीलः सुप्तानेभिः सुन्वद्विर्यगमानैर्मन्यमानःस्तूयमानोयदन्द्रः वीरैःशूरैर्मरुद्विःसह संमदतिह
सहमाद्यत्येव सइन्द्रः आगच्छत्वितिपूर्वेणसंन्यः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

श्रावयेदस्यकर्णावाजयध्यैजुष्टामनुप्रदिशंमन्द्यध्यै ।
उद्वाचुषाणोराधसेतुविंशुष्मान्करंन्नइन्द्रःसुतीर्थाभयंच ॥ ३ ॥

श्रवय । इत् । अस्य । कर्णा । वाजयध्यै । जुष्टाम् । अनु ।
प्र । दिशम् । मन्द्यध्यै । उद्वाचुषाणः । राधसे । तुविंशुष्मान् ।
करत् । नः । इन्द्रः । सुतीर्था । अभयम् । च ॥ ३ ॥

हेस्तोतः त्वमस्येन्द्रस्यसंवाभिनी कर्णा कर्णा वाजयध्यै इन्द्रंवाचिनं कर्तुंजुष्टा-
मनुदिशंसेवितासुसर्वाजुदिशु प्रमन्द्यध्यै प्रकर्षेणेन्द्रंमादयितुंचश्रवय स्तोत्राणिश्रावय इ-

दितिपूरणः उद्वृषाणः सोमेनोत्सिच्यमानः तुविशुष्मान्वलवानिन्द्रः नोस्माकराघसेधनार्थं सुतीर्थी
शोमनानितीर्थानि अभयंच भयराहित्यंच करत्करेतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अच्छायोगन्तानार्धमानमूतीडुत्थाविप्रंहवमानंगुणन्तम् ।
उपत्मनिदधानोधुर्याइं शून्त्सहस्राणिशतानिवर्जवाहुः ॥ ४ ॥
अच्छं । यः । गन्तां । नार्धमानम् । ऊती । इत्था । विप्रम् ।
हवमानम् । गुणन्तम् । उप । त्मनि । दधानः । धुरि । आशून् ।
सहस्राणि । शतानि । वर्जवाहुः ॥ ४ ॥

वज्रबाहुर्वज्रहस्तोयइन्द्रः त्मनि आत्मनि स्थितानात्मशयान् सहस्राणि सहस्रसंख्यान्
शतानि शतसंख्याकान् आशून्शत्रिणामिनोश्वाधुरि रथवहनप्रदेशेउपदधानः संस्थापयन्
उत्तीरक्षणार्थं नार्धमानं याचमानं विप्रमेधाविनं हवमानमाह्वयन्तम् इत्था इत्थमनेनप्रकारेण
गुणन्तं स्तुवन्तं यजमानम् अच्छाभिमुख्येन गन्तागमनशीरोभवतीतिशेषः सइन्द्रः सुतीर्थीत्य-
भयंच करोत्वितिपूर्वणसंन्य ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्वोतांसोमघवन्निन्द्रविप्राव्यन्तैस्यामसूरयोऽगुणन्तः ।
भेजानासोवृहदिवस्यरायआकाय्यस्यदावनेपुरुक्षोः ॥५॥१८॥
त्वाऽर्कतासः । मघध्वन् । इन्द्र । विप्राः । व्यम् । ते । स्याम् ।
सूरयः । गुणन्तः । भेजानासः । वृहत्दिवस्य । रायः ।
आऽकाय्यस्य । दावने । पुरुक्षोः ॥ ५ ॥ १८ ॥

हेमघवन्घनवन्निन्द्र त्वोतासः त्वयाराक्षिताः विप्रामेधाविनः गुणन्तः त्वां स्तुवन्तः सूरयः
स्रोतारोवथं वृहदिवस्य महादीप्तेः आकाय्यस्य आसमन्तात्स्तुत्यस्य पुरुक्षोर्वृहत्स्य बहुकी-
र्तवी ते त्वदीपस्य रायोधनस्य दावने निदाने निमित्तसति भेजानासः त्वांभजमानाः स्या-
म भवेम ॥ ५ ॥

॥ इतिवृत्तीयस्यपठेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

नकिरिन्द्रेतिचतुर्विंशत्यृचनवमसूक्तं वामदेवस्यार्षगायत्रम् अष्टमीचतुर्विंशीचद्वेअनुष्टुभौ
इन्द्रोदेवता दिवश्चिद्धेत्ययंयृचउपोदेवताकइन्द्रदेवताकश्च तथाचानुक्रान्तं—नकिश्चतुर्विंशतिर्दि-
वश्चित्पृचउपस्यश्चगायत्रंहाष्टस्यन्त्येचानुष्टुभाविति । अतिरात्रेतृतीयेपर्यायेमैत्रावरुणशस्त्रेउत्तमा-
वर्णमिदंसूक्तं तथाचसूत्रितम्—नकिरिन्द्रत्वदुत्तरइत्युत्तमामुद्धरेदिति ।

तत्रमथमा—

नकिरिन्द्रत्वदुत्तरोनज्यायाँअस्तिवृत्रहन् । नकिरेवायथात्वम् ॥१॥

नकिः । इन्द्र । त्वत् । उत्तरः । न । ज्यायान् । अस्ति । वृत्रहन् ।
नकिः । एव यथा । त्वम् ॥ १ ॥

हेवृत्रहनिन्द्र वृत्रस्यनाशकेन्द्र लोकेएकोपीतिशेषः एवत्वत्तःउत्तरःउत्कृष्टतरोनकिरस्ति
नमवति त्वत्तः ज्यायान्प्रशस्यतरःएकोपिनास्ति हेइन्द्र त्वंलोकेयथाप्रासिद्धोभवसि त-
थाविषण्कोपिनकिरेवास्ति नैवमवति कश्चिदपिलोकेइन्द्रसदृशोनास्तीत्यर्थः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सत्रातेअनुकृष्टयोविश्वाचक्रेववावृतुः । सत्रामहाँअसिश्रुतः ॥ २ ॥

सत्रा । ते । अनु । कृष्टयः । विश्वा । चक्राश्चैव । ववृतुः । सत्रा ।
महान् । असि । श्रुतः ॥ २ ॥

हेइन्द्र कृष्टयःप्रनाःतेत्वामनुलक्षीकृत्य सत्रा सत्यमेवववृतुः वर्तन्ते तत्रदृष्टान्तः—विश्वा
विश्वानिग्याप्तानिचक्रेव चक्राणीव यथाचक्राणिशक्यमनुवर्तन्तेतद्वत् हेइन्द्र महाँस्त्वसत्रा
सत्यमेवश्रुतोविश्रुतोसि गुणैःप्रख्यातोभवसि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

विश्वेचनेदनात्वाँदेवासँइन्द्रयुयुधुः । यदहानक्तुमातिरः ॥ ३ ॥

विश्वे । चन । इत् । अना । त्वा । देवासः । इन्द्र । युयुधुः । यत् ।
अहा । नक्तम् । आ । अतिरः ॥ ३ ॥

हेइन्द्र विश्वेचनेत् सर्वेष्वदेवतासोसुरान्विजिगीषवोदेवाः अनाप्राणरूपेणबलेन त्वा त्वां
सहायंलब्ध्वायुयुधुः असुरैःसहयुद्धंचक्रुः यद्यस्मात्कारणात् अहा अहःसु नक्तंरात्रिपुत्र
आतिरः आसमन्ताच्छत्रूनवधीः अतःकरणात् युयुधुरितिपूर्वेणसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यत्रोतवाधितेभ्यश्चक्रंकुत्साययुध्यते । मुपायइन्द्रसूर्यम् ॥ ४ ॥

यत्र । उत । बाधितेभ्यः । चक्रम् । कुत्साय । युध्यते ।

मुपायः । इन्द्र । सूर्यम् ॥ ४ ॥

यत्रयस्मिन्युद्धे उतापिच हेइन्द्र त्वं बाधितेभ्यःकुत्ससहायेभ्यः युध्यते युद्धंकर्त्ते
कुत्सायच सूर्यं सूर्यसंबन्धिचक्रं मुपायः अमुष्णाः अपहृतवानसीत्यर्थः तस्मिन्युद्धेप्राव.शची-
भिरेतशमितिपरेणसंबन्धः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यत्रदेवाँक्रंघायतोविश्वँअयुध्यएकइत् । त्वमिन्द्रवनूरहन् ॥ ५ ॥ ११ ॥

यत्र । देवान् । ऋघायतः । विश्वान् । अयुध्यः । एकः ।

इत् । त्वम् । इन्द्र । वनून् । अहन् ॥ ५ ॥ ११ ॥

हेइन्द्र त्वमेकइत् असहायएव यत्रयस्मिन्संप्राभेदेवानिन्द्रादीन्ऋघायतोबाधमानान्वि-
श्वान्सर्वात्राक्षसादीन् अयुष्य युद्धमकरो तथावनूँहसकान् अहन्नवधीः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

अथषष्ठी-

यत्रोतमर्त्यायकमरिणाइन्द्रसूर्यम् । प्रावःशचींभिरेतंशम् ॥ ६ ॥

यत्र । उत । मर्त्याय । कम् । अरिणाः । इन्द्र ।

सूर्यम् । प्र । आवः । शचींभिः । एतंशम् ॥ ६ ॥

यत्रयस्मिन्संप्राभे उतापिच हेइन्द्र त्वंमर्त्याय मनुष्याय एतशाख्याय ऋषये सूर्यम-
रिणाः अहिंसीः कमितिपूरणः तदानींशचीभि युद्धकर्त्तृभिःएतशमेतत्संज्ञकमृषिप्रावः प्रक-
र्षेणारक्षः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

किमादुनासिवृत्रहन्मर्धवन्मन्युमत्तमः । अत्राहृदानुमातिरः ॥७॥

किम् । आत् । उत । असि । वृत्रहन् । मर्धवन् । मन्युमत्तमः ।
अत्र । अह । दानुम् । आ । अतिरः ॥ ७ ॥

हेवृत्रहन् वृत्राणामावरकाणां तमसांहन्तः मघवन्धनवन्निद्र त्वमादनन्तरमेव उतापिच
किमितिप्रश्ने मन्युमत्तमोसिकिम् अत्यन्तक्रोधवान्भवसि अत्रास्मिन्नन्तरिक्षेअहएवंदानुं दनोःपुत्रं
वृत्रमातिरःआसमन्तादहिंसीः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

एतद्धेतुवीर्यं मिन्द्रं च कथं पौंस्यम् ।

स्त्रियं यद्दुर्हणां युवं वर्धां दुहितरं दिवः ॥ ८ ॥

एतत् । घ । इत् । उत । वीर्यम् । इन्द्र । चकथं । पौंस्यम् ।

स्त्रियम् । यत् । दुःहनायुवम् । वर्धाः । दुहितरम् । दिवः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र उतापिच यत् यस्त्वमेतदुपलक्षितंपौंस्यंबलंवीर्यं सामर्थ्योपतंचकथं कृतवानसि
घइदितिपूणौ किंच दुर्हणायुवं दुष्टहननमिच्छन्तीदिवोदुहितरद्युलोकसकाशादुत्पन्नास्त्रियमुपसं
वधीरवधीः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

दिवश्चिद्वादुहितरं महान्महीयमानाम् । उपासंमिन्द्रसंपिणक् ॥९॥

दिवः । चित् । घ । दुहितरम् । महान् । महीयमानाम् ।

उपासम् । इन्द्र । सम् । पिणक् ॥ ९ ॥

हेइन्द्र महान्स्त्वं दिवोदुहितरंद्युलोकस्यपुत्रीं महीयमानांपूज्यमानाम् उपासम् उपोदेवीं
संपिणक्चिद्द संपिष्टवानसिखल ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अपोपाअनंसः सरत्संपिष्टादहंविभ्युपी ।

नियत्सींशिभ्रथद्वपां ॥ १० ॥ २० ॥

अर्ष । उपाः । अनसः । सुरत् । समुष्विष्टात् । अहं । विभ्युपी ।
नि । यत् । सीम् । शिश्रथत् । वृषा ॥ १० ॥ २० ॥

वृषा कामानां वरिषितेन्द्रः यद्यदासीमेतत् उपःसंबन्धिशकटं निशिश्रथत् न्यवधीत् तदा उपाः
उपोदेवता विभ्युपी इन्द्रसक्ताशास्त्रीतासतीसंपिष्टात् इन्द्रेणसंचूर्णितादनसःशकयत् अपसरदपनगाम
अहेतिपूर्णः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे विशोवर्गः ॥ २० ॥

अथैकादशी-

एतदस्या अनः शये सुसंपिष्टं विपाश्या । स्रसारं सीपरावतः ॥ ११ ॥

एतत् । अस्याः । अनः । शये । सुसंपिष्टम् । विष्पाशि ।
आ । स्रसारं । सीम् । परावतः ॥ ११ ॥

सुसंपिष्टमिन्द्रेणमुष्टुसंचूर्णितमस्याउपस संबन्धि एतदन.शकटं विपाशि विपाडाख्यानदी
तस्यां तत्तीरेआशये आसमन्ताच्छेते अशेत सीमियमुपोदेवताशकटेभ्रमसति परावतोद्देशात्
ससार अपससार ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

उतसिन्धुं विवालयं वितस्थानामधिक्षमि । परिष्ठा इन्द्रमायया ॥ १२ ॥

उत । सिन्धुम् । विष्वालयम् । विस्तस्थानाम् । अधि । क्षमि ।
परि । स्थाः । इन्द्र । मायया ॥ १२ ॥

हेइन्द्र उतापिच विवालयं विगतवाल्यावस्थांसंपूर्णजलां वितस्थानां वितिष्ठमानांसिन्धुं नदीम्
अधिक्षमि क्षमायां मायया प्रज्ञया परिष्ठाः पर्यस्थाः सर्वतः स्थापनं कृतवानसि ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

उतशुष्णस्य धृष्णुया प्रमृक्षो अभिवेदनम् । पुरोयदस्य संपिणक् ॥ १३ ॥

उत । शुष्णस्य । धृष्णुया । प्र । मृक्षः । अभि वेदनम् ।
पुरः यत् । अस्य । समुष्विणक् ॥ १३ ॥

उतापिच हेइन्द्र धृष्णुया धर्षकस्त्वं शुष्णस्यशुष्णनाम्नोसुरस्यसंबन्धिवेदनं वित्तम् अभि
अभित सर्वतः प्रमृशः प्रकर्षेणावाधधाः यद्यदा अस्यशुष्णस्यपुरःपुराणिनगराणिसंपिणक्
संपिष्टवानसि तदाप्रमृशइतिसंबन्धः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

उतदासंकौलितरंवृहृतःपर्वतादधि । अवाहन्निन्द्रशम्बरम् ॥ १४ ॥

उत । दासम् । कौलिस्तरम् । बृहृतः । पर्वतात् । अधि । अवं ।

अहन् । इन्द्र । शम्बरम् ॥ १४ ॥

उतापिच हेइन्द्र त्वं दासमुपक्षपितारंकौलितरं कुलितरनाम्नोपमं शम्बरमसुरं बृहतोम-
हतःपर्वतादद्रेरधिउपरि अव अवाचीनंकृत्वा अहन् हतवानसि ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

उतदासस्यवर्चिनःसहस्राणिशतावधीः । अधिपञ्चप्रधीरिव १५।२१

उत । दासस्य । वर्चिनः । सहस्राणि । शता । अवधीः ।

अधि । पञ्च । प्रधीन्इव ॥ १५ ॥ २१ ॥

उतापिच हेइन्द्र त्वं प्रधीनिव चक्रस्यपरितःस्थितानशङ्कनिव हिंसकान् पञ्चशता पञ्च-
शतानि पञ्चशतसंख्याकान् सहस्राणि सहस्रसंख्याकान् दासस्यलोकानामुपक्षपयितुः वर्चि-
नः वर्चिनामकस्यासुरस्यसंबन्धिनोनुचरान्पुरुषानधि अधिकम् अवधीर्हितवानसि ॥ १५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेऽर्कविशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथषोडशी-

उतत्यंपुत्रमग्रवःपरावृक्तंशतक्रंतुः । उक्थेष्विन्द्रआभजत् ॥ १६ ॥

उत । त्यम् । पुत्रम् । अग्रवः । परावृक्तम् । शतक्रंतुः ।

उक्थेषु । इन्द्रः । आ । अभजत् ॥ १६ ॥

उतापिच शतक्रतुः शतकर्मन्द्रः त्वं तं प्रसिद्धम् अमुवः पतन्नाच्याःपुत्रं परावृक्त-
मेतन्नामकम् उक्थेषु स्तोत्रेष्वामजत् मागिनंकृतवान् अयमर्षोविष्नीभिःपुत्रममुवइत्यस्यामृचि
प्रतिपादितइति ॥ १६ ॥

अथसप्तदशी-

उतत्यातुर्वशायदूअस्नाताराशचीपतिः । इन्द्रोविद्वाँअपारयत् ॥ १७ ॥

उत । त्या । तुर्वशा॒यदू इति । अ॒स्ना॒तारा । शची॒इ॒स्पतिः ।

इन्द्रः । वि॒द्वान् । अ॒पा॒र॒यत् ॥ १७ ॥

उतापिच अस्नाताराअस्नातारीययातिशापादनभिषिक्तौ त्या त्वौ तौ प्रसिद्धौ तुर्वशायदू
तुर्वशनामानंयदुनामकंचरानानौ शचीपतिः कर्मणांपालकः यद्वा शचीन्द्रस्यभार्यातस्याःपतिर्भर्तावि-
द्वान्सकलमपिजाननिन्द्रः अपारयदभिषेकार्हावकरोत् ॥ १७ ॥

अथाष्टदशी-

उतत्यासद्यआर्यासरयोरिन्द्रपारतः । अर्णाँचित्ररंधावधीः ॥ १८ ॥

उत । त्या । स॒द्यः । आ॒र्या । स॒रयोः । इन्द्र । पा॒रतः ।

अ॒र्णाँचि॒त्ररं॒धा । अ॒व॒धीः ॥ १८ ॥

उतापिच सद्यः सपदि हेइन्द्र त्वं त्या त्वौ तौ आर्या आर्यौ आर्यत्वाभिमानिनौसन्तावपि
इन्द्रनिषयभाक्तिभ्रद्वारहितावित्यर्थः सरयोः सरय्वानद्याः पारतः पारेतीरेवसन्तौ अर्णाचिरथा
अर्णनामकंचचिररथनामकंचरानानौ अवधीःअहिंसीः ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

अनुद्वाजहितानंयोन्धंश्रोणंचवृत्रहन् । नतत्तेसुन्नमष्टवे ॥ १९ ॥

अनु । द्वा । ज॒हि॒ता । न॒यः । अ॒न्धम् । श्रो॒णम् । च । वृ॒त्र॒ह॒न् ।

न । तत् । ते । सु॒न्नम् । अ॒ष्ट॒वे ॥ १९ ॥

हेवृत्रहन् वृत्रस्यहिंसकेन्द्र त्वं जहिता जहिता सर्वैर्बन्धुभिः त्यक्तौअन्धं चश्रुर्हो नमेकं श्रोणं
चपहुमपरंचद्वाएतौद्वीअनुनयः अन्धपङ्क्तुत्वपरिहारेणानुनीतवानसि हेइन्द्र ते त्वयादत्तं तत्सुत्रं सुखम्
अष्टवे व्याप्तुंकोपिनप्रमवतीतिशेषः ॥ १९ ॥

अथविंशी-

शतमंश्मन्मयीनांपुरामिन्द्रोव्यास्यत् । दिवोदासायदाशुषे २० । २२
शतम् । अश्मन्श्मयीनाम् । पुराम् । इन्द्रः । वि । आस्यत् ।
दिवःऽदासाय । दाशुषे ॥ २० ॥ २२ ॥

इन्द्रः अश्मन्मयीनां पाषाणैर्निर्मितानां पुरां शम्बरस्यसंबन्धिनांनगराणां शतं शतसंख्याकं
दिवोदासायैतन्नामकायदाशुषेहविदेत्तवतेयनमानायव्यास्यत् व्यक्षिपत् ॥ २० ॥

॥ इतितृतीयस्यपद्येद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथैकविंशी-

अस्वापयद्दभीतयेसहस्रात्रिंशतंहथैः । दासानामिन्द्रोमायया ॥ २१ ॥
अस्वापयत् । दभीतये । सहस्रा । त्रिंशतम् । हथैः । दासानाम् ।
इन्द्रः । मायया ॥ २१ ॥

इन्द्रोमायया स्वकीययाशक्त्या दासानांलोकानामुपक्षपयितृणांराक्षसादीनांत्रिंशतं
त्रिंशत्संख्याकानिसहस्रासहस्राणि दभीतयेदभीतिनामकस्यार्थाय हथैर्हननसाधनैरायुधैरस्वापय-
दवधीत् ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

सधेदुतासिवृत्रहन्त्समानइन्द्रगोपतिः । यस्ताविश्वानिचिच्युपे ॥ २२ ॥
सः । घ । इत् । उत । असि । वृत्रहन् । समानः । इन्द्र ।
गोर्पतिः । यः । ता । विश्वानि । चुच्युपे ॥ २२ ॥

उतापिच हेइन्द्र यस्त्वं ता तानि विश्वानि समस्तान्शत्रून्चिच्युपे प्राच्यावयः हेवृत्रहन्
वृत्राणांशत्रूणांहिंसकेन्द्र गोपतिर्गवांपालकः सत्त्वंसमानःसर्वेपायनमानानांसमःसन् प्रख्यातोसि
घेदितिपूरणौ ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

उत नूनं यद्विन्द्रियं करिष्याद् इन्द्रपौंस्यम् । अद्यानकिष्टदामिनत् ॥ २३ ॥

उत । नूनम् । यत् । इन्द्रियम् । करिष्याः । इन्द्र । पौंस्यम् ।

अद्य । नकिंः । तत् । आ । मिनत् ॥ २३ ॥

उतापिच हेइन्द्र यत्पौस्यत्वदीयंब्रह्म इन्द्रियं सामर्थ्योपेतं नूनं करिष्याः कृतवानसिखल
अद्य अद्यतनः कश्चित्कलनकिरामिनत् नहिंस्यात् ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी-

वामं वामं त आदुरे देवो ददात्व र्यमा ।

वामं पूषा वामं भगो वामं देवः करुळती ॥ २४ ॥ २३ ॥

वामम् ध्वामम् । ते । आदुरे । देवः । ददातु । अर्यमा । वामम् ।

पूषा । वामम् । भगः । वामम् । देवः । करुळती ॥ २४ ॥ २३ ॥

हेआदुरे शत्रूणां दारयितरिन्द्र ते तव वामं वामं यद्यद्वननीयं संभननीयं धनमस्ति लोकेत-
द्दामं वसु अर्यमा अरीणां नियमयिता एतन्नामको देवः ददातु प्रयच्छतु तथा करुळती कृत्तदन्तः
पूषापोको देवः वामं धनं ददातु भगोपि धनं ददातु अत्र करुळतीत्येतत्संनिहितत्वाद्भगवत्यनेन सं-
बन्धनीयम् अथवा अर्यमादीनां त्रयाणां अपि विशेषणत्वेन मात्रं कथं पूष्णो विशेषणं स्यादिति
साकाङ्क्षत्वात् न साक्षिष्याकाङ्क्षयोः सद्भावोपियोग्यतामन्तरेणान्वयायोगात् तस्मात्पूषाप्रपिष्ट-
भागोदन्तकोहीत्यादिश्रुतिपुष्ण एवादन्तकत्वेन प्रसिद्धेर्ब्रह्मिण्येव हि तस्यापि तस्यैव विशेषणत्वयुक्तं वामं वन-
नीयं भवतीत्यादि निरुक्तमत्र द्रष्टव्यम् ॥ २४ ॥

॥ इति तृतीयस्य पष्ठेत्रयोर्विंशोवर्गः ॥ २३ ॥

कयान इति पञ्चदश च दशमं सूक्तं वामदेवस्यापि मैत्रं गायत्रम् अभीषुण इत्येषा पादनिचृन्नामृगायत्री
त्रयः सप्त काः पादनिचृदिति तदृष्णयुक्तत्वात् तथा चानुक्रमणिका—कयापद्योनाभौ पुषादनिचृ-
दिति । सूक्तविनियोगैः त्रिकः आग्निष्टोमे चतुर्विंशिके हेनिचमाध्यन्दिने सवने मैत्रावरुणस्य कया
न इत्यायच्छृचः स्तोत्रियः सूत्रितं च—होत्रकाणां कयानश्चित्राभुवदिति । वरुणप्रधासे पुकाय-
स्य हविरोनुवाक्या कयान इत्येषा तथा च सूचं—कयानश्चित्राभुवद्विरुपगर्भः समवर्तताम इति ।

तत्रप्रथमा-

क_१या_२न_३श्चि_४त्र_५आ_६भु_७व_८दू_९ती_{१०}स_{११}दा_{१२}वृ_{१३}धः_{१४}स_{१५}खा_{१६} । क_{१७}या_{१८}श_{१९}चि_{२०}ष्ठ_{२१}या_{२२}वृ_{२३}ता ॥१॥

क_१या_२ । नः_३ । चि_४त्रः_५ । आ_६ । भु_७व_८त् । ऊ_९ती । स_{१०}दा_{११}श्वृ_{१२}धः । स_{१३}खा ।

क_१या_२ । श_३चि_४ष्ठ_५या । वृ_६ता ॥ १ ॥

सदावृधः सदावर्धमानः चित्रश्चायनीयः पूजनीयः सखा मित्रभूतइन्द्रः कया ऊती ऊत्या तर्पणेननोस्मान् आभुवदाभिमुख्येनभवेत् शचिष्ठया प्रज्ञावत्तमया प्रज्ञासहितमनुष्ठीयमानेन कयावृताकेनवर्तनेनकर्मणाच अभिमुखोभवेत् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

क_१स्त्वा_२स_३त्यो_४म_५दा_६ना_७नां_८मं_९हि_{१०}ष्ठो_{११}म_{१२}त्स_{१३}द_{१४}न्व_{१५}सः । दृ_{१६}ह्णा_{१७}चि_{१८}दा_{१९}रु_{२०}जे_{२१}व_{२२}सु ॥२॥

कः । त्वा । स_३त्यः । म_५दा_६ना_७म् । मं_९हि_{१०}ष्ठः । म_{१२}त्स_{१३}त् । अ_{१५}न्व_{१६}सः ।

दृ_{१६}ह्णा । चि_{१७}त् । आ_{१८}श्वृ_{१९}जे । व_{२०}सु ॥ २ ॥

मंहिष्ठःपूजनीयः सत्यः सत्यभूतः मदानांमादयितृणांमध्येहोमदकरः अन्वसः सोमस्य रसः दृह्णाचिद्वृदानपि वसु वसुनि शत्रूणांधनानि आरुने आसमन्ताद्रह्क्तुं हेन्द्र त्वा त्वां मत्सत् मादयेत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अ_१भी_२पु_३णः_४स_५खी_६ना_७म_८वि_९ता_{१०}ज_{११}रि_{१२}तृ_{१३}णाम् । श_{१४}तं_{१५}भ_{१६}वा_{१७}स्यु_{१८}ति_{१९}भिः ॥ ३ ॥

अ_१भि । सु । नः । स_५खी_६ना_७म् । अ_९वि_{१०}ता । ज_{११}रि_{१२}तृ_{१३}णाम् । श_{१४}तम् ।

भ_{१६}वा_{१७}सि । ऊ_{१८}ति_{१९}भिः ॥ ३ ॥

हेन्द्र त्वं सखीनांसमानख्यातीनां जरितृणां स्त्रोतृणाम् अवितारक्षिता त्वं शतं शतेन बहीभिस्त्वतिभीरक्षाभिःसह नोस्माकं सु सुष्टु अभिभवासि अभिमुखोभव ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अ_१भी_२न_३आ_४वं_५वृ_६त्स्व_७च_८क्रं_९न_{१०}वृ_{११}त्त_{१२}म_{१३}र्व_{१४}तः । नि_{१५}यु_{१६}द्रि_{१७}श्च_{१८}र्प_{१९}णी_{२०}नाम् ॥ ४ ॥

अभि । नः । आ । वृत्स्व । चक्रम् । न । वृत्तम् । अर्धतः ।

नियुत्क्षिभिः । चर्षणीनाम् ॥ ४ ॥

हेइन्द्र त्वं वृत्तं चक्रं वर्तमानंचक्रमिव अर्धतः उपगन्तृद्योस्मान् चर्षणीनाम् अस्मदी-
यानामनुष्याणां नियुद्धिः स्तुतिभिः अभ्यावृत्स्व अभ्यावर्तस्व ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

प्रवताहिकर्तूनामाहांपदेवगच्छंसि । अमक्षिसूर्येसचां ॥ ५॥२४ ॥

प्रश्वता । हि । ऋतूनाम् । आ । ह । पदाइव । गच्छंसि । अमक्षि ।
सूर्ये । सचां ॥ ५ ॥ २४ ॥

हेइन्द्र त्वं ऋतूनां कर्मणां यजनानांसंबन्धिनः प्रवता प्रवतः प्रवणान्देशान्पदेव पदा-
निस्वकीयानिस्थानानीव आगच्छसिहि आगतोभवसिखलु हेतिपूरणः हेइन्द्र त्वाम् अहम् सूर्ये
सूर्येणसचासह अमक्षिमजे ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथपष्ठी-

संयत्तइन्द्रमन्यवःसंचक्राणिदधन्विरे । अधत्वेअधसूर्ये ॥ ६ ॥
सम् । यत् । ते । इन्द्र । मन्यवः । सम् । चक्राणि । दधन्विरे ।
अध । त्वे इति । अध । सूर्ये ॥ ६ ॥

हेइन्द्र ते त्वदर्थं मन्यवः स्तुतयः यदासंदधन्विरे अस्माभिरनुमन्यन्ते चक्राणि चङ्क-
मणानिकर्माणिचसंदधन्विरे अध तदानीं ताः स्तुतयः तानिकर्माणिच त्वे त्वयि भवन्ति अध
तदनन्तरंसूर्येचमवन्ति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उतस्माहित्वामाहुरिन्मघवानंशचीपते । दातारमविदीधयुम् ॥ ७ ॥

उत । स्म । हि । त्वाम् । आहुः । इत् । मघध्वानम् । शचीपते ।
दातारम् । अर्धिइदीधयुम् ॥ ७ ॥

देशचीपते कर्मपाठकेन्द्र उतापिच मघवानं धनवन्तं दातारं स्तोतृभ्योमीष्टप्रदं त्वा
त्वामविदीधयुं विदीधयुरदीप्यमानः नविदीधयुरविदीधयुः तदीप्यमानमाहुःस्म प्रवदन्तिखलु हीदिति
द्वयंपूरणार्थम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उतस्मांसद्यइत्परिशशमानायसुन्वते । पुरुचिन्मंहसेवसुं ॥ ८ ॥

उत । स्म । सद्यः । इत् । परि । शशमानाय । सुन्वते । पुरु ।
चित् । मंहसे । वसुं ॥ ८ ॥

उतापिच हेइन्द्र त्वं सद्यइत् सद्यएव शशमानाय स्तुतिकुर्वते शशमान.शंसमानइतिया-
स्केनोक्तत्वात् । सुवन्ते सोमाभिपवंकुर्वतेयजमानाय पुरुचित् पुरुणिवहन्यपिवसुवसूनि धनानिपरि
परितोमंहसेस्म प्रयच्छसिखलु ॥ ८ ॥

अथनवमी-

नहिष्मातेशतंचनराधोवरन्तआमुरः । नच्यौत्नानिकरिष्यतः ॥ ९ ॥

नहि । स्म । ते । शतम् । चन । राधः । वरन्ते । आऽमुरः । न ।
च्यौत्नानि । करिष्यतः ॥ ९ ॥

हेइन्द्र आमुरः वाघकारादासादयः ते त्वदीयं शतंचन शतपरिमितमपि राधोधनं
नहिवरन्तेस्म नवारयन्तिखलु किंच शत्रूणांहिसनंकरिष्यतः तव च्यौत्नानि वदानि
नवारयन्ति ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अस्माँअवन्तुतेशतमस्मान्सहस्रमूतयः ।
अस्मान्विश्वाँअभिष्टयः ॥ १० ॥ २५ ॥

अस्मान् । अवन्तु । ते । शतम् । अस्मान् । सहस्रम् । ऊतयः ।
अस्मान् । विश्वाः । अभिष्टयः ॥ १० ॥ २५ ॥

हेइन्द्र ते त्वदीयाः शतं शतसंख्याकाः उतयोरक्षाः अस्मानवन्तु रक्षन्तु सहस्रं
सहस्रसंख्याकास्त्वदीयारक्षाः अस्मानवन्तु विश्वासर्वाण्यभीष्टयस्त्वदीयान्यभिगमनानिअस्मा-
नवन्तु ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेपञ्चविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अथैकादशी-

अस्माँइहावृणीष्वस्रख्यायस्वस्तये । महोरायेदिवित्मते ॥११॥

अस्मान् । इह । वृणीष्व । स्रख्याय । स्वस्तये । महः । राये ।
दिवित्मते ॥ ११ ॥

हेइन्द्र त्वम् इहास्मिन्यज्ञे अस्मान्यजमानान्स्रख्याय सखिभावाय स्वस्तये अविनाशायच
महोमहतेदिवित्मते दीक्षिते राये धनायच वृणीष्व संभजस्व ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

अस्माँअविड्विविश्वहेन्द्रंरायापरीणसा ।

अस्मान्विश्वाभिः ॥ १२ ॥

अस्मान् । अविड्वि । विश्वहा । इन्द्रं । राया । परीणसा । अस्मान् ।
विश्वाभिः । ऊतिशभिः ॥ १२ ॥

हेइन्द्र त्वं विश्वहा सर्वेष्वह सुपरीणसा महतारायाधनेन अस्मान्यजमानानविड्वि रक्ष किञ्च
विश्वाभिःसर्वाभिःऊतिशभिः अस्मानविड्वि ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

अस्मभ्यंताँअपावृधिव्रजाँअस्तेवगोमंतः ।

नवाँभिरिन्द्रोतिभिः ॥ १३ ॥

अस्मभ्यम् । तान् । अप । वृधि । व्रजान् । अस्ताँइव ।
गोमंतः । नवाँभिः । इन्द्र । ऊतिशभिः ॥ १३ ॥

हेइन्द्र त्वं नवाभिर्नूतनाभिः ऊतिपरिद्याभि अस्तेव क्षेसाशरइव गोमतोगोभिर्युक्कान्तान्
प्रसिद्धान्त्रनान्गोनिवासानस्मभ्यमपावृधि उद्गाय ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अस्माकं धृष्णयारथोद्युमाँइन्द्रानंपच्युतः । गव्युरंश्वयुरीयते ॥ १४ ॥

अस्माकम् । धृष्ण्या । रथः । द्युमान् । इन्द्र । अनंपच्युतः ।

गव्युः । अश्वयुः । ईयते ॥ १४ ॥

हेइन्द्र धृष्ण्या धृष्ण शत्रूणां धर्षकः द्युमान्दीप्तिमाननपच्युतः विनाशरहितः गव्यु-
र्गोमान् अश्वयुरश्ववान् अस्माकमस्मत्संबन्धीरवईयते सर्वत्रगच्छतु तेनरथेनास्मात्रक्षेत्र-
धः ॥ १४ ॥

अस्माकमुत्तमंकृधीत्यनया आदित्यं दृष्ट्वा रथादवरोहेत् तथाचसूत्रितम्-अस्माकमुत्तमंकृवीत्या-
दित्यमीश्रमाणोजपित्वावरोहेदिति ।

सैपापञ्चदशी-

अस्माकमुत्तमंकृधि श्रवो देवे पुंसूर्य । वर्षिष्ठं द्यामि वोपरि ॥ १५ ॥ २६ ॥

अस्माकम् । उत्तमम् । कृधि । श्रवः । देवेपु । सूर्य । वर्षिष्ठम् ।

द्यामईव । उपरि ॥ १५ ॥ २६ ॥

हेसूर्य सर्वस्य प्रेरकेन्द्र हे आदित्यवा त्वं देवेषु योतमानेषु ब्रह्मादिषु मध्ये अस्माकमस्मत्संब-
न्धि श्रवो यशः उत्तमसुत्कृष्टं कृधि कुरु तत्र दृष्टान्तः-वर्षिष्ठमतिशयेन प्रवृद्धं सेचनसमर्थं वाद्यामिव द्युलोकं
यथासर्वपां लोकानामुपरि स्थितसुत्कृष्टमकरोस्तद्वत् ॥ १५ ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठेऽपि शोचर्गः ॥ २६ ॥

आतूनइन्द्रेति चतुर्दशत्पृचमेकादशसूक्तं वामदेवस्वर्षिणायत्रमैन्द्रम् अन्त्येकनीनेकेवेत्या-
दिकेद्रे इन्द्रस्याश्वदेवताके तथाचानुक्रान्तम्-आतूनश्चतुर्विंशतिरन्त्याभ्यामेन्द्राधौस्तुताविति ।
गतो विनियोगः ।

तत्रप्रथमा-

आतूनं इन्द्रवृत्रहन् अस्माकं मर्धमा गहि । महान्महीभि रूतिभिः ॥ १ ॥

आ । तु । नः । इन्द्र । वृत्रहन् । अस्माकम् । अर्धम् । आ ।

गहि । महान् । महीभिः । रूतिभिः ॥ १ ॥

हेवृत्रहन् वृत्राणां शत्रूणांहिसकेन्द्र त्वनोस्मान्प्रति तु क्षिप्रमागच्छ हेइन्द्र महान्प्रभूतस्त्वं महीभिर्महतीभिर्हृतिभिर्रक्षाभिःसह अस्माकमर्थं समीपे आगहि आगच्छ ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

भृमिश्चिद्भासितूतुजिराचित्रचित्रिणीष्वा । चित्रंकृणोप्यूतये ॥ २ ॥

भृमिः । चित् । घ । असि । तूतुजिः । आ । चित्र । चित्रिणीषु ।

आ । चित्रम् । कृणोषि । ऊतये ॥ २ ॥

हेचित्र चायनीय पूननीयेन्द्र त्वं भृमिश्चित् भ्रमणशोषोपि तूतुजिः वासि अस्मदभीष्टप्रदा-
ताचभवसि आकारश्चार्थे चित्रिणीषुचित्रकर्मयुक्तासु अस्मद्रूपासु प्रजासु चित्रंचायनीयंधनम् ऊतये
रक्षणाय आहृणोषि आसमन्तात्करोषि ॥ २ ॥

अथतृतीया-

दुभ्रेभिश्चिच्छशीयांसंहंसिब्राधन्तमोजसा । सखिभिर्येत्वेसचां ॥ ३ ॥

दुभ्रेभिः । चित् । शशीयांसम् । हंसि । ब्राधन्तम् । ओजसा ।

सखिभिर्येत्वे । ये । त्वे इति । सचां ॥ ३ ॥

हेइन्द्र त्वं दुभ्रेभिश्चित् अल्पैरपिसखिभिर्येजमानैःसह शशीयांसं शशप्लुतगतौ उत्सृष्टवानं
ब्राधन्तं महान्तमपि शत्रुमोजसाबलेनहंसि नाशयसि येयजमानाः त्वेत्वायिसचा संगताः तैरिति
पूर्वणसंबन्धः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

वयमिन्द्रत्वेसचांवयन्त्वाभिन्नोनुमः । अस्माँअस्माँइदुद्व ॥ ४ ॥

वयम् । इन्द्र । त्वे इति । सचां । वयम् । त्वा । अभि । नोनुमः ।

अस्मान्अस्मान् । इत् । उत् । अव ॥ ४ ॥

हेइन्द्र वयंयजमानास्त्वे त्वयि सचासंगताः स्मः वयं त्वा त्वाम् अभिनोनुमः अतिशयेना-
भिदुमः हेइन्द्र त्वमपि अस्मान्स्मानित् सर्वान्स्मानेव उद्व उत्कर्षेणरश्म ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

सनंश्चित्राभिरद्रिवोनवद्याभिरूतिभिः । अनाघृष्टाभिरागंहि ॥ ५ ॥ २७ ॥

सः । नः । चित्राभिः । अद्रिष्वः । अनवद्याभिः । ऊतिभिः ।

अनाघृष्टाभिः । आ । गंहि ॥ ५ ॥ २७ ॥

हेअद्रिवः वज्रवजिन्द्र सत्वं चित्राभिधायनीयामिरनवद्याभिरनिन्दिताभिः अनाघृष्टाभिः शत्रुभिरग्रहपितैः ऊतिभिःरक्षणैःसहितःसन् नोस्मानागहि आगच्छ ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यपठेसप्तविशोवर्गः ॥ २७ ॥

अथषष्ठी-

भूयामोपुत्वावतःसखायइन्द्रगोमंतः । युजोवाजायघृष्वये ॥ ६ ॥

भूयामो इति । सु । त्वाश्वतः । सखायः । इन्द्र । गोमंतः ।

युजः । वाजाय । घृष्वये ॥ ६ ॥

हेइन्द्र त्वावतः त्वत्सदृशस्यगोमतोगोभिर्युक्तस्यदेवस्यसंवन्धिन सखायः स्तोतारोवयं घृष्वये महते वानायात्राययुजः संयुक्ताः सु सुष्टु भूयामोभवामैव ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

त्वंहोक्ईशिपुइन्द्रवाजस्यगोमंतः । सनोयन्धिमहीमिपम ॥ ७ ॥

त्वम् । हि । एकः । ईशिपे । इन्द्र । वाजस्य । गोमंतः । सः ।

नः । यन्धि । महीम् । इपम ॥ ७ ॥

हेइन्द्र हियस्मात्कारणात् त्वम् एकएव गोमतोगोभिर्युक्तस्यवानस्यान्नस्य ईशिपे प्रभवसि अतःकारणात्सत्वंनोस्मभ्यंमहीमहतीमिपमन्नं यन्धि प्रयच्छ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नत्वावरन्तेअन्यथायदित्संसिस्तुतोमधम् । स्तोतृभ्यइन्द्रगिर्वणः ॥ ८ ॥

न । त्वा । वरन्ते । अन्यथा । यत् । दित्संसि । स्तुतः । मधम् ।

स्तोतृभ्यः । इन्द्र । गिर्वणः ॥ ८ ॥

हेइन्द्र गिर्वणः गिरासंभक्तः स्तुतोस्माभिःसंस्तुतः यद्यदा स्तोतृभ्योस्मभ्यंमबंधनंदिस्सि
दास्तुमिच्छसि तदा त्वा त्वामन्यथा प्रकारान्तरेणनवरत्ने ननिवारयन्ति किन्तुसर्वेष्यनुकूलाएव
भवन्ति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अभित्वागोतंमागिरानूपतप्रदावने । इन्द्रवाजाघृष्वये ॥ ९ ॥

अभि । त्वा । गोतंमाः । गिरा । अनूपत । प्र । दावने । युजः ।
वाजाय । घृष्वये ॥ ९ ॥

हेइन्द्र त्वा त्वामभिलक्षीकृत्य गोतमाएतन्नामकाऋषयः गिरा स्तुतिरूपयावाचा दावने
घनदानार्थंप्रानूपत प्रकर्षेणस्तुवन्ति घृष्वयेमहतेवानायात्रायप्रस्तुवन्ति ॥ ९ ॥

अथदशमी-

प्रतेवोचामवीर्यां यामन्दसानारुजः । पुरोदासीरभीत्यां १० ॥ २८ ॥

प्र । ते । वोचाम् । वीर्यां । याः । मन्दसानः । आ । अरुजः ।
पुरः । दासीः । अभिइत्यं ॥ १० ॥ २८ ॥

हेइन्द्र मन्दसान सोमेनमोदमानस्त्व दासी क्षेत्तुरसुरस्यस्वभृतायाःपुर यानिपुराणि नगराणि
अभीत्याभिगम्य आरुजः आसमन्तादभाङ्क्षीः हेइन्द्र तेत्वदीयानितत्रयानिवीर्यावीर्याणि वयंस्तो-
तार प्रवोचाम प्रकर्षेणवशम ॥ १० ॥

॥ इतिनृतायस्यपष्टेष्टानिशोवर्गः ॥ २८ ॥

अथैकादशी-

तातैगृणन्तिवेधसोयानिचकर्थपौस्यां । सुतेष्विन्द्रगिर्वणः ॥ ११ ॥

ता । ते । गृणन्ति । वेधसः । यानि । चकर्थं । पौस्यां ।
सुतेषु । इन्द्र । गिर्वणः ॥ ११ ॥

हेइन्द्र गिर्वणः गिरास्तुतिरूपाणांवाचांसंभक्ता त्वं यानि पौस्या पौस्यानि बलानि चकर्थं
कृतवानसि हेइन्द्र वेधसः प्राज्ञाः सुतेष्वभिषुतेपुसोमेषु तेत्वदीयानिता तानि बलानि गृणन्तिक्री-
तयन्ति ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

अर्वीवृधन्तगोतमाइन्द्रत्वेस्तोमंवाहसः। ऐर्षुधावीरवृद्यशः ॥१२॥

अर्वीवृधन्त । गोतमाः । इन्द्र । त्वे इति । स्तोमंश्वाहसः । आ ।

एषु । धाः । वीरवृद्यत् । यशः ॥ १२ ॥

स्तोमवाहसः स्तोमानांस्तोत्राणांवेदारः गोतमाःऋषयः हेइन्द्र त्वे त्वामवीवृधन्त स्तोत्रैर्वर्धयन्ति त्वमेषुगोतमेषु वीरवृद्यत्पौत्रादियुक्तंयशोत्रमाधाः निधेहि ॥ १२ ॥

अथत्रयोदशी-

यच्चिद्धिशश्वतामसीन्द्रसाधारणस्त्वम् । तंत्वावयंहवामहे ॥ १३ ॥

यत् । चित् । हि । शश्वताम् । असिं । इन्द्र । साधारणः ।

त्वम् । तम् । त्वा । वयम् । हवामहे ॥ १३ ॥

हेइन्द्र त्वं यच्चिद्धि यद्यपिखलु शश्वतां बहूनां सर्वेषांयजमानानांसाधारणोसि सामान्योभवसि तथापि तमेव त्वा त्वावयस्त्वोतारः हवामहे आह्वयामः ॥ १३ ॥

अथचतुर्दशी-

अर्वाचीनोवसोभवास्मेसुमत्स्वान्धसः । सोमानामिन्द्रसोमपाः १४

अर्वाचीनः । वसो इति । भव । अस्मे इति । सु । मत्स्व ।

अन्धसः । सोमानाम् । इन्द्र । सोमष्पाः ॥ १४ ॥

हेवसोयज्ञेनिवासकेन्द्र त्वमस्मे अस्मासुयजमानेषु अर्वाचीनोभिमुखोभव तथा हेसोमपाः सोमानांपातस्त्रिं सोमानामन्धसोऽज्ञेन सु सुष्ठु मत्स्व माघ ॥ १४ ॥

अथपञ्चदशी-

अस्मार्कंत्वामतीनामास्तोमंइन्द्रयच्छतु । अर्वागार्वर्तयाहरीं ॥१५॥

अस्मार्कम् । त्वा । मतीनाम् । आ । स्तोमः । इन्द्र । यच्छतु ।

अर्वाक् । आ । वर्तय । हरी इति ॥ १५ ॥

मतीनांस्तोतृणां मन्यते. कर्तरिकिच् अस्माकंसंवन्धिस्तोमः स्तोत्रं हेइन्द्र त्वा त्वामायच्छतु
अस्मासुनियच्छतु त्वमपिहरी त्वदीयावधौ अर्वागस्मदभिमुखंयथाभवतितथा वर्तय परिवर्तनं
कुरु ॥ १५ ॥

अथपोडशी-

पुरोळाशंचनोघसो जोपयासे गिरंश्चनः । वधूयुरिव्योपणाम् १६ । २९

पुरोळाशम् । च । नः । घसः । जोपयासे । गिरः । च । नः ।

वधूयुः इव । योपणाम् ॥ १६ ॥ २९ ॥

हेइन्द्र त्वनोस्मदीयंपुरोळाशंचपुरोळाशरूपमर्षच घसः अद्धि तयानोस्मदीयागिरश्च स्तुतिरूपाः
वाचश्च भोपयासे सेवस्व तत्रदृष्टान्तः-वधूयुरिव स्त्रीकामोयथायोपणांस्त्रीणांगिरःसेवतेतद्धत् ॥ १६ ॥

॥ इतितृतीयस्यपष्ठेएकोनविंशोवर्गः ॥ २९ ॥

अथसप्तदशी-

सहस्रं व्यतीनां युक्तानामिन्द्रं ममिहे । शतं सोमस्य खार्यैः ॥ १७ ॥

सहस्रम् । व्यतीनाम् । युक्तानाम् । इन्द्रम् । इमहे ।

शतम् । सोमस्य । खार्यैः ॥ १७ ॥

वयं स्तोतारः इन्द्रं परमैश्वर्ययुक्तयुक्तानां शिक्षितानां व्यतीनां गमनवतामथानांसहस्रंसहस्र-
संख्याकम् इमहे याचामहे तथा सोमस्याभिपुतसोमस्य शतं शतसंख्याकाः खार्यैः खारीरीमहे अत्र-
मानविशेषवाचिनाखारीराज्येनद्रोणकलशउपलक्ष्यते अपरिमितद्रोणकलशान्बहून्यज्ञान्याचामहइ-
त्यर्थः ॥ १७ ॥

अथाष्टादशी-

सहस्रांतिशतावयंगवामाच्यावयामसि । अस्मत्रारार्धं एतुते ॥ १८ ॥

सहस्रा । ते । शता । वयम् । गवाम् । आ । च्यावयामसि ।

अस्मत्त्रा । रार्धः । एतु । ते ॥ १८ ॥

हेइन्द्र ते त्वदीयानि गवां सहस्रा सहस्रसंख्याकानि शता शतसंख्याकानि च च्यावयामसि
आच्यावयामः अस्मदभिमुखं दुर्नः तथा अस्मत्रा अस्मदीयं रार्धं धनं ते त्वत्तः एतु आगच्छतु ॥ १८ ॥

अथैकोनविंशी-

दशते कलशानां हिरेण्यानामधीमहि । भूरिदा अंसि वृत्रहन् ॥ १९ ॥

दश । ते । कलशानाम् । हिरण्यानाम् । अधीमहि । भूरिऽदाः ।
असि । वृत्रहन् ॥ १९ ॥

हेइन्द्र ते त्वत्तः कलशानांकुम्भानां कुम्भपरिमितानामितियावत् हिरण्यानां हितरमणीया-
नांधनानां दशसंख्याकानि अधीमहि धारयामः हेवृत्रहन् वृत्राणांशत्रूणांहिसकेन्द्र त्वं भूरिदाअसि
बहुप्रदोभवसि ॥ १९ ॥

अथविंशी-

भूरिदाभूरिदेहिनोमादभ्रभूर्याभ्र । भूरिघेदिन्द्रदित्ससि ॥ २० ॥

भूरिऽदाः । भूरि । देहि । नः । मा । दभ्रम् । भूरि । आ । भ्र ।

भूरि । घ । इत् । इन्द्र । दित्ससि ॥ २० ॥

हेइन्द्र भूरिदाः बहुप्रदस्त्वं भूरि बहुधनं नोस्मभ्यं देहि प्रयच्छ किन्तु दभ्रमल्पधनमाप्रयच्छ
भूरिबहुधनमस्मभ्यमाभ्रआहर किंच भूरिइत् अदभ्रमेवधनं दित्ससि च अस्मभ्यं दातुमिच्छ-
सि खलु ॥ २० ॥

अथैकविंशी-

भूरिदाह्यसिंश्रुतः पुरुत्राशूरवृत्रहन् । आनोभजस्वराधसि ॥ २१ ॥

भूरिऽदाः । हि । असिं । श्रुतः । पुरुत्रा । शूर । वृत्रहन् ।

आ । नः । भजस्व । राधसि ॥ २१ ॥

हेवृत्रहन् वृत्रस्यहिसक इह विक्रान्तेन्द्र भूरिदाः बहुप्रदस्त्वं पुरुत्रा पुरुबहुपुयन्मानेपुश्रु-
तोसिहि विख्यातोभवसि खलु राधसि धनेनोस्मानामनस्व आसमन्ताद्भागिनः कुरु ॥ २१ ॥

अथद्वाविंशी-

प्रतेवभ्रुविचक्षणशंसांमिगोपणोनपात् । माभ्यांगाअनुशिश्नथः २२

प्र । ते । वभ्रू इति । विचक्षण । शंसांमि । गोऽसुनः ।

नपात् । मा । आभ्याम् । गाः । अनु । शिश्नथः ॥ २२ ॥

हेविचक्षण प्राज्ञेन्द्र ते त्वदीयौ बभ्रू बभ्रुवर्णावश्चौ प्रशंसामि प्रकर्षेणस्तौमि हेगोपणः गवां
सनितः हेनपात् नपातयितः स्तोतृनविनाशयितः किंतुपालयितरित्यर्थः हेइन्द्र त्वम् आभ्यां त्वदी-
याभ्यामश्वाभ्यांगाः अनु अस्मदीयागाः लक्ष्मीकृत्य माशिश्नथः विनष्टामाकार्पाः गावोश्वदर्शनाद्वि-
शिष्टयन्ते तन्मान्मुदित्यर्थः ॥ २२ ॥

अथत्रयोविंशी-

कनीनकेवविद्रुधेनवेद्रुपदेअर्भके । वभ्रूयामेषुशोभते ॥ २३ ॥

कनीनका इव । विद्रुधे । नवे । द्रुपदे । अर्भके । वभ्रू इति ।
यामेषु । शोभते इति ॥ २३ ॥

विद्रुधे विद्वे व्यूढे नवे नवजाते अर्भके अल्पके द्रुपदे द्रुमाख्यस्यानेस्थिते कनीनकेइव कमनीयेशालमञ्जिकेइव हेइन्द्र वभ्रू वभ्रुवर्णौ त्वदीयावधौ यामेषु यज्ञेषु शोभते कान्तियुक्तौभवतः कनीनकेकन्यकेकन्याकमनीयामवतिकेयमेतव्येतिवाकमनेनानीयतइतिवाकनतेर्वास्यात्कान्तिकर्मणइत्यादिनिर्गच्छम् ॥ २३ ॥

अथचतुर्विंशी-

अरंमउस्रयाम्णेरमनुस्रयाम्णे । वभ्रूयामेष्वस्त्रिधा ॥ २४ ॥ ३० ॥

अरंम् । मे । उस्रयाम्ने । अरंम् । अनुस्रयाम्ने ।
वभ्रू इति । यामेषु । अस्त्रिधा ॥ २४ ॥ ३० ॥

हेइन्द्र अस्त्रिधा अस्त्रिधौ अहिंसकौ वभ्रूवभ्रुवर्णौ त्वदीयावधौ यामेषु यज्ञेषु गमनेषु प्राप्ते-
पुस्रसु उस्रयाम्णे उसाभ्यामनड्भ्यांयुक्तेनरथेनयातीत्युस्रयामा तस्मै मे मह्यम् अरमलं पर्याप्तका-
रिणौभवताम् अनुस्रयाम्णे पद्भ्यामेवगच्छते मह्यम् अरंपर्याप्तकारिणौभवताम् ॥ २४ ॥

॥ इतितृतीयस्यपेष्टोत्रिशोवर्गः ॥ ३० ॥

॥ इतिचतुर्थेमण्डलेतृतीयोनुवाकः ॥ ३ ॥

वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दनिवारयन् ॥ पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेध्वरः ॥ १ ॥

॥ इतिश्रीमद्राजाधिरानपरमेध्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यपुरन्धरेणसायणाचा-
र्येणाश्रितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेतृतीयाष्टकेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदायोवेदेभ्योऽखिलंजगत् ॥ निर्मेतमहंवेदेविद्यार्तार्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

चतुर्धनुवाकेप्रयोदशसूक्तानि तत्रप्रश्नमुभ्यइत्येकादशर्चप्रथमंसूक्तं वामदेवस्याधिर्दुभं तुह्या-
दिग्प्रिमापया इदमादिसूक्तपञ्चकश्रमुदेयताकम् अत्रानुक्रमणिका-प्रश्नमुभ्यएकादशार्धवंवाइति ।
श्चारात्रेचतुर्धनिवैश्वदेवशस्त्रेआर्भवनिविद्वानीयमिदं तथाचसूत्रितं-प्रश्नमुभ्यःप्रशुकौत्वितिवै-
श्वदेवमिति ।

तत्रमथमा-

ॐम् प्र॒क्रु॒भु॒भ्यो॑दू॒तमि॑व॒वाच॑मिष्यउ॒प॒स्तिरे॑श्वै॒तरी॑धे॒नुर्मा॑ळे ।
येवा॒तंजू॒तास्त्र॑रणि॒भिरे॒वैःप॑रि॒द्यांस॒द्योअ॒पसो॑व॒भूवुः ॥ १ ॥

प्र । क्रुभुभ्यः । दूतम् इव । वाचम् । इष्ये । उपस्तिरे । श्वैतरीम् ।
धेनुम् । ईळे । ये । वातंजुताः । तरणिभिः । एवैः । परि । द्याम् ।
सद्यः । अपसः । वभूवुः ॥ १ ॥

तत्र ऋभूणांपूर्वमनुष्याणामेवसतां तपसादेवत्वप्राप्तिः आर्भवंशंसत्यमवोवैदेवेपुइत्यत्र ब्राह्मणे-
स्पष्टमाज्ञाता । केचनऋभवोनामसूर्यरश्मयइत्याचक्षते । अहंयजमानः ऋभुभ्यउरुभासमानेभ्यएत-
न्नामकेभ्योदेवेभ्योवाचंस्तुतिरूपांप्रेष्ये प्रेरयामि किमिव दूतमिव यथादूतंस्वकार्यं प्रतिप्रेषयन्तितद्वत्
किञ्च उपस्तिरे सोमोपस्तरणायश्वैतरीपयोयुक्तांश्वेततरांवाधेनुम् ईळे याचामि ऋभून् येऋभवोवा-
तजूताः वातसमानगतयः अपसः जगदुपकारिकर्माणःसन्तः तरणिभिस्तारकैः एवैर्गमनशीलैरश्वैः
द्याम् अन्तरिक्षं सद्यः तदानीमेव परिवभूवुः परिमवन्ति सर्वतोव्याप्नुवन्ति अप रश्मयएव ऋभवइ-
त्युक्त्वादावित्यंवारश्मयःपरितोव्याप्नुवन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

य॒दार॑म॒क्रन्नु॑भ॒वंःपि॑तृ॒भ्यांप॑रि॒विष्टी॑वि॒पणा॑दंस॒नाभिः॑ ।
आ॒दि॒द्दे॒वाना॑मु॒पस॑रु॒खमा॑य॒न्धीरा॑सःपु॒ष्टिम॑व॒हन्म॒नायै॑ ॥ २ ॥

यदा । अरम् । अक्रन् । ऋभवः पितृभ्याम् । परिविष्टी ।
 वेपणा । दंसनाभिः । आत् । इत् । देवानाम् । उप । सख्यम् ।
 आयन् । धीरासः । पुष्टिम् । अवहन् । मनायै ॥ २ ॥

यदा यस्मिन्काले ऋभवः पितृभ्यां मातापितृभ्यां परिविष्टी परिवेषणेन परिचर्यया वेपणा
 वेपणेन व्यास्या यद्वा वेपणजरद्रूपयोर्युवत्करणेन दंसनाभिरन्यैश्चमसनिर्माणादिकर्मभिः अरम् अत्यर्थ-
 म् अक्रन् आदिदनन्तरमेव देवानाम् इन्द्रादीनां सख्यं सखित्वं समानख्यानत्वं देवतात्वमुपायन् आग-
 मन् युवशाकृत्वैतिदेषत्वप्राप्तेरेकान्तत्वेन द्वैरुक्तत्वादिति भावः किंच धीरासो धीराशुद्धिमन्तस्तेषां पुष्टिं
 गवादिविषयां मनायै ऋतेन यनमानायावहन् वहन्ति षत्पन्ति यद्वा सविषयां पुष्टिं मनायै मनसे
 मष्ट्यमनस्कत्वायावहन् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

पुनर्येचक्रुः पितरायुवानासनायूपैव जरणाशर्याना ।
 तेवाजोविभ्वाँऋभुरिन्द्रवन्तोमधुप्सरसोनोवन्तुयज्ञम् ॥ ३ ॥

पुनः । ये । चक्रुः । पितरा । युवाना । सना । यूपोइव ।
 जरणा । शर्याना । ते । वाजः । विभ्वा । ऋभुः । इन्द्रवन्तः ।
 मधुप्सरसः । नः । अवन्तु । यज्ञम् ॥ ३ ॥

येऋभवः पितरा मातापितरौ यूपैव छिन्नस्थाण्डुव जरणा जीर्णा शयाना शयानौ पुनः
 सना सदायुवाना युवानौ चक्रुः नित्यतरुणावकुर्वन् ते वानोविभ्वान्ऋभुरित्तनामकास्त्रयः सुधन्वतः
 आङ्गिरसस्यपुत्राऋषयः इन्द्रवन्तः अनुग्राहकेणेन्द्रेणतद्वन्तः मधुप्सरसः मधुरस्यसोमरसस्यमद्यधि-
 तारोमनोहररूपावानोस्मदीयं यज्ञम् अवन्तु रक्षन्तु गच्छन्तुवा ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यत्संवत्संमृभवोगामरक्षन्यत्संवत्संमृभवोमाअपिंशन् ।
 यत्संवत्समभरन्भासोअस्यास्ताभिःशमीभिरमृतत्वमांशुः ॥ ४ ॥

यत् । सम्भ्रवत्सम् । ऋभवः । गाम् । अरक्षन् । यत् । सम्भ्रवत्सम् ।
 ऋभवः । माः । अपिंशन् । यत् । सम्भ्रवत्सम् । अभरन् । भासः ।
 अस्याः । तामिः । शमीभिः । अमृतइत्वम् । आशुः ॥ ४ ॥

संवत्सं संवसन्तिमृतान्यास्मिन्नितिसंवत्सः संवत्सरः संवत्सरपर्यन्तम् ऋभवोगामृतामर-
 क्षन् अपालयन् स्वसामर्थ्यादितियत् यदेतत्कर्मास्ति तथा संवत्सं संवत्सरम् ऋभवोमास्त-
 स्याएवगोर्मासमपिंशन् अवयवानकुर्वन्नितियत् किंच मृतायागोः त्वचापुच्छाद्यङ्गंतस्यामांसं
 समयोनयन्नित्यर्थः किंच संवत्सं संवत्सरपर्यन्तमस्याःभासः अमरन् दीप्तीरवयवशोमाअ-
 कुर्वन् इतियत् तामि शमीभिः मृतायागोर्नवीकरणविषयैःकर्मभिरमृतत्वमाशुः देवत्वंप्राप्ताः
 धेनुःकत्वेतिदेवत्वप्राप्तिसाधनत्वेनदेवैःप्रतिश्रुतत्वात् यद्वात्रसंवत्समित्येतद्भ्रसेनसहेतिव्याख्ये-
 यम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ज्येष्ठआहचमसाद्वाकरेतिकनीयान्त्रीन्कृण्वामेत्याह ।
 कनिष्ठआहचतुरस्करेतित्वष्टंऋभवस्तर्पनयद्दचोवः ॥५॥१॥

ज्येष्ठः । आह । चमसा । द्वा । कर । इति । कनीयान् । त्रीन् ।
 कृण्वाम् । इति । आह । कनिष्ठः । आह । चतुरः । कर । इति ।
 त्वष्टा । ऋभवः । तत् । पनयत् । वचः । वः ॥ ५ ॥ १ ॥

एकंचमसंचतुरःकृणोतनेतियदादेवदूतोग्निः ऋभूनाह देवत्वप्राप्त्युपायत्वेनं तदा ते-
 पुमध्ये देवत्वप्राप्त्यैउक्तएकोज्येष्ठऋभुरितरावाह किमिति उच्यते-चैमसाद्वाकरेति । ए-
 कंचमसंसन्तद्वौकृण्वामेतिकनीयान्तदनन्तरोविभ्वा त्रीन्कृण्वामकरवामेत्याह तत्कनिष्ठस्त-
 तोपिकनीयान्वाजः चतुरस्कर चतुर्धाकरवामेत्याह तदेवचतुःकरणरूपं हेऋभवः त्वष्टा
 युष्मद्गुरुः व. वचः युष्मद्दचनं पनयदस्तात् अङ्गीचकारेत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे प्रथमो वर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी-

सत्यमूचुर्नरं एवाहिचक्रुरनुस्वधामृभवीजग्मुरेताम् ।

विभ्राजमानाँश्चमसाँअहेवावेनस्वष्टाचतुरोददृश्वान् ॥ ६ ॥

सत्यम् । ऊचुः । नरः । एव । हि । चक्रुः । अनु । स्वधाम् ।

ऋभवः । जग्मुः । एताम् । विभ्राजमानान् । चमसान् ।

अहांइव । अवेनत् । त्वष्टा । चतुरः । दृश्वान् ॥ ६ ॥

नरोमनुष्यरूपाऋभवःसत्यमूचुः सत्यमेवानुवन् हियस्मादेतेष्वैवंचक्रुः चतुरोकु-
र्वन् यपोक्ततथैवकृतत्वादित्यभिप्रायः अनु चतुर्धाकरणान्तरमेतांतृतीयसवनगतांस्वर्वासो-
माख्यममृतमृभवोजग्मुः एकंचमसंचतुरःकृणोतने साकंदैवैधेज्ञियासोमविष्यथेतिश्रुतत्वात् ।
अथत्वष्टादेवोविभ्रानमानानहेव अहानीव दीप्यमानाँश्चमसाँश्चतुरोददृश्वान् दृष्टवान्सन्
अवेनदमन्यत अह्नीचकारेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

द्वादशयून्यदगोँह्यस्यातिथ्येरणंभुभवःससन्तः ।

सुक्षेत्राँकृष्वन्ननयन्तसिन्धून्धन्वातिष्ठन्नोपधीनिन्नमापः ॥ ७ ॥

द्वादश । यून । यत् । अगोँह्यस्य । आतिथ्ये । रणं । ऋभवः ।

ससन्तः । सुक्षेत्राँ । अकृष्वन् । अनयन्त । सिन्धून् । धन्व । आ ।

अतिष्ठन् । ओपधीः । निन्नम् । आपः ॥ ७ ॥

तत्ररश्मयपव ऋभवइत्युक्तत्वात्तद्रेणस्तूपन्ते-यद्यदा द्वादशयून्यद्विसान आर्द्रादिद्वादशवृ-
ष्टिनयत्रार्णात्यर्थः अगोहास्यागोप्यस्याँदित्यस्यगृहे आतिथ्येकस्मादागतोतिथिः तदुचितं स-
त्काररूपंकर्मातिथ्यं तदर्थंससन्तःस्वपन्तःसुतेननिवमन्तऋभवः रणश्रमन्ते अगोहास्ययदस-
स्तनार्णहइत्युक्तम् तदानींसुक्षेत्राँकृष्वन् अकृष्टानिशून्यानिक्षेत्राणिवृष्ट्यासस्यादिसमृद्धानिअ-
कुर्वन् सिन्धून्धनीरनयन्त प्रैरयन् तस्मिन्काले ओपधीरोपधयोधन्व निरुदकस्थानमाश्रित्या-
तिष्ठन् निक्षेत्राँचस्थानमापोतिष्ठन् उद्वत्स्वस्माअकृणोतनातृणंनिवत्स्वंपइत्युक्तम् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

रथंयेचक्रुःसुवृत्तंनरेष्टांयेधेनुंविश्वजुर्विश्वरूपाम् ।
तआर्तक्षन्त्वृभवोरयिनःस्ववसःस्ववसःसुहस्ताः ॥ ८ ॥

रथम् । ये । चक्रुः । सुवृत्तम् । नरेऽस्थाम् । ये । धेनुम् ।
विश्वजुर्वम् । विश्वरूपाम् । ते । आ । तक्षन्तु । ऋभवः । रयिम् ।
नः । सुऽवसः । सुऽअवसः । सुऽहस्ताः ॥ ८ ॥

हेऋभवः सुवृत्तं सुचक्रं सुध्रुवतेमानंवा नरेष्टां नेतारिचक्रेवतेमानंरथं चक्रुः ये च विश्वजुर्वं
विश्वस्य प्रेरयित्रीं विश्वरूपां वहरूपाम् एतन्नामिकांवाधेनुं गां चक्रुरकुर्वन् वृंहस्यतिविश्वरूपामुपाज-
तेतिष्ठुक्तम् । तेमहान्तऋमवोनोस्माकरयिधनमातक्षन्तु सर्वतोनिष्पादयन्तु कीदृशास्तेऋभवः स्ववसः
सुकर्माणः स्ववसः शोभनाज्ञोपेताः सुहस्ताः शोभनहस्ताः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अपोह्येषामजुपन्तदेवाअभिकृत्वामनसादीध्यानाः ।
वाजोदेवानामभवत्सुकर्मेन्द्रस्यऋभुक्षावरुणस्यविभ्वा ॥ ९ ॥

अपः । हि । एषाम् । अजुपन्त । देवाः । अभि । कृत्वा । मनसा ।
दीध्यानाः । वाजः । देवानाम् । अभवत् । सुकर्मो । इन्द्रस्य ।
ऋभुक्षाः । वरुणस्य । विभ्वा ॥ ९ ॥

एषाम्मूषामपोधरथनिर्माणादिरूपं कर्म देवा इन्द्रादयोजुपन्तासेवन्त इन्द्रोहरीयुयुनेअश्विनारथ-
मित्यादिर्मन्त्रोक्तप्रकारेणस्वीकृतवन्तइत्यर्थः । कीदृशास्ते कृत्वा वरप्रदानरूपेणकर्मणामनसाशोमने-
नचितेनानुग्रहयुक्तेनाभिदीध्याना दीप्यमानाः देवानामनुग्रहेणकिंलब्धमित्याह—सुकर्मोशोमनव्यापा-
रोवाज कनीयान्देवानांसर्वेषांसंबन्ध्यभवत् तथेन्द्रस्यसंबन्धी ऋभुक्षाः ऋभुज्येष्ठ विभ्वामध्यमोवरुण-
स्यसंबन्ध्यभवत् हिपूरणः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

येहरीमेधयोक्थामदन्तइन्द्रायचक्रुःसुयुजादेश्वा ।
 तेरायस्पोपद्रविणान्यस्मेधत्तऋभवःक्षेमयन्तानमित्रम् ॥१०॥
 ये । हरी । इति । मेधया । उक्था । मदन्तः । इन्द्राय । चक्रुः ।
 सुयुजा । ये । अश्वा । ते । रायः । पोपम् । द्रविणानि । अस्मे इति ।
 धत्त । ऋभवः । क्षेमयन्तः । न । मित्रम् ॥ १० ॥

येऋभवः हरी अश्वा मेधयाप्रज्ञया उक्था उत्थैःस्तुतिभिःमदन्तोहर्षयन्तधक्रुः येच तौ
 सुयुजा सुयुजौ सुयोजमानौ अश्वा अश्वौ इन्द्रापेन्द्रार्थचक्रुरकुर्वन् हेऋभवस्तेयूरायस्पोप-
 धनपुष्टिं द्रविणानिगवादिधनानिचसुखानिवाअस्मेअस्मासुधत्त धारयत किमिव क्षेमयन्तः
 क्षेममिच्छन्तोमित्रं मित्रमिव अत्र यद्यप्येकएवऋभुनामातत्संबन्धादितरेषूपवत्तच्यन्ते प्राणभृ-
 ष्यायेन ॥ १० ॥

अथैकादशी-

इदाहःपीतिमुतवोमदन्धुर्नऋतेश्रान्तस्यसख्यार्यदेवाः ।
 तेनूनमस्मेऋभवोवसूनि तृतीयैअस्मिन्तसर्वनेदधात ॥११॥२॥
 इदा । अहः । पीतिम् । उत । वः । मदम् । धुः । न । ऋते ।
 श्रान्तस्य । सख्यार्य । देवाः । ते । नूनम् । अस्मे इति । ऋभवः ।
 वसूनि । तृतीयै । अस्मिन् । सर्वने । दधात ॥ ११ ॥ २ ॥

इदा इदानीं चमसादिनिर्माणानन्तरम् अहः सुत्यासंबन्धिनस्तृतीयैसर्वनेपीति सोमपानम्
 उतापिच मदन्तज्वनितं वीयुष्माकं धुः ददुः देवाःश्रान्तस्यश्रान्तात्तपोयुक्ताहतेसख्याय सखित्वाय
 नभवन्ति देवाः यतपतेश्रान्ताः अतोददुरित्यर्थः हेऋभवः तेमहान्तो यूरं नूनं निश्चयमस्मे अस्मासु
 अस्मिन्तृतीयसर्वने वसूनि धनानि दधात धारयत ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

ऋभुर्विभ्वेत्यैकादशर्चद्वितीयसूक्तं वामदेवस्वार्पत्रैष्टुमभार्भवम् ऋभुर्विभ्वेत्यनुक्रमणिका ।
 ष्वहेदशानेपञ्चमहनिवैश्वेदेवशस्त्रे आर्भवानिविद्वान्नीपमिदम् ऋभुर्विभ्वास्तुपेजनापितिसृजितत्वात् ।

तत्रमथमा-

ऋभुर्विभ्वावाजइन्द्रो नो अच्छेमं यज्ञं रत्नधेयोपयात ।
इदाहिवोधिपणादेव्यह्नामर्धात्पीतिसंमदा अगमतावः ॥ १ ॥

ऋभुः । विभ्वा । वाजः । इन्द्रः । नुः । अच्छे । इमम् । युज्जम् ।
रत्नधेया । उप । यात । इदा । हि । वुः । धिपणा । देवी । अह्नाम् ।
अर्धात् । पीतिम् । सम् । मदाः । अगमत् । वुः ॥ १ ॥

ऋभुर्विभ्वावानइन्द्रश्चेत्येतेदेवाः नोस्मदीयमिमं यज्ञमच्छाभिमुखं रत्नधेयाऽस्मभ्यं रत्नधानाय
उपयातोपगच्छत ननु इन्द्रसोमस्वामित्वादागच्छतु कथमेतेपांयज्ञप्राप्तिरिति चेदुच्यते-इदाहि
इदानीं खलु वीयुष्माकंधिपणा वाक् देवी प्रजापते सम्बन्धिनी अह्नां सोमाभिपवसम्बन्धिनी
पीति सोमपानमधात् सप्रजापतिरत्रवी-सवितारंतववाइमेन्तेवासात्यमेवैभिः सम्पिवस्वेति ब्राह्मणम् ।
यस्मादेवं तस्मान्मदाश्च वीयुष्मान् समगमत सद्गताः यद्वाभिमदादेवैः सद्गताः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

विदानासो जन्मनो वाजरत्ना उत ऋतुभिर्ऋभवो मादयध्वम् ।
सं वो मदा अगमंतु संपुरन्धिः सुवीराम् अस्मे रयिमे रयध्वम् ॥ २ ॥

विदानासः । जन्मनः । वाजरत्नाः । उत । ऋतुभिः । ऋभवः ।
मादयध्वम् । सम् । वुः । मदाः । अगमंत । सम् । पुरंमूधधिः ।
सुध्वीराम् । अस्मे इति । रयिम् । आ । ईरयध्वम् ॥ २ ॥

हेवाजरताः सोमलक्षणेनावेनरानमानाः ऋभवोयूयं जन्मनोजननस्य देवत्वलक्षणस्य
देवत्वप्राप्तिविदानासोभान्तः यद्वा विदानासः सोमप्राप्तिजानन्तः जन्मन-पूर्वमनुष्यजन्मव-
न्तश्च सन्तः उतशब्दार्थे ऋतुभिर्देवैः सहमादयध्वं वीयुष्मान्मदा सोमपानजनिता समगमत
सद्गताः पुरन्धिः स्तुतिरपि समगमत तेयूयम् अस्मे अस्माकं सुवीरां शोभनैर्वारैरुपेतारयिमेरयध्वं
प्रेरयत ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अयं वीयज्ञऋभवो कारियमामनुष्वत्प्रदिवोदधिध्वे ।
प्रवोच्छाजुजुपाणासो अस्थुरभूत विश्वे अग्रियोतवाजाः ॥ ३ ॥

अयम् । वः । यज्ञम् । ऋभवः । अकारि । यम् । आ । मनुष्वत् ।
प्रुदिवः । दधिध्वे । प्र । वः । अच्छ । जुजुपाणासः । अस्थुः ।
अभूत । विश्वे । अग्रिया । उत । वाजाः ॥ ३ ॥

हेऋभवो वीयुष्मदर्थम् अयं यज्ञो कारि यं यज्ञं मनुष्वत् मनुष्यवत्प्रदिव प्रकर्षेण द्योतमानाः सन्तः
आदधिध्वे धारयत नठरे तदर्थं वीयुष्मान् अच्छाभिमुख्येन जुजुपाणासः सेवमानाः सोमाः
प्रास्थुः प्रतिष्ठन्ते उतापि च धारयित्वा च हेवाजाऋभवो विश्वे यूपमाग्न्या अग्रार्हा अग्रत्वसम्पा-
दिनो वा अभूत मवप ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अभूदुवो विधत्ते रत्नधेयं मिदानरो दाशुपे मर्त्याय ।
पिर्वतवाजाऋभवो ददेवो महितृतीयं सर्वनमदाय ॥ ४ ॥

अभूत् । ऊँ इति । वः । विधत्ते । रत्नधेयम् । इदा । नरः ।
दाशुपे । मर्त्याय । पिर्वत । वाजाः । ऋभवः । ददे । वः । महि ।
तृतीयम् । सर्वनम् । मदाय ॥ ४ ॥

हेनरोनेतारऋभवः वीयुष्माकमनुग्रहात् इदा इदानीं तृतीये सवने रत्नधेयं दातव्यं रत्नं वि-
धत्ते विधतिः परिचरणकर्मा स्तुत्या परिचरते दाशुपे हविर्दत्तवते मर्त्याय यजमानाय महामभूद्भवतु
उदतिपूरणः तदर्थं हेवाजाः हेऋभवः एतद्द्वयं विश्वनामकस्याप्युपलक्षणं इतरापेक्षया प्रत्येकं
बहुवचनं यूपं पिबत तदर्थं वोददे किं महिमहत्प्रभूतं तृतीयं सवनं तत्सम्बन्धिनं सोममित्यर्थः किमर्थं मदाय
हृषीय तृप्तये वा ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

आवाजायातोपनक्रभुक्षामहोनरोद्रविणसोगृणानाः ।

आर्वःपीतर्योभिपित्वेअहामिमाअस्तैनवस्वइवग्मन् ॥ ५ ॥ ३ ॥

आ । वाजाः । यात । उप । नः । ऋभुक्षाः । महः । नरः ।

द्रविणसः । गृणानाः । आ । वः । पीतर्यः । अभिशपित्वे ।

अहाम् । इमाः । अस्तम् । नवस्वः इव । ग्मन् ॥ ५ ॥ ३ ॥

हेवाजाः ऋभुक्षाः नरोनेतारोयूयं नः उपयात किंकुर्वन्तः महोमहतः द्रविणसोषनस्य कर्मणिपष्ठ्यौ महद्विवेणगृणानाःस्तुवन्तः किञ्च अहामभिपित्वेऽभिपतनेसमाप्ती तृतीयसवनेइत्यर्थः बोधुष्मानिमाःपीतर्यः पानान्याग्मन् आगच्छन्ति तत्रदृष्टान्तः-अस्तं गृहनामैतत् गृहं न वस्वइव नवप्रसवागावइव ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

अथषष्ठी-

आनपातःशवसोयातनोपेमंयज्ञंनमसाहूयमानाः।

सजोषसःसूरयोयस्यचस्थमध्वःपातरत्नधाइन्द्रवन्तः ॥ ६ ॥

आ । नपातः । शवसः । यातन । उप । इमम् । यज्ञम् । नमसा ।

हूयमानाः सजोषसः । सूर्यः । यस्य । च । स्थ । मध्वः ।

पात । रत्नधाः । इन्द्रवन्तः ॥ ६ ॥

हेशवसोनपातः-बलस्यनपातयितारः तस्यपुत्रावा बलवन्तइत्यर्थः यूयं नमसास्तोत्रेण हूयमानाआकारिताःसन्तः इमंयज्ञमुपायातन उपागच्छत कीदृशायूयं सजोषसः इन्द्रेणसहप्रीताः सूर्योमेधाविनः इन्द्रस्यचैपांचकःप्रसन्नइत्युच्यते यस्यचस्थ चेतिप्रसिद्धौ यस्येन्द्रस्य सम्बन्धिनोयूयंभवथ तदुचिताश्वनिर्माणादित्यभिप्रायः यस्मादेवंतस्मादिन्द्रवन्तः पीतेनेन्द्रेण तद्वन्तोरत्नधाः रमणीयधनानादानारोयूयं मध्वः मधुरंसोमपात पिवत ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सजोपांइन्द्रवरुणेनसोमंसजोपाःपाहिगिर्वणोमरुद्भिः ।

अग्नेपाभिःऋतुपाभिःसजोपाग्नास्पतीभीरत्नधाभिःसजोपाः ॥ ७ ॥

सजोपाः । इन्द्र । वरुणेन । सोमम् । सजोपाः । पाहि । गिर्वणः ।

मरुद्भिः । अग्नेष्पाभिः । ऋतुष्पाभिः । सजोपाः । ग्नाःपतीभिः ।

रत्नधाभिः । सजोपाः ॥ ७ ॥

हेइन्द्र त्वंवरुणेन रात्र्यभिमानिदेवेन सजोपाः समानप्रातिःसन् सोमंपाहि पिब हेगिर्वणः
गीर्भिर्वननीय संभजनीयेन्द्र त्वंमरुद्भिः सजोपाः सङ्गतःसन् सोमंपाहि पिब किञ्च अग्नेपाभिः प्रथम-
पातृभिः ऋतुपाभिः ऋतुयाजदेवैश्च ग्नाः पतीभिः स्त्रीणांपालयिष्योग्ना.पत्न्यः ताभिः मेनाग्नाइतिस्त्री-
णामितिनिर्लंकम् । रत्नधाभिःरमणीयघनदातृभिःऋतुभिःसहपिब यद्वैतत् ग्नाःपतीभिरित्यस्वविशेषणं
ताभिर्वासजोपा.सोमंपिब ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

सजोपंसआदित्यैर्मादयध्वंसजोपंसऋभवःपर्वतेभिः ।

सजोपंसोदैव्येनासवित्रासजोपंसःसिन्धुभीरत्नधेभिः ॥ ८ ॥

सजोपंसः । आदित्यैः । मादयध्वम् । सजोपंसः । ऋभवः ।

पर्वतेभिः । सजोपंसः । दैव्येन । सवित्रा । सजोपंसः ।

सिन्धुभिः । रत्नधेभिः ॥ ८ ॥

हेऋभवः आदित्यैः सजोपसःसङ्गताः यूयं मादयध्वं तथा पर्वतेभिः पर्ववद्भिः पर्वण्यर्चमा-
नेर्देवविशेषैः सजोपसोमादयध्वं तथाच दैव्येन देवेभ्योहितेनसवित्रासजोपसःरत्नधेभिः रत्नानांदातृभिः
सिन्धुभिः स्पन्दनस्वभावैः नद्यभिमानिदेवैश्चसजोपसोमादयध्वम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

येअश्विनायेपितरायऊतीधेनुंतंतक्षुर्ऋभवोयेअश्वान् ।

येअंसंत्रायऋधुग्रोदसीयेविभ्वोनरःस्वपृत्यानिंचक्रुः ॥ ९ ॥

ये । अश्विना । ये । पितरा । ये । ऊती । धेनुम् । ततक्षुः । ऋभवः ।
ये । अश्वी । ये । अंसत्रा । ये । ऋधक् । रोदसी इति । ये । विश्वः ।
नरः । सुह्रपत्यानि । चक्रुः ॥ ९ ॥

येऋभवः अश्विना अश्विनौ ऊती ऊत्या क्रियया रथनिर्माणरूपया अग्नीणयन् येच
पितरा पितरौ ततक्षुः तक्षणेनसमपादयन् जीर्णोसन्तौ ऊती ऊत्या युवानौचक्रुः येचधेनुतत-
क्षुः मृतायाः पुनर्नवीकरणे येचाश्वधौततक्षुः निश्चर्मणोगामरिणीतधीतिभिर्याजरन्तायुव-
शाताकृणोतनेत्यार्द्युक्तम् । येचांसत्रा अंसत्राणि कवचानिदेवेभ्यश्चक्रुः येच रोदसी द्यावापृ-
थिव्यौ ऋधक् पृथक्चक्रुः एवमुक्तप्रकारेण येविभ्रोव्यासाः ऋभवोनरोनेतारः स्वपत्यानि स्वप-
तनसाधनानि तत्प्राप्तिसाधनानिवा कर्माणि चक्रुः ते अग्नेपाइत्युत्तरत्रसंबन्धः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

येगोमन्तंवाज्वन्तंसुवीरंरयिंघृत्यवसुमन्तंपुरुक्षुम् ।
तेअग्नेपाऋभवोमन्दसानाअस्मेधंत्तयेचरातिंगृणन्ति ॥ १० ॥
ये । गोमन्तम् । वाज्वन्तम् । सुवीरम् । रयिम् । घृत्य ।
वसुमन्तम् । पुरुक्षुम् । ते । अग्नेष्वाः । ऋभवः । मन्दसानाः ।
अस्मे इति । घत्त । ये । च । रातिम् । गृणन्ति ॥ १० ॥

हेऋभवः येयूयं गोमन्तं गोसहितं वाज्वन्तम् अज्वन्तं सुवीरं शोभनपुत्रोपेतं वसु-
मन्तं निवासयोग्यगृहादिवनोपेतं पुरुक्षुं बह्वं रयिं धनं घृत्य धारयथ महंदातुं हेऋभवः
तेयूयम् अग्नेपाः प्रथमपातारः मन्दसानाः माघन्तः सन्तः अस्मे अस्मभ्यंघत्त दत्त रयिम् येच
यूयं रातिदानं दत्तंसोमंवा गृणन्तिस्तुवन्तितेघत्त यद्वा येच रातिंगृणन्ति यन्मानास्तेभ्यो-
पिघत्त ॥ १० ॥

अथैकादशी-

नापांभूतनवोतीतृपामानिःशस्ताऋभवोयज्ञेअस्मिन् ।
समिन्द्रेणमदथसंमरुद्भिःसंराजंभीरन्नधेयायदेवाः ॥ ११ ॥ ४ ॥

न । अर्प । अ॒भू॒त् । न । वः । अ॒ती॒तृ॒षाम् । अ॒निः॒श॒स्ताः ।
 ऋ॒भ॒वः । य॒ज्ञे । अ॒स्मिन् । स॒म् । इ॒न्द्रे॒ण । म॒द॒थ । स॒म् ।
 म॒रु॒त्क्ष॒भिः । स॒म् । रा॒ज॒क्ष॒भिः । र॒त्न॒क्षे॒याय । दे॒वाः ॥ ११ ॥ ४ ॥

हेऋभवः यूयं नापाभूत नापगच्छत अपरक्तानभवत वयंचवोयुष्मान् नातीतृषाम्
 अत्यन्ततृषितान्माकरवाम अतोहेऋभवोदेवाः अनिःशस्ताः अनिन्दिताः सन्तोस्मिन्यज्ञे इन्द्रे-
 णसंमदथ मरुद्भिः संमदथ राजभिः राजमानैरन्यैर्देवैः संमदथ तृप्ताभवथ किमर्थं रत्नक्षेयाय
 र मणीयधनदानाय ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य मत्स्ये चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

इहोपयातेति तृतीयं नवर्षसूक्तं वामदेवस्यार्धत्रैष्टुभमार्धवम् इहोपनवेत्यनुक्रमणिका । तृ-
 तीयसवनेमैत्रावरुणस्येदमुन्नीयमानसूक्तम् सूत्रितंच—आत्वावहन्त्वाविदेवाभिहोपयातेत्यनुस्रव-
 वनमिति ॥

तत्र प्रथमा—

इ॒हो॒र्ष॒या॒त॒श॒व॒सो॒न॒पा॒तः॒सौ॒ध॒न्व॒ना॒ऋ॒भ॒वो॒मा॒र्ष॒भू॒त ।
 अ॒स्मि॒न्हि॒वः॒स॒र्व॒ने॒र॒त्न॒क्षे॒यं॒ग॒म॒न्त्वि॒न्द्र॒म॒नु॒वो॒म॒दा॒सः ॥ १ ॥
 इ॒ह । उ॒र्ष । या॒त् । श॒व॒सः । न॒पा॒तः । सौ॒ध॒न्व॒नाः । ऋ॒भ॒वः ।
 मा । अ॒र्ष । भू॒त् । अ॒स्मिन् । हि । वः । स॒र्व॒ने । र॒त्न॒क्षे॒यम् ।
 ग॒म॒न्तु । इ॒न्द्रम् । अ॒नु । वः । म॒दा॒सः ॥ १ ॥

हेशवसोनपातो बलस्य पुत्राः णस्य नपातयितारोवा हेसौधन्वनाः सुधन्व नः पुत्राः हेऋभवः
 वीर्यं इहोपयात अस्मिन् तृतीयसवने उपगच्छत मापभूत अपगतानभवत अस्मिन्सवने रत्नक्षे-
 यं रमणीयधनस्य दातारमिन्द्रम् अनु अनुसृत्य वीर्यमान्मदासोषदकराः सोमाः गमन्तु गच्छन्तु अ-
 न्वितिक्रियया वासं बध्यते इन्द्रं युष्मांश्चान्वा गच्छन्वित्यर्थे हि पूरणः ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

आ॒ग॒न्तृ॒भू॒णा॒मि॒ह॒रं॒त्न॒क्षे॒यं॒म॒भू॒त्सो॒म॒स्य॒सु॒पु॒त॒स्य॒पी॒तिः ।
 सु॒कृ॒त्य॒या॒य॒त्स्व॑प॒स्य॒याँ॒चै॒कै॒वि॒च॒क्र॒च॒म॒सं॒च॒तृ॒धा ॥ २ ॥

आ । अग्न । ऋभूणाम् । इह । रत्नधेयम् । अभूत् । सोमस्य ।
सुइसुतस्य । पीतिः । सुइकृत्यया । यत् । सुइअपस्यया । च ।
एकम् । विइचक्र । चमसम् । चतुःश्धा ॥ २ ॥

ऋभूणां युष्माकमिहतृतीयसवनेरत्नधेयं रत्नदानमागन्नागच्छतुमहां यद्वा युष्माकमेव सोमा-
ख्यंरत्नमागन् यस्मात्सोमस्यसुपुतस्यपीतिःपानमभूत् प्रजापतिनालब्धमित्यर्थः तदपिकुतइतिचेदुच्य-
ते—यद्यस्मात्सुकृत्ययाशोभनहस्तस्यापारेण स्वपस्यया शोभनरथनिर्माणादिकर्मच्छयाच एकंसन्तं
चमसं चतुर्धाविचक्र कृतवन्तः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

व्यंकृणोतचमसंचतुर्धासखेविशिक्षेत्यब्रवीत् ।
अथैतवाजाअमृतस्यपन्थांगुणंदेवानामृभवःसुहस्ताः ॥ ३ ॥
वि । अकृणोत् । चमसम् । चतुःश्धा । सखे । वि । शिक्ष ।
इति । अब्रवीत् । अर्थ । ऐत् । वाजाः । अमृतस्य । पन्थाम् ।
गुणम् । देवानाम् । ऋभवः । सुइहस्ताः ॥ ३ ॥

हेऋभवः यूयंचमसंचतुर्धाव्यंकृणोत व्यकुरुत कृत्वाच हेसखे सखिभूताग्ने विशिष्य अनु-
गृहाण सोमपानमित्यब्रवीत् अब्रवीत्युयम् अधसोत्रिर्धुष्मान् अवादीत्सख्य किमिति हेवाजाः
ऋभवः सुहस्ताः शोभनहस्तोपेतायूयममृतस्यामरणधर्मकस्य स्वर्गस्य पन्थां पन्थानमैत गच्छत
कितदमृतमितिदेवानामिन्द्रादीनांगणसंघातमैत ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

किंमयस्विच्चमसएपासयंकाव्येनचतुरोविचक्र ।
अथासुनुध्वंसर्वनंमदायपातऋभवोमधुनःसोम्यस्य ॥ ४ ॥
किंमयस्यः । स्वित् । चमसः । एपः । आस । यम् । काव्येन ।
चतुरः । विइचक्र । अर्थ । सुनुध्वम् । सर्वनम् । मदाय ।
पात । ऋभवः । मधुनः । सोम्यस्य ॥ ४ ॥

किंमयःस्वित् किमात्मकएपचमसः आस स्वित्प्रे यंचमसमेकंसन्तं काल्येन कवीनां सम्बन्धिनाकर्मणा कौशलेन चतुरोविचक्र कृतवन्तः अथाधुनासवनं सूयतइतिसवनःसोमः तं मदायहर्षायमुनुज्वं हेऋद्विजः हेऋभवोयूयंच सोम्यस्यसोमसम्बन्धिनंमधुनोमधुरंरसं पातपिवत् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

शच्याकर्तपितरायुवानाशच्याकर्तचमसंदेवपानम् ।

शच्याहरीधनुंतरावतष्टेन्द्रवाहावृभवोवाजरत्नाः ॥ ५ ॥ ५ ॥

शच्या । अकर्त । पितरा । युवाना । शच्या । अकर्त । चमसम् ।

देवपानम् । शच्या । हरी इति । धनुंतरौ । अतष्ट ।

इन्द्रवाहौ । ऋभवः । वाजरत्नाः ॥ ५ ॥ ५ ॥

हेवाजरत्नाः रमणीयसोमाज्ञाः हेऋभवः यूयं शच्याकर्मणा पितरा मातापितरौ युवाना युवानौ अकर्त अकुरुत तथा शच्याचमसं देवपानं देवपानार्हमकर्त चतुर्धाकुरुतेत्यर्थः शच्या हरीअतष्ट तक्षणेनसम्पादितवन्तः कीदृशौहरी धनुतरौ शीघ्रगन्तुरौ इन्द्रवाहौ इन्द्र-
बोदारौ ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

योवःसुनोत्यभिपित्वेअह्नांतिब्रवांजासःसर्वनमदाय ।

तस्मैरयिमृभवःसर्ववीरमातक्षतवृषणोमन्दसानाः ॥ ६ ॥

यः । वः । सुनोति । अभिपित्वे । अह्नाम् । त्रिवम् । वाजासः ।

सर्वनम् । मदाय । तस्मै । रयिम् । ऋभवः । सर्ववीरम् । आ ।

तक्षत । वृषणः । मन्दसानाः ॥ ६ ॥

हेऋभवोवानासोजक्तोत्रोयुष्मभ्यं योजमानःअह्नामभिपित्वेआमिपतनेतृतयिसवनइत्यर्थः तस्मिन् तीव्रसवत्तरंसवनं सूयतइतिसवनःसोमस्तं मदाय सुनोति तस्मै सर्ववीरं बहुपुत्रोपेतरयिधनं हेवृषणः फलवर्षितारः मन्दसानाः मोदमानाः सन्तःभ्रातक्षत सम्पादयतेत्यर्थः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्रातःसुतमपिवोहर्यश्वमाध्यन्दिनंसर्वनंकेवलंते ।
समृभुभिःपिवस्वरत्नधेभिःसखीर्थाइन्द्रचक्रुपेसुकृत्या ॥ ७ ॥

प्रातरिति । सुतम् । अपिवः । हरिइअश्व । माध्यन्दिनम् । सर्वनम् ।
केवलम् । ते । सम् । ऋभुभिः । पिवस्व । रत्नधेभिः । सखीन् ।
यान् । इन्द्र । चक्रुपे । सुकृत्या ॥ ७ ॥

हेहर्यश्व हरितवर्णाश्वोपेत इन्द्र प्रातः प्रातःसवने सुतमभिपुतंसोममपिवः पिवस्व
माध्यन्दिनंसर्वनंकेवलंते परंतवैव नान्येषां सवनद्वयस्यृधगभिधानात्तृतीयसवनंपरिशिष्यते तृतीय-
सवनेरत्नधेभिः रमणीयदानैः ऋभुभिः संपिवस्व हेइन्द्र यानृभूसुकृत्याशोभनकर्मणासखीन्
चक्रुपे अकरोः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

येदेवासोअभवतासुकृत्याश्येनाइवेदधिदिविनिपेद ।
तेरत्नंघातशवसोनपातःसौधन्वनाअभवतामृतासः ॥ ८ ॥

ये । देवासः । अभवत । सुकृत्या । श्येनाःइव । इत् । अधि ।
दिवि । निस्तेद । ते । रत्नम् । घात । शवसः । नपातः ।
सौधन्वनाः । अभवत । अमृतासः ॥ ८ ॥

हेऋभवः येयूयं सुकृत्या शोभनकर्मणा देवासोदेवाः अभवत अमृत श्येनाइवेत् शंसनीय-
गतयोगृधवेशोपाइव दिविद्युलोकेधिनिपेद अधिनिपण्णाः हेशवसोनपातः बलवन्तस्तेयूयंरत्नंधनंघात
प्रयच्छत हेसौधन्वनाः अमृतासोऽमृतादेवाअभवत ॥ ८ ॥

अथनवमी-

यत्तृतीयंसर्वनंरत्नधेयुमर्कणुध्वंस्वपस्यासुहस्ताः ।
तदृभवःपरिपिक्तंवएत्तसंमदेभिरिन्द्रियेभिःपिवध्वम् ॥ ९ ॥ ६ ॥

यत् । तृतीयम् । सर्वनम् । रत्नश्वेयम् । अकृणुध्वम् । सुह्रुत्पस्या ।
सुह्रुत्ताः । तत् । ऋभुवः । परिंक्षसिक्तम् । वुः । एतत् । सम् ।
मर्देभिः । इन्द्रियेभिः । पिबध्वम् ॥ ९ ॥ ६ ॥

हेसुहस्ताः शोभनहस्ताः ऋभवः रत्नश्वेयं रमणीयसोमदानवत् यत्तृतीयंसवनमकृणुध्वं
प्रसाधितवन्तः स्वपस्या शोभनकर्मेच्छया तदेतत्सवनं सवनगतं सोमद्रव्यं परिपिक्तं परिषेचनवत्
वोयुष्माकंसम्बन्धिभिर्मर्देभिर्माद्यद्भिरिन्द्रियेभिरिन्द्रियैःसंपिबध्वं यद्यपि वदनेमेवपानसाधनं तथापि
चक्षुःश्रोत्रादीनामपिदर्शनश्रवणादिनातृप्तिसद्भावात्पातृत्वमुपचर्यते ॥ ९ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेषोवर्गः ॥ ६ ॥

अनश्वोनातइतिनवर्चचतुर्थसूक्तम् आर्षवम् ऋषिर्वाग्देवः अन्त्यात्रिष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुबन्तप-
रिभाषयानगत्यः अनश्वोन्त्यात्रिष्टुवित्यनुक्रमणिका । आभिप्लविकेतृतीयेहनिवैश्वदेवशस्त्रे आर्षव-
निविद्वानीयमिदं तथाचतुर्थितम्—अनश्वोनात.परावतोयइतिवैश्वदेवमिति ।

तत्रप्रथमा—

अनश्वोजातोअनभीशुरुक्थ्योइरथंस्त्रिचक्रःपरिवर्ततेरजः ।

महत्तद्वोदेव्यस्यप्रवाचनंद्यामृभवःपृथिवीयञ्चुप्यथ ॥ १ ॥

अनुश्वः । जातः । अनभीशुः । उक्थ्यः । रथः । त्रिचक्रः ।

परि । वर्तते । रजः । महत् । तत् । वुः । देव्यस्य । प्रश्वाचनम् ।

द्याम् । ऋभुवः । पृथिवीम् । यत् । च । उप्यथ ॥ १ ॥

हेऋभवः अश्विनोःसम्बन्धी युष्मदत्तोःरथः अनश्वोनातः वाहनाश्वनिरपेक्षःसम्पन्नः तथा
अनभीशुः प्रग्रहरहितः उगथ्यः स्तुत्यः त्रिचक्रःचक्रत्रययुक्तःसन् रजोन्तरिक्षंपरिवर्ततेपरिभ्रमति
महत्प्रभूतंतद्वधनिर्माणस्यंक्रमं वोयुष्माकं देव्यस्यदेवत्वस्यप्रवाचनंप्रवक्तृप्रख्यापकं यच्च येनकर्मणा
यां पृथिवीं च उप्यथ पुष्टांकुरुष ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

रथंयेचक्रुःसुवृतंसुचेत्सोविंहरन्तंमनंसुस्परिध्यया ।

तांऊन्वस्यसर्वनस्यपीतयुआवोवाजाऋभवोवेदयामसि ॥ २ ॥

रथम् । ये । चक्रुः । सुश्वृतम् । सुश्चेतसः । अविह्वरन्तम् ।
मनसः । परि । ध्यया । तान् । ऊँ इति । नु । अस्य । सर्वनस्य ।
पीतर्ये । आ । वः । वाजाः । ऋभवः । वेद्यामसि ॥ २ ॥

सुचेतसः शोभनचित्तायेऋभवः सुवृतं सुवर्तनचक्रं अविह्वरन्तम् अकुटिलं रथं मनसः परिध्यया
मनसो ध्यानेनाप्रयत्नेन नुक्षिप्रं चक्रुः तौ उशब्द एवार्थे तानेवास्य सवनस्य पीतये एतं सोमपातुं हेवानाः
हेऋभवः वीयुष्मानावेद्यामसि आवेद्यामः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

तद्वाजाऋभवः सुप्रवाचनं देवेषु विभ्वो अभवन् महित्वनम् ।
जिब्रीयत्सन्ता पितरां सनाजुरा पुनर्युवाना चरथाय तक्षथ ॥ ३ ॥

तत् । वः । वाजाः । ऋभवः । सुप्रवाचनम् । देवेषु । विभ्वः ।
अभवत् । महित्वनम् । जिब्री इति । यत् । सन्ता । पितरा ।
सनाजुरा । पुनः । युवाना । चरथाय । तक्षथ ॥ ३ ॥

हेवानाः ऋभवः हेविभ्व विभवः इतरापेक्षया परस्परं बहुवचनमित्युक्तं वीयुष्माकं तन्महि-
त्वानं महत्त्वं माहात्म्यं देवेषु मध्ये सुप्रवाचनं प्रवाच्यमभवत् तदित्युक्तं यदित्याह-जिब्रीवृद्धौ सन्ता
सन्तौ सनाजुरा सदानां सन्तौ पितरा पितरौ पुनर्युवानानित्यतरुणौ चरथाय यथेच्छं स्रवरणाय
तक्षथ सम्पादितवन्तः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

एकं विचक्र चमुसं चतुर्वयं निश्चर्मणो गामरिणीतधीतिभिः ।
अथा देवेष्वमृतत्वमानशश्रुष्टीवाजाऋभवस्तद्वुक्थ्यम् ॥ ४ ॥

एकम् । वि । चक्र । चमुसम् । चतुःश्वयम् । निः । चर्मणः ।
गाम् । अरिणीत । धीतिभिः । अथ । देवेषु । अमृतत्वम् ।
आनश । श्रुष्टी । वाजाः । ऋभवः । तत् । वः । उक्थ्यम् ॥ ४ ॥

हेऋभवः एकंचमसम् एकमेवसन्तंपानसाधनंचमसंचतुर्वयं वयाः शाखाश्चतुःशाखं चतुरव-
यवविचक्र व्यकुरुत तथा धीतिभिः कर्मभिः चर्मणः नूतनांगांनिररिणीत संस्कुरुत निरित्येपसामि-
त्येतस्यस्थाने अथातःकारणाद्देवेषुमध्ये अमृतत्वमानश प्राप्तु हेवानाः ऋभवः तत्तादृशं वीयुष्माकं
कर्म श्रुष्टीतिधिप्रनामैतत् क्षिप्रमुत्कृत्यंस्तुत्यंभवति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ऋभुतो॒र॒यिःप्र॒थ॒मश्र॑वस्तमो॒वाजं॑श्रुतास्तो॒यम॒र्जी॒जन॑न॒रः ।

वि॒भ्व॒त्त॒ष्टोवि॒दथे॑पु॒प्रवा॒च्यो॒यदे॒वा॒सोव॑था॒सवि॑र्च॒र्षणिः ॥ ५ ॥ ७ ॥

ऋभुतः । रयिः । प्रथमश्रवः इतमः । वाजंश्श्रुतासः । यम् ।

अर्जीजनन् । नरः । विभ्वत्तष्टः । विदथेपु । प्रश्वाच्यः ।

यम् । देवासः । अवथ । सः । विश्चर्षणिः ॥ ५ ॥ ७ ॥

ऋभुतः ऋभूणां सकाशात्प्रथमश्रवस्तमः प्रथमंमुख्यमतिशयितंश्रवोत्तमं यशोवायस्यधन-
स्यतद्रयिर्धनमस्माकंभवत्वितिशेषः वाजश्रुतासः वाजैःसहविख्याताः नरोनेतारोऋभवः यं-
यिमजीजनन्नृत्यादितवन्तः विभ्वत्तष्टः विभ्वभिर्ऋभुभिस्तष्टस्तद्वृणसम्पन्नः चमसोश्चिनोरथोवा
विदथेपुयज्ञेषुप्रवाच्यः प्रकर्षेणस्तुत्यः हेदेवासोद्योतमानायूर्यंरथं चमसंवा अवथ रक्ष्य सवि-
चर्षणिः विविधंद्रष्टामवति द्रष्टव्योभवतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेसप्तमोवर्गः ॥ ७ ॥

अथषष्ठी-

सवा॒ज्यवा॑स॒ऋपि॑र्व॒चस्य॒या॒सशू॒रोअस्ता॑पृ॒तना॑सुदु॒ष्टरः॑ ।

सरा॒यस्पो॑पंस॒सुवी॑र्ये॒दधे॑यंवा॒जोवि॒भ्वो॑ऋ॒भवो॑यमावि॒पुः ॥ ६ ॥

सः । वाजी । अर्वा । सः । ऋपिः । वचस्यया । संः । शूरः ।

अस्ता । पृतनासु । दुस्तरः । सः । रायः । पोपम् । सः । सुह्वीर्यम् ।

दधे । यम् । वाजः । विभ्वो । ऋभवः । यम् । आविपुः ॥ ६ ॥

सवानी वेनवान्बलवान्सर्वो अरणकुशलोभवति सऋपिरतीन्द्रियज्ञानीसन्वच-
स्यया स्तुत्यायुक्तोभवति सशूरोविक्रान्तःसजस्ताक्षेसाशत्रूणांभवति स्वयंचष्टतनासुसंभ्रामे-

पु दुष्टरोनाभिमान्योभवति सएवरायस्पोपंधनपुष्टिं दधे धत्ते ससुवीर्यसुवीरत्वं दधे धत्ते यं मनुष्यं
वानोयंच विभ्वा ऋभवश्चाविपुररक्षन् सएवमेवंभवतीति अन्त्यस्यबहुवन्निर्देशस्त्रयाणामृभुत्वव्यव-
हारप्राचुर्योभिप्रायः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

श्रेष्ठं वः पेशो अधिधायिदर्शतं स्तोमो वाजाऋभवस्तं जुजुष्टन ।
धीरासो हिष्ठाऋवयो विपश्चितस्तान्व एना ब्रह्मणा वेदयामसि ॥ ७ ॥

श्रेष्ठम् । वः । पेशः । अधि । धायि । दर्शतम् । स्तोमः । वाजाः ।
ऋभवः । तम् । जुजुष्टन् । धीरासः । हि । स्थ । ऋवयः ।
विपःश्चितः । तान् । वः । एना । ब्रह्मणा । आ । वेदयामसि ॥ ७ ॥

श्रेष्ठम् अत्युत्कृष्टमतएव दर्शतं दर्शनीयं वीर्युष्माकं पेशोरूपम् अधिधायि अधिनिहितम्
अतस्तदुचितोय स्तोमः स्तोत्रमस्मत्कृतमस्ति हेवाजाऋभवः तंस्तोमंस्तोत्रं जुजुष्टन सेवध्वं ये
यूयंधीरासो हि धीभन्तः प्रसिद्धाः ऋवयो मेधाविनो विपश्चितो ज्ञानवन्तः स्थभवथ तान्वो युष्मानेना एतेन
ब्रह्मणामन्त्रेण शस्त्रात्मकेनावेदयामसि अथवोक्तलक्षणा विपश्चितः स्तोतारो यास्तुवन्तीति शेषः तान् ब्रह्म-
णा वेदयामः प्रज्ञापयामः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

यूयमस्मभ्यं धिपणाभ्यस्परिविद्वांसो विश्वानर्याणि भोजंना ।
द्युमन्तं वाजं वृषं शुष्ममुत्तममानोरयि मृभवस्तक्षता वर्यः ॥ ८ ॥

यूयम् । अस्मभ्यम् । धिपणाभ्यः । परि । विद्वांसः । विश्वा ।
नर्याणि । भोजंना । द्युमन्तम् । वाजम् । वृषं शुष्मम् ।
उत्तमम् । आ । नः । रयिम् । ऋभवः । तक्षत् । आ । वर्यः ॥ ८ ॥

हेऋभवः यूयमस्मभ्यं धिपणाभ्यस्परि स्तुतिभ्यो निमित्तभूताभ्यः परीतिपञ्चम्यर्था-
नुवादी यद्वा अस्मन्मतिभ्यो धिकानिनर्याणि नृभ्योहितानि विश्वा सर्वाणि भोजना-

भोग्यानि विद्वांसो ज्ञानन्तः सन्तः आतक्षत सम्पादयत किञ्च द्युमन्तं दीप्तिमन्तं हिरण्या-
दिरूपवानंबलवन्तं वृषशुभ्रं सेतूणाबलवतां शोपकमुत्तमं रयिं नोस्माकं वयो ब्रंच आतक्षत
हे ऋभवः ॥ ८ ॥

अधनवमी-

इह प्रजा मिह रयि रराणा इह श्रवो वीरवत्तक्षतानः ।

येन वयं चितये मात्यन्यान्तं वा जं चित्रमृभवो ददानः ॥ ९ ॥ ८ ॥

इह । प्रजाम् । इह । रयिम् । रराणाः । इह । श्रवः । वीरवत् ।

तक्षत । नः । येन । वयम् । चितयेम । अति । अन्यान् । तम् ।

वाजम् । चित्रम् । ऋभवुः । दद । नः ॥ ९ ॥ ८ ॥

नोस्माकमिह यज्ञे रराणाः रमणाः प्रजां पुत्रपौत्रादिरूपं तक्षत सम्पादयत इहै-
वरराणाः रयिचतक्षत इहैव यज्ञे श्रवो यशः वीरवद्भीरैः भृत्यादिभिरुपेतं तक्षत किञ्च वयं
येन वाजेनान्यानस्मत्समानं चितयेम अतिरुम्यज्ञायामहे तच्चित्रं चायनीयं वा नमनं हे ऋभवः
नो ददास्मभ्यं दत्त ॥ ९ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमोऽष्टमोऽवर्गः ॥ ८ ॥

उपनोवाजा इत्यष्टर्चपञ्चमं सूक्तं वामदेवस्यार्धमार्धवन्नैष्टुभं पञ्चम्याद्याश्चतस्रोऽनुष्टुभं तथा चानु-
ष्ठान्तम्—उपनोवाचतुरनुष्टुभन्तामिति । न्यूदेदशरात्रेपठेहनिवैश्वदेवशस्त्रे आद्याश्चतस्रः शस्याः ।
उपनोवाजा इति त्रयोदशार्धवचतस्रश्चेति हि सूत्रितम् ।

तत्र प्रथमा-

उपनोवाजा अध्वरमृभुक्षा देवा यात पृथिभिर्देवयानैः ।

यथा यज्ञमनुपो विक्ष्वा असुर्दधिध्वेरण्वाः सुदिनेष्ववहाम् ॥ १ ॥

उप । नः । वाजाः । अध्वरम् । ऋभुक्षाः । देवाः । यात ।

पृथिभिः । देवयानैः । यथा । यज्ञम् । मनुपः । विक्ष्वा ।

आसु । दधिध्वे । रण्वाः । सुदिनेषु । अवहाम् ॥ १ ॥

हेवानाः हेक्रमुक्ताः ऋभवःहेदेवाः नोध्वरयागमुपयात उपगच्छत देवयानैःदेवै-
र्गन्तव्यैः पाथिभिर्मार्गैः यथायेनप्रकारेण मनुषोमनोःसम्बन्धिनीष्वासुविश्वप्रनासु यजमाने-
पुमध्ये हेरण्याः रमर्णायाऋभवः अहांसुदिनेषु सुदिनत्वनिमित्तेपुयज्ञमस्मदीयंदधिध्वे धारयथ
यथा येनप्रकारेण यज्ञभागत्यसुदिनत्वंकुरुष्य तथा यज्ञमायातेति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

तवोहृदेमनसेसन्तुयज्ञाजुष्टासोअद्यघृतनिर्णिजोगुः
प्रवःसुतासोहरयन्तपूर्णाःऋत्वेदक्षायहर्षयन्तपीताः ॥ २ ॥

ते । वः । हृदे । मनसे । सन्तु । यज्ञाः । जुष्टासः । अद्य ।
घृतनिर्णिजः । गुः । प्र । वः । सुतासः । हरयन्त । पूर्णाः । ऋत्वे ।
दक्षाय । हर्षयन्त । पीताः ॥ २ ॥

अद्यास्मिन्यागदिने ते एते यज्ञाः यागसाधनाः सोमाः बोहृदेहृदयाय मनसे तत्प्रीतये
सन्तु भवन्तु अद्यास्मिन्दिनेजुष्टासः पर्यासाः सोमाः घृतनिर्णिजः मिश्रणद्रव्येणदीप्तरूपाः
गुः गच्छन्तु युष्मद्दयं सुतासोभिपुता सोमाश्चमसेपुपूर्णाः बोयुष्मदर्थप्रहरयन्त प्रहियन्ते
यद्वा हर्षतेःऋन्तिकर्मणइंद्ररूपं प्रकर्मणबोयुष्मान्कामयन्ते ऋत्वे ऋत्वे कर्मणे दक्षायोत्सा-
हाय पीताः हर्षयन्त हर्षयन्तु ॥ २ ॥

अथतृतीया-

श्रुदायन्देवहितंयथावःस्तोमोवाजाऋभुक्षणोददेवं ।
जुवहेमनुष्वदुपरसुविक्षुयुष्मेसचावृहदिवेषुसोमम् ॥ ३ ॥

त्रिंशुदायम् । देवहितम् । यथा । वः । स्तोमः । वाजाः । ऋभुक्षणः ।
ददे । वः । जुह्वे । मनुष्वत् । उपरसु । विक्षु । युष्मे इति । सचा ।
वृहत्तदिवेषु । सोमम् ॥ ३ ॥

श्रुदायं श्रुदयं सवनयगमनोपेतं देवहितं सोमाख्यमक्षं देवेभ्योहितं देवैर्वाविहितं
तृतीयसवनस्थमित्यर्थः तद्यथाबोयुष्मान्ददे धारयति हेवानाः हेक्रमुक्षणऋभवः यथास्तोमः

स्तोत्रबोदेदे धारयति उपरासु उपदेवयजनसमीपेरमन्तइत्युपरास्तासु विदु प्रनासु वृहद्वि-
बेषु प्रभूतदीप्तेषु देवेषुमध्ये मनुष्वत् मनुखियुष्मे युष्मदर्थं सचा सहानेकग्रहेषु प्रस्थितं
जुहे जुहोमिसोमम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

पीवोअश्वाःशुचद्रंथाहिभूतायःशिप्रावाजिनःसुनिष्काः ।
इन्द्रस्यसूनोशवसोनपातोनुवश्चेत्यग्रियमर्दाय ॥ ४ ॥

पीवःऽअश्वाः । शुचत्तर्थाः । हि । भूत । अयःऽशिप्राः । वाजिनः ।
सुनिष्काः । इन्द्रस्य । सूनो इति । शवसुः नपातः । अनु । वः ।
चेति । अग्रियम् । मर्दाय ॥ ४ ॥

हेवाग्निऋभवः पीवोअश्वाः पीवानोश्वायेपांतेतादृशाः तथा शुचद्रथाः दीप्तरथाः
अयःशिप्राः शिप्रेहनूतासिकेवा अयोवत्सारभूतशिप्राः सुनिष्काः शोभनधनाश्च भूत भवत हे
इन्द्रस्यसूनो सूनवः पुत्रवद्रक्षणीयाः हेशवसोनपातः बलस्यपुत्राः बलिनः वीयुष्मभ्यमदाया-
नुचेति अन्वज्ञायि देवेष्वग्रेयमाग्रिभवंतृतीयसवनं हिपूरणः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ऋभुर्मृभुक्षणोररियिवाजेवाजिन्तमयुजम् ।
इन्द्रस्वन्तंहवामहेसदासातममश्विनम् ॥ ५ ॥ ९ ॥

ऋभुम् । ऋभुक्षणः । रियिम् । वाजे । वाजिन्तस्तमम् ।
युजम् । इन्द्रस्वन्तम् । हवामहे । सदासातमम् । अश्विनम् ॥ ५ ॥ ९ ॥

हे ऋभुक्षणः ऋभवः ऋभुम् उरुभासमानं रियि घनरूपं तद्धेतुभूतत्वात्ताच्छब्दं वाजेसमा-
मेवाग्निन्तममत्यन्तबलवन्तं युजं परस्परयोगोपेतम् इन्द्रस्वन्तमिन्द्रवन्तमिन्द्रियवन्तं सदासातमं
सर्वदादानृतममधिनमध्वन्तं भवतांगणं हवामहे आह्वयामि ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे नवमो वर्गः ॥ ९ ॥

अथपष्ठी-

सेट्टंभवोयमवंधयूयमिन्द्रंश्चमर्त्यम् ।

सधीभिरंस्तुसनितामेधसातासोअर्वता ॥ ६ ॥

सः । इत् । ऋभवः । यम् । अवंध । यूयम् । इन्द्रः । च । मर्त्यम् ।

सः । धीभिः । अस्तु । सनिता । मेधसाता । सः । अर्वता ॥ ६ ॥

हेऋपवः यूयम् इन्द्रश्च यंमर्त्यमवय रक्षय सेत् सएवास्तु भवतु नान्यःश्रेष्ठोभवतीत्यर्थः
सएव धीभिः कर्मभिः सनिता संभक्ताभवतु मेधसाता मेघसातौ यज्ञे सएवार्वता रण-
ताश्वेनयुक्तोभवतु ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

विनोवाजाऋभुक्षणःपथश्चितनयष्टवे ।

अस्मभ्यंसूरयस्तुताविश्वाआशांस्तरिपणिपणि ॥ ७ ॥

वि । नः । वाजाः । ऋभुक्षणः । पथः । चितन । यष्टवे ।

अस्मभ्यम् । सूरयः । स्तुताः । विश्वाः । आशाः । त्रिपणि ॥ ७ ॥

हेवानाः हेऋभुक्षणः हेऋभवोनोस्माकंपथोमार्गान्यष्टवे यष्टुं यज्ञमार्गान्विचितन विचेत-
यत् प्रज्ञापयतेत्यर्थः अस्मभ्यं हेसूरयोमेधाविनः यूयंस्तुताःसन्तः विश्वाआशाः सर्वादिशः
त्रिपणि त्रितुंसामर्थ्यवितरतेतिशेषः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तंनोवाजाऋभुक्षणइन्द्रनासंत्यारयिम् ।

समश्वंचर्पणिभ्यआपुरुशंस्तमघर्त्तये ॥ ८ ॥ १० ॥

तम् । नः । वाजाः । ऋभुक्षणः । इन्द्र । नासंत्या । रयिम् ।

सम् । अश्वम् । चर्पणिभ्यः । आ । पुरु । शस्त । मघर्त्तये ॥ ८ ॥ १० ॥

अनयास्तुतिमुपसंहत्याभिमतमाशास्ते हेवानाः हेक्रमुद्गणः क्रमवः हेद्द्र हेनासत्या-
धिनौ ते यूय नोस्मभ्यं चर्षणिभ्योमनुष्येभ्यःस्तोतृभ्यः तंपुरुप्रभूतं रयिं धनमध्वंच पुरुप्रभूतं
मयत्तयेधनदानाय समाशस्त सम्यगाशासनंकुरुत ॥ ८ ॥

॥ इतितृतीयस्वसमेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

उतोहिवामितिदशर्षपष्टंमूकं वामदेवऋषिः त्रिष्टुप्लन्दः दधिक्रादेवता आयाद्यावाप-
थिव्या । अत्रानुक्रमणिका—उतोहिदशदधिक्रांहिद्यावापृथिव्याद्येति । विनियोगोऽङ्गिरुः ।

तत्रमथमा—

उतोहिवांदात्रासन्तिपूर्वायापूरुभ्यस्त्रसदस्युर्नितोशे ।
क्षेत्रासांददथुर्वरासांधनदस्युंभ्योअभिभूतिमुग्रम् ॥ १ ॥

उतो इति । हि । वाम् । दात्रा । सन्ति । पूर्वा । या । पूरुभ्यः ।
त्रसदस्युः । नितोशे । क्षेत्रासाम् । ददथुः । उर्वरासाम् । धनम् ।
दस्युंभ्यः । अभिभूतिम् । उग्रम् ॥ १ ॥

उतोइतिपूरुणः अस्याद्यावापृथिव्यत्वाद्गतद्वाचकशब्दाभावेपितेएवसंज्ञोद्वये हेद्यावा-
पृथिव्यौ वां युवाभ्यां सकाशाद्दात्रा दानकर्त्रा पौरुकुत्स्येन त्रसदस्युनालब्धानिपूर्वा पूर्वाणि
पुरातनानि पूरुकाणिवाधनानिसन्ति या यानिधनानि पूरुभ्योर्षिभ्योमनुष्येभ्यः त्रसदस्युः
राजा नितोशे न्यतोशत दत्तवान् क्षेत्रसां क्षेत्राणि सर्वाभूमीः सनोतीतिश्रेत्रसाःअ-
श्वतददथुः तथा उर्वरासाम् उर्वरासर्वसस्याख्याभूः तांसनोतीति उर्वरासाः पुत्रतददथुः
धनं हननाहमायुधं दस्युभ्योदस्युनांवाधार्धच ददथुः कौटशमायुधमभिभूतिमभिभवितार-
मुग्रमुद्गूर्णबलं यद्वा उत्तरार्धमेकत्राक्यं दातव्यानिधनानि उक्तलक्षणंपुत्रंचददथुः दत्तवत्यौस्थः
तानिमहामपिदद्याथामित्यर्थः हिपूरुणः ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

उतवाजिनंपुरुनिष्पिध्वानंदधिक्रामुददथुर्विश्वकृष्टिम् ।
ऋजिप्यंश्येनंप्रपितप्सुमागुंचकृत्यंमयोऽनृपतिंनशूरम् ॥ २ ॥

उत । वाजिनम् । पुरुनिःशसिध्वानम् । दधिष्काम् । ऊँ इति ।
ददधुः । विष्कृष्टिम् । ऋजिप्यम् । श्येनम् । प्रुपितइप्सुम् ।
आशुम् । चर्कृत्यम् । अर्यः । नृष्टपतिम् । न । शूरम् ॥ २ ॥

उतापिच वाजिनंगमनवन्तमधरूपंवादेवम् अशेरधरूपस्यैवदधिकार्यत्वादग्नेस्तद्रूप-
त्वंब्राह्मणेसमाम्नातम्—तानशिरश्वोभूत्वाभ्यत्यद्रवदिति । पुरुनिष्पिध्वानं पुरूणांबहूनांशत्रू-
णानिपेद्धारं दधिक्रांद्धदन्धंधारयन्क्रामतीतिदधिक्राः तमेतन्नामकंदेवम् उ.पूरणः विश्वकृष्टिं
विश्वाःकृष्टयोरक्षणीयाःश्वेवकावामनुप्यायस्यतम् ऋजिप्यं ऋजुआग्नेतिगच्छतीतिऋजिष्प्यस्तं
श्येनं शंसनीयगमनं प्रुपितप्सुं दीप्तरूपमाशुं व्याप्तं शीघ्रगमनंवा अर्यः अरेधर्कृत्यं कर्तनशीलं शूरं
नृपतिं रानानमिव स्थितंदेवंधावापृथिव्यौददधुः धारयतः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

यंसीमनुप्रवतेवद्रवन्तंविश्वःपूरुर्मदतिहर्षमाणः ।
पृद्धिर्गृध्यन्तंमेधयुंनशूरंरथतुरंवातामवध्रजन्तम् ॥ ३ ॥

यम् । सीम् । अर्नु । प्रवताइइव । द्रवन्तम् । विश्वः । पूरुः । मर्दति ।
हर्षमाणः । पृद्भिः । गृध्यन्तम् । मेधयुम् । न । शूरम् । रथस्तुरम् ।
वातम्इइव । ध्रजन्तम् ॥ ३ ॥

यं दधिक्रां विश्वःपूरुःसर्वोपिमनुष्योहर्षमाणःहृष्यन्हर्षय-वामदतिस्तौति तं देवं
धावापृथिव्यौददधुरितिसंबन्धः सदेवोविशेष्यते सीसर्वत प्रवताप्रवणवतानिघ्नेनमार्गेणोदकमिव
अनुक्रमेण द्रवन्तंगच्छन्तं पृद्धिः पादै गृध्यन्तमभिकाङ्क्षन्तंदिशोल्ङ्घिवितुं तत्रदृष्टान्तः—
मेधयुंनशूरं संग्रामेच्छुंशूरमिव यद्वा यज्ञक्रमणेच्छुमध्वर्वादिकामिव रथतुरं रथेनगच्छ-
न्तंवातमिव ध्रजन्तंशीघ्रगंवायुमिव उक्तंविशेषणविशिष्टानुदकशूरवायून्यथासर्वोजनःस्तौति तथा
यंदेनस्तौतितददधुरित्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यःस्मारुन्धानोगध्यासमत्सुसनुतरश्चरतिगोपुगच्छन् ।

आविर्ऋजीकोविदथानिचिक्यत्तिरोअरतिपर्यापआयोः ॥ ४ ॥

यः । स्म । आरुन्धानः । गध्या । समत्सु । सनुतरः । चरति ।

गोपु । गच्छन् । आविःऋजीकः । विदथा । निचिक्यत् । तिरः ।

अरतिम् । परि । आपः । आयोः ॥ ४ ॥

य स्म य खलु देवोगध्यागध्यानि गध्यतिभिश्चीभावकमेतिनिरुक्तेम् । मिथयितव्या-
निफलानिसमत्सुसंघ्रामेपुआरुन्धान सर्वतोनिरोधयन्सनुतरः संभक्तृतरोगोपुसर्वासुदिद्यु गोपुवा-
निमित्तभूतेपुगच्छन्नाविर्ऋजीकः आविर्भूतसाधनः आविर्भूतमुष्कोवा विदथानि ज्ञातव्यानि
निचिक्यत् पश्यतिकर्मैतत् जानन् अरतिपरमणंदु खमभिगन्तारम् अरिवापरिसर्वतस्तिरस्थति
तिरस्करोति कस्यारातेमिति आपोआप्तस्यस्तोतुरायोर्मेनुप्यस्ययन्मानस्य ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

उतस्मैनंवस्त्रमथिनतायुमनुक्रोशन्तिक्षितयोभरेपु ।

नीचार्यमानंजसुरिनश्येनश्रवश्चाच्छापशुमच्चयूथम् ॥ ५ ॥ ११ ॥

उत । स्म । एनुम् । वस्त्रमथिम् । न । तायुम् । अनु । क्रोशन्ति ।

क्षितयः । भरेपु । नीचा । अर्यमानम् । जसुरिम् । न । श्येनम् ।

श्रवः । च । अच्छ । पशुमत् । च । यूथम् ॥ ५ ॥ ११ ॥

उतस्म अपिखलु एनेदधिक्रांमेपुसंघ्रामेपु वस्त्रमथितायुन वस्त्रमथिनंतस्क्रामिव तंड
प्राक्षितयोमनुप्यायथात्रोशन्तिद्वैरिणोनुशोशन्ति किञ्च नीचा नीचैर्यमानंगच्छन्तंज-
सुरिन श्येनंशुधितंश्येनपक्षिणमिव तयथादृष्टापक्षिण, पलायन्तेतद्वत् श्रवोर्जकीर्तिवापशुम-
द्युथव अच्छापिलश्यागच्छन्तमेनमनुशोशन्तीतिसंबन्धः, चपूरणः अपिस्मैनंवस्त्रमथिमिववस्त्रमा-
थिनमित्यादिनिरुक्तेमत्रानुसन्धेयम् ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे एकादशो वर्गः ॥ ११ ॥

अथषष्ठी-

उतस्मांसुप्रथमःसरिष्यन्निवेवेतिश्रेणिभीरथानाम् ।

स्रजकृष्णानोजन्योनशुभ्वारेणुरेरेरिहत्किरणंददश्वान् ॥ ६ ॥

उत । स्म । आसु । प्रथमः । सरिष्यन् । नि । वेवेति । श्रेणिक्षभिः ।

रथानाम् । स्रजम् । कृष्णानः । जन्यः । न । शुभ्वा ।

रेणुम् । रेरेरिहत् । किरणम् । ददश्वान् ॥ ६ ॥

उतस्म अपिचखलु आस्वसुरसेनासुसरिष्यन्सर्तुमिच्छन् प्रथमः प्रथमः उत्कृष्टतमोमुख्यः सन् रथानांश्रेणिभीराजिभिर्मुक्त सन्निववेवेति नितरांगच्छति इतस्ततोभावति कइवेत्युच्यते स्रजंमृग्यते उत्पाद्यतेरूपमनयोतिखगलङ्कृतिस्तां कृष्णानः जन्योन जनेभ्योहितोश्चइव शुभ्वा सुप्रभवतीतिशुभ्वाशोममानः किरणम् आस्यगतंखलीनंददश्वान्दशान् रेणुं स्वपादवातनितं रेरेरिहत्शलेदि ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

उतस्यवाजीसहुरिऋतावाशुश्रूपमाणस्तन्वांसमर्थे ।

तुरयतीपुतुरयन्नृजिप्योधिभ्रुवोःकिरतेरेणुमृजन् ॥ ७ ॥

उत । स्यः । वाजी । सहुरिः । ऋतश्वा । शुश्रूपमाणः । तन्वा ।

समर्थे । तुरम् । यतीपु । तुरयन् । ऋजिप्यः । अधि ।

भ्रुवोः । किरते । रेणुम् । ऋजन् ॥ ७ ॥

उतापिच स्यः सउक्तलक्षणोवाजी वेजनवान् गमनवान् समर्थेसमरणेसहुरिःसहनशालः शत्रूणाम् ऋतावाभस्रवान् तन्वास्वस्यावयवेनंतुरादिनास्वतनुंशुश्रूपमाणः तुरयतीषु त्वरगाभिनीष्वसुरसेनासु तुरयन् त्वरयन् ऋजिप्यः ऋजुगामी रेणुं धूलिमृजन् प्रसाधयन्तमेवरेणुंभ्रुवोरधि उपरि किरते विक्षिपति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

उतस्मांस्यतन्यतोरिवद्योऋघायतोअभियुजोभयन्ते ।

यदासहस्रमभिपीमयोधीर्द्वतुःस्माभवतिभीमऋजन् ॥ ८ ॥

उत । स्म । अस्य । तन्यतोः षड्व । द्योः । ऋघायतः । अभिष्युजः ।
 भयन्ते । यदा । सहस्रम् । अभि । सीम् । अयोधीत् ।
 दुःध्वर्तुः । स्म । भवति । भीमः । ऋञ्जन् ॥ ८ ॥

उतस्म अपिचस्रलु घोर्दीप्यमानात्तन्यतोःशब्दयितुरशनेरिव ऋघायतोर्हिंसतोऽस्य
 अस्माद्दधिकारवाख्याद्देवादभियुजोऽभियोक्तरोऽसुराः भयन्तेविभ्यति किंचाय यदा सीसर्वतः
 सहस्रमभ्ययोधीत्संप्रहेत् तदा ऋञ्जन्प्रसाधयन्नात्मानंभीभोमपहेतुर्दुर्वर्तुर्दुर्वारश्चभवति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

उतस्मांस्यपनयन्ति जनां जूतिं कृष्टिं प्रो अभिभूतिमाशोः
 उतैनमाहुः समिधे वियन्तः परादधिक्रा असरत्सहस्रैः ॥ ९ ॥

उत । स्म । अस्य । पनयन्ति । जनाः । जूतिम् । कृष्टिप्रः ।
 अभिभूतिम् । आशोः । उत । एनम् । आहुः । सम्द्विधे ।
 वियन्तः । परा । दधिक्राः । असरत् । सहस्रैः ॥ ९ ॥

उतस्मापिचस्रलु अस्यदधिक्राञ्जोभिभूतिमभिमावित्री जूति पराभिभूतिमित्युभयं
 वाजनाः पनयन्ति स्तुवन्ति कीदृशस्यास्यकृष्टिप्रः कृष्टयोमनुप्यास्तेषांपूरकस्याशोर्न्यासस्य
 वेगवतोवा उतापिचैनं समिधे संग्रामेवियन्तोविविधंगच्छन्तो जनाः अयंदधिग्रदेवः सहस्रैरनुचरैः
 परिवृतः परासरदिति अस्मान्विहायान्यान्हन्तुंगतइत्याहुः यद्वा एनमेवाहुः वियन्तःशत्रवः
 पराभवन्तीतिशेषः दधिक्रासहस्रैरसरत्गच्छन्तीति ॥ ९ ॥

पवित्रेष्टौ आदधिक्रा इति दधिक्राञ्जो याज्या तथा च सूत्रितम्—दधिक्राञ्जो अकारिपमाद-
 धिक्राः शवसापञ्चकृष्टीरिति ।

सैपादशमी-

आदधिक्राः शवंसापञ्चकृष्टीः सूर्ये इव ज्योतिपापस्तंतान ।
 सहस्रसां शंतसावाज्यर्वापूणक्तुमध्वासमिमावचांसि ॥ १० ॥ १२ ॥

आ । दधिष्काः । शर्वसा । पञ्च । कृष्टीः । सूर्यःऽइव ।
ज्योतिपा । अपः । ततान् । सहस्रह्साः । शतह्साः । वाजी ।
अर्वा । पृणक्तु । मर्धा । सम् । इमा । वचांसि ॥ १० ॥ १२ ॥

योदधिक्रादेवः शवसाबलेन पञ्चकृष्टीः पञ्चजनान्देवमनुष्यासुररक्षःपितृसंज्ञकान्निपाद-
पञ्चमांशुरोवर्णान्वासूर्योऽज्योतिपातेनसायथानगदावृणोतितद्दपः उदकानि आततान आतनोति
सहस्रसाःशतसाःशतानांसहस्राणांचदाता वानी वेननवानर्वाऽरणकुशलः सदेवोमध्वा मधुनामधुरे-
णफलेनदमेमान्युक्तानिस्तुतिवचांसिसंशृणक्तु संयोजयतु ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

आशुंदधिक्रामितपलूचंसप्तमसूक्तम् आदितःपथत्रिष्टुभः पथीअनुष्टुप् ऋषिर्नामदेवः
पूर्वसूक्तेहीत्युक्तत्वादेतदपिद्राधिकम् तथाचानुक्तान्तम्—आशुंपळंत्यानुष्टुबिति । सूक्ताविनियो-
गोऽङ्गिकः ।

तत्रमथमा—

आशुंदधिक्रांतमुनुष्ट्वामदिवस्पृथिव्याउतचर्किराम ।
उच्छन्तीमामुपसःसूद्यन्त्वतिविश्वानिदुरितानिपपन् ॥ १ ॥
आशुम् । दधिष्काम् । तम् । ऊँ इति । नु । स्त्वाम् । दिवः ।
पृथिव्याः । उत । चर्किराम् । उच्छन्तीः । माम् । उपसः । सूद्यन्तु ।
अति । विश्वानि । दुःऽइतानि । पपन् ॥ १ ॥

आशुं शीघ्रगामिनं तसु तमेव दधिक्रां देवं नु क्षिप्रं स्त्वाम उतापिच दिवःपृथिव्या-
श्चसकाशादस्यवासंचर्किराम विशिषाम उच्छन्तीस्तमोविवासयन्तीः उपसोमांप्रति सूद्यन्तु
रश्नन्तु विश्वानिदुरितानि अतिपपन्नतिपारयन्तुच अन्यदेवताकेषुमन्त्रेष्वन्यदेवतास्तुतिस्ता-
सानिपातमात्कान्नविरुध्यते ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

महर्षर्कर्म्यर्वतःऋतुप्रादधिक्राव्णःपुरुवारस्यवृष्णः ।
यंपूरुभ्योदीदिवांसनाग्निंदधुमित्रावरुणाततुःरिम् ॥ २ ॥

मुहः । चर्कर्मि । अर्वतः । ऋतुध्राः । दधिःक्राव्णः । पुरुध्वारस्य ।
 वृष्णः । यम् । पुरुध्व्यः । दीदिध्वांसम् । न । अग्निम् । द्दथुः ।
 मित्रावरुणा । ततुरिम् ॥ २ ॥

ऋतुध्राः कर्मणांपूरकोर्ह महोमहतोर्वतः अरणवतः पुरुध्वारस्य बहुभिर्वरणीयस्य वृष्णो-
 वर्षकस्य दधिःक्राव्णः स्तुतिचर्कर्मि अत्यर्थकरोमि हेमित्रावरुणा मित्रावरुणौ युवांततुरिं ता-
 रकं यं दीदिध्वांसं नाग्निं दीप्यमानमग्निमिव स्थितं पुरुध्वोमनुष्येभ्यस्तेषामुपकाराय ददथुः
 धारयथः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

यो अश्वस्य दधिःक्राव्णो अकारीन्समिद्धे अगना उपसोव्युष्टौ ।
 अनागसन्तमदितिः कृणोतु समित्रेण वरुणेनासजोपाः ॥ ३ ॥
 यः । अश्वस्य । दधिःक्राव्णः । अकारीत् । समुद्धे । अग्नौ ।
 उपसः । विष्टौ । अनागसम् । तम् । अदितिः । कृणोतु । सः ।
 मित्रेण । वरुणेन । असजोपाः ॥ ३ ॥

यो यजमानोस्याश्वरूपस्याश्वव्याप्तस्य वा दधिःक्राव्णस्तुतिमुपसोव्युष्टौ प्रभाते सति अग्नौ
 समिद्धे सति अकारीदकार्षीत् मित्रेण वरुणेन चाहोरात्राभिमानि देवाभ्यांसजोपाः समानप्रीतिरदितिरख-
 ष्णनीयो दधिकास्तं यजमानमनागसं पापरहितं कृणोतु करोतु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

दधिःक्राव्ण इप ऊर्जो मुहो यदर्मन्महि मरुतां नामेभद्रम् ।
 स्वस्तये वरुणं मित्रम् अग्निं हवामह इन्द्रं वज्रं वाहुम् ॥ ४ ॥
 दधिःक्राव्णः । इपः । ऊर्जः । मुहः । यत् । अर्मन्महि । मरुताम् ।
 नाम । भद्रम् । स्वस्तये । वरुणम् । मित्रम् । अग्निम् । हवामहे ।
 इन्द्रम् । वज्रं वाहुम् ॥ ४ ॥

इपोत्रसाधकस्पोर्नोवलसाधकस्यमहोमहतोदधिक्राव्णोदेवस्यमरुतांस्तोतृणांस्वभूतंमद्रं क-
स्यार्णनामनामरूपमस्ति यत्तदमन्महिस्तुमः किञ्चात्रनिपातभागोवरुणादींश्चस्वस्तयेक्षेमा-
पह्वामहे ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्रमिबेदुभयेविह्वयन्तउदीराणायज्ञमुपप्रयन्तः ।
दधिक्रामुसूदनंमर्त्यायददधुर्भिन्नावरुणानोअश्वम् ॥ ५ ॥

इन्द्रमइव । इत् । उभये । वि । ह्वयन्ते । उदईराणाः । यज्ञम् ।
उपप्रयन्तः । दधिष्काम् । ऊँ इति । सूदनम् । मर्त्याय । ददधुः ।
मिन्नावरुणा । नः । अश्वम् ॥ ५ ॥

इन्द्रमिबेदुभयेदधिक्रामुदीराणाःयुद्धायोयोगंकुर्वन्तोयज्ञमुपप्रयन्तः यज्ञमुपक्रम्यवर्तमानाथो-
मयेविह्वयन्ते आह्वयन्ति यंमर्त्यायमर्त्यस्यसूदनंप्रेरकमश्वमश्वरूपंदधिक्रादेवं हेमिन्नावरुणा
नोस्माकमर्थायददधुः धारयपः तंविह्वयन्ते उभयइत्यत्रस्तोतृशंसितृमेदेनवोमयविघत्वमवग-
न्तव्यम् उदुपूरणौ ॥ ५ ॥

दधिक्राव्णोअकारिपमितिपष्ठीपवित्रेष्ट्याअनुवाक्या सूत्रितश्च-दधिक्राव्णोअकारिप-
मादधिक्राःशवसापृथकृष्टीरिति ! दधिद्रप्सभक्षणेप्येपादधिक्राव्णोअकारिपमित्याग्नीध्रियेदधिद्र-
प्सान्भक्षयन्तीतिसूत्रितत्वात् ।

अथपष्ठी-

दधिक्राव्णोअकारिपंजिष्णोरश्वस्यवाजिनः ॥
सुरभिणोमुखांकरत्प्रणआर्यूपितारिपत् ॥ ६ ॥ १३ ॥

दधिष्काव्णः । अकारिपम् । जिष्णोः । अश्वस्य । वाजिनः ।
सुरभि । नः । मुखां । करत् । प्र । नः । आर्यूपि । तारिपत् ॥ ६ ॥ १३ ॥

दधिऋग्नो देवस्यस्तुतिमकारिषंकरवाणि जिष्णोर्नेवशीलस्याश्वस्यन्यापकस्यवानिनोवेगवतः
सदेवोस्माकं मुखामुक्त्वा निचक्षुरादीन्द्रियाणि सुरभि सुरभोणि करत्करोतु नोस्मभ्यमायूंषिप्रतारिषत्
प्रवर्धयतु प्रपूर्वास्तिरतिर्बर्धनार्थः ॥ ६ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमेश्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

दधिक्राव्णइदिति पञ्चममष्टमं सूक्तं वामदेवस्यार्थं दाधिकम् आद्यात्रिष्टुप् शिष्टानगत्यः
हंसः शुचिपदित्येकासूर्यदेवत्या तथा चानुक्रमणिक्रा—दधिक्राव्णः पञ्चतत्त्वोन्त्या नगत्योन्त्यासौ-
रीति । सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा—

दधिऋव्णइदनुचकिरामविश्वाइन्मामुपसःसूदयन्तु ।
अपामग्नेरुपसःसूर्यस्यवृहस्पतेराङ्गिरसस्यजिष्णोः ॥ १ ॥

दधिऋव्णः । इत् । ऊँ इति । नु । चकिराम । विश्वाः । इत् ।
माम् । उपसः । सूदयन्तु । अपाम् । अग्नेः । उपसः । सूर्यस्य ।
वृहस्पतेः । आङ्गिरसस्य । जिष्णोः ॥ १ ॥

दधिक्राव्णइदुपतन्नामकस्यदेवस्यैवस्तुतिं नु क्षिप्रं चकिराम भृशंकरवाम मां विश्वा
इदुपसःसर्वाअपि ताः सूदयन्तु कर्मसुप्रेरयन्तु अपामग्नेरुपस सूर्यस्यवृहस्पतेराङ्गिरसस्यजिष्णो-
रेतेपामहमप्यवादि देवतानास्तुतिकरवाणीतिशेषः तासामपिनिपातपाक्त्वास्तुतिरविरुद्धा ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

सत्वाभरिषोर्गविषोदुवन्यसच्छ्वस्यादिपउपसंस्तुरण्यसत् ।
सत्योद्रवोद्रवरःपतङ्गरोर्दधिक्रावेपमूर्जस्वर्जनत् ॥ २ ॥

सत्वा । भरिषः । गोइइपः । दुवन्यइसत् । श्रवस्यात् । इपः ।
उपसः । तुरण्यइसत् । सत्यः । द्रवः । द्रवरः । पतङ्गरः ।
दधिऋवा । इपम् । ऊर्जम् । स्वः । जनत् ॥ २ ॥

सत्वागन्ताभरिपोमरणकुशलः गविपोगवांप्रेरकः एष्टावा दुक्व्यसत् दुवःपरिचरणमि-
च्छन्तोदुक्व्याः तेषुसीदतीतिदुक्व्यसत् इपःइष्यमाणायाउपसःसम्बन्धिनिकालेइत्यर्थः यद्वा
इपएष्टापणीयोवाश्रवस्यात् श्रवस्येदन्नमिच्छेत् किञ्च तुरण्यसत् त्वरयासीदतीतितुरण्यसत्
सत्यः सत्सुतायमानः द्रवोगन्ताद्रवरः प्रकृष्टवेगवान् पतद्भरः पतनेनोत्प्लवनेनपतनंपतद्भस्तद्वा-
न्पतद्भरः उक्तलक्षणोदधिक्रावादेवः इपमन्नमूर्जबलं स्वः स्वर्गं च जमतजनयेत् उत्पादयेत् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उतस्मांस्यद्रवतस्तुरण्यतःपूर्णनवेरनुवातिप्रगृधिर्नः ।

श्येनस्येवध्रजतोअङ्कसंपरिदधिक्राव्णःसहोर्जातरिंत्रतः ॥ ३ ॥

उत । स्म । अस्य । द्रवतः । तुरण्यतः । पूर्णम् । न । वेः । अनु ।
वाति । प्रगृधिर्नः । श्येनस्येव । ध्रजतः । अङ्कसम् । परि ।
दुधिःक्राव्णः । सह । ऊर्जा । तरिंत्रतः ॥ ३ ॥

उतस्मापिचल्लु द्रवतोगच्छतस्तुरण्यतस्वरमाणस्यप्रगृधिनःप्रकर्षेणाभिकाङ्क्षतोस्यदेव-
स्यगतिं वेर्गन्तुःपक्षिणःपूर्णन गमनंपत्रवानुसृत्ययथावाप्त्यन्येपक्षिणस्तद्दनुवातिसर्वोवेगवान्जनः
सर्वेषामपिशीघ्रगामीत्यर्थः किञ्च ध्रजतोगच्छतः तरिंत्रतस्तारयतोन्यान् अन्तर्भावितण्यर्थोयं
श्येनस्येवाङ्कसंपादाधारमुरःप्रदेशंवापरि परितःऊर्जाबलेननिमित्तेनअन्नार्थंवा सह एकीभूय
सङ्घेनगच्छन्तीतिशेषः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

उतस्यवाजीक्षिपणिंतुरण्यतिग्रीवायांवृद्धोअपिकक्षआसनिं ।

ऋतुंदधिक्राअनुसन्तवीत्वत्पथामङ्कांस्यन्वापनीफणत् ॥ ४ ॥

उत । स्यः । वाजी । क्षिपणिम् । तुरण्यति । ग्रीवायाम् । वृद्धः ।
अपिःकक्षे । आसनिं । ऋतुम् । दुधिःक्राः । अनु । समूहतवीत्वत् ।
पथाम् । अङ्कांसि । अनु । आःपनीफणत् ॥ ४ ॥

उतापिच स्यः स्वानी वेननवान् अश्वरूपोदेवोर्ग्रीवायांगरणसाधनायांकण्डेन्द्रो-
पिकक्षे कक्षप्रदेशे आसनि आस्येचवदः वद्वपल्यङ्कस्योकेपुस्थानेपुपाशवन्माःसम्भ्रन्ति
एवंवदःसम् द्विपणिं द्वेषणमनुतुरण्यतित्वरयतिगन्तुं किञ्चायंदविकादेवः क्रतुं कर्मप्रज्ञांवा
अनु अनुसृत्य सन्तर्वात्वत् प्रवृद्धबलवान्सन्पथांमार्गाणामङ्गांसिकुटिलानिअनुसृत्य
आपनीफणत् सर्वतोभ्रशंगच्छति फणतेर्गत्यर्थस्ययङ्लुकीदंरूपम् अपिसवानीवेननवानित्यादिने-
रुक्तमनुसन्वेयम् ॥ ४ ॥

दशरात्रेपेहेनितृतीयसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेहंसःशुचिपदित्येषाआह्वयदूरोहणरोहेदंसःशुचिपदि-
तिपच्छोर्ध्वर्चशइतिसूत्रितम् । स्मार्तविनियोगमाहशौनकः-हंसःशुचिपदित्युचाशुचिरीश्वेद्विवाकरम् ।
अन्तकाष्ठेनपत्रेतिब्रह्मणःसत्रशाश्वतामिति ॥

सैपापञ्चमी-

हंसःशुचिपदसुरन्तरिक्षसद्धोतावेदिपदतिथिर्दुरोणसत् ।
नृपद्वरसहंतसद्योमसद्वजागोजाऋतजाअद्रिजाऋतम् ॥५॥११॥

हंसः । शुचिःसत् । वसुः । अन्तरिक्षःसत् । होता । वेदिःसत् ।
अतिथिः । दुरोणःसत् । नृःसत् । वरःसत् । ऋतःसत् । व्योमःसत् ।
अप्सजाः । गोःजाः । ऋतःजाः । अद्रिःजाः । ऋतम् ॥ ५ ॥ ११ ॥

अनयासौर्यर्चा यएपोन्तरादित्योहिरण्यःपुरुषोदृश्यते हिरण्यश्मश्रुरित्यादिश्रुत्यो-
क्तोमण्डलाभिमानीदेवोस्ति यश्चसर्वप्राणित्त्विचिद्रूपस्थितपरमात्मा यच्चनिरस्तसमस्तोपा-
धिकंपरब्रह्म तत्सर्वमेकमेवेतिप्रतिपाद्यते हंसः हन्तिर्गत्यर्थः सर्वत्रसर्वदागन्तायोहंसोसावि-
त्यादिश्रुत्युक्तप्रकारेणैकीकृत्योपास्यः परमात्ममन्त्रप्रतिपाद्यमादित्यःसचशुचौदीप्तेद्युलोकेसीद-
तीतिशुचिपत् अथयदत्.परोदिवोज्योतिर्दीप्यतइत्यादिश्रुतेः । अनेनयुस्थानआदित्यःप्रतिपा-
दितः सएवमध्यस्थानोवायुरित्याह वसुःसर्वस्यवासयितावायुः सचान्तरिक्षसत् अन्तरिक्ष-
संचारी अथ तस्यैवक्षितिस्थानवैदिकान्तिरूपतामाह होता देवानामाज्ञाता होमनिष्पाद-
कोवा वेदिपत् वेद्यांगार्हपत्यादिरूपेणस्थितः अतिथिरतिथिवत्सर्वदापूज्योग्निः दुरोणसत्

दुरोणंगृहनाम तत्र पाकादिसाधनत्वेनस्थितः अनेनलौकिकाभ्यात्मकत्वमुक्तं नृपत् नृपुमनुष्ये-
पुचैतन्यरूपेणसीदतीतिनृपत् अनेनपरमात्मरूपत्वमुक्तं पुनरप्यादित्यात्मतामाह—वरसत् वरे
चरणीयेमण्डलेसीदतीतिवरसत् आदित्यः वरंवाएतःसन्ननांयास्मिन्नेपआसन्नस्तपतीतिहिश्रू-
यते ऋतंसत्यंन्नक्षयज्ञोवातत्रसीदतीत्यृतसत् अग्निः ज्योमान्तरिक्षं तत्रसीदतीतिज्योमसद्वायुः
इदानीमादित्यतोच्यते अञ्जाः उदकेपुनातः उदकमध्येखल्वयंजायते गोजाः गोषु
रश्मिपुनातः ऋतंसत्यं सर्वैर्दृश्यत्वेनसत्याज्जातः नहासाविन्द्रादिवत्परोक्षोभवति यद्वोदकेपुवैद्युतरू-
पेणवा वाहवरूपेणवानातः अग्निजाः अद्रावुदयाचलेनातः एवंमहानुभावआदित्यः ऋतं
सत्यमवाध्वंसर्वाधिष्ठानंन्नक्षतत्त्वं तद्रूपोह्यसावेवादित्यस्योक्तरूपत्वं हंसः शुचिपदित्येपवैहंसः
शुचिपदित्यादिनाब्राह्मणेसमाध्नातम् ॥ १ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

इन्द्राकोवामित्येकादशार्चनवमंसूक्तं वामदेवस्यार्थं त्रैष्टुभमैन्द्रावरुणम् अत्रानुकमणि-
का—इन्द्राकोवामेकादशैन्द्रावरुणांत्विति । आभिष्वविकेपूत्र्येपुतृतीयसवनेमैत्रावरुणशस्त्रेपुस्तो-
मवृद्धावावापार्थमेतदादिसूक्तद्वयम् इन्द्राकोवामितिसूक्तेइतिसूत्रितत्वात् ।

तत्रप्रथमा—

इन्द्रा॑कोवा॑वरुणा॑सु॒न्नमा॑प॒स्तोमो॑ह॒विष्माँ॑अ॒मृतो॑न॒होता॑ ।
योवाँ॑ह॒दि॒ऋतुं॑माँ॑अ॒स्मदु॒क्तःप॒स्पर्शा॑दिन्द्रावरुणा॒नम॑स्वान् ॥१॥
इन्द्रा॑ । कः । वा॒म् । व॒रुणा॑ । सु॒न्नम् । आ॒प । स्तोमः॑ । ह॒विष्मा॑न् ।
अ॒मृतः॑ । न । हो॒ता । यः । वा॒म् । ह॒दि । ऋतुं॑इ॒मान् । अ॒स्मत् ।
उ॒क्तः । प॒स्पर्शा॑त् । इन्द्रा॑व॒रुणा॑ । नम॑स्वान् ॥ १ ॥

हेइन्द्रा हेवरुणा हेइन्द्रावरुणौ परस्परापेक्षयाद्विवचनं वां युवयोः सुन्नं सुखं कः
स्तोमोहविष्मान्हविर्भिरुपेतःसोमाज्यादिप्रदेयद्रव्योपेतं कतमत्स्तोत्रंसुन्नमाप फलत्वेनप्राप्नु-
यादित्यर्थः यद्वा हविष्मानित्येतदुत्तरत्रयोज्यं हविष्मान् हविर्युक्तोऽमृतोऽमरणलक्षणः स्वर्ग-
साधनोहोताग्निरिव सयथा तथा यःस्तोमोहेइन्द्रावरुणौ वां युवयोर्हृदि हृदये ऋतुमान्प्र-
ज्ञोपेतोऽस्मदस्मत्सकाशादुक्तोभिहितः नमस्वान्हविष्मान् नमस्कारोपेतोवापस्पर्शत् स्पृशेत्
हृदयज्जमोभवेत् सकंइतिस्तोमप्रशंसा ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

इन्द्राह्रयोवरुणाचक्रआपीदेवौमर्तःसख्यायप्रयस्वान् ।

सहन्तिवृत्रासमिधेषुशत्रून्वोभिर्वामहद्भिःसप्रशृण्वे ॥ २ ॥

इन्द्रा । ह । यः । वरुणा । चक्रे । आपी इति । देवौ । मर्तः ।

सख्याय । प्रयस्वान् । सः । हन्ति । वृत्रा । सम्हृथेषु । शत्रून् ।

अवःशभिः । वा । महत्शभिः । सः । प्र । शृण्वे ॥ २ ॥

हेइन्द्रावरुणा इन्द्रावरुणौदेवौ हशब्दःपूरणः प्रसिद्धौवा योमर्तोमरणधर्माप्रयस्वान्ह-
विर्दृश्यान्नवानसन् सख्याय सखित्वाय आपी बन्धूचक्रे करोति समर्तोवृत्रा आवरका-
गिपापानिहन्ति तथा समिधेषुसंग्रामेषुशत्रून्हन्ति वाशब्दार्थः महद्भिर्वोभीरुणैःसनरः
प्रशृण्वे प्रकृतंश्रूयते विख्यातोभवति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

इन्द्राहरत्नंवरुणाघेष्टेत्यानृभ्यःशशमानेभ्यस्ता ।

यदीसखायासख्यायसोमैःसुतेभिःसुप्रयसांमादयैते ॥ ३ ॥

इन्द्रा । ह । रत्नम् । वरुणा । घेष्टा । इत्या । नृभ्यः ।

शशमानेभ्यः । ता । यदि । सखाया । सख्याय । सोमैः ।

सुतेभिः । सुप्रयसा । मादयैते इति ॥ ३ ॥

हेइन्द्रावरुणौ ता हेतिप्रसिद्धौ तौखलु देवौ इत्या इत्थं नृभ्योमनुष्येभ्यः शशमानेभ्यः
शंसमनेभ्यः स्तोत्रभ्योस्मभ्यंरत्नमणीयंघनंघेष्टा दातृत्वमौभवतइतिशेषः यदि सखायापर-
स्परंयनमानस्यवासखिभूतौसख्यायसखिकर्मणोसखित्वायसुतेभिरभिपुतैःसोमैःसुप्रयसा शोभनशोमान-
वन्तौमादयैते मायेताम् तर्हिरत्नानांदातारौभवतः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

इन्द्रायुवंवरुणादियुमस्मिन्नोजिष्ठमुग्रानिवाधिष्टंवज्रम् ।

योनादुरेवोवृकर्तिर्दभीतिस्तस्मिन्मिमाथामभिभूत्योर्जः ॥ ४ ॥

इन्द्रा । युवम् । वरुणा । दिद्युम् । अस्मिन् । ओजिष्ठम् । उग्रा ।
नि । वधिष्टम् । वज्रम् । यः । नः । दुःश्वः । वृकतिः । दभीतिः ।
तस्मिन् । मिमाथाम् । अभिष्मूति । ओजः ॥ ४ ॥

इन्द्रा इन्द्रौ वरुणा वरुणौ हेउग्रा उग्रौ अत्रसर्वत्रपरस्परापेक्षयाद्विवचनं प्रमित्रयोर्वरु-
णयोरितिवत् यद्वा छान्दसत्वाद्भवहितस्याप्यानङ् अस्मिन्शत्रौ दिद्युं दीतमोजिष्ठम-
तिशयेनेतेजोवत् वज्रमायुधनिवधिष्टं वधार्थंप्रैरयतमित्यर्थः यःशत्रुर्नोस्माकंदुरेवोदुष्प्रापः वृक-
तिरतिशयेनादातादभीतिर्हिंसकःशत्रूणां तस्मिन्शत्रावभिभूत्यभिभावुकमोजोवत् युवं युवां
मिमाथां कुरुतमित्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्रायुवंवरुणाभूतमस्याधियःप्रेतारावृषभेवधेनोः ।
सानोदुहीययवसेवगत्वीसहस्रंधारापर्यसामहीगौः ॥५॥१५॥

इन्द्रा । युवम् । वरुणा । भूतम् । अस्याः । धियः । प्रेतारा ।
वृषभाश्इव । धेनोः । सा । नः । दुहीयत् । यवसाश्इव । गत्वी ।
सहस्रंधारा । पर्यसा । मही । गौः ॥ ५ ॥ १५ ॥

हेइन्द्रावरुणा इन्द्रावरुणौ युवं युवामस्याधियःस्तुत्याः प्रेतारा प्रीणयितारौभूतमवतं
काविव वृषभासेकारौ वृषभोधेनोरिव सास्तुतिरूपाधेनुः नोस्माकंदुहीयत् दुह्येत् कामान्पूर-
येत् यवसातृणादिवासेननिमित्तेन गत्वी गत्वा पयसासहस्रवारामही महतीगौरिव ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेपञ्चदशोवर्गः ॥ १५ ॥

अथषष्ठी-

तोकेहितेनयउर्वरांसूसूरोदृशींकेवृषणश्रुपौंस्ये ।
इन्द्रानोअत्रवरुणास्यातामवोभिर्दस्मापरितकम्यायाम् ॥ ६ ॥

तोके । हिते । तनये । उर्वरासु । सूरः । दृशीकि । वृषणः ।
 च । पौंस्ये । इन्द्रा । नः । अत्र । वरुणा । स्यातायाम् ।
 अवःक्षभिः । दस्मा । परिःस्तकम्यायाम् ॥ ६ ॥

इन्द्रावरुणौदेवौ नोहिते तोके पुत्रे तनये तत्पुत्रेच उर्वरासु सस्यात्प्रासुभूमिपुनिमित्तभूता-
 सुसुर प्रेरकस्थसूर्यस्यदृशीकेचिरकालदर्शनाय चिरजीवनायेत्यर्थः तथा वृषणः सेकुर्ममपौंस्येच
 पुंस्त्वायच पुनरपि प्रजननसामर्थ्यायच दस्मा शत्रूणाहिसकौसन्तौ नोस्माकमवोभीरक्षणैः
 सह परितकम्यायां परितकनेनिमित्तभूतेसति यद्वा रात्रिनाभैतत् रात्रौहिसकानांवाधायस्यातां
 भवेताम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

युवामिद्वयवंसेपूर्य्यायपरिप्रभूतीगृविषःस्वापी ।
 वृणीमहेसख्यायप्रियायशूरांमंहिष्ठापितरेवशम्भू ॥ ७ ॥
 युवाम् । इत् । हि । अवसे । पूर्य्याय । परि । प्रभूती इति प्रभूती ।
 गोऽइषः । स्वापी इति सुऽआपी । वृणीमहे । सख्याय ।
 प्रियाय । शूरा । मंहिष्ठा । पितराऽइव । शम्भू इति शम्भू ॥ ७ ॥

हेइन्द्रावरुणौ गविपोगाइच्छतोवयं युवामिद्वि हीतिपूरणः युवामेवपूर्य्यायपुरातनायपु-
 वाम्प्राकृतायावसेरक्षणायवृणीमहेइतिसम्बन्धः प्रभूती प्रभवन्तौ स्वापी शोभनच्युमूर्तीआपि-
 रितिकन्धुनाम यद्वा सुष्टुन्यापनशीलैशूरातिशान्तौमंहिष्ठातिशयेनपूज्यौयुवांसख्यायसमान-
 ख्यानायाप्रियायच परिवृणीमहे परित-प्रार्थयामहे शम्भूसखस्यभावयितारौ पितरेव पितरौ
 पुत्राय तद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

तावांधियोवसेवाज्यन्तीराजिनजग्मुर्यव्युः सुदानू ।
 श्रियेनगावउपसोममस्थुरिन्द्रंगिरोवरुणंमेमनीपाः ॥ ८ ॥
 ताः । वाम् । धियः । अवसे । वाज्यन्तीः । आजिम् । न । जग्मुः ।
 युव्युः । सुदानू इति सुदानू । श्रिये । न । गावः । उप । सोमम् ।
 अस्थुः । इन्द्रम् । गिरः । वरुणम् । मे । मनीपाः ॥ ८ ॥

सुदानू शोभनफलदातारौ हेदेवौ वां युवां वाजयन्तीरत्नामिच्छन्त्योषियः स्तुतयो
जामुर्गच्छन्ति युवयूर्युवांकामयमानाःपत्तयः अवसेरक्षणाय आग्निं संग्राममिव किञ्च
श्रियेदध्यादिश्रयणायगावःसोमंन सोममिवेन्द्रंवरुणंचमेमदीयामनीपामनसईपागिरःस्तुतयः उपा-
स्थुस्तिष्ठन्ति प्रीणयन्तीत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथनवमी-

इमाइन्द्रंवरुणंमेमनीपाअग्मन्नुपद्रविणामिच्छमानाः ।

उपेमस्थुर्जोष्टारंइववस्वोरुध्वीरिवश्रवंसोभिक्षमाणाः ॥ ९ ॥

इमाः । इन्द्रम् । वरुणम् । मे । मनीपाः । अग्मन् । उप । द्रविणम् ।

इच्छमानाः । उप । ईम् । अस्थुः । जोष्टारःइव । वस्वः ।

रुध्वीःइव । श्रवसः । भिक्षमाणाः ॥ ९ ॥

इन्द्रंवरुणंच मे मम मनीपाः स्तुतयोद्रविणामिच्छमानाःसत्यः उपाग्मन्नुपगच्छन्ति
जोष्टारःसेवकाः वस्वइव धनस्यलाभायघनिकंस्वामिनमिव रुध्वीरिव लब्ध्वइव शीघ्रगामिन्यइव
श्रवसोन्नस्यान्नभिक्षमाणाः एनमिन्द्रंवरुणंचोपास्थुःउपतिष्ठन्ते ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अश्व्यस्यत्मनारथ्यस्यपुष्टेर्नित्यस्यरायःपतयःस्याम ।

ताचक्राणाऊतिभिर्नव्यसीभिरस्मत्रारारयोनि्युतःसचन्ताम् ॥ १० ॥

अश्व्यस्य । त्मना । रथ्यस्य । पुष्टेः । नित्यस्य । रायः । पतयः

स्याम । ता । चक्राणौ । ऊतिभिः । नव्यसीभिः । अस्मश्त्रा ।

रायः । नि्युतः । सचन्ताम् ॥ १० ॥

अश्व्यस्याश्वसमूहस्य रथ्यस्यरथसमूहरूपस्य रथार्हस्य वा 'पुष्टेःपोपस्य' नित्यस्या-
विचलितस्यरायोधनस्य त्मना आत्मना स्वयमेवाप्रयत्नेनपतयःस्याम ता तौ देवौ चक्राणा
चक्रममाणौगन्तारौभवतामितिशेषः नव्यसीभिर्नूतनाभिलृतिभिरक्षाभिरस्मत्राऽस्मासुनियुतोश्वाः रायो-
धनानिचसचन्तां सेवन्ताम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

आनोवृहन्तावृहतीभिर्रूतीइन्द्रयातंवरुणवाजंसातौ ।

यद्विद्यवःपृतनासुप्रक्रीळान्तस्यवांस्यामसनितारंआजेः ॥ ११११६ ॥

आ । नः । वृहन्ता । वृहतीभिः । ऊती । इन्द्र । यातम् । वरुण ।

वाजंसातौ । यत् । दिद्यवः । पृतनासु । प्रक्रीळान् । तस्य ।

वाम् । स्याम् । सनितारः । आजेः ॥ ११ ॥ १६ ॥

हेवृहन्ता महान्तौ हेइन्द्र हेवरुण वृहतीभिर्महतीभिर्रूतीऊतिभीरश्यामिःसहायात-
मागच्छतं वाजसातौ संग्रामेन्नक्षत्रमितिभूतेवा यद्यस्मिन्नज्ञौसंग्रामेपृतनासुसेनासुदिव्य-
वः आयुधनामैतत् आयुधानिशत्रुसम्बन्धीनिप्रक्रीळान्प्रक्रीडन्ति तस्यतादृशस्याजेः सनितारः
संस्कारः स्याम भवेम वायुवयोरनुग्रहात् ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमेषोडशोऽर्थः ॥ १६ ॥

ममद्विजितेदशर्चदशमंस्कं पुरुकुत्सस्पुत्रस्रसदस्यूरानाक्रपिः आद्यासुपट्स्वात्मनःस्तु-
त्यत्वाद्यात्मादेवता अवशिष्टानाचतुष्टणामिन्द्रावरुणौदेवते छन्दस्त्रिष्टुप् अत्रानुक्रमणिका-मम
द्वितादशस्रसदस्युःपौरुकुत्स्यःपञ्चाद्या आत्मस्तवइति । उक्तोविनियोगःपूर्वसूक्ते ।

तत्रप्रथमा-

ममद्विताराष्ट्रक्षत्रियस्यविश्वायोविश्वेअमृतायथानः ।

ऋतुंसचन्तेवरुणस्यदेवाराजांमिकृष्टेरुपमस्यवृत्रेः ॥ १ ॥

मम । द्विता । राष्ट्रम् । क्षत्रियस्य । विश्वइत्यायोः । विश्वे ।

अमृताः । यथा । नः । ऋतुम् । सचन्ते । वरुणस्य । देवाः ।

राजांमि । कृष्टेः । उपमस्य । वृत्रेः ॥ १ ॥

क्षत्रियस्य क्षत्रियनाम्बुत्पन्नस्यविश्वायोः कृत्स्नमनुष्याधीशस्य ममेत्यात्मनोनिर्देशः
द्विताक्षितिस्वर्गभेदेनद्वित्वापन्नंराष्ट्रमम त्रसदस्योविश्वेसर्वेऽमृतादेवायथानोस्माकंभवन्ति तथा
राष्ट्रंनार्थेत्यर्थः वरुणस्यवारकस्यवरुणात्मनोवाष्ट्रंभेनुष्यस्यतद्वतोया उपमस्यान्तिकनामैतत्

सर्वेषामन्तिकतमस्यवत्रेः रूपनामैतत् रूपवतोममक्रतुं कर्मसचन्ते सेवन्ते देवाः सर्वेष्विअहंच
राजानि रानतिरैधर्यकर्मा सर्वस्येश्वरोमवामि यद्वोपमस्यवत्रेः कृष्टेरानामीतियोज्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अहंराजावरुणोमह्यंतान्यंसुर्याणिप्रथमाधारयन्त ।
ऋतुंसचन्तेवरुणस्यदेवाराजामिकृष्टेरूपमस्यवत्रेः ॥ २ ॥
अहम् । राजा । वरुणः । मह्यम् । तानि । असुर्याणि । प्रथमा ।
धारयन्त । ऋतुम् । सचन्ते । वरुणस्य । देवाः । राजामि । कृष्टेः ।
उपक्ष्मस्य । वत्रेः ॥ २ ॥

अहमेवचवरुणोराजामवामि मह्यंमदर्थमेवप्रथमा मुख्यानि तानि प्रसिद्धानिअसुर्याण्यसुर-
विचातकानिबलानिधारयन्त अधारयन्देवाः शिष्टंगतम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अहमिन्द्रोवरुणस्तेमहित्वोर्वीगंभीरेरजसीसुमेके ।
त्वष्टेवविश्वाभुवनानिविद्वान्तसमैरयंरोदसीधारयंच ॥ ३ ॥
अहम् । इन्द्रः । वरुणः । ते इति । महित्वा । उर्वी इति ।
गंभीरे इति । रजसी इति । सुमेके इति । सुक्ष्मेके । त्वष्टा इति । विश्वा ।
भुवनानि । विद्वान् । सम् । ऐरयम् । रोदसी इति । धारयम् । च ॥ ३ ॥

अहंमिन्द्रोवरुणोऽहं इन्द्रोऽप्यहमि अहं वरुणश्च तेमहित्वा महत्त्वेनोर्वीविस्तीर्णोऽगमी-
रेदुरवगाहेअवकाशवत्सौवा सुमेकेषुरूपे रजसीद्यावापृथिव्यौ तेअप्यहमेव विद्वान् जानन्नहं
त्वष्टेव प्रजापतिरिव विश्वा भुवनानि सर्वाणि भूता समैरयं सम्यैरयं रोदसीद्यावापृथिव्यौ
धारयंच धृतवानस्मि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अहमपोअपिन्वमुक्षमाणाधारयंदिवंसदनंक्रतस्य ।
ऋतेनंपुत्रोअदितेऋतावोतत्रिधातुंप्रथयद्विभूमं ॥ ४ ॥

अहम् । अपः । अपिन्वम् । उक्षमाणाः । धारयम् । दिवम् । सद्ने ।
 ऋतस्य । ऋतेन । पुत्रः । अदितेः । ऋतश्वा । उत । त्रिधातु ।
 प्रथयत् । वि । भूम ॥ ४ ॥

अहमेवोक्षमाणाः सिञ्चन्तीरपोपिन्वमसेचयम् तथा ऋतस्योदकस्यादित्यस्यवासद-
 नेस्थानेनिमित्तमूतेषानि दिवं द्युलोकं धारयं यद्वोदकाधारेस्थानेदिवमादित्यंधारयम् अहमेव-
 ऋतेनोदकेनविमित्तेनादितेःपुत्रऋतावायज्ञवानभूवम् उतापिच भूमव्यासमाकाशं त्रिधातु त्रिःप्रकारं
 वि विशेषेणप्रथयत् मदर्धमवक्षित्यादिलोकत्रयमकार्षीत्परमेश्वरः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

मानरः स्वश्वावाजयन्तो मावृताः समरणे हवन्ते ।
 कृणोम्याजिमघवाहमिन्द्र इयमिरेणुमभिभूत्योजाः ॥ ५ ॥ १७ ॥
 माम् । नरः । सुश्वाः । वाजयन्तः । माम् । वृताः । सम्हरणे ।
 हवन्ते । कृणोमि । आजिम् । मघश्वा । अहम् । इन्द्रः । इयमि ।
 रेणुम् । अभिभूतिश्चोजाः ॥ ५ ॥ १७ ॥

मां मामेव स्वश्वाः शोमनाश्वाः वाजयन्तः संग्राममिच्छन्तो नरोनेतारो मयाः अनुगच्छ-
 न्तीतिशेषः मामेववृता सन्तः समरणे संग्रामे हवन्ते आह्वयन्ति युद्धार्थं मघवाघनवानहमिन्द्रः सन्ना-
 मि कृणोमि करोमि अभिभूत्योनाः परेषामभिभाविबलो हरेणुमियमि प्रेरयामि ॥ ५ ॥

॥ इतिवृतीयस्यसप्तमेसप्तदशोवर्गः ॥ १७ ॥

अथषष्ठी-

अहंता विश्वांचकरं न किं मां दैव्यं सहो वरते अप्रतीतम् ।
 यन्मासो मासो मम दन्वदुक्थो भेभ्येते रजसी अपारे ॥ ६ ॥
 अहम् । ता । विश्वा । चकरम् । नकिं । मा । दैव्यम् । सहः ।
 वरते । अप्रतिद्वितम् । यत् । मा । सोमांसः । ममदन् । यत् ।
 उक्था । उभे इति । भ्येते इति । रजसी इति । अपारे इति ॥ ६ ॥

अहं प्रसदस्युः ता तानि प्रसिद्धानि विश्वा सर्वाणिकर्माणि चकरमकार्पम् अप्रती-
तमप्रतिगतंमामांदैव्यदेवसम्बन्धिसहोबलंचनकिर्वरते नैववारयति यद्यस्मात्सोमासःसोमामा-
मांममदन् अमादयन् यच्चोक्त्वा शस्त्राप्यपि ममदन् तस्मान्मत्तःअपारेदूरपारेउभेरजसी द्यावापृथिव्यौ
भयेते चलतः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

विदुष्टेविश्वाभुवन्नानितस्यताप्रव्रवीपिवरुणायवेधः ।

त्वंवृत्राणिशृण्विपेजघन्वान्त्वंवृताँअरिणाइन्द्रसिन्धून् ॥ ७ ॥

विदुः । ते । विश्वा । भुवन्नानि । तस्यं । ता । प्र । व्रवीपि । वरुणाय ।
वेधः । त्वम् । वृत्राणि । शृण्विपे । जघन्वान् । त्वम् । वृतान् ।
अरिणाः । इन्द्र । सिन्धून् ॥ ७ ॥

इतःपरमिन्द्रावरुणयोःस्तुतिः हेवरुण तस्य ते कर्मणिपृष्ठी तंवांविश्वासर्वाणि ता तानि
भुवनानि भूतजातानि विदुर्मानन्ति हेवेधः स्तोतृनामैतत् हेस्तोतः वरुणायप्रव्रवीपि
वरुणंस्तौपि हेइन्द्र त्वं वृत्राणिवैरिणोजघन्वान् हतवानितिशृण्विपे ध्रुयसे किंच हेइन्द्र त्वं
वृतानाच्छन्नान् सिन्धूस्यन्दनस्वमावानप्सड्वानरिणाः अगमय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अस्माकमत्रपितरस्तआसन्त्सप्तऋषयोदौर्गहेवृध्यमाने ।

तआयंजन्तत्रसदस्युमस्याइन्द्रंनवृत्रतुरंमर्धदेवम् ॥ ८ ॥

अस्माकम् । अत्र । पितरः । ते । आसन् । सप्त । ऋषयः । दौर्गहे ।
वृध्यमाने । ते । आ । अयजन्त । त्रसदस्युम् । अस्याः । इन्द्रम् ।
न । वृत्रतुरम् । अर्धदेवम् ॥ ८ ॥

पुरुकुत्सस्यमहिषीदौर्गहेबन्धनेस्थिते ॥ पत्यावरानकंहृष्टाराष्ट्रंपुत्रस्यलिप्सया ॥ १ ॥
यदृच्छयासमायातान्सप्तर्षीन्पर्यपूजयत् ॥ तेचप्रीता.पुन.प्रोचुर्येनेन्द्रावरुणौभृशम् ॥ २ ॥

साचेन्द्रावरुणाविष्टात्रसदस्युमनीजनत् ॥ इतिहासमिमंजाननृपिन्नृतेदृचाविह ॥ ३ ॥ अथा-
स्माकमत्रास्मिन्नराजकेदेशेऽस्यांपृथिव्यांवा वितरःपाठयितारःउत्पादकास्तेआसन्नमवन् एते-
ससर्षपःप्रसिद्धाः दौर्गहे दुर्गहस्यपुत्रे पुरुकुत्से बध्यमाने दृढंशशैः यस्मादस्याअस्यैपुरु-
कुत्सान्यै त्रसदस्युंमामाअयन्त प्रादुरिन्द्रावरुणयोरनुमहात् कीदृशतं वृत्रतुरं वृत्रस्यशत्रो-
हेन्तारमर्धेदेवं देवानामर्धेसमीपेवर्तमानं यद्वा देवानामर्धभूतमिन्द्रं इन्द्रमिव स्थितंपुत्रंदत्तवन्तः
यत्सर्वेषामर्धमिन्द्र.प्रतितस्मादिन्द्रोदेवतानांभूयिष्ठभाक्तमइतिहितैत्तिरीयंकम् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

पुरुकुत्सानीहिवामदाशह्व्येभिःरिन्द्रावरुणानमोभिः ।

अथाराजानंत्रसदस्युमस्यावृत्रहणंदधुरर्धदेवम् ॥ ९ ॥

पुरुकुत्सानी । हि । वाम् । अदाशत् । ह्व्येभिः । इन्द्रावरुणा ।

नमःशभिः । अथं । राजानम् । त्रसदस्युम् । अस्याः । वृत्रहणंम् ।

दधुः । अर्धदेवम् ॥ ९ ॥

हेइन्द्रावरुणौ पुरुकुत्सानीपुरुकुत्सस्यपत्नी ऋषिप्रेरिता वांयुवाम् अदाशद्धि अप्रीणयत्तत्र
ह्व्येभिर्हविर्भिर्नोभिःस्तुतिभिश्च अथ त्रसदस्युराजानं वृत्रहणमर्धदेवमुक्तंक्षणंपुत्रमस्यामस्यै
पुरुकुत्सान्यैददधुर्दत्तवन्ताविति ॥ ९ ॥

अथदशमी-

रायावयंसस्र्वांसोमदेमह्व्येनदेवायवसेनगावः ।

ताधेनुमिन्द्रावरुणायुवन्नोविश्वाहांधत्तमर्नपस्फुरन्तीम् ॥१०॥१८॥

राया । वयम् । सस्र्वांसः । मदेम् । ह्व्येनं । देवाः । यवसेन ।

गावः । ताम् । धेनुम् । इन्द्रावरुणा । युवम् । नः । विश्वाहां ।

धत्तम् । अर्नपस्फुरन्तीम् ॥ १० ॥ १८ ॥

रायाधनेन मदेम ससवांसोयुवांसंमकारोवयंहव्येनदेवामोदन्तुयवसेनगावः ताधिनुं
प्रीणयित्रीरयि हेइन्द्रावरुणौ विश्वाहा विश्वस्यहन्तारौ युवं युवां नोस्माकंधत्तंदत्तं कीदृशीमन-
पस्फुरन्तांमनवाहिसितां यद्वा विश्वाहेत्यन्ययं सर्वदेत्यर्थः ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

कउश्रवदितिसप्तर्षेमेकादशंसूक्तं सुहोत्रपुत्रौपुरुमीह्वानमीह्वौऋषी त्रिष्टुप्छन्दः अधि-
नौदेवता । अत्रानुक्रमणिका-कउश्रवत्सप्तपुरुमीह्वानमीह्वौऋषीहोत्रौत्वाधिनंहीति । प्रातर-
नुवाकाधिनशस्त्रयोराधिनैऋतौत्रैष्टुभेछन्दसिइदमादिकेद्वेसूक्ते धेनुःप्रतस्यकउश्रवदितिसूक्ते
इतिसूत्रितत्वात् ।

तत्रमथमा-

कउश्रवत्कतमोयज्ञियानां वन्दारुदेवः कतमोजुपाते ।

कस्येमां देवीममृतेषु प्रेषां हृदि श्रेषामसुष्टुतिं सुहव्याम् ॥ १ ॥

कः । ऊँ इति । श्रवत् । कतमः । यज्ञियानाम् । वन्दारु । देवः ।

कतमः । जुपाते । कस्य । इमाम् । देवीम् । अमृतेषु । प्रेषाम् ।

हृदि । श्रेषाम् । सुष्टुतिम् । सुहव्याम् ॥ १ ॥

यज्ञियानां यज्ञार्हाणां देवानामध्ये कउदेवःश्रवत् श्रुणुयात्स्तुतिं कतमोदेवोवन्दारु
वन्दनशीलस्तोत्रं कतमोदेवोजुपाते सेवते अमृतेषु देवेषु मध्ये कस्य हृदि इमां प्रेषां प्रियतरां देवीद्यो-
तमानां सुहव्यां शोभनाश्रोपेतां शोभनैर्हविर्भिर्युक्तांवा सुष्टुतिं शोभनांस्तुतिं श्रेषामश्चेपयेम
श्राययेमवा अधिनावन्तरेणस्तुतेःकोदेवःस्वामीभवेदिति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

कोमृळातिकतमआगमिष्टो देवानां मुकतमः शम्भविष्ठः ।

रधं कमाहुर्द्रवदंश्वमाशुंयं सूर्यस्यदुहित्वावृणीत ॥ २ ॥

कः । मृळति । कृतमः । आशमिष्ठः । देवानाम् । ऊँ इति ।
 कृतमः । शम्भविष्ठः । रथम् । कम् । आहुः । द्रवत्इअश्वम् ।
 आशुम् । यम् । सूर्यस्य । दुहिता । अवृणीत् ॥ २ ॥

कोमृळति कोदेवोमृळति सुखयेदस्मान् कृतमोदेवआगमिष्ठः आगन्तुमोस्मयज्ञं प्रति
 देवानाम् देवानामध्येकृतमोदेवः शम्भविष्ठः सुखस्यभावयितृतमः एवमुक्तगुणविशिष्टः कोभवेत्
 अश्विनावन्तरेणेतिभावः कंरथंद्रवदश्वमाशुमाहुर्वृवते यंरथंसूर्यस्यदुहितासूर्यस्यपुत्री अवृणीत्
 सममन्त् तंकरथंवेगवन्तमाहुः ॥ २ ॥

अथतृतीया—

मक्षूहिष्मागच्छथ ईवतोयूनिन्द्रो नशक्तिपरितकम्यायाम् ।
 दिवआजातादिव्यासुपर्णाकयाशचीनां भवथः शचिष्ठा ॥ ३ ॥
 मक्षु । हि । स्म । गच्छथः । ईवतः । यून् । इन्द्रः । न ।
 शक्तिम् । परिस्तकम्यायाम् । दिवः । आहजाता । दिव्या ।
 सुस्पर्णा । कया । शचीनाम् । भवथः । शचिष्ठा ॥ ३ ॥

मक्षु शीघ्रं हिस्मेतिपूरणौ ईवतोगमनवतः आगामिनोद्युन्दिवसान्मुत्यासंन्निधिनः प्र-
 तिगच्छथः इन्द्र शक्तिं स्वकीयांशक्तियथापरितकम्यायां रात्रावतीतायां प्रदर्शयतीति
 शेषः सुत्याहेउप कालेइन्द्रोयथागच्छतितद्वत् युवामपिगच्छतमित्यर्थः दिवोद्युलोकादानात्
 आगतौ दिव्या दिविभवौ सुपर्णा शोभनगमनौ युवां शचीनां युष्मत्सम्बन्धिना कर्मणां
 शक्तीनांवामध्येकयाशच्या शचिष्ठाशक्तिमत्तरोशोभनकर्मवन्तौवाभवथः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

कावाँभूदुपमातिः कयान् आश्विनागमथोहूयमाना ।
 कोवाँमहश्चित्त्यजसोअभीकंउरुप्यतंमाध्वीदस्त्रानऊती ॥ ४ ॥
 का । वाम् । भूत् । उपश्मातिः । कया । नः । आ । अश्विना ।
 गमथः । हूयमाना । कः । वाम् । महः । चित् । त्यजसः । अभीकं ।
 उरुप्यतम् । माध्वी इति । दस्त्रा । नः । ऊती ॥ ४ ॥

वायुवयोःकाउपमातिः उपसमीपेमातिर्मानंगुणानांपरिच्छित्तिर्यस्यांसास्तुतिः। कामूद्भवेत्
कयास्तुत्याह्वयमाना आह्वयमानौसन्तौ नोस्मानागमयः आगच्छयः वायुवयोरभीकेआ-
सन्नप्रदेशे महाशित् महत्स्त्यनसः त्यज्यतेपरित्यज्यतेसर्वैरितित्यज. जोधस्तस्यसोढाकोभवेत्
हेमाध्वी मधुररसस्योदकस्यस्रटारौ हेदस्ता शत्रूणामुपक्षपयितारावश्विनौ नोस्मानूतीउज्या
रक्षणयाउरुष्यत रक्षाकर्मतत् रक्षतम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

उरुवांरथःपरिनक्षतिद्यामायत्संमुद्रादभिवर्ततेवाम् ।

मध्वांमाध्वीमधुवांप्रुपायन्यत्सींवांपृक्षोभुरजन्तपृक्काः ॥ ५ ॥

उरु । वाम् । रथः । परि । नक्षति । द्याम् । आ । यत् ।

समुद्रात् । अभि । वर्तते । वाम् । मध्वां । माध्वी इति । मधु ।

वाम् । प्रुपायन् । यत् । सीम् । वाम् । पृक्षः । भुरजन्त । पृक्काः ॥ ५ ॥

हेअश्विनौ वांरथोद्यांपरि दुलोकस्यपरितः उरु प्रभूतं नक्षति गच्छति यद्य-
स्मादा अर्वाक्समुद्रात्समुद्रवणसाधनादन्तरिक्षाद्वांप्रत्यभिवर्तते आमिमुख्येनगच्छति हेमाध्वी
उक्तलक्षणौ मध्वा मधुरेणपयसा मधुमधुरंसोमरसंप्रुपायन् सिद्धन्यध्वर्यवः यद्यस्मात्सीस-
र्वतोवांपृक्षः युवयो सोमंपृक्काः पृक्कायवा भुरजन्त प्राप्नुवन्ति स्थिताभवन्ति तस्मादभिवर्ततेवा-
मिति ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

सिन्धुर्हवांसयांसिञ्चदश्वान्घृणावयोरुपासःपरिग्मन् ।

तदूपुवांमजिरंचेतियानंयेनपतीभवंथःसूर्यायाः ॥ ६ ॥

सिन्धुः । ह् । वाम् । रसयां । सिञ्चत् । अश्वान् । घृणा । वयः ।

अरुपासः । परि । ग्मन् । तत् । ऊँ इति । सु । वाम् । अजिरम् ।

चेति । यानम् । येनं । पती इति । भवंथः । सूर्यायाः ॥ ६ ॥

वांयुवपोरश्वान्निधुः स्वन्दमानोमेघउदकंवा रसेनसिञ्चदसेचयत् घृणादीत्यावयः
पक्षिसदृशावेतारोवाअश्वारुपासः आरोचमाना सन्तः परि परितोग्मन् गच्छन्ति वांया-
नंगमनसाधनंप्रसिद्धोरथः अनिरं क्षिप्रनामैतत् क्षिप्रं सुसुधुवेतिज्ञायते येनरथेनसूर्यायाः
पती पाळयितारौ वोदारौमवधः सरथश्चेतीति ॥ ६ ॥

अयसप्तमी-

इहेहयद्वांसमुनापंपृक्षेसेयमस्मेसुमतिर्वाजरत्ना ।

उरुष्यतंजरितारंयुवंहंश्रितःकामोनासत्यायुवद्रिक् ॥ ७ ॥ १९ ॥

इहइह । वाम् । समुना । पृक्षे । सा । इयम् । अस्मे इति ।

सुष्मतिः । वाजर्त्ना । उरुष्यतम् । जरितारम् । युवम् ।

ह । श्रितः । कामः । नासत्या । युवद्रिक् ॥ ७ ॥ १९ ॥

हेअश्विनौ यद्यस्मात् ययावासुमत्या इहेह अस्मिन्नेवयज्ञेसप्तमा समानमनस्कौष-
दशावित्यर्थः तौ वां युवां सुमत्या पृक्षे स्तुत्यासंयोजयामि सेयमिदानींक्रियमाणा
सुमतिः शोभनस्तुतिः अस्मे अस्माकमेव फलवतीभवत्वितिशेषः हेवाजरत्ना रमणीयानौ
अन्नंवेवान्दंतिधृतेः । युवं युवां जरितारं गरितारं स्तोतारं माम् उरुष्यतं रक्षतं हेनास-
त्याश्विनौ कामोस्मदीयः युवद्रिक्ह युवामेवगच्छन्श्रितःप्राप्तः ॥ ७ ॥

॥ इतिनृतीयस्यसप्तमेएकोनविंशोवर्गः ॥ १९ ॥

तंवारथमितिषसर्चद्वादशंसुक्तं पुरुमीद्वाजमीद्वावेवरूपी त्रिष्टुप्लन्दः 'अश्विनौदेवता
तंवामित्यनुक्रान्तं प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्कोविनियोगः ॥

तत्रमथमा-

तंवारंथंवयमद्याहुवेमपृथुज्वयंमश्विनासङ्गतिंगोः ।

नःसूर्याविहंतिवन्धुरायुर्गिर्वाहसंपुरुतमं वसूयुम् ॥ १ ॥

तम् । वाम् । रथम् । वयम् । अद्य । हुवेम् । पृथुञ्जयम् ।
अश्विना । सम्पृगतिम् । गोः । यः । सूर्याम् । वहति । वन्धुरस्युः ।
गिर्वाहसम् । पुरुस्तमम् । वसुस्युम् ॥ १ ॥

हेअश्विनौ वां युवयोरथं वयंस्तोतारोऽद्यमुत्योहेहुवेम आद्ययामः कीदृशं पृथुञ्ज-
यं प्रथितवेगं गोःगवांसङ्गतिं सङ्गमयितारं योरथः सूर्यावहतिधारयति वन्धुरासुः रथेनि-
वासधारभूतः काष्ठोवन्धुरं तद्वान् गिर्वाहसं गिरांस्तुतीनांबीदारं पुरुतमं प्रभूततमं वसुं
वसुमन्तम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

युवंश्रियंमश्विनादेवतातांदिवोनपातावनथःशचीभिः ।
युवोर्वपुर्भिपृक्षःसचन्तेवहन्तियत्ककुहासोरथेवाम् ॥ २ ॥
युवम् । श्रियम् । अश्विना । देवता । ताम् । दिवं । नपाता ।
वनथः । शचीभिः । युवोः । वपुः । अभि । पृक्षः । सचन्ते ।
वहन्ति । यत् । ककुहासः । रथे । वाम् ॥ २ ॥

हेदिवोनपाता आदित्यस्यपुत्रस्थानीयौ दुलोकस्यवानपातयितारौ हेअश्विना अश्वि-
नौ युवं युवां देवता देवते विभक्तिव्यत्ययः तांप्रसिद्धां श्रियं शचीभिःकर्मभिःशक्तिभिर्वा
वनयः संमनेथे यद्वा वनतिर्दानार्थः युवोः युवयोर्वपुःशरीरं पृक्षोन्नानि सोमलक्षणानि
अभिसचन्ते प्राप्नुवन्ति यद्यदा रथेवावहन्ति ककुहासोमहान्तोश्वाः यद्वा स्तुतयोवां युवारथे
वहन्ति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

कोवामद्याकरतेरातहव्यऊतथेवासुतपेयायवाकैः ।
ऋतस्यंवावनुपेपूर्यायिनमोयेमानोअश्विनाववर्तत् ॥ ३ ॥
कः । वाम् । अद्य । करते । रातहव्यः । ऊतथे । वा ।
सुतपेयाय । वा । अकैः । ऋतस्यं । वा । वनुपे । पूर्याय ।
नमः । येमानः । अश्विना । आ । ववर्तत् ॥ ३ ॥

क्रोयन्मानोद्य वां युवयो करते कुर्यात्स्तुतिम् अर्कैर्मन्त्रैः रातहव्योदत्तसोमः उतयेवा
रक्षणायवा सुतपेयायसोमपानायवा ऋतस्योदकस्ययज्ञस्यवा पूर्याय पुराणाय वनुषेसंभजनाय
हेअधिना नमोयेमानः नमस्कारं कुर्वाणः कआववर्तत् आवर्तयेद्यज्ञप्रति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

हिरण्ययेन पुरुभूरथेनेमं यज्ञनां सत्योपयातम् ।

पिवां यद्भुनः सोम्यस्य दधथो रत्नं विधते जनाय ॥ ४ ॥

हिरण्ययेन । पुरुभू इति पुरुभू । रथेन । इमम् । यज्ञम् । नासत्या ।

उप । यातम् । पिवांथः । इत् । मधुनः । सोम्यस्य । दधथः ।

रत्नम् । विधते । जनाय ॥ ४ ॥

हेपुरुभू बहुमवन्तौ नासत्यौ इमं यज्ञं हिरण्ययेन रथेनोपयातं सोम्यस्य सोमसम्बन्धि-
नोमधुनोमधुररसस्य कर्मणिपठञौ सोमरसं पिवायः पिवायः विधतेपरिचरते ननाय मह्यं रत्नं
रमणीयं वनं दधथोधारपथः दधतेदीनार्थस्य लेटिरूपम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

आनोयातं दिवो अच्छां पृथिव्या हिरण्ययेन सुवृता रथेन ।

मावां मन्ये नियमं देव्यन्तः संयद्देनाभिः पूर्यावांम् ॥ ५ ॥

आ । नः । यातम् । दिवः । अच्छं । पृथिव्याः । हिरण्ययेन ।

सुवृता । रथेन । मा । वांम् । अन्ये । नि । यमन् । देव्यन्तः ।

सम् । यत् । ददे । नाभिः । पूर्या । वांम् ॥ ५ ॥

नोस्मानच्छाभिप्राप्तुं दिवोद्युलोकात्पृथिव्या सकाशाद्वा आयातं केनसाधनेन हिर-
ण्ययेनहितरमणोयेन सुवृता शोभनावर्तनेन रथेन वां युवाम् अन्येदेव्यन्तो देवौ युवामिच्छन्तो य-
जमाना मानियमन्त्रियमनं नाकुर्वन् यद्यस्मात्पूर्या पूर्वाहा इतरयदृष्ट्य पूर्वभाविनीनाभिः बन्धिका
स्तुतिः सन्दे संभ्रामति तस्मादायातम् ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी-

नूनोरिधिंपुरुवीरंवृहन्तंदस्त्रामिमांथामुभयेव्वस्मे ।

नरोयद्दामश्विनास्तोममावन्त्सधस्तुतिमाजमीह्लासोअग्मन् ॥६॥

नु । नः । रियिम् । पुरुवीरम् । वृहन्तम् । दस्त्रा । मिमांथाम् ।

उभयेषु । अस्मे इति । नरः । यत् । वाम् । अश्विना । स्तोमम् ।

आवन् । सधस्तुतिम् । आजमीह्लासः । अग्मन् ॥ ६ ॥

नु क्षिप्रंनोस्माकं रिधिं धनं पुरुवीरं बहुपुत्रोपेतंवृहन्तं महान्तं धनं हेदस्त्राश्विनौ मिमांथां कुरुतम् उभयेषु पुरुमीह्वानमीह्वेषुअस्मेऽस्मात् यद्यदा नरोनेतारः क्रान्तिनः पुरुमीह्वसम्बन्धिनोवायुवयो स्तोमंस्तोत्रम् आवन्नगमन्प्रासाः तथा सधस्तुतिं सहस्तुतिमानमीह्वसोऽजमीह्वसम्बन्धिनोपेतैःसहागमन्नगमन् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इहेह्यद्वांसमनापंपृक्षेसेयमस्मेसुमतिर्वाजरत्ना ।

उरुष्यतंजरितारंयुवंहश्रितःकामानासत्यायुवद्रिक् ॥७॥२०॥

इहइह । यत् । वाम् । समना । पंपृक्षे । सा । इयम् । अस्मे इति ।

सुम्मतिः । वाजश्चरत्ना । उरुष्यतम् । जरि तारम् । युवम् । ह ।

श्रितः । कामः । नासत्या । युवद्रिक् ॥ ७ ॥ २० ॥

व्याख्यातेयम् ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेविशोवर्गः ॥ २० ॥

एपस्यभानुरिति सप्तमैत्रयोदशसंस्कृतम् आदितःपदजगत्यः सप्तमीत्रिटुप् मण्डलद्रष्टावामदेव-
क्राविः अश्विनौदेवता एपस्यत्रिटुबन्तमितिहानुक्रान्तम् । प्रातरनुवाकाश्विनश्चरत्नायुवोर्जागते
छन्दसीदशास्यं तथाचत्त्रितम्-अबोव्यत्रिर्नएपस्यभानुरिति ।

तत्रप्रथमा-

एपस्यभानुरुदियतिर्युज्यतेरथःपरिज्मादिवोअस्यसानंवि ।

पृक्षासोअस्मिन्मिथुनाअधिचयोद्वृत्तिस्तुरीयोमधुनोचिरंशते ॥१॥

स्वध्वरासः शोभनयागसाधनाः मधुमन्तोहोतव्यशोमवन्तः अग्नयोगार्हपत्यादयः
उत्सासहनिवसन्तौ अधिनौ प्रतिवस्तोः अन्वहमुपःकालेनरन्ते स्तुवन्ति यद्यद्वानिकहस्तः
समन्त्रेणोदकेनशोधितहस्तः तरणिः कर्मणस्तारयिता विचक्षणोविधिषंद्रष्टाध्वर्युः सोमंमधुम-
न्तमद्रिभिर्ग्रावभिःसुपावाभिपुतवान् तदातेप्रयःस्तुवन्ति तस्मादागच्छतमित्यर्थः ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी-

आकेनिपासोअहंभिर्द्विध्वतःस्वर्णशुक्रंतन्वन्तारजः ।
सूरश्चिदश्वान्युयुजानईयतेविश्वाननुस्वधयाचेतयस्पथः ॥ ६ ॥
आकेनिपासः । अहंशभिः । द्विध्वतः । स्वः । न । शुक्रम् ।
तन्वन्तः । आ । रजः । सूरः । चित् । अश्वान् । युयुजानः ।
ईयते । विश्वान् । अनु । स्वधया । चेतयः । पथः ॥ ६ ॥

आकेनिपासः अन्तिकेनिपतन्तौत्याकेनिपारम्भयः तेचाहभिरहोभिर्द्विध्वतः कल्प-
न्तोर्ध्वंसयन्तोवातमांसिस्वर्णनादित्यश्च शुक्रदीसंरजः आतन्वन्तोमवन्त्यःअश्विनोरश्वात्सूर-
श्चित्सूर्याश्वान्युयुजानोपोनयत्नीयतेगच्छति हेअश्विनौ युवांविश्वान्पथः आगमनमार्गो-
ननुक्रमेणस्वधयात्नेनसोमलक्षणेनचेतयः चेतयथः प्रज्ञापयथः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

प्रवांमवोचमश्विनावियन्धारथःस्वश्वोअजरोयोअस्ति ।
येनंसद्यःपरिरजांसियाथोहविर्पमन्तंतरणिंभोजमच्छे ॥ ७ ॥ २१ ॥
प्र । वाम् । अवोचम् । अश्विना । धियम्श्रथाः । रथः । सुअश्वः ।
अजरः । यः । अस्ति । येन । सद्यः । परि । रजांसि । याथः ।
हविर्पमन्तम् । तरणिम् । भोजम् । अच्छे ॥ ७ ॥ २१ ॥

धियथाः कर्मणांधारकोहे हेअश्विनाधिनौ वां प्रवोचं प्रव्रीमि स्तौमि स्वधः
सुप्रुअधः अजरः अनीर्णानित्यनूलनोनरयितावारथोयोस्ति येनरथेन सद्यस्तदानीमेवर-
जांसि लोकान्परियापस्तेनरथेन हविर्पमन्तंसोमादिहविर्युक्तं तरणिं तारकं शीघ्रगामिनं भोजं
भोनयितरमस्मथागम् अच्छ प्राप्तुमागच्छताभितिशेषः ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

॥ इतिचतुर्थेमण्डलेचतुर्थोनुवाकः ॥ ४ ॥

पद्ममेनुवाकेत्रयोदशसूक्तानि तत्राग्रं पिबेति सप्तर्षे प्रथमं सूक्तं वामदेवस्यार्पणाय त्रं कृत्स्नं सूक्तमिन्द्रवायुदेवताकम् आयाकेवलवायव्या तथा चानुत्तान्तम्—अग्रं वायव्याचैन्द्रवायवन्तुगायत्रमिति । सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः आद्ये द्वे ऐन्द्रवायवग्रहस्य याज्ये तथा च सूत्रम्—अग्रं पिबामधूनामितियाज्ये अनवानमिति ।

तत्र प्रथमा—

अग्रं पिवा मधूनां सुतं वा यो दिवि ष्टिषु । त्वं हि पूर्वपा असि ॥ १ ॥

अग्रम् । पिब । मधूनाम् । सुतम् । वायो इति । दिवि ष्टिषु ।

त्वम् । हि । पूर्वपाः । असि ॥ १ ॥

हेवायो त्वमग्रम् इन्द्रादिभ्यः पूर्वं मधूनां मधुररसानां सोमानां संबन्धिनं सुतमभिपुत्रं सं पिब कुत्रेति तदुच्यते—दिवि ष्टिषु दिवः स्वर्गस्य प्रापकेषु यज्ञेषु यद्वास्माक दिव स्वर्गस्यैषणेषु निमित्तेषु त्वं हि त्वं खलु पूर्वपा असि हि शब्दो देवदधिषे पूर्वपेयमित्यादि मन्त्रान्तरप्राप्तिद्विद्योतनार्थः वायोरग्रपानं देवा वै सोमस्य राज्ञो मपेयेन स मपादयन्नहं प्रथमं पिबेयमित्यादि ब्राह्मणे स्पष्टमांसात्तम्—तत्र हि वायुराग्निप्रथमं पावित्वा मपानं लब्धवान् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया—

शतेनानो अभिष्टिभिर्नियुत्वा इन्द्रं सारथिः । वायो सुतस्य तृम्पतम् ॥ २ ॥

शतेन । नः । अभिष्टिभिः । नियुत्वा । इन्द्रं सारथिः ।

वायो इति । सुतस्य । तृम्पतम् ॥ २ ॥

हेवायो नियुत्वा न् नियुद्धिस्तद्वानिन्द्रसारथिरिन्द्रसहायः सन् त्वं शतेनापरिमितैरभिष्टिभिरभितृषणीयैः कामैर्निमित्तभूतैरागच्छेति शेषः आगत्य च सुतस्य सुतमभिपुत्रं नोऽस्मदीयं सोमं तृम्पतं पिबतं त्वमिन्द्रश्च इन्द्रस्य साहित्यं ब्राह्मणे एवोक्तम्—तत्तुरीयमाग्निद्रोमवाग्निमाग्निद्रोमवायुरिति तुरीये हेवसं ग्रहीतारो वदन्ते मुनेवानूकाशेन यदद इन्द्रः सारथिरिव भूत्वोदजयं दिति च ॥ २ ॥

अथ तृतीया—

आवां तहस्रं हरं य इन्द्रं वायु अभिप्रयः । वहन्तु सोमं पीतये ॥ ३ ॥

आ । वाम् । सहस्रम् । हरयः । इन्द्रवायु इति । अ॒भि । प्रयः ।
वहन्तु । सोम॑क्षीतये ॥ ३ ॥

हेइन्द्रवायू वां युवां सहस्रंहरयः सहस्रसंख्याकाअधाः प्रयोनंप्रतित्वरयन्त.सन्ति
अत्रहरिशब्दोक्षसामान्यवचनः तेषोमपीतयेभावहन्तु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

रथं॑हिरण्यवन्धुर॑मिन्द्र॑वायूस्वध्व॑रम् । आ॒हि॒स्था॒थो॑दि॒वि॒स्पृ॒शं॑म् ॥ ४ ॥
रथं॑म् । हिर॑ण्य॒ध्वन्धुर॑म् । इन्द्र॑वायू इति । सु॒हृ॒ञ्च॒वर॑म् । आ ।
हि । स्था॑र्थः । दि॒वि॒स्पृ॒शं॑म् ॥ ४ ॥

हेइन्द्रवायू हिरण्यवन्धुरं हिरण्यनिवासाधारकाष्टोपेतंदिविस्पृशं धुलोऽकस्पर्शिनंस्व-
ध्वरं शोभनाध्वरवन्तरथमास्थापोहि आस्थितौखलु यस्मादेवंतस्मादागच्छतमित्यर्थः स्वध्वरं
प्रत्यास्थापयतिवाग्याख्येयम् ॥ ४ ॥

रथेनपृथिव्यादिकल्पृचोदशरात्रेपञ्चमेहनिप्रउगशत्रेऽइन्द्रवायवोद्वितीयः सूत्रितंच-रथेनपृथु-
पाजसावहवःसूरचक्षसइति ।

अथचतुर्थी-

रथे॑न॒पृथु॑पाज॒सादा॒श्वांस॑मु॒पग॑च्छतम् । इन्द्र॑वायूइ॒हाग॑तम् ॥ ५ ॥
रथे॑न । पृथु॑ष्पाज॒सा । दा॒श्वांस॑म् । उप॑ । ग॒च्छ॒त॒म् ।
इन्द्र॑वायू इति । इ॒ह । आ । ग॒त॒म् ॥ ५ ॥

हेइन्द्रवायू पृथुपाजसा प्रभूतवलेनरथेन दाश्वासं दातारं यजमानमुपगच्छतं तदर्धमि-
हास्मिन्वज्रेआगतमागच्छतम् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

इन्द्र॑वायूअ॒यंसु॑तस्त॒दे॒वेभिः॑स॒जो॒पसा॑ । पि॒वंतं॑दा॒शु॒षो॒गृहे॑ ॥ ६ ॥
इन्द्र॑वायू इति । अ॒यम् । सु॒तः । तम् । दे॒वेभिः॑ । स॒जो॒पसा॑ ।
पि॒वंतं॑म् । दा॒शु॒षः । गृ॒हे ॥ ६ ॥

हे इन्द्रवायू अयंसोमः सुतोभिपुतः तंसोमदेवेभि देवैःसन्नोपसा समानप्रीतौस्तौ दाशुपो हविर्दातुर्गृहे यागशालायांपिबतम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इहप्रयाणंमस्तुवामिन्द्रंवायूविमोचनम् । इहवांसोमपीतये । ७ । २२ ।

इह । प्र॒स्थान॑म् । अ॒स्तु । वा॒म् । इन्द्र॑वायू इति । वि॒श्मोच॑नम् ।

इह । वा॒म् । सोम॑स्प्रीतये ॥ ७ ॥ २२ ॥

हेइन्द्रवायू वांयुवयोः इहास्मिन्यज्ञेप्रयाणंगमनमस्तु इहास्मिन्नेवयज्ञे वां सोमपीतये विमोचनमश्वानामस्तु इहशब्दस्यपर्यवसानएकार्थत्वेपिआंदरार्थत्वादविरोधः ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेद्वाविशोवर्गः ॥ २२ ॥

वायोशुक्रइतिचतुर्ऋचांद्वितीयंसूक्तं वामदेवस्यार्पमानुष्टुभमैन्द्रवायवम् आद्याकेवलवायव्या अत्रानुक्रमणिका-वायोचतुष्क्रमानुष्टुभमाद्यावायव्येति । सूक्तविनियोगोऽङ्गिकः । आद्यादशरात्रे चतुर्थेहनिप्रउगशस्त्रेत्रायव्येच्युचेप्रथमा वायोशुक्रोअयामितेविहिहोत्राअवीताइति सूत्रितम् ।

तत्रप्रथमा-

वायोशुक्रोअयामितेमध्वोअग्रंदिविष्टिपु ।

आयाहिसोमपीतयेस्पर्होदेवनि॒युत्वंता ॥ १ ॥

वा॒यो इति । शु॒क्रः । अ॒यामि॑ । ते । मध्वः । अग्र॑म् । दि॒विष्टि॑पु ।

आ । या॒हि । सोम॑स्प्रीतये । स्पर्हः । दे॒व । नि॒युत्वंता ॥ १ ॥

हेवायो ते तुभ्यं शुक्रोन्नतचर्यादिनादीतोहं मध्वः मधुरंसोमरसं कर्मणिपथी अग्रमितरेभ्यःपूर्वमयामि प्रापयामि अयतिरन्तर्भावितण्यर्थः किमर्थं दिविष्टिपु दिवोद्युलोक-स्यैपणेयुस्तु हेदेव वायो स्पर्हःस्पृहणीयत्वंनियुत्वतानियुत्वत् वायोप्रतिनियुतोऽश्वस्तेनसाधनेनायाहि सोमपीतये सोमपानाय ॥ १ ॥

इन्द्रश्चेत्यादिभ्युचोदशरात्रेचतुर्थेहन्वैन्द्रवायवोद्वितीयः सूत्रं च-इन्द्रश्चवायवेपांसोमानामा-
माचिकितानमुक्तइति ।

सूक्तेद्वितीया-

इन्द्रश्चवायवेपांसोमानांपीतिमर्हथः ।

युवांहियन्तीन्दवोनिम्नमापोनसृष्ट्यक् ॥ २ ॥

इन्द्रः । च । वायो इति । एयाम् । सोमानाम् । पीतिम् । अर्हथः ।

युवाम् । हि । यन्ति । इन्दवः । निम्नम् । आर्पः । न । सृष्ट्यक् ॥ २ ॥

हेवापो त्वमिन्द्रश्चैपांगृहीतानांसोमानांपीतिपानमर्हथः युवांहिष्वत्तु इन्दवः सोमाः यन्तिप्रा-
शुवन्ति निम्नंखातप्रदेशम् आपोनसृष्ट्यक् उदकानियथासहैवगच्छन्तितद्वत्सर्वेसोमायुवांहियन्ति ॥२॥

अथतृतीया-

वायुविन्द्रश्चशुष्मिणांसरथंभवसस्पती ।

नियुत्वन्तानऊतयआर्यातंसोमपीतये ॥ ३ ॥

वायो इति । इन्द्रः । च । शुष्मिणां । सरथम् । शवसः । पती इति ।

नियुत्वन्ता । नः । ऊतये । आ । यातम् । सोमंपीतये ॥ ३ ॥

हेवापो त्वमिन्द्रश्च हेशवसस्पती बलस्पती शुष्मिणाबलवन्तौ नियुत्वन्ता नियुत्संज्ञा-
भवन्तौ युवां सरथं समानमेवरथमारुह्येतिशेषः नः ऊतयेरक्षणाय सोमपीतये सोमपानाया-
प्रायातमागच्छतं यद्वा सरथमधितिष्ठतमारुहाचायातमितिचवान्यद्वयम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यावांसन्तिपुरुस्पृहोनि्युतोदाशुपेनरा ।

अस्मेतायंज्ञवाहसेन्द्रवायुनियच्छतम् ॥ ४ ॥ २३ ॥

याः । वाम् । सन्ति । पुरुस्पृहः । निःश्रुतः । दाशुपे । नरा । अस्मे इति ।

ताः । यज्ञश्वाहसा । इन्द्रंवायु इति । नि । यच्छतम् ॥ ४ ॥ २३ ॥

हेनरा नेतारौ हेयज्ञवाहसा यज्ञवाहकाविन्द्रवायु याः पुरुस्पृहोबहुमि स्पृहणीयाः नियुतः
सन्ति ताअस्मेअस्मभ्यंदाशुपेहविर्दत्तवतेयनमानायमदर्थतानियुतोनियच्छतम् ॥ ४ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे त्रयोविंशो वर्गः ॥ २३ ॥

विहिहोत्रा इति पञ्चतृतीयसूक्तं वामदेव्यं वायव्यम् अत्रानुक्रमणिका-विहिपञ्चवायव्य-
मिति । सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः आद्यादशरात्रे चतुर्थे हनिप्रउगशस्त्रे वायव्यव्युचस्यद्वितीया तथा-
चसूत्रितं-विहिहोत्रा अवीता वायोशतं हरीणामिति ।

सैपाप्रथमा-

विहिहोत्रा अवीता विपो न रायो अर्यः ।

वायवा चन्द्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ १ ॥

विहि । होत्राः । अवीताः । विपः । न । रायः । अर्यः ।

वायो इति । आ । चन्द्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य । पीतये ॥ १ ॥

हेवायो विहि वीहि भक्षय होत्राः होमसाधिकाः सोमाहुतीरवीता अन्यैः पूर्वमभक्षिताः
विपो न शत्रूणां वेपयितारा जेव किंचार्थैः स्तोत्रुर्ममरायो घनानि संपादयेति शेषः हेवायो चन्द्रे-
णाहादकेन रथेनायाहि सुतस्य सोमस्य पीतये पानाय ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

निर्युवाणो अशंस्ती निर्युत्वा इन्द्रं सारथिः ।

वायवा चन्द्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ २ ॥

निर्युवानः । अशंस्तीः । निर्युत्वान् । इन्द्रं सारथिः । वायो इति ।

आ । चन्द्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य । पीतये ॥ २ ॥

हेवायो त्वमशस्तीरभि शस्ती निर्युवाण नि शेषेण नियोजयन् निर्युत्वान् नियुत्संज्ञका-
श्चानिन्द्रसारथिरिन्द्रसहायः सन्नायाहि ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अनुकृष्णे वसुधित्ती येमाते विश्वपेशसा ।

वायवा चन्द्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ ३ ॥

अनु । कृष्णे इति । वसुधित्ती इति वसुधित्ती । येमाते इति ।

विश्वपेशसा । वायो इति । आ । चन्द्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य ।

पीतये ॥ ३ ॥

कृष्णे कृष्णवर्णे वसुधितौ वसूनां धात्र्यौ विश्वपेशसा बहुरूपेद्यावापृथिव्यौ स्वाम-
नुयेमाते अनुगच्छतः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

वहन्तुत्वामनोयुजोयुक्तासोनवतिर्नव ।

वायवाचन्द्रेणरथेनयाहि सुतस्यपीतये ॥ ४ ॥

वहन्तु । त्वा । मनःश्रुजः । युक्तासः । नवतिः । नव । वायो इति ।
आ । चन्द्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य । पीतये ॥ ४ ॥

हेवायो त्वात्त्वामनोयुजोमन समानगतयोजुक्तासः परस्परसंयुक्ताः नवतिर्नवनवोत्तर-
नवतिसंख्याका अश्ववहन्तु धारयन्तु ॥ ४ ॥

वायोशतमितिपञ्चमीपूर्वोक्तएवमृचेतृतीया सूत्रंतुपूर्वमेवोक्तम् ।

अथपञ्चमी-

वायोशतंहरिणांयुवस्वपोष्याणाम् ।

उतवातेसहस्रिणोरथआयातुपार्जसा ॥ ५ ॥ २४ ॥

वायोइति । शतम् । हरिणाम् । युवस्व । पोष्याणाम् ।

उत । वा । ते । सहस्रिणः । रथः । आ । यातु । पार्जसा ॥ ५ ॥ २४ ॥

हेवायो त्वं पोष्याणां पोषणीयानां हरिणां शतं युवस्व योनय रथे उतवाथवा ते
सहस्रिणः सहस्रसंख्यापूरकाअश्वःतैर्युक्तोरथ. पानसावलेनायात्वागच्छतु ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठमे चतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

इदं वामास्य इति पञ्चमं चतुर्थं सूक्तं वामदेवस्यार्पणाय प्रमैन्द्रावार्हस्पत्यम् अत्रानुक्रमणिका- इदं-
पापलैन्द्रावार्हस्पत्यं गायत्रमिति । सूक्तविनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्रमथमा-

इदं वामास्ये हविः प्रियमिन्द्रावृहस्पती । उक्थं मदं शस्यते ॥ १ ॥

इदम् । वाम् । आस्ये । हविः । प्रियम् । इन्द्रावृहस्पती इति ।

उक्थम् । मदः । च । शस्यते ॥ १ ॥

हेइन्द्रावृहस्पती वामास्ये इदंप्रियंहवि.सोमरूपं प्रक्षिपामीतिशेषः उक्थंशखंच मदो-
मदजनकंशस्यते ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अयंवांपरिपिच्यतेसोमइन्द्रावृहस्पती । चारुर्मदायपीतये ॥२॥

अयम् । वाम् । परि । सिच्यते । सोमः । इन्द्रावृहस्पती इति ।

चारुः । मदाय । पीतये ॥ २ ॥

हेइन्द्रावृहस्पती वामास्ये चारुः शोभनः अयंसोमः परिपिच्यते परितोदीयते मदा-
यर्हाय पीतयेपानायच ॥ २ ॥

इन्द्रावृहस्पत्यायामिष्टौप्रधानस्यानइन्द्रेतितृतीयानुवाक्या उत्तरायाज्या सूत्रितंच-आ-
नइन्द्रावृहस्पतीअस्मेइन्द्रावृहस्पतीइति ।

सैपावृतीया-

आनइन्द्रावृहस्पतीगृहमिन्द्रंश्चगच्छतम् । सोमपासोमपीतये ॥३॥

आ । नः । इन्द्रावृहस्पती इति । गृहम् । इन्द्रः । च । गच्छतम् ।

सोमृषा । सोमृषपीतये ॥ ३ ॥

हेइन्द्रावृहस्पती अथ विविच्योच्यते हेवृहस्पते त्वंचेन्द्रश्चसोमपा सोमपौ युवांसोम-
पीतये सोमपानाय नोगृहम्अस्मद्यागसंबन्धि आगच्छतम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अस्मेइन्द्रावृहस्पतीरयिंधंतंशतग्विनंम् । अश्वावन्तंसहस्रिणंम् । ४ ।

अस्मे इति । इन्द्रावृहस्पती इति । रयिम् । धत्तम् । शतग्विनंम् ।

अश्वंस्वन्तम् । सहस्रिणंम् ॥ ४ ॥

अस्याविनिपोग पूर्वमन्त्रेणसहोक्तः हेइन्द्रावृहस्पती अस्मेस्मभ्यंरयिंधंतं कीदृशं
शतग्विनं शतसंख्याकाभिर्गोभिर्युक्तम् अश्वावन्तमश्वन्तं सहस्रिणं सहस्रसंख्यायुक्तम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

इन्द्रावृहस्पतीवयंसुतेगीभिर्हवामहे । अस्यसोमस्यपीतये ॥५॥

इन्द्रावृहस्पती इति । वयम् । सुते । गीःशभिः । हवामहे ।
अस्य । सोमस्य । पीतये ॥ ५ ॥

सुतेअभिपुतेसोमेगीभिःस्तुतिभिः । शिष्टस्पष्टम् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

सोममिन्द्रावृहस्पतीपिवतंदाशुपोगृहे ।
मादयेथांतदोकसा ॥ ६ ॥ २५ ॥

सोमम् । इन्द्रावृहस्पती इति । पिवतम् । दाशुपुः । गृहे ।
मादयेथाम् । तत्तदोकसा ॥ ६ ॥ २५ ॥

हेइन्द्रावृहस्पती युवां दाशुपोहविर्दातुर्येनमानस्यगृहे तदोकसा तदेवयनमानगृहम् ओको-
निवासस्थानंययोस्तौ तादृशौसन्तौ सोमपिवतं पीत्वाचमादयेथामिति ॥ ६ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेपञ्चविंशोवर्गः ॥ २५ ॥

यस्तस्तम्भेत्येकादशार्चपञ्चमसूक्तं वामदेवस्यापत्रैष्टुभं दशमीजगती दशम्येकादश्यावि-
न्द्रावृहस्पतिदेवताके शिष्टानववार्हस्पत्याः अत्रानुक्रमणिका-यस्तस्तम्भैकादशवार्हस्पत्यम-
न्त्येष्टेन्द्रौचोपान्त्याजगतीति । आभिष्टुविकेपूत्रैपुनृतृतीयसवनेत्राक्षणाच्छंसिनःस्तोमवृद्धाविदं
सूक्तमात्रार्थं तथाचसूक्तं-यस्तस्तम्भयोअद्रिभिदिति । आघेवृहस्पतिसप्तमेरुत्वतीयनिष्केव-
स्ययोसूक्तमुखाये सूत्रितं-यस्तस्तम्भयुनेतयइतिसूक्तमुखायेइति ।

तत्रप्रथमा-

यस्तस्तम्भसहसाविज्मोअन्तान्वृहस्पतिंस्त्रिपधुस्थोरवेण ।
संभ्रुत्वास्तम्भेदाध्यानाःपुरोधिप्रादधिरेमन्द्रजिह्वम् ॥ १ ॥

यः । तस्तम्भं । सहसा । वि । उमः । अन्तान् । बृहस्पतिः ।
त्रिष्वस्थः । रवेण । तम् । प्रलासः । ऋर्षयः । दीर्घानाः ।
पुरः । विप्राः । दधिरे । मन्द्रजिह्वम् ॥ १ ॥

यो बृहस्पतिः बृहतो वेदस्य यज्ञस्य वा पाठयिता देवः सहसा बलेन उमः पृथिव्याः अन्तान्-
शादिशङ्कर्थः तान्वितस्तम्भं विविधस्तम्भितवान् नियमितवान् कीदृशः सः त्रिष्वस्थः त्रिषु
स्थानेषु वर्तमानः केन साधनेन रवेण एवं तिष्ठतेत्यनेन शब्देन तं देवं प्रलासः पुराणा ऋषयोर्तीन्द्रि-
यद्रष्टारो दीर्घानां दीप्यमाना विप्रामेधा विनोयनमाना दयः पुरोदधिरे पुरस्तात्स्थापितवन्तः कीदृशे-
न्स्तुत्यादिना मन्द्रजिह्वं मन्द्रानिहायस्यासौ मन्द्रजिह्वः तं मन्दनजिह्वं मोदनजिह्वं तम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

धुनेतयः सुप्रकेतं मदन्तो बृहस्पते अभियेनस्तत्स्ये ।
पृषन्तं सूप्रमदं ध्वमूर्ध्वं बृहस्पते रक्षतादस्योर्निम् ॥ २ ॥

धुनइतयः । सुप्रकेतम् । मदन्तः । बृहस्पते । अभि । ये । नुः ।
तत्स्ये । पृषन्तम् । सूप्रम् । अदं ध्वम् । ऊर्ध्वम् । बृहस्पते ।
रक्षतात् । अस्ये । योर्निम् ॥ २ ॥

हे बृहस्पते धुनेतयः धुना शश्रूणां कम्पयित्री इति गतिर्यपांते तादृशाः सुप्रकेतं शोभनप्रज्ञं
स्वां मदन्तो मादयन्तो नोस्मत्संविद्यिनो ये ऋत्विजो भित्तस्ते आत्मानमुपक्षिपन्ति स्तुवन्ति वा
अस्य पृषन्तं योर्निम् रक्षणं यज्ञं यनमानं वा मां रक्षताद्रक्ष योर्निर्विशेधयते पृषन्तं फलानि सिद्ध्यन्तं सूप्रं
सर्पणस्वभावम् अदं ध्वमर्हसितमूर्ध्वगुरुम् ॥ २ ॥

बृहस्पते येत्यादिके द्वे बृहस्पत्ये पशौ वपा पुरोडाशयोरनुवाक्ये बृहस्पते या परमा परावदिति द्वे
इति हि सूत्रितम् ।

सैषा तृतीया-

बृहस्पते या परमा परावदत् आतं ऋतस्पृशोर्निर्वेदुः ।
तुभ्यं खाता अं वृता अद्रिदुग्धामध्वश्चोतन्त्यभितो विरप्शम् ॥ ३ ॥

वृहस्पते । या । परमा । पराश्वत् । अतः । आ । ते । ऋतुस्स्पृशः ।
नि । सेदुः । तुभ्यम् । खाताः । अवताः । अद्रिदुग्धाः । मध्वः ।
श्रोतन्ति । अभितः । विशृणाम् ॥ ३ ॥

हेवृहस्पते या प्रसिद्धा परमोत्कृष्टा परावदत्यन्तदूरभूतावसतिः स्वर्गाल्यास्ति यद्वा
लिङ्गव्यत्ययः परमंस्थानमस्ति अतःअस्मादेशाद्वा आइत्यर्वागर्थे अधस्तात्तेतवसंबन्धिनः ऋत-
स्पृशः यज्ञंस्पृशन्तोश्वाः निपेदुर्निपण्णाभवन्ति तुभ्यंखाताभवताभवटाः लुप्तोपमैषा यथाखा-
ताःकृपा अभितः श्रोतन्तितद्वत् अद्रिदुग्धाः प्रावभिरभिपुताःसोमाः विरपूशं विशेषेणशब्देन
स्तोत्रंयथामवतितथामध्वोमधुररसाश्रोतन्तिस्त्ववन्ति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

वृहस्पतिःप्रथमंजायमानोमहोज्योतिपःपरमेव्योमन् ।
सप्तास्यंस्तुविजातोरवेणविसृष्टरश्मिरधमत्तमांसि ॥ ४ ॥

वृहस्पतिः । प्रथमम् । जायमानः । महः । ज्योतिपः । परमे ।
विश्रुओमन् । सप्तस्यस्यः । तुविज्जातः । रवेण । वि ।
सप्तशरश्मिः । अधमत् । तमांसि ॥ ४ ॥

अयंवृहस्पतिर्भ्रामिमानीदेवः महोमहतोज्योतिपोदीप्तस्यादित्यस्यपरमेनिरतिशयेव्यो-
मन्ज्योमनि प्रथमंजायमानः प्रादुर्भवन् सप्तास्यः -सप्तच्छन्दोमयमुखः तुविजातः बहुप्रकारंसं-
भूतोरवेणशब्देनसप्तरश्मिःसर्पणस्वभावतेजोयुक्तस्तमांसिव्यधमत् धमतिर्गतिकर्मेतिनिर्हृक्तम् ।
विविधंगच्छतिनाशयतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

ससुष्टुभासऋकंतागुणेनवलंरुरोजफलिगंरवेण ।
वृहस्पतिरुस्त्रियाहव्यसूदःकनिक्रवद्वावंशतीरुदाजत् ॥५॥२६॥

सः । सुस्तुभा । सः । ऋकता । गुणेन । वलम् । रुरोज । फलिङ्गम् ।
 रवेण । बृहस्पतिः । उस्त्रियाः । हव्यसूदः । कनिऋदत् । वार्वशतोः ।
 उत । आजत् ॥ ५ ॥ २६ ॥

सबृहस्पतिः सुष्टुभा शोभनस्तुतिमता ऋकता दीप्तिमतागणेनाङ्गिरसारवेणशब्देनचसह
 फलिङ्गं निफलाविशरणेफलिर्भेदस्तेनगच्छतीतिफलिङ्गं बलं बलनामानमसुररुरोजवमञ्ज द्वि-
 तीयःसशब्दःपूरणः सएवदेवः उस्त्रियाः भोगानामुत्खाविर्णाहव्यसूदः क्षीरादिहविःप्रेरिकाः
 वावशतीर्वावश्यमानागाः कनिऋदच्छब्दंकुर्वन् उदानुद्राटयतिस्म ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेपङ्क्तिशोवर्गः ॥ २६ ॥

एवापित्रेतिबार्हस्पत्येपशौहविपोयाज्या एवापित्रेविश्वेदेवायवृष्णेविश्वेअद्यमरुतोविश्व-
 ज्जतीइतिसूत्रितत्वात् । अग्निष्टोमेवैश्वेदेवशस्त्रेएवैवधाप्या तथाचसूत्रम्—एवापित्रेविश्वेदेवायवृ-
 ष्णेआनोभद्राःऋतवोयन्तुविश्वतइतिवैश्वेदेवमिति ॥

सैपापष्टी-

एवापित्रेविश्वेदेवायवृष्णेयज्ञैर्विधेमनमंसाहविभिः ।
 बृहस्पतेसुप्रजावीरवन्तोवयंस्यामपतयोरयीणाम् ॥ ६ ॥
 एव । पित्रे । विश्वेदेवाय । वृष्णे । यज्ञैः । विधेम । नमंसा ।
 हविःइभिः । बृहस्पते । सुप्रजाः । वीरवन्तः । वयम् । स्याम् ।
 पतयः । रयीणाम् ॥ ६ ॥

पित्रेपालकायविश्वेदेवाय सर्वदेवतारूपाय देवानामन्नप्रतिपाद्यत्वादस्यचमन्नाभिमानि-
 त्वाद्द्वैश्वेदेवत्वं यद्वा अन्नदेवशब्दःस्तुत्यर्थः सर्वैःस्तुत्यायवृष्णेवर्षकायबृहस्पतयेदेवाय एव
 एवमुक्तप्रकारेण यज्ञैस्तत्साधनेर्हेविभिःराज्यचर्वादिलक्षणैर्नमसास्तुत्याचविधेम परिचरेम हेवृ-
 हस्पते सुप्रजाः शोभनप्रजाः वीरवन्तोवीर्योपेतावयं रयीणांधनानांपतयःस्याम ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सइद्राजाप्रतिजन्यानिविश्वाशुष्मेणतस्थावभिवीर्येण ।
 बृहस्पतियःसुभृतंविभर्तिवल्गूयतिवन्दतेपूर्वभाजम् ॥ ७ ॥

सः । इत् । राजा । प्रतिज्ञन्यानि । विश्वा । शुष्मेण । तस्थौ ।
अभि । वीर्येण । बृहस्पतिम् । यः । सुभृतम् । विभर्ति । वल्गुयति ।
वन्दते । पूर्वभार्जम् ॥ ७ ॥

इदमाचूक्यंपुरोहितप्रशंसेतिब्राह्मणम् अथवासूक्तस्यऋगद्वयवर्णितस्यधार्यस्नत्पत्वाद्बृह-
स्पतेरेवस्तुतिः स इत् स एव राजा मूर्धाभिपिक्तो न्यो वाराजमानः प्रतिजन्यानि जन्यं युद्धं प्रति-
चलनीत्यर्थः प्रत्यर्थिजनपदानि वा तानि विश्वा सर्वाणि शुष्मेण वलेन वीर्येण शरीरसामर्थ्ये-
न वा अभि अभिगम्याक्रम्य तस्यौ तिष्ठति स इत्युक्तं क इत्याह—यो बृहस्पतिं बृहतां महतां मन्त्रा-
णां पाण्डित्यतारमेव मुक्तलक्षणं पुरोहितं वा सुभृतं सुष्टु इति स्तोत्रादिना त्वाच्छादनादिना वा विभर्ति
भरति वल्गुयति स्तौति वन्दते नमस्करोति च पूर्वभानमितरेभ्यः प्रथमसंभकारं कृत्वा एवंप्र करो-
दिस एव तस्याविति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी—

स इत्क्षैतिसुधित ओकसिस्वेतस्मा इळां पिन्वते विश्वदानीम् ।
तस्मै विशः स्वयमेवानमन्ते यस्मिन् ब्रह्माराजं निपूर्व एति ॥ ८ ॥

सः । इत् । क्षेति । सुधितः । ओकसि । स्वे । तस्मै । इळा ।
पिन्वते । विश्वदानीम् । तस्मै । विशः । स्वयम् । एव । नमन्ते ।
यस्मिन् । ब्रह्मा । राजनि । पूर्वः । एति ॥ ८ ॥

स इत्स एव क्षेति निवसति सुधितः सुष्टुष्ट.सन् कुञ्ज स्वेस्वकीये एव ओकसि सदने
स एव समृद्धो निर्वाधः सन् सुखेनास्ते तस्मै इळाभूमिर्विश्वदानीं सर्वकालं पिन्वते वर्धते फलैः तस्मै
विश प्रनाः स्वयमेवनमन्ते प्रणता भवन्ति दण्डनमन्तरेण स्वयमेव दत्तरा भवन्ति यस्मिन् ब्राजनि
ब्रह्मापूर्वं प्रथमपूज्य.सन्नति गच्छति वर्तते इत्यर्थः ॥ ८ ॥

अथ नवमी—

अप्रतीतो जयति संधनानि प्रतिजन्या न्युतया स र्जन्या ।
अव स्वयमेवो वरिवः कृणोति ब्रह्मणे राजा तम वन्ति देवाः ॥ ९ ॥

अप्रतिङ्ङतः । जयति । सम् । धनानि । प्रतिङ्ङन्यानि । उत । या ।
सङ्ङन्या । अवस्यवे । यः । वरिवः । कृणोति । ब्रह्मणे । राजा ।
तम् । अवनति । देवाः ॥ ९ ॥

सपवाप्रतीतोन्वैरप्रतिगतःसन्धानिधनानिप्रतिङ्ङन्यानिप्रतिस्पर्धजनसंबन्धीनि । उतापिच
सङ्ङन्याजनसंबन्धीनिधनानिसंजयति योराजाभवस्यवेवसीयसेधनरहितायरक्षणमिच्छतेवा ब्रह्मणेब्राह्म-
णायप्रीणनमिच्छते बृहस्पतयेवावरिवोधनं कृणोति करोति ददाति सउक्तप्रकरणमहान्भवति
तमेवदेवाभवन्ति रदन्ति ॥ ९ ॥

इन्द्रश्चसोममितिदशमीतृतीयसवनेब्राह्मणाच्छंसिनःप्रस्थितयाज्या सूत्रितच-इन्द्रश्चसो-
मंपिवतंबृहस्पतआवोवहन्तुससयोरधुप्यदइति ।

अथदशमी-

इन्द्रश्चसोमंपिवतंबृहस्पतेस्मिन्यज्ञेमन्दसानावृषण्वसू ।
आवांविशान्त्विन्दवःस्वाभुवोस्मेरयिसर्ववीरनिचच्छतम् ॥ १० ॥

इन्द्रः । च । सोमम् । पिवतम् । बृहस्पते । अस्मिन् । यज्ञे ।
मन्दसाना । वृषण्वसू इति वृषण्वसू । आ । वाम् । विशन्तु । इन्दवः ।
सुआभुवः । अस्मे इति । रयिम् । सर्ववीरम् । नि । यच्छतम् ॥ १० ॥

हेवृहस्पते त्वमिन्द्रश्च सोमंपिवतं कीदृशोयुषाम् अस्मिन्यज्ञेमन्दसानाह्वयन्तौ वृषण्वसू
वर्षितृधनौ यजमानेभ्योदीयमानधनावित्यर्थः वां युवां स्वामुवः मृषु सर्वतोभवन्तःशुक्ल-
शरीरव्यापनसमर्थाइत्यर्थः तादृशाइन्दवः सोमाः आविशन्तु युवयोःशरीरंप्रविशन्तु अस्मेअस्मभ्यं
रयिधनंसर्ववीरं सर्वपुत्राद्युपेतंनियच्छतं दत्तम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

बृहस्पतइन्द्रवधंतनःसचासावांसुमतिभूत्वस्मे ।
अविष्टंधियोजिगृतंपुरंधीर्जस्तमर्योवनुषामरातीः ॥ ११ । २७ ॥

वृहस्पते । इन्द्र । वर्धतम् । नः । सचा । सा । वाम् । सुहृमतिः ।
 भूतु । अस्मे इति । अविष्टम् । धियः । जिगृतम् । पुरंघीः ।
 जजस्तम् । अर्यः । वनुषाम् । अरातीः ॥ ११ ॥ २७ ॥

हेवृहस्पते हेइन्द्र युवां नोस्मान्वर्धतं वर्धयतं प्रवृद्धान्कुरुतं सासुमति-युवयोरनुग्रहवु-
 द्विरस्मेअस्मासु सचा सह मृतुभवतु धिय-कर्माण्यविष्टंरश्नतं पारंनयतं पुरंघीः पुरंशरीरंघी-
 यतेस्थाप्यतेयाभिर्मतिभिस्ता स्तुतीर्निगृत प्रवृध्यतं वनुषांसंमक्तृणामस्माकमर्योगन्त्रीररातीः
 शत्रून्त्यर्थे ननस्तं युष्यतं क्षपयतमित्यर्थः छन्दस्वरातिशब्द स्त्रीलिङ्गः एवंस्तुतिं निगमय्या-
 मीष्टंप्रार्थितवान् ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्यसप्तमेसप्तविशोवर्गः ॥ २७ ॥

॥ वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहादीनिवारयन् ॥ पुमर्थोश्चतुरोदेयाद्विघातीर्धमहेश्वर ॥ १ ॥

ध्रीमत्सायणमन्त्रीशोदाशतप्यास्तृतीयके ॥ अष्टकेसप्तमाध्यायंन्याकार्पोदतिपेशलम् ॥ २ ॥

॥ इतिश्रीमद्रानाधिरानपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेणसायणा-
 चार्येणविरचितेमाधवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येतृतीयाष्टकेसप्तमोऽध्याय-संपूर्णः ॥ ७ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

यस्यनिःश्वसितंवेदाद्योवेदेभ्योखिञ्जगत् ॥ निर्ममेतमहंवेदेविद्यातीर्थमहेश्वरम् ॥ १ ॥

अथाष्टमं व्याख्यातुमारभते इदमुत्पादित्येकादशार्चपष्टसूक्तं वामदेवस्यार्चं वैष्टुममुपोदे-
वताकम् इदमुपस्यन्तिवत्यनुक्रान्तम् । प्रातरनुवाकेऽपस्येकतौत्रैष्टुमेछन्दस्याश्विनशस्त्रेचेदंसूक्तम् ।
सूत्रितं च—उपोवाजेनेदमुत्पादिति ।

तत्रप्रथमा—

ॐ इदमुत्पत्युंरुतमंपुरस्ताज्योतिस्तमंसोव्युनांवदस्थात् ।

नूनं दिवो दुहितरो विभातीर्गातुं कृणवन्नृपसो जनाय ॥ १ ॥

इदम् । ॐ इति । त्यत् । पुरुस्तमम् । पुरस्तात् । ज्योतिः । तमसः ।

व्युनंश्चत् । अस्थात् । नूनम् । दिवः । दुहितरः । विश्भातीः ।

गातुम् । कृणवन् । उपसः । जनाय ॥ १ ॥

इदमुपुरतोदृश्यमानमिदं त्यत्तत् अस्माभिःस्तुत्यं सर्वप्रसिद्धं पुरुतममत्यन्तप्रभूतं
ज्योतिस्तेजोव्युनावत् वेतःकान्तिकर्मणइदं प्रकृष्टकान्तिमत् अथवा व्युनमितिप्रज्ञानाम प्रज्ञोपेतं
सर्वस्यप्रज्ञापकमित्यर्थः कीदृक्तेनः पुरस्तात्पूर्वस्यादिशितमसोन्धकारादस्थात्उदतिष्ठत् एवं
सति नूनं सत्यं दिव आदित्यस्यदुहितरोदुहितृस्थानीयाविभातीर्विभानंकुर्वतीरुपसोजनाय
यजमानानां गातुंगमनं गमनादिव्यापारसामर्थ्यं कृणवन्नकुर्वन् ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अस्थुरुचित्रा उपसः पुरस्तान्मिता इव स्वरं बोध्वरेपुं ।

व्यूव्रजस्य तमंसो द्वारो उच्छन्ती रिव्रञ्चुचयः पावकाः ॥ २ ॥

अस्थुः । ॐ इति । चित्रा । उपसः । पुरस्तात् । मिताः इव ।

स्वरं वः । अध्वरेपुं । वि । ॐ इति । व्रजस्य । तमसः ।

द्वारा । उच्छन्तीः । अव्रज । शुचयः । पावकाः ॥ २ ॥

चित्राधायनीयाउपसःपुरस्तात्पूर्वस्यांदिश्यस्थुः तिष्ठन्ति व्यासाइत्यर्थः तत्रदृष्टान्तः—अ-
ध्वरेपुमिताःखाताःस्वरवोयूपाइव तेयथावेद्याःपुरतोभासन्तेतद्दत् यद्यपिस्वरुशब्दोयूपच्छेदप-
तितप्रथमशकलवाची यःप्रथमःशकलःपरापतेत् सस्वरुःकार्यइत्युक्तत्वात्तथाप्यत्रमितशब्दश्र-
वणाच्चंपालवन्तःस्वरवइत्यादौतयादर्शनाच्चात्रयूपवचनः ताःत्रजस्यवारकस्यतमसोद्वारा द्वाराणि
व्युच्छन्तीः शुचयोदीप्ताःपावकाः शोधिकाअत्रन् व्यवृण्वन् ॥ २ ॥

अथतृतीया—

उच्छन्तींरुच्यचितयन्तभोजान्राधोदेयांयोपसोमधोनीः ।
अचित्रेअन्तःपणयःससन्त्वबुध्यमानास्तमसोविमंध्ये ॥ ३ ॥

उच्छन्तीः । अद्य । चितयन्त । भोजान् । राधःइदेयाय ।
उपसः । मधोनीः । अचित्रे । अन्तरिति । पणयः । ससन्तु ।
अबुध्यमानाः । तमसः । विमंध्ये ॥ ३ ॥

अथास्मिन्दिने उच्छन्तीस्तमोविवासयन्त्योमधोनीर्धनवत्यउपसोमोनाम्भोजयितृन्त्य-
नमानान्तेपाराधोदेयाय सोमादिभ्रनदानाय चितयन्त प्रज्ञापयन्ति अचित्रे अचायनीये
तमसोविमंध्ये अत्यन्तगाढान्धकारेइत्यर्थः अन्तःतत्रपणयोवणिज्वादातारःअबुध्यमानाः
ससन्तु स्वपन्तु ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

कुवित्सदेवीःसन्नयो नवोवायामोवभूयादुपसोवोअद्य ।
येनानवग्वेअङ्गिरेदशग्वेसप्तास्येरेवतीरेवदूप ॥ ४ ॥

कुवित् । सः । देवीः । सन्नयः । नवः । वा । यामः । वभूयात् ।
उपसः । वः । अद्य । येन । नवग्वे । अङ्गिरे । दशग्वे ।
सप्तसोस्ये । रेवतीः । रेवत् । ऊप ॥ ४ ॥

हेदेवीर्द्योतमानाउपसः वीयुष्मान्स्नयः पुराणोनवोवायामोगमनसाधनः सरथः अद्या-
स्मिन्यागदिने कुविद्धुवारं वभूयात् भवेद्गच्छेदित्यर्थः येनरथेन हेरेवतीर्धनवत्योयूयंनववेद-
शवे ससास्ये ससच्छन्दोयुक्तमुखे अङ्गिरेअङ्गिरोगणे यद्वैत्रयोप्याङ्गिरसः तेषांगणेतथान्यत्र
नवभ्वोनुदशावोअङ्गिरस्तंमइति । रेवद्वनवद्यथाभवतितथाऊप विभातंकृतवत्यः वसेर्युच्छनक-
र्मणोलियोमध्यमग्रहवचनस्येदंरूपम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

यूयं हि देवीर्ऋतयुग्मि रश्चैः परिप्रयाथ भुर्वनानि सद्यः ।
प्रबोधयन्तीरुपसः ससन्तं द्विषाच्चतुष्पाच्चरथाय जीवम् ॥ ५ ॥ १ ॥

यूयम् । हि । देवीः । ऋतयुक्शभिः । अश्चैः । परिप्रयाथ ।
भुर्वनानि । सद्यः । प्रबोधयन्तीः । उपसः । ससन्तम् । द्विषात् ।
चतुःष्पात् । चरथाय । जीवम् ॥ ५ ॥ १ ॥

हेदेवीर्द्योतमानाउपसोयूयंहिखलु । ऋतयुग्मिर्भयज्ञगामिभिरश्चैः भुवनानिसद्यः परिप्रयाथ
परितः प्रकृष्टंगच्छथ किंकुर्वत्यः ससन्तं स्वपन्तं द्विषाच्चतुष्पान्मनुष्यगवादिलक्षणं नीवं चरथाय चरणाय
गमनादिव्यवहाराय प्रबोधयन्तीः प्रबोधयन्त्यः सत्यः परिप्रयाथ ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेप्रथमोवर्गः ॥ १ ॥

अथषष्ठी-

कंस्विदासांकतमापुराणीययाविधानां विद्धुर्ऋभूणाम् ।
शुभं यच्छुभ्रा उपसश्चरन्ति न विज्ञायन्ते सदृशीरजुर्याः ॥ ६ ॥

कं । स्वित् । आसाम् । कतमा । पुराणी । यया । विधानां ।
विद्धुः । ऋभूणाम् । शुभम् । यत् । शुभ्राः । उपसः । चरन्ति ।
न । वि । ज्ञायन्ते । सदृशीः । अजुर्याः ॥ ६ ॥

आसामुपसामध्ये कस्विदभूद्व्यक्तमापुराणीपुरातनी यया ऋभूणांसंबन्धीनिविधाना
चमसादिनिर्माणानि विदधुरकुर्वन्नृभवः यत् याश्चोपसः शुभ्रादीसाः शुभंचरन्ति शोमादीसि
कुर्वन्ति ताअजुर्यावशीर्णानित्यनूतनानविज्ञायन्ते यतःसदृशीःसदृश्यः सर्वेष्वपिदिवसेपुष्क-
रूपाः अतोद्यतन्यपताःपताःपुराप्यइतिज्ञायन्ते उपसांसादृश्यं सदृशीरद्यसदृशीरिदुधइत्य-
न्नप्रतिपादितम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

ताघाताभद्राउपसःपुरासुरभिष्टिद्युम्नाऋतजातसत्याः ।
यास्वीजानःशंशमानउकथैःस्तुवञ्छंसन्द्रविणंसद्यआप ॥७॥

ताः । घ । ताः । भद्राः । उपसः । पुरा । आसुः । अभिष्टिद्युम्नाः ।
ऋतजातसत्याः । यासु । ईजानः । शशमानः । उकथैः । तुवन् ।
शंसन् । द्रविणम् । सद्यः । आप ॥ ७ ॥

ताघ घेतिप्रसिद्धौ ताःखलु उपकारिण्यः तामद्राः कल्याण्यः स्तुत्यावा उपसःपुरापूर्व-
मासुरभवन् अभिष्टिद्युम्नाः अभिगमनमात्रेणयुद्धघनंयासांताः ऋतनातसत्याः ऋतार्थयज्ञार्थ
जाताश्चताः सत्याः सत्यफलाश्चतादृश्यः यासूपःखु ईजानोयागंकुर्वाणः उकथैः शस्त्रैः शश-
मानः शंसमानः स्तुवनसामभिःस्तोत्रनिष्पादयन् शंसन्शस्त्राणिकुर्वन् द्रविणंघनं सद्यःआप
प्राप्नोति तामद्राइतिसंबन्धः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

ताआचरन्तिसमनापुरस्तात्समानतःसमनापप्रधानाः ।
ऋतस्यदेवीःसदसोवुधानागवानसर्गाउपसोजरन्ते ॥ ८ ॥

ताः । आ । । चरन्ति । समना । पुरस्तात् । समानतः । समना ।
प्रधानाः । ऋतस्य । देवीः । सदसः । बुधानाः । गवान् ।
न । सर्गाः । उपसः । जरन्ते ॥ ८ ॥

ताउपसः आसर्वतश्चरन्ति समनासमेताःपुरस्तात्पूर्वस्यांदिशिसमानतःसमानांदेशादेकरूपादन्तरिक्षात्समनासर्वतःप्रधानाः प्रथमानाःकृतस्ययज्ञस्य सदसः सदः तत्रत्यमृत्विग्वि-
रादिकमित्यर्थः बुधानाबोधयन्त्यः अन्तर्भावितण्यर्थोयम् एवमहानुभावाउपसः अरन्तेस्तूय-
न्ते गवांसर्गान उदकानांष्टयइव गवांसर्गानरश्मयंइतिहिश्रुतिः । तायथासर्वत्रप्रसङ्गादुपका-
रकत्वाच्चस्तूयन्तेतद्वत् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

ताइञ्चेइवसमनासमानीरमीतवर्णाउपसश्चरन्ति ।
गूहन्तीरभ्वमसितंरुशद्भिःशुक्रास्तनूभिःशुचंयोरुचानाः ॥९॥

ताः । इत् । नु । एव । समना । समानीः । अमीतवर्णाः ।
उपसः । चरन्ति । गूहन्तीः । अभ्वम् । असितम् । रुशद्भिः ।
शुक्राः । तनूभिः । शुचंयः । रुचानाः ॥ ९ ॥

ताएवोपसः इदितिपूरणः नु अथ समना समानाः एकधेत्यर्थः समानीरेकरूपाः
अमीतवर्णाः अहिंसितवर्णाअपरिमितवर्णावाउपसश्चरन्तिसर्वतः किंकुर्वत्यः अभ्वं महब्रामै-
तत् अतिमहदंसितंकृष्णरूपंगूहन्तीः गोपयन्त्यः रुशद्भिः रोचमानैः तनूभिः स्वशरीरैः
शुक्रादीप्ताः शुचयःशुद्धाः रुचानाः रोचमानाः रोचयन्त्योवा ॥ ९ ॥

अथदशमी-

रथिंदिवोदुहितरोविभातीःप्रजावन्तंयच्छतास्मासुदेवीः ।
स्योनादावःप्रतिबुध्यमानाः सुवीर्यस्यपतयः स्याम ॥ १० ॥

रथिम् । दिवः । दुहितरः । विद्भातीः । प्रजावन्तम् । यच्छत ।
अस्मासु । देवीः । स्योनात् । आ । वः । प्रतिबुध्यमानाः ।
सुवीर्यस्य । पतयः । स्याम् ॥ १० ॥

हेदिवोदुहितरः द्योतमानस्यादित्यस्यदुहितृस्थानीयाः विभातीः विभात्यः विशेषण
भानं कुर्वत्यः अस्मासु प्रजावन्तरिषिपुत्राद्युपेतंधनं यच्छत दत्त हेदेवीर्देव्यः स्योनात्सुखात्
निमित्तभूताद्द्वोयुष्मान्प्रतिबुध्यमानाः प्रतिबोधयन्तो वयं सुर्वार्यस्यपतयः स्याम पुत्रादिसहित-
स्यधनस्यपालकाभवेन आपूरणः ॥ १० ॥

अथैकादशी-

तद्द्वोदिवोदुहितरोविभातीरुपब्रुवउपसोयज्ञकेतुः ।

वयस्यामयशसो जनैपुतद्यौश्चधत्तांपृथिवीचदेवी ॥ ११ ॥ २ ॥

तत् । वः । दिवः । दुहितरः । विभातीः । उप । ब्रुवे । उपसः ।

यज्ञकेतुः । वयम् । स्याम । यशसः । जनैषु । तत् । द्यौः ।

च । धत्ताम् । पृथिवी । च । देवी ॥ ११ ॥ २ ॥

हेदिवोदुहितरः हेउपसः विभातीः विविधमानाः वोयुष्मान् तदुत्तरार्धप्रथमपादेन
वक्ष्यमाणं यज्ञकेतुः यज्ञएवकेतुः प्रज्ञापकोयस्यतादृशोहमुपब्रुवे उपेत्यब्रवीमि अथ बहुतदुच्यते
वयं स्तुवन्तो जनेषु अस्मत्समानेषु मध्ये यशसः कीर्तेरन्वस्यवास्वामिनः स्याम तद्यशः द्यौः
पृथिवीचदेवी धत्तां धारयताम् तद्द्वोदिवइतिव्युष्टायां जनेत् ॥ ११ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमेद्वितीयोवर्गः ॥ २ ॥

प्रतिष्येति सप्तसप्तमं तु कं गायत्रमुपो देवताकं प्रतिष्यासप्तगायत्रमित्यनुक्रमणिका प्रातरनु-
षाके उपस्येन्नतौ गायत्रेच्छन्दस्याधिनशस्त्रे चेंदंशस्यम् अपोपस्यः प्रतिष्यामूनरीति हि सूत्रितम् ।

तत्र प्रथमा-

प्रतिष्यासूनरी जनीं व्युच्छन्ती परिस्वसुः । दिवो अदशि दुहिता ॥ १ ॥

प्रति । स्या । सूनरी । जनीं । व्युच्छन्तीं । परि । स्वसुः ।

दिवः । अदशि । दुहिता ॥ १ ॥

स्या सा प्रस्तूयमाना सूतरी सुष्टुप्राणिनांनेत्री जनी जनयित्री फलानां स्वसुः
स्वसृस्थानीयायारात्रेःपरि उपरिभागे रात्रिपर्यवसानकाले व्युच्छन्ती तमोविवासयन्ती स्वसास्वन्ते
ज्यायस्याइत्युक्तं दिवोद्योतमानस्यादित्यस्यदुहितोपाः प्रत्यदर्शि प्रतिदृश्यतेसर्वैः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

अश्वैवचित्रारुंषीमातागवामृतावररी । सखाभूदश्विनोरुपाः ॥ २ ॥

अश्वैःइव । चित्रा । अरुंषी । माता । गवाम् । ऋतध्वरी । सखा ।
अभूत् । अश्विनोः । उपाः ॥ २ ॥

अश्वेवचित्रा चायनीया अरुषी आरोचमाना गवारश्मीनांमाता निर्मात्री ऋता-
वरीयज्ञवत्युपाः अश्विनोः सखा समानख्याना सहस्तूयमानाभूत् भवति अश्विनोरुपसा
सहस्तूयमानत्वात्सखित्वंपरस्परम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

उतसखास्यश्विनोरुतमातागवामसि । उतोपोवस्वईशिपे ॥ ३ ॥

उत । सखा । असि । अश्विनोः । उत । माता । गवाम् । असि ।
उत । उपः । वस्वः । ईशिपे ॥ ३ ॥

उतापिचाश्विनोः सखा सख्यासि उतापिच गवारश्मीनांमाताभसि उतापिच हेउपः
धस्वोधनस्येशिपे ईश्वरीभवसि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

यवयद्वैपसन्त्वाचिकित्वित्सूनृतावरि । प्रतिस्तोमैरभुत्समहि ॥ ४ ॥

यवयद्वैपसम् । त्वा । चिकित्वित् । सूनृताध्वरि । प्रति । स्तोमैः ।
अभुत्समहि ॥ ४ ॥

यवयद्द्वेषसं यवयन्तोवियुज्यमानद्वेषासिद्धेष्टारोयस्यास्तादृशीपृथक्क्रियन्ते द्वेषांस्यन-
येतिवाराशौहननायोद्युक्तोद्वेषिणउप. कालेहिपलायन्ते तादृशीचिकित्वित् ज्ञापयन्तीं त्वा त्वां सू-
तावरि सूतेतिवाङ्म तद्वतिदेवि स्तोमैःस्तुतिभि प्रत्यभुस्माहि प्रतिबोधयामः स्तुमइत्यर्थः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

प्रतिभद्राअदृक्षतगवांसर्गानरश्मयः । ओपाअप्राउरुज्यः ॥ ५ ॥

प्रति । भद्राः । अदृक्षत । गवाम् । सर्गाः । न । रश्मयः । आ ।

उपाः । अप्राः । उरु । ज्यः ॥ ५ ॥

भद्राः स्तुत्याःरश्मय प्रत्यदृक्षत प्रतिदृश्यन्ते गवामुदकानांसर्गान् वर्षधाराइव इय-
मुपाउरुज्योमहतेजः आप्राः आपूरयत् ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

आपप्रुपीविभावरिव्यावृज्योतिपातमः । उपोअनुस्वधामव ॥ ६ ॥

आष्टप्रुपी । विभाश्वरि । वि । आवः । ज्योतिपा । तमः । उपः ।

अनु । स्वधाम् । अव ॥ ६ ॥

हेविभावरि विभावल्युपः त्वमापप्रुपी आपूरयन्ती तेजसानगज्ज्योतिपा तेजसा तमोन्व-
कारंन्यावः न्यावृणो. किं स्वधां हविर्लक्षणमन्नम् अनुलक्षीकृत्याव रथ ॥ ६ ॥

आद्यांतनोपीन्येषादेवानांहविष्णुसोनुवाक्या । सूत्रितंच-आद्यांतनोपिरश्मिभिरावहन्ती
पोष्यावार्याणीति ।

सैषासप्तमी-

आद्यांतनोपिरश्मिभिरान्तरिक्षमुरुप्रियम् ।

उपःशुक्रेणशोचिर्पा ॥ ७ ॥ ३ ॥

आ । द्याम् । तनोपि । रश्मिभभिः । आ । अन्तरिक्षम् । उरु । प्रियम् ।

उपः । शुक्रेण । शोचिर्पा ॥ ७ ॥ ३ ॥

हेउपः रश्मिभिर्घोदिवमातनोपि उरु विस्तीर्णं प्रियमन्तारिक्षं रश्मिभिरातनोपि
शुक्रेणदीप्तेशोचिर्पाप्रकाशेनयुक्तासत्येवंकरोपि ॥ ७ ॥

॥ इतिनृतीयस्याष्टमेतृतीयोवर्गः ॥ ३ ॥

तद्देवस्येति सप्तममष्टमसूक्तं वामदेवस्यार्पि जागतं सावित्रं तथावानुक्रम्यते तद्देवस्यसा-
वित्रं तु जागतमिति । आमिष्टविकेतुतायेहनिवैश्वदेवशस्त्रेसावित्रनिविद्धानं तथाचसूत्रितं-त-
द्देवस्यघृतेनद्यात्रापृथिवीइतितिल्लइति ।

तत्रमथमा-

तद्देवस्यंसवितुर्वार्यममहहृणीमहेअसुरस्यप्रचेतसः ।

छर्दिर्येनंदाशुपेयच्छतित्मनात्तन्नोमहौउदयान्देवोअक्तुभिः ॥ १ ॥

तत् । देवस्य । सवितुः । वार्यम् । महत् । वृणीमहे । असुरस्य ।

प्रश्चेतसः । छर्दिः । येन । दाशुपे । यच्छति । त्मना । तत् । नः ।

महान् । उत् । अयान् । देवः । अक्तुभिः ॥ १ ॥

सवितुः प्रेरकस्यदेवस्यवार्यवरणीयमहत्पूज्यंतद्धनंवृणीमहे प्रार्थयामः असुरस्य असु-
र्बलं तद्गतप्रचेतसप्रकृष्टमतेः देवस्येतिर्षबन्धः येनधनेनयुक्तसन् छर्दिः गृहनामैतत्
गृहोपलक्षितं धनमातं दाशुपे हविर्देत्तवते यजमानाय त्मनाआत्मनैवयच्छति तच्छर्दिः
महान्देवः सविता अक्तुभीरात्रिभिः एतदहामप्युपलक्षणं सर्वैर्दिवसैः सर्वेषुदिवसेपुनोस्माक-
मुदयान् उयच्छतु करोत्वित्यर्थः यद्वा छर्दिरितितेजोनाम तत्तेजःउयच्छत्विति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

दिवोधर्ताभुवनस्यप्रजापतिःपिशङ्गद्रापिंप्रतिमुञ्चतेकविः ।

विचक्षणःप्रथयन्नापृणन्नूर्वाजीजनत्सवितासुम्नमुक्थ्यम् ॥ २ ॥

दिवः । धर्ता । भुवनस्य । प्रजापतिः । पिशङ्गम् । द्रापिम् । प्रतिम् ।

मुञ्चते । कविः । विचक्षणः । प्रथयन् । आपृणन् । उरु ।

अर्जीजनत् । सविता । सुम्नम् । उक्थ्यम् ॥ २ ॥

दिवोद्युलोकस्यधर्ता धारकः नकेत्रलंदिवएव अपितु भुवनस्यैकृत्स्नस्यापिलोकस्य
धर्ता प्रजापतिः प्रजानांप्रकाशगृष्ट्यादिनापालयिता कविः प्राज्ञोदेवः पिशङ्गं द्रापिं हिर-
ण्मयंकवचं प्रतिमुञ्चते आच्छादयति प्रत्युदयं विचक्षणः विविधंद्रष्टा सएवदेवप्रथयन्
प्रख्यापयन्तेजःआपृणन्नापूरयन्परितः उरु प्रभूतं सुम्नमुक्थ्यंस्तुत्यमनीजनदुग्पादयति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

आप्रारजांसिदिव्यानिपार्थिवाश्लोकं देवः कृणुते स्वायधर्मणे ।
प्रवाहूअस्त्राक्सवितासर्वीमनिनिवेशयन्प्रसुवन्नक्तुभिर्जगत् ॥ ३ ॥

आ । अप्राः । रजांसि । दिव्यानि । पार्थिवा । श्लोकम् । देवः ।
कृणुते । स्वाय । धर्मणे । प्र । बाहू इति । अस्त्राक् । सविता ।
सर्वीमनि । निवेशयन् । प्रसुवन् । अक्तुभिः । जगत् ॥ ३ ॥

अयं देवः सविता दिव्यानि द्युसंबन्धीनिपार्थिवा पृथिवीसंबन्धीनिरजांसि लोकान्
तिस्रःखलु धाव.पृथिव्यश्च तिस्रोभूमीर्धारयन्त्वाहंत्युनितिहिश्रुतम् । आप्राः आप्रयति
स्वाभिर्भोभिर्देवः स्वायधर्मणेस्वकीयायचारणाय श्लोकं प्रशस्तिकृणुते करोति सविता
सर्वीमनिप्रसवेअनुज्ञायानिमित्तायां बाहूस्वीयौप्रास्त्राक्प्रसृजति प्रसारयतीत्यर्थः किंकुर्वन्न-
क्तुभिःकान्तिभिर्जगन्निवेशयन्स्वस्वकार्येस्थापयन्प्रसुवन्प्रेरयन् अथवा अक्तुभिरितिरात्रिनाम
तदुपलक्षितैःसर्वेष्वपिदिनेष्वेवंकरोतीत्यर्थः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

अदाभ्योभुवनानिप्रचाकंशद्भृतानिदेवःसविताभिरक्षते ।
प्रास्त्राग्वाहूभुवनस्यप्रजाभ्योधृतव्रतोमहोअज्मस्यराजति ॥ ४ ॥

अदाभ्यः । भुवनानि । प्रचाकंशत् । व्रतानि । देवः । सविता ।
अभि । रक्षते । प्र । अस्त्राक् । बाहू इति । भुवनस्य । प्रज्जाम्यः ।
धृतव्रतः । महः । अज्मस्य । राजति ॥ ४ ॥

सवितादेवः अदाभ्योन्वैरहिंसितःसन्भुवनानि प्रचाकशशीपयन् व्रतानि कर्माणि
प्राणिनामभिरक्षते भुवनस्यलोकस्यप्रजाभ्यस्तत्रत्याभ्योबाहूस्वीयौप्रास्त्राक्प्रसारयति स्वस्व-
कर्मणोनुजानातीत्यर्थः सर्वव्यापाराणांसूर्याधीनत्वात् सवितौवैप्रसवानामीशेइतिहिश्रुतिः ।
धृतव्रतोधृतकर्मांसतपाकुर्वन्महोमहतः अज्मस्य जगतोरामति ईश्वरोभवति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्रिरन्तरिक्षंसवितामहित्वनात्रीरजांसिपरिभूस्त्रीणिरोचना ।
 तिस्रोदिवःपृथिवीस्तिस्रइन्वतित्रिभिर्व्रतैरभिनोरक्षतित्मना ॥ ५ ॥
 त्रिः । अन्तरिक्षम् । सविता । महित्वना । त्री । रजांसि । परिभूः ।
 त्रीणि । रोचना । तिस्रः । दिवः । पृथिवीः । तिस्रः । इन्वति ।
 त्रिभिः । व्रतैः । अभि । नः । रक्षति । त्मना ॥ ५ ॥

अयंसविता त्रिः त्रिभेदमन्तरिक्षम् अन्तराक्षान्तमवति जगदित्यन्तरिक्षं परिभूः परि-
 भवितासन् महित्वना महत्त्वेनइन्वतिव्याप्नोति वायुनियुद्धरुणाख्यात्रयोलोकाअन्तरिक्षभेदाः
 सवायुलोकंसवरुणलोकमित्यादिश्रुतेः । त्रीरजांसि रजनात्मकानि त्रीणिक्षित्यन्तरिक्षदुल-
 क्षणान्त्रीन्लोकानिन्वति पूर्वमन्तरिक्षस्यैवावान्तरभेदउक्तः इहतु सामान्याकारेणेतिनपुनरुक्तिः
 त्रीणिरोचनारोचनाभिरोचमानानग्नित्राग्यादित्यानुक्तस्थानत्रयस्वामित्वेनेन्वति पूर्वमन्तरिक्ष-
 स्यावान्तरभेदउक्तः अथ द्युपृथिव्योरवान्तरभेदउच्यते-तिस्रोदिवः इन्द्रप्रजापतिसत्यारुष्या-
 स्त्रीन्लोकानिन्वति तथा तिस्रपृथिवीरिन्वति क्षित्यवान्तरभेदान्लोकानिन्वति एषंसर्वत्रव्या-
 सोदेवः त्रिभिर्व्रतैः कर्मभिरुष्णवर्षाहिमाख्यैर्नोस्मान् त्मना आत्मनैव स्वीयानुग्रहबुधैर्वाभि-
 रक्षति अभिरक्षतु परिपालयतु ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

बृहत्सुम्नःप्रसवीतानिवेशनोजगतःस्थातुरुभयस्ययोवशी ।
 सनोदेवःसंविताशर्मयच्छत्वस्मेक्षयायत्रिवरूथमहंसः ॥ ६ ॥
 बृहत्सुम्नः । प्रसविता । निध्वेशनः । जगतः । स्थातुः । उभयस्य ।
 यः । वशी । सः । नः । देवः । संविता । शर्म । यच्छतु । अस्मे इति ।
 क्षयाय । त्रिष्वरूथम् । अहंसः ॥ ६ ॥

योबृहत्सुम्नः प्रभूतधनः प्रभूतसुखोवा प्रसविताप्रकर्षेणानुज्ञाताकर्मणां निवेशनः सर्वैर्गे-
 न्तन्यः जगतोनङ्गमस्य स्थातुःस्थावरस्योभयस्य योवशी समहान्प्रसवितादेवोस्मभ्यंशर्मसुखंय-
 च्छतुददातु कीदृशं शर्म त्रिवरूथं त्रीणिवरूथानिगृहाणिस्थानानि क्षित्यादीनियस्यतत्तादृशमस्मे
 अस्माकमंहसपापस्यक्षयायभवत्वितिशेषः ॥ ६ ॥

रागन्द्देव आगन्द्देवत्येपानुवचनाया सूत्रितंच-आगन्द्देवऋतुभिर्वर्धतुक्षयमित्यर्धर्चमा-
रमेदिति ।

सैपासप्तमी-

आगन्द्देवऋतुभिर्वर्धतुक्षयं दधातुनः सविता सुप्रजामिषम् ।
सनः क्षपाभिरहंभिश्च जिन्वतु प्रजावन्तरयिम्स्मेसमिन्वतु ॥ ७ ॥ ४ ॥

आ । अगन् । देवः । ऋतुर्धर्मिः । वर्धतु । क्षयम् । दधातु । नः ।
सविता । सुप्रजाम् । इषम् । सः । नः । क्षपाभिः । अहंभिः । च ।
जिन्वतु । प्रजाश्वन्तम् । रयिम् । अस्मे इति । सम् । इन्वतु ॥ ७ ॥ ४ ॥

देवः सविता ऋतुभिः सह आगन्नागच्छतु गमेर्लेडिल्पं किंच क्षयं गृहं वर्धतु वर्धयतु
नोस्माकंसुप्रगांशोभनपुत्राद्युपेतमिषमलं दधातु ददातु सएवनोस्मान्क्षपाभीरात्रिभिः अहमिश्च
सर्वेषुदिनेष्वित्यर्थः जिन्वतु प्राणयतु धनान्यस्मे अस्मासु प्रजावन्तरयिंसमिन्वतु व्याप्नोतु
प्रापयत्वित्यर्थः ॥ ७ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे चतुर्थो वर्गः ॥ ४ ॥

अभूद्देव इति पठ्यं च न वमं सूक्तं वामदेवस्यार्पसावित्रम् अन्त्यात्रिष्टुप् शिष्टात्रिष्टुबन्तपरिभाषया
जगत्स्य तथा चानुक्रमणिका-अभूद्देवः पठ्यत्रिष्टुबन्तमिति । अग्निष्टोमैर्वंश्वदेवराशेसावित्रनिविद्धानामि-
दं तथा च सूत्रम् अभूद्देव एकया च दशभिश्च स्वभूत इति । आद्यासावित्रग्रहस्यानुवाक्या तथा च सू-
त्रं-सावित्रेण ग्रहेण चरन्त्यभूद्देवः सविता वन्द्यो नुन इति ।

सैपामथया-

अभूद्देवः सविता वन्द्यो नुन इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः ।
वियोरत्ना भर्जति मानवेभ्यः श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत् ॥ १ ॥
अभूत् । देवः । सविता । वन्द्यः । नु । नुः । इदानीम् । अहं ।
उपवाच्यः । नृभिः । वि । यः । रत्ना । भर्जति । मानवेभ्यः ।
श्रेष्ठम् । नुः । अत्र । द्रविणम् । यथा । दधत् ॥ १ ॥

ससवितादेवः अमृतप्रादुरासीत् अतोनुक्षिप्रमेवनोस्माकं वन्द्योवन्दनीयोभवति इदानीं
यागकाले अहःतृतीयसर्वनेनृभिरस्मदीयैर्होतृभिरुपवाच्यःस्तुत्योभवति योदेवोमानेवभ्योम-
नोरपत्येभ्योयजमानेभ्यःतेपामर्षायरत्नारमणीयानिधनानिबिभ्रति सदेवः श्रेष्ठंप्रशस्यंद्रवि-
ण्मधनं गवादिदृश्रणंघनंनोस्मभ्यमत्रास्मिन्कर्मणि यथा दधद्द्यादित्यर्थः तथा वन्द्यःउपवा-
च्यश्चाभूदिति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

देवेभ्योहिप्रथमंयज्ञियेभ्योमृतत्वंसुवसिभागमुत्तमम् ।

आदिद्वामानंसवितुर्व्यूर्णुपेनूचीनाजीवितामानुपेभ्यः ॥ २ ॥

देवेभ्यः । हि । प्रथमम् । यज्ञियेभ्यः । अमृतत्वम् । सुवसि ।

भागम् । उत्तमम् । आत् । इत् । दामानम् । सवितुः । वि । ऊर्णुपे ।

अनूचीना । जीविता । मानुपेभ्यः ॥ २ ॥

प्रथमंदेवेभ्योहि हिशब्दःप्रसिद्धौ देवेभ्योयज्ञियेभ्योयज्ञार्हेभ्योमृतत्वंतत्साधनमुत्तममु-
त्कृष्टतमंभागं सोमाज्यादिदृक्षणं सुवसि अनुजानासि आदिदनन्तरमेव दामानं हविषांदातारं
हेसवितुर्व्यूर्णुपे प्रकाशयसि मानुपेभ्योयजमानेभ्योजीवितानि अनूचीना अनुक्रम-
युक्तानि पितृपुत्रपौत्रादित्यनुक्रमः ईदृशानिजीवितानिपश्चाद्गूर्णुपे ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अचिंत्तीयञ्चकूमदैव्येजनेदीनैर्दक्षैःप्रभूतीपूरुपत्वता ।

देवेपुंचसवितुर्मानुपेपुचत्वंनोअत्रंसुवतादनागसः ॥ ३ ॥

अचिंत्ती । यत् । चकूम । दैव्ये । जने । दीनैः । दक्षैः । प्रभूती ।

पूरुपत्वता । देवेपुं । च । सवितुः । मानुपेपु । च । त्वम् ।

नः । अत्रं । सुवतात् । अनागसः ॥ ३ ॥

हेसवितुः वयमचिंत्ती अप्रज्जयादैव्येजनेदेवेत्वयिदीनैर्दुर्बलैःपुत्रादिभिर्कृत्स्विभिर्वा तथा
दक्षैः प्रवृद्धैर्वातैः प्रभूती प्रभृत्या ऐश्वर्यमदेनेतियावत् पुरुपत्वता पुरुपवत्तयाच यदागश्च-
कूम नकेवलंत्वप्येवकृतम् अपितुदेवेष्वन्येषुमानुपेपुवाज्ञानादिभिर्व्यञ्चकूम नःकृतवतोस्मान्स्वमत्रा-
स्मिन्कर्मणिअनागसःअपापात्सुवतात् अनुजानीहि ॥ ३ ॥

देवसुवांहाविष्णुसवितुःसत्यप्रसवस्यनप्रमियइतियाज्या
स्यतद्गृहस्यतेप्रथमामिति ।

तथाचसूत्रं—नप्रमियेसवितुर्देव्य-

सैपाचतुर्यो—

नप्रमियेसवितुर्देव्यस्यतद्यथाविश्वंभुवनंधारयिष्यति ।

यत्पृथिव्यावरिमन्नास्वंङ्गुरिर्वर्ष्मन्दिवःसुवतिसत्यमस्यतत् ॥ ४ ॥

न । प्रमिये । सवितुः । देव्यस्य । तत् । यथा । विश्वम् ।

भुवनम् । धारयिष्यति । यत् । पृथिव्याः । वरिमन् । आ ।

सुइङ्गुरिः । वर्ष्मन् । दिवः । सुवति । सत्यम् । अस्य । तत् ॥ ४ ॥

सवितुर्देव्यस्य देवस्य तत्कर्म नप्रमिये नप्रमियेत नहिष्येत हिंसार्हनमवतीत्यर्थः कृत्यार्थे केन्द्रप्रत्ययः यद्वा देव्यस्येत्यधिकरणेपष्टी साचकर्मार्था देव्यकर्मैत्यर्थः कथमहिष्यमित्यत आह- यथाविश्वंभुवनंधारयिष्यतिधारयति विश्वधारणरूपयत्कर्मास्तितन्नप्रमिये तथास्वङ्गुरिःशोभ- नाङ्गुस्युपलक्षितहस्तोयद्यः पृथिव्या वरिमन्नाकारश्चार्थे भूम्याउरुत्वेचसुवातिप्रेरयति तथा दिवोद्युलोकस्यवर्ष्मन्गुरुत्वेचसुवाति अस्यदेवस्ययदुक्तं कर्मसत्यमवाच्यामिति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी—

इन्द्रज्येष्ठान्वृहद्भ्यःपर्वतेभ्यःक्षयाँभ्यःसुवसिपस्त्यावतः ।

यथायथापतर्यन्तोविद्येमिरएवैवतस्त्थुःसवितःसुवार्यते ॥ ५ ॥

इन्द्रज्येष्ठान् । वृहत्भ्यः । पर्वतेभ्यः । क्षयान् । एभ्यः ।

सुवसि । पस्त्यैश्वतः । यथायथा । पतर्यन्तः । विद्येमिरे ।

एव । एव । तस्थुः । सवितरिति । सुवार्य । ते ॥ ५ ॥

हेसवितः इन्द्रज्येष्ठान् इन्द्रपरमैश्वर्ययुक्तः त्वमेवेन्द्रोवाज्येष्ठोऽज्यायान् पूज्योयेपांतेता- दृशाः तान्वृहद्भ्योमहद्भ्यः पर्वतेभ्योप्यविकान्सुवसिप्रेरयसि किंचैभ्योयजमानेभ्यः पस्त्याव- तोगृहवत क्षयात्रिनासान्मानगरादान्सुवसि प्रेरयसि यथायथा पतयन्तो गच्छन्तस्त्वां विद्येमिरे विनियम्यन्ते त्वया तेतवसवायानुज्ञायै एवैव एवमेव नियमनमनतिक्रम्यतस्युस्ति- षन्ति ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी-

येतेत्रिरहंन्सवितःसुवासोदिवेदिवेसौभंगमासुवन्ति ।

इन्द्रोद्यावापृथिवीसिन्धुरद्विरादित्यैनादितिःशर्मयंसत् ॥ ६ ॥५॥

ये । ते । त्रिः । अहंन् । सवितरिति । सुवासः । दिवेशदिवे ।

सौभंगम् । आसुवन्ति । इन्द्रः । द्यावापृथिवी इति । सिन्धुः ।

अत्शभिः । आदित्यैः । नः । अदितिः । शर्म । यंसत् ॥ ६ ॥ ५ ॥

येयजमानाः हेसवितः तैत्वदर्धं सवासः सवाः सोमाः द्वितीयार्थेप्रथमा सोमात् यद्वा सवासः सवनानि प्रातरादीनि प्रतित्रिरहन् अभिपुण्वन्ति नकेवलमेकस्मिन्नेवाहनि सवनत्रयेषु अपितु दिवेदिवे प्रतिदिनं सौभंगं सौभाग्यजनकमासुवन्ति अभिपुण्वन्ति तेभ्योनोस्मभ्यमिन्द्रः शर्मयंसत् यच्छतु द्यावापृथिव्यौच अद्विविशिष्टासिन्धुःसिन्ध्वभिमानिदेवताच आदित्यैःसहितादितिश्चशर्मयंसत् सावित्रेसूक्ते इन्द्रादीनानिपातभाक्त्वात्तेषांप्रार्थनानविरुध्यते ॥ ६ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेपञ्चमोवर्गः ॥ ५ ॥

कोवस्त्रातेतिदशर्षदशमंसूक्तं वामदेवस्यार्थं विश्वेदेवदेवताकम् अष्टम्याद्यास्तिस्रोगायत्र्यः शिष्टाअनादेशपरिभाषयात्रिष्टुमः तथाचानुक्रम्यते—कोवोदशवैश्वदेवत्रिगायत्र्यन्तंत्विति । विनियोगोलैङ्गिकः ।

तत्रप्रथमा-

कोवस्त्रातावसवःकोवरूताद्यावाभूमीअदितेत्रासीथानः ।

सर्हीयसोवरुणमित्रमर्तात्कोवोध्वरेवरिवोधातिदेवाः ॥ १ ॥

कः । वः । त्राता । वसवः । कः । वरूता । द्यावाभूमी इति ।

अदिते । त्रासीथाम् । नः । सर्हीयसः । वरुण । मित्र । मर्तात् ।

कः । वः । अध्वरे । वरिवः । धाति । देवाः ॥ १ ॥

हेवसवः सर्वस्ववासयितारोदेवाः वोयुष्माकंकस्त्रातास्ति यतोयूयवंसवः अतइत्यभिप्रायः कश्चवरूता संभक्तास्ति यद्वावोयुष्माकंकम्पेकस्त्रातारक्षकोदेवः कश्चवरूतावारयितादुःखानां-

रणीयोवाभवति हेद्यावाभूमी नोस्मान्त्रासीथां रक्षतं हेअदिते असण्डनीये एतदपिद्यावापृथि-
व्योर्विशेषणं संख्याव्यत्ययः यदीदंपृथादेवतामन्नणस्यात्तर्हिनिघातो न स्यात् आमन्त्रितपूर्वमवि-
द्यमानवदितिपूर्वस्याविद्यमानवत्त्वेनास्यैवपादादित्वात् अदिते मित्रंवरुणोत्तमृळ आदित्योरुद्रा-
वसवः सुदानवश्चेतिवत् । तस्यैव विशेषणत्वेनामन्त्रिते समानाधिकरणे इत्याविद्यमानवत्त्वप्रतिषेधा-
दग्नेषावकरोचिषेतिवदस्यनिघात सिध्यति तस्मात् द्यावाभूमी इत्येतस्य विशेषणं हेवरुण
हेमित्र युवासहीयसोमर्तात् अभिभक्तुर्मनुष्यात् न त्रासीथां हेदेवावोयुष्माकमध्वरेयागेकोव-
रिवोधनं धाति ददाति यद्वा वोयुष्माकमध्येकोवरिवोधाति धारयति तं रक्षतम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

प्रयेधामानिपूर्व्याण्यर्चान्वियदुच्छान्वियोतारोअमूराः ।

विधातारोवितेर्दधुरजंस्त्राऋतर्धातयोरुरुचन्तदस्माः ॥ २ ॥

प्र । ये । धामानि । पूर्व्याणि । अर्चान् । वि । यत् । उच्छान् ।

विश्योतारः । अमूराः । विध्यातारः । वि । ते । दधुः । अजंस्त्राः ।

ऋतर्धातयः । रुरुचन्त । दस्माः ॥ २ ॥

येदेवाः पूर्व्याणिपुरातनानिधामानिस्थानानि वा प्राञ्चानर्चन्तिप्रयच्छन्तिस्तोतृभ्यः यद्येच
वियोतारोदु खानाममिश्रयितारः अमूराभमूदाव्युच्छानव्युच्छन्ति तमोविवासयन्ति देवाः ते
विधातारः फलानांकार्तारः अमस्त्रानित्याः विदधुः कुर्वन्त्यभिमतम् किंच ऋतधीतयः सत्य-
कर्माणोदस्माः दर्शनीयास्ते रुरुचन्त रोचन्ते ॥ २ ॥

अथतृतीया-

प्रपस्त्या उमदितिंसिन्धुमर्कैः स्वस्तिर्मालेसख्यायं देवीम् ।

उभेयथानोअहंनीनिपातंउपासानक्ताकरतामदब्धे ॥ ३ ॥

प्र । पस्त्याम् । अदितिम् । सिन्धुम् । अर्कैः । स्वस्तिम् । ईळे ।

सख्यायं । देवीम् । उभे इति । यथा । नः । अहंनी इति ।

निष्पातः । उपसानक्ता । कर्ताम् । अदब्धे इति ॥ ३ ॥

पस्यां सर्वैर्गन्तव्यामदिति मदीनां देवमातरं तां देवीं सिन्धुं स्पन्दनशीलां नयामि-
मानि देवीं स्वस्ति सुखनिवासामेतन्नामिकां देवीं सख्यायानुकूल्यायाकैः मन्त्रैरीळिस्तौमि उभे
अहनी द्यावापृथिव्यौ तथा नोस्माञ्जिघातः नितरां पातः तथास्तौमि उपासानकाहोरा-
त्राभिमानी देवते अदब्धे अदम्भनीयेकरतां कुरुताम् अभिमतमिति शेषः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

व्यैर्यमांवरुणंश्चेति पन्थामि पस्पतिः सुवितं गातुमग्निः ।
इन्द्राविष्णु नृवदुपुस्तवानाशर्मनोयन्तममं वद्वरुथम् ॥ ४ ॥
वि । अर्यमा । वरुणः । चेति । पन्थाम् । इषः । पतिः । सुवितम् ।
गातुम् । अग्निः । इन्द्राविष्णु इति । नृश्वत् । ऊँ इति ।
सु । स्तवाना । शर्म । नः । यन्तम् । अमंश्वत् । वरुथम् ॥ ४ ॥

अर्यमादेवो नोस्माकं पन्थां यज्ञादिमार्गं विचेति ज्ञापयति तथा वरुणश्च विचेति इषो-
भ्रान्त्यहविर्लक्षणस्य पतिः पाळकोऽग्निः सुवितं सुखकरं गातुं गमनं मार्गं वा स्वर्गो देविचेति इन्द्रा-
विष्णु सु सुपुस्तवानास्तूयमानौ मृवन्मनुष्यवन्मनुष्योपेतं वरुथं वरणीयम् अमवद्दलोपेतं शर्म
गृहं सुखं वा नोस्माकं यन्त यच्छतम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

आपर्वतस्य मरुतामवांसि देवस्य त्रातुरं त्रिभगस्य ।
पात्पतिर्जन्यादंहसो नो मित्रो मित्रियां द्रुतनं उरुष्येत् ॥ ५ ॥ ६ ॥
आ । पर्वतस्य । मरुताम् । अवांसि । देवस्य । त्रातुः । अग्निः ।
भगस्य । पात् । पतिः । जन्यात् । अंहसः । नः । मित्रः ।
मित्रियात् । उत । नः । उरुष्येत् ॥ ५ ॥ ६ ॥

पर्वतस्येन्द्रसखस्यैतन्नामकस्य देवस्य मरुतांचत्रातुः रक्षकस्य भगोस्य देवस्य च वांसि र-
क्षणानि आ अग्नि आवृगे किंच पतिर्वरुणो देवः जन्याज्जनसंबन्धादंहसः पापालोस्मान्पातु
रक्षतु उतापिच मित्रश्च मित्रियाग्नित्रभावेन नोस्मानुरुष्येद्रक्षतु ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे पद्योऽवर्गः ॥ ६ ॥

अथपष्ठी-

नूरोदसी अहिना बुध्येन स्तुवीत देवी अप्येभिरिष्टैः ।
समुद्रं न संचरणे सनिष्यवोर्धर्मस्वरसो नद्योः अपत्रन् ॥ ६ ॥
नु । रोदसी इति । अहिना । बुध्येन । स्तुवीत । देवी इति ।
अप्येभिः । इष्टैः । समुद्रम् । न । समुच्चरणे । सनिष्यवः ।
धर्मस्वरसः । नद्यः । अप । त्रन् ॥ ६ ॥

हेरोदसी द्यावापृथिव्यौ युवाम् अहिना बुध्येन अहिर्बुध्नयनामकेन देवेन सह नु क्षिप्रमप्येभि-
रापनीयैरिष्टैः कामैर्निमित्तभूतैः स्तुवीत स्तुवे सनिष्यवो धनानां संभक्तुमिच्छन्तः संचरणे संचाराय
समुद्रमध्यगमनाय समुद्रं समुद्रमिव तं यथा स्तुवन्ति तद्वत् यस्मादेते देवाः धर्मस्वरसो दीप्तध्वन-
यो नद्यो नदीरपत्रन् अपवृष्वन्तीति परोक्ष इव अथवा ते देवानदीरपवृष्वन्त्वित्याशीः तस्मा-
त्स्तुवइतिसंबन्धः ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

देवैर्नादेव्यादिति निपातु देवस्त्रातात्रायतामप्रयुच्छन् ।
नहि मित्रस्य वरुणस्य धासि मर्हामसि प्रमियं सान्वग्नेः ॥ ७ ॥
देवैः । नः । देवी । अदितिः । नि । पातु । देवः । त्राता । त्रायताम् ।
अप्रयुच्छन् । नहि । मित्रस्य । वरुणस्य । धासिम् । अर्हामसि ।
प्रमियम् । सानु । अग्नेः ॥ ७ ॥

अदितिर्देवी अदीना देवमाता देवैरन्यैर्मित्रादिभिः सह नोस्माक्षिपातु पालयतु तया
प्रातापालको देव इन्द्र इत्यर्थः सोप्यप्रयुच्छन् अप्रमाद्यन् त्रायतां वयंच मित्रस्य वरुणस्याग्नेश्च
सानुं समुच्छ्रितं धासिम् अन्नं सोमादिलक्षणं प्रमियं हिंसितुं न ह्यर्हामसि अर्हामिः समर्था भवामः
किं त्वनुदानेन संबन्धितुमर्हामित्यर्थः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अग्निरीशेव सव्यस्याग्निर्महासौ भंगस्य । तान्यस्मभ्यं रासते ॥ ८ ॥

अग्निः । ईशो । वसुर्व्यस्य । अग्निः । महः । सौभगस्य । तानि ।
अस्मभ्यम् । रासते ॥ ८ ॥

अग्निर्देवो वसुर्व्यस्य धनसमूहस्येशो ईष्टेदातुं तथाग्निर्महो महतः सौभगस्य सुभगत्वस्या-
पीशो अतस्तानि धनानि सौभाग्यं चास्मभ्यं रासते ददातु ॥ ८ ॥

अधनवर्मा-

उषोमघो न्यावहसूनृते वार्यापुरु । अस्मभ्यं वाजिनीवति ॥ ९ ॥
उषः । मघोनि । आ । वह । सूनृते । वार्या । पुरु । अस्मभ्यम् ।
वाजिनीवति ॥ ९ ॥

हेउषः हेमघोनि धनवति हेसूनृते प्रियसत्यरूपवागभिमानिनि हेवाजिनीवति अत्र-
वति देवि अस्मभ्यं वार्या वरणीयानि पुरु वह्नि धनानि आवह प्रापय ॥ ९ ॥

अथदशमी-

तत्सुनः सविता भगो वरुणो मित्रो अर्यमा ।
इन्द्रो नो राधसागमन् ॥ १० ॥ ७ ॥

तत् । सु । नः । सविता । भगः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । इन्द्रः ।
नः । राधसा । आ । गमत् ॥ १० ॥ ७ ॥

येन राधसा धनेन सह सविता भगो वरुणो मित्रो अर्यमेन्द्रः प्रत्येकमागमदागच्छन्ति यज्ञं
तद्राधो धनं ते देवानोस्मभ्यं सु सुप्तु प्रयच्छन्तु इति शेषः ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे सप्तमो वर्गः ॥ ७ ॥

महीद्यावापृथिवी इति सप्तर्षेभ्यो कादशं सूक्तं वाग्देवस्यापि यावापृथिव्यं पूर्वत्रिगायत्र्यन्तं
त्कित्युक्तत्वात्पञ्चम्यायासिंहो गायत्र्यः शिष्टास्त्रिष्टुमः महीसप्तद्यावापृथिव्यामित्यनुक्रमणिका ।
व्यूहोद्देशरात्रेपञ्चमेहनिवैश्वेदेवशस्त्रे आदितश्चतुर्कंचयावापृथिव्यनिविद्वानीयं तथा च सूत्रं-महीद्यावापृ-
थिवी इति चतस्रश्चतस्रिभ्वेति ।

तत्रप्रथमा-

महीद्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे रुचा भवतां गृचयद्भिर्कैः ।
यत्सीवरिष्ठे बृहती विमिन्वन्नृवहो क्षार्पप्रधाने भिरैवैः ॥ १ ॥

मही इति । धावापृथिवी इति । इह । ज्येष्ठे इति । रुचा ।

भवताम् । शुचयत्शभिः । अर्कैः । यत् । सीम् । वरिष्ठे इति ।

बृहती इति । विमिन्वन् । रुवत् । ह । उक्षा । पप्रथानेभिः । एवैः ॥ १ ॥

इहयज्ञे मही महत्यौ ज्येष्ठे प्रशस्ये धावापृथिवी धावापृथिव्यौ रुचादीत्यायुक्ते
 शुचयद्रिद्वौपयद्रिकैर्मन्त्रैः सोमादिहविर्भिर्वायुकेभवतां यद्यस्मात्सीसर्वतोवरिष्ठेउरुतरेबृहतां
 महत्यौधावापृथिव्यौ विमिन्वन्परिच्छिन्दन् स्थापयन्नुक्षा सेक्ता पर्जन्यः पप्रथानेभिः
 प्रथमानैरेवैर्गमनशालैर्मैरुद्रिर्मैर्धैर्वासह रुवत् रौतिशब्दं करोति हेतिपूरणः तस्माद्ब्रह्मामव-
 ताभितिसंबन्धः ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

देवीदेवेभिर्यजतेयजत्रैरमिनतीतस्थतुरुक्षमाणे ।

ऋतावरीअद्रुहादेवपुत्रेयज्ञस्यनेत्रीशुचयद्रिकैः ॥ २ ॥

देवी इति । देवेभिः । यजते इति । यजत्रैः । अमिनती इति ।

तस्थतुः । उक्षमाणे इति । ऋतावरीइत्युतश्वरी । अद्रुहा ।

देवपुत्रे इति देवशुपुत्रे । यज्ञस्य । नेत्री इति । शुचयत्शभिः । अर्कैः ॥ २ ॥

देवी देव्यौ यजते यष्टव्यौ अमिनती प्रनाभर्हिसत्यौ उद्यमाणेसिञ्चत्यौ ऋता-
 वरी ऋतवत्यौ अद्रुहा अद्रोग्र्यौ द्रोहमकुर्वत्यौ देवपुत्रे देवोत्पादिके यज्ञस्यनेत्री
 निर्वाहयिष्यौ धावापृथिव्यौ देवेभिर्देवैः यजत्रैः यष्टव्यैः सहिते शुचयद्रिः शोचयद्रिकैः मन्त्रैर्ह-
 विर्भिर्वायुकेतस्थतुः तिष्ठतः स्यातामित्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

सइत्स्वपाभुवनेष्वासयइमेधावापृथिवीजजानं ।

उर्वोगभीरेरजंसीसुमेकंअवंशेधीरःशच्यासमैरत् ॥ ३ ॥

सः । इत् । सुअपाः । भुवनेषु । आसु । यः । इमे इति ।

धावापृथिवी इति । जजानं । उर्वी इति । गभीरे इति । रजंसी इति ।

सुमेके इति सुमेकं । अवंशे । धीरः । शच्या । सम् । ऐरत् ॥ ३ ॥

सहस्रएव स्वपाः शोभनकर्मासनमुवनेष्वास आस्ते यद्मेघावापृथिवी धावापृथिव्यौ
अमानोत्पादितवान् यक्षप्रजापतिः उर्वो उर्वो विस्तीर्णे गभीरे अविचले सुमेके शोभन
रूपे अवशे उत्पत्तिरहिते अनाधारेवान्तरिक्षेधीरोधीमान् शच्या कुशलकर्मणासमैरत्
सम्यक्प्रेरितवान् सएवस्वपाइति ॥ १ ॥

अथचतुर्थी-

नूरोवसीवृहद्भिर्नोवर्लूथैःपत्नीवद्भिरिपयन्तीसुजोपाः ।
उरूचीविश्वेयजुतेनिपातंघियास्यामरुथ्यःसदास्ताः ॥ ४ ॥
नु । रोदसी इति । वृहत्क्षभिः । नः । वर्लूथैः । पत्नीवत्क्षभिः ।
इपयन्ती इति । सुजोपाः । उरूची इति । विश्वे इति । यजुते इति ।
नि । पातम् । घिया । स्याम् । रुथ्यः । सदास्ताः ॥ ४ ॥

हेरोदसी धावापृथिव्यौ नु क्षिप्रं पत्नीवद्भिःपत्नीसहितैः वृहद्भिर्महद्भिः वरूथैर्गृहैर्धनेर्वा
सहइपयन्ती अस्माकमत्रमिच्छन्त्यौ सनोपाः परस्परसङ्गते उरूची उर्वश्चने विश्वे व्याप्ते
यजते यष्ट्ये सत्यौ नोस्मान्निपातं नितरारंछतं धियेत्यादिगतम् ॥ ४ ॥

प्रवामित्यादिगायत्रहृचोत्र्यूदेदशरात्रेवैश्वेदेवशछेधावापृथिव्यनिविद्वानीयत्वेनप्रक्षेप्यः तपा-
चसूत्रं-प्रवांमहिद्यवीइतिव्यूचाविति ।

अथपञ्चमी-

प्रवांमहिद्यवीअभ्युपस्तुतिंभरामहे।शुचीउपप्रशस्तये ॥ ५ ॥
प्र । वाम् । महि । द्यवी इति । अभि । उपस्तुतिम् । भरामहे ।
शुची इति । उप । प्रशस्तये ॥ ५ ॥

हेधावापृथिव्यौ धवी द्योतमाने वा युवाभ्यामुपस्तुतिं स्तोत्रं महि महत्प्रभूतम् अभि-
प्रयरामहे प्रकर्षणसंपादयामः शुचीशुद्धेयुवां प्रशस्तये प्रशंसितुम् उप उपसर्गश्रुतेरचित-
क्रियाभ्याहारः उगच्छामइतिशेषः ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

पुनानेतन्वांमिथःस्वेनदक्षेणराजपः।ऊह्यार्थेसनाहृतम् ॥ ६ ॥

पुनाने इति । तन्वा । मिथः । स्वेन । दक्षेण । राजथुः ॥
 ऊह्याथे इति । सूनात् । ऋतम् ॥ ६ ॥

हेदेभ्यो तन्वा स्वकीययामूर्त्या स्वेनदक्षेणबलेनच मिथःप्रत्येकंपुनाने शोधयन्त्यौ यज्ञ-
 यममानंवा युवांराजयः ईशानेभवयः यद्वा तन्वा स्वस्वशरीरैकदेशेन मिथःपरस्परं पुनाने
 शोधयन्त्यौधौःस्वीयेनासारेणभुवं साच स्वकीयेनकार्येन चन्द्रमसिस्थितेन दिवमितिविवेकः
 सनात्सदाकालम् ऋतयज्ञमूह्याथेवहयः ॥ १ ॥

अयसप्तमी-

महीमित्रस्यसाधथुस्तरन्तोपिप्रतीऋतम् । परिंयुज्ञनिपेदथुः ॥ ७ ॥ ८ ॥
 मही इति । मित्रस्य । साधथुः । तरन्ती इति । पिप्रती इति ।
 ऋतम् । परिं । युज्ञम् । नि । सेदथुः ॥ ७ ॥ ८ ॥

मही महत्यौ घावाष्टभिःशौ मित्रस्य मित्रभूतस्य स्तोत्रमिमतंसाधयः साधयथः ऋत-
 मन्तरन्ती तारयन्त्यौ पिप्रती पूरयन्त्यौ यज्ञपरिपरितोनिपेदथुराश्रयथः ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेऽष्टमोवर्गः ॥ ८ ॥

क्षेत्रस्यपतिनेत्यष्टर्चद्वादशसूक्तंवाग्देवस्यार्पम् आद्याचतुर्थापष्टीसप्तम्योनुष्टुमः पञ्चमीपुरउ-
 ष्णिक् आद्यश्चेत्पुरउष्णिगितिहितलक्षणं शिष्टास्तिस्रस्त्रिष्टुमः आद्यास्तिस्रः क्षेत्रपतिदेवताकाः
 चतुर्थांशुनाख्यदेवताका पञ्चम्यष्टम्यौशुनासीरदेवताके षष्ठीसप्तम्यौसीतादेवताके तथाचानु-
 क्रमणिका-क्षेत्रस्याष्टौतिस्रःक्षेत्रपत्या शुनायैकापरापुरउष्णिक्सान्त्यांचशुनासीराभ्यामुपान्त्येसीतायैत्रे
 चानुष्टुभावाद्याश्चतुर्थांशेति । क्षेत्रकर्षणे अनेनसूक्तेनप्रत्यृचंजुहुयाज्जपेद्वा तथाचसूत्रि-
 त्तं-क्षेत्रस्यपतिनावयमितिपत्यृचंजुहुयाज्जपेद्देति । असौर्यामिहेतुरतिरिक्तोक्थे आश्विनशस्त्रादू-
 र्ध्वं चत्वार्यतिरिक्तोक्थ्यानि तत्राद्यापरिधानांया सूत्रितंच-क्षेत्रस्यपतिनावयमितिपरिधानांयेति ।

तत्रप्रथमा-

क्षेत्रस्यपतिनावयं हितेनैव जयामसि ।

गामश्वंपोषयित्वासनोमृच्छातीदृशे ॥ १ ॥

क्षेत्रस्य । पतिना । वयम् । हितेनऽइव । जयामसि । गाम् ।
अश्वम् । पोपयित्वा । आ । सः । नः । मृळ्यति । ईदृशे ॥ १ ॥

वयंयजमानाः क्षेत्रस्यपतिना देवेन रुद्रं क्षेत्रपतिं ब्रूमः प्राहुः केचिदग्निम् अथापरेस्वतश्च
एववाक्यैः क्षेत्रस्यपतिरुच्यते इति हितेनेव इवशब्दएवार्थं सर्वप्राणिहितेनैवतेन अथवा मित्रे-
णेव यथासख्यु साहाय्ये सन्नस्वकार्यसाधयति तद्वत् जयामसि जयामः क्षेत्रं सद्वोगा-
मश्वं च पोपयित्वा पोपयित्वा गवाश्च लक्षणं धनम् आहरत्विति शेषः उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रिया-
ध्याहारः स एव देवो नोस्मान् ईदृशे उक्तलक्षणे धने दातव्येति मृळ्यति सुखयति अत्र क्षेत्रस्य
पतिनेत्यादि निरुक्तं जानीयात् ॥ १ ॥

असौर्योमैत्रावरुणस्यातिरिक्तोऽप्येपरिधानीया सूत्रितं च-क्षेत्रस्यपतेमधुमन्तमूर्मिभि-
तिपरिधानीयेति ।

सैपाद्वितीया-

क्षेत्रस्यपतेमधुमन्तमूर्मिधेनुरिवपयो अस्मासु धुक्व ।
मधुश्रुतं धृतमिधुसुपूतमृतस्य नः पतयो मृळ्यन्तु ॥ २ ॥

क्षेत्रस्य । पते । मधुमन्तम् । ऊर्मिम् । धेनुः इव । पयः ।
अस्मासु । धुक्व । मधुश्रुतम् । धृतम् इव । सुपूतम् ।
मृतस्य । नः । पतयः । मृळ्यन्तु ॥ २ ॥

हे क्षेत्रस्यपते त्वं मधुमन्तं माधुर्येपितम् ऊर्मिं प्रवृद्धमुदकं धेनुपयइव सायथादुग्धे तथा-
स्मासु धुक्व मधुश्रुतं मधुस्त्राविसुपूतं धृतमिवेत्युपमा तादृशमुदकमित्यर्थः ऋतस्य यज्ञस्योदकस्य
वापतयः स्वामिनो नोस्मान् मृळ्यन्तु सुखयन्तु यद्वा ऋतस्यैतत्कर्मणि पृष्टी ऋतं मृळ्यन्तु प्रयच्छन्तु
मृडतिरत्रदानकर्मा ॥ २ ॥

ब्राह्मणाच्छसिनोतिरिक्तोऽप्येपरिधानीयैषा मधुमतीरोपधीर्वावपतिपरिधानीयेति सू-
त्रितत्वात् ।

सैषानृतीया-

मधुमतीरोषधीर्द्यावआपोमधुमन्नोभवत्वन्तरिक्षम् ।
 क्षेत्रस्यपतिर्मधुमान्नोअस्त्वरिष्यन्तोअन्वेनंचरेम ॥ ३ ॥
 मधुमतीः । ओषधीः । द्यावः । आपः । मधुमत् । नः ।
 भवतु । अन्तरिक्षम् । क्षेत्रस्य । पतिः । मधुमान् । नः ।
 अस्तु । अरिष्यन्तः । अनु । एनम् । चरेम ॥ ३ ॥

ओषधीरोषध्यः ग्रीहिप्रियङ्गवादयोऽनोऽस्मभ्यं मधुमतीर्मधुमत्योभवन्तु तथा द्यावः तिस्रो-
 दिवइत्युक्त्वाद्बहुवचनयुक्तं तथा आपः अन्तरिक्षं च नोमधुमद्भवतु किंच क्षेत्रस्यपतिरपिमधु-
 मान्नोअस्तु अरिष्यन्तः अन्यैरहिंसिष्यन्तः वयम् एनं क्षेत्रपतिमन्वनुवृत्त्यचरेम संचरेम सुखेन ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

शुनंवाहाःशुनंनरःशुनंकृपतुलाङ्गलम् ।
 शुनंवरत्रावध्यन्तांशुनमष्टामुदिङ्गय ॥ ४ ॥
 शुनम् । वाहाः । शुनम् । नरः । शुनम् । कृपतु । लाङ्गलम् । शुनम् ।
 वरत्राः । वध्यन्ताम् । शुनम् । अष्टाम् । उत् । इङ्गय ॥ ४ ॥

वाहाः बलीवर्धः शुनं सुखनामैतत् सुखंययाभवतितथावहन्वितिशेषः तथा नरो
 नेतारोमनुष्याः कर्षकाः शुनंकुर्वन्तु तथा लाङ्गलमपिशुनंकृपतु वरत्राः वरणेनत्रायमाणा प्र-
 महाः शुनंवध्यन्ताम् अष्टां प्रतोदं शुनमुदिङ्गय प्रेरय शुनारूपोवायिन्द्रयोरन्यतमः सुखकृद्दे-
 व तदनुग्रहादेतत्सर्वभवत्वितितस्यश्रुतिसामान्येनस्तुतिः ॥ ४ ॥

शुनासीरीयेपर्वणि शुनासीरदेवताकस्य हविषोनुवाक्यैषा अन्त्याऽन्त्याज्या सूत्रितश्च-
 शुनासीराविमांवाचंजुपेभाशुनंनः फालाविकृषन्तुभूमिमिति ।

सैषापञ्चमी-

शुनासीराविमांवाचंजुपेथांयद्विविचक्रधुःपयः ।
 तेनेमामुपसिञ्चतम् ॥ ५ ॥

शुनासीरौ । इमाम् । वार्चम् । जुपेथाम् । यत् । दिवि ।
चक्रथुः । पर्यः । तेन । इमाम् । उर्ष । सिञ्चतम् ॥ ५ ॥

शुदेवाःशुनदेवतेतितशौनकः अतःशुनइन्द्रःसीरोवायुः यद्वा शुनोवायुःशुक्षिप्रंशुनातिपत्यन्त-
रिक्षेक्षीरआदित्यःसरणादितियास्कः । हे शुनासीरौ तौ युवां इमांश्चक्षमाणांमदीयांवाचंजुपेथां
सेवेथां यत्पयोदिविचक्रथुः तेनेमांभूमिसुपसिञ्चतम् ॥ ५ ॥

अथपृष्ठी-

अर्वाचीसुभगेभवसीतेवन्दामहेत्वा ।

यथानःसुभगांसंसि यथानःसुफलासंसि ॥ ६ ॥

अर्वाची । सुभगे । भव । सीते । वन्दामहे त्वा । यथा । नः ।
सुभगा । असंसि । यथा । नः । सुफला । असंसि ॥ ६ ॥

हेसुभगे सीते त्वमर्वाची अर्वागवनाभव त्वा त्वां वन्दामहे स्तुवीमहि यथानःसुभ-
गासंसि शोभनयनाभवसि यथान सुफलासंसितथावन्दामहे ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

इन्द्रःसीतांनिगृह्णातुतांपूपानुंयच्छतु ।

सानःपर्यस्वतीदुहामुत्तरामुत्तरांसमाम् ॥ ७ ॥

इन्द्रः । सीताम् । नि । गृह्णातु । ताम् । पूपा । अनुं । यच्छतु ।
सा । नः । पर्यस्वती । दुहाम् । उत्तराम्उत्तराम् । समाम् ॥ ७ ॥

इन्द्रोदेवः सीतांक्षीराधारकाष्टानिगृह्णातु तांक्षीतांपूपादेवोनिष्यच्छतु नियमयतु सा
योःपर्यस्वतीउदक्वतीदुहांदुह्यात् कदेतितदुच्यते उत्तरामुत्तरांसमामुत्तरमुत्तरसंवत्सरम् ॥ ७ ॥

अस्याअष्टम्याविनियोगः शुनासीराविमाविल्वोक्तः ।

अथाष्टमी-

शुनंनःफालाविकृपन्तुभूमिंशुनंकीनाशांअभियन्तुवाहैः ।

शुनंपूर्जन्योमधुनापयोभिःशुनासीराशुनमस्मानुघत्तम् ॥ ८ ॥ १ ॥

शुनम् । नः । फालाः । वि । कृपन्तु । भूमिम् । शुनम् । कीनाशाः ।
 अभि । यन्तु । वाहैः । शुनम् । पर्जन्यः । मधुना । पर्यःऽभिः ।
 शुनासीरा । शुनम् । अस्मासु । धृत्तम् ॥ ८ ॥ ९ ॥

नोभूमिफालाः भूमिविदारककाष्ठाः शुनंविहृपन्तु शुनंयथाभवतितथाकीनाशावली-
 वदेरक्षकाः वाहैर्बलीवदेरभियन्तु अभिगच्छन्तु शुनंयथामवतितथापर्जन्योमधुनामधुरैःपर्यो-
 भिरुदकैःसिञ्चतु हेशुनासीरा इन्द्रवायू वाग्वादित्यौवा शुनंसुखमस्मासुधत्तंधारयतम् ॥ ८ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेनवमोवर्गः ॥ ९ ॥

समुद्रादूर्मिरित्येकादशर्चत्रयोदशसूक्तम् अन्त्याजगती शिष्टास्त्रिष्टुभः अग्निसूर्याङ्गोघृता-
 नामन्यतमादेवता वामदेवऋषिः अत्रानुक्रमणिका—समुद्रादेकादशार्च्यंनगत्यन्तंसौर्यवापंवा
 गव्यंवाघृतस्तुतिर्वेति । विषुवतीदंसूक्तमाज्यं तथाचसूत्रं=समुद्रादूर्मिरित्याज्यंत्वंसुमेपमिति ? ।
 ऋद्भुदशारात्रेसप्तमेहनिइदमेवसूक्तमाज्यं सूत्रितंच—अथच्छन्दोमाः?समुद्रादूर्मिरित्याज्यमिति ।

तत्रमथया—

समुद्रादूर्मिर्मधुमाँउदारदुपांशुनासमनृतत्वमानद् ।
 घृतस्यनामगुह्यंयदस्तिजिह्वादेवानाममृतस्यनाभिः ॥ १ ॥
 समुद्रात् । ऊर्मिः । मधुश्मान् । उत् । आरत् । उप । अंशुना । सम् ।
 अमृतश्ल्वम् । आनद् । घृतस्य । नाम । गुह्यम् । यत् । अस्ति ।
 जिह्वा । देवानाम् । अमृतस्य । नाभिः ॥ १ ॥

संमोदन्तेस्मिन्यजमानाश्रितिसमुद्रोग्निःपार्थिवः अथवा समुद्रवत्यापोस्मादितिच्युत्पत्त्या
 वैद्युतोग्निः तस्मादूर्मिः उर्मिबदुपर्युपर्युद्भूतोमधुमान्माधुर्योपितफलसमूहः उदारत् उद्गच्छ-
 ति अथवा वैद्युतादूर्मुत्पादकोरसउदारदुद्भूतः अथवा समुद्रात्समुद्रवणसाधनादादित्यादूर्मी-
 रसउदकलक्षणउदारत् आदित्याज्यायतेवृष्टिरितिध्रुतेः । यद्वा समुद्रादुक्तच्युत्पत्तेरन्तरिक्षादूर्मिरुद-
 कमुदारत् अथवा समुद्रादुक्तलक्षणाद्भवामूषसःसकाशादूर्मिरुज्ज्वलःक्षीररसः एतदृतपक्षेपि
 समानं यद्यपिघृतंशीराज्यायते तथापि तस्योषसउत्पत्तेरेवमुपचर्यते शिष्टंवाक्त्रयमग्न्यादिपञ्चसु
 पक्षेष्वापिसमानम् अंशुनादीत्यांशेनवा अमृतत्वमोक्षमुपसमानम् उपेतिपूरणः प्राप्नोतिनरः घृत-
 स्यदीप्तस्यश्नद्रव्यरूपस्यवा गुह्यंनाम गोपनीयं नमनसाधनंयदस्तितद्भवीमि तद्देवानानि-

द्वा आस्तादकनिद्धास्थानीयंभवति तदेवामृतस्यनाभिर्बन्धकंभवति तदुभयंपृतस्यनामेत्यर्थः
एवंसर्वमश्रेपुतत्तत्पशानुसारेणयोज्यम् ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

व्यंनानामप्रव्रंवामाघृतस्यास्मिन्यज्ञेधारयामानमोभिः ।
उपब्रह्माशृणवच्छस्यमानंचतुःशृङ्गोवमीह्रैरएतत् ॥ २ ॥
व्यम् । नाम । प्र । ब्रवाम् । घृतस्य । अस्मिन् । यज्ञे । धारयाम् ।
नमः । इभिः । उप । ब्रह्मा । शृणवत् । शस्यमानम् । चतुःशृङ्गः ।
अवमीत् । गौरः । एतत् ॥ २ ॥

पर्ययनानाः घृतस्यनाम प्रव्रवाम स्तुमः अस्मिन्यज्ञेनमोभिर्नमस्कारैर्हविर्विर्वाचा-
रयामच ब्रह्मापरिवृद्धोदेवः शस्यमानंस्तूयमानमिदमुपशृणवच्छृणुयात् चतु शृङ्गः चत्वारिशृङ्गा-
णिवेदचतुष्टयरूपाणियस्यसः आदित्याग्निपशुएवमितरेष्वपियास्कोक्तव्युत्पत्त्याशृङ्गशब्दोव्याख्येयः गौ-
रोगौरवर्णः तादृशोदेवएतत्कर्मनगद्वा अवमीदुद्विरति निर्वहतीत्यर्थः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

चत्वारिशृङ्गात्रयोअस्यपादाद्वेगीर्षेसप्तहस्तांसोअस्य ।
त्रिधावह्नोवृषभोरोरवीतिमहोदेवोमर्त्याआर्विवेश ॥ ३ ॥
चत्वारि । शृङ्गा । त्रयः । अस्य । पादाः । द्वे इति । शीर्षे इति ।
सप्त । हस्तांसः । अस्य । त्रिधा । वृद्धः । वृषभः । रोरवीति ।
महः । देवः । मर्त्यान् । आ । विवेश ॥ ३ ॥

यद्यपिस्तुक्तस्याग्निर्सूर्यादिपद्भेदेवतात्मकत्वात्पञ्चधायंमन्त्रोव्याख्येयः तथापि निरुक्ताद्युक्तरित्या
यज्ञात्मकाग्नेः सूर्यस्यचप्रकाशकत्वेनतत्परतयाव्याख्यायते-अस्ययज्ञात्मकस्याग्नेः चत्वारिशृङ्गा-
श्चत्वारोवेदाः शृङ्गस्थानीयाः यद्यप्यापस्तम्बेनयज्ञं व्याख्यास्यामः सत्रिभिर्वेदैर्विधीयतइत्युक्तं तथा-
प्यार्थवर्णस्येतरानपेक्षयैवैकाग्निशाध्यानां कृत्स्नकर्मणामभिधायकत्वात् तदपेक्षयाचत्वारिशृङ्गे-
त्युक्तं त्रयोअस्यपादाः सवनानित्रीण्यस्यपादाः प्रवृत्तिसाधनत्वात्पादाङ्गुच्यन्ते द्वेशीर्षे ब्रह्मोद-
नंप्रवर्ष्यश्चइदिसोमप्राधान्येनेदमुक्तं सप्तहस्तासः सप्तच्छन्दांसिहस्तागुरुयसाधनं छन्दांस्यपिदे-

वताप्रीणनस्यमुख्यसाधनमिति हस्तव्यवहारः त्रिधावद्भः मन्त्रब्राह्मणैस्त्रिप्रकारंबद्धः बन्धनम-
स्यतन्निष्पाद्यत्वात् वृषभः फलानां वर्पिता रोरवीति भृशंशब्दायते ऋग्यजु सामोक्तैः शस्त्रया-
गस्तुतिरूपैः होत्राद्युत्पादितैर्ध्वनिभिः असौरौति एवमहोदेवः एषयज्ञात्मानहानुभावोदेवः म-
र्त्यानाविवेश मर्त्यैर्जमानैर्निष्पाद्यत्वात् प्रवेशउपचर्यते अत्रयास्कः—चत्वारिंशद्भैतिवेदावा
एतउक्ताइत्यादिनानिरवोचत्तद्वानुसंधेयम् । अथसूर्यपक्षेव्याख्यायते—अस्यादित्यस्यचत्वारि
शृङ्गाणिचतस्रोदिशएताःश्रयणाहत्वाच्छृङ्गाणीत्युपचर्यन्ते त्रयोअस्यपादाः त्रयोवेदाः पादस्था-
नीयामवन्तिगमनसाधनत्वात् तथाहि ऋग्भिःपूर्वाह्निदिवेदेवैर्यतेइत्युपक्रम्यवेदैरशन्त्यस्त्रि-
भिरेतिसूर्यः इतिहिवेदत्रयेणगतिराम्नाता द्वेशीर्षे अहश्चरात्रिश्चेतिद्वेशिरसी सप्तहस्तासोअस्य
सप्तरश्मयः पद्विषलक्षणामृतवएकःसाधारणइतिसप्तहस्तामवन्ति त्रिधावद्भः त्रिपुस्थानेषुक्षि-
त्यादिषु अग्न्याद्यात्मकत्वेनसंबद्धः श्रीभ्रमवर्षाहेमन्ताख्यैस्त्रिभिस्त्रेचाबद्धोवा वृषभोवर्पिता
रोरवीति शब्दंकरोतिवृष्ट्यादिद्वारा समहोमहान्देवोमर्त्यानाविवेश तन्नियन्तृतया सूर्यआत्मा-
जगतस्तस्युपधेतिहिश्रुतम् । एवमवादिपक्षेपियोज्यम् । शाब्दिकास्तुशब्दब्रह्मपरतयाचत्वारिंशद्भै-
तिचत्वारिपदनातामिनामाख्यातेचोपसर्गनिपाताश्वेत्यादिनाव्याचक्षते । अपरेत्वन्यपरतया । तत्सर्व-
मत्रद्रष्टव्यम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी—

त्रिधाहितं पणिभिर्गुह्यमानं गविं देवासो धृतमन्वं विन्दन् ।

इन्द्र एकं सूर्य एकं जजान वेनादेकं स्वधया निष्टं तक्षुः ॥ ४ ॥

त्रिधा । हितम् । पणिर्भुभिः । गुह्यमानम् । गविं । देवासः । धृतम् ।

अनु । अविन्दन् । इन्द्रः । एकम् । सूर्यः । एकम् । जजान । वेनात् ।

एकम् । स्वधया । निः । तत्तक्षुः ॥ ४ ॥

पणिभिरसुरैर्गवि गोषु त्रिधा क्षीरदध्याज्यभेदेनत्रिप्रकारंहितं निहितं गुह्यमानं गोपितं
पृतं दीप्तं रसरूपंवाद्रव्यं देवासोदेवाःअन्वविन्दन्लभन्त तत्रेन्द्रएकंक्षीरंजानोदपादयत् सूर्यएकं
अजानवेनात्कान्तिमतोश्रेयमनवतोवायोर्वकंपृतं स्वधयात्तेननिमित्तेनद्रव्येणवासाधनेननिष्टतक्षुः
निरपादयन्देवाः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

एताअर्पन्तिहृद्यात्समुद्राच्छतव्रंजारिपुणानावचक्षे ।

घृतस्यधाराअभिचाकशीमिहिरण्ययोवेतसोमर्ध्यआसाम् ५।१०

एताः । अर्पन्ति । हृद्यात् । समुद्रात् । शतव्रंजाः । रिपुणां । न ।

अवचक्षे । घृतस्य । धाराः । अभि । चाकशीमि । हिरण्ययः ।

वेतसः । मर्ध्यं । आसाम् ॥ ५ ॥ १० ॥

एताआपोवृतधारावा अर्पन्त्यवःपतन्ति शतव्रजाः अपरिमितगतयः सत्यः हृद्यात् हृदयद्-
गमात्समुद्रादन्तरिक्षात् रिपुणानल्लोकप्रतिबन्धकारिणाशत्रुणावृत्रेणनावचक्षे नावदर्शनायप-
थाअदृष्टंभक्तितथाअर्पन्ति ताघृतस्पर्धाराः अभिचाकशीमिअभिपद्यामि कुप्रेतितदुच्यते
हिरण्ययोहिरण्ययोवेतसः अप्संभवोभिर्वेद्युतः आसामपांमध्येवर्ततइतिशेषः अत्रघृतस्यधारा
अभिचाकशीमीत्यनेनचरमपादेनहोमाधारोभिर्वेद्युतोऽग्निरादित्योवोक्तः ॥ ५ ॥

॥ इति तृतीयस्यपष्ठेदशमोवर्गः ॥ १० ॥

अथषष्ठी-

सम्यक्स्रवन्तिस्रितोनधेनाअन्तर्हृदामनसापूयमानाः ।

एतेअर्पन्त्यूर्मयोघृतस्यमृगाइवक्षिपणोरिर्पमाणाः ॥ ६ ॥

सम्यक् । स्रवन्ति । स्रितः । न । धेनाः । अन्तः । हृदा । मनसा ।

पूयमानाः । एते । अर्पन्ति । ऊर्मयः । घृतस्य । मृगाःइव ।

क्षिपणोः । ईर्पमाणाः ॥ ६ ॥

अस्याग्नेरुपरिसम्यक्स्रवन्ति धरन्ति घृतधाराः किमिव स्रितोनधेनाः प्रीणयिष्यो
नघइव किंच अन्तर्हृदामनसा हृदयमध्यगतेनचितेन भावनासचिबेनेतियावत् तेनपूयमानाः
शुद्धाः कृताः कितदेवोच्यते-एतेघृतस्योर्मयोरासाअर्पन्तिगच्छन्ति जुहाःसकाशादग्नेरुपरिपतन्ति
किमिव क्षिपणोःक्षेपकाद्याभादीपमाणाः पलायमानामृगाइव तेषां कक्षप्रविशन्ति तद्वत्
अनेनशौड्यमुक्तंभवति ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सिन्धोरिवप्राध्वनेशूघनासोवातप्रमियःपतयन्तियद्वाः ।

घृतस्यधाराअरुपोनवाजीकाष्ठाभिन्दन्नूर्मिभिःपिन्वमानः ॥ ७ ॥

सिन्धोःश्व । प्रध्वने । शूघनासः । वातप्रमियः । पतयन्ति ।

यद्वाः । घृतस्य । धाराः । अरुपः । न । वाजी । काष्ठाः । भिन्दन् ।

ऊर्मिर्भिः । पिन्वमानः ॥ ७ ॥

सिन्धो स्यन्दमानायानधा.सकाशादिव उदकानीव प्राध्वनेप्रवणवतिदेशे शूघनासः आशुगन्ध्यः आशुइतिचशुइतिचक्षिप्रनामनीभवतइतिनिरुक्तम् । वातप्रमियः वायुवत्प्रकृष्ट-वेगाः यद्वा महत्योघृतस्यधारा.पतयन्ति गच्छन्ति अग्रेरुपरि घृतमुदकमितिपक्षेसिन्धोरिवे-त्यत्रेशब्दोन्नेर्धकः स्यन्दनसाधनादन्तरिक्षादुक्कटक्षणाघृतधाराउदकधारा पतयन्ति गच्छन्ति भूमौ किंच घृतसंस्त्याया.काष्ठाः मर्दादाभूतान्परिधीन्भिन्दन्नूर्मिभिरसै पिन्वमानोवर्धमानोभवति उदकमितिपक्षेकाष्ठा कान्त्वास्थितादिशोभिन्दन्नूर्मिभिस्तरङ्गै पिन्वमानोभवति तत्रदृष्टान्तः-अरु-पोनवःजी आरोचमानोर्गर्वेणगमनशीलोश्वइव सयथाकाष्ठाभिन्दन्पिन्वमानश्चभवतितद्वत् ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अभिप्रवन्तसमनेवयोषाःकल्याण्यःस्मर्यमानासोअग्निम् ।

घृतस्यधाराःसमिधोनसन्तजुपाणोह्यतिजातवेदाः ॥ ८ ॥

अभि । प्रवन्त । समनाश्व । योषाः । कल्याण्यः । स्मर्यमानासः ।

अग्निम् । घृतस्य । धाराः । सम्श्वधः । नसन्त । ताः । जुपाणः ।

ह्यति । जातवेदाः ॥ ८ ॥

घृतस्यधाराः अमुमग्निं समनेव समानमनस्कायोपायोपित.पतिमिवाभिप्रवन्त अभिन-मयन्ति निमग्नकुर्वन्ति कीदृश्यस्ताः कल्याण्योभद्ररूपा. स्मर्यमानासोहसन्त्यः किंच ताः समिधे सभ्यादीपयिष्य सत्योनसन्त व्याप्नुवन्ति ताएवधाराजुपाण.प्रीयमाण सेवमानोवाअपं जातवेदा. ह्यति कामयते घृतशब्दस्योदकमितिपक्षे अग्निनातवेद शब्दाभ्यावैद्युतोअग्निरादि-त्योवागृह्यते तदेवमुदकधाराअभिप्रवन्त नसन्तच सवता ह्यतीति ॥ ८ ॥

अथनवमी-

क॒न्या इ॒व व॒ह॒तु॒मे॒त॒वा॒उ॒ अ॒श्र॒य॒ज्ञा॒ना॒ अ॒भि॒चा॒क॒शी॒मि॒ ।
य॒त्र॒ सो॒मः॑ स॒ूय॒ते॒ य॒त्र॒ य॒ज्ञो॒ घृ॒त॒स्य॒ धा॒रा॑ अ॒भि॒त॒त्प॒व॒न्ते ॥ ९ ॥

क॒न्याः इ॒व । व॒ह॒तु॒म् । ए॒त॒वै । ॐ॑ इति॑ । अ॒ञ्जि॒ । अ॒ज्ञा॒नाः ।
अ॒भि॒ । चा॒क॒शी॒मि॒ । य॒त्र॒ । सो॒मः॑ । स॒ूय॒ते॑ । य॒त्र॒ । य॒ज्ञः॑ । घृ॒त॒स्य॑ ।
धा॒राः॑ । अ॒भि॒ । त॒त् । प॒व॒न्ते ॥ ९ ॥

कन्याइव अनूदावाळिकाः तायावावहतुमुद्गाहंप्राप्तुम् एतवै ॐ एतुंपातिगस्तुम् अञ्जि अञ्जक-
माभरणंते गोवा अज्ञानाव्यञ्जयन्त्यः एवं कुर्वन्त्यः कन्याइव स्वभर्तृभूतमध्वरं वैद्युतं वामिमादि-
त्यं वावहतुमेतुमञ्जिग्यञ्जकं तदीयं रूपमज्ञानाः व्यञ्जयन्तीः तादृशीर्घृतस्य धाराः अभिचाकशी-
भ्यमिपश्यामि घृतनोदकेन च भौमस्य वैद्युतस्य चाग्नेः प्रज्वलनं प्रसिद्धं किं च ताधाराः यत्र सोमः
सूयते यत्र चेतरो यज्ञस्तायते तत्तं यज्ञमिच्छयपवन्ते उपगच्छन्ति खलु ॥ ९ ॥

अथदशमी-

अ॒भ्य॑र्प॒त॒सु॒ष्टु॒तिं॒ ग॒व्यं॒ म॒ आ॒जि॒म॒स्मा॒सु॒ भ॒द्रा॒ द्र॒वि॒णा॒नि॒ ध॒त्त॒ ।
इ॒मं॒ य॒ज्ञं॒ न॒य॒त॒ दे॒व॒ता॑ नो॒ घृ॒त॒स्य॒ धा॒रा॑ म॒धुं॒ म॒त्प॒व॒न्ते ॥ १० ॥

अ॒भि॒ । अ॒र्प॒त॒ । सु॒ष्टु॒ति॒म् । ग॒व्यं॒म् । आ॒जि॒म् । अ॒स्मा॒सु॒ ।
भ॒द्रा॒ । द्र॒वि॒णा॒नि॒ । ध॒त्त॒ । इ॒म॒म् । य॒ज्ञ॒म् । न॒य॒त॒ । दे॒व॒ता॑ ।
नः॑ । घृ॒त॒स्य॑ । धा॒राः॑ । म॒धुं॒ म॒त् । प॒व॒न्ते ॥ १० ॥

हेमदीयाप्रत्विमः गव्यं गोसमूहरूपं गोसंभन्धिनेवा आजि संघातमभ्यर्पत अभिगच्छन्त
अभिगमयतवा सृष्टितिशोभनास्तुतिम् अत्रगोशब्देन उदकानिगावोवोच्यन्ते तत्संवातोभि-
प्रेतः अस्मासुयनमानेषु भद्रा स्तुत्यानि द्रविणानि घत्त भारयत स्तुत्याखलुफळं लप्स्यते किञ्च
नोस्मदीयमिमं यज्ञं देवता अत्रयद्व्याध्वेवाज्ञयत प्रापयत घृतस्य धाराः मधुपयथातथापव-
न्ते गच्छन्ति ॥ १० ॥

धामन्तेइत्येपाउत्तरसूक्तस्याद्यावाध्यायोत्सनेनोपाकरणयोर्विनियुक्ते धामन्तेविश्वमितिप्रती-
फमुक्तातदन्तेइतिबृचाइतिसूत्रितत्वात् ।

सैपैकादशी-

धामन्तेविश्वंभुवनमधिश्चित्तमन्तःसमुद्रेहृद्युन्तरायुपि ।
अपामनीकेसमिथेयआभृतस्तमश्याममधुमन्तंतज्जर्मिम् १११११ ।

धामन् । ते । विश्वम् । भुवनम् । अधि । श्रितम् । अन्तरिति ।
समुद्रे । हृदि । अन्तः । आयुपि । अपाम् । अनीके । समुद्ध्ये । यः ।
आभृतः । तम् । अश्याम् । मधुमन्तम् । ते । ज्जर्मिम् ॥ ११ ॥ ११ ॥

तेत्वदीयेधामन्धामनि तेन स्थाने विश्वंभुवनं कृत्स्नभूतनातमधिश्चितं तदपिचधामकु-
प्रकुत्रास्तइत्युच्यते अन्तःसमुद्रे बडनाश्रित्वेनान्तरिक्षस्यमध्ये सूर्यमण्डलत्वेन हृद्यन्तः सर्वप्रा-
णिनांहृदयेवैश्वानरत्वेनायुष्यन्नेसर्वप्राण्याहारत्वेन यद्वा आयुषीत्येतत्हृद्विशेषणं नटराग्नि-
नात्तत्वायुध्रियते अपामनीके उदकसंस्त्यायेवैद्युताश्रित्वेनसमिथेसंमामेच शौर्याग्निरूपेण एवं
सर्वेषुस्थानेषु वर्तमानं धाम तस्मिन्धामनि यज्जर्मिः धृतरूपउदकरूपोवारसआभृतः आहतः
स्थापितः तेत्वदीयंत रसमधुमन्तं माधुर्योपितम्अश्याम व्याप्नुयाम ॥ ११ ॥

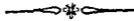
॥ इतितृतीयस्याष्टमेएकादशोवर्गः ॥ ११ ॥

॥ इतिचतुर्थमण्डलेपञ्चमोनुवाकः ॥ १ ॥

॥ इत्थंधीनुक्कभूपालसाम्राज्यैकधुरम्धरः ॥ विद्यातीर्थगुरोर्दृष्ट्याप्राप्तसर्वज्ञवैभवः ॥ १ ॥
श्रीमन्सायणमधीश सकलागमतत्त्ववित् ॥ दाशतप्यांमाधवीयवेदार्थस्यप्रकाशने ॥ २ ॥
चतुर्थमण्डलंसम्यग्वामदेवेनवाश्रितम् ॥ अष्टोत्तरैस्तुपञ्चाशत्सूक्तैःपञ्चशतैरपि ॥ ३ ॥
एकोनयानक्त्याचयुक्तैर्मन्त्रैश्चसंमितम् ॥ व्याकार्षीत्सुखबोधार्थंपश्यतैताद्विमसराः ॥ ४ ॥

॥ इतिवामदेवंचतुर्थमण्डलंसमाप्तम् ॥ ४ ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

आग्नेयेपद्मेमण्डलेपद्मनुवाकाः तत्रप्रथमेनुवाकेचतुर्दशसूक्तानि तत्राबोधयशिरितिद्वादशर्च
प्रथमसूक्तम् अत्रेयमनुक्रमणिका—अबोधिद्वादशबुधगविष्टिराविति । पद्मेमण्डलेनुक्तगोत्रमात्रेयं
विद्यादितिपरिभाषितत्वादात्रेयौबुधगविष्टिरावृषी अनादेशपरिभाषयात्रिष्टुप् मण्डलादिपरिभाषया
प्रिर्देवता प्रातरनुवाकेआग्नेयेकतौत्रेष्टुपेष्टुदसिआश्विनशस्त्रेचैतदादिचत्वारिसूक्तानि तथाचमू-
त्रितम्—अबोध्यग्निःसमिधेतिचत्वारीति । अध्यायोत्सर्गेनोपाकरणयोर्धामन्तेविश्वमितिष्टृचत्वे-
नविनियोगउक्तः ।

तत्रमथमा—

ॐ अबोध्यग्निःसमिधा जनानां प्रति धेनुमिवायतीमुपसम् ।
यद्वा इव प्रवयामूज्जिहानाः प्रभानवः सिस्त्रतेनाकमच्छ ॥ १ ॥

अबोधि । अग्निः । समृद्धधा । जनानाम् । प्रति । धेनुमं इव ।
आयतीम् । उपसम् । यद्वाः इव । प्र । वयाम् । उत्जिहानाः ।
प्र । भानवः । सिस्त्रते । नाकम् । अच्छ ॥ १ ॥

अयमाग्निर्नानामध्वर्वादीनांसमिधासमिधिरबोधिप्रपुद्गोभूत् धेनुमिव अग्निहोत्रार्थं
धेनुंप्रतियथाप्रातर्बुध्यतेतद्भूत् आयतीमागच्छन्तीमुपसंप्रति उपःकालेइत्यर्थः अपप्रवु-
द्धस्याग्नेर्भानवोऽज्ञात्वायद्वाः महान्तोवयांशाखांप्रोज्जिहानाः प्रोद्धमयन्तोवृक्षाइव प्रोज्जिहा-
नाः स्वाधिष्ठानंत्यनन्तोनाकमन्तरिक्षम् अच्छामिपुरुष्येनप्रसिस्त्रतेप्रसरन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

अबोधिहोतायजथायदेवानूध्वोअग्निःसुमनाःप्रातरस्थात् ।
समिद्धस्यरुशं ददशिंपाजोमहान्देवस्तमसो निरंमोचि ॥ २ ॥

अवोधि । होता । यजथाय । देवान् । ऊर्ध्वः । अग्निः ।
सुष्मनाः । प्रातः । अस्थात् । सम्इद्भ्यस्य । रुशत् । अदर्शि ।
पार्जः । महान् । देवः । तर्मसः । निः । अमोचि ॥ २ ॥

अयंहोताहोमनिष्पादकोग्निः देवान्यष्टव्यान्यनथाय यष्टुमवोधि बुध्यते सोग्निः प्रा-
तः काले सुमना शोभनमनस्क यजमानानुग्रहबुद्धि सन् ऊर्ध्वोऽस्थात् उत्तिष्ठति समिद्धस्या-
स्य रुशद्रोचमानं पानो बलं ज्वाललक्षणमदर्शि दृश्यते अथ तथा मृतो महान् देवस्तमसान्धकारान्निरमोचि
निर्मुक्तो भूत् ॥ २ ॥

अथ तृतीया-

यदीं गुणस्य रश्नामर्जीगुः शुचिरङ्क्ते शुचिभिर्गोभिर्गग्निः ।
आदक्षिणा युज्यते वाज्यन्त्युत्तानामूर्ध्वोऽधयज्जुहूमिः ॥ ३ ॥
यत् । ईम् । गुणस्य । रश्नाम् । अर्जीगरिति । शुचिः । अङ्के ।
शुचिर्दक्षिभिः । गोभिः । अग्निः । आत् । दक्षिणा । युज्यते ।
वाज्यन्त्यन्ती । उत्तानाम् । ऊर्ध्वः । अधयत् । जुहूमिः ॥ ३ ॥

यद्यदा ईमयमग्निर्गगस्पसंवात्मकस्य नगतः रश्नां रज्जुरिव व्यापारप्रतिबन्धकृतमः
अग्नीगः गिरति गृह्णाति वा समिद्धोऽग्निर्भवतीत्यर्थः तदा शुचिर्दक्षिणोऽग्निः शुचिभिर्गोभिर्दो-
तैरादिमभिः अङ्के व्यनक्ति विश्वं नगात् आदनन्तरमेव दक्षिणावृद्धावाज्यन्ती अक्षमि-
च्छन्ती आज्यधारा युज्यते पुक्ता भवति अथवा दक्षिणाप्रवृद्धाज्यधारा युज्यते तां च धारामुत्तानाम्
ऊर्ध्वतानामुपरि विस्तृताम् ऊर्ध्व उन्नत सन् जुहूमिरधयत् पिबति ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थी-

अग्निमच्छादेव यतां मनांसि चक्षुषीव सूर्ये सश्वरन्ति ।
यदीं सुवाते उपसा विरूपे श्वेतो वाजी जायते अग्ने अह्नाम् ॥ ४ ॥
अग्निम् । अच्छ । देव्युताम् । मनांसि । चक्षुषि इव । सूर्ये । सम् ।
चरन्ति । यत् । ईम् । सुवाते इति । उपसा । विरूपे इति विरूपे ।
श्वेतः । वाजी । जायते । अग्ने । अह्नाम् ॥ ४ ॥

अग्निमच्छ अग्निदेवम् आभिमुख्येन देवयतां देवानात्मनश्छत्तां यजमानानां मनांसि
संचरन्ति देवायष्टव्यास्तदर्पं कदायं वर्धिष्यतीति ध्यायन्तीत्यर्थः चक्षुं पीव सर्वेषां प्राणिनां
पपासूर्ये संचरन्ति तद्दत्त्वं यद्यदाग्निममग्निमुपसासह विरूपे द्यावापृथिव्यौ सुवाते जनयतः
तदानीं श्वेतः प्रकृष्टवर्णो पितो वानीवेन नवानग्निरहामग्ने प्रातःकाले जायते उत्पद्यते प्रवर्धत इ-
त्यर्थः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमी-

जनिष्ट हि जेन्यो अग्ने अह्नां हितो हितेष्वरूपो वनेषु ।

दमे दमे सस्र रत्ना दधानो अग्निर्होता निपसादा यर्जीयान् ॥ ५ ॥

जनिष्ट । हि । जेन्यः । अग्ने । अह्नाम् । हितः । हितेषु । अरूपः ।

वनेषु । दमे दमे । सस्र । रत्ना । दधानः । अग्निः । होता ।

नि । ससाद् । यर्जीयान् ॥ ५ ॥

अयमग्निर्जेन्यः उत्पादनीयः अह्नामग्ने उदयकाले जनिष्ट प्रादुरभूत् पश्चात् हि तेषु
वनेषु वनोत्पेषु काष्ठेषु अरूप आरोचमानः सन् हितः स्थापितः पश्चाद्दमेदमे तत्तद्यागगृहे सस्र-
रत्नमणीयाः सस्रज्वालाः दधानो धारयमाणः अथवा यजमानेभ्यः सस्रविधानिरत्नानि दधा-
नो अग्निर्होता होमनिष्पादकः सन् यर्जीयान्यष्टव्यः सन्निपसाद् निपण्णो भवति ॥ ५ ॥

जीवति यजमाने मृत इति शब्दो यदि स्यात्तदानीं सुरमिमतीष्टिः कार्यो तत्रेयमनुवाक्या सूत्रि-
तंच-अग्निर्होतान्यसीदद्य नीयान्साध्वीमकर्देवतीति नो अचेति ।

सैपापष्टी-

अग्निर्होतान्यसीदद्यर्जीयानुपस्थे मातुः सुरभा उं लोके ।

युवां कविः पुरुनिः ष्रुता वा धर्ता कृष्टी नामृतमध्यं इहः ॥ ६ ॥ १२ ॥

अग्निः । होता । नि । असीदत् । यर्जीयान् । उपस्थे । मातुः ।

सुरभौ । ऊँ इति । लोके । युवां । कविः । पुरुनिःस्थः ।

ऋतध्वा । धर्ता । कृष्टी नामृत । उत । मध्ये । इहः ॥ ६ ॥ १२ ॥

अपमग्निर्होताहोमनिष्पादकः यनीयान्यष्टव्यश्चसन् न्यसीदत् निपसाद् कुत्रेतितडु-
च्यते-मातुःसर्वस्यनिर्मातुर्भूम्याउपस्थेउत्सङ्गेतत्रापिसुरभौ आज्यादिसौरभ्ययुक्तेलोकेसर्वैर्द्रष्टव्ये
स्थाने वेदिदृश्ये उतापिच युवा नित्यतरुणः सर्वत्रमिथ्रितोवा कविर्मैधावी पुरुनिष्ठः
बहुस्मानः ऋतावा यज्ञवान् धर्ता सर्वस्यधारकः एवंभूतःसन्कृष्टीनामृत्विग्यनमानानामध्ये इदः
दीप्तः सन्वर्ततइतिशेषः ॥ ६ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेद्वादशोवर्गः ॥ १२ ॥

अथसप्तमी-

प्रणुत्यंविप्रमध्वरेपुंसाधुमग्निहोतारमीळतेनमीभिः ।
आयस्ततानरोदसीऋतेननित्यंमृजन्तिवाजिनंघृतेन ॥ ७ ॥

प्र । नु । त्यम् । विप्रम् । अध्वरेपुं । साधुम् । अग्निम् । होतारम् ।
ईळते । नर्मःशमिः । आ । यः । ततान् । रोदसी इति । ऋतेन ।
नित्यम् । मृजन्ति । वाजिनम् । घृतेन ॥ ७ ॥

त्यंतमग्निमोभिःस्तुतिर्भुक्षिप्रम् ईळते स्तुवन्ति कीदृशंतं विप्रं मेधाविनमध्वरेपुसाधुं
फलसाधकं होतारं होमनिष्पादकं योदेवोरोदसीथावापृथिव्यौ ऋतेनोदकेन आततान
विस्तारितवान् अग्नौप्रास्ताहुतेरादित्यद्वारावृष्टश्चात्पादकत्वात् अथवा ऋतेनसत्यभूतेनहविषा
दिवं तथाभूतेनवृष्ट्यादिफलेनमुर्वचाततान वाग्निमन्नवन्तंदेवंयजमानाः नित्यंघृतेनोदकेना-
ज्येनवामृजन्ति परिचरन्ति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

मार्जाल्योमृज्यतेस्वेदमूनाःकविप्रशस्तोअतिथिःशिवोनः ।
सहस्रंशृङ्गेवृषभस्तदोजाविश्वौअग्नेसहसाप्रास्यन्यान् ॥ ८ ॥

मार्जाल्यः । मृज्यते । स्वे । दमूनाः । कविप्रशस्तः । अतिथिः ।
शिवः । नः । सहस्रंशृङ्गः । वृषभः । तदोजाः । विश्वान् ।
अग्ने । सहसा । प्र । असि । अन्यान् ॥ ८ ॥

मार्जास्त्र्यः संमार्जनीयोयमग्निः सृज्यतेपरिचर्यतेस्वेस्वकीयेस्थाने काँदशोयं दमूनादानमनादात्तमनावाकविप्रशस्तः कविभिर्मेधाविभिःप्रशस्तः प्रकर्षेणस्तृत्यः नोस्माकमतिथिरतिथिवत्पूज्यः शिवः सुखकरश्च सहस्रशृङ्गोपरिमितज्वाळः वृषभोवर्षिताफलानां तदोजाः यत्प्रसिद्धं बल्लतेजोवास्तितदेवौजोयस्यतादृशः सर्वबलस्वरूपइत्यर्थः अथप्रत्यक्षवादः हेअग्ने विश्वानन्यान्स्वव्यतिरिक्तान्सर्वांन्सहस्राबलेनप्राप्तिं प्रतिपरेत्यर्थे परामवासि व्याप्तुवाप्रमवसि ॥ ८ ॥

अथनवमी-

प्रसृद्योअग्नेअत्येव्यन्यानाविर्यस्मैचारुतमोवभूथ ।

ईळेन्योवपुष्योविभावाप्रियोविशामतिथिर्मानुषीणाम् ॥ ९ ॥

प्र । सृद्यः । अग्ने । अर्ति । पुषि । अन्यान् । आविः । यस्मै ।

चारुस्तमः । वभूथ । ईळेन्यः । वपुष्यः । विभावा । प्रियः ।

विशाम् । अतिथिः । मानुषीणाम् ॥ ९ ॥

हेअग्ने त्वंयज्ञमासाद्य सद्यस्तदानीमेवान्यानस्वसमानान् अत्येपि अतिक्रामसि यस्मै चारुतम सन् आविर्बभूथ किंच त्वमीळेन्यस्तुत्योवपुष्योवपुष्करोदीप्तिकरोवा विभावा विशिष्टदीप्तिमान्प्रियः प्रियभूतोविशांसर्वेषांप्राणिनां तथाअतिथिः पूज्योमानुषीणांप्रानानां भवसि ॥ ९ ॥

अथदशमी-

तुभ्यंभरन्तिक्षितयोयविष्टवृलिमग्नेअन्तितओतदूरात् ।

आभन्दिष्टस्यसुमतिर्चिकिद्धिवृहतेअग्नेमहिशर्मभद्रम् ॥ १० ॥

तुभ्यम् । भरन्ति । क्षितयः । यविष्ट । वृलिम् । अग्ने । अन्तितः ।

आ । उत । दूरात् । आ । भन्दिष्टस्य । सुमतिम् । चिकिद्धि ।

वृहत् । ते । अग्ने । महि । शर्म । भद्रम् ॥ १० ॥

हेयविष्ट युवतमाग्ने तुभ्यं क्षितयोमनुष्याभरन्ति संपादयन्ति किंचिद्विपूनांहविलेक्षणाम् अन्तितोअन्तिकात् उतापिच दूरात् आइतिचार्थे किंच भन्दिष्टस्य अतिशयेनस्तोतुः सुमतिस्तुतिमाचिकिद्धि आगानीहि हेअग्ने ते तव शर्मसुखमस्मभ्यंदातव्यंवृहन्महद्भद्रस्तुत्यं ॥ १० ॥

अथैकादशी-

आद्यरथंभानुमोभानुमन्तमग्नेतिष्ठयजतेभिःसमन्तम् ।

विद्वान्पथीनामुर्वुन्तरिक्षमेहदेवान्हविरद्यायवक्षि ॥ ११ ॥

आ । अद्य । रथम् । भानुस्मः । भानुस्मन्तम् । अग्ने । तिष्ठ ।

यजतेभिः । सम्भ्रन्तम् । विद्वान् । पथीनाम् । उरु । अन्तरिक्षम् ।

आ । इह । देवान् । हविःअद्याय । वक्षि ॥ ११ ॥

हेभानुमोदीप्तिमन्त्रे अद्यास्मिन्यागदिने पानुमन्तं दीप्तिमन्तं समन्तं समीचीनप्रान्तोपेतं रथं यजतेभिर्यष्ट्यैर्देवैःसहातिष्ठारोह विद्वान्यष्टव्यदेवपरिज्ञानवांस्त्वं पथीनां देवयजनमार्गान्प्राप्ति द्वितीयाथेषष्टी उर्वन्तरिक्षं प्रभूतेन्तरिक्षे देवान्यष्टव्यान्हविरद्याय हविर्भक्षणायेहावाग्नि आवहक्षि ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

अवोचामकवयेमेध्यायवचोवन्दारुवृषभायवृष्णे ।

गविष्ठिरोनमस्तास्तोममग्नौदिविवरुक्ममुरुव्यञ्चमश्रेत् ॥ १२ ॥ १३ ॥

अवोचाम । कवये । मेध्याय । वचः । वन्दारु । वृषभाय । वृष्णे ।

गविष्ठिरः । नमस्ता । स्तोमम् । अग्नौ । दिविइव । रुक्मम् ।

उरुव्यञ्चम् । अश्रेत् ॥ १२ ॥ १३ ॥

वयमात्रेयाः कवये मेधाविने मेध्याय मेघार्हाय वृषभाय वर्षकायफलानां वृष्णे सेके यूने वन्दारु वन्दनशीलं वचः स्तोत्रम् अवोचाम अथऋषिरात्मानं परोक्षेणैव निर्दिश्यस्तुतिमुपसंहरति गविष्ठिरोयमृषिर्नमसानमस्कारेण हविषावायुक्तं स्तोमं स्तोत्रमग्नौ अश्रेत् अथतिस्मदिविरुक्मरोचमानमुरुव्यञ्चम् उरुगमनमादित्यमिव ॥ १२ ॥

॥ इति तृतीयस्य पष्ठेत्रयोदशोवर्गः ॥ १३ ॥

कुमारं मातेतिद्वादशर्चद्वितीयं सूक्तम् अत्रे.पुत्रः कुमारऋषिः जन्मान्नः पुत्रो वृशोवा उभौ वात्रऋषी । कमेतं विज्योतिपेत्यनयोस्तु वृषा एव नोभौ नकुमारः अन्त्यापट्पद्याशदक्षराशक्त्री शिष्टास्त्रिष्टुभः अग्निर्देवता अत्रानुक्रमणिका-कुमारं कुमारो वृशोवानारउभौ वाशक्यन्तं कंवीत्युचोस्तु वृषा एवेति । प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरस्यापि सूक्तस्य विनियोग उक्तः पूर्वमूक्तेन सह ।

तत्रप्रथमा-

कुमारं माता युवतिः समुब्धं गुहा विभर्ति नदं दाति पित्रे ।

अर्नीकमस्य नमिनञ्जनासः पुरः पश्यन्ति निहितमरुतौ ॥ १ ॥

कुमारम् । माता । युवतिः । समुब्धम् । गुहा । विभर्ति ।

न । ददाति । पित्रे । अर्नीकम् । अस्य । न । मिनत् । जनासः ।

पुरः । पश्यन्ति । निहितम् । अरुतौ ॥ १ ॥

शाक्यापनब्राह्मणोक्तइतिहासइहोच्यते ॥ राजात्रैवृष्णइक्ष्वाकुख्यरणोभवदस्यच ॥ १ ॥
पुरोहितोवृशोभारक्षपिरासीत्तदाखलु ॥ संगृह्णन्तिरथाब्राह्मणरक्षणायपुरोहिताः ॥ २ ॥ स्य-
रुणस्यवृशोरदिमसंनग्राहपुरोहितः ॥ कुमारोवर्त्मनित्रीडत्रयचक्रेणघातितः ॥ ३ ॥ छिन्नः
कुमारश्चक्रेणममारापपुरोहितः ॥ त्वंहन्तास्येतिरानानंरानाचापिपुरोहितम् ॥ ४ ॥ त्वंहन्तास्यकु-
मारस्यनाहमित्यब्रवीत्तदा ॥ यतस्त्वंरथवेगस्यनिपन्तातस्त्वयाहतः ॥ ५ ॥ रथस्वामीयतोरान्त्र
तस्मात्त्वंतस्यघातकः ॥ एवंविदमानौताविश्वाकूश्चद्रुमागतौ ॥ ६ ॥ तौपक्षच्छतुरिक्ष्वाकूष्के-
नासौनिहतोद्विजाः ॥ तेवृषध्रययन्तारंहन्तारंवृशसंज्ञकम् ॥ ७ ॥ सवृशोवाशसाघ्रातंकुमारं
समजीवयत् ॥ एवमाख्यायतत्रैवपुनरन्यदुदीरितम् ॥ ८ ॥ यतइक्ष्वाकवोरागाद्धन्तारमृषिम-
धुवन् ॥ तस्मात्तेषांगृहेष्वग्नेस्तेजोनिर्गतेपुत्र ॥ ९ ॥ गृहेपाकादयोनासन्तत्कारणमचिन्तयन् ॥
वृशंकुमारहन्तारंयदवोचामतेननः ॥ १० ॥ अपक्रामद्दरोवद्देराहयामवृशंवयम् ॥ इति-
निश्चित्यतमृषिमाह्वयामासुरादरात् ॥ ११ ॥ सआगत्यततःशीघ्रंतेषामग्नेर्हीरोमवेत् ॥ इतिवा-
शेनसाघ्रासावकामयतपूर्ववत् ॥ १२ ॥ एवंगायन्स्रक्षपिर्देवहत्यांभार्याजातांत्रसदस्योर्नृपस्य ॥
पिशाचवेषांहरादायचामेर्गृहान्नीत्वाकाशिपौस्थापयन्तीम् ॥ १३ ॥ इद्रासम्यकद्धरस्तोप-
यित्वासाघ्रापश्चाद्योजयामासघामिम् ॥ तत सतेजाःसंजातोभवत्याकादिपूर्ववत् ॥ एवंशाक्या-
यनेनोक्तताण्डकोक्तमयोच्यते ॥ १४ ॥ वृशःपुरोधाअभवत्सदस्योर्महीपतेः ॥ सरथंघावयत्रा-
नाब्राह्मणस्यकुमारकम् ॥ १५ ॥ चिच्छेदरथचक्रेणप्रमादात्सोत्रवीद्वृशम् ॥ पुरोहितेवर्तमाने
स्वयिमांहन्तिरागता ॥ १६ ॥ एपात्वयापनेतव्याक्रपिमित्यब्रवीन्नृपः ॥ सन्नपिर्वाशसाघ्रातंकु-
मारमुदजीवयत् ॥ १७ ॥ माताकुमारस्योत्पादायित्रीयुवतियौवनोपेतौकुमारंपथिसंचरन्तंसमु-
ब्धंचक्रेणहतं गुहा गुहायां विभर्तिधारयति नददातिपित्रे तस्यननकाय यद्वा मातासर्वस्य
निर्मात्री पृषिवी समुब्धं सम्यकूनिगूढं गुहाविभर्तिनददातिपित्रे अस्यकुमारस्यानीकरूपं मिनत्

हिसितं जनासोमनाः नपश्यन्ति किन्तु अरतौ अरमणेदेशेनिहितंस्थितं पुरः पुरोदेशेपश्यन्ति
अथवा अयवृशेनपुनरुज्जीवित-कुमारआत्मानमपरोक्षतयावक्तिकथयति नारोवा तंजीवयित्वावक्ति
अथवासूक्तस्याग्नेयत्वात्कुमारइत्यग्निरुच्यते तंमाता अरणिर्युवतिर्मिश्रयन्ती समुब्धं निगूढं
शुहायाविभर्ति पित्रे उत्पादकाय यन्मानायनददाति अस्याग्नेर्मिनतर्हिंसत् दाहकमनीकंतेत्रो
अनानपश्यन्ति किन्तु अरतावरण्यांहितंपश्यन्ति ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

कमेतंत्वयुवतेकुमारंपेपींविभर्षिमहिषीजजान ।

पूर्वांहिगर्भैःशरदोववर्धापश्यज्जातयदसूतमाता ॥ २ ॥

कम् । एतम् । त्वम् । युवते । कुमारम् । पेपीं । विभर्षिं । महिषी ।

जजान् । पूर्वीः । हि । गर्भैः । शरदः । ववर्धे । अपश्यम् । जातम् ।

यत् । असूत । माता ॥ २ ॥

अत्राग्नेरुत्पाद्यमानत्वात्कुमारशब्देनव्यवहारः हेयुवते त्वंकमेतंकुमारं पेपीं हिंसिकापि-
शाचिकासती विभर्षि एवंपृशाख्योमहर्षिः कशिपुनाच्छन्नमग्नेरोब्रूते त्वया अनुत्पादितत्वा-
द्धारणमनुचितमित्यर्थः महिषीमहतीपूजनीया अरणिरेनंजमानाननयत् तदेवाह गर्भैः
शिशोर्माहकः अरण्याःसंबन्धीगर्भोहियस्मात्पूर्वी-शरदः गताननेकान्संवत्सरास्ववर्धे ववृधे
अहंघततोनातम् अपश्यम् यद्यस्मान्माता अरणिरसूत उदयादयत् रानकुमारपक्षे हेयुवते
भूदेवि कमेतंकुमारंपेपीसतीविभर्षि अवशिष्टंकुमारजननपरतयायोज्यम् । एवमुत्तरत्रापिकुमारा-
ग्निहरस्रो-परत्वेनयथोचितंन्याख्येयम् ॥ २ ॥

अथतृतीया-

हिरण्यदन्तंशुचिर्वर्णमारात्क्षेत्रादपश्यमार्युधामिमानम् ।

ददानोअस्माअमृतंविपृकत्किंमामनिन्द्राःकृणवन्ननुकथाः । ३ ।

हिरण्यदन्तम् । शुचिर्वर्णम् । आरात् । क्षेत्रात् । अपश्यम् ।

आर्युधा । मिमानम् । ददानः । अस्मै । अमृतम् । विपृकत् ।

किम् । माम् । अनिन्द्राः । कृणवन् । अनुकथाः ॥ ३ ॥

हिरण्यदन्तं हिरण्यसदृशदन्तस्थानीयज्वालोपेतं शुचिबर्णप्रदीप्तवर्णम् आयुषा आयुषानि
 आयुषस्थानीयान्विस्फुलिङ्गान्ज्वालावामिमानंनिर्ममाणम् अग्निमारात्समीपे क्षेत्रात् क्षेत्रे
 देशे अपश्यं पश्येयम् एवंवृशःकामयते अहमस्माअग्नयेअमृतमविनाश्यमृतत्वसाधनंवाविपृक्त
 सर्वतोव्याप्तं हविःस्तोत्रंवाद्दानोदातास्मि मामनिन्द्राः इन्द्रःपरमैश्वर्योग्निः तद्रहिताअ-
 निन्द्राः इन्द्रमयनन्तइत्यर्थः अनुक्थाः अस्तुतयः इन्द्रमस्तुवन्तश्च किंकृणवन् किंकुर्युः ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

क्षेत्रादपश्यंसनुतंश्चरन्तंसुमयूथंनपुरुशोभमानम् ।

नताअंगृभ्रन्नजनिष्टहिपःपलिक्रीरियुवतयोभवन्ति ॥ ४ ॥

क्षेत्रात् । अपश्यम् । सनुतरिति । चरन्तम् । सुमत् । यूथम् । न ।

पुरु । शोभमानम् । न । ताः । अंगृभ्रन् । अजनिष्ट । हि । सः ।

पलिक्रीः । इत् । युवतयः । भवन्ति ॥ ४ ॥

अहंवृशः इदानींक्षेत्रात्क्षेत्रे सनुतः अन्तर्हितनाभैतत् निगूढंचरन्तम् आरण्यं यूथंन
 गवांसमूहमिव सुमत्स्वयमेव पुरुबहु शोभमानमपश्यं पश्यामि पुराहरसः पिशाच्याक्रमणकाले
 ताज्वालानिर्वीर्यानागृभ्रन्नागृहन्तनरः इदानींसोश्रिजनिष्टहि हरसाप्रादुरभूत्खलु अतएवहेतोः
 पलिक्रीरित् पलिक्रयः पलिताःज्वालाएवेदानीयुवतयोभवन्ति ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

केमेमर्यकंविद्यवन्तगोभिर्नयेपांगोपाअरणश्चिदासं ।

यईजगृभुरवतेसृजन्त्वाजातिपश्वउपनश्चिकित्वान् ॥ ५ ॥

के । मे । मर्यकम् । वि । यवन्त । गोभिः । न । येषाम् । गोपाः ।

अरणः । चित् । आसं । ये । ईम् । जगृभुः । अर्वा । ते । सृजन्तु ।

आ । अजाति । पश्वः । उप । नः । चिकित्वान् ॥ ५ ॥

के मे मदीयं मर्यकं मर्यसंवं राष्ट्रं गोभिःसहवियवन्त विद्युक्तमकुर्वन् गाःभृत्यांश्च
 वियोनयन् येषांगोपाः अस्माकंगोपयिता अरणश्चिदभिगन्तानासचभूव सोयमग्निः येद्वेपिणः

इमेनेनसङ्कराष्ट्रंनगृहः गृहन्ति तेअवसृजन्तु नश्यन्तु किंच चिकित्वांथेतनावानस्माद्विषयज्ञा-
नवानशिर्नेस्माकंधःपशूनुप आअजाति उपागच्छति ॥ ९ ॥

अथपद्यी-

वृसांराजांनंवसृतिंजनानामरांतयोनिदंधुर्मर्त्येषु ।

ब्रह्माण्यत्रैरवतंसृजन्तुनिन्दितारोनिन्द्यांसोभवन्तु ॥ ६ ॥ १४ ॥

वृसाम् । राजानम् । वसृतिम् । जनानाम् । अरांतयः । नि । दधुः ।

मर्त्येषु । ब्रह्माणि । अत्रैः । अव । तम् । सृजन्तु । निन्दितारः ।

निन्द्यांसः । भवन्तु ॥ ६ ॥ १४ ॥

वसां वसतां प्राणिनां रानानंस्वाभिर्न जनानंप्राणिनां वसतिम् आवासभूतम् व्यरुणम्
उच्छ्लश्चणमग्निवा अरातयोनिदधुरगोपयन् मर्त्येषुलोकेषुमध्ये अत्रैरत्रिगोत्रस्यवृशस्य ब्रह्माणि
मन्त्रास्तोत्राणिवा तंकुमारमग्निवा अवसृजन्तु यद्वा वृशस्यब्रह्माणि अत्रैःअत्रिगोत्रं कर्मणिपत्नी
तंकुमारवमसृजन्तु विसृजन्तु निन्दितारोस्मन्निन्द्यांसोस्माभिर्निन्द्याभवन्तु अत्रैर्ब्रह्माणीत्येतदुपजीव्य
वृशमप्यात्रैयंवदन्ति आत्रैःकुमारइतिपक्षे सएवप्राणमयमात्मानमवसृजन्त्वित्याशास्ते ॥ ६ ॥

॥ इतिवृतीयस्याष्टमेचतुर्दशोवर्गः ॥ १४ ॥

अजःसवआहवनीयोपस्थानेशुनश्चिच्छेपमित्येषा अग्निमाहवनीयमुपस्थापर्याचकार शुन-
श्चिच्छेपंनिदितंसहस्रादितिब्राह्मणम् ।

संपासप्तमी-

शुनश्चिच्छेपंनिदितंसहस्राद्युपादमुञ्चोअशमिष्टुहिषः ।

एवास्मदंग्रेविमुमुग्धिपाशान्होतश्चिकित्वइहतूनिपद्यं ॥ ७ ॥

शुनःशेषम् । चित् । निदितम् । सहसात् । युपात् । अमुञ्चः ।

अशमिष्ट । हि । सः । एव । अस्मत् । अंग्रे । वि ।

मुमुग्धि । पाशान् । होतरिति । चिकित्वः । इह । तु । निःसद्यं ॥ ७ ॥

हेअग्ने निदितंनितरां वद्धं शुनःशेषमृषिं सहस्रादनेकरूपाद्युपादमुच्चः अमोचयः चिदि-
तिपूरणः शुनःशेषमितिपदस्यमध्येपदान्तरस्यसंहितायांब्यत्ययेनावस्थितिः सत्रापरिश-
मिष्टहि शान्तवान्खलु यद्वा सहियस्मादशमिष्ट स्तुतिकर्मैतत् अस्तावीत् तस्मादमुच्चइतिसं-
बन्धः एव एवमस्मदस्मत्तः पाशान्विसुमुग्धि विमोचय हेहोतर्हेभिकित्वः चेतनावन्नश्रे इहतु-
वेद्यानिपद्यावस्थाय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

हृणीयमानोअपृहिमदैयेःप्रमेदेवानां व्रतपाउवाच ।
इन्द्रोविद्वाँअनुहित्वाचचक्षतेनाहमग्नेअनुशिष्टआगाम् ॥ ८ ॥

हृणीयमानः । अप । हि । मत् । ऐयेः । प्र । मे । देवानाम् ।
व्रतस्थाः । उवाच । इन्द्रः । विद्वान् । अनु । हि । त्वा । चक्ष ।
तेन । अहम् । अग्ने । अनुशिष्टः । आ । अगाम् ॥ ८ ॥

हेअग्ने हृणीयमानः ऋध्यंस्त्वं मत् मत्तः अपैयोर्हि अपागाः खलु ईद्गतावित्यस्मात्इयन्-
विक्रणाह्लाडि मध्यमेछान्दसेपरस्मैपदे अडागमेवृद्धौव्यत्ययेनश्यनोकारस्यएकारेचकृतेरूपम्
मेमह्यदेवानां व्रतपाः कर्मणःपालकः इन्द्रःप्रोवाचहि सएवविद्वान्त्वामनुचक्ष त्वांददर्श तेना-
नुशिष्टोहं हेअग्ने त्वामागामिति एवंवृशआह ॥ ८ ॥

अथनवमी-

विज्योतिपावृहताभात्यग्निराविर्विश्वानिकृणुतेमहित्वा ।
प्रादेवीर्मायाःसंहतेदुरेवाःशिशीतिशृङ्गेरक्षंसेविनिक्षे ॥ ९ ॥

वि । ज्योतिपा । वृहता । भाति । अग्निः । आविः । विश्वानि ।
कृणुते । महिहत्वा । प्र । अदेवीः । मायाः । संहते । दुःस्पृचाः ।
शिशीति । शृङ्गे इति । रक्षंसे । विनिक्षे ॥ ९ ॥

अयमग्निज्योतिपातेनसावृहतामहताविभाति विशेषणदीप्यते अथ तथाभूतःसन्महित्वा
स्वमहत्त्वेन विश्वानिसर्वाणिपदार्थनातानि आविष्कृणुते प्रकटीकरोति एवंप्रवृद्धोग्नि-
रदेवीः अदेवनशीलाः आसुरीर्मायाः दुरेवाः दुःखगमनाः प्रसहते अभिभवति किंच

शिशीते तीक्ष्णीकरोति शृङ्गे शृङ्गाणि शृङ्गसदृशीः हिंसिकावाग्जालाः शिशीते तीक्ष्णीकरोति
किमर्थं रक्षसे विनिक्षे रक्षसोनाशाय निश्यतिशृङ्गेरक्षसोविनिक्षणनापंतियांस्कः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

उ॒त॒स्वा॒नासो॑दि॒विप॑न्त्व॒भेस्ति॒ग्मायु॑धार्क्ष॒स्तेह॑न्त॒वाउ॑ ।
मदे॑चिद॒स्यप्र॑रु॒जन्ति॒भामा॑न॒वर॑न्तेप॒रि॒वाधो॑अदे॒वीः ॥ १० ॥
उ॒त । स्वा॒नासः॑ । दि॒वि । स॒न्तु । अ॒ग्नेः । ति॒ग्मायु॑धाः । रक्ष॑से ।
ह॒न्त॒वै । ऊँ इति॑ । मदे॑ । चि॒त् । अ॒स्य । प्र । रु॒जन्ति॑ । भा॒माः ।
न । व॒र॒न्ते । प॒रि॒ध्वाधः॑ । अदे॒वीः ॥ १० ॥

उतापिचाग्नेःस्वानासः शब्दं कुर्वाणाः ज्वालादिविपन्तु ध्रुल्लेकेप्रादुर्भवन्तु किमर्थं तिग्मा-
युधाः तीक्ष्णायुधस्थानीयाज्वालाः रक्षसेहन्तवाउ रक्षसोहननाय उड़तिपूरणः मदेचि-
द्वर्षसति अस्याग्नेर्भामाः क्रोधादीसयोवा प्ररुजन्ति प्रकर्षणभङ्गं गच्छन्ति पीडयन्तिवारक्षांसि
परिबाधः परितोबाधिकाः अदेवीरदेवनाः आसुर्यैः सेनानवरन्ते नवारयन्त्येनम् ॥ १० ॥

अथैकादशी-

ए॒तंते॒स्तोमं॑तुविजा॒त॒विप्रो॑रथं॒नधी॑रः॒स्वपा॑अतक्षम् ।
यदीदं॒ग्नेप्र॑ति॒त्वंदे॑व॒हर्षाः॑स्व॒र्वती॑र॒पए॑नाजयेम ॥ ११ ॥
ए॒तम् । ते॑ । स्तोम॑म् । तुवि॒ज्जा॒त॒ । विप्रः॑ । रथ॑म् । न । धी॑रः ।
सु॒अपाः॑ । अ॒त॒क्षम् । यदि॑ । इत् । अ॒ग्ने । प्र॒ति । त्वम् । दे॒व ।
हर्षाः॑ । स्वः॑ऽवतीः । अ॒पः । ए॒न । ज॒येम॑ ॥ ११ ॥

हेतुविनात बहुभावापन्नाग्ने तैत्त्वदर्धमेतंस्तोमम् एतत्स्तोत्रं विप्रोभेषावी स्तोतारथं
न रथमिव धीरःस्वपाः शोभनकर्माहम् अतक्षं समपादयं हेअग्ने देव त्वं यदीत् यर्होव
एनंस्तोमंप्रतिहर्षाः प्रतिकामयेथाः तर्हिस्वर्वतीः स्वरणवतीर्व्यासिमतीरपएनाएनेनत्ये-
मप्रामुयाम ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

तुवि॒ग्री॒वो॑वृ॒षभो॑वा॒वृ॒धानो॑श॒त्रु॒र्यः॑स॒मजा॑ति॒वेदः॑ ।
 इती॒मम॑ग्नि॒ममृ॑ता॒अवो॑चन्वृ॒र्हिष्म॑ते॒मन॑वेश॒र्मयं॑स॒ह्व-
 विष्म॑ते॒मन॑वेश॒र्मयं॑सत् ॥ १२ ॥ १५ ॥

तुवि॒ग्री॒वः । वृ॒षभः । वृ॒धानः । अ॒श॒त्रु । अ॒र्यः । स॒म् । अ॒जा॒ति ।
 वेदः । इति॑ । इ॒मम् । अ॒ग्निम् । अ॒मृ॒ताः । अ॒वो॒चन् । वृ॒र्हिष्म॑ते ।
 मन॑वे । श॒र्म । यं॑सत् । ह॒विष्म॑ते । मन॑वे । श॒र्म । यं॑सत् ॥ १२ ॥ १५ ॥

तुविग्रीवो बहुज्वाहः प्रमत्तग्रीवो वा वृषभो वर्षिताकामानां वृधानो वर्धमानो ग्निर्यः
 ओर्वेदो धनम् अशत्रु अकण्ठकं समजाति संयोजयति इतीममर्थमग्निम् अमृता अन्ये देवा अवोचन्
 यस्मादेवं तस्माद्द्विष्मते यागवते मनवे मनुष्याय यजमानाय शर्म सुखं यंसत् यच्छतु
 हविष्मते च शर्मयंसत् ॥ १२ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे पञ्चदशोवर्ग ॥ १५ ॥

त्वमग्ने वरुण इति द्वादशर्चतृतीयं सूक्तम् आग्नेयस्य वसुधृतस्यार्पणं त्रैष्टुभमाग्नेयं त्वमग्ने वसु-
 धृतस्य नुक्रान्तं प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्विनियोगः अबोध्यग्निरित्यत्रोक्तः ।

तत्रमथमा-

त्वम॒ग्ने॒वरु॑णो॒जा॒र्य॑से॒यत्वं॑मि॒त्रो॒भ॒व॒सि॒यत्स॑मि॒द्धः॑ ।
 त्वे॒वि॒श्वे॑स॒हस॑स्पु॒त्र॒दे॒वास्त्व॑मिन्द्रो॒दा॒शु॒पे॒मर्त्या॑य ॥ १ ॥
 त्वम् । अ॒ग्ने । वरु॑णः । जा॒र्य॑से । यत् । त्वम् । मि॒त्रः । भ॒व॒सि॒ ।
 यत् । स॒म॒द्द॑द्धः । त्वे॒ इति॑ । वि॒श्वे॑ । स॒हसः॑ । पु॒त्र । दे॒वाः ।
 त्वम् । इन्द्रः॑ । दा॒शु॒पे॑ । मर्त्या॑य ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वं वरुणस्तमसां गारकोरात्र्यभिमानी देवो पितृमेव यद्यदाजायसे किंच त्वमिन्द्रो ह-
 रभिमानी देवः प्रमीते छाता यद्यदा समिद्धस्त्वम् उत्पन्नमात्रः सन्तमो निवारयसि प्रवृद्धः सन्वहित-

कारीभवसीत्यर्थः तदा त्वे त्वयि विश्वेसर्वेपिदेवावर्तन्ते त्वदृत्तेनहविपातेर्पाजविनात् तेदेवाः
विभ्यतोऽग्निप्राविशन्नितिहिंश्रुतेः । हेसहस्रपुत्र बलेनमध्यमानत्वात् किञ्च त्वमिन्द्रःस्वामी
दाशुपे हविर्दानैमत्याय यन्मानायभवसि ॥ १ ॥

विवाहेचतुर्थ्यामाज्याहुतौत्वमर्षमेत्येषा सूत्रितंच—त्वमर्षमाभवसियत्कनीनामिति विवाहे
चतुर्थीमिति ।

अथद्वितीया—

त्वमर्ष्यमाभवसियत्कनीनां नाम स्वधावन्गुह्यं विभर्षि ।
अञ्जन्ति मित्रं सुधितं न गोभिर्यदम्पती समनसा कृणोषि ॥ २ ॥

त्वम् । अर्ष्यमा । भवसि । यत् । कनीनाम् । नाम । स्वधावन् ।
गुह्यम् । विभर्षि । अञ्जन्ति । मित्रम् । सुधितम् । न । गोभिः ।
यत् । दम्पती इति दम्पती । समनसा । कृणोषि ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वमर्ष्यमाभवसि संपानियमितासि यद्यदा कनीनांकन्यकानांसवन्त्यसि
किञ्च हेस्वधावन् हविलेक्षणान्नवन् गुह्यगोपनीयनामविभर्षि वैश्वानरइति तन्नाम सुधितं
सुप्रुनिहितं मित्रं मित्रमिवगोभिः विकारेप्रकृतिशब्दः गोविकारैः क्षीरादिभिः अञ्जन्ति अनक्ति यद्य-
स्मादम्पती जायापती समनसा समानमनस्कौ कृणोषि करोषि ॥ २ ॥

अथतृतीया—

तव श्रिये मरुतो मर्जयन्त रुद्रं यत्ते जनिं म् चारुं चित्रम् ।
पदं यद्विष्णोरुपमं निधायितेन पासि गुह्यं नाम गोनाम् ॥ ३ ॥

तव । श्रिये । मरुतः । मर्जयन्त । रुद्रं । यत् । ते । जनिं । चारुं ।
चित्रम् । पदम् । यत् । विष्णोः । उपमम् । निधायि । तेन । पासि ।
गुह्यं । नाम । गोनाम् ॥ ३ ॥

अनयाग्नेर्माध्यमिकीमूर्तिरुच्यते हेअग्ने तवश्रिये धयणाय भरुतःअपोन्तरिक्षामर्जयन्त
मार्जयन्ति हेरुद्र वृष्ट्यारुद्रवद्वर्षितरग्ने ते तव यज्जनिम जन्म वैश्रुतलक्षणं चारु चरणीयं
चित्रं चायनीर्यन्च तत्कथमितिचेदुच्यते-विष्णोर्ज्यापनशीलस्यदेवस्योपममुपमेयं गुह्यम्
अगम्यं यत्पदंनिधायि अनेनान्तरिक्षमुक्तं उपमेयमिवविष्णोर्मध्यमपदं तस्मान्नान्तरिक्षप-
श्यन्तीतिव्राह्मणम् । तेनगोनामुदकानांमुहानामनामानिपासि रक्षसि ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

तवश्रियासुहृर्गोदेवदेवाःपुरूदधानाअमृतंसपन्त ।
होतारमग्निमनुषोनिपेदुर्दशस्यन्तउशिजःशंसमायोः ॥ ४ ॥
तव । श्रिया । सुहृदृशः । देव । देवाः । पुरु । दधानाः । अमृतम् ।
सपन्त । होतारम् । अग्निम् । मनुषः । नि । सेदुः । दशस्यन्तः ।
उशिजः । शंसम् । आयोः ॥ ४ ॥

हेदेवाग्ने सुहृदः तवश्रिया समृद्ध्यादेवाः इन्द्रादयः पुरु अत्यधिकं दधानाः त्वयिप्री-
तिधारयन्तः अमृतंसपन्त स्पृशन्ति होतारंहोमनिष्पादकमग्निं मनुषोमनुष्यानिपेदुः परिचरन्तिऋ-
त्विजः क्रिकुर्वन्तः दशस्यन्तः हविर्वितरन्तः शंसं फलमुशिजःकामयमानस्यायोर्मनुष्यस्ययज-
मानस्यार्थम् ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

नत्वद्धोतापूर्वाअग्नेयजीयान्नकाव्यैःपरोअस्तिस्वधावः ।
विशश्चस्याअतिथिर्भवासित्तयज्ञेनवनवदेवमतीन् ॥ ५ ॥
न । त्वत् । होता । पूर्वः । अग्ने । यजीयान् । न । काव्यैः । परः ।
अस्ति । स्वधाऽवः । विशः । च । यस्याः । अतिथिः । भवासि ।
सः । यज्ञेन । वनवत् । देव । मतीन् ॥ ५ ॥

हेअग्ने त्वत्त्वन्नोन्नोनास्ति होता पूर्वःपूरकः पुराणोवा यजीयानतिशयेनपूज्यः यथा
वा काव्यैःस्तोत्रैःस्तुत्यः परः परस्तात्परस्मिन्नपिकालेनास्ति हेदेव हेस्वधावः अजवन्

यस्याविशःप्रजायाऋत्विग्भूपायाअतिधिर्भवासि अतिधिवत्पूज्योभवासि समयज्ञेन मर्तान्स्तेदून्
वनवत् वृश्चति हिनस्ति यद्वा मर्तान्परिचारकान्वनवत्संभजेत् ॥ १ ॥

अथपट्टी-

व्यमग्नेवनुयामत्वोतांवसूयवोह्रविपावुर्ध्यमानाः ।
व्यंसमर्येविदथेवह्नाव्यंरायासंहसस्पुत्रमर्तान् ॥ ६ ॥ १६ ॥
व्यम् । अग्ने । वनुयाम् । त्वाऽर्कताः । वसुस्यवः । ह्रविपा ।
वुर्ध्यमानाः । व्यम् । सऽमर्ये । विदथेषु । अह्नाम् । व्यम् । राया ।
सहसः । पुत्र । मर्तान् ॥ ६ ॥ १६ ॥

हेअग्ने वयंयजमानाः त्वोताः त्वयारक्षिताःसन्तः वनुयाम शत्रून्पीडयाम संभजेमाहि
वाधनं कीदृशावयं वसूयवोवसुकामाः ह्रविपा त्वां बुध्यमानाबोधयन्तः वयंसमर्ये समरणे
जयेम शत्रूनितिशेषः विदथेषुयागेपुप्राप्नुयामबलं यद्वा वनुयामेत्येतदनुपज्यते अहांसर्वेष्वहःसु
किंचवयं हेसहसस्पुत्र बटस्यपुत्र पालकवाग्ने रायाधनेनसहमर्तान्पुत्रभृत्यादीन्लभेमाहि ॥ ६ ॥
॥ इतितृतीयस्याष्टमेपोडशोवर्गः ॥ १६ ॥

अथसप्तमी-

योनागोअभ्येनोभरात्यधीदघमघशंसेदघात ।
जहीचिकित्वोअभिशांस्तिमेतामग्नेयोनोंमर्चयतिह्येने ॥ ७ ॥
यः । नः । आगः । अभि । एनः । भराति । अधि । इत् । अघम् ।
अघऽशंसे । दघात् । जहि । चिकित्वः । अभिऽशंस्तिम् । एताम् ।
अग्ने । यः । नः । मर्चयति । ह्येने ॥ ७ ॥

योमर्त्यः आगः अपराघम् एन.पापंचनोस्मभ्यमभिभराति अभित.करोति तस्मिन्नघशंसे
अवंपापम् अधिदघात ददात्वग्निः इत्पूरणः आगोपराधंयोमह्यमिदंकरोतितस्माएवाग्निस्तत्करो-
त्वित्यर्थः अथप्रत्यक्षेणोच्यते-हेअग्ने एतामभिशांस्तिजहि उत्तरत्रयच्छब्दध्रुवणात् तदानुगु-
ण्येनैनमभिशांसकमितिग्याह्येयं योभिशास्ता नोस्मान्द्वयेनोक्तेनागौसैनसावामर्चयतिवाधतेत-
मिति ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

त्वामस्याव्युपिदेवपूर्वेदूतंकृण्वानअयजन्तहृव्यैः ।
संस्थेयदंश्र्ईयसेरयीणां देवो मर्तेर्वसुभिरिध्यमानः ॥ ८ ॥

त्वाम् । अस्याः । विद्मः । देव । पूर्वे । दूतम् । कृण्वानाः ।
अयजन्त । हृव्यैः । समुस्थे । अग्ने । यत् । ईयसे । रयीणाम् ।
देवः । मर्तेः । वसुभिरः । इध्यमानः ॥ ८ ॥

हेअग्ने त्वामस्यारात्रेः व्युपि व्युष्टायाम् उपसीत्यर्थः पूर्वे पुरातनायनमानाः दूतदेवानां प्रि-
रकं कृण्वानाः कुर्वाणाः अयनन्तहृव्यैर्हविर्भिःसाधनैः रयीणां हविर्लक्षणानां संस्थे संस्थाने
आसादनेसति हेअग्ने यद्यदाईयसे गच्छसि देवोद्योतमानो मर्तेर्भितुष्यैर्ऋत्विग्भिर्वसुभिर्वासकै
रिध्यमानःसमिध्यमानःसन् ॥ ८ ॥

अथनवमी-

अवंस्पृधिपितरंयोधि विद्वान्पुत्रोयस्तेसहसःसूनूहे ।
कदाचिकित्वोअभिचक्षसेनोग्रैकदाऋतुचिद्यातयासे ॥ ९ ॥

अत्र । स्पृधि । पितरम् । योधि । विद्वाम् । पुत्रः । यः । ते । सहसः ।
सूनो इति । ऊहे । कदा । चिकित्वः । अभि । चक्षसे । नः ।
अग्रे । कदा । ऋतुश्चित् । यातयासे ॥ ९ ॥

हेसहसःसूनो बलस्यपुत्राग्ने त्वमवस्पृधि पारय योधि पृथक्कुरुपापात् यःपुत्रः पुत्रस्था-
नीयः तव योजनमानः ते त्वांपितरंपालकं पितृभूतं विद्वान् जानन्नूहे ब्रह्मिहविः
तमेवंकुर्विति ऋषिरात्मानंपरोक्षेणाह हव्यवाळग्निरभरःपितानइतिहिर्वक्ष्यति । यद्वा पितृपुत्र-
भावोव्यत्यस्तः पितरंपितृवद्रक्षकं यजमानमवस्पृधि योधिच यस्त्वंपुत्रः पुत्रवत्सदारक्षणीयः
त्वंपुत्रोभवसियस्तेष्विधदितिहिर्धुतिः । हेचिकित्वः चेतनावन्नग्रे कदानोस्मानपिचक्षसे
अभिपश्यसि कदाचऋतचित् यज्ञस्योदकस्यवाचेतयिता यातयासे प्रेरयसिस्नमार्गेण ॥ ९ ॥

अथदशमी-

भूरिनामवन्दमानोदधातिपितावसोयदितज्जोपयासे ।
 कुविदेवस्यसहसाचकानःसुन्नमग्निर्वनतेवावृधानः ॥ १० ॥
 भूरिं । नामं । वन्दमानः । दधाति । पिता । वसो इति । यदि ।
 तत् । जोपयासे । कुवित् । देवस्य । सहसा । चकानः । सुन्नम् ।
 अग्निः । वनते । ववृधानः ॥ १० ॥

भूरिभूतनामत्वदीयनामवन्दमानःसंदधाति धारयति सामर्थ्याद्धविः अथवा नाम
 हविः प्रभूतधारयतिदातुं पितापालकस्त्वं हेवसोवासकाग्ने यदितद्धविःनोपयासे सेवसे
 देवस्यव्यवहर्तुर्यनमानस्यकुविद्वहुहविःसहसाचलेनयुक्त सन्चकानःकामयमानः यद्वा
 कर्मणिपृष्टी देवंयजमानंकामयमानोऽग्निर्वृषानोवर्धमानोयजमानंवर्धयन्वा सुन्नं सुखं वन-
 ते प्रयच्छति ॥ १० ॥

अथैकादशी-

त्वमङ्गजरितारंयविष्ठविश्वान्यग्नेदुरितार्तिपपिं ।
 स्तेनाअदृश्रन्निपवोजनासोज्ञातकेतावृजिनाअभूवन् ॥ ११ ॥
 त्वम् । अङ्ग । जरितारंम् । यविष्ठ । विश्वानि । अग्ने । दुःइता ।
 अति । पपिं । स्तेनाः । अदृश्रन् । रिपवः । जनासः ।
 अज्ञातकेताः । वृजिनाः । अभूवन् ॥ ११ ॥

अङ्ग हेस्वामिन् यविष्ठ युवतमाग्ने जरितारंस्तोतारमनुमहीतुं विश्वानिदुरिता दुरितानि
 अतिपपिं . अतिपारयसि स्तेनास्तस्कराअदृश्रन् दृश्यन्ते रिपवोजनासः शत्रुभूतामनुष्याः
 अज्ञातकेताःअप्रज्ञातचिद्धाः वृजिनाअस्माभिर्वर्जिताअभूवन्भवन्ति ॥ ११ ॥

अथद्वादशी-

इमेयामांसस्त्वद्रिगभूवन्वसंवेवातदिदागोअवाचि ।
 नाहायमग्निर्भिशस्तयेनोनरीप्रतेवावृधानःपरांदात् ॥ १२ ॥ १७ ॥

इमे । यामासः । त्वद्रिक् । अ॒भूवन् । वस॑वे । वा । तत् । इत् ।

आर्गः । अ॒वा॒चि॒ । न । अ॒र्ह॑ । अ॒यम् । अ॒ग्निः । अ॒भि॒श्श॑स्तये ।

नः । न । रि॑पते । व॒वृ॒धा॒नः । परा॑ । दा॒त् ॥ १२ ॥ १७ ॥

इमेयामासोगन्तारः स्तोमाः त्वद्रिक् त्वदभिमुखाअभूवन्पवन्ति वा अथवा वसवे वासकाय तदागोपराधमाशासनरूपमवाचि उक्तवानहमग्निमिदं देहीतियाचनमेवापराधः इदिति पूरणः यद्वा तदिदं वक्ष्यमाणं शत्रुभिः कृतमागः किंचायमग्निर्वृधानः स्तुत्यावर्धमानः सन्नाह नैवाभिश्शस्तये निन्दकाय नोस्मान्परादात्परादद्यात् तथा रिपते हिंसकाय नैवपरादात् ॥ १२ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे सप्तदशोर्गः ॥ १७ ॥

त्वामग्ने इत्येकादशर्चचतुर्थसूक्तम् आत्रेयस्य वसुश्रुतस्यार्पं त्रैष्टुभमाग्नेयम् अनुकान्तंच-त्वामग्नेयकादशेति । प्रातरनुवाकाधिनशस्त्रयोर्विनियोगोऽबोध्यशिरित्यश्लोकः ।

तत्र प्रथमा-

त्वाम॒ग्ने॒वसु॑प॒ति॒वसू॑नाम्॒भिप्र॑म॒न्दे॒अ॒ध्व॒रेपु॑रा॒जन् ।

त्वया॒वा॒र्ज॑वा॒ज॒यन्तो॑ज॒येमा॒भि॒ष्या॑म॒पृ॒त्सु॒ती॒म॒र्त्या॑नाम् ॥ १ ॥

त्वाम् । अ॒ग्ने॒ । वसु॑पतिम् । वसू॑नाम् । अ॒भि । प्र । म॒न्दे॒ ।

अ॒ध्व॒रेपु॑ । रा॒ज॒न् । त्वया॑ । वा॒र्ज॑म् । वा॒ज॒य॒न्तः । ज॒ये॒म॒ ।

अ॒भि । स्या॑म् । पृ॒त्सु॒तीः । म॒र्त्या॑नाम् ॥ १ ॥

हे अग्ने वसूनां वसुपतिवृत्त्यवृत्तिभ्यां वसूनां बाहुभ्यं तत्स्वामित्वंचोक्तं बहूनां धनानां स्वामि-
नं त्वामध्वरेपुयागेषु अभिप्रमन्दे आभिमुख्येन स्तौमि हे राजन् किंच त्वया अनुकूलेन वाजयन्तो-
न्नामिच्छन्तो वयं वाजं जयेम किंच मर्त्यानां मरणधर्मकाणां पृत्सुतीः सेना अभिष्याम अभिम-
वेम ॥ १ ॥

दर्शपूर्णमासेपत्नीसंयाने गृहपतेर्याज्यैषा
याना इति । देवसुवां हविः प्रभ्यग्नेरपैव याज्या
मनोवश इति ।

सूत्रितंच-हव्यवाळशिरजरः पितान इति पत्नीसं-
सूत्रितंच-हव्यवाळशिरजरः पितानस्त्वं च सो-

सैपाद्वितीया-

हृव्यवाळग्रिरजरःपितानोविभुर्विभावांसुदृशीकोअस्मे ।
 सुगार्हपत्याःसमिपोदिदीह्यस्मद्यक्वसन्मिमीहिश्रवांसि ॥ २ ॥
 हव्यश्वाट् । अग्निः । अजरः । पिता । नः । विश्वः । विभावा ।
 सुदृशीकः । अस्मे इति । सुगार्हपत्याः । सम् । इषः । दिदीहि ।
 अस्मद्यक् । सम् । मिमीहि । श्रवांसि ॥ २ ॥

अयंहव्यवाळग्रिरजरः अजीर्णःसन् न.पिताभवत्वितिशेषः किंच विमुर्व्याप्तः विभावा
 दीप्तिमान् सुदृशीकः शोभनदर्शनः अस्मे अस्माकंभवतु अथप्रत्यक्षवादः सुगार्ह-
 पत्याः शोभनगार्हपत्ययुक्तानि इषोत्रानिसन्दिदीहि सम्यक्प्रकाशय ददस्ववा अस्मद्यक्
 अस्मदभिमुखंश्रवांस्यत्रानिसंमिमीहि सम्यक्प्रयच्छ ॥ २ ॥

अथतृतीया-

विशांकविंविश्रपतिमानुपीणांशुचिंपावकंघृतपृष्ठमग्निम् ।
 निहोतारंविश्वविदंदधिध्वेसदेवेपुवनतेवार्याणि ॥ ३ ॥
 विशाम् । क्विम् । विश्रपतिम् । मानुपीणाम् । शुचिम् । पावकम् ।
 घृतपृष्ठम् । अग्निम् । नि । होतारम् । विश्वविदम् । दधिध्वे ।
 सः । देवेपु । वनते । वार्याणि ॥ ३ ॥

मानुपीणांविशां विश्रपतिं सर्वासांमनुष्यरूपाणांप्रजानांपालकं स्वामिनंवा क्विं मेघा-
 विर्नं शुचिं विशुद्धं दीप्तंवा पावकमन्येषांशोधकं घृतपृष्ठं प्रदीप्तपृष्ठोपलक्षितशरीरम् अथवा
 उपरितनभागआज्योपेतंहोतारंहोमनिष्पादकं विश्वविदं विश्वस्यवेत्तारम् अग्निनिदधिध्वे
 धारयथ हेऋत्विग्नः सदेवोदेवेपुमध्येवार्याणिवरणीयानिधनानि वनते संभजतेस्मदर्थं स्वयंवा
 वार्याणिहर्षोपिवनते ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

जुपस्वाग्नुडळ्यासजोपायतमानोरश्मिभिःसूर्यस्य ।
 जुपस्वनःसमिधंजातवेदआचं देवान्हंविरेद्यायवक्षि ॥ ४ ॥

जुपस्व । अग्ने । इळ्या । सृज्जोपाः । यतमानः । रश्मिः ।
 सूर्यस्य । जुपस्व । नः । समृद्धम् । जातस्वेदः । आ । च ।
 देवान् । हविःऽअद्याय । वृक्षि ॥ ४ ॥

हेअग्ने जुपस्व सेवस्व स्तुतिं इळ्यावेदिलक्षणयाभूम्यावाचावासनोपाःसमानप्रीतिः
 तत्रासूर्यस्यरश्मिभिः यतमानः प्रयत्नमुपःकालेकुर्वन् किंच हेनातवेदः जातस्यवेदितरग्ने
 नोस्मदीयांसमिदंजुपस्व सेवस्व आवहच देवान्हविरद्यायहविरदनाय आवाह्यवक्षिवहसि
 तद्वधिः ॥ ४ ॥

अथपवित्रेष्टचांस्विष्टकृतोनुवाच्यैषा सूत्रितं—जुष्टोदमूनाअग्नेशर्धमहतेसौमगायेतिसं-
 याज्येइति । मरुद्भ्यःपुरोडाशंसप्तकपालमित्यत्रापिस्विष्टकृतोनुवाच्यया भत्यासोनयेमरुतःस्वय्यो
 जुष्टोदमूनाइतिसूत्रितम् ।

सैपापञ्चमी—

जुष्टोदमूनाअतिथिदुरोगइमंनोयक्षमुपयाहिविद्वान् ।
 विश्वाअग्नेअभियुजोविहत्यांशत्रूयतामभ्रभोर्जनानि ॥५॥१८॥

जुष्टः । दमूनाः । अतिथिः । दुरोगे । इमम् । नः । यज्ञम् ।
 उप । याहि । विद्वान् । विश्वाः । अग्ने । अभिष्युजः ।
 विहृत्य । शत्रुष्यताम् । आ । भ्र । भोर्जनानि ॥ ५ ॥ १८ ॥

जुष्टःपर्याप्तोदमूनादानमनादान्तमनावा अतिथिस्तद्वत्पूज्यःसन् इमंनोस्मदीयंयज्ञमुप-
 याहि उपगच्छ विद्वान्ज्ञानन् हेअग्ने विश्वाअभियुजः सर्वानभियोक्तुन् विहृत्य शत्रूयतां
 तेषांभोजनानि अन्नानि घनान्यामर आहर अतिथिरभ्यतितोगृह्णामवतीत्यादिनिर्रुक्तं-
 ष्यम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेऽष्टादशोवर्गः ॥ १८ ॥

अथषष्ठी-

वधेनदस्युंप्रहिचातयस्ववयःकृष्णानस्तन्वेईस्वायै ।
पिपर्षियत्सहसस्पुत्रदेवान्तसोअग्नेपाहिनृतमवाजैअस्मान् । ६ ।

वधेन । दस्युम् । प्र । हि । चातयस्व । वयः । कृष्णानः ।
तन्वे । स्वायै । पिपर्षि । यत् । सहसः । पुत्र । देवान् । सः ।
अग्ने । पाहि । नृक्ष्तम् । वाजै । अस्मान् ॥ ६ ॥

हेअग्ने वधेनायुधेन दस्युमुपश्रपयितारं प्रहिचातयस्व प्रणाशय हीतिपूरणः वयःकृष्णानः तन्वेशरीराय स्वायै स्वीढाय अथवा स्वायैतन्वे यज्ञमानादिरूपाय पुत्राय वयो-
जंकुर्वाणः यद्यस्मात्सहसस्पुत्राग्ने देवान्पिपर्षि तर्षयसि हेनृतम नेनृतमाग्ने सत्त्ववाजेसंभ्रामे
अस्मान्पाहिरक्ष ॥ ६ ॥

अपसप्तमी-

वयंतेअग्नउक्थैर्विधेमवयंहव्यैःपावकभद्रशोचे ।
अस्मेरयिंविश्ववारंसमिन्वास्मेविश्वानिद्रविणानिधेहि ॥ ७ ॥

वयम् । ते । अग्ने । उक्थैः । विधेम । वयम् । हव्यैः । पावक ।
भद्रशोचे । अस्मे इति । रयिम् । विश्ववारम् । सम् । इन्व ।
अस्मे इति । विश्वानि । द्रविणानि । धेहि ॥ ७ ॥

हेअग्ने ते त्वां वयं उक्थैःशत्रैर्विधेम परेचरेम वयंहव्यैर्हविर्भिर्विधेम हेपावक शोषक
हेभद्रशोचे कल्याणदीप्ते अग्ने अस्मे अस्मभ्यंविश्ववारं, विश्वैर्वर्णाथरयिष्यन्तंसमिन्व प्रापय
अस्मे अस्मभ्यंविश्वानि द्रविणानि धेहि स्थापय ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

अस्गाकमग्नेअध्वरंजुपस्वसहंसःसूनोत्रिपथस्थहव्यम् ।
वयंदेवेर्षुसुकृतःस्यामशर्मणान्स्त्रिवरूपेनपाहि ॥ ८ ॥

अस्माकम् । अग्ने । अध्वरम् । जुपस्व । सहसः । सूनो इति ।

त्रिध्वस्थ । हव्यम् । वयम् । देवेषु । सुकृतः । स्याम् ।

शर्मणा । नः । त्रिध्वरूपेण । पाहि ॥ < ॥

हेअग्ने अस्माकमध्वरंजुपस्व सेवस्व हेसहसःसूनो बलस्यपुत्र त्रिध्वस्थ त्रिपुक्षित्यादिपुस्थानेषुस्थित हव्यंहविर्जुपस्व यद्वा अध्वरंहविरितियोज्यम् अहिंसितंहविरित्यर्थः येयनमानादेवेषुमध्ये सुकृतः शोभनापूर्वकर्तारःस्याम भवेम त्रिरूपेण वाचिकादिभेदेन त्रिधावरणीयेन शर्मणासुखेन त्रिच्छदिष्केण गृहेण वा नः पाहि रक्ष ॥ < ॥

अथनवमी-

विश्वानिनोदुर्गहांजातवेदःसिन्धुंननावादुरितातिपिं ।

अग्नेअत्रिवन्नमंसागृणानोऽस्माकंबोधयवितातनूनाम् ॥ ९ ॥

विश्वानि । नः । दुःष्महां । जातश्वेदः । सिन्धुम् । न । नावा ।

दुःश्रुता । अति । पिं । अग्ने । अत्रिवत् । नमसा । गृणानः ।

अस्माकम् । बोधि । अविता । तनूनाम् ॥ ९ ॥

हेजातवेदः नोस्माकं दुर्गहा दुःखेगाह्यानि दुःखेनमोग्यानि विश्वानिदुरितान्यतिपिं अतिपारय सिन्धुंननावा नदीं नाविकोयथा तद्वत् हेअग्ने अत्रिवत् अत्रैर्यथा तथानोस्माकं नमसास्तोत्रेणगृणानः स्तूयमानःसन्नोस्माकं तनूनामविता रक्षकोबोधि बुध्यस्व ॥ ९ ॥

पुत्रकामेष्ट्यायस्त्वेत्येषाप्रधानस्ययाज्या सूत्रितंच-यस्त्वाहृदाकीरिणामन्यमानोभिस्तु-विश्ववस्तममिति ।

सैपादशमी-

यस्त्वाहृदाकीरिणामन्यमानोमर्त्यमर्त्योजोह्वीमि ।

जातवेदोयशोअस्मासुधेहिप्रजाभिरग्नेअमृतत्वमंशयाम् ॥ १० ॥

यः । त्वा । हृदा । कीरिणा । मन्यमानः । अमर्त्यम् । मर्त्यः ।

जोह्वीमि । जातश्वेदः । यशः । अस्मासु । धेहि । प्रजाभिः ।

अग्ने । अमृतत्वम् । अशयाम् ॥ १० ॥

योमर्त्योमरणधर्महिम् अमर्त्यमनाशं त्वा त्वां कीरिणा स्तुत्यादिशुविदितेनद्वा
 हृदयेन युक्तोमन्यमानःस्तुवम् जोहवीमि अत्यर्थमाह्वयामि यद्वा त्तोतवाचकेनकीरिणा
 शब्देन स्तुतिरुपलक्ष्यते स्तुतियुक्तेनमनसात्वानन्नप्रदंमन्यमानोभोहवीमि हेजातवेदोयशोधनं
 प्रनांषाम्नासुधेहि प्रनामिस्त्वद्दत्ताभिः हेअग्ने अहममृतत्वं सन्तत्यविच्छेददक्षिणमश्यां प्राप्नुयां
 प्रनामनुप्रनापसेतदुतेमर्त्यामृतमितिहिर्भुविः ॥ १० ॥

तस्यामेवपुत्रकामेष्टचांयस्मैत्वमित्येषाग्नेःपुत्रवतोनुवाक्या यस्मैत्वंसुकृतेजातवेदोयस्तवा
 हृदाकीरिणामन्यमानइतिहिमूत्रितम् ।

सैपैकादशी-

यस्मैत्वंसुकृतेजातवेदउलोकमग्नेकृणवःस्योनम् ।

अश्विनंसपुत्रिणंवीरवन्तंगोमन्तरयिनंशतेस्वस्ति ॥ ११ ॥ ११ ॥

यस्मै । त्वम् । सुकृते । जातवेदः । ऊँ इति । लोकम् । अग्ने ।

कृणवः । स्योनम् । अश्विनम् । सः । पुत्रिणम् । वीरवन्तम् ।

गोमन्तम् । रयिम् । नशते । स्वस्ति ॥ ११ ॥ ११ ॥

हेजातवेदोऽग्ने त्वं यस्मैसुकृते सुकर्मणे यजमानाय उदतिपूरणः लोकंस्योनं सुवकरं
 कृणवोऽकरोः यद्वा लोकमालोकेनस्योनंकृणवः अनुग्रहेणकुर्वित्यर्थः सयजमानोश्विनंबह-
 श्चोपेतं पुत्रिणं बहुपुत्रोपेतं वीरवन्तं वीरैर्विणोवोपेतं गोमन्तं रयिं घनं नशते प्राप्नोति
 स्वस्त्यविनश्चरम् ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेपक्वोविशोवर्गः ॥ १२ ॥

सुसमिद्धाप्येकादशार्चपञ्चमसुकम् आत्रेयस्यवसुधुतस्यार्पणायजम् इध्मायुक्तदेवताकम्
 आपमित्युक्तवाचनूनपाद्वर्जितं सुसमिद्धापार्पणायत्रमित्यनुक्तमग्निका । अग्नीणाभिदमाग्नीसूक्तं
 समिद्धोअप्येतिवासर्वेषांयथर्षिबेत्युक्तत्वात् ।

तत्रमथमा-

सुसमिद्धायशोचिषेधृतंतीव्रंजुहोतन। अग्रयेजातवेदसे ॥ १ ॥

सुसमिद्धाय । शोचिषे । घृतम् । तीव्रम् । जुहोतन । अग्नये ।
जातध्वेदसे ॥ १ ॥

सुसमिद्धाय सुष्ठुसमिद्धायैतन्नामकायाग्नये शोचिषे दीप्तिमते घृतमाज्यं तीव्रं
प्रभृतं जुहोतन हेन्नात्विनः अग्नयेद्गनादिगुणयुक्तायजातवेदसेजातघनाय ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

नराशंसः सुपूदतीमं यज्ञमदाभ्यः । कंविर्हिमधुहस्त्यः ॥ २ ॥
नराशंसः । सुसूदति । इमम् । यज्ञम् । अदाभ्यः । कविः । हि ।
मधुहस्त्यः ॥ २ ॥

नराशंसः नरैःशंसनीयोयमग्निरिमंयज्ञमिदं हविर्वा सुपूदति सुष्ठुप्रेरयति सदेवः अदाभ्यः
अहिंस्यःकेनापि कविर्मधावी मधुहस्त्यः मधुरहस्त्यः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

ईळितोअग्नेआवहेन्द्रं चित्रमिहप्रियम् । सुखैरथेभिरूतये ॥ ३ ॥
ईळितः । अग्ने । आ । वह । इन्द्रम् । चित्रम् । इह । प्रियम् ।
सुखैः । रथेभिः । ऊतये ॥ ३ ॥

हेअग्ने ईळितः स्तुतःसन्नावहेन्द्रं चित्रंचायनीयं प्रियमिहास्मिन्यज्ञसुखैरथेभिर-
थैरूतयेस्मद्रक्षणाय ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

ऊर्णम्रदाविप्रथस्वाभ्यर्काअनूपत । भवानःशुभ्रसातये ॥ ४ ॥
ऊर्णम्रदाः । वि । प्रथस्व । अभि । अर्काः । अनूपत । भव ।
नः । शुभ्र । सातये ॥ ४ ॥

हेऊर्णम्रदाः ऊर्णाकन्ध्वत्तमुदु हेवर्हिर्विप्रथस्व प्रथय अर्कास्तोतारोभ्यनूपत स्तुवन्ति
हेशुभ्र दीप्त सातये धनाय तद्दानायवा नोस्माकंभव ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

देवीर्द्वारोविश्रयध्वंसुप्रायणानंऊतये । प्रप्रयुज्ञंपृणीतन ॥५।२०॥

देवीः । द्वारः । वि । श्रयध्वम् । सुप्रऽअयनाः । नः । ऊतये ।

प्रप्र । युज्ञम् । पृणीतान् ॥ ५ ॥ २० ॥

हेद्वारोयज्ञस्यद्वाराभिमानिन्योहेदेवीर्देव्यः विश्रयध्वं वियुक्ताभवत सुप्रायणाः शोम-
नामनसाधनाः नोस्माकमृतयेरक्षायै यज्ञं यजमानं प्रप्रपृणीतन पूरयतकामैः यज्ञमे-
ववाफलेः ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेतिशोवर्गः ॥ २० ॥

अथषष्ठी-

सुप्रतीकेवयोवृधांयुह्वीऋतस्यमातरा । दोषामुपासमीमहे ॥६॥

सुप्रतीके इति सुप्रतीकि । वयःश्वृधा । युह्वी इति । ऋतस्य ।

मातरा । दोषाम् । उपसम् । ईमहे ॥ ६ ॥

हेअहोरात्रेध्याभिमानिदेव्यौ सुप्रतीके सुरूपे शोमनाङ्गेवा वयोवृधा अन्नस्पर्धयिष्यौ
युह्वी महत्स्यौ ऋतस्ययज्ञस्योदकस्यवामातरा निर्मात्र्यौ तयोर्मध्ये प्रत्येकं दोषां रात्रिदेवीमुप-
समहेदेवीम् ईमहे स्तुम ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

वातस्यपत्मन्नीळितादैव्याहोतारामनुपः । इमंनोयुज्ञमागतम् ॥७॥

वातस्य । पत्मन् । ईळिता । दैव्या । होतारा । मनुपः । इमम् ।

नः । युज्ञम् । आ । गतम् ॥ ७ ॥

वातस्यपत्मन् लुप्तोपमैषा वायुगमनसदृशगमनार्थमीळिता ईळितौ अस्माभि स्तुतौ
यद्वा वातस्य पतनसाधनेन्तरिक्षेगच्छन्तौ दैव्या देवाद्रेरादित्याचसमुद्गतौ होतारा देवानामा-
हातारौ पुर्वा मनुषोमनुष्यस्य इमंनोस्माकंयज्ञमागतमागच्छत नोमनुषोयज्ञमितिष्यधिकरणे
पृष्ठ्यौ अस्माकंयजमानस्ययज्ञमित्यर्थ ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

इळासरस्वतीमहीतिस्रोदेवीर्मयोभुवः । वहिःसीदन्त्वस्त्रिधः ॥८॥

इळा । सरस्वती । मही । तिस्रः । देवीः । मयःऽभुवः । वहिः ।
सीदन्तु । अस्त्रिधः ॥ ८ ॥

इळाष्टपिवी सरस्वती सरसैदकं तद्दानसरस्वान्वायुः तस्यस्त्रीसरस्वती मही
महती भारती भरतस्यादित्यस्यपत्नी अत्र यद्यप्येपानोक्ता तथापि सर्वत्रसहस्रत्वात् त्रिसं-
ख्याश्रवणाच्च सा गृह्यते अथवैताः क्षित्यन्तरिक्षद्युस्थानावादेव्यः एतामयोभुवः सुखस्यमा-
वयिभ्यः अस्त्रिधोर्हिंसिकाः सत्योवर्हिर्बर्हिषिसीदन्तु उपविशन्तु ॥ ८ ॥

अथनवमी-

शिवस्त्वष्टरिहागहिविभुःपोषत्तत्मना । यज्ञेयज्ञेनुदव ॥९॥

शिवः । त्वष्टः । इह । आ । गृहि । विभुः । पोषे । उत् । त्मना ।
यज्ञेयज्ञे । नुः । उत् । अत्र ॥ ९ ॥

हेत्वष्टदेव शिवः सुखकरःसन्निहागहि अस्मद्यज्ञमागच्छ विभुर्व्याप्तस्त्वं पोषे पोषकरणे
उत आगत्यच त्मना आत्मना स्वयमेव यज्ञेयज्ञे सर्वेषुयज्ञेषुनोस्मानुदवोत्कृष्टंरक्ष ॥ ९ ॥

अग्निहोत्रउत्तराहुतिस्कन्दने यत्रवेत्थेत्यनयासमिधमादध्यात् सूत्रितंच-यत्रवेत्थवन-
स्पतइत्युत्तरस्याआहुत्यास्कन्दनइति ।

सैपादशमी-

यत्रवेत्थवनस्पतेदेवानांगुह्यानामानि । तत्रहव्यानिगामय ॥१०॥

यत्र । वेत्थ । वनस्पते । देवानाम् । गुह्या । नामानि । तत्र ।
हव्यानि । गमय ॥ १० ॥

हेवनस्पते युषामिमानिदेव यत्रयस्मिन्स्थानेवेत्थ देवानांगुह्या गुह्यानि नामानि गुह्य नामकानि
रूपाणि तत्र हव्यानि गमय प्रापय ॥ १० ॥

अथैकादशी-

स्वाहाग्रयेवरुणायस्वाहेन्द्रायमरुद्भ्यः ।

स्वाहादेवेभ्योहविः ॥ ११ ॥ २१ ॥

स्वाहा । अग्रये । वरुणाय । स्वाहा । इन्द्राय । मरुत्भ्यः ।

स्वाहा । देवेभ्यः । हविः ॥ ११ ॥ २१ ॥

येअयादयोविश्वेदेवाः तेभ्योदेवेभ्यः इदंहविः स्वाहाकरोमीतिशेषः स्वाहुतंकरोमीत्यर्थः
एवंस्वाहाकृते स्तुतिः ॥ ११ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेएकविंशोवर्गः ॥ २१ ॥

अग्निंमन्यइतिदशर्चपष्टसूक्तं वसुश्रुतस्यार्पम् आग्नेयं पाङ्कम् अग्निंदशपाङ्कमित्यनुक्रम-
णिका । प्रातरनुवाकेआग्नेयेऋतौपाङ्केछन्दस्याश्विनशस्त्रेचेदंसूक्तम् अग्निंमन्यइतिपाङ्कमितिहि
सूत्रितम् । आश्वमेधिकेमध्येमेहनीदमेवाज्यंशस्त्रं सूत्रितंच-अग्निंमन्यइत्याज्यंतस्यैका-
हिकमुपारिष्टादिति । आद्येआभिष्टविकेपूव्येपुमैत्रावरुणस्यानुरूपदृष्ट्यः सूत्रितंच-अग्निं
मन्येयोवसुराग्नेस्थूरंरथिभरेति ।

तत्रप्रथमा-

अग्निंमन्येयोवसुरस्तंयन्तिधेनवः ।

अस्तमर्वन्तआशवोस्तंनित्यांसोवाजिनइर्पंस्तोतृभ्युआभंर ॥ १ ॥

अग्निम् । तम् । मन्ये । यः । वसुः । अस्तम् । यम् । यन्ति ।

धेनवः । अस्तम् । अर्वन्तः । आशवः । अस्तम् । नित्यांसः ।

वाजिनः । इर्पम् । स्तोतृभ्यः । आ । भ्र ॥ १ ॥

तमग्निमन्ये स्तौमि योऽग्निर्वसुर्वासकः यमस्तंसर्वेषां गृहवदाश्रयभूतं धेनवोयन्ति
गच्छन्ति प्रीणयितुम् अस्तमुक्तलक्षणमर्वन्तोरणवन्तोश्वा आशवः शीघ्रगामिनोयन्ति तथा
नित्यासःनित्यप्रवृत्तयः वाजिनोहविलेक्षणात्रवन्तोयजमानानायमस्तंयन्ति तंमन्ये इपमजंस्तो-
तृभ्योस्मभ्यमामराग्ने ॥ १ ॥

अथद्वितीया-

सोअग्निर्योवसुगुणेतयमायन्तिधेनवः ।

समर्वन्तोरघुद्रुवःसंसुजातासःसूरयइपंस्तोतृभ्यआभर ॥ २ ॥

सः । अग्निः । यः । वसुः । गुणे । सम् । यम् । आश्वन्ति ।

धेनवः । सम् । अर्वन्तः । रघुद्रुवः । सम् । सुइजातासः । सूरयः ।

इपम् । स्तोतृभ्यः । आ । भ्र ॥ २ ॥

सः अग्निः सखल्वग्निः योत्रसुर्वासक्रोगुणे स्तूपते यंघेनवःसमायन्तिहोमार्थम् अर्वन्तो-
श्चारघुद्रुवः लघुगमनाःसमायन्ति सुजातासः सुत्कुञ्चोत्पन्नाः सूरयोमेधाविनश्च समायन्ति
सखल्वग्निरिति ॥ २ ॥

अथतृतीया-

अग्निर्हिवाजिनंविशेददातिविश्वर्चर्पणिः ।

अग्नीरायेस्वाभुवंसप्रीतोयतिवार्यमिपंस्तोतृभ्यआभर ॥ ३ ॥

अग्निः । हि । वाजिनम् । विशे । ददाति । विश्वर्चर्पणिः ।

अग्निः । राये । सुइआभुवम् । सः । प्रीतः । याति । वार्यम् ।

इपम् । स्तोतृभ्यः । आ । भ्र ॥ ३ ॥

अग्निर्हि अयमग्निःसखल्व विशे यजमानाय वाजिनमन्नवन्तंपुत्रमश्वमन्त्रंवाद्दाति
विश्वर्चर्पणिः विश्वेचर्पणयोमनुष्यारक्षणीयाअर्चकावायस्यसतथोक्तः यद्वा पश्यतिकर्मतत्
सर्वेभ्यद्रदाग्रीरायेधनार्थिने अथवा द्वितीयार्थेचतुर्थी धनं स्वाभुवं सुष्टुसर्वत्रव्याप्तं वार्यं
सर्वैर्वरणीयं प्रीतःसन्धाति गमयति दातुंवागच्छति इयमित्यादिगतम् ॥ ३ ॥

आभिष्टविकेयुश्च्येपुतृतीयसवनेस्तोत्रियल्युच्यतेअग्निर्धामहीत्यादिकेप्रथमाद्वितीये सन्नि-
तंभवाति-आतेअग्निर्धामलुमेसुश्चन्द्रसर्पिपइतिद्वेएकाचेति ।

तत्रधृचेप्रथमा सूक्तेचतुर्था-

आतेअग्रइधीमहिद्युमन्तदेवाजरम् ।

यद्दस्यातेपर्नीयसीसमिद्दीदयतिद्यवीपंस्तोतृभ्यआभर ॥ ४ ॥

आ । ते । अग्ने । इधीमहि । युष्मन्तम् । देव । अजरम् । यत् ।

ह । स्या । ते । पर्नीयसी । सम्इत् । दीदयति । द्यवि ।

इषम् । स्तोतृभ्यः । आ । भर ॥ ४ ॥

हेअग्ने देव युमन्तं दीतिमन्तमभरमनीर्णं तेत्वाम् आसर्वतइधीमहि दीपयामः यद्द
खलु ते तव स्या सा पर्नीयसी स्तुत्यासमिद्दीतिर्दीदयतिदीप्यते द्यवि द्युलोके ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

आतेअग्रऋचाहविःशुक्रस्यशोचिपस्पते ।

सुश्वन्द्रदस्मविश्वपतेहव्यवाट्त्तुभ्यंहूयतइपंस्तोतृभ्यआभर ॥ ५ ॥ २२ ॥

आ । ते । अग्ने । ऋचा । हविः । शुक्रस्य । शोचिपः । पते ।

सुश्चन्द्र । दस्म । विश्वपते । हव्यश्वाट् । तुभ्यम् । हूयते ।

इषम् । स्तोतृभ्यः । आ । भर ॥ ५ ॥ २२ ॥

हेशोचिपोदीप्तेपते स्वामिन्नग्ने शुक्रस्य दीप्तस्य ते तुभ्यमृचामन्त्रेणसहहविर्हूयते हे
सुश्वन्द्र सुप्रुआहादक शोभनहिरण्यवा हेदस्म शत्रूणामुपशयित विश्वपते विशांप्रजानांपालक
हव्यावाद् हविषोवोद. आपूरणः इषंगतम् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेद्वाविंशोवर्गः ॥ २२ ॥

अथषष्ठी-

प्रोत्येअग्रयोमिपुविश्वंपुष्यन्तिवार्यम् ।

तेहिन्विरेतइन्विरेतइपण्यन्त्यानुपगिपंस्तोतृभ्यआभर ॥ ६ ॥

प्रो इति । त्ये । अग्रयः । अग्निपुं । विश्वम् । पुष्यन्ति ।
 वार्यम् । ते । द्विन्विरे । ते । इन्विरे । ते । इपप्यन्ति । आनुपक् ।
 इर्षम् । स्तोतृभ्यः । आ । भ्रु ॥ ६ ॥

प्रोऽग्निपुष्यन्तित्येते अग्रयोषिष्ण्या अग्निपुर्गाहपत्यादिषु यद्वा लौकिका अग्रयस्तेन पदार्थ-
 भूता अग्निपुर्वैदिकेषु विश्वं सर्वं वार्यं वरणीयम् अपेक्षितं धनं पुष्यन्ति ते अग्रयोहिन्विरे प्रीणयन्ति
 इन्विरे प्रीणयितुं न्यायानुवृत्तिवत् ते इपप्यन्ति अन्नमिच्छन्ति आनुपक् सर्वत्रानुपक्तं तत्राग्निसा-
 मान्याभिप्रायेणैकवचनम् ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

तवत्ये अग्ने अर्चयो महिं ब्राधन्त वाजिनः ।
 ये पत्वभिः शफानां ब्रजा भुरन्त गोनामिपं स्तोतृभ्य आभ्र ॥ ७ ॥

तव । त्ये । अग्ने । अर्चयः । महिं । ब्राधन्त । वाजिनः ।
 ये । पत्वभिः । शफानाम् । ब्रजा । भुरन्त । गोनाम् ।
 इर्षम् । स्तोतृभ्यः । आ । भ्रु ॥ ७ ॥

हे अग्ने तव त्वदीयाः त्ये ते अर्चयोरश्मयो महि महदत्यधिकं वामिनो वेन न वन्तो ब्रवन्तो-
 वावाधन्त वर्धन्ते यद्वा लसोपमा वामिनो भाहव ये रश्मयः पत्वभिः पतनैः शफानां खुरवर्ता
 गोनां वनायूथानि भुरन्त इच्छन्ति आपताज्जाग्रहोभायका इच्छन्त इत्यर्थः ते वर्धन्ते ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

नवानो अग्र आभ्र स्तोतृभ्यः सुक्षितीरिपः ।
 ते स्याम्य आनुचुस्त्वाद्दूतासो दमेदम इपं स्तोतृभ्य आभ्र ॥ ८ ॥

नवाः । नः । अग्ने । आ । भ्रु । स्तोतृभ्यः । सुक्षितीः ।
 इर्षः । ते । स्याम्य । ये । आनुचुः । त्वाद्दूतासः । दमेदमे ।
 इर्षम् । स्तोतृभ्यः । आ । भ्रु ॥ ८ ॥

हेअग्ने स्तोतृभ्योनोस्मभ्यं नवाः स्तुत्याः नूत्वावासुक्षितीः सुनिवासाः, सुप्रजावाइ-
प.उत्कलक्षणान्यन्नानि आभर प्रयच्छ येवधंदमेदमे सर्वेषुयागगृहेषु त्वामानुचुरर्चयन्ति ते वयं
त्वाद्तासः त्वांदूतंफलसूचकंलब्धवन्तःसन्तः स्याम सप्तद्वाभूयास्म दमेदमेस्यामेतिवा योज्यम् ॥८॥
आभिष्टविकेषूक्त्येषुतृतीयासवनेवैकल्पिकस्तोत्रियभ्युचे उभेसुश्वन्द्रेत्येषातृतीया सूत्रमुक्तम् ।

सैपानवमी-

उभेसुश्वन्द्रसर्पिपोदर्वीश्रीणीपआसनि ।

उतो न उत्पूर्पूर्या उक्थेषु शवसस्पत इपंस्तोतृभ्य आभर ॥ ९ ॥

उभे इति । सुश्वन्द्र । सर्पिषः । दर्वी इति । श्रीणीपे । आ । सनि ।

उतो इति । नः । उत । पुपूर्याः । उक्थेषु । शवसः ।

पते । इपंम् । स्तोतृभ्यः । आ । भर ॥ ९ ॥

हेसुश्वन्द्र शोमनाहादन शोमनहिरण्यवाग्ने उभे सर्पिषःपूर्णे दर्वी जुहूपभृतावा-
स्यन्त्यास्ये श्रीणीपे श्रयसि पचसिवा उतोऽपिच नोस्मानुक्थेषु यागेषूपूर्पूर्याः उत्पूरयफलैः
हेशवसस्पतेबलस्यपालयितः ॥ ९ ॥

अयदशमी-

एवाँअग्निमंजुर्यमुगीभिर्यज्ञेभिरानुपक् ।

दधंदस्मेसुवीर्यमृतत्यदाश्वभ्यमिपंस्तोतृभ्य आभर ॥१०॥२३॥

एव । अग्निम् । अजुर्यमुः । गीःशभिः । यज्ञेभिः । आनुपक् ।

दधंत । अस्मे इति । सुवीर्यम् । उत । त्यत् । आशुश्वभ्यम् ।

इपंम् । स्तोतृभ्यः । आ । भर ॥ १० ॥ २३ ॥

एवैवम् उक्तीत्या अग्नि गीभिःस्तुतिभिःयज्ञेभिर्यज्ञैस्तत्साधनैर्हेविभिर्वा अनुपगनुपक्
संबद्धम् अजुः गच्छन्ति तथाकृत्वा यमुः यमयन्ति स्थापयन्ति हविर्भिर्यजन्तौत्यर्थः एवमात्रे-
याःस्वान्परोक्षतयानिर्दिशन्ति । अजुर्यमुर्तित्यत्राख्यातमाख्यातेनक्रियासातत्यइतिसमासः किं

चास्मे अस्मासु सुवीर्यशोभनपुत्रादिकम् उतांपिच त्यत्तदाश्वश्व्यम् आशवः अश्वायस्य-
वन्तिसआश्वथः तस्यभावःआश्वश्व्यं तदपिदधत् धारयाति ॥ १० ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेत्रयोविशोवर्गः ॥ २३ ॥

सखायःसंबइति दशर्चसप्तमंसूक्तम् आत्रेयइपत्ररूपिः अन्त्यापङ्क्तिः शिष्टाःपङ्क्त्यन्तपरिभाषया-
नुष्टुभः तथाचानुक्रान्तम्—सखायइपःपङ्क्त्यन्तमिति । प्रातरनुवाकेआग्नेयेकतावानुष्टुभेछन्दस्या-
थिनशस्त्रेचोत्तमावर्जमिदंसूक्तं सूत्रितंच—सखायःसंबस्त्वामग्नेहविष्मन्तइतिसूक्तेइति ।

तत्रमथमा—

सखायःसंबःसुम्यश्चमिपंस्तोमंचाग्रयै ।

वर्षिष्ठायक्षितोनामूर्जो नपत्रे सहस्वते ॥ १ ॥

सखायः । सम् । वः । सुम्यश्चम् । इपंम् । स्तोमम् । च ।

अग्रयै । वर्षिष्ठाय । क्षितीनाम् । ऊर्जः । नपत्रे । सहस्वते ॥ १ ॥

हेसखायः सखिभूताःसखिजःवोयूयं संस्करुत उपसर्गध्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः किंच
सुम्यश्चमिपमर्जस्तोमंस्तोत्रंचाग्नेयेवर्षिष्ठयातिशयेन प्रवृद्धाय क्षितीनां यजमानानामर्थाय वर्षि-
ष्ठाय प्रवृद्धतमाय ऊर्जनपत्रे बलस्यनपातयित्रे तत्पुत्रायवा सहस्वते बलवते संस्कुस्तेति ॥ १ ॥

अथद्वितीया—

कुत्राचिद्यस्यसमृतौरुण्वानरो नृपदने ।

अर्हन्तश्चिद्यमिन्धुतेसंजनयन्तिजन्तवः ॥ २ ॥

कुत्रं । चित् । यस्यं । समृङ्कृतौ । रुण्वाः । नरः । नृशसदने ।

अर्हन्तः । चित् । यम् । इन्धुते । समृज्जनयन्ति । जन्तवः ॥ २ ॥

सोमिः कुत्रचिद्वर्ततइतिशेषः कुत्रास्ते यस्यग्नेःसमृतौ संप्राप्तौ रुण्वाः रममाणानरोनेता-
रुण्त्विनः नृपदने यागगृहे अर्हन्तश्चित् चिदितिपूजायाम् अर्हन्तःपूज्याः पूजयन्तोवासन्तः
यमिन्धुतेदीपयन्ति तदर्थंसंनयन्तिचारुण्यान्तवःप्राणिनःसकुत्रेतिसंबन्धः ॥ २ ॥

अथतृतीया-

संयद्विपोवनांमहेसंहव्यामानुपाणाम् ।

उतद्युन्नस्यशवंसऋतस्यरश्मिमाददे ॥ ३ ॥

सम् । यत् । इपः । वनामहे । सम् । हव्या । मानुपाणाम् ।

उत । युन्नस्य । शवंसा । ऋतस्य । रश्मिम् । आ । ददे ॥ ३ ॥

यद्यदाइपोजानि संवनामहे संभनामहे यदाच मानुपाणां मनुष्याणामस्माकंहव्या हवीषि
अग्निःसंसेवते उत तदानीद्युन्नस्यद्योतमानस्यान्नस्य शवसावलेन सामर्थ्येन ऋतस्योदकस्य
ग्राहकं रश्मिमाददे आदत्तेग्निः फलजनकंतेजःस्वीकृतवानित्यर्थः यद्वा ऋतस्ययज्ञस्य रश्मि
रश्मिवद्ग्राहकं स्तवमाददे स्वीकरोति ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

सस्माकृणोतिकेतुमानकंचिद्दूरआसते ।

पावकोयद्वनस्पतीन्प्रस्मामिनात्यजरः ॥ ४ ॥

सः । स्म । कृणोति । केतुम् । आ । नक्तम् । चित् । दूरे । आ ।

सते । पावकः । यत् । वनस्पतीन् । प्र । स्म । मिनाति । अजरः ॥ ४ ॥

सस्म सखत्वग्निः कृणोति करोति केतुं प्रज्ञानमासर्वतः कस्येत्युच्यते चिद्व्यर्थे
नक्तंचिद्रात्रावपि दूरे आसते आइतिचार्थे दूरोपिवर्तमानायमनुष्याय कदा यद्यदापाव-
क्येषमग्निरनरोनीर्णो नभिभाव्यः सन् वनस्पतीनेषांसि प्रमिनाति प्रकर्षेणदहति स्मेतिपूरणः ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

अवंस्मयस्यवेपणेस्वेदंपथिपुजुह्वति ।

अभीमहस्वजेन्यंभूमांपृष्ठैर्वरुहुः ॥ ५ ॥ २४ ॥

अवं । स्म । यस्य । वेपणे । स्वेदम् । पथिपु । जुह्वति । अभि ।

ईम् । अहं । स्वर्ज्जेन्यम् । भूमं । पृष्ठाश्चैव । रुरुहुः ॥ ५ ॥ २४ ॥

यस्याग्नेर्वेपणे परिचर्यायां पथिषु होममार्गेपुरश्मिषु स्वेदं स्वदाज्यमवाधोमुखंजुह्वत्यध्व-
र्यवः तदानीमीमेनमग्निमभिरुरुहुरह अभ्यारोहन्त्येवाज्यधाराः अहइतिविनिग्रहार्थीयः
स्वनेत्यं स्वोत्पन्नंमूम बहुभवतीतिभूमापत्यम् तत्पृष्ठेव विलुःपृष्ठदेशानिव पुत्रायथापितुरङ्क-
मारोहन्तितद्वत् ॥ ५ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेचतुर्विंशोवर्गः ॥ २४ ॥

अथपृष्ठी-

यंमर्त्यैः पुरुस्पृहं विदद्विश्वस्य धार्यसे ।

प्रस्वादंनंपितूनामस्ततातिंचिदायवे ॥ ६ ॥

यम् । मर्त्यैः । पुरुस्पृहम् । विदत् । विश्वस्य । धार्यसे । प्र ।

स्वादंनम् । पितूनाम् । अस्ततातिम् । चित् । आयवे ॥ ६ ॥

यमग्निं पुरुस्पृहं बहुभि स्पृहणीयमग्निं विदत् वेत्ति मर्त्येभ्यनमानोविश्वस्य धार्यसे सर्व-
व्यापारार्थं पितूनामन्नानां प्रस्वादंनं प्रकर्षेणस्वादूकर्तारम् अस्ततातिम् अस्तेगृहेनिवासकर्ता-
रमायवे अन्नार्थेभ्यनमानार्थेवा ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

सहिष्मघन्वाक्षितंदातानदात्यापशुः ।

हिरिश्मश्रुःशुचिदन्नृभुरनिभृष्टतविपिः ॥ ७ ॥

सः । हि । स्म । घन्वं । आक्षितम् । दाता । न । दाति । आ ।

पशुः । हिरिश्मश्रुः । शुचिदन्न । ऋभुः । अनिभृष्टतविपिः ॥ ७ ॥

सहिष्म सखत्वाग्निः घन्वनिरुदकदेशम् आक्षितं तृणकाष्ठादिभिराक्षितम्भादाति सर्व-
तःखण्डयति दहतीत्यर्थः दातातृणादिखण्डयिता पशुर्न पशुरिव पशुर्यथातृणनातंक्रमेण
मस्ययतितद्वत् हिरिश्मश्रुः हिरण्यश्मश्रुः शुचिदन्नदीप्तदन्तः ऋगुरुमवन्महानित्यर्थः अनिभृष्टत-
विपिः अपीडितवल्गुः ॥ ७ ॥

अथाष्टमी-

शुचिःष्मयस्मांअत्रिवत्प्रस्वधितीवुरीयंते ।

सुपूरसूतमाताक्राणायदानुशेभर्गम् ॥ ८ ॥

शुचिः । स्म । यस्मै । अत्रिवत् । प्र । स्वधितिःऽइव । रीयंते ।

सुहसूः । असूत । माता । क्राणा । यत् । आनुशे । भर्गम् ॥ ८ ॥

अयमग्निः शुचिष्म दीप्तःखलु यस्मैअग्नये अत्रिवदप्रिखिवयनमानः हविर्दातुं प्ररीयते
 प्रगच्छति यद्वास्मेति पूरणः शुचिर्यस्मै प्रथमार्थेचतुर्थो दीप्तोयोत्रिवत् अत्तितृणामितिअग्निः
 पशुः सइव सयथातृणानिवादानो गच्छतितद्ब्रह्मतीत्यर्थः स्वधितिखिव परशुखिव छिन्द-
 नसुपू सुप्रसवामातारणिरसूत क्राणाकूर्वाणाजगदुपकारं यद्यस्माद्यदतिवा योश्चिर्भगमन्नमान-
 शे अक्षते ॥ ८ ॥

अथनवमी-

आयस्तेसर्पिरासुतेग्नेशमस्तिधायसे ।

एपुंद्युन्नमुतश्रवआचित्तमर्त्येषुधाः ॥ ९ ॥

आ । यः । ते । सर्पिःऽआसुते । अग्ने । शम् । अस्ति । धायसे । आ ।

एषु । युन्नम् । उत । श्रवः । आ । चित्तम् । मर्त्येषु । धाः ॥ ९ ॥

हेसर्पिरासुते पृताख्यान्नाग्ने यस्त्वमासर्वतोभवसि तादृशायधायसे सर्वस्यवात्रे ते
 तुभ्यं शमस्ति सुखमस्ति स्तुते सकाशात् तथाचेत् एषुमर्त्येषु स्तोतृष्वान्त्रेयेषु युन्न यशआधाः
 आपोहि उतापिच श्रवोन्नमाधा चित्तंत्वदीयानुमहवुद्विमप्याधाः ॥ ९ ॥

अथदशमी-

इतिचिन्मन्युमधिजस्त्वादांतमापुंशुंदे ।

आदग्नेअपृणतोत्रिःसासह्याहस्यूनिपःसांसह्यान्नृन् ॥१०॥२५॥

इति । चित् । मन्युम् । अधिजः । त्वाऽदातम् । आ । पशुम् । ददे ।
आत् । अग्ने । अपृणतः । अत्रिः । ससह्यात् । दस्यून् । इषः ।
ससह्यात् । नून् ॥ १० ॥ २५ ॥

इतिचिदित्यं कृतप्रकारेण मन्युं मननसाधनं स्तोत्रम् अधिनः अधृतमन्यैरग्निः यतिरिक्तैः
अधृष्यंवा जनयिता ऋषिस्त्वादातं त्वयादातव्यं पशुमाददे आदत्ते आददीतवा आद-
नन्तरमेवाग्नेरपृणतो अददतः दस्यून् अत्रिः तद्गोत्रइषः सासह्यात् भृशमभिभवेत् इषः पृष्टून्तू-
न्विरोधिनः सासह्यात् पुनरुक्तिरादारार्था ॥ १० ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे पञ्चविंशो वर्गः ॥ २५ ॥

त्वामग्ने इति सत्त्वं मष्टमसूक्तम् आत्रेयस्यैव स्यार्षं जागतमाग्नेयं त्वामग्नेसप्तजागतमित्यनुक्रम-
मणिका प्रातरनुवाके आग्नेयेऋतौ जागते छन्दस्याश्विनशस्त्रे चैदंसूक्तं तथा च सूत्रं-जनस्य गो-
पास्त्वामग्नेऋतायव इति ।

तत्र प्रथमा-

त्वामग्नेऋतायवः समीधिरे प्रत्नं प्रत्नासं ऊतये सहस्कृत ।
पुरुश्चन्द्रं यजतं विश्वधायसं दमूनसं गृहपतिं वरेण्यम् ॥ १ ॥
त्वाम् । अग्ने । ऋतुश्च्यवः । सम् । ईधिरे । प्रत्नम् । प्रत्नासः ।
ऊतये । सहः षकृत । पुरुश्चन्द्रम् । यजतम् । विश्वधायसम् ।
दमूनसम् । गृहस्पतिम् । वरेण्यम् ॥ १ ॥

हेसहस्कृत बलस्य कर्तरे अग्ने प्रत्नं पुरातनं त्वां प्रत्नासः पुरातनाः ऋतायवो यज्ञकामान् इष्यः
ऊतये स्वरक्षणाय समीधिरे सम्यग्दीपितवन्तः कीदृशं त्वां पुरुश्चन्द्रं बहुधनमतिशयेनाहा-
दकंवा यजतं यष्टव्यं विश्वधायसं बद्धं दमूनसं दानमनसं गृहपतिं यजमानगृहस्य पालकं
वरेण्यं वरणीयम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीया-

त्वामग्ने अतिथिं पूर्य विशः शोचिष्के शं गृहपतिं निपेदिरे ।
वृहत्केतुं पुरु रूपं धनस्पृतं सुशर्माणं स्ववसं जरद्विषम् ॥ २ ॥

त्वाम् । अग्ने । अतिथिम् । पूर्व्यम् । विशः । शोचिःऽकेशम् ।
 गृहर्षतिम् । नि । सेदिरे । बृहत्ऽकैतुम् । पुरुऽरूपम् । धनऽस्पृत्तम् ।
 सुऽशर्माणम् । सुऽअर्वसम् । ज्रत्ऽद्विषम् ॥ २ ॥

हेअग्ने त्वाविशोयनमानाः गृहपतिं गृहस्वामिनं निषेदिरे गार्हपत्यरूपेणस्थापितवन्त-
 इत्यर्थःकीदृशंत्वाम् अतिथिमतिथिवत्पूज्यं पूर्व्यं पुरातनं शोचिष्केशं दीप्तज्वालं बृहत्कैतुं
 प्रभूतप्रज्ञानं पुरुरूपमाहवनीयादिरूपेणबहुरूपं धनस्पृत्तं धनानांस्पर्तारं सुशर्माणं शोभनसुखं
 स्ववसं सुरक्षणं जरद्विषं जरतां वृक्षाणां व्यापकं जीर्णोदकंवा ॥ २ ॥

अग्नीनां परस्परसंसर्गे विविचयेन्नयेकाचिदिष्टिः तत्रत्वामग्नेमानुपीरितियाज्या सूत्रितंच-त्वा-
 मग्नेमानुपीरोळ्तेविशोऽग्नेआयाहिवीतयइति ।

संपातृतीया-

त्वामग्नेमानुपीरोळ्तेविशोहोत्राविदंविचिंरत्नधातमम् ।
 गुहासन्तंसुभगविश्वदर्शतंतुविष्वणसंसुयजंघृतश्रियंम् ॥ ३ ॥

त्वाम् । अग्ने । मानुपीः । ईळ्ते । विशः । होत्राऽविदंम् । विचिंरम् ।
 रत्नधातमम् । गुहा । सन्तम् । सुभग । विश्वदर्शतम् ।
 तुविष्वणसंम् । सुयजंम् । घृतश्रियंम् ॥ ३ ॥

हेअग्ने सुभग शोभनधन त्वां मानुपीर्विशः मानुपसंबन्धिन्यः सर्वाःप्रजाः ईळ्ते
 स्तुवन्ति कीदृशं त्वां होत्राविदं होमानां सप्तहोत्रकाणवावेत्तारं विचिंरं विवेचकं सदसतोः
 रत्नधातमं रमणीयानां धनानां दातृत्तमं गुहा गुहायाम् अरण्यां हृदयेषु वा सन्तं सर्वदावर्तमानं
 विश्वदर्शतं विश्वैर्द्रष्टव्यं तुविष्वणसं प्रभूतधनिं सुयजं सुपुष्यारं घृतश्रियं घृतश्रयन्तम् ॥ ३ ॥

अथचतुर्थी-

त्वामग्नेघर्णसिंविश्वधाव्यंगीभिर्गुणन्तो नमसोपसेदिम ।
 सनोजुपस्वसमिधानोअङ्गिरोदेवोमत्स्ययशसासुवीतिभिः ॥ ४ ॥

त्वाम् । अग्ने । घर्णसिम् । विश्वधा । वयम् । गीःऽभिः । गृणन्तः ।
 नमसा । उप । सेदिम् । सः । नः । जुपस्व । सम्इधानः । अङ्गिरः ।
 देवः । मर्तस्य । यशसा । सुदीतिभिः ॥ ४ ॥

हेअग्ने घर्णसिं सर्वस्यधारकंत्वां वयमात्रेया. विश्वधा बहुप्रकारेण गीर्भिर्गृणन्तस्तुव-
 न्तोनमसानमस्कारेणोपसेदिषोपसन्नाभवेम सत्वनोस्मान् जुपस्व सेवस्व धनादिभिःसमिधा-
 न सम्यग्दीप्तदीप्यमानोस्माभिः हेअङ्गिरः सर्वत्रगन्तरङ्गिरसःपुत्रवां देवोदीप्यमानस्त्वं मर्तस्य
 यनमानस्य यशसासुदीतिभिः ज्वालाभि सह जुपस्व ॥ ४ ॥

अथपञ्चमी-

त्वमग्नेपुरूरूपोविशेविशेवयोदधासिप्रत्नथापुरुष्टुत ।
 पूरुण्यन्नासहसाविराजसित्विपिःसातेतित्विपाणस्यनाधृपे ॥५॥
 त्वम् । अग्ने । पुरूरूपः । विशेविशे । वयः । दधासि । प्रत्नथा ।
 पूरुष्टुत । पूरुणि । अन्ना । सहसा । वि । राजसि । त्विपिः ।
 सा । ते । तित्विपाणस्य । न । आधृपे ॥ ५ ॥

हेअग्ने त्वंपुरूरूपःसन् विशेविशे सर्वस्मैयनमानाय प्रत्नथा पुराणइव वयोन्नदधासि
 धारयासि हेपुरुष्टुत बहुभिस्तुत्य पूरुणिवहन्यन्नानिचरुपुरोडाशादीनि सहसा वलेन विरा-
 जसि ईश्वरोभवसि स्वीकर्तु तित्विपाणस्यदीप्तस्य ते तव सा प्रसिद्धात्विपिर्दीप्तिर्नाधृपे अन्यै-
 रधृप्याभवति ॥ ५ ॥

अथषष्ठी-

त्वामग्नेसमिधानंयविष्ठयदेवादूतंचक्रिरेहव्यवाहनम् ।
 उरुज्वर्यसंघृतयोनिमाहुतंत्वेपंचक्षुर्दधिरेचोदयन्मति ॥ ६ ॥
 त्वाम् । अग्ने । सम्इधानम् । यविष्ठय । देवः । दूतम् । चक्रिरे ।
 हव्यवाहनम् । उरुज्वर्यसम् । घृतयोनिम् । आहुतम् ।
 त्वेपम् । चक्षुः । दधिरे । चोदयत्स्मति ॥ ६ ॥

हेयविष्टचयुवतमाग्ने समिधानं सम्यगिष्ट्यमानं त्वां देवाः हव्यवाहनं हविपावोद्वारं
दूत चकिरे कृतवन्तः प्रयाणामग्नीनांमध्ये हव्यवाहन खलु पूर्वदेवैर्हविर्हनायदूत कृत
हव्यवाहनोदेवानामितिहिश्रुतिः । किञ्च उरुज्रयसं प्रभृतवेगं घृतयोनिं घृतमेवयोनि कारण
यस्यतम् आहुत त्वा चोदयमति चोदयन्तीमातिर्यस्यतचोदयन्मति त्वेपं दीप्त चष्टु उक्त-
लक्षणं सर्वप्रकाशक चक्षु स्थानीयंकृत्वा दधिरे देवामनुष्याश्च मत्याहिचक्षुश्चोधते ॥ ६ ॥

अथसप्तमी-

त्वामग्नेप्रदिवआहुतंघृतैःसुम्नायवःसुपुमिधासमीधिरे ।
सर्वावृधानओपर्धीभिरुक्षितोऽभिज्रयांसिपार्थिवावितिष्टसे ॥ ७ ॥ २६ ॥

त्वाम् । अग्ने । प्रदिवः । आहुतम् । घृतैः । सुम्नायवः । सुपुमिधा ।
सम् । ईधिरे । सः । अवृधानः । ओपर्धीभिः । उक्षितः । अभि ।
ज्रयांसि । पार्थिवा । वि । तिष्ठसे ॥ ७ ॥ २६ ॥ ॐ ॥

हेअग्ने घृतैराहुतं त्वां प्रदिवः पुरातनाः सुम्नायवः सुखमिच्छन्तोयजमाना सुपुमिधा
शोभनेनेध्मेन । समीधिरे सम्यग्दीपितवन्तः सत्वं वावृधानः वर्धमानः ओपर्धीभिरुक्षितः
सिक्तं ज्रयास्यज्ञानि पार्थिवा पार्थिवान्वृद्धान् यद्वा पार्थिवेतिज्रयोविशेषणं पार्थिवानि चरु-
पुरोडाशादिकान्यभिवितिष्टसे अभिव्यज्यवर्तसे ॥ ७ ॥

॥ इतितृतीयस्याष्टमेपङ्क्तिशोवर्गः ॥ २६ ॥

॥ वेदार्थस्यप्रकाशेनतमोहार्दनिवारयन् । पुमर्थाश्चतुरोदेयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥ १ ॥

॥ इतिश्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुद्धभूपालसाम्राज्यधुरन्धरेणसायणा-
चार्येणविरचितेमाषवीयेवेदार्थप्रकाशेऋक्संहिताभाष्येतृतीयाष्टकेष्टमोऽध्यायः ॥ ३ ॥ < ॥

॥ इतितृतीयाष्टकःसमाप्तः ॥ ३ ॥